Inv. 3
cota 3

12-3.

B. PETRICEÏCU-HASDEU

ETYMOLOGICUM MAGNUM

ROMANIÆ

BIBLIOTECA SEMINARULUI DE FILOLOGIE ROMÂNĂ BUCUREȘTI

3

1962

ETYMOLOGICUM MAGNUM ROMANIÆ

DICȚIONARUL
LIMBEI ISTORICE SI POPORANE
A
ROMÂNILOR

LUCRAT DUPĂ DORINȚA ȘI CU CHELTUIÉLA

M. S. REGELUI CAROL I

SUB AUSPICIELE

ACADEMIEI ROMÂNE

BUCUREȘTI * BIBLIOTECA SEMINARUL DE FILOLOGIE ROMANICĂ

DE

B. PETRICEÏCU-HASDEU

Membru al Academiei Române, al Academiei Imperiale de Sciințe și al Societății Imperiale archeologice dela St. Petersburg, al Societății de Linguistică din Paris, al Academiei Regale din Belgrad, al Societății Academice din Sofia, al Syllogului filologic ellenic din Constantinopole etc.; Director general al Archivelor Statului; profesor de Filologia comparativă la Universitatea din Bucuresci.

Mănținem dar aceste frumóse expresiuni întrebuințate de strămoșii noștri, și nu ne temem de cuvinte cari aŭ căpĕtat de vécuri înpămîntenirea...

CAROL I.

... mari și nétede socotéle etimologhicești, adecă tâlcuitóre de cuvinte.

Cantemir-voda (Chron. I, 84).

FACULTATEA DE FILOLOGIE DIN BUCUREȘTI
BIBLIOTECA

TOMUL III.

BUCURESCI
STABILIMENTUL GRAFIC I. V. SOCECŬ
59 — Strada Berzeĭ — 59
1893

13 6

H39

Centrala Universitara
03|953
642987
IV 514 665

VERIFICAT 1967

STRAT ŞI SUBSTRAT

GENEALOGIA POPÓRELOR BALCANICE.

Cine sînt Grecii de astăḑi?

De unde vin Albanesii?

Bulgarii şi Serbii sînt ei óre în adevĕr înrudiţi mai de aprópe cu Ruşii decât cu ceĭ-lalţi Slavi?

Românii din Carpaţi venit'aŭ ei de peste Dunăre în vécul de mijloc, după cum ne asigură unii? şi dacă n'aŭ venit de acolo, atunci cari anume să fie legăturile lor de ném cu Macedo-românii şi cu Istriano-românii?

In fine, Grecii, Albanesii, Serbii, Bulgarii şi Românii, grămădiţi toţi pe aceĭaşi Peninsulă Balcanică, sînt ei óre în realitate nesce

deosebite naţionalităţi străine una alteia, după cum s'ar păré a fi la prima vedere?

Acestea sînt problemele cele marĭ de limpeḑit în studiul de faţă, probleme pe carĭ de de-mult le-ar fi deslegat sciinţa, dacă într'una, pe fel de fel de căĭ pieḑişe, nu s'ar fi silit să le tot încurce politica.

Negreşit, politica unuĭ Stat póte şi chiar trebuĭ să se foloséscă de istoriă la aşeḑarea instituţiunilor interne şi a raporturilor externe ale naţiunĭĭ, tot aşa precum profită de astronomiă pentru marină saŭ de geometriă pentru cadastru; dar o politică uneltind falsificarea veritaţiĭ istorice este ca şi când ar cere să dispară din spaţiŭ planeta Marte saŭ să se schimbe proprietăţile treunghĭuluĭ.

Eŭ-unul, dacă aş sci că Românĭĭ sînt Ţiganĭ saŭ că Ungurĭĭ aŭ descoperit America, mĭ-ar păré reŭ, fórte reŭ, din punctul de vedere al simpatiilor şi antipatiilor mele personale; totuşĭ nu m'aş sfii o singură clipă de a spune adevĕrul în faţa tuturora.

După acéstă profesiune de credinţă, care nu e de prisos, întru d'a-dreptul în materiă.

Orĭ-unde istoria ne arată vre-o ginte temeĭnic aşeḑată, pretutindenea sub acéstă ginte ea ne lasă a vedé, saŭ măcar a zări pe furiş, nesce rĕmăşiţe maĭ mult saŭ puţin stăruitóre dintr'o altă ginte maĭ veche, cucerită saŭ cotropită. Orĭ-ce ginte se compune, ca terenurile în geologiă, dintr'un strat actual şi din substraturĭ succesive anterióre.

Pe Peninsula Balcanică, întru cât ne putem urca ce-va maĭ sigur pe scara timpuluĭ cu ajutorul scriitorilor şi al monumentelor, cincĭ-şése-şépte vécurĭ înainte de Crist, ne întimpină douĕ straturĭ etnice învecinate: gintea gréco şi gintea tracică, ambele supra-puse unuĭ substrat comun pelasgic.

Cine anume să fi fost Pelasgiĭ, aceĭ autoctonĭ între Marea-négră şi Marea-adriatică, maĭ presăraţĭ óre-când în Italia, póte şi'n Spania, şi din carĭ în epoca luĭ Herodot abia maĭ rĕmânea licărind o urmă? Acéstă întrebare este, fără îndoélă, maĭ întunecósă decât aceea despre originea Bascilor de astăḑĭ; dar cum-că Pelasgiĭ aŭ existat într'o vreme, e tot aşa de positiv ca şi existinţa în timpul nostru propriŭ a enigmaticuluĭ element bascic.

Este probabil că Pelasgii n'aŭ fost nici Indo-europeĭ, nici Semiţĭ, ci maĭ curând Hamiţĭ. Aşeḑămintele lor în Asia-mică şi apoĭ în Europa sudică sînt în dreptul continentuluĭ african, unde Egiptul strălucĭa ca centru al hamitismuluĭ. Zidurile ciclopice ale Pelasgilor par a fi surorĭ piramidelor egiptene, cu carĭ le şi aseměna în vechime Pausanias, pe când Semiţilor, şi chiar Indo-europeilor, nu le plăceaŭ nicĭ odată construcţiunile gigantice. Dacă Pelasgiĭ aŭ fost Hamiţĭ, după cum credem noĭ, atuncĭ o personificaţiune mitică a lor pe Peninsula Balcanică ar fi Egipténul Danaos fratele luĭ Aegyptos, cu vr'o 1500 de anĭ înainte de Crist, să ḑicem cu 2000 de anĭ, — acel Danaos al căruia ném clădì minunata cetate ciclopică dela Tiryns.

Orĭ-cum, fie Hamiţĭ, fie Semiţĭ, fie Indo-europeĭ, Pelasgiĭ n'aŭ fost Grecĭ şi n'aŭ fost Tracĭ; însă Traciĭ şi Grecĭĭ, descălecând în Europa, găsiseră pretutindenĭ o grósă pătură pelasgică şi pretutindenĭ s'aŭ amestecat cu ea, astfel că eĭ scieaŭ că nu sînt Pelasgĭ, dar scieaŭ tot-o-dată că se trag din Pelasgĭ, de unde aserţiunile cele contraḑicĕtóre în aparinţă la scriitoriĭ anticĭ, carĭ deosebesc fórte lămurit pe Pelasgĭ, pe Grecĭ şi pe Tracĭ uniĭ de alţiĭ, şi totuşĭ adesea ĭĭ împleticesc la o-laltă.

Cu acest prim raport de strat şi substrat se începe istoria Peninsuleĭ Balcanice, şi se desfăşóră apoĭ de atuncĭ, la intervaluri depărtate, prin alte douĕ raporturĭ analóge:

1. peste cea maĭ mare parte din stratul tracic, devenit la rîndul seŭ substrat, se aşéḑă Latiniĭ, dând nascere naţionalităţiĭ traco-latine a Românilor;

2. peste cea maĭ mare parte din stratul român, devenit la rîndul seŭ substrat, se aşéḑă Slaviĭ, dând nascere naţionalităţiĭ româno-slavice a Serbilor şi naţionalităţiĭ româno-slavice a Bulgarilor.

Din prima amalgamare — latinisarea Tracilor — se sustrage numaĭ némul albanes, unicul supravieţuitor nemijlocit al stratuluĭ ante-latin şi acela mulţumită căruĭa noĭ putem sci astăḑĭ cam ce fel de ginte a fost acea tracică, ceea ce n'am sci aprópe de loc după puţinele date linguistice şi etice împrăştiate pe icĭ-colea în literatura clasică.

Din amalgamarea a doua — slavisarea Latinilor — s'aŭ sustras numaĭ Româniĭ din Dacia. Repetăm încă odată: *numaĭ Româniĭ din Dacia*, căcĭ aşa numiţiĭ Macedo-românĭ şi Istriano-românĭ,

Armânii din Pind şi *Rumerii* din Dalmaţia, după cum ne vom încredinţa mai la vale, nu se pogóră din Latinii de acolo din epoca cea ante-slavică, ci se trag din numeróse cete de Daco-români din Carpaţi, trecute peste Dunăre abia în secolul X.

Pe Grecii, din causa înalteĭ lor culture literare, de 'naintea căriia se închinaŭ cu entusiasm Scipionii şi Cesarii, Romanii n'aŭ putut şi chiar n'aŭ vrut să-i latiniseze. Din ce în ce mai scăpětaţi sub raportul moral şi intelectual, Grecii totuşi şi-aŭ păstrat astfel străvechea lor naţionalitate, o păstréză şi o vor păstra şi de acum înainte. Amestecul medieval cu Slavi, cu Albanesi, cu Români, cu cine mai scie cine, — un amestec care făcea pe al-de Fallmerayer să tăgăduéscă elenismul palicarilor de astăḑi — acel amestec grecisà pe ceĭ ce se însoţiaŭ cu dînşii, dar pe dînşii nu i-a românisat, nici albanisat, nici slavisat. Ca naţionalitate, Kir-Iane se trage d'a-dreptul din Leoniḑi şi din Aristoteli, din Temistocli şi din Platoni, din acea pleiadă de capete sublime şi de inimi uriaşe, a cărora resărire pe un peticuţ de spaţiŭ într'un peticuţ de timp este un fenomen fără păreche în istoria omenirii. Grecii actuali sînt o continuitate directă a vechilor Elini, tot aşa precum Copţii actuali, fără graiul cărora nu s'ar fi putut descifra hieroglifele, sînt o continuitate directă a vechilor Egiptenі.

Numai şi numai legionarii romani ar fi fost în stare să desnaţionaliseze pe Grecі, şi eĭ n'aŭ făcut'o. In Grecia cea cucerită — observă Mommsen (Röm. Gesch. V, 249) — se învěţà mai puţin latinesce decum se învěţà grecesce în Roma cea cuceritóre. Mai mult decât atâta; Romanii îngăduiaŭ de bună voe Grecilor să greciseze întréga parte meridională a Peninsuleĭ Balcanice, în care de altmintrelea procesul de grecisare se începuse deja sub Filip şi sub Alexandru cel Mare. La umbra aquileĭ capitoline, acéstă propagandă grecéscă se întindea pînă la Balcani. In Tracia propriŭ ḑisă, devenită provinciă romană cu un secol înainte de cucerirea Dacieĭ, inscripţiunile pînă la Traian, sub Traian şi după Traian sînt aprópe tóte grecesce; ba chiar şi legionarii ceĭ mai curaţi Romani, bună-óră un *Aurelius Mucianus,* cum s'ar ḑice la noi un „Aurel Mucénu", îşi făceaŭ fală de a nu scrie lătinesce, ci: *Αὐρελιὸς Μουκιανὸς πρετωριανὸς κωόρτης τρίτης πρετωρίου* etc. (Dumont, Inscr. de la Thrace p. 11; cfr. Heuzey et Daumet, Mission de Macédoine, Paris 1864; О. Антонинъ, Поѣздка въ Румелію, Petersb.

1880.) Este archeologicesce absurd de a crede că Românii de astădĭ din Macedonia, din Epir, din Tesalia, s'aŭ format acolo în acea epocă, şi vom vedé maĭ jos că acésta este absurd nu numaĭ archeologicesce. La nord însă, între Balcanĭ şi între Dunăre, apoĭ pe întregul teritoriŭ iliric ocupat astădĭ de elementul serbo-croat, cu atâta şi maĭ vîrtos în Dalmaţia cea pe atuncĭ privită ca o parte a Italieĭ, cultura latină şi numaĭ latină se lăţia fără nicĭ o pedecă de-asupra substratuluĭ tracic, pe care'l metamorfosà şi prin care se metamorfosà ea-însăşĭ într'o naţionalitate românéscă trans-danubiană, paralelă cu naţionalitatea românéscă cea cis-danubiană din Carpaţĭ, născêndă ce-va maĭ târdiŭ din aceleaşĭ două ingrediente — din Latinĭ şi din ramura tracică a Dacilor. In Epir, graţiă unor fericite împregĭurărĭ topice excepţionale, Tracii scăpaŭ şi de Grecĭ şi de Romanĭ, însă numaĭ acolo.

Românii şi Grecii împărţiaŭ dară atuncĭ, între secoliĭ III—VII, în două jumătăţĭ aprópe d'o potrivă întinderea Peninsuleĭ Balcanice: uniĭ la nord de Balcanĭ, ceĭ-lalţĭ la sud. Grecii maĭ aveaŭ pe de-asupra insulele şi făşiĭ grecisate din Asia şi din Africa, ba încă şi oraşele din Dobrogea şi de lîngă Dunăre, ĭar Românii, pe lîngă Oltenia, Banatul şi o parte din Ardél, îşĭ tindeaŭ ramure peste Pannonia, unde maĭ în urmă îĭ găsi năvala maghiară. Cât se atinge de Muntenia propriŭ dişă şi de Moldova, să nu căutâm acolo pe Românĭ în acea epocă, în care vĭjăĭa pe ţermul nordic al Mării-Negre rostogolirea hórdelor resăritene spre gurele Dunării. Dela Nistru şi pînă la Olt era o adevĕrată vale a plângeriĭ, de unde nu scăpaĭ decât numaĭ dóră înfundându-te în creeriĭ Carpaţilor.

E comic, şi totuşĭ este fórte adevĕrat, că cel maĭ vechĭu monument al limbeĭ române, un monument istoricesce maĭ preţios pentru noĭ decât însăşĭ Columna luĭ Traian, se datoréză unuĭ catâr, „τῷ ἡμίονῳ“ despre care vorbesc pe larg doĭ scriitorĭ bizantinĭ din secolul VI: Theophanes în Ἱστοριῶν βίβλοι δέκα, şi Theophylactus Simocatta în Ἱστορία οἰκουμενική. Incepênd dela Thunmann şi pînă la Cipariu, începênd dela Cipariu şi pînă la mine, toţĭ pe rînd sîntem nevoiţĭ a încăleca pe acel năsdrăvan catâr, fără care n'am fi în stare astădĭ a dovedi printr'un text ne'ndoĭos vechea latinisare a Tracilor între Balcanĭ şi între Dunăre. Erà pe la

anul 580, sînt acum treĭ-spre-ḑecĭ vécurĭ. Chaganul Avarilor pustiĭà Imperiul Oriental. Doĭ hatmanĭ romanĭ, Comenţiol şi Martin, ascunşĭ în codriĭ Balcanilor, aŭ năvălit de acolo pe neaşteptate asupra barbarilor. Isbânda era sigură, să nu se fi intâmplat catârul de maĭ sus, care purta o povară. Povara alunecându-se şi căḑênd de pe catâr, fără s'o bage de samă stăpânul dobitocului, un alt ostaş strigă cât îĭ ţinea gura să se întórcă ca s'o rădice: *τόρνα τόρνα φράτρε* = t ó r n ă, t ó r n ă, f r a t r e! Aşa ḑice Teofane, şi tot aşa povestesce Teofilact, la care însă este forma r e t ó r n ă: *ρετόρνα*, şi se maĭ adaugă că aceste cuvinte eraŭ în limba ţereĭ, adecă în graĭul lŏcuitorilor din regiunea Balcanilor: „*ἐπιχωρίῳ τε γλώττῃ*“. Intréga óste a luĭ Comenţiol şi a luĭ Martin fiind compusă din Romînĭ, ţipetul „tórnă, fratre!“ produse între dînşiĭ o mişcare de spaĭmă, căcĭ el însemna retragere: î n t u r n a r e saŭ r e ' n t u r n a r e. Romîniĭ dară aŭ fugit, însă „t ó r n ă, t ó r n ă, f r a t r e“ ne-a remas, încât istoricul trebuĭ să bine-cuvinteze acea fugă, datorită unuĭ catâr.

Acésta se petrecea, încă o dată, în a doua jumătate a secoluluĭ al VI-lea.

Precum la nord în Dacia peste substratul tracic se aşternuse stratul latin, tot aşa dară aŭ despărut Tracii sub Latinĭ la sud în antica Mesiă, ĭar cu atât maĭ virtos nu puteaŭ să nu dispară în regiunea Ilirieĭ, unde elementul tracic fusese cel de'ntâiŭ cucerit şi latinisat.

In locul numeróselor dialecte tracice de altă dată, trebuĭaŭ să se formeze treĭ marĭ dialecte traco-latine: dialectul daco-latin în Carpaţĭ, dialectul meso-latin în Balcanĭ şi dialectul iliro-latin spre Adriatică; treĭ dialecte carĭ, dela apus spre rĕsărit, alcătuĭaŭ o prelungire organică a grupuluĭ dialectelor italiene.

Afară din Epir, Tracĭ nu maĭ eraŭ nicăirĭ, adecă nicăirĭ nu se maĭ vedeaŭ pe de asupra.

Acum, în secoliĭ VI şi VII, se arată un noŭ strat: stratul slavic. Intr'un mod sporadic şi fără a remâné pe loc, ci numaĭ năvălind, prĕdând, invârtindu-se şi apoĭ întorcêndu-se, Slaviĭ făcuseră cunoscinţă cu Peninsula Balcanică deja cu mult maĭ de 'nainte, maĭ ales amestecaţĭ pintre Goţĭ, pintre Hunĭ, pintre Avarĭ. In deşert însă slaviştiĭ de altă dată cu generalul Čertkow în frunte şi d. Drinow maĭ încóce (Заселеніе Балканскаго полуострова Славянами,

Moscva 1873), şĭ-aŭ bătut şi'şĭ bat capul de a găsi lŏcuinţe compacte statornice de Slavĭ în Dacia pînă la secolul VI, ĭar peste Dunăre pînă cu un secol maĭ târdiŭ.

Pentru a ajunge la scopul lor, Čertkowiĭ şi Drinowiĭ sînt siliţĭ a alerga la următórele mijlóce:

1⁰. dînşiĭ ĭeaŭ invasiunile momentane de Slavĭ, şi chĭar apariţiunile individuale de câte un Slav, drept aşeḑăminte etnice permanente, ca şi când — de pildă — ar susţine cine-va că România a fost colonisată de Germanĭ fiind-că armate austriace aŭ trecut pe la noĭ nu o dată, saŭ fiind-că un Winterhalter a fost sub-ministru la Finance, ĭar un Van Saanen la Externe;

2⁰. dînşiĭ restălmăcesc prin lexiconul slavic vechea nomenclatură topică şi personală a Peninsuleĭ Balcanice, adecă nesce cuvinte al cărora sens nu se scie şi, prin urmare, e lesne orĭ-şi-cuĭ, când apucă o vorbă *en bloc* fără s'o descompună în tulpină şi 'n sufix şi fără a se întemeĭa pe vr'o lege fonetică, să-ĭ dea tot felul de sensurĭ cu ajutorul unor asemenărĭ curat materiale, de exemplu un *Hasdeŭ* prin cele treĭ sonurĭ *h-s-d* póte să devină latinul *Hosidius* saŭ evreul *Khisdaï* saŭ olandesul *Heusde;*

3⁰. în fine, dînşiĭ resping mărturia contrariă a texturilor celor maĭ necontestabile, bună-óră a împĕratuluĭ Constantin Porfirogenet, şi se întemeéză pe vre-o interpolaţiune posterióră dintr'un text indiferent, bună-óră pe pasagĭul despre cele „şépte némurĭ slavice“ în Tracia la Arménul Moïse de Choren, scriitor din secolul V, dar a căruĭa cronică a fost refăcută în secolul X, când s'a şi intercalat în ea pasagĭul în cestiune, luat din Anastasius Bibliothecarius, scriitor din secolul IX.

Nicĭ o dovadă seriósă despre aşeḑarea Slavilor pe Peninsula Balcanică înainte de secolul VII, nu există.

Cele „şépte némurĭ slavice“ ne întîmpină pentru prima óră la Bizantinul Teofane sub anul 678, o sută de anĭ după „tórnă, tórnă, fratre“.

Pe când Româniĭ din Balcanĭ strigaŭ: t ó r n ă, t ó r n ă, f r a t r e, — tot atuncĭ trăia Gotul Iornande, ajuns episcop al Ravenneĭ în Italia, şi trăia Grecul Procopiŭ, devenit prefect al Bizanţiuluĭ, cele maĭ sigure doĕ izvóre despre începuturile Slavilor pe Peninsula Balcanică, cele maĭ sigure nu numaĭ prin aceea că

eraŭ contimpuranĭ, dar maĭ ales prin călătoriile lor şi prin înalta poziţiune politică a amîndurora. Pe timpul luĭ Procopiŭ şi al luĭ Iornande, adecă în secolul VI, la méḑă-ḑi de Dunăre nu se afla încă nicăirĭ nicĭ un aşeḑământ slavic, ci numaĭ la nord, şi anume în sus dela gurele Dunăriĭ. Iornande, maĭ ales, descrie pe cât se póte de limpede marginile topografice ale celor doŭ marĭ ramure slavice orientale de atuncĭ: Anţiĭ şi Slaviniĭ. Slaviniĭ — ḑice el — se intind dela Dunăre pînă la Nistru şi apoĭ spre nord pînă la Vistula, ĭar Anţiĭ dela Nistru spre resărit pînă la Nipru.

Noĭ am tradus din textul luĭ Iornande numaĭ partea care se cuprinde in tóte ediţiunile şi în tóte manuscriptele. Am lăsat fără traducere pasagĭul, pe care slaviştiĭ, cu Schaffarik in cap, îl tăgăduesc sub cuvînt că n'are nicĭ un înţeles: „sinnlos“ (Abkunft d. Slawen, 115). Acel pasagĭu însă se găsesce atât într'un manuscript fórte important, precum şi 'n primele ediţiunĭ, şi dacă el nu avea nicĭ un înţeles pentru Schaffarik, l'a căpĕtat totuşĭ pentru Zeuss, ĭar dela Zeuss încóce se maĭ întăresce printr'o descoperire archeologică. Pasagĭul în cestiune sună într'un manuscript: „a civitate novi et Sclavino rumunnense et lacu qui appellatur Musianus“; în primele ediţiunĭ, începênd dela a luĭ Bonaventura Vulcanius: „a civitate nova et Sclavino Rumunnensi et lacu qui appellatur Musianus“. „Lacus Musianus“ se scie că este lacul Ramsin din Dobrogea. Aci se împacă toţĭ comentatoriĭ. Ceea ce nu plăcea luĭ Schaffarik este anume: „Sclavinum Rumunnense“. Zeuss, un cap genial ca linguist şi ca istoric tot-o-dată, acela care — după expresiunea luĭ Rösler (Üb. d. Zeitpunkt d. slaw. Ansiedlung, în Sitzungsb. d. Wien. Akad., phil.-hist. Cl. t. LXXIII p. 96) — ne minunéză cu atât maĭ mult cu cât maĭ bine îl cunóscem: „ein Forscher den wir desto mehr „bewundern, je mehr wir ihn studiren“; Zeuss, reproducênd pasagĭul de maĭ sus (Die Deutschen u. die Nachbarstämme p. 593—4), constată că „Civitas Nova“ se numĭa la Bizantinĭ oraşul Nicopole, ĭar „Sclavinum Rumunnense“ — ḑice el — ar puté să fie actualul sat Slăvenĭ din districtul Romanaţĭ, astfel că textul întreg din Iornande însemnéză că lŏcuinţele Slavinilor se întindeaŭ în jos pînă la gurele Dunării şi pînă la Olt: „die nördlichen Grenzen der Sklawenen lägen so am Dniester und an der Weichsel, die südlichen an der Donaumündung und der Aluta.“

Şi când ḑicea acestea pe ghicite prin puterea geniuluĭ seŭ, Zeuss nu sciea că satul Slăveniĭ de lîngă Olt a fost în adevĕr un punct fórte însemnat deja în epoca romană. Cu alte cuvinte, Zeuss nu putea să scie ceea ce va vorbi în urmă despre Slăvenĭ d. A. Odobescu bună-óră, când — profitând de săpăturile altora de maĭ 'nainte — ne dă în studiul seŭ despre „Antichităţile din Romanaţĭ“ (Scrierĭ t. 2 p. 414, 447) următórea notiţă: „Maĭ spre nord „la Slăvenĭ, alăturĭ cu calea luĭ Traian, este o cetate pătrată cu „şanţ întreit şi cu un turn lîngă dînsa, aşeḑate drept pe malul „înălţat al Oltuluĭ. In rîpa de sub cetate şi sub curtea d-luĭ Mur„găşénu s'a deschis la 1837 o boltă subterană, din care s'aŭ scos „maĭ multe tăbliţe de pétră sculptate cu icónele ḑeuluĭ Mitra şi „cu inscripţiunile: SOLI. INVICTO. MITHRAE., şi un altar pur„tând cuvintele: ARA. SOLIS....“ Şi apoĭ maĭ jos adaogă: „Iată „acum informaţiunile ce ne veniră dela Slăvenĭ (plasa Ocoluluĭ): „în acéstă comună Slăveniĭ se află în centrul seŭ ruinele uneĭ *vechĭ* „*cetăţuĭ*, care, după cercetările făcute prin bĕtrâniĭ comuneĭ, nu se „scie de când şi de cine este zidită, ale căreĭ şanţurĭ se vĕd a fi „fost numaĭ de pămînt, ĭară nu de pétră saŭ de cărămidă. *Bănuţĭ* „*cu inscripţiunĭ* fórte vechĭ s'aŭ găsit adesea de locuitorĭ pe rui„nele acesteĭ cetăţĭ. Se maĭ află încă prin acéstă comună, ruinat, „un *drum aşternut cu pĭétră* măruntă, avênd direcţiune dela mĭéḑă„nópte spre mĭéḑă-ḑi prin comună, care se ḑice a fi fost făcut de „împĕratul Traian. (subscr. P. Ionescu . . .).“

In România sînt maĭ multe sate numite „Slăvescĭ“, dar — afară de acel sat de lîngă Olt — nicĭ o localitate nu pórtă numele de Slăveni, în care se păstréză atât de viŭ „Sclavinum“ al luĭ Iornande, „Sclavinum Rumunnense“, adecă Slăvinul românesc, marginea cea apusénă a stăpânirĭĭ slavice la noĭ în secolul VI. Sufixaţiunea românéscă cea maĭ obicĭnuită a nomenclatureĭ de sate fiind în „-escĭ“ şi în „-enĭ“, *Slăvenĭ* este o formă posterióră analogică în loc de vechĭul *Slăvin*, „Sclavinum“, în care ne întimpină sufixul -în, un sufix mult maĭ rar, dar fórte caracteristic în numirĭ topice oltene: Severin, Marotin, Potopin, Scorcodin, Robotin, Sâmbotin etc., şi 'n cele personale ca: Tudorin, Florin, Sorin şi altele. Fie topic, fie personal, sufixul nostru -în este vechĭul latin onomastic -ĭnus, -ĭna, -ĭnum, maĭ adesea numaĭ

amplificativ ca în „Severinus“ din „Severus“, „Justinus“ din „Justus“, „Constantinus“ din „Constans“, „Paulinus“ din „Paulus“ etc. Topicul „Slăvìn“ cată dară să se fi născut din personalul „Slăvìn“, o amplificaţiune printr'un sufix curat românesc din numele „Slav“ fórte întrebuinţat altă dată la toţi Slavii: Slavata, Slavek, Slavko, Slaven etc. (Морошкинъ. Именословъ p. 179—80; cfr. Венелинъ, Граматы p. 348). Românii, ca şi alte popóre, împrumutaŭ numi personale de pe la toţi vecinii, adesea fără nicì o schimbare; pe „Slav“ însă ei l'aŭ românisat în „Slăvìn“ printr'o sufixaţiune de tot romanică. Mai este de observat că *v* între doŭ vocale s'a conservat în „Slăvin“ ca şi'n „Severin“, căcì fonetica numirilor topice şi personale diferă în acéstă privinţă de fonetica vorbelor comune, în carì un asemenea *v* tinde a se vocalisa ca în „cal=ital. cavallo“. Identificarea între Slăvenii de astăḑi şi între „Sclavinum“ din secolul VI, bănuită de Zeuss printr'o interpretare exclusiv istorică a textuluì luì Iornande, se confirmă dară pe deplin prin archeologiă şi prin linguistică tot-o-dată.

Intregul pasagiŭ: „Sclavini a Civitate Nova et Sclavino Ru-„munnensi et lacu qui appellatur Musianus usque ad Danastrum „et in boream Vistula tenus commorantur; hi paludes sylvasque pro „civitatibus habent“ însemnéză astfel: „Hotarele Slavilor se încep „în centru dela Dunăre în faţa Nicopoleì, apoì la stânga dela Olt „în dreptul Slăvinuluì românesc, ìar la drépta dela lacul Ramsin „în Dobrogea, mergênd de aci spre nord şi spre resărit pînă la „Vistula şi pînă la Nistru, pe unde nu sînt oraşe, ci numaì bălţi „şi păduri.“

Cele treì puncturì sudice, Iornande le înşiră în ordinea importanţeì lor relative: Nicopole, Slăvin, Ramsin; ìar la „Sclavinum“ el adaogă epitetul „rumunnense“, „românesc“, tocmaì pentru a se feri de confusiune, de óră-ce în pasagiul întreg e vorba de poporul Slavinilor, cărora „Sclavinum“ nu le aparţinea, ci aparţinea Românilor.

Acest „rumunnensis“ ne aduce a-minte că sufixul -ensis devenise aşa ḑicênd specific pentru numirile etnice din Dacia: *Αλβοκήνσιοι, Πιαρήνσιοι, Τρικορνήνσιοι, Ποτουλατήνσιοι, Σαλδήνσιοι, Καυκοήνσιοι, Κοτήνσιοι, Ρατακήνσιοι*, Amicenses, Picenses etc. la Ptolemeŭ, la Dione Cassiŭ, la Ammian Marcellin şi la alţì. Cătră aceste numirì

etnice din Dacia, „Namen dakischer Völkerschaften“ după expresiunea luĭ Pott (Personennamen p. 459), se maĭ adaogă acum: Rumunnenses, — prima menţiune textuală a formeĭ Român saŭ Rumân.

Pe când d. Gr. Tocilescu scormolesce cu sapa în mână şi descopere în Dobrogea oraşul roman Tropaeum, despre existinţa căruia nu maĭ e chip a ne îndoi, îmĭ pare bine de a descoperi şi eŭ, la un alt capĕt al lumiĭ românescĭ, oraşul oltenesc „Sclavinum rumunnense“; totuşĭ, maĭ puţin norocos decât vechĭul meŭ elev şi acuma iubit coleg, acéstă descoperire eŭ cată s'o împărţesc cu reposatul Zeuss, ba încă trebuĭ să-ĭ las luĭ partea cea maĭ frumósă. Merg cu altruismul şi maĭ departe: îmĭ pare reŭ că împărţéla nu s'a făcut maĭ de 'nainte între Zeuss şi între d. A. Odobescu, căruĭa un Zeuss ar fi trebuit să nu-ĭ scape din vedere când scriea tocmaĭ despre Slăvenĭ.

La Iornande ramura Slavinilor se întindea dela Dunăre în sus pînă la Vistula, pe când la resărit de dînşiĭ lŏcuia ramura Anţilor dela Nistru pînă la Nipru. Acéstă preţiósă indicaţiune „Vistula“ ar fi ea singură de ajuns pentru a ne arăta că Slavinii eraŭ anume Polonĭ, ĭar Anţii—Ruşĭ saŭ maĭ bine Rutenĭ. Polonii dară aŭ fost aceĭa carĭ în secolul VI ocupaseră întréga Moldovă cu Muntenia pînă la Olt şi carĭ — cu câte-va ḑecimĭ de anĭ maĭ în urmă — s'aŭ revĕrsat peste Dunăre pentru a da acolo nascere naţionalităţiĭ bulgare. La acest polonism al Bulgarilor noĭ vom reveni maĭ jos. De-o-cam-dată să trecem la Serbĭ.

Ceea ce Procopiŭ şi Iornande sînt pentru începuturile Bulgarilor, pentru începuturile Serbilor este împĕratul Constantin Porfirogenet. Nimenĭ nu era maĭ în posiţiune decât dînsul de a cunósce tot ce se petrecea saŭ ceea ce se petrecuse într'o epocă destul de apropiată în marginile şi la hotarele imperiuluĭ. Eĭ bine, el ne spune fórte limpede că întréga ginte serbéscă, Serbiĭ propriŭ ḑişĭ şi Croaţiĭ cu diferitele lor subdivisiunĭ, s'a aşeḑat pe teritoriul spre Adriatică în secolul VII, sub împĕratul Eracliŭ, adecă ce-va înainte de anul 640, şi că se pogorîse acolo din părţile Bavarieĭ (*Βαγιβαρεία*) învecinate cu Franconia (*Φραγγία* = Francia orientalis), decĭ nicĭ decum din Rusia, şi nicĭ din Galiţia, după cum unul după altul şi unul dela altul tot repetă

slaviştiĭ, ci anume din ramura cea maĭ occidentală a Slavilor, adecă din ramura bohemă.

Se pare că însuşĭ cuvintul S e r b a fost într'o vreme óre-care un nume generic pentru întréga ramură bohemă. Aşa dişiĭ Sorabĭ din Lusaţia, carĭ îşĭ daŭ eĭ înşiĭ numele de „Serbĭ“ întocmaĭ ca şi Serbiĭ din Peninsula Balcanică, vorbesc un dialect bohem, amestecat cu elemente polone. Nu e apoĭ fără însemnătate, că în cronica bohemă rimată a luĭ Dalimil, scrisă pe la anul 1300 pe basa legendelor poporane, ne întimpină următorul pasagĭu despre „Ceh“, fabulosul părinte al naţionalităţiĭ boheme:

W srbském jazyku jest zemie
Jejžto Charwati jest imie,
W tej zemi bieše lech
Jemuž imie bieše Čech . . .

Adecă: „In gintea serbă este o ţéră, care se numesce Croaţia; „în acea ţéră era un boĭer, care se numĭa Ceh . . .“ Scriind acestea pe la finea secoluluĭ XIII, Dalimil nu putea avé în vedere vre-o altă Serbiă saŭ vre-o altă Croaţiă decât singurele carĭ existaŭ atuncĭ şi carĭ există pînă astădĭ. Prin urmare, unicul sens legendar, care se póte da într'un mod firesc pasagĭuluĭ de maĭ sus, este că la Bohemĭ era încă próspătă în secolul XIII tradiţiunea despre strînsa lor legătură de ném cu Serbiĭ şi cu Croaţiĭ şi despre vechea respândire a numeluĭ de Serbĭ peste întréga ramură bohemă. Dalimil se împacă pe deplin în acéstă privinţă cu ceea ce ne spune Constantin Porfirogenet.

Bulgariĭ priviţĭ ca o coloniă polonă şi Serbiĭ ca o coloniă bohemă, ĭată ce-va cu totul noŭ, deşi resultă d'a-dreptul din mărturia fântânelor istorice celor maĭ temeĭnice.

Acéstă mărturiă atât de positivă n'o vedeaŭ óre predecesoriĭ meĭ, aceĭa carĭ citézăă mereŭ pe Iornande şi pe Constantin Porfirogenet? Negreşit că eĭ o vedeaŭ, dar se sbucĭumaŭ a n'o vedé, adecă a o încungĭura saŭ a o restălmăci prin fel de fel de tertipurĭ, numaĭ şi numaĭ fiind-că pe ceĭ tendenţioşĭ îĭ nemulţumĭa că Slaviĭ nu sînt destul de vechĭ pe Peninsula Balcanică, ĭar pe ceĭ

nepărtenitorĭ îĭ încurca o teoriă linguistică cu desăvîrşire falsă, pe care dînşiĭ o îmbrăţişară fără s'o fi cercetat maĭ de aprópe. Vom vorbi numaĭ cu aceştĭ din urmă, a cărora retăcire e de bună credinţă.

Dobrowsky împărţia pe toţĭ Slaviĭ în doĕ ramure: o ramură orientală, în care el bagă pe Ruşĭ, pe Bulgarĭ şi pe Serbĭ, şi o ramură occidentală, în care el pune pe Poloni şi pe Bohemĭ. Criteiele acesteĭ clasificaţiunĭ, aşa cum ni le dă Dobrowsky (Institutiones linguae slavicae, Vindob. 1822, p. I), sînt tóte fără nicĭ o greutate. Primul criteriŭ este că Slaviĭ orientalĭ ḑic „razum“, pe când ceĭ occidentalĭ „rozum“; ultimul criteriŭ este că Slaviĭ orientalĭ ḑic „desnitza“, pe când ceĭ occidentalĭ „pravitza“; şi tot aşa sînt cele-lalte opt din numĕrul total de ḑece criterie. După nesce asemenea criterie, Rutenĭĭ trebuesc despărţiţĭ de Slavĭ orientalĭ, căcĭ eĭ ḑic „rozum“, nu „razum“.

Nu după deosebirĭ lexice şi nu după forme rare saŭ isolate se clasifică dialectele uneĭ familie linguistice, ci ele trebuesc clasificate după trăsurile cele fundamentale fonetice. Ast-fel, de exemplu, ceea ce caracterisă graĭul rusesc şi pe cel rutenesc după tóte dialectele şi'n tóte monumentele literare, întru cât nu s'a furişat în ele limba bisericéscă paleo-slavică, este aşa numitul plenison, rusesce полногласіе, adecă sonurile liquide *l* şi *r* provócă o reduplicare vocalică a silabeĭ, de ex. „golovà“ în loc de „glòva“ saŭ „glàva“, „gòrod“ în loc de „grod“ saŭ „grad“, „koròlĭ“ în loc de „krolĭ“ saŭ „kralĭ“ etc. Acest pleni-son, cu care s'aŭ bălăbănit toţĭ slaviştiĭ începênd dela Vostokov şi pînă la Potebnia, este atât de esenţial şi atât de circulator în graĭul Ruşilor şi al Rutenilor, încât isbesce dela cea de'ntâiŭ clipă urechea orĭ-căruĭ ne-Rus saŭ ne-Ruten. Nicĭ Poloniĭ, nicĭ Bohemiĭ, dar nicĭ Serbiĭ, nicĭ Bulgariĭ, nu cunosc câtu'şĭ de puţin acest fenomen fonetic, de ajuns el singur pentru a constitui o unitate dialectală deosebită ruteno-rusă.

Unitatea ruteno-rusă este aceĭa pe care Iornande o numĭa Anţĭ, „Antes“, spunêndu-ne că eĭ stăpânesc de 'ncolo de Nistru şi că sînt ramura cea maĭ puternică a ginţiĭ slavice: „fortissimi eorum“, ceea ce e adevĕrat pînă astădĭ.

Alăturĭ cu unitatea ruteno-rusă, fără ca să vorbim aci despre dialecte micĭ, carĭ lesne îşĭ pot găsi locul intern saŭ intermediar din dată ce se va stabili o adevĕrată clasificaţiune a dialectelor

FACULTATEA DE FILOLOGIE DIN BUCUREŞTI
BIBLIOTECA

celor mari, ne întimpină alte doŭ unităţi slavice dialectale: unitatea p o l o n o - b u l g a r ă şi unitatea b o h e m o - s e r b ă.

Pe Polono-bulgarĭ îĭ caracterisă:

1⁰ Vocala nasală. In vechea bulgară, adecă în aşa numita paleoslavică, acéstă vocală se represinta prin literele cirilice ѫ şi ѧ, rostite ca *on* şi *en* în francesul „*bon*“ şi „*fin*“; la Polonĭ ea se scrie astăḑĭ prin *a* şi *e* cu cedilă: ą, ę. La Bulgarĭĭ actualĭ vocala nasală s'a păstrat numaĭ în unele localităţi saŭ în unele vorbe, dar totuşĭ s'a păstrat cu o deplină certitudine. Fenomenul a fost indicat de de-mult de Grigorovič, apoĭ studiat de Miklosich (Die Sprache d. Bulgaren, Wien, 1858) şi urmărit de Hattala (Književnik, t. 2 p. 461 sqq.). Intre vocala nasală polonă şi între cea bulgară nu există cea maĭ mică diferinţă. Nicĭ Ruteno-ruşiĭ, nicĭ Bohemo-serbiĭ nu cunosc acéstă particularitate atât de caracteristică pentru fonetismul polono-bulgar. Luând exemple din [illegible] blicat de Hattala, noĭ vedem bulgăresce „*en*zik“ = pol[illegible] (ĭ*en*zyk)“, pe când rusesce, rutenesce, bohemesce şi [illegible] vîntul sună „ĭazyk“ saŭ „ĭezik“ fără nicĭ o nasa[illegible] ce [illegible] = polonul „reka (*ren*ka)“, pe când ruses[illegible], bo[illegible]emesce „ruka“. Vorbele nóstre [illegible] „*rând*“, [illegible] „raspîtie“, „oglindă“ etc., nu [illegible] atât anume [illegible] vech[illegible] fi putut împrumuta dela Polonĭ, numaĭ [illegible] Polonĭ, nicĭ o dată dela ceĭ-lalţĭ Slavĭ. La ceĭ-lalţĭ Slavĭ [illegible]ia *on* şi *en* nu ne întimpină nicĭ în graĭul de astăḑĭ, nicĭ în monumentele lor cele maĭ vechĭ, afară numaĭ de dialectul sloven, despre care vom vorbi maĭ jos.

2⁰ Sonul *dz* pe lîngă *z* nu există nicĭ la Ruteno-ruşĭ, nicĭ la Bohemo-serbĭ, ci numaĭ la Polono-bulgarĭ. In grafica cirilică *z* se scriea ѕ şi se numĭa „zemlĭa“, ĭar *dz* se scriea ѕ şi se numĭa „dzĭalo“, fie-care son posedênd câte un semn grafic deosebit. Câte un semn grafic deosebit aŭ ambele sonurĭ şi 'n alfabetul slavic cel numit glagoliţă. Miklosich a dovedit de de-mult, că litera ѕ şi cea corespundĕtóre din glagoliţă exprimă tot-d'a-una anume sonul *dz* (Rad jugoslov. Akad., IX, 11—16). Tot aşa în texturile cirilice românescĭ ѕ se rostesce tot-d'a-una *dz* şi este maĭ cu samă des în cele moldovenescĭ: радѫ = ra*dz*â, брѫнѕѫ = brân*dz*â

etc., dar зъло=*zălog*. Polonesce se scrie *z* şi *dz*: „ziemia“ şi „dzień“. La Bulgarii de astădi sonul *dz*, ca şi vocala nasală, nu se mai aude pretutindenea, dar pe unde s'a păstrat, acolo sună curat polonesce, şi fraţii Tzankof (Gramm. d. bulg. Spr. 7) observă cu drept cuvînt: „das *z* in einigen Wörtern wird in manchen Gegenden wie das polnische *dz* ausgesprochen“. In bulgarul *dzvăneţ* „clopoţel“ *dz* sună întocmai ca în polonul *dzwónek* „clopoţel“, rusesce *zvonok*, bohemesce *zwonec*. Nemic analog la toţi ceĭ-lalţi Slavi, afară de Slovacĭ, la carĭ către elementul bohem s'a adaos cel polon. Belo-ruşii sînt pe jumătate Poloni prin consonantismul lor. La Ruteni *dz* sună numai în cuvintele împrumutate dela Poloni saŭ dela Moldoveni; ĭar la Montenegrini este un italienism: „*z* dolce“ ca în „razzo“ saŭ „pranzo“.

3⁰ In fine, Polonii şi Bulgarii se întâlnesc în sonul *ĭa*, pe care Ruteno-ruşii şi Bohemo-serbii rostesc *ĭe*. In alfabetul cirilic acest *ĭa* e represintat prin litera ѣ numită „ĭatĭ“. Imprumutând cirilica dela vechiĭ Bulgarĭ, Romînii aŭ conservat luĭ ѣ valórea-ĭ cea adevĕrată, pe care Ruşii şi Serbii aŭ schimbat'o în *ĭe*. Numai Bulgarii şi Polonii ḑic: v*ĭa*ra (вѣра)“ — nu „v*ĭe*ra“, „gn*ĭa*zdo (гнѣздо)“ — nu „gn*ĭe*zdo“, „nev*ĭa*sta (невѣста)“ — nu „nev*ĭe*sta“.

In acest mod, treĭ particularităţi fonetice de cea mai mare însemnătate: vocala nasală *on* şi *en* (ѫ, ѧ), duplul *z* şi *dz* (ꙁ, ѕ) şi ĭatismul în loc de ĭetism, stabilesc o unitate dialectală polono-bulgară în opositiune cu unitatea dialectală cea ruteno-rusă.

Unitatea bohemo-serbă, pe de altă parte, se caracterisă prin:

1⁰ Funcţiunea vocalică a luĭ *r*. Bohemesce şi serbesce se ḑice de o potrivă *trn*, *prst*, *krk* etc., acolo unde toţi ceĭ-lalţi Slavi trebue să recurgă la o vocală propriŭ ḑisă: *tern*, *perst*. Nicĭ Ruteno-ruşii, nicĭ Polono-bulgarii nu cunosc acest fenomen.

2⁰ Din tóte dialectele slavice, numaĭ Bohemiĭ şi Serbii posedă quantitatea prosodică: vocale lungĭ şi vocale scurte în sensul cel clasic musical al cuvîntuluĭ. O vocală lungă la Bohemĭ póte fi scurtă la Serbĭ şi vice-versa, după cum este chĭar în unele dialecte boheme saŭ serbescĭ, dar fenomenul în sine e acelaşĭ, şi el deosebesce cu totul unitatea bohemo-serbă de cele-lalte douĕ unităţi: cea ruteno-rusă şi cea polono-bulgară. Compare orĭ-cine:

Rusul:	*Polonul:*	*Bohemul.*	*Serbul:*
boloto	błoto	bláto	blàto
soloma	słoma	sláma	slàma
zdorov	zdrów	zdráv	zdràv
čerešnĭa	czeresznia	třešně	trèšnĭa etc.

Despre accentuaţinnea polono-bulgară şi cea bohemo-serbă noĭ vom vorbi maĭ jos.

A pretinde că Rutenii şi Ruşii aŭ avut şi eĭ o-dată vocala nasală saŭ vocala liquidă şi le-aŭ perdut maĭ în urmă, saŭ că Polonii nu avuseseră dintru 'ntâiŭ pe *dz* şi l'aŭ căpĕtat maĭ târdiŭ, este a confunda noţiunea concretă de un dialect naţional cu noţiunea abstractă de o limbă primitivă comună uneĭ ginţi. E vorba de Ruteni, de Ruşĭ, de Poloni, de Bohemi, de când Rutenii sînt Ruteni, de când Ruşii sînt Ruşĭ, Polonii Poloni şi Bohemii Bohemi, ĭar nicĭ decum nu e vorba de o teoretică epocă anterióră unitară.

Eĭ bine, de când Rutenii sînt Ruteni şi Ruşii Ruşĭ, adecă dintr'o perióda cu mult maĭ veche decât secolul VI — şi numaĭ acest secol ne interesă pe noĭ în studiul de faţă, — eĭ n'aŭ nicĭ o urmă de vocala nasală a Polono-Bulgarilor, de vocala liquidă a Bohemo-serbilor, de *dz*, de quantitate prosodică etc.

Orĭ-care ar fi fost, sub raportul fonetismuluĭ, ipotetica „limbă primitivă comună“ a Slavilor, ea se diferenţiase în câte-va dialecte marĭ dintr'un timp immemorial, fie-care mare dialect dobândind un caracter propriŭ prin acelaşĭ proces prin care s'aŭ caracterisat maĭ încóce Bulgariĭ şi Serbiĭ: s t r a t i f i c a ţ i u n e. Acéstă lucrare a substraturilor eterogene asupra diferenţiăriĭ Slavilor era cât p'aci s'o ghicéscă eminentul linguist rusesc Baudouin de Courtenay, elev al luĭ Ascoli, dar a trecut ĭute pe d'asupra'ĭ cu următórea observaţiune nedesvoltată şi neaplicată: „Probabil o înrîurire „străină, de alt ném, a comunicat deosebitelor grupurĭ de dialecte „şi sub-dialecte slavice caracterul cel distinctiv al fie-căruĭ grup.“ (Программа лекцій, Kazan 1881 p. 145: „Вѣроятное чужое, иностранное вліяніе, сообщившее отдѣльным группам словянских нарѣчій и говоров своеобразный характер“).

Treĭ straturĭ de o potrivă slavice aşedându-se fie-care în treĭ regiunĭ diferite peste câte un altfel de substrat etnic, unul a devenit bohem pe Elba, cel-lalt polon pe Vistula, cel de al treilea

ruteno-rus pe Nipru saŭ pe aĭurea, şi din acelaşĭ moment fonetismul fie-căruĭa din ele este un fonetism a-parte. Substratul Bohemilor va fi fost celtic saŭ german, substratul Ruteno-ruşilor va fi fost tătăresc saŭ fines, nu se scie; cu maĭ multă siguranţă se póte crede că substratul Polonilor a fost anume litvan, şi numaĭ asupra acestuĭa din urmă noĭ ne vom opri o clipă.

Litvaniĭ nu sînt Slavĭ, după cum nu sînt nicĭ Germanĭ, ci o ginte indo-europeă separată. Prin încălcărĭ succesive din partea altor némurĭ, eĭ aŭ ajuns a fi puţin numěroşĭ, dar totuşĭ se împărţesc în doŭ marĭ dialecte: cel litvan propriŭ ḑis şi cel letic, după ce un al treilea dialect, cel prusic, a dispărut cu desăvîrşire. Leţiĭ saŭ Latîşiĭ sînt ramura cea maĭ nordică, lîngă Marea-Baltică; Litvaniĭ propriŭ ḑişĭ, ramura cea sudică, sînt din veciĭ vecilor la cósta Polonilor, în acelaşĭ chip în care Basciĭ sînt la cósta Spaniolilor saŭ Bretoniĭ la cósta Francesilor, adecă: înghiţind Spanioliĭ substratul iberic, aŭ rěmas neînghiţiţĭ numaĭ Basciĭ; înghiţind Francesiĭ substratul gallic, aŭ rěmas neînghiţiţĭ numaĭ Bretoniĭ; înghiţind Poloniĭ substratul litvan, pe care'l cotropiseră la aşeḑarea lor în regiunea Vistuleĭ, numaĭ o parte din acel substrat a rěmas neînghiţită.

Acea vocală nasală pe care n'o aŭ Ruteno-ruşiĭ şi Bohemo-serbiĭ, pe care n'o are nicĭ chiar ramura cea letică a Litvanilor-Litvaniĭ propriŭ ḑişĭ o aŭ pe deplin desvoltată, de unde dînşiĭ, ca substrat, aŭ dat-o stratuluĭ polon.

Comparaţĭ:

Vechĭu bulgar:	Polon:	Litvan:	Rus:	Ruten:	Bohem:	Serb:
dese*nt*ĭ	dzies*ię*ć	dé*šimt*is	desĭatĭ	desĭatĭ	deset	deset
pe*nt*a	pie*nt*a	pé*nt*is	pĭata	pĭata	peta	peta (pi*nt*ene)
me*nk*ŭkŭ	mie*nk*ki	mè*nk*as	mĭagkiĭ	mĭahkyĭ	měkky	mek
ze*nt*ĭ	zie*n*ć	ge*nt*ìs	zĭatĭ	zĭatĭ	zet'	zet
zo*nb*ŭ	zo*nb*	ža*mb*as	zub	zub	zub	zub (zî*mb*esc)
mo*nd*rŭ	mo*nd*ry	ma*nd*rùs	mudryĭ	mudryĭ	moudrý	mudr (mâ*nd*ru)
ro*nk*a	re*nk*a	ra*nk*à	ruka	ruka	ruka	ruka (poru*nc*ă)
blo*nd*ĭtĭ	bło*nd*zić	bla*ns*ti	bluditĭ	bluditi	blouditi	bluditi (blâ*nd*ă)
o*ngl*ĭ	we*ngi*eł	a*ngl*is	ugolĭ	uholĭ	uhel	ugalĭ...

Lăsâm ca alţiĭ să urmăréscă maĭ departe ceea ce noĭ ne mărginim aci de a indica pe scurt, căcĭ nouě ne ajunge a constata conformitatea faptuluĭ istoric cu faptul linguistic. Când Iornande aduce pe Bulgarĭ dela Vistula, ĭar Constantin Porfirogenet pe Serbĭ din Bohemia, mărturia lor, atât de ponderósă prin sine însăşĭ,

nu numaĭ că nu e în contrațicere cu adevĕrata clasificațiune a dialectelor slavice, ci tocmaĭ se controléză și se întăresce prin acéstă clasificațiune.

In invasiunile Polonilor peste Dunăre, înainte de așeḑarea lor acolo, aŭ participat une-orĭ și cete vecine de Rutenĭ de peste Nistru, adecă — în graĭul luĭ Procopiŭ și al luĭ Iornande — pe lîngă „Slavinĭ“ aŭ fost și „Anțĭ“, din carĭ uniĭ n'aŭ putut să nu rĕmână și eĭ peste Dunăre. Pe de altă parte, la năvălirea Bohemilor în laturea superióră apusénă a Peninsuleĭ Balcanice, ĭ-aŭ însoțit o samă de cete învecinate de Polonĭ, după cum ne dă a înțelege însuși Constantin Porfirogenet, când ne spune că unul din principiĭ serbescĭ era venit din regiunea Vistuleĭ: „εἰς τὸν ποταμὸν Βίσλας“. Dar grosul naționalităților bulgare s'a format din Polonĭ cu un amestec pré-mic de Rutenĭ, ĭar grosul naționalității serbe s'a format din Bohemĭ cu un amestec pré-mic de Polonĭ, în ambele casurĭ fără nicĭ un ingredient de Ruși propriŭ ḑișĭ.

Aceste doĕ straturĭ slavice, cel polon de o parte și cel bohem de alta, s'aŭ suprapus d'o potrivă stratuluĭ anterior românesc, așeḑat el-însuși dela Marea-négră pînă la Marea adriatică peste substratul primitiv tracic, adecă s'aŭ suprapus celor doĕ dialecte latine transdanubiane despărute: cel meso-latin și cel iliro-latin. Româniĭ de peste Dunăre aŭ fost slavisațĭ astfel pe de asupra, ceea ce vrea să ḑică că Slaviĭ de peste Dunăre aŭ fost românișațĭ astfel pe de de-supt: raport de strat și de substrat.

Inainte de a trece maĭ departe, un cuvînt despre Sloveniĭ ceĭ din Carintia și din Stiria, cărora școla luĭ Miklosich, saŭ maĭ bine a luĭ Kopitar, le atribue limba paleo-slavică, dându'ĭ numele de paleo-slovenică.

Strînsa înrudire dialectală a Slovenilor cu Serbiĭ este maĭ pe sus de orĭ-ce îndoélă, și totuși eĭ posedă pînă astăḑĭ pe a-locurĭ vocala nasală ca Poloniĭ și aŭ avut'o deja în secolul X, judecând după textul așa numit frisingian. Vocala nasală nu este singura particularitate fonetică, care'ĭ unesce cu Poloniĭ. In același text frisingian, bună-óră, ne întimpină contracțiunile *tva, me* pentru *tvoia, moie*, întocmaĭ ca polonesce, și pînă astăḑĭ la Sloveni, ca și

la Poloni, circuléză de o potrivă *člek* şi *človek* = *człek* şi *człowiek*. Numele lor medieval „Sclavini“, identic cu numele medieval „Sclavini“ al Bulgarilor, indică érăşĭ un singur dialect polon, despărţit în doĕ ramure. Epoca despărţiriĭ cată să fi fost secolul VI, póte chĭar secolul V, când dintr'un punct comun la nord-ost de Carpaţĭ, adecă din Galiţia actuală, ramura cea maĭ orientală s'a pogorît spre gurele Dunăriĭ, unde nĭ-o arată Procopiŭ şi Iornande. Cea-laltă ramură, maĭ occidentală, remasă de'ntâiŭ în Galiţia, a început apoĭ, prin trecĕtorile munţilor Tatra şi Beskid, a străbate în Pannonia, nu înainte de finea secoluluĭ VII, după ce adecă o ramură a Bohemilor ocupase deja Iliria. Din Pannonia invasiunea maghiară împinse o parte din aceştĭ Poloni cătră Carintia şi cătră Stiria, unde eĭ s'aŭ amestecat cu Serbiĭ.

Sloveniĭ formézā astfel un dialect intermediar între unitatea polono-bulgară şi între acea bohemo-serbă. In timpul petrecerii lor în Pannonia — o vom vedé maĭ jos — Sloveniĭ s'aŭ întâlnit cu elementul românesc. Dela acestĭ Sloveni, ĭar nu dela Bulgarĭ, aŭ căpĕtat Ungurii cuvintele lor cu vocala nasală: p*é*ntek = пѧтъкъ, r*e*nd = рѧдъ, szer*e*ntse = свѧщꙗ, par*a*ncs = порѧчѫ etc. Aceştĭ Sloveni, la rîndul lor, dela Românii din Pannonia, ĭar nu dela ceĭ din Dacia, aŭ căpĕtat unele particularităţĭ linguistice, bună-óră diftongul nostru *oa* (Miklosich, Lautl. p. 228).

Este de observat că, după cum trecerea Polonilor din Moldova în Bulgaria în secolul VII a permis Rutenilor a se aşeda în urmă pe malul nordic al Dunării, tot aşa Rutenii aŭ profitat de pogorîrea celor-lalţĭ Poloni în Pannonia pentru a urmà şi acolo după dînşiĭ, prin aceiaşĭ cale a Tatreĭ şi a Beskiduluĭ, aşeḑându-se în unele părţĭ nord-ostice ale Ungarieĭ, unde-ĭ găsim pînă astăḑĭ.

Cât se atinge de cestiunea, dacă limba paleo-slavică este vechea bulgară saŭ dacă e vechea slovenă, apoĭ pe noĭ — întru cât vechea slovenă şi vechea bulgară represintă de o potrivă un dialect paleo-polon — ea ne preocupă fórte puţin în casul de faţă: lăsâm pe slaviştĭ să se certe eĭ-înde-eĭ.

Raportul de s t r a t şi de s u b s t r a t constituă substanţa uneĭ naţionalităţĭ. Cătră acéstă substanţă se adaogă pretutindenĭ din când în când a c c i d e n t e, adecă o intervenire superficială a unor elemente etnice străine, deja după formarea cea definitivă

a unei naţionalităţi. Fenicienii aŭ fost un accident la vechii Eleni. In Tracia occidentală a fost un accident elementul celtic al Scordiscilor saŭ al Tauriscilor; în Tracia orientală, elementul german al Bastarnilor. Goţii, Gepiḑii, Longobarḑii, apoi Hunii, Avarii şi câţi alţii, aŭ fost accidente pe întréga Peninsulă Balcanică. La Neo-latinii din Apus n'a fost decât un accident reversarea elementului germanic peste stratul latin cel suprapus acolo substratului celtic, iberic, etrusc, pe a-locuri chiar pelasgic. Din strat şi substrat se nasce organismul unei naţionalităţi; prin accidente se pre'noesc moleculele acestui organism, se activéză circulaţiunea, dar organismul remâne acelaşi.

In desvoltările de mai sus noi n'am vorbit nemic despre elementele cele accidentale turanice pe Peninsula Balcanică. Bohemii găsiră în Iliria stoluri de Avari, cari aŭ perit fără a lăsa mai nemic fino-tătăresc în naţionalitatea serbă. Asupra Polonilor, abia aşeḑaţi în Balcani, năvăliră alte stoluri fino-tătăresci, aşa numiţii Bulgari din părţile rîului Volga, cari se arătaseră din când în când şi mai 'nainte în imperiul bizantin, atârnaţi la hórdele cele cotropitóre ale Hunilor (Zeuss, op. cit. 710—27), şi cari de astă dată, devenind stăpâni, deteră „Slavinilor" lui Iornande şi ai lui Procopiŭ pînă şi numele de „Bulgari". Un nume şi nemic mai mult. Bulgarii sînt Tătari numai prin nume, după cum numai prin nume sînt Germani Francesii: „Franken"; după cum numai prin nume „Anţii" lui Procopiŭ şi ai lui Iornande sînt Scandinavi, căci „Rus" era numele Varegilor celor veniţi în Rusia din Sveḑia. De aceiaşi natură ne-reală este numele de „Romani", „Ῥωμαῖοι", pe care şi'l daŭ Grecii moderni.

Tătăresc între Greci, Slavi şi Romîni nu e aprópe nemic pe Peninsula Balcanică, afară numai dóră de unele figure cu nasuri turtite saŭ de unele căpéţine brachy-cephalice, pe cari le studiază antropologiştii, dar cari nu dovedesc nemic, chiar dacă ele s'ar puté supune unui serios control statistic. La Serbi, la Bulgari, la Romîni, pretutindeni némurile turanice se desnaţionalisaŭ din dată ce se vedeaŭ isolate de restul Tătărimii. Óre unde mai sînt astăḑi Cumanii din Moldova?

Pentru Peninsula Balcanică întrégă, Tătarii aŭ fost ca o vijeliă care trece înainte, iar Slavii — Poloni spre resărit, Bohemi spre apus — aŭ fost o mănósă plóiă care, întrând adânc în pământul cel românesc de mai 'nainte, a făcut să rodéscă acolo

doŭ naţionalităţĭ nouĕ pline de viitor: naţionalitatea bulgară şi naţionalitatea serbă.

Fiind vorba despre numele „Bulgar“, pe care şi-l'aŭ însuşit maĭ târdiŭ Slavinii luĭ Iornande şi aĭ luĭ Procopiŭ, aci este locul de a observa în trécĕt că pînă 'n timpiĭ de tot nouĭ el era cu desăvîrşire necunoscut Românilor. Moşiĭ şi strămoşiĭ noştri numĭaŭ tot-d'a-una pe Bulgarĭ Ş c h ĭ a ĭ. Aşa, de exemplu, despre cucerirea Bulgarieĭ de cătră Turcĭ cronicarul oltén Moxa (Hasdeŭ, Cuv. d. bătrâni, I, 402) ḑice: „Baĭazitŭ prinse pre Şuşmanŭ domnulŭ Ş c h ĭ a i l o r ŭ de'l tăè, ani 1395, atunce luară Turcii ţara Ş c h ĭ a i l o r ŭ cu totulŭ...“ Cuvintul „schĭaŭ“, ca simplu epitet, căpĕtase în gura poporuluĭ român înţelesul de „naiv“ saŭ „rustic“. Mitropolitul Dosofteiu ḑice într'un loc (Synaxar, 1683, Dec. 29, f. 244 a): „om prostacŭ şi ş c h ĭ a u şi cu totulŭ ţărănatecŭ“. Să se bage de samă că în „Şchĭaŭ“, nefiind un nume personal saŭ topic, ci un termen comun, s'aŭ păzit cu rigóre legile fonetice: „Şchĭaŭ“ derivă din „Sclavum“ prin aceĭaşĭ trecere a luĭ *cl* în *chĭ* şi prin aceĭaşĭ vocalisare a luĭ *v* între vocale ca în „chee“ vechĭu „chĭae“ din „clavem“, „chĭamă“ din „clamat“, „rîŭ“ din „rivum“ etc. Românii dară nu cunosceaŭ decât numele cel primitiv al ramureĭ polone aşeḑate în secolul VII peste substratul meso-latin: „Sclavini“ la Iornande, „Σκλαβηνοὶ“ la Procopiŭ. Albanesiĭ, al cărora fonetism se apropiă în acéstă privinţă şi 'n altele multe de cel românesc, nicĭ dînşiĭ nu numesc pe Bulgarĭ altfel decât Ş t ĭ a, Bulgaria — Ş t ĭ i n i c ă.

Despre rolul substratuluĭ românesc în nascerea şi 'n desvoltarea Slavilor trans-danubianĭ aŭ vorbit maĭ mult saŭ maĭ puţin uniĭ şi alţiĭ, maĭ ales reposatul Miklosich, şi eŭ însumĭ în studiul meŭ: „O pagină din sintaxa romăno-albanesă“ (Cuv. d. bătr., II p. 611—687). Va fi mult, mult, fórte mult de vorbit de acum înainte. Aci noĭ vom atinge un singur punct, care va întregi cele ḑise maĭ sus despre polonismul Bulgarilor şi bohemismul Serbilor.

Cele treĭ unităţĭ dialectale slavice se deosebesc una de alta nu numaĭ prin fonetism, dar şi prin accentuaţiune. Ruteno-ruşiĭ aŭ o accentuaţiune de tot liberă: accentul póte să cadă pe orĭ-

care silabă a cuvîntuluĭ. La Polonĭ şi la Bohemĭ, din contra, accentul este nestrămutat, şi anume: la Polonĭ tot-d'a-una pe silaba penultimă, la Bohemĭ tot-d'a-una pe prima silabă. Aşa, de exemplu, numele rîuluĭ Ialomiţa póte să fie accentat rusesce în patru felurĭ: Ìàlomiţa, Ialòmiţa, Ialomìţa şi Ialomiţà; polonesce numaĭ: Ialomìţa; bohemesce numaĭ: Ìàlomiţa; — treĭ sisteme de accentuaţiune cu desăvîrşire deosebite.

De aci urméză că la Bulgarĭ, după cum este la Polonĭ, accentul ar trebui să cadă tot-d'a-una pe penultima, ĭar la Serbĭ, după cum este la Bohemĭ, tot-d'a-una pe prima; şi întocmaĭ aşa ar fi fost, dacă substratul românesc cel trans-danubian n'ar fi sguduit accentuaţiunea celor doŭ straturĭ slavice de acolo. Româniĭ, ca şi Italieniĭ, avênd o accentuaţiune pe deplin liberă, aŭ altoit'o Serbilor şi Bulgarilor. Acéstă libertate de accentuaţiune s'a socotit pînă acuma la Serbĭ şi la Bulgarĭ ca un semn de unitate dialectală cu Ruşiĭ, pe când în faptă Ruşiĭ, precum am vĕdut, n'aŭ avut de loc a face nicĭ cu Bulgariĭ, nicĭ cu Serbiĭ. Insă accentuaţiunea românéscă n'a putut să distrugă peste tot la Serbĭ şi la Bulgarĭ cele doŭ sisteme anterióre, astfel că sistema penultimară cea polonă se maĭ recunósce pînă astădĭ la Bulgarĭ, ĭar sistema primară cea bohemă se maĭ recunósce pînă astădĭ la Serbĭ. Şi ĭată cum:

1⁰ Unele sub-dialecte bulgare, bună-óră Zagoriceniĭ şi Costureniĭ, accentéză tot-d'a-una pe penultima întocmaĭ ca Poloniĭ, èdno, mòmče, râkă, žèna, dète, òvčar, ùmrel, galèno, četìri, zatvorèni, napravìla, mesečìna, babìčkă, golèmo, kralìţă etc. etc., mutând accentul în flexiune érăşĭ întocmaĭ ca Poloniĭ, de exemplu: din *òvčar* „cĭoban“ *ovčàrkă* „cĭobancă“ = polonesce din *„òwczarz — owczàrka“* (Tzonev, Za udarenieto v bălgarski ezik, în Sbornik t. 6, Sofia 1891, p. 23).

2⁰ La Serbĭ, sdruncinându-se accentuaţiunea bohemă prin înrîurirea substratuluĭ românesc, a rĕmas totuşĭ tendinţa de a accentà pe cât se póte maĭ sus, astfel că la auḑ se pare ca şi când accentul ar fi tot-d'a-una pe prima silabă. Din acéstă causă, ca o dovadă de tendinţa cea generală, când un nume se construesce cu o prepositiune, numele póte să devină atonic, urcându-se accentul pe prepositiunea, bună-óră: nà ranu, nà vodu, prèko brda etc. (Miklosich, Lautl. I, 320), întocmaĭ ca bohemesce: òb den, pòd nohou etc., ceea ce la numĭ disilabice saŭ polisilabice e peste putinţă în cele-lalte dialecte slavice.

Cunoscutul profesor dela Belgrad, d. Stoïan Boškovič, actualul ministru al Serbieĭ în România, mĭ-a observat într'o ḑi că din toţĭ străinii, Slavĭ şi ne-Slavĭ, Bohemiĭ sînt aceĭa carĭ învéţă maĭ lesne şi vorbesc maĭ bine serbesce. Şi nu e de mirare, de vreme ce numaĭ pe Bohemĭ nu-ĭ póte încurca vocala *r*, quantitatea prosodică şi accentuaţiunea serbéscă.

In acest chip băgarea Serbilor şi Bulgarilor în unitatea ruteno-rusă a fost pînă acum ca un fel de ilusiune optică, datorită impregĭurăriĭ că Ruşiĭ, Serbiĭ şi Bulgariĭ aŭ acelaşĭ alfabet şi aceĭaşĭ limbă bisericéscă.

Limba bisericéscă maĭ cu deosebire, adecă vechea bulgară, a servit a formà limba rusésca cea literară, dându'ĭ un aspect fórte depărtat de graĭul rusesc poporan şi apropiând'o într'un mod artificial de graĭurile slavice trans-danubiane, şi aceĭaşĭ limbă bisericéscă a fost în curs de secolĭ limba oficială şi literară a Serbilor, astfel că — la prima vedere — rusesce, serbesce şi bulgăresce se pare a fi maĭ-maĭ tot una, deşi în realitate aceste treĭ graĭurĭ aparţin la treĭ unităţĭ dialectale diferite.

Prin fonetism, pînă şi prin accentuaţiune, întru cât nu s'a amestecat în ele substratul cel românesc, bulgara este un vechĭu dialect polon, serba un vechiŭ dialect bohem.

La Bulgarĭ, fără îndoélă, înrîurirea românéscă se resimte maĭ puternic decât la Serbĭ, ceea ce însemnéză una din treĭ:

1⁰ Saŭ că stratul serbesc a fost, în provinciele pe carĭ le-a ocupat, maĭ numĕros decât stratul bulgar în cele-lalte provincie;

2⁰ Saŭ că Meso-latiniĭ aŭ fost maĭ compacţĭ şi maĭ energicĭ sub Bulgarĭ decât Iliro-latiniĭ sub Serbĭ;

3⁰ Saŭ că Serbiĭ n'aŭ încetat mult timp de a fi în contact cu dialectele cele înrudite dela Iliria în sus pînă la Bohemia, pe când Bulgariĭ s'aŭ vĕḑut de o dată despărţiţĭ de trunchĭul Polonilor, aşa că ceĭ de'ntâiŭ aŭ putut să resiste maĭ bine decât ceĭ-lalţĭ acţiuniĭ substratuluĭ românesc.

Câte-trele causele aŭ putut să concurgă la producerea efectuluĭ; causa a treĭa însă ni se pare a fi fost cea maĭ decisivă: grabnica isolare a Bulgarilor de elementul polon şi prelungita comunitate a Serbilor cu elementul bohem.

Indată după trecerea şi aşeḑarea Slavinilor peste Dunăre, fóstele lor locuinţe dintre Olt şi Nistru aŭ fost ocupate de către porţiunea cea maĭ apusénă a Anţilor, anume de către Ruteni, carĭ s'aŭ grăbit a apuca Moldova, unde aŭ şi rĕmas în curs de maĭ mulţĭ secolĭ, luptându-se saŭ înfrăţindu-se acolo cu Pecenegiĭ, cu Comaniĭ, apoĭ cu Românii. Pe lîngă Ruteni, cată să fi fost şi stoluri de vechiĭ veciniĭ aĭ Polonilor Litvani, polonesce „Lìtwa", un ném mult maĭ sĕlbatec decât Slavii şi a cărora atingere de atuncĭ cu Românii, deşi fórte scurtă, totuşĭ ne-a lăsat o amintire supĕrăcĭósă în cuvîntul „litfă" saŭ „liftă": „litfă rea", „liftă spurcată". Acéstă „litfă" saŭ „liftă" la Moldoveni şi la Munteni nu se póte trage decât numaĭ din acea epocă, de óră-ce cu Litvania propriŭ ḑisă Românii dela Dunăre n'aŭ fost nicĭ o dată în vecinătate. Prin Ruteni dară şi prin ceĭ-lalţĭ, continuitatea între Slavini, adecă vechiĭ Bulgarĭ, şi între Poloni a fost astfel ruptă pentru tot-d'a-una. Substratul românesc a putut să lucreze fără nicĭ o pedecă asupra stratuluĭ bulgăresc, şi a lucrat atât de viguros, încât nu numaĭ a modificat gramatica şi a sguduit accentuaţiunea, dar încă a transmis Bulgarilor trăsurile cele maĭ caracteristice ale vocalismuluĭ românesc: pe *ea*, pe *oa* şi pe vocala obscură mobilă. Despre *ea* şi *oa* la Bulgarĭ noĭ nu vom vorbi aci; despre vocala obscură mobilă vom constata numaĭ că Bulgariĭ, întocmaĭ ca Românii şi contra tuturor legilor foneticeĭ slavice, lasă pe *a* a trece în *ă* de câte orĭ *a* perde accentul: *slàtkă* şi *slătkà*, ca la noĭ *bàrbă* şi *bărbàt*.

Incepênd de pe la finea secoluluĭ VII şi pînă pe la începutul secoluluĭ X, adecă într'un interval de cel puţin două sute de anĭ, s'aŭ cristalisat naţionalitatea polono-română a Bulgarilor şi naţionalitatea bohemo-română a Serbilor, deja după ce se tradusese Sânta Scriptură în vechea bulgară, de vreme ce în limba aceleĭ traduceri nu se recunósce încă puternica lucrare a substratuluĭ românesc asupra stratuluĭ slavic. In acest interval de timp, la finea secoluluĭ IX, cade năvălirea Ungurilor în Pannonia, — un eveniment care a dat nascere Moravo-românilor pe de o parte, pe de alta Macedo-românilor şi Istriano-românilor.

Noĭ înlăturăm cu totul pe făimosul *Notarius anonymus Belae*

regis şi cele-lalte fântâne în carĭ se afirmă că Maghiarĭĭ la întrarea lor în Pannonia aŭ găsit acolo pe Slavĭ, maĭ corect pe Slovenĭ, şi pe Românĭ. Acele fântâne pot fi criticate, pot fi bănuite, pot fi spulberate, pot fi h u n f a l v i s a t e, — puţin ne pasă. Ca punct de plecare, nouĕ ne ajunge un text istoric maĭ pe sus de tóte texturile: existinţa Românilor în Moravia. Este un text, pe care o mie de Rösleri nu vor fi în stare să'l restórne, şi nicĭ măcar să'l restălmăcéscă în felul lor. Aceĭ Românĭ cum óre ar fi putut eĭ să nemeréscă în Moravia, dacă nu ĭ-ar fi împins într'acolo din Pannonia năvălirea Ungurilor?

Astăḑĭ, în urma cercetărilor luĭ Miklosich şi ale luĭ Bartoš (Moravské Valašsko, în Osvĕta, 1880 p. 369—86), neminea nu se maĭ îndoesce că Valachiĭ din Moravia sînt adevĕraţĭ Românĭ, cu desăvîrşire slavisaţĭ de nu se maĭ scie de când, dar maĭ păstrând încă multe cuvinte românescĭ, unele sub forma românéscă cea maĭ veche, de exemplu „glag = chiag“, din latinul rustic „clagum = coagulum“, cu nemuiarea luĭ *cl* în *chĭ*, saŭ „merenda = merindă“, latinul „merenda“, cu netrecerea luĭ *e* în *i*. Moravo-românii aŭ conservat chiar unele vorbe romanice despărute din graĭul românesc, bună-óră „tropa“ = francesul „troupe“ = spaniolul „tropa“. Un Moravo-român, Beneš Kulda, a publicat în doĕ tomurĭ basmele româno-morave (Morawské národní pohádky, Praha, 1874—5), în carĭ cititorul se isbesce mereŭ de asemenĭ românismĭ. Epoca slavisăriĭ acestor Românĭ din Moravia este aşa de veche, încât nicĭ un document morav nu-ĭ deosebesce de ceĭ-lalţĭ Slavĭ de acolo. In actele morave din secolul XI abia se maĭ găsesc câte-va numĭ personale românescĭ, precum „Crisan“, „Bukan filius Neg“ şi „Kokor“ într'un act din 1052 (Boczek, Cod. Morav. I, 125), carĭ însă nicĭ acelea nu sînt pe deplin sigure. Aşeḑarea dară a acelor Românĭ în Moravia trebuĭ urcată cu vr'o doĭ secolĭ maĭ sus, întâlnindu-se astfel din punct în punct cu năvălirea Ungurilor în Pannonia.

Năvălind în Pannonia despre nord şi orient, Ungurii aŭ trebuit firesce să împingă pe Românii de acolo în cele doĕ direcţiunĭ opuse puncturilor de întrare, adecă spre occident şi spre sud. Spre occident aŭ fost împinşĭ Românii pe carĭ ĭĭ găsim apoĭ în Moravia, cu totul despărţiţĭ de restul românimiĭ şi slavisaţĭ fără

nicĭ o greutate; spre sud, adecă peste Dunăre, aŭ fost împinse alte cete de Românĭ, din carĭ unĭi, ceĭ din Bosnia maĭ ales, şĭ-aŭ păstrat mult timp naţionalitatea şi s'aŭ serbisat d'abia după secolul XV (Miklosich, Wander. d. Rumunen, 3—6), alţiĭ — Istriano-românĭĭ — aŭ nemerit tocmaĭ pe la Triest, unde aŭ putut să resiste bine-reŭ serbisărĭĭ, mulţumită stăpânirĭĭ italiene de acolo; în fine o samă, numĕrul cel maĭ mare, trecênd prin elementul serbesc şi prin cel bulgăresc, s'aŭ strecurat în Macedonia, în Epir şi 'n Tesalia, unde nu s'aŭ desnaţionalisat din causă că acolo se începuse deja lupta între Grecĭ şi între Slavĭ, astfel că nicĭ Grecĭĭ nu maĭ eraŭ tarĭ, nicĭ Slavĭĭ nu se întăriseră încă. Profitând de acest antagonism, Românĭĭ sciură cu dibăciă a se însoţi: când cu Grecĭĭ contra Slavilor, când cu Slavĭĭ contra Grecilor, căutând maĭ pe sus de tóte a se consolidà eĭ-înşişĭ, ĭar după ce se consolidară, peste vr'o doĭ secolĭ şi maĭ bine, eĭ aŭ isbutit a fundà imperiul romăno-bulgar al Asanilor.

Aşa dară nascerea Macedo-românilor, a Istriano-românilor şi a Moravo-românilor datézĕ de o potrivă din secolul X, nefiind eĭ toţĭ alt ce-va decât nesce Daco-românĭ împinşĭ din Pannonia spre sud şi spre apus prin năvălirea maghiară. Tocmaĭ acésta resultă şi din cronica ruséscă a luĭ Nestor, scriitor din secolul XI, care ḑice sub anĭĭ 886—898 (ed. Miklosich p. 12): „aŭ trecut lingă „Kiew Ungurĭĭ, pe délul ce se numesce cel unguresc, şi ajungênd „la Nipru aŭ aşeḑat corturile lor, căcĭ umblă şi eĭ cu corturĭ ca „Cumanĭĭ, şi venind din părţile resărituluĭ s'aŭ repeḑit peste „munţĭ marĭ şi aŭ început a face rĕsboiŭ cu Românĭĭ şi cu Slovenĭĭ „carĭ lŏcuiaŭ acolo, fiind-că de 'ntâiŭ lŏcuiseră acolo Slovenĭĭ, apoĭ „Românĭĭ aŭ cuprins pămîntul Slovenilor, de aci Ungurĭĭ aŭ „gonit pe Românĭ şi aŭ remas cu Slovenĭĭ, pe carĭ „ĭ-aŭ supus, şi de atuncĭ se chiamă Ţéra-Unguréscă, şi aŭ început „Ungurĭĭ a face rĕsboiŭ Grecilor, prĕdând Tracia şi Macedonia „pînă la Tesalonica, şi aŭ început a face rĕsboiŭ cu Moravĭĭ şi „cu Bohemiĭ....“ In acest preţios text nu numaĭ se constată că Ungurĭĭ aŭ găsit pe Românĭ în Pannonia: „počaša voĭevati na živuščaĭa tu Vlahy“ şi că ĭ-aŭ alungat de acolo: „Ugri prognaša Vlahy i naslĕdiša zemlĭu“, dar se maĭ constată tot-o-dată că mişcarea cea centrifugă a Ungurilor s'a făcut anume în cele doŭ direcţiunĭ: spre sud cătră Balcanĭ şi spre apus cătră Moravia: prima mişcare ne-a explicat deja maĭ sus originea Românilor, trans-

danubianĭ de astădĭ, ĭar a doua mişcare pe aceea a Moravo-românilor.

In cronica luĭ Nestor trebue despărţită cu stăruinţă partea cea dela început, în care nu se află nicĭ o indicaţiune cronologică, de partea cea următóre, unde evenimentele sînt înşirate an după an, anume dela anul 852 încóce. Prima parte, o stângace ţesetură de legende, n'are aprópe nicĭ o valóre istorică. Acolo, bună-óră, Nestor ne spune de 'ntâiŭ că „Vlachiĭ“ aŭ alungat pe toţĭ Slaviĭ din regiunea Dunărieĭ, făcêndu-ĭ să plece spre nord, apoĭ maĭ jos ne povestesce că apostolul Andreiŭ a găsit pe Slavĭ tocmaĭ la Novgorod, de unde resultă că acea alungare a tuturor Slavilor din regiunea Dunărieĭ se întâmplase cu mult timp înainte de Crist, de vreme ce pe timpul apostolilor eĭ eraŭ deja aşeḑaţĭ la Novgorod, ĭar prin urmare numele „Vlachilor“ nu se maĭ póte aplica nicĭ chiar la vechiĭ Romanĭ, astfel că şcóla luĭ Schaffarik se vĕḑu silită a preface pe aceĭ „Vlachĭ“ în Galĭ şi a născoci o fantasmagoriă a unor lupte pre-istorice între Slavĭ şi Celţĭ. Incă odată, prima parte a croniceĭ luĭ Nestor e aprópe o galimatiă. Cu totul alt ce-va este partea cea cronologică. Aci călugărul dela Kiew, înşirând lucrurĭ apropiate de timpul seŭ şi despre carĭ el avea informaţiunĭ precise, devine unul din isvórele cele maĭ preţióse pentru istoria medievală a Europeĭ orientale. De acéstă natură este şi relaţiunea de maĭ sus a luĭ Nestor despre mersul Ungurilor pe lîngă Kiew, despre trecerea lor prin Carpaţĭ, despre întrarea în Pannonia, despre lupta cu Sloveniĭ şi cu Românii, despre gonirea Românilor. Acéstă relaţiune resistă orĭ-cărĭ restălmăcirĭ rösleriane.

Primul text, care menţionéză pe Macedo-românĭ, este din anul 976, adecă numaĭ vr'o opt-ḑecĭ de anĭ după năvălirea Ungurilor în Pannonia. Acel text se cuprinde anume la Bizantinul Kedrenos (II, 435) şi ne spune, că atuncĭ un principe bulgar a fost ucis de „nesce d r u m a ş ĭ românĭ“: „παρὰ τινων Βλαχῶν ὁδιτῶν“. Românii ceĭ fugăriţĭ din Pannonia nu eraŭ încă aşeḑaţĭ nicăirĭ într'un mod statornic, ci alcătuiaŭ d'o-cam-dată cete de bejenarĭ fără adăpost.

Peste un secol lucrurile se schimbă. La Bizantinul Kekaumenos, scriitor de pe la 1070, al căruĭa text s'a descoperit abia de vr'o ḑece anĭ, ne întimpină următorul pasagĭu:

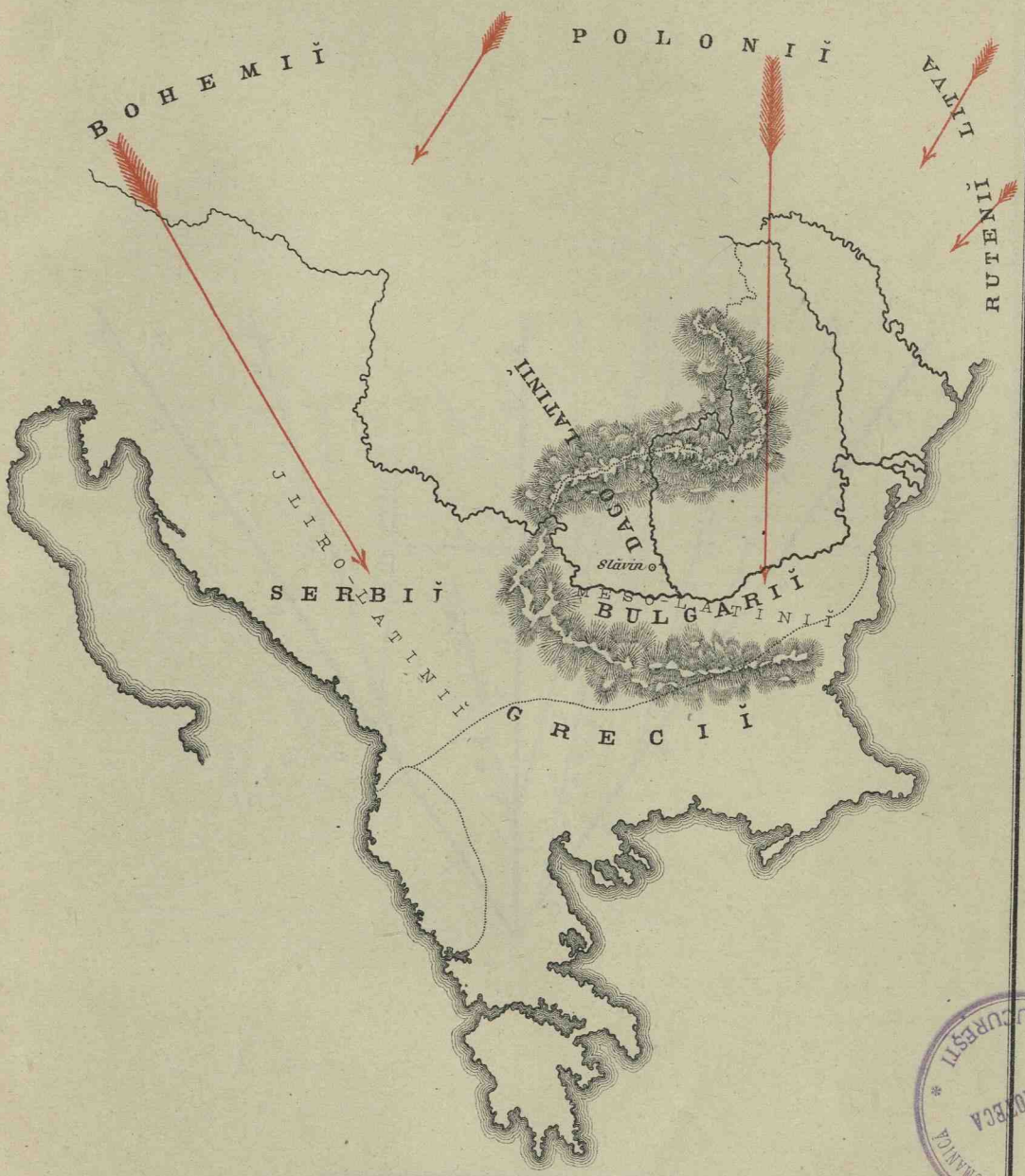
XXXII

Παραγγέλλω δὲ ὑμῖν καὶ τοῖς ἐξ ὑμῶν τοῦτο· ἐπεὶ δὲ τὸ τῶν Βλάχων γένος ἄπιστόν τε παντελῶς (ἐστι) καὶ διεστραμμένον, μήτε εἰς Θεὸν ἔχον πίστιν ὀρθὴν μήτε εἰς βασιλέα μήτε εἰς συγγενῆ, ἢ φίλον, ἀλλὰ ἀγονιζόμενον πάντας καταπραγματεύεσθαι· ψεύδεται δὲ πολλὰ καὶ κλέπτει πάνυ· ὀμνύμενον καθ' ἑκάστην ὅρκους φρικωδεστάτους πρὸς τοὺς ἑαυτοῦ φίλους καὶ ἀθετοῦν ῥαδίως· ποιοῦντες ἀδελφοποιήσεις καὶ συντεκνίας καὶ σοφιζόμενοι διὰ τούτων ἀπατᾶν τοὺς ἁπλουστέρους· οὐδέποτε δὲ ἐφύλαξεν πίστιν πρός τινα, οὐδὲ πρὸς τοὺς ἀρχαιοτέρους βασιλεῖς τῶν Ῥωμαίων. Πολεμηθέντες παρὰ τοῦ βασιλέως Τραιανοῦ καὶ παντελῶς ἐκτριβέντες ἑάλωσαν, καὶ τοῦ βασιλέως αὐτῶν Δεκεβάλου ἀποσφαγέντος καὶ τὴν κεφαλὴν ἐπὶ δόρατος ἀναρτηθέντος ἐν μέσῃ τῇ πόλει Ῥωμαίων. Οὗτοι γάρ εἰσιν οἱ λεγόμενοι Δάκαι καὶ Βέσσοι; ᾤκουν δὲ πρότερον πλησίον τοῦ Δανουβίου ποταμοῦ καὶ τοῦ Σάου, ὃν νῦν ποταμὸν Σάβαν καλοῦμεν, ἔνθα Σέρβοι ἀρτίως οἰκούσιν, ἐν ὀχυροῖς καὶ δυσβάτοις τόποις. Τούτοις θαρροῦντες ὑπεκρίνοντο ἀγάπην καὶ δούλωσιν πρὸς τοὺς ἀρχαιοτέρους βασιλεῖς καὶ ἐξερχόμενοι τῶν ὀχυρωμάτων ἐληίζοντο τὰς χώρας τῶν Ῥωμαίων· ὅθεν ἀγανακτήσαντες κατ' αὐτῶν, ὡς εἴρηται, διέφθειραν αὐτούς. Οἱ καὶ ἐξελθόντες τῶν ἐκεῖσε διεσπάρησαν ἐν πάσῃ τῇ Ἠπείρῳ καὶ Μακεδονίᾳ, οἱ δὲ πλείονες αὐτῶν ᾤκησαν τὴν Ἑλλάδα....

Să sciţĭ dela mine, voĭ şi aĭ voştri, că al Vlachilor ném e necredincĭos la culme şi stricat, nicĭ luĭ Dumneḑeŭ ţinênd credinţă dréptă, nicĭ împĕratuluĭ, nicĭ rudeĭ saŭ amiculuĭ, ci silindu-se a-ĭ amăgi pe toţĭ. Marĭ mincĭunoşĭ şi tălharĭ vestiţĭ, eĭ sînt pururea gata a jura prietenilor cele maĭ grozave jurăminte, şi a le călca apoĭ cu uşurinţă, făcênd frăţiĭ de cruce şi cumetriĭ, meşteriĭ de a înşela prin ele pe ceĭ proştĭ. Nicĭ o dată n'aŭ fost eĭ cuĭ-va cu credinţă, nicĭ chiar vechilor împĕraţĭ aĭ Romanilor. Impĕratul Traian iĭ atacase, ĭ-a strivit de tot şi ĭ-a robit, uciḑênd pe împĕratul lor Decebal, al căruĭa cap a fost înfipt într'o suliţă în mijlocul oraşuluĭ Roma. Eĭ sînt aşa numiţiĭ Dacĭ şi Bessĭ. De 'ntâiŭ lŏcuiseră *în vecinătatea Dunărĭĭ şi a fluviuluĭ Saŭ numit astăḑĭ Sava, unde acum lŏcuesc Serbiĭ,* în locurĭ tarĭ şi grele de străbătut, pe carĭ răḑemându-se, făţărĭaŭ iubire şi supunere către vechiĭ împĕraţĭ, pe când din întăririle lor năvălĭaŭ şi pustiĭaŭ provinciele Romanilor, încât aceştiĭa, perḑênd răbdarea, precum am spus'o, ĭ-aŭ strivit. Atuncĭ *fugind de acolo,* eĭ s'aŭ respândit în tot Epirul şi Macedonia, ceĭ maĭ mulţĭ s'aŭ aşeḑat în Elada....

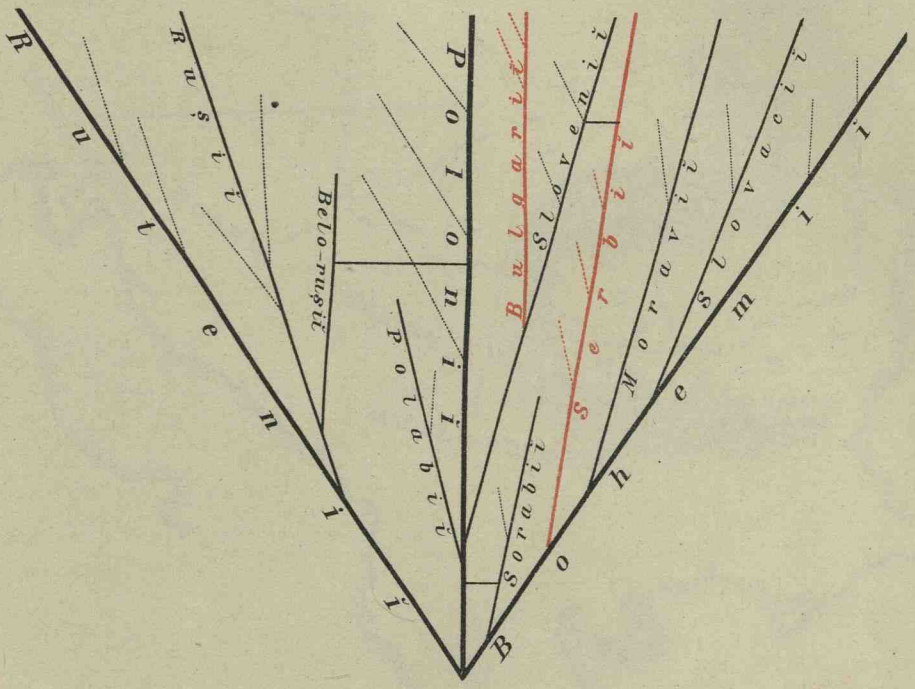
(Vasilievski, Совѣты и разказы византійскаго боярина XI вѣка, Petersb., 1881, p. 106–2, 169).

In acest pasagĭu, este o parte pe care Kekaumenos a luat'o din lecturele sale clasice, bună-óră despre Bessĭ din Strabone (VII, 5 § 12) şi despre lupta luĭ Traĭan cu Decebal din Dione Cassiŭ

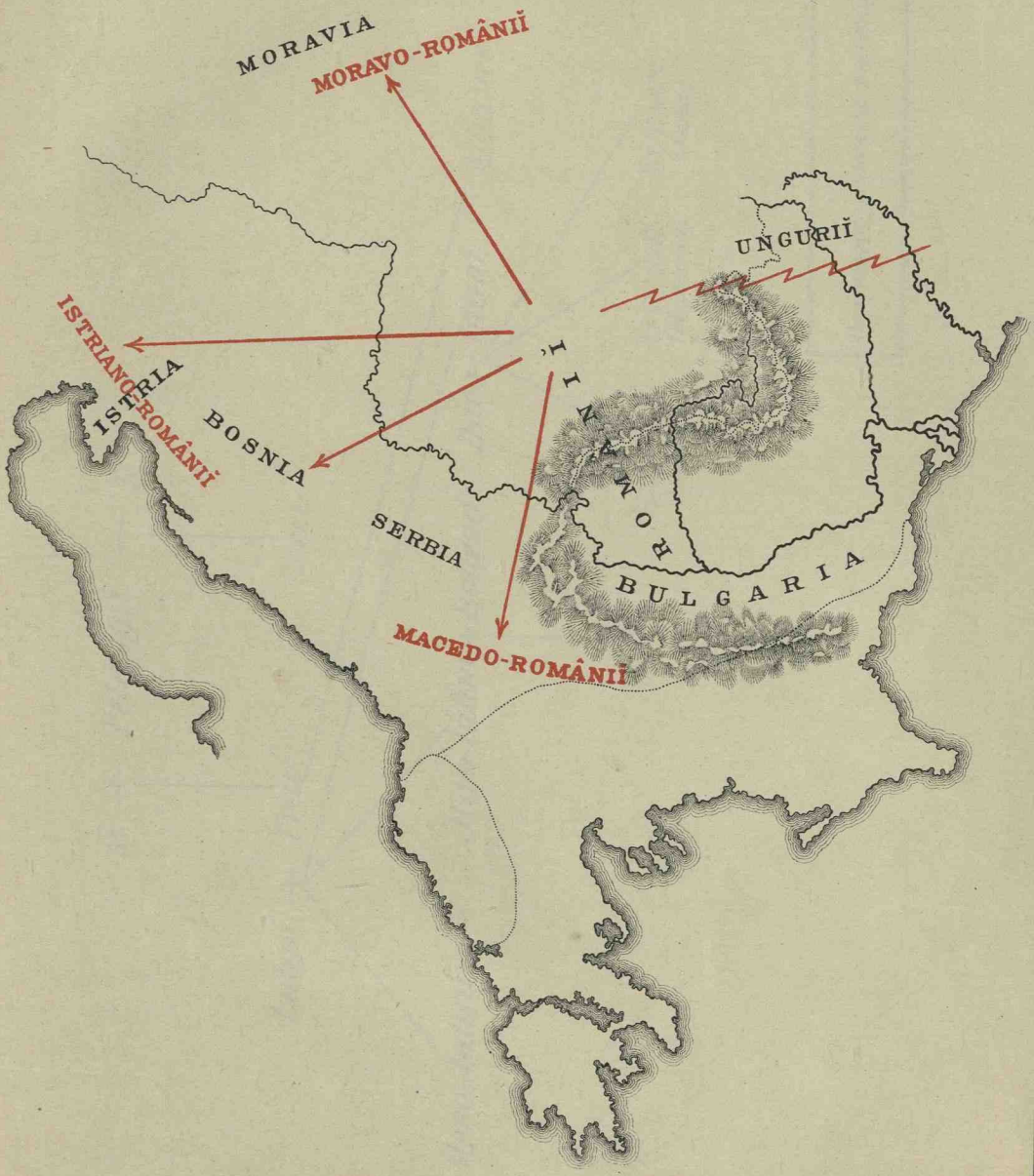

Descălecarea Serbilor și Bulgarilor în secolul VII.

BIBLIOTECA ROMÂNICĂ BUCUREȘTI

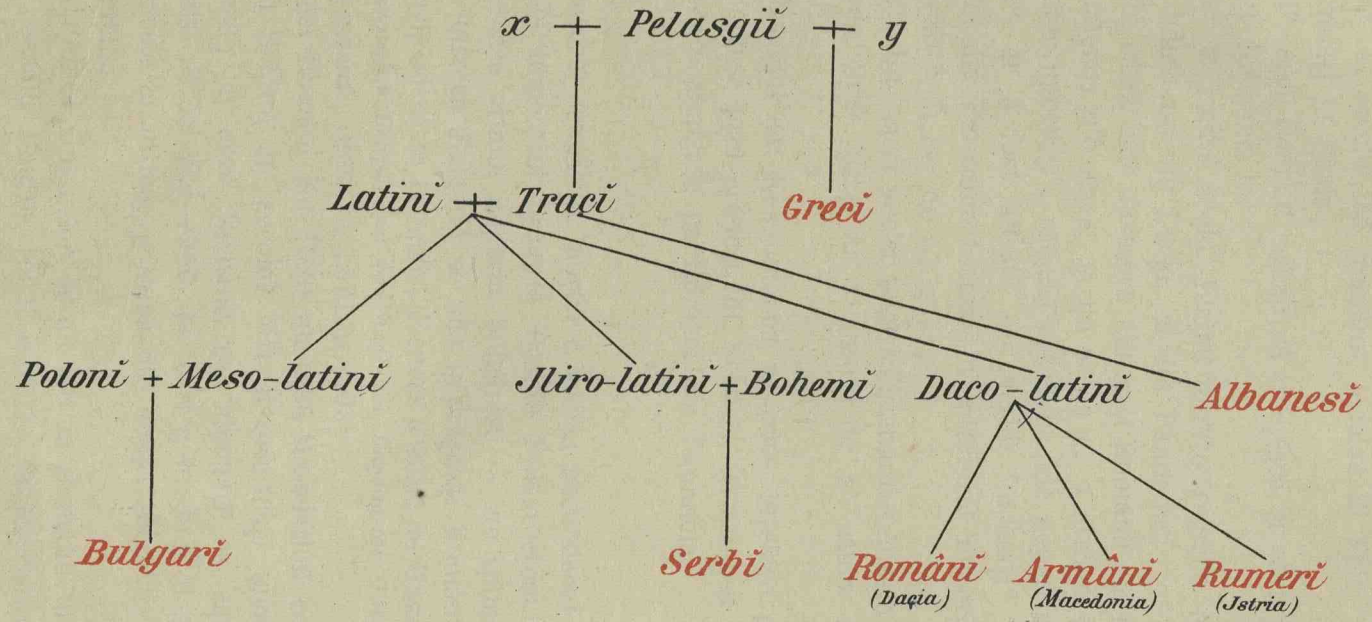

Locul Serbilor și Bulgarilor între Slavi.

Gonirea Românilor din Pannonia de catră Unguri în Secolul X.

BIBLIOTECA ROMÂNICĂ BUCUREȘTI

Genealogia popórelor balcanice.

(ed. Gros, IX, 419); este o parte însă, în privinţa căriia el nu putea să aibă decât informaţiuni personale, şi anume:

1° în secolul XI Românii lăcuiaŭ în Epir, în Macedonia, şi fórte mulţi în Elada;

2° aceĭ Românĭ scieaŭ să ameţéscă şi să înşele prin viclenią pe toţi duşmaniĭ lor;

3° eĭ veniră acolo, fugind dintr'o regiune învecinată cu rîul Sava, adecă nu din Dacia, ci din Pannonia.

De cătră cine fuseseră alungaţi Românii din Pannonia? acésta Kekaumenos n'o sciea, şi de aceea el o atribue într'un mod vag „vechilor împĕraţi", căděnd astfel în doŭ nepotriveli:

1° ar fi fost absurd ca „vechiĭ împĕraţi" să fugăréscă pe Românĭ din Pannonia tocmaĭ în interiorul imperiuluĭ, adecă să-ĭ adăpostéscă în loc de a'ĭ goni;

2° din causa aceleĭ fugăriri Românii veniseră a se aşeda pînă în Elada, unde ĭarăşĭ ar fi absurd de a'ĭ căuta sub „vechiĭ împĕraţi".

Pasagiul din Kekaumenos se póte înţelege pe deplin numaĭ întregindu-se prin cronica luĭ Nestor: invasiunea maghiară a fost aceea care alungase pe Românĭ din Pannonia.

Tuturor istoricilor noştri a remas necunoscut un preţios crisov dela împĕratul bizantin Basiliŭ Bulgaroctonul, care — după ce nemicise primul imperiŭ bulgăresc — ne spune în anul 1020 că „în întréga Bulgariă se află împrăştiaţi Românĭ, ĭar lîngă rîul „Vardari, adecă în Rumelia, lăcuesc o samă de Unguri": *τῶν ἀνὰ πᾶσαν Βουλγαρίαν Βλάχων καὶ τῶν περὶ τὸν Βαρδάριον Τουρκῶν* (Голубинскій, Исторія церквей, Moskva 1871 p. 263).

Aceĭ Românĭ din 1020 nu eraŭ Meso-latiniĭ ceĭ găsiţi de Slaviniĭ în Balcanĭ în secolul VII şi despăruţi apoĭ prin amestec cu dînşiĭ, ci eraŭ Românii ceĭ alungaţi de cătră Unguri din Pannonia pe la 900—950, pe carĭ gonindu-ĭ Maghiariĭ, *„Τοῦρκοι"* în cronicele bizantine, o samă din aceştĭ Maghiarĭ aŭ remas şi eĭ în Rumelia.

Menţiunea Ungurilor la un loc cu Românii în crisovul împĕratuluĭ Basiliŭ Bulgaroctonul e fórte caracteristică. Pretinde-va un Hunfalvy, pentru a nu'şĭ perde procesul cu Românii, cum-că şi aceĭ Unguri lăcuiaŭ peste Dunăre tot din epoca luĭ Aurelian,

ca şi colonia cea ungurésc㠠de lîngă Ochrida, pe care o menţionéz㠠Anna Comnena: *οἱ περὶ τὴν Ἀχριδὸν οἰκοῦντες Τοῦρκοι?*

Despre aceştĭ Ungurĭ vorbesce şi Anonimul regelŭĭ Bela, când ne spune că în invasiunea peste Dunăre, perdênd pe căpitanul lor, eĭ din prostiă nu s'aŭ maĭ întors în Ungaria: „stultus populus, quia mortuo domino suo viam non dilexit redire ad patriam suam". Dinşiĭ aŭ remas dincolo de Balcanĭ din prostiă, fie şi aşa, de óră-ce nu avem nicĭ o probă contrariă; Românĭĭ însă, alungaţĭ din Pannonia de némul acestuĭ „stultus populus", aŭ trebuit să remân㠠peste Dunăre de nevoe.

Năvălirea Ungurilor a avut o importanţă extremă pentru istoria Peninsuleĭ Balcanice în vécul de mijloc. Pe Românĭĭ din Dacia, tarĭ prin cetatea munţilor, Arpad şi urmaşiĭ seĭ n'aŭ fost în stare să-ĭ sfărame saŭ să-ĭ gonéscă, ci chiar din contra aŭ fost aprópe tot-d'a-una bătuţĭ de dînşiĭ; pe Românĭĭ însă ceĭ de pe şesul Pannonieĭ, reŭ adăpostiţĭ şi póte şi reŭ organisaţĭ, Maghiarĭĭ ĭ-aŭ alungat, şi de aci următórele doŭ consecinţe:

de 'ntâiŭ, către naţionalitatea serbă, plămădită din amestecul Bohemilor cu Iliro-latinĭĭ, s'a maĭ altoit acuma un element daco-latin, de astă dată nu ca substrat, ci numaĭ ca accident, dar accident fórte însemnat prin înrudirea sa cu substratul.

al doilea, s'a născut naţionalitatea macedo-română, care în curs de vr'o doŭ-sute de anĭ, dela secolul X pînă la secolul XII, n'a încetat de a se tot lăţi, de o parte pînă la pólele Balcanilor, de alta pînă la nordul Eladeĭ.

Calea fiind odată deschisă, din când în când puteaŭ a se maĭ adăuga către aceĭ Macedo-românĭ cete nouĕ de Românĭ din Dacia, saŭ din ceĭ eşiţĭ cu dînşiĭ tot din Pannonia şi carĭ se opriseră printre Serbĭ.

Să nu fi fost năvălirea Ungurilor, nu s'ar fi plămădit acel puternic imperiŭ romăno-bulgar al luĭ Ioniţă Asén, care dete Bizanţiuluĭ prima adevĕrată lovitură de mórte.

Când alăturéză cine-va dialectul daco-român saŭ al *Românilor* propriŭ dişĭ cu dialectul macedo-român al *Armânilor* şi cu cel istriano-român al *Rumerilor*, nu póte să nu constate următórele:

1⁰ Aceste trei dialecte diferă între ele mai puțin decât dialectele provinciale din Italia și din Franța, iar prin urmare e peste putință ca rumperea continuității între ele să fie veche. Separațiunea s'a operat fórte târdiŭ, după ce totalitatea unei singure limbi românesci fusese deja pe deplin formată, crescută și consolidată, ceea ce s'a întâmplat anume între secolii III—IX, în curs de șése-sute de ani, în țéra unde Traian își pusese piciorul trecênd podul dela Severin și de unde apoi elementul românesc s'a întins treptat în Ardél, în Banat, în Pannonia.

2⁰ Dialectul daco-român presintă o desvoltare liniștită organică, în care nu ne întîmpină contrastul între un pré-mare conservatism pe de o parte și între o pré-mare desfigurare pe de alta, ca la Macedo-români și cu atât mai mult la Istriano-români. Un asemenea contrast este resultatul unei sguduiri. Ori-ce sguduire desequilibréză. Dialectul macedo-român și cel istriano-român s'aŭ sdruncinat prin colindările lor, pe când cel daco-român s'a mișcat simetricesce, rĕmânênd nestrămutat în aceleași condițiuni teritoriale, climaterice și etnice.

Faimósa teoriă a lui Rösler este o ipotesă anti-linguistică și anti-istorică tot-o-dată. Anti-linguistică, de vreme ce ea se întemeiază pe absoluta nescire a legilor de formațiunea dialectelor. Anti-istorică, fiind-că ea uită în genere că popórele din vécul de mijloc se împingeaŭ dela nord spre sud, nici o dată dela sud spre nord, și uită în specie că Românii eraŭ atunci ciobani, iar migrațiunile ciobanilor sînt tot-d'a-una érăși dela nord spre sud, nici o dată dela sud spre nord.

Când e vorba de începutul popórelor și de epoce întunecóse din viața lor, ori-ce studiŭ exclusiv istoric duce la încheeri greșite; la încheeri greșite, nu mai puțin, duce ori-ce studiŭ exclusiv linguistic. Pentru a nemeri adevĕrul, saŭ încai a ne apropia de adevĕr, trebuĭ neapĕrat un studiŭ paralel istorico-linguistic. Când un text istóric se întăresce printr'un fapt linguistic saŭ vice-versa, ambele urmărite pe o cale strîns metodică, atunci și numai atunci adevĕrul e găsit.

Isprăvind, mĕ 'ntreb acuma: isbutit'am óre a limpedi problemele cele marĭ, puse în capul studiuluĭ de față?

Primul strat etnic cunoscut al Peninsulei Balcanice întregi aŭ fost Pelasgii, o ginte ne-semitică şi ne-indo-europeă, sĕmĕnând la apucăturĭ maĭ ales cu vechiĭ Egiptenĭ.

Peste substratul pelasgic, amestecându-se cu el, s'aŭ aşedat, cu vr'o 2000 de anĭ înainte de Crist, doĕ ginţĭ indo-europee deosebite: Eliniĭ şi Traciĭ.

Greciĭ de astădĭ, cu tóte ingredientele străine primite în cursul vécurilor, sînt o continuitate directă a anticilor Elinĭ; ĭar o continuitate directă a anticilor Tracĭ sînt Albanesiĭ de astădĭ, carĭ însă represintă numaĭ unul din numĕrósele dialecte tracice.

Afară de Albanesĭ, toţĭ ceĭ-lalţĭ Tracĭ, împărţiţĭ într'o mulţime de popóre marĭ şi micĭ, aŭ fost desnaţionalisaţĭ sub dominaţiunea romană, şi anume Traciĭ ceĭ sudicĭ, dela Balcanĭ în jos pînă la Elada, aŭ fost grecisaţĭ, Traciĭ ceĭ nordicĭ aŭ fost latinisaţĭ.

Latinisarea Tracilor nordicĭ, făptuită între secoliĭ III—VI, aŭ produs treĭ dialecte traco-latine: dialectul meso-latin între Dunăre şi între Balcanĭ, dialectul iliro-latin între Balcanĭ şi între Adriatica, dialectul daco-latin în Carpaţĭ.

In secolul VII, aprópe în acelaşĭ timp, un popor slavic de ramura polonă s'a aşedat peste Meso-latinĭ, cu carĭ amestecându-se a dat nascere naţiunii romăno-slavice numite maĭ târdiŭ Bulgarĭ, ĭar un popor slavic de ramura bohemă s'a aşedat peste Iliro-latinĭ, cu carĭ amestecându-se a dat nascere némuluĭ romăno-slavic al Serbilor.

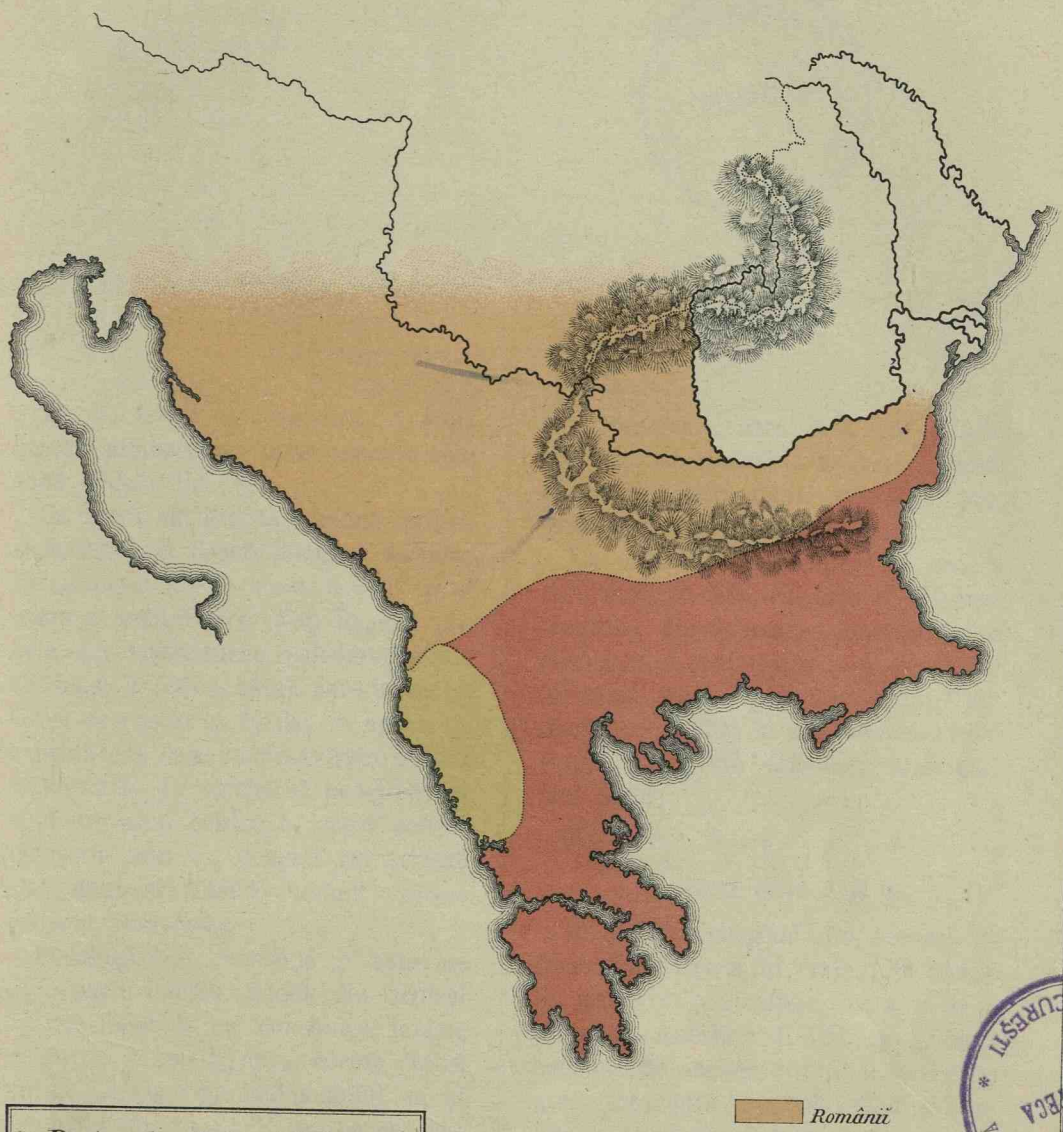
Inainte şi 'n tot timpul acelor mişcărĭ polono-boheme, Daco-latiniĭ lŏcuiaŭ netulburaţĭ în Oltenia, în Banat şi 'ntr'o parte a Ardéluluĭ, de unde cu încetul îşĭ întinseră crengile asupra Pannonieĭ, pe când în Moldova şi pînă la Olt se învirtĭaŭ — parte Tătarĭ, parte Slavĭ — Pecenegiĭ, Comaniĭ, Rutenĭi, şi chĭar Litvaniĭ.

Năvălirea Ungurilor în secolul X n'a putut să nimicéscă saŭ să alunge pe Românĭi ceĭ din părţile Dacieĭ propriŭ dise, dar a reuşit să împingă o samă de Românĭ din Pannonia spre Moravia, unde eĭ n'aŭ întârdiat a fi slavisaţĭ, ĭar pe ceĭ-lalţĭ Românĭ tot din Pannonia ĭ-a gonit peste Dunăre, unde dînşiĭ parte s'aŭ slavisat, parte s'aŭ păstrat în Istria, partea cea maĭ mare aŭ alcătuit sîmburele Macedo-românilor de astădĭ.

In acest mod, după secolul X, afară de Daco-latiniĭ ceĭ vechĭ remaşĭ în Carpaţĭ, carĭ aŭ păstrat numele de *Românĭ*, menţionat

deja la Iornande, s'aŭ ivit doĕ odrasle ale lor peste Dunăre: *Armâniĭ* la sud de Balcanĭ şi *Rumeriĭ* lîngă Triest.

Sînt acum treĭ-decĭ de anĭ şi maĭ bine de când, printr'o monografiă despre *Io* în titlul Domnilor românĭ şi bulgarĭ şi printr'un studiŭ întitulat „*Perit'aŭ Dacii?*“ eŭ începusem un şir ne'ntrerupt de cercetărĭ analitice asupra istorieĭ române. Lucrarea de faţă, o scurtă sintesă a aceleĭ lungĭ analise, este ultimul cuvînt al meŭ asupra unor măreţe nedomeririĭ, carĭ m'aŭ sbucĭumat peste un pătrar de secol. Căutând tot-d'a-una adevĕrul numaĭ pentru adevĕr, fără nicĭ un folos egoist şi fără nicĭ o tendinţă şovinistă, sînt fericit de a constata că nu m'am contrazis nicĭ o dată în trăsurile cele fundamentale, deşi mĭ-a plăcut tot-d'a-una a mĕ completa şi une-orĭ a mĕ rectifica eŭ-însumĭ în amărunte. Dar fericirea mea cea maĭ mare este, că resultatul definitiv al munceĭ mele nu împinge la desbinare, ci îndémnă la înfrăţire. Tóte popórele balcanice, Românĭĭ, Grecĭĭ, Albanesĭĭ, Serbĭĭ şi Bulgarĭĭ, ne apar acuma ca o singură familiă strîns înrudită, ca un συμπόσιον de fraţĭ, de verĭ şi de cumnaţĭ.

Peninsula Balcanică între secolii III-VII.

FACULTATEA DE FILOLOGIE DIN BUCUREȘTI

B

B

B, b; lettre et consonne. A doua literă a alfabetuluĭ, represintând o consónă labială lină.

Ca literă, în grafica română cirilică se scriea **Б, б**: **Барбѣл Басарабэ, бърбат.** In alfabetul slavic acest **Б** = *b*, ca și litera a treĭa B = *v*, s'aŭ format ambele din varianturile paleografice ale aceluĭașĭ B (*Βῆτα*, beta), care la vechiĭ Grecĭ se rostĭa ca *b*, dar în epoca bizantină era deja cu desăvîrșire scăḑut la sonul *v*. In alfabetul neo-grec lipsind un semn pentru *b*, acest son se transcrie prin *μπ*, și așa îl transcrieaŭ altă dată și Macedo-românĭ: *μπαρμπάτου, μπροάσκα*.

Fisiologicesce, consóna *b* este pe de o parte labială, adecă din aceĭașĭ ordine fonetică cu consónele labiale *p, m, v, f* și *ŭ (w)*, cărora între vocale le corespunde labialul *u* și semi-labialul *o* (= *au*), ĭar pe de altă parte este lină (mediă, sonóră, slabă), de acelașĭ grad cu consónele line *g, d, v*. De aci urméză pentru trecerea luĭ *b* în alte labiale și 'n alte line, adecă în alte sonurĭ de aceĭașĭ ordine saŭ de acelașĭ grad, o posibilitate teoretică, care însă nu în tóte graĭurile se realiséză în acelașĭ mod, ci se deosebesce după caracterul propriŭ al graĭuluĭ.

La Românĭ fonetismul în genere resultând, în trăsurile sale cele fundamentale, din lucrarea converginte a elementuluĭ etnic latin și a elementuluĭ etnic tracic, prin aceste douĕ elemente se explică la noĭ și transformaţiunile luĭ *b*, din carĭ cele principale sînt douĕ:

I.

Șovăirea între b și v.

In latina, începênd din secolul II, tocmaĭ din epoca luĭ Traian, se începe în graiŭ o confusiune între *b* și *v* (Corssen, Ausspr.[2]· I, 131 sqq.), douĕ consóne de aceĭașĭ ordine și de acelașĭ grad tot-o-dată, ambele fiind labiale line, cu deosebirea însă că *b* e o consónă propriŭ ḑisă, explosivă saŭ momentană, pe când *v* este o consonovocală, sonantă saŭ continuă, astfel că trecerea luĭ *b* în *v* e tot-d'a-una o slăbire, ĭar trecerea luĭ *v* în *b* o întărire. In inscripţiunĭ latine ne întim-

pînă de o potrivă: debitum și devitum, libenter și liventer, viridis și biridis, viginti și biginti, volo și bolo, vixit și bixet, veteranus și beteranus, ba chiar tripletul: verba, verva și berba. Ca resultat al acesteĭ confusiunĭ, resimțit în tóte dialectele neo-latine, maĭ mult saŭ maĭ puțin, a fost o tractare fórte neregulată a ambelor sonurĭ, latinul *b* trecênd în *v* saŭ latinul *v* trecênd în *b* saŭ unul și altul conservându-se, fără vre-o normă statornică. In loc de regule dară se pot constata aci numaĭ óre-carĭ tendințe, precum sînt:

1°. Inițialul *v* urmat de o vocală tinde a se întări în *b:* berbece = vervicem (ital. berbice, fr. brebis), beșică = vesicam (portug. bexiga), bătrân = veteranum, bóce = vocem (ital. voce, boce), biet = vietum, bétă = vittam (span. beta) etc.; dar în acelașĭ timp: vecin, venin, verde, verme, vespe (portug. bespa), viță, vorbă, și o mulțime de altele.

2°. Medialul *b* între vocale isbutesce a slăbi în *v*, vocalisându-se apoĭ de tot: cal = caballum (ital. cavallo, fr. cheval), nuor = nubilum (it. nuvolo), tăun = tabanum (proventț. tavan), șuer = sibilo, treer = tribulo, cot = cubitum (proventț. coto și covado), seŭ = sebum (it. sevo) etc.; totușĭ: roĭb = rubeum (portug. ruivo), sgaĭbă = scabiem, cuĭb = cubium (it. covo), unde mănținerea luĭ *b* pare a se datori numaĭ metatesseĭ luĭ *i*, ca și 'n aĭbă = habeat; ĭar pe de altă parte: stavăr = stabilem, avăr = habilem, unde *v* nu s'a vocalisat, întréga silabă „văr = bilem“ fiind tractată ca sufix.

3°. Medialul *v* după o liquidă se întăresce în *b:* selbatec = silvaticum, cerb = cervus, corb = corvum (it. corvo și corbo, fr. corbeau), nalbă = malvam, pulbere = pulverem, șerb = servum, albiă = alveum etc., și numaĭ excepțional: arvă = arvam și sîlvă = silvam.

4°. Medialul *b* de 'naintea uneĭ liquide isbutesce a slăbi în *v* și apoĭ a se vocalisa: faur = fabrum (fr. orfèvre), făurar = Februarium (fr. février), uĭt = oblito (span. olvidar).

5°. In derivatele din „habeo“ grațul conservă la olaltă în flexiune formele cu *b*, cu *v* și cu vocalisarea: aveți și ați = habetis, aĭbă = habeat.

v. *V.*

De altmintrelea latinul *b*, întru cât nu'ĭ urmézā un *i*, e maĭ persistinte la Românĭ decât la toțĭ ceĭ-lalțĭ Neolatinĭ. El nu trece nicĭ într'o altă consónă și nu înlocuesce nicĭ o altă consónă afară de *v;* în cele douĕ-treĭ excepțiunĭ ca: „corfă = corbem“ și „bolf = bulbum“, trecerea luĭ *b* trebuĭ explicată a-parte, ca și înlocuirea luĭ *gu* prin *b* în „limbă = linguam“ și în „întreb = interrogo (interroguo)“, pe când o asemenea înlocuire nu ne întimpină în „lîngóre = languorem“ saŭ în „ung = unguo“.

v. *Bolf.* — *Intreb.*

Să cercetăm acuma pe *b* sub raportul elementuluĭ tracic.

II.

Trecerea luĭ bi în ghi.

Tóte dialectele române cunosc, maĭ mult saŭ maĭ puțin, trecerea labialelor în guturale de 'naintea luĭ *i*, fie când labiala este inițială ca în: ghine din bine, ghie din vie, kicĭor din picĭor, hire din fire, nie (nyie) din mie, — fie labiala medială ca în: alghină din albină, cokil din copil, trandahir din trandafir, dornire din dormire, — fie labiala urmată de finalul *i* scădut la *ĭ* ca în: cerghĭ din corbĭ, lukĭ din lupĭ, dornĭ din dormĭ, — fie, în sfîrșit, vocala *i* trecută în *ĭ* și apoĭ dispărută ca în: kétră = [illegible]étră, hĕrb = hĭerb etc., carĭ în ve-

chile texturĭ se scriŭ: пиатрж saŭ chiar пиатрж, фиерѣ. Trecerea cea maĭ importantă este a celor douĕ labiale explosive *b* şi *p*, fiind cea maĭ rĕspândită în graĭu prin numĕrul cuvintelor în carĭ ne întimpină şi cea maĭ variată tot-o-dată prin complicaţiunĭ fonetice ulterióre: *bi-ghi-bghi-bgi*, *pi-ki-pki-pci* (bine = ghine = bghine = bgine; picĭor = kicĭor = pkicĭor = pcicĭor = cicĭor). Ajunge dară a supune unuĭ studiŭ critic pe *ghi* din *bi*, de care nu putem despărţi pe *ki* din *pi*, pentru ca prin însăşĭ acésta să se limpedéscă cestiunea celor-lalte labiale guturalisate, carĭ sînt de o importanţă secundară.

Despre acest fenomen, întru cât îmĭ pociŭ aduce a-minte, aŭ scris maĭ pe larg Miklosich, Lambrior, Onciul şi Şăinénu, din carĭ primiĭ treĭ n'aŭ cunoscut în privinţa'ĭ preţiosisimul text al luĭ Cantemir, ĭar câte-patru nu puteaŭ să cunóscă adevĕrata mĕsură de circulaţiune în totalitatea dialectelor românescĭ a formelor celor guturalisate. Lipsindu-le ast-fel punctul istoric de plecare, şi maĭ ales statistica fenomenuluĭ, nu e de mirare că conclusiunile lor sînt cu desăvîrşire subiective.

Miklosich (Lautl. d. rum. Spr. Cons. II p. 14 sqq.; cfr. Schuchardt, Litteraturbl. f. germ. u. rom. Phil. 1892 No. 9) în deşert caută pentru guturalisarea labialelor române paraleluri neolatine occidentale. E cu totul alt-ceva când Neapolitaniĭ saŭ Sicilianiĭ ḑic „chianta“ pentru „pianta“ saŭ „ghianco“ pentru „bianco“, căcĭ neapolitano-sicilianul *ghi* şi *ki* nicĭ o-dată nu represintă pe primitivul *bi* şi *pi* ca la Românĭ, ci tot-d'a-una pe *bl* şi *pl*: ghianco = blanco, chianta = plantam, chiaga = plagam, chiano = planum, chiantu = planctum, chieno = plenum, chiu = plus, chiummo = plumbum etc. Guturalisarea grupurilor consonantice *bl* şi *pl*, ba şi *fl*, este romanică occidentală, fie italiană, fie chiar spaniolă, dar tocmaĭ Româniĭ n'o aŭ de loc; pe când guturalisarea grupurilor consonovocalice *pi*, *bi*, *fi*, pe care o aŭ Româniĭ, e tocmaĭ ce-va cu totul necunoscut dialectelor romanice occidentale. Apoĭ Miklosich se înşélă (cfr. Rumun. Untersuch. II, 7) când atribue Românilor rostirea „dĭine“ pentru „ghine“ saŭ „tĭicĭor“ pentru „kicĭor“, după cum se rostesce numaĭ acolo unde elementul românesc este amestecat cu Ungurĭi, pe când Moldovenĭi, Muntenĭi şi Macedo-românĭi rostesc fórte lămurit *ghi* şi *ki*, nu *dĭi*, nicĭ *tĭi*.

Lambrior (Romania 1877 p. 446) nu se sfiesce a ne asigura că Românĭi n'aŭ pe *ghi* = *bi* şi pe *ki* = *pi* decât de pe la finele secoluluĭ trecut: „ils n'ont „pu commencer que dans la seconde „moitié du XVIIIe siècle“. Cu alte cuvinte, numaĭ după 1750 toţĭ Macedo-românĭi şi toţĭ Moldovenĭi aŭ început de o-dată a ḑice *ghine* şi *kicĭor*! Apoĭ Lambrior sciea că acest fonetism nu este numaĭ moldovenesc şi macedo-românesc: „Ce phénomène s'ob„serve dans tout le domaine „roumain, mais il n'est pas par„tout également développé; en Mol„davie, en Bessarabie et en Bouko„vine, c'est l'état normal du „parler populaire et même de la con„versation familière; on le trouve spo„radiquement en Valachie et en „Transylvanie et il est con„stant dans le dialecte macédo-rou„main...“ Şi tóte astea abia de un secol!

D. Onciul (Conv. lit. 1885 p. 594) îşĭ pune întrebarea, dacă nu cum-va o samă de colonĭi macedo-române, „un adaos de populaţiă română din peninsula balcanică“, va fi altoit Dacoromânilor guturalisarea labialelor; şi

acéstă ipotesă surîde de asemenea d-luĭ Şăĭneanu (Ist. filologieĭ p. 70—72), ambiĭ crezînd că fenomenul e specific trans-danubian şi necunoscînd faptul statistic că pînă şi între Macedo-românĭ sînt uniĭ carĭ nu guturalizéză labialele, anume sub-dialectul macedoromân din Meglen (Weigand, Vlacho-Meglen p. 16), unde se ḑice: bine, corbĭ, picĭor, lupĭ, iar nu: ghine, corghĭ, kicĭor, lukĭ.

Din punctul de vedere curat fisiologic, trecerea luĭ *bi* în *ghi* saŭ a luĭ *pi* în *ki*, palatalisate apoĭ în *gi* şi *ci*, puteá să se 'ntâmple în orĭ-ce limbă. Aşa, bună-óră, o aŭ în extremul Orient Tibetaniĭ, la carĭ „*pia* se prononce *cĭa* (tcha), *bia—gĭa* (dja)“ (Abel-Rémusat, Recherches sur les langues tartares p. 340). Alt-ceva însă este o posibilitate abstractă, şi alt-ceva realisarea concretă. In Europa întrégă, întru cât am putut cerceta, afară de Peninsula Balcanică nu se găsesce nicăirĭ *ghi* = *bi* şi *ki* = *pi*. Nu fisiologia dară, adecă nu elementul antropologic trebuĭ să ne preocupe, ci urmărirea causeĭ locale etnice.

Cantemir (Descr. Mold., ed. Papiŭ p. 151) ḑice: „Mulieres quoque mol„davae peculiarem a viris pronuncia„tionem habent. Mutant enim syllabas „*bi* et *vi* in *gi*, ut: bine (bene) = gine, „vie (vinea) = gie; *pi* in *ki*: pizma (in„vidia) = kizma, piatra (petra) = kiatra. „*Mi* initiale in *ng* literam, vix aliis „pronunciabilem, ut: mie (mihi) = ngie „etc. Qui semel e viris etiam ei pro„nunciationi asvetus fuerit, vix ac ne „vix quidem ab ea liberari potest, et „ceu sorex suo ore semper prodit se „nimis diu in matris sinu moratum „fuisse, qua de re etiam tales vulgo „ficior de baba, filii vetulae, per con„temtum dicuntur.“

Cantemir dară constată, că atât *ghi* = *bi* şi *ki* = *pi*, precum şi *ni* = *mi*, era la Românĭ un fonetism străin graĭuluĭ bărbătesc, caracterisând în specie graĭul femeiesc, aşa că bărbaţiĭ carĭ rostĭaŭ astfel eraŭ porecliţĭ cu despreţ: „fecĭorĭ de babă“. Şi aserţiunea luĭ Cantemir se întăresce pe deplin prin faptul positiv, necontroversabil, că nu se află nicĭ un vechiŭ text românesc, fie din orĭ ce provinciă şi fie de o proveniinţă orĭ-cât de rustică, în care să ne întimpine *ghi* pentru *bi* saŭ *ki* pentru *pi*, ba nicĭ *ni* pentru *mi*. Sînt texturĭ cu rotacismul *r* din *n*, sînt texturĭ cu duplul *z* (ʒ şi ꙅ) saŭ cu *r* şi *rr*, sînt texturĭ cu *hi* pentru *fi*, sînt texturĭ cu χ şi ꝛχ, dar texturĭ cu *ghi*, *ki* saŭ *ni* pentru *bi*, *pi* şi *mi* — nu există, căcĭ letopiseţele, zapisele, cărţile bisericescĭ, pisaniile de pe morminte etc. aŭ fost scrise tóte de bărbaţĭ, nu de femeĭ, nicĭ de „fecĭorĭ de babă“.

v. *N.—R.—F.—H.*

Una din pré-puţinele excepţiunĭ este actul moldovenesc din 1644 (Arch. ist. I, 1 p. 87) în care sînt descrise hotarele uneĭ moşiĭ: „şi de acolo suptŭ margine în capu k i c ĭ o r u l u i din mijloc lângă mocirla Căcaţii într'o moviliţă, cari ĭaste suptŭ gropa boului alături cu vale Căcacii, şi acolo s'au făcut bour într'un gĭugastru lângă cel vechĭu, şi apucă k i c ĭ o r u l din mijloc la délŭ în pădure...“ Să se observe însă că în acest text k i c ĭ o r nu este un cuvînt comun, ci s'a stereotipat ca termen topic, încât trebuĭa scris întocmaĭ, chĭar dacă l'ar fi scris însuşĭ Cantemir.

v. *Chicĭor*.

Datele statistice, culese prin învĕţătorĭ şi prin preoţiĭ de prin sate, probéză pe de o parte marea rĕspândire teritorială a acestuĭ fonetism,

ĭar pe de alta: originea luĭ cea femeéscă pretutindenea.

In districtul Brăileĭ peste tot (comunele Cazas, Naziru, Slujitorĭ-Albotescĭ, Lacul-Rediĭ, Cotu-lung, Ruseţĭ, Tichilescĭ, Sutescĭ, Filipescĭ, Viziru etc.) se ḑice: ghine, kicĭor. In unele locurĭ fenomenul maĭ conservă caracterul seŭ femeesc, ĭar bărbaţiĭ, printr'o reacţiune, prefac vice-versa pe *ki* în *pi*. Aşa învĕţătorul I. Păişescu din comuna Stăncuţa ne scrie: „La noĭ *ghi* pentru *bi* se rostesce maĭ cu samă de femeĭ când ocăresc copiĭ: să'l mănânce corghiĭ! Apoĭ *ki* se amestecă cu *pi*, ḑicêndu-se nu numaĭ kept pentru pept, dar şi înpide pentru închide, pin pentru chin, pirìe pentru chirìe.“ In comuna Latinul bărbaţiĭ aŭ învins pe *ki*, încât toţĭ ḑic picĭor, nu kicĭor, dar femeile la rîndul lor aŭ învins pe *bi*, încât toţĭ ḑic ghine, nu bine.

In districtul Ialomiţa dela un capĕt pînă la cel-alalt (comunele Dudescĭ, Perieţiĭ, Coşereniĭ, Ograda, Borănescĭ, Reviga, Grindu, Cosumbescĭ, Larga, Pioa-Petriĭ, Poiana, Broşteniĭ, Cĭochina, Copuzu, Gârboviĭ, Slobozia, Pribegiĭ, Iazu, Petroĭu etc.) se ḑice ghine, kicĭor. O mustră de graĭul ţĕrănesc de acolo, comunicată de învĕţătorul Th. Theodorescu din comuna Lupşénu: „Da „*ghi*ne, Mariìo! tu staĭ şi eŭ nu maĭ „pocĭu dă fóme. Du-te şi fă ce-va dă „mâncare; hĭerbe nişte carne d'aĭa dă „óie cu varză; da s'o hĭer*ghĭ ghi*ne „că-ĭ cam bătrână.—A cumpĕrat arân„daşu noştru nişte caĭ negri ca cor*ghi*. „—Când am trecut lacu, nĭ-a vinit apa „pîn'la *kep*t, ş'o scoĭcă nĭ-a sgâriet „*ke*lea dâla *kic*ĭoru stâng. As-nópte a „întrat lu*chĭ*'n zăvadă...“ Nicĭ aicĭ totuşĭ lupta între rostirea bărbătéscă şi între cea femeéscă nu s'a isprăvit încă de tot. In unele comune (Socaricĭu, Ţăndăreĭ etc.) circuléză de o potrivă la plural: lupĭ şi lukĭ, popĭ şi pokĭ, dar tot-o-dată reacţiunea bărbătéscă a înlocuit pe *ki* prin *pi* în rapiŭ (rakiŭ) saŭ pirìe (kirìe). In comuna Cécu se aude de o potrivă kicĭor şi picĭor, kept şi pept etc., dar se ḑice numaĭ bine, nu ghine. In comuna Malu, după cum îmĭ scrie învĕţătorul Ion Cancĭu: „ci„cĭor ḑic numaĭ femeile când „işĭ mângâe copilul, ĭar ómeniĭ mariĭ „nu întrebuinţéză decât forma kicĭor“, adică femeile, după ce altoiră bărbaţilor pe *ki*, s'aŭ diferenţiat ele înseşĭ apoĭ maĭ departe palatalisându'l în *ci*.

In districtul Teleorman rostirea bărbătéscă a învins aprópe pretutindenea pe cea femeéscă, dar lăsând urme de luptă. Sînt unele comune în carĭ aŭ biruit femeile. Aşa învĕţătorul Cr. Voiculescu din Viişóra ne scrie: „Pe „la noĭ se ḑice: este *ghi*ne se te ducĭ „cu *ghi*olĭi, cor*ghi* sînt negri, tu sor*ghĭ* „cĭorbă, lu*kĭi* mănâncă un *kic*ĭor de „cal, po*kĭi* cerşesc, *kep*tenele meŭ „este rar“.

In districtŭl Rîmnic Sărat (comunele Sgârciţiĭ, Bălăcénu, Obilescĭ, Corbu, Jirlăŭ, Dedulescĭ, Buda, Tâmboescĭ, Vişaniĭ etc.) guturalisarea labialelor e maĭ generală decât chĭar în districtele Buzeŭ şi Prahova. In adevĕr, în Buzeŭ sînt multe comune (Săgéta, Petrósa, Gherasenĭ, Lipia, Stâlpu, Fundeniĭ, Zernescĭĭ-Călnăŭ, Tăbărescĭ, Boldescĭ, Pogónele, Cilibia, Sărulescĭ, Găvănescĭ etc.) în carĭ pe lîngă formele *ghi* şi *ki* se aude tot-o-dată *bi* şi *pi*. In Prahova de asemenea; ba chiar pe a-locurĭa (Scăienĭ, Mălăiescĭ etc.) nu se află de loc *ghi* pentru *bi*, ci numaĭ *ki* pentru *pi*.

In districtul Muscel formele *ghi* şi *ki* sînt fórte respândite (comunele Cetăţeniĭ, Rădescĭ, Valea-mare, Nămăescĭ, Ţiţescĭ, Poienarĭ, Voinescĭ, Bălilescĭ, Cotescĭ etc.), dar în acelaşĭ timp se aud

şi formele *bi* şi *pi*, ĭar în unele locurĭ (comunele Băjescĭ, Măţaŭ, Vălenĭ etc.) există numaĭ *ki*, nu şi *ghi;* apoĭ la plural nu se ḑice maĭ nicĭ o dată cerghĭ, lukĭ, ci cerbĭ, lupĭ. In acest district, ca şi 'n nordul Moldoveĭ şi 'n partea rĕsăritĕnă a Transilvanieĭ, lupta între elementul bărbătesc şi între cel femeiesc se manifestă maĭ cu deosebire prin forme de compromis, prin acel „syllexis" despre care eŭ am vorbit cel de'ntâiŭ altă dată (Cuv. d. bătr. II p. 218, 240) şi am găsit apoĭ o confirmaţiune la Weigand (Olympo-Walachen p. 44). Circulând în acelaşĭ timp femeescul *ghi-ki* lîngă bărbătescul *bi-pi* şi ambele fiind de o potrivă tarĭ, din amestecul lor, ca un fel de împăcare, s'a născut *bghi* şi *pki*. Invĕţătorul G. Ţuţuianu din comuna Valea-mare: „P'aicea se rostesce *ghi* în loc de *bi* „în multe cuvinte, aşa se ḑice ghine „în loc de bine, cerghĭ în loc de cerbĭ, „corghĭ în loc de corbĭ, dar maĭ ales „se aude şi *b* înaintea luĭ *g*, carĭ con„topindu-se sună amîndouĕ slab, pre„cum: bghine, cerbghĭ, corbghĭ, orbghĭ, „neghiobghĭ etc. Tot asemenea se în„tâmplă şi cu *ki* în loc de *pi*, aşa se „ḑice kicĭor în loc de picĭor, kimniţă „în loc de pivniţă, kept în loc de pept, „okincĭ în loc de opincĭ, dar maĭ ales „se pune *p* înaintea luĭ *k*, spre ex.: „pkicĭor, pkimniţă, opkincĭ etc. La plu„ral: popkĭ, lupkĭ, vulpkĭ."

In districtul Dîmboviţa *ghi* pentru *bi* se aude numaĭ la cĭobanĭ (comuna Pietroşiţa), dar *ki* pentru *pi* se aude adesea şi din gura ţĕranilor. De asemenea numaĭ *ki* pentru *pi* se găsesce in districtul Romanaţĭ. Invĕţătorul Marin Stănescu din comuna Leul ne scrie: „Poporul din acéstă localitate ḑice kept, „kepten, dar nu lukĭ saŭ pokĭ, ci lupĭ „şi popĭ". Tot aşa în districtul Dolj (comunele Cetatea, Vela, Ciupercenĭ, Ţinţărenĭ, Băilescĭ, Risipiţĭ, Dobridor, Poĭana, Coţofenĭĭ-din-faţă, Maglavit, Gubancea, Plosca, Pelescĭ, Brésta, Adunaţiĭ-de-Georgmane, Pleniţa, Séca-de-câmp etc.). Alăturĭ cu *ki* circulézĕ însă forma cu *pi* şi cea silectică *pki:* pkĭatră, pkept, pkeptene.

Din districtul Vâlcea, preotul Istănescu din Recea ne scrie; „Aicĭ păs„torĭĭ de oĭ ḑic ghine în loc de bine, „cerghĭ pentru cerbĭ etc. In glume ḑic „şi sătenĭĭ kept pentru pept, kicĭor „pentru picĭor". Adecă – după vorba luĭ Cantemir – bărbaţiĭ îşĭ bat joc de „fecĭorĭ de babă", a cărora rostire femeéscă a fost învinsă prin cea bărbătéscă.

Formele cele de compromis *bghi* şi *pki*, adesea palatalisate apoĭ în *bgi* şi *pci*, carĭ resultă, după cum am spus, din neputinţa formeĭ femeiescĭ de a goni cu totul pe cea bărbătéscă, sînt respândite maĭ cu deosebire în districtele Sucéva şi Némţ (comunele Fărcaşa, Tătăruşĭ, Broştenĭ, Borca, Botescĭ, Bodeştiĭ-Precisteĭ, Şaru-Dorneĭ, Dorna-Gura-Negriĭ etc.), unde se aude: bghine şi bgine, corbghĭ şi corbgĭ, cerbghĭ şi cerbgĭ, pkicĭor şi pcicĭor, opkincă şi opcincă, pkĭatră şi pcĭatră, pkept şi pcept, ĭar în unele vorbe labiala se perde: corgĭ, cergĭ, cicĭor, cĭatră, cept; de asemenea lupcĭ şi popcĭ. Cât se atinge de lupkĭ, popkĭ, copkil, stupkină, apoĭ aşa se rostesce în Moldova întrégă.

Acelaşĭ fenomen ne întimpină şi'n Transilvania, nu numaĭ în regiunea Năsăuduluĭ cea învecinată cu Moldova, dar şi în părţile Făgaraşuluĭ (comunele Voĭla, Vistea, Lisa etc.), unde se ḑice: bghine, albghină, corbghĭ, cerbghĭ, pkept, pkicur, pkele, pkerd, popkĭ etc. Tot aşa şi în Maramureş, în Selagĭu, în aşa numita ţĕră a Oaşuluĭ, unde totuşĭ guturalele tind a se palatalisa: bgine, picĭor (preut E. Bran, Selagĭu, com. Bârseul-de-jos). In regiu-

nea Sibiĭuluĭ (com. Sina, Orlat, Vestem etc.) se aud numaĭ formele nesilectice și nepalatalisate *ki* și *ghi*, ca și 'ntr'o mare parte din regiunea Făgărașuluĭ (com. Vaĭdarecea, Ohaba, Mărginenĭ, Copăcel etc.). Pretutindenea însă, cel puțin într'un mod sporadic, se aud și formele cele bărbătescĭ *bi* și *pi*.

In multe localități, după cum am vĕdut'o deja maĭ sus, femeiescul *ghi* pentru *bi* n'a putut să se impună, dar s'a impus totuși femeiescul *ki* pentru *pi*. Față cu acest fenomen, se nasce o întrebare firéscă: de ce óre *ki* a fost maĭ tare decât *ghi*? Respunsul se cuprinde și se dă pe față dela sine în următorul șir de fapte decisive.

Intr'o mare parte din districtul Dolj (comunele Drănicu, Gogoș, Comoștenĭ, Bulzescĭ, Galicĭuĭca, Vela, Ișalnița, Murgaș, Șimnic, Căprenĭ, Bodăescĭ, Calopĕr etc.) nu se aude de loc *ghi* pentru *bi*, nicĭ *pi* pentru *ki*, afară de un singur cuvînt: kept, une-orĭ pkept.

In comuna Ploiescĭorii din Prahova labiala se guturaliséză numaĭ în treĭ cuvinte: kept, kipotă și keptene, ĭar în comuna Mălăiescĭ numaĭ în două: kept și keptene.

In comuna Bălțațiĭ din Teleorman numaĭ în singurul kept.

De asemenea în comuna Micloșanĭ din Muscel.

Dialectul istriano-român nu cunósce de loc guturalisarea labialelor, afară numaĭ și numaĭ în două vorbe: kĭept și cĭaptere = kĭaptene (Miklosich, Rumun. Untersuch. I, 23—4).

Aceĭașĭ guturalisare este cu desăvîrșire necunoscută sub-dialectuluĭ macedo-român din Meglen, afară ĭarășĭ de cele două vorbe: kĭept și kĭaptene (Weigand, op. cit.)

Nemic maĭ femeiesc ca noțiunile de „pept“ și de „peptene“, și tocmaĭ mulțumită lor, în lupta cea seculară între fonetismul bărbătesc și între cel femeiesc, *ki* s'a arătat aprópe pretutindenea maĭ fórte decât *ghi*, ĭar vorbele isolate kiept și kieptene aŭ isbutit a se furișa pînă și la Istrianoromânĭ.

De aci resultă că:

1. Guturalisarea labialelor există în tóte dialectele române: cel daco-român, cel macedo-român și chiar cel istriano-român;

2. Ea este fórte veche, de óră-ce se urcă maĭ sus de formarea acestor dialecte, a cărora despărțire nicĭ într'un cas nu póte fi maĭ nouă de secolul X;

3. In tóte aceste dialecte ea ni se înfățișéză ca un element de tot femeiesc, persistând în cele două cuvinte kept și keptene chiar acolo unde nu s'a putut încuĭba în restul graĭuluĭ;

4. Orĭ-unde s'a introdus la noĭ și s'a propagat acest element de tot femeiesc, el a întimpinat o crâncenă resistință din partea elementuluĭ celuĭ bărbătesc a conservăriĭ labialelor.

Dar cum óre să se explice o asemenea resträbunéscă desbinare linguistică între cele două sexurĭ în sînul uneĭ singure națiunĭ?

Pretutindenea unde o naționalitate s'a născut prin cucerire, elementul cuceritor cel bărbătesc vorbĭa la început o limbă cu totul alta decât elementul cucerit cel femeiesc. Dintre copiiĭ născuți din căsătoriile cele bilinguice, băieții se deslipiaŭ maĭ curând „a matris sinu“ după expresiunea luĭ Cantemir, susträgêndu-se astfel înrîuririĭ mumelor, pe când fetele, remânênd tot-d'a-una sub acéstă înrîurire, conservaŭ cu stăruință tradițiunea graĭuluĭ femeiesc, pe care vécurile o puteaŭ șterge numaĭ treptat-treptat, așa că la urma urmelor—după ce se plăsmuise

deja din amestec o singură limbă pentru bărbaţi şi pentru femeĭ — trebuĭa totuşĭ să maĭ trécă mult timp pînă să dispară orĭ-ce deosebire fonetică.

O divergînţă între graĭul bărbătesc şi graĭul femeiesc se constată pînă astădĭ pe o scară fórte întinsă la Caraibĭ, a cărora naţionalitate se născuse sînt acum câţĭ-va secolĭ prin cucerire, bărbaţiĭ din tribul Galibilor căsătorindu-se cu femeile din tribul Arruacilor; şi Adam Lucien (Revue de Linguistique, XII, 275—304) observă: „La science „saisit sur le vif, dans le double „parler caraïbe ramené à ses origi„nes, le phénomène instructif de la „formation d'une langue par l'effet „d'une conquête qui, d'une partie des „hommes de la nation conquérante et „d'une partie des femmes de la nation „vaincue, fait une nation nouvelle".

Dintr'o causă analogă la Eschimoşiĭ din Grœnlandia numaĭ femeile schimbă pe *k* în *ng* şi pe *t* în *n* (Sayce, Introd. to the Science of language, I, 205).

Tóte naţionalităţile latine extra-italice s'aŭ zămislit din amestecul bărbaţilor romanĭ cu femeile barbare. Despre Spanioliĭ, naţionalitatea extra-italică cea maĭ veche, noĭ avem în acéstă privinţă un text special categoric la Tit-Liviŭ (XLIII, 3): „Et alia novi ge„neris hominum ex Hispania „legatio venit. Ex militibus romanis et „ex hispanis mulieribus, cum quibus „connubium non esset, natos se me„morantes, supra quatuor millia homi„num..."

La Romanĭ — pe carĭ Tit-Liviŭ ĭ-ar fi numit „novum genus hominum ex militibus romanis et dacicis mulieribus"—la Romanĭ elementul cuceritor, adecă cel bărbătesc, fiind Latiniĭ, ĭar elementul cucerit saŭ femeiesc fiind Daciĭ, fenomenul linguistic *ghi* = *bi*, *ki* = *pi*, *ni* = *mi*, întru cât el este femeiesc, nu póte să fie decât o remăşiţă dacică, nicĭ decum latină.

Şi aci ni se presintă o dilemmă:

1. saŭ că în limba dacică labialele se guturalisaŭ de 'naintea luĭ *i*;

2. saŭ că în fonetismul latin grupurile *bi*, *pi*, *mi* se rostĭaŭ altfel decât aceleaşĭ grupurĭ în fonetismul dacic, adecă se rostĭaŭ în aşa fel încât pentru auḑul Dacilor ele cuprindeaŭ un element diferenţial gutural.

Prima ipotesă trebue înlăturată cu desăvîrşire, de vreme ce în nomenclatura personală, în cea locală şi în cea botanică a Dacilor ne întimpină fórte des labiale neguturalisate de 'naintea luĭ *i*, bună-óră:

Bere*bi*stes, nu Bere*gi*stes;
*Bi*cilis, nu *Gi*cilis;
*Pie*porus, nu *Kie*porus;
Cle*pi*dava, nu Cle*ki*dava;
Ti*bi*scum, nu Ti*gi*scum;

apoĭ Ca*pi*dava, *Pi*roboridava, *Pi*num, caro*pi*thla, rhathi*bi*da etc.

Traciĭ de peste Dunăre, despre carĭ noĭ scim că eĭ numĭaŭ tesaurul „pitu-", nu „kitu-" (Schol. Apollonii Rhodii I, 933: *θρᾷκες τὸν θησαυρὸν πιτύην λέγουσιν*), de asemenea nu guturalisaŭ labialele, după cum nu le guturalisézănicĭ posteritatea lor actuală Albanesiĭ.

Remâne dară în picĭóre numaĭ ipotesa a doua, şi anume: Daciĭ rostĭaŭ pe latinul *bi*, *pi*, *mi* ca *ghi*, *ki*, *ni*, un pseudo-fonetism cam aşa după cum Creoliĭ prefac sonurile francese, spaniole şi portugese (Schuchardt, Kreol. Studien, passim), saŭ după cum Alsacieniĭ, chĭar când aŭ învĕţat în şcólă franţuzesce, totuşĭ pronunţă:

Mon *bé*ti *V*rançois
Toi *f*ouloir que *che* t'apprenne
*G*omment au*d*refois
*Che f*alsais à la Prussienne
Ou *pie*n à la Tyrolienne...

(Nisard, Hist. d. livres popul. I, 73).

Fonetismul latin nu era tocmaĭ uşor pentru o ureche ne-romană. Aşa vechiĭ Grecĭ aveaŭ pe *ti* (*τι*), şi totuşĭ pe latinul *ti* îl rostĭaŭ ca *tzi*: „optzimus = optimus“. Aşa Celţiĭ aveaŭ pe *v*, dar pe latinul *v* îl amestecaŭ cu *f*: „vulgor=fulgur“, „figil=vigilia“ (Sittl, Verschiedenheiten d. lat. Spr. p. 51 sq.).

Intr'un singur punct, sub raportul guturalisăriĭ labialelor, fonetismul dacic se întâlnĭa întru cât-va cu cel latin. Se ştie că Romaniĭ confundaŭ pe *f* cu *h*: faedus—haedus, fordeum—hordeum, folus—holus, fariolus—hariolus etc. (Corssen, Ausspr.[2], I, 159 sqq.). Iată de ce *hi* pentru *fi* era nu numaĭ dacic, dar şi óre-cum latin, încât a putut să se introducă fără resistinţă în graĭul românesc: el figuréză adesea în vechea nóstră literatură şi nu se atribue de cătră Cantemir „fecĭorilor de babă“. In fond însă acest fonetism nu este la Romănĭ latin, ci dacic, după cum fonetismul analog la Spaniolĭ în „hierro=ferrum“, „hacer=facere“ etc., nu este latin, ci iberic (cfr. Ascoli, Due lettere p. 29). Concordanţa latino-dacică într'o parte, ca şi concordanţa latino-iberică în cea-laltă, a fost o simplă înlesnire de propagandă fonetică.

Aplicarea Dacilor, saŭ maĭ bine dicênd a Tracilor în genere, de a guturalisa pe labialele latine de 'naintea luĭ *i* póte ea singură să deslege o enigmă din Hesychius. Acest culegĕtor de glose din secolul IV aduce pluralul: „ser*ghi*“ în loc de latinul „cer*vi*“ saŭ „cer*bi*“: „*σεργοί—ἐλαφοί*“, întocmaĭ ca la Romănĭ în „cerghĭ“, moldovenesce „şerghĭ“. El nu ne spune de unde a luat'o, dar nefiind nicĭ grecéscă, nicĭ italică, este învederat că acéstă glosă nu póte să fie decât tracică. Tot de proveninţă tracică, directă saŭ indirectă, ni se pare a fi guturalisarea labialelor de 'naintea luĭ *i* în dialectul neo-grecesc aşa numit tzaconic, pe care însă aci noĭ ne mărginim a'l menţiona numaĭ.

v. *Cerb.*

Despre trecerea sporadică fórte interesantă a luĭ *b* în *m*, érăşĭ un fonetism tracic,

v. *Buzeŭ.*

In fine, cată să observâm că maioritatea cuvintelor române cu iniţialul *b* sînt de originea turanică şi de cea slavică. O mare parte circuléză în graĭu rar saŭ numaĭ ca provincialismĭ şi nu se ramifică. Cuvintele curat latine, în genere fórte circulătóre, bunăóră b a d e, b a t, b é ŭ, b a r b ă, b i n e, b r a ţ, b o ŭ etc., formézĕ abia vr'o cincĭ-decĭ de familie. Iniţialul *b* este sărăcăcĭos atât în vocabularul latin precum şi 'n cele romanice occidentale; la Românĭ însă el este bogat prin mulţimea elementelor străine, unele fórte trebuincĭóse.

[1]**Ba,** adv. et conj.; 1°. non, pas, point; 2°. mais, d'autant plus. In ambele sensurĭ *ba* exprimă o opositiune, dar în primul sens opositiunea este negativă, în sensul al douilea restrictivă, ĭar o restricţiune este şi o afirmaţiune tot-o-dată. Din acest punct de plecare tóte accepţiunile luĭ *ba* se pot reduce la patru: 1°. „—Te ducĭ?—*ba*“ este o negaţinne simplă. 2°. „Te ducĭ acuma?—*ba* mĕ voiŭ duce maĭ târdiŭ“ este o restricţiune, în care se négă ducerea „acum“, dar se afirmă ducerea „maĭ târdiŭ“. 3°. „Te ducĭ? — *ba* nu“, este o negaţiune afirmată prin *ba*, adică o negaţiune dublă. 4°. Contrariul „nu te ducĭ? — *ba* da“ este o dublă afirmaţiune, care însă, cuprindênd în sine un element de opositiune, e maĭ puţin categorică decât simplul d a.

I. Negativul *ba* e tot-d'a-una maĭ

energic decât sinonimul n u. Când e vorba de o alternativă, el se légă de afirmaţiunea ce'ĭ precede prin conjuncţiunea a ŭ în graĭul vechĭu, prin o rĭ în cel de astădĭ, rare-orĭ prin s a ŭ.

Biblia Şerban-vodă, 1688, Genes. XXXVII, 32:

... cunoaşte de ĭaste haina fecŏruluĭ tău au *ba*...	... agnosce si tunica filii tui est, an n o n...

Ibid. Numeri XIII, 21:

... de sântŭ într'ănsulŭ copaci au *ba*...	... si sunt in ea arbores an n o n...

grecesce în ambele locurĭ: *ἢ οὔ*.

Şĭapte taine, 1644, p. 15: „va fi lucrulŭ cu prepusŭ, oare botedzaţi sămtŭ au *ba*...“

Pravila Moldov. 1646, f. 87: „stă pre sama gĭudeţului să gĭudece acel lucru şi acĭa vină de carĭa să téme muĭarĭa, poate să fie de chizeşie au *ba*...“

Cantemir, Divanul lumiĭ, 1698, f. 27 b: „au putĭa-viĭ ačasta tăgăduì? saŭ putĭa-viĭ că ačasta nu ĭaste aşĭa să dzici *ba*?...“, unde în contextul grecesc luĭ *ba* ĭĭ corespunde „*οὔχι*“.

Acelaşĭ, Ist. Ieroglif. (Mss. în Acad. Rom.) p. 140: „Şi cum cu singură numaĭ tăcérĭa spre robie şi suppunere véčnică ne vom lăsa? *Ba*, fraţilor, odată cu capul lucrul acesta neizbândit să nu lăsăm...“

Costachi Negruzzi, Sobieski şi Româniĭ:

„— Incă o dată vĕ întreb, vĕ închinaţĭ orĭ *ba*?

„— *Ba*...“

Alexandri, Boierĭ şi cĭocoĭ, act. III, sc. I: „Mojicul nu póte să ḑică *ba*, când poruncesce guvernul...“

Basmul „Porcul fermecat“ (Ispirescu, Legende p. 50): „de unde o să scie tata, daca noĭ am întrat aŭ *ba*...“

In basmurĭ, când e vorba de ceva peste măsură frumos, fie om, fie femee, fie lucru, este stereotipă locuţiunea: „La sóre te poţĭ uĭta, dar la dînsul saŭ la dînsa *ba*“.

Balada „Cucul şi turturica“:

Pentru dumnéta
Eŭ n'aş ḑice *ba*,
Dar ḑic şi ḑic *ba*
Pentru maĭcă-ta...

Doĭnă din Banat:

Strigă mórtea la feréstră:
Spoveditu-te-aĭ, nevéstă?
— Ce-aĭ tu, mórte, a 'ntreba
Spoveditu-m'am orĭ *ba*?...

(S. Liuba, c. Maĭdan).

Doĭnă din Ardél:

Pin' eram la maĭca fată,
Câţĭ voĭnicĭ mĕ întâlnĭaŭ,
Imĭ zîmbĭaŭ şi mĕ 'ntrebaŭ:
Maĭ sugĭ tu ţîţă orĭ *ba*?
Dómne, albă ţi-ĭ fata!
De când m'am înstrăinat,
Câţĭ voinicĭ mĕ întâlnesc,
Cu toţiĭ mĕ jeluesc,
Către min' aşa grăesc:
Carĭ tu petre, ḑeŭ orĭ *ba*?
Dómne, négră ţi-ĭ fata!...

(J. B. Trans. 177).

II°. *Ba* ca o restricţiune, prin care ce-va se mărginesce într'o sferă determinată.

Gavril Protul, Viaţa luĭ Nifon, 1652, ed. Erbicénu, p. 58: „boĭarĭĭ nu se putĭa voì pre cine vor pune domnŭ, că unĭĭ zicĭa să fie cesta, ĭar alţĭĭ *ba* c e l a, şi era gălčavă...“

Biblia Şerban-vodă, 1688, Genes. XIX, 2:

... abateţi-vă la casa slugĭĭ voastre şi odihniţŭ şi spălaţŭ picoarele voastre, şi mânecândŭ veţŭ mér-	... declinate in domum pueri vestri, et divertite, et lavamini pedes vestros, et mane surgentes

ge la calé voastră; şi ziseră: *ba* în uliţă vomŭ odihni...

abibitis in viam vestram. Et dixerunt: Nequaquam, sed in platea divertemus...

în contextul grec: *οὐχὶ*.

A. Odobescu, Scrierĭ I, 162:

„—Dar ce, măre, să maĭ fie şi asta? strigaŭ uniĭ din drumeţĭ, ne'ncercaţi la sama cailor. Or că strechĭa a dat într'înşiĭ?

„—*Ba* aşa's bahmeţiĭ dela noĭ; —rĕspunse cu mândriă un bătrân lipcan tătar din Bugĭac...“

Laurian-Massim: „Ast om nu pré vede. *Ba* e orb cum se cade. — Furiĭ te pradă. *Ba* te şi omóră.—Nu'ţĭ respunde datoria. *Ba* te şi bate...“

Acelaşĭ sens are repetatul *ba*: „*ba* aşa, *ba* altfel“, fórte obicĭnuit în graĭul poporan şi prin care lucrul nu se mărginesce într'o singură sferă, ci în maĭ multe sfere posibile, tóte însă determinate.

I. Créngă, Scrierile I p. 109: „aveaĭ muştereĭ de nu eraĭ bucuros: *ba* să'ĭ ducĭ la Pétră, *ba* la Fălticenĭ, *ba* pe la ĭarmaróce, *ba* la mănăstirea Némţuluĭ, *ba* la Secu, *ba* la Rîşca, *ba* în tóte părţile pe la hramurĭ...“

Ibid. p. 139: „slujind cu credinţă *ba* la unul, *ba* la altul, pînă la vrîsta de treĭ-ḑecĭ şi maĭ bine de anĭ...“

Jipescu, Opincaru, p. 115: „pĕ dracu l'aŭ zărit ómeni ca o nălucă, *ba* ca o mogânḑéţă, *ba* că era cu córne, *ba* că şedea în casă pustiĭe cu spahiile, cu muma păduri, cu joĭmăriţa...“

Th. Speranţia, „Iţic gândesce“:

Ba că'ĭ trécă, *ba* că'ĭ mérgă,
Ba că'ĭ asta, *ba* cutare,
Ba chiar Iţic o să fie
Un bancher, un lucru mare...

Basmul „Aleodor împĕrat“ (Ispirescu, Legende p. 43): „Aleodor voi să se codéscă óre-cum, *ba* că trebile împĕrăţieĭ nu'l ĭértă să facă o călătorie aşa de lungă, *ba* că n'are călăuz, *ba* că una, *ba* că alta...“

Basmul „Inşiră-te mărgăritar“ (ibid. p. 64):

„— Iată, stăpână, ce făcuşĭ d-ta!

„— Cum se póte una ca asta? ĭĭ respunse dómna.

„Şi pângara de cĭóră începù a se cĭorovoi cu dómna sa: *ba* c'o fi, *ba* că n'o fi...“

III°. *Ba* servind a maĭ întări o negaţiune: *ba* nu, *ba* nicĭ —, *ba ba*...

Costachi Negruzzi, „Gelosia“:

Sciĭ pentru ce? — *Ba* nu. — Ah! trebuĭ să ţĭ-o spun,
Destul e de când chin în sufletu'mĭ adun!...

Acelaşĭ, „Cărlanĭĭ“, sc. 4:

„Miron: Ha! am înţeles. Îţĭ temĭ nevasta?

„Terinte: Eŭ? *Ba* nicĭ gândesc...“

Basmul „Treĭ fraţĭ împĕraţi“ (Ispirescu, Legende p. 270):

„— Poţĭ tu să citescĭ ce ḑice aicĭ?

„— *Ba* nicĭ bóbă...“

Ţichindél, Fabule 1814, p. 228: „Dară ce se adună cu Hristos? banĭ? *ba*, *ba*, că el nicĭ au adunat, nicĭ au avut banĭ...“

Balada „Cucul şi turturica“:

Ba, cucule, *ba*,
Nu te-oĭu asculta...

A. Pann, Povestea vorbeĭ I, p. 83:

Şi altul are cap, da,
Dar ca-al meŭ *ba-ba-ba!*

Basmul „Cĭobănaşul cel isteţ“ (Ispirescu, Legende, p. 246): „Maĭ vĕḑuse el caĭ bunĭ, înşelaţĭ şi înfrînaţĭ frumos; maĭ vĕḑuse şi fiĭ tinerĭ de bo-

ieri îmbrăcați cu haine scumpe; auḑise că unii dintr'înșii sînt limbuți, desmerdați, luători în rîs și înfumurați de nu le ajunge cine-va cu strămurarea la nas; dar ca și aceștiia, *ba, ba!...*"

IV°. *Ba* întărind o afirmațiune, mai cu samă în *ba* încă saŭ *ba* și saŭ *ba* chiar „et même, mais encore", și în *ba* să ḑicĭ saŭ *ba* că să ḑicĭ „bien plus" etc. In genere însă, tocmaĭ din causa caracteruluĭ seŭ fundamental restrictiv, *ba* dă afirmațiuniĭ pe care o însoțesce o nuanță ironică: *ba* tocmaĭ, *ba* cum nu, etc.

Costachi Negruzzi, Aŭ maĭ pățit'o și alțiĭ: „se deprinde a bé cafea turcéscă și a fuma dintr'un ciubuc lung, *ba* încă află multă poeziă în forma șliculuĭ și a hainelor lungĭ..."

Țichindél, Fabule 1814, p. 339: „pentru acéĭa nu mĕ muncéște cugetul, *ba* încă din protivă mă bucur..."

Ibid. p. 18: „au văzut strâgoae prefăcându-se în găinĭ și strigonĭ în pricolicĭ, apoĭ așa se duc noapte și mâncă inimile oamenilor celor adormițĭ, *ba* încă să auzim ce povestéște și baba Socolana..."

I. Crénguă, Scrierile I p. 4: „nunta se făcu, și baba îșĭ luă cămeșa de sócră, *ba* încă netăiată la gură..."

Doĭnă din Ardél:

Când eram la mama fată
Mĕ culcam destul pe vatră,
Pe vatră și pe cuptorĭu,
Ba și jos a-uneorĭ...

(J. B., Trans. p. 443).

Cu și saŭ încă sub-înțeles:

Frunḑă verde sălcióră,
Trage-o cătană să móră,
Ș'așa trage de cu milă
Că móre 'n țéră străină,
Ba móre fără lumină...

(Ibid. p. 320).

„In locuțiuni particulare *ba* să ḑicĭ, *ba* să maĭ ḑicĭ, cine-va adaoge la cele spuse, afirmând că acestea's și maĭ pe sus de ce spune. Ex.: Ce om învĕțat! *Ba* să ḑicĭ, frate. — Reŭ maĭ este domnul! *Ba* că să ḑicĭ, ḑĕŭ!" (L. M.). In aceste locuțiuni se sub-înțelege: „și maĭ mult". Tot așa, cu sensul de „à-fortiori", în doĭna din Ardél:

Eŭ pe dél, mândra pe vale,
Fricá mi-ĭ să nu mĕ 'nșale;
Inșela-va pe dracul...
Ba pe badea săracul!

(J. B., Trans. p. 95).

In idiotismul *ba* că chiar, fórte respândit maĭ ales în Moldova, *ba* dă afirmativuluĭ „chiar" o accepțiune ironică: „à d'autres!"

Costachi Negruzzi, Cărlaniĭ, sc. 4: „Miron: Par'că'ĭ numaĭ Vochița în tot satul.

„Terinte: Vochița, femeea mea! *ba* că chiar..."

Alexandri, Chir Zuliaridi, sc. I:

„Afrodita: Dumnéluĭ care se culcă o dată cu găinele și se trezesce o dată cu cucoșiĭ!

„Măndica: *Ba* că chiar!... Maĭ diniórea s'o trezit și dumnéluĭ..."

Acelașĭ, Iorgu dela Sadagura, act. I sc. 4:

„Gahița: Du-te de vedĭ paveoa cea nouă.

„Damian: *Ba* că chiar! hodoronctronc..."

Cu acelașĭ sens se aude în Muntenia exclamațiunea: *ba* ce! scurtată din: *ba* ce se potrivesce.

„Țĭ-e frică de mine. — *Ba* ce!" (L. M.).

E de asemenea ironic afirmativul *ba* în construcțiune cu subjonctivul:

„De când am tăiat copiluluĭ bine nasul, *ba* să maĭ facă ce maĭ făcea,

de atuncĭ *ba* să maĭ dea pe la mine". (L. M.).

Aceĭaşĭ accepţiune ironică în legătură cu afirmaţiunea ne întîmpină în „*ba* aĭa'ĭ vorbă".

Basmul „Numaĭ cu vitele se scóte sărăcia" (Ispirescu, Legende p. 209): „— Da unde să maĭ mĕ daŭ? respunse Sărăcia.

„— Eşĭ afară, dacă n'aĭ loc, şi te du „în oţelele pusceĭ vr'unuĭ vînător, că „acolo ţi-e locul.

„— *Ba* aĭa'ĭ vorbă! maĭ pune'ţĭ pofta în cuĭu!..."

De asemenea afirmaţiunea „*ba* ḑeŭ" e numaĭ pe jumătate seriósă, une-orĭ de tot glumeţă, maĭ ales când se pune în formă interogativă.

Doĭnă din Ardél:

Cât de mare'ĭ pămîntul,
Ce'ĭ maĭ reŭ ca uritul?
Ba ḑĕŭ, maĭ rea'ĭ dragostea,
Care uscă pajiştea...

(J. B., Trans. p. 9).

Alta:

Suflă vîntu 'n paie ude,
Eŭ strig, mândra nu m'aude.
— *Ba* ḑeŭ, bade, aud bine,
Dar nu pot veni la tine!

(Ibid. 56).

Alta:

Frunḑă verde ş'un bănuţ,
Nu stă lumea 'ntr'un drăguţ...
— *Ba* stă, ḑeŭ, dacă 'ĭ mândruţ!
Frunḑă verde ş'o frăguţă,
Nu stă lumea 'ntr'o drăguţă...
— *Ba* stă, ḑeŭ, dacă 'ĭ mândruţă!

(Ibid. 405).

Filimon, Cĭocoiĭ vechĭ şi nouĭ p. 111: „— Heĭ! dacă e aşa, lasă-mĕ pe mine; o să te fac să mănâncĭ un miel fript hoţesce.

„— *Ba* ḑĕŭ! şi ce fel frig hoţiĭ mieiĭ!..."

Alexandri, „Iorgu dela Sadagura", act. I sc. I:

„Damian: Nu veḑĭ că cucóna Gahiţa 'ĭ damă de moda nouă, care cu cât îmbătrânesce, se socóte maĭ tinĕră?... Ce dracu 'ĭ vorbescĭ tot de lécurĭ?

„Gângu: *Ba* ḑeŭ?... Iaca dracul!..."

In Bucovina, póte întru cât-va şi pe aĭurĭ, sînt familiarĭ idiotismiĭ:

ca maĭ *ba* „pas du tout„;

nicĭ maĭ *ba* „impossible!";

ba cam da „tout de même".

Basmul „Hargatul năsdrăvan" (Sbiera, Poveştĭ p. 243): „Preutul sări îndatamare şi unde nu mi'l înhaţă pe lupul de morarĭu cu un par de pe cuptorĭu, şi mi'l frécă aşa de tare încât abĭa aŭ scăpat numaĭ cu un pic de suflet din mânile morţilor, şi de-acù înainte ca maĭ *ba* să se ĭubéscă el cu cumătră-sa..."

Basmul „Sfînta Vinere" (ibid. p. 309): „După acésta bĭéta fată nicĭ maĭ *ba* să zoléscă ea spre ḑiua de Vinerĭ..."

Basmul „Ceĭ treĭ tălharĭ" (ibid. p. 269): „Óspeţiĭ luĭ Petrea se cam pricepură ce făcu el, şi de aceĭa ḑise unul din eĭ cătră celalalt:

„— Nicĭ maĭ *ba!*

„— *Ba* cam da! Tot om păpa-o..."

La Macedo-românĭ *ba* se întrebuinţéză, deşi mult maĭ rar decât la Dacoromânĭ (Dr. Obedenaru, Texte p. 133); cuvîntul însă, orĭ-cum ar fi, nu e de loc romanic, şi n'are a face nicĭ cu italianul oi bo, nicĭ cu francesul pas, cu carĭ îl alătură deja Lexiconul Budan; tot aşa n'are a face cu latinul vah şi cu francesul bah, de unde îl trag Laurian şi Massim. El este din punct în punct slavicul *ba*, conjuncţiune şi adverb, cunoscut Rutenilor, Bohemilor şi Polonilor (Cihac, II, 3). La Poloni şi la Bohemĭ, maĭ cu deosebire, el funcţionéză întocmaĭ ca la

noĭ. Iată câte-va exemple polone după Linde: b a bez małanie prawda = *ba* puţin lipsesce ca să fie adevĕrat; b a łatwo to mówić, ale trudno czynić = *ba* e uşor s'o spuĭ, dar e greŭ s'o facĭ; nie wie, b a i wiedzieć nie chce = nu scie, *ba* nicĭ nu vrea să scie; nowy smutek, b a nie nowy = întristare nouă, *ba* nu nouă; b a toć się nie godzi=*ba* asta nu se cuvine; b a prawie! = *ba* ţĭ-aĭ găsit! Exemplele boheme se pot vedé la Jungmann, care compară pe slavicul b a cu latinul v a h, cu grecu *βᾶ* şi cu sanscritul b a, tóte pré depărtate prin sens: aşa sanscritul b ā, maĭ corect v ā, nu însemnézĕ alt ce-va decât „saŭ“.

Pe lîngă simplul b a, Poloniĭ maĭ aŭ pe compusul b a i: „b a i bardzo!“ „b a i prawie!“ întrebuinţat ironic cu sensul de „ce spuĭ!“ saŭ „ce are a face!“ Acest b a i a trecut şi el la Romînĭ, în specie la Moldovenĭ, devenind negativul bàĭu, dissilabic, care funcţionézĕ ca un fel de verb cu înţeles de „nu pot“ saŭ „nu vreŭ“.

Basmul din Bucovina „Délul roşu“ (Sbiera, Poveştĭ p. 201):

„— Haĭ, întră de grabă în lăuntru! îĭ ḑise dracul.

„— B a ĭ u! n u v r e ŭ, ca să nu mĕ vadă...“

Basmul tot de acolo „Cucoşelul şi mîţa“ (ibid. p. 295): „Dar baba n'aŭ vrut, ci ĭ-aŭ ḑis b a ĭ u!“

Costachi Negruzzi, Cârlanĭĭ, sc. 12: „Lionescu: Ia stăĭ puţinel, dragă Vochiţo!

„Vochiţa: „B a ĭ u, b a ĭ u, nu se póte...“

Acest b a ĭ u se aude pe a-locurĭ şi la Muntenĭ sub forma b a ĭ e ŭ, pe care Dr. Polysu a luat'o drept compositiune din *ba* şi e ŭ: „*ba* eŭ = ich nicht“.

v. *Nu. — A-ba! — Abo! — Ama!*

²·**Ba.** — v. *Bale.*

Bàba-Cója, n. pr. f. artic.; t. de Mythol. popul.: ogresse qui tue les enfants non baptisés.

S. F. Marian, Nascerea la Romînĭ, p. 33: „Romînĭĭ din unele părţĭ ale Transilvanieĭ încă cred că există un spirit necurat şi reutăcĭos, care omóră pe copiiĭ ceĭ nebotezaţĭ şi care se numesce *Baba-Cója*. *Baba-Cója*, care corespunde fiinţeĭ mitologice germane F r a u B r e c h t a m i t d e m K l u m p f u s s şi care e regina tuturor spiritelor celor necurate şi rele, are, după credinţa Romînilor transilvănenĭ, un picĭor de fer, unghiĭ de aramă la degetele mînilor şi un nas lung de sticlă. Ea omóră pe copiiĭ nebotezaţĭ, ĭar sufletele lor le închide în tufişe de soc, unde petrec apoĭ pînă ce le putreḑesce corpul. Din causa acésta apoĭ Romînĭĭ nicĭ când nu strică saŭ sapă bucuros soc“ (cfr. Wlislocki, Siebenbürg. Rumänen p. 8)...“

Aseměnările *Babeĭ-Cója* cu „Frau Brechta“ a Germanilor, ca şi cu a nóstră A v e s t i ţ ă (v. ad voc.), ca şi cu ebraicul „Lilith“ şi cu alte mituri analóge, n'o împedecă de a avé o origine cu totul deosebită. Ea este o creaţiune specifică serbo-romănéscă din epoca conlocuirii Serbilor şi Romînilor în Pannonia.

Cea maĭ teribilă b a b ă în mitologia serbă este K u g a, la deminutiv K u ž i ţ a, adjectival k u ž n a. Ea personifică în genere pe „cĭuma“, „pestis“, dar o locuţiune proverbială dovedesce că are o misiune specială de a omorî pe copiĭ; şi anume, când cine-va căştigă ceva hoţesce, se ḑice: „kupi kao Kuga dĭetzu“, adecă: „a cumperat'o ca K u g a pe copil“ (Karadžić). Dintre toţĭ Slaviĭ, pe K u g a n'o aŭ decât Serbiĭ cu veciniĭ lor Sloveniĭ, adecă ramura cea

pannonică a Slavilor. Matzenauer (Cizí slova p. 393) îĭ găsesce paraleluri numaĭ la Germanĭ, la carĭ în diferite dialecte vechĭ, în Bavaria, în Helveţia, pe Rin, koge însemnéză stîrv „cadaver“ şi epidemiă „contagio“. Serbiĭ din regiunea Bavarieĭ fiind pogorîţĭ în secolul VII în Pannonia, unde s'aŭ întâlnit cu crénga cea maĭ occidentală a Românilor — veḑĭ studiul introductiv la volumul de faţă —, se explică de ce *Baba-Cója*=serbul Kuga, Kužiţa, kužna=germ. koge n'a străbătut dincóce de Carpaţĭ la ramura cea orientală a Românilor. Dela Germanĭ cuvîntul a trecut la Serbĭ, dela Serbĭ la Românĭ, apoĭ la Serbĭ şi la Românĭ el s'a ramificat în doĕ tipurĭ mitice deosebite, dar strîns înrudite.

v. *Babă*. — *Soc.*

Babàc s. **babàcă**, s. m.; t. famil.: père, papa. Sinonim cu tată. Se aude numaĭ în Moldova printre orăşenĭ. Deşi Italienii aŭ pe babbo „tată“, totuşĭ moldovenescul *babac* saŭ *babacă* vine d'a-dreptul din turcul babà „père“, cu acelaşĭ sufix desmierdător ca şi 'n „duducă“ din turcul „dudu“, ambele din epoca Fanarioţilor.

Costachi Negruzzi, Scrisórea VIII: „Cunosc pre *babaca* d-sale...“

Alexandri, Iorgu dela Sadagura, act. I sc. 7: „Dumnéluĭ îĭ slugerĭul Gângu, un prieten vechĭu a *babacă*-teŭ...“

In Moldova se aude şi forma babae cu deminutivul băbăiţă, analógă cu dudue şi duduiţă; de asemenea băbăcuţă ca şi ducucuţă.

v. *Babalîc*. — *Băbăiţă*. — [1] *Turc.*

Bàba-Dochìa. — v. *Babele.*

Babàe. — v. *Babac*. — *Băbăiţă.*

Babalîc (pl. *babalîcĭ*), s. m.; 1° t. famil.: homme âgé et vieillot; 2° poutre qui soutient un moulin. In primul sens e sinonim cu moşnég, ghĭuj, vîj, un om nu numaĭ bătrân, dar care e şi bătrânicĭos, de unde se póte dice în glumă *babalîc* şi la un tînĕr. Cuvîntul nu e vechĭu la Românĭ, venind din turcul bâbâlîq „homme âgé“, dar totuşĭ s'a răspândit în graiŭ şi s'a înrădĕcinat tot-o-dată la ţéră prin sensul metaforic de o parte esenţială a uneĭ morĭ.

1°. *Babalîc* „homme âgé“.

„*Babalîc* se ḑice la un bătrân saŭ şi tînĕr cu apucăturĭ bătrânescĭ. Ce maĭ face *babalîcul* cela de moş Ion? Pe Ion nu'l veḑĭ nicĭ o dată eşind cu flăcâiĭ de sama luĭ; îĭ un adevĕrat *babalîc* de o sută de anĭ...“ (E. Mironescu, Covurluĭu, c. Óncea).

2°. *Babalîc* „poutre de moulin“.

In Tecucĭu, în Tutova, în Covurluĭu, pe lîngă *babalîc* se maĭ aude şi forma *babaluc*.

„*Babalîc* e un picĭor pe care stă móra“ (C. Cĭurén, Vasluĭu, c. Zăpodenĭ).

„*Babalîc*, un lemn fórte gros, ce se bate în pământ şi se aşéḑă pe dînsul móra de vînt, care are la centrul seŭ de desupt un lemn tare aşeḑat vertical spre a întra în o bortă făcută în *babalîc* ce-va maĭ lărguţă de cât lemnul ce întră în ea, ast-fel ca să pótă întórce stăpânul móra după vînt. *Babalîcul* supórtă tótă greutatea morieĭ. Cu multă trudă se drege o móră când i se strică *babalîcul*....“ (E. Mironescu, Covurluĭu).

„Deosebitele părţĭ ale morieĭ poporul le numesce ast-fel: *babalâc*, la mijlocul *babalâculuĭ* doŭă copchilţe care ţine masa în capul *babalâculuĭ*...“ (D. Arghirescu, Covurluiŭ, c. Moscu).

Numele de „copilĭţă“ saŭ „copilţe“

ce se dă une-orĭ lemnuluĭ saŭ lemnelor d'asupra *babalîculuĭ* ne explică metafora de moşnég dată aceleĭ părţĭ care susţine móra întrégă: în ochiĭ poporuluĭ *babalîcul* este într'o móră ca un fel de patriarc cu familia luĭ.

Cum însă un cuvînt curat turcesc a putut să străbată în nomenclatura cea morăréscă, care la Românĭ e cu mult maĭ veche decât înriurirea otomană? S'a furişat printr'un qui-pro-quo. In loc de *babalîc* se ţicea înainte babă, şi 'n multe locurĭ se maĭ ţice şi pînă astă-ţĭ: „babă, o grindă saŭ tălpóe ce întră în construcţiunea uneĭ morĭ“ (Costinescu). Vechĭul termen babă se potrivĭa şi maĭ bine cu copiliţa pe care o ţine în braţe. Prefăcênd pe baba în *babalîc*, poporul nu sciea că înlocuesce o vorbă slavică printr'una turcéscă, ci voĭà numaĭ să masculiniseze termenul cel vechĭu, creţênd că genul bărbătesc corespunde maĭ bine cu tăria ce se cere dela picĭorul morĭĭ.

v. *Babă.* — *Băbăluc.* — *Copiliţă.* — *Móră.*

Babàn. — v. *Băban.*

Babànă (pl. *babane*), s. f.; t. pastor.: vieille brebis, brebis stérile. Cuvînt ciobănesc fórte întrebuinţat în Moldova şi 'n locul căruĭa în Muntenia se obicĭnuesce maĭ mult botóşă. E format din babă prin sufixul augmentativ -an (v. *-an*), ca şi cum s'ar ţice: „babă mare“ saŭ „babă de tot“.

„*Babane* se numesc oile atuncĭ când sînt ştirbe“ (N. Petricénu, Iaşĭ, c. Popescĭ).

„Óia când e bătrână se ţice *babană* saŭ hâştióg㠓 (Mironescu, Némţ, c. Taslăŭ).

„Hârştióg㠠se numesce óia bătrână, căriĭa ĭĭ maĭ ţice şi *babană*, care n'are dinţĭ şi nu maĭ póte produce mieĭ...“ (D. Alboténu, Covurluiŭ, c. Mastacanĭ).

v. *Babă.* — *Botóşă.* — *Hîrştióg㠖 *Óiă.*

Babà-Novàc, n. pr. m.; 1° héros légendaire de l'épopée populaire roumaine, serbe et bulgare; 2° personnage historique, général roumain sous Michel le Brave. Baladele poporane române aŭ amestecat la un loc, ca şi când ar fi o singură individualitate, pe haĭducul *Baba-Novac* şi pe generalul *Baba-Novac*, între carĭ, în adevĕr, este nu numaĭ identitatea de numĭ, dar şi alte puncturĭ de asemĕnare: amîndoĭ Serbĭ, amîndoĭ duşmanĭ aĭ păgânilor; dar unul personagĭu curat legendar, care în orĭ-ce cas va fi trăit cu mult înainte de anul 1500, ĭar cel-alalt un personagĭu de tot istoric, braţul drept al luĭ Mihaiŭ cel Vitéz în luptele contra Turcilor, contra Polonilor şi contra Ungurilor, prins şi ars de viŭ de cătră aceştĭ din urmă la 1601.

Balada „Novac şi corbul“:

Fost'a, cică, un Novac
Un Novac, *Baba-Novac*,
Un vitéz d'aĭ luĭ Mihaĭu
Ce săr'a pe şépte caĭ
De striga Craĭova vaĭ!
El un fecioraş avea
Şi tot ast-fel îĭ ţicea:
Fecioraş Gruiuţul meŭ,
Ascultă de ce'ţĭ ţic eŭ!...

Lăsâm la o parte pe *Baba-Novac* cel istoric, despre care se póte citi maĭ ales la contimporanul seŭ Spontoni (Historia della Transilvania, Venezia, 1638), şi ne vom opri o clipă asupra luĭ *Baba-Novac* celuĭ legendar, care numaĭ el aparţine pe deplin literatureĭ poporane la Românĭ şi la Serbĭ, pînă la un punct şi la Bulgarĭ (Miladinovtzi, Bâlgarski narodni piesni, p. 209—11), tot-d'a-una în însoţire cu fiĭul seŭ Grue. Nicĭ o

baladă românéscă despre *Baba-Novac* nu este o traducere şi nicĭ măcar o imitaţiune a vre-uneĭ balade slavice trans-danubiane, deşi aceleaşĭ sînt caracterele celor doĭ eroĭ şi motivele epice, adecă un fond comun pe care Serbiĭ, Românii şi Bulgariĭ l'aŭ utilisat pe treĭ căĭ neatârnate una de alta. Să luăm, bună-óră, următorul fragment din balada română:

In munţiĭ Catrinuluĭ,
In pădurea Pinuluĭ
Odihnĭa *Baba-Novac*
La umbra unuĭ copac,
Şi prin vis el tot vedea
Pe feciorul seŭ Gruĭa.
Iat'un corb că se ivĭa
Şi pe créngă se punea
Chĭar d'asupra capuluĭ,
Capuluĭ Novaculuĭ.
Corbuleţul uşurel
Avea'n ciocu-ĭ un inel,
Care jos cădea din el
Chĭar în barba luĭ Novac,
Luĭ Novac *Baba-Novac*.
Adormitul se trezĭa,
Şi inelul cât vedea,
Scotea haĭne novăcescĭ
De punea călugărescĭ,
Scotea cuca de Novac
Şi punea un comanac...

şi apoĭ purcedea la scăparea luĭ Grue. Să alăturăm acuma şi un cântec bulgăresc din Macedonia, în care motivul şi caracterul sînt aceleaşĭ, dar cu totul alt-fel este modul utilisărĭĭ: „Înflorésce de timpuriŭ flórea trandafiruluĭ! Sub trandafir se aşterne un covor, pe covor este pusă o perină albă, pe perina albă şéde moş Novac, bea şi mănâncă, mielul rumen e fript, vinul galben e turnat. Iată însă că sosesc treĭ porumbeĭ, se lasă din sborul lor pe trandafir, cade jos flórea trandafiruluĭ, iar eĭ vorbesc aşa: Ascultă, ascultă moş Novace! Tu bine mănâncĭ şi bine beĭ, mielul rumĕn e fript, vinul galben e turnat, pe când piere scumpul teŭ fiŭ, scumpul teŭ fiŭ de 'mpreună cu cea de 'ntâiŭ a luĭ ĭubită, de 'mpreună cu băieţelul lor...“ (Verković, Pesme Makedonski Bugara, t. I p. 205). Caracterul luĭ *Baba-Novac* — căcĭ fie-care eroŭ din epopeea poporană presintă o figură tipică a-parte — se zugrăvesce cu o deosebită plasticitate în următórea baladă serbă: „Novac şi Radivoe béŭ vin la rĕcóre lîngă fluviul Bosna la cnezul Bogoslav, ĭar după ce bĕuseră în voe, étă că acesta începe a grăi aşa: Spune'mĭ drept, fărtate moş Novace, spune'mĭ pe faţă, de ce óre te-aĭ apucat tu, frate, tocmaĭ la bătrâneţe, când nu se maĭ cade, a'ţĭ frânge gâtul, a rĕtăci pe déluri, a duce traĭul mişelesc de hoţ? Bătrânul Novac ĭĭ rĕspunde: ascultă-mĕ, fărtate cneje Bogoslave, să'ţĭ povestesc cu dreptate cruda mea nevoe, de vreme ce mĕ'ntrebĭ. Precum scĭĭ şi'ţĭ aducĭ aminte, când Irena zidĭa oraşul Semendria, atuncĭ m'a pus şi pe mine la muncă de ĭ-am argăţit treĭ anĭ, cărând lemne şi petre tot cu căruţa mea şi tot cu boiĭ meĭ, ĭar la sfîrşitul acelor treĭ anĭ nu aveam nicĭ un ban în pungă, măcar ca să'mĭ pocĭu cumpĕra nesce opincĭ. Acésta n'ar fi fost nemica, dar maĭ este ce-va, frate. După ce isprăvise cetatea, ea începu a maĭ zidi şi turnurĭ, cu porţĭ şi cu ferestre tot aurite, aruncând bir asupra ómenilor câte treĭ litre de aur de fie-care casă, ceea-ce face, frate, câte treĭ sute de galbenĭ! Cine avea banĭ, ĭĭ da; cine da, rĕmânea; numaĭ eŭ, sărmanul, neavênd ce să'ĭ daŭ, mi-am luat tărnăcopul cu care argăţisem, şi luând tărnăcopul mĕ duseĭ în haĭducĭă, căcĭ nu maĭ era chip a maĭ rĕmâné în ţéra afurisiteĭ Irene. Şi fugiĭ spre Drinul cel rece, apoĭ spre Bosna cea petrósă, şi când mĕ apropiaĭ de muntele Romania, iată că întâlniĭ acolo în

BIBLIOTECA

cale nuntaşĭ Turcĭ, ducênd o fată Turcóĭcă. Toţĭ nuntaşiĭ trecură în linisce, numaĭ Turculeţul mire, care călăria pe un mare cal cam murg, nevrênd să mĕ lase în pace, scóse un biciŭ întreit, ferecat la treĭ capete, şi mĕ lovi peste spate. De treĭ orĭ ĭ-am spus chiar ca la un frate: mĕ rog ţie, Turculeţule mire, să aĭbĭ noroc şi vitejiă, bucuriă şi fericire, dar plécă înainte, cată-ţĭ de drum, căcĭ dóră mĕ veţĭ bine că sînt om sărac. Turculeţul însă nu vru să mĕ ascuite, ci mĕ bătea din ce în ce maĭ tare, pînă ce a început să mĕ cam dóră, şi atuncĭ furia mĕ cuprinse, apucaĭ târnăcopul de pe umĕr, loviĭ pe Turculeţul ce mi se gurguţa călare, şi'l potriviĭ atât de bine, încât căţu jos la pămînt. Apoĭ mĕ repeţiĭ la dînsul, îl maĭ loviĭ de vr'o douĕtreĭ orĭ pînă ce'l despărţiĭ de suflet, băgaĭ mânile în buzunarele sale, scoseĭ treĭ pungĭ pline, le aşeţaĭ la mine în sîn, îĭ descinseĭ sabia dela brâŭ, luĭ ĭ-o descinseĭ şi mie mĭ-o încinseĭ, îĭ puseĭ la cap târnăcopul meŭ, ca să aĭbă Turciĭ cu ce să'l îngrópe, încălecaĭ pe murgul seŭ, şi plecaĭ drept spre muntele Romania; ĭar nuntaşiĭ Turcĭ se uĭtaŭ la mine şi nu voĭaŭ să mĕ iea la gónă, orĭ că nu voĭaŭ, orĭ că nu cuteţaŭ. De atuncĭ, frate, sînt étă patru-ţecĭ de anĭ de când petrec pe muntele Romania maĭ bine decum petreceam a-casă; staŭ aicĭ de pândesc calea din dél în vale, aştept pe tineriĭ Turcĭ ce vin dela Saraievo, le răpesc argint şi aur, catifea şi mândrul postav, cu care mĕ îmbrac apoĭ pe mine şi pe tovarăşiĭ meĭ; sciŭ când să atac, sciŭ când să fug, sciŭ când să mĕ bat, şi nu mĕ tem de nimenĭ, afară numaĭ de Dumneţeŭ!..." (Karadžić, Spske narodne pjesme, ed. 1846, III p. 1—4.)

La Românĭ, ca şi la Serbĭ şi la Bulgarĭ, *Baba-Novac* este un tip de haĭduc-patriarc, un haĭduc pater-familias:

La grădina cu cerdac
Luĭ Hagi-*Baba-Novac*
Care pórtă comanac,
Lungă mésă e întinsă
Şi de óspeţĭ mulţĭ cuprinsă.
Dar la mésă cine şede?
Pe 'mprejur cine se vede?
Şede bătrânul Novac
Ce trăesce-acum d'un véc,
Cu cincĭ-ţecĭ de finişorĭ,
Tinereĭ mândrĭ bujorĭ,
Şi cincĭ-ţecĭ de finişóre,
Tinerele garofióre.
Toţĭ cu bine petrecea,
Pe Novac îl fericĭa...

Vechĭu de ţile, dar de o putere gigantică; lung-rĕbdător, dar grózнic la mâniă; drept, dar rĕsbunător. Un altfel de caracter are fiĭul seŭ, despre care

v.[2] *Grue.*

O particularitate interesantă este că numele de Babà, turcesce „tată", se dă luĭ Novac numaĭ la Românĭ, şi nu la toţĭ Româniĭ. In baladele serbe îĭ ţine locul epitetul Starina, care e sinonim cu Babà, de vreme ce însemnéză „bătrân". In baladele bulgare ne întimpină Debel-Novak, adecă „Novac cel gros". Acésta dovedesce că redacţiunile actuale ale baladelor române despre *Baba-Novac*, şi 'n specie cele publicate de Alexandri, sînt tóte posterióre epoceĭ luĭ Mihaiŭ-Vitézul, căcĭ numaĭ atuncĭ s'a putut face o fusiune între legendarul haĭduc şi între *Baba-Novac* cel istoric. Pînă la acea epocă trebuĭa să fi fost în epopeea nóstră cea poporană numaĭ Novac fără Babà. S'ar puté bănui că pe Babà l'a adaos dela sine Alexandri, dacă n'am găsi acest epitet şi în excelenta colecţiune bucovinénă a luĭ S. F. Marian (t. I p. 142):

La grădină, la cerdac
Luĭ Hagi *Baba-Novac*...

Fără Babà totuşĭ sînt varianturile de peste Carpaţĭ, cele maĭ multe din Banat, ceea ce lesne se explică prin vecinătate cu Serbiĭ. Dr. At. Marienescu a cules peste 30 de balade cu Novac, în carĭ tóte lipsesce Babà. Una se începe aşa:

Plecat'a Dómne! plecat
Un fecior de împĕrat
Şi de viţă de vitéz,
Cel Novac ca porcăraş
In cel codru 'ntunecat
Şi de nime neumblat,
Porciĭ dinapoĭ mînând,
Codru 'ntreg cutrierând.
N'a umblat o ḑi saŭ doĕ
Ci-a umblat el, ḑĕŭ, şi nouĕ
Ḑile mândre tot de véră,
Şi a noua ḑi 'n de-séră
Cel Novac mult s'a mirat
Că în codri el a dat
De un lac cu lapte dulce,
Ce tot cresce şi nu curge,
Unde şoĭmiĭ se adapă,
Unde ḑînele se scaldă
In tot anul de treĭ orĭ
Când aŭ ele sĕrbătorĭ!...
(Col. l. Tr. 1882 p. 354).

Chĭar în unele varianturĭ din Ţéra-Românéscă ne întimpină numaĭ Novac, bună-óră în acele din Brăila:

In vremile de de-mult
N'aŭ fost puşcă nicĭ săbiĭ
Pe Novac a'l prăpădi.
Sus la munte, la cerdac,
La cerdacul luĭ Novac,
La mésă de os de pesce
Bea Novac şi libovesce,
Numaĭ Gruia 'ĭ supĕrat,
Nebĕut şi nemâncat...
(Şeḑĕtórea 1892 p. 107).

In Oltenia, de asemenea, se conservă în graĭu simplul novac cu înţeles de „uriaş“, un înţeles pe care cuvîntul nu'l are în limbile slavice, unde el însemnéză „tînĕr“, „νεανίας“, tocmaĭ antitesă cu Babà şi cu serbul Starina. In districtul Romanaţĭ circuléză pînă astăḑĭ legende despre un gigant numit Novac, care cu un plug având înjugaţĭ doĭ bivolĭ albĭ a tras o brazdă chĭar prin Olt, „maĭ adăugênd că Oltul face şi acum valurĭ pe unde a trecut acéstă brazdă“ (A. Odobescu, Scrieriĭ, II p. 420).

v. *Brasdă*. — *Novac*.

Babàr (pl. *babarĭ*), s. m.; t. famil.: homme marié, pris en ridicule. Format din babă cu sufixul -ar. La Cihac (II, 4): „*băbar*, homme efféminé“ este greşit ca formă şi ca sens, căcĭ primul *a* nu trece în *ă* şi cuvîntul nu însemnéză „efféminé“, ceea ce se ḑice românesce muĭerce, muĭerotcă, afemeĭat (v. *Afemeĭat*).

A. Pann, Povestea vorbeĭ II p. 145: „Că aşa ḑic şi astăḑĭ la însuraţĭ: Eştĭ în catastihul nostru, te-am scris în rîndul *babarilor*...“

v. *Babă*. — *-ar*.

Babàş, s. m.; restes de la cire fondue. Ceea ce rĕmâne în fagur după ce s'a scos din el céra. Termenul cel maĭ obicĭnuit în popor este voştină saŭ boştină saŭ hoştină, pe lîngă care circuléză ca sinonimĭ jintiţă şi babaş. „Productul albinelor: miere, jinţiţa saŭ *babaş* şi céră“ (I. Chirică, Tutova, c. Cârjăónĭ).

D. Şăinénu (Dict. germ. 30, 33) dă acestuĭ cuvînt douĕ forme: *babàş* şi bàlbaş şi'l trage din turcul bal „miel“ (cfr. Cihac, II, 546); tot d-sa (El. turc. p. 12) definesce însă pe bàlbaş prin „un fel de bĕutură saŭ mâncare cu mĭere“, ceea ce nu e de loc *babàş*, în care nicĭ o urmă de miere nu se pomenesce. Sînt douĕ cuvinte cu totul deosebite. *Babaşul* fiind o

storsură, o remăşiţă, un ce aşa ḑicênd fără putere, Românul ĭ-a format un nume metaforic din b a b ă prin sufixul deminutival -a ş. Sînt nesce formaţiunĭ poporane curat românescĭ, pentru carĭ e de prisos a căuta cu orĭ-ce preţ o derivaţiune străină, cu atât maĭ vîrtos că în terminologia nóstră apicolă, destul de bogată, elementele turcescĭ lipsesc cu desăvîrşire.

v. *Albină*. — *Babă*. — *Boştină*. — *Jintiţă*...

Babatiă. — v. *Băbătiă*.

Babàuă, s. f.; t. enfantin: nom fantastique pour épouvanter les enfants.

S. F. Marian, Nascerea la Românĭ p. 342: „Când devin copiiĭ pré obraznicĭ, când prind a fi neascultătorĭ, atuncĭ îĭ ameninţă cu *Babaua*, spaĭma copiilor...“

Asemenea reduplicărĭ silabice, avênd un sens familiar aprópe acelaşĭ, se pot nasce pe căĭ neatârnate la popórele cele maĭ eterogene (v. *Babă*). In casul de faţă însă, între Românĭ şi între Italienĭ ne întimpină o identitate perfectă de fond şi de formă, pe care n'o găsim pe aĭurĭ. Mumele din Sicilia speriă pe copiiĭ lor întocmaĭ ca Românceie: „b a b b a u, nome vano per far paura a' bambini“ (Traina); tot aşa în Veneţia: „far b a b a o, certo scherzo per far paura ai fanciulli, coprendosi il viso“ (Boerio); tot aşa în dialectul sard: „b a b a o, paura, terrore, voce colla quale s'impauriscono i ragazzi“ (Spano); tot aşa în maĭ multe dialecte italiene secundare. Noĭ nu ne sfiim dară a privi acest cuvînt ca o moştenire curat italică.

v. *Copil*.

Bàbă (pl. *babe*), s. f.; 1° grand' mère, vieille femme; 2° femme mariée en général; 3° personnage de certains jeux enfantins; 4° sobriquet pour les hommes faibles et sans énergie; 5° sorcière, sage-femme, guérisseuse; 6° t. de Myth. popul.: vieilles femmes légendaires, malfaisantes et bienfaisantes; 7° t. de Zool.: *a)* espèce de poisson, *b)* épithète de la cloporte; 8° t. de Botan.: *a)* sorte de champignon, *b)* épithète d'une variété de saligot; 9° t. de Construction: poutre, étai, soutien; 10° sorte de gâteau. In diferitele sale sensurĭ şi prin mulţimea derivatelor de tot felul, *babă* este una din vorbele cele maĭ circulătóre în graĭu.

Reduplicarea silabică b a - b a, ca şi alte reduplicărĭ analóge de sonurĭ labiale şi dentale: ma-ma, pa-pa, ta-ta, na-na, da-da etc., alcătuesc în tóte graĭurile omenescĭ, pînă şi în cele maĭ străine unul altuĭa, un fond primordial comun, antropologic, din care s'a format terminologia familiară pentru părinţĭ şi némurĭ. Acest fond primordial comun s'a diferenţiat însă pretutindenea prin treĭ factorĭ: 1° schimbărĭ fonetice şi metatetice, astfel că din „baba“ s'aŭ putut face „abab“, „aba“, „bubu“ etc.; 2° diferita aplicare a aceleĭaşĭ reduplicărĭ, astfel că „baba“ într'un graĭu însemnéză pe mumă, în alt graĭu pe tată, aĭurĭ pe unchĭu etc.; 3° diferita desfăşurare ulterióră a sensurilor la trecerea termenuluĭ din cercul familiar în cercul cuvintelor comune, astfel că „baba“ a putut să ajungă în unele graĭurĭ la sensul de preut, ĭar în altele la acela de copil. Numaĭ la Slavĭ, după tóte dialectele lor, primitivul b a - b ă a căpĕtat înţelesul de „grand'mère“ şi apoĭ de „vieille femme“, ĭar dela Slavĭ d'a-dreptul, maĭ ales dela Poloni, aŭ împrumutat pe *babă* Românĭĭ, fără ca s'o aĭbă Neo-latinĭĭ din Occidinte.

Tóte accepţiunile cuvîntuluĭ *babă* în limba nóstră se găsesc de asemenea şi în cea polonă, deşi unele din ele lipsesc altor dialecte slavice.

Cu sensul cel fundamental slavic de „bunică“ *babă* se maĭ aude la Româniĭ din Selagĭu (Tribuna din Sibiŭ, 1890 No. 85); maĭ pretutindenea însă acest sens a despărut, remânênd în locu'ĭ acela de „femee bătrână“. Disparĭţiunea s'a început cam în secolul XVII.

Mitropolitul Dosofteĭu, Synaxar 1683, f. 10 b (Sept. 8): „Deci Măriĭa s'au măritat şi au făcut pe Salomi *baba*, ĭară Sovi s'au măritatŭ ş'au făcut pre Elisavetŭ maĭca luĭ Ioanŭ Crăstitelŭ...“, unde la cuvîntul *baba*, autorul temêndu-se că nu va fi înţeles în sensul seŭ de „grand'mère“, adaugă la margine sinonimul: „m o a ş a“.

In sens de „femee bătrână“, care este cel maĭ respândit, *babă* e în antitesă cu m o ş saŭ cu m o ş n é g, o antitesă care ne întimpină la tot pasul în literatura poporană.

I. Créngă, Scrierile I p. 63: „Era o dat' o *babă* şi un m o ş n é g. *Baba* avea o găină şi moşnégul un cucoş; găina *babeĭ* se oŭa de câte douĕ orĭ pe fie-care ḑi, şi *baba* mânca o mulţime de ouĕ, ĭar moşnéguluĭ nu'ĭ da nicĭ unul...“

Proverb din Banat: „M o ş i ĭ sînt bunĭ şi *Babele* rele“ (Marian, Inmormîntarea p. 393).

v. *Babele*.

Strigătură din Bucovina:

Cât e m o ş u l de bătrân
Tot doresce mĕr din sîn;
Cât e *baba* de bătrână
Tot doresce voe bună...

(Marian, Nunta p. 362).

Intre jocurile întrebuinţate la „priveghĭu“ în Bucovina unul se chiamă: M o ş n é g u l şi *Baba*. Il descrie pe larg d. S. F. Marian, Inmormîntarea la Românĭ p. 209–10.

A. Pann, Povestea vorbeĭ III, p. 150:

De-ar avé şi *baba* ca ómeniĭ barbă,
Atuncea ĭ-ar ḑice: ce maĭ m o ş de trébă!

Fără antitesă cu m o ş, *babă* se aplică maĭ în specie: pe de o parte la femeĭ bătrâne sărace, ĭar pe de alta la cele vicióse.

Ion Neculce, Letop. II p. 343: „băcăliile sta vărsate pre uliţe de era sătuĭ şi copiiĭ; stafide, smochine, alune era destule pre la toate *babele*...“

Nic. Costin, Letop. II p. 64: „măcar că era érna, éră bieţiĭ oamenĭ şi *babele* şi altă sărăcime pustiĭa casele şi fugĭa în lume plângând...“

Ion Canta, Letop. III p. 182: „şi o *babă* săracă ce torcea în furcă să'şĭ agoniséscă hrana şi comândul său, trebuĭa la acea vreme să dee şi ea banĭ la văcărit...“

Enachi Cogălnicénu, Letop. III p. 218: „dar şi multe blăstămurĭ aŭ luat dela săracĭ pentru văcărit, ales dela *babile* cele văduve...“

Un cântec de nuntă:

Aşa jócă *babele*,
Când le cad măselele,
Când se scurg ulcelele...

(G. D. T., Poes. pop. 332).

Strigătură de joc din Selagĭu, c. Gârceĭu:

Cine dracu-o şi vĕḑut
Iepure vara cosînd,
Iepuróĭc'adunând fîn,
Puiĭ după ea greblând
Şi *baba* de danţ fugênd...

După clasificaţiunea într'o glumă poporană din Ardél, din c o p i l ă se face

nevéstă, din nevéstă *babă*, din *babă* — cătăramb ă:

Dragele badiĭ copile,
de v'ar puté badea cresce
să vĕ facă tot neveste,
din neveste *babe*
slabe
şi din *babe* cătărambe!"

(R. Simu, c. Orlat).

O variantă pentru *baba* cătăramba este: *baba* caraba (Conv. lit. t. IX p. 190).

v. *Carabă*.

Epitetul de „slabă" ne întimpină şi în balada „Corbea", unde muma haĭduculuĭ este:

Babă slabă şi 'nfocată,
Dar la minte înţeléptă...

(G. D. T., Poes. pop. 519).

Pînă n'ajunge cătărambă, o *babă* nu se crede încă a fi bătrână, după cum nu e bătrân nicĭ „moşul" pînă n'ajunge „ghĭuj" saŭ „vĭj". De aceea expresiunea „*babă* bătrână", ca şi „moş bătrân", nu e un pleonasm.

Cântecul „Pluguluĭ":

Şĭ-a strîns fine
Şi vecine
Şi toţĭ finiĭ
Şi veciniĭ
Şi vr'o treĭ *babe* bătrâne
Care sciŭ rîndul la păĭne...

(G. D. T., Poes pop. 146).

Altul din Bucovina:

Ci sîntem din Câmpulung
Unde trag fetele 'n plug
Ş'o *babă* bătrână
Dinapoĭ le mînă
Cu un bicĭu de lână..

(S. F. Marian).

Ómenilor becisnicĭ saŭ nevolnicĭ, fără energiă, li se dă în bătae de joc epitetul de: ce *babă!* ce maĭ *babă!* curată *babă*...

Balada „Badĭul":

Aleĭ! frate Badĭule,
Cum te calcă *babele*!
Cât ţicea, se repeţĭa,
Stâlpul hornuluĭ smuncĭa,
Pe Badĭu că'l sloboţĭa...

In graĭul familiar bărbatul ţice nevesteĭ sale *babă*, chĭar dacă e tînără.

Cântec poporan la I. Créngă, Scrierile I, p. 108:

Când cu *baba* m'am luat,
Opt ibovnice-aŭ oftat:
Treĭ neveste cu bărbat
Şi cinci fete dintr'un sat...

Doĭnă din Ardél:

Eŭ ĭubesc, *baba* ĭubesce,
Casa ni se pustiesce...

(J. B., Trans., p. 413).

„Jocul păpuşilor" din Bucurescĭ:

(... ĭepurele)
Decât la tine pe mésă,
Maĭ bine la *baba* a-casă.
Să-ĭ facă din blană un maşoŭ
In chip de dar la anul noŭ...

(G. D. T., Poes. pop. 124).

„Scie cât *baba* mea", adecă pré-puţin, este o locuţiune proverbială.

A. Pann, Povestea vorbeĭ I, p. 10:

Scie sfătuirĭ să dea
Cât scie şi *baba* mea...

Jipescu, Opincaru, p. 74: „N'ar strica să hiĭe şi doftorĭ dĕ ghite, că mulţĭ din ăĭ d'aḑĭ sciŭ maĭ numa cât *baba* mea, vorba ăluĭa.."

Altă locuţiune proverbială la Ţichindél, Fabule, 1814, p. 309: „după ce s'aŭ întâmplat ce-va, atuncĭa fie-ce *babă* poate proroci".

A îndrăgi ce-va de o dată şi peste măsură, se ḑice la Moldoveni: „a se arunca în el ca *babele* în căţeĭ şi motaniĭ“.

Cost. Negruzzi, Cum am învĕţat românesce: „Pe când uĭtasem că suntem Romăniĭ şi că avem şi noĭ o limbă; pe când ne lipsĭa şi cărţi şi tipografiă; pe când toată lumea s e a r u n c a s e în dasiĭ şi perispomeniĭ c a *babele* î n c ă ţ e ĭ ş i m o t a n ĭ . . .“

Alte proverburĭ:

„Pentru o *babă* surdă popa nu tócă de doĕ orĭ“ (Pann, III, p. 123).

„In urma dijmarilor multe bârfesc *babele*“ (ibid. I, p. 169), adecă după ce trecuse primejdia saŭ năpastea.

„A căşunat ca *baba* la mormînt“ (ibid. III, p. 4), se sub-înţelege pentru pomană.

Baba călătóre
N'are serbătóre.
(Pann, II, 85).

Blăstem proverbial: „Du-te unde a dus mutul ĭépa şi călugărul *baba*“ (R. Simu, Trans. c. Orlat).

O variantă a acestuĭ proverb: „Să te ducĭ unde a dus mutul épa şi Ţiganul cârlanul“ (Pann, Povestea vorbeĭ II, p. 118).

O altă variantă la Th. Speranţia (Contimporanul, 1882, p. 804):

Unde mutul dus'a róta, pe urlaţi pe unde-a dus
Surdul ĭépa, să te ducă naĭba naĭbeĭ tot pe sus . . .

A vorbi d'a-dreptul, fără a ocoli, fără a chibzui mult, se ḑice une-orĭ: a vorbi „ca *baba*-ó r b a“ saŭ „ca *baba* chĭóra“, care adecă taiă drumul d'a-dreptul.

Jipescu, Opincaru p. 61: „Bietu taĭca, şontorog cum era el, da vorbĭa omuluĭ drept, ca *baba* ó r b a, nu sĕ shiĭa...“

A. Pann, Povestea vorbeĭ I, p. 25: „Nu vorbi pe de'ntregul ca *baba* chĭóra, că se găsesce vre-unul de'ţĭ umflă céfa de pumnĭ...“

Alt ce-va este jocul copilăresc „d'a-*baba*-ó r b a“, despre care vorbesce I. Créngă, Scrierile I, p. 55: „Atuncĭ Dănilă légă strîns, c'un ştergar gros de călţĭ, ochiĭ şi urechile draculuĭ, ca la *baba*-ó r b a...“

„*Baba*-ó r b a, joc în care unul din jucătorĭ, legat la ochĭ, caută să prindă pe vre-unul din ceĭ-lalţĭ jucătorĭ“ (L.M.).

Despre fiinţa mitologică numită *Baba*-ó r b a, a se vedé maĭ jos.

Un alt joc copilăresc se chĭamă *baba*-m i j a.

Pontbriant: „*Baba*-ó r b a = Colin-Maillard, *baba*-m i j a = cligne-musette“.

v. *Ajumitul.*

Alt joc copilăresc „*Baba*-g a ĭ a“, în care o cloşcă îşĭ apără puiĭ contra gaĭeĭ saŭ ereteluĭ. Iată dialogul între ele după o variantă muntenéscă (G. D. T., Poes. pop. 198):

— Ce cauţĭ, *babo?*
— Acul Dómneĭ.
— O fi ăsta (arĕtând picĭorul drept).
— Ptiu! nu e ăsta!

(Cloşca aruncă departe băţul ce i-a dat gaĭa şi apoĭ ḑice):

— Treĭ, treĭ
colăceĭ,
pîn'o veni *baba*-g a ĭ a
cu tigaĭa!
Treĭ, treĭ
colăceĭ,
pîn'o veni *baba*-g a ĭ a
cu tigaĭa!

(După venirea gaĭeĭ).

— Mi că'ţĭ-oiŭ lua un puişor!
— Mi că'ţĭ-oiŭ scóte un ochişor!...

v. *Gaĭa.*

In jocul copilăresc „de-a luminărica“ rolul principal aparţine copiluluĭ care

se face *babă*. Inceputul dialoguluĭ după o variantă (G. D. T., Poes. pop. 198):

— Unde-aĭ plecat, *babo?*
— La biserică, maică!
— Dar ce să facĭ acolo?
— Ia să mĕ 'nchin şi eŭ?
— Ia-ne şi pe noĭ, *babo.*
— Haideţĭ şi voĭ cu mine,
Dar să nu mĕ daţĭ de ruşine.
— Nu, *babo*, ferească 'mneḑeŭ!...

Copiiĭ ceĭ crescuţĭ pré mult timp pe mânele mumelor şi ale bunicelor pórtă din vechime în popor despreţuitórea poreclă de feciorĭ de *babă*, despre care vorbesce deja Cantemir, Descriptio Moldaviae ed. Papiŭ p. 151.

Babele sînt privite ca fiinţele cele maĭ „d'a draculuĭ“, de unde vine obicĭnuita însoţire a cuvîntuluĭ *babă* cu epitetele cele pejorative: clónţă, cotorónţă, hîrcă, talpa-ĭaduluĭ, hónghină etc.

Bolintinénu, „Mihnea“:

Aci se fac misterele
De *babe* blestemate
Ce scot la morţĭ arterele
Şi hârcele uscate...

I. Créngă, Scrierile I p. 142: „Tocmaĭ aşa s'aŭ întâmplat şi cu flăcâul acesta, că pînă la vremea asta nicĭ el dela sine, nicĭ prietenĭĭ, nicĭ *babele* — câtu's ele de-a draculuĭ, de prefăcute şi iscoditóre — tot nu l'aŭ putut face să se însóre...“

Ibid. I p. 97: „Ştirba-*baba*-clónţa, sciind că împĕratul are obiceĭu a bé în tótă séra o cupă de lapte dulce, ĭ-a pregătit acuma una ca să dórmă dus pînă a doua ḑi diminéţă...“

Basmul „Poveste ţerănéscă“ (Ispirescu, Legende p. 260): „Stând el acolo şi uĭtându-se la cotorónţa de *babă*...“

v. *Clónţă*. — *Cotorónţă*. — *Hîrcă*. — *Hónghină*...

Ca fiinţe „d'a draculuĭ“, *babele* sînt nu numaĭ móşe, dar şi doftoróice de tot felul şi vrăjitóre tot-o-dată.

„La móşa, care moşesce, în părţile Reciţeĭ se ḑice *babă*, în ale Bocşeĭ baĭcă“ (S. Lĭuba, Banat, c. Maĭdan).

v. *Baĭcă*.

S. F. Marian, Nascerea la Românĭ p. 420: „In Banat móşa, numită altmintrelea şi *babă* de buric, după ce a tăiat buricul prunculuĭ noŭ-născut pe un bĕţ de corn, anume ca micuţul să fie mlădios şi tare ca cornul, îl învĕlesce într'un petec de pânză...“

v. *Buric*.

Dicţionarul româno-latin bănăţén circa 1670 (Col. l. Tr. 1883 p. 426):

„*Babă*. Avia. Anus. Vetula.“

„*Babă*. Obstetrix“.

La Macedo-românĭ (Dr. Obedenaru, Dict. Mss. în Acad. Rom.) o femeiă bătrână în genere se numesce móşă, ĭar *babă* se ḑice numaĭ despre „sage-femme.“

v. *Móşă*.

Douĕ proverbe privitóre la rolul medical al *babelor*:

Lécul fie or nu fie,
Colacul *babeĭ* se scie
(Pann, Povestea III p. 140).

„*Babele* nicĭ nu'l scólă după bólă, nicĭ nu'l lasă ca să móră“ (ibid.).

„Când pe un om îl chinuesce duhul cel reŭ, atuncĭ în ḑiua Sfîntuluĭ Ión Botezătorul de mânecate merge cu dînsul o *babă* la apă curgĕtóre şi bate cu o vargă de alun în apă, strigând: Mihăilă, Gărsăilă, Uniilă, veniţĭ la *baba* de'ĭ faceţĭ tréba! Apoĭ vin aceştĭ treĭ sub chip de câĭnĭ şi aduc după dînşiĭ alţiĭ mulţĭ ca spuḑa. Atuncĭ *baba* îĭ întrébă: care din voĭ toţĭ chinuiţĭ pe *X*? Unul rĕspunde că el, ca să slujéscă stăpânuluĭ seŭ. De aci *baba* îĭ poruncesce ca să lase pe om

în pace și să péră toți...“ (pr. I. Călugărénu, Tecucĭu, c. Movilenĭ.)

Țichindél, Fabule 1814 p. 46: „să zică și eĭ ca *baba* acéĭa caré au zis: o, fătul mieu! bine e și înnainté draculuĭ a aprinde când și când câte o lumină...“

Costache Negruzzi, Toderică: „s'a coborît într'o ocnă părăsită, care ĭ-o arătase o *babă* vrăjitóre, și s'a dus, s'a dus, s'a tot dus pe sub pământ, pînă a ajuns la pórta Iaduluĭ...“

Basmul „Porcul fermecat“ (Ispirescu, Legende p. 54): „într'o ḑi vĕḑù trecênd pe acolo o *babă* clónță vrăjitóre...“

„*Babele* scot ochiĭ sfinților ca să fermece cu eĭ, să orbéscă pe vrășmașiĭ lor, saŭ să facă pe bărbați ca să nu vaḑă tóte ale femeilor“ (C. Ionescu, Dolj, c. Adunați-de-Georgmane).

Unele din asemenea *babe* doftoróe și vrăjitóre ajung în popor a fi atât de vestite, încât numele lor resună din gură în gură: *baba* cutare.

Țichindél, Fabule p. 18: „Insă *baba* Brândușe, vrăjitóré cé bătrână, precum și *baba* Fruga, vestită descântătoare, spuné atâté și atâté moduriĭ de spaime cât cutremur mare te lové...“

Alexandri, Iorgu dela Sadagura, act I sc. 5: „Intrébă, dacă nu mĕ credĭ, pe *baba* Angheluța, sciĭ, cea care face dresuriĭ de obraz, o cunoscĭ...“

A. Pann, Povestea vorbeĭ, I p. 53:

Căutâ o *babă*, auḑind că ele
Il întrec pe dînsul la drăciĭ și rele,
Ș'a găsit pe una Vișana anume,
Intâia drăcóiă dracilor din lume...

Heliade, „Sburătorul“:

Ór ce să fie asta? întrébă pe bunica,
O sci vr'un lec ea dóră... a fi vr'un Sburător!
Or aïde l'alde *baba* Comana or Sorica,
Or du-te la moș Popa, or mergĭ la vrăjitor!...

Chiar *babele* cele bune, carĭ nu se închină necuratuluĭ, totuși sînt cel puțin cărturărese saŭ daŭ cu bobiĭ saŭ prevestesc viitorul după semne.

Țichindél, Fabule p. 17: „Când strigă vre-o canĭe sau vre-o cĭoară găĭaște, se sparie *babele*, căcĭ acéĭa însemnézĕ moarte, adecă că va muri cine-va...“

Doĭnă din Ardél:

Ucigă-te crucea, drace!
Ce nu daĭ *babelor* pace?
Să maĭ facă rugăcĭuniĭ,
Să nu tot pórte minciuniĭ!...
(J. B., Trans. p. 466).

De la Vrancea, Trubadurul p. 22: „Sciĭ c'o să te facĭ bine, voĭnic sănătoșel, și c'o să ajungĭ om mare? Așa mĭ-a spus din bobĭ *baba* bălbăita...“

O altă îndeletnicire favorită a *babelor* este de a boci la înmormîntărĭ. Bócetele formézĕ în literatura poporană o adevĕrată poesiă băbéscă, câte-o-dată de o frumsețe rară.

v. *Bócet.*

De aci însă orĭ-ce plâns femeĭesc, ba și bărbătesc, se calificĕ ironic ca bocire băbéscă.

Jipescu, Opincaru p. 84: „Numa *babili* bocesc, fără să puĭe umĕru la leoca caruluĭ să'l scóță din făgaș...“

Babele jócă un rol însemnat în mitologia poporană.

Pricina vîntuluĭ după unĭĭ este un moș, după alțiĭ o *babă*.

„Poporul de aice crede că vîntul ese dintr'o gaură ce este la capul pământuluĭ, pe care o astupă o *babă* órbă cu un ghem, și când se strînge vînt mult aruncă ghemul, și bate vîntul până când *baba* găsesce ghemul érăși și astupă gaura...“ (St. Galicea, Dolj, c. Goicea-mare).

v. *Moș.* — *Vînt.*

Baba-Relea, în basmul din Bu-

covina „Fata Cĭudeĭ“ (Sbiera, Poveștĭ p. 56), este o ființă care locuesce „pe un ostrov de Mare“ și are doĭ mânzĭ năsdrăvanĭ, unul cu doĕ și cel-alalt cu treĭ inimĭ, pe carĭ nu-ĭ pot întrece nicĭ caiĭ Smeilor.

v. *Relea.*

Locuțiunea proverbială din Ardél: „Tórceți, fete, tórceți c'a murit *Baba-Clónța*“, este întemeĭată pe un basm, în care *Baba-Clónța*: „lungă, séchă, ghebósă, cu nesce dinți lungĭ ca și colțiĭ dela greblă“, e totușĭ o ființă mitică bine-făcĕtóre, care ajuta altă dată la lucru pe fetele cele nenorocite (Reteganu, Poveștĭ I p. 51—9).

O *Babă-órbă*, ca ființă mitologică, ne întimpină în descântece, bună-óră următorul „de desfăcĕtură“ din Bucovina:

M'am tâlnit cu *Baba-órba*,
Baba-órba de mine s'a apropiat,
De mâna dréptă m'a luat,
In grópă cu spinĭ m'a aruncat
Și clas de mórte că mĭ-a dat...
Hașĭ, clóră négră,
Négră, pântănógă!
Câțĭ mâță,
Négră priscorniță!
Iea-ți urile,
Făcĕturile
Ș'aruncăturile:
Făcĕturile din lună nóuă,
Făcĕturile dela sfîrșit,
Făcĕturile dela ivit,
Făcĕturile mucede,
Făcĕturile putrede...
Ihi! haĭtă négră,
Ponégră!
P'icĭ vinovata mea,
Cară-te de-acolea,
Și durerile îți iea!...

(Marian, Inmormîntarea p. 17).

Baba-Dochia saŭ o *babă* óre-care saŭ maĭ multe *babe* sînt pricina ḑilelor celor nestatornice și vijelóse dela începutul luĭ Marte, despre carĭ circulézĕ în popor, la noĭ și pe aĭurĭ, o mulțime de legende.

v. *Babele.*

Când cine-va nu apucă folosul la timp, poporul îĭ ḑice: „a trecut *baba* cu colacul“, întocmaĭ ca în Veneția: „Don' Ana spassizza“, „dómna Ana trece“, când e fóme.

In Banat, Țichindél, Fabule p. 120: „ajută fratelui tău întru toate, și în bună vréme la lucrurĭ bune și de folos, căcĭ toți purtăm o sarcină a neștiințiĭ și a slăbiciuneĭ, să nu'l facĭ să'ți zică: după ploae căpenégul, și: au trecut *baba* cu colacul...“

Tot așa în Țéra-Românéscă: „I-a trecut *baba* cu colaciĭ“ (Pann, Povestea vorbeĭ III p. 141.)

Despre originea acestuĭ proverb, care aparține vecheĭ mitologie italice,

v.[2] *Ana* (p. 1151).

In zoologia poporană, „*câĭnele-babeĭ* este un fel de vierme pĕros“ (pr. C. Alessandrescu, Némț, c. Bistricĭóra), anume „oniscus asellus“, „cloporte“; ĭar în Banat: „*Baba* e un pesce scurt și lat cam de 0.6 dm., în Caraș sînt și maĭ marĭ, are solḑĭ; ómeniĭ noștri cred că pescele acesta este făcut din scóĭcă“ (S. Lĭuba, c. Maĭdan).

v. *Câĭnele-babeĭ.*

In botanică, *dințiĭ-babeĭ* (D. Basilescu, Prahova, c. Drajna-de-sus) saŭ *colțul-babeĭ* (Dr. Brândză) se chiamă o plantă din familia rutaceelor, „tribulus terrestris“, numită și *păducherniță*, cu fructe spinóse, de unde'ĭ vine numele nemțesc de „Teufelsdorn“, „spinul draculuĭ“ (Nemnich).

Un fel de cĭupercĭ pórtă numele de *babă* saŭ *urechea-babeĭ.*

„Urechĭușele sînt nesce cĭupercĭ de forma castronuluĭ, de mărimea uneĭ jumătățĭ de cójă de nucă, de o culóre galbenă negricĭósă, se fac pe lemnele

BIBLIOTECA INSTITUTULUI DE FILOLOGIE ROMÂNĂ BUCUREȘTI

putrede uscate. *Babele*, tot de aceĭaşĭ formă şi mărime ca urechĭuşele, dar pe partea concavă de o culóre roşiă, ĭar partea convexă albă; cresc pe crăcĭ uscate putrede; se mănâncă“ (P. Michăilénu, Mehedinţĭ, c. Vînjumare).

„Urechea-*babeĭ* are forma întocmaĭ ca urechea unuĭ om; este roşiă pe din afară, ĭar pe dinnăuntru alburiă; cresce pe putregaĭurile buturugelor“ (St. Stănescu, Dîmboviţa, c Bilcĭurescĭ; Dumbravă, Némţ, c. Uscaţiĭ).

v. *Cĭupercă*.

In technica poporană, *babă* însemnéză: „trunchĭu saŭ căpĕtâiŭ de lemn de sprijinit greutăţĭ saŭ corpurĭ voluminóse; o grindă saŭ tălpóe ce întră în construcţiunea uneĭ morĭ“ (Costinescu). Acéstă din urmă semnificaţiune îndemnase pe Laurian şi Masssim a crede că *babă* este la noĭ de origine latină: „fiind-că în casele Romanilor bătrânele purtaŭ de regulă greutăţile caseĭ, vorba *babă* va fi trecut în imaginaţiunea Românuluĭ dela însemnarea de bătrână la cea de purtătóre de greutăţĭ, şi de aci la însemnarea şi maĭ generală de radem de greutăţĭ, temeliă, fundament, talpă saŭ tălpóe. Orĭ-cum ar fi însă, acéstă din urmă însemnare nu ocurge, precât scim, în limbile slavice...“ Laurian şi Massim se 'nşélă: bohemesce şi polonesce baba este un lemn gros, un trunchĭu de bătut în pămînt saŭ în apă, pe care Francesiĭ şi Germaniĭ, printr'o metaforă fórte înrudită, îl numesc „domnişóră“, demoiselle, Jungfer.

v. *Babalĭc*.

Intre aluaturĭ, un fel de cozonac cu stafide, întrodus din Polonia, se numesce *babă*, maĭ ales în părţile Moldoveĭ.

S. F. Marian, Nunta la Românĭ p. 236: „a cóce maĭ multe cuptóre de pâne, colacĭ, cozonacĭ, mălaie, plăcinte, *babe*, învîrtite şi alte copturĭ...“

Dela Polonĭ pînă şi limba francesă a căpĕtat pe „baba, pâtisserie dans laquelle sont mêlés des raisins de Corinthe“ (Littré).

O particularitate sintactică interesantă, care s'a putut deja observa din maĭ multe texte de maĭ sus, este că nu numaĭ numele propriŭ, dar şi adjectivul ce urméză după articulatul *baba* se articuléză de asemenea: *baba* órba, *baba* chĭóra, *baba* bălbăita, *baba* gaĭa, *baba* clónţa, *baba* hîrca, *baba* cotorónţa etc.

In fine, o mulţime de localităţĭ în România pórtă numele de *Babă* saŭ *Babe*, apoĭ Baba-rea, Baba-róga, Băbană, Băbenĭ, Baboĭu, Băbescĭ, Băbuţa, Băbuşa etc. (Frundescu), din carĭ unele aŭ legendele lor. Numaĭ în districtul Buzeŭ ne întimpină: Baba-Ana, Baba-Chira, Baba-Dobra, Baba-Sorca, Baba-Zamfira, isvorul Babeĭ-Dobróe, Picĭorul-Babeĭ, Pîrcĭu-Babeĭ, Vîrfu-Babeĭ etc.

„Inainte de 1830, Baba-Ana era o vastă lésă de mărăcinĭ, avênd la drumul Mărginénuluĭ o cârcĭumă, unde vindea *baba* Ana, care a dat numele seŭ întregeĭ comune“ (B. Iorgulescu, Judeţul Buzeŭ p. 16).

Derivatele din *babă*: băbărcă, băbătie, băbornic, băboĭu, babaş, băbuşcă, băbuţă, băbar, băban, babană, babiţă etc.

v. *Femeiă*. — *Băbesc*.

Bàbele, s. f. plur. artic.: 1°. t. du calendrier popul.: giboulées de Mars, jours d'emprunt; 2°. t. de Mythol. popul.: légende de Niobé.

Laurian-Massim: „*Babele*, cele de'ntâiŭ 9 ḑile din luna luĭ Marte. Est-

timp am avut bune *Babe*, éră cele de an ce rele maĭ fură!“

De la Vrancea, Trubadurul p. 152: „Şi nu trecu mult, cam între sfîrşitul luĭ Făurar şi începutul *Babelor*, p'un ger în nescirea firesculuĭ...“

Prin obicĭnuita antitesă între babă şi moş (v. *Babă*), după cele 9 ḑile ale *Babelor* urméză Moşiĭ.

S. Mangĭucă, Călindar 1882: „In al 9-lea mărţişor es *Babele* şi se pun Moşiĭ. Moşiĭ — ḑice poporul — bat cu boţile pămîntul să între frigul şi să ésă căldura...“

v. *Moşiĭ*.

Inainte de începerea *Babelor* şi în cursul lor, femeiele din popor şi chĭar orăşencele îşĭ aleg saŭ îşĭ menesc fiecare în glumă câte o ḑi viitóre ca s'o represinte pe dînsa, bună-óră ḑiua de joĭ saŭ de miercurĭ etc., şi dacă ḑiua cea alésă se brodesce a nu fi viscolósă, femeea se laudă că e babă bună, ĭar dacă e o ḑi urîtă — cele-lalte femeĭ o mustră că este babă rea.

In loc de *Babele* se ḑice şi ḑilele Babeĭ, adecă ḑilele carĭ urméză după 1 Marte, când numaĭ atuncĭ, în ḑiua de Sânta Eudochiă după calendar, este adevĕrata Babă: Baba-Dochia, un personagiŭ mitic căruĭa ĭĭ aparţin cele opt ḑile următóre, numite după dînsa *Babele*.

Baba-Dochia cea maĭ vestită este aceĭa de pe muntele Céhlăŭ în Moldova, pe care o menţionase deja Cantemir şi pe care a poetisat'o apoĭ bătrânul Asachi (Doquie et Trajan, Iassy, 1840). Este o bucată de pétră naltă de vr'o cincĭ coţĭ, crescută chĭar din stâncă, avênd de departe forma uneĭ femeĭ de stil egiptén hieratic şi din mijlocul căriĭa isvoresce apă, ĭar de jur în jur sînt maĭ multe petróie maĭ micĭ în chip de turmă. Acésta este baba care se lăudase că nu'ĭ pasă de Marte, care şĭ-a luat 9 cojóce şi şĭ-a mînat turma la munte, care a ḑis în batjocură „de-o vrea Dumneḑeŭ, de n'o vrea!“, care s'a urcat pînă la mijlocul Céhlăuluĭ tot lepĕdând de căldură cojoc după cojoc, ĭar în ḑiua a noua, resbunându'şĭ Marte cu un ger pe neaşteptate, a făcut'o să plângă cu amar şi a împetrit'o plângĕtóre acolo împreună cu oiţele, de unde *Babele*, cele 9 ḑile ale Babeĭ Dochia.

Cu óre-carĭ varianturĭ în legendă şi cu deosebirĭ firescĭ în figura şi 'n poziţiunea bloculuĭ celuĭ representativ de pétră şi ale petróielor de pe 'nprejur, acéstă Babă-Dochiă se regăsesce pretutindenea la Românĭ: pe Bucegĭ ca şi pe Céhlăŭ, la isvorul Argeşuluĭ ca şi la isvorul Ialomiţeĭ, în Banat ca şi în Oltenia.

Babele forméză subiectul unuĭ excelent studiŭ al d-luĭ L. Şăĭnénu (Romania, XVIII, 108–127), în care e cules aprópe tot materialul relativ la cestiune şi ni se dă tot-o-dată un început de clasificaţiune: 1°. Germanilor şi Slavilor propriŭ ḑişĭ, adecă celor neamestecaţĭ cu Românĭĭ, *Babele* sînt cu totul străine; 2°. Popórelor neo-latine din Occident e familiar sensul cel calendaristic al *Babelor*, dar legendele de acolo, pe lîngă alte particularităţĭ, ne înfăţişéză trăsura caracteristică de a nu fi în legătură cu nicĭ un fel de statuă saŭ idol; 3°. Numaĭ popórele de pe Peninsula Balcanică: Românĭĭ, Bulgarĭĭ, Serbĭĭ cu Sloveniĭ, Albanesiĭ şi Grecĭĭ, însoţesc mitul cu o representaţiune plastică, astfel că la eĭ toţĭ fondul se reduce la următorul prototip comun: sciind că a trecut ĭérna, o babă crede că póte să înfrunteze pe Marte, îşĭ ride de dînsul, ese cu oile saŭ caprele la munte, frigul o apucă fără veste şi furiosul Marte îşĭ resbună împetrind'o cu turma

cu tot, prefăcênd'o saŭ prefăcêndu-le într'un chip saŭ în chipurĭ de pétră, carĭ se vĕd pînă astădĭ pe muntele cutare saŭ cutare, fie pe Céhlâŭ în Moldova, fie pe Almaș în Banat, fie lîngă Marathon în Grecia, fie pe Șar-planina la Bulgarĭ etc.

O dată ajunșĭ aci, resultă dela sine, cred eŭ, că prototipul cel comun tuturor popórelor balcanice aparține substratuluĭ lor etnic omogen: Tracilor; ĭar prin urmare nu póte fi decât acea Niobe, *Νιόβη*, despre care însușĭ d. Șăinénu observă, pré în trécĕt, că: „la légende de Dokia, surtout au point de vue topographique, a une ressemblance frappante avec la fameuse tradition de Niobé", uĭtând a adauga punctul cel esențial că acéstă tradițiune era anume frigiană, adecă tracică. Paralelismul după noĭ se întemeéză pe patru momente:

1°. Baba-Dochia este o ființă cutedătóre și mândră, care'și bate joc de Marte; Niobe insultă pe dîna Latona cu aceiașĭ fală și îndrăznélă:

... oculos circumtulit alta superbos...
... post tot quoque funera vinco!...
(Ovid., Metam., VI, 169, 285).

2°. Pedepsită de puterea cea de sus, Baba-Dochia se preface pe un vîrf de munte într'un stan de pétră, din care nu încetéză de a curge apă; tot așa Niobe:

... et validi circumdata turbine venti
In patriam rapta est, ubi fixa cacumine montis
Liquitur, et lacrymas etiamnum marmora manant...
(Ib. 310).

3°. Cu Baba-Dochia sînt pedepsite tot-o-dată oile saŭ caprele sale; cu Niobe—fiiĭ și fiĭcele.

4°. Baba-Dochia e tot-d'a-una acoperită cu zăpadă, aflându-se la mijlocul Céhlâuluĭ, unde—dice Cantemir (Descr. Mold. ed. Papiĭ p. 24)—omeții nu se topesc nicĭ o dată: „in medio perpetuis riget nivibus"; tot astfel e descrisă Niobe de cătră Sofocle în Antigona:

Ἤκουσα δὴ λυγροτάταν ὀλέσθαι
τὰν Φρυγίαν ξέναν
Ταντάλου Σιπύλῳ πρὸς ἄκρῳ,
τὰν κισσὸς ὡς ἀτενὴς
πετραία βλάστα δάμασεν, καὶ νιν ὄμβροι τακομέναν,
ὡς φάτις ἀνδρῶν,
χιὼν τ' οὐδαμὰ λείπει,
τέγγει δ' ὑπ' ὀφρύσι παγκλαύτοις δειράδας· ἃ με δαίμων ὁμοιοτάταν κατευνάζει....

Și să nu uĭtăm: pe de o parte, că legenda Niobeĭ ne e cunoscută numaĭ așa după cum ne-aŭ transmis'o Eleniĭ, ĭar nu în forma sa originală tracică; pe de alta, că în legenda actuală balcanică s'aŭ amestecat învederat maĭ tărdiŭ óre-carĭ ingrediente din prototipul occidental latin.

v. *Dochia.—Babură.*

Bàbicĭ, nom d'une ancienne famille noble moldave. Intr'un crisov dela Iliaș-vodă din 1434: „boĭarin pan Stan *Babič*", căruĭa i se hărăzesc maĭ multe moșiĭ pentru serviciile aduse țereĭ încă din timpul luĭ Alexandru cel Bun (Ulĭanitzki, Матеріялы для исторіи, Moscva, 1887, p. 47).

v. *Boĭer.*

¹·**Bàbiță**, s. f.; t. de Zool.: pélican, pelecanus onocrotalus; oiseau de mer en général. „Cea maĭ mare pasere notătóre, cunoscută Românilor, este pelicanul, numit în unele locurĭ încă și *babiță* și batcă" (Marian, Ornit. II, 400). „*Babiță*, vorbă după sufix ca și după accent neîndoĭos slavică; pasere mare și albă, cu o mare gușă sub cĭoc, în

care strînge pescele cu care se nutresce“ (L. M.). Pelicanul se chĭamă baba la Ruși, la Poloni și la Bulgari din causa aspectului seŭ grav și bătrânicĭos; la Bohemĭ însă și la Serbĭ el pórtă numele de neĭesyt saŭ nenasit, adecă „care nu se satură“, întocmaĭ ca numele german al acesteĭ păserĭ Nimmersatt „nicĭ o dată sătulă“. In vechile texturĭ române prin *babiță* se înțelege o pasere de Mare în genere.

Biblia Șerban-vodă, 1688, Levit. XI, 15:

... și struțul și bogza și *babița* și câte's asémene ei...	... et struthionem et noctuam et larum et similia ei...

și tot acolo, Deuteron. XIV, 15:

... și struțul și cĭuhul și *babița*...	...et struthion et noctuam et larum...

A. Odobescu, Scrierĭ I, p. 154: „Pe ostrovul învecinat un stol de *babițe* sta adormite...“

v. *Babă*. — ³·*Babiță*.

²·**Bàbiță**, s. f.; t. de Méd. popul.: sorte de maladie infantile, diarrhée qui accompagne la première dentition. Cuvîntul se întrebuințéză maĭ ales la plural: *babițe* saŭ *babițĭ*.

S. F. Marian, Nascerea la Românĭ, p. 398 sqq.: „*Babița*, numită altmintrelea și *baghiță*, *baĭghiță* și *babghiță*, pl. *babițĭ* și *baghițĭ* saŭ *baĭghițĭ*, e un fel de morb pre care îl capĕtă maĭ cu sămă copiiĭ, cărora nu le-aŭ crescut încă toțĭ dințiĭ. Copiiĭ ce pătimesc de acest morb, spun Romăncele că li se umflă pântecele, capĕtă durerĭ crâncene de stomah și pântecare mare, din care causă apoĭ îngălbinesc și slăbesc așa de tare, că mulțĭ și mor dacă nu sînt îngrijițĭ și vindecațĭ de grabă. Morbul acesta se póte vindeca, după părerea celor maĭ multe Romănce, prin așa numitul „descântec de *babițĭ*“. Descântătórea, care voesce a vindeca pre copilul ce pătimesce de acest morb, iea o ulcică nouă, tórnă într'însa apă ne-'ncepută, apoĭ nouĕ petricele albe, crude, cu deosebire sarea-mâțeĭ, precum și mălaĭu merunțel saŭ păsat. După acésta pune ulcica, astfel umplută, la foc ca să férbă și anume: Lunĭ diminéța înainte de rĕsăritul sóreluĭ, apoĭ tot în acea ḑi, înainte de amĕḑĭ precum și înainte de apusul sóreluĭ. Tot așa face ea Miercurĭ și Vineri...“

Mijlócele băbescĭ de a vindeca *babițele* sînt fórte variate, precum și descântecele ce le însoțesc. Unul din acestea din urmă se începe așa:

Ieșițĭ,
Periți!
Babițĭ mâncăcióse
Babițĭ puturóse
Babițĭ cu arsură
Și cu bĕutură
Și cu pocitură,
Babițĭ cu-ostinélă
Și cu gălbinélă
Cu mâncare multă
Și cu trudă multă,
Babițĭ cu ne-odihnă,
Babițĭ cu mult plâns
Și cu foc nestîns.
Ieșițĭ,
Periți!
Din vîrvul capuluĭ,
Din crierii capuluĭ,
Din crescetul capuluĭ.
Ieșițĭ,
Periți!
Babițĭ secĭ...

(Marian, Descântece p. 32).

Cuvîntul ne-a venit d'a-dreptul dela Bulgarĭ, la carĭ el se întrebuințéză în acelașĭ sens tot la plural: bàbitzy, și este în strînsă legătură cu vorba curat bulgară babek saŭ baba „estomac“, însemnând literal „pântecare“. Prin urmare, el n'are a face cu babă

„vieille femme“, cu care'l asociază Cihac (II, 4), scriindu'l tot-o-dată greșit: *băbiță*. Dela Românĭ cuvîntul a trecut la Rutenĭ: Bàbiția „Art Krankheit“ (Želechowski). In Lexiconul Budan ne întîmpină formele băbie și băbiță, explicate prin „profluvium alvi, Durchlauf“. Dacă ele în adevĕr există unde-va în graĭul poporan, atuncĭ nu sînt decât romanisărĭ din *bàbiță* prin sufixele -ĭă și -ĭță, ambele de origine latină.

v. *-ĭță*. — *-ĭță*.

La Bulgarĭ mijlócele băbescĭ contra *babițelor* sînt aprópe aceleașĭ ca și la Românĭ. Iată începutul unuĭ descântec bulgăresc (Sbornik t. V, 1891, Narodni umotvoreniĭa p. 115; cfr. ibid. t. I, 1889, p. 82):

Drislívi bábitzi,
Piklivi babitzi,
Izleste, babitzi,
Ot lep babitzi,
Ot voda babitzi,
Ot stut babitzi,
Ot slântze babitzi etc.

v. *Copil*.

[3]**Bàbiță**, s. m.; t. de Botan.: sorte d'éponge dont on fait des amadous et des mèches, agaricus betulinus.

„*Babițe* sînt un fel de bureți, carĭ se mănâncă și din carĭ cĭobaniĭ scot prin ferbere în cenușă așa numita ĭéscă ce le servesce la scăpĕrat. Din *babițe* neferte pe la munte se fac fitiluri pentru candelele dela biserică: sînt mult maĭ durabile decât cele de bumbac saŭ cânepă“ (Poppescu, Buzeŭ, c. Chiojdu).

Despre cĭuperca numaĭ babă,

v. *Babă*.

[1]**Babòĭu**, s. m.; t. de Zool.: poisson d'étang, perca fluviatilis. Acest pesce fiind de diferite mărimĭ, în unele graĭurĭ fie-care mărime are câte un nume deosebit; așa la Germanĭĭ din Elveția felul de tot mic se chiamă „hürlig“, felul maĭ mare „kretzer“, felul și maĭ mare „rechling“ saŭ „stichling“, felul cel maĭ mare „barsch“ (Rolland, Faune popul. III, p. 183). La Românĭ se pare că felul cel maĭ mic se ḑice plevușcă, ce-va maĭ mare petroșel, și maĭ mare *babòĭu*, și 'n fine costriș.

Poienar-Aaron-Hill: „alevin, plevușcă, *babòĭu*, petroșeĭ, pescișorĭ mărunțĭ“.

Costinescu: „*Babòĭu*, pesce mic, mărunt, pescișor, petroșel“.

„Pescele costrăș saŭ *babòĭu*“ (I. Chirică, Tutova, c. Cârjăónĭ).

Laurian și Massim (Gloss. 37) citézĕ locuțiunile: „un *babòĭu* de pesce, am prins numaĭ doĭ *babòĭ* de pesce“, în carĭ *babòĭu* are înțelesul general de „pesce nu mare“ saŭ „nu tocmaĭ mare“.

Din *babòĭu* se formézĕ deminutivul babòĭaș.

Cântec din Bucurescĭ:

Foicică ĭérbă mare,
Haĭ la pesce de vînḑare:
Știuculița cincĭ parale,
Babòĭașul opt parale,
Pescișorul âl maĭ mic
Ocaua c'un firfiric...

(G. D. T., Poes. pop. 299).

Cihac (II, 477) crede că *babòĭu* se întrebuințézĕ numaĭ la plural, ceea ce e fals; apoĭ îl trage din maghiarul báb „poupée, mannequin, nymphe d'un insecte“. Este învederat că Românĭĭ puteaŭ să acațe sufixul augmentativ și pejorativ -oĭu numaĭ dóră la un cuvînt care există deja de maĭ 'nainte în limba românéscă saŭ pe care l'aŭ împrumutat chiar atuncĭ din afară; din afară însă Românĭĭ n'aŭ împrumutat pe maghiarul bàb „păpușă“, și

prin urmare *babóĭu* nu póte fi decât o metaforă curat românéscă din babă, fără nicĭ un amestec unguresc. Pescele „perca fluviatilis“ este sur, de unde ’ĭ vine şi numele cel grecesc *πέρκη*; dela sur pînă la bătrân şi apoĭ la babă — metafora e gata.

v. *Babă*. — *Costriş*.

[2]·**Babòĭu**. — v. *Băbóĭu*.

Baboĭàş. — v. *Babóĭu*.

Babòlţ. — v. *Bătlan*.

Babòrniţă. — v. *Băborniţă*.

Bàbură, s.f.; grosses gouttes de pluie. „*Babură* se ḑice la picăturile de plóiă marĭ, carĭ une-orĭ sînt mestecate cu grindină, ĭar când e timpul aşa se ḑice că băburéză“ (S. Lĭuba, Banat, c. Maĭdan).

Acest cuvînt este format după modelul altor doue vorbe mult maĭ respândite, analóge prin sufix şi prin sens tot-o-dată: pìcură „plóiă mică şi rară, pluie fine“ şi chìcĭură „brumă grósă ce se prinde érna de arburĭ, givre“ (Costinescu), în carĭ amîndoue ne întîmpină acelaşĭ atonic -ură şi aceĭaşĭ noţiune fundamentală de „apă ce se lasă jos din atmosferă“. Modelându-se după pìcură şi chìcĭură, *bằbură* s’a format d’a-dreptul saŭ din babe „giboulées de Mars“, prin adaosul sufixuluĭ celuĭ caracteristic, saŭ chiar din bură, burézǎ „bruine“ prin reduplicarea frântă intensivă a primeĭ silabe. E cu putinţă chiar ca poporul să fi avut în vedere ambele elemente, formând pe *babură* prin aşa numita contaminaţiune saŭ fusiune de doue teme din babe şi bură, un mijloc la care, în creaţiunea cuvintelor noue, nu o dată recurge etimologia poporană (cfr. Cuv. d. bătr. I p. 418, 436, 437). In orĭ-ce cas, este o vorbă curat românéscă fórte expresivă, aprópe onomatopoetică.

v. *Babele*. — *Bură*. — *-ură*.

Babùşcă. — v. *Băbuşcă*.

Babùt. — v. *Băbut*.

Bac! interj. — v. *Băcăesc*.

Bàca! interj.; provinc.: voyons! Veḑĭ bine! Se aude numaĭ în Banat. Este turcul baka „regarde!“ care s’a furişat şi la Serbĭ (Karadžić).

Ţichindél, Fabule 1814 p. 279: „...dară ĭaste în Alcoran scris — ĭarăşĭ întrebă Dervişul — că toţĭ Turcĭĭ sînt fraţĭ unul cu altul? — *Bàca!* cum nu ar fi, décă ĭaste? răspunse Sultanul...“

v. [1]·*Turc*.

Bacàl
[1]·**Bacàn** } v. *Băcan*.

[2]· **Bacàn**, s. m.; t. de Comm.: bois de Brésil. „Un lemn roşu, cu a căruĭ apă fértă se roşesc ouĕle etc.“ (Costinescu).

Tarifa vamală moldovenéscă din 1761 (Cogăln., Arch. Rom.): „*Bacan*, de 14 oca 1 leu vechĭu“.

Arabul bakkam, trecut în limbile turanice (Miklosich, Türk. Elem. I, 19). Deja la Cumanĭ: bachan (Kuun, Codex Cumanicus p. 290).

v. [1]·*Cuman*. — [1]·*Turc*.

Bacâŭ, n. pr. m. loc.; ville en Moldavie, chef-lieu du district de même nom. Capitala districtuluĭ cu acelaşĭ nume în regiunea nord-vestică a Moldoveĭ. Se rostesce tot-d’a-una cu primul *a* clar: *Bacâŭ*, în documente scrise în limbĭ străine: Бакокъ, Bakow, Ba-

cov, Bacovia, Bacovium etc. Deja la 1341 exista în Serbia un sat cu acest nume: Бакоко (Daničić, Rječnik iz književnih starina, I p. 22); de asemenea în Ungaria sînt o mulțime de localități numite Bakó, Baka, Bák, Bakov (Hornyanszky, Geogr. Lex. d. Ung.), dintre carî „claustrum de valle Bakowa“ se citézĕ deja la 1411 (Fejér, Cod. Diplom. Hung. X, 5 p. 207); cu tóte acestea vorba nu e de loc slavică, ba nicî neapĕrat ungurĕscă, dar tot-o-dată n'are a face nicî cu ḑeul Bacchus, cu care o înrudîaŭ la noî latinomaniî de altă dată. Silaba bac se găsesce în orî-ce limbă, și întru cât semnificațiunea *Bacâuluĭ* nu e cunoscută, o etimologiă sigură e peste putință. Singura ipotesă plausibilă se póte rădema pe următorul fapt istoric. La 1400 *Bacâul* era deja un oraș însemnat. Nemic nu arată și nu e probabil că el se va fi întemeiat în scurtul interval de jumătate de secol după descălecarea Moldoveĭ în 1350. Inainte de venirea Românilor din Maramurăș, aci stăpânîaŭ Cumaniî (v. [2]*Némț*), pe când în partea orientală a Moldoveĭ se întinseseră Ruteniî (v. *Berlad*). *Bacâul* dară ar puté să fi avut ca oraș o origine cumanică, și atuncî numele luĭ s'ar explica prin dialecte turce. A se compara în acest cas orașul Bakû de lîngă Marea-Caspică.

Prin *Bacâŭ* se înțelege nu numaĭ orașul, dar și districtul întreg, bunăóră la Ion Neculce, Letop. II p. 246: „aŭ vândut un sat la *Bacâŭ* anume Fântânelele...“

Crisov dela Stefan Vodă Tomșa din 1614 (Condica Doljescilor No. II p. 186 în Arch. Stat. din Buc.): „câmpîa lui Dragoș voevod la *Bacâŭ*“ — o câmpiă despre care a se vedé crisovul luĭ Alexandru cel Bun din 1419 (Arch. ist. I, 1 p. 111).

v. *Trotuș.* — *Câmpiă.* — *Dragoș.*

La 1646 episcopul italian Marco Bandini (ap. Kemény, Das Bisthum zu Bakov, în Kurz's Magazin, II p. 14) descriea *Bacâul* și regiunea luĭ în următorul mod: „Orașul *Bacâŭ* a fost într'o vreme reședința Domnilor Moldoveĭ, maĭ ales atuncî când trăia Margareta, fîica voevoduluĭ unguresc Ștefan din Transilvania și soția luĭ Alexandru-vodă (mórtă la 1410). Pe atuncî se înălța în partea sudică a orașuluĭ un palat domnesc, care acuma zace în cenușă. Positiunea orașuluĭ e cea maĭ desfĕtată, scăldat la resărit de rîul Bistrița, care se revérsă cu violență din munțiĭ Ardéluluĭ, la méḑă-ḑi privind o întinsă câmpiă acoperită cu dese sate românescî, despre crivĕț pînă la Carpațĭ avênd vestita vale a Bistrițeĭ, numită astfel după rîŭ, și 'n fine despre apus, la depărtare de o legă, munțĭ și déluri, întrerupte prin văĭ, cale de treĭ ḑile pînă la Transilvania. Aerul e cel maĭ sănĕtos; păduri frumóse prin natură și prin artă, stejărișe, fére sĕlbatece și pașĕrî mulțime, rîurî pline de pescî delicioșî necunoscuțĭ în Italia, apoĭ belșug de vite, de grâne, de póme, unt și mĭere...“

Despre Dómna Margareta, prima nevéstă a luĭ Alexandru cel Bun și aceîa sub care *Bacâul* ajunsese pe la 1400 la apogeul înfloririĭ,

v. [2]*Baiă.*

Un alt moment important în istoria *Bacâuluĭ* a fost episcopatul catolic de acolo, „episcopia cé ungurĕscă din tărg din *Bacâŭ*“ după cum îl numesc Ducavodă și Antonie Ruset (Fóia pentru minte, 1845 p. 25, 37), un episcopat fundat la 1401 de cătră papa Bonifaciŭ IX și despre care pe la finea secoluluĭ XVII Miron Costin (Arch. ist. I, 1 p. 169) ne spune: „Biscopul de *Bacâŭ* are titlul: al bisericelor ca-

tolice din tótă ţéra Moldoveĭ. Autoritatea luĭ se întinde şi asupra Bugĭaculuĭ, unde locuesc nu puţinĭ catolicĭ, anume în Cetatea-albă, în Ţeghinea şi în cele şépte sate hănescĭ..." Lista episcopilor catolicĭ dela *Bacâŭ* se póte vedé la Benkö, Milcovia, II, 24—35.

v. ²·*Siret*.

In secolul XV *Bacâul* maĭ avea încă o altă însemnătate, cea maĭ mare din punctul nostru de vedere, fiind-că, după cum vom vedé maĭ jos, ea a lăsat pînă astăḑĭ o urmă în graĭu. Pînă la anexarea cătră Moldova în 1475 a districtuluĭ Putneĭ (Letop. I p. 128), *Bacâul* era oraş de hotar despre Muntenia şi chĭar despre Ardél. Aci trebuĭa să se vămuéscă mărfurile. In tractatul comercial cu Polonia din 1407 Alexandru cel Bun ḑice (Arch. ist. I, 1 p. 131): „Exportaţiunea postavurilor la Ungurĭ şi la Muntenĭ este slobodă, anume pentru exportaţiunea muntenéscă se va plăti în Sucéva dela 1 grivnă 3 groşĭ, şi la fruntariă la *Bacâŭ* dela 1 grivnă 2 groşĭ, şi apoĭ la întórcere din Valachia cu marfă de acolo, fie piper, fie lână, fie orĭ-şi-ce, se va plăti în *Bacâŭ* dela 12 cântare ½ rublă de argint..."; şi maĭ jos: „importaţiunea cereĭ muntenescĭ şi braşovenescĭ e liberă, plătindu-se vamă dela o pétră de céră în *Bacâŭ* 1 groş..." Tot astfel sună tractatul comercial cu Polonia din 1434 dela Ştefan-vodă (Kalużniacki, Dokumenta moldawskie, Lwów, 1874 p. 25) şi dela Petru-vodă din 1456 (ibid. p. 37). Despre depositul mărfurilor străine în *Bacâŭ* vorbesce un crisov al luĭ Ştefan cel Mare din 1460 (Arch. ist. I, 2 p. 7): „orĭ-care negu̯ţitor va veni fie de orĭ-unde şi-şĭ va depune mărfurile în *Bacâŭ*, să dea călugărilor (dela Tazlâŭ) vama cea mare de grivnă, ĭar de mărfurile trecétóre să se ĭea după lege vamă de car...", adecă o vămuire mare după valóre şi o vămuire mică după greutate. Un alt crisov dela Ştefan cel Mare din 1459 (Arch. ist. I, 1 p. 114) ne arată în *Bacâŭ* o autoritate judiciară, compusă din judecătorĭ (sudtzi) avênd la dispositiunea lor „globnicĭ" şi „slugĭ", agenţĭ pentru executarea sentinţelor.

Din acea epocă s'a născut şi a rĕmas în graĭul românesc o locuţiune proverbială fórte interesantă, pe care Cihac (II, 477) o scrie; „a'şĭ găsi băcăul", o traduce prin: „trouver son diable" şi o trage din cuvîntul unguresc bakó „bourreau". Tot aşa d. Şăĭnénu (Dicţ. germ. 30): „a'şĭ găsi băcăul = seinen Meister finden, ung. bakó, călâŭ", precum şi d. Mândrescu (Elem. ungurescĭ p. 134). Acéstă locuţiune, care nu însemnéză nicĭ odată „a perit" saŭ „a murit", ci numaĭ „a păţit'o", „şĭ-a găsit cine-va omul care să'l pună la loc şi să'l înveţe minte, a căḑut cine-va într'o nevoe din care învaţă minte" (Laurian-Massim, Gloss. p. 38), n'are a face de loc cu nicĭ un fel de „calâŭ". Apoĭ nu se rostesce „băcâul", ci tot-d'a-una „bacâul", cu *a* clar. Este o locuţiune de aceĭaşĭ natură ca şi: „orbul cu întrebarea a nimerit Brăila" (Pann, Povestea vorbeĭ II p. 4), a nimerit'o adecă măcar-că e orb şi măcar-că „Brăila" e departe, ceea ce Cihac ar fi trebuit să scrie cu iniţiala mică „a nimerit brăila", ş'apoĭ să'ĭ caute originea bună-óră în germanul „Brille = ochilarĭ", tocmaĭ ceea ce caută un orb! „Şĭ-a găsit *Bacâul*", nu „băcâul", vrea să ḑică pur şi simplu: a mers pînă ce a dat de hotar, a ajuns la vamă, a fost oprit şi scotocit, n'a putut să maĭ mérgă înainte. Născut în secolul XV, când pe călĕtorĭ şi maĭ ales pe

negustorĭ îĭ îngroziaŭ cele douĕ vămĭ, „mĭ-am găsit Bacâul“ este un adevĕrat monument istoric.

Chiar după ce *Bacâul* încetase de de-mult a fi oraș de margine cu cele douĕ vămĭ, totuși apropierea acesteĭ regiunĭ de hotar și posițiunea'ĭ cea fórte muntósă, care înlesnĭa hoțiile de tot felul, făcea ca districtul întreg în curs de maĭ mult timp să fie organisat curat milităresce, cu sate scutite de dărĭ și însărcinate a ținé s t r a j ă.

Iată în acéstă privință un act inedit din 1633 (Doc. Rom. I No. 88 în Arch. Stat. din Buc.): „Io Alexandru Iliĭaș voevoda etc., scriem domniĭa mé tuturor slugilor domniei méle căți veți înbla cu slujbele domniei méle la ținutul *Bacăuluĭ*, dămu-vă știre, déca veți vedé carté domniei méle, ĭară voi să aveți a lăsa foarte în pace de toate angheriile satul Burlești, numai să aibă ei a'și plăti cisla lor căt vor hi scrișĭ la catastiv în vistérĭul domniei méle, nici iliș să nu dé nici sulgu nici unt nici cară nici lup nici o angherie căte sint pre alți mișei a domniei méle, pentru căci domniĭa mé ĭ-am lăsat să ție strajă pre apa Tazlăului celui mare, cum țin și alte străji, și de toate să li se ție în samă de căte se țin și altor străji, și nime întru nimic să nu'i învăluĭască preste carté domniei méle, inak ne bădet. Sam gospodin velél. Io Alexandru Iliĭaș voevoda. (L. S.). u Ias lét 7141 mart 15. — Poĭannă“.

Bine scris și întrebuințat aprópe-aprópe în sensul seŭ cel adevĕrat, acest prețios idiotism ne întimpină la Costache Negruzzi, Scrisórea XXVIII: „Cahin-caha am trecut prin Roman, am găsit *Bacăul*, și am înaintat spre Tîrgu-Ocneĭ...“ Norocul luĭ Negruzzi că la *Bacăŭ* nu maĭ eraŭ vameșiĭ de altă dată, ba nicĭ măcar străjerĭĭ luĭ Alexandru-vodă Iliaș, căcĭ atuncĭ el n'ar fi ḑis: „am găsit“, ci: „mĭ-am găsit *Bacâul*“.

„A'și găsi *Bacâul*“ este ceea ce în folkloristică se numesce „blazon populaire“: porecle satirice saŭ ironice ce se daŭ de cătră popor diferitelor localităț și a cărora origine se perde une-orĭ în vechimea cea maĭ depărtată. Un alt b l a z o n al *Bacâuluĭ*, care n'a isbutit a se respândi și a deveni proverbial, se cuprinde într'o colindă „a plugului“ din Moldova (Ghibănescu în Analele literare 1888 p. 44):

Uniĭ sîntem dela *Bacâŭ*,
Unde mămăliga e un leŭ,
Cea de făcăleț
Un sorocovĕț,
Cea de pe căldare
Doĕ-ḑecĭ de parale!...

v. *Gherghița. — Gĭurgĭu. — Tirgoviște.*

Bacceà, s. f.; t. famil.: vieux décrépit, vieille décrépite. Termen burges, necunoscut la țĕră. D. Șăĭnénu (Elem. Turc. II) crede că *baccea* ar puté să fie din b a b c e a, un deminutiv din turcul b a b à „tată, bunic“.

v. *Boccea.*

Baccevàn, s. m.; maraîcher, marchand de légumes. Z a r z a v a g i ŭ. Turcul b a g č e b a n „jardinier“, de unde la Bulgarĭ b a h č e v a n (Miklosich, Türk. Elem. I, 17). Cuvînt întrebuințat de cronicarul Enachi Cogălnicénu în acelașĭ pasagĭu cu o mulțime de alte turcisme:

Că boĭerul de divan
A s'agĭungă *baccevan*
Și să strige pe s o c a c
Vănzând tot prajĭ și spănac;
Acésta de nu le vine
Și vor să trăéscă bine,
Apuce-s' de b ă c ă l i e,
Că'ĭ maĭ mare boĭerie;
Ș'acésta de nu le place,
Pe h a m a l vază ce face...

(Letop. III, 284.)

Românii aŭ luat cuvîntul nu d'adreptul dela Turcĭ, ci dela Bulgarĭ, vestiţi la noĭ ca zarzavagiĭ. Nu scim, dacă se maĭ întrebuinţézĕ undc-va în graĭu.

v. *Zarzavagiŭ.*

Bàce. — v. *Bade.*

¹·**Baciu** (pl. *bacĭ*), s. m.; maître berger, fromager. Se rostesce monosilabic. „Acela care într'o stână saŭ căşăriă îngrijesce de brânzurĭ şi face caşul“ (Costinescu).

P. S. Aurelian, Sistemele de cultură p. 21—2: „*Bacĭul* este însărcinat cu facerea brânzeĭ, a urdeĭ şi a untuluĭ. El cu tóte că nu poruncesce cĭobanilor, nimenĭ însă nu póte să ĭea ce-va din productele stâneĭ fără încuviinţarea sa. El ţine cheile şi îngrijesce de stâna oilor. El duce la căşăriă pe cal produsele stâneĭ. Simbria sa este ẹecĭuéla din tóte productele ce fabricézĕ, precum şi îndestularea. *Bacĭ* bunĭ sînt fórte căutaţĭ...“

v. ²·*Scutar.*

Balada „Gélip Costea“:

Dur la mine, *bacilor*,
Bacilor voĭnicilor,
Voĭ la turme sà'mĭ tot staţĭ,
Bine sama sà'mĭ luaţĭ...
(G. D. T., Poes. pop. 513).

Balada „Dobrişén“:

Cĭobanĭĭ luĭ Dobrişén
Sînt boĭerĭ ca de divan,
In toĭege reẹimaţĭ
Şi 'n caftane îmbrăcaţĭ;
Bacĭ luĭ pórtă cârlige,
Tot cârlige de argint
Cum n'am vẽẹut pe pământ...
(ibid. 474).

Balada „Şalga“:

La perdéua 'n mieẹul nopţiĭ
Nemerit'aŭ haĭducĭĭ,
Nemerit'aŭ, năvălit'aŭ,
Paloşele zinghenit'aŭ,
Pe cĭobanĭ legatu-mĭ-aŭ,
Dulăĭ împuşcatu-ĭ-aŭ,
Iar pe *bacĭul* cel maĭ mare
Il fereca şi maĭ tare
Cu cótele la spinare...

Basmul „Sărăcia din casă“ (Ispirescu, Legende p. 209): „Pe tómnă se pomenesce cu un alt argat că'ĭ aduce un burduşel de brânză. — *Bacĭul* dela stână, ẹice el, a adunat laptele dela óia finuluĭ, l'a făcut brânză şi l'am adus a-casă...“

A. Odobescu, Scrierĭ III p. 18: „Dar câte una una căruţele sosesc la târla saŭ la stâna, unde vînătorĭĭ aŭ să petrécă nóptea; un bordeĭu acoperit cu paĭe, câte-va saĭele şi olumurĭ pentru vite, o cétă de dulăĭ ţepenĭ lătrând cu învĭerşunare, şi în ţótă împrejurimea un miros greŭ de óiă, de cépă şi de rachiŭ, ĭată adăpostul şi straja ce le póte oferi *bacĭul* dela Rădana saŭ cel dela Rencĭu...“

In monumente istorice, cuvîntul *bacĭu* ne întîmpină deja de pe la finea secoluluĭ XIII. Intr'un crisov al tzaruluĭ serbesc Stefan Uroş I (1293—1302), într'o lungă listă de Românĭ (д сѣ Власи), figurézĕ şi unul cu numele *Bacĭu*: Бачь (Documente Hurmuzachi, I, 2 p. 797). Apoĭ într'un crisov al luĭ Stefan cel Mare din 1488 (Melchisedec, Chron. Romanuluĭ, I p. 147) se menţionézĕ doĭ Tatarĭ din ceĭ aşeẹaţĭ din vechime pe pământul Moldoveĭ: „*Bacĭul* cu copiiĭ şi fratele seŭ Ninga holteĭul“ (Татарь на имѧ Бачюл съ чеѣдію и брата его Нинга Холтѣюл):

De unde vine cuvîntul?

Maĭ întâiŭ de tóte, trebuĭ să separâm pe *bacĭu* „cĭoban“ de bade „frate“, cu care'l amestecă Cihac şi alţiĭ şi pe care Bănăţeniĭ, dar numaĭ Bănăţeniĭ,

îl rostesc une-orĭ b a c e, căcĭ în graĭul lor dentala urmată de o vocală móle tinde regulat a se preface în palatală, ce-va cu desăvîrşire provincial, necunoscut celor-lalţĭ Românĭ şi datorit în regiunea Banatuluĭ exclusiv influinţeĭ serbe.

v. *Bade.—D.—T.*

Din dată ce rĕmâne numaĭ *bacĭu* „cĭoban“, urmézĕ a se constata că el există la toţĭ Româniĭ, pretutindenea cu sensul bine determinat de „cel maĭ mare dintre cĭobanĭ“, acela care e însărcinat în specie cu facerea caşuluĭ, ĭar la Macedo-românĭ *„bacĭu* se numesce acela care îngrijesce să strîngă seul la zalhana, adecă acela care dirigézĕ, care dă ordinĭ celor-lalţĭ argaţĭ“ (Dr. Obedenaru, Dict. MSS. în Acad. Rom.).

Pentru a face de aci un pas înainte, cată să observăm că:

1⁰ la Albanesĭ *bacĭu* „cĭoban“ nu se află de loc, încât Miklosich (Etym.Wtb. 6) numaĭ dórĕ din grăbire de condeĭu a putut să admită pentru acest cuvînt posibilitatea uneĭ originĭ albanese;

2⁰. între cuvintele române cĭobănescĭ nu se află de loc nicĭ un termen unguresc, pe când Ungurĭĭ, din contra, aŭ împrumutat dela Românĭ pînă şi pe b e r b e c s = berbece (=berbicem) şi pe p a k u l a r = păcurar (=pecuarium), astfel că românismele în terminologia pastorală unguréscă fiind un fenomen necontestabil, nu Românĭĭ aŭ putut să ĭea dela Unguri pe *bacĭu,* ci tocmaĭ Ungurĭĭ l'aŭ luat dela Românĭ, dându'ĭ formele de b a c s, b a c s a, b a c s o, „maître-berger“.

La Slavĭ, după recunóscerea unanimă a slaviştilor (Miklosich, Matzenauer etc.), *bacĭu* este o vorbă străină. Ea nu se găsesce decât acolo pînă unde s'a putut întinde înriurirea românéscă, şi anume:

a) La Românĭĭ ceĭ slavisaţĭ din Moravia, de unde şi 'n limba bohemă şi la Slovacĭ „b a č a, b a č e, Oberschäfer bei den Walachen in Mähren“ (Jungmann, Slownyk český, I, 59);

b) la Românĭĭ ceĭ polonisaţĭ din Silesia de lîngă Teschen: b a c z a (L. Malinowski, Zarysy życia na Szląsku p. 51);

c) la Serbĭ, într'un mod provincial, b a č şi b a č a „Senner, pecoris custos“, pe când termenul serbesc cel respândit este „stanar“; apoĭ b a č i ĭ a „locus et casa mulgendis aestate ovibus“, pe lîngă termenĭ maĭ întrebuinţaţĭ „stan“ şi „katun“ (Karadžić);

d) în fine la Bulgarĭ b a č i l o „bergerie“, maĭ puţin respândit decât sinonimul „mandră“.

v. *Băcĭă. — Brândză. — Jintiţă. — Urdă...*

Aşa dară Ungurĭĭ şi Slavĭĭ aŭ căpĕtat pe *bacĭu* d'a-dreptul dela Românĭ; de unde însă îl vor fi avênd Românĭĭ? căcĭ latin saŭ romanic el nu este, şi nu este nicĭ dacic saŭ tracic.

Cuvîntul nostru „cĭoban“, sinonim cu romanicul „pĕcurar“, deşi persian de origine, totuşĭ ne-a venit noue fórte de de-mult prin Turanĭ, nu însă despre méḑi-ḑi dela Turcĭĭ Osmanlĭĭ, după cum îşĭ închipuesce Cihac (II, 566), ci despre resărit: dela acele triburĭ din vécul de mijloc, carĭ l'aŭ lăsat de asemenea Rusilor şi Polonilor şi dintre carĭ Pecenegiĭ şi Cumaniĭ în specie aŭ trăit printre Românĭ secolĭ întregĭ. In tóte dialectele turco-tătare tulpina b a k însemnézĕ „regarder, surveiller“, de unde prin sufixul -ci: b a k č i „surveillant“. La Românĭ acest cuvînt a dobândit forma *bacĭu* şi sensul restrîns de „surveillant de la bergerie“, cu carĭ ambele, ca un fel de pecete curat românéscă, el a trecut apoĭ la Slavĭ şi la Unguri. In secolul X, când

FACULTATEA DE FILOLOGIE BUCUREȘTI
BIBLIOTECA

s'a făcut despărțirea între Daco-români și Macedo-români, sensul strict ciobănesc al *bacĭuluĭ* se pare a nu se fi fixat încă pe deplin, și de aceea în dialectul macedo-român cuvîntul însemnéză „surveillant de la boucherie".

O mulțime de localități în România pórtă numele de *Bacĭu*, între carĭ și o insulă în Dunăre lîngă Turnu-Măgurele. De asemenea augmentativul Băcĭoĭu. Cât privesce localitățile Bacescĭ și Băcenĭ, numele lor ar puté să derive tot așa de bine din Băc.

v. [2]*Bacĭu.* — *Cĭoban.*

[2]**Bacĭu**, s. m., t. de jeu enfantin: le premier ou le plus habile au jeu d'osselets. Cel maĭ dibacĭu dintre copiiĭ carĭ se jócă „în armén", una din varietățile joculuĭ „în arșicĭ", se numesce *bacĭu*.

Ispirescu, Jocurĭ de copiĭ p. 79: „Alcuĭ ichĭu cade maĭ întâĭu beĭu, este *bacĭul*, adecă cel ce trebue să dea întâĭu".

Ion Ghica, Scrisórea XV: „Teodoros era meșter de frunte în tóte jocurile de copiĭ. Reputația luĭ de giolar era mare dela Antim pînă în Lucacĭ. Averea nóstră în arșice se suia într'o vreme pînă la dóuĕ miĭ tot capre curățite în var și îngropate în pămînt în doniță. El ḑicea totdeauna pe

Opus pocus imperator,
Țangăr mangăr nacaftù,
Tacaftù melengher Buf!

Și le potrivĭa așa de bine, că Buful cădea totdeauna pe ceĭalalțĭ jucătorĭ, și rĕmânea tot el *Bacĭul*..."

Arșicele în jocurile copilărescĭ fiind numite mĭele și capre, ca și când ar închipui o turmă, se înțelege dela sine pentru ce jucătorul cel maĭ de frunte pórtă numele de *bacĭu*, adecă de „maître-berger".

v. [1]*Bacĭu.*

Baclavà (plur. *baclavale*), s. f.: espèce de patisserie ou de gâteau, massepain. „Plăcintă turcă saŭ grécă, cu miere saŭ zahar, cu nucĭ saŭ migdale" (Costinescu). Turcul baklawa cu acelașĭ sens.

Costachi Negruzzi, Scrisórea XXII: „Un Domn grec, a căruĭ nume ingrata istoriă a uĭtat a ni'l păstra, era un mare măncaŭ de plăcinte. Caĭmac, gugóșe, alivencĭ, ĭaurt, seraliĭ, *baclavale*, plăcinte, învîrtite etc. se îngropaŭ în stomahul luĭ ca într'un abis fără fund..."

v. [1]*Turc.*

Bacòn, s. m.; t. de Bot.: tabac femelle, Nicotiana rustica. „*Bacon* saŭ Baconiță" (Dr. Brândza). Rusesce dialectic bakun (Будиловичъ, Первобытные Славяне, I p. 82). Cuvîntul pare a fi străbătut la noĭ cu ocupațiunile rusescĭ.

v. *Dohan.* — *Tutun.*

Bacòniță. — v. *Bacon.*

Bacșiș (plur. *bacșișurĭ*), s. n.; pourboir, pot-de-vin, étrennes. Turcul bagșyș. Cuvînt întrodus la Românĭ chĭar înainte de epoca Fanarioților. *Bacșișurĭ* se daŭ la subalternĭ, daruri la ceĭ de o potrivă saŭ la superiorĭ.

Axinti Uricarul, Letop. II p. 164: „Acésta ce aŭ făcut Inicerii și n'aŭ vrut să dea războĭu Șvezilor, aŭ făcut'o orĭ că nu se îndura de Craĭul că le da mult *bacșiș*, orĭ că agĭunsăse Craĭul cu daruri la capetele Inicerilor..."

Ion Neculce, Letop. II p. 218: „[Iliaș Alexandru] era și darnic, *bacșișurĭ* da marĭ, că era om bun..."

Enachi Cogălnicénu, Letop. III p. 197: „şi aşa trecând la Iaşi aŭ sosit la Copoŭ şi aŭ conăcit acolo şezând până a treia zi, mergând Domnul în toate zilele de se împreuna, triimeţându-ĭ de toate tefaricule ce se afla în Iaşi, dând şi *bacşişurĭ* îndestul la oamenii Paşii...“

Ibid. p. 223: „le găsisă orz de agĭuns, dându-le şi căte un *bacşiş* de cheltuĭală pentru bună venire...“

Gheorgachi Logofăt, Letop. III p. 306: „apoĭ Dascalul scoaleĭ Sloveneştĭ asemene face oraţiĭ printr'al său ucenic pe limba Românéscă, şi toţĭ acestiĭ mergând pe rănduĭală sărută mâna Domnuluĭ şi'şĭ ĭeŭ *bacşişul* lor...“

Ibid. p. 314: „la partea slujitorésca se rănduesc *bacşăşurile* dela Visterie cu catastif Domnesc..-“

Alexandri, Iorgu dela Sadagura, act I sc. 1: „Să daĭ degrabă curcaniĭ la bucătărie să'ĭ puie 'n frigare, şi să spuĭ luĭ Gheorghi bucătarĭul ca să mi'ĭ ruminéscă frumos, că ĭ-oĭu da *bacşiş* bun...“

v. [1]*Turc.*

Badanà.—v. *Bidinea.*

Bàde, s. m.; 1°. t. famil. qu'on emploie: *a*) quand on parle à son frère aîné ou de son frère aîné, frère ou cousin plus âgé; *b*) quand une jeune paysanne parle à son amant ou de son amant; *c*) quand on s'adresse à un paysan plus âgé que l'on veut honorer; 2°. Nom de baptême. Deşi masculin, cuvîntul se declină femeiesce: articulat *badea*, genitiv şi dativ singular *badiĭ*, vocativ *badeo*, plural n'are. In Banat se rostesce *bace*, cu trecerea silabeĭ *de* = *dĭe* în *ce* sub înriurirea ſoneticeĭ serbe, fără a se confunda însă cuvîntul vre-o-dată cu b a c ĭ u „maître-berger“.

Dicţionarul Bănăţén circa 1670 (Col. l. Tr. 1883 p. 426):

„B a c s. Opilio.

„*Bacse.* Frater maior natu“.

Tot în Banat se aude şi forma *baĭa*, care se explică érăşĭ prin fonetism serb: „baĭam = badem“ etc. (Karadžić).

Forméză o mulţime de deminutivĭ: b ă d i ţ ă cu scurtatul b i ţ ă, b ă d i c ă cu scurtatul b i c ă, b ă d i u c ă, b ă d u c ă, b ă d i c u ţ ă, b ă d i l ă, şi are o formă colaterală b a d ĭ u cu deminutivii eĭ, despre carĭ tóte a se vedé la locurile lor.

Rar în oraşe, acest cuvînt e fórte des pe la ţéră. Ca nume pe care un frate saŭ vĕr îl dă fratelui saŭ vĕrului maĭ mare, se întrebuinţéză maĭ mult deminutivii b ă d i c ă şi b ă d i ţ ă. In texturĭ literare, întru cât ne aducem a-minte, *bade* cu acéstă nuanţă nu ne întimpină de loc. Nuanţa a doua însă, ca nume pe care féta îl dă ĭubituluĭ eĭ, *bade* este de o circulaţiune extremă, astfel că numaĭ în micul volum de doĭne şi strigăturĭ culese de dd. Bărsan şi Jarnik el se găsesce peste 150 de orĭ, afară de formele cele deminutivale; câte odată *bade* se repetă maĭ de multe orĭ într'o singură bucată, bună-óră:

Badea meŭ, tînĕr băiat,
Nicĭ mustaţa nu i-a dat;
Badea meŭ tînĕr copil,
Roşu ca un trandafir;
Din obraz îĭ pică sânge,
Unde 'l vĕd inima 'mĭ plânge.
Faţa luĭ ca trandafirul,
Trupul luĭ ca rosmarinul.
Cum e bradul arătos,
Aşa-ĭ *badea* de frumos;
Cum e bradul 'nalt din munte,
Aşa-ĭ *badea* meŭ de frunte!...

(J. B. 39).

saŭ :

Fóiă verde nuc'amară,
Badea 'ĭ mânios de-aséră
Că n'am şest cu el afară!
Fóiă verde florĭ de fragă,
Iértă *badeo*, ĭértă dragă...
(ib. 105).

saŭ :

Floricică din grădină,
Badea dorul nu'mĭ alină;
Floricică de pe luncă,
Dorul *badiĭ* mĕ usucă;
Floricică din ogóră,
Dorul *badiĭ* mĕ omóră;
Floricică de isvor,
Vino, *bade*, altfel mor...
(Sevastos, Cântece moldov. 129).

Este de observat că, în poesia poporană, când despre flăcăŭ se ḑice *bade*, atunci aprópe tot-d'a-una i se respunde despre fétă prin mândră:

Ce staĭ, *bade*, tot pe prag
Şi te uĭţĭ la noĭ cu drag?
— Mărită-te, mândra mea,
C'apoĭ nu m'oĭu maĭ uĭta!
— Şi tu, *bade*, creḑĭ că eŭ
Mĕ topesc de dorul teŭ?
— Mândră, de nu ţĭ-ar pĕsa,
Acum nu m'aĭ întreba!
— *Bade*, mie mi-ĭ de tine
Chiar ca lupuluĭ de câne!
(ib 129.)

saŭ :

Rĕŭ e délul cu cucute
Şi *badea* cu mândre multe...
(ibid. 407).

saŭ :

Suflă vîntu 'n paĭe ude,
Eŭ strig, mândra nu m'aude.
— Ba ḑeŭ, *bade*, aud bine,
Dar nu pot veni la tine...
(ib. 56).

saŭ :

— Poţĭ tu, mândră, ḑice ḑeŭ
Că nu te-am sărutat eŭ?
— Ba eŭ, *badeo*, nu pot ḑice,
Că mĭ-a plăcut gura dulce...
(ib.).

saŭ :

Ese mândra la portiţă
Numa 'n iĭe şi 'n cretinţă,
Badea trece pe uliţă;
Mândra trage cu ochĭul,
Badea sucesce clopul;
Badea trage cu géna,
Mândra scóte năfrana...
(ib. 72).

saŭ :

— Resaĭ lună şi suĭ sus
Şi du la mândra respuns,
Saŭ să ésă saŭ să sciŭ
Pe la ea să nu maĭ viŭ.
— Resaĭ lună şi suĭ sus
Şi du la *badea* respuns
Să ĭubéscă 'n altă parte,
Că pe-aicĭ nu se maĭ poate...
(Sevastos, Cântece mold., 103).

Pentru acest important paralelism s'ar puté aduce sute de exemple.

In graĭul poporan, „femeiă mândră“ saŭ „fétă mândră“ însemnéză frumósă nu numaĭ fisicesce, dar şi moralmente (v. *Mândru*). Tot aşa corelativul *bade* trebuĭ să exprime, din punctul de vedere fisic şi moral, o calitate caracteristică a bărbatuluĭ saŭ a flăcăuluĭ, o calitate ne-femeéscă, prin urmare nu frumuseţea, ci vîrtutea, prin care el apĕră şi protege pe femeia. Pentru ţerancă *bade* este „le maître“, dar „le maître“ ales de bună voe, nu prin impunere, adecă „le patron“.

Tot ca „patron“, dar numaĭ prin etichetă, nu prin simţimînt, se întrebuinţéză *bade* când ne adresâm cătră un ţeran maĭ în vrîstă, care nu e slugă a nóstră şi pe care voim a'l cinsti.

I. Créngă, Scrieri I p. 151:
„— Ba nu, *bade* Ipăte, n'aĭbĭ grijă;

nu ţi-oiŭ maĭ cere vre-un lucru mare pînă pe-acolò. Ş'apoĭ ce ţi-oiŭ lua eŭ din casă, nu-ţĭ face trebuinţă d-tale.

„— Apoĭ na, zise Ipate. Măsură-ĭ vorba cu îmblăciul. Balan să-ţĭ alégă din gură, ce spuĭ, dacă nu vorbeştĭ deslușit.

„— Apoĭ dă, *bade* Ipate...“

In „Urarea plugului“:

A ho! a ho!
Plugul *badeĭ* cu 12 boĭ,
Boĭ boureĭ...
La luna,
La septemâna,
S'a dus *badea* să véḑă
Grâul de'ĭ resărit,
Dar era de secerat;
Badea l'a secerat,
In gireḑĭ l'a adunat...

(G. D. T., Pocs. pop. 144).

P. Ispirescu, Păcăliturile internaţionale (Col. l Tr. 1882 p. 158): „Un Român călătoría. Ajungênd într'un sat, unde îșĭ aducea aminte a cunósce p'un Sas, trase în gasdă la acesta, fiind-că înserase.

— Bună vremea, j u p â n e.

— No, bine aĭ venit, *bade* Ióne.

— Bucuroșĭ la óspeţĭ, j u p â n e?

— Bucuroșĭ, bucuroșĭ, *bade* Ióne“.

In acest dialog, j u p â n și *bade* sînt termenĭ corelativĭ; dar j u p â n „seigneur“, pe care'l întrebuinţéză săténul faţă de orășén, arată lipsa de intimitate, pe când orășénul prin *bade* vrea să între tocmaĭ în intimitatea săténuluĭ, vrea să'ĭ grăéscă așa ḑicênd sătenesce; cu alte cuvinte, ţĕranul este cu un respect rece, orășénul cu o amiciă prefăcută.

Ca nume propriŭ, *Bade* e fórte obicĭnuit printre sătenĭ, maĭ ales în Ţéra-Românéscă; altă dată era nu maĭ puţin respândit pe 'n orașe și chiar printre boerime. Fiind acelașĭ cuvînt cu apelativul b a d e, se articuléză și se declină întocmaĭ ca și acela, avênd și el o formă colaterală B a d ĭ u, precum și formele deminutivale B ă d i c ă, B ă d i ţ ă, B ă d i c u ţ ă, B i c ă și B i ţ ă.

La 1430, sub Dan-vodă, trăia marele vornic *Badea* (Arch. ist. I, 1 p. 73).

La 1529, sub Moise-vodă, marele stolnic *Badea* (ibid. p. 30).

La 1575, sub Alexandru-vodă, un alt *Badea*, tot mare stolnic (ibid. p. 50), și sub acelașĭ Domn la 1577 (ib. p. 143) un simplu gramatic *Badea*.

Intr'un zapis din 1607 (Doc. rom. I No. 20, în Arch. Stat. din Buc.): „eu *Badé* feĕorul Mușatii den Nagomireștii de jos ot sud Mușcel dat'am acesta al mieu zapis ca să fie de bună adevărată credinţă la mâna dumnĭalui *Badii* armașul...“, amîndoĭ contractanţiĭ purtând acelașĭ nume de *Bade*.

Intr'un zapis din 1636 (Doc. rom. I No. 85 în Arch. Stat. din Buc.): „ĭ-am vândut o moră, care moră am luat dela *Badé* de Argeș 2 rote într'o casă...“

Intr'un zapis dîmboviţén din 1638 (Doc. rom. I No. 274 în Arch. Stat. din Buc.): „mărturie anume Coresie i Ignat i Gudé i Ion brat Cores i Comanŭ i Dragomir ot Fiĭani i Nécșul i Opré i Micul i Vasilie i *Badé* i Liĭa...“

Intr'un zapis piteștén din 1645 (Doc rom. II No. 8 p. 5 b, în Arch. Stat. din Buc.): „*Badé* den Grosi și Ion și Bobolé și Micul și Stancĭul și Stan și Mihaĭ Dumitru al *Badei*“.

Intr'un zapis din 1657 (Doc. rom. I No. 132 în Arch. Stat. din Buc.): „eu *Badé* Lancé i Negré i Aldé Cărstocé i Radul Lancé i Aldé Vlădău ot Rucărŭ...“

La 1699 Constantin-vodă Brâncovénu (Cond. Mss. Brâncovenéscă p. 7 în Arch. Stat. din Buc.) vorbesce despre o rudă a sa: „*Badé* logofăt den Brâncovéni“.

In acelașĭ timp trăia faĭmosul mare

boïer *Badea* Bălăcénu, făcut conte de cătră Austria, un titlu pe care Românii îl metamorfosară în „contoș“.

Ion Canta, Letop. III p. 146: „era mulți și de ai noștri amestecați cu Leșii, și *Badea* Bălăcénu Contoș....“

Filimon, Cïocoiï vechĭ și nouĭ, p. 331, scoțênd pe scenă douĭ ómenĭ din popor, pe unul îl face Vlad, pe celalalt *Bade:*

„— Nevoe mare, mâĭ Vlade! eŭ de aș fi ca Vodă, în loc de a osândi pe tâlharĭ la ocna părăsită, le-aș tăia maĭ bine capetele.

„— Da de ce, mâĭ *Badeo?...*“

Femininul din *Bade* Bădésă, după cum se chiamă și un sat în Argeș (Frunțescu).

O mulțime de localități în Țéra-Românéscă pórtă numele de Bădenĭ, Bădicenĭ, Bădiță, Bădițescĭ, Bădescĭ, dintre carĭ una este istorică deja din secolul XIV (v. *Bădescĭ*).

Apoĭ patronimicul Bădescu, ca nume de familiă, e fórte respândit la Românĭ.

In Moldova numele propriŭ *Bade* este astădĭ rar; însă numirile satelor ca Bădenĭ și Bădeuțĭ, dintre carĭ acesta din urmă e din secolul XV (v. *Bădeuți*), dovedesc că el se obicĭnuia într'o vreme maĭ mult decât astădĭ.

La 1421 între boieriĭ luĭ Alexandru-vodă cel Bun figuréză Dumitru Badevicĭ, adecă fiul luĭ *Bade*. La 1443, între boieriĭ luĭ Ștefan-vodă ne întimpină marele vornic *Badea* (Documente Hurmuzake, t. 1 p. 833 și 880).

In Transilvania numele propriŭ *Bade*, cu ortografia unguréscă Bagye, a fost tot-d'a-una și a remas fórte circulator printre Românĭ; ĭar din deminutiviĭ luĭ s'aŭ format numile a doue familie boierescĭ din Făgăraș, una Biță = Bădiță în Veneția-de-jos, și cealaltă Bica = Bădica în Voevodeniĭ-marĭ (N. Densușianu în Col. l. Tr. 1883 p. 443—4).

La Slavĭ onomasticul *Bade* nu există de loc. Tóte exemplele citate de Moroškin (Славянскій именословъ p. 6) sînt luate din nomenclatura curat românéscă în colecțiunea de documente moldo-muntene a luĭ Venelin și în așa numitul Sinodic al luĭ Sevastianov.

Ca apelativ, *bade* este de asemenea cu desăvîrșire străin Slavilor, ĭar la Rutenĭ — sub formele badĭo și badica — el este un învederat împrumut dela Moldovenĭ, cu atât maĭ vîrtos că nicĭ nu'l aŭ decât numaĭ Ruteniĭ din Bucovina și Huțaniĭ. Slavicul batĭa, de unde maghiarul bátya (Miklosich, Etymol. Wtb. v. bašta), cu sensul fundamental de „tată“, nu putea să devină *bade*, de óră-ce Românii nu prefac nicĭ o dată pe *t* în *d*; ș'apoĭ dela noțiunea de „père“ și chĭar de „frère“ era cam greŭ a ajunge la aceea de „amant“. Chĭar dacă fonetica română ar permite trecerea luĭ *t* în *d*, ceea ce nu este, totuș acéstă trecere nu s'ar fi putut întêmpla la Românĭ anume cu slavicul batĭa, căcĭ analogia cuvîntuluĭ frate ar fi apĕrat o formă cu *t*, nu cu *d*. In scurt, Ungurii și Slavii n'aŭ a face în cestiunea de față.

v. *Baștină.*

Noĭ am vĕdut că *bade*, fie ca frate maĭ mare, fie ca țeran respectabil, fie ca amant, are la Românĭ înțelesul general de „amic maĭ cu autoritate“. Cu obicĭnuita șovăire romanică între *b* și *v* (v. *B*), *bàde* este d'adreptul latinul vàdem (vas -vadis) „celui qui garantit pour quelqu'un, celui qui répond de quelqu'un devant la justice“, sinonim cu „fidejussor“ și cu „sponsor“. In dreptul roman imperial, sponsores înlocuiră aprópe de tot pe vades, carĭ însă n'aŭ încetat

de a trăi în gura poporuluĭ. In latinitatea medievală se maĭ întrebuinţa forma v a d i u s, precum şi verbul v a d a r e „fidejubere pro alio“ (Du Cange); dar în dialectele romanice occidentale cuvîntul n'a remas. Românul *bade* = v a d e este o preţiósă remăşiţă juridică din acea epocă a colonisării Dacieĭ Traiane, când provincialiĭ, departe de contactul puterii centrale, expuşĭ la tot felul de vexaţiunĭ administrative, aveaŭ necontenit trebuinţă, fie bărbaţĭ, fie femeĭ, de cine-va maĭ cu véḑă ca să chezeşuéscă şi să se facă răspunḑător pentru dînşiĭ: „se dare v a d e m pro amico“, „v a d a r i amicitiae nodulo“. De aceea *bade* la Românĭ exprimă o nuanţă de ĭubire, pe care n'o are nicĭ „frate“, nicĭ „nene“, nicĭ ceĭ-lalţĭ termenĭ analogĭ din nomenclatura familiară. Noĭ credem că numaĭ lipsa acestuĭ cuvînt în limbile romanice occidentale a împedecat pînă acum pe linguiştĭ de a observa din capul loculuĭ că românul *bade* nu este alt ce-va decât latinul v a d e m; să nu uĭtăm însă nicĭ o dată că Românĭĭ singurĭ formézĕ întréga ramură romanică orientală, a cărĭia formare înfăţişézĕ o mulţime de particularităţĭ specifice.

Bade nu însemnézĕ o rudă de sânge, ci o rudă de alegere, o rudă convenţională de acelaşĭ fel cu f ă r t a t (=ca şi frate) şi cu s u r a t ă (=ca şi soră). Intre f ă r t a ţ ĭ şi s u r a t e există însă o egalitate de condiţiunĭ, doĭ f ă r t a ţ ĭ fiind de o potrivă între eĭ, douĕ s u r a t e de asemenea fiind una ca şi alta, pe când *bade* e tot-d'a-una maĭ mare faţă cu acela care'ĭ ḑice astfel, adecă pentru acela care, ca să aĭbă un apĕrător saŭ ocrotitor, „illum v a d e m constituit“.

v. *Badĭu. — Fărtat. — Surată. — Nene. — Lele...*

Badie, s. f.; ?

In balada „Rada“ din colecţiunea luĭ Alexandri:

> Şi ţĭ-oĭu da eŭ ţie
> Ruble chĭar o mie,
> Papucĭ în *badiĭ*
> Aduşĭ din Indiĭ...

D. Şăĭnénu (Elem. turc. 116) scóte de aci singularul *badie*, pe care'l explică prin „coş, cutiă“ şi'l trage din persianul b a d i a „cruche“.

Noĭ ne temem fórte mult că „în *badiĭ*“ va fi o greşélă de tipar saŭ o greşélă de auḑ, una din doĕ. „Papucĭ în c u t i ĭ“ n'are nicĭ un sens, de vreme ce în cutiĭ se póte aduce orişi-ce şi n'ar fi vre-o deosebită laudă pentru papucĭ. Apoĭ dela noţiunea de „cruche“, „ulcĭor“, pînă la acea de „coş, cutiă“ e cam departe. Nu cum-va „în *badiĭ*“ ar trebui cetit î m b a d i ĭ, plural dela un adjectiv î m b a d i ŭ? In acest cas cuvîntul ar fi tot turcesc, dar din arabul b é d ì „nouveau, rare, merveilleux“, ceea ce ar avé un sens cât se póte de potrivit: „papucĭ minunaţĭ, rarĭ, de modă nouă“:

> Papucĭ î m b a d i ĭ
> Aduşĭ din Indiĭ...

v. 1. *Turc.*

Bădĭu, s. m.; 1°. t. familier ayant toutes les significations de b a d e (v. ce mot); 2°. nom de baptême; 3°. nom propre d'un bandit légendaire. Se rostesce dissilabic. Maioritatea numilor masculine terminându-se în *-u*, *bădĭu* este o formă maĭ nouă analogică în locul formeĭ vechĭ organice b a d e, despre care veḑĭ maĭ sus. Se articuléză *bădĭul* şi se declină în consecinţă. Formézĕ deminutivĭ: b ă d i ş o r, b ă d i c, b ă d i ţ, b ă d i c u ţ. Ca nume personal se întrebuinţézĕ

tot-d'a-una articulat: *Badĭul*, cu femininul B ă d ĭ u l é s ă. E mult mai rar în circulaţiune decât *bade*, de care se isbesce câte-o dată în acelaşĭ cântec poporan, orî îl înlocuesce numaĭ pentru hatîrul rîmeĭ saŭ al ritmuluĭ; bună-óră:

Fóiă verde-a ,nacului,
Pentru voĭa *badĭului*
Dat'am trupul draculuĭ...
(J. B., Trans. 11.)

saŭ:

Frunḑă verde frunḑuliţă,
Rădică-te, neguriţă,
De pe perĭ, de pe gutuĭ,
De pe casa *badĭuluĭ*...
(ibid. 161.)

saŭ:

Fóiă verde de dupleŭ,
Insóră-te, *badĭul* meŭ,
Şi trăesce, b a d e o, 'n bine,
Şi gândesce şi la mine...
(ib. 404).

Cu sensul de frate maĭ mare şi cu acela de termen de cinste ca în „b a d e —I o n", „b a d e-cutare", forma *badĭu* nu ne întimpină aprópe nicĭ odată.

Intre maĭ mulţĭ moşneni moldoveni dela 1554, carĭ cumpĕră un pămînt dela Alexandru-vodă Lăpuşnénul (Arch. ist. I, 1 p. 67): „*Badĭul* i Dobre i Ion Leul..."

Intr'un act muntenesc din 1601 (Doc. rom. I, No. 57 în Arch. Stat. din Buc.): „adecă eŭ *Badul* Cândé ot Nucet înpreună cu soru-mé..."

La 1580, între chinesiĭ romînĭ din Ardél *Badĭul*, cu ortografia ungurésca *Bagyul* (Kemény în Kurz's Magazin, II p. 329.)

Ca nume personal, e maĭ cu deosebire respândit în popor banditul *Badĭul*,

Cârcĭumarul Frâncilor,
Măcelarul Turcilor,
Spatiĭul Ovreilor
Şi gasdul holteilor...

cu nevastă-sa B ă d ĭ u l é s ă,

Cu stat ca de jupânésă,
Cu ochĭ marĭ de puĭc'alésă...

O lungă baladă despre acest *Badĭul*:

Ascultaţĭ, boĭerĭ, la mine,
Să vĕ s p u ĭ u p e *Badĭul* bine...

circuléză, cel puţin în patru varianturĭ, în Moldova, în Bucovina şi 'n Ţéra-Românéscă. Varianturile cele maĭ interesante sînt cele publicate de dd. G. D. Teodorescu şi S. F. Marian. Acéstă baladă s'a născut învederat în regiunea dunăréna a Romînieĭ,

In cel mare sat s e r b e s c
Jumătate r o m â n e s c,

după variantul din colecţiunea luĭ Alexandri; dar fondul istoric este a-nevoe de limpedit. *Badĭul* e un nume curat românesc, dar acela care'l scapă în baladă din mâĭnile Turcilor, nepot după uniĭ, frate după alţiĭ, este când „Neculcea",

Fecĭoraş de Sĕrb bogat,
Mare veste 'n Ţarigrad,

când un „Marcu",

Marculuĭ Bulgaruluĭ,
Frăţiorul *Badĭuluĭ*,

când un „Carabăţ". Apoĭ Alexandri observă că: „Acéstă baladă se cântă pe o arie cam serbéscă, cu trăgănăturĭ de glas orientale, şi lăutariĭ adaugă la sfîrşitul arieĭ un soĭu de suspin pe cuvintele turcescĭ: Bruĭ aman, aman!" Pré-veche nu este nicĭ într'un cas. *Badĭul* nu e un h a ĭ d u c, ci un h o ţ obicĭnuit, de o putere fisică îngrozitóre, dar fără nicĭ o trăsură

eroică, fără nici o scânteiă nobilă, fără nemic din ceea ce caracteriséză pe Toma Alimoș, pe Baba-Novac, pe Grue Grozovan, pe Codrén, pe Mihu etc.

v. *Haĭduc.* — *Hoț.*

Mai multe localităţi în România pórtă numele pe Bădulescĭ, Bădic, Bădulésă, ĭar un munte în Gorj se chiamă chĭar *Badĭu*, negreșit după vre-o tradiţiune, pe care noĭ n'o cunóscem.

Ca nume de familiă, e fórte respândit la Românĭ patronimicul Bădulescu.

v. *Bade.* — *Bădăran.*

Bàe. — v. *Baiă.*

Bàea. — v. *Baĭa.*

Bàer.
Bàeră. } v. *Baĭer.*

Bàftă. — v. *Boftă.*

Bag (*băgat, băgare*), vb.; faire entrer, faire aller, faire avancer. A da luĭ *bag* înţelesul fundamental de „mettre, placer“, după cum fac Pontbriant, Cihac și alţiĭ, ca și când ar fi sinonim cu pun, este a nesocoti accepţiunile cele mai de căpeteniă ale acestuĭ verb, carĭ sînt tóte de o natură causativă. *Bag* n'are nici un sinonim, afară de vîr „enfoncer, fourrer“, dar și cu acesta se întâlnesce numaĭ în unele accepţiunĭ strict materiale, bună-óră:

Mare șerpe s'aŭ aflat
Și în sîn mi s'aŭ *băgat.*
Cu glas tare am strigat
Și de maĭca m'am rugat,
Ca să vîre mâna 'n sîn,
Să mĕ scape dela chin...
La puĭcuţă m'am rugat,
Mâna 'n sîn ea mĭ-aŭ *băgat*
Și de șerpe m'aŭ scăpat...
(Sevastos, Cântece moldov. 180).

Aci „a *băga* mâna în sîn“ și „a vîrî mâna în sîn“ este tot una; din dată însă ce eșim dintr'un cerc fórte restrîns, în care se póte întrebuinţa vîr, sinonimica încetéză și nu se maĭ póte pune nemic în loc de *bag*, nici chĭar în accepţiunĭ materiale, după cum vom vedé îndată din exemple.

v. *Vîr.*

Bag exprimă în modul cel maĭ general, sub raportul moral ca și sub cel material, noţiunea de „faire entrer“, și este în antitesă cu scot, al căruĭ înţeles fundamental e de asemenea causativ: „faire sortir“.

Coresi, Omiliar 1580, quatern. I p. 4: „trufa amu întru propaste *bagă* omulŭ, ĭară smereniĭa deîn căděre scoate pre elŭ...“

Gavril Protul 1652, ed. Erbicénu, p. 84: „săpă până ajunse de moaștele sfântuluĭ, decĭ le scoase afară și le *băgă* într'un secriu de lemnŭ...“

Doĭnă din Ardél:

Fóiă verde, verde mac,
Ochiĭ lelii care 'mĭ plac,
Dulcișorĭ și mieriorĭ,
Mĕ chĭamă sub prunișorĭ
Să mĕ scóţă din fiorĭ;
Nu sciŭ scóte-mĕ orĭ ba,
Orĭ maĭ tare m'o *băga*!...
(J. B., Trans. 36.)

Alta:

Dragostile nevestescĭ
Mi te *bagă* pe ferestĭ,
Și te scot
Pe unde pot,
Pe sub strașină prin pod!...
(ibid 393.)

„De unde l'am *băgat* eŭ, nici dracul nu'l póte scoate“ (L. M.)

In tóte aceste texturĭ și 'n altele analóge, *bag* se traduce d'a-dreptul prin „faire entrer“, ĭar opusul scot prin „faire sortir“.

In Psaltirea luĭ Coresi din 1577 *bag* corespunde în contexturile latin și grec:

ps. XLII:

... mâ năstăvirâ și *băgarâ*-mâ în păduré sfânta a ta...	...me deduxerunt et adduxerunt in montem sanctum tuum...

grec: ἤγαγόν με.

ibid. ps. LXXVII:

... și'i *băgâ* în păduré sfinției sale...	...et induxit eos in montem sanctificationis suae...

grec: εἰσήγαγεν.

ibid. ps. LXXXIV:

...să *bage* slavâ în pământulŭ nostru...	... ut inhabitet gloria in terra nostra...

gr.: τοῦ κατασκηνῶσαι.

ibid. ps. CVI:

... și *băgâ* aciĭa flămânzii...	... et collocavit illic esurientes...

gr.: κατῴκισεν.

Eĭ bine, *bag* traduce pe quadruplul „adducere“, „inducere“, „inhabitare“ și „collocare“, în cele patru texturĭ de maĭ sus, numaĭ pentru că el exprimă noțiunea generală de „faire entrer“: „me firent entrer dans la montagne“, „faire entrer la gloire dans le pays“, „fit entrer les affamés“.

Tot așa numaĭ prin „faire entrer“ *bag* se înțelege corect în Codicele Voronețian circa 1550, ed. Sbiera, Act. Apost. XXII, 19:

... eu era cela ce'i *băga* în temniță și ucidé prin gloate ceĭa ce credé întru tiire..	...ego eram concludens in carcerem, et caedens per synagogas eos qui credebant in te...

unde în Noul Testament din Belgrad 1648: „am tras în temniță“, ĭar în Biblia Șerban-vodă 1688: „puind în temniță“.

In Noul Testament 1648, Luc. XXII, 54:

Și prinzându'l pre elŭ, duserâ'l și'lŭ *băgarâ* în curté popeĭ celuĭ mare...	Comprehendentes autem eum, duxerunt ad domum principis sacerdotum...

grecesce: ἤγαγον. Tot „duserâ'l și 'lŭ *băgară*“ și în Biblia Șerban-vodă 1688, adecă traducĕtoriĭ romănĭ aŭ crecĭut de cuviință de a traduce verbul din original printr'o gradațiune: duserâ și *băgară* = „menèrent et firent entrer“.

La Mitropolitul Varlam, Omiliar 1643, I f. 374 b: „Domnul Hristos, carele pentru voi au întratŭ acolo pentru ca să vâ *bage* și pre voi...“ = „entra pour vous y faire entrer“.

Tocmaĭ din causa acestuĭ înțeles fundamental, *bag* se construesce maĭ cu samă cu în și apoĭ pe a doua linià cu la, adecă cu „in“ și „ad“, cele douĕ prepositiunĭ ale verbilor de mergere.

Coresi, Omiliar 1580, quatern. III p. 5: „striinii și ceĭa fără case în casele noastre să-ĭ *băgămŭ*, golii să'i îmbrăcămŭ...

Carte oltenéscă de judecată din 1591 (Cuv. d. bătr. I p. 57): „se-au mărtirisit Lungul nainté judecăției, cum n'au *băgat* nici el nici frate-său pre Stănilă în moșia Moldovénului, ci fără lucru au întrat el într'ača moșie, ĭară Moldovénul se-au mărturisit înnainté acelui boĭarin că nici l'au *băgat* el într'ača moșie nici frate-său...“

Pravila Moldov. 1646 f. 83 a: „Cela ce'ș va *băga* muĭarĭa în hĭarâ sau o va închide unde-va ca într'o temniță...“

Biblia Șerban-vodă 1688, Genes.

XXIX, 23 (cfr. XXXIX, 17; XXXIII, 17—18 etc.):

...luîndu Lavanŭ pre Lia fata luĭ, o au *băgatŭ* în lăuntru la Iacov...

... sumens (Laban) Liam filiam suam, introduxit ad Jacob...

grecesce: εἰςήγαγεν...

Cantemir, Chron. I, 93: „aicé ştim că în multe gânduri am *băgat* pre cetitoriul nostru...“

Ibid. I, 152: „doară l'ar puté întoarce dintr'acé nedréptă socotélă ce'ş *băgasă* în cap...“

Acelaşi, Ist. Ieroglif. (MSS. în Acad. Rom.) p. 155: „Dările de pre an, de bună voe, fără lipsă şi fără bănat strîngându-le, să le numere, cumpănească, în pungi *băgându-le* să le lége şi să le pecetluiască...“

Nicolae Costin, Letop. II, p. 20: „Vezirul atuncĭa aruncând vina luĭ Lascarachie, l'aŭ luat de lângă Duca Vodă şi l'aŭ *băgat* în fĭeră...“

Nicolae Mustea, Letop. III p. 13: „în loc de cinste şi de milă, l'aŭ *băgat* în fere şi l'aŭ trimis mazil la Ţarigrad...“

Ibid. p. 44: „şi ducându'l drept la Tighina cu mare pază, acolo *băgându*'l în cetate cu tot ce aŭ avut, aŭ pus Eniceri vartă de'l păzĭa...“

Ţichindél, Fabule 1814 p 469: „Lesne vă ĭaste voao a rîde, că încă nu ştiţĭ ce e muĭaré ré; ĭa *băgaţĭ* şi voĭ capul în cĭubărul cu apa, apoĭ veţĭ vedé...“

I. Văcărescu p. 330:

Gât de lup unuĭa arătase,
Cocoşel negru 'n sînu'ĭ *băgase*...

Ion Créngă, Scrierĭ I p. 208: „Dar pînă atuncĭ, na'ţĭ o palmă ca să ţiĭ minte ce ţĭ-am spus. *Băgat*'aĭ în cap vorbele mele?...“

A. Odobescu, Scrierĭ I, p. 431: „Dómne, veniră străiniĭ în moşia nóstră şi spurcară mânele lor cu mite, şi îndrăzniră a vinde, a cârcĭumări sfintele tale, şi a goni pe moşteniĭ, şi în trudele şi ostenelile lor a *băga* pe străiniĭ...“

Jipescu, Opincaru p. 143: „Rumânu cu ce pórtă şi cu ce *bagă* 'n gură, cu aĭa s'alege pĕ lumea asta...“

O colindă din Ilfov:

Câĭniĭ şĭ-a legat,
P'alţĭĭ ĭ-a certat,
În cas' ne-a *băgat*...
(G. D. T., Poes. pop. 19.)

Doĭnă din Ardél:

Trage'ţĭ, lele, cununa
Cam pe ochĭ, cam pe sprincene,
Că mĕ *bagĭ* în multe rele...
(J. B., Trans. 18.)

Proverbĭ:

„Nu'ţĭ *băga* 'n cârd cu dracul“ (Pann, I, 25).

„A *băga* mâna în miere şi a nu'ţĭ linge degetele, nu se póte“ (ib. III, 30).

„Nu te *băga* în tărîţe, că te mănâncă porcĭĭ“ (ib. III, 48).

„De drag ce'mĭ e, l'aş *băga* de pĕr în sîn“ (ibid. II, 92).

Idiotismĭ din Laurian şi Massim: „De fricĭ toţĭ se *băgară* în gaura de şérpe. Imĭ *bagĭ* un fer ars în inimă. Nu maĭ bate copilul, că'l *bagĭ* în alte alea = în epilepsiă. Pe toţĭ vĕ *bag* în dracĭ! Vrea să mĕ *bage* în pĕcat. A *băga* în cap ce-va cuĭ-va, nu va să ḑică numaĭ a face pe cine-va să înţelégă ce-va, ci şi a'l face să créḑă ce-va ce nu e, a'ĭ inspira o idee fixă, a'l înfumura, a'l ameţi. Am *băgat* şi eŭ în coş = am început a măcina, am căpĕtat rînd la móră. Cine'şĭ *bagă* în clin cu nebunul, e maĭ nebun ca dînsul. Pînă nu *bagĭ* în plug cu cine-va, nu'l poţĭ cunósce. Cine'şĭ *bagă* în cârd cu miseiĭ, ca mine să paţe. Nu vréŭ

să'mĭ *bag* cu tine nicĭ în cĭur nicĭ în cĭurel".

v. *Clin.* — *Cĭur.* — *Coș.* — *Cârd...*

Frumósă locuțiune ardelenéscă: „a *băga* ḑiua în nópte = opus diurnum usque ad noctem protraho" (Lex. Bud.).

„*Bag* pe cine-va în gura diregĕtorilor, adecă îl păresc = accuso, incuso, defero" (ibid.).

„Imĭ *bag* nasul în ce-va, adecă mĕ amestec" (ib.).

Locuțiunea „a *băga* în bólă" saŭ „a *băga* bóla în" cu varianturile și ramificațiunile eĭ:

Mitropolitul Varlam, Omiliar 1643, I f. 292 a: „Cumu-i lăngoarĭa cumplită trupului, așĭa și mărirĭa deșartă ĭaste cumplită sufletului, că multe boale *bagâ* într'ănsu..."

Basmul muntenesc „Iléna Simḑiana" (Ispirescu, Legende p. 20): „ochiĭ ăia marĭĭ, frumoșĭ și vioĭ de te *bagă* în bóle, mânușița aĭa micuța și picĭorușul ca de ḑînă..."

Basmul bucovinén „Pepelea": „Cum l'aŭ zărit popa, s'aŭ băgat în tóte bólele și s'aŭ temut să'ĭ deschidă pórta..."

Doĭnă din Ardél:

Măĭ bărbate
Blăstemate,
De când in aĭ semĕnat,
Bólă 'n óse mĭ-aĭ *băgat*...

(J. B. Trans. 457).

Alta:

Că destul m'am supĕrat
Și nemic n'am căpĕtat,
Făr' viața mĭ-am scurtat,
Bólă 'n óse mĭ-am *băgat*...

(Ibid., 215).

Alta:

Ochiĭ teĭ mĕ *bagă* 'n bólă,
Sprincenele ĭar mĕ scólă;
Ochiĭ tĕĭ mĕ *bagă* 'n frică,
Sprincenele ĭar ridică...

(Ibid. 23).

Ion Créngă, Scrieri I p. 196: „m'aĭ *băgat* în tóte grozile morțiĭ, căcĭ cuprins de ametélă, nu maĭ scieam unde mĕ găsesc..."

Ibid. p. 9: „Fă cum sciĭ, numaĭ să nu ne *bagĭ* și pe noĭ în belea..."

Proverbial:

Eŭ fac, eŭ trag,
P'altu 'n belea nu *bag*.

(Pann, II, 102).

v. *Belea.* — *Bólă.*

Une-orĭ *bag* se construesce de o potrivă cu în și cu la pentru a exprime aprópe aceĭașĭ noțiune: „a *băga* în mână" și „a *băga* la mână", „a *băga* în ureche" și „a *băga* la ureche".

Biblia Șerban-vodă 1688, Regn. I, XVIII, 25:

... și Saulŭ au socotit să *bage* pre David în mânile celor streini de félĭu...	... et Saul cogitabat injicere eum in manus alienigenarum...

grecesce: ἐμβαλεῖν.

Cantemir, Chron. I, 281: „Emilian atâta de bine și vitejéște s'au purtat, cât în mare dragosté slujitorilor întrând, îndată l'au numit împărat, în protiva căruĭa Gallie cu oaste mergênd, siliĭa să'l *bage* la mână..."

Biblia Șerban-vodă 1688, Genes. IV, 23 (cfr. XV, 26):

...*băgați* în urechi cuvintele méle...	... auribus percipite verba mea...

Jipescu, Opincaru p. 59: „*Băgați* bine la urechĭe, codănei tati: limba asta d'o vorbiți voĭ acuma, așa am apucat'o ĭeŭ dĕla părinți mieĭ..."

Laurian și Massim (Gloss. 40), pe carĭ reŭ îĭ încurcă atât etimologia precum și clasificațiunea sensurilor luĭ *bag*, explică totuși fórte bine deosebirea cea funcțională între ambele con-

structiuni în și la: „Expresiunile cu în sînt mai energice decât cele cu la; deci expresiunile „a *băga* în închisóre“ și „a *băga* la închisóre“ diferă între sine ca și expresiunile: „a scăpa dela închisóre“ și „a scăpa din închisóre“. Cela ce scapă de la închisóre n'a fost încă în închisóre, ci numai pe cale de a fi pus în închisóre, pe când cel ce scapă din închisóre a stat de fapt mai mult sau mai puțin în închisóre. De asemenea un judecător decide prin sentență să *bage* pe cine-va la închisóre, dar prin sentență nu 'l și *bagă* de fapt în închisóre, ci numai executorul sentenței *bagă* pe condamnat în închisóre. Tot așa „a *băga* caii în arie“ va să dică a'i duce în faptă și într'un moment dat în arie, pe când prin „a *băga* caii la arie“ însémnă numai sau: a'i da cui-va ca să treiere cu ei, sau: a'i prinde de pe câmp și a'i avé la dispositiunea sa pentru tot timpul treieratului. Prepositiunea în exprimă dară relațiuni materiale și immediate, iară la relațiuni ideale și mediate sau depărtate“.

v. *În.* — *La.*

Cu la întrebuințarea lui *bag* e mult mai rară decât cu în.

Urechea, Letop. I p. 100: „i-au amăgit [pe Leși] ai noștri de i-au *băgat* la codru, fiind copacii înțînați pre lângă drum, i-au surpat asupra lor...“

Ibid. p. 114: n'au vrut să dea războiu, socotind să'i *bage* la locuri strimte și zăbovindu'i să'i flămânzéscă...“

Șiapte taine, 1644, p. 102: „spată de îmbe părțile ascuțită *bagi* la inima lui, de'l va gîunghia pre dânsu și trupéște și sufletéște...“

Ibid. p. 141: „Preotulu ce va pără pre oameni și-i va *băga* cu gura lui la vre o nevoe...“

Mitropolitul Dosofteiu, 1673, ps. XLIX:

Limba'ți iaste mincinoasâ
Și gura lăuduroasâ,
Ședzînd grăești rău de frate
Ca să'lu *bagi* la greutate...

Ion Neculcea, Letop. II p. 390: „dela o vreme *băgându*-se la strimtori, vrând să trécă părâul în ceia parte spre câmp, n'au mai putut ține războiul...“

Nicolae Mustea, Letop. III p. 57: „boieriĭ îl sfătuia să'i *bage* [pe Leși] în târg pre la gazde...“

Ion Canta, Letop. III, p. 142: „îi *băga* la închisóre, poroncind să plătéscă dela casele lor acea datorie...“

Ion Créngă, Scrieri I p. 234: „la grea nevoe m'a *băgat* iar spânul...“

„Îl *bagă* la umbră = în temniță“ (Pann, II, 28).

Afară de în și la, *bag* se mai construesce într'un mod excepțional cu pe, cu sub, cu între.

Coresi, Omiliar 1580, quatern. XIV p. 16: „Aduceți-vâ a-minte, zice Hristos, că n'amu venitu să *bagu* pace pre pământu, ce spată...“ = „faire entrer la paix sur la terre“.

Basmul „Smeul cu șépte capete“ (Ispirescu, Legende p. 203): „El însă o cam *băgase* pe mânecă, dară se prefăcea că nu'i pasă...“, unde *bag* pe mânecă este un idiotism cu sensul de: încep a mĕ teme.

„*Bag* apă pe mâni, adecă torn, fundo, infundo“ (Lex. Bud.).

Ion Créngă, Scrieri I p. 185: „se îmbracă pe ascuns într'o pele de urs, apoi încalecă pe cal, ese înaintea fecioru-seu pe altă cale și se *bagă* sub un pod...“

Laurian-Massim: „Verbul *băgare* se construesce cu între, când obiectul pasiv al verbului însémnă desunire, neînțelegere etc., cum: nu sciĭ decât *băga* zizania între ómeni; ai *băgat* discordia între frați; inimicul *băgase* desunirea și împărechiarea între cetă-

BIBLIOTECA ROMÂNICĂ * BUCUREȘTI

ţenĭ; — şi ca reflexiv cu însemnare de a se amesteca: tu, care eştĭ fétă mare, nu te *băga* între copile; cine se *bagă* între porcĭ, îl muşcă cânĭĭ".

„A *băga* despre cine-va saŭ asupra cuĭ-va vorbă rea, adecă îl defaĭm, îĭ stric numele cel bun" (Lex. Bud.).

In însoţire cu vină, *bag* a căpĕtat în graĭu o interesantă accepţiune curat juridică.

Noul Testament 1648, Mat. XII, 10:

Şi ĭaca un omŭ era acolé având mâna uscată, şi întrebară pre el zicând: oare cade-să în sâmbătă a vindeca? ca să'l *bage* în vină...	Et ecce homo manum habens aridam; et interrogabant eum, dicentes: Si licet sabbatis curare? ut accusarent eum...

Ibid. Mat. XXVII, 12:

Şi cându-i *băga* vină mai marii popilor...	Et quum accusaretur a principibus sacerdotum...

Doĭnă din Ardél:

Toţĭ aŭ casă şi moşie,
Numaĭ eŭ trag la urgie;
Niměnuĭ vină nu'ĭ *bag*,
Fără prostuluĭ de cap...

(J. B., Trans., 180).

Alta:

— Spune'mĭ, bade, din inimă,
Bagă'mĭ maĭcă-ta vr'o vină?
— Eŭ îţĭ spuĭu dela inimă
Că nu'ţĭ *bagă* nicĭ o vină...

(Ib. 271).

A *băga* în vină = „faire entrer quelqu'un dans la faute"; a *băga* vină = „faire entrer la faute dans quelqu'un".

Cu acelaşĭ sens, maĭ energic, însă tot-o-dată mult maĭ rar, se ţice: arunc vină asupra cuĭ-va = jeter, lancer la faute sur quelqu'un".

v. *Vină.*

Dar însoţirea cea maĭ caracteristică a luĭ *bag* şi cea maĭ în circulaţiune este aceĭa cu samă; maĭ des: *bag* în samă şi *bag* samă, maĭ rar: *bag* de samă.

Bag în samă însemnéză literalmente: „faire entrer dans le compte".

Coresi, Omiliar 1580, quatern. I p. 7: „acésté toate *băga*-le în sémâ şi le socotiĭa..."

Urechea, Letop. I p. 187: „aŭ perit atunce 47 de boĭerĭ, fără altă curte ce nu s'aŭ *băgat* în samă..."

Mitropolitul Varlam, Omiliar 1643, I p. 21 a: „de nu vom *bâga* în samâ mila lui, nice vom lua a-mente îndelungâ râbdarĭa lui..."

Ibid. II f. 73 a: „déca vâdzu că nu-i *bagâ* cuventele nice într'o samâ, negrĭ de mânie..."

Ibid. I f. 2 a: „să nu *bage* în samâ nice frica, nice moartĭa..."

Pravila Mateĭu Basaraba, 1652, p. 14: „de să vor afla deîn ceĭ răĭ, cum am zis maĭ susŭ, nici într'un chip să nu li să *bage* în sémâ pâra şi mărturia lor..."

Gavril Protul, 1652, ed. Erbicénu, p. 44: „şi porunci să nu'l maĭ *bage* niminĭa în samă, nice să'l socotĭască, nice să'l cinstĭască..."

Mitropolitul Dosofteĭu, 1673, ps. LXXXV:

Şi mişelulŭ mĭeŭ sufletŭ cercarâ
Şi de tine'n samâ nu *băgarâ*...

Ibid. ps. XXI:

Şi oasele toate 'mĭ numărarâ
Şi nice 'ntr'o samâ mă *băgarâ*...

Cantemir, Chron. I, 348: „întâĭ au început frigurile a'l ispiti, el socotind că cu ostenînţa drumuluĭ le va puté scutura, n'au *băgat* în samă..."

Acelaşĭ, Ist. Ierogl. p. 148: „Iară alalte de singe nevinovat vărsătoare jiganiĭ, fiete-carĭa trunchĭu de meser-

niţă şi prăvălie de carne deschisése, în toate părţile gĭunghind, zugrumând, tăind, despoind, aruncând, împărţind, şi nici de grasă în sama *băgând*, nici de vitioană cevaş milă având...“

Corbea, Psaltire circa 1700 (Mss. în Acad. Rom.) ps. XXXIII:

Acest sărac sub cer au strigat
Şi Domnul în sémă l'au *băgat*...

Enachi Cogălnicénu, Letop. III p. 202: „văzând ceĭlalţĭ boĭerĭ cum se poartă trebile, şi Domnul căzut cu totul la mese marĭ şi zeefeturĭ şi primblărĭ şi la alte desfătărĭ a lumiĭ, luasă cu toţiĭ un mare obraz şi nu'l *băga* în sama şi făcea ce le era voea lor...“

I. Văcărescu, p. 153:

Lira mea dragă,
Urc'al teŭ glas!
In sémă *bagă*
Şi an şi ceas!...

Ion Créngă, Scrierĭ I p. 49: „Tot mănăstirĭ să croescĭ, dacă vreĭ să te *bage* draciĭ în sama...“

Expresiunea „*bag* în sama“ se referă către „*bag* sama“ întocmaĭ ca „ĭeaŭ în socotélă“ către „ĭeaŭ socotélă“. În primul cas noĭ avem a face numaĭ cu o parte din ce-va, în casul al doilea cu totalitatea. Negreşit, în us se face o confusiune între ambele locuţiunĭ, remânênd însă între ele orĭ-şi-cum acea deosebire esenţială că *bag* sama este maĭ energic şi că póte să fie întrebuinţat într'un mod absolut, atât de independinte încât funcţionéză chĭar ca o interjecţiune.

Codicele Voroneţian circa 1550, ed. Sbiera, Act. Apost. XIX, 19:

...şi *băgară* sama preţului loru, şi aflară ciinci înturérece...

...et computatis pretiis illorum, invenerunt pecuniam LM...

în Biblia Şerban-vodă 1688: socotiră.

Noul Testament 1648, Mat. XVIII, 23–4:

... asamănă-să înpărăţiia cerĭuluĭ omuluĭ craĭu, carele vru să *bage* samâ cu slugile lui. Deci începându elŭ a *băga* samâ...

...assimilatum est regnum cœlorum homini regi qui voluit rationem ponere cum servis suis. Et quum cœpisset rationem ponere...

şi la margine: „să *bage* samâ“ este explicat prin „să le ĭa samâ“.

Ibid., Paul. ad Tim. I, 4:

Nece să *bage* samâ povestilor menciunoase...

Neque intenderent fabulis..

Gavril Protul, 1652, ed. Erbicénu, p. 90: „el trecu cu meşteşug ca într'ascunsŭ şi nu'ĭ *băgă* nimĭanĭ samă...“

Pravila Mateĭu Basaraba, 1652, p. 68: „Pedepsiré celuĭa ce înblâ cu bani răĭ ĭaste maĭ mare cându 'l vor şti c'au înblat de multe ori şi i s'au zis şi n'au *băgat* sémâ...“

Mitropolitul Dosofteĭu, 1673, ps. LXXII:

Câtŭ de moarte eĭ nu *bagâ* samâ
Şi de boală cu lesne se 'ntramâ...

Acelaşĭ, Synaxar 1683, f. 94 b (Oct. 30): „întâĭ o spândzurară şi o arsără cu făcliĭ de vântŭ, şi ĭa *băga* samâ focului ca apa, şi adeveriĭa la toţĭ cum vĭade pre svântulŭ îngerŭ roorându-o şi răcorindŭ para făcliilor...“

Nicolae Costin, Letop. II p. 42: „văzându-se Câmpolungeniĭ sub altă stăpânire, trimiţând la dînşiĭ Cantemir Vodă cu poftă ca să dé ajutor ţărĭi cu o samă de berbecĭ, ĭară eĭ n'aŭ *băgat* samă, ce încă cu ruşine aŭ scos pre trimişiĭ luĭ Cantemir Vodă...“

Axinti Uricarul, Letop. II p. 158: „Iată că trimite Hanul şi Paşa oaste

ca să vă scoată din ţară dela Moldova, dară voĭ să nu *băgaţĭ* s a m ă, ce să vă stringeţĭ la un loc...“

A. Văcărescu p. 35:

De aceĭa de ţĭ-e temă,
De dreptate *bagă* s é m ă...

A. Pann, Povestea vorbeĭ, II, 97:

Şi caută 'n lume bărbat să găséscă
Ca pe o muĭere să'l îmbrobodéscă.
Ea să fie mare, ce o vré să facă,
Bărbatu'ĭ la tote ca mutul să tacă;
Şi dacă găsesce vre un lă-mĕ-mamă:
Nu vede, n'aude şi nu *bagă* s a m ă,
De părere bună, pe care 'ntâlnesce
Îşĭ laudă casa şi se fericesce...

Costachi Negruzzi, Scrisórea VIII: „... vorbind singur, fără să *bag* s a m ă la un bun bătrân, care mĕ privĭa cu mirare...“

Doĭnă din Ardél:

De lacrămĭ n'aş *băga* s a m ă,
Că le şterg cu-a mea năframă,
Dar mi'ĭ milă de obraz
Că remâne fript şi ars...

(J. B., Trans. 101, 151).

Impersonal: „nu se *bagă* s a m ă = man merkt es nicht, es macht nichts“ (Dr. Polysu).

Bag s a m ă se pôte întrebuinţa interjecţional, ca un singur cuvînt b a g - s a m ă, cu înţelesul de „apparemment, à ce qu'il paraît“.

Lexicon Budan: „B a g s a m ă, interj., fors, forsitan, ut adverto, ut opinor, ni fallor, mihi videtur. B a g - s a m ă, nu e nemine a-casă = ut adverto, nemo est domi“.

Basmul Ardelén „Fiĭuţul oiĭ“ (Tribuna din Sibiŭ, 1887 No. 4): „nu maĭ voiră a da faţă cu Fiĭul-oiĭ, că b a g - s a m ă se cam temea de el...“

Pe când *bag* în s a m ă şi *bag* s a m ă se desvóltă d'a-dreptul, într'un mod organic, din sensul cel fundamental al luĭ *bag* „faire entrer“, — locuţiunea cea a treĭa: *bag* d e s a m ă, s'a născut pe o cale indirectă din *bag* s a m ă prin construcţiunea substantivală b ă g a r e d e s a m ă, o construcţiune fórte corectă, căcĭ ceea ce verbal eŭ *bag* s a m ă este neapĕrat substantival o b ă g a r e d e s a m ă, dar o construcţiune de unde numaĭ printr'o incorectitudine s'a putut trage noua formă verbală: *bag* d e s a m ă, de vreme ce verbul *bag* nu se construesce nicĭ o dată cu d e.

Mitropolitul Dosofteĭu, 1673 ps. XIII:

Pentr'acĭaĭa, Doamne, le trimite spaĭmă
Cîndŭ nu lĭ-a hi'n vĭaste să *bage* d e s a m ă...

Ţichindél, Fabule 1814 p. 181: „care nu va *băga* d e s é m ă la bună vréme de lucrul cel trebuincĭos, aceluĭa i se va pĭarde binele dinnainté uşiĭ...“

A. Odobescu, Scrierĭ III p. 24: „*Bagă* d e s a m ă că aĭ a face cu un membru al Academieĭ...“

Bag d e s a m ă este o construcţiune cu totul de prisos, de vreme ce tot-d'a-una póte să fie înlocuită prin *bag* s a m ă.

v. *Samă*.

Un verb causativ cu sensul de „faire entrer“, din dată ce se pune în forma reflexivă de „se faire entrer soi-même“ recapĕtă prin acésta sensul simplu de „entrer“, căcĭ „mĕ fac eŭ pe mine a întra“ saŭ „se face el pe sine a întra“ este identic cu „eŭ întru“, „el întră“, elementul pasiv identificându-se cu cel activ. Astfel reflexivul m ĕ *bag* încetéză de a avé un caracter causativ.

I. Văcărescu p. 11:

Strigând întreb: Cine este?
Cin' aicea s'a *băgat*?
Cin' aicĭ fără de veste
A 'ndrăznit de a î n t r a t?...

In doĭna din Ardél:

Frunḑă verde lapte acru,
Mĕ *băgaĭ* s l u g ă la dracu...
(J. B., Trans. 193).

însemnézĕ „je suis entré au service du diable“.

De asemenea în frasele citate de Laurian şi Massim: „Fiind-că nu maĭ aflu alt mijloc de traĭu, m'aş *băga* a r g a t la cel din urmă ţĕran. Eŭ nu mĕ *bag* r e s p u n ḑ ĕ t o r pentru un om mişel ca tine. Dacă nu eştĭ băgat la cine-va, *bagă*-te la mine (sub-înţeles: argat, servitor etc.). Mĕ *bag* pentru tine, căcĭ pentru altul nu m'aş *băga* (sub-înţeles: respunḑĕtor saŭ alt ce-va analog). A se *băga* la vacĭ = a se *băga* văcar; a se *băga* la oĭ, a se *băga* la viţeĭ, a se *băga* la drumul de fer, a se *băga* la miliţiă etc.“

Şĭapte taine, 1644 p. 109: „de nu va ţiné mente nemică să fie văḑzut în vis, atunce s ă va fi *băgat* diavolulŭ de-i va fi făcut pacoste...“

Pravila Mateĭu Basaraba, 1652, p. 533: „eĭ să nu se lépede, ce să sté de faţă la vréme căndŭ trebue s ă s e *bage* chezaşi...“

Pe dată însă ce forma nu e reflexivă, *bag* îşĭ păstrézĕ caracterul seŭ fundamental causativ: te *bag* slugă, îl *bag* argat, vĕ *bag* la vacĭ, însemnézĕ: „je te (le, vous) f a i s e n t r e r“.

Mitropolitul Dosofteĭu, 1673, ps. CXXVIII:

Să n'aĭbă cu sĭaceriа 'n ce trage
Săcerătorĭ ce vorŭ vrĭa să *bage*...

Doĭnă din Ardél:

Cine m'a *băgat* c ă t a n ă,
Nu'ĭ maĭ trebue pomană...
(J. B., Trans. 304).

Reflexivul mĕ *bag* diferă totuşĭ de simplul î n t r u printr'o nuanţă fórte importantă, datorită tocmaĭ formeĭ reflexive, care materialmente se confundă cu forma reciprócă: când noĭ ḑicem „eĭ s e *bagă*“ şi „eĭ s e cértă“, numaĭ gramatica deosebesce în prima frasă un verb reflexiv „eĭ se *bagă* p e s i n e“ şi 'n cea-laltă un verb reciproc „eĭ s e cértă u n ĭ ĭ c u a l ţ ĭ ĭ“. Prin formă dară reflexivul mĕ *bag* capĕtă o nuanţă de amestec în afacerile altora, pe care neutrul î n t r u n'o are. De aci mĕ *bag*, cu sensul pejorativ de „a se amesteca“, în locuţiunile citate de Laurian şi Massim: „Tu eştĭ fétă mare şi nu ţi se cade a t e *băga* cu copile. Nu v ĕ *băgaţĭ* cu mişeiĭ. Eŭ nu m ĕ *bag* cu tine. Cine s e *bagă* cu copiiĭ, maĭ copil e. El s e *bagă* în tóte. Faceţĭ ce sciţĭ, că eŭ nu m ĕ *bag*. S e *bagă* în păreţĭ. Ce t e *bagĭ* în mine? etc.“

Coresi, Omiliar 1580, quatern. XII p. 5: „se temé de Jidovi, că aşa s e *băgase* Jidovii: cine va ispovedi Hristos, lepădatŭ să fie de besérecă...“

Urechea, Letop. I p. 172: „atăta groază le-aŭ dat [Ungurilor Petru Rareş], căt la vreme de primejdie ce era şi pribag la dănşiĭ şi'şĭ perduse Domnia, şi după ce s'aŭ dus la Turcĭ lăsându'şĭ Doamna şi cuconiĭ în Ciceŭ cu toată averea, atunce Unguriĭ, necum s ă s e *bage* să'ĭ jăcuéscă, ce încă ĭ-aŭ păzit...“

La Macedo-românĭ *bag* funcţionézĕ — ḑic Laurian şi Massim — „maĭ ales cu însemnarea de p u n e r e, a ş e ḑ a r e, c u l c a r e: puĭlŭu se *bagă* pre arbure; nu *băgaţĭ* mâna la capu; *bagă*-te în pat“. Cu alte cuvinte, la Macedo-românĭ aŭ predomnit construcţiunea luĭ *bag* cu p e assupra construcţiuniĭ cu î n şi cu l a; aci este tótă deosebirea. Construcţiunea cu p e am vĕḑut'o maĭ sus şi la Daco-românĭ, dar fórte rar. Ambele dialecte despăr-

ţindu-se în secolul X, sensul cel fundamental causativ al luĭ *bag* „faire entrer“ a trecut treptat la Macedo-românĭ aprópe de tot la sensul derivat de „placer“, dar n'a despărut cu desăvîrşire. Macedo-româniĭ ḑic ca şi noĭ: „a *băga* lingura tru cénac = în cenac“, „a *băga* mâna tru ólă = în ólă“ (Petrescu, Mostre I p. 39). In textele culese de Dr. Obedenaru (ed. Bianu, p. 87) noĭ citim:

Tóte sbórăle a calluĭ Perpiliţa îşĭ le *băgâ* tu minte ghine...

Tóte vorbele caluluĭ Perpeliţa şi-le *băgâ* bine în minte...

Asupra originiĭ luĭ *bag* s'aŭ emis pînă acum părerile cele maĭ curióse. Lăsând la o parte „*bag* ab obsoleto vagio unde et vagina“ (Lex. Bud.); cu atât şi maĭ vîrtos etimologia cea celtico-franceso-englesă propusă de Sasul Schuller (Argumentorum epicrisis, Cibinii 1831 p. 79); ne vom mărgini cu Cihac, Laurian-Massim şi Miklosich.

După Cihac (II, 638) noĭ am împrumutat pe *bag* dela Neo-grecĭ, cel mult din epoca bizantină, anume din: „*βάζω, βάνω* (*βάλλω*) mettre, placer; mgr. *βάζειν* mittere, ponere, immittere, injicere, addere, adjungere, imponere, exequi, adimplere, adhibere, apponere (Du Cange), *βάζω μέσω* mettre dedans, introduire; *βάζω εἰς τὸν νοῦν μου* se mettre dans la tête, se proposer; *βάζω γνῶσιν* faire attention; *βάζω εἰσὲ τόπον* estimer, tenir compte; *βάζω ἄδικα ἀπάνω* accuser quelqu' un à tort; *βάζω μάρτορα* prendre quelqu 'un à témoin; *βάζω εἰς τὸ ποδάρι* substituer.“ Noĭ am reprodus părerea luĭ Cihac în tótă întregimea eĭ, căcĭ ea, dacă dovedesce ce-va, apoĭ negreşit nu că Româniĭ aŭ luat pe *bag* dela Neo-grecĭ, ci numaĭ dóră că Neo-greciĭ l'aŭ luat dela Românĭ. In adevĕr, nicĭ o-dată nicĭ într'o limbă un *z* (ζ) nu trece în *g*, şi prin urmare, lucrul fiind foneticesce peste putinţă, fie în cuvinte moştenite, fie în cele împrumutate, din grecul vazo, orĭ-şi-cum l'am suci, nu e chip să ésă românul *bag*; un *g*, din contra, putênd prin palatalisare să trécă în *z* (ζ), maĭ cu samă în limba grécă, unde elenicul *ἄζω* vine din *ἅγ* (*ἅγιος, ἁγίζω, ἅγος*), decĭ medio-grecul *βάζω* póte să se tragă din românul *bag*. Afară de acésta, Româniĭ posedând ambele sonurĭ *b* şi *v*, carĭ şovăesc la noĭ numaĭ în vorbe de originea latină (v. *B*), nu aveaŭ nevoe de a preface pe medio-grecul *v* (*β*) în *b*, ci l'ar fi conservat ca şi 'n „văpsea = *βάψιμον*“; pe când Mediogreciĭ fiind lipsiţĭ de *b*, pe românul *b* din *bag* trebuĭaŭ vrênd-nevrênd să'l prefacă în *v* din *βάζω*. Nicĭ Greciĭ însă n'aŭ luat dela Românĭ, nicĭ Româniĭ dela Grecĭ. Analogiile între funcţiunile luĭ *bag* şi ale luĭ *βάζω*, analogiĭ necontestabile, se datoréză numaĭ împregiurăriĭ că neo-grecul *βάζω* n'are a face cu *βάλλω*, ci este o desvoltare semasiologică a vechĭuluĭ grec *βάζω*, care era un causativ din *βα* „a merge“: „*βα* gehen, *βάζω* lasse kommen, bringe“ (Curtius). Neo-grecul *βάζω* însemnând dară în fond „faire entrer“, ca şi românul *bag*, accepţiunile cele ulterióre ale ambilor trebuiaŭ să se întâlnéscă maĭ mult saŭ maĭ puţin, şi ele s'aŭ întâlnit. Dacă vr'o înrudire genetică există, apoĭ póte numaĭ dóră, după cum vom vedé maĭ jos, între *bag* şi între vechĭul grec *βαδίζω* „aller“, dar o înrudire fórte depărtată.

Laurian şi Massim (Gloss. 42) propun următórea etimologiă: „Noĭ credem ca fórte probabil, că *băgare* derivă din latinul pangere, maĭ simplu pag-ere = grec. *πήγνυμι* (aorist *ἐπάγην*), cu însemnările: a înfige, a

îndesa, a stabili, a pune. Din acest înțeles al verbului latin ese fórte natural și ușor înțelesul general al verbului românesc *băgare*, și prin urmare din partea logică nu este nici o dificultate. Să considerâm dară partea formală a vorbei. Și mai întâiŭ, că din verbe terminate la infinitiv cu -e r e, atât Latinul cât și Românul pot forma alte verbe terminate cu -a r e, este ce-va fórte cunoscut: din „dicere“, „sedere“ etc. se formézĕ în latinesce „dicare“, „sedare“; așa și în românesce „așeḑare“, „scăpare“ etc. comparate cu „ședere“, „încăpere“. In puterea acestuĭ proces, din p a g e r e Românul a putut forma p a g a r e. Remâne acum a explica trecerea luĭ *p* în *b*. Legea luĭ Grimm de substituțiunea consonantelor se aplică nu numaĭ dela o limbă la alta de aceĭașĭ familiă, ci și la aceĭașĭ limbă în diferitele epoce ale vieței sale, deși în unele limbĭ cu maĭ puțină rigóre decât în altele. De ce dară tocmaĭ limba nóstră, așa de bătrână, ar face o excepțiune dela acésta lege? De ce, în puterea acesteĭ legĭ, în latinesce aceĭașĭ vorbă ar fi trecut prin tótă scara labialelor, încât să apără și cu *p* și cu *f* și cu *b*, cum: pario = produc, nasc; fero = duc, și „bero“ în salu-ber = purtător saŭ aducĕtor de salute? Și de ce și în limba română labiala din aceĭașĭ vorbă să nu fi putut percurge măcar unele din gradele aceleĭașĭ scărĭ, încât să apară cu *p* în păgân, cu *b* în *băgare*?“ Trecênd peste eresiele linguistice cele incidentale din acésta argumentațiune, carĭ în orĭ-ce cas sînt maĭ micĭ decât eresiile luĭ Cihac, ne mărginim a rĕspunde la întrebarea prin care încheiă Laurian și Massim: „de ce?“ De ce? pentru că așa este: așa este f a p t u l p o s i t i v că nicĭ odată, dar absolut nicĭ odată, latinul *p* nu trece la Românĭ în *b*, și decĭ *băgare* n'are a face cu p a n g e r e.

Miklosich (Slav. Elem. im Rumun. p. 8) înrudĭa pe românul *bag* cu albanesul b a i g „a purta“, privindu'l ca un element tracic în limba română. Diefenbach (Kuhn's Zeitschr. XI, 285) a nimicit acéstă etimologiă în următorul mod: „Nu maĭ puțin prin formă ca și prin sens românul *băgare* nu se potrivesce cu albanesul gheghic b a i g, în care -i g este numaĭ o desininţă verbală, ĭar tulpina e b a r (sanscrit bhar), care s'a păstrat în albanesul toschic m b a r (la Xylander μπάϊγ și μπαρέϊγ, la Hahn m b â cu sensul de ținere, pe care'l are și μπάϊγ la Xylander). Un cuvînt atât de des și atât de multisemnificativ ca *bag* trebuĭ să fie fórte vechĭu și baștinaș în limba română“.

Din cele treĭ etimologie de maĭ sus, cea maĭ seriósă este aceĭa pe care o daŭ Laurian și Massim, nu pentru că a nimerit adevĕrul, ci pentru că înlesnesce nimerirea luĭ prin următórele doŭ puncturĭ: *a) bag* este un element curat latin în graĭul românesc; *b) bag* póte să derive dintr'un verb latin de a treĭa conjugațiune: -e r e, nu neapĕrat din prima: -a r e.

Trecerea din a treĭa în prima conjugațiune servesce în latina, între altele, a forma verbĭ causativĭ. Astfel d i c a r e este un causativ din d i c e r e, s e d a r e un causativ din s e d e r e. Nu toțĭ causativiĭ de felul acesta figuréză în latinitatea cea clasică; o samă cată să fi fost propriĭ numaĭ latinităţiĭ rustice. Sensul cel fundamental al luĭ *băgare* fiind causativ: „faire entrer“, noĭ îl derivâm d'a-dreptul din latinul rustic v a d a r e „faire aller en avant“, causativ din v a d e r e „aller en avant“, înrudit — póte — cu vechĭul grec βάδος și βαδίζω. Să se observe că v a d e r e în

sinonimica latină se deosebĭa de ire prin aceea anume că însemna o mergere energică, înlăturând și biruind pedecele (Barrault et Grégoire). Singurul punct de justificat în acéstă etimologiă este trecerea latinuluĭ *d* la Românĭ în *g*.

Din „occi*do*“ românesce „uci*d*“ și „uci*g*“, apoĭ „uci*gaș*“. Din „putridus“ și „mucidus“—„putre*d*“ cu „putre*gaĭu*“ și „muce*d*“ cu „muce*gaĭu*“; din „purce*d*“ gerundiul poporan „purce*gând*“. In aceste exemple ne întimpină d'o-cam-dată numaĭ șovăirea între *d* și *g*, o șovăire însă fórte interesantă prin aceea că *d* tinde a deveni *g* tocmaĭ de 'naintea luĭ *a*, adecă a vocaleĭ celeĭ tematice din prima conjugațiune. O trecere însă perfectă există în „stri*g*“, „stri*gare*“, din latinul „stri*do*“, „strĭ*d*ere“, unde este tot-o-dată trecerea din a treĭa în prima conjugațiune, dar o trecere întâmplată deja pe terenul românesc, nu pe cel latin, și de aceĭa ne-causativă. A trage pe „strigare“ din „exquiritare, par syncope critare —gritare—exgritare transposé en extrigare“, după cum o face Cihac (I, 266), este ce-va maĭ pe sus de orĭ-ce aberrațiune linguistică posibilă. Prin sens și prin formă, „strig“ este din punct în punct latinul „strido“.

In flexiunea luĭ „strigare“ din „stridere“ orĭ-ce urmă din *d* a dispărut. Tot așa în *băgare* = v a d a r e „faire aller en avant“ causativ din v a d e r e „aller en avant“. Din simplul v a d e r e Românĭĭ aŭ conservat numaĭ imperativul „vă = vade!“, des încă în vechile tipăriturĭ și 'n care inițialul *v* n'a trecut în *b*, deși a trecut în *băgare* = v a d a r e, după cum n'a trecut în „vechĭu = vetulus“, deși a trecut în „bătrân = veteranus“, două vorbe din acelașĭ „vetus“.

v. *Băgare.—Băgat.—Strig.*

Bagà, s. f.; t. de Comm.: écaille de tortue. „Țéstă de bróscă țestósă“ (Șăĭnénu). „Un fel de os din care se face diferite lucrurĭ și scule, precum tabachere, inele, brățare etc.“ (Costinescu). Turcul b a g a cu acelașĭ sens.

A. Odobescu, Scrierĭ I p. 451: „Ornamentele săpate nu se păstrară decât pentru unelte eclesiastice maĭ micĭ saŭ pentru mobile de biserică fără de însemnătate liturgică. Aceste obiecte nu se executaŭ maĭ nicĭ odată în pétră, ci maĭ adesea în metale de preț, în os, în corn, în fildeș, în sidef, în *baga* orĭ în deosebite lemne...“

v. *Fildeș.—Sidef.—*[1]*Turc.*

Bagatèl, s. m., saŭ **bagatèlă** și **bagateà**, s. f.; bagatelle. Un franțusism saŭ póte italianism (b a g a t e l l a, span. b a g a t e l a), întrat în limba română deja în secolul trecut și care, dacă va rĕmâné în graĭu alăturea cu f l é c, cu m o f ț și cu alte c h i ț i b u ș u r ĭ, este o adevĕrată *bagatelă*. Românĭĭ se încercară dintru 'ntâiŭ să'l turcéscă, dându-ĭ forma de *bagatea*, la plural *bagatele*.

Critil și Andronius, Iași 1794 p. 29 „ačasta nu este decâtŭ o *bagatè*, aŭ zisŭ Erosŭ; și de socotești, și acesté niște *bagatéle*...“

Ibid. p. 42: „nu'lŭ înpacă decâtŭ cu mâncaré, nu'lŭ veselește decâtŭ cu gĭucăreĭ și cu *bagatéle*...“

I. Văcărescu p. 317:

Dar an nu bĕușĭ paharul?
Ba doă pahare rele:
Doĭ fecĭorĭ nu's *bagatele*!...

A. Văcărescu p. 34:

Atâta numaĭ ĭțĭ zic,
Să n'o numerĭ drept nimic
Și drept *băgătelă* chiar
A mĕ omorĭ 'n zadar...

Ţichindél, Fabule 1814 p. 407: „nu e lucru mic, însе pre lângă acésta ce vom zice, e *bagatel*...“

A. Pann, Erotocrit p. 82:

Acum o să se cunoască acel dulce cântăreţ,
Că trebuĭ să se arate din toţĭ vitéz maĭ isteţ,
Căcĭ dacă pe aceĭ ḑece a putut să 'nvingă el,
Astă luptă o să-ĭ pară că e un joc *băgătel*...

Alexandri, Iaşiĭ în carnaval, act II sc. 6:

„Lunătescu: Cât îĭ acea socotélă?
„Cati: Treĭ-ḑecĭ şi doĭ de galbinĭ.
„Lunătescu: O *bagatelă*!...“

v. *Fléc.*

Bagdadiă, s. f.; plafond. Se întrebuinţéză numaĭ în Moldova. Ne-a venit dela Turcĭ. Cihac (II, 545): „turc bagdādi stuc ou plâtre à la manière de Bagdad; de la même origine esp. baldaqui, baldaquin, it. baldacchino etc. de l'it. baldacco, nom de la ville de Bagdad (arabe bagdādi), où ces étoffes précieuses, ces brocarts se fabriquaient“. Este istoricesce interesant numaĭ în legătură cu alţĭ terminĭ architectonici întraţĭ la Romînĭ prin limba turcă, carĭ sînt multe şi între carĭ figuréză şi sinonimul tavan, maĭ respândit în graĭu.

v. [1]*Turc.* — *Duşumea.* — *Bagdat.*

Bagdàt, s. m.; t. de Géogr.; Bagdad. Altă dată cel maĭ vestit centru al civilisaţiuniĭ mahometane, *Bagdatul* trăesce pînă astăḑĭ în literatura şi chĭar în memoria popórelor orientale şi a celor legate cu Orientul.

Ion Neculcea, Letop. II p. 422: „de o parte era târgul *Bagdatul* şi de altă parte era apa Efratuluĭ...“

Cantemir, Chron. I, 258: „precum să zice prost cuvântul turcesc: socotéla smintită şi dela *Bagdat* să poate întoarce...“

Există în România o familiă *Bagdat*, apoĭ un sat în Brăila *Bagdatul-nouŭ*, ba şi Slobodia-*Bagdat* în Rîmnicsărat.

v. [1]**Turc.**

Bagéc, bagég, s. n., saŭ **bagécă, bagégă**, s. f.; lucarne, le bas du tuyau de la cheminée. „*Bagĭagă* este locul pe unde ese fumul în pod“ (I. Dimitriŭ, Vasluĭu, c. Mircescĭ). Se întrebuinţéză numaĭ în Moldova. Este turcul bağa cu acelaşĭ înţeles, cuvînt trecut de asemenea la Bulgarĭ, la Serbĭ, la Albanesĭ şi la Neo-grecĭ (Miklosich, Türk. Elem. I, 17).

Alexandri, Paraclisierul: „în fund o portiţă se deschide în zaplaz; în drépta o şură ca *bagecă* spre scenă...“ Şi la pag. 1767 explicaţiunea: „*bagécă*, gura de jos a coşuluĭ“.

v. [1]*Turc.*

Bàghiţă, — v. *Babiţă.*

Baghĭunètă (pl. *baghĭunete*), s. f.; t. milit.: baïonnette. Franţusism cunoscut în limba română aprópe de doĭ secolĭ, deşi nu sub forma actuală baïonetă. L'aŭ introdus la noĭ armata ruséscă a luĭ Petru cel Mare, saŭ póte maĭ de 'nainte Poloniĭ luĭ Sobieski. Polonesce bagnet, de unde se explică *g* în forma românéscă.

Nicolae Costin, Letop. II p. 68: „Moscaliĭ cu mare îndrăznire aŭ început a'ĭ goni şi a'ĭ gĭunghia cu şpege şi cu *baghĭunete* ce sînt în gura flintelor...“

A. Odobescu, Scrierĭ III p. 601: „vîrful baïonetelor şi tăişul săbiilor ajung pe luptătorĭ...“

v. *Şpagă.*

Bagĭòcură.
Bagĭocurèsc. } v. *Batjocură.* — *Batjocuresc.*

Bagrìn, s. m.; t. de Botan.: 1°. Robinia pseudo-acacia, acacia blanc; 2°. Cytisus laburnum, aubours. Salcâm, Acaţ. Oltenesce dafin. *Bagrín*, une-orĭ *braghin* şi chĭar *magrin*, se ḑice în Banat atât la salcâmul ordinar, precum şi la salcâm-galben (S. Lĭuba, c. Maĭdan). Se maĭ aude tot acolo pentru cel de'ntâĭu şi termenul brebene (M. Juĭca, Srediştea-mică). *Bagrin* este serbul bagrena (Karadžić), care însă nu se scie de unde vine, negreşit prin transpositiune dela numele uneĭ alte plante. Din bagrena Românii aŭ făcut *bagrin* prin analogiă cu anin saŭ arin.

v. *Salcâm.* — *Braghină.*

Bahadîrcă, s. f.; provinc.: bégueule. „Băborniţă ce face pe virtuósa bătrână prefăcută“ (Şăinénu, Elem. turc. 12). Acest moldovenism figurézĕ, după cât scim, numaĭ în dicţionarul frances-român al luĭ T. Codrescu. Intru cât privesce graĭul românesc, *bahadîrcă* n'are a face de loc cu Turcii, ci ne-a rĕmas d'a-dreptul dela soldaţiĭ muscalĭ din epoca ocupaţiunilor militare, cel mult de pe la finea secoluluĭ trecut. Rusesce femininul богатырка, rostit bagatîrca, însemnézĕ eroină în sens ironic saŭ comic, adecă tocmaĭ „bégueule“, pe când masculinul „bagatîr“ se ĭea ca „eroŭ“ numaĭ în accepţiune seriósă. Rutenesce bahatirca „femeiă bogată“ (Želechowski).

v. [1]*Muscal.*

Bahamèt. — v. *Bahmet.*

Bahlùĭu, n. pr. loc. m.; rivière en Moldavie, affluent de Jijia. Isvorînd în districtul Botoşanĭ, *Bahluĭul* trece prin Iaşĭ, primesce în sine patru rîuleţe saŭ pĕraie, din carĭ unul se chiamă Bahluĭeţ, şi se vĕrsă în Jijia la Ţuţora. In documente scrise cu cirilica: Бахлуи, bună-óră într'un crisov din 1453 (Arch. ist. I, 1 p. 103).

Ion Neculcea, Letop. II p. 449: „aŭ mers podghézul pe *Bahluĭu* în gĭos, aŭ trecut *Bahluĭul* pre la Căcarăzenĭ şi aŭ luat pre la Şanta şi aŭ trecut codrul la Vasluĭu...“

Am reprodus într'adins acest pasagĭu, pentru a se vedé că originea numeluĭ *Bahluĭu* pare a fi în cea maĭ strînsă legătură cu a celor-lalte localităţĭ avênd acelaşĭ sufix toponimic -luĭ, între carĭ cele maĭ cunoscute sînt Vasluĭu, Covurluĭu, de aci Tesluĭu şi altele, nu numaĭ în Moldova, dar şi 'n Muntenia.

v. *-luĭu.*

Cu tóte astea, pe de altă parte, este a-nevoiă a despărţi pe *Bahluĭu* de un cuvînt comun existinte pînă astăḑĭ pe a-locurĭ în graĭul poporan, şi anume balhuĭu.

„Balhuĭu, sinonim cu mocirlă şi cu nămol, numesce poporul pămîntul înmuĭat peste mĕsură cu apa ce vine de pe scursura uneĭ văĭ marĭ saŭ micĭ; când ómenĭĭ trec prin astfel de locurĭ cu carul saŭ numaĭ cu vitele slobode, se înnomolesc saŭ se scufundă, încât abia cu mare greutate es afară. Când balhuĭul nu e adînc, ci numaĭ de 1—2 decimetri, atuncĭ se chiamă şléf saŭ turbucală“ (D. Basilescu, Prahova, c. Drajna-de-sus).

Nu cum-va *Bahluĭu* şi balhuĭu să fie unul şi acelaşĭ cuvînt, diferenţiat printr'o uşóră metatesă?

v. *Covurluĭu.*

Bahmèt (plur. *bahmeţĭ*), s. m.; petit cheval de race noghaĭ, cheval tar-

tare. Tătarii Nogaĭ din Crîm și din Bugeac aveaŭ nesce caĭ micĭ, dar fórte ĭuțĭ și tarĭ, pe carĭ îĭ numĭaŭ b a h m a t și cu carĭ făceaŭ invasiunile lor în Rusia, în Polonia și 'n Moldova, astfel că termenul *bahmet*, ca nume tecnic al aceleĭ varietățĭ de caĭ, a pĕtruns tot-o-dată la noĭ și la veciniĭ noștri. E cĭudat că Cihac (II, 4) vrea cu orĭ-ce preț ca acest cuvînt curat tătăresc să fie la noĭ un slavism, deși relațiunile nóstre cu Tătariĭ eraŭ directe, fără nicĭ o mijlocire din partea Slavilor; ba încă *bahmeții* ceĭ maĭ vestițĭ eraŭ din Bugeac, adecă chĭar de pe teritoriul Românieĭ. Vechiĭ scriitorĭ polonĭ (ap. Linde, v. Bachmat) ne spun că *bahmeții* aveaŭ picióre scurte, eraŭ grosolanĭ, începeaŭ a fi bunĭ de călărią numaĭ dela patru anĭ în sus, dar întreceaŭ la gónă pe ceĭ maĭ frumoșĭ armăsarĭ.

Balada „Grue Grozovanul“:

Dacă vedea și vedea,
El în grabă se ducea
Chĭar la grajdĭul Hanuluĭ,
Hanuluĭ Tătaruluĭ;
Când la grajdĭu el ce zărĭa?
Un *bahmet* ce tot sărĭa,
Un căluț cam pătrărel,
Eșĭa 'n véră cincărel...

Cuvîntul se rostĭa și trisilabic: *bahamet*.

Balada „Fata cadiuluĭ“:

Și te du în grajdĭul meŭ
De'țĭ alege-un puĭu de smeŭ
Din cinci-ₔecĭ de *bahameți*,
Bahameți cu periĭ creți...

A. Odobescu, Scrieri I p. 161: „Eraŭ tot călușeĭ rŏtunₔeĭ de Dobrogea și *bahmeți* sbîrliți de Bugeac, abĭa tot pătrăreĭ și cincăreĭ...“

v. *Bugeac.* — *Cal.*

Bàhnă (plur. *bahne*), s. f.; maré-cage, marais. „*Bahnă*, loc mlăștinos pe care cresce papură și stuf“ (A. Cĭurénu, Vasluĭu, c. Zăpodeni). M o c i r l ă. M l a ș t i n ă. S m î r c. B ă l t ó c ă. B u l h a c...

Biblia Șerban-vodă 1688, Esa., XXXV, 7:

...acolo veselie pasărilorŭ, odâi de turme de trestie și *bahnă*...

...ibi laetitia avium, caulae arundinis et p a l u d e s...

Alexandri, Boĭerĭ și cĭocoĭ, act I sc. 12: „stejarul cel drept cresce pe munte, în aer viŭ și 'n țĕlină sănĕtósă, ĭar nu în *bahnă*...“

O mulțime de localități, unele fórte vechĭ, pórtă numele de *Bahnă*, B a h n i ț ă, B ă h n i ș ó r ă, B ă h n ă ș e n ĭ.

Sfitocul mănăstiriĭ Tisména, MSS. 1646 (Doc. Rom. II No. 3 p. 5, în Arch. Stat. din Buc.): „Vladul voevod fecĭorul Vladuluĭ voevod, lét 7019 (1501) dat'au sfintei mănăstiri sat anume *Bahna* toată cu tot hotarul...“

Satul *Bahnă* deja înainte de 1360 sub Vladislav Basaraba (Venelin, p. 6, cfr. ibid. 129).

Este polonul b a g n o, bohemul b a h n o „marais“.

v. *Băhlesc.* — *Băhnire.* — *Băhniș.* — *Băhnos.*

[1]**Bàhniță.** — v. *Bahnă.*

[2]**Bàhniță.** — v. *Bahorniță.*

Bahòrniță, s. f.; t. famil.: femme dépravée. Un lung registru de sinonimĭ figurézā la Jipescu, Opincaru p. 56: „când e 'ndârjit Rumânu pĕ fĕmeĭa luĭ, îĭ ₔice ce'ĭ ghine 'n gură, adică: muĭere, muĭerușcă, calu draculuĭ, dracu 'npelițat, vulpe 'n patru labe, scorpiĭe, ĭasmă, puĭu de lele, teleleĭcă, talpa ĭaduluĭ, petrecută, hăcuită, tîrîtură, papină, paț achină, fleórță, tîrfă, be-

șóndră, basoldină, *bahorniță*, magmuză, ploscașă...“

Este serbul bahoritza „sorcière“, bahoriti „ensorceller“ (Karadžić), înrudit pe de o parte cu slovenul bahárija „fanfaronnade“, bahulja „femme vaniteuse“ (Murko), ĭar pe de alta cu bohemul báchora „superstition, fable“ (Jungmann), adecă un cuvînt propriŭ ramureĭ slavice serbo-boheme. Pe serbul bahoritza Românul s'a mărginit a'l preface în *bahorniță* prin analogiă cu sufixul din băborniță; se póte însă ca și la Serbĭ să fie saŭ să fi fost forma bahornitza de vreme ce este la Sloveni bohornitza „sorcière“ (Matzenauer, Cizí slova p. 115).

Alăturĭ cu *bahorniță* circuléză cu acelașĭ sens bahniță, care ar puté să fie o simplă contracțiune românéscă din *bahorniță*, dacă nu cum-va este maĭ curând o vorbă slavică deosebită, căcĭ bohemesce bachna însemnéză „femeiă burtósă“, de unde póte să existe bahnitza chĭar în vre-un dialect serbesc.

Basmul „Inșir'te mărgăritar“ (Ispirescu, Legende p. 63): „o fată a uneĭ bahnițe de Țigancă ce'șĭ ținea ḑilele prin curtea boĭeruluĭ cu ce se îndurau stăpânii...“

v. *Baborniță*.

Bàĭa-de-aramă.
Bàĭa-de-fer. } v. 1·*Baiă*.

1·Bàiă (plur. *bâĭ*), s. f.; 1°. bain, baignoire; 2°. mine, minière, carrière. In primul sens, sinonim cu scaldă, nu și cu feredeŭ, care este o varietate a *băĭ*; în sensul al doilea, sinonim cu ocnă. Forma organică, pe care aŭ păstrat'o în parte Bănățenii, este *baniă*.

I. *Baiă* „bain“.

Coresi, Omiliar 1580, quatern. XI p. 3: „întru *bae* și în scăldătura apei aduce vindecare...“

Biblia Șerban-vodă 1688, Regn. IV, X, 27:

Și surpară casa lui Vaalŭ și orânduiră pre ĭa să fie *bae* până în zioa ačasta...	Et diruerunt titulos Baal, et posuerunt eum in latrinam usque in diem hanc...

Țichindél, Fabule 1814 p. 286: „Șase lunĭ [Omer] toate *băile* noroadelor le-aŭ încălzit cu acéste cărțĭ...“

Colindă muntenéscă:

O tu, dalbă ḑînișóră,
O tu, mândră lebejóră,
In *baiă* te-oĭu îmbăia,
Cu tine că m'oĭu scălda,
In *baiă* de lapte dulce,
De-aicea nu te'ĭ maĭ duce...

(G. D. T., Poes. pop. 89).

Poporul descrie une-orĭ *baĭa* astfel încât s'ar crede cine-va strămutat în anticitatea romană. Așa în basmul „Brósca țestósă“ (Ispirescu, Legende p. 37):

„—La noĭ este obiceiul, adăogă ḑîna, ca înainte de a merge la cununiă, să ne îmbăiăm.

„—Ne vom îmbăia la palaturile tatăluĭ meŭ, rĕspunse el.

„—De ce să maĭ facem p'acolo tevătură? să ne îmbăiăm aci.

„Și făcênd un semn cu mâna, apa elesteuluĭ se trase într'o parte și într'alta, și în locul luĭ se vĕḑură nisce palaturĭ strălucite de podóbe, încât la sóre te puteaĭ uita, dară la dînsele ba. Aurul cu care eraŭ poleițĭ stâlpiĭ și ciubucele de pe lîngă strĕșină, licărĭaŭ de-ți luaŭ ochiĭ. Ḑîna luă de mână pe fiul împĕratuluĭ și intră în palat. Veḑĭ că el rĕmăsese cu ochiĭ bleojdițĭ, ca

unul ce nicĭ dînsul, deşi era fecior de împĕrat, nu maĭ vĕḑuse asemenea scumpeturĭ. Şi fiind *băile* gata şi apa încropită numaĭ ca laptele cînd îl mulge dela óiă, intrară fie-care în câte o *baiă* şi se îmbăiară. Fiul împĕratuluĭ nu cuteza să calce pe pardoséla *băiĭ* şi pe velinţele cele de mare preţ ce eraŭ aşternute prin palat, de milă să nu le strice frumuseţea. *Baia* era pardosită cu tot felul de marmură lustruită, şi adusă din meşteşug aşa încât închipuia fel de fel de florĭ, de pasĕrĭ şi câte nagode tóte. Apa ciuruia din ţevĭ aurite şi o luaŭ cu năstrape şi cu căuşe de aur. Ştergarele eraŭ de mătase şi în ţesătură cu fir de cel bun şi cu mărgăritare. După ce eşiră din *baiă* şi se îmbrăcară, trecură prin grădină, unde mirosul florilor îĭ îmbĕta..."

Ca termen bisericesc, *baiă* este vasul care servesce la botez, „fonts de baptême".

Omiliar dela Govora, 1642, p. 121: „Unulu e tatâl vostru în cerĭu, o mumâ pre voi v'au născut: *băia* botejuniei; une ţiţe vâ hrănirâ pre voi..."

Mitropolitul Antim, Predice ed. Bianu, p. 196: „ĭ-au dăruit nu numaĭ sănătatea trupuluĭ, ci şi a sufletuluĭ, botezându-se de sfîntul Silivestru; s'au botezat drept aceĭa în *băia* a doua a naşterei..."

v. *Cĭupă.* — *Feredeŭ.* — *Scaldă.*

II. *Baiă* „minière, carrière".

Dicţionarul MSS. bănăţén circa 1670 (Col. l. Tr. 1883 p. 427):

„*Banyĕ*. Fodina.

„*Banyĕ* de aur. Aurifodina.

„*Banyĕ* de argsent. Argentifodina.

„*Banyĕ* de arame. Aerifodina.

„*Banyĕ* de plumb. Plumbifodina.

„*Banyĕ* de fiĕr. Ferrifodina.

„*Banyĕ* de cositor. Stannifodina."

Geografia Ardéluluĭ Mss. circa 1650 (Cipariu, Archiv. 1869 p. 435): „unii lucră la argint viu, aur, argint, arame, plumb, her, oţel, şi pre alocuré sănt oraşe de *băi*..."

Astădĭ în Muntenia numaĭ numele tîrguşoruluĭ *Baia*-de-aramă în Mehedinţĭ şi al satuluĭ *Baia*-de fer în Gorj păstrézâ suvenirea vechilor miniere de acolo.

Constantin Brâncovén, 1693 (Cond. Mss. în Arch. Stat. p. 217), în „o carte a Costii neguţitorĭul dela *Baia*-de-aramă", ḑice: „...cari moşie şi rumâni au fost zălogit Íachim spătărelul drept aramă oca 700 la Dédĭul Duca, şi acei bani ce s'au dat pre aramă au fost ai Costii neguţitorĭul, şi când au fost la zi, neputând să dé arama, au fost dat toate zapisele de ačastă cumpărătoare la mâna Costii..."

Acelaşĭ (ibid. p. 109): „Şi ĭar am dat şi am adaos Domniĭa mé satul ce se chĭamă *Baia* de fer din sud Gorjiŭ.."

Mitropolitul Dosofteĭu, Synaxar 1683, f. 21 b (Sept. 17): „le tăĭarâ gleznile dela pičorul cel stângŭ şi'ĭ dĭaderâ la ocne la *băĭ* să paţâ rău..."

In secolul XVIII sensul cel montanistic al cuvîntuluĭ *baiă* a fost deja uĭtat în Moldova şi 'n Muntenia, fiind înlocuit prin turcul madem, ĭar episcopul Amfilohie Hotiniul (Gheografie, Iaşĭ 1795) s'a încercat chĭar a introduce pe francesul minieră.

v. *Madem.*

Vîlva-*băilor* este o fiinţă mitologică, despre care se povestesce în Ardél.

Frâncu şi Candrea, Moţiĭ p. 67: „Găina e un munte situat la méḑă-ḑiapus a Munţilor apusenĭ şi are o înălţime de 1744 metri peste nivelul mărĭ. La pólele luĭ e Vidra-de-sus şi numirea sa se ascunde în întunericul

mitic. Vidreniĭ spun că în timpul când și în munții Bihariei se lucrau *băile*, o găină de aur eșa din *băĭ* spre a se aședa în vîrful munteluĭ pe cuibul seŭ în care eraŭ oële sale de aur. Vidreniĭ atrași de frumusețea ne maĭ pomenită a găineĭ, în maĭ multe rînduri s'aŭ încercat s'o prindă, ea însă a fugit în jurul minelor de aur dela Roșia. De atuncĭ ne maĭ putêndu-se găsi aur în *băile* din acest ținut, Moțiaŭ încetat de a le maĭ lucra, fiind-că găina din poveste era V î l v a-*băilor*, și ea a dus aurul cu sine în părțile unde a sburat...“

v. [1]*Vîlvă.*

Cuvîntul *baiă* a avut în linguistică o sórtă fórte cĭudată. Cihac îl pusese de'ntâĭu între „elemente latine“ (I, 21), apoĭ s'a resgândit și l'a băgat între „elemente slavice“ (II, 5). Laurian și Massim îl consideraŭ ca latinesc, și totușĭ îl așéda în „Glosariul“ lor adecă între „vorbe străine prin origine saŭ formă“. Și tótă încurcătura vine numaĭ și numaĭ din împregĭurarea că și Slaviĭ nordicĭ — Rușiĭ, Poloniĭ, Bohemiĭ — aŭ cuvîntul b a n i a cu același înțeles. Dacă nu l'ar avé Slaviĭ nordicĭ, de sigur nu s'ar afla un singur glas care să tăgăduéscă originea *băiĭ* din latinul b a l n e a. Să cercetăm.

In epoca imperială singularul b a l n e u m nu se maĭ întrebuința aprópe de loc, ci numaĭ pluralul b a l n e a, care tindea astfel în graĭul poporan a trece la prima declinațiune, întocmaĭ ca „folia“ din „folium“, românul „fóiă“ = italianul „foglia“ = spaniolul „hoja“ etc.

De altmintrelea, chĭar dacă latinesce s'ar fi întrebuințat numaĭ b a l n e u m, și tot încă Românii l'ar puté avé în forma feminină, după cum aŭ pe „albiă“ din latinul „alveus“, de unde la Italienĭ și la Spaniolĭ „alveo“.

Punctul nostru de plecare va fi dară latinul rustic b a l n e a, cu accentul pe silaba inițială: b à l n e a. Al doilea punct este grupul consonantic *-ln-*. El ne întimpină de asemenea în adjectivul „alninus“, de unde Românii aŭ făcut „anin“ (v. [1]*Anin*), ĭar prin urmare — după fonetica românéscă — din b à l n e a trebuĭa să se facă b à n e a, de unde apoĭ d'a-dreptul b à n i ă și *baiă*. In b a n i ă = b a l n e a *a* de 'naintea luĭ *n* n'a trecut în *â*, după cum n'a trecut nicĭ în „anin = alninus“. Decĭ, în privința transițiuniĭ regulate a sonurilor nu există nicĭ o umbră de dificultate. Nu maĭ puțin nicĭ în privința desfășurăriĭ sensurilor, căcĭ deja pe terenul italic b a l n e u m trebuĭa să fi căpětat înțelesul secundar de „ocnă“, de vreme ce acest înțeles ne întimpină și 'n italianul b a g n o, de unde francesul b a g n e și spaniolul b a ñ o. Acest înțeles de „carrière“ saŭ „minière“ cată să se fi desfășurat din aspectul părților inferióre ale *băilor* greco-romane, maĭ cu samă din așa numitul „hypocaustum“.

Pentru slavicul „bania“ nu s'a găsit pînă acum nicĭ o origine slavică proprĭă. Este o vorbă împrumutată. De unde să fie? Ambele noțiuni cuprinse în *baiă*, cea igienică și cea montanistică, sînt de acelea carĭ lesne se respândesc orĭ-cât de departe pe calea culturală, trecênd pe nesimțite dela un popor la altul. După căderea imperiuluĭ roman, Italia n'a încetat nicĭ o-dată, maĭ mult saŭ maĭ puțin, de a exercita o acțiune industrială, comercială, tecnică asupra Europeĭ întregĭ. Din țerile slavice, acea acțiune trebuia s'o resimță maĭ ales Bohemia, cea maĭ veche ea-însăși prin civilisațiune. Bohemul b a ñ saŭ b a n ě „bain et mine“ ar puté să fie un împrumut din italianul b a g n o, pe

care Bohemiĭ îl vor fi transmis apoĭ într'un sens Polonilor ca b a n i a „bain“, într'un alt sens Ungurilor ca b á n y a „mine“, călĕtorind de aci cuvîntul dela Poloni la Ruşĭ. E cu putinţă însă, şi e chiar de creḑut că Ungurii, carĭ la venirea lor în Europa găsiseră *băĭ* lucrate de vécurĭ în Ardél, să fi luat cuvîntul dela Românĭ. Posibilităţĭ de felul de maĭ sus sînt multe, în faţa cărora se rădică o singură imposibilitate, şi anume aceea ca Românii să fi împrumutat dela Slavĭ saŭ dela Ungurĭ un cuvînt, care unguresc saŭ slavic nu este, pe când la noĭ, prin sens şi prin formă, ca şi prin tradiţiunea *băilor* romane din Dacia, el se constată a fi o continuitate directă din latinul b a l n e a. Cestiunea originiĭ externe şi a filiaţiunilor interne ale termenuluĭ b a n i a la Slavĭ maĭ rĕmâne de-o-cam-dată o problemă; cât se atinge însă de latinitatea *băiĭ* la Românĭ, ea ni se pare a fi scósă din orĭ-ce îndoélă, deşi Macedo-românii aŭ perdut acest cuvînt, păstrat în gĭurul lor de Serbĭ şi de Bulgarĭ. Turciĭ — ḑice Cihac (I, 21) — aŭ de asemenea „b ā n a bains d'eaux chaudes naturelles“; se póte, după cum Turciĭ prin împrumut aŭ o mulţime de cuvinte dela Italienĭ.

v. ²·*Baiă*. — ¹·²·*Băiaş*. — ¹·²·*Băiat*.

²·**Bàiă**, n. pr. loc. f.; t. de Géogr.: ancienne ville, aujourd'hui village en Moldavie. Se rostesce şi se declină întocmaĭ ca b a i ă „bain“.

Ion Neculce, Letop. II p. 255: „găsit'aŭ atunce un podghĭaz mare la *Bae* şi s'aŭ lovit hatmanul Velicĭco cu dănşiĭ...“

Nicolae Costin, Letop. II p. 13: „mergând spre ceĭ ce era în Sucévă, ĭ-aŭ lovit pe şesul *Băiĭ*...“

Astăḑĭ *Baĭa* este o simplă comună rurală în districtul Sucéva, cu vr'o 3000 locuitorĭ. La 1684 Miron Costin (Arch. ist. I, 1 p. 172) o numĕră încă între oraşe, punênd'o în ţinutul Dorohoĭuluĭ înainte de Ştefănescĭ; peste puţin însă, sub Cantemir (Descr. Mold. p. 17), figuréză deja ca tîrg numaĭ Ştefănescii, ĭar despre *Baĭa* nicĭ o vorbă.

Şi totuşĭ *Baĭa*, sub forma veche *Baniă*, cu cirilica Баня, este una din localităţile cele maĭ vechĭ în Moldova, întemeiată după uniĭ de Dragoş-vodă, după alţiĭ de o coloniă săséscă din aceĭaşĭ epocă.

Cronica slavo-moldovenéscă de pe la 1510 (Bogdan, Vechile cronice p. 188):

И Драгошь воевода насади пръвое мѣсто [Боурени] на рѣкѣ на Молдавѣ и потомъ насадиша мѣсто Бани и иные мѣста по рѣкамъ и по крипицамъ...	Iar Dragoş-vodă a descălecat întâĭul loc pe apa Moldoveĭ [Boureniĭ], maĭ apoĭ a descălecat locul *Baĭa* şi alte locurĭ d'a-lungul apelor şi isvórelor...

Nicolae Costin, Letop. I p. 91: „Sucéva târgul l'aŭ descălecat niştе cojocarĭ: socĭu se chĭamă ungureşte cojocar, ĕră Sucéva cojocărie. Aşijderé şi târgul *Baĭa* l'aŭ descălecat niştе olarĭ Saşĭ: olărie săseşte se chiamă b a ĭ a...“

Cantemir, Hron. II p. 113: „hronicul moldovenesc cel vechĭu pomeneşte de niştе Ruşĭ ce-aŭ fost lăcuind la Sucéva şi la *Bae* maĭ de 'nainte de veniré luĭ Dragoş-vodă...“

Ibid. p. 377: „dintr'aceste létopiseţe, carile acmu prin mânule noastre să poartă, macar că chip şi socotélă de adevărată istorie nu pot avé, însă pre cât arată că şi maĭ de'nainte de înturnaré Moldovénilor dela Ardél să fie aflat niştе cojocarĭ Unguri la Sucévă şi niştе olarĭ la *Bae* şi de un Iaţco Rus la satul carele de pe nu-

mele aceluĭ Rus şi acmu să să fie chemând Eţcanii, aceste de aŭ fost aşé adevărate, putem zice că de mirat lucru este, cum Ungurii şi Ruşii, oameni streini fiind, s'aŭ putut stăvi şi a să ţiné pre acéle locurĭ, ĭară ceĭ de moşie nicĭ cum..."

Cu tótă supĕrarea luĭ Cantemir, *Baĭa* încă pe la jumătatea secoluluĭ XV, înainte de Ştefan cel Mare, era o localitate curat săséscă, avênd un regim municipal compus din Saşĭ.

Printr'un crisov din 1453 (Arch. ist. I, 1, p. 102), Alexandru-vodă Iliaş hărăzesce monastiriĭ Pobrata următórele dreptură în tîrgul *Baĭa*:

...еще есми далн. с колею шолтѕзы и прѣгары wт Баня. цюбы имали wт нѫх маниѫ. на кажды год. по двѣнадесѣт колод. солод. и четири колод. пшеницы. и тои цюбы давали на каждын год нашемѕ монастирю безабака. протож. каре коли Сасове wт Баня. имет wтстоупити. wт своиѫ. токмѫл. бѣд коли. тогди Сасове. нам имет платити. ѫ. роубли сребра...

...am maĭ dat, cu voĭa şoltuzuluĭ şi părgarilor dela *Baĭa*, ca dela móra lor să aĭbă a lua mănăstirea nóstră pe tot anul câte 12 mĕsurĭ de orz şi 4 mĕsurĭ de grâŭ fără nicĭ o zăbavă; ĭară dacă Saşiĭ din *Baĭa* vor călca vre-o dată acéstă tocmélă, atuncĭ aceĭ Saşĭ ne vor plăti 60 ruble argint...

De aci însă nu urméză, negreşit, că Saşiĭ aŭ fost chiar întemeĭetorĭ aĭ *Băiĭ*, al căriĭa nume *Banĭa* nu e de loc săsesc.

Inflorirea *Băiĭ*, ca şi a Bacăuluĭ, se datoriă Margaretei, prima soţiă a luĭ Alexandru cel Bun, papistaşă şi Ungurôică. Ea fusese înmormîntată aci într'o biserică, unde Marco Bandini (ap. Kemény în Kurz's Magazin II, 15) ĭ-a vĕdut încă mormîntul la 1646 cu următórea inscripţiune: „Anno MCCCCX hoc templum in honorem Beatissimae Mariae Virginis dedicatum, ab Illustrissimo Principe Alexandro Vayvoda aedificatum est una cum Monasterio Moldaviensi, cujus piae memoriae conjux Margaretha sub fonte Baptismatis sepulta est. Requiescat in vitae aeternae resurrectionem. Amen".

Inainte de acea epocă şi pînă mult maĭ târdiŭ, afară de olăria despre care vorbesc Nicolae Costin şi Cantemir, *Baĭa* era renumită prin făinăriă.

Intr'un crisov din 1448, Domnul moldovenesc Petru-vodă ḑice că: „lîngă oraşul *Baĭa* aŭ fost din vechime morile domnescĭ pe timpul fraţilor şi al părinţilor seĭ" (Ulĭanitzki, Матеріалы для исторіи p. 7).

La 1402 Alexandru cel Bun hărăzise mănăstiriĭ Moldoviţa doĕ morĭ întregĭ şi o jumătate de móră la *Baĭa*, şi 'n acelaşĭ timp patru case de Tătarĭ tot de acolo, negreşit remăşiţe din vechea împoporare cumanică a Moldoveĭ (Wickenhauser, Moldawa p. 55).

Acéstă donaţiune a fost întărită aprópe peste doĭ secolĭ — la 1581, 1593, 1595 — de către Iancu Sasul, Aron-vodă şi Ştefan Răsvan, carĭ maĭ adaugă că mănăstirea Moldoviţa, pe lîngă morĭ, stăpânĭa în *Baĭa* şi o veche berăriă (ibid. p. 88, 94, 95).

In timpul luĭ Stefan cel Mare *Baĭa* a fost arsă, ilustrându-se prin victoria acestuĭ Domn asupra Ungurilor.

Urechea, Letop. I p. 119: „[Matiĭaş craĭul] aŭ lăsat calea despre Sucévă, unde'l aştepta Ştefan-vodă, şi aŭ luat spre *Bae*, unde aŭ sosit luna Dechem-

vrie 14 (1466), şi acolo la *Bae*, cum nu vré avé nicĭ o grijă de nicĭ o parte, îşĭ lăsă oastea fără nicĭ o pază, la băuturĭ şi la jacurĭ. De care lucru având Ştefan-vodă ştire şi prinzând limbă martĭ Dechemvrie 15, aŭ aprins târgul asupra lor, când eĭ era fără nicĭ o grijă; şi fiind eĭ beţĭ, ĭ-aŭ lovit Ştefan-vodă...“

Sulzer (Gesch. d. trans. Dac. I, 140 sqq.) s'a ocupat mult cu *Baĭa*. El a găsit în localitate mormîntul unuĭ Sas dela 1652: „Dominus Joannes Wolff de Banya“, care pare a dovedi că Saşiĭ ceĭ din secolul XV se mânţinură în *Baĭa* pînă 'n timpul luĭ vodă Vasile Lupul. Sulzer s'a încurcat însă, când se apucă a căuta la *Baĭa* urme montanistice, presupunênd că vechiĭ Romanĭ scoteaŭ de acolo aur.

Numele cel adevĕrat al părîuluĭ, care curge lîngă *Baĭa* şi se vérsă apoĭ în Moldova, nu este Topoliţa, după cum se rostesce astăzĭ (Frunzescu), ci Topliţa, nume ce i se dă în crisóve începênd dela Alexandru cel Bun (Wickenhauser, op. cit. p. 81, 93). Toplitza slavonesce însemnéză tocmaĭ baiă: „топлица, θερμὶ ὕδατα, thermae“ (Miklosich, cfr. Karadzić ad voc.). In ţerile slavice o mulţime de localităţĭ pórtă acest nume, pe care Germaniĭ îl prefac în Tœplitz. Numele *Baĭa* nu este dară decât o traducere a numeluĭ părîuluĭ Topliţa şi însemnéză „bain“, nu „minière“.

v. [1]*Baiă.* — *Topliţă.*

[3]**Bàiă.** — v. *Bade.*

[4]**Bàiă.** — v. *Baĭcu.*

Baĭb, s. m.; t. de Jardin.: plant d'ognon. Baronzi, Limba Română p. 128: „*Baĭb*, usturoĭu de sămînţă“.

„*Baĭb* se chiamă usturoĭul acela al căruĭa bulb nu e împărţit în căţeĭ, ci otova, adecă tot una dela periferiă pînă la mijloc. Cuvîntul *baĭb* se întrebuinţéză numaĭ întovărăşind pe substantivul usturoĭu: usturoĭu *baĭb*. L'am auzit în împregĭurimile Tîrguluĭ-Frumos“ (Th. Speranţia).

Baĭb pare a fi de o origine de tot romanică, ca şi aĭu, cépă, usturoĭu. Spaniolul babosa „ognon ou bulbe qu'on garde pour planter“ (Fonseca), să fie óre de aceĭaşĭ origine latină rustică cu al nostru *baĭb*? Cuvîntul spaniol presupune un prototip „babosus“ saŭ „bavosus“; cuvîntul român derivă, după noĭ, dintr'un prototip de asemenea adjectival babeus, cu conservarea luĭ *b* prin metatesa luĭ *i* = *e* întocmaĭ ca în „aĭbă = habeat, roĭb = rubeus, sgaĭbă = scabies“.

v. *Usturoĭu.*

Baĭbafir. — v. *Başbafir.*

Baĭbaràc (pl. *baĭbarace*), s. n.; t. rust.: sorte de vêtement court, pourpoint. Un fel de ilic. Ca nume de haĭnă ţerănéscă scurtă, fie femeéscă, fie bărbătéscă, dar numaĭ pentru copiĭ saŭ flăcăĭ, *baĭbarac* se aude la sătenĭĭ din Moldova, din Ţéra-Românéscă, parte din Ardél, şi la Huţanĭĭ saŭ Romînĭĭ ceĭ rutenisaţĭ din Galiţia, dela carĭ a trecut şi la altĭ Rutenĭ (Želechowski, Ruthen. Wtb. I, 9).

„*Baĭbarac*, o haĭnă scurtă la ţerance şi la copiiĭ dela ţéră“ (I. Serbulescu, Mehedinţĭ, c. Butoiescĭ).

„*Baĭbarac* în Moldova, prin judeţele Iaşĭ şi Botoşanĭ pe cursul Miletinuluĭ, se numesce o haĭnă, scurtecică aşa cam pînă la brâŭ. E sinonim cu laĭbărul, cu acea deosebire însă că laĭbărul póte să fie şi din noŭ, pe când *baĭbaracul* se face dintr'o haĭnă

veche maĭ lungă, care a fost scurtată“ (Th. Speranţia).

In Transilvania *baĭbarac* s'a prefăcut în buĭbălac saŭ buĭbălăŭ „surtuc pentru femeĭ croit strîns la trup“ (Tribuna din Sibiĭu 1890 No. 86).

Intr'o doĭnă ardelénă:

Frunză verde ĭasomie,
Spusu-mĭ-a măicuţa mie,
Că mĭ-a face buĭbălac
Şi m'a da după diac...

(Gaz. Trans. 1888 No. 173).

Ca nume propriŭ personal, saŭ maĭ bine ca o poreclă ironică, în ghicitórea despre „dovléc“:

Pe valea luĭ *Baĭbarac*
Şede Vlad mort şi umflat.

(Ţara-nouă 1887 p. 157).

Un fel de *baĭbarace* se aduceaŭ din Turcia, judecând după tarifa vamală din 1761 (Cogăln., Arch. ist.): „*Baĭbarace* noue, de 7 un leŭ“.

Cuvîntul e fórte vechiŭ în limba română şi a avut o sórtă curiósă de scădere semasiologică. Baiborak era numele tătăresc al uneĭ stofe orientale preţióse, care se aducea din Crim prin comerciul genoves şi avea în secolul XV un deposit în Moldova. Din acea stofă se făceaŭ haĭne. Una din condiţiunile de alianţă între Domniĭ Moldoveĭ şi între regiĭ Polonieĭ era de a trimite în fie-care an la curtea regéscă câte 400 bucăţĭ de baibo-rak (Linde ad voc.). Din palat şi de-la boĭerĭ cuvîntul a trecut la bordeĭul ţeranuluĭ, unde însă *baĭbaracul* cel scump de altă dată s'a prefăcut într'o veche haĭnă scurtată, care adecă fost-a ce a fost, dar a ajuns un lucru prost.

v. *Coftiriă.* — *Ilic.* — *Băĭbărăcăriă.*

Baĭbazîr. — v. *Başbafir.*

Bàĭcă, s. f.; provinc.: sage-femme. Móşă. Cuvînt întrebuinţat într'o parte a Banatuluĭ.

„La móşa, care moşesce, în părţile Reciţeĭ se ḑice babă, în ale Bocşeĭ *baĭcă*“ (S. Lĭuba, Banat, c. Maĭdan).

S'a format din babă prin analogiă cu taĭcă şi maĭcă.

v. *Maĭcă.*

Baĭcénu, n. pr. pers. m.; ancienne famille noble moldave. — v. *Baĭco.*

Bàĭco s. **Bàĭcu**, n. pr. pers. m. Un nume de botez şi de familiă fórte respândit altă-dată la Romănĭ, la Bulgarĭ şi la Serbĭ — fără a se puté sci care dela care a luat, saŭ dacă nu cum-va uniĭ şi alţiĭ vor fi căpĕtat din vre-o limbă turanică medievală — era şi Baĭu saŭ Baiă cu deminutiviĭ seĭ Baĭlă, Baĭce şi *Baĭcu* saŭ *Baĭco.*

Intre Romăniĭ din Serbia, carĭ între aniĭ 1293—1302 aparţineaŭ mănăstiriĭ Hilandar, unul se chiăma Bailo (Docum. Hurmuzache, I p. 797; cfr. Daničić, Rječnik iz starina I p. 22).

La 1453, Alexandru-vodă Iliaş dăruesce mănăstiriĭ Pobrata treĭ dintre Tătariĭ ceĭ aşeḑaţĭ din vechime în Moldova, între carĭ unul se chiamă *Baico* (Arch. ist. I, 1 p. 103, 142).

Intre boieriĭ moldovenescĭ la 1448—53 era Ion Baičan (Ulĭanitzki, Матеріалы для исторіи p. 72; Arch. ist. I, 1 p. 103).

Intre numĭ personale într'un crisov muntenesc din 1536 (Cuv. d. bătr. I p. 239): Baĭa.

Intr'un zapis muntenesc din 1604 (Cuv. d. bătr. I p. 136), între boieriĭ marturĭ: „*Bœico* logofăt ot Drăghineşte“.

Un Român din Gherghiţă la 1642 *Baico* (Venelin, 323).

Zapis muntenesc din 1681 (Doc. Rom. I No. 174 în Arch. Stat. din Buc.): „ace delniţi anome care o a ţănot *Baĭcu* ot Voineşte şi o am vândut eu Stanĉol fečorul Bărangăi...“

Zapis muntenesc din 1686 (Doc. Rom. I No. 183): „Opré a lu Ion i *Baiculŭ*...“

„Poĭana *Baĭculuĭ*“, un sat în Moldova (Frunzescu); apoĭ „calea Baĭuluĭ“ şi „Baĭul-mic“ cu „Baĭul-mare în Muntenia (ibid.).

Numele personal *Baĭcu* se întrebuinţézĕ pînă astăzĭ printre Moţiĭ din Ardéi (Frâncu-Candrea, Munţiĭ apuseni p. 117).

Aŭ existat şi formele feminine Baĭa şi Baiţa (Venelin).

De aci numirile de familiă Băican, Băiculescu, Băilescu, precum şi cele topice Băieschĭ, Băicenĭ, Băicoĭu, Băiculeschĭ, Băilescĭ.

In dialectul turc djagataic baĭ însemnéză „homme riche, seigneur“ (Vámbéry). Tot aşa se ţicea în limba cumanică: „bay, dives“ (Kuun, Codex Cumanicus p. 299). Póte de aceiaşĭ origine este numele celebruluĭ khagan al Avarilor Baĭan (626), precum şi al regeluĭ bulgar Baĭan (762) din dinastia cea turanică.

v. [1]·*Coman.*—[2]·*Bale.*

Baĭcu.—v. *Baĭco.*

Baĭdĭr, s. n.; cache-nez, sorte de chale, long mouchoir de cou en laine ou en coton. Vorbă întrebuinţată în Moldova, póte şi pe aĭurĭ.

„Ţeraniĭ la frig îşĭ învălesc gâtul cu *baĭdir*, o lungă fâşiă din bumbac saŭ lână colorată“ (D. Arghirescu, Covurluĭu, c. Moscu; Tutova, c. Iepureniĭ).

Cuvîntul este învederat oriental turanic, dar nu turcesc.

v. [1]·*Coman.*—*Baĭbarac.*—*Baĭer.*

Bàĭer s. **bàĭeră** (plur. *baĭere, baĭerĭ, băĭerĭ*), s. n. et f.; 1°. lien, cordon, tirant, nœud; 2°. amulette. „Aţă maĭ mult saŭ maĭ puţin grósă, cordea, fâşiă etc., cu care se prinde, se légă, se închide ce-va, saŭ de care spînzură ce-va: cămeşile ţĕranilor noştri aŭ la guler două *baĭere* saŭ cheĭetorĭ. In special, sgardă ce se pune la gât, maĭ ales la copiĭ, ca preservativ în contra deochĭuluĭ saŭ altor rele, orĭ ca avênd puterea de a vindeca rele: de când am pus *baĭere* copiluluĭ, ba să se maĭ deochie! purtaţĭ, cum vĕz, *baĭere* de friguri. Metaforic, *baĭerele* inimeĭ: mi s'aŭ rupt *baĭerele* inimeĭ“ (L. M.).

„*Baer, baerile,* împletiturĭ de lână colorată cusute cu amîndoĕ capetele de partea deschisă a straiţeĭ spre a o puté anina după grumaz. *Baere* se numesc şi nişte împletiturĭ maĭ subţirĭ de lână, descântate de vre-o muĭere sciutóre, carĭ se pun la grumazul copiilor bolnavĭ spre a redobândi sănătatea. In fine, poporul numesce pre aicĭ *baere* şi urechile inimeĭ, nemţesce Herzklappe. Frase: Cósă *baerul* la straiţă. Am fost la baba Eva să'mĭ facă un *baer* la copil, că e bicĭag de gĭochĭu. Tuşesce aşa de tare, încât creţĭ că i se rup *baerile* inimeĭ“ (M. Juĭcă, Banat, Srediştea-mică).

„*Baĭer*, o aţă de lână care servesce în loc de tórtă la găleţile dela stână. *Baĭer* la straistă, la desagĭ, la pungă, la peptare lungĭ, aţele cele de pele cu canafĭ legate la pept şi trase pe subsuorĭ şi îmbinate la spate prin o mărgică“ (S. F. Marian).

I. *Baĭer, baĭeră* „lien“.

Baĭere la haĭne ţerănescĭ, maĭ cu samă la fete, „căpĕtâĭu de cingĕtóre etc. ce rĕmâne afară peste nodul de

strînsură saŭ de înnodare; cheotórea de aţă, de sfóră, de găitan la o haĭnă, o căméşă etc.“ (Costinescu).

Doĭnă din Ardél:

Frunḑă verde frunḑuliţă,
Eşĭ, mândruţo, la portiţă
Numa 'n *baieri* şi 'n crătinţă...
(R. Simu, c. Orlat).

„Să nu'şĭ facă fata *baieri* lungĭ la iĭe, că fetesce mult“ (R. Simu, c. Orlat).

Baiere la pungă, de unde locuţiunea proverbială „a strînge *baierele* pungeĭ = a nu pré cheltui, a face economiă.“

Ion Créngă, Scrieri I p. 43: „Şi trecênd pe lîngă un negustoriu cu pungĭ de vînḑare, dă gînsacul pe o pungă de cele pe talger, cu *baerile* lungĭ, de pus în gît...“

Jipescu, Opincaru p. 58: „sĕ face că'ţĭ dă povaţă cum să nu chĭeltuĭeştĭ, pînă'ţĭ taĭe pĕ nesimţite *băĭerili* pungi...“

Alexandri, Ginerele luĭ Hagi-Petcu, act I sc. 5:

„Petcu: Ĭa veḑi'l, Adelo? Chĭar acu'mĭ ḑicea că bărbatu-teŭ te ruinézĕ...

„Verdulescu: Dar! o spuneam... însă tu n'aĭ decât să strîngĭ *baerile* pungiĭ...“

Ibid., sc. 14: „Iţĭ place să trăescĭ ca un haĭtuĭu, trăesce fĕtul meŭ; şi eŭ de aḑĭ înainte mĭ-oĭu strînge *băĭrile* pungiĭ...“

Baĭerele i n i m e ĭ, „entrailles“, partea cea ascunsă, aşa ḑicênd legată saŭ înnodată a inimeĭ:

„A ofta din *băerile* inimeĭ“ (Jarnik, Sprachliches, 16).

Basmul „Porcul cel fermecat“ (Ispirescu, Legende p. 54): „Mi se rupe, uĭte, *băerile* inimeĭ de milă pentru dumnéta...“

A. Odobescu, Scrieri III p. 256: „simţindu-mĕ atuncĭ la largul meŭ, rideam din *băierile* inimeĭ...“

Descântec oltenesc de „aplecate“:

Să săriţĭ
Să resăriţĭ
Din *baĭerile* inimeĭ,
Să vĕ duceţĭ la fete de împĕrat
Că v'aştéptă cu făcliĭ aprinse
Cu mesele 'ntinse...
(F. Popescu, Romanaţĭ, c. Cilieni).

Metaforic, o „întrebare fare *baĭere* = fără n o d, fără a s c u n ḑ ĕ t u r ă“, la Cantemir, Ist. Ieroglif. (Mss. în Acad. Rom.) p. 228: „Dulăiĭ câtă-va vréme în gânduri stând, şi la întrebare fără *baĭere* ca aceĭa ce să-ĭ răspunză socotind, maĭ tărḑiu într'acesta chip ĭĭ zisără...“

Printr'o metaforă analogă, la A. Odobescu, Scrieri II p. 268: „se înfundă în *baĭerile* uneĭ movile...“

Baĭere la un vas:

„Când este trebuinţă de muls oile, le bagă într'un ocol care se numesce strungă, din strungă oile ĭes în spătărĭ unde staŭ mulgariĭ, vasul unde mulge laptele se numesce gălétă, pe a căriĭa *băĭerĭ* stă aşeḑat un vas mic de lemn care se numesce cupă“ (P. Sălăgianu, Némţ, c. Hangu).

Baĭere la gât:

Basmul „Fĕt-frumos“ (Ispirescu, Legende p. 146): „Acest copil avea un *baer* atârnat de gât. Şi dacă îl luă, vĕḑu că într'însul era o scrisóre...“

In acest sens, la Macedo-romănĭ *baĭeru* se chiamă „s a l b a de galbenĭ saŭ mărgén etc.“ la gâtul fetelor (Dr. Obedenaru, Dict. Mss. în Acad. Rom.).

Aci *baĭerul* trece deja la a doua accepţiune, şi anume:

II. *Baĭer*, *baĭeră* „amulette“.

Pravila Mateĭu Basaraba, 1652, p. 315: „ceĭa ce poartă *baere* sau n ă-

roculŭ cesta ce zic oamenii că are năroc omulŭ, sau vorŭ căuta de vor socoti zioa în caré se-au născutŭ bună ĭaste au ré, aceĭa să se canonéscă ani 5...“

Ibid. p. 597: „Carele se va făgădui să fie preotŭ, aceluĭa nu'ĭ se cade să fie vrăjitorŭ sau cinpoitorĭu sau să aibă niscare învăţături réle sau cititorĭu de stéle sau să facă *baere*...“

Mitropolitul Dosofteĭu, Synaxar 1683, f. 215 a (Dec. 13): „ĭară svăntulŭ Orestŭ, déca să vădi că'ĭ creştinŭ şi elŭ, căce să lovisă de străjĭarĭulŭ, că având cruce în *baerŭ* la pieptŭ, i să vădzu crucĭa...“

Cantemir, Ist. Ierogl. p. 295: „în vréme ce noĭ gĭurământurile cu iscălituri şi cu peceţi întărĭam, atuncĭa el cu mijlocul vrăjitorĭuluĭ despre Crivĕţ la vrăjitorii ceĭ maĭ dela Delta un *baer* trimisése...“

Mărgăritare a luĭ Zlatoustŭ, 1691, f. 6: „chiamă pre draci şi'ţ scriu *baere* şi te despoae de mântuiré ta...“

Hronograf 1798 (Mss. în Arch. Stat. din Buc.) p. 889: „unul din boeriĭ luĭ, numele luĭ Theoctist, carele avé un *baer* la grumazĭ şi în *baer* era zugrăvit Domnul nostru Isus Hristos..,“

Peste Carpaţi se aude şi o formă *baĭor*.

„*Băĭor* = *baĭer*. Se obicĭnuesc însă ambele forme; o colindă cu forma *baĭor*:

Tri păcurereĭ,
Tri turme ghe uăĭ,
S'o suit la muntĭe
Să'şĭ vaţă maĭ multĭe:
Fată ghe maĭor
Cu galbân *baĭor*...“

(V. Vaĭda, Selagĭu, în Trib. 1890 No. 85).

Sub forma *baĭor*, cu sensul de un fel de „aţă“, dela Românĭ d'a-dreptul aŭ împrumutat cuvîntul Poloniĭ, formând din el deminutivul bajorek (citesce: baĭorek), termen cu desăvîrşire isolat în limba polonă: „bajorek, nitki złote kręcone, Fadengold“ (Linde). „La Poloni — dice Matzenauer (Cizí slova p. 101) — bajorek este fără nicĭ o îndoélă străin“, dar nu'ĭ găsesce vre-o origine, comparându'l pe brodite cu italianul „bagliore = fulger“! Dela Poloni cuvîntul a trecut apoĭ la Ruteni: „baĭorok Fadengold, grobe mit Draht umsponnene Saite“ (Želechowski).

Baĭer, *baĭor*, *baĭeră*, cuvîntul este fórte vechĭu şi fórte respândit la Românĭ. Îl aŭ Daco-românĭĭ, Macedo-românii şi chĭar Istriano-românĭĭ: „*baieră*, perili in *baieră* = Haarflechtband“ (Miklosich, Unters. I, 19). Dar de unde vine?

Deja Lexiconul Budan îl alătura cu italianul bavero. Laurian şi Massim (I, 114) revin asupra acesteĭ etimologie, desvoltând'o în următorul mod: „Spaniolul babera = sgardă de căciulă şi babero = şervetel ce se spîndură la gâtul copiilor spre a le preserva veştmintele de bale; italianul baviera = sgardă de cască saŭ fâşiă la căciulă, care la trebuinţă se aduce peste gură, şi bàvero = guler de manta“. Deci *baĭer* saŭ *baĭeră* este pentru Laurian şi Massim un derivat din: „bale, al căruĭa singular bauă — dic eĭ — a căutat să dea şi în limba nóstră, ca şi în surorile eĭ, *baĭeră* şi *baĭer*“. Puteaŭ să maĭ adaoge pe francesul bavette, care nu se deosebesce decât prin sufix: „petite pièce de toile qu'on attache sur la poitrine des petits enfants pour recevoir la bave“ (Littré). Puteaŭ să maĭ adauge pe medio-latinul bavara şi bavarum „ad excipiendam in infantibus bavam“ (Du Cange). Orĭ-câte însă ar fi maĭ adăogat, totuşĭ

dela noțiunea de b a l e pînă la acea de *baĭer* saŭ *baĭeră* e de tot departe.

Cihac (II, 546) desparte fără nicĭ un motiv pe *baĭeră* „entrailles“ de *baĭeră* saŭ *baĭer* „ceinture, ruban, cordon, tirant“. Ambele după dînsul sînt turcescĭ osmanliĭ; dar cel de 'ntâiŭ vine din „b a g y r, b a g h r foie, cœur, intestins, entrailles“, ĭar cel al doilea din: „b ā g h, b ā g h y lien, nœud, bande, courroie“. Se scie că pentru Cihac nicĭ un fel de legĭ fonetice nu există, încât după dînsul turcul *gh* lesne póte să trécă la Românĭ în *ĭ*. Dar, cel puțin sub raportul semnificațiunĭĭ, cum óre de uĭtă el și nu menționézā măcar în códă pentru românul *baĭer* saŭ *baĭeră* sensul cel fórte caracteristic de „amulette“? In sfîrșit, prin ce minune póte să fie o s m a n l i ŭ un cuvînt românesc de tot poporan, comun tuturor dialectelor române și care trebuĭ să fie în orĭ-ce cas mult maĭ vechĭu decât cunoscința Românilor cu Otomaniĭ? Greșéla luĭ Cihac a repetat'o și d. Șăĭnénu (Elem. turc. 12), dar cu o reservă óre-care, admițênd turcismul numaĭ pentru *baĭeră* „entrailles“, după cum o făcuse deja maĭ de'nainte Miklosich (Türk. Elem. I, 17).

Latin *baĭerul* nu este. Turcesc nu póte să fie; dar totușĭ e turanic, adecă remas la noĭ dela Pecenegĭ saŭ dela Cumanĭ de prin secolul IX, înainte de separațiunea Românilor în cele treĭ ramure. In dialectul turc oriental saŭ așa numitul djagataic, care se deosebesce de turcul occidental saŭ osmanliŭ maĭ mult decum se deosebesce limba română de cea italiană, baĭ există pînă astădĭ cu ambele înțelesurĭ esențiale de „lien“ și de „amulette“: b a y „lien, charme, enchantement“ (Vámbéry, Čagataische Sprachstudien p. 243). Din turanicul b a ĭ Românĭĭ trebuĭaŭ să facă de'ntâiŭ pluralul *baĭurĭ*, după care s'a format apoĭ un noŭ singular analogic: *baĭur* saŭ *baĭură*, *baĭor* saŭ *baĭoră*, întocmaĭ după cum din vechĭul grec *γρύψ* prin pluralul „gripțurĭ“ Românul a ajuns la singularul „sgripțor“. O paralelă și maĭ interesantă ne oferă cuvîntul „pajură“ saŭ „pajoră“ saŭ „pajeră“, care nu este decât persianul „pažan = falco milvus, milan royal“ (Borhâni qâtiu ap. Vullers, Lex. Pers. I, 357), adus nouĕ ca și *baĭer* de cătră Pecenegĭ saŭ Comanĭ sub forma „paž“, de unde Românĭĭ, ĭarășĭ prin pluralul „pajurĭ“, aŭ căpětat singularul „pajură“, „pajoră“, „pajeră“. Sub forma *baĭur*, desfășurată d'a-dreptul din pluralul *baĭurĭ*, aŭ împrumutat dela noĭ cuvîntul Rutenĭĭ: „B a ĭ u r, Schnurband, aus Wolle geflochten“ (Želechowski).

Cam în aceĭașĭ epocă medievală, în care străbătuse la Românĭ orientalul b a y „amulette“, ceĭ-lalțĭ Neo-latinĭ primĭaŭ tot din Orient sinonimul „talisman“; și este curios că și acolo pluralul a jucat un mare rol în formațiunea cuvîntuluĭ, căcĭ „talisman“ nu vine din singularul arab „telsam“, ci prin forma plurală „telsamān“. Să maĭ adăogâm că și latinul a m u l e t u m era de proveniență orientala asiatică (Grünbaum în Z. d. deutsch. morgenl. Gesellsch. XXXI, 342).

v. *Pajură*.

Din *baĭer* „lien“ și „charme“ s'a format la noĭ verbul d e s b a ĭ e r „délier“ și „deshabituer = délivrer d'un charme“, contras în d e s b â r. Pe acest d e s b â r Cihac (II, 94) îl trage din slavicul b r a t i „prendre“!

v. *Desbâr*.

Baĭlă. — v. *Baĭcu*.

Baĭoș. — v. [2]*Baĭu*.

Baĭràc (pl. *baĭrace*), s. n.; t. milit.: étendard. Stég. Prapure. Flamură. Purtătorul *baĭraculuĭ* se numĭa baĭractar. Ambele cuvinte se întrebuințaŭ în epoca fanariotică, dar numaĭ atuncĭ când era vorba de oștirea turcă saŭ organisată la noĭ după modul turcesc. Astăzĭ baĭractar a dispărut de tot, ĭar *baĭrac* se maĭ aude numaĭ dóră în sens ironic.

Lefile boierilor în 1776, ed. Răsșcan p. 74: „4 Baĭractarĭ dela 4 stéguri de Leventĭ câte 7 pol leĭ unul...“

Alexandri, Sandu Napoilă: „pe când cu unirea, sciți, maĭ an țĕrț, și eŭ am purtat *baĭracul*, și eŭ am gĭucat hora unirii în colț la Petrea bacalul...“

După Laurian și Massim (Gloss. 46) se aude și forma *baĭarac*.

Turcul bāirāk „étendard“, bairākdār „porte-enseigne“ (Șăinénu).

v. *Sangĭac*.

Baĭractàr. — v. *Baĭrac*.

Baĭràm, s. n.; t. de Calendrier turc: le bairam, fête solennelle chez les musulmans. „Serbătóre cu care musulmaniĭ termină ramadanul saŭ ajunul lor“ (L. M.). „Pascile turcescĭ“ (Cantemir).

Cuvîntul s'a introdus la Românĭ în secolul XVII din causa peșcheșuluĭ, pe care Domniĭ românĭ se făcură atuncĭ datorĭ de a trimite tot-d'a-una Sultanuluĭ cu ocasiunea aceleĭ sĕrbătorĭ, când se maĭ făceaŭ tot-o-dată daruri și la altĭ Turcĭ cu véḑă.

Constantin Brâncovénu, Condica de venitură 1694—704, p. 516: „S'aŭ dat pentru un cojoc de rîs ce s'aŭ luat dela cojocar, care s'aŭ dat poclon împăratuluĭ la *bairam*...“

Se rostĭa și *bariam*.

Amiras, Letop. III p. 136: „n'aŭ putut să stringă haracĭul ca să'l trimiță după obiceĭu la *bariam*, și măniindu-se împărăția l'aŭ mazilit...“

Darurile ce se dedeaŭ la *baĭram* saŭ *bariam* Turcilor așeḑațĭ saŭ petrecĕtorĭ în România purtaŭ în specie numele de baĭramlîc saŭ bariamlîc.

Brâncovénu, Condica p. 560: „977½ tal. s'aŭ dat pentru baĭramlîcurile ce s'aŭ dat Turcilor de aicĭ la *baĭram*...“

Ibid. p. 712: „bariamlîcurile Turcilor celor de aicĭ ce li se dă la *bariam*...“

Turcul bayrām „jour de fête“, bayrāmlyq „concernant le jour de fête“ (Șăinénu).

v. [1].*Turc*.

Baĭramlîc. — v. *Baĭram*.

[1]·**Baĭu.** — v. *Băiez*.

[2]·**Baĭu** (plur. *baĭurĭ*), s. n.; peine, tourment, angoisse. Cuvîntul unguresc baj, trecut la Românĭ de peste Carpațĭ, fórte rar de dincóce, dar frumos și energic.

„Multă hibă și mult *baĭu* pe capul nostru“ se ḑice pe la Năsăud (Gazeta Transilvanieĭ 1887 No. 261).

„*Baĭu* = belea, năcaz, supĕrare, nevoe. Se maĭ folosesce în sensul: am de lucru = am *baĭu* cu săpatul; mĕ dóre, mĭ-e reŭ la cap = am *baĭu* cu capu; ce *baĭu* aĭ = ce'țĭ lipsesce? ce'țĭ pasă? ce *baĭu* aĭ cu...? In acest înțeles din urmă într'o doĭnă:

Fă inimă cum veĭ vre,
Nicĭ un *baĭu* nu țĭ-oĭu avé...

„Frasa: ce'ĭ *baĭu* (cu *-u* articulat) maĭ are înțelesul: ce este? ce'ĭ de făcut?“ (V. Vaĭda, Selagiu, în Tribuna din Sibiŭ 1890 No. 85).

Locuțiuni din Lexiconul Budan:

„Nu'mĭ face atâta *baĭu* = scârbă, val, peste-mână;

„Am mult *baĭu* = trébă, lucru;

„Am *baĭu* cu cine-va = price, cĭóndră;

„Câte odată se întrebuințéză în loc de bólă".

Doĭnă din Ardél:

Aoleo, măĭ hoț de dor,
N'am topor
Să te omor,
Nicĭ secure să te taĭu,
Să nu maĭ am nicĭ un *baĭu*!...

(J. B., Trans. p. 93).

Alta:

Nicĭ de pită n'ar fi *baĭu*,
Dar nu sciŭ face mălaĭu...

(Mândrescu, Elem. mag. 38).

Chiuitură din Selagĭu (c. Gârceĭu):

— N'aĭbă nĭime grije me,
Că ĭo joc cu vară-me;
— N'aĭbă nĭime *baĭu* mnĭeu,
Că ĭo joc cu văru-mnĭeu...

Alăturea cu substantivul baj, unii Ardeleni aŭ luat dela Ungurĭ și adverbul bajos.

„Bàĭoș = cu anevoe, anevoios, cu greŭ, abĭa că" (V. Vaĭda, Selagĭu).

[3]·**Bàĭu**, interj.; pas moi! moi non! Intrebuințată numaĭ la prima persónă, acéstă interjecțiune, care se aude maĭ ales la Moldovenĭ, exprimă maĭ cu energiă noțiunea de eŭ nu vréŭ saŭ eŭ nu pocĭu.

Doĭnă din Moldova:

Puĭculiță albă dragă,
Haĭ să'ți daŭ mândruțo salbă!
— *Baĭu, baĭu*, nu maĭ vreŭ,
Că mi'ĭ drag puĭuțul meŭ.
— Să'ți daŭ salbă și mărgele,
Să'ți ĭeŭ cerceĭ și inele.
— *Baĭu*, marfa dela voĭ
Nu se pórtă pe la noĭ...

(Sevastos, Cântece moldov. 1,2).

Pentru alte exemple, precum și originea cuvîntuluĭ,
v. [1]·*Ba* (p. 2251).

Bajòcură, **Bajocurèsc** | v. *Batjocură.* — *Batjocuresc.*

Balabàn. — v. *Bălăban.*

Balabùstă, s. f.; t. famil.: Juive mariée, femme d'un Juif. Tot-d'a-una se ĭea ironic, bună-óră *balabusta* în „Jocul păpușilor" (G. D. T., Poes. pop. 126).

Th. Speranția, „Ițic călare":

Un Ovreiŭ cu *balabusta*
Cum sub sară sta la masă,
Dintr'o dată 'mbucătura
Dela gură jos o lasă...

Alexandri, „Herșcu Boccegiul":

Mititică *balabustă*,
Dragă nĭeŭ,
Pórtă rochiĭ fără fustă,
Ḑic și ḑeŭ...

D. Șăĭnénu (Dicț. germ. 32) ḑice că cuvîntul e chĭar evreesc. După o comunicațiune orală din parteʻĭ, este baal-habaitha „maîtresse de la maison".

v. [1]·*Jidov.*

Balamà (plur. *balamale*), s. f.; charnière, fiche, penture; figur.: *balamale*, facultés mentales. „Ferul țintuit în ușă, în pórtă, în oblóne etc., prin care acestea se închid și se deschid" (Costinescu). Turcul baglama cu același sens (Șăĭnénu).

Ion Créngă, Scrierĭ I p. 321: „cumpără unelte de teslăriă, doĕ lătunóĭe gróse, patru *balamale*, câte-va piróne...“

Intrebuinţarea cea maĭ caracteristică a acestuĭ cuvînt, prin care el s'a românisat de tot, este pluralul *balamale* luat figurat în sens de facultăţĭ mentale.

Alexandri, Kir Zuliaridi, sc. 20:

„Afrodita: Ce aĭ? ce ţi'ĭ?

„Papă-lapte: Nimica... mĭ-o slăbit *balamalele*...

„Afrodita: Eştĭ bolnav?...“

Ion Ghica, Scrisórea XI: „bine aĭ făcut de nu te-aĭ potrivit luĭ, e om bătrân, ş'apoĭ i s'aŭ cam slăbit *balamalele* capuluĭ...“

„Figurat: a se înmuĭa *balamalele* semnifică a perde puterile, a îmbătrâni; de ex.: bĭetuluĭ moşnég i s'aŭ înmuĭat *balamalele*, nu maĭ merge dîrz cum mergea o-dată“ (E. Mironescu, Covurluĭu, c. Óncea).

Tot aşa: „a scóte pe cine-va din *balamale* = a scóte din minte, a zăpăci“.

v. [1]*Turc.*

Balamiş-bàlmoş. — v. *Balmoş.*

Balamùc. — v. *Balamut.*

Balamùt (pl. *balamuţĭ*), blagueur, radoteur. Flecar. Farfarà. Bărfitor. Nu însemnéză de loc pe „tont căruĭa abĭa scoţĭ vorba“ (L. M.), ci din contra pe un om care vorbesce mult, dar prost, încurcându-se în vorbă şi încurcând pe alţiĭ. Este un cuvînt slavic, întrebuinţat la Ruşĭ, la Bohemĭ şi la Poloni.

Omiliarul dela Govora, 1642, p. 452: „dară voĭ, *balamuţilor*, pentru ce rănjiţĭ spre mine?...“

Intr'un crisov dela Radu-vodă din 1618 despre viile dela Cotnar (Condica Mss. Asachi în Arch. Stat din Buc., t. 1 f. 199, cfr. t. II f. 51), după o veche traducere sună: „vĭĭ drepte cumpărăturĭ luĭ Dumitrache Chiriţă postelnic 2 falce care sint în dĭalul *Balamuţului*...“, după originalul slavic însă: „къ гор Баламѣцим“, adecă „în délul *Balamuţilor*“.

Din *balamut* Românul a format balamuc cu sensul de „casă de nebunĭ“, „Irrenhaus“ (Şăĭnénu). Trecerea cea neorganică a finaluluĭ *t* în *c* se datorésce înriuririĭ cuvintelor năuc şi hăbăuc.

v. *Balamuţesc.*

Balamuţèsc (*balamuţit*, *balamuţire*), vb.; radoter, blaguer, parler de but en blanc. Flecăresc. Vorbesc în bobote. Bărfesc.

Pravila Mateĭu Basaraba, 1652, p. 590: „mai bărfia de zicé că nesfârşita muncă are sfârşenie şi draciĭ ĭară vorŭ să'ş vie la a lorŭ cinste; maĭ *balamuţia* zicându că nu e raĭulŭ nice e făcut de Dumnezău; maĭ bărfia zicându că Adamŭ...“

v. *Balamut.* — *Bărfesc.*

Balamuţiă, s. f.; radotage, blague. Bărfélă. Flecăriă. Vorbă de clacă.

Pravila Mateĭu Basaraba, 1652, p. 471: „au fostŭ începutŭ a filosofĭ şi a ijderă multe bărféle şi hule înpotriva pravoslavieĭ, dreptŭ acéĭa acestŭ sfântŭ săborŭ surpându-ĭ *balamuţiile* ca unuĭ ereticŭ şi întărindŭ pravoslavia, pre dinsulŭ şi pre soţii luĭ déderă'lŭ anathemeĭ...“

v. *Balamut.* — *Balamuţesc.*

Balàn. — v. *Bălan.*

Balàncă s. **balàngă**, s. f.; clochette attachée au cou des bêtes. Sinonim cu talancă saŭ talangă.

„*Balangă*, clopotul ce se atârnă la gâtul calului“ (Baronzi, Limba română p. 101).

T. Stamati, Pepelea (Alisandria, Iași 1868 p. 108): „se gîuca de-a mijórca, de-a brăzdița, de-a puĭa-caĭa, de-a bostanul, de-a halea-malea saŭ în dupĭ, de a sita-la-cumătra, de-a boul, de-a *balanca*...“

Formele *balancă* și talancă, carĭ nu sînt decât unul și acelașĭ cuvînt, se explică printr'o reduplicare dissimilativă *balancă*-talancă întocmaĭ ca în „balmeș-talmeș“. Forma cu *b* în ambele casurĭ este cea primitivă, forma cu *t* fiind resultatul dissimilațiunĭ ulterióre. Nicĭ *balancă* dară, nicĭ talancă, n'aŭ a face cu slavicul palitza „bâton“, de unde le trage Cihac (II, 241). *Balancă* aparține învederat aceleĭ tulpine latine rustice ball- cu sensul de mișcare necontenită, „s'agiter“, „herumschwingen“ (Körting, Romänisches Wtb. p. 96), care e fórte respândită și ramificată în tóte dialectele romanice.

v. *Talancă*. — *Balmoș*.

Balàș (pl. *balașurĭ*), s. n.; rubis balais. O pétră scumpă varietate de rubin. Cuvînt arab, întrodus în Europa în vécul de mijloc, de unde mediolatinul balascius, italianul balascio, spaniolul balax etc. Forma română indică o proveninţă italiană.

Zapis muntenesc din 1644 (Condica Mss. a mănăstirĭ Hurezul 1754, în Arch. Stat. din Buc. f. 372 a): „Adecă eu Preda spatar sinŭ Tudosie iz biv vel ban, nepot banului Predei ot Cipturoaĭa, scriu și mărturisesc cu acesta al mieu zapis să fie de mare credință la mâna jupânului Chiriță, cum să se știe că m'am tocmit cu dumnélui de ĭ-am vândut parté mé de moșie den Jdegla a 7 parte, și den Čubrova ĭară a șasé parte și din Čupercéni a patra parte de mĭ-au dat bani gata 9000 și o păréchie de cerceĭ cu *balaș* drept bani 3000, fac cu tot 12000...“

A. Odobescu, Scrierĭ I p. 134: „Icĭ se vedeaŭ sipeturĭ de sidef pline cu ghiordane, cu cerceĭ, cu lefturĭ de smaragdurĭ, de *balașurĭ*, de rubinĭ, de zamfirĭ...“

v. *Nestimată*.

Balășă — v. *Bălașă*.

Balàur. — v. *Bălaur*.

1-Bàlă (plur. *bale*), s. f.; 1°. bave, salive; 2°. écume de bête fauve, monstre. In primul sens se întrebuințéză numaĭ la plural: *bale*; în sensul al doilea, numaĭ la singular: *bală*.

I. *Bale* „salive“.

Biblia Șerban-vodă 1688, Regn. I, XXI, 13:

...și să nebuniĭa la ușăle cetățiĭ și să sprijiniĭa întru mânile lui și cădé pre ușăle cetățiĭ și *balele* lui curà preste barba lui...	...et tympanizabat ad ostia civitatis, et collabebatur in manibus suis, et cadebat ad portas civitatis, et salivae ejus defluebant in barbam ejus...

Cantemir, Ist. Ieroglif. (Mss. în Acad. Rom. p. 43): „Acéstă pasire dară cu mare mânie, mai mult din stomahul tulburat decât din rostul fără sfat, într'acesta chip cuvintele de odată cu *balele* îșĭ stropiĭa...“

Ibid. p. 218: „cu capul viperiĭ să închina, cu ochiĭ vulpeĭ căuta, cu trupul dulăuluĭ să clătina, și ca cum de duh rău tulburat ar fi fost, cu fălcile căscate, cu buzele lăsate și cu *balele* aspumate, cuvinte cu stropĭ și stropĭ

cu cuvinte amestecate, într'acesta chip a împrăştia începu...“

Corbea, Psaltire circa 1700 (Mss. în Acad. Rom.), starea I:

Toate poruncile tale,
Adevăr sînt, nu sînt *bale*...

A. Odobescu, Scrieri III p. 187: „La gură împrejur s'a durat muşoroiŭ şi *balele* cătrănite pe care Ucigă-l-tóca le scuĭpă din văgăune...“

Glumă poporană: „—De ce'ĭ curg bouluĭ *balele*?—Că nu póte să scuĭpe“ (G. D. T., Poes. pop. 249).

Ghicitórea despre „melc“:

Imĭ port casa în spinare
Şi din gură 'mĭ pică *bale*.

(Ţara-nouă 1887 p. 159).

Balada „Balaurul“:

Şi unde'l spĕla,
Nistrul se 'nchiega
De *bale* de şérpe,
Pustiia l'ar bate...

(G. D. T., Poes. pop. 450).

Balada „Miul Sglobiul“:

Pe marginĭ de drum
Nu e fir de fîn
Nicĭ de ĭérbă verde:
De fóme, de sete
Roḑ zăbalele
Şi'mĭ béŭ *balele*...

(Ibid. p. 497).

II. *Bală* „écume de bête fauve“.

Basmul „Voĭnicul fără tată“ (Ispirescu, Legende p. 131): „Şi cât aĭ ḑice meĭu, făcu micĭ fărâme pe necuratul smeŭ, *bala* draculuĭ...“

Basmul „Gheorghe cel vitéz“ (ibid. p. 133): „ĭată că un balaur, *bala* draculuĭ, venía mare spre dînsa ca un vîrtej...“

Basmul ardelén „Frunză-muză“ (Telegraful din Sibiŭ 1886 No. 133): „Vino o-dată jos, *bală* spurcată de zmeŭ! ḑise Frunḑa-muză bun vitéz, căcĭ acum n'o să'mĭ maĭ scapĭ cu mincĭunĭ deale tale...“

Poesiă ardelénă circa 1800 (Tribuna din Sibiŭ 1886 No. 128):

Maĭ bine m'aş fi 'ngropat
Decât m'am fost însurat
De-am luat acéstă *bală*
Care mĕ face obĭală...

Jipescu, Opincaru p. 24: „Noĭ Români hiind răsniţĭ încoa şi 'ncolo dĕ *bala* dĕ duşmanĭ, par'că nu sîntem dĕplin, par'că ne pĭere ce-va...“

Ibid. p. 37: „Streinu, pîntru hirea ta, e *bală* nebotezată...“

Costinescu: „Acesta este o adevĕrată *bală* = este o pângăricĭune, o spurcăcĭune. O *bală* = femeiă desfrînată şi murdară“.

Strigătură din Ardél:

— Ce caţĭ, bădiţă, pe luncă?
— Cat o vacă ş'o junincă
Ş'o *bală* de ibovnică...

(J. B., Trans. p. 414).

Lexiconul Budan, cel de'ntâĭu, trage pe *bală* din latinul bellua „féră selbatecă“, şi pentru hatîrul acesteĭ etimologie scrie cuvîntul *bélă*: „*bélă* spurcată = diavol“, deşi nicĭ o-dată şi nicăirĭ Românul nu rostesce *bélă*, ci tot-d'a-una şi pretutindenĭ numaĭ *bală*. După Lexiconul Budan s'aŭ luat apoĭ toţĭ pînă la unul: Laurian şi Massim, Cihac, Şăinénu, Pontbriant etc., toţĭ cu *bélă* şi toţĭ cu „bellua“. Orĭ-cine va alătura în texturile de maĭ sus pe *bală* cu *bale*, lesne se va încredinţa că este una şi aceĭaşĭ vorbă la singular şi la plural, căcĭ singularul *bală* nu însemnéză alt-ceva decât „écume, bave“, şi anume:

„*bală* spurcată = bave immonde“;

„adevĕrată *bală* = véritable bave“;

„*bală* (femeiă) = femme baveuse“;

„*bală* nebotezată = mécréant baveux“;

„*bală* de duşman = ennemi écumant de fureur“;

„*bala* draculuĭ = écume de diable“;

şi aşa maĭ departe, în corelaţiune cu:

„*bale* de şérpe“,

„*bale* cătrănite pe carĭ Ucigă'l-tóca le scuĭpă“,

„duhul reŭ cu *balele* aspumate“, etc.

Cuvîntul dară n'are de loc a face cu latinul bellua, ci numaĭ cu romanul rustic bava, care nu se găsesce în latinitatea clasică, dar s'a păstrat pretutindenĭ în limbile neo-latine, afară de reto-romana: italianul bava, sardul baa, spaniolul baba, portugesul bava, proventalul bavar ca verb, francesul bave:

Rentre dans l'ombre où sont tous les monstres flétris
Qui, depuis quarante ans, bavent sur nos débris...

(V. Hugo).

Din latinul rustic bava Româniĭ trebuĭaŭ să facă *ba* şi *bauă*, la plural *bale*, întocmaĭ după cum din medio-latinul „zava“ eĭ aŭ făcut „za“ şi „zauă“, la plural „zale“; apoĭ înriurirea pluraluluĭ a înlocuit pe singularul cel organic prin forma analogică *bală*, întocmaĭ după cum şi pluralul din „zale“ a produs pe un singular inorganic „zală“.

Elementul -le în *bale* este specific românesc. Cu acest element specific românesc aŭ împrumutat dela noĭ cuvîntul chĭar la plural Serbo-croaţiĭ: „bale, f. pl. der Rotz, mucus“ (Karadžić), de unde apoĭ s'aŭ format la dînşiĭ: balav saŭ balavaţ „bălos“, baliti „a îmbăla“, balo şi baloniă „*bală* de om“, „der Rotzige, mucosus“, tóte fără nicĭ o legătură cu celelalte limbĭ slavice. Deja Miklosich (Rumun. Untersuch. II, 71) a recunoscut că Serbiĭ împrumutară cuvîntul dela Românĭ şi că la Românĭ el se trage din latinul bava. Şi totuşi Cihac (II, 7) ne asigură că Românĭĭ aŭ luat pe *bale* dela Serbĭ. Cu o asemenea metodă linguistică, el ar fi putut susţine că Francesiĭ aŭ împrumutat pe „merci“ dela Românĭ!

v. *Bălos.* — *Imbălez.* — *Bălaur.*

[2]**Bàlă**, s. f.; t. de Comm.: balle, gros paquet de marchandises. Italianul balla, de unde şi la Germanĭ Ballen.

Enachi Cogălnicénu, Letop. III p. 263: „Şi isprăvindu-le aceste toate, şi stringând şi lăna, s'aŭ apucat de lucrul postavuluĭ, şi aŭ început a face fel de fel de postav, şi aŭ făcut şi o *bală* de postav pré frumoasă de aŭ trimes'o la Impărăţie...“

v. *Postav.*

Balâc, s. m.; t. de Zool.: Raia torpedo, torpille. Cunoscutul pesce electric, care se chiamă şi calcan.

„*Balâc* saŭ pesce-c'un-ochĭu“ (A. Mogoş, Rîmnicu-sărat, c. Obilescĭ).

Turcesce kalkan-balyk. Numele „pesce c'un ochĭu“ aduce a-minte sinonimul italian „occhiatella“ (Nemnich).

v. [1]*Turc.* — *Calcan.*

Balâcdiş, s. m.; t. de Comm.: fanon de poisson. „Os saŭ dinte de pesce, balyk poisson, diš dent“ (Şăinénu, Elem. turc. p. 116).

Tarifa moldovenéscă din 1761 (Cogălnicénu, Arch. [2]II, 244): „*Balăcdiş*, oca 50 banĭ“.

v. *Balâc.*

Bàlbaş. — v. ²·*Baloş.*

Balc. — v. ²·*Bale.*

Balcâz, -ă, adj.; gros et gras, corpulent. „Vorbă turcéscă cunoscută numaĭ unora din orăşenĭ din România liberă: mare şi gras, vorbind de ómenĭ“ (L. M.).

Cuvîntul lipsesce la d. Şăinénu în „Elemente turcescĭ“, ceea ce ne face a crede că nu l'a găsit în dicţionarul dialectuluĭ osmanliŭ. Turanic este în orĭ-ce cas.

Ion Créngă, Amintirĭ din copilăriă (Conv. Lit. XIV, 367): „Nica luĭ Costache cel răguşit, *balcâz* şi rĕutăcĭos, nu maĭ avea stăpânire asupra mea...“

Ibid. 374: „Irinuca avea bărbat şi o fată *balcâză* şi lălăe, de'ţĭ era frică să înnoptezĭ cu dînsa în casă...“

v. ¹·*Turc.*

Balcénu. — v. ²·*Bale.*

Bàlde. — v. *Baldovin.*

Baldovìn, n. pr. pers. m.; Baudoin. Acest nume personal, care nu era rar la Românĭ, s'a furişat la noĭ în vécul de mijloc, în epoca Cruciatelor, din Occident, căcĭ este învederat germanul Baldewein saŭ Baldwin, italianul Baldovino, francesul Baudoin.

La 1399 boĭerul *Baldovin* era logofĕt la Mircea cel Mare (Venelin, 18).

In vechiul pomelnic al mitropolieĭ din Bucurescĭ figuréză *Baldovin* (Arch. ist. I, 1 p. 89).

La 1520, sub Négoe Basaraba (Condica Mss. a mănăstirĭ Vieroş în Arch. Stat. din Buc., f. 58 b): „până în hotarul lui *Baldovin*...“

Un boĭer muntenesc *Baldovin* ne întimpină la 1557 (Arch. ist. I, 1 p. 40).

La 1578 (Condica Mss. a mănăstirĭ Nucet 1753 în Arch. Stat. din Buc., p. 24): „din Anişani Stan logofăt şi Tudor logofăt şi *Baldovin* şi din Drăgoeşti Badé...“

La 1653, sub Mateĭu Basaraba (Cond. Mss. Vieroş f. 143 b): „Radul fecĕorul luĭ *Baldovin*...“

De aci apoĭ formele scurtate Balde saŭ Bălde.

Intr'un zapis din 1596 (Doc. Rom. II No. 41 în Arch. Stat. din Buc.): „Bălde brat Puĭa“.

O varietate de struguri se numesce băldóe saŭ băldovae (Jipescu, Opincaru p. 54).

Băldana, un sat în Dîmboviţa; apoĭ câte-va sate Baldovinescĭ, tóte însă în Muntenia (Frunzescu).

Numele personal *Baldovin* şi scurtatul Balde se întrebuinţaŭ şi la Serbĭ (Daničić, Rječnik I p. 23), de unde patronimicul Baldovicĭ.

¹·Bàle. — v. ¹·*Bală.*

²·Bàle, n. pr. pers. m. Un nume personal fórte poporan altă-dată la Românĭ şi fórte interesant prin ramificaţiunile sale.

Forma primitivă este Bală.

Deja la 1222, într'o lungă listă de Românĭ (Влахи) aşezaţĭ atuncĭ în Serbia, ne întimpină: „Bucorŭ, Radŭ, Bratina, Bala“ (Miklosich, Monum. Serbica p. 12).

Sub acéstă formă Bală numele se întrebuinţéză pînă astăzĭ la Româniĭ din munţiĭ apusenĭ aĭ Ardéluluĭ (Frâncu-Candrea, Moţiĭ p. 117).

Intr'un act din 1389 privitor la Româniĭ din Banat, între alţiĭ unul se chiamă *Balea*, „Balya“ (Documente Hurmuzache, I p. 320).

In părţile Ardéluluĭ, un boĭer din Făgăraş la 1666 *Ballya* de Braza (Puşcariu, Date istorice p. 184), apoĭ în

Maramurăș un Balin la 1589 și un alt Balin la 1470 (ibid. p. 7, 9).

In crisovul luĭ Dan-vodă din 1430 (Arch. ist. I, 1 p. 73; ibid p. 142): „Coico *Balé* paharnicŭ".

Intr'un crisov dela Stefan-vodă din 1518 (Condica Mss. Asachi în Arch. Stat. din Buc. t. 1 p. 30, t. II p. 636): „*Bale* Plopescul".

Intre Românĭĭ menționați într'un crisov muntenesc din 1588 (Cuv. d. bătr. I p. 258) unul se chiamă *Balé*.

Zapis muntenesc din 1601 (Doc. Rom. I No. 41 în Arch. Stat. din Buc.): „Ion, *Balé* i Stančul...".

Zapis moldovenesc din 1627 (Arch. ist. I, 1 p. 14): „Necula peh fečorul popeĭ *Balei* de Brașov..."

Zapis muntenesc din 1657 (Doc. Rom. II No. 125 în Arch. Stat. din Buc.): „fostu-se-au înfrățitu *Balé* moșul Tatului cu Micul vornicul..."

Zapis muntenesc din 1673 (Doc. Rom. I No. 305 în Arch. Stat. din Buc.): „ot Rușĭ *Balé* postelnic i ot Bučiuméni Cărsté logofăt..."

Intre Românĭĭ așeḑați în Serbia pe la 1300 este un Balosin și treĭ fiĭ aĭ luĭ Balin (Hurmuzache, Documente, I p. 797).

Un sat Balosinești în Tutova la 1617 (Condica Mss. Asachi în Arch. Stat. din Buc., t. II f. 395).

In vechĭul pomelnic al mănăstirĭĭ Bistrița din Moldova (Mss. în Acad. Rom. p. 73): „Tatenŭ, Mărie, Balosinŭ..."

Intr'un crisov muntenesc din 1624 (Venelin, Vlacho-bolgarskiĭa gramaty p. 286) se vorbesce despre „*Balé* fiĭul luĭ *Balé* din Balotescĭ".

Intr'un alt crisov din 1631 (ibid.) figurézĕ „Balotă din Urlați" și „*Balé* fiĭul luĭ Silevestru".

La 1431 Alexadru cel Bun hărăzesce un sat luĭ Balotă și luĭ Oancé (Ulĭanitzki, Матеріялы для исторіи p. 34).

Intr'un zapis muntenesc din 1606 (Cuv. d. bătr. I p. 151): „Roman Minescol șe Radomirŭ șe Balotă..."

Crisov dela Vasile-vodă din 1645 (Condica Mss. Asachi în Arch. Stat. din Buc. t. II f. 15 b): „fečorul Vărvareĭ nepot lui Ignat Balotă..."

Să se observe însă că numele personal Balotă, de unde maĭ multe localităț Balotescĭ, póte să nu derive din onomasticul *Bale*, ci se trage maĭ probabil din bală „monstre, écume de bête fauve", întocmaĭ ca „Racotă" din „rac" saŭ „Calotă" din „cal" (v. *Arnotă*).

Zapis din 1652 (Doc. Rom. I No. 322 în Arch. Stat. din Buc.): „fečorii noștri anume Negul i Balomir..."

Crisov dela Dan-vodă din 1430 (Arch. ist. I, 1 p. 73): „Balomirești".

Alțĭ Balomirescĭ în Moldova la 1615 (ibid. p. 158).

Un sat Bălesciĭ în Muntenia se menționézĕ la 1429 (Venelin). Pînă astăḑĭ există o mulțime de sate Bălescĭ și Bălenĭ, în legătură cu carĭ este și familia boĭerească Bălénu; apoĭ o insulă în Dunăre numită Gura-*Baleĭ*, un munte *Ba'e* în Dîmboviță, un părîŭ *Bale* în Rîmnicul-sărat, isvorînd din muntele Bălén. Satele Bălilescĭ, Bălinescĭ și Balomirescĭ indică formele personale Bălilă, Bălin și Balomir, din carĭ aceste doue din urmă ne-aŭ și întîmpinat deja în texturile de maĭ sus. Numile personale Balică și Baliță sînt deminutivĭ tot din *Bale*.

Balc se numĭa, între alțiĭ, fiĭul luĭ Sas-vodă din Moldova din dinastia cea maramureșénă, întors apoĭ în Ungaria și, împreună cu fratele seŭ Drag, fundator al familieĭ conților Drágfy, jucând acolo un rol însemnat între

anii 1365—1398, cât va timp și voevod al Transilvaniei (Pușcariu, Date istorice p. 116—7). In actele epocei el se numesce Balc și tot-o-dată Baliță (Balicza), ceea ce dovedesce că și Balc, contras din Balic, nu era decât o formă deminutivală a numelui Bale.

Un boier moldovenesc „Baliță fiiul lui Bărlea“ ne întimpină la 1404 (Ulianitzki, Матеріялы для исторіи p. 15).

Din Balc vine numele patronimic Bălcescu cu cel topic Bălcescĭ și numele vechei familie boierescĭ din Moldova Balcénu, din care „Ion Balčan“ mare păharnic la 1436 (Ulianitzki, op. cit. 54). O formă intensivă din Balc este Balcan (v. *Bărcan*). Vom vedé la locul seŭ că tot o formațiune din *Bale* este și cunoscutul nume de familiă Balș.

Față cu acéstă întinsă ramificațiune a numelui *Bale* la Românĭ, etimologia luĭ nu póte a nu fi interesantă. El ar trebui să fie slavic, dacă am judeca după forma Balomir; dar tocmaĭ acest „Balomir“, atât de slavic în aparință prin finalul „-mir“, nu se găsesce în nomenclatura Slavilor; ĭar *Bale*, Balin și Baliță se află rar și numaĭ la Serbĭ, la Bulgarĭ și la Moravĭ, adecă numaĭ în regiunile cele atinse de înriurirea românéscă. Acésta ne face a admite o origine cumanică. In limba djagataică bala însemnéză „copil“, „ostaș“, și tot-o-dată „puiu“ în verbul bala-lamak „a avé puĭ“ (Vámbéry, Čagat. Sprachst. 243). Cuvîntul există și la Cumanĭ, după cum se constată prin deminutivul „balazuc = pulastrum“ (Kuun, Codex Cumanicus p. 130). Pînă și Balomir, departe de a fi slavic, ne duce la nomenclatura turanică, aducêndu-ne a-minte pe „Balamir rex Hunnorum“ la Iornande. Elemente cumanice în onomastica română se vor constata fórte des.

v. [2]*Asan.* — *Baĭco.* — *Balică.* — *Balș.* — *Bole.* — [1]*Coman...*

Bàleg (*bălegat*, *bălegare*), vb.; fienter. Se rostesce și *b dlig.* „De regulă ca reflexiv: a se *bălega* = a'șĭ lepĕda balega, a scóte excremente, vorbind de vite, și maĭ ales de boĭ saŭ caĭ; metaforic se aplică și la om în înțeles spiritual: a se desonora cu vorbe spurcate și rușinóse“ (L. M.)

Basmul bucovinén „Petrea Fĕt-frumos“ (Sbiera, Poveștĭ p. 40): „Calul mânca jăratec și *băliga* galbenĭ...“

Tot așa de corect ar fi: „se *bălegà*...“

Ghicitórea despre „Sfredel“: „Am un boŭ, el mănâncă, el se *baligă*, el mătură“ (G. D. T., Poes. pop. 245).

Ion Neculce, Letop. II p. 364: „ĭar caiĭ se *bălega* tot apă, că altă n'avea ce *bălega*...“

v. *Balegă*.

Bàlegă s. **bàligă** (plur. *balige*, *baligĭ*), s. f.; bouse, fiente, excrément. „Excrement de vite, maĭ vîrtos de boŭ și de cal: lutul de lipit casele se calcă și se frămîntă cu *balegă* de boŭ; *balega* de cal nu e așa bună pentru acest scop. Metaforic: un om móle și lipsit de orĭ-ce tărie de corp saŭ de suflet. Prin eufemism: *balegă* de vită botezată = excremente de om“ (L. M).

Dicționarul Mss. bănățén circa 1670 (Col. l. Tr. 1883 p. 427):

„*Balegĕ*. Stercus jumentorum.“

„Baleg. Stercus emitto.“

Cuvîntul e fórte des în Biblia Șerban-vodă 1688, Exod. XXIX, 14:

...ĭară cărnurile viteluluĭ și piĭalé și *balega* veĭ arde cu foc afară den tabără...

...carnes autem vituli, et pellem, et fimum combures igni extra castra...

Ibid. ps. LXXXII, 11:

Perirĕ de tot în Aendorŭ, făcurăse ca *balega* pământuruĭ...	Disperierunt in Aendor, facti sunt ut stercus terrae...

la Coresi, 1577: „ca gunoĭulŭ pământuluĭ".

Ibid. Ezech. IV, 15:

...ĭată am datŭ ţie *balege* de boĭ pentru *balegile* céle de omŭ...	...ecce dedi tibi stercora boum pro stercoribus humanis...

Ibid. Sirach, XXII, 2:

Cu *balega* scârnelorŭ se asamănă lénești...	Stercori boum de sterquiliniis comparatus est piger...

Mitropolitul Dosofteiu, Synaxar 1683 f. 234 (Dec. 23): „purtaţŭ pedestri de-aceĭ fără rândŭ muncitorĭ 30 de dzâle, şi traş prin gunoae şi prin *baligĭ*..."

Ibid. f. 196 (Dec. 4): „Şi dirépta cé de Hristos tămăduită—o, minunată-ţâ-ĭ bărbăţăĭa smereniiĭ, Ioane! — acĭaĭa o îmà cu *balegile*, şi nu 'ĭ era gréţâ..."

Samuil Claĭn, Invăţături, Blaj 1784 p. 41: „Alţiĭ îĭ umplé nările de scârnă şi de *balegă*, alţiĭ îĭ stórcé în faţă bureţi plinĭ de bale de om şi de boŭ..."

Basmul bucovinén „Finul luĭ Dumneḑeŭ" (Sbiera, Poveştĭ p. 187): „Era o dată un om atât de sărac cât n'avea nimică la casa sa; el trebuĭa, sărmanul, să cócă *baligă* de vită ca să'şĭ hrănéscă copiiĭ..."

Ion Créngă, Scrierĭ I p. 253: Ḑeŭ, nu şuguescĭ, măĭ Buzilă? Da amarnic maĭ eştĭ la viéţă; când te mâniĭ, facĭ sânge 'n *baligă*..."

Cântec de glumă la un copil care plânge:

Rîs cu plâns,
Balegà de mânz,
Iépa fuge,
Mânzul suge!
(R. Simu, Trans., c. Orlat).

La Macedo-românĭ se ḑice cu acelaşĭ sens *balegă* (Dr. Obedenaru) şi *balică* (Weigand).

Este una din vorbele cele cĭobănescĭ lăsate la Dunăre prin invasiunile popórelor turanice din vécul de mijloc. In diferite dialecte tătare circuléză pînă astăḑĭ cu acelaşĭ sens balgas, balhas, balgaš, etc. (Castrén, Nordische Reisen II, 138, 156). Dela Românĭ a trecut cuvîntul la Serbĭ: balega (Karadžić) şi la Albanesĭ: baigă (Gustav Meyer, Wtb. 23). Rutenul belega saŭ baloh (Želechowski) póte să vină d'a-dreptul dintr'un dialect tătăresc.

v. [1]*Coman.—Bălegar.*

Balgiŭ
Balgibaşà } .— v. [2]*Balos.*

Balhuĭu, s. n.; marais. — v. *Bahluĭu.*

Balică, 1° n. pr. pers. m.; 2° une ancienne famille noble moldave. Ca nume personal, cunoscut în Moldova, în Muntenia şi 'n Ardél, *Balică* este, ca şi Baliţă, un deminutiv din onomasticul Bale, despre care a se vedé la locul seŭ.

Zapis muntenesc din 1628 (Doc. Rom. I, No. 298): „Să se ştie cum au venit aceştĭ megiaşi deîn Macsen anume Bogdan i *Balica* i Stan i Radul..."

Crisov muntenesc din 1670 (Condica Mss. a mănăstirĭĭ Hurez în Arch. Stat. din Buc. 1754, f. 320) pe satul Craĭoviţa în Dolj: „care sat şi cu românĭ şi ţiganĭ aĭ jupânésiĭ Stancăĭ ce aŭ fost jupânésă *Balicăĭ* paharnic, din

brésla de zéstre, de tată-său Fiera logofătul Leurdénul...“

Intr'un crisov dela Constantin Brâncovénu din 1693: „*Balica* Ploşoĭanul“ (Cond. Brâncovenéscă Mss. în Arch. Stat. din Buc. p. 26).

Constantin Brâncovén, 1693, ibid. p. 19: „şi cu mulţi boĭari mărturii iscăliţi în zapis, anume Necula căpitan Glogovénul i Rafail clucerul dela mănăstiré Topolniţa i Iancu ĭuzbaşa i Stoica sinŭ Iancului ĭuzbaşa i *Balica* ot Orbeşti...“

Numele personal şi de familiă *Balică* se întrebuinţéză şi la Românii de peste Carpaţi, unde l'a purtat, între alţiĭ, la începutul secoluluĭ trecut un vestit căpitan Nichită *Balică* în armata de Curuţi a luĭ Francisc Rakoczy (Frâncu-Candrea, Munţiĭ apuseni p. 30).

In Moldova, délul *Balicăĭ* şi părîul *Balicăĭ* în judeţul Vasluĭu.

Némul boieresc moldovenesc *Balică*, de de-mult stîns, era strîns înrudit cu dinastia Movilescilor, căcĭ hatmanul Isac *Balică* ţinea în căsătoriă pe Şchĭauna, sora luĭ Ieremia-vodă şi a luĭ Simeon-vodă.

Crisov din 1583 dela Petru-vodă Şchĭopul (Condica Mss. Asachi în Arch. Stat. din Buc., t. I f. 110, cfr. t. II f. 436 b): „Facem ştire tuturor cuĭ să cade că viind înainté domniei méle rugătorĭul nostru părintele Gheorghie episcopul de Rădăuţi şi cu fraţii săi Toader şi Eremie vornic şi Simion aprod şi cu sora lor Şchĭauna gĭupănésa *Balicăi* hatman, şi sora lor Gréca, ficĭorii Movilii logofăt mare...“

Acest text dovedesce că în actul din 1615 (Arch. ist. I, 1 p. 128): „Isac *Balica* hatman“ este numit „fĭiu“ al mumeĭ luĭ Ieremia Movilă nu pentru că ar fi fost frate cu acesta, ci numaĭ cumnat.

In acelaşĭ sens Moĭse-vodă, fĭiul luĭ Simeon Movilă, într'un crisov din 1634 (Arch. ist. I, 1 p. 72) ḑice: „vărul domniei méle răpousatul Isac *Balica* ce au fost hatman...“

Mănăstirea Frumósa din Iaşĭ fusese dintru'ntâĭu o bisericuţă făcută de hatmanul *Balică*.

Ion Canta, Letop. III, p. 163: „era o biserică mică de pétră făcută de un *Balica* Hatman...“

Din acéstă causă locul învecinat, adecă şesul la méḑi-ḑi de Iaşĭ, se numĭa *Balică*.

Ion Neculcea, Letop. II p. 404: „[Grigorie Vodă] aŭ şezut cu corturile şi cu toată oastea luĭ în câmpla *Balica...*“

v. [2]*Bale*.

La 1649, printre Căzacĭĭ Zaporojenĭ din Ucraina serviaŭ doĭ Românĭ Ion şi Simeon *Balică*, căzăcesce Baličenco (Bodĭanski, Реестра войска запорожскаго p. 59, 146), şi un alt Român Iosif *Balica* (ibid. p. 62).

v. — *enco*. — *Căzac*.

Balimèz (plur. *balimezurĭ* şi *balimezĭ*), s. m. et n.; t. milit.: canon de siége. Tun de cel maĭ mare calibru. Cuvînt de de-mult dispărut din graĭu. Turcul baljemez-top „canon de gros calibre“ (Şaĭnénu).

Ion Neculce, Letop. II p. 230: „[Vezirul] tot stricând şi arzind prin Podolia cetăţile şi târgurile cu *balimezurile* şi puşcele cele marĭ, şi Hanul cu Tătarĭĭ robind toată Podolia...“

Ibid. p. 290: „căte-va părechĭ de bivolĭ pentru rădicarea *balimezilor*...“

Axenti Uricarul, Letop. II p. 164: „aŭ lăsat tunurile care adusăse întâiŭ, şi aŭ adus şi maĭ marĭ *baliemezurĭ* şi cumbarale...“

v. [1]*Turc*.

Balin. — v. [2]*Bale*.

Balindèț. — v. *Bolindeț.*

Baliță. — v. [2]*Bale.*

Bàlmeș. — v. *Balmoș.*

Bàlmoș s. **bàlmăș** s. **bàlmuș** s. **bàlmeș** s. **bàlmăj** s. **balamiș**, subst. n.; sorte de talmouse, mot familier surtout aux bergers. După cum variază formele cuvîntuluĭ, cam tot așa se deosebesce și modul de gătire a *balmoșuluĭ*, care însă pretutindenea își păstrézĕ caracterul seŭ ciobănesc.

„*Balmăj* se ḑice la caș dulce, fĭert în lapte dulce, scrobit cu puțină fănină“ (S. Lĭuba, Banat, c. Maĭdan).

Dr. At. Marienescu (Familia 1873 p. 240): „Se adună lapte din tóte găletele în o căldare, se pune de fierbe, și acuma se face întâĭul caș și se taiă în bucățele mărunte. Se adună lapte din noŭ din tóte găletele în căldare, și când fierbe, se aruncă în ea bucățelele de caș, și după ce a fiert, îl scot sub numirea de *balmăș* saŭ *balmăj*, și 'l pun pe șuba unuĭ pĕcurar ca să se recéscă și stórcă.“

„*Balmeșul* este unt cu brânḑă și cu oue“ (C. Corbénu, Olt, c. Alimănescĭ).

„*Balmușul* se face din lapte, făină de grâŭ, unt și câte o dată și grăsime“ (M. Dimitriŭ, Covurluĭu, c. Smulțĭ).

„La cĭobanĭ *balmușul* se compune din unt pus pe foc saŭ jăntuit și la fierberea luĭ se bagă făină de păpușoĭu și sare și se face întocmaĭ ca mamaliga“ (pr. C. Alessandrescu, Némț, c. Bistricĭóra).

Basmul ardelenesc „Stan Bolovan“ (Reteganu, Poveștĭ IV p. 16): „Acum sĕ puse Stan la pândă în staur în mijlocul oilor, de bună samă după ce cinară un *balmoș* păcurăresc...“

Locuțiunea proverbială „a se întinde ca *balmoșul*“ la Țichindél, Fabule 1814 p. 400: „Muĭaré de cinste și înțeléptă, de va fi și în haĭne proaste înbrăcată, e vrédnică de cinste; ĭară cé deșartă, țifrășită, zădarnică și fără de lucru, caré cu șușeiré haĭnelor de mătasă i se întorc și crierii, sloboade graĭurile întinse ca *balmoșu*: unde nu se vorbéște rău de alțiĭ, acolo nu rămâne ĭa...“

Laurian-Massim: „*Balmeș*, bucată de făină cu lapte și unt. Metaforic, maĭ ales în unire cu talmeș, amestecătură de lucrurĭ disparate, pisătură și muĭetură vorbind de solide: a face pe cine-va talmeș-*balmeș* = a'l rupe în bătaiă. Originea vorbeĭ ar fi grea de urmărit, căcĭ și tonul eĭ nu e bine fixat, ci uniĭ pronunță *bàlmeș*, alțiĭ *balmùș*.“

Lexicon Budan: „*Balmoș* = eine mit Milchrahm oder Butterheften schmackhaft zubereitete Kukurutzmehlspeise.“

Costinescu (Voc. II, 597) nu cunósce pe *balmeș*, ci numaĭ pe „talmiș, un fel de plăcintă din brânḑă, ouĕ, unt; bucate gătite prost.“

Alexandri, Păpușarĭul: „Aĭ fost și tu când aĭ fost, pe când te hrăniaĭ cu *balamiș-balmuș* de la cumĕtra, și aveaĭ 12 perine marĭ umplute cu frunḑarĭ...“, unde „*balamiș-balmuș* de la cumĕtra“ este o locuțiune proverbială cu sensul de „morceau pour la bonne bouche.“

Acelașĭ, Pétra din casă, sc. 1: „Zamfira: Țĭ-am maĭ spus, Ióno, că nu's destul de legate dulcețile...

„Ióna: De le-oĭu maĭ pune pe jaratic, mĕ tem că din belte s'or priface în *balmuș*...“

Cuvîntul fiind curat cĭobănesc, nu Românĭĭ l'aŭ împrumutat dela Unguri, după cum crede Cihac (II, 478), ci Ungurĭĭ l'aŭ luat dela Românĭ împreună cu maĭ mulțĭ alțĭ termenĭ cĭobănescĭ (v. *Bacĭu*). Tot dela Românĭ

l'aŭ primit Rutenii sub formele balmus, balmuš, bamuš, banuš, „Kukuruzpolenta auf Rahm gekocht“, ba încă şi cu sensul cel metaforic: „pobiti na balmus = tüchtig zusammenschlagen, gräulich misshandeln“ (Želechowski). Deja Kalužniacki (ap. Miklosich, Wander. d. Rum. 12) observă: „balmuš, nur bei den Huculen und bei den Ruthenen der Bukovina, ein mit Schmetten gekochter Brei, vom rumun. *balmuş*“. Cât se atinge de bohemul balеš „met farineux ordinaire“, pe care'l citézá Cihac, apoi este o vorbă exclusiv moravă, „usus moravicus“ (Jungmann), iar prin urmare căpětată dela Românii ceĭ slavisaţĭ din Moravia.

In limba română sînt maĭ multe formaţiunĭ aşa ţicênd reduplicative cu simpla schimbare a iniţialeĭ. Aşa sînt, între altele, „tanda-manda“, „trancaflénca“, „balancă-talancă“, pe lîngă carĭ se aşéḑă dela sine *„balmeş-talmeş“*, căcĭ în tóte ne întimpină de o potrivă o iniţială dentală *t* faţă cu o iniţială labială: *b, f, m.* Tot aşa, cu labiala iniţială *p*, este în „Păcală-Tândală“. Dacă nu pururea, dar cel puţin în generalitatea casurilor, e organică forma cea cu labiala (v. *Balancă*). In privinţa *balmoşuluĭ* primitivitatea formeĭ cu *b* asupra celeĭ cu *t* e necontestabilă. Cuvîntul, fórte vechĭu la Românĭ, ne-a remas dela Pecenegĭ saŭ dela Cumanĭ, soţiĭ noştri ceĭ turanicĭ din vécul de mijloc. In dialectul djagataic el se pă stréză pînă astăḑĭ: bulamuk şi bulamač „une soupe épaisse et gluante, bouillie“ (Vámbéry, Čagat. Sprachstud. 249). Aşa dară talmeş, maĭ bine talmoş, este o formaţiune posterióră curat românéscă din turanicul *balmoş* = balumuč. Deja Costinescu şi apoĭ Cihac aŭ observat apropiarea luĭ talmeş de francesul talmouse „pièce de pâtisserie sucrée, dans laquelle il entre de la crême, du fromage et des œufs“ (Littré). Talmouse există la Francesĭ deja în secolul XIV. Să fie óre o aseměnare întâmplătóre? saŭ o migraţiune a cuvîntuluĭ românesc? Ne mărginim a pune întrebarea, fără a respunde. O etimologiă seriósă a francesuluĭ talmouse nu s'a dat încă pînă acuma.

v. *Talmeş.* — *Bălmăşesc.* — ¹·*Coman.*

Balomir. — v. ²·*Bale.*

Balosin. — v. ²·*Bale.*

¹·Bàloş. — v. *Balş.*

²·Bàloş, s. n.; miel. Cuvînt care se află numaĭ la Dr. Polysu ca sinonim cu miere, de unde l'a reprodus apoĭ d. Şăinénu (Elem. turc. 12), grupându'l la un loc cu următórele vorbe de aceĭaşĭ origine turcéscă:

balbaş „un fel de băutură saŭ mâncare cu miere“, la Cihac balbaş „hydromel“, citând tarifa de vamă;

balgiŭ „vînḑĕtor de miere şi de balbaş“, de exemplu la Ion Neculcea, Letop. II p. 413: „[Grigorie Vodă] pre Turcii *balgiĭ* din ţară foarte îĭ înfrănase şi se temea de dănsul, de nu putea face zapt întru nimică...“;

„balgibaşa „trămisul Hanuluĭ pentru luarea dăjdieĭ de miere“, de exemplu la Nicolae Muste, Letop. III p. 29: „aŭ prins atunce şi pe Balgibaşa Hanuluĭ...“;

tóte acestea din turcul bal „miel“, balğy „vendeur de miel et d'hydromel“.

Să se observe o mică eróre din partea d-luĭ Şăinénu: în România Turciĭ balgiĭ nu eraŭ „vînḑĕtorĭ“, ci tocmaĭ din contra „cumpĕrătorĭ“ de miere, carĭ umblaŭ pe'n districte pentru a

aprovisiona cu mĭerea Pórta Otomană, asuprind pe ómenĭ, şi ĭată de ce Grigórie vodă Ghica se vĕḑuse silit a înfrîna abusurile acestor Turcĭ, carĭ nu puteaŭ face nicĭ un reŭ dacă ar fi fost „vînḑĕtorĭ“.

Faptul istoric este că, pe la începutul secolului XVII, Ieremia-vodă Movilă „s'aŭ legat — ḑice Miron Costin, Letop. I p. 217 — mĭere să dea Hanilor în toţĭ anĭĭ“. De aci „Balgibaşa Hanuluĭ“, carele venía din an în an să'şĭ priméscă tributul de miere. Acest Balgibaşa nu avea întru nemic a face cu „Turcíĭ balgiĭ“, nesce negustorĭ carĭ veníaŭ nu din Crim, ci de peste Dunăre pentru a specula cu mĭerea pe propria lor socotélă, căcĭ Moldova nu era datóre de a da mĭere Porţeĭ Otomane.

v. *Desetină*. — *Mĭere*. — v. ²·*Ban* (p. 2424).

Bàlotă. — v. ²·*Bale*.

Balsàm (plur. *balsame*, *balsamurĭ*), s. n.; t. de Comm.: baume. Cuvînt ebraic care, prin grecul *βάλσαμον* şi prin latinul balsamum, a străbătut în tóte limbile europene, încât Româniĭ puteaŭ să'l ĭea orĭ de unde. Este la noĭ un neologism, dar destul de vechĭu.

Omiliar dela Govora, 1642, p. 425: „şi pănză cumpără şi cu unsori de *balsamŭ* unse trupul...“

Mitropolitul Dosofteĭu, Synaxar 1683 f. 214 a (Dec. 12): „înfăşură cu pândze curate cu unsorĭ de mirosurĭ scumpe“, ĭar la margine ca explicaţiune: *balsame*.

Axinti Uricarul, Letop. II p. 182: „fecĭorul luĭ Şeremet s'aŭ răsbolit şi degrabă i s'aŭ tămplat moartea, şi grijăndu'ĭ trupul cu *balsam*, l'aŭ dus la ţara luĭ...“

I. Văcărescu p. 18:

De miróse îmmulţite
Balsam viŭ din ele dând,
Zefir dulcĭ suflărĭ trimite
Icĭ şi colo se jucând...

A. Pann, Erotocrit p. 14:

La rana luĭ Erotocrit vorbele luĭ Polidor
Indată se prefăcură într'un *balsam* vindecător...

A. Odobescu, Scrierĭ I p. 381: „O atmosferă de *balsame* rĕcoróse învia suflarea, şi şopta frunḑelor, uşor cletinate de o lină adiere, se îngâna singură cu susurul greierilor ascunşĭ în frunḑiş...“

v. *Mirésmă*.

¹·**Balş** s. **Bàlşe** s. **Bàlşa** (plur. *Balşĭ* şi *Bălşescĭ*), 1°. n. pr. pers. m.; 2°. une ancienne famille noble moldave. Vom vorbi de'ntâĭu despre némul boieresc al *Bălşescilor*. Se rostesce nu numaĭ monosilabic *Balş*, dar şi dissilabic *Balşe* saŭ *Balşa*; bună-óră:

Intr'un act din 1615: „Ghiorghie *Balşe* (Балше) vtorii logofet“ (Arch. ist. I, 1 p. 158).

Intr'un crisov dela Grigorie Ghica din 1737 (Condica Mss. Asachi în Arch. Stat. din Buc. t. II f. 55 b): „vornicul Ion *Balşe*“; de asemenea într'un zapis din 1667 (ibid. f. 78 b): „Măricuţa fata Lupului *Balşe* sulger“.

Nicolae Costin, Letop. II p. 10: „aŭ trimis Petriceĭco Vodă pe Neculai Răcoviţi logofătul şi pe Ionaşco *Balşĭa* (Балшѧ) Vornicul...“

După o tradiţiune, care circula în secolul XVII, *Bălşescii* ajunseseră la boieriă mare pe la 1564.

Ion Neculce, Letop. II p. 202: „Dela a doua domnie a luĭ Alexandru vodă Lăpuşnénul aŭ început Domniĭ a se aşăza maĭ cu temeĭu în scaun în Ĭaşĭ; şi când aŭ purces dela Poartă cu a doua domnie, zic să'l fie învăţat Turcíĭ să taĭe boĭerĭĭ să'ĭ slăbéscă, şi pe cuvântul Vezirului aŭ tăiat atăta mul-

ţime de boïerï, şi aŭ trimis şi aŭ ales din curtenï de ţară pre Racoviţeştï şi pre Sturzeştï şi pre *Bălşeştï* şi pre alţiï mulţi...“

Ca „curtenï de ţară“, adecă boierime districtuală, *Bălşescïi* ne întimpină deja sub Stefan cel Mare, care la 1490 întăresce unuïa din eï satul Drăguşaniï: „**потврѣдиле сазѣк нашемѫ Балши**“.

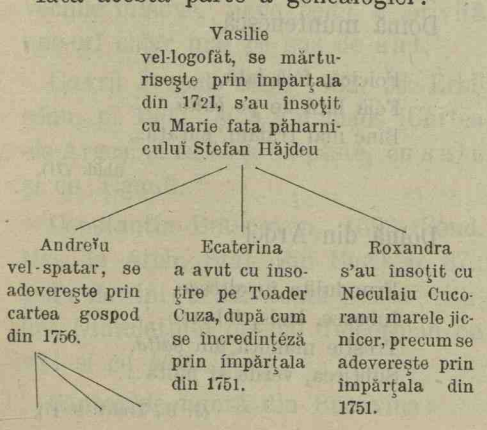
Genealogia regulată a *Bălşescilor* nu se 'ncepe decât dela 1598, când trăia marele vornic Cristea *Balş*, din aï căruïa doï fiï, Lupul şi Gheorghie, s'aŭ tras cele douĕ ramure cunoscute luï Cantemir (Descriptio Mold. ed. Papiŭ p. 115): „*Balszestii*, duplices“.

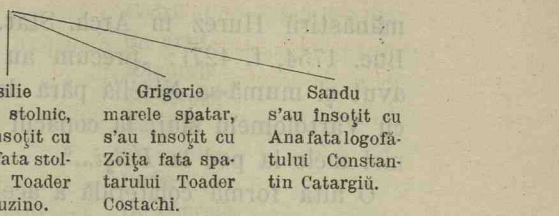
Din prima ramură era vornicul Ionaşco *Balş*, pe a căruïa fétă o ţinea unul din fiiï luï Brâncovén.

Ion Neculce, Letop. II p. 315: „ïară în anul 7214 (1706) făcut'aŭ nuntă Brăncovanul Vodă cu un fecïor a luï anume Dinul în târg în Bucureştï de aŭ luat o fată de aice din ţară dela noï din Moldova a luï Ioan *Balş* Vornicul, şi aŭ dus'o acolo la Bucureştï...“

După genealogia autentică, pe care ne-a împărtăşit'o d. Mihail *Balş*, toţï *Bălşescïi* de astăḑï se trag din ramura a doua, şi anume din însoţirea luï Vasile *Balş* cu Maria féta păharniculuï Stefan Hasdeŭ, nepóta luï Petriceïcu-vodă (cfr. Arch. ist. I, 1 p. 52).

Iată acéstă parte a genealogieï:

Némul *Bălşescilor* este, negreşit, unul din cele maï vechï şi maï istorice în Moldova, fără a avé nevoe de a'şï căuta un fantastic légĕn nicï în vechea familiă contală unguréscă „Balassa de Gyarmath“, nicï în ilustra familiă proventală „de Baulx“, din care o ramură se stabilise în secolul XIV pe teritoriul iliric şi este cunoscută în istoria serbă sub formele **Балша** şi **Блоша**. Cu tóte sbucïumările istoriculuï serb Miïatović (cfr. Kanitz, Neue freie Presse 1888 No. 8583) a trage pe *Bălşescï* din „de Baulx“, acésta este tot aşa de arbitrar ca şi când ï-ar aduce cine-va din oraşul portuges Balsa!

Balş, cu formele colaterale *Balşe* şi *Balşa*, este un nume curat românesc, derivat din vechïul nume fórte respândit Bală saŭ Bale prin acelaşï sufix onomastic -şa ca şi în numile proprie „Lupşa din „Lup“, „Popşa“ din „Popă“, „Capşa“ din „Cap“, „Comşa“ din „Coman“ etc. Intre Moţiï din Ardél există pînă astăḑï numele de familiă *Balşa* (Frâncu-Candrea, Munţiï apuseni p. 117), care n'are a face cu *Bălşescïi* din Moldova. Tot aşa n'are a face cu dînşiï satul *Balş* din Romanaţi.

Zapis oltenesc din 1636 (Doc. Rom. I No. 316, în Arch. Stat. din Buc.): „Radul căpitan din Fărcaş şi Stan clucer din *Balşi*...“

Altul din 1645 (Doc. Rom. II No. 5 p. 23 b, în Arch. Stat. din Buc.): „Dumitru postelnic ot *Balşi* i Preda postelnic ot Milești...“

Şerban-vodă, 1689 (Cond. Mss. a

mănăstirii Hurez în Arch. Stat. din Buc. 1754, f. 427): „precum au fost avut și mumă-sa Nidélĭa pără de față cu Vartolomeĭu sluj. la conacul domniei méle la pod la *Balși*...“

O altă formă colaterală a aceluĭașĭ nume este Baloș.

La 1433, între boierii luĭ Alexandru cel Bun era și marele păharnic Baloș (Ulĭanitzki, Матеріялы для исторіи p. 35).

O hotarnică din 1689 pe maĭ multe moșiĭ din Fălciĭu (Condica Mss. Asachi în Arch. Stat. din Buc., t. II f. 240 b): „Loghin fičor Cărstei nepot lui Baloș și cu nepotu-său Iordache fičor lui Gheorghie și cu nepotu-său Ion fičor Uléchii, cum au vândut parte moșului lor lui Baloș gĭumătate de sat...“

O altă formă veche Balașin se cuprinde în numele satuluĭ Balașinești, menționat într'un crisov moldovenesc din 1442 (Arch. ist. I, 1 p. 74).

v. [2]*Bale.*

[2]**Balș**, n. pr. loc. — v. [1]*Balș.*

Bàltă (pl. *bălți*), s. f.; amas d'eau dormante, étang, lac, marais, marécage. Semnificațiunile cuvîntuluĭ sînt destul de bine arătate de Laurian și Massim: „1°. Masă de apă maĭ mare saŭ maĭ mică, care prin vĕrsarea unuĭ rîŭ în lunca sa se grămădesce în basinurĭ din acea luncă, și care apoĭ, când séchă rîul, séchă și ea în parte saŭ de tot. *Bălțile* sînt de ordinar fórte pescóse; suprafața lor este saŭ deschisă saŭ ascunsă în parte orĭ în tot de papură, trestiă și alte plante palustre fórte dese, în carĭ trăesc multime de paserĭ aquatice. 2°. Cu însemnare de lac: *Balta*-albă e un lac sărat. 3°. Locul pe unde se póte vĕrsa un rîŭ și formă *bălți:* pe ĭérnă mulțĭ îșĭ bagă vitele în *baltă*, unde acestea află pășiune și în timp de ĭérnă; *balta* a înflorit de minune. 4°. Masă de apă formată din plóiă“.

Trăsura cea caracteristică a uneĭ adevĕrate *bălți* este de a fi o apă stătătóre bogată în vegetațiune, adecă tocmaĭ ceea ce era la Romanĭ „palus“, de unde se scie că, prin forma latină rustică „padulem = paludem“, s'a născut al nostru „pădure“.

Biblia Șerban-vodă 1688, Esa. XLII, 15:

...voĭu pune râurile spre ostroave și *bălțile* voĭu usca...	...ponam flumina in insulas, et paludes siccabo...

grec.: ἕλη.

Mitropolitul Dosofteĭu, Synaxar 1683 f. 242 a (Dec. 27): „ĭ-au dusu ĭ în pădure de luncă cu *bălți*, unde era locuĭ plinŭ de vĭespĭ și tăunĭ și țânțarĭ și mușine...“

Ion Neculcea, Letop. II p. 380: „eșĭa Rușiĭ de prin *bălți* și de prin pădurĭ de'ĭ ucidea...“

Balada „Mierla și sturdul“:

Peste cap se da
Și mi se făcea
Se făcea d'o *baltă*
Cu papură naltă,
Cu papură grósă,
Naltă și stufósă...

(G. D. T., Poes. pop. 455).

Doĭnă muntenéscă:

Foicică, fóiă lată,
Fóiă lată de pe *baltă*,
Bine maĭ trăiam, surată...

(ibid. 271).

Doĭnă din Ardél:

Frunduliță încolțesce,
Iubesce, bade, iubesce
Trestie mândră din *baltă*,
Subțirea, verde și naltă...

(J. B., Trans. p. 47).

Cantemir, Hron. I p. 150: „In ce chip limpede apa isvoruluĭ din curgeré sa, în pișt*é*lniță și în *bălți* stătătoare oprindu-să, să strică...“

Adevĕrata *baltă* nu e mică, nu este o pișt*e*lniță, o mlaștină, o bălt*ó*că, un b*a*lhuĭu, ci e mare ca și un l*a*c, de care se deosebesce maĭ mult numaĭ prin aspectul seŭ păduros.

Miron Costin, Letop. I p. 23: „aŭ și murit în Cetatea-albă, și o *baltă* ce este acolo Vidov pe numele aceluĭ Ovidius este...“

Urechea, Letop. I p. 195: „Apoĭ singur Ion Vodă cu vr'o 600 de oameni s'aŭ lipit la *baltă* la Cahul unde era oastea turcéscă...“

Costachi Negruzzi, Cântec vechĭu:

„— Nu sciŭ, care e *balta* unde-aŭ perit atâta călărime leșéscă în vremea Domnuluĭ Constantin Cantemir? am întrebat pre călăuzul meŭ.

„—N'a fost nicĭ o-dată *baltă*, ci numaĭ un l*o*c hleĭ*o*s, plin de mlaștine, colo de vale.

„— Unde mi se înglodaseră roțile trăsurieĭ?

„— Așa...“

Bălțile fiind în genere fórte pescóse, formézĕ o însemnată ramură de venit teritorial, care ne întimpină mereŭ în vechile crisóve, unde *balta* e privită une-orĭ chĭar maĭ pe sus de s*a*t.

Gavril Protul, Mss. 1682, ed. Erbicénu, p. 136: „și o am adaos [Curtea-de-Argeș] și cu *bălți* cu pésțe, cu s*a*te și cu Țiganĭ...“

Constantin Brâncovén, 1693 (Cond. Mss. în Arch. Stat. din Buc.) p. 37: „să'i fie lui ocină toată moșia satului Ulmuleților ot sud Teleorman cu v*i*i și cu *balta*...“

Cântec de nuntă din Bucovina:

Codriĭ
Cu urșiĭ,
Mâgurele
Cu férele,
Bâtcele
Cu cĭutele,
Stâncele
Cu caprele,
Redĭurile
Cu vulpile,
Bălțile
C*u*pescele,
Satele
Cu fetele,
Câmpiile
Cu florile,
Poĭenele
Cu ḑinele,
Dumbrăvele
Cu isvórele...

(Marian, Nunta p. 169).

In România tot lungul Dunărieĭ formézĕ o immensă zónă de *bălți*.

Legĭuirea Caragea 1818 p. 26: „Clăcașul să nu poată să vâneze pește în h*e*leșt*e*ul stăpânuluĭ, dar în *bălțile* Dunărieĭ să vâneze pește, dând câte un pește la zece...“

Radu Popescu, Cron. (Magaz. ist. IV p. 52): „Hanul s'aŭ dus în sus pre *baltă* cătră Cerneți...“

Acelașĭ (ibid. p. 107): „se tindea Brăileniĭ până la orașul Flociĭ pe *baltă* în sus, și despre Rîmnic și Buzău se tindea până în apa Buzăuluĭ de stăpânĭa pământul și satele, și pusese subașĭ prin sate și scaun pe *baltă* de lua vamă din tóte cele ce eșĭa din *bălți* și lua dișmă de pre moșiile țărieĭ. Așișderea Dărstorenieĭ s'aŭ tins de aŭ luat tóte *bălțile* dela oraș în sus până la Gréca, și între *bălți* pre unde este uscat făcuse tot sate turcești cu subașĭ...“

De aci, aședată între Dunăre și Carpațĭ, România întrégă este privită de cătră popor ca: „dela *baltă* pînă la m*u*nte“.

BIBLIOTECA

Jipescu, Opincaru p. 126: „traĭu tăŭ dĕ vécurĭ aşeḑat dĕla *baltă* pînă dîncolo dĕ munte...“

Doĭnă muntenéscă:

Mărióră dintre *bălţĭ*
Cu dragostea 'n patru părţĭ...

(G. D. T., Poes. pop. 312)

în opoşiţiune cu:

Albo, Albo dela munte...

Locuţiunile proverbiale aŭ în vedere maĭ ales natura cea stătătóre a *bălţiĭ* şi bogăţia de pesce.

Ion Créngă, Scrierĭ I p. 141: „ba s'a însura la tómnă, ba la ĭérnă, ba la primăvară, ba la vară, ba ĭar la tómnă, ba vremea trece, flăcăul începe şi el a se trece mergênd tot înainte cu burlăcia, şi însurătórea remânea *baltă*...“

Ibid. p. 230: „Fost'aĭ şi d-ta la tinereţe, nu ḑic, dar acum îţĭ cred; dĕ! bătrâneţe nu's? cum n'or sta trebile *baltă*!...“

Proverb: „Are *balta* pesce“ (Ţara-nouă 1887 p. 536).

Altul: „rîde vîrşa de *baltă*“ (Doncev, Curs de limba română 1865 p. 59), sinonim cu: „rîde dracul de porumbre negre“.

Glumă din Ardél:

Tótă fata
Sare *balta*,
Numaĭ ştirba
Scóte limba,
Da şi órba pipăia,
Drăguţ, să saĭe şi ea!

(J. B., Trans., p. 434).

Descântec de „Iele“:

Vĕ duceţi în locurĭ depărtate,
In *baltă*, trestie, pustietate,
Unde popă nu tócă,
Fata nu jócă...

(G. D. T., Poes. pop. 380).

Despre un om bét: „i se oblâncesc picĭórele ca cânepa când o scoţĭ din *baltă*“ (R. Simu, Trans., c. Orlat).

Despre cine-va care cântă prost: „cântă ca un boŭ de *baltă*“ (ibid.).

v. *Bătlan*.

După credinţa poporuluĭ, *balta* este o reşedinţă favorită a draculuĭ; de aci vorba: dracul din *baltă*, la Cantemir (Descr. Mold. ed. Papiŭ p. 141) „dracul in valle daemones appellant, quos aquas habitare credunt“, unde vale este sinonim cu *baltă*, ca şi la Urechea, Letop. I p. 203: „mare săcetă s'aŭ făcut în ţară, căt aŭ săcat toate izvoarele, văile, *bălţile*, şi unde prindea maĭ 'nainte peşte, acolo ara cu plugul...“

Ghicitórea despre „buric“:

Cuĭbul berzeĭ
In mijlocul *bălţiĭ*.

(G. D. T., Poes. pop. 218).

Ghicitórea despre „stele“:

Dela *baltă* pîn' la munte
Tot zale mărunte.

(ibid. 246).

Aceĭaşĭ ghicitóre şi despre „furnicĭ“ (Ţara-nouă 1887 p. 162).

A. Odobescu, Scrierĭ I p. 174: „căḑù întepenit într'o *baltă* de sânge...“

Maĭ multe localităţĭ în România saŭ locuite de Romînĭ pórtă numele de *Baltă*, dintre carĭ cele maĭ importante sînt: oraşul *Balta* în Podolia lîngă Nistru, „Cetatea-de-*Baltă*“ în Ardél şi tĕrgul *Bălţi* în Basarabia.

Enachi Cogălnicénu, Letop. III p. 269: „Iar la *Balta* nemerind nişte Mărzacĭ cu câtă-va Tătărime, şi văzând pre Căzacĭ opriţĭ acolo cu atăta avere, aŭ omorit şi pre Căzacĭ şi pre Turcĭ, şi luând averea şĭ-aŭ căutat de trébă...“

Urechea, Letop. I p. 122: „două cetăţi marĭ la Ardél, anume *Balta* şi Ciceul...“; tot acolo p. 171: „cetatea de *Baltă*...“

Balada „Jicmond Craĭul“:

Cetatea de *Baltă*
Dintre tóte 'ĭ naltă,
Naltă 'n foişóre,
Măruntă 'n pridvóre...

(Ţara-nouă 1887 p. 190).

Doĭnă din Basarabia:

Maĭca s'a luat prin ţéră
Să ne strîngă grămăgĭóră,
Să ne deïe 'n *Bălţĭ* la şcólă,
Maĭ bine-am muri de bólă!
Moscălesce să 'nvĕţâm,
Şi la óste să întrâm...

(Alexandri, Poes. pop.² 404).

Românul *baltă* este d'a-dreptul slavicul blato, cu acelaşĭ vocalism ca în românul „daltă“ din slavicul „dlato“ (cfr. gard = градъ). Cuvîntul există în tóte dialectele slavice. Dela Românĭ, cu vocalismul nostru caracteristic bal- = bla-, cuvîntul a trecut la Albanesĭ baltă şi la Neogrecĭ βάλτη saŭ βάλτος. E şi maĭ interesant că Ruteniĭ, deşi aveaŭ deja acéstă vorbă din fondul slavic comun sub forma boloto, totuşĭ aŭ maĭ împrumutat apoĭ dela Românĭ pe *baltă* (Żelechowski, Ruth. Wtb. I, 11).

v. *Băltăreţ*. – *Băltócă*.

Balţ (plur. *balţurĭ*), s. n.; 1°. bande, bandelette, bandeau, lacet, lacs; 2°. voile, surtout voile de fiancée.

Lexicon Budan: „*balţ*, laqueus, die Schlinge“.

Laurian-Massim: „*balţ*, 1°. cerc de fer cu care buţile rótelor se légă la capete saŭ pe la mijloc; 2°. la Macedo românĭ legătură de cap, maĭ ales albă; 3°. în genere laţ, ochĭu, faşă cu care se prinde, se légă, se încinge şi se strînge ce-va“.

Dr. Obedenaru (Dicţ. macedo-român Mss. în Acad. Rom. t. 1 p. 37): „*Balţu*, pl. *balţurĭ*, se ţice o legătură albă de cap de femeiă, de unde verbul îmbălţare = a se lega la cap“.

Accepţiunea cea maĭ interesantă este aceĭa de „voile de fiancée“, prin care *balţ* e sinonim cu hobot, sovon saŭ zovon, tulbent, nimiteţ, potilat şi procov, termenĭ întrebuinţaţĭ cu acelaşĭ sens în diferite regiunĭ ale Românieĭ, *balţ* maĭ ales în munţiĭ Bucovineĭ, în unele părţĭ ale Transilvanieĭ şi la Românĭ din Ungaria.

„*Balţ* = vĕlul de mirésă, petéla albă ce împodobesce creştetul mireseĭ“ (V. Vaida, Tribuna din Sibiĭu 1890 No. 85).

Descântec de „Iele“ în regiunea Năsăuduluĭ:

In vîrful munţilor,
In cruşile braţilor,
In cununa fetelor,
In *balţul* mireselor...

(Şăĭnénu, Ielele p. 12).

S. F. Marian, Nunta la Românĭ: „In Selagĭu duce nănaşa în presara cununieĭ *balţul*, cu care are să se îmbălţeze mirésa, la casa mireluĭ şi aice îl dă ea nunelor ca să'l tivéscă. Nunele, luându'l, îl tivesc cu primă mĭeriă. Fac apoĭ din altă primă tricoloră, precum şi din sasâŭ saŭ bărbenog (Vinca minor), după cum se numesce planta acésta în Chior, o cunună pe care o cóse pe *balţ*, astfel ca atuncĭ când vor pune-o mireseĭ pe cap să vină tocmaĭ d'asupra frunţiĭ...“

Balţul póte să fie alb, adesea e roşu, une-orĭ de altă culóre.

Deja Cihac (I, 21) a recunoscut în *balţ* pe latinul balteus saŭ balteum „ceinture“ şi a adus următórele paraleluri romanice: „it. esp. port.

balteo baudrier; it. balza bordure, frange, précipice, balzo rebondissement; esp. balza bannière, balzo nœud; port. balsa, balza haie vive, bannière, balso câble; bresc. balsa bord, entraves, queue d'une robe; ferrare balz tortis de paille; parm. balz bord; piém. baltia brandilloire; reggiano belza entraves". Nu tóte paralelurile acestea sînt corecte: după obiceĭul seŭ, Cihac amestecă la un loc elemente eterogene (cfr. Körting, Roman. Wtb. v. balsa et balteus), ba maĭ adaogă încă că *balţ* se rostesce în popor bîlţ şi gîlţ, ceea ce e fals; noue ne ajunge latinul balteum, de unde vine d'adreptul românul *balţ*. Lătinesce balteum era un termen curat milităresc: nu „ceinture", ci „ceinturon", cingĕtóre pentru armă, une-orĭ „sangle", chingă de cal. Vĕlul de mirésă în specie se chiăma lătinesce „flammeum".

Dela Românĭ aŭ împrumutat pe *balţ* Rutenĭĭ: „bâletzĭ Kopftuch der Frauen" (Želechowski).

v. *Hobot.—Bălţat.—Bolindeţ.*

Bàmă s. **bàmiă** s. **bàmbă** (pl. *bambe, bame, bamiĭ*), s. f.; t. de Botan.: Hibiscus esculentus, gombaut, corne grecque. „Leguminósă de forma uneĭ tecĭ de ardeĭu, plină de semințe" (L. M.).

A. Pann, Povestea vorbeĭ, I, 125:

Pe patlagelele 'n roşu îmbrăcate
Şi pe cele 'n vînăt, ce sînt veninate;
Bamiile încă, loboda şi ştirul
Să se afle faţă să 'mplinéscă şirul...

Turcul bamia (Şăinénu).

v. [1]*Turc.*

[1]**Ban** (plur. *Banĭ*), s. m.; 1°. d'abord prince ou souverain de la Petite-Valachie, plus tard vice-roi de la même province, enfin le premier des boyards de la Valachie; 2°. dignitaire moldave, întermédiaire entre le grand-porte-épée et le grand-échanson. Se ḑicea generalmente vel *Ban*, slavonesce великии Банъ, adecă „mare *Ban*", şi aşa deja în documentele cele maĭ vechĭ.

In Moldova boĭeria de *Ban* saŭ vel-*Ban* se introduse abia pe la începutul secoluluĭ trecut saŭ cu puţin înainte.

Gheorgachi Logofĕt, 1762, Letop. III p. 292: „...vel Postelnic, vel Spatar, vel *Ban*. Insă acéstă boĭerie a Băniei în vechile vremĭ n'aŭ fost, şi nu de mult s'aŭ adaos şi acéstă boĭerie, făcându-i-se şi venit un ban de drobul de sare dela ocnă. După vel *Ban*, vel Paharnic, vel Vist, vel Stolnic şi vel Comis. Şi fieşte-care boĭerie se păzĭa şi se cinstĭa la rănduĭala sa..."

Introducerea cea statornică a boĭerieĭ de vel-*Ban* în Moldova datéză din anul 1705, cu a doua venire la Domniă a luĭ Antioh Cantemir, despre care Ion Neculcea, Letop. II, 313, ḑice aşa: „pre Lupul Bogdan ĭar l'aŭ pus Hatman, pre Maxut vel Postelnic, pre Ilie Cantacuzino vel Spatar, pre Savin Zmucilă vel *Ban*; şi de atunce se aşăză acéstă boĭerie cu temeĭu în Moldova de este aşezată la rănd, că maĭ înainte vreme, deşi era la vre-un Domn, une orĭ şedea maĭ sus, ĭar alte orĭ maĭ gĭos: dupre cum le fusăse alte boĭerĭĭ, aşa şedè şi cu Băniea la divan; ĭar de aci înainte i s'aŭ aşezat rănd după Spatarul cel mare, şi i s'aŭ făcut şi venit boĭerieĭ căte un ban de drobul de sare dela Ocnă..."

Era o imitaţiune nominală fórte scăḑută a trepteĭ de mare *Ban* din Muntenia, unde acéstă boieriă a fost în adevĕr „mare" şi n'a încetat nicĭ odată de a sta în fruntea tuturor celorlalte.

Cantemir, Hron. II p. 372: „până astăzĭ *Banii* în ţara Muntenéscă, măcar că supt ascultaré şi voĭa Domnuluĭ sânt, însă după privileghiile — poate fi — carile d'inceput au fost având, şi la boĭerie sânt maĭ de frunte, şi altă putere au peste Olt, nu numaĭ a gĭudeca, ce şi cu moarte pre vinovaţĭ a căzni, şi tot acel vechĭu titlu de *Ban* îşĭ ţân...“

Inlăturându-se innovaţiunea cea din Moldova, istoria Băniei ne înfăţişéză patru perióde:

1°. Pînă pe la 1300 *Banul* Severinuluĭ era singurul suveran al Oltenieĭ;

2°. De pe la 1300 pînă pe la 1600, de 'ntâĭu *Ban* al Severinuluĭ, apoĭ *Ban* al Craĭoveĭ (Ist. crit. ²·I p. 81 § 21), une-orĭ *Ban* al Mehedinţuluĭ ca în actul latinesc dela Vlad-vodă din 1511: „Radulo Bano de Mehedince“ (Marienburg, Kleine Siebenb. Gesch. Pesth 1806 p. 224), câte o-dată *Ban* al Jiĭuluĭ ca într'un crisov din 1533 (Condica Mss. a mănăstiriĭ Govora 1753, în Arch. Stat. din Buc. p. 111; cfr. Venelin, p. 164), *Banul* scădu la a doua tréptă după Domnul Ţereĭ-Românescĭ, dar era maĭ tot-d'a-una din dinastia Basarabilor (v. *Banoveţ*), rudă fórte de aprópe al Domnuluĭ, care 'l numĭa şi'l lăsa să fie stăpân peste cele cincĭ judeţe ale Oltenieĭ, avênd o curte a sa princiară deosebită la Craĭova, o judecată, o armată etc.;

3°. De pe la 1600 pînă pe la 1700 *Ban* al Craĭoveĭ = un fel de vice-rege al Oltenieĭ, numit de cătră Domn dintre ómeniĭ ceĭ maĭ de frunte, maĭ ades dintr'o veche familiă boierésc ă, rar din străinĭ, exercitând în marginea celor cincĭ judeţe o autoritate administrativă şi judiciară aprópe suverană;

4°. De pe la 1700 încóce pînă la stîngerea vechiĭ organisaţiunĭ ierarchice, *Ban* al Craĭoveĭ = primul boier al Ţereĭ-Românescĭ, une-orĭ Fanariot, figurând în fruntea sfatuluĭ domnesc, reşedênd tot-d'a-una în Bucurescĭ şi bucurându-se de o autoritate curat nominală asupra Oltenieĭ, unde administrau de fapt „ispravnicii“ de judeţe sub o supremaţiă a unuĭ „caĭmacam al Craĭoveĭ“.

Cu tótă scăderea treptată a importanţeĭ politice, *Banul* remase pînă la urma urmelor un personagĭu atât de mare, încât chĭar în ultima perióda dede nascere la locuţiunea proverbială: „voĭa la dumnéta ca la *Banul* Ghica“ cu sensul de: poţĭ să facĭ tot ce'ţĭ place.

O colindă muntenéscă, în care se închipuesce vorbind un „Lixandru-vodă“:

Slujésce'mĭ, slujésce
Pîn' la Sân-văsiĭ
Să 'mpart boĭeriĭ,
Că te-oĭu ridica
Ban la Craĭova,
Şi tu că'ĭ bănĭ
De te'ĭ ferici...

(G. D. T., Poes. pop. 48).

unde e fórte interesant verbul bănesc corespunzĕtor luĭ „domnesc“.

Balada „Radu Calonfirescu“:

Banii Suverinuluĭ,
Caĭmacaniĭ Oltuluĭ
Şi boĭeriĭ tîrguluĭ
Staŭ la drépta Domnuluĭ
Cam în faţa cortuluĭ;
Iar la stânga Domnuluĭ,
Domnuluĭ şi *Banuluĭ*
Şed Buzesciĭ
Şi Căplesciĭ...

(Ibid. 478).

Sînt casurĭ când aŭ fost tot-o-dată doĭ *Banĭ* de Craiova, deşi nu se scie cam ce fel anume să fi fost între dînşiĭ

despărțirea de atribuțiuni. Așa sub Vlad-vodă Țepeș, la 1486, erau *Banĭ* „jupan Dimitru Ghizdavăț“ și „jupan Détco“ (Col. l. Tr. 1876 p. 469). Așa érășĭ la 1602 sub Simeon-vodă Movilă Oltenia era administrată în acelașĭ timp de „Voda logofăt“ și de „Sidor“, amîndoĭ de o potrivă *Banĭ* de Craĭova: „Бани кралюкски“ (Cuv. d. bătr. I. p. 125). Este probabil că acéstă reduplicare a Bănieĭ se făcea numaĭ în timpurĭ grele, atuncĭ când unul din *Banĭ* trebuĭa să fie concentrat asupra administrațiuniĭ ostășescĭ a Oltenieĭ, pe când cel-alalt remânea cu administrațiunea civilă, adecă cam în acelașĭ mod cum se rînduĭaŭ în Moldova câte doĭ părcălabĭ la districtele cele importante din punctul de vedere milităresc (v. *Pârcălab*).

Un specimen de „carte de judecată“ dela un *Ban* de Craĭova:

„† Jupan Dragomir vel *Ban* cralevskiĭ. Scriim carté noastră sfintei mănăstiri Tisménei și părinteluĭ Stefan igumenul, ca să aibă a ținé pre Radul den Tismana rumănŭ să fie sfintei mănăstiri și cu toț fečorii lui, pentru că acest rumăn Radul ce scrie mai sus au fost de moșie al sfintei mănăstiri, ĭar Vintilă post den Glogova și Ghiné post den Cătun ei au zis că ĭaste rumăn al lor den Bae; de-acia s'au părăt acești boĭarĭ ce scrie mai sus cu părinții den mănăstire înnainté Hrizei *Banul* Dumnezeu 'l pomenéscă de față, și s'au adevărat că ĭaste rumăn sfintei mănăstire; ĭar de-acia l'au tot ținut mănăstiré cu pace; ĭar acum ĭar s'au sculat acești boĭari ce scriu mai sus de-au venit înnainté noastră cu pără de față cu părintele Stefan igumenul, zicând că ĭaste rumănul lor, ĭar noi am căutat și am judecat pre lége deréptă și am adevărat cum ĭaste rumăn sfintei mănăstire și dat a fi rumăn și de Hriza *Banul*; noi încă am dat să fie rumăn Radul și fečorii lui și tot némul lui sfintei mănăstiri în véců neclătit, ș'au rămas Vintilă post și Ghiné post de lége și de judecată, ș'au zis și ei înnainté noastră cum să nu mai scornéscă părâ, ce să fie rumănŭ Radul sfintei mănăstiri, cum scrie mai sus; ĭar cine va mai scorni părâ de acum înnainte să nu se créze. Ačasta scriim, inak da nést po našemu rečeniĭu. Pis u Tismană ĭun 12 lét 7151 (1643). (L. S.)“ (Doc. Rom. II No. 11 în Arch Stat. din Buc.).

Nevésta saŭ vĕduva unuĭ *Ban* se ḑicea Bănésă.

Un zapis din 1656 (Doc. Rom. I No. 125 în Arch. Stat. din Buc.): „scris'am eu Iléna Bănésa Buzasca împreună cu fiĭu-mieu Mateĭ acesta al mieu zapis ca să fie de mare crediînță la mâna Vladului spătar ot Oteteliș, cum să se știe că au botezat fiĭu-mieu Mateĭ un cocon al dumnĭalui de ș'au pus numele lui Mateĭ, deci cându au fost la tunsoare hărăzit'au coconului partĭa noastră de moșăe den Cĭupercéni den vadul Diĭului, moșăĭa noastră den moș den strămoș al nostru dela *Banul* Vladul...“

Un zapis din 1699 (Doc. Rom. I No. 190 în Arch. Stat. din Buc.): „Adecă eu jupănésa Mariĭa Bănésa, care au fostu a răposatului Barbului biv vel *Ban* Milescul...“

De aci maĭ multe localităț în Romănia numite Bănésă, precum și satul din Teleorman Storo-bănésa, maĭ bine Stara-Bănésa „Bănésa cea bătrână“.

Ierarchia curțiĭ princiare la Romănĭ era modelată întrégă după tipicul bulgar din epoca Asanilor, adecă după ierarchia bizantină slavisată: logofĕt =

λογοθέτης, vornic = дворникъ, spatar = σπαθάρης, stolnic = стольникъ etc. Numaĭ *Ban* se sustrage acesteĭ ierarchie, fiind o demnitate supra-ierarchică cu mult maĭ veche.

Intre aniĭ 1350—1450 titlul de *Ban* al Severinuluĭ figura câte o-dată în titulatura Domnilor Ţereĭ-Românescĭ; bună-óră:

In crisovul din 1360 dela Vladislav Basaraba, păstrat în Archivul municipal din Braşov (Marienburg, Kleine Siebenb. Gesch. Pesth 1806 p. 189): „Weyvoda Transalpinus et Banus de Zeurino", ĭar pe pecete: „WEYVODA TRANSALPINVS BAN DE ZEVRINO DUX DE FVGRVS", adecă „*Banul* de Severin" maĭ pe sus de „Duce de Făgăraş".

In doue acte din 1390 şi 1391 Mircea cel Mare se întituléză: „Woyuoda Transalpinus, Ffogoras et Omlas Dux, Severini Comes", ĭar pe pecete: „WAIWODA TRANSALPIN BAN DE CZWRINIO". (Docum. Hurmuzache p. 322, 334), unde este interesantă tra ducerea luĭ *Ban* prin „Comes" (cfr. ibid. p. 374).

Pe un alt sigil al mareluĭ Mircea din 1411: „BANI SEVERINIENSIS" (ibid. 473).

Tot dînsul, într'un crisov slavic din 1406 (Venelin, Vlacho-bolgarskiĭa gramaty p. 22), îşĭ dă titlul: „stăpân al Băniеĭ de Severin (Северинскомъ Банствъ Господинъ)."

La 18 Iuliŭ 1387 istoria ne arată pe un mare demnitar unguresc Stefan Losonczy întitulându se „Banus Sewrinensis", fiind-că administra regiunea Mehadieĭ şi a Almaşuluĭ din Temeşiana actuală (Kemény în Kurz's Magaz. II, 304); şi 'n acelaşĭ an la 27 Iuliŭ, aprópe tot atuncĭ, Mircea cel Mare hărăzĭa saŭ întărĭa mănăstiriĭ Tisména maĭ multe proprietăţĭ în Oltenia propriŭ ḑisă (Arch. ist. III. p. 191), adecă era „Banus Sewrinensis" în tótă puterea cuvinteluĭ. Noĭ am explicat deja altă dată (Ist. critică I § 11) că întregimea stăpâniriĭ *Banuluĭ* de Severin înainte de 1400, şi chĭar ce-va maĭ încóce, era Oltenia şi porţiunea orientală a Temeşianeĭ cam pînă la rîul Caraş. Rare-orĭ însă, bună-óră în ultimul pătrar al secoluluĭ XIII şi 'n primul pătrar al secoluluĭ XIV, apoĭ în al treilea pătrar din secolul XIV şi 'n primul pătrar al secoluluĭ XV, afară de intervaluri de tot scurte, Basarabiĭ reuşĭaŭ a cuprinde întregul acest teritoriŭ. Cele maĭ de multe orĭ regiunea Mehadieĭ şi maĭ ales al Almaşuluĭ remânea sub stăpânirea Ungurilor, carĭ îndată rînduĭaŭ acolo pe un „Banus Sewrinensis" din partea lor, pe când altmintrelea ḑiceaŭ în diplomele lor că „honos Banatus Sewrinensis vacat".

Primul „Banus Sewrinensis" de acest fel al Ungurilor, întru cât se póte constata prin documente, a fost un „Leukus" la 1233; şi aprópe la acelaşĭ timp se referă următorul pasagiŭ din cronica orientală a luĭ Fazel-ullah-Rašid (D'Ohsson, Hist. d. Mongols, I p. XXXV): „In primă-véra anuluĭ 1240 principiĭ mongolĭ trecură munţiĭ Galiţieĭ pentru a întra în ţéra Bulgarilor şi Ungurilor. Ordà, carele mergea spre drépta, după ce a trecut ţéra Oltuluĭ, îĭ ese înainte Bazaranbam cu o armată, dar e bătut..." Adecă: dintr'o parte spre apus era *Banul* de Severin cel unguresc Leukus, ĭar de altă parte spre resărit era Românul Basaraba-*ban*.

Negreşit, nu atuncĭ pe la 1230 în ajunul năvăliriĭ mongole, ci cu mult maĭ de 'nainte se vor fi înfiinţat „*Baniĭ* de Severin", şi anume ceĭ românescĭ,

de óră-ce ceĭ ungurescĭ n'aŭ fost nicĭ o-dată decât un fel de reacțiune contra Basarabilor, un titlu așa dicênd de contrabandă. Nu este o socotélă încărcată de a crede că Bănia cea oltenéscă trebuia să fi existat deja cel puțin de vr'un secol, cam de pe la 1100—1150.

Intre 1189—1378 principele Bosnieĭ îșĭ dedea titlul de *Ban* și de mare *Ban*: банъ великии. Pe la 1253 ne întîmpină un *Ban* la Ragusa (Daničić, Rječnik I p. 25). In Slavonia, Croația și Dalmația *Banii* apar pe la 1150; în Serbia, așa numiții *Banĭ* de Macĭva, „Bani Machovienses", pe la 1270 (Fejér, Cod. Diplom. passim). Temeșiana n'a fost nicĭo dată Bănia, ci numaĭ din causa legăturei sale cu Oltenia, cării îĭ aparținuse în parte din timp în timp, și-a căpĕtat numele cel modern de Banat, pentru prima óră abia în secolul XVI sub forma de „Banat de Lugoș și de Caransebeș."

v. [2]·*Bănat*.

In Ardél, de asemenea, n'aŭ fost *Banĭ*; Românii de acolo cunosceaŭ însă pe ceĭ ungurescĭ pe de o parte, bună-óră la 1275 „Alexander Banus Comes Scibiniensis et de Doboka" (Fejér, Cod. dipl. V, 2, 298), ĭar pe de altă parte cunosceaŭ pe *Banii* Basarabĭ din Oltenia, ast-fel că suvenirea *Banilor*, ca și când ar fi existat chĭar în Ardél, s'a păstrat în poesia poporană, de exemplu:

Eŭ sînt Niță *Banuluĭ*
Din țara Ardéluluĭ...

(Pompiliŭ, Balade p. 61).

„*Banul* din Ardél" e cunoscut și'n poesia poporană epică a Serbilor:

.... bana Hrdelĭića,
Hrdelĭskoga bana....

(Bogišić, Narodne pĭesme p. 93).

La Serbĭ însă titlul de *Ban* se putea aplica într'un mod onorific la orĭce principe saŭ om puternic, ĭar în Ragusa și'n Muntenegru el se întrebuințéză pînă astădĭ cu sensul de „seigneur" saŭ „monsieur" (Karadžić, Lex. ad voc.).

Bulgariĭ n'aŭ avut pe *Banĭ*, dar aŭ cunoscut pe ceĭ din Oltenia și pe ceĭ din Serbia, încât în poesia epică bulgară *Ban* e aprópe sinonim cu Craĭu, bună-óră:

Sé sobrale, sé nabrale
Do tri Bana, do tri Kralĭa,
Vo grad Solun na Solunski
Na Solunski sedum kuli...

(Miladinovtzi p. 246).

saŭ:

Sednala ĭe Kralĭovitza,
Kralĭovitza Banovitza
Na visoki-te palati...

(ibid. 258).

adecă: „s'aŭ adunat, s'aŭ nemerit vr'o treĭ *Banĭ*, vr'o treĭ Craĭ, la orașul Tesalonica, la cele șépte turnurĭ de acolo"; și: „ședea Crăésa, Crăésa Bănésa, în cele nalte palaturĭ..."

Dan Basarab, fratele mareluĭ Mircea, trăesce pînă astădĭ în poesia poporană bulgară, maĭ ales în colinde, sub numele de „Dan-*Ban*, Dan-Vodă":

Dan.e Bane, Dan Voivodo...

(Sbornik, V, 12, etc.).

Din cele de maĭ sus resultă că înființarea Băniilor peste tot se urcă istoricesce cel puțin la secolul XII, între 1100—1200.

Schafarik, și alțiĭ după dînsul, pretind a găsi pe *Ban* la Croațĭ deja în secolul X în *βοάνος* și *βοεάνος* din Constantin Porfirogenet; dar elemen-

tul vocalic în aceste doŭ forme indică învederat pe slavicul коіс- în коіскати „pugnare“, кои „miles“, коіекода „belli dux“, de unde коиинъ=*βοάνος*, *βοεάνος* este o formaţiune serbéscă tot aşa de corectă ca коиинъ „bellator“ dela кои „pugna“. O observaţiune analógă o făcuse deja Diefenbach (Kuhn's Zeitschr. XI, 287): „*βοεάνος*, *βοάνος*, deutet eher auf sl. vojan, vgl. ngr. *βοεβόδος*“. Să maĭ adăogâm pe bohemul voĭan „ostaş“ (Jungmann, v. Wogan). Constantin Porfirogenet dară nu vorbesce de loc despre *Ban*, deşi de almintrelea *Banul* putea să fi petruns deja la Serbĭ de pe atunce.

La Bizantinĭ, prima menţiune despre *Ban* la Serbĭ ne întimpină abia în secolul XIII la Cinnam (Matzenauer, Cizí slova p. 104) sub forma *μπάνος*, singură care corespunde luĭ банъ.

De unde óre vîne cuvîntul?

Pentru a'l latinisa cu orĭ-ce preţ, Laurian şi Massim (Gloss. 58) pe de o parte explică pe *βοεάνος* din Constantin Porfirogenet prin b o u a n „avut în turme de boĭ“, ĭar pe de altă parte se acaţă de glossa lexicografuluĭ alexandrin Hesychius din secolul IV: „*βάννας*, *βασιλεύς παρὰ Ἰταλιώταις*, *ὁ δὲ μέγιστος ἄρχων*“. Eĭ uită că: 1. dintr'un latin b o v a n u s trebuĭa să se facă la Românĭ b o u â n, nicĭ o dată b o u a n; 2. *βοεάνος* din Porfirogenet, după cum am constatat'o maĭ sus, este v o ĭ a n, ĭar nu *Ban*; 3. „*παρὰ Ἰταλιώταις*“ la Hesychius însemnéză pe Grecĭ din Italia sudică, nicĭ decum pe Latinĭ; 4. între epoca romană şi între prima aparĭţiune istorică a *Banuluĭ* este o multi-secolară întrerumpere, care nu póte fi nesocotită pentru simplul hatâr al uneĭ etimologie de tot arbitrare.

Ban latin nu este şi nu póte fi. E adevĕrat însă că Serbiĭ l'aŭ primit dela Românĭ, dar pe o cale cu totul alta.

Cuvintele curat persiane, ca „cĭoban“ bună-óră, străbăteaŭ în vécul de mijloc în regiunea dunăréná maĭ cu samă prin mijlocirea celor doŭ marĭ popóre turanice năvălitóre, Pecenegiĭ şi Cumaniĭ, carĭ veniaŭ în Carpaţĭ după o lungă şedere la cóstele Persieĭ. Un vocabular cumanic din secolul XIV, ajuns din fericire pînă la noĭ, este plin de persianisme (Kuun, Codex Cumanicus, passim). Eĭ bine, nemic nu póte fi maĭ persian ca *Ban*: b ā n (=zendicul v a n) „possessor, dominus, vir magnus, illustris“ (Vullers, I, 184). Dela Persianĭ b ā n a trecut la toţĭ veciniĭ lor, Turanĭ şi ne-Turanĭ. Aşa la Armenĭ compusul m a r z - b ā n era titlul capuluĭ oştiriĭ (De Lagarde, Abhandl. p. 64). Alaniĭ din Caucas, când aŭ înaintat în Europa împinşĭ de Hunĭ, unul din principiĭ lor se chiăma „Sangi b a n u s“ (Jornand.).

Continuitatea teritorială dela Oltenia prin Serbia pînă la Adriatică este învederată. Pe acest spaţiŭ geograficesce ne'ntrerupt, pecenegul saŭ cumanicul *Ban* „Domn“ nu putea să călĕtoréscă decât plecând din Romănia, prima staţiune balcanică a Pecenegilor şi a Cumanilor, ast-fel că după mine nu este nicĭ o îndoélă că Olteniĭ avuseseră pe *Banĭ* înainte de a'ĭ fi căpĕtat Serbiĭ. Ce-va maĭ mult; gonită prin invasiunea maghiară, ramura românéscă cea aşeḑată de vécurĭ în Pannonia, după cum am arĕtat'o în studiul cel introductiv la volumul de faţă, se revĕrsase în parte în secoliĭ X—XI tocmaĭ asupra Bosnieĭ şi Dalmaţieĭ, adecă acolo unde ne întimpină cele maĭ vechĭ B ă n i ĭ ale Serbilor. De aci resultă că în acea

epocă — o epocă în care o mare parte a Românieĭ era cuprinsă de Pecenegĭ, ast-fel că contimporanul Suidas dice: «Δάκες, οἱ νῦν Πατζιναχίται λεγόμενοι — în acea epocă Oltenia avea deja *Banĭ* titlul pe care prin Românii ceĭ din Pannonia ea l'a transmis Serbilor.

Pe lîngă titlul *Ban*, Românii aŭ avut din aceĭaşĭ vechime numele personal Ban cu derivatele Bănilă, Bănică, Bănâŭ, Banciu, Băncilă, Banş etc., despre carĭ se va vorbi maĭ la vale.

v. ²·³ *Ban.* — *Banoveţ.* — *Bănesc.* — *Bănĭă.* — ²·*Bănişor.*—*Basarabă*...

²·**Ban** (plur. *banĭ*), s. m.; 1⁰ monnaie en général; 2⁰ sou, denier, billon. „In genere, monetă de orĭ-ce fel şi valóre; în specie, o monetă de aramă de cea maĭ mică valóre“ (L. M.). In sensul general, *banul* este „numisma“ saŭ „pecunia“, ĭar pluralul *banĭ* însemnéză chĭar „divitiae“; în sensul special este „denarius“ saŭ „obolus“; acésta se póte vedé maĭ bine din următórele contexturĭ:

Noul Testament Belgrad 1648, Matth. XVIII, 28:

... era lui détorĭu cu o sută de *bani*...	... debebat ei centum denarios..

ibid. XXII, 19:

Arătaţi'm *banul* dăjdeĭ. Ĭară ei adusără lui un *ban*...	Ostendite mihi numisma census. At illi obtulerunt ei denarium...

ibid. XXVIII, 12:

... *bani* mulţi déderă vitéjilorŭ...	... pecuniam copiosam dederunt militibus....

Silvestru, 1651, p. XIV:

Banii săi nu 'i dă în camătă..	Pecuniam suam non dedit ad usuram...

unde la Coresi, 1577: „argintulŭ său.“

Biblia Şerban-vodă 1688, Exod. XXX, 13:

... doao-zecĭ de *bani* didrahmul...	... viginti oboli ipsum didrachma...

ibid. Jes. Nav. XXII, 8:

... cu *bani* mulţi aŭ mersu la casele lorŭ...	... in divitiis multis abierunt in domos suas...

Prin *ban* se înţelege obicĭnuit mijlocul metalic legal de transacţiunĭ, şi ceea ce represintă acel mijloc, după cum sînt, bună-óră, *banii* de hărtiă.

Caragea, Legĭuire 1818 p. 13:„ Când tocmindu-ne dăm lucru pă *banĭ* numaĭ, saŭ pă lucru numaĭ dar preţuit în *banĭ*, saŭ şi pă *banĭ* şi pă lucru maĭ puţin la preţ decât *banii* saŭ de o potrivă, atuncĭ acéstă tocmélă se numeşte vânzare...“

In acelaşĭ sens *banul* constituă o avuţiă metalică.

Ion Neculce, Letop. II p. 277: „când este mănia dela Dumnezeŭ, atunce nicĭ mintea nu slujeşte, nicĭ prietenii, nicĭ *banĭ*...“

Mitropolitul Varlam, Omiliar 1643, I f. 335 a: „în trei lucruri dzace avuţiĭa, în *bani*, în veşmente, în pietri scuînpe; pentr'acé Domnulŭ acéste trei lucruri arată de spune, că *banii* să stricâ de ruginâ şi cheltuindu-să vrémĭa 'i svărşéşte, veşmentele moliile le mânâincă, pietrile céle scuînpe ce nice ruginescŭ nice moliile le mânâincâ, de furi şi de tălhari pierŭ, şi toate trecŭ...“

In acest sens, *banul* = avere personală, în cântecul din Moldova:

Şi dacă eŭ cheltuesc,
Eŭ singur agonisesc;
Ce aveţĭ cu *banul* meŭ,
Judeca-v'ar Dumneḑeŭ?...

(Sevastos, Cântece mold. 258).

Ca avuţiă metalică, *banul* e nu numaĭ de aramă, ci maĭ ales de metaluriĭ scumpe, de aur şi de argint.

Ureche, Letop. I p. 162: „el le-aŭ dat lor 70 galbeniĭ, *baniĭ* de aur...“

Cantemir, Hron. I p. 194: „într'un rând mĭ-aŭ adus Theodori Părcălabul de Galaţĭ un *ban* de argint...“

In privinţa transacţiunilor prin mijlocul *banilor*, frasa se construesce cu prepositiunea pe: a cumpĕra pe *baniĭ*, a vinde pe *baniĭ*, a face pe *baniĭ*...

Nicolae Costin, Letop. II p. 47: „păgâniĭ îşĭ cumpărá robiĭ pe *baniĭ* şi în al şeptelea an îĭ értă...“

Axinti Uricarul, Letop. II p. 167: „niştе caĭ ce se cumpărase pe *baniĭ* crăeştĭ...“

Ţichindél, Fabule 1814 p. 142: „alergaţĭ plătiţĭ preoţilor să se facă pe la toate biséricile rugăcĭuniĭ şi bdeniĭ, socotind că şi sfinţiĭ pre *baniĭ* fac minuniĭ...“

Expus la contrafacere saŭ la despreţiare, *banul* este bun saŭ reŭ.

In Pravila luĭ Vasile Lupul, 1646, ne întimpină un capitol întreg: „Pentru calpuzani ceĭa ce fac *baniĭ* răi şi pentru certarĭa lorŭ“, unde între altele (f. 40 a) se ḑice:

„*Banii* cei răi săntu de trei félĭuri mestecătură, ce să dzice aurulŭ cel curatŭ ce are fi să fie ei'l spurcă şi amésteca, argintulŭ aşijdere, unulŭ amésteca cu arame, altulŭ facŭ chĭar de arame şi numai că ce'l spoescŭ de-asupra cu argintŭ, ačasta'i una; a doo, s'are fi şi curaţi o samă de *bani*, ei fac mai mič de ce nu ağungŭ la cumpănă, ce păgubăscŭ oamenii ceĭa ce'i ĭau; a treĭa, aşijdere să chĭamă menčunoşŭ pentru căce chipulŭ şi scriptura ce pune pre dănşŭ ĭaste minčunoasă, nu ĭaste făcută den svat cu învăţătura cui-va, ce pre furiş ca un lucru răŭ, drept-acéĭa de-are fi şi curaţi cu nemică mestecaţi, şi de-are fi şi de plinŭ la cumpănă, totu-i un lucru menčĭunos şi să chiamă minčĭunos, soţŭ furtuşagului. *Banii* cei buni şi direpţi au patru lucruri pre'n pre gĭurul lorŭ: întâi cela ce face *bani* să aibă putére şi voe dela înpărăţie sau dela Domnulŭ locului aceluĭa, al doile să să facă în locŭ vestitŭ cum are fi în mijloculŭ tărgului să vadză toţŭ, al treile să aibă chipŭ şi scriptură cinstită şi frumoasă, ĭară să nu fie făcută acĭa scrisoare în vre-un chipŭ grozavŭ şi de ruşine; al patrulŭ ĭarăş să fie şi la cumpănă de plinŭ, nemică să nu'i lipsĭască...“

Cu schimbărĭ maĭ mult ortografice, acelaşĭ capitol figuréză în Pravila luĭ Mateĭu Basaraba, 1652, p. 67.

Puţin timp după Vasile Lupul, tocmaĭ un Domn din Moldova se apucă a fi calpuzan, făcênd *baniĭ* reĭ, anume Istrate Dabija.

Nicolae Muste, Letop. III p. 10: „făcea şalăĭ de aramă, carĭĭ numaĭ aice în ţară îmbla, 4 şalăĭ la un *ban* bun...“

Doĕ zapise moldovenescĭ din 1665 (Arch. ist. I, 1 p. 79—80): „*baniĭ* proştĭ şalăĭ in zilele Dabijiĭ vodă...“

v. *Bănar.* — *Bănărie.* — *Calpuzan.* — *Tarapană.*

In graĭul de altă dată, fie-care categoriă de dărĭ fiscale purtă numele colectiv articolat de *baniĭ* urmat de specificarea dărĭĭ la genitiv: *baniĭ* biruluĭ, *baniĭ* haraciuluĭ, *baniĭ* văcărituluĭ, *baniĭ* baĭramuluĭ etc.

Ion Neculce, Letop. II p. 239: „multă strinsoare făcea pentru rămăşiţa *banilor* birului...“

Nicolae Costin, Letop. II p. 83: „Inchisăse pe Rugină Sulgerul şi pe Stefan Luca Visternicul pentru *baniĭ* năpăştilor...“

Amiras, Letop. III p. 127: „până

s'a împlini rămășița cea păsuită și *banii* p o c l o a n e l o r...“

Ion Neculcea, Letop. II p. 458: „[Constantin Mavrocordat] aŭ scos *banii* s t é g u l u ĭ pe țară, de tot omul câte 105 p a r a l e...“

Nicolae Vodă Mavrocordat, 1745 (Condica MSS. a Hușilor în Arch. Stat. din Buc. t. III p. 124): „ĭ-am ertat ca să fie scutiți de *banii* p e c e ț i l o r, însă să nu fie oameni de țară saŭ din ceĭ ce aŭ lipsit din țară și acum să întorcu ĭarăș la urmă în țară, ce să fie oameni streinĭ cum zăcem din țara ungurĭască sau dintr'alte părți...“

Lefile boĭerilor 1776 ed. Răsçanu, p. 25: „*Banii* g r o s u l u ĭ dela ceĭ ce se vor închide, când se vor slobozi...“

Cea maĭ mare unitate monetară era p u n g a d e *banĭ*.

Nicolae Costin, Letop. II p. 128: „Fost'aŭ să dea Lupul Vornicul și vr'o 60 p u n g ĭ d e *banĭ* la Vezirul din veniturile țărĭi ce ĭeŭ Domniĭ din ocne și din vămĭ; ce alțĭ *banĭ* nu pré era fără cât c o p e ĭ c e și d u t c e câte de patru *banĭ* și t i m f ĭ de ceĭ noĭ moschicești...“

Constantin Basaraba, 1695 (Condica mănăstirĭi Hurezul, MSS. 1754, în Arch. Stat. din Buc. f. 76): „Am dat domniĭa mé la sfântul mormânt t r e ĭ p u n g ĭ d e *banĭ*, a d e c ă t a l e r ĭ 1500...“

Ion Neculce, Letop. II p. 205: „După ce s'aŭ dus Vasilie Vodă la Poartă, l'aŭ închis Turciĭ în Edecule și 'l pârĭa Domnul Muntenesc și Domnul Moldovenesc și Racoți Crаĭul Unguresc și sta tare asupra luĭ să 'l omoare Impărăția, și gĭuruĭa 3000 de p u n g ĭ d e *banĭ*....“

Ibid. p. 413: „Turcilor Agĭ ce veniа dela Poartă cu trebĭ, căruĭa era să dee o p u n g ă d e *banĭ*, ĭĭ da cinci-șase tot ca să 'l laude...“

Ureche, Letop. I p. 146' „Trimis'aŭ la Impărăția Turcilor pre Tăutul Logofătul cel mare cu slujitorĭ, pedestrime dărăbanĭ, de aŭ dus birul zece p u n g ĭ d e *banĭ*...“

v. *Pungă*.

Monetele străine cele maĭ variate circulaŭ la Românĭ (Peyssonnel, Commerce de la mer noire 1787 t. II p. 189) și purtaŭ în popor numĭ deosebite, din carĭ unele s'aŭ păstrat până astădĭ în literatura poporană, deși însăși moneta a dispărut de-mult din circulațiune.

Balada „Badĭul“:

Ĭa întră 'n odaĭa mea,
Umple cu g a l b e n ĭ póla,
Tot cu galbenĭ v e n e t i c ĭ
De câte-o sută și cincĭ,
Cu m a h m u d e l e turcescĭ,
Cu r u b i e l e - arăpescĭ,
Cu g r ó ș e lipovenescĭ,
Cu d i n a r ĭ moldovenescĭ
Și cu g r i v n e munteneșcĭ;
In casă când veĭ întra,
Să te facĭ a mătura,
Banĭ prin casă că 'ĭ vĕrsa..,
(G. D. T., Poes. pop. 541.)

Doĭnă din Moldova:

Și salba 'ĭ de g o l o g a n ĭ
Făcută de doĭ ciobanĭ,
Salba 'ĭ de s o r o c o v e ț ĭ
Făcută de logofețĭ,
Și salba 'ĭ de i r m i l i c ĭ
Făcută de doĭ voinicĭ,
Și salba 'ĭ de i c o s a r ĭ
Făcută de doĭ primarĭ,
Și salba 'ĭ de g ă l b e n a ș ĭ
Făcută de coconașĭ...
(Sevastos, Cântece moldov. 15:).

Cu sensul general de „monnaie“, *ban* a dat nascere la o mulțime de idiotismĭ.

Locuțiunĭ proverbiale adunate de P. Ispirescu (Tocil., Rev. I, 1 p. 450):

„Strînge *banĭ* albĭ pentru ḑile negre.“

„*Banĭ* aŭ și Țiganiĭ.“

Banĭi din mână îĭ scapă
Ca cĭurul cum ține apă.

„Cu *banĭ* facĭ *banĭ*.“
„*Banĭi* la *banĭ* trag.“

Banul banĭ unde zărește,
Colo se rostogolește.

„*Banĭi* nu aduc procopsélă, ci procopséla aduce *banĭ*.“

„*Banĭi* strîngĕtoruluĭ pe mâna cheltuitoruluĭ.“

„*Banĭi* sînt rŏtunḑĭ, bată'ĭ să'ĭ bată! îțĭ scapă printre degete și se duc d'adura.“

„*Banĭi* pe om îl învĕță.“

„*Banul* e ciocoĭu de ușĭ multe.“

„*Banul* este ochiul draculuĭ.“

„*Banul* muncit nu se prăpădesce.“

„*Banul*, pasere cu aripĭ.“

„*Banul* te bagă afund, *banul* te scóte.“

Apoĭ:

„Din pétră sécă scóte *banul*“ (Pann, II, 86), o figură tot atât de energică precum era la vechiĭ Romanĭ ḑicĕtórea conservată de Sf. Augustin: „Frange lunam et fac fortunam“.

Cu toptanul,
Și *banĭi* la anul.
(Pann, II, 86).

„Marfă gata *banĭ* aștéptă.“
(ibid. 87).

„*Banul* reŭ nu se perde = omul fără merite, neînsemnat, nu se prăpădesce, nu este amenințat, nu móre lesne bolnăvindu-se“ (Costinescu).

Locuțiunea observată de Jarnik (Sprachliches p. 19) în basmurĭ: „a trăi pe lîngă cine-va ca *banul* cel bun.“

Alta tot din basmurĭ (ibid. p. 23): „o mie de vorbe un *ban* nu face.„

Ion Créngă, Scrierĭ I p. 38:

Frate, frate,
Dar pita'ĭ cu *banĭ*, bărbate!

sub forma maĭ obicĭnuită: „frate frate, dar brânḑa 'ĭ pe *banĭ*“.

Acelașĭ, Scrierĭ I p. 3: „avea strînse și părăluțe albe pentru ḑile negre, căcĭ lega paraoa cu ḑece noduri și tremura după *ban*...“

Ibid. p. 279: „cine are *banĭ*, bea și mănâncă, ĭară cine nu, se uĭtă și rabdă...“

Ibid. p. 185: „*banĭ* de cheltuélă, straĭe de priminélă...“

Alțĭ idiotismĭ:

A face *banĭ*.

Cântec din Moldova:

Rachĭuașul tare'mĭ place,
Banĭ nu sciŭ de unde-oĭu face;
Oĭu face cum oĭu puté
Și ĭ-oĭu plăti cu vadé...
(Sevastos, Cântece mold., 257).

A se umple de *banĭ*.

Nicolae Muste, Letop. III p. 16: „umplutu-s'aŭ Leșiĭ de *banĭ* și de haĭne și de caĭ...“

A mânca *banĭ*.

Nicolae Costin, Letop. II p. 38: „rămăind asupra luĭ din *banĭi* țăriĭ mâncațĭ multe pungĭ de *banĭ*...“

A bé *banĭ*.

Doĭnă din Ardél:

Cucul cântă, mĭerla ḑice:
Nu 'țĭ bé *banĭi*, măĭ voĭnice!..
(Familia 1884 No. 50).

A înghiți *banĭ*.

Mitropolitul Varlam, Omiliar 1643, I f. 91 a: „pentru să n'aibă a râpști ce-va că nu-ĭ sosește, ĭară elŭ și *banii* mirului vrĭa să înghită...“

Lăcomia de *banĭ*.

Nicolae Muste, Letop. III p. 35: „ce

vor să isprăvéscă pravilele unde domneşte lăcomia *banilor*?...“

Nicolae Costin, Letop. II p. 88: „cu anevoe va fi Vezir dacă nu va fi lacom la *bani*...“

A se săturà de *bani*.

Nicolae Muste, Letop. III p. 21: „aŭ topit *banii* ce aŭ luat dela Turcĭ pentru cetatea Cehrinul şi ĭ-aŭ turnat în gură să se sature de *banĭ*...“

A spune *banii*.

Nicolae Costin, Letop. II p. 112: „îĭ purta tot legaţĭ pre uliţe bătându'ĭ să'şĭ spue *banii*...“

Ion Neculce, Letop. II p. 272: „femeile şi fetele, slujnicele din casă, le bătea să spue *banĭ* şi odoare şi haĭne mistuite...“

A ĭerta *banii*.

Ureche, Letop. I p. 108: „le-aŭ întors Pocutia cu toate târgurile şi le-aŭ ertat şi *banii*...“

A unge cu *banĭ* ochiĭ cuĭ-va.

Ureche, Letop. I p. 197: „având mare cunoştinţe între Căzacĭ, aŭ mers la dănşiĭ, pre uniĭ cu gĭuruinţă împlându'ĭ, pre alţĭ cu *banĭ* ungându-le ochiĭ...“

A ajunge cu *banĭ* la cine-va = a mitui.

Nicolae Costin, Letop. II p. 17: „zic uniĭ să fie agĭuns Vezirul cu *banĭ* la Popovicĭ, că acum le perise Turcilor nădejdea de a lua cetatea...“

Dare de *banĭ* = mituire.

Nicolae Costin, Letop. II p. 9: „ş'aŭ scos capul cu daré de *banĭ* dela moarté ce i să găté...“

Cantemir, Hron. II p. 45: „macar cevaş neprocopsind, de nevoe ĭ-aŭ căutat luĭ Theodosie a pleca la pace şi cu dare de *banĭ* vrăjmăşiia varvarilor a îmblânzi...“

A'şĭ porni firea asupra *banilor*.

Cronica muntenéscă (Magaz. ist. IV, 370): „Radul Vodă încă nu socotĭa nimica de unele ca acestea, ci numaĭ îşĭ pornise firea asupra *banilor*, pre svatul unor marghĭolĭ ca aceĭa...“

Vestit din *banĭ*.

Nicolae Costin, Letop. II p. 25: „Ursachie ce aŭ fost Visternic mare, cel vestît de bogat şi din *banĭ* la toţĭ în toate ţerile...“

Strînsóre de *banĭ*=strîmtorare.

Nic. Costin, Letop. II p. 26: „rămas în mare nevoe şi supăr şi strinsoare de *banĭ*...“

A da *banĭ* pe mĭere=a batjocuri.

Melchisedec, Chronica Huşilor, I p. 87: „Unul din articulele de specula ale comerciuluĭ turcesc în ţéră era mierea. Agenţiĭ antreprenorilor turcĭ, răspândiţĭ prin ţéră, arvuniaŭ de timpuriŭ miere de pe la locuitoriĭ ce aveaŭ prisăcĭ (stupine), cu condiţiă ca la termenul pus cătimea angajată să fiă la dispositia Turculuĭ rînduit. Românul însă, neexact în daraverile luĭ ca şi astă-dĭ, puţin gândĭa la angajamentele sale, fiă chiar şi cu Turcii, carĭ nu'l cruţaŭ,—pînă ce da de ziua necazuluĭ. Dacă, din naturala apatiă saŭ din causa timpuluĭ nefavorabil stupilor, mierea nu era la timp pusă la dispositia Turculuĭ ce o pretindea, atuncĭ vaĭ! Se începeaŭ schingiuirile fără cruţare. Românul dator alerga în tóte părţile, rugându-se de miere, ca să scape de Turc, ce se ţinea de el grapă; da pînă la cămaşă, numaĭ să scape. De aci expresiunile: „a lua *banĭ* pe miere“; „a da *banĭ* pe miere“, aŭ devenit proverbiale la Românĭ. Chiar astăzĭ zicerea: „a da *banĭ* pe miere“ însémnă: a'ĭ face un atac, o necinste, o maltratare...“

„A da cuĭ-va *banĭ* pe mĭere = a 'l mustra, a 'l critica în faţă, a 'l învĕţa minte, a 'l bate“ (Costinescu).

v. ²·*Baloş.—Miere.*

Banii d'a-gata.

Ion Créngă, Scrierĭ I p. 49: „Tot

mănăstirĭ să croĭescĭ, dacă vreĭ să te bage draciĭ în samă, să'ţĭ vie cu *banĭ de-a gata* la picĭóre şi să te facă putred de bogat...“

Alt ce-va este *banĭ gata*, expresiune fórte désă în vechile zapise şi care însemna „numéraire“. De aci şi locuţiunea „*fecĭor de banĭ gata*“ despre un om care n'are grijă de a lucra, ci cheltuesce averea moştenită dela părinţĭ.

Ca monetă specială, *banul* este şi a fost tot-d'a-una cea maĭ mică saŭ aprópe cea maĭ mică monetă de aramă, care preţuesce atât de puţin, încât expresiunea „*nicĭ un ban*“ însemnéză „maĭ nemic“.

Négoe Basaraba, 1512—21 (Arch. ist. I, 2 p. 129): „de n'aĭ haĭne, tu dă măcar o *costandă* saŭ un *ban*...“

Mitropolitul Varlam, Omiliar 1643, I f. 28 b: „noĭ acum o fărămă de păine saŭ un *banŭ* ne scumpimŭ a da...“

Doĭnă din Ardél:

Mândra când e rumenită
Cu cinci-sute nu 'ĭ plătită;
Dar când se desrumenesce,
Nicĭ doĭ banĭ nu maĭ plătesce...

(J. B., Trans. 440).

Lexicon Budan: „*Ban*, o jumătate de creĭtzar.“

Adevĕrata valóre economică a *banuluĭ*, ca şi a *banilor* în genere, a şovăit tot-d'a-una după timpurĭ şi s'ar puté limpedi numaĭ prin preţul lucrurilor în diferite epoce; nu e greŭ însă a constata, prin studiul vechilor documente, valórea nominală a *banuluĭ*, adecă raportul luĭ proporţional cătră alte feluri de *banĭ*, carĭ circulaŭ la Românĭ.

Vom da un simplu specimen de o asemenea lucrare.

Ion Neculce, Letop. II p. 463: „Socotit-aŭ măria sa Constantin Vodă şi pentru părcălabiile de pe la târgurĭ, având obiceiŭ părcălabiĭ de luaŭ osebit de *ceĭ douĕ-zecĭ de banĭ* şi câte două oca de vin de bute de vin saŭ de horilcă saŭ orĭ-ce fel de băutură ar fi fost, şi părcălabiĭ nu lua numaĭ acele două ocă, precum era obiceĭul, ci luaŭ nişte tidve marĭ câte de patru cincĭ ocă, de jăcuĭa oamenĭĭ şi neguţitorĭĭ, spărgându-le buţile. Ĭar măria sa Constantin Vodă aŭ stricat acel obiceiŭ rău să nu maĭ fie, să nu maĭ ĭée părcălabiĭ tidve şi oce de vin şi de horilcă, ci numaĭ să ĭée părcălăbiile drept pre obiceiŭ câte doĭ *potronicĭ* de car...“ de unde resultă că „obiceĭul“ era de a lua numaĭ „câte 2 potronicĭ“ saŭ „20 *banĭ*“, ĭar prin urmare un *ban* era a 10-a parte dintr'un *potronic*.

Potronicul, pe de altă parte, era tot una cu *costanda*, după cum se vede din alăturarea unuĭ text din Neculce cu un alt text din Nicolae Muste (Melchisedec, Cron. Huş. I, 82), şi decĭ un *ban* era de asemenea a 10-a parte dintr'o *costandă*.

Din Lefile boĭerilor Moldoveĭ în 1776, ed. Răşcanu, se vede la tot pasul, că un *ban* era a 120-a parte dintr'un *leŭ* şi a 330-a parte dintr'un *galben*; bună-óră:

p. 25: „Leĭ 70 *banĭ* 60 dela 47 Lefecĭĭ câte 1 pol ($1^1/_2$) leŭ unul“, adecă: $47 \times 1^1/_2 = 70$ leĭ $+ ^1/_2$ leŭ (=60 *banĭ*);

p. 26: „Leĭ 5 *banĭ* 60 adică 2 galbenĭ zărĭ dela fieşte-care carte gospod“, adecă: 1 galben $= 2^1/_2$ leĭ (=300 *banĭ*) + 30 *banĭ*.

Zapis muntenesc din 1640 (Arch. ist. I, 1 p. 24): „acest loc l'am cumpărat noĭ dela Dumitru cojocarĭul derept *ughĭ* 5, ĭar noĭ l'am datu părinteluĭ Thanasie derept *banĭ gata* 700, ĭar pentru 300 de *banĭ* ĭ-am lăsat să-ĭ fie poménă...“, de unde urméză că într'un

ughĭu era 200 de *banĭ*, de vreme ce 5 ughĭ corespundea cu 1000 *banĭ*.

Zapis muntenesc din 1683 (Arch. ist. I, 1 p. 62): „O bute de vin vedre 60, vadra căte *bani* 30, facu taleri 15 costande 12...“ ceea ce se lămuresce în următorul mod:

15 talerĭ à 52 *banĭ* unul fac 780 *banĭ*;

12 costande à 10 *banĭ* una fac 120 *banĭ*;

total 900 *banĭ*=prețul a 60 vedre căte 30 *banĭ* vadra.

Decĭ, un *ban* era:

a 10-a parte dintr'o costandă saŭ dintr'un potronic;

a 52-a parte dintr'un taler;

a 120-a parte dintr'un leŭ;

a 200-a parte dintr'un ughĭu;

a 330-a parte dintr'un galben...

O parà era ce-va maĭ mult decât *banul*, căcĭ Sulzer (Gesch. d. transalp. Dac. III, 352) ne spune că un taler avea 40 de parale.

Căte o dată vechile texturĭ alăturéză monetele una cu alta sub raportul volumuluĭ.

Miron Costin, Letop. I p. 17: „un *ban* de alamă galbăn ĭarășĭ la acea cetate năruită am aflat, căt un ort de mare...“

Ibid. p. 25: „ĭar *banul* ce s'aŭ aflat maĭ jos de Roman așa era de mare căt șăștacul cel de patru *banĭ* leșeștĭ...“

In acelașĭ mod se póte deslușĭ raportul *banuluĭ* cătră ort, cătră zlot, cătră florint etc., ceea ce noĭ vom face treptat la locurile cuvenite.

v. [4]*Aspru.* — *Bătut.* — *Copeĭcă.* — *Costandă.* — *Dutcă.* — *Florint.* — [2]*Galben.* — *Gata.* — *Grivnă.* — *Lescae.* — [2]*Leŭ.* — [2]*Ort.* — *Parà.* — *Potronic.* — *Rublă.* — [2]*Șalâŭ.* — [2]*Taler.* — *Ughĭu.* — [2]*Venetic.* — *Zlot...*

Afară de *banĭ* străinĭ, Românĭĭ avuseră din când în când o bănărĭă propriă, în privința căriĭa reproduc aci textual notița, pe care mĭ-o comunică scumpul meŭ amic d. D. A. Sturdza, părintele numismaticeĭ române. Monetele, despre carĭ se vorbesce, represintate pe cele treĭ table alăturate, se află tóte, dăruite de cătră însușĭ d. Sturdza, în colecțiunea Academieĭ Române, afară de doĕ.

„*Banĭĭ* moldovenescĭ și muntenescĭ sînt dintre mărturiile cele maĭ pipăite a trecutuluĭ vieței nóstre naționale și aŭ o importanță cu atât maĭ mare, cu cât șirul lor începe aprópe cu timpul fundărĭĭ Principatelor, cu cât tocmaĭ timpurile cele maĭ vechĭ sînt maĭ bogat represintate, și cu cât probleme istorice și culturale nedeslegate încă se légă de examinarea lor.

„Intre anĭĭ dela 1348 pînă la 1551 — în timp de 200 de anĭ — aŭ domnit în Moldova 28 principĭ, dintre carĭ 14 sînt represintațĭ prin *banĭ*. Intre anĭĭ dela 1272 pînă la 1552 — în timp de 300 de anĭ — Muntenia a avut 32 domnĭ, și dela 12 dintre dînșiĭ posedăm *banĭ*. Acesta este întâiul fapt important de constatat.

„Examinând acest material monetar, cât a ajuns pînă în ḑilele nóstre și a întrat în colecțiunĭ cunoscute, se constată maĭ departe, că nu ne aflăm dinaintea unor bucățĭ de *banĭ* isolate, simple curiosităților. Academia posedă peste 2000 bucățĭ de monete moldovenescĭ și peste 400 bucățĭ de monete muntenescĭ. In acéstă colecțiune se numĕră peste 350 *banĭ* dela Petru Mușat, peste 350 dela Alexandru cel Bun, peste 130 dela Stefan Locustă, peste 120 dela Vlad I, peste 87 dela Mircea I, peste 69 dela Vlăduț.

„Aceste sînt dovedĭ incontestabile, că Moldova și Muntenia aveaŭ, chiar

din începuturile lor, *bani* proprii, înfățișând un întreg sistem monetar.

„In Moldova ca și în Muntenia tipul unității *banilor* celor mai vechi se lége de tipul *banilor* Europei Apusene, numit—grossus.

„Seria Moldovenéscă începe chiar cu Bogdan I (1348—1365) și e întreruptă prin deosebiri de mărime și de greutate numai de seriile lui Stefan cel Mare (1457 — 1504) și a lui Stefan dis Stefăniță (1517—1527). Mai târdiu, în al 16-lea și al 17-lea secol, aflăm o schimbare mare, căci Ion Vodă cel Cumplit (1572—1574) are *bani* de un tip propriu; iar Alexandru Lăpușnénu (1552—1561, 1563—1566) și Despot (1561—1563) imitéză *banii* ungurești, și Eustratie Dabija (1662—1666) *banii* leșești.

„Seria Muntenéscă începe cu Vlad I (1360—1375); dar Mircea I (1386—1418) și fiiul seu Mihail (1418—1420) aŭ un tip original și cu totul noŭ; asemenea mai târdiu Mihnea cel Reŭ (1658—1659).

„Precum tipul celor mai vechi *bani* românești e acel apusén, asemenea și legendele lor sînt latinești.

„Acésta se constată pe toți *banii* moldovenești dela 1348 pînă la 1546, cu patru excepțiuni, și anume: legendele latinești sînt înlocuite cu legende slavone pe *banii* lui Alexandru II (1448—1449, 1451—1455), Bogdan II (1449—1451), Bogdan III (1538—1540) și Stefan Locustă (1538—1540).

„Legendele latinești se citesc pe *banii* muntenești dela Vlad I, Radu-Negru, Dan I (1385—1386), dar cu Radu II încep și urméză neîntrerupt legendele slavone.

„*Banii* cu legende latinești se țin de arta monetară italiană; *banii* cu legende slavone represintă o artă monetară propriă.

„Aceste constatări ne conduc la următórele întrebări: — Care a fost sistemul monetar în Principatele Române? De unde a fost el adoptat și în ce împregiurări? De unde legendele latinești? De unde legendele slavone? De ce sigiliele și documentele (afară de fórte rare excepțiuni) sînt în limba slavonă, pe când *banii* sînt în limba latinéscă? De unde arta monetară italiană, care se resfrânge și asupra ornamentării din sigilie? Cum și de ce s'a rupt șirul unei desvoltări normale și s'a modificat sistemul monetar ca tip și ca formă?

„Precum ceĭ mai mulți *bani* românești nu pórtă pe dînșii vre-o dată, de asemenea numai *banii* lui Alexandru II pórtă pe eĭ denumirea lor — și anume aceĭa de groș. Mai scim încă din Cronica lui Nicolae Muste, că bănuții de aramă ai lui Dabija-vodă să numiaŭ șalăi. Mai avem încă denumirea generică de *ban*.

„Era denumirea de groș constantă pentru *banii* tip de argint? Se numiaŭ bănuții de aramă în tóte timpurile șalăi? Dacă grosul era unitatea *banului* de argint și șalăul represintantul bucății celeĭ mai micĭ de aramă, cum se numiaŭ divisiunile și subdivisiunile în jos și în sus? Dacă aceste denumiri se află în Moldova, carĭ eraŭ denumirile usitate în Muntenia? Carĭ *bani* se numiaŭ—*ban*? și cum s'a generalisat acéstă denumire pînă a fi usitată pentru moneta curentă a țereĭ?

„Dacă păsim la însăși examinea *banilor* românești, constatările nóstre nu sînt mai puțin interesante.

„Pe *banii* moldovenești—capul de bour cu stéoa între córne este constant, dacă facem abstracțiune de *banii* lui Despot, carĭ sînt tot atât de fantasticĭ ca și viața acestuĭ venetic cutrierător de lume. Dar afară de capul

de bour se mai află pe *banii* moldovenescĭ scutul împărțit în două jumătățĭ, pe una cu grinḑĭ transversale, pe alta cu florĭ de crin, aseměnat cu scutul familieĭ Anjou, care domnĭa în Ungaria. Aceste embleme ale scutuluĭ se modifică însă adesea. Criniĭ sînt înlocuițĭ cu un pumnal și un buzdugan, cu un cap de bour, cu coróne, cu o cruce și o rosetă, cu crucea cu patru brațe și cu crucea cu șése brațe. Ce semnifică tóte acestea? Nu scim, precum nu scim nicĭ ce semnifică literele isolate, carĭ apar pe *banii* luĭ Alexandru cel Bun și aĭ succesorilor luĭ.

„Pe *banii* muntenescĭ ceĭ vechĭ ca și pe sigilie, vulturul e tot atât de constant ca și capul de bour pe *banii* și sigiliele moldovenescĭ. Vulturul e fórte bine caracterisat prin cap și cioc, prin statură și aripĭ. Numaĭ maĭ târḑiŭ vulturul se preschimbă cu încetul în corb. Decadența arteĭ monetare merge mână 'n mână cu decadența Statuluĭ. Pe monetele cele maĭ vechĭ muntenescĭ, vulturul stă pe un coĭf cu totul eraldicesce desvoltat în formă. Acest coif nu se vede pe sigilie, dar el adesea lipsesce și pe *banĭ* și e înlocuit prin un postament cu crucea. Pe *banii* luĭ Mircea I coifiul cu vulturul e superpus unuĭ scut, pe care sînt grinḑĭ transversale și florĭ de crin, embleme ale caseĭ Anjou. Florile de crin sînt însă înlocuite pe unele bucățĭ cu o cruce saŭ cu semi-luna. Crucea cu patru brațe se află pe *banĭ* de aĭ luĭ Vlad I, Mircea I și Dan I.

„Cu mijlocul secoluluĭ al 17-lea *banii* românescĭ dispar. Un secol după acésta, *banii* românescĭ sînt atât de rarĭ, încât chiar aceĭ aĭ luĭ Ion Vodă cel Cumplit devin anticităților. E cert că *banii* țereĭ aŭ dispărut cu armata și cu cetățile eĭ. Apĕsarea din afară, care a micșurat posițiunea politică a Principatelor, s'a făcut simțită și pe câmpul economic; atât e de adevĕrat, că tóte mișcările din viața unuĭ popor sînt strîns legate unele de altele. Lucrurile aŭ ajuns la începutul secoluluĭ al 18-lea atât de departe, încât unul din capiĭ de acusațiune a Porțiĭ în contra luĭ Constantin Brâncovanu a fost, că a îndrăznit să bată medaliĭ proprie ale sale.

„Din cele expuse reiese o mulțime de cestiunĭ istorice importante, carĭ maĭ tóte aŭ rĕmas pînă acum fără rĕspunsurĭ. Dar chiar șirul domnilor, represințațĭ prin *banĭ*, stă încă deschis. Astfel numismatica românéscă presintă și de aci înainte încă un câmp larg de cercetărĭ.

„Intrând în clasificarea *banilor* românescĭ, constatâm maĭ întâiŭ douĕ divisiunĭ principale — *banii* cu dată și *banii* fără dată.

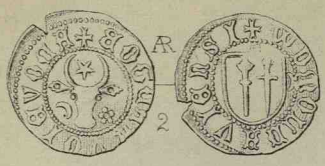
„*Banii* cu dată sînt:

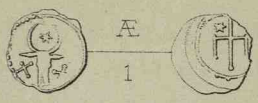
„Pentru Moldova — dela Alexandru Lăpușnénu, dela Despot, dela Ion Vodă cel Cumplit, dela Răzvan, dela Eustratie Dabija; — pentru Muntenia — dela Mihnea cel Reŭ.

„Dacă *banii* cu dată presintă dela sine o clasificare ușóră, întimpinâm marĭ dificultățĭ la *banii* fără dată.

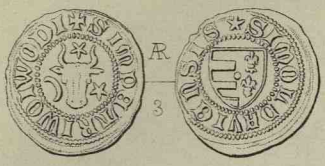
„Semnele carĭ deosebesc între dînșiĭ *banii* fără dată sînt: legendele latinescĭ și legendele slavonescĭ — literele maĭ vechĭ și literele maĭ noue.

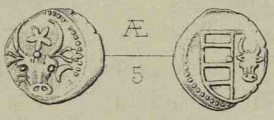
„Pășind cu multă prudență în compararea literelor de pe *banii* românescĭ între dînșiĭ și cu aceĭ aĭ țerilor vecine, ne putem da o samă exactă de schimbările succesive în formă și desemn și putem isbuti a'ĭ înșira maĭ întâiŭ după numele domnilor ce pórtă, și apoĭ după cum prin forma literelor uniĭ *banĭ* preced saŭ succed altora. In acéstă clasificare sîntem ajutațĭ de întrebuințarea în *banii* cu legende latinescĭ de așa nu-

AR 2

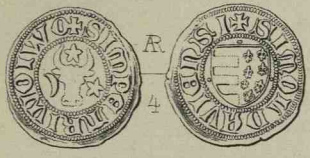

Æ 1

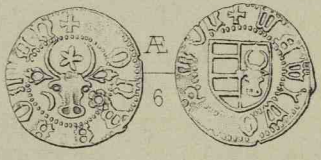

AR I

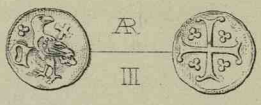

AR 3

Æ 5

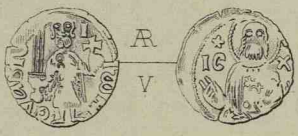

AR II

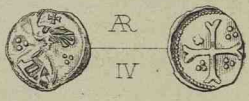

AR 4

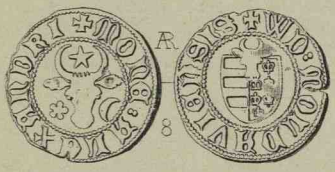

Æ 6

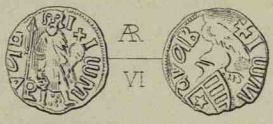

AR III

AR 7

AR V

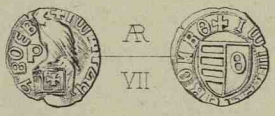

AR IV

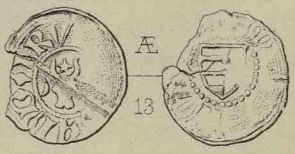

AR 8

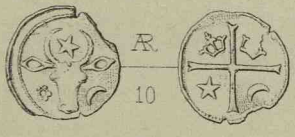

AR VI

Æ 12

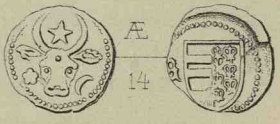

AR 9

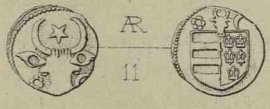

AR VII

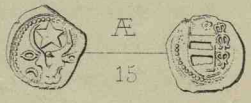

Æ 13

AR 10

AR VIII AR IX

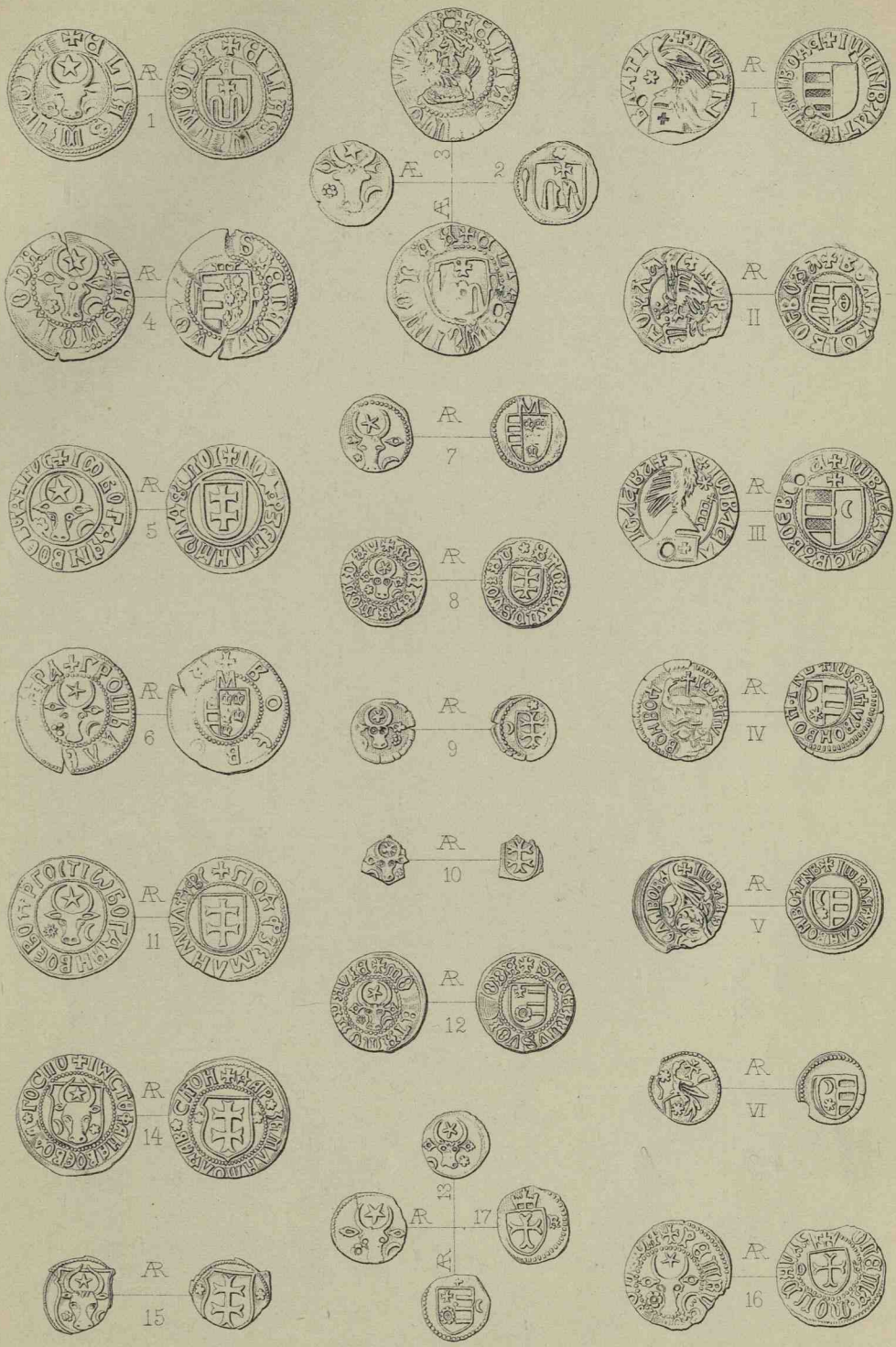

Æ 14

AR 11

Æ 15

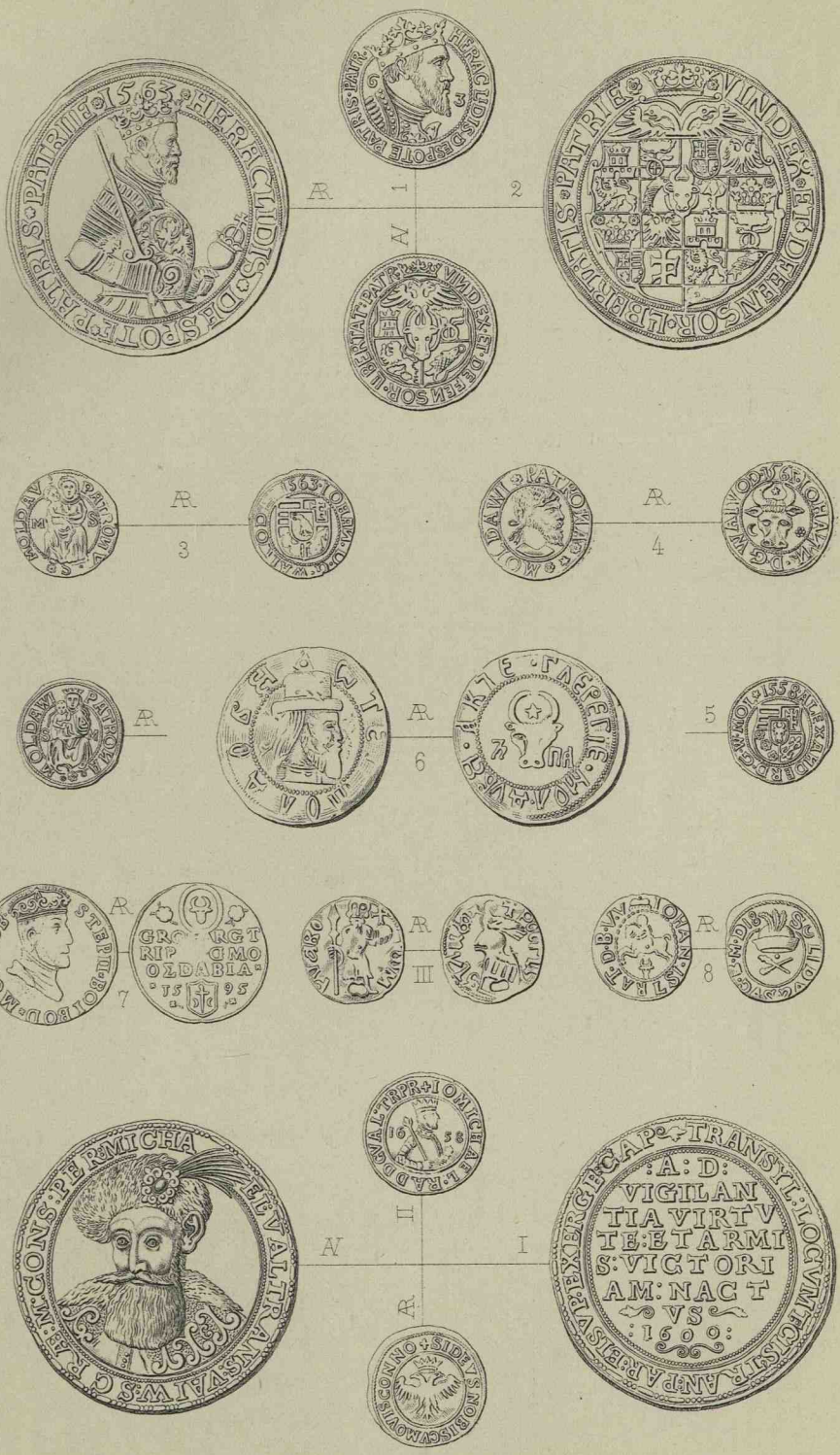
Lith. G. Voneberg, Bucuresci.

BIBLIOTECA ACADEMIEI ROMÂNE

Lith. G. Vonebergh. Bucuresci.

BIBLIOTECA CENTRALĂ DE BIBLIOTECI BUCUREȘTI

Lith. G. Voneberg, Bucuresci.

BIBLIOTECA SEMINARULUI DE FILOLOGIE ROMÂNĂ BUCUREȘTI

mitele litere monacale, întru cât acest soiŭ de litere nu trec peste jumătatea secoluluĭ al 15-lea, și prin urmare *banii* avênd legende cu litere monacale nu pot depăși acéstă limită.

„Acéstă întâiă clasificare făcută, a doua e maĭ lesniciósă, căcĭ nu avem decât a întroduce *banii*, așeḑațĭ după vechimea și succesiunea lor, în rîndul diferiților domnĭ, precum aceștia se presintă după nume și dată.

„Călăuzindu-ne de aceste principie, *banii* moldovenescĭ și muntenescĭ fără dată capĕtă următórea primă clasificare:

„*Banĭ* Moldovenescĭ — 14 tipurĭ dela 14 domnĭ:

„3 dela Alexandru: 2 cu litere latinescĭ, 1 cu litere slavone;

„3 dela Bogdan: 1 cu litere latinescĭ, 2 cu litere slavone;

„5 dela Stefan: 4 cu litere latinescĭ, 1 cu litere slavone;

„1 dela Iliaș, cu litere latinescĭ;

„2 dela Petru, cu litere latinescĭ;

„1 dela Roman, cu litere latinescĭ.

„*Banĭ* Muntenescĭ — 12 tipurĭ dela 12 domnĭ:

„1 dela Dan, cu litere latinescĭ;

„4 dela Radu: 1 cu litere latinescĭ, 3 cu litere slavone;

„4 dela Vlad: 1 cu litere latinescĭ, 3 cu litere slavone;

„2 dela Mircea, cu litere slavone;

„1 dela Mihail, cu litere slavone.

„Afară de *banii* curenți, câți-va domnĭ aŭ bătut medaliĭ, și anume: Mihaiŭ Vitézul, Constantin Brâncovanu și Constantin Hangerli.

„Aceste premise puse înainte, pășim la descrierea cronologică a *banilor* și a medaliilor cuprinse în cele treĭ stampe alăturate.

A Moldova.

I. Domn necunoscut.

1. *Av.* Intr'un cerc de perle capul de bour, între córne o stea cu șése rațe, de-a drépta și de-a stânga o cruce;
Rev. Intr'un cerc linear o cruce, în dr. sus o stea cu cinci rațe.
Tab. A, 1.

II. Bogdan (1348—1365).

2. *Av.* † BOGDAN VOIEVODA între două cercurĭ de perle; în mijloc un cap de bour, între córne o stea cu cinci rațe, în drépta semi-luna, în stânga o rosetă cu cinci frunțe.
Rev. † WD MOLDAVIENSI, între două cercurĭ de perle; în mijloc un scut cu un buzdugan și un pumnal.
Tab. A, 2.

III. Petru Mușat (1375—1391).

3. *Av.* † SI M PETRI WOIWODI între doue cercurĭ de perle; în mijloc un cap de bour, între córne o stea cu cinci rațe, în dr. semi-luna, în st. o stea cu cinci rațe.
Rev. ⊛ SI MOLDAVIENSIS între două cercurĭ de perle; în mijloc un scut împărțit de-a lungul în două, de-a dr. treĭ grinḑi transversale, de-a st. două florĭ de crin una sub alta.
Tab. A, 3.

4. *Av.* † SI M PETRI WOIWO între doue cercurĭ de perle; în mijloc un cap de bour, între córne o stea cu cinci rațe, în dr. semi-luna, în st. o stea cu cinci rațe.
Rev. † SI MOLDAVIENSI între două cercurĭ de perle, în mijloc un scut împărțit de-a lungul în două, de-a dr. treĭ grinḑi transversale, de-a st. șépte florĭ de crin așeḑate în doue rînduri de 3 și de 4.
Tab. A, 4.

IV. Roman (1391—1394).

5. *Av.* † MONEA ROMAN între doue cercurĭ de perle, în mijloc un cap de bour, între córne o stea cu cinci rațe, în dr. semi-luna, în st. o rosetă cu cinci frunțe.
Rev. WAWIWODA MOL între doue cercurĭ de perle; în mijloc un scut împăr-

ţit de-a lungul în doue, de-a dr. treĭ grinḑĭ transversale, de-a st. capul de bour.

Tab. A, 6.

6. *Av.* In mijlocul unuĭ cerc de perle un cap de bour, între córne o stea cu cincĭ raḑe, în dr. roseta, în st. semi-luna.
Rev. In mijlocul unuĭ cerc de perle un scut împărţit de-a lungul în doue, de-a dr. treĭ grinḑĭ transversale, de-a st. capul de bour.

Tab. A, 5.

V. Ştefan (1395).

7. *Av.* ..stePAN WOIOD.. între douĕ cercurĭ de perle, în mijloc un cap de bour, între córne o stea cu cincĭ raḑe, în dr. o rosetă cu cincĭ frunḑe, în st. semi-luna.
Rev. moNEA⁂TA WO între douĕ cercurĭ de perle, în mijloc un scut împărţit de-a lungul în douĕ, de-a dr. treĭ grinḑĭ transversale, de-a st. douĕ frunḑe trilobate aşeḑate una sub alta.

Tab. A, 7.

VI. Alexandru cel Bun (1401—1433).

8. *Av.* MONE: ALEXANDRI între doue cercurĭ de perle, în mijloc un cap de bour, între córne o stea cu cincĭ raḑe, în dr. o rosetă cu cincĭ frunḑe, în st. semi-luna.
Rev. † WD: MOLDAVIENSIS între doue cercurĭ de perle, în mijloc un scut împărţit de-a lungul în doue, de-a dr. treĭ grinḑĭ transversale, de-a st. şése coróne aşeḑate în douĕ rînduri de treĭ şi de treĭ. De-asupra scutuluĭ un cap de bour.

Tab. A, 8.

9. *Av.* † MONE ALEXANDRI între doue cercurĭ de perle, în mijloc un cap de bour, între córne o stea cu cincĭ raḑe, în dr. o rosetă cu cinci frunḑe, în st. semi-luna.
Rev. † WD. MOLDAVIENSIS între doue cercurĭ de perle, în mijloc un scut împărţit de-a lungul în douĕ, de-a dr. treĭ grinḑĭ transversale, de-a st. cincĭ coróne aşeḑate în doue rînduri de treĭ şi de doue. Deasupra scutuluĭ o rosetă cu cincĭ frunḑe.

Tab. A, 9.

10. *Av.* Intr'un cerc de perle un cap de bour, între córne o stea cu cincĭ raḑe, în dr. o rosetă, în st. semi-luna.
Rev. Intr'un cerc linear o cruce cu patru braţe, între braţele de sus câte o corónă cu treĭ florĭ; între braţele de jos, din dr. o stea cu cincĭ raḑe, în st. semi-luna.

Tab. A, 10.

11. *Av.* Ca şi la No. 10.
Rev. Intr'un cerc de perle un scut împărţit de-a lungul în doue, de-a dr. treĭ grinḑĭ transversale, de-a st. cincĭ coróne aşeḑate în douĕ rînduri câte douĕ şi jos una singură. De-asupra scutuluĭ capul de bour, în dr. roseta cu cincĭ frunḑe, în st. semi-luna.

Tab. A, 11.

12. *Av.* † ... E ALEXANDRI între douĕ cercurĭ de perle, în mijloc un cap de bour, între córne o stea cu cincĭ raḑe, în dr. o rosetă cu cincĭ frunḑe, în st. semi-luna.
Rev. † WD MOLDAVIENSIS între douĕ cercurĭ de perle, în mijloc un scut împărţit de-a lungul în douĕ, de-a dr. treĭ grinḑĭ transversale, de-a st. (corónele). Deasupra scutuluĭ un cap de bour.

Tab. A, 12.

13. *Av.* .... ANDDRV.. între douĕ cercurĭ lineare, în mijloc capul de bour, între córne o stea cu cincĭ raḑe, în dr. semiluna, în st.(?)
Rev. .. M.... între douĕ cercurĭ de perle, în mijloc un scut împărţit de-a lungul în douĕ, de-a dr. treĭ grinḑĭ transversale, în st. gol.

Tab. A, 13.

14. *Av.* Intr'un cerc de perle un cap de bour, între córne o stea cu cincĭ raḑe, în dr. o rosetă cu cincĭ frunḑe, în st. semi-luna.
Rev. Intr'un cerc de perle un scut împărţit de-a lungul în douĕ, de-a dr. treĭ grinḑĭ transversale, de-a st. şépte coróne aşeḑate în douĕ rînduri de 4 şi 3. In câmp de-a dr. A.

Tab. A, 14.

15. *Av.* Intr'un cerc de perle un cap de bour, între córne o stea cu cincĭ raḑe, în dr. semi-luna, în st.(?)

Rev. Intr'un cerc de perle un scut împărţit de-a lungul în două, de-a dr. treĭ grinḑĭ transversale, de-a st. treĭ coróne una sub alta. De-asupra scutuluĭ o rosetă.

Tab. A, 15.

VII. Iliaş (1433)

16. *Av.* † ELIAS WAIWODA între două cercurĭ de perle, în mijloc un cap de bour, între córne o stea cu cincĭ raḑe, în dr. o rosetă, în st. semi-luna.
Rev. † ELIAS WAIWODA între două cercurĭ de perle, în mijloc un scut cu o cruce şi un W. De-asupra scutuluĭ A.

Tab. B, 1.

17. *Av.* † ELIAS WOIWODA între două cercurĭ de perle, în mijloc un lup saŭ un câne saŭ un urs călare ţiind în dr. o spadă, sub cal balaurul.
Rev. † ELIAS WOWODA A între două cercurĭ de perle, în mijloc un scut cu o cruce şi un W.

Tab. B, 3.

18 *Av.* In mijlocul unuĭ cerc de perle un cap de bour, între córne o stea cu cincĭ raḑe, în dr. o rosetă cu cincĭ frunḑe, în st. semi-luna.
Rev. In mijlocul unuĭ cerc de perle un scut cu o cruce şi un W. In câmp sus o rosetă, în dr. un buzdugan.

Tab. B, 2.

VIII. Iliaş şi Ştefan (1435—1444)

19. *Av.* ... eLIAS WOIWODA între două cercurĭ de perle, în mijloc un cap de bour, între córne o stea cu cincĭ raḑe, în dr. o rosetă cu cincĭ frunḑe, în st. semi-luna.
Rev. SDEPANV. WOI.... între două cercurĭ de perle, în mijloc un scut împărţit de-a lungul în două, de-a dr. treĭ grinḑĭ transversale, de-a st. şése coróne aşeḑate în două rînduri verticale de câte 3. De-asupra scutuluĭ o coróná; în câmp în dr.?

Tab. B, 4.

IX. Alexandru (1448—1449, 1451—1455)

20. *Av.* † ГРОШЬ ЯЛЄ ... ДРЯ între două cercurĭ de perle, în mijloc un cap de bour, între córne o stea cu cincĭ raḑe, în dr. o frunḑă triilobată, în st. semi-luna.
Rev. † ВОЄВОДЯ între două cercurĭ de perle, în mijloc un scut împărţit de-a lungul în două, de-a dr. treĭ grinḑĭ transversale, de-a st. cincĭ coróne aşeḑate în două rînduri verticale de 3 şi 2. De asupra scutuluĭ M.

Tab. B, 6.

21. *Av.* In mijlocul unuĭ cerc de perle un cap de bour, între córne o stea, în dr. o rosetă cu cincĭ raḑe, în st. semi-luna.
Rev. In mijlocul unuĭ cerc de perle un scut împărţit de-a lungul în două, de-a dr. treĭ grinḑĭ transversale, de-a st. cincĭ coróne aşeḑate în două rînduri verticale de 3 şi 2. Deasupra scutuluĭ M.

Tab. B, 7.

X. Bogdan (1449—1451)

22. *Av.* † ІѠ БОГДЯН ВОЄВОДЯ ГОС între două cercurĭ lineare, în mijloc un cap de bour, între córne o stea cu cincĭ raḑe, în dr. o rosetă, în st. semi-luna.
Rev. † ПОДЯР ЗЄМЛИ МОЛДЯВСКОІ între două cercurĭ lineare, în mijloc un scut cu crucea cu şése braţe.

Tab. B, 5.

XI Ştefan cel Mare (1457—1504)

23. *Av.* † MONETA MOLDAV între două cercurĭ de perle, în mijloc un cap de bour, între córne o stea cu cincĭ raḑe, în dr. o rosetă cu cincĭ frunḑe, în st. semi-luna.
Rev. STEHANVS VOIEV între două cercurĭ de perle, în mijloc un scut cu crucea cu şése braţe.

Tab. B, 8.

24. *Av.* Un cap de bour, între córne o stea cu cincĭ raḑe, în dr. semi-luna, în st. o rosetă cu cincĭ frunḑe.
Rev. In mijlocul unuĭ cerc de perle un scut cu crucea cu şése braţe. In câmp sus o rosetă cu cincĭ frunḑe, în dr. semi-luna.

Tab. B, 9.

25. *Av.* Un cap de bour, între córne o stea cu cincĭ raḑe, în dr. semi-luna, în st. o rosetă cu cincĭ frunḑe.
Rev. Un scut cu crucea cu şése braţe.

Tab. B, 10.

XII. Bogdan (1504—1517)

26. *Av.* Т ІѠ БОГДАН ВОЄВОДЯ ГОС între două cercurĭ lineare, în mijloc capul de

bour, între córne o stea cu cinci rațe, în dr. un sóre, în st. semi-luna.

Rev. † ПОДаР ЗѲМЛИ МОЛДаВѲ între două cercuri de perle, în mijloc un scut cu crucea cu șése brațe.

Tab. B, 11.

XIII Ștefaniță (1517—1527)

27. *Av.* † MONETA MOLDAVIE între două cercuri de perle, în mijloc capul de bour, între córne o stea cu cinci rațe, în dr. o rosetă, în st. semi-luna.

Rev. † STEHANVS VOIEVODA între două cercuri de perle, în mijloc un scut împărțit de-a lungul în două, de-a dr. o cruce și o rosetă, de-a st. trei grinți transversale.

Tab. B, 12.

28. *Av.* Intr'un cerc de perle un cap de bour, între córne o stea cu cinci rațe, în dr. semi-luna, în st. roseta cu cinci frunțe.

Rev. Intr'un cerc de perle un scut împărțit de-a lungul în două, de-a dr. o cruce și o rosetă, de-a st. trei grinți transversale. In câmp, în dr. o cruce, în st. semi-luna.

Tab. B, 13.

XIV Petru Rareș (1527—1538, 1541—1546)

29. *Av.* † PETRVS VOIEVODA între două cercuri de perle, în mijloc un cap de bour, între córne o stea cu cinci rațe, în dr. o rosetă cu cinci frunțe, în st. semi-luna.

Rev... ONETA MOLDAVIE între două cercuri de perle, în mijloc un scut cu crucea cu patru brațe, deasupra o coróna cu trei flori; în câmp, în dr. D, în st. Ч.

Tab. B, 16.

30. *Av.* Intr'un cerc de perle un cap de bour, între córne o stea cu cinci rațe, în dr. roseta, în st. semi-luna.

Rev. Intr'un cerc de perle un scut cu crucea cu patru brațe, sus pe scut o coróna cu trei flori, în st. R.

Tab. B, 17.

XV. Ștefan Locustă (1538—1540).

31. *Av.* † ІѠ СТѲФѦНЪ ВѲЄВѠДА ✠ ГОСПО într'un cerc linear exterior și altul de perle interior, în mijloc un scut cu capul de bour, între córne o stea cu cinci rațe, în dr. semi-luna, în st. o rosetă cu cinci frunțe.

Rev. † ДѦР ✠ ЗѲМЛИ МОЛДѦВ ✠ СКОИ între un cerc linear exterior și altul de perle interior, în mijloc un scut cu o cruce cu șése brațe, în câmp în dr. și în st. câte o rosetă.

Tab. B, 14.

32. *Av.* Intr'un cerc linear un scut cu capul de bour, între córne o stea cu cinci rațe, în dr. o rosetă cu cinci frunțe, în st. semi-luna.

Rev. Intr'un cerc de perle un scut cu crucea cu șése brațe, în câmp în dr. și în st. câte o rosetă.

Tab. B, 15.

XVI. Alexandru Lăpușnénu (1552—1561, 1563—1566).

33. *Av.* PATRONA MOLDAWI între un cerc linear exterior și altul întors interior, în mijloc Madona cu pruncul, în dr. S, în st. M.

Rev. ALEXANDER D. G. W. MOL ✠ 1558 într'un cerc linear interior și unul întors exterior; în mijloc un scut împărțit în patru câmpuri și cu un scutișor cu capul de bour în mijloc; în dr. sus trei grinți transversale, jos trei rosete așeḑate piedș din sus în jos; în st. sus crucea cu șése brațe, jos două flori de crin așeḑate pieḑiș din sus în jos.

Tab. C, 5.

XVII. Despot (1561—1563).

34. *Av.* HERACLIDIS · DESPOTE PATRIS · PATR. între un cerc linear exterior și altul de perle interior, în mijloc capul lui Despot încoronat spre st. cu trupul loricat, în dr. 6, în st. 3.

Rev. VINDEX . ET . DEFENSOR . LIBERTAT : PATR : între două cercuri lineare; în mijloc un scut împărțit în patru câmpuri și cu un scut oval cu capul de bour; în dr. sus un turn, jos un leu eraldic spre dr., în st. sus un arbore cu un șérpe încolăcit, jos un pesce cu un inel. Deasupra scutului vulturul cu două capete și aripele întinse.

Coll. Doboczky, Tab. C, 1.

35. *Av.* ✠ HERACLIDIS ✠ DESPOTE ✠ PATRIS ✠ PATRIE ✠ 1563 între două cercuri de perle, în mijloc bustul lui De-

spot încoronat spre st. cu trupul toxicat, în mâna dr. spada, în st. globul cu crucea.

Rev. ֍ VINDEX ֍ ET ֍ DEFENSOR ֍ LIBERTATIS ֍ PATRIE ֍ între două cercuri de perle; în mijloc un scut împărţit în 16 câmpuri câte 4 de-a rîndul, în centru scutişor cu capul de bour; în întâiul rînd din dr. spre st. — o cetate cu turn, un arbore cu şérpele împleticit, scutul corvinian împărţit în patru cu crucea simplă, cu patru grinḑi transversale, cu corbul şi cu trei globule, vulturul cu două capete şi aripele întinse, — în al doilea rînd—un leŭ eraldic spre dr., un pesce spre st., arborele cu şerpele, o coróna în câmp cu două rosete, — în al treilea rînd—o coróna în câmp cu două rosete, vulturul cu două capete şi cu aripele întinse, cetatea cu turnul, arborele cu şérpele, — în al patrulea rînd — scutul împărţit în patru cu crucea, cele patru grinḑi, o stea şi trei globule, crucea cu şése braţe, leul eraldic spre dr. şi pescele spre st.— De-asupra scutuluĭ vulturul cu două capete şi aripele întinse. Peste acestea o coróna.

Tab. C, 2.

36. *Av.* PATRONV MOLDAV între două cercuri de perle, în mijloc Madona cu pruncul; în camp, în st. M, în dr. S, jos S.

Rev. IOHAN. D. G. WAIWODA. 1563. între două cercuri de perle, în mijloc scutul corvinian, în centru alt scut cu corbul cu inel în plisc, de-a dr. sus trei grinḑi transversale, jos două capete încoronate, de-a st. sus crucea cu şése braţe, jos leul eraldic spre st.

Tab. C, 3.

37. *Av.* ֍ PATRONA * ֍ MOLDAWI între un cerc linear exterior şi de perle interior, în mijloc capul laureat al luĭ Despot spre st.

Rev. IOHANN. D. G. WAIVOD. 1562 între un cerc linear esterior şi de perle interior, în mijloc capul de bour, între córne o stea cu cinci raḑe, în dr. semi-luna, în st. o rosetă cu şése frunḑe.

Tab. C, 4.

XVIII. Ion Vodă cel Cumplit (1572—1574).

38. *Av.* ѠTЄЧ . MOЛДOBЄI între două cercuri de perle, în mijloc capul bărbos al luĭ Ion Vodă spre st., cu căçiulă de blană şi gâtul loricat.

Rev. ЯKЧ6 . ГXЄPЄГI6 . MOЛ . ДOBЄI între două cercuri de perle, în mijloc capul de bour, între córne o stea cu cinci raḑe; în câmp în dr. 3, în st. ПЯ, adecă 7081 saŭ 1573.

Tab. C, 6.

XIX. Ştefan Răsvan (1595).

39. *Av.* STEPH . BOIBOD . MOL . DOB., în mijloc capul bărbos şi încoronat spre st.

Rev. GROS · ARG T|RIP ... ƆMO|OΣDA BIA *|*1595| Sus într'un scut rotund un cap de bour, în dr. şi în st. două crengĭ cu o rosă. Jos între 15 şi 95 un scut cu un pumnal, cu câte o semi-lună de-a dr. şi de-a st. In câmp de o parte şi de alta de acest scut câte o cruceliţă.

Tab. C, 7.

XX. Eustratie Dabija (1662—1666).

40. *Av.* IOHAN. ISTRAT. D. B. V. V. între un cerc linear în afară şi un cerc de perle în lăuntru. In mijloc un călăreţ în galop spre dr.; sus coróna princiară, jos capul de bour.

Rev. SOLIDVS. SAC. B. M. D. 18 între un cerc întors din afară şi un cerc linear în lăuntru. In mijloc două bastóne de comandament încrucişate, pe carĭ o căciulă cu treĭ pene.

Tab. C., 8.

B. Muntenia.

I. Vladislav (1360—1375).

1. *Av.* + M LADIZLAI WAIWODE între două cercuri de perle; în mijloc un scut împărţit de-a lungul în două, în care în dr. 4 grinḑi transversale, în st. un câmp gol.

Rev. + TRANS | ALPINI între două cercuri de perle, în mijloc un coĭf închis, deasupra vulturul spre dr. cu capul spre st.

Tab. A., 1.

II. Radu Negru (1375—1385)

2. *Av.* + M RADVL . . WAW între două cercuri de perle; în mijloc un scut împărţit de-a lungul în două, în care în dr. treĭ grinḑi transversale, în st. două florĭ de crin opuse una alteĭa.

Rev. + TRANS | ALPAI între două cercuri lineare, în mijloc un coif închis ornat, deasupra vulturul spre dr. cu capul spre st.

Tab. A, II.

III. Dan (1386).

3. *Av.* In mijlocul unuĭ cerc de perle vulturul spre dr. cu capul spre st. In câmp în dr. o frunză trilobată şi D, în st. o cruce.

Rev. Intr'un cerc de perle o cruce cu treĭ braţe, între fie-care braţ o frunză trilobată.

Tab. A, III.

IV. Mircea-cel-Mare (1386—1418).

4. *Av.* IIꙍ M | PЧA BIO. In mijloc domnitorul în picióre cu plete, barbă şi hlamidă, în mâna dr. o spadă, în mâna st. globul cu crucea.

Rev. Intr'un cerc de perle Domnul Christos binecuvîntând cu dr.; în câmp la dr. o stea cu cinci raze, de desubt IC; la st. o stea, de desubt XC.

Tab. A, V.

5. *Av.* IIꙍ M | PЧA B într'un cerc de perle. în mijloc domnitorul în picióre cu plete, barbă şi hlamidă, în mâna dr. o lance, în mâna st. globul cu crucea.

Rev. + Iꙍ M | PЧA B într'un cerc de perle, în mijloc un scut împărţit de-a lungul în două, în dr. o stea cu cinci raze, în st. 4 grinzĭ transversale; deasupra colţuluĭ stâng al scutuluĭ un vultur întors spre dr. cu capul spre st.

Tab. A, VI.

6. *Av.* Iꙍ M | PЧA BO; în mijloc domnitorul ca No. 5.

Rev. + POGIH | SIAHB într'un cerc de perle; în mijloc scutul ca la No. 5, însă partea din dr. a scutuluĭ gólă.

Tab. C, III.

7. *Av.* Intr'un cerc de perle un scut cu grinzĭ transversale; deasupra colţuluĭ stâng al scutuluĭ vulturul întors spre dr. cu capul spre st. In câmp la dr. treĭ globule, la st. treĭ globule, sus o cruce.

Rev. Intr'un cerc de perle o cruce cu treĭ braţe, între braţe în dr. sus o floricică, între cele-lalte câte treĭ globule.

Tab. C, IV.

V. Mircea II.

8. *Av.* Iꙍ MIZЧ | A BOЄB într'un cerc linear; în mijloc vulturul întorş spre dr. pe un postament cub însemnat cu crucea, capul vulturuluĭ spre st. In câmp la dr. P.

Rev. + Iꙍ MPZЧA BOHBΘ între două cercuri de perle, în mijloc un scut împărţit de-a lungul în două, în dr. patru grinzĭ transversale, în st. Θ.

Tab. A, VII.

VI. Mihaĭl (1418—1420).

9. *Av.* Iꙍ M | XAA B; în mijloc domnitorul cu plete şi barbă în picióre, în mâna dr. o lance, în mâna st. un glob cu crucea.

Rev. + Iꙍ MXAA BOI; în mijloc un scut împărţit de-a lungul în două, în dr. câmpul gol, în st. treĭ grinzĭ transversale; deasupra colţuluĭ stâng al scutuluĭ un coif ornat, pe el vulturul spre dr. cu capul spre st.

Tab. A, VIII.

VII. Vlad Dracul (1430—1439, 1442—1446)

10. *Av.* + IꙍAN | BAATI într'un cerc de perle în afară şi un cerc linear în lăuntru, în mijloc un coif ornat spre dr. d'asupra căruĭa vultur întors spre dr. cu capul spre st. In câmp din dr. o stea cu şése raze.

Rev. + IꙍAN BAATIЄAA BOIBOДA într'un cerc linear exterior, în mijloc un scut împărţit de-alungul în două, în dr. patru grinzĭ transversale, în st. câmpul gol.

Tab. B, I.

VIII. Radu (1425—1427).

11. *Av.* + Iꙍ PA | ДOYAA între două cercuri lineare, în mijloc vulturul întors spre dr. cu capul spre st. pe un postament. In câmp în dr. ×.

Rev. + BЄAИKЫ BOЄBOДA între un cerc linear exterior şi un cerc de perle interior, în mijloc un scut împărţit de-alungul în două, în dr. treĭ grinzĭ transversale, în st. O.

Tab. B, II.

12. *Av.* + Iꙍ P | AДOYAЬ între două cercuri lineare, în mijloc vulturul întors spre dr. cu capul spre st. pe un posta-

ment cub cu treĭ globule. In camp în dr. o cruce.

Rev. + ВѲΛИКЫ ВОѲВОДА · · între un cerc linear şi unul de perle, în mijloc un scut împărţit de-a lungul în două, în dr. treĭ grinḑĭ transversale, în st. Θ. Deasupra scutuluĭ o globulă.

Tab. A, IX.

IX. Vlad Ţepeş (1456—1462, 1476).

13. *Av.* + IѲ ВΛΛД | IѲΛΛВА în afară de un cerc linear intern; în mijloc un coĭf spre st. cu cruce în partea inferióră, d'asupra luĭ un vultur întors spre st. cu capul spre dr.; în câmp la st. o scară cu cruce în vîrf şi o stea cu 6 raḑe.

Rev. + IѲ ВΛΛДIѲΛΛВЪ ВОѲВОДΛ în afară de un cerc de perle intern; în mijloc un scut împărţit d'alungul în două, în dr. două grinḑĭ transversale, în st. o semi-lună. D'asupra scutuluĭ o cruce.

Tab. B, III.

X. Radu Marele (1494—1507).

14. *Av.* IѲ РΛДVΛ | ВОИВОД într'un cerc zimţuit extern şi unul linear intern; în mijloc un coĭf ornat, d'asupra vulturul întors spre dr. cu capul spre st., cu crucea cu un braţ maĭ lung pe aripĭ.

Rev. + IѲ РΛДV. ВОИВОД. ГNВ între un cerc de perle exterior şi un cerc linear interior; în mijloc un scut împărţit d'a-lungul în două, în dr. semi-luna d'asupra uneĭ stele cu şése raḑe, în st. treĭ grinḑĭ transversale.

Tab. B, IV.

XI. Vlăduţ (1510—1512)

15. *Av.* + IѲ ВΛΛД | IѲΛΛ ВОВД între două cercurĭ lineare; în mijloc un coĭf ornat spre dr., d'asupra luĭ vulturul întors spre dr. cu capul spre st.

Rev. + IѲ ВΛΛДIѲΛΛ ВОИВОД ГNВ într'un cerc de perle extern şi un cerc linear intern; în mijloc un scut împărţit d'a-lungul în două, în dr. semi-luna d'asupra uneĭ stele cu şése raḑe, în st. două grinḑĭ transversale.

Tab. B, V.

16. *Av.* Intr'un cerc de perle un vultur întors spre dr. cu capul spre st. pe un postament cub cu o stea cu şése raḑe. În câmp în dr. o stea cu şése raḑe, în st. crucea şi semi-luna.

Rev. Intr'un cerc de perle un scut împărţit de-alungul în două, în dr. semi-luna de-asupra uneĭ stele cu şése raḑe, în st. treĭ grinḑĭ transversale.

Tab. B, VI.

XII. Mihaĭu Vitézul (1593—1601)

17. *Av.* MICHAEL : VAL : TRANS : WAIW : SCRÆ : M : CONS : PER : între doue cercurĭ de perle; în mijloc bustul bărbos al domnuluĭ, pe cap o căciulă de blană cu surgucĭu şi petre scumpe, pe umere o manta ornamentată cu guler de blană.

Rev. ☞ TRANSYL : LOCUMT : CIS : TRAN : PAR : EI SUP : EXER GE : CAP între doue cercurĭ de perle; în mijloc în 8 rînduri — | : A : D : | VIGILAN | TIAVIRTU | TE : ET ARMI | S : VICTO-RI | AM : NACT | ☞VS☜ | :1600: | : 1600 : | . Jos o liniă întórsă.

Colecţiunea imperială din Viena.

Tab. C, I.

XIII. Mihaĭu Radu (1658—1659)

18. *Av.* + IO MICHAEL. RAD D G VAL. TR PR între două cercurĭ lineare; în mijloc bustul principeluĭ încoronat şi loricat spre st., în mâna dr. sceptrul, în mâna st. sabia. In camp în dr. 16. în st. 58.

Rev. + SI DEUS NOBISCUM QUIS CON NO între două cercurĭ întórse, în mijloc vulturul cu două capete şi aripele întinse, d'asupra o corónă.

Tab. C, II.

Pînă aci d. D. Sturdza.

Să cercetăm acum originea *banuluĭ* românesc întru cât acésta întră în sfera Linguisticeĭ.

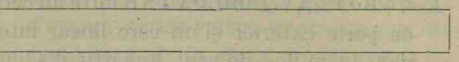
Nicĭ un Domn românesc n'a cărmuit maĭ mult timp ca Alexandru Basaraba, tatăl luĭ Vladislav-vodă şi al luĭ Radu-Negru, bunicul mareluĭ Mircea. Dela 1310 pînă la 1360, în curs de o jumătate de secol, „nobilissimul mare voevod şi domn al întregeĭ Ungro-vlachie“ (*ὁ εὐγενέστατος μέγας Βοϊβόδας καὶ αὐθέντης πάσης Οὐγγροβλαχίας*), după cum îl numĭa sinodul patriarcal din Constantinopole (Acta Patriarchatus I, 384), acest principe póte fi pri-

vit ca adevěratul întemeiător al Voevodatuluĭ saŭ Hospodaratuluĭ românesc în locul Băniei de Severin de pînă atuncĭ. Şi totuşĭ tocmaĭ dela Alexandru Basaraba nu s'a găsit pînă acum nicĭ o monetă, adecă nicĭ o bucată metalică lucrată, purtând o legendă saŭ o efigie, un „chip“ saŭ o „scriptură“. Dovedesce óre acésta că pînă la 1360 Românii, şi 'n specie Olteniĭ, nu vor fi avut *banĭ* românescĭ? Iată o cestiune strîns legată cu însăşĭ originea cuvîntuluĭ *ban*.

Pentru trebuinţa miculuĭ schimb intern de tóte ḑilele, pe care o satisface arama, monetă poporană prin excelinţă, de unde la vechiĭ Romanĭ pînă şi galbeniĭ purtaŭ numele de aramă: „etiam aureos numos aes dicimus“ (Digesta), se obicĭnuiaŭ pretutindenĭ în unele epoce bucăţĭ metalice informe, destul numaĭ ca ele să fi fost cântărite şi să aĭbă d'asupra un semn convenţional recunoscut: „aes signatum“ (Plin.). Acest fel de *banĭ* nu s'aŭ păstrat aprópe nicăirea, şi chĭar dela popórele cele maĭ puternice abia dacă se vede câte un specimen pe icĭ şi pe colea în colecţiunĭ numismatice. Dintre veciniĭ noştri, la Ruşĭ pe la 1250 umblaŭ încă *banĭ* de pele: „pour les Russiens, la monnaie qui a cours entr'eux, est de petites pièces de cuir, marquetées de couleurs“ (Rubruquis, ed. Bergeron, I, 91). Tot atuncĭ *baniĭ* de pele circulaŭ şi la Polonĭ (Miechovius ad ann. 1298). In scurt, lipsa moneteĭ române propriŭ ḑise înainte de Vladislav Basaraba (1360) nu este o probă de lipsa pînă atuncĭ la Romanĭ a vreunuĭ fel de *banĭ* cu semnul autorităţiĭ suverane, adecă al Banuluĭ de Severin, ĭar prin urmare nicĭ lipsa unuĭ cuvînt cu sensul de „monnaie.“

A recurge la peĭ, ca Ruşiĭ şi Poloniĭ, nu era nevoe. Vechea lucrare a arameĭ în Oltenia, anume la Baĭa-de-aramă din Mehedinţĭ tocmaĭ lîngă scaunul Bănieĭ, dovedesce că aceĭ *banĭ* nu eraŭ decât nesce bucăţĭ de aramă cu o stampilă óre-care, „aes signatum“ în sensul literal al cuvîntuluĭ; ĭar termenul *ban*, identic cu titlul suveranilor de atuncĭ aĭ Oltenieĭ, face a crede că acea stampilă, negreşit cu scrisorea cirilică, va fi fost БАН saŭ numaĭ Б saŭ БН saŭ vre-o monogramă, póte o figură rudimentară.

Aceĭ *banĭ* nu eraŭ bătuţĭ, „frappés“, după cum se ḑicea în urmă despre moneta propriŭ ḑisă, ci eraŭ tăiaţĭ. Forma lor cată să fi fost pătrată, fiind modul cel maĭ uşor de a tăia o bucată metalică. Astfel în secolul XIV rubla ruséscă (însăşĭ vorba rublă însemnéză literalmente „tăiat“) era o făşiă lungă de argint, avênd următórea formă:

(Karamzin, t. IV nota 250). O monetă de aramă trebuia să fi fost maĭ mare, ĭată tot. Tradiţiunea *banilor* pătraţĭ pare a se fi conservat pînă astăḑĭ tocmaĭ într'o porţiune a vechiĭ Băniĭ de Severin, căcĭ la Bănăţeniĭ actualĭ bucăţĭ de aluat „tăiate în quadrat“ se chiamă bănuţeĭ (M. Juícă, c. Sredişteа-mică), ceea ce nu se potrivesce de loc cu moneta modernă. Disparĭţiunea ulterióră a unor asemenea *banĭ* de aramă lesne se explică: pe de o parte, prin perderea caracteruluĭ şi chĭar a aspectuluĭ monetar din dată ce s'aŭ generalisat *baniĭ* ceĭ rŏtunḑĭ, ĭar pe de-altă parte prin usul arameĭ pentru unelte de gospodăriă. In ḑilele nóstre, când Baĭa-de-aramă din Mehedinţĭ dórme de vécurĭ, se importéză din Au-

stria numaĭ prin Vîrcĭorova vr'o 30,000 ocà de aramă în fie-care an, atât de mare este căutarea acestuĭ metal. Cu tóte astea, nu e cu neputinţă ca să se descopere într'o ḑi vre-un *ban* de ceĭ pătraţĭ, asupra cărora noĭ atragem aci atenţiunea archeologilor.

Cumcă *ban* nu însemnéză alt ce-va decât „moneta Banuluĭ“, acésta resultă din analogia cu italianul „ducato“, cu englesul „sovereign“ etc., şi tot-o-dată se întăresce într'un mod curat documental. La 1272 un act din Croaţia, unde stăpânĭa atuncĭ un Ban, ḑice: „pro quinquaginta pensis denariorum banalium“ (Schoenvisner, Notitia rei numariae, 167). Intr'o diplomă a regeluĭ unguresc Carol-Robert din 1323 noĭ citim: „ad pondus denariorum banalium antiquorum, quos Stephanus quondam Banus tempore Domini Belae Regis cudi fecerat“, şi maĭ jos: „et pro duobus antiquis banalibus similiter unus novus denarius“ (Catal. nummor. Inst. Széchéniani, II, 164). In terminologia numismatică din vécul de mijloc, „denarius banalis“ saŭ simplu „banalis“ era dară moneta Banuluĭ Croaţieĭ şi a orĭ-cărĭĭ ţerĭ unde se afla în frunte un Ban, ĭar prin urmare şi a Oltenieĭ; ba încă cu atât maĭ vîrtos a Oltenieĭ, unde Banĭĭ aŭ existat maĭ mult timp decât în regiunile serbe. In adevĕr, termenul banalis cu sensul de monetă nu s'a înrădăcinat nicăirĭ, trecênd repede pe aĭurĭ prin limba oficială fără a lăsa vre-o urmă în graĭu, pe când la Românĭĭ din Dacia Traiană *banul* a remas pentru tot-d'a-una.

Dar cum óre să se explice faptul, că pe acest *ban* îl aŭ Românĭĭ din Ardél, din Crişiana, din Maramurăş, din Moldova, departe pînă la Nistru şi chĭar de dincolo, deşi el e născut şi crescut în Oltenia? Problema este de cea maĭ mare însemnătate pentru istoria întregeĭ Românie carpatine în vécul de mijloc.

Pînă astăḑĭ Oltenĭĭ întrec pe toţĭ Românĭĭ prin uşurinţa cu care emigréză. In multe sate poporaţiunea la dînşĭĭ se îndoesce la fie-care 20 de anĭ (I. Ionescu, Mehedinţĭ p. 200, 674), aşa că n'ar maĭ avé unde să încapă după un timp óre-care, dacă nu şĭ-ar scutura din când în când prisosul prin revĕrsare asupra altor regiunĭ. Acest fenomen de îmmulţire peste mĕsură pe de o parte, de mişcare în afară pe de alta, fiind un resultat al natureĭ teritoriale, nu este ce-va modern, ci cată să fi fost orĭ-şi-când. Sînt acum aprópe şépte-sute de anĭ, în secolul XIII, deşi suferise tocmaĭ atuncĭ maĭ multe invasiunĭ tătare, Oltenia totuşĭ gemea de mulţimea norodului, după cum o constată treĭ bulle papale, din carĭ cea din 1236 ḑice: „multitudo gentium terrae Ceurin“, cea din 1238: „terram quae Zemram nominatur in qua dudum desolata excrevit populi multitudo“, cea din 1239: „populi multitudo supercreverit“ (Theiner, Monum. Hung. I, 150, 165, 171). Tot astfel, firesce, trebuĭa să fi fost şi 'n secoliĭ anterioră, al XII-lea şi al XI-lea; şi ĭată de ce Românĭĭ dela Baĭa-de-aramă se respândĭaŭ în tóte direcţiunile, ducênd cu dînşĭĭ pretutindenea pe caracteristicul *ban*, chĭar pe acolo unde nu se sciea nemic despre Banul de Severin.

Din Moldova, cuvîntul s'a furişat la Polonĭĭ de peste Nistru, unde se aude în învecinata Podoliă, nu maĭ departe, şi se aude ca o vorbă străină, nicĭ de cum polonă. Termenul polon general pentru *ban* este pieniądz, paleo-slavicul пѣнязь. Orĭ-cine va ḑice *ban* în Volinia, cu atât şi maĭ mult

în regatul polon propriŭ dis, la Posen saŭ în Galiția, va vorbi Polonilor chinezesce. Lexicograful Linde (Słownik ed. 1854, I, 51) a găsit pe ban „ein Pfennig“ în doŭ texturĭ polone din secolul trecut, într'o comedie și într'o fabulă, unde cuvîntul constituă un podolism. Eĭ bine, Cihac (II, 8—9) afirmă că Româniĭ aŭ luat pe *ban* dela Polonĭ, și 'n acelașĭ timp îl înrudesce și cu baiă, o căsătoriă de greșelĭ maĭ fabulă și maĭ comediă decât comedia și fabula cele polone cu ban.

v. [1]·*Ban.* — *Bănarit.* — [3]·*Bănat.* — *Bănesc.* — [1·2]·*Bănișor.* — *Bănet.* — *Bănos.* — *Bănuț...*

[3]·**Ban**, n. pr. pers. m. Numele personal *Ban*, de unde formele derivate Bănilă, Bănică, Bănâŭ, Bancĭu, Băncilă, Bănachi, Banș, póte să fie acelașĭ cuvînt cu Ban „vice-roi“, ĭar prin urmare de origine pecenegă, saŭ póte să nu fie alt ce-va decât o scurtare din Șerban, după cum „Dan“ e scurtat din „Bogdan“, „Din“ din „Costandin“ etc. Orĭ-cum ar fi, este un nume românesc vechĭu și fórte poporan.

v. *Șerban.*

Crisov dela Alexandru Lăpușnénul, 1554 (Arch. ist. I, 1 p. 66): „*Banul* stolnicel i Vlaicul moșul i Dragotă...“, unde numele *Ban* n'are a face cu titlul Ban, care nu exista pe atunci în Moldova. De asemenea la Miron Costin, Letop. I, p. 270, sub domnia luĭ Moïse Movilă: „au ales Moïse-vodă pre Cehan Vornicul și pre Roșca Visternicul și pre *Banul*...“

In vechĭul pomelnic al mitropolieĭ din Bucurescĭ (Venelin, Vlacho-bolgarskĭa gramaty p. 342): *Banul* și *Banŭ*.

In crisovul dela Mateĭu Basaraba din 1639 (Venelin, p. 309 sq.) se menționéză un moșnén *Banul* și doĭ țeranĭ numițĭ fie-care Bancĭu.

Jipescu, Opincaru p. 34: „îmĭ spunea alde leĭca Ana, fata luĭ Bănăŭ...“

Act muntenesc din secolul XVIII (Condica MSS. a mănăstiriĭ Vieroșul 1780 în Arch. Stat. din Buc., f. 265 b): „Dumnéluĭ Bănică Budișténul biv treti logofăt...“

Zapis moldovenesc din 1611 (Doc. Rom. I No. 172 în Arch. Stat. din Buc.): „și Goĭan din Jadova și Gheorghie Mândré de Bănila...“

Despre aceĭașĭ localitate vorbesce Ion Neculce, Letop. II p. 263: „în Bănila pe Turculeț cel mare cu Moldovenĭ, în Hliniță pe Botez tij cu Moldovenĭ...“

Zapis muntenesc din 1649 (Doc. Rom. I No. 260 în Arch. Stat. din Buc.): „săntem frați pre délnița lu Bănachi și al Șărban...“

Altul din 1632 (Doc. Rom. I No. 171): „Dumitru cu fečorii, Stoica cu fečori, Bancĭu cu fečori...“

Crisovul muntenesc din 1573 (Cuv. d. bătr. I, 252): Bancĭul.

Zapis muntenesc din 1663 (Doc. Rom. I No. 23): „Eu Părvul, eu Stan Băncilă ot Boténi...“

Altul din 1630 (Doc. Rom. I No. 97): „Theodosie diĭacon de Bănolești...“, adecă Bănulescĭ dintr'o formă patronimică Bănulescu.

Apoĭ o mulțime de sate Bănescĭ, Bancĭulescĭ etc., din patronimicele Bănescu și Bancĭulescu.

Numele personal *Ban*, articulat *Banul*, se întrebuințéză și la Românĭ de peste Carpațĭ. Sub forma Bane el se obicĭnuesce la Moțĭ (Frâncu-Candrea, Munțiĭ apusenĭ p. 117). Vestitul mitropolit Gavriil, exarc al Moldoveĭ și Țereĭ-Românescĭ la 1808, era Ardelén din Bistrița, avênd numele de

familiă Bănulescul (Новороссійскій Календарь 1848 p. 379).

După cum din „Bal“ s'a format „Balș“, tot așa din *Ban* Românii din Ardél făcură Banș, numele a doi țerani fruntași de lîngă Sibiiu din 1383: „Negru Banș“ și „Radu Banș“ (Fejér, Cod. dipl. X, 1 p. 134).

v. *Balș*.

Bulgarii, la cari s'au furișat mai multe numi personale românești chiar articulate, bună-óră „Radul“, „Négul“, „Vidul“, saŭ vocativul „Baleo“ din „Bale“, aŭ luat dela noi și pe Bance (Miladinovtzi, Bâlgarski pĭesni p. 529), care nu e de loc slavic. Serbii nu'l aŭ. La Bohemi însă există numele personal Ban cu deminutivii Banek și Baněš (Palacký, Popis gmen în Časopis Česk. Mus., VI, 60), póte dela Românii din Moravia. Rusul Moroškin, în al seŭ Onomastic slavic (Именословъ p. 7), citesce „Banul“ în loc de „Bandk“ într'un act polon din 1222, citesce „Bančula“ în loc de „Binčula“ într'un act serbesc din 1240, citesce „Banič“ în loc de „Rannich“ într'un act bohem din 1052 etc. Prin nesce asemenea contrafaceri nu e greŭ de a alcătui orĭ-ce fel de Onomastic! Faptul în adevĕr interesant este, că într'un act morav din 1248 ne întimpină „Stephanus filius Nycolay cognomento Ban“ (Boczek, Cod. diplom. Moraviae, III p. 85).

In documente din Ungaria, numele personal *Ban* e fórte rar, și este anevoe de a lămuri naționalitatea acelora ce l'aŭ purtat, bună-óră țeranul Ban din 1237 într'un act unde figuréză alăturea un „Formos“, un „Porck“, un „Olup“, un „Bugur“ (Fejér, Cod. dipl. IV, 1 p. 80), saŭ țeranul „Ladislaus Ban“ din 1437, unul din capii rescóleĭ în care eraŭ amestecați la o-laltă Români și Unguri (Kemény în Kurz's Magaz. II, 367).

v. [1]*Ban*. — [2]*Bale*. — [1]*Coman*. — *Pecenég*...

[1.2]**Banàt**. — v. [1.2]*Bănat*.

Bànă, s. f.; t. macédo-roumain: vie. Deși cuvîntul s'a păstrat numaĭ la Macedo-români, totuși noĭ nu-l putem trece cu vederea, fiind exclusiv românesc, cu desăvîrșire necunoscut popórelor învecinate.

Cuvîntul daco-român viéță se întrebuințéză și la Macedo-români, dar maĭ mult cu înțelesul de „ființă“, pe când în sensul propriŭ el se înlocuesce tot d'a-una prin *bană*.

Iată câte-va exemple din texturile macedo-române culese de reposatul Dr. Obedenaru (ed. Acad. p. 12, 31, 66):

Basmul „Amirâŭlu cu zîna“:

Amirâŭlu treçea ună *bană* mușată cu nivésta'lĭ, çi nu se spune cu gura...	Impĕratul trăia o viéță frumósă cu nevéstăsa, cum nu se spune cu gura...

Ibid.:

Amirâŭlu bănâ tu ună ahtare *bană* doĭ-spră-ḑéce de anĭ întregĭ...	Impĕratul duse o viéță ca asta doĭ-spre-ḑece anĭ întregĭ...

Basmul „Picurarlu Perpiliță“:

Ahtare turlie de *bană* trapse treĭ anĭ de ḑile...	Astfel de viéță duse treĭ anĭ de ḑile...

De unde óre va fi venind acest *bană*, cu desăvîrșire necunoscut astăḑĭ Dacoromânilor?

Rösler (Sitzungsb. d. wien. Akad., hist. Kl., L p. 588) îl trage din persianul zeban „vivre“, uĭtând că la Persianĭ finalul *an* este o simplă desinință a infinitivuluĭ, întocmaĭ ca nemțesce *en* în „leben“, tulpina cuvîntuluĭ fiind numaĭ zeb, de unde e tot așa

de peste putință a ajunge la *bană* ca și din germanul l e b.

Miklosich pe de altă parte (Rumun. Untersuch. II p. 25) bănuesce înrudirea luĭ *bană* cu albanesul b ă „faire“, întemeiându-se pe formula albanesă de salutare: „tș̃ b ă n? = comment vous portez-vous?“, care însă n'are nicĭ o însemnătate, căcĭ corespunde pe deplin românuluĭ „ce maĭ facĭ?“ saŭ englesuluĭ „how do you do?“ Albanesul b ă, ca și românul „fac“ și englesul „do“, măcar că figurézĕ în acea întrebare stereotipă, totuși în afară de ea nu funcționézĕ nicĭ o dată cu sensul de „vivre, exister, être“. Cu un asemenea temeĭu, *bană* s'ar puté trage și maĭ bine din grecul *βαίνω* „merg“, fiind-că nemțesce noțiunea de mergere se cuprinde în formula corespundĕtóre „wie geht's?“, ba și englesesce „how goes it?“! Să maĭ adăugâm că în albanesul b ă n din b ă finalul *n* este flexionar, ĭar nu aparține tulpineĭ ca în românul *bană*.

Prin urmare, nicĭ cu persianul z e b a n, nicĭ cu albanesul b ă, acest cuvînt n'are a face. Grecĭĭ nu'l aŭ; Slavĭĭ, Litvanĭĭ, Germanĭĭ și Celțiĭ nu'l aŭ; Turcĭĭ, Ungurĭĭ și cele-lalte graĭurĭ turanice nu'l aŭ nicĭ eĭ; așa dară, încă o dată, ce să fie?

Substantivul *bană* nu póte fi fórte vechĭu la Românĭ; el este cel mult din perióda medievală, căcĭ clarul *a* tonic de'naintea nasaleĭ ne întimpină în unele vorbe împrumutate dela Slavĭ saŭ dela Turanĭ, de exemplu „rană“ saŭ „cĭoban“, dar nicĭ o dată în cuvintele cele m o ș t e n i t e, adecă din epoca nașcerĭĭ graĭuluĭ românesc, unde trebuĭ neapĕrat să fie -ân-, ca în „lână“, „mână“ etc. Verbiĭ însă cu -â n-, chĭar aceĭ din fondul curat latin, aŭ proprietatea de a puté forma la noĭ substantivĭ abstracțĭ cu terminațiunea -a n ă. Astfel din „ademânare = lat. admanuare“ noĭ găsim „ademană“ în Psaltirea din 1651, ps. XXV: „dirépta lor plină-ĭ de a d e m a n ă = dextera eorum repleta est muneribus“. Tot așa, prin urmare, substantivul macedo-român *bană* nu este decât o formațiune ulterióră din verbul b ă n a r e „vivre“.

Iată câte-va exemple de acest b ă n a r e:

Că ĭeŭ înĭ plângu ș' lăcrămez
Că nu știŭ ca cum va s' b ă n e z...

saŭ:

Di uruțeți să nĭ-afirim
Pînă s' b ă n â m și pînă s'him...
(Dr. Obedenaru, 113, 116).

Basmul „Fecĭor-mușat“ (V. Petrescu, Mostre I p. 11): „fómea îlĭ aduse aminte că era dator să b ă n é z e...“

Ca exclamațiune de mulțumire: „să nĭĭ b ă n e z i! = ich danke dir dafür“ (Bojadschi, 162).

Este de observat că sinonimul dacoromân al macedo-românuluĭ *bană* e de asemenea o formațiune fórte târdiă, anume „viéță“, care nu e nicĭ decum latinul „vita“, după cum credea Cihac (I, 318), ci se trage la noĭ deja pe terenul post-latin din adjectivul „viŭ“, întocmaĭ ca „dulcéță“ din „dulce“, „albéță“ din „alb“ etc., saŭ ca italianul „vivezza“ din „vivo“. In acest mod derivațiunea luĭ *bană* din b ă n a r e, necesară sub raportul fonetic, se justifică nu maĭ puțin și din punctul de vedere logic.

Macrobius (Saturn. I, 12) ne-a transmis o locuțiune latină: „annare perennareque“, însemnând: „a trăi și a vecui“. Din acel a n n a r e „vivre, passer l'année et les années“, termen curat rustic, de tot străin clasicității,

prin intensivul a b se capĕtă a b a n n a r e „vivre longtemps“ saŭ „vivre depuis longtemps“, căcĭ prepositiunea a b, prin rolul seŭ în „ab antiquo“, „ab ovo“, „ab initio“, maĭ ales în „abavus“, „abnepos“, „abmatertera“, „abpatruus“ etc., ĭşĭ dobândise nuanţa de lungă durată. Rusticul a b a n n a r e a devenit apoĭ b a n n a r e prin perderea iniţialuluĭ *a*, o aferesă obicĭnuită în latina vulgară deja în epoca luĭ Plaut (Schuchardt, Vulgärlat. II, 380) şi pe care, între altele, o exemplifică al nostru „prier“ din „aprilis“. O paralelă şi maĭ perfectă pentru aferesa din b ă n a r e = a b a n n a r e este daco-românul b o r e s c „vomir“ din latinul rustic a b h o r r e s c o „avoir envie de vomir“; o paralelă asupra căriia noĭ ne vom opri o clipă.

Lexiconul Budan ḑice că b o r e s c vine din latinul v o m o „prin schimbarea luĭ *m* în *r*“, o schimbare fără exemplu pe suprafaţa globuluĭ pămîntesc. Laurian şi Maxim (Gloss. 86) nu eraŭ tocmaĭ contra acesteĭ minunate etimologie, dar adăugaŭ tot-o-dată ce-va şi maĭ minunat, anume că „b o r î r e ar puté fi în loc de f o r i r e, compus c o f o r i r e“, ceea-ce nu maĭ are nicĭ măcar un înţeles. Cihac însă (II, 23) n'a brodit'o nicĭ el cu mult maĭ bine, trăgênd pe b o r e s c din slavicul b l ĭ u v a t i, fără a ne spune, prin ce fel de transiţiunĭ fonetice un b l ĭ u v a t i póte să se transforme în b o r î r e.

B o r e s c nu este şi nu póte fi decât a b h o r r e s c o.

Chĭar latinul clasic a b h o r r e o însemna gréţă, „actio vomiturientis“, „Verabscheuen besonders mit Ekel“ (Reisig, Lat. Sprachwiss. § 388). Dar e şi maĭ aprópe, negreşit, inchoativul vulgar a b h o r r e s c o, care ne întimpină în glosare medievale şi care s'a păstrat la Spaniolĭ şi la Portugesĭ: a b o r r e s c e r saŭ a b o r r e c e r cu sensul de „répugner“, precum şi în limba sardă: a b o r r ê s c i r i şi a b o r r ê s s e r e. Sinonimul latin a b o m i n o căpĕtase şi el o accepţiune fórte apropiată de b o r e s c, bună-óră în tractatul de medicină al luĭ Constantin Africanul, vestitul cap al şcóleĭ din Salerno: „a b o m i n a t i o et v o m i t u s aut ex cibi sunt quantitate aut de qualitate.“ E maĭ ales caracteristică la Românĭ forma participială b o r î t în locuţiunile cele citate de Laurian şi Maxim: „cĭocoĭu b o r î t, Ţigan b o r î t“ etc., carĭ se pot traduce fórte bine italienesce prin „abborrito“ şi spaniolesce prin „aborrecido“, „exécré, détesté, abominé“, în dialectul milanes chĭar „borito“. In unele dialecte francese se ḑice cu acelaşĭ sens a v o u r r y „homo aperte et palam nequissimus“, în vécul de mijloc a b o r r i s saŭ a b h o r r i s (Du Cange ed. Carpent. I, 27).

B o r e s c „vomir“ din a b h o r r e s c o „répugner“ şi b ă n a r e „vivre“ din a b a n n a r e „passer des années“, nemic nu póte fi maĭ limpede şi maĭ învederat, fie ca formă, fie ca semnificaţiune; în filologiă totuşĭ, ca şi în filosofiă, ceea ce este limpede şi învederat se nimerésce tot-d'a-una tocmaĭ la urma urmelor, spiritul omenesc fiind par'că osândit de a da multe tîrcóle înainte de a fi în stare să recunóscă adevĕrul.

După cum Daco-românĭ aŭ perdut pe b ă n a r e, tot aşa Macedo-românĭ nu maĭ aŭ pe b o r e s c, ci numaĭ pe v o m din latinul v o m o, pe care l'aŭ conservat şi la noĭ Românĭ din Banat cu forma participială v o m u t.

Este învederat că Daco-românĭ trebuĭaŭ să fi avut şi eĭ prin moştenire pe b â n a r e înainte de a se fi despărţit în secolul X de ramura macedo-

română. Dispariţiunea acestuĭ termen se explică la noĭ prin cĭocnirea sa cu vorbele ban, bănat, bănuesc etc., împrumutate maĭ în urmă dela vecinĭ şi pe carĭ nu le aŭ de loc Macedo-românĭ, aşa că numaĭ la dînşiĭ nicĭ o confusiune de omofoniă nu era cu putinţă.

Cuvîntul a putut să existe şi în dialectele romanice occidentale, de unde îl va fi gonit concurenţa medievală a o mulţime de omofóne de proveninţă germanică: ban, bannire, bannalis etc. (cfr. Körting, Rom. Wtb. 99). E cu putinţă totuşĭ ca bânare să nu fi fost din capul loculuĭ decât numaĭ în ramura romanică orientală, care în atâtea şi atâtea privinţe îşĭ are o fisionomiă a sa propriă independinte.

v. *Traĭu.* — *Viéţă.* — *Boresc.*

Bàncĭu, **Bàncu**. — v. [3]*Ban.*

Bàndă (plur. *bande*), s. f.; bande, crampon de fer. Luat din germanul Band, fie d'a-dreptul, fie prin mijlocirea francesuluĭ bande saŭ a italianuluĭ banda, acest cuvînt înlocuesce pe vechĭul românesc bantă saŭ béntă, cu care se şi confundă, circulând însă numaĭ prin oraşe, graţiă ferarilor străinĭ, aprópe de loc prin sate. Peste Carpaţĭ se întrebuinţéză şi forma pantă, luată din maghiarul pánt, şi pe care graĭul, érăşĭ prin confusiune cu béntă, îl vocaliséză maĭ adesea în péntă, după cum şi din *bandă* se face une-orĭ prin aceĭaşĭ confusiune pluralul *bendĭ* în loc de *bande*.

Philimon, Cĭocoiĭ vechĭ p. 154: „un sipet mare legat în *bande* de fer alb peste pele de căprióră albastră...“

v. *Bantă.* — *Pantă.*

Bàndol. — v. *Bandoră.*

Bàndor (plur.: ?), subst.; ventre, estomac. Acest sinonim cu pântece, vintre, stomah, ne întîmpină numaĭ în Biblia Şerban-vodă 1688 p. 613:

...ĭată eu osăbescu voao umărulŭ, şi voĭu răsipi *bandoru* preste obrazele voastre, *bandorulŭ* sărbătorilorŭ vóstre...	...ecce ego separo vobis humerum, et dispergam ventriculum super facies vestras, ventriculum solemnitatum vestrarum...

în contextul grec: ἔνστρον.

In unele dialecte polone bandoh (asibilat: bandzoch) este sinonim cu „brzuch“, „ventre“ (Zawiliński în Rozprawy Akad. Krak. VIII, 226). Unguresce bendö „ventre“. Dar cum să se explice finalul *-r* în *bandor*?

v. *Burtă.* — *Pântece.* — *Stomah.* — *Vintre...*

Bàndoră şi bàndură, s. f.; sorte de chiffon. D. V. Vaida (Tribuna din Sibiĭu, 1890 No. 85) spune că aşa se numesce în regiunea Selagĭuluĭ: „pânzătură de calitate dură în formă de ştergar, se folosesce spre a înlătura pulberea despre obiecte“. Pe de altă parte, cuvîntul se aude şi pe la Năsăud sub forma *bândură* cu sensul de cârpă saŭ legătură în care ţeraniĭ pun maĭ ales brânză, de unde deminutivul băndurică la G. Coşbuc, „Draga mameĭ“:

Mĕduvă de soc,
Fir de busuĭoc,
Să férbă la foc
In apă curată
Bine strácurată,
Pin' va aburi,
Pin' va clocoti,
Pînă ce vor fi

Ierbile 'ncălcite,
Arse și topite;
Iar apoĭ ș'apoĭ
Fira le va scóte,
Le va pune tóte
Intr'o bănduricĕ,
Intr'o cârpă mică,
Ș'apoĭ le va duce
Unde'ĭ drumul cruce...

(Tribuna din Sibiĭu, 1886 No. 120).

Se pare că tot aci, sub forma masculină, vine bucovinénul bàndol, cu sensul de obĭélă saŭ cârpă servind drept cĭorap, în ghicitórea despre „Cismă și picĭorul" (Sbiera, Poveștĭ p. 321): „Stăĭ, négră, să-ți bag *bandolul*".

Cuvîntul fiind cunoscut numaĭ peste Carpați, puțin respândit chĭar acolo, și avênd tot-o-dată nesce forme străine foneticeĭ române, el nu este vechĭu și s'ar puté bănui că se trage din germanul Bändel saŭ Bündel „legătură".

In privința ghicitóreĭ bucovinene, noĭ credem că prototipul eĭ trebuĭ să fi fost: „Stăĭ, négră, să'ți bag obĭéla", unde există o antitesă, care s'a putut nasce numaĭ la Românii din Bucovina, vecinĭ de aprópe cu Rutenii și cu Polonii. Polonesce adjectivul feminin „biala", rutenesce „bila", însemnéză albă. Astfel în ghicitórea de maĭ sus, întru cât figuréză în ea „obĭéla", se cuprinde un joc de cuvinte: „stăĭ, négră, să'ți bag o albă"; o antitesă poporană întocmaĭ ca în ghicitórea despre „Scrisóre": „câmpul alb, oile negre". Jocul de cuvinte a dispărut prin întroducerea vorbeĭ bandol.

v. *Obĭélă.*

Bandrabùră. — v. *Bandraburcă.*

Bandrabùrcă (pl. *bandraburcĭ*), s. f., t. d'Hortic: pomme de terre, Solanum tuberosum. Unul din numerósele numĭ românescĭ provinciale ale cartofuluĭ.

„La țeranĭ cartófele, numite barabule și *bandraburce*, se gătesc cu borș, cu carne, prăjite, cu usturoĭu și cu oțet" (G. Sireténu, Botoșanĭ, c. Rânghilescĭ).

„*Bandraburcĭ* saŭ picĭocĭ" (I. Andriescu, Iașĭ, c. Zabolotenĭ).

Se aude și o formă metatetică *brandaburcă.*

C. Barcianu, Nomenclatura plantelor p. 34: „Cartofu: picĭoĭcă, crumpenă, crumpirĭĭ, gramcirĭ, pere de pămînt, ghibirónce, barabule, baraboĭu, țermer, *brandaburce*, napĭ, bologene, hadaburce, picĭórcă, mere de pămînt, póme de pămînt".

Cihac (II, 9) aduce în paralelă bohemul bandor și brambor, rutenul bandurka și mandoburka, citând tot-o-dată și o formă românéscă nedeminutivală bandrabură.

v. *Barabulă.*

Bàniță (plur. *baniță*), s. f.; boisseau, mesure de blé. „Măsură de capacitate pentru lucrurĭ uscate: făină, grâŭ, orz etc., cuprinzênd 20 de ocale" (L. M.). Sinonim cu dimirliă, care însă ar trebui să fie de fer, pe când *baniță* póte fi de lemn, și cu ferdelă, care se aude rar și maĭ ales în vecinătatea Sașilor saŭ a Ungurilor.

Caragea, Legĭuire 1818 p. 26: „*baniță* de ocă doaozecĭ și doao..."

Balada „Tudorel":

Și da Tudor, și maĭ da:
Nu da baniĭ cu punga,
Ci da saciĭ cu mâna,
Lĕscăĭ cu dimirlia,
Parale cu *baniță*...

(G. D. T., Poes. pop. 676).

saŭ *béntă*, plur. *bente* saŭ *benți*: *benții* cămeșeĭ" (Laurian-Maxim). Toți trag acest cuvînt din germanul Band „legătură"; ba Cihac (II, 9) îl identifică încă cu sbanț „bande de fer", care este la noĭ un termen cu totul modern de ferărie, schimonosit din germanul „Eisenband" contras în sband, pe cînd *bantă* saŭ *béntă* e o vorbă poporană fórte respândită în întréga Dacie Traiană, întrebuințată maĭ adesea la plural *bente*: *bente* la ușĭ, *bente* la lădĭ, *bente* la căruță, *bente* la mânecĭ, *bente* în sens de obedĭ etc.

A. Pann, Moș-Albu II p. 15:

.... că de ce nu l'a prins viŭ
Să'l lege, să'l puie 'n *bente* și să'l ducă la zapciŭ?...

Delavrancea, Intre vis p. 25: „Cântărețul se făcu negru-verde, și respunse, încheindu-și *banta* dela mâna dréptă..."

Act muntenesc din 1630 (Doc. Rom. I No. 97 în Arch. Stat. din Buc.): „Eu Paraschiva muĭaré lu Ion fečorul Maneĭ *Bentii* deîn Fuléștii...", unde *bantă* formézâ o poreclă personală, ca și 'n numele de familiă boierésc Bantăș, despre care a se vedé maĭ jos.

Deminutivul din *bantă* este bentiță.

A. Odobescu, Scrieri I, 418: „un fel de semi-cerc de fir susținut de bentițe late tot de fir..."

Augmentativul este bântâŭ, ca în numele uneĭ localități din districtul Dîmbovița (Frundescu).

Forma cu *d*, bandă, la plural bande, nu e de loc poporană, ci numaĭ literară, cel mult orășenéscă, singură care are a face cu germanul Band, direct saŭ indirect.

v. *Bandă*.

Așa dară vorba *bantă*, sub forma organică *béntă*, trebuĭ cu desăvîrșire despărțită de bandă pe de o parte, de sbanț pe de alta, precum și de maghiarismul din Ardél pantă saŭ péntă. Pentru a-ĭ descoperi maĭ lesne originea, noĭ cată s'o studiâm în paralelism cu sinonimul bétă, moldovenesce bată, la plural bete, cu care o și confundă une-orĭ lexicografiĭ, ba și graĭul poporan.

Cuvîntul bétă se aplică numaĭ la îmbrăcămintea țĕrănéscă, fie la femeĭ, fie la bărbațĭ. El însemnézâ: „ceinture, lisière, bande, rabat, poignet, épaulette" (Cihac).

A. Pann, (III, 24), la locuțiunea proverbială:

Îl luâ pe loc de bete
Ș'afară pe ușă'l dete,

explică în parentesĭ bete prin brâŭ.

O altă locuțiune proverbială caracteristică cu bete este la Jipescu, Opincaru p. 129: „în loc dĕ boĭerule or cucóne, cum ĭ-ar hi'n plac, or pórtă condeĭu la urechĭe ca să'țĭ dicem logofete, or logofete brânză 'n bete, cașcaval în buzunar, lapte acru 'n călimărĭ..."

Tot acolo p. 142: „dĕ ĭe iérnă, pune paĭe 'n opincĭ, sĕ 'ncinge cu betili piste antiriŭ, și pînă să soséscă la oraș maĭ abate pĕ la câte o cârcĭumă..."

Ghicitórea despre „Ghem" (Sbĭera, Povești p. 320):

Bete peste bete,
Cincĭ miĭ încheĭete.

Ghicitórea despre „Ploscă":

Am o fétă încinsă cu bete,
Ș'o strigă din cetate
Șépte leĭ și jumătate.

(G. D. T., Poes. pop. 240).

Balada oltenéscă „Mocanca şi Vrâncénca“:

Băete, băete,
Cu cĭucurĭ la b e t e!...

(Col. l. Tr. 1883 p. 240).

Hora „Barbul“:

Foicică şun burete,
Vine Barbul dela fete
Cu mijlocul plin de b e t e,
Cu căméşă de bumbac
Cum e Barbuluĭ pe plac...

(G. D. T., Poes. pop. 329).

Doĭna „Murguluĭ“:

Sora mea'ĭ o fétă mare:
Când vine vr'o serbătore
Se spélă, se premenesce,
Iea oglinda, se gătesce,
Se 'ncinge frumos cu b e t e
Şi se duce 'n sat la fete...

(Ibid. 351).

Cântec moldovenesc:

De-aĭ fi om, mi te-aĭ pricepe:
Dragostea din ce se 'ncepe?
Din inele şi din *bete*,
Véra din busuĭoc verde!

(Şeḑĕtórea 1892 p. 112).

Cihac (I, 24) a constatat fórte bine originea românuluĭ b é t ă din latinul v i t t a „legătură“, de unde italianul v e t t a, proventalul v e t a, spaniolul şi portugesul b e t a (cfr. Körting, Wtb. No. 8788), cătră carĭ să maĭ adăugâm pe reto-romanul vëtta (Alton, Ladin. Idiome p. 370). Proveninţa latină a luĭ b é t ă este dară maĭ pe sus de orĭ-ce îndoélă. Intre b é t ă şi *béntă* deosebirea logică fiind numaĭ acea de specialisare, aceĭaşĭ noţiune fundamentală aplicându-se în b é t ă numaĭ la o stofă pentru haĭne, pe când în *béntă* predomnesce accepţiunea de metal pentru unelte saŭ gospodăriă, prima ipotesă etimologică ar puté să fie că *béntă* nu e decât o nasalisare din b é t ă. Acéstă ipotesă însă cade prin legea fonetică a limbeĭ române că vorbele latine nu se nasaliséză de loc, nicĭ prin proces curat fisiologic, nicĭ pentru diferenţiare de funcţiune; din contra, de'naintea luĭ *t* chĭar nasala cea organică tinde a dispare, ca în „cât = quantum“, „cătră = contra“ etc. Trebuĭ căutată, prin urmare, o altă cale.

După cum în b é t ă = v i t t a latinul iniţial *v* urmat de scurtul *i* tonic a trecut la Românĭ în b e a-, prin aceĭaşĭ transiţiune fonetică *béntă* nu póte fi decât latinul v i n c t a, rustic v i n t a cu obicĭnuita perdere a luĭ *c* între *n* şi *t* întocmaĭ ca în „unt = unctum“. Lîngă latinul v i n c t u r a „bandage“, care ne întimpină la Pliniŭ şi la Celsiŭ, trebuĭa să fi fost o formă participială aprópe cu acelaşĭ sens v i n c t u m, ca „fissum“ lîngă „fissura“, „pistum“ lîngă „pistura“ etc. In adevĕr, substantivul masculin v i n c t u s se află la Varrone: „aut funiculo, aut v i n c t u“ (De r. rust. I, 8,6). Cu atât maĭ normal era neutrul v i n c t u m. Dela pluralul v i n t a = v i n c t a se trage d'adreptul românul b é n t ă, precum din pluralul neutral „folia“ s'a tras „fóiă“. Să se observe că verbul v i n c i r e se întrebuinţă chĭar în latina clasică tocmaĭ în casurile în carĭ Românul aplică *béntă*, de ex. „lacertos auro v i n c i a t“ la Tibul, „ferrum quo rotae v i n c i u n t u r“ la Quinctilian etc.: *bente* la rótă, *bente* la mânĭ saŭ la picĭóre, şi altele.

Aşa dară din latinul rustic v i n t a „legăturĭ“ Românul a format *béntă*, în care *é* după consóna labială trece la nominativ singular în *a*: *bantă*, după aceĭaşĭ normă ca în: „masă = mésă“, „vargă = vérgă“, „fată = fétă“, ba şi b a t ă din b é t ă. Străvechĭul

bantă, moștenit din Roma, s'a întâlnit apoĭ la noĭ mult maĭ târdiŭ cu neologismul germanic b a n d ă și cu variantul maghiar al acestuĭa p a n t ă. Asemĕnarea fonetică și logică lesne a făcut ca toți acești termenĭ să încépă a se confunda unul cu altul, confundându-se tot-o-dată întru cât-va și cu b e t e l e dela haĭne. Metóda sciințifică e singură în stare a stabili între ele o distincțiune sigură: b a n d ă și p a n t ă nu sînt nicĭ vechĭ, nicĭ proprie graĭuluĭ țerănesc, căruĭa îĭ aparțin numaĭ b é t ă = lat. v i t t a și *béntă* = lat. v i n c t a, doŭ vorbe latine separate, deși născute din aceĭașĭ radicală (Corssen, Ausspr.^{2}, I, 540—2).

Din *béntă*, saŭ maĭ bine din pluralul *bete*, s'a născut la noĭ prin privativul *s* = *ex* verbul denominativ s b ă n ț u i r e, apoĭ s b ă n ț u i t u r ă, cu sensul de „a se destrăbăla“ = „a eși din *bente*“, după cum este în cele doŭĕ pasage din Alexandri, pe carĭ nu le-a înțeles Cihac: 1^{0} „Mĕ mir cum nu s'o săturat de s b ă n ț u i t? Erĭ a fost la fteatru, și 'n astă séră merg la bal...“ (Chirița în Iași); 2^{0}. „Bată-te-ar gardu, coțofană! Numaĭ la s b ă n ț u i t u r ĭ ți-ĭ gându, ghidi, ghidi pupăză bălțată!...“ (Drumul de fer). In aceste doĭ pasage Cihac găsesce sensul de: „garnir de bandes de fer, garnir, ajuster en général“!

In vécul de mijloc, când se formase naționalitatea serbă peste substratul românesc trans-danubian, românul *bantă* a trecut la Serbĭ cu sensul de „margine“. Schaffarik l'a aflat în vechea serbéscă transcris grecesce: *βάντα* „terminus“ (Das serbische Schriftthum, I, 156), fără ca să fie cu putință vr'o etimologiă slavică a acestuĭ cuvînt. La Serbiĭ moderni acel *βάντα* a perdut pe inițialul *b*, devenind a n t a, și se maĭ aude numaĭ în Sirmia: „a n t a, u Srijemu, der Markhaufen, cumulus terrae t e r m i n a l i s“ (Karadžić, Lex. ad. voc.).

Intr'un timp maĭ încóce, aŭ împrumutat dela Românĭ pe *bantă* veciniĭ Rutenĭ, la carĭ, sub formele b a n t a și b a n t i n a, el se întrebuințéză cu doĭ înțelesurĭ: *bentele* de lemn ce unesc căprioriĭ acoperișuluĭ caseĭ, și — prin analogiă — *bentele* cotețuluĭ pentru găine, „Hühnersteige“ (Želechowski, I, 12).

v. *Bantăș*. — *Bétă*. — *Bértă*. — *Beteliă*...

Bàntăș (plur. *Bantășescĭ*), n. pr. m. pers.; une ancienne famille noble moldave. *Bantăș* n'are a face cu maghĭarul b á n t a n i = b ă n t u e s c, ci este o formațiune onomastică românéscă din substantivul b a n t ă, forma organică b é n t ă, prin acelașĭ sufix -ăș ca în numele de familiă B r a h ă ș dela „brahă = bragă“ (Cuv. d. bătr. I, 26); tot așa o familiă boieréscă din timpul luĭ Stefan cel Mare se ḑicea S a c ă ș, o altă din epoca Movilescilor O r ă ș, apoĭ M a t c ă ș, B ó n c ă ș, B a r d ă ș, într'un crisov muntenesc din 1568: B r ă n z e ș (Cuv. d. bătr. I, 250), etc.

v. *Bantă*. — ^{2}-*eș*.

Bantășescĭ se încuscriră în secolul XVII cu treĭ familie boierescĭ ajunse la Domniă: Dabija, Duca și Cantemir. Muma nemuritoruluĭ Dimitrie Cantemir era fiica luĭ Tóder *Bantăș*, adecă o B a n t ă ș ó e. Tot atuncĭ trăia Artemie *Bantăș* și Constantin *Bantăș*, toțĭ rude depărtate între dînșiĭ, dar pogorîtorĭ din acelașĭ ném (Vita Constantini Cantemiri, Moskva 1783, p. 378—82).

In crisovul dela Miron-vodă Barnovski din 1628 (Cond. MSS. a mănăstiriĭ Bărnova, f. 29 b, în Arch. Stat. din Buc.) se menționéză „Dumitru *Bantăș*

fečorul Sofronii nepot Grécăi strănepot luĭ Càpotă, din uricu de întăritură dela Bogdan voevod...“

In actul de împărţélă din 1689 (Cond. MSS. Asachi, t. 1 f. 319 în Arch. Stat. din Buc.), fraţiĭ „Andreĭu *Bantăş* clucerul“, „Mihalachi *Bantăş*“ şi sora lor „Aniţa soţul luĭ Constantin vodă“ Cantemir, vorbesc fórte lămurit despre „strămoşul lor Vicol neguţitorĭul de Lăpuşna“, care stăpânise în acele părţi satul Pojoreniĭ.

Prin urmare, boĭeria *Bantăşescilor* nu se urcă maĭ sus de jumătatea a doua a secoluluĭ XVI, trăgêndu-se dintr'un ném neguţitoresc din Basarabia.

La 1711, Dimitrie Cantemir pribegind în Rusia, ceĭ maĭ mulţi *Bantăşescĭ* din cele treĭ ramure s'aŭ retras şi eĭ acolo după dînsul, întrând în nobilimea ruséscă. Din ramura luĭ Constantin *Bantăş*, carea prin alianţă îşĭ adaose porecla K a m e n s k i, s'a născut la 1738 Nicolae *Bantăş*-K a m e n s k i, unul din ceĭ maĭ laborioşĭ scriitorĭ ruşĭ aĭ timpuluĭ seŭ (митрополитъ Евгеній, Словарь писателей, t. I p. 16—19). Fiĭul acestuĭa, Dimitrie *Bantăş*-K a m e n s k i, s'a distins prin lucrărĭ istorice, dintre carĭ cea maĭ remarcabilă este o istoriă a Ucraineĭ în treĭ tomurĭ: Исторія Малой Россіи (Moscva, 1830).

Se pare că astăzĭ *Bantăşescĭi* s'aŭ stins în Rusia, după cum s'aŭ stins nu de de-mult şi 'n Moldova.

v. *Abaza.* — *Cantemir.* — *Herescu.* — *Milescu...*

Bantăşóe. — v. *Bantăş.*

Bàpcă. — v. *Batcă.*

Barabàn
Barabànă } . — v. *Rus.* — *Tobă.*

¹·Barabòĭu s. Barlabòĭu, s. m.; 1°. t. de Botan.: Chaerophylum bulbosum, cerfeuil bulbeux (Dr. Brândză); 2°. espèce de danse rustique. Se maĭ ḑice *barlaboĭu*, ĭar după Cihac şi *barboĭu*. Plantă leguminósă.

„Când *baraboĭul* e tînĕr, rădĕcina luĭ e dulce; cotorul şi frunḑele sémĕnă cu ale tinereĭ cucute. Copiiĭ se duc primă-véra la *baraboĭu*. *Baraboĭul* şi brânduşele plac mult copiilor“ (E. Mironescu, Covurluĭu, c. Óncea; D. Basilescu, Prahova, c. Drajna-de-sus).

Baraboĭu figuréză adesea în capul cântecelor poporane, maĭ tot-d'a-una a celor satirice saŭ de joc.

Cântec din Bucovina:

Frunḑă verde *baraboĭu*!
Lelea cea cu cămeşoĭu
Şi cu coḑile 'napoĭ,
Par' că'ĭ fétă de strigoĭu...

(Col. l. Tr. 1883 p. 140).

Altul tot de acolo:

Frunḑă verde *baraboĭu*!
La móră la Dorohoĭu
Merge-un car cu patru boĭ
Incărcat cu păpuşoĭ;
Dinapoĭa caruluĭ
Merge 'n fuga caluluĭ
Cĭocoĭaşul satuluĭ...

(Col. l. Tr. 1882 p. 152).

Doĭna „Cĭocoĭul“:

Frunḑă verde *baraboĭu*,
Mĕ 'ntâlniĭ cu un cĭocoĭu.
— Bună cale, măĭ Române!
— Mulţămim, cĭocoĭu de câne!...

(Alex., Poes. pop.² 250).

O variantă:

Frunḑă verde *barlaboĭu*,
La móră la Torontoĭu
Vine-un car cu patru boĭ...

(G. D. T., Poes. pop. 296).

Alexandri, Florin şi Florica, sc. 3:

Frunḑă verde *baraboĭu*,
Am ajuns şi eŭ cĭocoĭu,
Sus, Florine, sus!...

Cântec poporan din Moldova:

Fóiă verde *baraboĭu*,
Este horă 'n sat la noĭ,
Şi's poftiţi maĭ mulţi flăcâĭ...

(Şeḑătórea 1892 p. 75).

Tot de acolo:

Frunḑuléna *baraboĭu*,
Ce nu viĭ, bade, la noĭ?...

(Sevastos, Cânt. Mold. 139).

Altul:

Frunḑuliţă *baraboĭu*,
Ne-aŭ făcut maĭca pe doĭ,
Unul Miercurĭ, altul Joĭ,
N'aŭ avut parte de noĭ...

(Ibid. 109).

Hora „Barbul“:

Fóiă verde *barlaboĭu*,
Ce caţĭ, Barbule, la noĭ?
Aŭ nu sînt fete la voĭ?...

(G. D. T., Poes. pop. 329).

„Intre jocurile ţerănescĭ de aice unul pórtă numele de *Baraboĭu*“ (P. Sălăgénu, Némţ, c. Hangu).

Jipescu, Opincaru p. 52, între jocurĭ ţerănescĭ pune şi: „nunésca, or frunḑuliţă *bârlaboĭ* şi la drépta câte doĭ“.

v. *Barabulă*.

²**Barabòĭu**. — v. *Barabulă*.

Barabùlă (plur. *barabule*), s. f.; 1°, t. de Botan.: Solanum tuberosum, pomme de terre; 2°. bagatelle, pas grand' chose. Unul din mulţimea de numĭ poporane ale cartofuluĭ. Se aude şi deminutivul barabuşcă. Se ḑice de asemenea baraboĭu, ca şi la planta „cerfeuil bulbeux“. Este o formă reduplicativă din latinul bulbus (= gr. *βολβός*), vechĭu termen botanic întrebuinţat în genere despre rădĕcine bulbóse, „racines bulbeuses“. De aci la Unguri barabolya „cerfeuil“, la Rutenĭ бульба, бараболя, барабін, барабоня despre „pomme de terre“ (Želechowski), la Romînĭ *barabulă* şi baraboĭu despre ambele de o potrivă, precum şi bulughéna tot de acolo.

„Pe la noĭ la cartofĭ se ḑice *barabule*, bulughene şi piceuce“ (Sucéva, c. Broşteni; C. Alessandrescu, Némţ, c. Bistricĭóra).

Simu a luĭ Ión, Tribuna din Sibiĭu 1885 p. 914: „Cartofiĭ se maĭ numesc: mere, pere, alune de pămînt, bóbe, baraboĭ, barabuşte, picĭocĭ, peruşte, crumpene, grumbe, ghiştine, hiribe...“

Ghicitorĭ despre *Barabulă*:

1°. Ce puĭ una, găsescĭ doĕ;
Ce puĭ doĕ, găsesc nouĕ.

2°. Mĕ duseĭ în pădure,
Săpaĭ ouĕ de bobice,
Săpaĭ noĕ,
Lăsaĭ doĕ,
Că bobicĭĭ ĭar se ouă.

3°. De desupt prescure,
De-asupra pădure.

(Şeḑătórea 1892 p. 28).

Forma baraboĭu, luată aci maĭ potrivit despre „pomme de terre“ decât despre „cerfeuil“, se întrebuinţéză şi cu sensul de „un ce de puţină importanţă, un nemic, o secătură“ (L. M.).

Doĭnă din Ardél despre „popa Ionică“:

Pentr'un blid de *baraboĭ*
Ne-a cununa şi pe noĭ...

(Familia 1885 p. 428).

Strigătură din Moldova:

Frunză verde *baraboĭu*,
Câte fete 'n sat la noĭ
Nu plătesc un *baraboĭu*:
Baraboĭu 'ĭ de mâncat,
Fetele 's de lepădat!

(Şezătórea 1892 p. 105).

De şi *barabula* este nouă în Europa, fiind introdusă abia după descoperirea Americeĭ, totuşĭ în literatura poporană română ea a ajuns deja a deveni o fiinţă mitologică, a cărĭa legendă a povestit'o în următorul mod d. S. F. Marian (Albina Carpaţilor 1879 p. 327):

„A fost când a fost o fată, care nicĭ odată nu vrea să asculte de maica sa. Acésta a blăstĕmat-o ḑicênd:

„Fire-aĭ a draculuĭ să fiĭ! — Şi totdéuna, când n'o asculta, ĭĭ spunea cuvintele acestea.

„Dar' écă într'o ḑi vine dracul şi, luând fata, o duse acolo unde locuĭa el, şi a luat-o de muĭere.

„După nóuĕ lunĭ născu nevasta o copilă.

„Dracul, cum e rîndul dracilor, se tot ducea de-acasă, şi pe cine-l întâlnĭa şi putea, îl îndemna spre fapte rele.

„Nevasta luĭ însĕ rĕmânea singură a-casă, şi cât e ḑiulica de mare plângea legănând copila.

„Într'o ḑi, nimerind din întâmplare un vînător pe-acolo şi vĕḑênd'o că plânge, o întrebă:

„— Ce-ţĭ este ţie, nevastă, că plângĭ aşa de tare? şi cum de te afli tu pe-aicea?

„Nevasta a început a plânge şi maĭ tare, pentru că de când o luase dracul dela părinţiĭ eĭ şi o dusese la dînsul a-casă, nu maĭ vĕḑuse fiinţă de om. Apoĭ ĭĭ istorisi din fir în pĕr tótă viéţa sa. În urmă ĭĭ ḑise:

„— Voinice! du-te de grabă de-aicĭ, depărtéză-te de pe-acest loc necurat, căcĭ simt că-mĭ va veni îndată bărbatul şi, de te-a afla aicĭ, are să ne omóre pe amîndoĭ!

„Dar încă nu sfîrşise bine cuvintele acestea, când şi sosi dracul şi ḑise plin de mânĭă:

„— Acum te-am prins, netrebnico, cu acest om nelegiuit!...

„Dar vînătorul nu-l lăsă să vorbéscă multe, ci scoţênd de grabă o sfóră, prinse pe dracul cu ea de grumaz, şi'ĭ ḑise:

„— Maĭ de grabă te-oiŭ omorî eŭ pe tine, împeliţatule!... Cum aĭ cutezat tu a lua acéstă fată cu trup cu tot dela părinţiĭ seĭ ş'a ţĭ-o ţiné de muĭere?...

„Ér dracul spăimîntat strigă:

„— Stăĭ, omule! nu mĕ omorî, că-ţĭ daŭ ţie muĭerea acésta dimpreună cu fiĭca sa!

„Atuncĭ vînătorul l'a lăsat de grumaz şi voi să se depărteze de-acolo împreună cu muĭerea şi cu fiĭca acesteĭa.

„Însĕ dracul ĭĭ opri ḑicêndu-le:

„— Staţĭ!... nu vĕ depărtaţĭ aşa de grabă, că după drept numaĭ jumătate de copilă e a muĭerĭĭ mele, ér ceĭalaltă jumătate e a mea!

„Şi rostind cuvintele acestea, scóse de grabă un paloş şi cât aĭ clipi din ochĭ tăiâ copila drept în dóĕ din vîrful capuluĭ în jos. Jumătate din copilă şĭ-o luă şie-şĭ, ér cealaltă jumătate o dete vînătoruluĭ ca să se ducă cu dînsa şi cu maica sa unde vor voi.

„Nevasta se topĭa de plâns, că dracul ĭ-a omorît copila şi şĭ-a oprit jumătate dintr'însa. Nicĭ n'avea ce face, căcĭ ce s'a 'ntâmplat odată nu putea să se maĭ îndrepte.

„După ce sosi nevasta a-casă la părinţiĭ seĭ, a îngropat jumătatea de copilă sub talpa ţinterimuluĭ şi locul unde a îngropat-o l'a numit mormîntul

moróicei, pentru-că a fost de simbră cu mamonul.

„La câtă-va vreme s'a vĕḑut apoĭ pe mormîntul acesta resărind şi crescênd o buruénă cu maĭ multe odrasle, pe care eraŭ florĭ albe, vinete şi roşiĭ. Şi săpând buruéna acésta, află că din inima, plămânele şi maiul (ficatul) feteĭ s'aŭ făcut o mulţime de *barabule*, unele ca óuĕle de găină, altele maĭ marĭ, şi gustându-le să vĕḑă cum sînt, află că-s bune de mâncat. Decĭ luându-le le-a numit *barabule*, pentru că din b u c a t ă de copilă aŭ crescut.

„Vĕḑênd dracul, ce lucru se făcu din jumătatea de copilă a nevesteĭ sale, îngropă şi el jumătatea luĭ, cugetând că şi din aceĭa se va face aşa ceva.

„Dar n'a fost după cum a gândit necuratul, căcĭ din jumătatea luĭ a crescut o buruénă mare, cu frunḑe late şi cu flóre măruntă, şi când a căutat în pămînt să vĕḑă ce este, n'a aflat nimic.

„Dracul, năcăjit peste măsură, nu sciea ce să facă cu frunḑele burueneĭ crescute. În urmă însĕ le strînse, le puse să se usuce, şi apoĭ le dete unuia şi altuia învĕţându-ĭ ca să le fumeze. De-atuncĭ apoĭ aŭ prins ceĭ maĭ mulţĭ ómenĭ a fuma frunḑe de-acestea, carĭ s'aŭ numit t u t u n, t i t ĭ u n şi t a b a c, pentru că s'aŭ făcut din jumătatea de copilă a t a t ă l u ĭ.

„Ér nevasta n'a maĭ supĕrat de aci înainte pe maĭca sa, ci a învĕţat încă şi pe alte fete să asculte de maĭcele lor, să nu păţéscă şi ele ca dînsa. Aşa a rĕmas apoĭ învĕţătură din ném în ném şi fricĭ de diavol pentru fetele neascultătóre de maĭcele lor.

„Fiind-că *barabulele*, după cum arată legenda acésta, se trag din o parte de viţă şi sĕmînţă de diavol, Românii din ţinutul Dorneĭ nicĭ când nu le 'ntrebuinţéză ca bucate la ospeţele lor publice, cum sînt bună óră: cumĕtriile, colăcimile, nunţile, comândările, şi nicĭ odată nu le daŭ de sufletul morţilor.

„*Barabulele* se 'ntrebuinţéză de cătră Românĭ nu numaĭ ca nutremînt pentru sine şi pentru vite, ci şi ca medicament. Aşa, décă cine-va are gâlcĭ, frige o *barabulă*, apoĭ o turtesce şĭ-o pune la gâlcĭ şi aşa se vindecă. Décă cine-va se arde, se frige, saŭ se opărésce, rade una saŭ maĭ multe *barabule* pe-o răḑătóre; acéstă răsură, punêndu-se pe partea arsă, friptă saŭ opărită, îndată trage focul afară. Când îl dóre pe cine-va capul, se légă cu felĭĭ de *barabulă*. Când are cine-va vre-o bubă rĕutăciósă pe trup, încă se légă cu *barabule* rase, cu carĭ apoĭ se vindecă.

„V i ţ e l e de *barabulă* se maĭ numesc în limba poporuluĭ şi b â l e (sing. b a l ă) şi b e l d i ĭ (sing. b e l d i e). Ér̆ă ogorul, pe care sînt semĕnate *barabulele*, se numesce b a r a b u l i s c e.

v. ¹·*Baraboĭu.* — *Bulughénă.* — *Piceucă.*

Barabùlisce, **Barabùşcă**. — v. *Barabulă.*

¹·**Baràc.** — v. *Baragan.* — *Barà.*

²·**Baràc, -ă,** adj. et subst.; t. de chasse: nom de certains chiens. Acest termen vînătoresc pare a fi destul de respândit în România.

„Câniĭ de vînat se numesc: *Barac*, Gélap, Némţu...“ (C. Nicolescu, Muscel, c. Vălenĭ).

„*Barac, Baracă*, figuréză aci pintre numile cânilor de vînat“ (P. Theodorescu, Ialomiţa, c. Socaricĭu).

„In Dobrogea *barac* se ḑice la un

câne flocos la pĕr şi cu musteţĭ marĭ la bot“ (I. Negrescu, Constanţa, c. Paraschioĭ).

Este turcul baraq „poilu, vêlu, chien de chasse, grand épagneul originaire de Tartarie et de Sibérie“ (Barbier de Meynard, Dict. turc, I, 256).

v. *Câne.*

Baragàn, 1°. t. de Géogr.: „plaine très étendue et inculte dans le district de Ialomitza, entre le fleuve Ialomitza et le Danube“; 2°. „lieu inculte, désert en général“ (Cihac). Se ḑice şi: „câmpul *Baraganuluĭ*“. Se rostesce *Baragan* şi *Bărăgan.* O admirabilă descriere a *Baraganuluĭ* la Alexandri:

Pe cea câmpiă lungă, a cărĭĭ tristă zare
Sub cer, în fund, departe misterios dispare,
Nicĭ casă, nicĭ pădure, nicĭ rĭŭ recoritor,
Nimic nu 'nveselesce pe bĭetul călĕtor.
Pustietatea gólă sub arşiţa de sóre
In patru părţĭ a lumiĭ se 'ntinde 'ngrozitóre,
Cu érba'ĭ mohorită, cu negrul eĭ pământ,
Cu-a sale marĭ vîrtejurĭ de colb ce sbóră 'n vînt...

A. Pann, II p. 44:

La cercetare respunse
Că nicĭ o óiă nu tunse,
Ci'n *Bărăgan* pe câmpie —
Nu ar maĭ fi fost să fie! —
Păscând le-a zmuls'o cĭulinĭĭ,
Maĭ cu samă mărăcinĭĭ...

Balada „Moş Stan din *Bărăgan*“:

La puţul luĭ Cioropină,
La Silistra a bătrână
Pascu-mi-se
Adapă-mi-se
Treĭ cărlăĭorĭ
Gĭugăĭorĭ,
Pintenogĭ de treĭ picĭóre,
Cu steluţĭ de câte-o nare,
Unde-ĭ vede — moş Stan móre!
Moş Stan
Din *Bărăgan*
Împletĭa la un arcan...

(Vulpian, Texturĭ p. 73).

Variantă:

Ĭa nea Stan din Piersica,
Care'ĭ om de nimica,
Nepotul luĭ moş Drăgan,
Moş Drăgan din *Bărăgan*...

(G. D. T., Poes. pop. 688).

In crisovul luĭ Mihnea-vodă din 1579 (Cuv. d. bătr. I, 254) se vorbesce despre „drumul *Baraganuluĭ* (пρεз пѢт Бъраганок)“.

Cihac (II, 6) trage pe *Baragan* din cuvîntul rusesc „balaganŭ, baraque d'été des Kamtchadales, échoppe de saltimbanque dans les foires“; apoĭ renunţă el însuşĭ la acéstă posnaşă etimologiă slavică, şi propune (II, 546) una turcéscă: „bî-âbân, vulg. bejâbân plaine inculte, désert“. D. Şăinénu (Elem. turc. p. 116) dă o altă derivaţiune, de asemenea turcéscă, saŭ maĭ bine arabo-persiană: „berr-i jaban, cuvînt ibrid compus din arabul berr (champ) şi din persianul jabân (désert)“, de unde—ḑice d. Şăinénu—de'ntâĭu baraban şi apoĭ *Baragan.* Câte-trele etimologiile sînt de o potrivă peste putinţă.

Regiunea întrégă învecinată cu Dunărea a fost tot-d'a-una privită la noĭ de popor ca baltă, şi tocmaĭ de aceea vîntul sudic se chiamă Băltăreţ. Acea baltă, negreşit, nu era Dunărea, ci numaĭ zona mareluĭ fluviŭ. Acésta e maĭ cu samă potrivit în privinţa judeţuluĭ Ialomiţa, unde Dunărea se bifurcă prin aşa numita „Borce“, ast-fel că într'o epocă óre-care o vastă întindere de pământ de acolo trebuĭa să fi fost pururea acoperit de ape stătătóre saŭ mocirle, adecă de ceea ce se chiamă românesce bară. *Baraganul* nu este alt ce-va decât o immensă mlaştină secată, care a rĕmas nesănătósă şi neroditóre.

v. *Baltă.—Bară.—Băltăreţ.*

Precum din „baltă“ se formézĕ „băltăŭ“ și „băltac“ (Cihac), tot așa o formațiune poporană din bară este barac, de unde, ca desfășurare ulterióră: bărăcĭune. „Bărăcĭune se dice la o apă stătută, împuțită, d. ex.: nu lăsa să beĭe jitele din bărăcĭune; saŭ: tătă diua am bĕut și io bărăcĭune d'aceĭa, că nu'ĭ p'acolo nicĭ fântână, nicĭ isvor, numaĭ apă acea cu bărăcĭune“ (I. Reteganu). Sufixul românese -ac trecênd în -ag pentru a căpĕta o nuanță pejorativă (v. *-ag*), din barac se face barag; și 'n sfîrșit, prin sufixul intensiv -an (v. [3]*.-an*): *Baragan* „grand marais, grand étang, grande étendue d'eau stagnante“.

Să se observe că, pe aceĭașĭ cale fonetică și morfologică, din numele personal Bără amplificat în Bărac, păstrat în numele local „Bărăcescĭ“ (Frunțescu), s'a format intensivul Bărăgan, bună-óră în crisovul luĭ Radu-vodă Mihnea din 1615, relativ la nesce moșiĭ din Oltenia (Cond. MSS. a monastiriĭ Hurezu f. 410 a, în Arch. Stat. din Buc.): „de-aciĭa în lacurile albe de-aciĭa în lacul cu crucé, la puțul luĭ Bărăgan, în lacul care să chiĭamă al satuluĭ...“

v. *Bâră*.

Este interesant, în fine, că în ghicitórea poporană despre „buric“, o variantă ne spune:

Cuĭbul berțeĭ
In mijlocul bălțiĭ...
(G. D. T., Poes. pop. 218).

ĭar o altă variantă:

Cuĭbul cĭocărlanuluĭ
In mijlocul *Bărăganuluĭ*...
(Șeȝĕtórea 1892 p. 62).

v. *Bârc.—Bórce*.

Baràgă.—v. *Barangă*.

Baragladin.—v. *Bĕrlad*.

Baraimlâc (pl. *baraimlâcurĭ*), s. n.; présent offert à la Porte-Ottomane à l'occasion de la fête du Baĭram. Despre originea acestuĭ poclon la Românĭ, vorbesce Ion Neculce, Letop. II p. 204: „[Vasile-vodă] atunce aŭ trimis la Poartă poclon de aŭ mulțămit Impăratuluĭ și Viziruluĭ și altor Turcĭ marĭ, blane de spinărĭ de sobolĭ, pentru binele ce aŭ făcut de aŭ așteptat țara, care acest dar n'aŭ fost nicĭ de un folos țărĭĭ, că aŭ rămas obiceĭu de dă țara *baraimlâc* de atunce încoace în toțĭ aniĭ...“

Ibid. p. 312, 315: „aŭ pârit pre Mihaĭ Vodă pentru două birurĭ și pentru două *baraimlâcurĭ*, că le-aŭ luat din țară când aŭ fost Domn, și la visteriea Impărătéscă nu le-aŭ dat...“

Nicolae Costin, Letop. II p. 52: „despre Turcĭ era mare asuprélă, că aŭ început a cere toate obiceĭurile de plin, cumu'ĭ *Bariémlâcul*, Mucaréme...“

v. *Baĭram*.

Baràngă, s. f.; 1°. épithète populaire du loup; 2°. fig. criard, braillard; 3°. nom propre personnel. Termen cunoscut de o potrivă în Moldova și 'n Țéra-Românéscă.

„Intre ocărĭ se aude la noĭ: *Baranga* lupul să te ĭea, dragul mameĭ!“ (I. Călugărénu, Tecucĭu, c. Movilenĭ).

Intr'un act muntenesc din 1679: „Vasile nepotul *Băranghi*...“; în altul din 1681: „Stanĉul fečorul *Bărangăi*“ (Doc. Rom. I No. 73 și 74, în Arch. Stat. din Buc.).

In districtul Argeș există pînă astădĭ un sat numit Bărăngescĭ și altul Bărangĭ (Frunțescu).

„*Barangă* este lupul bătrân, care urlă întâĭu, când lupiĭ încep a urla. Tot *barangă* se maĭ numesce și taurul cel maĭ puternic și maĭ voĭnic,

care conduce ciréda şi căruĭa i se atîrnă clopotul; de asemenea se ḑice vaceĭ care merge în capul turmeĭ şi este de ordinar stérpă. *Barangă* ḑice ţeranca copiluluĭ care ţipă tare: ho, *barangă*, ce sberĭ aşa? Când ţeranul sudue pe nevésta sa, strigând la dînsa, ţeranca ĭĭ ḑice: ce sberĭ ca o *barangă*? Aceste expresiunĭ se aud în Argeş, în Muscel şi în Vâlcea" (C. Dobrescu-Argeş).

Fără nasală, la A. Deparaţianu, Doruri şi amoruri p. 43:

La lumina steleĭ, steleĭ cobitóre,
Când s'ardică ursul în doĕ picĭóre,
Geme şi copacĭul scóte din pământ;
Şi lupul cu capul înălţat în vînt
Urlă, când *baraga* întâĭu a urlat...

şi 'n notă la *baraga*: „astfel numesc ţeranii c ă p e t e n i a l u p i l o r". Deparaţianu era din Teleorman.

Un cuvînt fórte interesant, numaĭ ţerănesc, care ne-a remas d'a-dreptul dela Comanĭ. In graĭul acestora b o r u însemna „lup", ĭar a g a „bătrân" (Kuun, Cod. Cuman. 248, 302), de unde b o r ' a g a „lup bătrân", tocmaĭ sensul luĭ *baragă*.

Aci este locul de a observa că la Comanĭ lupul se bucura de o véḑă cu totul excepţională, şi anume lupul *baraga*, acela care

.... întâĭu a urlat...

Cronicarul rus Nestor ne spune că urletul lupuluĭ era la dînşiĭ un augur de victoriă. Astfel, în ajunul lupteĭ cu Ruşiĭ, hanul comanic Boniac, „când era mĭéḑi-nópte, s'a sculat, s'a depărtat de óste şi se puse a urla lupesce, şi atuncĭ lupul ĭ-a respuns, ĭar în urmă aŭ început a urla mulţĭ lupĭ" (Chron. Nestoris ed. Miklosich p. 172).

v. [1]*Coman.* — [1]*Lup.*

Barànţă. — v. *Boranţă*.

Baraòn (pl. *Baraonĭ*), s. m.; sobriquet donné aux Bohémiens. Una din poreclele poporane de despreţ ce se daŭ Ţiganilor, modificată din F a r a o n.

P. Ispirescu, Snóve p. 116, despre „Ţiganul lăcătuş": „Mergênd el, ce'ĭ plesni *baraonuluĭ* prin cap, că începu să vorbéscă cu uneltele luĭ, că de s'ar întâmpla să se întâlnéscă cu cine-va, să créḑă că sînt maĭ mulţĭ inşĭ..."

v. *Faraon*.

Barât. — v. *Bărăţiă*.

Bàră, s. f.; terrain marécageux, bourbeux. O întindere de pământ mocirlos.

„*Bară* se ḑice la un loc băltos cu imală ce se află în drum; de ex.: să nu bagĭ carul în *bară*, că nu'l scoţĭ nicĭ cu patru boĭ" (S. Lĭuba, Banat, c. Maĭdan).

Din *bară* se formézĕ deminutivul b a r a c saŭ b ă r a c, care pe de o parte trece în pejorativul b a r a g saŭ b ă r a g, de unde intensivul B a r a g a n saŭ B ă r ă g a n; ĭar pe de alta, se amplifică în b ă r ă c ĭ u n e. Tot din b a r a c saŭ b ă r a c, prin contracţiune ca în „usc" din „usuc" saŭ în „farm" din „fărâm", se nasce b a r c saŭ b ă r c „étang", pe care Cihac (II, 546), necunoscênd existinţa vorbeĭ *bară* la Romănĭ, îl trage din turcul b i r k è „piscine".

v. *Baragan*.

Numaĭ în limba română *bară* se vede încungĭurat de o familiă lexică destul de numĕrósă. Pe aĭurĭa el este pretutindenĭ aprópe singuratec: serbesce b a r a, bulgăresce b a r ă, la Neo grecĭ μπάρα, cu acelaşĭ înţeles ca şi la noĭ. La Slaviĭ nordicĭ acéstă vorbă nu se găsesce, aşa că Miklosich

crede că Bulgarii și Serbii o aŭ numaĭ prin împrumut (Die slav. Elem. im Neugriech. p. 22). Fiind propriă Peninsuleĭ Balcanice, Schaffarik (Slowanské starožitnosti p. 380) privĭa *bară* ca o remășiță a limbeĭ dacice: „nepochybně ze starogetického gazyka". Matzenauer (Cizé slova p. 18) constată variantul sloven bara, une-orĭ barina, care pare a fi căpĕtat dela Serbĭ, și pe bohemul baržina, care nu este decât forma slovenă cea amplificată, astfel că termenul tot încă nu încetéză de a fi exclusiv balcanic. *Bară* fiind tot-d'a-una cu *b*, nicĭ odată cu *p*, n'are a face cu finalul -para în numile orașelor tracice, dar ar puté să fie alăturat într'un mod ipotetic cu finalul curat dacic -bara în „Zurobara" la Ptolemeŭ.

Dela Românĭ, *bară* a trecut prin Moldova la Rutenĭ cu acelașĭ sens de „pămînt mocirlos", anume între douĕ coline: „bar, feuchter Ort zwischen zwei Hügeln" (Želechowski).

v. *Bârc.*

Bàrba-boièruluĭ, t. de Botan.: Nigella Damascena, nigelle de Damas. Frumósă plantă, cultivată în grădinĭ. Se maĭ ḑice și Chica voĭniculuĭ (Dr. Brândză, Prodrom p. 5). Termenul *barba-boieruluĭ* se potrivesce cu numile poporane francese barbichon și barbe de capucin, datorindu-se aceleĭașĭ asociațiunĭ de ideĭ, produsă prin aspectul planteĭ.

v. *Barbă.*

Bàrba-càpreĭ, t. de Botan.: 1°. tragopogon pratense, salsifis sauvage ou barbe de bouc; 2°. Spiraea Aruncus, barbe de chèvre. Ambele plante pórtă numĭ analóge aprópe în tóte limbile, și chĭar în terminologia botanică latină ele se numĭaŭ: barbuca hirci și barba caprae (Nemnich). In sensul al doilea, Dr. Brândză (Prodrom p. 538) indică următorĭĭ sinonimĭ poporanĭ: barba-popeĭ, barba-țapuluĭ, flórea-smeuluĭ, cornul-draculuĭ, códa-pricolicilor, golicĭunea-feteĭ-pădurĭĭ și muma-pădurĭĭ.

v. *Barbă.* — *Pricoliciu.* — *Smeŭ.*

Barba-cot (**Statu-Palmă-**), s. m.; t. de Myth.; personnage légendaire: vieux nain barbu d'une force épouvantable, habitant le centre de la terre et voyageant monté sur la moitié d'un lièvre boiteux. Piticiĭ, ca și uriașiĭ, sînt unul din elementele cele maĭ obicĭnuite ale basmelor la tóte popórele; dar, începênd dela grecul Pigmeŭ, *Πυγμαῖος*, adecă omul cât pumnul, *πυγμή*, și pînă la germanul „Däumling", francesul „Petit Poucet" și rusul „мальчикъ съ пальчикъ", adecă ómenĭ cât degetul, al nostru Statu-palmă-*Barba-cot* își are o individualitate a sa fórte caracteristică între toțĭ piticiĭ ceĭ legendarĭ. El se luptă tot-d'a-una singur, fără ajutorul altor piticĭ, avênd tovarăș nedespărțit, în loc de cal, numaĭ pe „jumătatea de ĭepure schĭop"; și totușĭ biruesce fără nicĭ o greutate pe uriașiĭ ceĭ maĭ înspăĭmîntătorĭ, pe smuncitorĭĭ stejarilor și aĭ stâncelor, pînă ce, în sfîrșit, îl dobóră și pe dînsul un Fĕt-frumos, care nu este uriaș. In Banat poporul îĭ ḑice Stati-cot saŭ Stați-cot (Schott, Walach. Mährchen p. 298); în Ardél:

> Omul cât șchĭopul
> Cu barba cât cotul,
> P'un ĭepure șchĭop călare,
> Cu căpĕstru 'ntr'o chiotoare,
> Răḑemat p'un paĭu de secară...
>
> (Reteganu, Poveștĭ III. 63);

în Bucovina: Șchĭopul cu barba

cât cot (Sbiera, Poveşti, 80); în Muntenia Tarta-cot; peste Dunăre Năpalmă-om-douĕ-palñi-barbă în Macedoina, Palmă-om-şi-*barbă-cot* în Epir (Papa-hagi); numele însă cel maĭ obicĭnuit este: Statu-palmă-*Barba-cot*.

Alexandri, Poes. pop.[2] 132: „In poveştile poporale există o fiinţă fantastică ce se numesce: Statul-palmă, *Barba-cot*, adecă cu statul înalt de o palmă şi cu barba lungă de un cot. El trăesce sub pămînt şi umblă călare pe un ĭepure şchĭop".

C. Negruzzi, Toderică: „Pe când trăia Statu-palmă-*Barba-cot*, şi în Academia din Podul-Ilóeĭ da lecţiĭ vestiţiĭ dascălĭ Păcală şi Pepele..."

I. Créngă, Poveşti I p. 224: „Şi o dată scóte sfînta Duminecă obrăzarĭul şi sabia luĭ Statu-palmă-*Barba-cot* de unde le avea, şi dându-le luĭ Harap-Alb, ĭĭ ḑice: ţine acestea, că aŭ să'ţĭ fie de mare trebuinţă..."

Basmul „Sur-vultur" (D. Stăncescu, Basme p. 31): „În vreme ce plângea el, numaĭ ĭaca se pomenesce alăturĭ cu Tartacot, barbă d'un cot, călare p'o jumătate de ĭepure şchĭop..."

Armatura luĭ *Barba-cot*, după cum se vede de maĭ sus, variază în legendă: după unĭĭ, este numaĭ „un paĭu de secară"; după alţiĭ: o sabiă şi un „obrăzar", adecă „casque à visière"; după alţiĭ — precum vom vedé maĭ jos — un colosal „busdugan".

Mersul cel tipic al basmelor cu *Barba-cot* este următorul: Un Fĕt-frumos, numit une-orĭ „Petru Firicel", alte-orĭ „Teĭu-legănat", alte-orĭ „Fiĭuţul oiĭ" etc., îşĭ asociază treptat pe doĭ saŭ treĭ uriaşĭ, a cărora grozavă putere se exprimă prin chĭar numile ce le dă poporul: Sfarmă-pétră, Strâmbă-lemne, Scutură-munţiĭ, uriaşĭ descrişĭ de Alexandri într'o admirabilă legendă:

Urlă 'n vaet urieşiĭ!... Amîndoĭ cuprinşĭ d'odată
În vîrtej de nebuniă, se fac Dunăre turbată,
Şi'n vĕzduh încep s'arunce, împroşcând ca doĭ vulcanĭ,
Cel maĭ groşĭ stejarĭ din codri, ceĭ maĭ sdraveni bolovanĭ...

Impreună cu aceştĭ tovarăşĭ, Fĕt-frumos se aşéḑă într'un bunget, de unde în fie-care ḑi unul pe rând rĕmâne a-casă ca să gătéscă bucate, pe când ceĭ-lalţĭ plécă la vînătóre. De'ntâĭu remâne unul din uriaşĭ; dar tocmaĭ când bucatele eraŭ gata, ĭată că se ivesce *Barba-cot*, îl bate, îl dă jos, mănâncă bucatele fierbinţĭ pe pĭeptul învinsuluĭ, şi plécă liniştit călare pe jumătatea cea de ĭepure şchĭop. A doua ḑi, tot aşa o păţesce al doilea uriaş. A treĭa ḑi însă Fĕt-frumos biruesce pe *Barba-cot* şi'l robesce, închiḑêndu-ĭ barba în despicătura unuĭ copaciu. Piticul totuşĭ scapă de acolo, smulgênd copacĭul din rădĕcină şi ducêndu'l cu sine. Fĕt-frumos cu uriaşiĭ îl urmăresc, pînă ce daŭ de grópa prin care *Barba-cot* întrase sub pămînt, ş'apoĭ urméză diferitele peripeţiĭ petrecute în „lumea-négră" pînă la „buricul pămîntuluĭ".

Reproducem aci întrégă varianta română trans-danubiană, culésă de d. St. Cĭumetti la Călive-Badralexi în Macedonia: „Niştе uriaşĭ răpesc o fétă de împĕrat şi o ascund în nesce păduri înspăĭmîntătóre, unde pasere nu calcă. Palmă-om-şi-*barbă-cot* află acésta dela un ĭepure prieten al seŭ. Iute pune mâna pe busdugan, care cântăria o mie de ocale şi maĭ bine, şi ĭepurele mergênd înainte, ĭar el după ĭepure, ajunge la locuinţa uriaşilor. Era acolo numaĭ unul din eĭ, care cum îl vĕḑu, începu să'şĭ bată joc de dînsul.

Amîndoĭ se luptă, și uriașul e doborît. Când cade uriașul, întréga pădure se clatină, încât al doilea uriaș se repede spre palat ca să véḑă ce este pe acolo; dar P a l m ă - o m - ș i - *barbă-cot* îl omóră și pe dînsul. Acelașĭ lucru se întîmplă și cu al treilea uriaș. Atunci féta de împărat, scăpată din robiă, îl ĭea de bărbat pe pitic, ĭar ĭepurele remâne pe lîngă dînșiĭ ca să servéscă".

Despărțiți de Daco-românĭ în secolul X, Macedo-românii, fugênd din Pannonia de'naintea invasiunii maghiare, aŭ dus cu dînșiĭ peste Dunăre și pe *Barba-cot* cu ĭ e p u r e l e; dar în cursul timpuluĭ numaĭ atâta le-a remas din ingredientele cele fundamentale ale basmuluĭ daco-român: restul a fost modificat; ba în unele variante, maĭ ales acelea din Epir, pe carĭ le cunóscem dela d. Papa-hagi, a dispărut chĭar ĭepurele, ĭar *Barba-cot* s'a prefăcut într'un pitic bine-făcĕtor, un fel de „spirituș" din legendele nóstre.

Un pitic, câte odată o pitică de felul luĭ *Barba-cot*, ne întîmpină nu rareorĭ și'n basmele occidentale, fie francese, fie italiene saŭ reto-romane, ba și în cele germane. Așa este, bunăóră, basmul flamand despre „Ucenicul ferar", în care eroul Jan se asociază cu un uriaș ținênd un pod pe spinare, apoĭ cu un altul desrădĕcinând copaciĭ din pămînt, de aci cu alțĭ treĭ, și se opresc cu toțiĭ într'un castel pustiŭ în adâncul unuĭ codru, gospodărind în fie-care ḑi câte unul, întocmaĭ ca în basmul românesc. Aci se încep pățaniile uriașilor din partea unuĭ pitic roșu cu o lungă barbă, care însă nu era singur, ci avea în ajutor o mulțime de alțĭ piticĭ, omoriți la urmă de cătră eroul povestiĭ (Contes flamands, în Revue d. trad. popul. t. 2 p. 559 sq.).

Este învederat că basmul românesc și cel flamand, ca și cele-lalte occidentale cu aceĭașĭ antitesă de un pitic față cu maĭ mulțĭ uriașĭ bătuți de dînsul, aparțin aceluĭașĭ ciclu legendar, ciclu care n'a fost clasificat de Hahn între cele patru-ḑecĭ de tipurĭ generale de basme (Griechische Märchen, I, 45—61); dar trăsurile cele distinctive ale luĭ *Barba-cot* sînt cu totul altfel, și ele nu ne întîmpină pe deplin în Europa —dacă nu mĕ înșel—decât numaĭ la vecinii noștri Serbĭ și Bulgarĭ. Profesorul Jagić (Archiv. f. slav. Phil. t. 5 p. 27—32) a descris vr'o șése variante serbescĭ, în carĭ maĭ în tóte piticul pórtă întocmaĭ numele S t a t u - p a l m ă - *Barba-cot*: „der Ellenbart-Spannehoch". Într'unul din ele tovarășiĭ luĭ Fĕt-frumos sînt anume uriașiĭ „Strâmbă-lemne" și „Sfarmă-pétră". Apoĭ învingerea piticuluĭ, închiderea luĭ într'un copacĭu și fuga pînă la gaura sub pământ, se încheiă prin urmărire și prin trecerea erouluĭ pe „cel-lalt tărîm". Aci nu este numaĭ acelașĭ ciclu, ci chĭar acelașĭ basm. La Bulgarĭ, de asemenea, piticul pórtă ca și la noĭ numele cel compus: „Pedĭa čilĭak—lakătŭ brada", literalmente „om - palmă - barbă - cot" (Sbornik t. 2, Narodni umotvorenia p. 161). La ceĭ-lalțĭ Slavĭ, afară de Serbĭ și Bulgarĭ, acest basm — nu dicem „acest ciclu" — nu s'a constatat pînă acuma; și nu scim dacă ce-va în felul acesta există la Sașĭ saŭ la Unguri, carĭ ar fi fost în stare de a'l căpĕta dela noĭ.

Este el originar românesc? Dar atunci de unde 'l aŭ Românii, de vreme ce nu se află la ceĭ-lalțĭ Neo-latinĭ?

Este el originar serbo-bulgăresc? Dar atunci de unde 'l aŭ Serbo-bulgariĭ, de vreme ce nu se află la ceĭ-lalțĭ Slavĭ?

Un basm aidoma ca cel românesc, și anume ca prototipul cel daco-românesc, nu ca sdruncinata copiă macedoromână, se găsesce în Caucas la po-

porul turanic numit Avarĭ, un rest al gróznicilor Avarĭ din vécul de mijloc şi rude cu Pecenegiĭ, urmaşĭ aĭ acelor Avarĭ în regiunea Carpaţilor. v. *Avan.* — *Ban.*

In basmul avar eroul, numit „Urechede-urs“, se însoţesce cu doĭ uriaşĭ, din carĭ unul smulge palteniĭ din rădĕcină, ĭar cel-lalt învîrtesce o móră pe genuchĭ. De aci să ascultăm basmul în resumatul frances de d. Cosquin (Romania, 1876 p. 89): „Les trois amis „s'établissent dans un endroit qu'ils „trouvent convenable et vivent de „leur chasse. Les deux compagnons „d'Oreille-d'Ours sont successivement, „pendant qu'ils apprêtent le repas, „garrottés par un petit homme à „longue barbe qui arrive chevau„chant sur un lièvre boiteux „et qui mange toute la viande. Mais „l'Oreille-d'Ours empoigne le petit „homme et lui emprisonne la barbe „dans la fente d'un platane. Le nain „s'étant échappé traînant le platane „après lui, les compagnons suivent „ses traces et parviennent à une ou„verture, sur le bord de laquelle le „platane à été jeté. Oreille-d'Ours s'y „fait descendre...“

In basmul avar se regăsesce pînă şi „ĭepurele şchĭop“, pe care'l aŭ numaĭ Romînii, ba încă numaĭ Dacoromaniĭ, căcĭ Macedo-romaniĭ, deşi aŭ păstrat pe „ĭepurele“, totuşĭ aŭ uĭtat că era „şchĭop“.

Conclusiunea nóstră este că pe *Barba-cot* ni l'a lăsat nouĕ în Dacia luĭ Traĭan năvălitoriĭ ceĭ turanicĭ din evul-mediŭ, maĭ probabil Pecenegiĭ; ĭar dela noĭ el a trecut apoĭ românisat la Serbĭ şi la Bulgarĭ. Ḑicem „românisat“, şi sîntem datorĭ a explica acéstă „românisare“.

In basmul turanic nu ne întîmpină de loc noţiunea de cot, pe care o aŭ toţĭ Romaniĭ, transmiţêndo şi Slavilor de peste Dunăre. La noĭ acéstă noţiune figuréză în tóte numirile cele daco-române şi cele macedo-române ale legendaruluĭ pitic: *Barba-cot*, „Stati-cot“, „Tarta-cot“ etc. In „Tartacot“, compus din „Tartar“ şi „cot“, — „Tartar“ = lat. „Tartaros“, adecă infern, ca în textul bogomilic circa 1550 (Cuv. d. bătr. II, 465): „în foculŭ nestinsu şi în vermii neadurmiţi şi în tartaru...“, — în „Tarta-cot“ noţiunea de cot ca termen de mĕsură n'are nicĭ un înţeles. Lasă că o barbă numaĭ de patru orĭ maĭ lungă decât statul nu este ce-va destul de iperbolic în sensul iperboleĭ din basme, care ar cere un plus cel puţin de „şépte“ saŭ de „nouĕ“ orĭ. Noĭ bănuim dară că acest cot este resultatul posterior al uneĭ etimologie poporane; şi ĭată cum:

La Dacĭ, saŭ maĭ bine la Tracĭ în genere, cuvîntul cot însemna ce-va fórte mic, „un rien, presque rien“. Cu acest sens el s'a conservat la Albanesĭ în locuţiunea adverbială mbe kot „pour rien, en vain“, care se aude şi la Macedo-romanĭ: „în cotu = îndeşert, degĭaba.“ Existinţa vorbeĭ cot „très petit“ la Tracĭ nu este o simplă ipotesă, ci se întăresce printr'un vechĭu text decisiv. In glosarĭul cuvintelor tracice s'a scăpat pînă acum din vedere un preţios pasagĭu din bătrînul Pliniŭ. Vorbind despre regiunea numită astăḑĭ Dobrogea, el ḑice (Hist. Nat. IV, 18): „In laturea unde fluviul Istru se vérsă în Marea-négră, Tracia posedă cele maĭ frumóse oraşe: Istropolea Milesianilor, Tomi, Callatis numit maĭ nainte Acervetis; maĭ era óre-când Heraclea, şi Bizonea cea scufundată sub pămînt; maĭ este Dionisopolea ḑisă altă dată Crunos, lîngă rîul Ziras; tótă acéstă regiune aŭ ocu-

BIBLIOTECA

pat'o Sciții ceĭ numiți Plugarĭ; orașele lor sînt: Afrodisias, Libistos, Zigere, Borcobe, Eumenia, Partenopolis, și Gerania despre care se povestesce că existase acolo gintea Pigmeilor cea gonită de cocorĭ și pe care barbariĭ o numesc Cattuzi": „Pygmaeorum gens fuisse proditur, Cattuzos Barbari vocant".

Pe piticĭ dară barbariĭ din Tracia în epoca luĭ Pliniŭ Naturalistul îĭ numĭaŭ cattuzi.

In acest cuvînt, finalul *-z* este sufixul deminutival albanes *-z* (de ex.: pak „puțin" — pakăză „puțintel, doră „mână" — dorăză" mânuță etc.), pe care dela Dacĭ l'aŭ moștenit și Românii, maĭ păstrându'l într'un numĕr de cuvinte, bună-óră: pupăză, cócază, spetéză, cinteză, spânz, mânz și altele, unde sufixul tracic *z* s'a acățat și la unele tulpine latine: pupăză = upupa + *ză*, spetéză = spatha + *ză* etc.

v. *-ză*.

In acest chip plinianul cattuz se descompune în cattu + z, în care cattu însemnéză ce-va mic, ĭar sufixul *-z* îl maĭ deminutivéză, întocmaĭ ca în „mititel" din „mic" saŭ „mărunțel" din „mărunt". Prin urmare, albanesul kot în mbe kot „pour rien, en vain" se urcă la vechĭul tracic cattu „pitic".

Tracicul cattu „pitic" se confirmă nu numaĭ prin derivatul albanes, dar și prin paralelurile eranice, anume: zendicul kutaka și afganicul kōtāh „petit" (Justi, Hb. d. Zendspr. 83), astfel că cuvîntul ni se presintă cu o genealogiă linguistică ramificată:

zend. *kutaka* — trac. *kattuza*

afgan. *kōtāh* alban. *kot* rom. *cot*

Finalul *-aka* în forma zendică este un sufix deminutival, ca și finalul *-za* în forma cea tracică.

v. [2]*-ac*.

Concordanța vocaleĭ labiale *u* (*o*) în tóte formele eranice și în forma albanesă ne face a bănui că tot vocala labială cată să fi fost și în forma tracică, și prin urmare în textul luĭ Pliniŭ ar trebui citit Cuttazos (= Cūtazos) în loc de „Cattuzos".

Inainte de secolul X, atuncĭ când primiseră dela Avarĭ saŭ dela Pecenegĭ basmul cel turanic, Românii cată să fi avut încă pe acel dacic cot cu sensul de „pitic", care însă la noĭ nu putea să nu se cĭocnéscă foneticesce cu latinul cot = cubitum, și de aceea, printr'o asociațiune de ideĭ fórte obicĭnuită în așa numita etimologiă poporană, ĭată că din cot cu barbă, adecă „nain barbu", se născuse *Barba-cot*, adecă „barbe d'une aune"; s'a amplificat apoĭ printr'o altă asociațiune de ideĭ în Statu-palmă-*Barba-cot*; și 'n sfîrșit, astfel pe deplin românisat, a trecut la Serbĭ și la Bulgarĭ.

Prin amestecul anticuluĭ element linguistic dacic cu medievalul element legendar turanic, ambele cimentate printr'o etimologiă poporană curat latină: „Status-palma-barba-cubitus", *Barba-cot* este una din figurele cele maĭ interesante în mitologia poporană română.

v. *Iepure.* — *Pitic.* — *Uriaș...*

Bàrba-împĕratuluĭ, t. de Botan.: 1°. Viola tricolor, Pensée, herbe de la Trinité; 2°. Lychnis coronaria, Lychnide. In primul sens, se maĭ dice românesce Treĭ-frațĭ-pĕtațĭ; în sensul al doilea: Curcubeŭ, Flórea-cununeĭ, Flocoșele (Dr. Brândză). Ambele plante aŭ florĭ fórte frumóse, ceea ce explică pompósa lor

nomenclatură în mai tóte limbile. „Viola tricolor“ se chĭamă şi ungurésce: „Tsászár-szakál“, literalmente: *barba-împĕratuluĭ.*

v. *Barbă. — Curcubeŭ. — Treĭ-frăţi-pĕtaţi...*

Bàrba-luĭ-Aròn, t. de Botan.: Arum maculatum, gouet commun. Numele cel vechĭu latin tecnic al acesteĭ plante arum a dat nascere în tóte limbile europene la etimologia poporană dela biblicul Aron, şi anume *barba-luĭ-Aron*, fórte popularisată prin psaltire.

Coressi, 1577, ps. CXXXII:

Ca myrulŭ în capŭ ce deştinge în barbă, în *barba lu Aaronŭ*...	Sicut unguentum in capite quod descendit in barbam, barbam Aaron...

Românesce acéstă plantă maĭ are o mulţime de alte numĭ: Rodu-pămîntuluĭ, Unguréncă, Cocoşóĭcă, Mărceţ, Picĭoru-viţeluluĭ (Dr. Brândză).

v. [1]*Aron. — Arumă. — Barbă. — Cocoşóĭcă...*

Bàrba-lùpuluĭ, t. de Botan.: Helleborus foetidus, pied-de-griffon. Numele obicĭnuit al acesteĭ plante este bozăţel.

v. *Bozăţel.*

Bàrba-pòpeĭ. — v. *Barba-capreĭ.*

Barbarìc (mustéţa în), adv.; à la barbare, moustache longue et grosse propre aux bandits. Acest cuvînt ne întîmpină numaĭ în construcţiunea adverbială cu în, numaĭ în cântecele haĭducescĭ, şi numaĭ urmat de: „cum stă bine la voĭnic“.

Balada „Fulga“:

După Fulga se ţinea
Şi cu Fulga 'mĭ tot venĭa
Tocmaĭ patru-ţecĭ şi cincĭ,
Cincĭ-ţecĭ, măre, fără cincĭ,
Tot voĭnicĭ şi tot levinţĭ,
Străiorĭ făr' de părinţĭ,
Cu mustaţa 'n *barbaric*
Cum stă bine la voĭnic...

(G. D. T., Poes. pop. 510.)

Balada „Vălcan“:

N'aţĭ vĕţut pe ăl Vălcan,
Puişor de ortoman,
Om de trébă şi chipos,
Copt la minte şi la os,
Cu mustaţa 'n *barbaric*
Cum stă bine la voĭnic...

(Ibid. 550).

Balada „Ĭencea Săbiencea“:

Dar cu ce e îmbrăcat?
Cu şalvarĭ de ciocârlat
Cum se pórtă la 'mpĕrat,
Cu saĭaoa fiptă 'n brâŭ,
Cu murgul trăgênd de frâŭ,
Cu mustaţa 'n *barbaric*
Cum stă bine la voĭnic...

(Ibid. 640).

Balada „Golea“:

Tot voĭnicĭ d'aĭ Oltuluĭ,
Cum ĭĭ place codruluĭ,
Cum nu'ĭ vine câmpuluĭ,
Lungĭ de mână,
Tarĭ de vină,
Tot porniţĭ pentru pricină,
Lungĭ în cóte, laţĭ în spate,
Cu hangere ferecate,
Cu mustaţa 'n *barbaric*
Cum stă bine la voĭnic,
Cu mustaţa cât o códă,
Doue la céfă le 'nnódă,
Şi face nodul cât pumnul
De se speriă păgânul...

(Ibid. 585).

Ultima baladă descrie lămurit aspectul uneĭ musteţĭ în *barbaric*. Dar de

unde óre să fie cuvîntul? Dela barbă nu, căcĭ tocmaĭ o asemenea mustéță nu se lăsa în jos ca să se amestece cu barba propriŭ dișă; ș'apoĭ haĭduciĭ românĭ rare-orĭ eraŭ bărboșĭ, baladele represintând în genere cu barbe pe dușmaniĭ haĭducilor, bună-óră pe Ianuș Ungurénul în „Mihu Copilul“, pe când haĭducul ne apare numaĭ cu nesce gróznice musteți, ca în balada „Gruĭa luĭ Novac“:

Musteţile i's ca la rac
Și le 'nnódă după cap...

(Șeḑétórea 1892 p. 44).

Așa dară d. Damé (Dict. I, 119) se 'nșélă când explică pe *barbaric* prin „avec la moustache mêlée à la barbe“.

Noĭ credem că *barbaric* este la Românĭ singurul rest al latinuluĭ barbarus, pe care pe aĭurea eĭ l'aŭ înlocuit prin „varvar“, luat dela Bizantinĭ și dela Slavĭ. Din forma barbàricus al nostru *barbarìc* nu póte să se tragă din causa diferinței tonice, ci numaĭ din barbarus, saŭ maĭ bine din barbarum. Construcțiunea exclusivă „în *barbarìc*“ maĭ întăresce încă acéstă bănuélă, de vreme ce tot așa exclusiv cu in se construĭa latinesce substantivul barbarum „à la barbare, d'une façon barbare“, de doĕ orĭ la Tacit: „non in barbarum corrupta“ (Ann. VI, 42), „aucto in barbarum cognomento“ (Hist. V, 2). Cătră construcțiunea cea latină „in barbarum“ Românul n'a făcut alt ce va decât a adaos sufixul -ìc, nu ca micșurător, ci ca desmĭerdător. „Mustéța în *barbaric*“ însemnéză dară: o mustéță mare, grósă, spăĭmîntătóre ca la barbarĭ.

v. *Varvar*.

Bàrba-Sàsuluĭ, t. de Botan.: Equisetum arvense, prêle, queue-de-cheval. Se maĭ ḑice românesce: Códa-mânzuluĭ, Códa-ĭepeĭ, Códa-caluluĭ, Pĕru-porculuĭ, Érba de ḑositor, Barba-ursuluĭ (Dr. Brândză). Óre prin ce fel de asociațiune de ideĭ s'a identificat „Sasul“ cu „calul“, cu „porcul“ și cu „ursul“? Numaĭ dóră pentru a figura în nomenclatura nóstră botanică alăturea cu Barba-Unguruluĭ.

v. *Barba-Unguruluĭ*. — *Barbă*. — *Códă*.

Bàrba-ţàpuluĭ. — v. *Barba-capreĭ*.

Bàrba-Ùnguruluĭ, t. de Botan.: Dianthus plumarius, oeillet mignardise.

v. *Barba-Sasuluĭ*.

Bàrba-ùrsuluĭ. — v. *Barba-Sasuluĭ*.

Barbă (plur. *barbe*), s. f.; 1°. barbe d'homme; 2°. menton; 3°. les poils que certains animaux ont au museau; 4°. en botanique, arêtes des graminées et aigrettes des composées, nom de certaines plantes. Sensul de: „ómenĭ cu *barbe*, maĭ vîrtos cu *barbe* albe, bătrânĭ, și de aci ruginiți, împetriți în ideile vechĭ și opușĭ la ideile nouĕ“, sens pe care'l daŭ Laurian și Massim (I, 117), nu ne-a întîmpinat nicĭ în texturĭ, nicĭ în graĭul poporan, și ni se pare a fi un simplu galicism. *Barbă* este latinul barba, trecut în tóte limbile romanice (Cihac, I, 22). Forma *bărbeĭ*, *bărbĭ*, *bărbile*, care se găsesce la unĭĭ scriitorĭ modernĭ, de ex. la d. A. Odobescu, e necorectă: în limba literară veche și la ceĭ dela țéră pînă astăḑĭ forma normală este *barbeĭ*, *barbe*, *barbele*.

Biblia Şerban-vodă, 1688, Levitic. XIX, 27:

Să nu faceţi creţ den chica capului vostru, nice să stricaţi faţa *barbei* voastre...	Non facietis sisoem ex coma capitis vestri, neque corrumpetis aspectum b a r b a e vestrae...

Ibid., Regn. II, X, 4:

Şi au luat Annon slugile luĭ David şi au ras *barbele* lor...	Et cepit Annon pueros David, et rasit b a r b a s eorum...

Ib., Jerem. XLI, 5:

...80 de oameni raş la *barbe* şi rumte hainele lorŭ...	.....octuaginta viri, rasi b a r b a s et scissis vestibus...

I. *Barbă* „pĕr ce cresce pe bărbiă şi fălcĭ“ (L. M). Acesta este sensul fundamental, cuvîntul derivând dintr'o radicală indo-europeă v r d h, care însemnéză „crescere“ şi de unde derivă de asemenea slavicul „brada“, germanul „Bart“ etc.

v. *Brad.*

Balada „Corbea“:

Barba 'ĭ c r e s c u s e d'un cot,
Pletele ca de netot...
(Tocilescu, Rev. II p. 393.)

Cântec din Ardél:

Trandafir c r e s c u t în fîn,
Reŭ îmĭ stă june bătrân;
Trandafir c r e s c u t în érbă,
Reŭ îmĭ stă june cu *barbă*...
(I. B., Trans. 459).

Primiĭ perĭ ce se arată pe bărbia unuĭ băiat, se numesc t u l e ĭ e.

A. Odobescu, Scrierĭ III p. 177: „De micuţ îl dase Dómna la carte, şi când abia începuse t u l e i e l e *bărbeĭ* să'ĭ umbréscă peliţa copilăréscă, el vorbĭa pe de rost tóte limbile de pe lume...“

v. *Tuleĭu.*

Cu acelaş sens se ḑice f u l g ĭ d e *barbă* (Strelbiţki, In scurt adunare numelor, Iaşĭ 1789 p. 22).

v. *Fulg.*

Când ese periĭ în *barbă*, se ḑice că r e s a r.

Cantemir, Divanul lumiĭ 1698 f. 94 b: „ĭată înnainte vestitorii ţ'au vinit, ĭată solii ţ'au sositŭ, ĭată perii albĭ în cap şi în *barbă* ţ'au r ă s s ă r i t...“

v. *Resar.*

Dela prima resărire a *barbeĭ*, urméză apoĭ trepte de crescere, pe carĭ literatura poporană le caracteriséză prin diferite lungimĭ, maĭ cu samă însă: p î n ă l a b r â ŭ şi p î n ă l a g e n u c h ĭ, une-orĭ maĭ nedefinit: c â t b r â u l.

Balada „Miul Cobiul“:

Ianoş bătrânul,
Barba c â t b r â u l,
Bată'l tunetul...
(G. D. T., Poes. pop. 491).

Balada „Fulga“:

Fulga moşul, moş bătrân,
Moş cu *barba* p î n' l a b r â n...
(Ibid. 510).

Balada „Dobrişén“:

Nemerit'a,
Poposit'a,
Mâre, treĭ moşnegĭ bătrânĭ,
Cu *barbele* pîn' la brânĭ,
Cu căcĭulĭ la subţióre,
Cu vâslele la spinare...
(Ibid. 473).

Balada „Gruĭa luĭ Novac“:

— Fa Aniţă,
Crîşmăriţă,
Spune'mĭ pĕrul cailor
Şi stamba voinicilor.

— Da'ĭ voĭnicul cel maĭ mare
Cu pĕr galben pe spinare ;
Iară celuĭ mijlociŭ
Bate *barba* brâile
Şi pĕrul călcâile...

(Şezătórea 1892 p. 44).

Balada bucovinénă „Voĭnicul scăpat“:

Şi el tare-a 'mbătrânit
De când şede osândit:
Chica 'ĭ bate călcâile,
Mustéţa umerele
Şi *barba* genuchile...

(Marian, Bucov. I, 118).

Balada „Manea“:

Am fost june de 'nsurat,
Nicĭ mustaţa nu 'mĭ-a dat;
Acum *barba* 'mĭ bate genuchiĭ
Şi mustaţa umeriĭ...

(Bibicescu, Poes. pop. 327).

In basmul „Tinereţe fără bătrâneţe“ (Ispirescu, Legende p. 9—10), Fĕtul-Frumos, când începe a îmbătrâni, simte de 'ntâĭu ca este „cu *barba* albă pînă la brâŭ“, apoĭ „cu *barba* albă pînă la genuchĭ“.

v. *Brâŭ.—Genuchĭu.*

După cum lungimea *barbeĭ* se măsóră „pînă la brâŭ“ şi „pînă la genuchĭ“, tot aşa însăşĭ *barba* servă în poesia poporană ca o măsurătóre: de sus în jos pentru lacrime, şi de jos în sus pentru sânge.

Doĭnă din Ardél:

Stăĭ, bade, şi odihnesce
Şi calul ţi'l potcovesce
Cu potcóve de aramă —
Cu lacrimele sub *barbă*,
Cu ţintuţe de argint —
Cu lacrimĭ pînă 'n pământ..

(I. B., Trans. 267).

Alta:

Cine desparte doĭ dragĭ,
Ducă'ĭ corbiĭ carnea 'n fagĭ;
Cine face ord din grâŭ,
Şédă 'n sânge pînă 'n brâŭ,
Să'l mânce viermiĭ de viŭ!
Şédă 'n sânge pînă 'n *barbă*,
Mânce'l viermiĭ de ispravă!..

(Ibid. 281).

Doină din regiunea Năsăudului:

Când am fost tatiĭ maĭ drag,
M'a băgat Némţu 'n şirég,
In şirégul de 'nainte,
Unde focul se aprinde,
Unde nu'ĭ spicuţ de grâŭ
Fără sânge pîn' la brâŭ,
Unde nu'ĭ spicuţ de ĭérbă
Fără sânge pîn'la *barbă*...

(Familia 1886 p. 54).

In literatura poporană, diferitele aspecte ale *barbeĭ* se descriŭ fórte comic în oraţiile de nuntă, când e vorba de a se alege un popă care să cetéscă „cartea împĕratuluĭ“:

Şi chemaţĭ popa să vie,
Că el lătinesce scie ;
Dar nu vr'unul *barbă*-lungă
Treĭ ţile să nu'ĭ ajungă,
Nicĭ vr'unul cu *barba*-rară
Să ne ţiie pîn' de séră,
Nicĭ vr'unul cu *barba*-désă
S'o citéscă ne 'nţelésă...

(G. D. T., Poes. pop. 171).

Variantă:

Vr'un popă cu *barba* désă
Să ne citéscă cartea-alésă,
Să nu fie cu *barba* cănită
Să remâie cartea necitită,
Orĭ vr'unul cu *barba* rară
Să ne ţiie pîn' de séră,
Ci unul cu *barba* ca fusul
Să ne dea curând respunsul...

(Ibid. 175).

Despre *barba* cănită la Românĭ vorbesce deja cu despreţ şi cu gróză Ion Neculce, Letop. II p. 245: „[Duca vodă] îşĭ cernĭa *barba*, pe atâta se

cunoştea că nu avea acătare minte saŭ frica luĭ Dumnezeŭ...“

Balada „Mihu Copilul“:

Ianuş Ungurén,
Vechĭul hoţoman,
Cu *barba* s b u r l i t ă,
De rele 'nvechită,
Pînă 'n brâŭ lungită,
Cu brâu 'nvĕlită...

Costachi Stamati, Muza I p. 234:

Un bătrân cu *barba* ţ e p ó s ă, cĭudată...

Balada „Oprişanul“:

Mihnea-vodă se scula,
Faţa albă işĭ spĕla,
Barba n é g r ă 'şĭ peptina,
La icóne se 'nchina...

Fără antitesă de „alb“ şi „negru“, în balada „Constantin Brâncovanul“:

Brâncovanul se scula,
Faţa blândă işĭ spĕla,
Barba a l b ă 'şĭ peptina...

Ion Neculce, Letop. II p. 254: „[Constantin Cantemir] la stat nu era mare, era gros, burduhos, rumân la faţă, buzat; *barba* ĭĭ era a l b ă c a z ă p a d a...“

Despre *barba* a l b ă e curiósă expresiunea „de pĕr oiesc“ în balada „Gruĭa luĭ Novac“:

Impĕratul că'l vedea,
Da din graĭu aşa 'ĭ grăia:
— Du-te, cuc călugăresc
Cu *barba* d e p ĕ r o i e s c!

Mitropolitul Varlam, Omiliar 1643 f. 104 a: „avu sventĭĭa sa legâturi gréle şi uciseturi dése, de pâr şi de s v â n t a *barbâ* trasŭ şi schĭuopit în obraz...“

Mitropolitul Dosofteĭu, Synaxar 1681, Oct. 3 (f. 42 a), despre Sf. Dionisie Areopagitul: „căruntŭ, chicosŭ adecâ părulŭ lungŭ, lungărĕţâ *barba* r ă r i ş o a r â...“

Pentru o *barbă* a l b ă cu mărginĭ sure saŭ gălbuĭ, ne întimpină un admirabil epitet tot la Dosofteĭu, Januar. 25, descrierea S-tuluĭ Grigorie Teologul: „nu forte lungâ *barba*, ce destul de désâ; plĕşivŭ, alb la păr; *barba* pre la marginĭ a f u m a t â.

Acelaşĭ, Jan. 30, despre S-tul Vasile cel Mare: „albŭ la părŭ, a f u m a t â marginea *barbei...*“

Cu epitetele de a l b ă, n é g r ă, l u n g ă etc., *barba* figuréză adesea în porecle.

Sub Alexandu-vodă, predecesorul luĭ Mihaĭu Vitézul, marele vistier la 1592—1593 era boierul *Barba*-a l b ă (Venelin, Vlacho-bolgarkiĭa gramaty p. 235).

Intr'un crisov dela Mihaĭu-vodă Racoviţă din 1726 (Cond. Mss. Asachi, t. I p. 512, 514, în Arch. Stat. din Buc.) se menţionéză un boĭer „Ianache *Barbalată*“ cu nevésta sa „Catrina *Barbălătoae*“.

In vechea nóstră ierarchiă, chiar în prima jumătate a secoluluĭ XIX, *barba* m a r e era unul din semnele cele distinctive ale unuĭ boĭer de tréptă înaltă. E fórte interesantă în acéstă privinţă următórea naraţiune a unuĭ d i v a n i t:

Constantin Golescu, Călătoria, 1826 p. 161: „La noĭ, lăcuitorii din multa juguire ce aŭ avut şi neluminare nu'şĭ cunoaşte nicĭ datoria cătră altul, aducând închinăcĭune numaĭ aceluĭa de care să téme, cum stăpânuluĭ său, zapciuluĭ, ispravniculuĭ de'l va cunoaşte, ĭar cătră orĭ-care om nu-şĭ scoate căcĭula, fie măcar de cé maĭ mare tréptă. Cum mi s'aŭ întâmplat chĭar mie să mă întâlnesc cu mulţĭ lăcuitorĭ cu căruţe pe drumurĭ, şi nicĭ unul nicĭ căcĭula şĭ-au scos, nicĭ drumul jumătate mĭ-aŭ dat, în vréme ce, v ă z i n d u - m ĕ cu *barbă*, m'au c u n o s c u t că s â n t de t r é p t a D i v a n u l u ĭ. Iar maĭ tâ-

năr fiind, dar Ispravnic și împrejurat de slujitorĭ, atuncĭ întâlnindu-mă au căzut la pământ cu capetele goale...“

v. *Boĭer*.

„A căuta cuĭ-va în *barbă* = a stima, a respecta pe cine-va, a'și stăpâni furia cătră el pentru vîrsta saŭ óre-carĭ virtuțĭ ce posedă“ (Costinescu).

Pentru un popă, *barba* este nu numaĭ o podóbă, dar încă un atribut atât de esențial, încât: a rade *barba* popeĭ însemnéză: a'l respopi, a'ĭ lua darul.

Țichindél, Fabule 1814 p. 60: „Insă ĭată nevoe mare! că zic oameniĭ: pre popa încălțat cu opincĭ și pre popa fără *barbă* nu trebue crezut; și apoĭ ačasta încă le maĭ ține *barbele*...“

„Nu maĭ tacĭ, popă? că fac de 'țĭ rade *barba*!“ (Laurian-Massim).

v. *Popă*.

Judecând după următorul text, raderea *barbeĭ* se întrebuința une-orĭ ca pedépsă și pentru poporul de jos:

Ion Canta, Letop. III p. 179: „Acest Domn [Constantin Mavrocordat] cu domnia întâĭ aŭ urmat cu obiceĭurile altor Domnĭ, ĭară într'acésta a doua domnie multă supărare aŭ făcut țăreĭ cu obiceĭurĭ noue, și macar-că în doĭ anĭ ce aŭ domnit văcărit n'aŭ scos, dar aŭ scos hărtiĭ: pre toată luna și sărac și bogat și tănăr și bătrân, tot omul să aĭbă pecete în sîn, și pre toată luna cerea capurĭ, și mulțĭ oameni de frică și de sărăcie fugĭa prin munțĭ și prin codri, și mulțĭ perĭa de frig și de foame, și mulțĭ din fruntașiĭ satelor s'aŭ primejduit cu ulița și le-aŭ ras *barbele*...“

„A rade *barba* cuĭ-va=a'l înfrunta, a'l bate“ (Costinescu).

Deja la vechiĭ Romani, a pune mâna pe *barba* cuĭ-va era privit ca o gravă insultă.

Persius, II, 28:

Idcirco praebet stolidam tibi vellere bar-
[bam Iuppiter...

Horatius, Sat. I 3, 133:

...vellunt tibi barbam
Lascivi pueri...

Martialis, X, 90:

Barbam vellere mortuo leoni...

Se scie legenda din Tit-Liviŭ (V, 41) despre luarea Romeĭ de cătră Galĭ: a fost de ajuns ca un Gal să atingă ușurel *barba* senatoruluĭ Papirius pentru ca acesta, furios de o asemenea insultă, să'l isbéscă cu măciuca: „scipione eburneo in caput incusso iram movisse“. Cu acéstă ocasiune Tit-Liviŭ ne spune, că pe atuncĭ fruntașiĭ Romeĭ purtaŭ toțĭ *barbe* lungĭ: „barbam suam, ut tum omnibus promissam...“ De aci „*barba* strămoșilor“ la Juvenal, XVI, 31: „barba majorum“.

Cu tóte astea, Românul rîde de *barba* mare saŭ *barba* lungă.

Proverbiĭ din colecțiunea luĭ P. Ispirescu (Tocilescu, Rev. I p. 451):

„*Barba* lasă să se ducă, capul să trăéscă“;

„*Barbă* mare,
Dar minte n'are“;

„*Barbă* lungă pînă 'n burtă,
Și minte pînă 'n gât scurtă...“

Zilot, Cron. p. 20: „ocârîta ispravă a Căpitan-pașeĭ și a celor-lalțĭ pașĭ, plinĭ de *barbă* și goĭ de minte...“

Ast-fel epitetul „*barbă* mare“ putea fi luat și ca insultă, ca „sudalmă“ după expresiunea vechilor legĭ românescĭ.

Pravila Moldov. 1646 f. 123 b.: „De va dzice neștine altuĭa: tu aĭ *barbâ*

mare, ĭaste cuvântŭ ce să prinde şi drept sudalmâ şi nu dreptŭ sudalmâ, pentru că acéstĭa cuvinte să chĭamâ ca neşte izvoade, şi gĭudeţulŭi mai bine créde cumŭ să fie fără de sudalmâ, drept acéĭa nu să va certa atunce acela č'aŭ dzis acélĭa cuvinte..."

Tot aşa, numaĭ cu ortografia schimbată, în Pravila luĭ Mateĭu Basarabă, 1652 p. 81.

Alte ḑicĕtorĭ saŭ locuţiunĭ proverbiale despre *barbă*:

„Cine scuĭpă în bătaea vîntuluĭ, îşĭ scuĭpă în *barba* sa=cine batjocoresce pre altul, pre sine se batjocoresce" (R. Simu, Transilv., c. Orlat).

Ţichindél, Fabule 1814 p. 90: „să aĭ tu atâta minte în crierĭ câţĭ perĭ în *barbă*..."

Despre îmbătrânire:

Jipescu, Opincaru p. 56: „Ca s'ajungĭ acolo, hine, va să'ţĭ ningă 'n cap nitel şi să porţĭ gâsca 'n *barbă*.."

De asemenea:

An scuĭpam în ĭarbă
Şi es-timp în *barbă*...

(Pann, II, 146).

„Cine are *barbă*, să'şĭ cumpere şi pieptene" (ibid. III, 111).

„Tragĭ nădejde ca spânul de *barbă*" (ibid. III, 118).

Laurian-Massim (Gloss. 228): „să nu se facă dîră prin *barbă*=să nu se deschidă cale, să nu se facă început, să nu devină un învĕţ".

Zilot, Cron. p. 46: „El tot acela era, sărmanul; dar ce folos! că'şĭ dedese *barba* în mâna fiĭu-seŭ, şi cum este vorba rumânéscă: cum îĭ cânta, aşa juca..."

In graĭul tălharilor, „mĕ mănâncă *barba*" însemnéză: „vĕḑ ce-va pe care aş vré să'l fur".

Basmul bucovinén „Ceĭ treĭ tălharĭ" (Sbiera, Poveştĭ p. 268): „Intrând pe uşă în casă, aŭ aruncat unul din eĭ ochiĭ în pod şi, zărind o slănină mândră şi grósă aninată 'n pod, aŭ ḑis cătră cela-l'alt: Fărtate, mĕ mănâncă *barba*! — Lasă c'om rade-o! respunse cela-lalt..."

„*Barba* luĭ Solomon" pare a juca un rol în vrăjile poporane.

Costachi Stamati, Muza I p. 116:

Iar ca să'l poţĭ omorî,
Tot drept în pept să isbescĭ,
Unde avanul de Han
Pórtă baĭer fermecat
Ce este puterea sa,
Fiind în baĭer cusut
Un deget afurisit,
Câte-va fire de pĕr
Din *barba* luĭ Solomon
Şi alte lucrurĭ drăcescĭ...

v. *Solomon*.

II. *Barbă*=bărbiă, maĭ ales la femeĭ şi la copiĭ.

A. Pann, II, 95:

O văduvă 'n vîrstă, bătrână, zbârcită,
Cu doĭ dinţĭ în gură, *barba* ascuţită,
Nas cât pătlăgéua...

C. Negruzzi, „Cum am învĕţat românesce": „Mumele uĭmite suspinaŭ sub bonetele înhorbotate. Lacrimĭ de bucuriă isvoraŭ din ochiĭ lor, o dată frumoşĭ póte, dar acum stînşĭ şi împregĭuraţĭ de un cerc purpuriŭ; aste lacrimĭ, strecurându-se pe lîngă sbârciturile nasuluĭ ca pe nişte uluce firescĭ, ajungeaŭ sub buza dedesubt, unde *barba* întórsă în năuntru le opriă ca o stavilă..."

Laurian-Massim: „Ce de bube a scos copilul pe *barbă*!"

III. *Barbă*=perĭ lungĭ carĭ cresc sub bot saŭ sub cĭoc la unele animale:

barba mămuței, *barba* țapului, *barba* cosoșului...

Cimilitura despre „Capră“: „Cine se nasce cu *barbă*?“ (Șeḍetórea 1892 p. 63).

Laurian-Massim: „Ce frumósă *barbă* are cocoșul nostru!“

Metaforic se ḍice *barbă* despre o parte a unuĭ vas saŭ vre-un alt lucru pe care poțĭ să apucĭ ca de *barbă*.

Ghicitórea despre „Fedeleș“:

Urduc-burduc,
De *barbă* 'l duc,
De *barbă* 'l aduc.

(G. D. T., Poes. pop. 227).

IV. In botanică, se deosebesc la unele cereale varietățĭ cu *barbă* și fără *barbă*: grâŭ cu *barbă*, orḍ cu *barbă*, „*barba* spiculuĭ“ (L. M.). Apoĭ un număr de plante se numesc:

barba-boĭeruluĭ,
barba-călugăruluĭ,
barba-capreĭ saŭ *barba*-popeĭ,
barba-împăratuluĭ,
barba-luĭ-Aron,
barba-lupuluĭ,
barba-Sasuluĭ,
barba-Ungururuĭ,
barba-ursuluĭ,

despre carĭ se vorbesce la locurile lor.

v. [1.2]*Bărbat.* — *Bărbiă.* — *Bărbuță.* — *Bărbóe.* — *Bărbăriă.* — *Bărbătuș.* — *Bărbier.* — *Bărbos...*

Barbòvski, n. pr. pers.; une ancienne famille noble moldave. O veche familiă boeréscă din Moldova, care din numele seŭ primitiv Bărbescu dela Barbu făcuse deja în secolul XVI *Barbovski* pentru a imita finalul -owski al numilor nobilitare polone. Să se observe că numele propriŭ Barbu nu există de loc la Polonĭ și nicĭ la ceĭlalțĭ Slavĭ.

v. *Barbu.*

Moda de a acăța câte un -ski la nesce numĭ curat românescĭ s'a introdus în Moldova din ḍilele luĭ Alexandru cel Bun, încuscrit cu curtea din Cracovia. Așa la 1404 ne întimpină boĭerul „Bârlea Horlovski=de Hărlâŭ“ (Ulĭanitzki, Матеріалы p. 15), la 1407: „Mihail Dorohunski=de Dorohoĭu“ și „Ilieș Dumitrovski=de Dumitrescĭ“ (ibid. p. 16), la 1433: „Jurjea Fratovski = de Frătescĭ“ (ibid. 34) etc.; ĭar într'un act din 1435 ne isbim de o listă întrégă de boĭerĭ cu -ski:

Isaia Banovski,
Ucliata Zubrovski,
Ștefu Șerbanovski,
Duma Braniștarski,
Mândrea Jumatatinski,
Stancĭul Bagaetski,
Stan Bărlea Voroniț̦ski,
Vitolt Ripujinski,
Denisco Hropotovski,
Steț̦co Jurjea Toporovski,
Danco Jurjea Fratovski,
Iliaș Negrinski,

și alțĭ câțĭ-va (Ulĭanitzki, p. 50). Dacă acéstă modă ar fi persistat, întréga boĭerime a Moldoveĭ luă un aspect curat polones, deși în sînul eĭ nu se află nicĭ un Polon; și n'ar lipsi, de sigur, istoricĭ carĭ, pe un asemenea temeĭu, să susțină originea slavică a nobilimiĭ la Românĭ.

Cel maĭ vechĭu *Barbovski* cunoscut este marele boier al luĭ Petru-vodă Rareș, menționat în crisovul din 1530 (Archiva ist. I, 133) ca „portar al Sucevеĭ (**Барбовского портарꙗ сочавскаго**)“, adecă castelan al capitaleĭ Moldoveĭ, demnitatea care se tradúcea obicĭnuit prin hatman.

Despre acest *Barbovski* vorbesce Urechia, Letop. I p. 1.7: „[Petru-vodă Rareș] aŭ trimis pre Grozea Vornicul cel mare și pre *Barbovski* hatmanul, carii era maĭ credincĭoș̦i din boĭerii seĭ...“

De atunci familia *Barbovski* a scăḑut pe nesimţite la trépta de boerinaşĭ.

Pe timpul luĭ Vasile-vodă Lupul trăĭaŭ ca „boĭerĭ de ţéră“ în districtul Dorohoĭuluĭ: Pentelie *Barbovske* şi Pătrul *Barbovske* (Condica Mss. a mănăstiriĭ Bărnova p. 51, în Arch. Stat. din Buc.).

„Păntelei *Barbovskiĭ*“ figuréză şi într'un act din 1656 (Arch. ist. III, 233), unde tot-o-dată se menţionéză satul Barbesciĭ, forma toponimică dela patronimicul Bărbescu, de unde s'a polonisat apoĭ *Barbovski*.

In fine, între boieriĭ moldoveni emigraţi în Polonia cu Ştefan-vodă Petriceĭcu era şi: Ion *Barbowskiy* (Arch. ist. I, 53).

Nu scim, dacă acéstă familiă maĭ există astăḑĭ.

v. *Barnovski.—-ski.*

Bàrbu, n. pr. pers. m.; Balbus? *Barbu*, maĭ adesea articulat *Barbul*, la genitiv *Barbuluĭ*, la vocativ *Barbule*, a fost tot-d'a-una unul din numile cele maĭ poporane la Romănĭ, maĭ ales în Ţéra-Românéscă, atât la boieriĭ precum şi la ţeranĭ. El nu se află în calendar, şi de aceea *Barbiĭ*, printr'o asociaţiune curat fonetică, îşĭ serbéză ḑiua onomastică la sânta Barbara, cu care însă n'aŭ a face etimologicesce. Românul *Barbu* să fie óre din latinul Balbus, un nume fórte obicĭnuit la vechiĭ Romanĭ? saŭ nu cum-va se va fi trăgênd dintr'un nume vechĭu latin nu maĭ puţin obicĭnuit Barba, cu trecerea finaluluĭ *-a* în *-u* prin analogiă cu majoritatea nomenclatureĭ personale bărbătescĭ? Este greŭ a ne rosti între ambele ipotese. In orĭ-ce cas, *Barbu* nu există la veciniĭ noştri Slavĭ, decât numaĭ la Bulgarĭ prin împrumut dela Românĭ, une-orĭ chĭar sub forma cea articulată *Barbul*, fie păstrată intactă, fie prefăcută în Barbur. Ast-fel într'o baladă poporană bulgăréscă publicată de Bezsonov (Временникъ Моск. Общества исторіи, t. XLIII p. 223—27) ne întimpină la un loc Radul şi Barbur.

Ion Ghica, Scrisórea XVI: „Pe cel de 'ntâĭu îl chema *Barbu* şi'ĭ ḑicea Bărbucică...“

Balada „Fata Bărbuleseĭ“:

> Sus pe malul Oltuluĭ,
> La casele *Barbuluĭ*,
> *Barbuluĭ* boĭeruluĭ...

şi maĭ jos nevésta luĭ: Bărbulésă (Bibicescu, Poes. pop. 261 sqq.).

Hora *„Barbu“*:

> *Barbule* din Resucenĭ,
> Ce caţĭ la noĭ la Strâmbenĭ?
> Ce caţĭ, *Barbule*, la noĭ?
> Orĭ nu's fete pe la voĭ?...
>
> (Vulpian, Text p. 20).

Variantă:

> Ce caţĭ, *Barbule*, la noĭ?
> Nu sînt fete pe la voĭ?
> — Ba sînt, da's cam mititele,
> Nu mĕ pot iubi cu ele...
>
> (Alex., Poes. pop.[2] 335).

In Moldova numele *Barbu* a devenit fórte rar, şi'l maĭ pórtă numaĭ dóră Ţiganiĭ.

Cântecul „Pluguluĭ“ din Moldova:

> Dar a ajuns plugul într'un os de rîmă
> Şi s'a făcut micĭ şi fărâmă;
> Eŭ de grabă l'am luat
> Şi la *Barbu* ţiganul,
> Care bate cu cĭocanul,
> Am alergat...
>
> (Analele literare, 1888 p. 43).

Din *Barbu* se forméză patronimicul Bărbulescu şi toponimicul Bărbulescĭ.

v. *Barbovski.—Bărbucă.—Bărbucică.*

Barbùn (pl. *barbunĭ*), s. m.; t. de Zool.: barbeau, Cyprinus barbus. Un pesce de rîŭ, cu patru fire de barbă împregĭurul gureĭ, din care causă se numĭa lătinesce barbus, barbo, barbulus (Nemnich), de unde tóte numirile sale neo-latine, apoĭ prin împrumut dela Românĭ serbul barbun alăturea cu numele curat slavic „bradavatitza“ şi neo-grecul μπαρμπούνι (Cihac, I, 22). Forma românéscă *barbun*, ca şi cea veneţiană barbon, vine din prototipul latin barbonem, întocmaĭ ca „păun“ din „pavonem“. *Barbunul* nu e tocmaĭ gustos, de unde proverbul frances: „Il ressemble au barbeau, lequel n'est bon ni à bouillir ni à rôtir“ (Rolland, Faune popul. III, 148).

v. *Barbă.* — *Pesce.*

Bàrbur s. **bàrbure** (plur. *barburĭ*), s. m.: 1°. sorte de broderie sur la partie supérieure d'une chemise de paysan; 2°. tranchant ou fil d'une hache, d'une cognée. Cuvînt păstrat cu ambele sale sensurĭ, maĭ cu samă la Româniĭ de peste Carpaţĭ.

Frâncu-Candrea, Munţiĭ apusenĭ p. 98: „*Barbur*, lărgitura cămeşeĭ bărbătescĭ dela pept şi spate“; ĭar la pag. 12 căméşa e descrisă aşa: „Cămaşa la guler e cusută cu arniciŭ, mânecele la încheietura pumnuluĭ sînt cu pumnişorĭ saŭ pumnaşĭ de mătase orĭ de arniciŭ, şi e croită cu clinĭ atârnaţĭ susuóră de pave saŭ păviţe, carĭ se împreună la pept şi la mijlocul spatelor de aşa numitul *barbur*...“

Doĭna din Ardél (I. B., Trans. 307):

Maĭcă, pînă ce-oĭu veni,
Tu cămaşă mi'ĭ croi,
Dar să n'o coşĭ omenesce,
Ci s'o coşĭ cătănăşesce:
Pe *barburul* de 'nainte
Pune plug cu şése vite,
Pe *barburul* dinapoĭ
Pune plug cu şése boĭ...

unde d. Jarnik observă în notă (p. 350): „După cât am aflat, *barburul* este o chindisitură în formă de triunghĭu“, ĭar în Glosar (p. 20) traduce cuvîntul prin „broderie“, ş'apoĭ într'o notă (p. 350) adaogă: „cuvîntul se întrebuinţéză şi despre alte lucrurĭ, de ex. *barburul* toporuluĭ“.

„*Bàrbure* se numesce partea din jos a ascuţişuluĭ uneĭ securĭ; la plural *barburiĭ* securilor“ (S. Lĭuba, Banat, c. Maĭdan).

Intru cât privesce sensul de „tranchant“, care e cel fundamental, Jarnik nu se înşélă când afirmă că *barbur* vine din barbă: „barba toporuluĭ“ saŭ „barba secureĭ“, o expresiune metaforică de aceiaşĭ natură ca „buza“ în doĭna „Lelea vitéză“:

Cine are bardă mică,
Facă'ĭ buza subţirică:
Când s'a repeţi prin glóte,
Să deĭe sărut de mórte...

(Alex., Poes. pop. 2. 319).

De 'ntâiŭ cată să fi fost femininul barbură = lat. barbula, adecă „bărbióră“, trecênd apoĭ la genul masculin prin analogiă cu sinonimiĭ tăiş, ascuţit etc. Cât se atinge de sensul „broderie“, el este posterior, datorindu-se uneĭ óre-carĭ asociaţiunĭ de ideĭ, bună-óră între forma triunghiulară a *barburuluĭ* dela căméşă şi între aceĭa a feruluĭ uneĭ securĭ:

v. *Barbă.* — *Secure.*

Bàrbura, s. f. artic.; 1°. n. pr. pers. f.: Barbare; 2°. jour de la S-te Barbare et les coutumes populaires qui s'y rattachent. *Bàrbura* este o veche formă latină Bàrbara, păstrată la popor în locul formeĭ medievale paleoslavice Varvàra, care figuréză în

calendar. Scăderea luĭ al doilea *-ba-* la *-bu-* este un fenomen de dissimilaţiune, propriŭ silabelor reduplicate.

Slavicĭ, Novele p. 79: „*Barbura* luĭ Corbeĭu veni să spună din partea Simineĭ, că de cu sară nu póte veni...“

Sfânta Varvara se serbézĕ la 4 Decembre, urmată de Sf. Sava şi de Sf. Nicolae, alţĭ doĭ sfinţĭ fórte poporanĭ la Românĭ, ast-fel că cele treĭ ḑile sînt privite în popor ca una şi aceĭaşĭ serbătóre prelungită: o singură *Barburĕ*, „treĭ ḑile rele de bube“ şi în cursul cărora tot-o-dată la ţeranii din Banat —ḑice Simeon Mangĭucă (Calendar pe 1882)—„se face turta de dragoste“.

v. *Dragoste.*

„La sfânta Varvara poporul ḑice *Barbura.* In ḑiua eĭ copiiĭ se îmbărburézĕ cu fructele călinuluĭ la barbă, la frunte şi la obrajĭ...“ (D. Basilescu, Prahova, c. Drajna-de-sus).

Jipescu, Opincaru p. 67: „Ce maĭ aşteptţĭ *barbura*? îmbărburézĕ-te încaĭ, în loc de căline, cu cocolóşe, şi pune'ţĭ şi terciu în cap...“

v. *Îmbărburez.*

„*Barbura* saŭ borbósele, după cum îĭ ḑic ţeranii, se face în prima ḑi a sântuluĭ Sava (4 Decembre) şi se obicĭnuesce aşa: fie-care femee însemnézĕ pe faţa copiilor chipul crucii cu degetul arĕtător muĭat în mĭere saŭ în zahar disolvat. Scopul acesteĭ operaţiunĭ este, ca la aceĭ copiĭ, carĭ nu zăcuseră încă de vĕrsat, să le ésă vĕrsatul dulce ca mĭerea saŭ zaharul. Pe de altă parte, nu se dă copiilor de mâncare mere, pere, prune, nucĭ, cartofĭ, guliĭ saŭ bob, pentru ca să nu ésă vĕrsatul mare ca aceste póme“ (S. Poppescu, Buzeŭ, c. Chĭojdu-Bâsca).

v. *Borbóse.*

La Macedo-românĭ nu există forma *Barbura*, ci numaĭ cea grecéscă Varvara. Prin etimologia poporană dela varvar, acéstă sfântă a căpĕtat acolo un caracter de reutate, pe care nu'l are de loc la Daco-românĭ: ea omóră femeile carĭ lucrézĕ în ḑiua eĭ şi pe carĭ apoĭ sf. Sava — printr'o altă etimologiă poporană — le însăvonézĕ, ĭar sf. Nicolae le 'ngrópă. De aci locuţiunea: „Varvara u 'nvărvără, Sava u 'nsăvănă, ş'aĭ Nicola u 'ngrupă“ (Papa-hagi).

v. *Nicóră.—Sava.*

[1]**Bardàc** s. **bardàcĭu**, s. m.; t. d'Hortic.: variété de prunier. „Prunus domestica şi prunus insititia, aceste doŭ speciĭ daŭ o mulţime de varietăţĭ ce se cultivă în tóte părţile ţereĭ, sub denumirile vulgare de: Prunĭ, Curcudeĭ, *Bardacĭ*, Avramĭ etc.“ (Dr. Brândză, Prodrom p. 67).

Fructul acestuĭ prun se ḑice: prună bardacă, perjă bardacă, saŭ numaĭ: bardacă.

„Soĭurile prunuluĭ: perj, perj-alb, *bardac*, avram, goldan, prun, curcudel şi porumbrel“ (preut N. Sandovicĭ, Dorohoĭu, c. Tărnauca).

„.....perj, prun, prasad, motrun şi *bardacĭu...*“ (G. Pohrib, Berlad).

„Varietăţile prunelor: goldane = prune rotunde, bardace = prune cu gât, avrame = prune marĭ galbene“ (Stareţ Dionisie, Gorj, m-rea Polovragĭ).

Intrebuinţarea cuvîntuluĭ în Moldova şi tot-o-dată în Oltenia indică respândirea luĭ şi o vechime óre-care. D. Şainénu (Elem. turc. p. 13) crede că *bardac* „prun“ este acelaşĭ cuvînt cu bardac „ulcĭor“ din turcul bardak „cruche“. Nouĕ ni se pare cu totul alt-ceva. Descrierea acesteĭ varietăţĭ ca „prună cu gât“ ne face a bănui că bardacă derivă dintr'un prototip slavic bradač „bărbos“, adecă o prună cu barbă. Acéstă etimologiă *bardac* = bradač se împacă cu obicĭnuita

metatesă a luĭ *a* de 'naintea liquideĭ în vorbele românescĭ cele vechĭ împrumutate dela Slavĭ: „b*a*ltă = b*la*to“, „d*a*ltă=d*la*to“, „scov*a*rdă=skov*ra*da“, „g*a*rd=g*ra*dŭ“ etc., ĭar prin urmare: b*a*rdac=b*ra*dač. Cât se atinge de trecerea finaluluĭ slavic -č (*-cĭ*) la Românĭ în -*c* (*-k*), apoĭ este un fenomen de analogiă dissimilativă întocmaĭ ca în „berbec“ în loc de „berbece“, „șórec“ în loc de „șórece“ și altele, adecă forma cea cu *-cĭ* fiind considerată de către popor ca pluralul unuĭ singular cu *-c* (*k*), pluralurile „berbe*cĭ*“, „șóre*cĭ*“, „bard*acĭ*“ aŭ dissimilat analogicesce câte un singular neorganic ca „berbec“, „șórec“, „bard*ac*“. Prin aceĭașĭ procedere, pluralul feminin „prune bardace“ a produs pe singularul bardacă. Cu tóte astea, într'un mod sporadic se aude și forma *bardacĭu*, care ar fi din punct în punct slavicul bradač, dacă nu cum-va este o palatalisare posterióră, deja pe terenul românesc, din forma *bardac* prin acțiunea inversă a analogieĭ asimilative cu pluralul, ca în „cărnaț“ în loc de „cărnat = lat. carnatum“ din causa pluraluluĭ „cărnațĭ“, „Dorobanț“ în loc de „Dorobant = germ. Trabant“ prin pluralul „Dorobanțĭ“ etc. Serbesce un fel de prune se chiamă bardàcliĭa, dar numaĭ în Sirmia, la cóstele Banatuluĭ (Karadžić). Să fie óre un împrumut dela Românĭ?

v. *Prun.*

[2]**Bardàc.** — [2] *Bardacă.*

[1]**Bardàcă.** — v. [1]*Bardac.*

[2] **Bardàcă** s. **bărdàcă** (plur. *bardace, bărdace*), s. f.; cruche, broc. Canã. Ulcĭor. „Vas mic de pămînt, ulcea cu tórtă de bĕut apă“ (Costinescu). Se ḑice la singular și bardac saŭ bărdac. Turcul bardak „pot de terre, cruche“ (Șaĭnénu); la Românĭ însă cuvîntul fiind fórte respândit și de tot țerănesc, nu pare a fi luat dela Osmanliĭ, ci dela Comanĭ, în graĭul cărora: „bardac = urceus“ (Kuun, Cod. Cuman. p. 300).

Basmul „Poveste țerănéscă“ (Ispirescu, Legende p. 263): „Dac' ar fi cine-va să'mĭ dea și mie un colac să 'mbuc și o *bardacă* de apă de isvor să bĕŭ...“

v. *Canã.*

Bàrdă (plur. *barde*, rar *bărḑĭ*), s. f.; hache. „Un fel de secure a tâmplarilor, cu tăișul lat și códa scurtă, cu care lucréză numaĭ cu o mână“ (Costinescu). Altă dată se întrebuința la Românĭ și ca armă de resboĭu. Din maghiarul bárd „hache“ (Cihac).

Biblia Șerban-vodă, 1688, Psaltirea LXXIII, 6:

Ca întru o dumbravă de lémne, cu topoară aŭ tăĭat ușile lui de odată, cu săcuri și cu *bardă* surpară pre elŭ...	Quasi in sylva lignorum securibus exciderunt januas ejus in idipsum, in securi et ascia dejecerunt eam...

Mitropolitul Dosofteĭu, Synaxar 1683 f. 203 b: „Dintru cariĭ, unulŭ cu foamĭa, altulŭ hăcuitŭ și demicatŭ cu *barda*, ĭară al treile băgat în focŭ, să săvârșirâ...“; și maĭ jos:

Martinŭ demicatŭ de *barda* mâciléscâ
Ș'au deschisŭ colnicŭ către vĭața ceréscâ.....

Psaltirea luĭ Corbea, Mss. circa 1700 în Biblioteca Academieĭ Române, ps. LXXIII:

Cu săcure și *bardă* l'au surpat pre el,
Și l'au junghĭat ca pre un nevinovat miel..

Doïna „Lelea vitézã“:

Cine are topor mare,
Scótă-mi'l la foc de sóre;
Cine are *bardă* mică,
Facă'ĭ buza subţirică:
Când s'a repeţi prin glóte,
Să deie sărut de mórte...

(Alex., Poes. pop. 2. 319).

Balada „Grue Grozovanul“:

Două crucĭ numaĭ făcea,
„Dómne-agĭută!“ el ţicea,
Bardă 'n mână apuca
Şi 'n Tătarĭ se arunca,
Ca un vînt înviforat
Intr'un lan de grâŭ uscat...

Cântecul „Pluguluĭ“ din Moldova:

Dar a ajuns plugul într'un os de rîmă
Şi s'a făcut micĭ şi fărîmă;
Eŭ de grabă l'am luat
Şi la Barbu ţiganul,
Care bate bine cu cĭocanul,
Am alergat;
El îndată l'a 'njghebat,
Căcĭ cu *barda* bărduĭa
Şi cu chila chilĭa,
Aşa că singur pe brazdă mergea...

(Analele literare, 1888 p. 44).

A. Odobescu, Scrierĭ I p. 127: „Acea uşă se deschidea pe o scară de pétră închisă între doĭ părepĭ şi dréptă, care ducea într'un pridvor, al căruĭ acoperiş sta rezimat pe stâlpĭ cĭopliţĭ din *bardă*...“

Despre ómenĭ proştĭ şi grosolanĭ: „neluat în *bardă*, cĭoplit numaĭ cu securea“ (R. Simu, Trans., c. Orlat).

In balada „Corbea“ descrierea spînzurătorĭĭ:

Jupânésa Carpena
Adusă din Slatina,
Numaĭ din topor cĭoplită
Şi din *bardă* bărduită,
Pe la vîrf cam ascuţită...

(G. D. T., Poes. pop. 520).

Intr'o variantă:

Jupânésa Carpena,
Sor' bună cu Cânepa,
Adusă din Slatina,
Din pădurea Cocala,
Tăiată cu securea,
Bărduită cu *barda*,
Din teslă frumos luată,
Cu rindéua îndreptată...

(Ibid. 530).

Pluralul *bărdĭ* e rar; în vechile texturĭ ne întimpină numaĭ *barde*.

Cântecul poporan „Bradul şi teĭul“:

Meşterĭĭ că mĕ ochesc,
La pămînt că mĕ trântesc,
Cu *bărdile* mĕ cĭoplesc,
Cu gélâŭ mĕ geluesc..,

(Marian, Bucov. I, 192).

Biblia Şerban-vodă, 1688, Prov. XXX, 14: „nepotul răŭ are dinţi de sabie şi măsălele *barde*...“

v. *Secure*.

Bărdăş. — v. *Barţă*.

Bardiş (plur. *bardişe*), s. n.; ancien t. milit.: hache à longue manche. O armă pe care, în secolul XVII, Românĭĭ aŭ cunoscut'o dela Polonĭ. Cuvîntul e înrudit cu bardă.

Miron Costin, Letop. I p. 247: „*bardişe* este un fel de arme: topoare cu códe lungĭ...“

Polonesce bardysz, rusesce бердышъ „lunata securis“ (Linde).

v. *Bardă*.

Bărdoş. — v. *Barţă*.

Barţ. — v. *Bardă*.

Bărţă (plur. *barţe* şi *berţe*), s. f.; t. de Zool.: Ardea ciconia, cigogne. Pasere călĕtóre, mare, cu cĭocul şi picĭóre fórte lungĭ, pene albe pe corp, de acelaşĭ gen cu cocorul saŭ gruea.

bile de sub sóre. Veţĭ afla numaĭ şi numaĭ albanesce: bard „blanc“. Pretinde-va Rösler că Românĭĭ aŭ adus *barĝa* din Epir? Din norocire pentru noĭ, albanesce bard are exclusivamente înţelesul adiectival de alb, ér la *barĝă* se ḑice „lelek“, încât este evident că Românĭĭ nu aveaŭ ce să împrumute de acolo, ci trebuĭaŭ s'o găséscă într'o altă limbă, în care era şi bard = albus şi *barĝă* = ciconia, ast-fel că, lăsând la o parte pe cel întâĭu, eĭ şĭ-aŭ apropriat numaĭ pe derivatul seŭ. Tot aşa, bună-óră, părinţiĭ noştri aŭ luat în timpiĭ moderni dela Slavĭ vorba „pagubă“, fără să ĭea totodată şi radicala „gubiti“; dacă însă limba slavică nu şĭ-ar fi format „paguba“ din „gubiti“ după cum Albanesiĭ nu şĭ-aŭ format *barĝă* din bard, puteaŭ óre să fi luat Românĭĭ ceea ce nu exista?...“

A doua părere despre *barĝă* eŭ am expus'o la 1878 în „Cuvente den bătrâni“ t. I p. 269. Iat'o:

„Are afiliaţiuni sigure numaĭ cu limbile celtice. In unele dialecte francese o varietate de *barĝă* (ardea garzetta, Buschreiher) se chiamă pînă astăḑĭ bardet, deminutiv dintr'un bard=*barĝă*. Despre vechiĭ Gallĭ, Turnebiŭ (Diefenbach, Origines p. 241, cfr. Kuhn's Beitr. V, 446) ne spune că la dînşiĭ cântăreţiĭ se numĭaŭ bardi, ĭar cĭocârlia bardaea saŭ bardala. Să nu uităm că şi numele latin al *barĝeĭ*: ciconia, în dialectul prenestin conia, însemnéză de asemenea „cântătóre“, dela radicala „can“ (Corssen, Ausspr. [2] II, 248). Să maĭ amintim că la Celţĭ cuvîntul bard presintă o formă armoricană assibilată barz (Belloguet, Gloss. gaulois, 111), deşi acéstă transiţiune, negreşit, este independinte de cea românéscă. Óre nu cum-va dintr'un celtic barza se va fi născut actualul spaniol garza (portuges garça) „*barĝă*“, pĕtruns apoĭ şi 'n Italia? Cât pentru trecerea iniţialuluĭ *b* în *g* la Spanioliĭ, a se alătura: span. guró din franc. bourreau, span. gorracho = borracho din lat. ebriacus“.

Prima din cele doĕ ipotese ale mele a fost adoptată de Hugo Schuchardt (Ueb. Hasdeu's altrumän. Texte p. XXIII), care însă, în acelaşĭ timp, suggeră o fórte ingeniósă idee şi anume: nu cum-va la nascerea românuluĭ *barĝă* şi a spaniolului garza va fi concurs într'un mod óre-care sinonimul latin ardea: „Dennoch liesse sich das südromanische und das ostromanische Wort zusammenbringen, wenn man von lat. ardea ausginge, worauf dort garz (in garzone, vgl. franz. garce) eingewirkt haben würde, hier ein alteinheimisches Wort bard“.

Să supunem procesul uneĭ noue cercetărĭ, utilisând nesce materialurĭ, pe carĭ nu le cunoscurăm nicĭ la 1873 nicĭ la 1878.

In Oltenia şi'n Banat, adecă în chĭar cuĭbul naţionalităţiĭ române, s'a păstrat pînă astăḑĭ o formă neasibilată: bard, foneticesce maĭ veche decât *barĝă*.

„Cucostîrciĭ pe la noĭ se ḑic bardoşĭ, la singular bardoş“ (Banat, c. Jupalnic lîngă Orşova).

„Pe la noĭ *berĝeĭ* ĭĭ ḑice bardăş, de ex.: vĕḑurăm bardăşiĭ; era numaĭ bardăşĭ“ (preut R. Popescu, Mehedinţĭ, c. Isverna).

Fie dară celtic ca în a doua a mea ipotesă, fie tracic ca în cea de'ntâĭu, *barĝă*, adecă bardă, este la noĭ un element lexic ante-latin, primit dela Dacĭ, carĭ la rîndul lor puteaŭ să'l fi moştenit dela Tracĭ, saŭ să'l fi împrumutat dela Celţĭ, una din doĕ.

Găsind pe acest bardă în Dacia ca termen autocton, „alteinheimisches Wort“ după expresiunea luĭ Schuchardt,

legionarii romani n'au uitat totuşi pe străbunul latin ardea, din care fonetica românéscă trebuia să facă arḑă.

De aci ambii sinonimi înriurind unul pe altul, prin fusiunea bardă+arḑă s'a născut actualul *barḑă*.

Ceea ce confirmă din punctul de vedere semasiologic acéstă etimologiă, datorită luminóseĭ observaţiunĭ a luĭ Schuchardt, este că cel-lalt nume românesc al *barḑeĭ*: cocostârc, s'a născut şi el prin fusiunea a doĭ sinonimĭ: cocor şi stârc.

Decĭ:

barḑă = bard + ardea : : cocostârc = cocor + stârc.

Barḑa a dat limbeĭ nóstre istorice câte-va interesante derivate:

1o. Numele personal Barḑe saŭ Bérḑe şi Barḑu.

Intr'un crisov dela Stefan cel Mare din 1502 (Cond. MSS. Asaki t. 2 f. 24, în Arch. Stat. din Buc.) se vorbesce despre boĭerul *Bérzĭa* (Бѣрзꙗ).

Crisov dela Miron-vodă Barnovski din 1629 (Cond. MSS. Asaki f. 92): „Gheorghie ficĭorul Zbĭarăi nepotul Barzúlui...“

Zapis muntenesc din 1649 (Doc. Rom. I No 244 în Arch. Stat. din Buc.): „locurele anume, la părul lu Barzu 2 locure...“

2o. Numele personal Barḑotă, cu acelaşĭ sufix -otă ca în „Calotă“, „Albotă“, „Bòotă“, „Càpotă“, „Arnotă“, „Başotă“, „Balotă“ etc., de unde apoĭ topicul Bărzoteni, vechĭu sat în Vâlcea a mănăstiriĭ Hurezu (Condica MSS. a Hurezuluĭ în Arch. Stat. din Buc., t. 56, 59, 62 etc.); de asemenea doŭ părae în Tutova: Bârḑota şi Bârḑoţel (Condrea, Dicţ. geogr. al Tutoveĭ p. 21).

v. *-otă*.

3o. Numele local compus Bărzogârlă = *Barḑă*+gârlă, analog cu numele local compus „Cĭorogârlă = Cĭóră+gârlă“: Bărzogârlă, o localitate peste Olt menţionată în actele mănăstiriĭ Tisména (Doc. Rom. I în Arch. Stat. din Buc., N-rile 54, 55).

4. Intr'o hotărnicià din 1764 (Cond. MSS. a mănăstiriĭ Snagovu în Arch. Stat. din Buc. f. 44 a): „piscul *barḑeĭ*“, unde este de observat genitivul cu *-a-* în loc de: *berḑeĭ*.

v. *Cocor.* — *Cocostârc.* — *Stârc.*

Barḑu. — v. *Barḑă*.

Barèm s. **bàrem**, adv.; au moins, du moins. Se maĭ aude: *barim* şi *barâm*. Sinonim cu măcar, batâr, încaĭ, cel puţin. Turcul barim „du moins“ (Barbier de Meynard), de unde Serbiĭ şi Bulgariĭ aŭ luat şi eĭ barem saŭ barim (Miklosich), ba şi Albanesiĭ bari saŭ bare (Gustav Meyer). Cihac totuşi (II, 479) vrea cu orĭ-ce preţ să tragă pe *barem* din maghiarul bàr „quoique“, de unde numaĭ pe a-locurĭ în Ardél se aude bar (Tribuna din Sibiŭ, 1890 No. 85).

„In loc de macar pe la noĭ se ḑice maĭ mult *barâm* şi batâr, de ex.: *barâm* o léckă de pâĭne, saŭ: batâr o léckă de pâĭne (N. Petricénu, Iaşĭ, c. Popescĭ).

Cântec din Ardél:

Eŭ mĕ duc, mândra remâne.
Cum s'o fac s'o duc cu mine?
Barem calea jumătate,
Să n'o las aşa departe!

(I. B., Trans. 112).

Tot de acolo:

Bade, inimă de pĭatră,
Ce nu viĭ la-noĭ vr'o dată?
Barĕm numaĭ pînă 'n casă,
Să mĕ veḑĭ pe min' mirésă;
Barĕm numaĭ pîn' la pórtă,
Să mĕ veḑĭ pe mine mórtă...

(Ibid. 143).

Balada „Petrea şi Măcinica“:

Bate-o-aş, de-o aş puté,
Pînă pielea ĭ-ar crepa,
Ca să maĭ capete minte
Barăm cât un bob de linte...

(Tribuna din Sibiiu 1887, p. 15).

Basmul „Voĭnicul cel fără de tată“ (Ispirescu, Legende, p. 123): „Voĭniculuĭ ĭĭ păru bine de astă întâmplare, maĭ cu samă—gândĭa el—că va fi *barim* o slugă în curte...“

P. Ispirescu, Câtea 'n varză (Col. l. Tr. 1882 p. 127):

„— Ce să'ţĭ daŭ, mĕ, omule? ce să'ţĭ daŭ acum la mĭedul noptiĭ?

„— Scól' şi fă *barim* o azimĭóră, că étă sînt pocăltit de tot...“

Basmul „Sfîntul Arhanghel“ (Stăncescu, Basme p. 288): „Tot sînt eŭ sărac lipit pămîntuluĭ, *barim* să găsesc copiluluĭ un naş cu dare de mână să ne maĭ fie şi de un ajutor...“

Slavicĭ, Novele p. 429: „Dac'o fac, să o fac *barem* deplină!...

Delavrancea, Trubadurul p. 145: „Eĭ, dar la lăsatul-seculuĭ de paşte e maĭ mare păcatul să nu'şĭ facă *barim* datinele moştenite dela părinţĭ. Nu să'şĭ mănânce plăcinta cu brânză împreună, nu dóră să bată alviţa băĭatul şi fata la aceĭaşĭ grindă, dar cel puţin ce se cuvine maĭ mult: doĭ bulgărĭ de alviţă şi doĕ lumînărĭ de seŭ...“

v. *Batâr.—Incaĭ.- Măcar.*

Barilcă s. **balèrcă** (plur. *barilce, balerce*), s. f.; baril. Buriŭ, Butoĭaş. Deşi de origine occidentală, acest cuvînt ne-a venit d'a-dreptul dela Ruşĭ sub forma *barilcă*=барылка saŭ барилка, care a devenit apoĭ prin metatesă *balercă*, întocmaĭ cum din rusul horilcă s'a făcut holercă.

Miron Costin, Letop. I p. 254, vorbind despre luxul unuĭ Polon: „Cĭuberele cu care adăpa caiĭ era de argint, şi cofe, şi *barilce*, şi ţinte la hamurĭ...“

Axinte Uricarul, Letop. II p. 163: „împlând tóte vasele căte avea, *barilce* şi altele...“

Amiras, Letop. III p. 133: „o *balercă* aŭ îngropat'o în acea pivniţă, zicând că este vişănap...“

Alexandri, Ginerele luĭ Hagi-Petcu, act. I sc. 6: „Spune stolniculuĭ să scótă din pivniţă o garafă de Comandaria de cea bună... Am adus'o eŭ însumĭ dela Chipru... ţine opt-sute de leĭ *balerca*...“

Cântec de nuntă:

Că mĭ-oĭu face gura leĭcă
Şi pântecele-o *balercă*,
Ca să maĭ pot bé şi holercă...

(Marian, Nunta p. 839).

Oraţiă de nuntă din Moldova:

Avênd pentru oşteni
Buţĭ cu vin
Şi *balerce* cu rachiŭ...

(G. D. T., Poes. pop. 163.)

Ghicitórea despre *Balercă*: „Am o vacă cu buricul în spate“ (Sbiera, Poveştĭ p. 320).

v. *Buriŭ.*

Barim.—v. *Barem.*

Barij
Bariş }.—v. *Bariz.*

Bariz s. **bariş** s. **barij** (plur. *barizurĭ, barişurĭ, barijurĭ*); s. n.; barège, „étoffe de laine-légère et non croisée“ (Littré). Cuvînt curat franţusesc, întrodus la noĭ prin comerciŭ şi devenit fórte poporan.

Baĭcan, Strigările precupeţilor (Buc. 1884) p. 8: „Poftiţĭ să vĕ dăm pălăriă, căcĭuliţă, cojocèle, sumăeşe, mănăluţe, cismuşóre, pantofaşĭ, *barizurĭ*, cituri, materiĭ de lână 'n lână...“

Doĭna „Marióra“:

Of! leliță Mărióră,
Cu polcuța roșióră,
Cu *barizul* foc și pară,
Mărită-te 'n astă véră...
(Marian, Bucov. I, 9).

Despre femeĭ bătrâne, locuțiunea: „a'șĭ da *barișul* pe céfă“ a căpĕtat înțelesul de: „a perde rușinea“.

Delavrancea, Trubadurul p. 148: „bătrânele pré sînt de tot, pré daŭ pilde rele, pré se ocolesc, pré bombăne, pré se uĭtă chĭondorâș, pré 'șĭ daŭ, la vreme de bătrânețe, *barișul* pe céfă și'șĭ pun pólele 'n cap...“

v. *Anghină*.

Bârnee, s. f.; dépouille, butin, proie. Pradă. Jaf. Cuvînt fórte enigmatic: **бърнєє**, care ne întîmpină în Psaltirea Scheiană circa 1500 (ed. Bianu), de unde l'a reprodus întocmaĭ Coresi, 1577, ps. CXVIII:

Bucuru-mă eu de cuvintele tale, că aflaĭu *barnee* multă...	Exsultabo ego super eloquia tua, sicut qui invenit spolia multa...

La Silvestru, 1651: „ca cela ce află dobândă multă...“

In Biblia Șerban-vodă, 1688: „ca cela ce află jafuri multe...“

Nicĭ la Coresi, nicĭ în Psaltirea Șcheiană cuvîntul nu e accentat; este învederat însă că tonul cade pe prima silabă, căcĭ dacă accentul ar fi pe a doua, am avé în textul cirilic: **бърнѣє**, nu **бърнєє**.

Noĭ credem că acest *bârnee* nu e alt ce-va decât o formă metatetică din paleo-slavicul **брaннiє** „luare“, „collectio, *συλλογή*“.

v. *Jaf*.

Barnòschi.—v. *Barnovschi*.

Barnòvschi, n. pr. pers. m.; une branche de l'illustre famille noble moldave Movila. O ramură din némul domnesc al Movilescilor, carea a dat și ea Moldoveĭ un Domn: pe Miron-vodă Movilă *Barnovschi* (1626—1630).

Cantemir (Descr. Mold. ed. Papiŭ p. 45) ḑice că acest principe era Polon: „Miron *Barnovski*, natione Polonus“. Polonul Petricki, scriitor contimpuran, ni'l arată, din contra, nu numaĭ ca pe Român curat, dar încă, înainte de a fi ajuns la Domniă, ca pe cel maĭ înverșunat dușman al Polonilor: „erat in Castris Osmani, 1621, Bernavius, vetusto in nos odio perque latrocinia Podoliae clarus, magna gratia Valachus“ (apud Engel, Gesch. d. Mold. 262). In resboĭul turco-polon din 1621 Miron *Barnovschi*, în capul uneĭ cete de voluntarĭ Moldoveni, îngrozise pe Poloni prin vitejia sa personală. Iacob Sobieski (Comment. Chotinensis belli, Dantisci 1646 p. 32) îl numesce: „Bernascius, praedonum gentis suae fax“. „Bernawski,—ḑice Stanislaŭ Lubomirski (Zegota Pauli, Pamiętniki o wyprawie Chocimskiej, Krak. 1853 p. 73)—este fórte bine vĕḑut de Sultanul Osman, căruĭa ĭ-a dat vr'o câte-va ḑecimĭ de Poloni prinșĭ viĭ în resboĭu și pe care'l sfătuesce de a merge drept asupra Cameniței“. Tocmaĭ despre acel resboĭu vorbesce Miron Costin, Letop. I p. 259, când ḑice: „După moartea Raduluĭ vodă celuĭ Mare, boerĭ și țéra, văzând pre *Barnovschi* ce era Hatman pre aceĭa vreme, om de țéră și fără ficĭorĭ, cunoscut și la Poarta Impărăției pentru slujbele ce făcusă la Hotin în vremea luĭ Sultan Osman,—aŭ ales cu glasurile tuturor pre *Barnovschi* Hatmanul la Domnie“.

Adevĕratul ném al acestuĭ principe, după cum am maĭ spus, era Movilă, ĭar *Barnovschi* nu este decât o pore-

clă croită după modelul polon din numele moşieĭ Bărnova (v. *Barbovschi*). El-însuşĭ, în maĭ tóte crisóvele sale, îşĭ dă numele întreg: „Miron Movilă *Barnovschi*“ (Arch. ist., passim.).

Tatăl seŭ, la 1606, sub Ieremia Movilă, Dumitru *Bărnovske* era mare-postelnic (Cond. Asaki t. I f. 85 a., Mss. în Arch. Stat. din Buc.). Intr'un zapis din 1583 Ieremia Movilă, pe atuncĭ mare-vornic, şi cu toţĭ fraţiĭ seĭ, fiĭ aĭ mareluĭ-logofĕt Ion Movilă, numesc pe acest Dumitru: „nepotul lor Dumitru fiĭorul luĭ Văscan Movila părcălabul“, adaogênd că într'o vreme el „aŭ fostu pribag în Ţara Românéscă“ (Cond. Asaki t. I f. 456). Văscan Movilă, bunicul luĭ Miron *Barnovschi* şi vĕr-primar cu Ieremia Movilă, căcĭ nu era frate bun cu dînsul, este cel întâiŭ dintre Movilescĭ care 'şĭ dedese porecla de *Barnovschi* şi care jucase un rol însemnat sub Despot-vodă. Sommer (Vita Despotae pag. 38, 45, 142) vorbesce de maĭ multe orĭ despre dînsul, punêndu'l între boĭerĭĭ ceĭ maĭ de frunte aĭ Moldoveĭ: „Proceres qui dignitate et opibus pollebant plurimum: Bernovius, Moczog et Stroicza...“

O frumósă legendă despre calul luĭ Miron *Barnovschi* se citesce la Ion Neculce, Letop. II p. 203: „Când ĭ-aŭ tăĭat capul luĭ *Barnovskiĭ*-vodă, calul luĭ aŭ şi început a sări, cât n'aŭ maĭ putut să'l ţie Comisul în mână, şi scăpându'l din mână pe loc aŭ căzut de aŭ murit. Şi văzând Turcĭĭ, mult s'aŭ mirat şi aŭ zis: nevinovat aŭ fost acest om...“

Miron Costin, Letop. I p. 268: „Se pomenesce den zilele luĭ [*Barnovschi*-vodă] şi o ĭérnă ce căzuse în luna luĭ Mart, cărĭĭ ĭernĭ îĭ zic: Iarna luĭ *Barnovschi*-vodă...“

Obiceĭul de a califica ĭernele cele grele cu numele principeluĭ care domnĭa atunce, a remas la Românĭ până în timpiĭ moderni; bună-óră la Zilot, Cron. p. 10: „Ĭérna acésta aŭ fost din cele osebite, că şi zăpadă năprasnică aŭ căḑut, şi viscole deosebite şi gerurĭ aŭ fost; pentru aceea aŭ remas de se pomenesce: ĭérna de la Hangeriul...“

v. [2]*Movilă*.

Bărniţă. — v. *Burniţă*.

Bàros s. **barós** (plur. *baróse* şi *barosurĭ*), s. n.; gros marteau de forge. Cuvînt ţigănesc luat din grecul *βάρος* „poids“.

Cântecul Vasilceĭ:

Cĭobotarĭ cu 'ntinsorile,
Lăutarĭ cu arcuşele,
Ţigani cu *barósele*...

şi maĭ jos:

Românĭ cu topórele,
Ţigani cu *barósele*,
Cobzarĭĭ cu cobzele,
Lăutarĭĭ cu diblele,
Casapĭ cu masatele,
Oltenĭ cu palanţele,
Dăncĭucĭ cu copăile,
Bucătarĭ cu cleştile...

(G. D. T., Poes. pop. 135—6)

„Plugurelul“ din Moldova:

Nanu cum îl auḑĭa,
Indată afară eşĭa,
Cu *barosul* d'a spinare,
Cu ilâul după cap,
Negru ca un drac...

(Analele literare 1883 p. 51).

Cântecul de frică al Ţiganuluĭ într'o satiră poporană:

Temi-te tu, pilă?
— Nicĭ ţiră!

Dar voĭ,
Foĭ?
— Niçĭ noĭ!

Dar tu, *baros*?
Tu eştĭ maĭ fricos,
Ĭa dă-te jos!

(Familia 1885 p. 524).

O variantă:

Tu, *baros*,
Să mergĭ pe jos;
Tu, cleşte,
Mergĭ bărbătesce...

(P. Ispirescu, Snóve p. 117).

v. *Ţigan.*

Barşòn (plur. *barşóne*), s. n.; 1°. velours rouge pourpre; 2°. sorte de coiffure de femme. Maghĭarul bársony. Se aude numaĭ la Româniĭ de peste Carpaţi. Sinonim cu catifea şi cu vechĭul urşinic.

Cântec din Ardél:

Că'ĭ rochiă de *barşon*,
Ş'aştéptă mână de domn;
Rochiă de catifea:
Umblă domniĭ după ea...

(Bibicescu, Poes. pop. 222).

Strigătură din Ardél:

Câte şute,
Câte mute,
Tóte 's cu *barşon* pe frunte;
Lelea cu *barşónele*
Nu şti mulge oile...

(I. B., Trans. 424).

Alta:

Şóde vremĭ am ajuns, Dómne!
Că fetele 's tóte dómne:
Cu laĭbere de *barşóne*
Şi cu şurţurĭ de cartóne,
Părinţiĭ le mor de fóme!

(Gaz. Trans. 1888 No. 52).

Pe lîngă *barşon* se maĭ aude în regiunea Turdeĭ şi forma metatetică *braşon* (Mândrescu, Elem. Ungurescĭ p. 39).

v. *Catifea.*

Basamàc (plur. *basamacurĭ*), s. n.; eau-de-vie de la pire espèce. Sinonim cu holercă, tărîş, pocirlă. *Basamac* se face din rachiŭ de bucate — porumb saŭ grâŭ — amestecat pe jumătate cu apă, une-orĭ chĭar 1/4 rachiŭ la 3/4 de apă.

Dr. C. Istrati, O pagină din istoria contimporană p. 295: „... otrăvitóre băuturĭ: pocirlă, tărîş, *basamac*, rachiŭ de Moldova, carĭ omóră clasa nóstră de jos!...“

Basamac circulézĭ une-orĭ şi ca porecle pentru beţivĭ, bună-óră într'un cântec:

Basamace,
Nu te face,
Adă testimelu 'ncóce!...

Cuvîntul nu e vechĭu, şi totuşĭ a ajuns a fi fórte respândit. El se trage probabil dintr'o înjurătură ungurésc ă trivială.

v. *Horilcă.*

Bàsamă, adv.; apparemment, à ce qu'il paraît. O contracţiune din bag samă. Sinonim cu pe semne. Acest adverb se aude la Românii din Biharia (Conv. lit. 1887 p. 1004).

v. *Bag.* — *Samă.*

Basaòchĭu s. **bazaòchĭu** (plur. *basaochĭ*, *bazaochĭ*), adj. et s. m.; drôle, coquin, mauvais plaisant. Deşanţat. *Basaochĭu* se aude numaĭ în Moldova.

Alexandri, Harţă rezeşul, sc. 14:

„Harţă: Da ce este aicĭ? Ce plângĭ, Măriucă?

„Măriuca: Cum n'oĭu plânge, bădică,

dacă vine *basaochiul* ista, de'mĭ tăvălesce pânza cu picĭórele luĭ... gĭócă pe dînsa ca un curcan șuerat...“

Unul din jocurile copilărescĭ cele maĭ obicĭnuite este enumerațiunea comică a diferitelor părțĭ ale obrazuluĭ, bunăóră la Francesĭ:

Menton fourchu,
Bouche d'argent,
Nez cancan,
Joue bouillie,
Joue rôtie,
Oeil de Picard,
Oeil de saint Martin,
Tape, tape, tape sur le robin...

(Rolland, Jeux de l'enfance p. 19).

In Moldova unul din asemenea jocurĭ sună așa:

Barba bărbăriă,
Gura gurăriă,
Nas năsăliă,
Ochĭ *bazaochĭ*,
Sprîncene coțofene,
Frunte vălătuc,
Hap de țuluc!

„Se aude în județele Iașĭ și Botoșanĭ, în Tîrgul-frumos, Harlăŭ etc. La fie-care vers, acela care recită apucă pe copil de barbă, de nas etc., ĭar când ḑice „Hap de țuluc“ îl apucă de pĕrul din frunte“ (Th. Speranția).

Moldovenescul *basaochĭu* nu este alt ceva decât înjurătura rutenéscă bisovo-oko saŭ bisov-oko, literalmente „ochĭul-draculuĭ“.

O cĭudată etimologiă italiană a acestuĭ cuvînt ne întîmpină la G. Seulescu (Archiva Albineĭ, Suplem. 1845 No. 11): „*Baza-ochĭu, basa-ochĭul*: căutătorĭu în gĭos=bassa-occhio“.

v. *Bujavercă*.

Basaràb. — v. *Basarabă*.

Basaràbă, articulat **Basaràba** (plur. *Băsărăbescĭ*, modern *Basarabĭ*); n. pr. pers. m.; 1. nom ancien général de la caste nobiliaire dans la Petite-Valachie; 2. nom spécial de l'ancienne dinastie princière en Valachie.

Basarabă este cuvîntul cel maĭ important din întréga limbă istorică a Românilor.

Dacă ne va fi dat a lămuri cu deplinătate:

cine aŭ fost *Basarabiĭ*?
de unde?
de când?

o întinsă lumină se va respândi asupra periódeĭ celeĭ maĭ lungĭ și totodată celeĭ maĭ întunecóse din trecutul naționalităților române.

I. *BASARABIĬ* N'AŬ FOST O FAMILIĂ, CI O CASTĂ.

Cantemir ḑicea că pe timpul seŭ nu maĭ existaŭ de-mult *Basarabiĭ* (Gesch. d. osm. Reichs, 608).

Cantemir greșesce.

In adevĕr, contimpuranul seŭ Constantin Brâncovénul nu era *Basarabă* în linia bărbătéscă, măcar-că, după expresiunea cronicaruluĭ: „șĭ-aŭ pus nume de domnie Constantin *Basarabă*-vodă“ (Nic. Costin), măcar-că pe medalia sa gravézā cu litere marĭ: CONSTANTINVS BASSARABA, măcar-că înjurătura trivială muntenéscă cu „*Basaraba* tateĭ“ saŭ „*Basaraba* mameĭ“ pare a se referi la dînsul, și măcar-că sub acest nume se memoréză el pînă astădĭ în jocul copilăresc Halea-malea din Moldova:

— De-a halea-malea!
— Incotro țĭ-ĭ calea?
— Deschide porțĭ!
— A cuĭ porțĭ?

— A luĭ *Basarabă*.
— Ce'ĭ daĭ vamă?
— Un căţel
Ş'un purcel
Şi pe N. de-un picior..

(Th. Stamati, Alixandria 109);

în unele varianturĭ chĭar cu numele de botez: „Costea *Basarabă*“ (G. D. Teodorescu, Poesiĭ pop. p. 197). Tot aşa de puţin *Basarabă* era cel-alt contimpuran al luĭ Cantemir, Şerban Cantacuzin, măcar-că îşĭ da numele de: іѡанъ шєрбанъ кантакоѕинο басарабѣ. Şi maĭ puţin *Basarabă* este astăḑĭ o ramură a Bibescilor, măcar-că 'şĭ croesce o fantastică genealogiă tocmaĭ dela Radu-Negru în ridicula carte a conteluĭ Amédée de Foras: „Notice historique et généalogique sur les Princes Bassaraba“! Prin urmare, se póte ḑice că pe timpul luĭ Cantemir nu maĭ existaŭ urmaşĭ recunoscuţĭ din acea ramură a *Basarabilor* care, începênd dela Mircea cel Mare şi dela frate-seŭ Dan, îşĭ monopolizase, fie ca „Dănescĭ“, fie ca „Drăculescĭ“, tronul Muntenieĭ; dar a ḑice că nu maĭ există némul Băsărăbescilor e fals, fiind-că acel ném cuprindea nu o singură, ci o mulţime de ramurĭ, unele rĕmase în fiinţă pînă astăḑĭ.

In secolul XVI numaĭ dintre *Basarabĭ* se numĭaŭ Marĭ Banĭ aĭ Craioveĭ, căcĭ numaĭ *Basarabiĭ* aveaŭ dreptul ereditar la Băniă, ca uniĭ ce eraŭ Banoveţĭ, Banĭ ereditarĭ, Banĭ „de moşie“, după cum ne-o spune lămurit pe la 1530 biograful contimporan al patriarculuĭ Nifon (ed. Erbicénu p. 60): „un némŭ carele era maĭ alesu şi maĭ temătorĭu de Dumnezeŭ, căruĭa era numele de moşie Banoveţi, adecă *Băsărăbeştiĭ*“. Aşa dară Buzescĭ, bunăóră, pogorîtorĭ din Marele Ban Vlad de pe la 1535, eraŭ *Basarabĭ*; de asemenea *Basarabĭ* sînt Creţulescĭ, pogorîtorĭ din Marele Ban Dobromir de pe la 1565. Chiar Mihnea Turcitul, când numise pe la 1568 Mare Ban al Craioveĭ pe Grecul Iane (Venelin p. 225), putea să pretexteze nu fără temeĭu că numesce pe unul din Băsărăbescĭ, căcĭ acel Iane îşĭ măritase pe soru-sa după Petraşcu cel Bun şi era unchĭu al fiilor acestuĭa (cfr. Walther în Papiŭ, Tesaur, I, p. 9: „matris frater gente Graecus, qui et ipse antea dicto Bahni officio functus erat“), decĭ nu un om străin némuluĭ Banoveţilor. Cel de'ntâiŭ nepotul de soră al aceluĭ Iane, Mihaiŭ Vitézul, făcênd Marĭ Banĭ pe Grecul Manta şi pe Serbul George Raţ, îndrăznise a nesocoti pe deplin datina de a da Bănia Craioveĭ tot-d'auna pe mâna *Basarabilor*. In acest chip, orĭ-ce familiă de astăḑĭ va puté dovedi prin acte autentice, ca Buzescĭĭ saŭ Creţulescĭĭ, cumcă străbunul eĭ fusese Mare Ban al Craioveĭ înainte de anul 1600, este o familiă din „némul Băsărăbesc“.

v. *Banoveţ*.

Alte ramure de *Basarabĭ* eraŭ aşeḑate de vécurĭ în Transilvania, anume în ţéra Haţeguluĭ. La 1398 un „*Bassarabe*“ este acolo chinez la Rîuşor (Fejér, Cod. Dipl. Hung. X, 8 p. 447; cfr. ib. XI p. 504). In colecţiunile documentale ale luĭ Kemény, păstrate în Biblioteca Universităţiĭ din Cluj, eŭ am găsit sub anul 1592 la marginea haţegană a Banatuluĭ pe nobilul „Franciscus *Bazaraba* de Karansebes“ (Kemény, Cod. Dipl. MSS. literalium instrumentor. t. VI p. 111—118), ĭar la 1686, chiar pe timpul luĭ Cantemir, în oraşul Hunyad trăia nobilul „Stephanus *Bazzarabai*“ (Kemény, Regestra MSS. archivorum, t. II p. 263). Tot acolo un sat pînă astăḑĭ se chiamă *Basarabésa* (Windisch, Geogr. d. Siebenb. 138), şi forma femeéscă *Basarabésă*, analógă

cu „bănésă“, „vornicésă“ etc., este fórte remarcabilă prin aceea că presupune numele *Basarabă* a fi ca o demnitate saŭ un rang, pe când femininul dela numĭ propriĭ de familiă se formézĕ obicĭnuit prin -óiă: Bălşóe, Sturdzóe etc. După datele oficiale adunate de cavalerul de Puşcariu (Familiele române p. 49—50), pînă astădĭ există doĕ familiĭ nobile române *Basaraba* în Haţeg, una în comuna Pescéna, cea-laltă în comuna Cornescĭ.

v. *Haţeg.*

In fine, nu mult înainte de Cantemir, la 1649, în oştirea căzăcéscă, printre o mulţime de Românĭ carĭ îşĭ făceaŭ acolo tot-d'a-una ca un fel de şcólă militară şi une-orĭ ajungeaŭ polcovnicĭ saŭ hatmanĭ, serviaŭ cincĭ *Basarabĭ*, fie din Muntenia, fie din Haţeg (Рееста всего войска запорожскаго, ed. Bodianski, Moscva 1875 p. 73, 142, 148, 187, 208), şi anume: Sava *Basarab* în regimentul de Kaniew şi Marcu *Basaraba* în regimentul de Kalniça; apoĭ Vasile *Basaraboĭ* în regimentul de Umanĭ şi Ion *Basarabéĭ* în acelaşĭ regiment, a cărora formă nominală cu -oĭ şi -éĭ nu este decât maghiarisatul *Bazzarabai* de maĭ sus, cu finalul *-i* nobilitar; în sfîrşit, Teodor *Basarabenco* în regimentul de Kiev. Se scie că Ruteniĭ acăţaŭ pe atuncĭ sufixul deminutival *-enco* la numele unuĭ tînĕr care trăĭa pe lîngă tată-seŭ saŭ o rudă maĭ mare, aşa că *Basarabenco* presupune pe un bătrân *Basarabă* venit la Căzacĭ o dată cu tînĕrul.

v. *Căzac.*

In scurt, crengile „némuluĭ Băsărăbesc“ eraŭ fórte întinse în afară din dinastia propriŭ dişă: nu era o familiă, ci o colectivitate de familiĭ cu tradiţiunĭ comune, un fel de castă care 'şĭ avea cuĭbul în Oltenia şi în Haţeg, nu maĭ departe, adecă cuprindea Dacia luĭ Traian în sensul cel restrîns al cuvîntuluĭ, acea Dacia unde se petrecuse lupta între Traian şi Decebal şi unde s'aŭ păstrat monumente din epoca cuceririĭ romane. Din acest cuĭb oltenesc şi circum-oltenesc, uniĭ *Basarabĭ* în cursul timpuluĭ emigraŭ în diferite direcţiunĭ, dar tulpina lor rĕmânea curat oltenéscă. Intr'un alt loc (Ist. crit., I. 83 sqq.), eŭ am dovedit că dinastia Muşătescilor din Moldova a fost şi ea o ramură a *Basarabilor*; un fapt pe care astădĭ nu'l maĭ contestă nimenea. Póte să fi fost tot *Basarabĭ* şi Asaniĭ; dar acésta nu ne interesézĕ de o cam dată.

Dacă *Basarabiĭ* ar fi fost numaĭ o familiă, ĭar nu o întrégă clasă predomnitóre, atuncĭ Oltenia şi Ţéra-Românéscă n'ar fi căpĕtat numele „ţereĭ *Basarabilor*“, pe care l'a purtat deja în secolul XIII. Sub anul 1259, vorbind despre o invasiune a Mongolilor spre Carpaţĭ, cronicarul polon contimpuran dice: „MCCLIX. Thartari subiugatis Bessarebenis“ (Sommersberg, Siles. rer. script. II, 82; cfr. Ossolinski, Vincent Kadlubek, ed. Linde, 622). In „Istoria critică“ (ed. 2 p. 62 sqq.) sînt grupate maĭ multe texturĭ din secoliĭ XIV şi XV, în carĭ Ţéra-Românéscă e numită „a *Basarabilor*“ saŭ Basarabiă: tzarul serbesc Stefan Duşan (1330—1356), papa Gregoriŭ XI (1370—1378), împĕratul Sigismund (1366—1437), regele Vladislav Iagello (1350—1434), annalistul Dlugosz (1415—1480), annalistul Miechowski (1450—1523), annalistul Thurocz (1450—1490) etc. Astădĭ se maĭ pot adăuga alte fântâne de prin documente publicate maĭ încóce (Ulĭanitzki, Матеріалы для исторіи, Moscva 1887). Aşa la 1429 marele duce litvan Vitold, vorbind despre certele dintre Muntenĭ şi Moldovenĭ, dice: „differencias pro quibus

inter Bessarabitas et Moldwanos oriuntur quesciones", ĭar la 1430 ambasadorĭĭ poloní vorbesc despre: „woywoda Dan Bessarabie, adunatis sibi exercitibus gencium Bessarabicorum..." Insuşĭ Mircea cel Mare, la 1403, în doŭ acte de alianţă cu regele Vladislav îşĭ dă titlul de: „mare voevod şi domn autocrat a tótă ţéra basarabéscă". E nu maĭ puţin caracteristic că Domniĭ Moldoveĭ, cu Alexandru cel Bun şi Ştefan cel Mare în frunte, numĭaŭ şi eĭ Ţéra-Românéscă Basarabiă, saŭ şi maĭ bine o numĭaŭ cu pluralul: *Basarabĭ*, ca şi când ar fi fost *Basarabĭ* toţĭ locuitoriĭ.

O causă fórte curiósă a concurs a face ca numĕrul cel mare al *Basarabilor* să fie aşa ḑicênd învăluit începênd chĭar din secolul XIV. Se pare că era un obiceĭu, ca în fie-care familiă din acest ném numaĭ unul din fraţĭ saŭ veri să pórte numele *Basarabă*, şi încă să'l pórte în locul numeluĭ seŭ de botez. Acest obiceĭu se învederézĕ maĭ întâiŭ la *Basarabiĭ* din Haţeg, carĭ apar în istoriă în secolul XIV şi — după cum am vĕḑut maĭ sus — există acolo pînă astăḑĭ. In secoliĭ XIV şi XV eĭ stăpânĭaŭ, între altele, în însuşire de „chinezĭ" satul Rîuşor. Actul din 1398 numesce treĭ fraţĭ: „honestos viros Janustinum et fratres suos Bassarabe et Custe Knesios de Riusor", şi maĭ jos: „saepedicti Knesi Janustinus, Bessarabe et Custa" (Fejér, Cod. dipl. Hung. X, 8, 447—8); numaĭ fratele al doilea pórtă numele de *Basarabă*, fără nicĭ o indicaţiunne a numeluĭ de botez. Actul din 1435 constată că chineziĭ de atuncĭ din Rîuşor, Costa, Stanciul şi Volcul popă, aŭ trădat Ungaria trecênd în Moldova, şi transmite chineziatul în partea „Nobilium Michaelis et Bazarad ac Joannis filiorum quondam Joannis de dicta Ryusor" (Fejér, XI, 504). Toţĭ ceĭ menţionaţĭ, treĭ fugiţĭ şi treĭ rĕmaşĭ, eraŭ din aceĭaşĭ familiă chinezială a *Basarabilor* din Rîuşor, fraţĭ şi verĭ; totuşĭ numaĭ unul din şése se numesce *Basarabă*, şi érăşĭ un frate al doilea, al căruĭ nume de botez ne rĕmâne necunoscut. Fără îndoélă, avem de 'naintea nóstră un obiceĭu; un obiceĭu, pe care întru cât va îl putem urmări în aceĭaşĭ epocă şi la *Basarabiĭ* din Ţéra-Românéscă.

După mórtea primuluĭ Dan-vodă la 1386, apucând tronul fratele seŭ Mircea cel Mare, se pregătise pentru viitor o crâncenă luptă între cele doŭ crengĭ domnescĭ; o luptă care s'a trăgĕnat pînă departe în secolul XVI. O crénngă numită „Drăculescĭ" după numele luĭ Vlad Dracul, fiiŭ al luĭ Mircea şi tată al luĭ Ţepeş, se credea în drept a domni prin faptele adevĕrat eroice ale membrilor seĭ; posteritatea însă a luĭ Dan saŭ „Dănescĭĭ", de câte orĭ isbutĭaŭ pe o clipă a apuca Domnia, pretindeaŭ că dinşiĭ singurĭ se pot numi *Basarabĭ*. Primiĭ doĭ „Dănescĭ", Dan I şi fiĭul seŭ Vladislav, se mulţumĭaŭ cu numile lor de botez (Arch. ist. I, 1 p, 19, 73, 142). Dar ĭată că fiĭul acestuĭ Vladislav nu se maĭ scie ce nume de botez va fi avut, căcĭ el se întituléză: „tînĕrul *Basaraba* voevoda fiĭul bunuluĭ *Basaraba* voevoda", ca şi când *Basarabĭ* ar fi fost numaĭ el şi tatăl seŭ (Venelin p. 111, 121). La 1476 domnesce fiĭul luĭ Dan II, dându'şĭ numele tot aşa: „*Basaraba* voevoda" (ibid. p. 118). Cel maĭ celebru dintre „Dănescĭ" a fost artistul Négoe. Şi el de asemenea, din dată ce ajunge Domn la 1512, nu vrea să maĭ scie de numele seŭ de botez „Négoe", ci începe a se scrie pretutindenea: „*Basaraba* voevoda fiĭul pré-bunuluĭ *Basaraba* voevoda" (ib. 137 etc.). Fenomenul este

cam acelaşĭ ca şi la *Basarabiĭ* din Haţeg; ba este chĭar acelaşĭ, dacă vom judeca după crisovul luĭ Dan II din 1428, în care „sînt numiţĭ, ca fiĭ aĭ domnitoruluĭ, Dancĭul şi *Basaraba*“ (Odobescu, Scrierĭ I, 393), adecă este *Basarabă* numaĭ fiĭul al doilea, întocmaĭ ca în Haţeg.

In Ţéra Românéscă urmările acestuĭ fenomen aŭ fost mult maĭ însemnate decum puteaŭ ele să fie în Haţeg. Din dată ce stăpânul ţereĭ monopolisà numele *Basaraba*, boierĭĭ din „némul Bă-sărăbesc“ eraŭ siliţĭ a lua alte porecle, din causa cărora cu timpul li se uĭta originea şi putea să se pară că *Basarabiĭ* ceĭ fórte mulţĭ de altă dată s'aŭ stins aprópe cu totul. Era şi maĭ reŭ când veniaŭ la putere „Drăculescii“: atunci orĭ-cine şĭ-ar fi dis *Basarabă* era expus a fi privit ca din ramura cea vrăjmaşă a „Dănesczilor“. Astfel s'a întâmplat că în secolul XVII căutaĭ pe adevĕraţiĭ *Basarabĭ* şi nu'ĭ maĭ găsiaĭ, căcĭ *Basarabiĭ* — după cum observă fórte bine patriarcul constantinopolitan Dositeiŭ în prefaţa la Biblia din 1688: „cândŭ era boĭari, pentru zavistiĭa stăpânitorilor celor tiranĭ să chema cu altŭ nume“.

Obiceĭul de a reserva numele de *Basarabă* unuĭa dintre fraţĭ saŭ verĭ în fie-care din cele multe familiĭ de *Basarabĭ*, obiceĭu surprins de noĭ în Haţeg şi în Ţéra-Românéscă de o potrivă, a avut drept efect treptata împuţinare aparentă a *Basarabilor*; dar acest obiceĭu fusese el-însuşĭ la început efectul uneĭ cause. Şi care causă? Nu putea să fi fost alta decât tocmaĭ acea mulţime a *Basarabilor*, care făcea ca toţĭ locuitoriĭ din Ţéra-Românéscă să ajungă a fi priviţĭ de către străinĭ ca „Bassarabeni“, „Bassarabitae“, „Bassarabici“, ba la Moldoveni chĭar ca *Basarabĭ*. Fiind pré mulţĭ, *Basarabiĭ* aŭ căutat un mijloc de a nu se confunda cu poporul, şi acel mijloc l'aŭ găsit în obiceĭul de maĭ sus, care era un fel de majorat saŭ maĭ bine de minorat nominal: o concentrare nu de avere, ci de poreclă.

Aci este locul de a vindeca un text, pe care reŭ l'aŭ îmbolnăvit uniĭ istoricĭ aĭ noştri, deşi în fond el este tot ce póte fi maĭ sănătos. Vestitul împĕrat serbesc Ştefan Duşan, vorbind despre coaliţiunea tuturor popórelor învecinate carĭ năvăliseră asupra tatăluĭ seŭ Ştefan Milutin, numesce între duşmanĭ: „Алеѯендра цара Блъгаромъ и Басарабъ Иванка тъста Алеѯендра цара сумегъ живъщихъ Чрънъихъ Татарь и господство сашко и прочїихъ сѫщимъ господа“ adecă: „Alexandru ţarul Bulgarilor, şi Ivanco *Basaraba* socrul ţaruluĭ Alexandru al învecinaţilor Negri-Tătarĭ, şi domnia Săséscă şi alţĭ domnĭ cu dînşiĭ“. In paleografia cirilică lesne confundându-se grupul сл cu grupul ш, fiind că în acesta din urmă *i* este legat cu *л* printr'o liniuţă care'l aséměnă cu cirilicul *s*, în loc de „господство сашко“ editorul Novaković (Zakonik, 1870 p. XXIII) citise „господство шашко“, ca şi cum ar fi vorba despre Iaşiĭ din Moldova saŭ cine maĭ scie despre ce, pe când sînt în joc numaĭ Saşiĭ din Transilvania, „dominium Saxonum“, сашки fiind în vechea serbéscă un adjectiv dela сасъ, de ex.: „сашкимь пѣтемь = viâ Saxonum“ (Daničió, Rječnik, III‘ 81). Acéstă alianţă a Saşilor cu Bulgariĭ contra Serbilor merită a fi urmărită în fântânele istorice săsescĭ; în orĭ-ce cas, ea este un fapt. Mergem maĭ departe. Pe „Ivanco *Basarabă*“ istoricĭĭ l'aŭ prefăcut în Domn al Ţereĭ Românescĭ, pe când el era numaĭ socrul Domnuluĭ: “тъст Алеѯендра цара“, ĭar acel Domn nu era Alexandru din Bulgaria, menţionat deja deosebit în

acelaşĭ text, ci era celebrul Alexandru *Basarabă*, pe care Ştefan Duşan îl numesce aci: „ţar al Negrilor Tătarĭ", înţelegênd prin acésta „Nigra Cumania", după cum numĭaŭ atuncĭ Ungurii România (Ist. crit. I 99). Se scie că tocmaĭ la 1330 Alexandru *Basarabă* era în luptă contra regeluĭ unguresc Carol-Robert; şi ĭată de ce în ajutorul aliaţilor seĭ Bulgarĭ nu putea să mérgă peste Dunăre el-însuşĭ, ci le-a trimis pe socrul seŭ.

Când d. Xenopol ḑice (Ist. Rom. II, 77): „Ivancu *Basarab* 1310—1320, este „urmaşul şi probabil fiĭul luĭ Radu „Negru saŭ Tugomir *Basarab*. Despre „acest Ivancu se spune în legile sîr„bescĭ ale luĭ Stefan Duşan că el ca „Domn al Valachieĭ, ar fi ajutat ţaru„luĭ bulgar Mihail (1323—1331) în lupta „acestuĭa contra imperiuluĭ bizantin. „Ivancu *Basarab*, urmând exemplulŭi „dat de tatăl seŭ Radu Negru, măritâ „pe fata luĭ după Alexandru, nepotul „şi urmaşul în tronul bulgăresc a luĭ „Mihail etc. etc."—în tóte acestea ne surprinde aritmetica autoruluĭ, în puterea căriĭa un Domn mort la 1320 merge totuşĭ la resboĭu între aniĭ 1323—1331, după ce de de-mult murise, dar nu ne surprinde de loc mulţimea de greşelĭ, maĭ multe greşelĭ decât cuvinte, împletite asupra unuĭ text slavic, pe care d. Xenopol nu l'a vĕḑut nicĭ o dată, şi care nu e altul decât cel de maĭ sus. Este însă fórte de mirare că acelaşĭ text, aşa de lămurit, aşa de limpede, n'a fost înţeles de profesorul rus Brun (Ж. Мин. Нар. Просв. t. 200, 1878, sect. 2 p. 237) şi de Bohemul Jireček (Gesch. d. Bulg. 290, 293, 298).

Aşa dară într'o căsătoriă a sa înnainte de 1330 Alexandru *Basarabă*, puternicul Domn al Ţereĭ Românescĭ, ţinea pe féta unuĭ Ivancu *Basarabă*, membru şi el al némuluĭ *Băsărăḇescilor*, Banoveţ şi el, din aceĭaşĭ castă şi el, dar nu rudă cu principele, ceea ce ar fi împedecat căsătoria, ci numaĭ un boier mare, pe care ginerele seŭ l'a trimis în capul oştiriĭ contra Serbilor.

Acuma dară, după ce noĭ scim cine aŭ fost *Basarabiĭ*: nu o dinastiă, nu o familiă, ci o numerósă grupă de familiĭ, constituind o castă în tótă puterea cuvîntuluĭ, maĭ ales înainte de secoliĭ XV şi XVI, să ne întrebâm: de unde vine numele *Basarabă*?

II. *BASARABĂ* ESTE O COMPOSIŢIUNE DIN TITLUL BAN ŞI DIN NUMELE DE FAMILIĂ SARABĂ.

In prima ediţiune a „Istorieĭ critice", începĕtor atuncĭ în studiĭ linguistice, eŭ credeam (t. 1 p. 166) că: „*Basarab* este de aceĭaşĭ origine cu elenicul *βασιλεύς* principe" şi am căutat a mĕ urca pînă la radicala sanscrită bhas „briller"; dar: 1°. radicala cea indo-europeă nu e bhas, ci bha; 2°. *bh*, după legĭ fonetice cunoscute, trebue să trécă la Grecĭ în *φ*, nu în *β*; 3°. forma cea organică a cuvîntuluĭ românesc este nu *Basarab*, ci *Basarabă*; 4°. în orĭ-ce cas finalul *b* nu se explică de loc prin grecul *βασιλεύς*. Deja în a 2-a ediţiune a „Istorieĭ critice" eŭ renunţaĭ cu totul la acea etimologiă, şi o maĭ citez astăḑĭ numaĭ dóră ca o fasă fórte trecĕtóre în cronologia cercetărilor mele asupra luĭ *Basarabă*.

In cronice, în unele texturĭ maĭ noue, rare-orĭ în acte oficiale, ne întimpină trisilabicul *Basarab* în loc de tetrasilabicul *Basarabă*. Acésta se póte privi în parte ca o scurtare poporană prin analogiă cu cele-lalte numĭ bărbătescĭ: aşa eŭ-însumĭ scrieam altă dată *Basarab*, ĭar d. Odobescu, chĭar atuncĭ când traduce un text slavic dela Négoe-vodă,

unde de doĕ orĭ e pus fórte clar nominativul Басарабъ, îl preface de doĕ orĭ în *Basarab* (Rev. Rom. I, 816—817). Maĭ obicĭnuit însă acest *Basarab* în loc de *Basarabă* este din partea editorilor de cronice şi de vechĭ texturĭ o lectură greşită şi o greşită transcriere a graficeĭ cirilice, în care finalul *bă* se scrie d'asupra rînduluĭ cu un singur ъ, dar prin consóna cea suprascrisă se sub-înţelege tot-d'a-una şi vocala ce o însoţesce, adecă nu „Basarab", ci „Basarabă". Apoĭ nu o dată în texturĭ se citesce *Băsărabă* saŭ *Băsărab*, cu ceĭ doĭ *a* netonicĭ trecuţĭ în *ă*, prin analogiă cu fonetica normală a limbeĭ românescĭ, şi tot-o-dată prin înriurirea pluraluluĭ celuĭ poporan *Băsărăbescĭ*, unde toţĭ *a* scad la *ă*. Forma însă *Băsărabă* este fórte rară în texturile cele vechĭ şi aprópe fără exemplu în cele oficiale, maĭ ales pînă la anul 1600, unde scrierea cea tradiţională nu e alt-fel decât articulat Басарабъ saŭ nearticulat Басарабъ şi Басарабъ. Ast-fel în colecţiunea de crisóve slavice muntenescĭ a luĭ Venelin:

1472: Басарабъ cu genitivul Басарабѣ, nu cu genitivul Басарабы, după cum cere gramatica slavică;

1476: Басарабъ;

1480: Басарабъ cu genitivul Басарабѣ;

1514: Басарабъ cu acelaşĭ genitiv, fórte interesant, căcĭ nu e slavic, ci este genitivul românesc nearticulat, care nu póte să provină decât dela un nominativ cu *-ă*, nicĭ o dată cu *-ŭ*: babă—(uneĭ) babe, róbă—(uneĭ) róbe, bubă—(uneĭ) bube, tată—tate(ĭ)—popă—pope(ĭ).

Forma cea organică este dară *Basarabă*, şi în acéstă formă totul arată că ea s'a compus din doĕ cuvinte:

de 'ntâĭu, lungimea Ba—sa—ra—bă e neobicĭnuită în numĭ propriĭ carĭ nu sînt formate prin sufixele onomastice „-énu" saŭ „-escu" şi carĭ tot-d'a-una sînt monosilabice, dissilabice, cel mult trisilabice, afară numaĭ de străinul „Cantacuzino", scurtat şi acela la Moldoveni în „Canta".

al doilea, patru *a*, din carĭ primiĭ treĭ sînt pururea clarĭ în vechile monumente: *Ba—sa—ra—*, nu se pot explica decât prin fusiunea a doĕ cuvinte deosebite fie-care cu tonicul *a*, ceea ce a făcut ca asimilarea vocalică bilaterală să mânţină clar pe *a* cel de la mijloc, prin urmare: bà—sa—ràbă.

Resultă dar că iniţialul *Ba* aparţine în compositiune unuĭ alt cuvînt decât finalul *ràbă*, medialul *sa* putênd să aparţină unuĭa saŭ altuĭa din cele doĕ cuvinte în compositiune.

Ajunşĭ aci, lucrul se limpedesce dela sine.

Fiind vorba despre némul cel bănesc din Oltenia saŭ despre acea castă nobilitară a Banoveţilor din care se alegeaŭ Banĭĭ, compusul *Basarabă* este Ban-Sarabă; şi acésta se întăresce pe deplin prin sintaxă şi prin fonetică în acelaşĭ timp.

Românesce titlurile se pun înainte de nume saŭ se pun după nume, nu însă arbitrar, nu de o potrivă, nu fără nicĭ o deosebire, ci urmând uneĭ regule statornice. După nume se pun titlurĭ individuale: Ion-vodă, Ştefan logofĕt, Petru-stolnic etc.; înainte de nume se pun titlurĭ carĭ aparţin uneĭ clase de indivizĭ: jupânul Ştefan-logofĕt, boĭerul Petru-stolnic, cuconul cutare. In *Basarabă* = Ban Sarabă titlul figuréză fórte corect înainte de nume, căcĭ acest titlu distingea pe toţĭ membriĭ casteĭ nobilitare din care se alegea capul ţereĭ, pe toţĭ Banoveţiĭ. Astfel într'un crisov dela Vlad Ţepeş din 1491 figuréză patru boĭerĭ purtând toţĭ de o potrivă titlul de „Ban", deşi nicĭ unul din eĭ nu era „Marele Ban": ba-

nul Détco, banul Dédĭu, banul Diĭcu și banul Dragomir (Venelin, 130). Erau patru Banoveți, adecă patru *Basarabĭ*.

Ca titlu de bréslă, nu de persónă, graĭul cerea dară ca Ban să se pună de 'naintea numeluĭ: „Ban Sarabă“. Tinḑênd apoĭ a se aglutinà ambele elemente, de vreme ce Ban era inseparabil de Sarabă, o lege fonetică imperiósă în limba română împunea maĭ departe dispariţiunea luĭ *n* de 'naintea luĭ *s* din Ban-Sarabă. Trebuĭa să devină *Basarabă* după cum din „mensa“ s'a făcut „masă“, din „densus“ — „des“, „pensare“ — „păsare“, „pinso“ — „pisez“, „mansum“ — „mas“ etc., căcĭ *n* de 'naintea luĭ *s* n'a dispărut numaĭ în flexiunea verbală cu tematicul *d* și *g*: tind — tins, plâng — plâns, ung — uns. Fenomenul a fost în parte cunoscut deja în latina, și ne întimpină și în alte dialecte romanice; la noĭ însă el forméză o normă.

Așa dară, din punctul de vedere sintactic, ca și din punctul de vedere fonetic, *Basarabă* este Ban Sarabă; și decĭ, înainte de a se fi putut introduce la Românĭ titlul Ban, adecă înainte de secolul X, marea castă oltenéscă, din care a isvorît dinastia *Basarabilor*, se numĭa: Sarabă.

Aglutinarea luĭ Ban cu Sarabă pentru a forma *Basarabă* trebuĭa să fi fost completă deja în secolul XIII; cel puţin străiniĭ nu maĭ deosebĭaŭ de pe atuncĭ în compositiune elementul cel titular „Ban“, de vreme ce cronicarul Fazel-Ullah-Raşid, descriind sub anul 1240 năvălirea Mongolilor asupra „ţereĭ Oltuluĭ“, numesce pe capul a cesteĭa din urmă „Bazaranbam“ (D'Ohsson, Hist. d. Mong. II, 627—8), adecă „Basarabă-ban“, maĭ adăogênd o dată titlul în códa numeluĭ, după usul oriental. Cu tóte acestea, primitivul Sarabă, dacă nu în memoria poporuluĭ, încaĭ în tradiţiunea propriă a *Basarabilor* cată să fi rĕmas multă vreme cunoscut ca numele cel primitiv al casteĭ. In adevĕr, în secolul XIV nu se accentà *Basarabă*, ci *Bàsarabă*, unde accentul pe *Ba* arată că în acéstă silabă se simţĭa încă titlul Ban. Pe mormîntul luĭ Alexandru *Basarabă* din 1364, descoperit de către d. Tocilescu în interiorul bisericeĭ mănăstiriĭ Câmpulung, se citesce:

МЩ҃А NОЄВРЇ҃А·ЅЇ ДЌЬ·ПРѢСТАВЇСА́ВЄ
ЛИКѠЙ И САМОДРЬЖА́ВНЫ҃І ГДРЬ ІѠ·NИ
КО́ЛА ѦЛЄ҆ѯА́НДРЬ ВОЄВОДА· СЌЬ ВЄ
ЛИКА́Г҃О БА́САРАБЪ ВОЄВОДЪ· ВЬЛѢ·
Ѕ· Ѡ҃ О҃Г· Є́N· Г҃· ВѢУНЧА ЄМѮ ПА́МАТ·

(† lura Noembre 16 ḑile a reposat marele și autocratul Domn Io. Nicolae Alexandru voevoda, fiĭul mareluĭ *Bàsarabă* voevodă, în anul 6873 indiction 3, fie-ĭ eternă memoria).

In acéstă înscripţiune Баsарабъ e preţios nu numaĭ prin iniţialul *Bà* = Ban, dar și prin finalul cel nearticulat: *Basarabâ* = Ban-Sarabă.

Inainte de a păși maĭ departe, o parentesă. Asemĕnarea fonetică între elementul -sarabă din numele *Basarabă* și între Sărb fiind fórte mare, uniĭ din cronicariĭ noștri s'aŭ apucat de timpuriŭ a face pe *Basarabĭ* de origine serbéscă. In cronica pe care, orĭ-câte ar spune d. V. A. Urechia (Tocilescu, Revista an. II vol. I, fasc. 1; cfr. Sîrcu în Ж. Мин. Нар. Просв. t. 239 secţ. 2, p. 345), eŭ persist a o atribui luĭ Nicolae Milescu, se ḑice despre boĭerimea românéscă: „Uniĭ sînt din Sărbĭ, alţiĭ din Grecĭ, alţiĭ din Albănașĭ, alţiĭ din Francĭ, alţiĭ dintr'alte

limbĭ, că și Domniĭ încă maĭ mulțĭ din străinĭ aŭ stătut, cum și *Basarabiĭ* se trag dinném sărbesc“ (cfr. Istoria critică, ed. 2, t. 1 p. 81). In cronica luĭ Zilot Românul (ed. Hasd. p. 113); „Acest ném al Cantacozinilor rudindu-se de aprópe cu némul *Basarabescilor*, care aŭ stătut și stă cel maĭ slăvit ném aicĭ în țéră, și pentru căcĭ se trage despre tată din sângele împĕraților Servieĭ, ĭar despre mumă din sângele împĕraților Țarigraduluĭ, și pentru căcĭ cel d'întâiŭ Domn al țereĭ, de când avem istorie, aŭ stătut *Basarab*, și pentru căcĭ eĭ cu vrednicia lor stătură destoĭnicĭ a înfrîna pe Turc pe acele vremĭ când el dedese gróză în tot pămîntul și căděaŭ supt dînsul împărățiile și crăiile, precum pică pómele când se coc, abia mișcând pomul la rădăcină; ĭar maĭ vîrtos Mircea-vodă cel Bătrîn și Laiotă-vodă, amîndoĭ *Basarabescĭ*...“ In așa numita Cronică Cantacuzinéscă, la Cantemir și în genealogia Domnilor Românescĭ cea publicată de Pray (Dissert., 140) noĭ vedem aceĭașĭ confusiune între *Basarabĭ* și Serbĭ; o confusiune care, cu totul necunoscută cronicelor serbescĭ și fântânelor slavice în genere, este datorită în fond numaĭ numeluĭ celuĭ primitiv:

Sarabă.

Dar ce este acest Sarabă? De unde vine? De când se începe?

Am vĕdut că e vorba nu de o familiă, ci de o castă întrégă, de un fel de bréslă, o colectivitate tradițională, formată prin secolĭ și ale căriĭa rădăcinĭ sînt înfipte în istoriă cu mult maĭ adânc decât se pare la prima vedere.

Sînt acum vr'o 20 de anĭ, pe la 1874, într'o notiță pe care o dedeĭ d-luĭ F. Damé (Annuaire générale de la Roumanie 1879, p. 41), eŭ ziceam: „La caste nobiliaire, du sein de laquelle on tirait par élection les princes et les pontifes, s'appelait chez les Daces Bassarabi, nom tronqué en Zarabi dans Jornandès“. Astădĭ nu voĭu avé decât a modifica pasagiul în următorul chip: „s'appelait chez les Daces Sarabi, nom amplifié chez les Roumains en Basarabi“.

Să vedem.

III. SARABI ESTE NUMELE CASTEĬ NOBILITARE LA DACĬ.

La Iornande, după tóte edițiunile cele vechĭ, dintre carĭ vom pomeni pe cea de'ntâĭu din 1515 a luĭ Conrad Peutinger, apoĭ a luĭ Bonaventura Vulcanius (1597), a dominicanuluĭ Jean Garet (1679) și a luĭ Muratori (1723), se citesce următorul pasagiu:

„.... ut refert Dio, qui historias eorum (Getarum) annalesque graeco stilo composuit, qui dixit primum Zarabos Tereos, deinde vocitatos Pileatos hos, qui inter eos generosi exstabant: ex quibus eis et reges, et sacerdotes ordinabantur...“

In nouele edițiunĭ, dintre carĭ avem de 'naintea nóstră pe a luĭ Closs (1866) și pe a luĭ Holder (1882), afară de a luĭ Mommsen (1882), în loc de „Zarabos Tereos“ ne întimpină: „Tarabostes eos“. In codicĭĭ manuscripțĭ, așa cum ĭ-a colaționat Mommsen, se găsesce:

cel Ottobonian: „tarabostereos“;
cel Berlines: „thorabostes eos“;
cel Laurențian: „strabostes eos“;
cel Breslavian: „zarabostereos“.

Puțin ne pésă în casul de față, dacă pasagiul de maĭ sus Iornande l'a luat d'a-dreptul din Dione Crisostom saŭ numaĭ prin mijlocirea luĭ Cassiodor. Nu este de loc important, pe de altă parte, de a se sci, care din codicĭĭ manuscripțĭ e maĭ vechĭu și care e maĭ

noŭ, de óră ce o copiă maĭ veche după acelaşĭ original póte să fie maĭ puţin corectă decât o copiă maĭ nouă. Singurul lucru de căpeteniă, tocmaĭ acela pe care nimenea nu l'a băgat pînă acum în samă, este concordanţa pasagĭuluĭ în cestiune cu un alt pasagĭu tot din Iornande, şi anume:

„Elegit namque (Diceneus) ex eis tunc nobilissimos prudentioresque viros, quos theologiam instruens, numina quaedam et sacella venerare suasit fecitque sacerdotes, nomen illis Pileatorum contradens, ut reor, quia opertis capitibus tiaris, quos pileos alio nomine nuncupamus, litabant; reliquam vero gentem Capillatos dicere jussit..."

Se scie că Iornande, ca şi prototipul seŭ Cassiodor, confundă pe Dacĭ cu Goţiĭ; în pasagele însă de maĭ sus este învederat că se povestesce numaĭ despre Dacĭ, căcĭ în cel al doilea e vorba în specie de marele legislator dacic Deceneŭ, amic al regeluĭ dacic Berebista din epoca luĭ Cesar, ambiĭ bine cunoscuţi din Strabone (VII, c. 3 § 5, 11; XVI, c. 2 § 39); ş'apoĭ, direct saŭ indirect, relaţiunea e luată din Dione Crisostom, scriitor din epoca luĭ Traian şi autor al uneĭ opere perdute despre Dacĭ, nu despre Goţi.

In pasagĭul al doilea este fórte interesantă menţiunea tiarelor ca acoperemînt de cap la nobiliĭ Dacĭ. „Tiara" nu este un cuvînt grecesc, ba Greciĭ nu scieaŭ nicĭ măcar la ce gen să-l pună, ţicênd „ἡ τιάρα" şi ὁ τιάρας". Pentru copiştiĭ ceĭ latinĭ aĭ luĭ Iornande, acéstă vorbă era atât de neobicĭnuită, încât în manuscriptele consultate de Mommsen fie-care o scrie altfel: „tyaris", „thyaris", „thiaris" şi „tiaris". Tiara era o căciulă curat tracică, pe care Servius în scoliele la Virgiliŭ (Aen. 247) o explică prin „pileum phrygium". Ea se întrebuinţa şi la vechiĭ Persĭ, dar Lagarde (Abhandl. 206) n'a putut să'ĭ găséscă vre-o etimologiă eranică.

La Dacĭ dară exista o clasă nobilitară şi sacerdotală, care nu umbla cu capul gol ca poporul, ci purta pe cap tiare, de unde latinesce eĭ se numĭaŭ „pileati", ĭar în limba dacică se ţiceaŭ „Zarabi Terei" saŭ „Tarabi Terei". Care din aceste doŭ lecturĭ este óre cea maĭ corectă?

Să presupunem că la Dacĭ saraba însemna „cap"; o presupunere provisoriă, pe care maĭ jos o vom verifica pe calea positivă. Nobiliĭ Dacĭ umblaŭ cu capul acoperit cu tiara, adecă eraŭ capete tiarate: „capita tiaris operta" la Iornande în pasagĭul al doilea, întocmaĭ aşa şi la Dione Crisostom (Or. LXXII): „πίλους ἐπὶ ταῖς κεφαλαῖς ἔχοντας". Intru cât Sarabi ar însemna „capete", a doua parte a numeluĭ: Terei, cată neapĕrat să cuprindă o noţiune privitóre la tiară: un adjectiv „tiareus = couvert d'une tiare" este din punct în punct tot aşa de tracic ca şi adjectivul recunoscut tracic „bassareus, βασσαρεύς = couvert d'une pelisse de renard" din cuvîntul tracic βασσάρα „pelisse de renard" (De Lagarde, op. cit. 278). Este un raport fonetic şi morfologic perfect:

tiareus : tiara : : bassareus : bassara.

Pentru a demonstra că textul luĭ Iornande nu póte fi citit şi înţeles altfel decât aşa cum l'am citit şi înţeles noĭ, să luăm ipotesa contrariă, întemeĭată pe lectura „Tarabostes eos", şi lesne se va vedé că ea duce la absurd.

In acéstă ipotesă „Tarabosti" se explică (Tocilescu, Dacia înainte de Romanĭ p. 657) prin „neo-persianul

tărbus, căcĭulă ascuţită, pileus", şi decĭ se referă la „Pileati". Insă „eos" care urméză după „Tarabostes", în antitesă cu „hos" care precede pe „Pileatos", vědesce că „Tarabostes" în acéstă ipotesă nu póte fi clasa cea nobilitară care purta căcĭule, ci numaĭ restul poporuluĭ dacic, ceĭ pletoşĭ, „Capillati" din pasagĭul al doilea, cătră carĭ nu se potrivesce de loc „căcĭula", căcĭ tocmaĭ eĭ umblaŭ cu capul gol. Pe lîngă acéstă absurditate logică, vine apoĭ absurditatea etimologică de a atribui Dacilor un cuvînt neo-persian, fără a dovedi că el a existat la Tracĭ saŭ măcar la vechiĭ Persĭ.

Am puté să nu maĭ vorbim despre etimologia cea gotică a luĭ „Tarabosti" din „tharbôstai, was zwar egentes, necessarii, vielleicht aber auch sacrifici, sacrificantes heissen kann" (Grimm, Gesch. d. d. Spr. 820). Astăḑĭ nimenea nu maĭ amestecă pe Dacĭ cu Goţiĭ, una la mână; ş'apoĭ al doilea, „tharbôstai" însemnând „săracĭ", este absurd ca să fie un nume tocmaĭ pentru casta cea domnitóre.

Numaĭ prin lectura „tereos = tiareos" dispare acel „eos" care încurcă orĭ-ce ipotesă contrariă. Dar culmea demonstraţiunĭĭ este că numaĭ prin lectura „Sarabos" noĭ ajungem la un cuvînt curat dacic, asupra căruĭa ne vom opri acuma o clipă.

Maĭ sus noĭ ne-am mărginit a bănui că în limba dacică s a r a b a însemna „cap", după cum se admit presupunerĭ provisorie chiar în matematice, cu condiţiunea însă, neapĕrat, ca să le verifice şi să le confirme apoĭ consecinţele. In casul de faţă consecinţele aŭ justificat bănuéla, şi am avé dreptul din parte-ne de a ne mulţumi cu atâta. Din fericire, avem material îndestulător ca să mergem maĭ departe.

Pentru noţiunea de „cap", cuvîntul indo-europeŭ primitiv cel maĭ comun era ç a r a (Pauli, Benennung d. Körpertheile, Stettin 1867 p. 8), scăḑut în sanscrita la ç i r a şi din care d'adreptul s'aŭ desvoltat:

cu *k*:	cu *s*:
gr. κάρα, κάρη, κάρ; lat. vulg. cara, de unde cara la Sarḑĭ, Proventalĭ, Spanioli şi Portugesĭ, vechĭu frances chiere (Körting, Rom. Wtb. 171).	zend. çara; armén. sar; pers. sar, ser.

Se află o mărturiă textuală din epoca luĭ Cesar cumcă Traciĭ, ĭar prin urmare şi Daciĭ, aveaŭ pentru „cap" acelaşĭ nume, dar cu *s* ca Eraniĭ, nu cu *k* ca Greco-italiĭ, anume la Strabone (XI, 14): „Φασί δὲ καὶ Θρᾳκῶν τινας, τοὺς προσαγορευομένους Σαραπάρας, οἷον κεφαλοτόμους...", în traducere: „nesce Tracĭ porecliţĭ S a r a - p a r e, adecă c a p - tăiătorĭ..." (cfr. Lassen în Zeitschr. d. d. morgenl. Gesellsch., X, 367).

La Dacĭ în specie s a r a „cap" ni se înfăţişéză în nomenclatura topică la oraşul „Sarmizegethusa", capitala Dacilor, „caput Daciæ", după cum Tit-Liviŭ numesce Roma „caput Italiæ" saŭ Larissa „caput Thessaliæ", ast-fel că acest nume trebuĭ descompus în Sar-mizegethusa. Apoĭ peste acelaşĭ s a r noĭ dăm la „Sargetia", rîuleţ ce curgea lîngă Sarmizegethusa şi care tocmaĭ prin acésta căpĕta importanţa de a fi şi el „caput", descompunêndu-se în Sar-getia. In restul Dacieĭ s a r a se găsesce tot în compositiune, întru cât îmĭ aduc a-minte, numaĭ la finea unor numĭ locale: Germi-sara şi Deusara, peste Dunăre Sapri-sara, unde Germi-, Deu- şi Sapri- trebuĭ să fie elemente adjectivale.

Alăturĭ cu ç a r a se constată în limba indo-europeă primitivă o formă

amplificată ç a r a b h a, cu un *bh* care se scie că trece la Grecĭ în *φ*, la Eranĭ și Latinĭ în *b*. Așa sînt:

la Grecĭ: *κορυφή* „cap“ cu nasalisatul *κόρυμβος*;

la Latinĭ: c e r e b r u m „crier“, adecă c e r e b - r u m „aparținênd capuluĭ“, nicĭ decum c e r e - b r u m „purtător de cap“, ceea ce n'are nicĭ un sens, de vreme ce nu crierul pórtă capul, ci vice-versa;

vechea formă persică la Isidor: „s a r a b a r a e quædam capitum tegmina nuncupantur qualia videmus in capite magorum picta“ (De Lagarde, Abhandl. 206), adecă s a r a b a - r a „căcĭulă“, literalmente ĭarășĭ „aparținênd capuluĭ“, cu acelașĭ sufix adjectival -ro- ca și în latinul c e r e b - r u m;

în fine, zendicul ç ā r a v ā r a „căcĭulă“, „Kopfbedeckung“ (Justi, Handb. 294), urmézā și el a fi îndreptat în ç ā r a b ā r a.

Așa dară Traciĭ, pe lîngă s a r a trebuĭ să fi avut și eĭ pe amplificatul s a r a b a, și tocmaĭ pe acesta noĭ îl vedem la Dacĭ ca nume al casteĭ celeĭ nobilitare în prețiosul pasagiŭ din Dione Crisostom.

Prin urmare, din tóte puncturile de vedere, cea maĭ corectă lectură a primuluĭ pasagĭu din Iornande remâne aceea din ediția luĭ Peutinger: „Zarabos Tereos“ = Sarabos tiareos“, și maĭ hine: „Sarabas tiareos“. Intregul pasagĭu va suna ast-fel: „ut refert Dio, qui historias eorum annalesque græco stilo composuit, qui dixit primum S a r a b a s t i a r e o s, deinde vocitatos Pileatos hos, qui inter eos generosi exstabant: ex quibus eis et reges et sacerdotes ordinabantur...“

In acest pasagiŭ „primum“ se rapórtă la cuvîntul original dacic: „Sarabas“, ĭar „deinde“ la traducerea luĭ, fie gréca, fie latină: „*πιλοφόροι*“ la Dione Crisostom, „pileati“ la Iornande. Sensul dară este: „Dione, care a scris grecesce istoria Dacilor, ne spune că la dînșiĭ se numĭa S a r a b i t i a r e i, adecă c a p e t e c u c ă c ĭ u l ĭ, pe latinesce p i l e a t i, clasa cea de sus, din care se alegeaŭ regĭ și sacerdoțĭ“.

S a r a b a însemnând „cap“, este învederat că și fără epitetul t i a r e u s acest cuvînt caracterisa deja în deajuns casta cea nobilitară, ast-fel că maĭ adesea saŭ chĭar tot-d'a-una el urmà să se întrebuințeze singur în gura poporuluĭ de câte orĭ era vorba de „pileati“ saŭ „*πιλοφόροι*“, și de aceea t i a r e u s trebuĭa dela sineșĭ să dispară, devenind de prisos.

IV. O URMĂ A DACICULUĬ S A R A B A IN GRAIUL ROMÂNESC DE ASTĂDĬ.

Noĭ am vĕdut că la Dacĭ s a r a b a era nu numaĭ un titlu, dar circulà tot-o-dată cu sensul comun de „cap“. Ca titlu, forma cea dacică, orĭ-care să fi fost, lesne putea să se conserve intactă la Românĭ, după cum se conservă intact un nume propriŭ prin tradițiunea familiară, deși tendințele fonetice ale poporuluĭ supun în restul graĭuluĭ aceleașĭ sonurĭ la diferite modificărĭ succesive. In compusul *Basarabă* = Ban - S a r a b ă dacicul s a r a b a ajunge pînă la noĭ cu vocalismul ne'ntunecat și cu *b* între vocale. Este adevĕrat că în aceĭașĭ poziținne, după silaba tonică -ra-, *b* s'a păstrat în „scărăbuș“, deminutiv din „scărăbu = scarabeus, *scarabus“. Orĭ-cum însă, conservațiunea aceluĭ -*b*- și a vocalismuluĭ era cu mult maĭ anevoe pentru dacicul s a r a b a cu sensul comun de „cap“. Aci trebuĭaŭ să'șĭ reĭa deplina lor putere tendințele cele fonetice ale graĭuluĭ. Precum din „strabus“ s'a făcut românesce „strâmbu“, italienesce

„strambo“, deja în epoca latină, tot aşa saraba ar fi căutat de pe atuncĭ a da o formă nasalisată sărâmbă. Eĭ bine, acest sărâmbă trăesce la noĭ pînă astăḑĭ în gura poporuluĭ, şi trăesce ĭarăşĭ numaĭ într'o compositţiune: năsărâmbă = ne-sărâmbă, lucru fără minte, fără cap, ἀκέφαλον, ἀκόρυφον, „minus-caput“.

Miklosich (Slav. El. im Rumun. 46) trage pe românul нѣсъръмкъ din slavicul срамъ „pudor“, ca şi când ar însemna „impudentia“. Cihac (II, 215) îşĭ apropriază acéstă etimologiă, traducênd pe „năsărâmbă“ prin „impudence“. Vom vedé maĭ jos, dacă acésta se potrivesce din punctul de vedere al sensuluĭ; nu merge însă de loc sub raportul morfologic şi sub cel fonetic, căcĭ:

1°. Româniĭ puteaŭ să adaoge negaţiunea numaĭ la un cuvînt slavic trecut în limba română, pe când nu este nicĭ o urmă la noĭ de slavicul „sramŭ“, ĭar prin urmare nu se putea formă o negaţiune pentru ce-va neexistinte;

2°. E peste putinţă a presupune că Româniĭ aŭ împrumutat dela Slavĭ cuvîntul cu negaţiunea cu tot, adecă „nesramŭ“, fiind-că acéstă formă substantivală negativă nu se află la Slavĭ, şi este cu totul excepţională la dînşiĭ chiar forma adjectivală „nesramĭnĭ = impudicus“;

3°. Slavicul „sramŭ“ ar fi rĕmas la Românĭ „sram“, după cum „hramŭ“ a rĕmas „hram“, „gramada—grămadă“, „păstramă — παστραμᾶς“, „dram — δράμι“, „cramă—krama“, „năframă—maqrama“ etc.;

4°. Chĭar trecerea masculinuluĭ „sramŭ“ în femininul „sărâmbă“ ar fi ce-va anormal, de vreme ce limba română femininéză numaĭ pe neutriĭ slavicĭ, de ex. „baltă = blato“, nu însă pe masculinĭ.

Dar derivaţiunea luĭ năsărâmbă din slavicul „sramŭ“ este nu maĭ puţin greşită din punctul de vedere al sensuluĭ.

Lexiconul Budan din 1825, singurul pe care'l cunoscuse Miklosich, vede de asemenea în năsărâmbă o negaţiune, însă anume din latinul „siremps“: „Siremps prorsus obsoletum apud Latinos, denotabat omnimodam rei similitudinem, et hinc negatio apud Valachos Nesĭrĕmbă“.

Adjectivul latin „siremps“ era un termen exclusiv juridic, contras din „si-rem-ipse“ şi însemnând: „parfaitement égal, absolument semblable“; decĭ forma negativă nu'ĭ putea da un alt sens decât numaĭ dóră acela de „tout-à-fait différent“, de unde nu ajungem la năsărâmbă, chĭar dacă trecerea latinuluĭ -pse în românul -bă n'ar fi o imposibilitate tot aşa de mare.

Cum óre se traduce năsărâmbă în cele-lalte vocabulare?

La Budai-Delénu, care observă fórte bine că acest cuvînt este numaĭ ţerănesc: „năsărâmbă, der Possen“ (Lex. MSS. circa 1820 în Muz. ist. din Buc.), adecă „farce, bouffonnerie, arlequinade“.

La Sava Barcianu (Wtb. 1868 p. 153) „năsărâmbă“ se explică prin „neghiobiă“.

La Laurian-Massim (Gloss. 406) „năsărâmbă“ este: „stultéţă, nebuniă, inepţiă“.

Prin urmare, „năsărâmbă“ nu e de loc „impudence“ a luĭ Cihac.

Ne 'ncreḑĕtor în vocabulare, eŭ am făcut o anchetă în graĭul poporan, şi ĭată resultatul:

„Năsărâmbă însemnéză: prost, prostovan, meteleŭ“ (avocat P. Călcĭunarĭu, Banat, Orşova).

„Năsărâmb se întrebuinţézĕ cu înţelesul de: prost, hăbăuc, tîmpit la minte, fără socotă“ (Dr. I. Roşiu, Banat, Biserica-albă).

„In graiŭl poporuluĭ, a face năsărâmbă însémnă a face un lucru nepotrivit, slab, prost“ (preot D. Popovicĭ, Banat, Lugoş).

„Năsărâmbă însemnézĕ în Transilvania, de ex. în comitatul Alba-Iulia şi pe la Braşov: om prostănac, într'o ureche; ĭar cu sensul ruşinos se ḑice numaĭ în privinţa caluluĭ, ca şi când s'ar ḑice: prostia caluluĭ“ (N. Mănărăḑianu).

Cumcă năsărâmbă n'are în fond alt sens decât acela de nerod saŭ neghiob, probă este că poporul îl amalgaméză une-orĭ cu „nătâng“, prefăcêndu'l în năsărâ*ngă*, şi cu „nătăreŭ“ prefăcêndu'l în *nă*tărâmbă.

„Nătărâmb şi nătărâmbă se aude în Banat şi pe la Lipova. Nătărâmb este un om care face o prostiă, nătărâmbă o muĭere care nu îngrijesce de afacerile sale. Se maĭ ḑice şi ca substantiv, de ex.: acest om a făcut o nătărâmbă, s'a îmbĕtat şi şĭ-a bătut muĭerea“ (I. Tuducescu, Banat, Lipova).

„Năsărângă, la plural năsărânguri însemnézĕ ce-va reŭ, de ex.: acest argat numaĭ năsărânguri îmĭ face orĭ-unde îl măĭu“ (I. Pop-Reteganul, Transilvania).

„Cuvintele năsărâmbă şi nătărâmbă se întrebuinţézĕ în înţelesul de a face d'ale nefăcute, adecă un non-sens, un lucru reŭ, gâlcévă, potcă, ce-va nebunesc. Apoĭ năsărâmbă maĭ însemnézĕ a face o faţă urîtă cuĭ-va, a încreţi fruntea“ (avocat P. Rotariu, Timişóra).

Afară de substantivul năsărâmbă şi adjectivul năsărâmb, Lexiconul Budan ne maĭ dă adjectivul năsărâmbos. Ambele forme adjectivale sînt însă învederat posterióre şi sporadice, ca şi formele analogice nătărâmb şi năsărângă. Forma cea primitivă, singură respândită în popor, este cea substantivală, maĭ ales în locuţiunea: a face o năsărâmbă. Cuvîntul se descompune dela sine-şĭ în ne-sărâmbă = „ne-cap“, o compoziţiune prin care s'a tradus literalmente în Dacia latinul rustic minus-caput, conservat pînă astăḑĭ în Occident. Acest minus-caput „ne-cap“ era tocmaĭ ceea ce însemnézĕ substantivul nesărâmbă, adecă o pagubă saŭ o neplăcere făcută prin lipsă de judecată, de unde spaniolul menoscabo „dommage, détriment, atteinte“, apoĭ portugesul menoscabo „mépris, dépréciation“, în fine proventalul mescap şi francesul méchef „fâcheuse aventure“, nuanţa logică cea maĭ apropiată de românul nesărâmbă, ast-fel că, bună-óră, în vechea francesă versul luĭ Gringoire în „Les folles entreprises“:

Tu m'as fait meschief
En me cuydant faire tres grant service...

se traduce perfect românesce: vrênd să'mĭ facĭ un pré-mare bine, mĭ-aĭ făcut o năsărâmbă.

Aşa dară dacicul saraba, „cap“ şi tot-o-dată numele membrilor casteĭ nobilitare, s'a păstrat la Românĭ în ambele sale înţelesurĭ: ca vorbă comună în ne-sărâmbă „minus-caput“ şi ca nume în *Basarabă* = Ban-Sarabă.

După ce am constatat modul de desfăşurare a *Basarabilor* din Sarabi aĭ luĭ Dione Crisostom, să ne oprim acuma cu tot dinadinsul asupra unor fase din istoria lor între secoliĭ II şi XI.

V. CAPUL NEGRU ESTE EMBLEMA ERALDICĂ A BASARABILOR.

Se scie că în vécul de mijloc o mare parte din mărcĭ nobilitare eraŭ ceea ce se numesce în eraldică „armes parlantes“, „figurae paronomasticae“, adecă pe pecete saŭ pe stég figuraŭ lucrurĭ al cărora nume, peste tot saŭ măcar întru cât-va, aducea a-minte de numele familiei nobile respective. Aşa, bună-óră, dinastia regală a Plantageneţilor avea în marca sa o drobiţă, modesta plantă numită latinesce „genista“ şi din care se fac măturĭ. Aceste figure paronomastice nu eraŭ o invenţiune a feudalităţiĭ, căcĭ ele ne întimpină şi la selbatecĭ: nu este în fond alt-ceva decât aşa numitul „totem“ al Pieilor-Roşiĭ din America, o asociaţiune de ideĭ propriă minţiĭ omenescĭ în genere. In acest mod, marca *Basarabilor*, din causa elementuluĭ fonetic *arab*, trebuĭa să fi fost un cap negru, adecă un cap de Arap. Orĭcine cunósce istoria blazonuluĭ medieval, póte să afirme à-priori pe acest trebuĭ, chĭar dacă n'ar exista nicĭ un document în sprijinul afirmaţiuniĭ.

Olandesul Levinus Hulsius a publicat la 1597 o marcă a Ţereĭ-Românescĭ cu treĭ capete negre, şi tot-o-dată o marcă a Moldoveĭ cu doŭ capete negre puse în vîrfurĭ a doŭ ramurĭ încrucişate, ĭar ramurile, „les ramaux“, se scie că însemnéză în limbagiul eraldic derivaţiune, adecă marca Moldoveĭ derivând din aceĭa a Ţereĭ-Românescĭ (Ist. crit. ²·I, 95).

Iată cele doŭ mărcĭ:

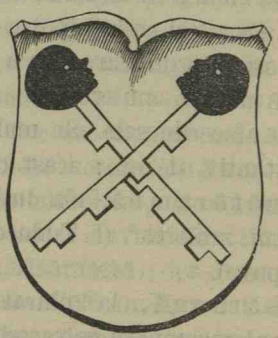
Hulsius se ocupase în specie cu ţerile românescĭ, scriind chĭar o carte intitulată „Descriptio Transylvaniae, Moldaviae et Valachiae“ (Engel, Gesch. d. Wal. 69). Acele mărcĭ dară el le-a luat de unde-va dintr'o fântână consultată. Orĭ-care să fi fost însă acea fântână, în casul de faţă o întăresc doŭ fapte positive:

1°. Preceptele blazonuluĭ, după carĭ numele *Basarabă* urmă să aĭbă ca „armes parlantes“ un cap negru;

2°. Impregĭurarea că dinastia Muşăţescilor din Moldova era în adevĕr o ramură, o derivaţiune din *Basarabĭ*.

v. *Muşat*.

In Cosmografia luĭ Sebastian Münster (1541), în „Illyricum“ al luĭ Du Cange (1746) şi pe aiurĭ cele doŭ capete negre, pe carĭ Hulsius le pune în marca Moldoveĭ, sînt atribuite Bosnieĭ:

Să fie óre printr'o confusiune între Ban şi Ban, fiind-că în vechea Bosniă principiĭ purtaŭ titlul de Ban ca şi în Oltenia?

Saŭ nu cum-va printr'o confusiune de o altă natură între iniţialul Bos din „Bosnia“ şi iniţialul Bas din *Basarabă*?

Saŭ póte va fi fost în adevĕr aşa óre-când marca Bosnieĭ?

Ar trebui studiată sigilografia specială a acesteĭ ţerĭ. Să nu se uĭte în orĭ-ce cas că, din tóte regiunile ser-

bescĭ, Bosnia este aceea unde s'a conservat maĭ mult timp un element românesc fórte puternic, immigrat din Pannonia cam în secolul X, şi cuprinḑênd nu numaĭ cĭobanĭ, dar şi căpetenĭĭ, bună-óră acel „cnez Markul“, adecă „Marco“ cu articlul românesc *-l*, de care se plângeaŭ la 1401 Ragusanĭĭ că a apucat cu forţa şi nu lasă din mână oraşul dalmatin Almissa (Puţzić, Споменици сръбски, t. I, p. 35). La 1373 un district întreg al Bosnieĭ se numĭa „România-mare“, „Major Vlachia“ (Miklosich, Wander. d. Rum. 5).

Dar să ne 'ntórcem la marca *Basarabilor*.

In Biblioteca imperială din Viena se află într'o traducere germană anterióră secoluluĭ XVIII o colecţiune de blazonurĭ făcută de unul numit Rubčić, care îşĭ dă titlul de eraldist (Wappenherold) al împĕratuluĭ serbesc Stefan Duşan (Ianko Schaffarik în Гласник, t. 9, 1857 p. 348). Dacă acéstă indicaţiune cronologică ar fi adevĕrată, atuncĭ noĭ am avé a face cu un monument eraldic tocmaĭ de pe la 1340. In acea colecţiune, marca Ţereĭ-Românescĭ este din punct în punct ca la Hulsius.

Tóte acestea, neapĕrat, sînt deja ce-va; dar în cestiunĭ de o asemenea natură se cere cu orĭ-ce preţ un isvor fórte autorisat, când e vorba maĭ ales nu de o marcă particulară, ci de blazonul uneĭ ţerĭ. Prima confirmaţiune oficială ne oferă numismatica maghiară.

La 1368 Vladislav *Basarabă* recunoscuse suzeranitatea Ungarieĭ asupra Ţereĭ-Românescĭ (Fejér, IX. 4, p. 148, 210). Din aceĭaşĭ epocă există monete dela regele Ludovic, de diverse mărimĭ, purtând pe o parte cap negru:

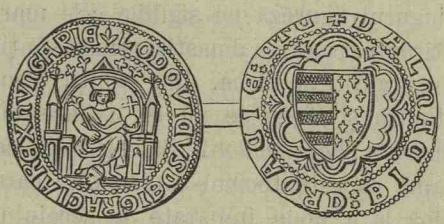

Pe alte monete dela regele Ludovic, asupra cărora mĭ-a atras atenţiunea amicul meŭ d. D. A. Sturdza, acelaşĭ cap-negru nu ocupă scutul întreg, ci se află numaĭ la o parte saŭ de-desubtul efigieĭ regescĭ, ceea ce represintă şi maĭ expresiv triumful cel jubilat al Ungarieĭ asupra lui Vladislav *Basarabă*:

Acest cap negru nu póte fi marca Sicilieĭ, care va fi avut a face cu familia Anjou a regeluĭ Ludovic, dar în orĭ-ce cas nu avea a face de loc cu Ungaria; cu atât maĭ vîrtos un cap figurând alăturea cu efigia regéscă, saŭ chiar ocupând scutul întreg, nu póte fi marca vre-unuĭ fabricant de monetă. Singura explicaţiune seriósă remâne dară „subjectio Valachiae“, după cum presupuneaŭ deja în secolul trecut ar-

cheologiĭ ungurĭ: „hoc esse Mauri caput, eoque subjectionem Valachiae notari autumant“ (Schönvisner, Notitia Hung. rei num. p. 206).

Numismatica maghiară ne dă o mărturiă oficială prețiósă, dar numaĭ externă, nu internă, adecă nu din partea *Basarabilor*, și de aceea ea tot încă nu ne mulțumesce pe deplin.

Confirmațiunea, pe care o dorim noĭ, ne vine pe o altă cale, grațiă uneĭ descoperirĭ făcute de d. D. A. Sturdza.

Maĭ întâiŭ o observațiune preliminară.

Orĭ-cine a avut în mână crisóve muntenescĭ, n'a putut să nu fie isbit de împregĭurarea că sigiliile lor presintă nu o singură marcă a țereĭ, ci doĕ mărcĭ diferite: una cu vulturul, cea-laltă cu sfinții Constantin și Elena, întrebuințate când una, când cea-laltă, când ambele în compositiune.

Față cu acéstă duplicitate, lucrul cel maĭ natural este de a admite că o marcă era a Statuluĭ, cea-laltă a dinastieĭ. A Statuluĭ fiind vulturul, care singurul figuréză pe sigiliile cele marĭ atîrnate, pe sama dinastieĭ remân sfinții Constantin și Elena. Dar sfinții Constantin și Elena ce aŭ eĭ a face cu dinastia *Basarabilor*? Să se bage de samă că este tocmaĭ o dinastiă, care pînă la a doua jumătate a secoluluĭ XVII n'a avut în curs de cincĭ secolĭ nicĭ un membru cu numele „Constantin“, ast-fel că nu sfântul Constantin ar fi fost dispus s'o patroneze.

Acuma vine descoperirea d-luĭ Sturdza: un act dela Vlad Dracul și doĕ acte dela fratele seŭ Alexandru, ambiĭ fiĭ aĭ luĭ Mircea cel Mare. Actele sînt anterióre anuluĭ 1444, ĭar cele dela Alexandru sînt anume din 1431.

Pecetea luĭ Vlad Dracul este:

Pecetea luĭ Alexandru:

Către acestea vom maĭ adăuga, că întocmaĭ așa se află doĕ capete deja pe pecetea luĭ Mircea cel Mare într'un act din 1403: „duo capita humana coronis ornata“ (Hurmuzaki, Documente t. I, partea 2, p. 825, nota 4).

Negreșit, aceste capete se deosebesc de Arapiĭ luĭ Hulsius și aĭ luĭ Rubčić, dar ele se deosebesc cel puțin tot pe atâta și de figurele sfinților Constantin și Elena de pe pecețile din secoliĭ XVI și XVII. Numĕrul capetelor este indiferent, ca și ramura dela mijloc, de vreme ce și la Hulsius este o marcă numaĭ cu doĕ capete și cu ramurĭ. Indiferentă maĭ este și gătéla de cap, de óră-ce se deosebesc între ele în astă privință chĭar cele doĕ pecețĭ de maĭ sus. Acestea fiind indiferente, marca dela 1431 devine tocmaĭ ce-va intermediar între fasa cea de tot veche cu capete negre și între fasa cea nouă cu sfinții Constantin și Elena.

Inainte de a se fi metamorfosat de tot în sfinții Constantin și Elena, cele doĕ capete dela 1431, saŭ maĭ corect dela 1403, aŭ trecut printr'o lungire trep-

tată şi ramura s'a prefăcut într'un arbore, după cum d. Sturdza o constată fórte bine pe următórea pecéte dela Ţepeş, fiiul luĭ Vlad Dracul:

Nu sînt încă nicĭ aicĭ sfinţiĭ Constantin şi Elena, dar nu maĭ e departe pînă la dînşiĭ. „Capetele de pe sigiliile luĭ Vlad şi Alexandru — dice d. Sturdza — capĕtă trup, însă nu pe deplin, ci numaĭ pe treĭ pătrare, la sigiliile luĭ Vlad Ţepeş, şi se desvóltă la urmă în trupurile întregĭ ale sfinţilor Constantin şi Elena pe sigiliile posterióre“ (Sturdza, Dare de samă p. 10).

Ce resultă de aci? Resultă că Arapiĭ, capetele cele negre, fie unul, fie maĭ multe, singura emblemă eraldică potrivită a *Basarabilor*, s'aŭ transformat pas la pas în sfinţiĭ Constantin şi Elena, trecênd prin maĭ multe trepte decât zîmbrul pentru a ajunge boŭ şi vulturul pentru a ajunge corb, dar trecêndu-le pe temeĭul aceluĭaşĭ principiŭ, principiul că poporul, când o póte face, înlocuesce tot-d'a-una noţiunile maĭ rare saŭ maĭ puţin cunoscute prin noţiunĭ maĭ familiare: boul e maĭ familiar decât zîmbrul, corbul e maĭ familiar decât vulturul, sfinţiĭ ceĭ sĕrbătoriţĭ mereŭ sînt maĭ familiarĭ decât Arapiĭ.

Evoluţiunea mărciĭ *Basarabilor* cată dară să se fi operat cam în următorul mod:

de'ntâiŭ un singur cap negru ca pe monetele regeluĭ Ludovic, ceea ce era suficient pentru „armes parlantes“;

apoĭ doŭ capete negre unul lîngă altul, adecă ce va ca în marca Muşătescilor;

apoĭ treĭ capete negre ca la Hulsius şi la Rubčić;

apoĭ capul al treilea transformat într'o ramură înflorită între cele-lalte doŭ capete, tóte perdênd tipul negritén, ca pe sigiliele din 1403—1431;

apoĭ sub capete adăogêndu-se o parte din corp, ĭar ramura cea înflorită prefăcêndu-se în copăcel, ca pe sigilul luĭ Ţepeş;

apoĭ corpul lungindu-se etc. etc. pînă la figura sfinţilor Constantin şi Elena.

In orĭ-ce problemă din archeologia figurată lipsa uneĭ verigĭ dela mijloc împedecă nu numaĭ de a lega ambele capete ale lanţuluĭ, dar chiar de a recunósce că acele capete aparţin unuĭ singur lanţ. Intr'un asemenea cas fiecare capĕt se studiéză în deosebĭ ca ce-va străin unul altuĭa, găsindu-se, pentru fie-care în parte multe analogiĭ carĭ totuşĭ perd orĭ-ce valóre din dată ce, prin aflarea verigeĭ celeĭ dela mijloc, se reconstitue totalitatea lanţuluĭ. Doŭ figure în felul sfinţilor Constantin şi Elena de pe sigiliile românescĭ se vĕd pe monete şi la Bizantinĭ, şi la Serbĭ, şi la Ungurĭ, şi cine maĭ scie pe unde; în acelaşĭ mod în Portugalia, în Sicilia, în Polonia şi pe aĭurĭ se nemeresc pe mărcĭ capete-negre; ast-fel dintr'o parte şi din cea-laltă se puteaŭ face cu multă erudiţiune nesce apropieriĭ fórte ingenióse, a cărora lipsă de temeiŭ se învederéză însă pe dată ce regăsirea verigeĭ celeĭ dela mijloc restabilesce la Romînĭ în specie strînsa filiaţiune între capetele cele negre şi între cele doŭ figure. Acéstă filiaţiune ar fi rĕmas ascunsă fără descoperirea d-luĭ Sturdza, o descoperire în aştep-

tarea căriĭa sfinţiĭ Constantin şi Elena eraŭ o nestrăbătută enigmă în marca *Basarabilor*.

Post-scriptum. Cele de maĭ sus eraŭ scrise, când d. Dim. Sturdza, în şedinţa Academieĭ Române din 12 Novembre 1893, a comunicat o carte care — ḑice d-sa — „din câmpul îndoelilor l'a făcut să între în acel al realităţiĭ“ întru cât privesce capetele de Arapĭ din Levinus Hulsius. Este anume descrierea Conciliuluĭ dela Constanţa, făcută de către Ulric de Reichental la 1417, nu numaĭ ca martur ocular, dar încă după o însărcinare expresă din partea municipalităţiĭ de acolo, în archivul căriĭa s'a şi depus atuncĭ manuscriptul original. După 1450, adecă după descoperireà tiparuluĭ, opera luĭ Reichental fu tipărită la Augsburg; dar acea ediţiune devenise în scurt timp atât de rară, încât la 1536 a retipărit'o tot la Augsburg Enric Steiner, in-folio sub titlul: „Das Concilium so zu Constantz gehalten ist worden“. Acéstă a doua ediţiune, devenită şi ea fórte rară şi fórte scumpă, este aceea pe care d. Sturdza a dăruit'o Academieĭ Române. In cartea luĭ Reichental numile propriĭ sînt maĭ-maĭ tóte desfigurate, cel puţin în textul cel tipărit; adevĕrat importantă însă nu este nomenclatura personală, ci partea cea figurativă, în care nu încăpea nicĭ erorĭ de pronunciaţiune, nicĭ acelea de tipar. Intre maĭ multe steme, copiate de către Reichental la 1417 de pe stégurile celor veniţĭ la Constanţa, se află şi doĕ steme princiare pe carĭ le aduseră cu sine representanţiĭ oficialĭ aĭ Romănieĭ: „die Walachie“. Ambele sînt sub o corónă ducală şi 'n ambele ne întimpină de o potrivă capete de Arapĭ, cu deosebirea numaĭ că pe una sînt treĭ capete negre întórse spre stânga, pe cea-laltă doĕ figure aprope întocmaĭ ca cele publicate de Boliac (Daco-romane No. XXII), care nu arată de unde le-a luat, şi anume: „doĭ Arapĭ întregĭ, goĭ, fără legătură, întorşĭ cu spatele unul către altul, braţul stâng al fie-căruĭa fiind rădicat în sus, astfel că ambele se unesc încrucişându-se în nivelul capetelor, ĭară braţele drepte sînt lăsate în jos şi picĭórele aŭ aerul de a danţa“. In acest mod cercetarea nóstră despre blazonul *Basarabilor* primesce o nouă strălucită confirmaţiune, printr'un document autentic din epoca luĭ Mircea cel Mare şi a luĭ Alexandru cel Bun, dovedindu-se tot-o-dată că atât numĕrul capetelor precum şi proporţiunile corpuluĭ eraŭ supuse la variaţiunĭ chĭar în sînul dinastieĭ, ĭar cu atât maĭ vîrtos în totalitatea casteĭ *Basarabilor*.

VI. SARABIĬ AŬ FOST CUNOSCUŢĬ VECINILOR SUB PORECLA DE ARABĬ.

„Arab“ este un element eraldic al numeluĭ *Basarabă*, dar maĭ ales al formeĭ celeĭ vechĭ Sarabă, de care se deosebesce printr'o singură consónă.

Inainte dară de a fi devenit *Basarabĭ*, adecă înainte de a'şĭ fi aglutinat titlul de „Ban“, Sarabiĭ cată să fi avut deja pe pecetea şi pe stégul lor capete negre saŭ un cap negru. Numele şi emblema trebuĭaŭ de o potrivă să le dea în ochiĭ tuturor vecinilor un aspect de Arapĭ, şi tocmaĭ acésta o constatase cel d'întâiŭ d. Bezsonov în poesia poporană epică serbă şi bulgară, unde fórte adesea Româniĭ sînt numiţĭ Arapĭ (Rybnikov, Народныя былины p. CCCXXX sq.).

Nu voesc a reveni aci asupra celor desvoltate pe larg în „Istoria critică“; voĭu semnala însă ce-va noŭ.

Căzaciĭ ceĭ rutenĭ din Ucraina nu puteaŭ să aĭbă a face cu *Basarabiĭ*

dela Olt; dar începênd din secolul XVI eĭ aŭ fost mereŭ în contact cu acea parte a Moldoveĭ, căriia din timpul stăpâniriĭ muntenescĭ acolo în secoliĭ XIV şi XV, de pe când Mircea cel Mare şi Vlad Dracul eraŭ Domnĭ pînă la gurele Dunăriĭ, îĭ remăsese numele de „Basarabiă“, după cum o spune deja Miron Costin în poema sa polonă: „Gĭiurgĭul şi Brăila sînt eterne suveniriĭ ale acelor domnĭ muntenescĭ *Basarabĭ*, carĭ stăpâniseră o parte a Bulgarieĭ şi peste ţermul Măriĭ unde s'a lăţit numele Basarabieĭ“ (Arch. ist. I, 162).

Dd. Antonowicz şi Dragomanov aŭ publicat în ḑece variante o baladă poporană ruténă de pe la finea secoluluĭ XVI, întitulată „Alexe Popovicĭ şi furtuna pe Marea-négră“ (Историческія пѣсни Малорусскаго народа, I, 176—208), unde este vorba anume despre acea Basarabiă dela Nistru.

Primul variant se'ncepe aşa:

„Acolo pe Marea-négră, pe o pétră albă „şéde un şoĭm luminos şi suspină cu jale, „privind îngrijit la Marea-négră. Nu va fi „bine pe Marea-négră, căcĭ furtuna cea rea „se rădică, împrăştiând în treĭ părţĭ luntrile „cele voĭnicescĭ ale Cazacilor: o parte din „ele spre ţéra Bilarapéscă (u Bilarapsĭku „zemlĭu), a doua parte în gârla Dunăriĭ, a „treĭa parte în mijlocul Mării-negre...“

Variantul al optulea:

„Acolo pe Marea cea vinătă, pe o pétră „albă, şéde luminosul şoĭm cu ochiĭ străluci„torĭ; el îşĭ plécă în jos capul şi suspină „cu jale, privind la sfântul cer, căcĭ întune„recul a acoperit jumătatea sóreluĭ, jumăta„tea luneĭ, şi se începe furtuna pe Marea „cea vinătă, se rădică valurĭ din fundul mării „şi împrăştiă în treĭ părţĭ luntrile căzăcescĭ: „duc o parte din ele în Dunărea cea liniştită, „împing a doua parte spre ţéra Arabéscă „(v. Arabsĭku zemlĭu), înnécă a treĭa parte în „mijlocul Mării...“

Variantul al şéselea:

„Acolo pe Marea-négră, pe o pétră albă, „şéde luminosul şoĭmuleţ, trist şi jelitor, „privind departe la lucĭul Mării-negre, căcĭ „nu va fi bine pe Marea-négră: se rădică din „fundu'ĭ valurĭ duşmănescĭ şi împrăştiă în „treĭ părţĭ luntrile căzăcescĭ, asvârlind o „parte din ele în gârla Dunăriĭ, împingênd „pe a doua parte spre ţéra Orabéscă (u „zemlĭu Orabsĭku), ér pe a treĭa parte, ne„sciind ce să'ĭ mai facă, o înnécă în mijlocul „Mării...“

Variantul al şéptelea se începe ca şi cel al optulea, cu deosebirea numaĭ că în loc de „ţéra Arăbéscă“ este „ţéra Orabéscă“ (u zemlĭu Orabsĭkuĭu) ca şi în variantul al şéselea:

Variantul al treilea:

„Pe Marea-négră, pe o pétră albă suspină „cu jale luminosul şoĭm; e trist şi privesce „îngrijit la Marea-négră, căcĭ nu va fi bine „pe Marea-négră; s'aŭ întunecat pe cer tóte „stelele, aŭ acoperit noriĭ jumătatea luneĭ, „şi din jos suflă vîntul cu furiă împrăştiând „în treĭ părţĭ luntrile căzăcescĭ: a dus o „parte spre ţéra Agaréscă (v zemlĭu A„garsku), a doua parte a înghiţit'o gârla Du„năriĭ, a treĭa parte — unde să fie? — se 'n„necă în Marea-négră...“

In fine, în variantul al patrulea „ţéra Agaréscă“ este amplificată în „ţéra Agaranéscă“ (v. Agaranĭsku zemlĭu).

Precum vedeţĭ, naufragiul se întâmplă pe Marea-négră, aprópe de gurele Dunăriĭ, faţă cu ţermiĭ Basarabieĭ.

Din „Basarabiă“, prin o schimbare fonetică nesimţită, balada de maĭ sus, după primul seŭ variant, a făcut „Bilarapiă“, ceĭa-ce însemnéză „Alba-arabiă“; din acéstă „Bilarapiă“, omiţêndu-se iniţialul *bil*, considerat ca un simplu epitet de alb, a remas în variantul VIII numaĭ „Arabiă“, de unde apoĭ în variantul VI şi VII a eşit o formă maĭ coruptă „Orabiă“; în sfîrşit, numele „Arabilor“ amintind imagina-

țiunĭ poporane, prin asociațiunea de ideĭ, pe al „Agarilor“ saŭ „Agarenilor“, ambele aceste numĭ aplicându-se d'o potrivă la păgânĭ și maĭ ales la mahometanĭ, ĭată că în loc de „Arabia“ saŭ „Orabia“ ne întîmpină în variantele III și IV „Agaria“ și „Agarania“.

Este o procedură identică cu aceea prin care, într'o epocă maĭ veche, Serbiĭ și Bulgariĭ a r a b i z a ŭ pe *Basarabiĭ* dela Olt; o procedură însă pe care balada ruténă, grațiă numeróselor sale variante, ne permite, ca să dic așa, a o pipăi de astă-dată cu degetul, urmărind pas la pas tóte fasele succesiveĭ sale transformațiunĭ. Dacă o scurtă cunoscință cu B a s a r a b i a cea dela gurele Dunăriĭ aŭ permis Rutenilor a o preface în A r a b i ă și apoĭ chĭar în A g a r i ă, cu cât maĭ vîrtos Serbiĭ și Bulgariĭ, pușĭ în contact cu *Basarabiĭ* și maĭ întâĭu ca S a r a b i ĭ dela Olt în curs de maĭ mulțĭ secolĭ, trebuĭaŭ neapĕrat să urdéscă asupra acestor A r a b ĭ din Dacia o vastă țesĕtură de complicațiunĭ! Bezsonov ne-a indicat abia câte va puncturĭ; restul urmează să'l studieze alțiĭ.

Vom maĭ adăoga în trécĕt, că pînă astădĭ numele cel legendar al B a s a r a b i e ĭ la învecinațiĭ Rutenĭ este B i s o v a A r a p i a, literalmente „Arabia draculuĭ“ (Želechowski, Ruthen. Wtb., I, 31).

Ceea ce s'a întâmplat Rutenilor, ceea ce s'a întâmplat Serbilor și Bulgarilor, nu putea să nu se întâmple și maĭ de'nainte tuturor némurilor învecinate cu *Basarabiĭ*, adecă tóte trebuĭaŭ de asemenea să'ĭ arabiseze maĭ mult saŭ maĭ puțin; și întru cât începutul S a r a b i l o r se înfundă în epoca dacică, de pe atuncĭ deja ar puté să ne fi remas în istoriă vre-o urmă de acest fenomen.

S a r a b i ĭ luĭ Dione Crisostom, ca și *Basarabiĭ* posteriorĭ, îșĭ aveaŭ cuĭbul lor în munțiĭ Hațeguluĭ și aĭ Olteniei, căcĭ aci, în gĭurul Drobeteĭ și al Sarmizegetuseĭ, fusese centrul Statuluĭ luĭ Decebal, ĭar prin urmare și al casteĭ celeĭ nobilitare. Hațegul și Oltenia sînt tocmaĭ regiunea pe care, sub raportul idrografic, o represintă rîul Jiĭu, isvorînd din Hațeg și străbătênd apoĭ pe lîngă Vulcan pentru a șerpui în lung prin întréga Olteniă. Eĭ bine, în geografia luĭ Ptolemeŭ Jiĭul n'are alt nume decât: *κατ' Ἀραβων ποταμός*, literal „de Arabibus fluvius“, adecă: „rîul care se pogóră din țéra A r a b i l o r“, pe când Dunărea este *Δανούβιος ποταμός*, Oltul — *Ἀλούτας ποταμός*, Temeșul — *Τίβισχος ποταμός* etc.

Dăm maĭ jos secțiunea corespondinte din atlantele luĭ Ptolemeŭ, luată după prețiosul manuscript din secolul XII, cel maĭ vechĭu din cele cunoscute pînă acum, descoperit de Sevastianoff la Vatopedi în Atos (Géogr. de Ptolémée, 1867, p. LXXVIII).

Fiind-că editoriĭ luĭ Ptolemeŭ citesc tot-d'a-una: *κατὰ Ῥαβῶνος ποταμοῦ*, cată să facem următórele observațiunĭ paleografice asupra manuscriptuluĭ:

1°. De câte orĭ prepositiunea *κατὰ* nu se unesce prin elipsă cu vorba ce'ĭ urméză, manuscriptul îĭ dă regulat accentul, pe când în casul de față accentul lipsesce pe chartă ca și'n text (p. XXXIII), ceea ce dovedesce că nu póte fi „*κατὰ Ῥαβ-*“, ci este „*κατ' Ἀραβ-*“.

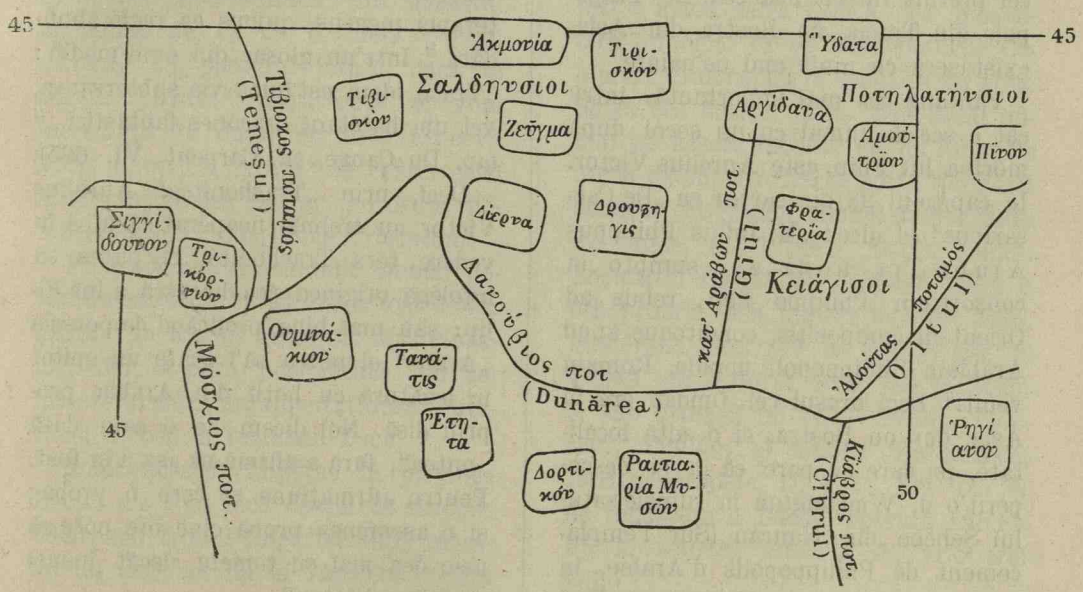
2°. Atât în text precum și pe chartă se vede *-βων* fără obicĭnuita abreviațiune suprascrisă pentru finalul *-ος*, astfel că este arbitrar de a citi *-βωνος*.

3°. In text acest *-βων* nu e accentat de loc, ĭar pe chartă accentul este dubios, căcĭ copistul trage de 'ntâĭu o liniuță din vîrful luĭ *β* spre a forma

un ὀξύς pe α din ρα, și după aceea se resgândesce și se întórce spre ω accentându'l cu un lung βαρύς, o nedumerire care probéză că în original lipsĭa accentul.

Lectura dară cea maĭ corectă este: κατ' Ἀράβων ποταμός, unde noĭ completâm pe ποτ prin nominativul ποταμός, după cum tot la nominativ sînt puse și cele-lalte rîurĭ.

rabĭ cu maĭ mulțĭ secolĭ înainte de Serbĭ și de Bulgarĭ. In orĭ-ce cas, numaĭ prin Sarabi din Dione Crisostom se póte înțelege „κατ' Ἀράβων ποταμός“ din Ptolemeŭ, și acésta este punctul cel esențial, dela care putem trece d'a-dreptul la una din cestiunile cele maĭ interesante în istoria *Basarabilor*.

Ptolemeŭ scriea pe la 170, peste vr'o 50 de anĭ după Dione Crisostom. Dione Crisostom fusese el însușĭ în Dacia, unde cunoscuse casta cea nobilitară a Sarabilor. Ptolemeŭ, trăind departe în Alexandria, putea să culégă numaĭ nesce informațiunĭ indirecte, extra-dacice, dar tocmaĭ de aceea noĭ îĭ datorim cunoscința celeĭ maĭ vechĭ transformațiunĭ a Sarabilor în Arabĭ. Gura Jiĭuluĭ fiind pe charta luĭ Ptolemeŭ față 'n față cu Misiĭ din orașul Ratiaria: Ῥαιτιαρία Μυσῶν, este probabil că fântâna luĭ Ptolemeŭ îșĭ luase pe Ἄραβες din Oltenia dela Misĭ, carĭ, ocupând regiunea Slavilor meridionalĭ de astădĭ, vor fi numit astfel pe Sa-

VII. IMPĔPAȚIĬ FILIP ȘI LICINIŬ AŬ FOST DACĬ DIN CASTA SARABILOR.

Despre împĕratul roman Filip dintre 244—249, acela sub care Roma îșĭ serbase jubileul de 1000 de anĭ și care a fost cel întâĭu împĕrat creștin, fântânele istorice sînt fórte puține. Toțĭ se unesc a'ĭ da porecla de „Arabs“, Arabul; dar de ce „Arab“? ce fel de „Arab“ și de unde?

Bizantinul Zonara ne spune că Filip era din regiunea Bostreĭ în Palestina, unde a și fundat orașul Filipopole. Cedren însă ḑice că acea Bostră, de unde era Filip, se afla nu în Asia, ci în Europa, adecă Filipopole din Tracia. Cedren trăia în secolul XI, Zonara și maĭ

târdiŭ cu un secol. Despre fundarea Filipopoleĭ de cătră împĕratul Filip maĭ vorbesc Cassiodor din secolul V şi Iornande din secolul VI, amîndoĭ însă o pun în Europa: „Philippus urbem nominis sui in Thracia construxit“; ba Iornande (Summa temporum, 283) maĭ adaoge şi numele cel curat tracic al acestuĭ oraş: „Pulpudeva“. Toţĭ însă de o potrivă uĭtă că oraşul cel pretins fundat atuncea, fie Filipopole din Tracia, fie Bostra din Asia, existaseră cu mult maĭ de'nainte.

Fântâna cea maĭ importantă, întru cât e scrisă numaĭ cu un secol după mórtea luĭ Filip, este Aurelius Victor. In capitolul 28 din cartea sa „De Caesaribus“ el ḑice: „M. Julius Philippus Arabs Trachonites, sumpto in consortium Philippo filio, rebus ad Orientem compositis, conditoque apud Arabiam Philippopoli oppido, Romam venit.“ Decĭ oraşul cel fundat era în Asia, dar nu Bostra, ci o altă localitate, pe care se pare că a şi descoperit'o d. Waddington în ruinele satuluĭ Şehebe din Hauran (Sur l'emplacement de Philippopolis d'Arabie, în Revue numismatique, X, 56 sqq.). Deşi satul Şehebe nu se află tocmaĭ în regiunea numită la ceĭ vechĭ „Trachonitis“, *Τραχωνῖτις*, *Τραχωνῖται Ἄραβες* la Ptolemeŭ, totuşĭ archeologul frances crede pe deplin confirmată prin acéstă descoperire originea luĭ Filip anume din acea provinciă, adecă crede că aşa trebuĭ să fie înţeles textul luĭ Aurelius Victor: „Arabs Trachonites“.

Maĭ întâiŭ, „Trachonites“ saŭ „trachonites“ — majusculul T aparţine editorilor moderni, ĭar nu paleografieĭ — póte să nu însemneze alt-ceva decât „hoţ“ saŭ „fecĭor de hoţ“, „ném de haĭduc“; şi acésta în doĕ felurĭ:

1º. Locuitorii Trachoniteĭ eraŭ vestiţĭ departe prin hoţiile lor, după cum nĭ-o spune Strabone (XVI, c. II § 20), şi prin urmare numele lor putea să fi devenit un simplu epitet pentru orĭ-ce bandit;

2º. Din grecul *τραχών* se formase în latinitatea vulgară trachones cu sensul de ascunḑĕturĭ sub pământ şi chĭar cu acela de balaurĭ. Vilhelm de Tyr, vorbind despre regiunea Trachoniteĭ, ḑice: „Videtur nobis a traconibus dicta; tracones enim dicuntur occulti et subteranei meatus, quibus ea regio abundat...“ Intr'un glosar din evul mediŭ: „Traco idem est quod via subterranea, vel ubi habitant dracones fantastici...“ (ap. Du Cange, ed. Carpent. VI, 625).

Decĭ, prin „Trachonites“ Aurelius Victor nu trebuĭa neapĕrat să aĭbă în vedere ţéra Trachonită, ci putea să înţelégă originea cea hoţéscă a luĭ Filip; saŭ maĭ bine, profitând de porecla „Arabs“ el putea să'ĭ acaţe un epitet în legătură cu hoţiĭ din Arabia propriŭ ḑisă. Noĭ ḑicem de o cam dată „putea“, fără a afirma că aşa a şi fost. Pentru afirmaţiune se cere o probă; şi o asemenea probă cine óre póte să ne-o dea maĭ cu temeĭu decât însuşĭ Aurelius Victor?

Noĭ am vĕḑut maĭ sus că pasagĭul din Iornande n'a fost înţeles numaĭ şi numaĭ fiind-că nu se pusese în alăturare cu un alt pasagĭu corespunḑĕtor tot din Iornande. Pasagĭul din Aurelius Victor, de asemenea, nu póte fi înţeles decât alăturându-se cu un alt pasagĭu corespunḑĕtor tot din Aurelius Victor, şi anume capitolul 28 din cartea sa „De vita et moribus“, unde despre originea împĕratuluĭ Filip se ḑice: „Is Philippus humillimo ortus loco fuit, patre nobilissimo latronum ductore...“

Iată dară în loc de: „Trachonites“ — „latronum ductoris filius“, „fĭĭul unuĭ căpitan de hoţĭ.“

In acest pasagiu ne mai întimpină un „nobilissimus“ fórte caracteristic. Cum putea óre să fie „nobilissimus“ un bandit? Ş'apoi fiiul unuĭ „nobilissimus“ cum óre să fi fost „humillimo ortus loco“? Este învederat că pasagiul întreg trebuĭ să fie tradus: „Acest Filip a fost născut în obscuritate, fiind-că tatăl seŭ, deşi de un ném ilustru, totuşi se făcuse căpitan de hoţi“. Şi atuncĭ „nobilissimus“ din pasagiul al doilea ne va da o cheiă pentru „Arabs“ din pasagiul întâiŭ, dacă în adevĕr „Arabs“, după cum ne vom încredinţa în dată, nu este alt-ceva decât numele „Saraba“ al casteĭ celeĭ aristocratice din Dacia, „virorum nobilissimorum“ din Dione Crişostom.

Pînă aci noĭ am stabilit numaĭ posibilitatea ca Filip să nu fi fost de loc „Arab“ în sensul geografic al cuvîntuluĭ; dar o pură posibilitate. De aci înainte urmézĕ argumentaţiunea, cumcă el a fost în realitate D a c.

Rolul acestuĭ împĕrat în privinţa Dacieĭ n'a fost încă destul de studiat. Usurpând tronul imperial după măcelul luĭ Gordian III în rĕsboiul contra Persieĭ, Filip nu'şĭ maĭ bate capul cu Asia, cedézĕ Perşilor Mesopotamia, le-ar fi cedat la nevoe şi Arabia, se întórce în Europa, serbézĕ în Roma jubileul cel mare şi apoĭ... apoĭ s'ar părĕ că nu se maĭ gândesce decât numaĭ la Dacia. După ce perduse cu nepĕsare o mare provinciă asiatică, el ţine ca Dacia să nu fie nicĭ măcar turburată de barbarĭ. La cea de 'ntâiŭ ocasiune Filip lasă în Roma pe fiiul seŭ numit de asemenea Filip, înaintézĕ cu o armată în Dacia, se luptă cu o invasiune germanică, maĭ ales cu Carpiĭ, învinge şi liniştesce provincia. Acésta nĭ-o spune Zosima (I, 20), dar şi maĭ cu autoritate monetele cu legenda „Victoria Carpica“ şi cu titlurile „Carpicus Maximus“ şi „Germanicus Maximus“, urmate la 248 de un triumf. Nu e încă tot. La 247 Filip înfiinţézĕ în Dacia o monetăriă propriă, ceea ce este o mare graţiă imperială şi dovedesce tot-o-dată o stare comercială înflorită a provincieĭ. Pe aceste „monete dacice“ figuréză Dacia ca o femeiă între o aquilă şi un leŭ, cu numerele Legiunilor V şi XIII, ţinênd într'o mână sabia dacică cea încovoiată întocmaĭ ca pe bas-reliefurile Columneĭ Traiane, ĭar în cea-laltă un stég. Sabia cea dacică nu se vede decât numaĭ pe aceste monete ale luĭ Filip. Pe unele exemplare Dacia pórtă tiara saŭ bonetul cel frigian, simbol de libertate. Pe altele, noĭ citim: „Dacia Felix“. Locuitoriĭ Dacieĭ îşĭ creaseră chiar o eră propriă dela împĕrăţirea luĭ Filip, numĕrând anul 247 ca cel întâiŭ, şi acéstă eră a durat acolo cât-va timp şi sub urmaşiĭ luĭ Filip: Deciŭ, Valerian, Emilian şi Galien (Katancsich, Istri geographia, II, 347). Erà un fel de renascere a Dacieĭ, operată sub Filip în scurtul interval de vr'o treĭ anĭ.

Ce îndemn să fi avut un A r a b din Asia de a face tóte acestea pentru Dacia? Intrebarea e cu atât maĭ legitimă, cu cât pentru restul Imperiuluĭ Roman Filip n'a făcut nemic, saŭ nu va fi făcut decât acel oraş din Hauran despre care vorbesce d. Waddington, deşi însuşĭ d. Waddington ne face a bănui că oraşul în cestiune, negreşit sub un alt nume, existase acolo deja sub împĕratul Marc-Aureliŭ (161—180): „sur les dix inscriptions que j'ai copiées à Chéhebé, il y en a une d'une époque incertaine, une d u règne de Marc Aurèle...“ (loco cit. p. 62). Incă o dată, de unde o asemenea dragoste exclusivă a luĭ Filip pentru Dacia? Fiind-că acel A r a b nu era din

Asia, ci era un Saraba, un „nobilissimus“ din Dacia, din provincia luĭ Traian; și despre acésta, ca ultimul argument decisiv, vom da acum un text, care a scăpat cu totul din vedere d-luĭ Waddington și celor-lalțĭ istoricĭ aĭ împĕratuluĭ Filip.

Dintre împĕrațiĭ pe carĭ ĭ-aŭ luat Roma din Dacia, cel maĭ celebru a fost Liciniŭ, cumnatul luĭ Constantin cel Mare și înverșunatul dușman al creștinilor. Fântânele sînt unanime asupra originiĭ sale: „Licinius imperator est factus, Dacia oriundus“ (Eutrop.); „ἀπὸ Δακίας ὁρμώμενος“ (Socrates Scholasticus). Și se maĭ adaoge că era un barbar, un om crescut și născut departe de orașe: „agraribus plane ac rusticantibus, quia ab eo genere ortus altusque erat, satis utilis“ (Aur. Victor). Despre Liciniŭ dară este necontroversabil că a fost „natione Dacus“, ca să vorbim în stilul inscripțiunilor. Eĭ bine, acest Dac Liciniŭ ḑicea că se trage din némul luĭ Filip Arabul; ĭar prin urmare una din doŭ: saŭ Liciniŭ a fost Arab din Asia, ceea ce'ĭ peste putință, saŭ Filip a fost Saraba din Dacia, după cum am vĕḑut că'l arétă și faptele sale.

Julius Capitolinus trăia sub Constantin cel Mare, căruĭa ĭ-a și închinat scrierile sale. In viéța luĭ Gordian III (c. XXXIV) la sfîrșit, tocmaĭ în pasagĭul unde se adreséză cătră Constantin cel Mare, Capitolinus vorbesce despre o inscripțiune în care se menționa că Gordian fusese învins de Filipĭ, adecă de împĕrațiĭ Filip Arabul și fĭĭul seŭ Filip II; apoĭ adaoge că se ḑice cum-că Liciniŭ, când ajunse împĕrat, a distrus acea inscripțiune, fiind-că el, Liciniŭ, „pretindea a se trage din némul celor doĭ Filipĭ“: „Quem titulum evertisse Licinius dicitur eo tempore quo est nactus imperium, quum se vellet videri a Philippis originem trahere“.

Acest text este nec-plus-ultra categoric. Tótă lumea sciea că Liciniŭ era Dac, ba încă barbar din Dacia; dar toțĭ trebuĭaŭ să scie nu maĭ puțin că el își urcă originea némuluĭ la Filip Arabul, pe care însuși Julius Capitolinus îl numesce „Philippus Arabs“; și trebuia s'o scie maĭ ales Constantin cel Mare, când îĭ deduse pe soru-sa în căsătoriă. Inrudirea însă între Liciniŭ și între Filip nu putea să fi fost în fapt decât identitatea de castă: amîndoĭ Sarabĭ. Elementul cel maĭ resistinte contra dominațiuniĭ romane în Dacia, Sarabiĭ, flórea Dacilor de altă dată, par a se fi ținut tot-d'a-una retrașĭ, departe de cultura cea curat latină a orașelor: de aci tatăl luĭ Filip ne este descris ca un hoț de codru, ĭar Liciniŭ ca un țerănoĭu. Ném barbar pentru urbanitatea romană, Sarabiĭ se destingeaŭ totușĭ prin trăsura caracteristică de a fi toțĭ fórte mândri: „superbus“, ḑice Capitolinus despre Filip. Asupra acesteĭ trăsurĭ caracteristice noĭ vom reveni maĭ jos.

Originea dacică a împĕratuluĭ Filip și sensul porecleĭ sale „Arabs“ fiind lămurite, nu ne va fi greŭ acuma de a explica greșéla acelora carĭ îl aduceaŭ din „Bostra“, o greșélă fórte instructivă prin aceea ca pînă și ea, bine înțelésă, servesce a confirma adevĕrul. Ca Dac, Filip era un „Traĭanensis“, era din „Provincia Traiana“, și o alusiune la acésta cată să fi fost în vre-o fântână cunoscută încă Bizantinilor înainte de Cedren și de Zonara. Din dată însă ce porecla „Arabs“ era luată în sensul geografic, Bizantiniĭ trebuĭaŭ vrênd-nevrênd să caute anume în Arabia vre-un oraș cu numele luĭ Traian, și n'aŭ putut să găséscă acolo decât numaĭ unul singur, căcĭ numaĭ unul

singur exista: „Nova Traiana Bostra“, care pe monetele sale pórtă legenda: *NEA TPAIANH BOΣTPA* (Mionnet, Descr. d. médailles, V, 579 sq.; Eckhel, III, 500 sq.). Fără acest „*TPAIANH*“ nimenuĭ n'ar fi venit în cap să aducă pe Filip din Bostra, ci l'ar fi lăsat simplu cu porecla sa de „Arabs“. Orĭce poreclă însă să fi avut, stăruinţa luĭ Filip de a rădica Dacia şi preţiosul text al luĭ Capitolinus demonstréză că el era Dac.

Confusiunea între doĕ regiunĭ t r a i a n e n s e ca „Dacia“ şi „Bostra“ ne amintesce ce-va absolut de aceĭaşĭ natură la Ammian Marcellin. Dacia era „provincia luĭ Traian“; Spania era „patria luĭ Traian“; de aci unul şi acelaşĭ „Traianensis“, Paulus Notarius, personagĭu important sub împĕratul Constanţiŭ, este numit la Ammian Marcellin în cartea XIV: „ortus in Hispania“, ĭar în cartea XV: „natus in Dacia“. Un alt qui-pro-quo cam de acelaşĭ fel ne întimpină în privinţa împĕratuluĭ Carus, despre care nu se sciea dacă a fost de origine din Pannonia saŭ din Africa, fiind-că se confundaseră termenĭ „Pannonius“ şi „Poenus“ (Vopisc., Car. IV).

D. Waddington susţine că tatăl împĕratuluĭ Filip, „nobilissimus latronum ductor“ al luĭ Aurelius Victor, — o expresiune care, fie ḑis în parentesĭ, ne amintesce cuvintele luĭ Vopiscus despre împĕratul Proculus: „domi nobilis, sed majoribus latrocinantibus“ (IV Tyr., XII), — d. Waddington susţine că acel tată se numĭa „Marinus“ şi că a fost apoteosat în Filipopole cel din Hauran. Lucrul e cu putinţă, cu atât maĭ mult că tocmaĭ acolo nu se sciea că el fusese bandit. Noĭ lăsăm dară în picióre tot ce spune d. Waddington despre monete şi inscripţiunĭ cu *ΘΕΩ MAPINΩ*, deşi argumentaţiunea sa e departe de a fi suggestivă. Marin saŭ ne-Marin, tatăl luĭ Filip a fost un S a r a b a din Dacia, după cum un S a r a b a din Dacia a fost şi tatăl cel necunoscut al luĭ Liciniŭ, ambiĭ din regiunea cea caracterisată de către Ptolemeŭ prin „*κατ' Ἀραβων ποταμός*“.

VIII. ALŢI SARABĬ ÎMPĔRAŢĬ ROMANĬ.

Dominaţiunea romană în urma cuceririĭ Dacieĭ nu exterminase acolo nicĭ poporul de jos, pe ceĭ „pĕroşĭ“, „capillatos“, nicĭ casta cea aristocatică a „căciulaţilor“, „S a r a b a s“, ba nicĭ chĭar în sînul acesteĭ caste dinastia cea regéscă a luĭ Decebal. Filip, un S a r a b a ordinar, adecă ne-dinastic, apucă sceptrul imperial la 244. Peste 17 anĭ, la 261, pe fostul tron al cuceritoruluĭ Dacieĭ se urcă un alt Dac, dar nu S a r a b ă ordinar, ci tocmaĭ din dinastia luĭ Decebal, anume Regillian: „gentis Daciae, Decibali ipsius, ut fertur, affinis“ (Treb. Pollio, XXX Tyr. IX). Acésta învederéză pe deplin puternica persistinţă a S a r a b i l o r în Dacia un secol şi jumătate după mórtea luĭ Traian. Ce-va maĭ mult; peste vr'o ḑece anĭ după Regillian împĕratul Aurelian retrage din Dacia administraţiunea romană şi legiunile, lăsând pe ceĭ-lalţĭ locuitorĭ în voĭa furtunelor: dar elementul cel nedomolit al S a r a b i l o r rĕmâne nestrămutat acolo, şi, după ce Roma perde cu totul Dacia, doĭ dintr'înşiĭ maĭ isbutesc a deveni împĕraţĭ Romanĭ: la 307 Liciniŭ, despre care s'a vorbit deja, ĭar la 305 Galeriŭ.

Se repetă mereŭ că împĕratul Galeriŭ a fost născut în Dacia cea nouă saŭ a luĭ Aurelian nu departe de Sardica, adecă aprópe de Sofia, în Bulgaria actuală, fiind-că Eutropius (IX, 22) ḑice: „Maximianus Galerius în Dacia

haud longe a Sardica natus". In privința luĭ Galeriŭ, o fântână mult maĭ sigură decât Eutropius este Lactantius, contimpuran cu acest principe, nu posterior ca cela-lalt, și carele ne spune fórte lămurit că Galeriŭ era din Dacia cea veche saŭ a luĭ Traian, de unde mumă-sa fugise cu dînsul trecênd Dunărea de'naintea uneĭ invasiunĭ a Carpilor, și prin urmare putea să fie crescut în Sardica saŭ pe aprópe, dar nu fusese născut acolo. Lactantius maĭ adaogă că Galeriŭ nu era Latin, ci barbar din Dacia cea veche, și anume indigen, adecă Dac, de vreme ce fugĭa de'naintea năvălitorilor străinĭ. Iată chĭar textul: „Inerat huic bestiae naturalis barbaries et feritas a Romano sanguine aliena. Non mirum, cum mater ejus Transdanuviana infestantibus Carpis in Daciam novam transiecto amne confugerat" (De mort. persecutor. IX). De aci se explică amicia sa cu Liciniŭ: „veteris conturbernii amicum et a prima militia familiarem", pe care dînsul l'a ajutat a se urca pe tron, ast-fel că în acelașĭ timp Roma avea doĭ Dacĭ împĕrațĭ.

Despre Liciniŭ noĭ scim că a fost Sarabă, de óră-ce pretindea a fi din némul luĭ Filip Arabul. Fost'a óre tot Sarabă și Galeriŭ?

A-priori se póte rĕspunde că da, căcĭ este de creḑut că în secolul IV, față cu agera sistemă romană de desnaționalisare în curs de doĭ secolĭ trecuțĭ, din întregul popor dacic de altă dată numaĭ dóră elementul cel ne'nduplecat al Sarabilor, cu tradițiunile sale de veche mărire, a putut să păstreze acea atitudine autoctonă pe care Romanĭĭ o numĭaŭ „barbaries". Poporul de jos, „pletoșiĭ", „capillati", afară de ceĭ adăpostițĭ în creeriĭ munților sub îndatinata căpeteniă a Sarabilor, cată să fi devenit de de-mult o singură apă cu colonĭĭ romanĭ. Dacă dară Galeriŭ ar fi fost dintre aceștiĭa, Lactantius nu putea să'l numéscă barbar „a Romano sanguine alienus".

A-posteriori, Galeriŭ era fórte mândru de originea sa. Pe când alțiĭ îl porecliaŭ „cĭoban", „armentarius", după cum ḑiceaŭ luĭ Filip „haĭduc" și luĭ Liciniŭ „bădăran", însușĭ Galeriŭ pretindea a fi dintr'un ném ḑeesc: „diis oriundus" după Lactantius, saŭ un ném de balaur: „matre compressa dracone" după Aurelius Victor.

Considerațiunile de maĭ sus ar fi ele singure destul de ponderóse pentru a ne îndemna să credem că Galeriŭ, ca și prietenul seŭ Liciniŭ, a fost din casta Sarabilor; dar ce-va și maĭ hotărîtor este însușĭ numele „Galerius". Dacă nu s'ar sci cu certitudine că acest împĕrat a fost Dac, numele seŭ „Galerius" n'ar avé nicĭ o importanță deosebită; când se scie însă că el era nu numaĭ Dac, dar încă se pretindea a fi de o origine ilustră, atuncĭ ne isbesce împregĭurarea că „Galerius" însemnéză tocmaĭ „pileatus", derivând din „galerus" sinonim cu „pileus": „galerus est genus pilei" ḑice Servius într'o scoliă la Virgiliŭ, și prin urmare nu este alt ce-va decât o traducere latină literală a daciculuĭ Saraba.

Maĭ este ce-va. Din Dione Crisostom noĭ am vĕḑut că Sarabiĭ eraŭ la Dacĭ o castă nu numaĭ nobilitară, dar și sacerdotală tot-o-dată. Eĭ bine, Lactantius (De morte persec., XI) ne spune că muma luĭ Galeriŭ cea „transdanuviană" era o bogată preotésă păgână a „ḑeilor de munte": „mater Galerii erat deorum montium cultrix, quae sacrificabat paene quotidie et vicarios suos dapibus et epulis exhibebat" (cfr. Van Haag, De Galerio Caesare p. 3).

IX. CONCLUSIUNEA.

Am urmărit pe Sarabĭ începênd din epoca luĭ Cesar, când casta lor fusese organisată de către regele dacic Berebista, și pînă la epoca luĭ Constantin cel Mare, când Sarabiĭ Galeriŭ și Liciniŭ reușesc a se înălța pe tronul imperial al Romeĭ, tóte acestea în curs de vr'o patru secolĭ.

Am urmărit pe *Basarabĭ* începênd dela lupta lor cu Mongoliĭ la 1240 și pînă astădĭ, în curs de șése secolĭ și maĭ bine, constatând că eĭ aŭ fost tot o castă nobilitară ca și Sarabiĭ sub Dacĭ, că purtaŭ la vecinĭ acelașĭ epitet de „Arabĭ“ ca și Sarabiĭ pe timpul luĭ Ptolemeŭ și al împĕratuluĭ Filip, că n'aŭ încetat nicĭ o dată de a avé centrul lor, ca și Sarabiĭ, în aceĭașĭ regiune a Jiĭuluĭ, în Oltenia și în Hațeg.

Cunóscem dară o mie de anĭ din istoria *Basarabilor*, fie sub numele lor cel primitiv de Sarabĭ, fie după alipirea către acest nume a titluluĭ de Ban.

Ne maĭ rĕmâne necunoscut intervalul de opt vécurĭ dintre secoliĭ V și XIII; dar pînă și acest interval se luminéză acum pe neașteptate. Când un lanț solidar de probe peremptoriĭ demonstréză că un fluviŭ între anii *A—C* avusese acelașĭ curs sub acelașĭ nume între aceleașĭ maluri pe aceĭașĭ albiă ca și între anii *H—L*, maĭ trebuĭ óre demonstrat că pe aceĭașĭ albiă între aceleașĭ maluri sub acelașĭ nume el avusese acelașĭ curs în intervalul cel mijlociŭ dintre anii *D—G?* O demonstréză însăși logica faptelor, maĭ probă decât orĭ-ce probă. Așa dară:

1°. De vreme ce înainte de secolul V și pe urmă după secolul XII, întâĭu Sarabiĭ și apoĭ *Basarabiĭ* n'aŭ părăsit nicĭ o dată Oltenia și Hațegul, decĭ: tot acolo aŭ fost eĭ și între secoliĭ V și XIII;

2°. De vreme ce Sarabiĭ înainte de secolul V și *Basarabiĭ* după secolul XII constituiaŭ ne'ntrerupt o castă nobilitară, decĭ: tot o castă nobilitară aŭ fost eĭ și între secoliĭ V și XIII;

3°. De vreme ce Sarabiĭ înainte de secolul V aŭ fost dat Dacilor pe ceĭ maĭ marĭ regĭ cu Decebal în frunte și deteră apoĭ Romeĭ cincĭ împĕrațĭ: pe doĭ Filipĭ, pe Regilian, pe Galeriŭ și pe Liciniŭ, toțĭ de o energiă mărturisită chĭar de către dușmaniĭ lor, și de vreme ce după secolul XII *Basarabiĭ* aŭ dat Românilor un lung șir de eroĭ ca Alexandru, ca Mircea, ca Vlad Dracul, ca Țepeș etc.: decĭ: acelașĭ rol conducĕtor în capul némuluĭ românesc contra furtunelor din afară avuseseră eĭ și între secoliĭ V și XIII.

In acest mod, pentru intervalul dintre secoliĭ V și XIII ne lipsesc texturĭ, ne lipsesc documente, ne lipsesc numĭ propriĭ, ne lipsesc amărunte, dar perspectiva istorică nu ne maĭ lipsesce de astă dată: în Oltenia și în Hațeg, luptându-se contra năvălitorilor și revĕrsându-se din când în când asupra regiunilor de pregĭur, trăia pe atuncĭ poporul românesc avênd Domnĭ din casta Sarabilor, ascuns în munțĭ ca o comóră depusă de Traian și păzită de urmașiĭ luĭ Decebal.

Iată cine, iată de când, iată de unde sînt *Basarabiĭ*.

v. *Sărăbar*.

Basaràbià s. **Besaràbiă**, s. f.; t. de Géogr.: 1° actuelle Bessarabie, province entre le Pruth et le Dniéster appartenant à la Russie; 2°. avant 1812, la partie sud-est de la Moldavie avoisinant les bouches du Danube et la Mer-noir; 3°. avant la moitié du XV-e siècle, la Valachie entière.

Sub numele actual de *Basarabiă* se înțelege întréga regiune a Românieĭ dela Prut spre resărit, pe care și-a annexat'o Rușiĭ la 1812 și care se compunea atunci din treĭ părți: așa numita raĭà a Hotinuluĭ, supusă d'a-dreptul Turcieĭ; o porțiune din Moldova de mijloc; și maĭ jos, posesiunile tătărescĭ și turcescĭ dintre Prut, Nistru și Marea-négră, carĭ numaĭ acelea se numĭaŭ *Basarabiă*.

Înainte de 1812, *Basarabia* era sinonim cu Bugĭac, aparținênd Tătarilor, afară de orașele mărginașe Ismail, Chilia și Akerman, pe carĭ le stăpânĭaŭ Turcii (Sulzer, Gesch. d. transalp. Daciens t. 1 p. 376; Peyssonel, Commerce de la Mer-Noire, t. I p. 304).

Cantemir, Chron. II p. 371: „*Basarabia*, saŭ precum noĭ acum cu nume tătărăsc îĭ ḑicem, Bugécul...“.

Cu acest înțeles, ce-va maĭ lărgit, ne întimpină *Basarabia* deja în secolul XVI ca un nume vechĭu, de óră-ce Polonul Broniowski, care scriea pe la 1579, ḑice: „Moldaviae seu Valachiae inferioris pars, quae olim Bessarabia dicta fuit“ (Broniovius, Tartariae descriptio, ed. 1595 p. 2), vorbind despre întréga zonă danubiană a Moldoveĭ pînă la Marea-négră.

Tocmaĭ acest teritoriŭ, așa cum îl înțelege Broniowski, în prima jumătate a secoluluĭ XV aparținuse Munteniei, aĭ carora Domnĭ Basarabĭ eraŭ: „stăpânĭ pe Dunăre pe ambele malurĭ pînă la Marea-négră“, ĭar Țéra-Românéscă peste tot, dela Severin pînă la Chilia, se chiăma *Basarabiă*, adecă „țéra Basarabilor“. La 1396, Vlad-vodă Dracul, resculându-se contra tatăluĭ seŭ Mircea cel Mare, se intitulă: „Waywoda Bessarabiae nec non Comes de Severino“ (Dogiel, Cod. diplom. I, 623). Insușĭ Mircea îșĭ dă acelașĭ titlu în unele acte internaționale (Ulĭanitzki, Матеріалы p. 13, 14 etc.).

In scurt, numele *Basarabiă* este o simplă suvenire a vechiĭ dominațiunĭ a Basarabilor peste gurile Dunăriĭ, atunci când dinșiĭ aŭ fost cuprins și Dobrogea.

Poporul român din *Basarabia* nu'șĭ dă nicĭ o dată numele de Basarabenĭ, ci numaĭ pe acela de Moldovenĭ, după cum face și poporul român din Bucovina. Rușiĭ de asemenea le ḑic Basarabenilor: Молдованы. Limba este moldovenéscă; se vorbesce moldovenesce.

v. *Basarabă*. — *Bugĭac*. — *Dobrogea*. — *Hotin*...

Bàscă, s. f.; toison. Un cuvînt fórte prețios din maĭ multe puncturĭ de vedere. Astădĭ dialectul daco-român nu are decât un singur termen lână pentru „laine“ și pentru „toison“, adecă pentru cele doŭ noțiunĭ pe carĭ le deosebĭa și limba latină prin "lana“ și „vellus“. Macedo-româniĭ, din contra, aŭ păstrat doŭ vorbe separate: lână = lat. lanam, și *bască* cu sencul de „vellus“ saŭ „toison“. Acest *bască* a existat óre-când și la Daco-românĭ, dar s'a conservat o singură dată într'un singur text, anume în Psaltirea Șcheĭană, scrisă înainte de 1500 în Transilvania (ed. Bianu, 1889), unde ne întimpină anume în ps. LXXI v. 6:

Deștinge-va ca ploa spre *bască*...	Descendet sicut pluvia in vellus...

La 1577, când Coresi copiă acelașĭ text care este în Psaltirea Scheĭană, vorba *bască* nu se maĭ obicĭnuĭa în graĭu, și de aceea dînsul a înlocuit'o prin lână: „deștinge-va ca ploaĭa spre lână“.

In terminologia cea păstorésca a Ro-

mânuluĭ elementul slavic nu jócă vre-un rol; ș'apoĭ la Slavĭ nu se află nicĭ un cuvînt care să se pótă apropia de *bască*. Elementul turanic, prin Pecenegĭ și prin Comanĭ, a lăsat câte ce-va cĭobanuluĭ român; dar nicĭ la Turanĭ nemic de felul luĭ *bască* nu se găsesce. Marea majoritate a graĭuluĭ nostru pĕcurăresc este latină pe de o parte, pe de alta autoctonă, anterióră cuceririĭ romane, cum sînt, bună-óră: brânză, urdă, jîntă etc. Nefiind latin, *bască* să nu fie óre dacic?

In adevĕr, la Albanesĭ baskă însemnéză întocmaĭ ca la noĭ „toison"; și negreșit Daco-româniĭ nu l'aŭ împrumutat cine scie când din Epir, ci trebuĭ să fi fost un antic termin comun tuturor Tracilor, remas moștenire Albanesilor dela ceĭ trans-danubianĭ, ĭar noue dela Dacĭ.

Gustav Meyer (Etym. Wtb. d. alban. Spr. pag. 28) bănuesce că albanesul baskă póte să fie înrudit cu vechĭul tracic βασσάρα, fiind-că Lagarde (Gesamm. Abhandl. 275) derivă pe acest βασσάρα din zendicul vareça „pĕr", ast-fel că βασσάρα ar fi o asimilațiune din βαρσάρα, ĭar albanesul baskă din varskă. Acéstă etimologiă nu se susține, căcĭ: 1°. forma dacică *baskă* probéză că și 'n cea albanesă n'a fost nicĭ un *r*; 2°. glosele antice, citate chĭar de Lagarde și de Meyer, sînt unanime a da traciculuĭ βασσάρα sensul precis de „piele de vulpe". Etimologia daco-epiroticuluĭ *bască*, după noĭ, este cu totul alta.

In limba indo-europeă primitivă se constată o radicală va, care prin determinativele *r* și *s* s'a diferențiat în subradicale var și vas, ambele însemnând „a acoperi, a îmbrăca". Din subradicala var se trag ceĭ maĭ mulțĭ termenĭ cu sensul de „laine" și „toison"; sanscritul „ūrna=varna", grecul ἔρος=Fέρος, slavicul „vlŭna", latinul „vellus", goticul „vulla" etc., dar tot-o-dată și unele cu sensul de „vêtement": sanscritul „varutra", scandinavul „veria" și altele (Pictet, Origines². II, 30—31, 384). Tot așa din sub-radicala paralelă vas, alăturea cu termeniĭ însemnând „vetêment", între carĭ și latinul „vestis", a putut să se desvólte pe a-locurĭ semnificațiunea „laine" saŭ „toison", care ne întîmpină în tracicul baska=vaska din √vas cu sufixul -ka.

Orĭ-care ar fi însă originea cuvîntuluĭ *bască*, noĭ ne mulțumim a sci că el este tracic, fără a fi vre-o neapĕrată trebuință de a ne urca maĭ sus la un prototip indo-europeŭ.

v. *Brânză*. — *Cĭoban*. — *Lână*...

Bàse — v. *Băsescĭ*.

Bàsm, une-orĭ *bàsmu* (plur. *basme* și *basmurĭ*), s. n.; conte populaire, conte bleu, conte féerique. Ramura cea maĭ importantă din literatura poporană a orĭ-cărĭĭ națiunĭ, *basmul* pentru Românĭ în parte este cel maĭ bogat isvor de credințe saŭ noțiunĭ mitologice și de date linguistice, ast-fel că „Etymologicum Magnum Romaniae" e dator a da acestuĭ cuvînt un loc de onóre cu totul excepțional, cu atat maĭ vîrtos că originea și natura *basmuluĭ* sînt pînă acum nesce enigme, pe carĭ sciința contimpurană, în loc de a le limpedi, le-a întunecat și maĭ mult prin fel de fel de teoriĭ subiective: ba teoria cea solară a luĭ Max Müller, ba teoria cea meteorologică a luĭ Adalbert Kuhn, ba teoria cea de migrațiune din India a luĭ Benfey, ba teoria cea animistică a luĭ Tylor, ba câte altele, tóte aprópe de o potrivă false.

Cea de 'ntâiŭ adunare sistematică

de *basme* în literatura europeană în genere a fost acea germană a fraţilor Grimm la 1812; tot doĭ fraţi Germani, Artur şi Albert Schott, aŭ publicat nemţesce la 1845 prima colecţiune, şi o colecţiune fórte seriósă, de *basme* române în specie, adunate anume în Banat. Românesce însă ni se pare că nu s'a dat la lumină nicĭ un *basm* pînă la 1862, când Filimon scóse pe „Românul năsdrăvan“ în ţiarul „Ţeranul Român“. De atuncĭ colecţiunile s'aŭ înmulţit şi se înmulţesc mereŭ, bune şi mediocre: Fundescu (1867), N. D. Popescu (1874—85), D. Stăncescu (1885), Hinţescu (1879), Sbiera (1886), Pop-Reteganul (1882—88) şi alţiĭ, ĭar în fruntea tuturora, ca adeveraţi maestri: Petre Ispirescu şi Ion Créngă. In acest mod noĭ avem deja destule specimene din Ţéra-Românéscă, din Moldova, din Bucovina, din Ardél şi din Banat, ba încă şi dela Macedo-românĭ, graţiă maĭ ales luĭ Dr. Obedenaru.

Cuvîntul nostru *basm* este de originea slavică, însă numaĭ ca material brut.

Româniĭ împrumutară pe calea cărturărésc pe paleo-slavicul баснь „fable“, care nicĭ o dată nu însemnéză la Slavĭ *basmul* propriŭ ţis, „conte“, ceea ce se chĭamă rusesce „сказка“, polonesce „bajka“, bohemesce „bágka“, bulgăresce şi serbesce „prikazka“. In limba literară, sub formele basnă şi basnu, cuvîntul cel paleo-slavic a păstrat la noĭ tot-d'a-una sensul seŭ primitiv de „fabulă“ saŭ „apolog“ cu nuanţa cea obicĭnuită de „mincĭună“. Bună-óră:

Noul Testament 1648, Epist. Petri II, I, 16:

...nu îmblând după basne cu măestriĭ am arătat voao...	... non enim doctas fabulas secuti notam fecimus vobis...

Biblia Şerban-vodă, 1688, Sirach XX, 21:

Omulŭ fără harŭ, basnu fără vréme...	Homo sine gratia, fabula intempestiva...

Cantemir, Chron. I p. XLII, LXV:

...nu istorie, ce basne...	...non historiam, sed fabulam...

Acelaşĭ, Ist. Ieroglif, (MSS. în Acad. Rom.) p. 206 a: „la vicleán parola dumnezăĭască şi basna poeticĭască, tot o cinste au...

Miron Costin, Letop. I p. 59: „Acea Alexandrie mincĭunoasă ce'ĭ pre limba românéscă, plină de basne...“

Ţichindél, Fabule 1814 p. 13: „Aşa dară ne învaţă pre noĭ acéstă basnă că némul omenesc nu poate fi norocos fără stăpânire...“

A. Pann, Povestea vorbeĭ:

> Câte basne firoscoşiĭ
> Unde-va spunea 'n vilég,
> Şi eŭ ca năbădăioşiĭ
> Alergam s'ascult cu drag...

Ibid. 175:

> Neputênd să se 'nţelégă,
> In véc nu se maĭ împac,
> Ajung judecăţi să tragă,
> De basnu 'n lume se fac...

Filimon, Cĭocoiĭ vechĭ p. 236:

„— Ce spuĭ tu mĕ, Tomo! exclamară cĭocoiĭ cu mirare; sînt astea adevĕrate?

„— Adevĕrul curat, fraţilor.

„— Bree! dar asta séménă a basnu...“

v. *Basnă*.

Pe acest basn graĭul poporan l'a prefăcut foneticesce în *basm* şi ĭ-a dat sensul precis de „conté“, făcêndu'l astfel să nu se maĭ confunde cu noţiunea de „fable“ şi maĭ cu samă cu acea de „mensonge“, căcĭ ţeranul, după cum vom vedé maĭ la vale, crede în

BIBLIOTECA

posibilitatea și chiar în realitatea celor povestite în *basme*, încât pentru dînsul *basmul* e departe de a fi minciună, iar când recunósce și el că e minciună, atunci nu este *basm* țerănesc, ci *basm* din lume, ca în oratia de nuntă din Ialomița:

Poftiți de 'nchinați o dată,
Vĕ udați gura căscată,
Ș'o treceți din mână 'n mână,
Să ne dați pe acea ţină,
Ca s'o ducem la 'mpĕratul
Și să contenim tot sfatul;
Nu gândiți că vorbim glume
Orĭ niscaĭ *basme* din lume...

(G. D. T., Poes. pop. 172).

Din dată ce nu-ĭ vine a crede într'o narațiune ce i se presintă sub numele de *basm*, țĕranul caută a'ĭ da un epitet, prin care s'o înlăture din sfera *basmelor* propriŭ dise. Așa este *basmul* cu cocoșul roșu, numele uneĭ glume copilărescĭ ajuns a fi o locuțiune proverbială cu sensul de o flecăriă fără sfîrșit (v. *Cocoș*). Astfel e, mai cu deosebire, așa numitul *basm* cu minciunile, al căruia însuși numele arată că pentru popor celelalte *basme* nu sînt de loc cu minciună. In acel *basm* cu minciunile (Fundescu, p. 93) un herghelegiŭ își perde herghelia într'un dovléc saŭ într'un pepene și o tot caută în zădar treĭ dile, apoĭ pe capul uneĭ albine, înjugate la plug cu un boŭ, cresce un nuc etc., adecă nu se povestesce lucrurĭ supra-naturale, ci se îndrugă nesce absurdități, iar poporul face tot-d'a-una o mare deosebire între supra-natural și între absurd. In absurd el nu crede, în supra-natural — da.

Transițiunea logică a paleo-slaviculuĭ basnĭ „fable“ la românul *basm* „conte“ se explică prin strînsa înrudire a ambelor genurĭ de narațiune. Latinesce, ca și grecesce, ele purtaŭ unul și același nume: fabula, μῦθος. Fabula nicĭ nu este alt-ceva decât o aplicațiune didactică saŭ etică a particularităților luate din *basm* că dobitócele vorbesc ca și ómeniĭ, adecă este un produs al *basmuluĭ*, o micșurare a luĭ, o „fabella“ din „fabula“, după cum o și numesce Quintilian: „Aesopi fabellas, quae fabulis nutricularum proxime succedunt“ (Inst. I, 9). Este probabil că din latinul fàbula Românii, după legile fonetice cunoscute, își vor fi format din capul loculuĭ fàură, care însă ciocnindu-se la noĭ cu omofónele fàur „ferar“ și fàur „Februarie“, a căutat să dispară din graiu, înlocuindu-se maĭ târdiŭ prin *basm* și prin poveste, carĭ nu provocaŭ nicĭ o confusiune.

Sinonimul poveste, întrebuințat maĭ cu deosebire în Moldova, este de asemenea paleo-slavic: повѣсть; la Slavĭ însă el însemnéză narațiune în genere, chiar o relațiune curat istorică, une-orĭ roman, nicĭ odată *basm*.

Deja în vechile texturĭ basnă și poveste figuréză câte-o-dată alăturea ca sinonimĭ, dar nu cu sensul de „conte“, ci cu acela de „légende“, „récit fabuleux“, de exemplu la Urechia, Letop. I p. 96: „ca nește oamini neașăzați și mai mult proști și necărturari, ce și ei au scris mai mult den basne și den povești...“, pasagiu pe care'l putem opune aceluia din A. Pann, Moș-Albu, I, 28:

Scie povești pré-frumóse, cum și basne, ghicitorĭ;
D'aceea îl și tot chiamă fetele la ședĕtorĭ...

Alăturându-se ambele pasage, se vede lămurit marea deosebire între sensul literar și între acela poporan al sinonimilor *basm* și poveste. Cu

sensul cel poporan ambele cuvinte figurézá la A. Odobescu, Scrieri II p. 511: „treptele de jos ale naţiunii, unde *basmele*, poveştile, cântecele şi snóvele aŭ ţinut loc pururea de crisóve domneşcĭ şi de pisaniĭ ctitoricescĭ...“

Pentru a diferenţiá ceĭ doĭ sinonimĭ, cuvîntul poveste trebuĭ luat, cum se şi ĭea pînă la un punct în popor, cu înţelesul de orĭ-ce fel de naraţiune, fie legendă, fie snóvă, fie anecdotă, fie „povestea vorbeĭ“ (după cum dicea fórte nimerit Anton Pann, în carĭ nu ne întimpină nemic miraculos saŭ supra-natural, pe când *basm* este şi remâne numaĭ „conte bleu“, numaĭ „Mährchen“, numaĭ:

Şi eŭ încălecaĭ p'un gătej uscat,
Să fie *basmul* băsmuit şi 'n alt sat...
(Stăncescu, Basme, 164, 323).

Astfel, de exemplu, „Păcală“ nu este un *basm*, ci numaĭ o poveste, căcĭ tóte păcăliturile luĭ sînt fórte firescĭ, afară de singurul epizod al fluerului celuĭ magic, care însă este împrumutat dintr'un deosebit *basm*, cunoscut maĭ pretutindenea şi publicat în versiunea germană sub titlul „Der Jude im Dorn“ în colecţiunea fraţilor Grimm (v. *Păcală*). In poveste element supra-natural nu există de loc; în fabulă saŭ apolog elementul cel supra-natural al vorbiriĭ dobitócelor este o simplă convenţiune, o stravestire care nu înşélă pe nimenĭ, pe care nimenĭ n'o ĭea ad-litteram, şi care, deşi născută din popor, totuşĭ s'a făcut maĭ a-casă în literatura cea cultă; numaĭ în *basm* supra-naturalul constituă un element esenţial.

După ce am deosebit *basmul* de fabulă şi de poveste, să'l studiăm acum în specie, reservându-ne însă dreptul de a reveni la fabulă ca produs al *basmuluĭ*.

v. *Poveste*.

I. Fondul *basmuluĭ*.

In literatura poporană *basmul* ocupă întocmaĭ acelaşĭ loc ca romanul în literatura cea cultă, şi de aceea unĭĭ le cuprind pe amîndoĕ sub aceĭaşĭ rubrică de „ficţiune“, o caracteristică cu desăvîrşire necorectă. *Basmul*, ca şi romanul, represintă fie-care câte o realitate, realitate în tótă puterea cuvîntuluĭ, dar doĕ realităţĭ fórte diferite, aprópe antagoniste.

Littré (Dict. v. Conte) dice: „Il n'y a pas de différence fondamentale entre le conte et le roman; l'un et l'autre sont des narrations mensongères ou regardées comme telles. Tout ce qu'on peut dire, c'est que conte est le terme générique puisqu'il s'applique à toutes les narrations fictives, depuis les plus courtes jusqu'aux plus longues. Le roman ne se dit que de celles-ci. Un conte de trois pages ne s'appellera jamais un roman, tandis qu'un roman est, dans toute la rigueur du mot, un conte suffisamment long. La nouvelle ne se distingue pas non plus au fond du conte ou du roman. Dans l'usage ordinaire, c'est un roman de petite dimension dont le sujet est présenté comme nouveau ou peu ancien, ou avec des détails inconnus jusqu'ici...“

Sînt minunaţĭ filosofiĭ aşa numiţĭ positivişti! Pentru dînşiĭ în lumea întrégă nu există nemic decât numaĭ raportul între dimensiuni. Romanul e maĭ lung, nuvela e maĭ scurtă, *basmul* e şi lung şi scurt, câte-trele de o potrivă minciună, „narration mensongère“, adecă: minciună maĭ lungă, minciună maĭ scurtă, minciună maĭ aşa saŭ aşa, ĭată tótă deosebirea cea macaronică.

Lăsând de o cam-dată la o parte *basmul*, să ne întrebăm: romanul și nuvela sînt ele minciuni? Un romancier adevĕrat, un Dickens, un Balzac, un Thakeray, nu face alt ce-va în privința realităței celeĭ concrete decât ceea ce face algebra în privința aritmeticeĭ, adecă din ceea ce în realitate ne întîmpină la fie-care pas ca figure saŭ evenimente deosebite, împrăștiate, individuale, romancierul abstrage tipurĭ de figure și tipurĭ de evenimente, pe carĭ le grupéză apoĭ întocmaĭ după cum ele ar fi cu putință de a se grupà dela sine'și în realitate. In loc de operațiunea aritmetică: 1+1, 1+2, 1+3..., romancierul ne dă: *A*+*B*. Óre *A*+*B* să fie o minciună? Tot așa face și nuvelistul, tractând un epizod acolo unde romancierul tractéză o vastă totalitate. Când un romancier saŭ un nuvelist ne-ar da tipurĭ false și când le-ar grupà fals, numaĭ atuncĭ ar fi o minciună, dar atuncĭ nimenea nu'ĭ citesce! O minciună nu póte trăi. Nu va trăi filosofia positivistă, dar romanul și nuvela vor trăi, căcĭ ele nu sînt minciuni: ele nu fac decât a reduce aritmetica fenomenelor la algebra tipurilor. Și dacă *basmul* trăesce și el, trăesce de când e lumea, probă că reproduce și el o realitate.

Nu în lungime consistă deosebirea între roman saŭ nuvelă de o parte și între *basm* de alta, ci maĭ întâiŭ în deosebirea sferelor respective. Romanul și nuvela, începênd dela Daphnis și Chloe a luĭ Longus, începênd dela Satyriconul luĭ Petroniŭ, ba începênd chĭar dela specimene chinese, indiene, egiptene și asiriene, aparțin numaĭ literatureĭ culte, sînt creațiuni exclusiv individuale, niciodată o operă colectivă anonimă a popórelor, după cum este *basmul*. Nu e deosebire de maĭ scurt și maĭ lung, ci este deosebire de cult saŭ individual și de poporan saŭ colectiv. Dar acéstă deosebire de sfere nu este încă destul de caracteristică! Un individ de geniŭ, un Hoffmann saŭ Edgar Poe, aparținênd pe deplin literatureĭ culte, póte să scrie totuși un *basm*, fără a trece prin acésta în literatura poporană. „Orlando furioso“ al luĭ Ariosto și „Gerusalemme liberata“ a luĭ Tasso sînt țesĕturĭ de *basme*, ca și multe alte opere curat individuale din vécul de mijloc saŭ din alte epoce, și totuși ele nu sînt poporane, chĭar atuncĭ când sînt inspirate din popor, ceea ce trebuĭa să se fi întâmplat fórte adesea. Și'n literatura cultă, prin urmare, se póte furisa *basmul*; el va fi însă acolo ca o plantă exotică, care póte să fie frumósă, póte să placă, după cum este la noĭ, de exemplu, *basmul* cutare saŭ cutare eșit din fantasia luĭ Delavrancea. Deosebirea dară, care ne preocupă, trebuĭ să consiste nu numaĭ în sfere, ci maĭ ales în natura diferită a celor doĕ realitățĭ, din carĭ una se resfrânge în roman și în nuvelă, cea laltă în *basm*.

În adevĕr, omul, ca și alte ființe organice, trăesce nu o singură viéță, ci doĕ viețe: viéța veghiăriĭ și viéța somnuluĭ. Ceea ce facem noĭ în veghiăre, ceea ce lucrâm, vedem, simțim, cugetâm, este o realitate; dar nu maĭ puțin realitate, deși de o altă natură, este ceea ce facem noĭ, ceea ce lucrâm, vedem, simțim, cugetâm în stare de somn, adecă în vis. Și omul primitiv crede de o potrivă, cu aceĭași tărie de convicțiune, în ambele aceste realitățĭ. „Ca și copilul — dice fórte bine ilustrul filolog engles Sayce (Science of language, II, 290) — el nu póte să deosebéscă limpede una de alta starea de veghiăre și ceea ce vede în vis“.

Romanul și nuvela oglindesc într'un mod algebraic realitatea veghiării; *basmul*, tot într'un mod algebraic, este o oglindă a realității visului.

D. Șăineánu (Ist. Filol. române p. 360) ḑice: „In timpul din urmă, d. Hasdeŭ a expus, într'o serie de prelegerĭ universitare, o nouă teoriă despre formaţiunea *basmelor*. După d-sa, explicaţiunea elementuluĭ antropologic saŭ a miraculosuluĭ din poveștĭ o póte da numaĭ visul, care, asemenea *basmuluĭ*, nu cunósce nicĭ timp nicĭ spaţiŭ. Astfel într'ambele aceste elemente, deopotrivă caracterisate prin fenomenul miraculosuluĭ, n'ar exista nicĭ o deosebire esenţială..." Teoria mea este nouă numaĭ fiind-că omenirea a uĭtat'o de vr'o cincĭ-spre-ḑece secolĭ, în cursul cărora sciinţa nu s'a ocupat de loc cu literatura poporană. Acéstă teoriă pare a se fi născut în șcóla neo-platonică din Alexandria, și anume în creerul martireĭ Hypatia, ultima rază a filosofieĭ antice. Se scie, cu ce nepovestită barbariă călăiĭ patriarculuĭ Ciril sfășiaseră în bucăţĭ pe marea profesóre de filosofiă a Museuluĭ din Alexandria, în momentul chĭar când sublima virgină se ducea a'șĭ face cursul despre armonia între Platone și Aristotele. Operele eĭ, afară de un fragment astronomic, aŭ fost tóte nimicite de cătră sĕlbatecele fĭare, carĭ cuteḑaŭ a vorbi în numele luĭ Crist. Din fericire, cel maĭ ĭubit elev al Hypatieĭ a fost tocmaĭ un episcop creștin, nobilul Synesius. Intre altele, Synesius ne-a lăsat un tractat „despre vise", „*περὶ ἐνυπνίων λόγος*", pe care'l închinase magistreĭ sale Hypatia „*τῇ φιλοσόφῳ*", și 'n care spune în trécĕt, ca ce-va cunoscut deja în șcóla de atuncĭ din Alexandria, că originea miturilor este în vise: „*μερὶς τῶν ἐνυπνίων ὄνιες οἱ μῦθοι*" (Synesii Opera, Lutetiae 1623 p. 157). Așa dară, dacă nu teoria mea cu d'amăruntul, cel puţin „le bout d'idée" se datoréză Hypatieĭ.

Rare-orĭ mi se 'ntâmplă a îmbrăţișa vre-o aserţiune a luĭ Schopenhauer; dar tocmaĭ de aceea sînt pentru mine fórte importante acele puncturĭ, în carĭ noĭ ne putem întâlni, căcĭ îmĭ ḑic atuncĭ eŭ însumĭ: dacă un lucru are acelașĭ aspect pentru un ultra-pesimist și pentru un ultra-optimist, este cea maĭ sigură dovédă despre veritatea aspectuluĭ.

In studiul seŭ „Versuch über Geistersehn", Schopenhauer ḑice: „A lua visurile drept un simplu joc al cugetăriĭ, drept nesce simple imaginĭ fantastice, este a fi lipsit cine-va de reflexiune saŭ de bună-credinţă, fiind învederat că visurile sînt cu totul alt ce-va. Imaginile pornite din fantasiă sînt slabe, palide, fragmentare, unilaterale, și atât de efemere încât prin fantasiă noĭ abia în curs de câte-va secunde ne putem creà în minte imaginea unuĭ om absent. Pînă și fantasia cea maĭ viuă n'are nimic comparabil cu acea realitate palpabilă (handgreifliche Wirklichkeit) pe care ne-o dă visul. E cu totul fals de a explica acest fenomen prin aceea că imaginile fantasieĭ sînt tulburate și slăbite prin impresiunea produsă asupra lor de cătră lumea exterióră. Chĭar în liniștea cea maĭ adâncă a nopţiĭ celeĭ maĭ întunecóse, fantasia nu póte să producă nemic care să se apropie măcar de evidenţa și de corporalitatea cele obiective ale visuluĭ (obiektive Anschaulichkeit und Leibhaftigkeit des Traumes). Apoĭ imaginile fantasieĭ sînt tot-d'a-una provocate de asociaţiunĭ de ideĭ saŭ de alte motive, și omul are consciinţă de arbitraritatea lor; pe când visul, din contra, ni se impune

nouĕ ca ce-va de tot străin, ca o lume exterióră, independinte de voinţa nóstră şi chĭar contrariă voinţeĭ nóstre".

Schopenhauer conchide că omul posedă pentru vis un deosebit organ, „Traumorgan", „organul visuluĭ", prin care vede, aude, simte. Dar un singur organ are o singură misiune: ochiĭ de a vedé, urechile de a audi, mânile de a pipăi etc., pe când organul visuluĭ întrunesce tóte acestea, decĭ nu este un organ, ci un organism, un complex de organe. Omul dară, după Schopenhauer, are doĕ organisme deosebite, prin carĭ trăesce în doĕ lumĭ, în doĕ realităţĭ: realitatea veghiăriĭ şi realitatea somnuluĭ. Negreşit, prin strînsa întrunire a ambelor organisme în acelaşĭ individ, elemente din starea de veghiăre se resfrâng în somn şi, vice-versa, elemente din somn se pot resfrânge în starea de veghiăre. Elementul cel maĭ important de acéstă natură: resfrângerea somnuluĭ în veghiăre, este *basmul*, care constituă pentru om literatura visuluĭ, o literatură întemeiată şi ea, ca şi acea a veghiăriĭ, pe observaţiunĭ, dar observaţiunĭ nu prin organe corporale, ci prin cel-alt organism, prin „Traumorganismus" al luĭ Schopenhauer.

Visul însoţesce tot-d'a-una somnul, deşi nu tot-d'a-una omul şi'l aduce aminte. Şi este sciut de de-mult că: cu cât omul e maĭ primitiv, maĭ incult, maĭ natură, cu atâta maĭ bine el îşĭ amintesce visul cu tóte amăruntele luĭ.

Alfred Maury a scris o carte întrégă pentru a dovedi că visul resultă din impresiunĭ exterióre primite de corp în timpul somnuluĭ. Descartes, dice el, a fost pişcat de un purice şi visă că'l străpunge o sabiă. Insuşĭ Maury a pus pe un amic să-l gâdile uşor cu o peniţă pe obraz pe când dormĭa, şi visă că este torturat.

Ce urméză de aci? In vis, ca şi 'n *basm*, piticul devine uriaş, totul cresce, totul se măresce, totul ĭea proporţiunĭ gigantice.

Acéstă trăsură caracteristică a visuluĭ, şi ce-va maĭ mult decât numaĭ atâta, nĭ-o descrie cu o admirabilă plasticitate următorul scurt *basm* românesc din colecţiunea luĭ Ispirescu, întitulat „Sufletul" (Legende, ed. 1872 p. 119—23):

„A fost odată doĭ muncitorĭ. Prietinĭ din copilăriă, orĭ-ce găsĭaŭ de muncă, lucraŭ împreună, şi nicĭ odată nu se despărţĭaŭ. Şi ca să nu şédă fără trébă, nu se codĭaŭ la nicĭ un fel de muncă; puneaŭ mâna şi la una şi la alta, numaĭ să nu se lenevéscă. Dacă într'un loc nu găsĭaŭ de muncă, eĭ se duceaŭ în altă parte. Şi la câmp, şi în oraş, eĭ muncĭaŭ la orĭ-ce le eşĭa înainte, numaĭ să trăiască cinstiţĭ şi cu frica luĭ Dumneḑeŭ. Mergênd odată pentru muncă la un sat, şi fiind timpul frumos şi nóptea recorósă, merseră, merseră pînă în revĕrsat de ḑio. Ajunseră într'o poiană verde şi frumósă, cu fel de fel de floricele; se puseră a se odihni şi a trage câte un puiŭ de somn, maĭ cu samă că eraŭ şi obosiţĭ de drum. Pe unul dintr'înşiĭ, cum puse capul jos, îl fură sântul; celalalt însă, nu sciŭ cum, nu sciŭ de ce, dară nu'l putea fura somnul, nicĭ cât aĭ da în cremene. Se întórse pe o parte, se întórse pe alta, să adórmă nicĭ decum; strînse ochiĭ cât putu, şi cu tóte acestea nu fu putinţă nicĭ măcar a aromi; par'că ar fi fost cu ochiĭ în sóre. Dacă vĕḑu şi vĕḑu, se puse şi el pe brâncĭ cu cotele pe pământ şi cu capul rezemat de mâinĭ, şi privĭa la tovarăşul seŭ cum dormĭa de dulce.

„Era jumătate de ora de când pri-

vĭa el ast-fel; când de odată se scólă în sus și rĕmâne cu gura căscată, vĕdênd un porumbel alb care sbura pe d'asupra omuluĭ adormit, și pe care nu-l băgase de samă pînă aci. Și fiindcă era așa de jos, crędu că ar puté să'l prindă cu mâna; dară unde! că porumbul, cât de blând se părea a fi, avea aripĭ, bată-l nevoia, și sburând maĭ cât colea, se puse jos. Omul nostru se iea după dînsul; porumbul sbóră maĭ 'nainte, și tot ast-fel trecură livedea cu floricele și cu iarba verde, pînă ajunse la un crânguleț. Acolo dete peste o căpĕțînă de cal, pe care plóia și sórele o albise ca osul de fildeș. Porumbelul întră pe gură, și sări afară prin locul ochilor, maĭ întră și eși de maĭ multe orĭ; apoĭ eșind se scuturâ și părea a se veseli, luă iară drumul ca maĭ 'nainte, sburând cât colea și uĭtându-se la om ca cum ĭ-ar fi dis, vino după mine; și merse și merse pînă la o măgură, unde porumbelul se înălță pînă în slava ceruluĭ de nu-l maĭ puteaĭ vedé. Omul nostru se gătĭa a se întórce crędênd că norĭĭ aŭ luat pe porumbel, când de odată îl vĕdu că se cobóră în jocurĭ, iute ca o săgétă; și luă drumul înapoĭ pînă la tovarășul ce rĕmăsese dormind. Aci, se puse pe fruntea luĭ și peri. Atuncĭ se culcă și omul nostru, și îndată adormi, par'că l'ar fi lovit cine-va cu muchea în cap.

„După ce îșĭ făcură povara de somn, se sculară și se gătĭaŭ a'șĭ urma calea, când omul pe fruntea căruia se pusese porumbelul dise:

„— Ce vis frumos am visat!

„— Ce vis? Și ce aĭ vĕdut? dise cela-lalt.

„— Dădusem cu mâna în foc. Se făcea că eram pe o câmpiă frumósă și plină de florĭ. După ce am âmblat cât-va, am ajuns la un palat numaĭ de marmoră. Am intrat acolo, și așa de bine ce'mĭ părea, ca cum ar fi fost al meŭ. Am intrat pe ușă, m'am preumblat prin tóte odăile, sărĭam pe ferestre și ĭară întram. Era acolo nisce scaune și paturĭ numaĭ de mătase. Oglinzĭ marĭ cu cercevele de aur, părețiĭ poleițĭ, și părea că era al meŭ. Cu tóte astea nu sciŭ, de ce, dară trebuia să plec. După ce am mers o bucată bună de drum prin iarbă verde și 'nnaltă, care da un miros de te 'mbĕta, am ajuns la o movilă mare și am intrat într'însa printr'o crăpĕtură. De pe cele ce vedeam, mĕ așteptam să vĕd cine scie ce minunĭ, când colo nu găsiĭ decât un chĭup d'alea marile, și vechiŭ, și muced, de nu'țĭ venĭa să puĭ mâna pe el. Apoĭ mĭ-am luat inima în dințĭ și am dis: fie ce-o fi; și am ridicat capacul; când acolo, ce să vedĭ? jaratec. Am băgat prin buzunărĭ, am luat în căciulă, am luat cât am putut să duc, dar nicĭ pomenélă nu era să se goléscă chiupul. Și nisce banĭ, nu maĭ de aur; și strălucĭaŭ de'țĭ lua ochiĭ. Am plecat și l'am lăsat așa, cu gând să te găsesc și pe tine ca să mergem să'l golim; sciŭ că eram rupt de ostenélă; m'am întors pe la palat, dară n'am maĭ intrat în el, fiind că mĕ grăbĭam; am ajuns de unde plecasem, apoĭ nu-mĭ aduc aminte ce am maĭ făcut, și m'am deșteptat.

„Pe când acesta îșĭ spunea visul, cela-lalt zîmbĭa. Apoĭ după ce sfîrși de spus, ĭĭ dise:

„— Mĕĭ vere, ceea ce n'aĭ putut să facĭ tu singur, aĭdem să facem amîndoĭ. Vom merge să luăm banĭĭ. Ce dicĭ tu?

„— Da ce mĕ, nebun eștĭ tu? Ce banĭ să luăm? Eŭ îțĭ spuseĭ că am visat, și tu, tronc, te pomenescĭ vorbind. Dar de unde să ĭeĭ banĭĭ?

„Tovarășul seŭ ĭĭ vorbi așa de se

rios încât îl încredință și primi să mérgă cu el, dară cam cu îndoială și cam ciorovăindu-se.

„Porniră, deci, tot pe drumul ce apucase porumbelul, și, ba că a fi una, ba că a fi alta, ba că tunsă, ba că rasă, ajunseră la căpețîna de cal, și o arătă cu degetul celuĭ ce visase, dicêndu'ĭ:

„— Iată palatul teŭ de marmură în care aĭ umblat și atâta te-aĭ veselit. Omul cu visul se uĭtă cam cu códa ochiuluĭ la tovarășul seŭ, și se gândi: el este nebun saŭ îșĭ rîde de mine. Pînă a nu apuca să maĭ dică ce-va, se luă după tovarășul seŭ, care pornise înainte; el era fórte hotărît a nu maĭ urma pe tovarășul seŭ daca 'șĭ-ar rîde de dînsul maĭ mult, spuindu-ĭ ast-fel de minciunĭ, și a se despărți de dînsul.

„Maĭ merseră însă ce merseră și ajunseră în pólele movileĭ. Apoĭ omul dise celuĭ ce visase:

„— Aci este.

„— Ce este?

„— Eĭ bine, comóra... Dar, ia stăĭ, ce-om găsi pe jumătate.

„— Totul, dacă vreĭ! era să dică; dară, luându-șĭ sama, începu la glumă: eĭ bine, pe din doĕ; nu sîntem noĭ tovarășĭ la muncă?

„Nu făcură dece pașĭ în crăpătură și dĕdură peste chĭupul cel vechiŭ, muced și mâncat de rugină. Pînă a nu se atinge de dînsul, se uĭtară unul la altul și începură a rîde de bucuriă. In sfîrșit ridicară capacul și rĕmaseră înmărmuriță, când vĕdură că chiupul era plin cu vîrf numaĭ cu banĭ de aur, și fiind-că eraŭ ómenĭ de omeniă, împărțiră frățesce și se legară între dînșiĭ a fi tovarășĭ pînă la mórte“.

In acest *basm*-vis saŭ vis-*basm*, *basmul* și visul sînt minunat de bine caracterisate prin cele doĕ ale lor trăsurĭ comune fundamentale:

1°. In vis totul capĕtă forme maĭ mult decât iperbolice: o căpețînă de cal din realitatea veghiăriĭ devine un palat în realitatea somnuluĭ; aceĭașĭ ultra-exagerațiune în *basme*.

2°. Ceea ce viséză omul póte să se adeverésca în starea'ĭ de veghiăre, după cum s'a adeverit chĭupul cel cu galbenĭ în crăpătura movileĭ; visurile dară, orĭ cât de ciudate în aparență, pot fi credute, pot fi ceea ce Virgiliŭ numĭa „vera somnia“, pot descoperi ceea ce nu se vede saŭ nu se scie; de aci orĭ-ce popor crede în vise, și tot așa el crede în *basme*, pe carĭ — la noĭ și pretutindenĭ — le începe maĭ tot-d'a-una prin afirmativul „fost'a-fost“, ba în limba sanscrită însuși *basmul* se chiamă itihasa=„iti ha āsa“, adecă „așa a fost“ (Pott, Etym. Forsch. ²·II, I p. 430).

Plecând de aci, nu este greŭ de a urmări maĭ departe strînsul paralelism omni-lateral între vis și între *basm*; un paralelism sdrobitor pentru teoriile cele solare, meteorologice etc. etc. despre originea *basmuluĭ*.

3°. In *basm*, ca și în vis, spațiul se șterge: dormind în Bucurescĭ, omul se viséză la Paris, și peste o clipă la New-York, tot așa precum eroul basmuluĭ străbate ca săgéta pînă la buricul-pămîntuluĭ, peste nouĕ mărĭ și nouĕ țerĭ, în lumea-albă și 'n lumea-négră, fără a se pré-plânge de obosélă.

4°. In *basm*, ca și 'n vis, se șterge nu numaĭ spațiul, dar și timpul: în câte-va minute visătorul trăesce maĭ multĭ anĭ; eroina *basmuluĭ* umblă atâta încât îșĭ tocesce toĭagul și papuciĭ de fer, dar totuși ajunge la țel tînără și frumósă ca și 'n ziua plecăriĭ.

5°. In *basm*, ca și 'n vis, sborul

este un mijloc fórte îndemânatec de locomoţiune.

6o. In *basm*, ca şi 'n vis, omul vede ţeĭ saŭ ţîne şi petrece cu sfinţiĭ.

7o. In *basm*, ca şi 'n vis, ne întîmpină monstri, cu carĭ ne luptăm şi pe carĭ maĭ tot-d'a-una îĭ învingem.

8o. In *basm*, ca şi 'n vis, deosebirea de timpŭ nu există, toţĭ se înţeleg unĭĭ cu alţiĭ, ba vorbesc omenesce pînă şi dobitócele.

9o. In *basm*, ca şi 'n vis, metamorfósele cele maĭ extravagante sînt ce-va fórte normal.

10o. In fine, în *basm* ca şi 'n vis, suferinţele şi nenorocirile cele maĭ cumplite se încheiă sistematic printr'un bun desnodămînt, printr'o nuntă, printr'un banchet, căcĭ coşmarul în ipnologiă este o excepţiune.

Nu se póte găsi un singur element al *basmuluĭ*, care să nu'şĭ aĭbă obârşia în vis; şi dacă sciinţa n'a observat pînă acum acest perfect paralelism, dacă ea a alergat la tot soĭul de teoriĭ maĭ mult saŭ maĭ puţin absurde, dintre carĭ cea maĭ absurdă este neapĕrat aceĭa a luĭ Dr. Gaster despre nascerea *basmelor* din cărţĭ şi maĭ ales din cărţi evreescĭ (Lit. populară română p. 545 sqq.), causa este că 'sciinţa, cam tot-d'a-una şi cam în tóte, începe ca Don-Quixote prin excentricităţĭ, şi numaĭ la urma urmeĭ, tot ca Don-Quixote, se pocăesce şi 'şĭ vine în fire.

Toţĭ ómeniĭ, ceĭ inculţĭ însă maĭ viŭ decât ceĭ lalţĭ, aŭ visat, visézĕ şi vor visa pînă la sfîrşitul pămîntuluĭ: de aceea şi *basmul* nu s'a născut într'o epocă saŭ într'o ţĕră óre care, ci pretutindenea s'a născut o dată cu nascerea omenirii.

Stările psichice ale ómenilor primitivĭ, ca şi ale copiluluĭ în genere, fiind puţine şi aprópe cu aceleaşĭ variaţiunĭ saŭ asociaţiunĭ de ideĭ, visurile lor — fie la Indianĭ, fie la Hotentoţĭ, la Japonesĭ, la Zelandesĭ, la orĭ-cine — s'ar puté restrînge la un numĕr fórte mărginit de norme comune identice, pe carĭ etnologiĭ ar trebui să le adune şi să le grupeze, ceea ce nu s'a făcut încă pînă acuma. Iată de ce şi *basmele* se aséměnă într'un mod atât de uĭmitor la némurile cele maĭ diverse, chĭar atuncĭ când şi acolo unde e absolut peste putinţă de a admite vre-o umbră de împrumut dela ném la ném; şi iată de ce, în acelaşĭ timp, totalitatea *basmelor*, fie ele indo-europee, fie turanice, fie africane, fie americane saŭ australiane, se póte restrînge la un numĕr fórte mărginit de norme comune identice. O ingeniósă încercare în acéstă privinţă s'a făcut de cătră Hahn (Griech. Märchen, I, 45 sqq.), care a reuşit a împărţi întregul tesaur antropologic de *basme* numaĭ în patru-ţecĭ de prototipurĭ, ba şi chĭar patru-ţecĭ sînt încă pré-multe. După indicaţiunile mele, elevul meŭ d. C. Litzica dela Şcóla Normală Superióră a redus prototipurile luĭ Hahn la următórele doĕ-ţecĭ şi opt:

I. *a)* O fiinţă supra-omenéscă se căsătorésce cu una umană, punênd la nuntă o condiţiă; *b)* Omul calcă condiţia şi fiinţa supra-umană îl părăsesce; *c)* Omul plécă după ea şi o regăsesce saŭ nu.

II. *a)* Bărbatul lasă pe nevastă, fără nicĭ o vină; *b)* Ea îl aşteptă cu credinţă; *c)* Intórcerea luĭ şi veselia.

III. *a)* Copiiĭ ceĭ noĭ-născuţĭ sînt furaţĭ şi duşĭ departe; *b)* Mama e acusată că i-a ucis; *c)* Ca urmare e pe dépsa mameĭ; *d)* Copiiĭ sînt regăsiţi de tatăl lor şi vine împăcarea.

IV. *a)* O femee perde soţul care plécă în lume şi se însóră iar; *b)* Femeea îl regăsesce, dar nu se póte apropia din causa nevesteĭ de a doua; *c)* Pentru daruri minunate nevasta a doua o lasă să vie la el; *d)* A 3-a nópte el o aude cum i se plânge şi o reia.

V. *a)* O virgină cere daruri dela un bărbat; *b)* Il înșélă de două ori, dar a treia óră e prinsă și se mărită cu el.

VI. *a)* Părinții dorind un copil, la nascere, din vre-o causă, îl făgăduesc draculuĭ; *b)* Dracul vine la termen, dar copilul fuge; *c)* Dracul îl caută; *d)* Dracul e învins.

VII. O fată e aruncată în mare împreună cu copilul ce a născut, dar scapă ambii și se reîntorc după cât-va timp la tatăl feteĭ.

VIII. *a)* O fată de 'mpĕrat e expusă spre a fi mâncată de un monstru; *b)* Un eroŭ omóră monstrul; *c)* Urméză căsătoria.

IX. *a)* O mamă vitregă isgonesce pe fiica bărbatuluĭ seŭ, pentru că e maĭ frumósă; *b)* Reușesce s'o omóre; *c)* Un eroŭ o găsesce móartă, o învie și pedepsesce pe vitregă.

X. *a)* Fratele și sora fug de vitregă; *b)* Unul saŭ chiar ambii sînt schimbați în fiare, dar scapă curând de vrajă și redevin ómenĭ.

XI. *a)* Spre a face o isbândă se încércă treĭ frați, dar reușesce cel maĭ mic; *b)* Invingĕtor, scapă pe ceĭ maĭ mari; *c)* Aceștia voind să'l pérdă, spun că eĭ aŭ reușit; *d)* Fratele maĭ mic vine travestit, se descopere și îĭ pedepsesce.

XII. *a)* Sora cea maĭ mică e disprețuită de două surorĭ maĭ marĭ; *b)* Apare de două orĭ la curte îmbrăcată împĕrătesce; *c)* A treia óră e recunoscută și o ia de soție fiul împĕratuluĭ.

XIII. *a)* Doĭ frațĭ gemenĭ se duc spre a găsi noroc; *b)* Unul cade în pericol; *c)* Celalalt alérgă de'l scapă.

XIV. *a)* Un eroŭ omóră pe toți șmeiĭ afară de unul; *b)* Acesta se 'nțelege cu mama saŭ sóra erouluĭ spre a'l perde: ea se face bolnavă și'l trimite după lécurĭ; *c)* Eroul scapă și-ĭ pedepsesce.

XV. *a)* O soră are maĭ mulțĭ frațĭ schimbați în animale; *b)* Pléacă după eĭ, îĭ găsesce și 'ĭ scapă.

XVI. *a)* Adevĕratul copil saŭ nevasta sînt trimiși la tată saŭ mire, însoțiți de o slugă; *b)* Pe drum copilul saŭ nevasta orĭ se rătăcesc orĭ schimbă locul cu sluga din causa vre-unuĭ pericol; *c)* Ajungênd la destinare, sluga trăesce ca copil orĭ nevasta; *d)* Minciuna e descoperită și pedepsită.

XVII. *a)* Eroul are treĭ surorĭ căsătorite după fiĭ de 'mpĕrați schimbați în fiare; *b)* Eroul iĭ cercetéză pe fiecare; *c)* Ajungênd în pericol, cumnații îl scapă; *d)* Scăpând el, îĭ scapă și pe dînșiĭ.

XVIII. Eroul nu póte căpĕta mâna iubiteĭ decât de va executa întreprinderĭ grele saŭ va deslega enigme.

XIX. *a)* Eroul răpesce o femee cu saŭ fără voia eĭ; *b)* Răpirea póte să fie saŭ să nu fie urmată de căsătoriă.

XX. *a)* O ființă maĭ bătrână, de natura demonică, opresce pe o ființă tinĕră de a deschide o ușă; *b)* Ea nu ascultă; *c)* El vrea să o omóre, dar nu póte.

XXI. *a)* Forța fisică a erouluĭ este ascunsă într'un loc; *b)* O rudă, mamă, soră saŭ nevastă, află locul, și demoniĭ îĭ iaŭ puterea; *c)* Eroul recapĕtă puterea singur, saŭ cu ajutorul nevesteĭ, dacă nu e vinovată, și pedepsesce pe culpabilĭ.

XXII. *a)* Eroul scapă dela mórte niște fiare; *b)* Ajungênd în pericol, fiarele îl scapa.

XXIII. E vorba de un pitic de o tărie extraordinară, viclén și maliție.

XXIV. *a)* Un amic răpesce pentru eroŭ o fată și-ĭ o duce; *b)* Pe drum păsĕrile îĭ spun că acasă îl aștéptă pericol și 'l învață cum să scape, dar să nu spue nimenuĭ; *c)* El scapă, dar divulgă secretul și e metamorfozat; *d)* Eroul saŭ mirésa îl scapă.

XXV. *a)* Eroul în călătoriă e silit să se facă slugă; *b)* De două orĭ se arată el sub adevĕratu-ĭ chip, apoĭ se străvestesce; *c)* A treia óră lucrul se descopere și eroul își reia locul.

XXVI. *a)* Eroul prinde pe demoniĭ în cursa ce-ĭ pregătiaŭ luĭ; *b)* Îĭ robesce și le iea comorile.

XXVII. Un om slab, dar șiret, prin ifos face să i se supună niște forțe diabolice.

XXVIII. Un om merge în infern, și după multe lupte, vine iar în lume cu comorĭ și cu nevasta.

Hahn a făcut, firesce, câte-va scăpărĭ din vedere. Așa, ca să nu dăm decât un singur exemplu, el a uĭtat cu totul acel prototip în care o ḑeitate călĕtoresce pe pământ pentru a pedepsi saŭ a resplăti pe ómenĭ; un prototip fórte respândit pretutindenĭ și representat admirabil la Românĭ, între al-

tele, prin *basmul* „Azima călătóre“ (v. *Azimă*). Cătră cele doĕ-ḑecĭ și opt de prototipurĭ din tabelul de maĭ sus, cercetările ulterióre, negreșit, vor maĭ adăuga un numĕr óre-care, în orĭ-ce cas nu pré-însemnat, și atuncĭ noĭ vom avé fondul complet al *basmuluĭ*. Un fond atât de mic, și totușĭ susceptibil de a se multiplica în miĭ și miĭ de varianturĭ! Lucrul nu este de mirare. Scribe, cel maĭ fecund scriitor teatral din timpul nostru, ḑicea că tóte situațiunile comice se reduc în ultima analisă la șépte. Din acest fond de șépte situațiunĭ, prin diferite combinărĭ și complicărĭ, se nasce un milion. Cu atât și maĭ lesne se póte multiplica într'un mod îndefinit numĕrul cel cu mult maĭ mare al prototipurilor de *basme*, și acésta anume amestecându-se fie-care *basm*:

1) cu elemente din alte *basme*;

2) cu elemente din viéța de veghiare, fie actuală, fie istorică;

3) cu elemente psichice saŭ fisice proprie poporuluĭ, în sînul căruĭa se operézĕ amestecul;

4) cu elemente topice saŭ climaterice ale fie-cărĭĕ țerĭ;

5) cu elemente cărturărescĭ, datorite contactuluĭ claseĭ inculte cu stratul cel cult al societățiĭ;

6) cu elemente linguistice de etimologiă poporană ale fie-căruĭ graĭu în deosebĭ;

7) cu câte altele, carĭ îmĭ scapă din vedere;

și 'n fine, ast-fel modificat printr'un amestec simplu saŭ multiplu, *basmul* trece prin moștenire la generațiunĭ viitóre, carĭ érășĭ îl maĭ modifică, saŭ trece prin împrumut la alte națiunĭ, unde se supune unor noue modificărĭ.

Cât de anevoe este a descurca unele amestecurĭ, se póte vedé în studiul meŭ despre „Povestea numerelor“ (Cuv. d. bătr. II).

Une-orĭ amestecul lesne se constată, dar totușĭ remâne o enigmă modalitatea prin care s'a putut întroduce. Așa în *basmul* „George cel vitéz“ din colecțiunea luĭ Ispirescu (Legende p. 139) eroul botézĕ sabia sa, punêndu'ĭ numele „Balmut ajutătorul meŭ“. Acest „Balmut“ este învederat faĭmósa sabiă magică Balmung a erouluĭ epic german Siegfried (cfr. Cox, Aryan mythol. I, 292, 300). Dar cum óre a pétruns ea într'un *basm* românesc, auḑit în Bucurescĭ dela „Mihalache Constantinescu din mahalaua Delea-veche“? Urméză a se cercetа. Și câtă bătae de cap! Să se observe că botezarea săbielor pare a fi fost un vechĭu obiceĭu exclusiv germanic: sabia „Mimung“ a luĭ Wieland, sabia „Nägling“ a luĭ Beóvulf“, sabia „Durndart“ saŭ „Durandal“ a luĭ Roland etc. (cfr. Schrader, Sprachvergleichung u. Urgeschichte p. 241).

Cu chipul acesta, unul și acelașĭ prototip póte să se transforme în treĭ, cincĭ, ḑece, nu numaĭ variațiunĭ, ci chĭar *basme* diferite în una și aceĭașĭ literatură poporană. Ĭată de ce se cere adesea o muncă colosală și cea maĭ ageră pĕtrundere din partea filologuluĭ pentru a discerne originea și filiațiunile unuĭ *basm*. Prima încercare comparativă metodică asupra unuĭ *basm* românesc, a fost monografia mea despre „Măzărel împĕrat“ (Cuv. d. bătr. II, 567—608).

v. *Afin.* — *Aleodor.* — *Arăpușca.* — *Aripa-câmpuluĭ.* — *Barba-cot...*

Și totușĭ, trecênd prin fel de fel de modificărĭ, trăsurile cele caracteristice ale fie-căruĭ *basm*, câte o dată pînă și amăruntele, se păstrézĕ une-orĭ din secol în secol cu o minunată statornicĭă, grațiă pe de o parte spirituluĭ celuĭ pretutindenea fórte staționar și conservator al poporuluĭ de jos, ĭar

pe de altă parte grațiă veșmîntuluĭ stereotip pe care 'l are saŭ la care tinde.

II. Forma *basmuluĭ.*

Nu e nicĭ exagerațiune teoretică, nicĭ șovinism național, când vom ḑice că *basmele* românescĭ aŭ fost culese și publicate maĭ bine decât cele francese, germane, englese etc., câte aŭ apărut pînă acum la lumină; și meritul nu este de loc al editorilor noștri, ci se datoréză pe deplin la treĭ împregĭurărĭ: 1°. Daco-româniĭ n'aŭ dialecte și sub-dialecte; 2°, limba literară nu s'a pré depărtat la noĭ de graĭul poporuluĭ; 3°. nu pĕtrunsese la noĭ eresia așa numiteĭ șcóle mitologico-comparative din Occident de a se da importanță numaĭ fonduluĭ *basmelor* și de a se nesocoti cu desăvîrșire forma lor. Mulțumită acestor treĭ împregĭurărĭ, *basmele* românescĭ, chĭar în colecțiunile cele maĭ mediocre, ni se înfățișéză cu îmbrăcămintea lor originală întrégă, necĭuntită și nedescolorată, înțelésă și gustată de toțĭ Româniĭ și unde ne isbim din capul loculuĭ de patru particularități ale formeĭ, cam rare în colecțiunile *basmelor* străine:

1°. locuțiunĭ metaforice;
2°. formule:
a) inițiale;
b) finale;
c) mediale.

I. Locuțiunile metaforice ale *basmuluĭ.*

Dr. Urban Jarník (Sprachliches aus rumän. Volksmärchen, Wien, 1877) atrase cel de 'ntâĭu atențiunea asupra bogățieĭ elementuluĭ metaforic în *basmele* române, publicând și explicând un numĕr de specimene. Elevul meŭ d. I. D. Valaori dela Șcóla Normală Superióră a completat pentru mine lucrarea luĭ Dr. Jarník în următórea listă de vre-o 230 metafore relative la 86 de noțiunĭ:

1. Abundanță: Norocu 'ĭ curgea gârlă (Créngă Nr. 7 p. 153).
Iĭ curgeaŭ lacrimile părĭŭ (Conv. lit. VI. 6—232 ap. Jarnik).
2. Adevĕrat: Bine ar fi, măĭ Chirică, de-ar fi tóte cu lapte câte le spuĭ (Conv. lit. XI. 1—25 ap. Jarnik).
3. A se amorezà: Așa-ĭ că ți-a căḑut cu tronc la inimă? (Creangă 7. 166).
I se aprind luĭ Ipate călcâile (Cr. 7. 163).
A început a le sfîrîi inimele unul după altul (Cr. 7. 167).
4. Asociațiă: Și-a pus boiĭ în cârd cu dracul (Cr. 8. 250).
Cu capra ți-aĭ pus în cârd? (Conv. lit. IX. 9.—343 ap. Jarnik).
Cu mine ți-aĭ pus boiĭ în plug? (Ibid. 342).
5. A bate joc: Eĭ îl luaŭ cam peste picior despre avuțiile luĭ (Isp. I, 51 ap. Jarnik).
6. Bĕtrân: O babă gârbovă de bĕtrâneță (Cr. 8. 139).
Femeĭa luĭ era bĕtrână ca nu sciŭ cine; să spun: era ca sf-ta Vineriĭ (Conv. lit. IX. 5—185 ap. Jarnik).
Un pusnic bĕtrân, bĕtrân ca D-ḑeŭ (Ibid. 186).
7. Belea: Vreĭ să ne aprindem pae 'n cap? (Cr. 1. 9).
Iată în ce chichion am intrat (Cr. 5. 84).
8. Bucuriă: Rîdea inima babeĭ de bucuriă (Cr. 1. 4).
I se părea c'apucă pe D-ḑeŭ de

un picior (C. Tr. 1876. 176 ap. Jarnik).

9. Bucuros: Eĭ îĭ daŭ fata cu mânecĭ largĭ (Cr. 7. 165).

10. Bun: Un băiat bun, drept şi nevinovat, de să'l puĭ la rană şi să se vindece (Column. Traian 1876. 369 ap. Jarnik).
Un stăpân ca pânea cea bună (Conv. lit. XI. 1—25 ap. Jarnik).
Bărbatul meŭ e bun ca pânea cea bună (Ibid. 33 ap. Jarnik).

11. Căinţă: O rodea la ficaţĭ călcarea porunceĭ tatăluĭ lor (Col. Tr. 1876, 172 ap. Jarnik).
Vĕ vor eşi ele tóte pe nas (Cr. 8. 260).

12. Cértă: Nu te pune 'n póră cu împĕratul iaduluĭ (Cr. 3. 49).

13. Comunitate: Ţĕraniĭ carĭ n'avusese nicĭ în clin nicĭ în mânecă cu dînsul (Isp. I. 144 ap. Jarnik).

14. A dispăré: Parcă a intrat în pământ (Cr. 2. 24).
S'a dus pe urlaţĭ după ceĭa-lalţĭ (Cr. 3. 60).
Ia pe unchiaş de unde nu ĭe (Isp. I. 56 ap. Jarn.).
Ia caiĭ de unde nu-e (ibid. 151).
Ia iapa daca aĭ de unde (Conv. lit. IX. 12—456 ap. Jarn.).

15. A dormi: Se pune Enache pe gene (Cr. 1. 6).
Adórme mort de puteaĭ să taĭ lemne pe dînsul (Cr. 8, 215).
Muĭerea cóce somnul pînă după nouĕ césurĭ (Stănc. 22, ap. Jarn.).
Se puseră a trage câte un puiŭ de somn (Isp. I, 119 ap. Jarn.).
După ce-şĭ făcură povara de somn, se sculară (Isp. I, 121).
Tu dormĭ ca un buştén (Isp. II, 1—37 ap. Jarn.).
Adormi par'că l'ar fi lovit cine-va cu muchea 'n cap (Isp. I, 120 ap. Jarnik).
Nu fu cu putinţă nicĭ măcar a aromi, par'că ar fi fost cu ochiĭ în sóre (Isp. I, 120 ap. Jarnik).

16. Drac: Par'că eştĭ cel de pe comóră de sciĭ tóte cele (Cr. 7, 150).

17. Durere: Cu inima arsă (Cr. 5, 79).

18. Fără grijă: Trecea prin pădure fără să'l dóră măcar capul (Isp. I, 10 ap. Jarnik).
Trăĭ acolo ca 'n sînul mă-seĭ (Isp. II, 263 ap. Jarnik).
Îĭ (veĭ) trăi pe lîngă noĭ ca banul cel bun (Conv. lit. XI. 1. 33 ap. Jarnik).

19. Flămând: Imĭ gărăiaŭ maţele de fóme (ibid. 23).
Imĭ ghiorăiaŭ maţele de fóme (Cr. 8, 257).
Îĭ chiorăia maţele de fóme (Isp. II, 1, 76 ap. Jarnik).
Par'că nu mâncase de o lună de ţile (Col. Traian. 1872, 257 ap. Jarnik).
Mĕ róde la inimă de fóme ce'mĭ e (Cr. 8, 259).
Dór nu v'aŭ mas şórecĭĭ în pântece (ibid.).

20. A flecări: Îĭ mergea gura ca pupăza (ibid. 230).
Nu'mĭ tot spuneţĭ caĭ verdĭ pe păreţĭ (Conv. lit. XI, 1, 34 ap. Jarnik).
Incepu să'ĭ spue verdĭ şi uscate (Cal. Bucur. 1876, 48 ap. Jarn.).
Ce-or maĭ fi dondănit şi cât or maĭ fi dondănit (Cr. 8, 255).
Ómeniĭ vorbesc vrute şi nevrute (C. lit. X, 10, 330 ap. Jarn.).
Iţĭ va toca câte 'n lună şi 'n sóre (C. lit. VI 1, 27 ap. Jarn.)
Spunea ala 'n d'ala (Isp. II, 1, 141 ap. Jarnik).

21. Frumos: O fată scrisă de frumósă (Sbiera 2, 23).

La sóre te puteaĭ uĭta, dar la dînsa ba (Isp. I, 76 ap. Jarn.).
Par'că era făcută de zahăr (Isp. I, 86 ap. Jarnik).
Iți era maĭ mare drag să te uiți la el (Cr. 5, 76).
Mĕrul numaĭ nu ₍dicea : mâncă-mĕ, surióră (Conv. lit. VI, 6, 230 ap. Jarnik).
Amîndoĭ aveaŭ pe vino 'ncóce (Col. Tr. 1876, 277, ap. Jarn.).
Ruptă din sóre întocmaĭ ca Iléna Cosînzéna (Conv. lit. IX 1, 30 ap. Jarnik).
Frumósă de mama foculuĭ (Cr. 8, 276).
Ca un boboc de trandafir (Isp. I, 128 ap. Jarnik).
De'țĭ era dragă lumea să te uiți la el (Sb. 152).

22. A fugi: Pe aicĭ ți-e drumul (Col. Tr. 1872, 260 ap. Jarnik).
O iea la papuc (Cr. 3, 47).
Își luă picióre pe umerĭ (Conv. lit. VI, 6, 229 ap. Jarnik).
O apucă la sănătósa (Isp. I, 66 ap. Jarnik).
Iepurii o croiră la fugă (Cal. Bucur. 1877, 10).
O tuli la fugă, o tuli d'a fuga (Isp. I, 67 ap. Jarnik).

23. A medita: A se așterne pe gânduri (Cr. 3, 45).

24. Gol: Punga pute a pustiŭ (ibid.).

25. A împinge: Iĭ făcu vînt în cazan (Isp. I, 66 ap. Jarnik).
Iĭ făcură vînt pe pórtă afară (Col. Tr. 1876, 370 ap. Jarn.).

26. A nu se 'mplini: Însurătórea rĕmâne baltă (Conv. lit. XI, 1, 22 ap. Jarnik).

27. Indrăsnélă: Cercați marea cu degetul (Cr. 8, 260).

28. A îndura: Inghițiră găluşca (Isp. II, 2, 24 ap. Jarnik).
Tăcea și 'nghițîa noduri (C. lit. IX, 12, 453 ap. Jarn.).

29. A înșela: L'am boit (ibid., 454).
L'am potcovit bine (ibid.).

30. A întinde curse: Fraților meĭ îmĭ cocea turta (Isp. I, 89).
Își puseră 'n gând să-ĭ o cócă (Isp. II, 42, ap. Jarnik).
Mirosi cam ce papară i se gătesce (Isp. I, 137).
Vĕ₍du ce plăcinte i se pregătesce (Col. Tr. 1876 No. 28).
Simțise că frații seĭ îĭ pórtă Sâmbetele (Isp. I, 42, ap. Jarnik).

31. Invĕțătură : Cartea a 'nvĕțat'o tótă din scórță 'n scórță (C. lit. IX, 23).
Invĕțase cartea pînă la brâŭ, adică se făcuse burduf de carte (Snóve I. 27 ap. Jarnik).

32. A învinge : Îl mânca urîtul (Cr. 5, 73).
Urîtul îĭ venĭa de hac (Conv. lit. XI, 1, 21).
Am eŭ ac de cojocul teŭ (Isp. I, 40 ap. Jarnik).
A încăleca pe nevoiă (Cr. 5, 78).
Să iasă d'asupra ca unt-de-lemnul (Isp. I, 21).

33. A ĭubi: Se uita la dînsul ca la sóre (Isp. I, 72).
Drag ca ochiĭ din cap (Conv. lit. XI, 1, 25).
Ca lumina ochilor (Cal. Bucur. 1877, 23, ap. Jarnik).
Par'că 'mĭ vine s'o sorb cu ochiĭ de dragă ce 'mĭ e (Conv. lit. XI. 1. 30).
O prăpădĭa din ochĭ de dragă ce'ĭ era (Crénguă).
Se iubiaŭ ca niște hulubași (C. lit. XI, 1, 30).

34. In zadar: De florile mĕruluĭ (Isp. II, 2, 67 ap. Jarn.).
Sarĭ în sec (ibid. 62).
Dar de géba, să te puĭ și 'n pi-

BIBLIOTECA SEMINARULUI DE FILOLOGIE ROMÂNĂ BUCUREȘTI

cióre și 'n cap, tot nu poți (ibid. 1, 118).

De géba mai baţi apa 'n chiuă să se alégă unt (Conv. lit. X, 10, 378).

Umblă 'n gol (Ibid. XI, 1, 22).

Ce s'a făcut s'a făcut, vĕḑu el acum că o mie de vorbe un ban nu fac (C. Tr. 1876, 173).

35. Lămurit: Vĕd ca un copil de 7 ani (Sbiera 3, 40).

36. De lucru: Nici a casă n'am de cósă (Cr. 2, 24).

37. A lega: M'a legat snopi (Isp. II, 1, 57 ap. Jarnik).

El o legâ de copaciŭ cobză (Ibid. I, 66).

Îi legară fedeleș (Snóve, 1, 18 ap. Jarnik).

38. Mare: O turtă cât tóte ḑilele de mare (Isp. I, 180).

O gură largă cât o șură (Conv. lit. VI, 1, 28 ap. Jarnik).

39. A mânca: Dă-le colb ș'apoi te apucă dé trébă (Cr. 7, 153).

Mânca și bea pînă chiuia ș'apoi cu pălăria după lună asvârlia (C. lit. IX, 5, 192 ap. Jarnik).

Mânca de par'că i se bătea lupii la gura luĭ (Isp. II, 1, 119 ap. Jarnik).

Mânca așa de iute și cu așa poftă de'ți părea că nici pe o măsea n'are ce pune (C. lit. IX, 5, 340 ap. Jarnik).

40. Mâniă: Nu sciĭ cine-i mămuca, n'aĭ mâncat nici o dată mórea eĭ (Cr. I, 8).

41. Meșter: Baba meșteșugósă la trebile sale cum e sfredelul draculuĭ (Conv. lit. XI, 1, 31 ap. Jarnik).

42. Milă: Le plânge lumea de milă (Cr. 5, 78).

43. Moleșire: Ea a fost crescută numaĭ în bumbac (Isp. I, 126, ap. Jarnik).

44. A muri: Maĭ mult nu veĭ maĭ bea apă (Sb. 2, 26).

Voiŭ adormi somnul ăl vecĭnic (Isp. I, 18, ap. Jarnik).

Era să dea ortu popiĭ (C. Bucur. 1876, 8 ap. Jarnik).

Și póte acum o fi óle și ulcĭóre (Cr. 6, 136).

45. Nebun: Trebue să'ĭ lipséscă vr'o dógă (Isp. II, 2, 42).

A mâncat laurĭ (Ibid. I, 97 ap. Jarnik).

Nu umbla cu gărgăuni 'n cap (C. lit. X, 3, 108 ap. Jarnik).

46. Necas: Găsi prilej a'ĭ face pe obraz (Cr. I, 12).

Capra ți-a veni de hac (Ib. 2, 32).

I-oiŭ face eŭ una de și-a mușca labele (Ibid).

Eĭ las, că'ți găsesc eŭ acuș lécul (C. lit. XI, 1, 23 ap. Jarnik).

Stăĭ măĭ tu că ți-o fac eŭ ție pe piele (Isp. II, 1, 80 ap. Jarn.).

Cu răbdarea îĭ frigĭ pielea (Cr. 8, 223).

47. Nenorocire: Îl păscea păcatul și 'l mânca spinarea (Ibid. 1, 24).

48. Nevinovat: Se așéḑă în cămara sa ca cum usturoiŭ n'ar fi mâncat și gura nu i-ar fi mirosit (Cal. Buc. 1876, 41 ap. Jarnik).

A se face mort în păpușoiŭ (Cr. I, 13).

49. Obosit: Mi-a trecut ciolan prin ciolan (C. lit. IX, 7, 283 ap. Jarn.).

Ostenit ca vaĭ de el (Isp. II, 2. 43 ap. Jarnik).

50. Obraznic: Daŭ prin băț de obraznicĭ ce eraŭ (Cr. 2, 19).

51. A ocărî: Mânca-l'ar brânca să'l mănânce (C. lit. X, 3, 106 ap. Jarnik).

Mânca-v'ar fripte ăl de vĕ are (Isp. II, 1, 140 ap. Jarnik).

Incepuĭ să ţip şi să'l daŭ tuturor reilor, strigând că nu mĕ mărit (Cal. Bucur. 1877, 39 ap. Jarn.).
Am s'o daŭ draculuĭ de pomană (C. lit. XI, 1, 32 ap. Jarnik).
L'aŭ dat în burduful draculuĭ şi l'aŭ lăsat pe sama luĭ (Ib. 22).
Mama smeuluĭ se dă de césul morţiĭ, că nu putea descoperi adevĕrul (C. Tr. 1872, 258).

52. A ofta: Oftă din greŭ (Cr. 5. 74).
Oftă din baerile inimeĭ (C. Buc. 1877, 39 ap. Jarnik).

53. A se opune: Cela nu se pune de pricină (Cr. 3, 42).

54. Pĕr: O apucă de cânepa draculuĭ (Cr. I, 13).

55. Cu amăruntul: Află şiretenia pricineĭ din fir pînă 'n aţă (C. Tr. 1876, 431).
Cunoscea ca 'n palmă tóte cotiturile munţilor (Conv. lit IX, 1, 21 ap. Jarnik).

56. A perde: Dacă vĕḑu că s'a spĕlat pe mâĭnĭ de vasul cu botez (C. Tr. 1872, 260 ap. Jarnik).
Să te ştergĭ pe bot despre dînsul (C. lit. IX, 12, 459 ap. Jarnik).

57. A plăcé: Ochiĭ luĭ căḑu tronc pe un boŭ (Isp. II, 1, 115, ap. Jarnik).
Se uita la dînsa ca la un cireş copt (Ib. 16, 89).

58. Poftă: Îĭ lăsa gura apă (Créngă).

59. Nepotrivire: Se potrivesc ca nuca 'n părete (C. lit. IX, 12, 456 ap. Jarnik).

60. Priceput: El trecuse şi prin ciur şi prin dîrmon (Isp. I, 49 ap. Jarnik).
Am vĕḑut şi eŭ hoĭturĭ marĭ (Cr. 7, 149).

61. Prost: Tu numaĭ nu daĭ în gropĭ de prost ce eştĭ (Cr. 3 52).
Omul nostru era om de aceĭa, căruĭa 'i mănâncă câinĭĭ din traistă (Conv. lit. IX. 12, 453 ap. Jarnik).
Vorbescĭ de tine, care nu sciĭ nicĭ cum se mănâncă mămăliga (C. Tr. 1872, 257 ap. Jarnik).
D-vóstră se vede că pasceţĭ bobociĭ de nu vĕ pricepeţĭ al cuĭ fapt e ăsta (Cr. 8. 233).

62. A nu puté: Dac'ar fi fost în baniĭ lor, s'ar fi lepădat de spân (Cr. 8. 210).

63. Repede: Cât aĭ îmbuca o dată (C. Tr. 1876, 269 ap. Jarnik).
Nicĭ cât aĭ da 'n cremene (Isp. I, 120 ap. Jarnik).
Cât te ştergĭ la ochĭ (Fund. I, 18 ap. Jarnik).
Numaĭ cât te-aĭ freca la ochĭ (Isp. II. 1, 139, ap. Jarnik).
Cum aĭ strînge ochiĭ (C. lit. VI, 1, 20 ap. Jarnik).
Cum aĭ clipi cu ochiĭ (Ib. IX, 5, 188).
Cât aĭ bate 'n palme (Ibid. XI, 1, 25 ap. Jarnik).
Cum aĭ bé o lingură de apă (Ib. IX, 5, 188 ap. Jarnik).

64. Reŭ: Baba cânósă la inimă (Cr. 4, 65).
Nevasta era pestriţă la maţe (C. lit. IX, 12, 453 ap. Jarnik).

65. Sărac: Săracă lipită pămîntuluĭ (Cr. 4, 70).
N'avea după ce bé apă (Isp. I 49 ap. Jarnik).
Doĕ 'n teĭu nu putea lega şi el (Ib. II, 1, 53 ap. Jarnik).
Eraŭ aşa de săracĭ că nu se ţinea sdrénţă de sdrénţă (Cal. Buc. 1876, 16 ap. Jarnik).

66. Sete: Imĭ sfîrîe gâtlejul de sete (Cr. 8, 257).

67. A sforăi: Şi unde nu începe a mâna porciĭ la jir (Cr. 8, 226).

68. Sgârcit: Lega paraua cu 10 noduri şi tremura după ban (Ib. 1, 3).

69. Silință: Se făcea luntre și punte (Isp. I, 124 ap. Jarnik).
70. Singur: Se vĕḑu singură cuc (Col. Tr. 1876, 175).
71. A spune: Iți spun verde și curat (C. lit. VI, 1, 29 ap. Jarnik).
Ți-oiŭ spune românesce pe șleaŭ (Isp. II, 61 ap. Jarnik).
Să nu spuneți nicĭ lae nicĭ bălae (C. lit. IX, 7, 286 ap. Jarnik).
72. A urî: Nu'l póte mistui (Cr. 8, 210).
Mi'ĭ negru de 'naintea ochilor.
73. A supĕra: Să nu mĕ scoți din sărite, să nu mĕ facĭ să ĭes din răbuș afară (Cr. 7, 152).
74. A se supune: Incet-încet nora s'a dat la brazdă (Cr. 1, 7).
75. A tăcé: Tace ca pămîntul (Ibid. 2, 23).
Ĭedul cel cu minte tăcea molcum în horn, cum tace pescele în borș la foc (Ib. 2, 25).
76. A se teme: Tremura ca varga de frică (Ib. 2, 23).
Ĭĭ sărise inima de frică (C. Tr. 1876, 426 ap. Jarnik).
Tălhariĭ rĕmăsese ca scrișĭ pe părete (Ib. 431).
Se făcea pĕrul măciucă (Isp. I, 31).
I se făcuse inima cât un purece (Ib. 64).
Se făcură ca pămîntul (Cal. Buc. 1874, 49 ap. Jarnik).
Se făcu verde de frică (Ib. 16, 50).
Ceea ce am auḑit mi-a băgat gróza pînă la mĕduva óselor (Isp. I, 130 ap. Jarnik).
Tremura carnea pe dînsul (Cr. 2, 23).
Mi s'a suit pĕrul în vîrful capuluĭ; cred că ți s'a încrâncina și ție carnea (Cr. 5, 77).
Eĭ cum vĕḑură pe Prâslea, o sfeclĭră (Ib. 16, 48).
77. Țépăn: Găsi pe toți morți buștenĭ (C. Tr. 1876, 429 ap. Jarnik).
78. A da a înțelege: Dascălul bătea șéua să pricépă iapa (Isp. II, 1, 61).
79. Tortură: Făcea ḑile fripte bărbatuluĭ (C. lit. IX. 12, 453).
De ce mĕ chinuescĭ ca pe hoțiĭ de caĭ? (Ib. 3, 36 ap. Jarnik).
80. Trist: Nu'ĭ eraŭ boiĭ a-casă (Cr. 6, 111).
Par'că ți s'a 'necat corăbiile pe mare (Isp. I, 51 ap. Jarn.).
Posomorîți ca vremea cea rea (C. lit. X, 3, 105).
Posmăgit ca cum i-aĭ fi luat boiĭ și l'aĭ fi lăsat cu carul în drum (C. Bucur. 1877, 47 ap. Jarn.).
81. A se trudi: Mi-am stupit sufletul cu dînsul (Cr. 8, 230).
82. A umbla în zadar: Să umblați așa frunḑa frăsineluluĭ (Cr. 8, 188).
Mergênd ast-fel în dorul leleĭ (C. Bucur. 1877, 44 ap. Jarnik).
Pe când umbla tăind câinilor frunḑă (Isp. I, 132).
Să nu maĭ umble ca un pierdevară după icre verḑĭ (Isp. II, 1, 78).
83. A umbla puțin: După ce merse o bucățică cât daĭ cu praștia (Cla. Buc. 1877, 5).
84. A ucide: Să'ți scurteze cărările (Cr. 8, 199).
Lovi pe smeŭ, ĭĭ luă mirul, apoĭ ĭĭ tăia capul (Isp. II, 2. 58 ap. Jarnik).
Îl lovi cu copitele drept la mir (Cal. Buc. 1877, 10 ap. Jarn.).
Ciomăgel, sciĭ colea, tocmaĭ bun de pălit la mir (Ib. 34).
85. A valorá: Chirică băiatul scie cât le póte calul (Cr. 6).
Dascăl d'ăĭa terchea-berchea treĭ leĭ perechea (Isp. II, 1, 66 ap. Jarnik).
86. Veseliă: Veseliă și petrecaniă ca'n ḑiua de pasce (C. lit. VI, 1, 24).

Acéstă listă este departe și pré departe de a fi completă. Așa la cele șépte metafore despre „Adormire“ s'ar mai puté adăoga din *basme* și numaĭ din *basme* altele multe, dintre carĭ noĭ ne aducem aminte vr'o doĕ fórte interesante:

„l'a furat sfântul“, când adórme cine-va liniștit și are un vis plăcut;

„l'a furat aghiuță“, când somnul e neliniscit și visul amenință a deveni coșmar;

în fine, dacă cine-va se sbucĭumă a adormi și nu póte, atuncĭ: „l'a uĭtat sfântul“.

Chĭar cu materialul astădĭ publicat, mai ales cu *basmele* din Ardél și din Banat, lista de mai sus s'ar puté îndoi și întrei. Noĭ o dâm însă ca o simplă indicațiune a elementuluĭ metaforic în *basme*, observând tot-o-dată că unele locuțiunĭ, bună-óră: „la sóre te poțĭ uĭta, ĭar la dînsul saŭ la dînsa ba“, nicĭ nu ne întîmpină unde-va în graĭu afară din cercul *basmelor*.

2°. Formule.

D. G. D. Teodorescu (Poes. pop. 401—406) a fost pînă acum singurul la noĭ care s'a ocupat cu formulele *basmelor*, dând câte-va specimene de „începutul *basmelor*“, de aci interióre „din *basm*“ și apoĭ „sfîrșitul *basmelor*“.

a) Formula inițială.

Mai la tóte popórele *basmele* se încep cu ce-va în felul luĭ „așa a fost“ saŭ „a fost o-dată“, afirmând adecă realitatea celor povestite. Câte-o-dată însă formula e mai lungă, saŭ pentru a fi și mai afirmativă, saŭ pentru ca povestitorul să arate într'un mod acoperit că dînsul nu e tocmaĭ sigur de cele spuse, deși ascultătorĭĭ trebue să fie siguri, saŭ mai ales: pentru a asocià la un loc mai multe imagini disparate, a cărora capricióză grupare se aséměnă cu începutul adormirĭĭ, atuncĭ când omul nu viséză încă, dar începe deja a vedé ce-va confus. Astfel o formulă inițială celtică din Bretania dice: „Nu este nicĭ o îndoélă că altă dată cine avea doĭ ochĭ nu era orb, cine avea unul singur era chĭor și trebuĭa să facă drumul de doĕ orĭ ca să véḑă și la drépta și la stânga“, și apoĭ urméză *basmul* (Revue celtique, III, 337). La Românĭ începutul cel mai obicĭnuit este: „A fost o dată ca nicĭ o dată, că de n'ar fi nu s'ar povesti“; adesea însă formula e mai complicată, de exemplu: „A fost o dată ca nicĭ o dată,

pe când era lupul cățel
și leul se făcuse mĭel,
de se jucaŭ copiiĭ cu el“.

(G. D. T., Poes. pop., 401);

saŭ: „A fost o dată ca nicĭ o dată,

când se coceaŭ ouĕle în ghĭață
și nóptea se făcea de diminéță“.

(Fundescu, p. 97);

ĭar une-orĭ începutul e de tot lung, bună-óră: „A fost o dată ca nicĭ o dată, că de n'ar fi nu s'ar mai povesti; de când făcea plopșorul pere și răchita micșunele; de când se băteaŭ urșiĭ în códă; de când se luaŭ de gât lupiĭ cu mieiĭ de se sărutaŭ înfrățindu-se; de când se potcovĭa puricele la un picior cu nouĕ-dece și nouĕ de oca de fer și s'arunca în slava ceruluĭ de ne aducea povestĭ, —

de când se scriea musca pe părete,
mai mincinos cine nu crede“.

(Ispirescu, Legende p. 1).

Asupra caracteruluĭ acestor din urmă

formule noĭ vom reveni maĭ jos cu ocasiunea formulelor celor finale.

b) Formula medială.

Formulele mediale sînt tot-d'a-una rimate, producênd ast-fel o neașteptată plăcută diversiune în mijlocul prozeĭ. D. G. D. Teodorescu a reprodus asemenea formule din *basmele*: „Féta din dafin", „Țugunea fecĭorul mătușeĭ", „Impĕratul și crivĕțul", „Cruce crucĭulița mea", „Poteca cu dorul", „Păpușica licărea", „Năramza cea frumósă", „Capra cu treĭ ieḑĭ", „Noue vitejĭ", „Femeĭa lenevósă", „Șoimeĭ și ogăreĭ", „Doĭ împĕrațĭ" și „Carakĭz vitézul". Cele maĭ interesante sînt din „Țugunea", și anume:

„Dintre treĭ frațĭ, cel maĭ mic, Țugunea, e ologit de muma a treĭ smeĭ, ca să nu'ĭ pótă omorî. Plecând câte-și-treĭ, el se rógă la Dumneḑeŭ

să'l fac'o albină
să trécă pe mare
ca printr'o grădină.

„Țugunea fură vinele din casa smeilor și plécă ca să'ĭ întimpine. Fie-care smeŭ, ajungênd la podul sub care era ascuns vitézul, vede că i se poticnesce calul, și ḑice:

— Hii, cal de smeŭ,
de paraleŭ,
ce saĭ
și'ndărît te daĭ?
De cine ți-e ție frică?
că mie nu mĭ-e de nimenĭ,
decât numaĭ de Țugunea,
feciorul móle-al mătușiĭ;
și nicĭ de el nu mĭ-e frică
că vinele'ĭ sînt a-casă,
și dór nu i-o fi adus p'aicea
cióra osciorul
și vîntul perișorul!

„Țugunea (arĕtându-se):

— Ba am venit eŭ,
ca un vitéz ce sînt.
Cum vreĭ să ne măsurăm?
In săbiĭ să ne tăiăm,
orĭ luptă să ne luptăm?

„Smeul:

— Mie tot una 'mĭ face!

„Țugunea:

In luptă,
că e maĭ dréptă,
dela Dumneḑeŭ lăsată.

Se luptară,
se luptară,
ḑi de véră
pînă 'n séră.

„Smeul (cătră un corb):

Corbule, corbule,
adu niței seŭ în unghișóră
și'n cioc niței apșóră:
cu seul să ungĭ
și cu apa să uḑĭ
flacăr' asta
albastra,
ca s'o îmoĭ și s'o stingĭ,
că ți-oiŭ da să mănâncĭ
un stîrv de om!

„Țugunea (cătră corb):

Corbule, corbule,
adu niței seŭ în unghișóră
și 'n cioc niței apșóră:
cu seul să ungĭ,
cu apa să uḑĭ
flacăr'asta
roșiă,
ca s'o îmoĭ și s'o stingĭ,
că 'ți-oiŭ da să mănâncĭ
douĕ stîrvurĭ de caĭ paraleĭ
și treĭ stîrvurĭ de smeĭ!

„Femeia smeuluĭ maĭ în vîrstă se face:

o viă mănósă
la strugurĭ frumósă:
unĭĭ înfloresc,
alțiĭ rodesc,
alțiĭ se pârguesc,
altora le cad bóbele de cópte.

„Cea mijlocie dintre femeile smeilor se face :

o livede de perĭ :
perĭi înfloresc,
unĭi rodesc,
perele se pârguiesc,
multe se coc,
multe se rĕscoc.

„Cea maĭ mică se face asemenea :

o fântână
lină
cu apă puţină,
apă limpegióră
ca o lăcremióră.

„In călĕtoria ce face, Ţugunea se întâlnesce cu :

o dróiă de ţînţarĭ,
unĭi maĭ micĭ, alţiĭ maĭ marĭ ;

apoĭ cu un năsdrăvan de om, care

alerga pe câmp
cu nouĕ pietre de móră
şi nouĕ de rîjnicióră,
şi fugia aşa de iute
c'ajungea iepurele la nódă
şi'l apuca de códă ...“

Câte o dată aceĭaşĭ formulă medială se repetă de maĭ multe orĭ în cursul *basmuluĭ*, aşa că povestirea întrégă se pare a fi împletită cu versurĭ, de pildă în *basmul* ardelenesc „Ganul Ţiganul“ (Reteganul, Poveştĭ, I, 59—79), unde se tot repetă formula :

Scumpă masă
De mătasă,
Iea aminte
De te 'ntinde,
Cu mâncărĭ,
Cu ţîgărĭ,
Şi cu vin
De pelin,

când Ganul vrea să prândéscă ; apoĭ după prând :

Ĭan adună,
Masă bună,
Bucăturĭ
Şi sfărmiturĭ
La o-laltă
Pîn' de d'altă-dată!

De aci formula către miraculosul cal care face banĭ :

Scump cal
Din Ardél,
Dă'mĭ banĭ,
Gologanĭ,
Talerĭ laţĭ,
Galbenĭ spĕlaţĭ ;

ĭar când Ganul ĭea numaĭ o parte din banĭ, despre remâşiţa lor ḑice caluluĭ :

Sórbe baniĭ,
Gologaniĭ
Ce-aŭ remas,
Iar pe nas !

Şi 'n fine formula către cĭomagul fermecat, care bătea pe orĭ-cine după poruncă :

Jilovéţă,
Legată cu aţă,
Să te 'ntorcĭ şi să te sucĭ,
Şi mintea la loc s'o ducĭ ;

ĭar ca să se oprésc㠠:

Acum lasă ş'odihnesce,
Căcĭ asta mult folosesce...

Asemenea formule mediale ne întîmpină din când în când în *basmele* tuturor popórelor ; dar ele sînt pretutindenĭ fără alăturare maĭ rare decât cele iniţiale şi cele finale, nu se presintă nicăirĭ ca ce-va tipic, ş'apoĭ une-orĭ se află în unele varianturĭ şi lipsesc în altele din acelaşĭ *basm*, de exemplu sînt multe în *basmul* „Ţugunea“ din colecţiunea cea inedită a d-luĭ G. D. Teodorescu şi lipsesc de tot în acelaşĭ

basm „Ţugulea“ din colecţiunea luĭ Ispirescu.

c) Formula finală.

Formula medială este un accident al *basmuluĭ*; numaĭ formula finală, ca şi cea iniţială, fie ambele cât de scurte, închipuesc o particularitate stereotipă a acestuĭ gen din literatura poporană, corespunzând cu cele doĕ capete ale visuluĭ: adormire şi deşteptare. Tocmaĭ de aceea formula cea iniţială consistă adesea dintr'o grămădire de imaginĭ disparate, analóge cu confusiunea de ideĭ prin care se caracteriséză începutul adormiriĭ; ĭar formula cea finală se deosebesce printr'un ton de ne'ncredere, de îndoélă, de nesiguranţă, cu totul străin întreguluĭ cuprins al *basmuluĭ*. Deşteptându-se din vis, omul se simte de odată în realitatea veghiăriĭ, care'l face să nu maĭ fie pe deplin sigur de realitatea somnuluĭ; tot aşa isprăvind *basmul*, pe care'l povestise cu cea maĭ viuă credinţă în cele spuse, omul tocmaĭ atuncĭ vede că lumea în care petrecuse nu se pré potriveşce cu lumea la care se deştéptă, şi transiţiunea dela o stare la cea-laltă se manifestă printr'o glumă, printr'o păcălélă, printr'un scepticism aparent, care nu este decât un fel de cĭocnire momentană între cele doĕ stărĭ, fără ca prin acésta să se sgudue credinţa cea statornică a poporuluĭ în adevĕrul *basmuluĭ*.

Formulele finale ale *basmelor* române, fie în proză, fie în versurĭ, fie amestecate, sînt multe şi felurite.

Bună-óră:

In „Balaurul cel cu şépte capete“ (Ispirescu, Legende, 204):

„Eram şi eŭ p'acolo şi dedeam ajutor la nuntă, unde căram apă cu ciurul, éră la sfîrşitul nunţiĭ

aduseră un coş cu prune uscate
să arunce în cele gurĭ căscate...“

In „Cĭobănaşul cel isteţ“ (ibid. 252):

Incălecaĭ p'un mărăcine,
Să m'asculte orĭ-şi-cine.

In „Poveste ţerănéscă“ (ib. 265):

„Am fost şi eŭ acolo şi am vĕzut tóte chefurile, căcĭ de n'aş fi fost, de unde aş fi sciut eŭ să vĕ povestesc:

O lingură scurtă,
Pe la nasul cuĭ n'ascultă“.

In „Ţugulea“ (ib. 332):

Incălecaĭ pe un lemn
La bine să vĕ îndemn,
Incălecaĭ pe un cocoş
Să vĕ spuĭu la moş pe groş.

In „Sucnă-murgă“ (Sbiera, Poveştĭ, 98):

Şi am fost şi eŭ la nuntă
De v'am spus'o voĕ frîntă.

In „Mintă-créţă“ (ibid. 107):

„La nunta luĭ Sucnă-murgă m'am întîmplat şi eŭ. Of! ce bucate alese maĭ era la acea masă, tot numaĭ fripturĭ şi copturĭ ca acelea de le-aĭ fi înghiţit şi cu ochiĭ! Da încă vinurile acelea! Le-aĭ fi bĕut pe tóte de nu te-aĭ fi temut de vr'o ameţélă! Mie mĭ-aŭ plăcut maĭ ales un fel de friptură de raţă; am mîncat din ea cât n'am maĭ putut, şi pentru că îmĭ plăcea aşa de tare, am vîrît un picĭoruş în buzunar ca să'l am de merinde pe drum când m'oĭu întórce a-casă. Când veniam a-casă, cam pe la mijlocul căiĭ, am fost flămînzit şi m'am apucat să rod picĭorusul acela. Tocmaĭ când îmĭ era carnea maĭ dulce, m'a întâlnit un om învĕţat, care îmĭ spunea că a în-

vĕţat carte pe la toţĭ înţeleptiĭ lumiĭ, şi a început a mĕ tot ruga şi a mĕ cehăi ca să-ĭ daŭ şi luĭ să mănânce, că era fript de fóme. Tot nĕcăjindu-mĕ el ca să'ĭ daŭ şi să'ĭ daŭ, m'am cam supĕrat şi ĭ-am asvîrlit cam repede picĭorul acela. El, sărmanul, în loc să'l prindă în mânĭ, a ţinut mânile în buzunar. Picĭorul de friptură nu i s'a putut vîrî în buzunar, ci l'a lovit amarnic peste un picĭor, de merge bĭetul şi pînă acuma şchĭop. De nu mĕ credeţĭ, ĭa să vĕ uĭtaţĭ numaĭ la cutare învĕţat şi'l veţĭ vedé şchĭopĕtând pînă astăḑĭ din pricina aceea!"

In „Fata Rumpe-haĭne" (ibid. 147):

„La nunta feteĭ acesteĭa m'am tîmplat şi eŭ de faţă. Era o nuntă alésă, boĭerésc㠹i nuntaşĭ pozderiă! Toţĭ eraŭ voĭoşĭ şi chiuĭaŭ şi jucaŭ de rĕsuna pămîntul sub dînşiĭ! Pînă şi mirésa era voĭósă, măcar-că nu'ĭ pré era eĭ de măritat! Dar la masă, ce bucate şi ce bĕuturĭ, cât te-aĭ fi descins şĭ-aĭ fi tot mâncat şi bĕut, numaĭ de-aĭ fi avut unde băga atâta! Între tóte bucatele eraŭ nisce plăcinte atât de gustóse, cât făcea poznă, nu alta! Maĭ ales eŭ nu mĕ puteam sătura de ele, aşa de tare îmĭ plăcea! Era călduţe şi molcuţe cât le-aĭ fi mâncat şi cu ochiĭ! O plăcintă de acestea am băgat'o în sîn ca s'o am de merinde pe drum, când m'oĭu înturna a-casă. Când pe la mijlocul căiĭ, mĭ-a venit poftă de plăcintă şi am scos'o din sîn şi voĭam s'o mănânc. Atuncĭa numaĭ ce mĕ trezesc ĭa cu cutare om, drept în faţă. Vĕḑêndu-mĭ plăcinta în mânĭ şi plăcêndu-ĭ şi luĭ, se vede ca şi mie, unde n'a prins a mĕ ruga şi a mĕ pofti ca să ĭ-o daŭ luĭ numaĭ decât şi numaĭ decât, că, de nu ĭ-oĭu da-o, el îĭ în stare să crepe de poftă, nu alta! Tot îmbulḑindu-mĕ cu cererile şi poftele sale, n'am avut dela o vreme încotro şi ĭ-am aruncat'o ca s'o prindă. El însă, în loc să întindă mânile şi s'o apuce, închide ochiĭ şi plécă capul în jos. Atuncĭ plăcinta lĭop, tocmaĭ în vîrful capuluĭ, şi pentru că era molcuţă şi călduţă, i s'a lipit tot pĕrul de dînsa. Dând el s'o ĭea, şĭ-a smuls toţĭ periĭ de pe cap de-a rĕmas pleşuv pînă astăḑĭ. De nu mĕ credeţĭ, ĭan să vĕ uĭtaţĭ numaĭ la capul luĭ, când vĕ veţĭ întâlni cu el, şi vĕ veţĭ încredinţa că vĕ spun adevĕrul!"

In „Tălharul cel vestit" (ib. 261):

M'am suit pe o prăjină
Şi v'am spus chĭar o mincĭună!
Şĭ-am încălecat pe-o şea
Şi v'am spus'o toat' aşa!
Plătiţi-mĭ-o!
— Să ţĭ-o plătéscă Dumneḑeŭ
Din pré mare darul seŭ!

In „Crăésa ḑînelor" (Reteganul, Poveştĭ, II, 21):

Iar eŭ mĕ suiĭ pe o şea
Şi o spuseĭ aşa,
Şéua a fost cam ruginósă
Şi povestea mincinósă!

cu varianta (ibid. III, 26):

Eŭ mĕ suiĭ pe-un cuĭu
Şi pînă 'n alt rînd nu v'o maĭ spuĭu;
Mĕ suiĭ pe-o custură ruginósă
Şi póte că povestea fu cam mincinósă.

In „Fĕt-frumos cu pĕrul de aur" (Fundescu, 76):

„... se făcu bucuriă mare şi masă împĕrătéscă. Eram şi eŭ p'acolo, şi căram mereŭ la vatră lemne cu frigarea, apă cu cĭurul şi glume cu căldarea, pentru care căpĕtaĭ

Un năpârstoc de cĭorbă
Ş'o sfântă de cocĭorbă
Pentru ceĭ ce's lungă vorbă!"

In „Balaurul cu doĕ-spre-ḑece capete“ (ibid. 126):

Şi 'ncălecaĭ p'o lingură scurtă
S'o bag în gura cuĭ ascultă:
Lingură de prun orĭ de teĭ,
Plină cu mincĭunĭ de care vĕ spuseĭ!

La Macedo-românĭ formula finală cea maĭ obicĭnuită este: „aşĭ, părmith nii sciam, părmith vă spuşĭ; nu sciŭ cum fecĭ, ma nu vă arîşĭ = aşa *basm* scieam, aşa *basm* vĕ spuseĭ; nu sciŭ cum făcuĭ, dar n'am rîs de voĭ“ (Dr. Obedenaru, Texte).

Românii din Moravia aŭ unele formule finale fórte frumóse, de exemplu:

„Şi de multă veseliă nuntaşiĭ dedeaŭ mereŭ din pistóle; unul, din greşélă, în loc de glonţ m'a băgat în pistol pe mine, a tras şi m'a aruncat drept aice“.

O formulă rimată: am fost şi eŭ acolo, s'a mâncat pâne de orḑ, dar tu, Marcule, să nu spuĭ mincĭunĭ“:

jedli tam chleb ze rži,
a ty, Marku, nelži.

(Kulda, Morawské pohádky, passim).

Numaĭ dóră Italienii s'ar puté pune la întrecere cu Românii prin bogăţia formulelor finale ale *basmului*. D. Stanislao Prato (Quattro novelline livornesi, Spoleto, 1880 p. 85 sqq.) a adunat din ele o mulţime de specimene, din carĭ noĭ vom reproduce vre-o câte-va. In Toscana *basmul* se încheiă obicĭnuit prin:

Stretta la foglia, larga la vìa,
Dite la vostra, chè ho detto la mia...

saŭ:

Stretta la foglia, e stretta l'ugna,
La mia novella non è piu lunga...

In *basme* marchegiane:

Fecero le nozze e le nozzarelle,
A me'n me dettero cuèlle,
Me dettero 'n biscotti,
El buttai sotto 'l tauli,
Me dettero 'n confetto,
El buttai sotto 'l letto...

Pe la Roma:

Me dettero cunfetti,
Uno lo dava al gallo
Che mi portava a cavallo,
Uno alla gallina
Che m'insegnò la via,
Uno al porco
Che m'insegnò la porta,
Uno ne mangiai,
E uno ne missi là,
Che ancora ci sarà...

Pe la Neapole: „Fecero tante feste e festini con un gran pranzo e tanta carne che si mangiarono; io stava sotto la tavola, mi gettarono un osso, e mi ruppero il vomero del naso“.

Pe la Veneţia:

Se la volè più lunga,
Tagieve el naso e feve 'na tromba;
Se la volè più curta,
Tagieve el naso e feve 'na zuca...

D. Prato aduce apoĭ în paralelă câte-va formule finale francese, spanióle, scotlandese şi ruse, carĭ tóte se acaţă de nuntă, desnodămîntul cel obicĭnuit al *basmului*, povestitorul afirmând că a fost şi el pe acolo, că a mâncat câte şi maĭ câte, dar la urma urmelor a păţit'o. In descrierea acelor bancheturĭ din formula cea finală a *basmului* nimenea însă nu întrece pe Celţi, despre carĭ d. Luzel (Revue celtique, III, 338) ḑice: „On sait que les contes populaires, quelque merveilleux qu'ils soient, se terminent presque toujours par le mariage du prince et de la princesse, du héros et de l'héroïne,

et, à cette occasion, il y a des fêtes, des jeux et des festins surtout, dans la description desquels se complaisent d'ordinaire les conteurs. Pauvres diables, qui, le plus souvent, ont dîné de patates frites avec des pommes de terre, comme ils le disent avec une résignation et un accent mélancolique fort touchants, et qui, en imagination du moins, se promènent dans des palais de marbre et d'or, au milieu des enchantements d'un luxe tout oriental, et prennent part à des festins interminables..." Dacă d. Luzel cunoscea adevĕrata natură a *basmuluĭ*, el nu s'ar fi mirat, căcĭ ar fi înţeles că fenomenul este absolut analog cu flămândul care'şĭ aduce a-minte după deşteptare despre bĭelşugul bucatelor mâncate în vis. Astfel asemĕnarea formulelor finale la diferite popóre sub raportul banchetuluĭ de nuntă îşĭ are o explicaţiune curat antropologică, fără a fi la mijloc un împrumut saŭ o filiaţiune etnică. Sînt de tot rare saŭ chĭar excepţionale acele formule, pentru carĭ s'ar puté constata saŭ măcar a bănui cu temeĭu o origine istorică, după cum ni se pare a fi una singură românéscă, şi anume cea maĭ respândită, cea maĭ tipică din tóte:

Incălecaĭ pe-o şea
Şi v'o spuseĭ aşa,

pe care Julia Hasdeŭ (Théâtre, légendes et contes p. 369) l'a tradus franţuzesce:

Je montai en selle
Et vous contai cette kyrielle.

Acéstă formulă circuléză pretutindenĭ la Daco-romanĭ, începênd dela Nistru şi pînă la Tisa. O urmă a eĭ s'a păstrat şi la Macedo-romanĭ, bunăóră în basmul „Fĭĭul de împĕrat şi cheleşul" (Petrescu, Mostre, II, 44):

Eram şi eŭ aclo când se féce numta şi haraua,
Şi vhineam pe un cal cu şéua...

Ce să fie óre acest „încălecaĭ pe-o şea" saŭ „cal cu şéua"?

Judecând după o novelă a luĭ Boccacio (Decamer. lib. VI), în vechea italiană *basmul* se numĭa „novella a cavallo", „povestire d'a 'ncălarele": „Un cavaliere dice a madonna Oretta di portarla con una novella a cavallo". Boccacio a profitat de acéstă expresiune metaforică pentru a croi asupra'ĭ o anecdotă, în care i se dă un sens literal. In fond însă acea „novella a cavallo" este identică cu al nostru „încălecaĭ pe-o şea", şi constituă o particularitate comună italiano-română, ĭar prin urmare trebuĭ să se urce la epoca romană.

O urmă a aceleĭaşĭ metafore ni se pare păstrată în formula finală a *basmelor* dela Roma:

Me dettero cunfetti,
Uno lo dava al gallo
Che mi portava a cavallo...

Latinesce „inequito", adecă încalec, construit cu dativul, însemna a rîde de cine-va, a'l lua peste picĭor. Astfel la Arnobiŭ: „frustra inequitas nobis = degĭaba îţĭ rîdĭ de noĭ"; la Macrobiŭ în Saturnalele: „Medicina audet inequitare philosophiae = medicina cutédă a'şĭ rîde de filosofiă". Formula finală românéscă cea cu încalec s'ar puté traduce exact latinesce prin: „inequitavi et sic vobis narravi".

Metafora dară „încălecaĭ pe-o şea", „novella a cavallo", „inequitavi", adecă

„am glumit saŭ am minţit“, este o veche moştenire latină.

Să se observe că ideea latinuluĭ „inequitare“ s'a păstrat la noĭ şi 'n verbul „înşel = insello“, literalmente „pun şéua pe cine-va“, „îl încalec“, un verb care de loc n'are a face cu slavicul мъшєлъ „usure“, de unde'l trăgeaŭ Miklosich şi Cihac.

III. Deceurile.

Noţiunea despre *basm* nu va fi completă, dacă nu'ĭ vom restitui un gen literar poporan, care'ĭ aparţine din tóte puncturile de vedere.

Am vĕdut mai sus că fabula este un produs al *basmuluĭ*; nu însă un produs nemijlocit. D'a-dreptul din *basmul* propriŭ dis, adecă din unul din cele două-decĭ şi opt saŭ mai multe prototipurĭ din clasificaţiunea luĭ Hahn, fabula nu póte să derive, căcĭ *basmuluĭ* ĭ lipsesce cu desăvîrşire orĭ-ce tendinţă, pe când fabula este tot-d'a-una tendenţiósă, tot-d'a-una îndreptată a ajunge la un scop determinat, la aşa numita „morale de la fable“. Între *basmul* ordinar şi între fabula ordinară trebuĭ să fie o specie intermediară, în care *basmul*, fără a'şĭ perde caracterul seŭ, să aĭbă totuşĭ o tendinţă, să ţintéscă la un ţel, să fie un „conte à thèse“. O asemenea specie există şi chĭar e fórte respândită, deşi folk-loriştiĭ nu ĭ-aŭ găsit încă un termen propriŭ, numind'o d'o-cam-dată „le pourquoi“, „das Warum“, „the why“, ceea ce românesce nu se póte exprime decât prin: deceŭl.

Deceul este un *basm* menit a da soluţiunea uneĭ probleme. Prin forma sa interogativă el se apropiă de ghicitóre; prin fond însă, prin mijlócele pe carĭ le întrebuinţéză, prin elementul cel supranatural, deceul face pe deplin parte din *basm*. Un deceŭ, fie cât de scurt, nu se va confunda nicĭ o dată cu ghicitorile; pe când, din contra, un deceŭ ce-va mai lung are pînă 'ntr'atâta aspectul unuĭ *basm*, încât colectoriĭ îl publică fără nicĭ o sfială între *basmele* propriŭ dise; şi nicĭ n'aŭ unde aĭurea să'ĭ afle locul în întréga sistemă a literaturei poporane. Aşa *basmul* publicat de Ispirescu (Legende p. 205—210) sub titlul: „Numaĭ cu vitele se scóte sărăcia din casă“, nu este decât un lung deceŭ: de ce vînătoriĭ sînt săracĭ, ĭar cĭobaniĭ bogaţi? Şi mai interesant e deceul: de ce ómeniĭ mor? pe care tot Ispirescu (ed. 1872 pag. 102—105) l'a publicat ca *basm* sub titlul „Glasul morţiĭ“. Câte un deceŭ înrudit ne întimpină mai-mai în tóte limbile. Reinhold Köhler (Archivio per le tradizioni, I, 71) alăturase patru versiunĭ din ţerile cele mai diferite: una svedĭană, una austriacă, una basçică şi una slavică: „perchè gli uomini non sanno più quando devono morire?“ In asemenea casurĭ nemic nu împedecă pe popor de a acăţa la cele doŭ capete ale deceuluĭ formula iniţială şi pe cea finală, ba încă de a găsi unde-va loc şi pentru vre-o formulă medială; şi atuncĭ ce deosebire mai există óre între *basm* şi între deceŭ, afară numaĭ de caracterul cel tendenţios al acestuĭ din urmă?

Câte-o-dată doĭ saŭ mai multe deceurĭ sînt cimentate într'o singură bucată, întocmaĭ după cum une-orĭ un singur *basm* se cimentéză din doĭ saŭ mai multe. Iată, de exemplu, un *basm* moldovenesc despre Maĭca-Domnuluĭ (Şedetórea, 1892 p. 177—179):

„A fost o dată un om mare, cu toporul mare, şi s'a dus în pădurea mare, ca să facă lemn mare, şi l'a scos în câmpul mare, ş'a făcut biserică mare, cu nouă uşĭ, cu nouă altare, cu fere-

strele spre sfântul sóre. In altarul cel mare ședea Sînta-Maria-Mare; în altarul cel mic ședea Sînta-Maria-Mică; în altarul de mărgăritar ședea Maĭca Domnuluĭ de cetĭa și slujĭa. Căta în cărțĭ, căta în tóte părțile, ca să vadă pe fiu-seŭ, pe Dumnedeŭ. Pe fiu-seŭ D-deŭ nu l'a vĕdut, ci a vĕdut pe Ion, Sînt-Ion, nanașul luĭ D-deŭ. De cât loc l'a vĕdut, înainte ĭ-a eșit cu pĕr galben pînă 'n pămînt, năfrămĭ înainte i-a întins, calea i-a cuprins:

„— Heĭ Ióne, St. Ióne! n'aĭ vĕdut, n'aĭ întîlnit pe fiul meŭ, pe fiul teŭ, pe D-deŭ?

„— De vĕdut nu l'am vĕdut, de patimă am audit, că îl chinuirĭ cânii păgânĭ de jidanĭ spurcațĭ nebotezațĭ; coróná de spinĭ pe cap pusu-ĭ-aŭ, cu brâŭ de cĭulinĭ încinsu-l'aŭ, în sus svîrlitu-l'aŭ, treĭ rânĭ făcutu-ĭ-aŭ, treĭ pahare de sânge cursu-ĭ-aŭ, cânii păgânii de mare bucurià bĕutu-l'aŭ; cât bĕut, bĕut, cât maĭ mult irosit.

„Maĭca Domnuluĭ când a audit, a sciut un munte mare ascutit ca o sîmcea de cuțit și s'a dus acolo ca să'șĭ puie inima să'șĭ facă samă singură; când a ajuns acolo, s'a topit ca céra muntele și s'a sleit ca aurul.

A sciut un bulătaŭ mare fără fund; când a ajuns a fost prund, a fost rĕmas numaĭ o léca de băltiță, din care a eșit o broscuță.

„— Of maĭcă! ce te văĭcărescĭ, ce te tânguescĭ așa tare?

„— Cum nu m'oiŭ văĭcăra și cum nu m'oiŭ tângui după fiul meŭ, după D-deŭ?

„— Maĭcă! nu băga sama, nu te văĭcăra așa tare, că și eŭ am avut 12 puișorĭ, s'a venit o rótă forforótă și ĭ-a călcat pe toțĭ odată, și numaĭ unul a scăpat, care a fost maĭ mititel, și de drag ce mi-a fost, ĭ-am pus numele Busuĭoc.

„— Ia să'l vĕd și eŭ, broscuță.

„— Busuĭóce, vin la mama 'ncóce!

„Tare era supĕrată Maĭca Domnuluĭ, dar când l'a vĕdut

cu nisce picióre băscărețele,
cu nisce mânĭ lăboșele,
cu nisce ochĭ boldițeĭ,

a zimbit a rîde, și a luat Maica-Domnuluĭ pe bróscă, s'a asvîrlit'o cu piciorul și-a dis: „bróscă unde n'a fi, apa să nu fie bună de bĕut".

„Și s'a luat Maĭca Domnuluĭ și s'a dus înainte; s'a întâlnit pe drum cu meșterul de lemn și l'a întrebat Maĭca Domnuluĭ:

„— De unde viĭ, meștere de lemn?

„— Da vin că m'o chemat jidanii să le fac o cruce de răstignit; eĭ aŭ dis s'o fac ușóră ca s'o putem purta, dar eŭ am făcut'o mare, că este lemn destul.

„Maĭca Domnuluĭ l'a blăstemat așa:

să lucri cu anu
și să capeți banu.

„Și a pornit tot înainte Maĭca Domnuluĭ și s'a întâlnit cu un țigan; țiganul de departe a dis:

„— Bună calea, maĭcă!

„— De unde viĭ, meștere de fer?

„— Da vin că m'o pus jidanii să fac piróne; mi-o dat fier puțintel și încă am maĭ furat din el, ca să nu fie pirónele gróse ca să'l dóră de tot pe fiu-teŭ.

„— Să daĭ odată cu ciocanu
și să capeți banu.

„Și s'a dus tot înainte Maĭca Domnuluĭ, s'a ajuns la jidanĭ unde s'a chinuit Domnul Hristos, și-a intrat în casă la jidanĭ. Jidanii tocmaĭ atuncĭ sĕ puneaŭ la masă. Atuncĭ aŭ strigat jidoviĭ:

„— Ce cauţi? pe fiu-teŭ, pe D-ḑeŭ? El este al şéptelea părete; cât sânge ĭ-am bĕut, cât ĭ-am irosit, atuncĭ va învia el de unde este dela al 7-lea părete, când va cânta cocoşul ista că-ĭ fiert, şi-a bate din aripĭ şi-a cânta; şi când a mişca păstrăvul ista că este fiert, şĭ-a eşi din blid afară. Atuncĭ eĭ uitându-se la Maĭca Domnuluĭ, cucoşul a înviat şi a eşit din blid afară şi a cântat, şi păstrăvul iarăşĭ a eşit din blid afară şi a înviat; eĭ uĭtându-se în blid, păstrăvul a dat din códă şi ĭ-aŭ stropit; şi cocoşul a bătut din aripĭ ca să cânte şi iar ĭ-aŭ stropit pe obraz, şi de atuncĭ pestriţi aŭ rĕmas şi eĭ pe obraz. Domnul Sfînt a eşit de unde a fost, şi s'aŭ luat pe drum Jidaniĭ după Maĭca Domnuluĭ de daŭ cu fuga şi svârlĭaŭ cu bolovanĭ. Maĭca Domnuluĭ lua bolohaniĭ şi-ĭ svîrlĭa înapoĭ, şi din bolohanĭ se făceaŭ ouă roşiĭ. Şi a întrebat jidaniĭ ce sînt acelea? Maĭca Domnuluĭ a ḑis că: sînt ouă roşiĭ, căcĭ astăḑĭ este ḑiua de Paştĭ şi va fi cât va fi lumea“.

Acest *basm* se alcătuesce din începutul unuĭ descântec, urmat de cincĭ deceurĭ deosebite, şi anume:

de ce apa fără brósce nu e bună?

de ce lemnariĭ câştigă baniĭ cu anevoe?

de ce ferariĭ câştigă baniĭ uşor?

de ce Evreiĭ aŭ pistruĭ pe obraz?

de ce la Paścĭ se mănâncă ouĕ roşiĭ?

Elementul cel tendenţios al deceuluĭ resultă din amestecul celor doĕ r e a l i t ă ţ ĭ: realitatea stărĭĭ celeĭ neconsciente din somn, de unde isvoresce *basmul* propriŭ ḑis, şi realitatea stărĭĭ celeĭ consciente de veghiăre, care împune minţiĭ omenescĭ la tot pasul tendinţa de a resolvi probleme. Deceul este fiĭu al ambelor acestor realităţĭ, aparţinénd pe jumătate visuluĭ şi pe jumătate aĭeveĭ. El se nasce din însoţirea în părţĭ egale a v i s u l u ĭ cu a ĭ e v e a. Când *basmul* propriŭ ḑis şi copilul seŭ deceul ajung de o potrivă la un însemnat grad de desvoltare într'o societate deja relativ destul de înaintată, elementele lor se fusionéză, sistematisându-se într'un complex numit m i t o l o g i ă, în care sînt doĕ pătrimĭ neconsciente provenite direct saŭ indirect din *basmul* propriŭ ḑis, o pătrime conscientă datorită caracteruluĭ celuĭ tendenţios al deceuluĭ, şi o altă pătrime conscientă resultată din opera ulterióră de sistematisare. Prin jumătatea cea neconscientă, sustrasă liberuluĭ arbitriŭ, tóte m i t o l o g i e l e se aséméně una cu alta, şi ele nu se deosebesc decât prin jumătatea cea conscientă, care le apropiă de natura literatureĭ celeĭ culte.

Deceurile în genere, fie românescĭ, fie străine, sînt de o varietate extremă şi de o extremă ingeniositate. Ele daŭ o soluţiune poporană neaşteptată problemelor celor maĭ marĭ ca şi problemelor celor maĭ micĭ, şi poporul are o deplină credinţă în d e c e ŭ, ca şi 'n *basm*, ca şi 'n v i s, măcar că nu crede în f a b u l ă, acest produs deja pré depărtat al *basmuluĭ*.

De ce sînt pete în lună?

v. *Avel.*

De ce luna şi sórele se întunecă?

v. *Vîrcolac.*

De ce Sasul n'ar sfinţĭ, ci numaĭ pe Dumneḑeŭ?

v. *Cărnat.* — *Sas.*

De ce păianjenul e blăstemat?

v. *Păianjen.*

De ce canĭĭ şi pisicele nu se 'mpacă?

v. *Câne.*

De ce suflă vîntul?

v. *Vînt.*

De ce capra ţine códa în sus?

v. *Capră.*

De ce ĭepurele are buza crĕpată?

v. *Ĭepure.*

De ce bradul are o cruce în vîrf? v. *Brad.*

De ce ursul n'are códă?...

Iată un deceŭ, asupra căruĭa ne vom opri pentru a arĕta, în ce chip o problemă analógă capĕtă pe calea curat antropologică câte-o analógă soluţiune la popóre diferite.

La Românĭ ursul n'are códă, fiind-că l'a înşelat vulpea făcêndu'l să 'şĭ-o bage din lăcomiă într'un rîŭ ca să se prindă pescĭ de códă, şi apa îngheţând de ger, ursul abia a putut să scape berc. De aci, când o pate cine-va din lăcomiă vre-o pacoste, se ḑice proverbial: de aĭa n'are ursul códă.

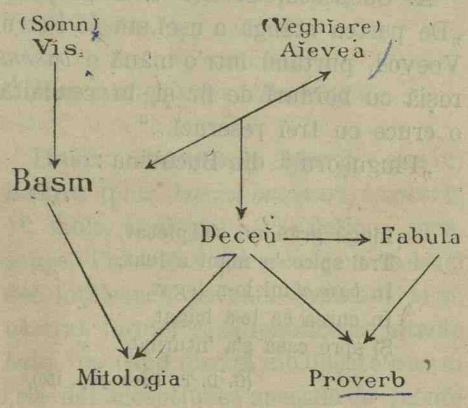
In Franţa ursul este o raritate, dar sînt fórte populariĭ ĭepurĭĭ. Iepurele n'are nicĭ el códă. De ce? Când arca luĭ Noe plutĭa pe apă, dracul o tot găurĭa mereŭ, ca dóră-dóră să se 'nnece. Noe tot astupa găurele cu piróne. Isprăvind pirónele şi vĕḑênd că dracul a maĭ făcut o gaură, Noe s'a repeḑit de a tăiat códa ĭepureluĭ, băgând'o în acea crĕpătură. Faţă cu un piron cum nu s'a maĭ vĕḑut, dracul a fugit, ĭar ĭepurele a remas fără códă (Revue d. trad. pop. V, 244).

Din Franţa să sărim tocmaĭ la Zuluşiĭ din sudul Africeĭ. Acolo nu sînt nicĭ urşĭ, nicĭ ĭepurĭ, dar este un fel de bursuc fără códă. De ce? Fiind-că la zidirea lumiĭ, atunci când tóte dobitócele merseră la Dumneḑeŭ ca să'şĭ céră fie-care câte o códă, numaĭ bursucul din lene nu s'a dus singur, ci a trimis în locu'ĭ pe altul ca să ĭ-o aducă, şi acela nu ĭ-a adus'o. De aci în Africa sudică proverbul despre ómenĭ leneşĭ: „de aĭa n'are bursucul códă“ (Revue d. trad. IV, 110).

Din deceul românesc, proverbul: „de aĭa n'are ursul códă“ despre ceĭ lacomĭ; din deceul Zuluşilor, proverbul: „de aĭa n'are bursucul códă“ despre ceĭ leneşĭ; este învederat că Românĭĭ nu s'aŭ înţeles cu Zuluşiĭ; dar natura cea antropologică a deceuluĭ este ast-fel, încât chĭar la capetele opuse ale lumiĭ el póte să dea o soluţiune asemĕnată uneĭ probleme înrudite, ĭar acea soluţiune să devină apoĭ un proverb aprópe identic.

Proverbul, care nu este în principiŭ decât conclusiunea uneĭ povestirĭ, persistând chĭar atunci când însăşĭ povestirea s'a uĭtat de de-mult, îşĭ are originea de 'ntâĭu în deceŭ, şi apoĭ în fabulă ca produs direct al deceuluĭ.

In acest mod filiaţiunile categorieĭ literare poporane a *basmuluĭ* se pot represinta prin următórea genealogiă:

v. *Cimilitură.* – *Ḑicĕtóre.* – *Somn.* – *Vis...*

Basmá (artic. *basmaoa*, plur. *basmale*), s. f.; mouchoir, foulard. „Bucată de materiă de bumbac saŭ de mătasă“ (Costinescu), care servă: *a)* a şterge nasul, *b)* a se lega saŭ a se acoperi la gât, *c)* a cuprinde şi a purta órecarĭ lucrurĭ mărunte. *Basmalele* sînt marĭ saŭ micĭ, maĭ tot-d'a una colorate. Sinonim cu năframă, testemel, tulpan, carĭ sînt tot de origine comercială orientală ca şi *basmaoa*=turc.

basmà „toile peinte“, de unde cuvîntul a trecut şi la Serbĭ (Cihac).

Alexandri, Iorgu dela Sadagura, act II sc. 2: „Nu'ţĭ maĭ uda *basmaoa* degeaba!... Schimosîturile aceste mĕ strîng de gât!... In tóte ḑilele tot ţipete şi bocete!...“

Acelaşĭ, Iaşiĭ în carnaval, act. II sc. 1: „Înger cu bonetă şi cu pipilĭote, care 'mĭ îndulcescĭ viéţa şi'mĭ tivescĭ *basmalele*!...“

A. Pann, Povestea vorbeĭ, I p. 67:

Respunse altul: pré bine, bravo! aşa vom [urma,
Să legâm pe cârcĭumarul la ochĭ bine c'o *basma*...

A. Odobescu, Scrieri t. I p. 414: „De partea stângă a uşeĭ stă Io Petru Voevod, purtând într'o mână o *basma* roşiă cu borduri de fir şi în cea-laltă o cruce cu treĭ rescrucĭ...“

„Pluguşorul“ din Bucovina:

Lîngă grâŭ mi s'a plecat,
Treĭ spice 'n mânĭ a luat,
In *basma* mi le-a legat,
In curea că le-a băgat
Şi spre casă s'a 'nturnat...

(G. D. T., Poes. pop. 150).

Balada „Mitul“:

Ş'a căḑut
Un şérpe reŭ
Ce-a 'ncăput
In sînul meŭ,
Mijlocelul mĭ-a cuprins
Şi de inimă s'a prins:
Ţine tu *basmaua* mea,
Infăşóră mâna 'n ea
Şi apucă procletul,
Că'mĭ repune sufletul...

(Ibid. 684).

La popor, *basmaoa* caracteriséză maĭ mult pe femee decât pe bărbat.

Colindă din Dobrogea:

Ea tot cósă şi 'nchindesce,
Şi frumos maĭ potrivesce,
Intr'un guler ş'o *basma*
Albă-dalbă ca ḑiua:
Guleru'ĭ a fraţilor,
Basmaoa-a surorilor...

(Burada, Călĕt. 103).

Doĭnă din Ardél:

Spune, dragă, maĭcă-ta,
Dacă vrea să mi te dea,
Nemic ḑestre eŭ nu'ţĭ ĭeaŭ;
Papucĭ, dragă, eŭ îţĭ daŭ,
Ş'o rochiţă, ş'o *basma*,
Numaĭ să mĕ uĭt la ea...

(Bibicescu, Poes. pop. 370).

Basmaoa négră, fie la bărbaţĭ, fie la femeĭ, exprimă ce-va trist în poesia poporană.

Doĭnă din Bucovina:

Puĭculiţa mea cea dragă
E 'nvĕlită 'n *basma* négră;
Ce să fac s'o desvĕlesc,
Inima să'mĭ recoresc?...

(Marian, Bucov. II, 100).

Alta:

Chĭar a-séră a venit,
Cu suman negru cernit,
Cu *basma* négră la gît,
Cum mi'ĭ mie maĭ urît...

(Ibid. 143).

In credinţele poporane *basmaoa*, maĭ ales acea de cununiă, póte servi ca un prevestitor de nenorocire pentru soţiĭ carĭ se depărtéză pe un timp unul de altul.

Basmul „Voĭnicul cel cu cartea în mână“ (Ispirescu, Legende p. 95): „ĭa să ĭeĭ tu *basmaoa* mea, care am avut'o în ḑiua de cununiă, şi eŭ ştergarul cel vĕrgăţel ce mĭ-aĭ adus de ḑestre; şi

când vom vedé pe ele câte treĭ picăturĭ de sânge, să ne întórcem a-casă: acesta să fie semnul că mórtea s'a apropiat de unul din noĭ...“

In balada „Inelul și năframa“ acelașĭ rol jócă sinonimul năframă:

— Draga mea, sufletul meŭ,
Ține tu inelul meŭ,
Pune'l în degetul teŭ:
Când inelu-a rugini,
Să sciĭ, dragă, c'oĭu muri!
— De mĕ lași plângênd a-casă,
Na'ți năframa de mătasă
Pe margini cu aur trasă:
Aurul când s'a topi,
Să sciĭ, frate, c'oĭu muri!

(Alex., Poes. pop. 2. 319).

Ce-va analog ne întimpină la deminutivul basmaluță. Intr'un cântec din Moldova, orfanul o trimite în mormînt la maĭcă-sa:

Frunduléna sălcióră,
Apușóră Bistrióră,
Face-te-aĭ négră cernélă,
Să'mĭ cerneso o băsmăluță,
S'o trimet l'a mea măĭcuță
Pe șuerul vîntuluĭ
In fundul pămîntuluĭ...

(Sevastos, Cânt. 30).

De asemenea în următórele alte doĭne din Moldova:

Sciĭ, bădiță, ce-am visat?
Un vis mare minunat:
Băsmăluța ta cea nouă
Am visat'o ruptă 'n două...

(Ibid. 62).

Și:

Că de'ĭ zăbovi o lună,
Me'ĭ găsi pe dél nebună,
Băsmăluța ta pe mână
Culegênd la mătrăgună...

(Ibid. 66).

v. *Maramă.*

Basmalùță s. **băsmălùță**, s. f.; petit mouchoir, petit foulard. Deminutiv desmierdător din basmà, de care de altmintrelea nu se deosebesce prin șens.

Doĭnă din Bucovina:

Légă'ți doru 'n *basmaluță*
Și'l sădesce 'n grădinuță,
Ca să créscă merișor,
Și mâncând, ți-a fi ușor!...

(Marian, Bucov. I, 22).

v. *Basma.*

Basmagiŭ s. **basmangiŭ** (pl. *basmagiĭ, basmangiĭ*), s. m.; fabricant de mouchoirs, marchand de mouchoirs. „Acela care fabrică saŭ vinde basmale“ (Costinescu). Turcul basmaği „imprimeur sur indienne“ (Șăinénu).

v. *Basma.*

Basmangiŭ. — v. *Basmagiŭ.*

Basn s. **bàsnu** s. **bàsnă**, une-orĭ **bàznu** (plur. *basne, basmurĭ, baznurĭ*); 1°. fable, apologue; 2°. fiction, mensonge. Paleo-slavicul **баснь**, cu aceleașĭ doĕ înțelesurĭ, pe carĭ Româniĭ le-aŭ păstrat formeĭ celeĭ foneticesce intacte *basn*, pe când formeĭ modificate basm i s'a dat accepțiunea specială de „conte bleu“.

Cu sensul al doilea, *basn* e sinonim cu mincĭună, născocire, scornitură, flecăriă, vechĭu măniecĭă și altele, tóte în antitesă cu adevĕrul.

Mitropolitul Dosofteĭu, Synaxar 1683, Nov. 25 f. 164 b: „batgĭocurédzâ pre aĭ noștri marĭ dumnădzăĭ, numind facerile lorŭ *basne* și mânieciĭ...“

Cantemir, Chron. I p. 121: „Cine este acela carele zice, că numele acestuĭ ném, adecă a Moldovénilor și a Munténilor, este de pe numele hatmanuluĭ de Râm Flac, *basne* zic...“

Ibid. p. 151: „capul mort, dela carele izvorâĭa zisa maĭ dinainte puturoasa *basnă*...“

Ib. p. 208: „când slaba omuluĭ socotélă cu tot dédinsul să pune pentru ca cé adevĕrată istorie din *basne*, ca grâul din neghină, să alégă...“

Ib. II p. 191: „O! cât de grozav stă minciuna în scaunul adevĕruluĭ! O! cum să dovedeşte *basna*, măcar că câtă-va vreme ar trece până a să dezvăli!...“

Miron Costin, Letop. I p. 4: „de unde sănt dară aceste *basne*, că sănt moşii ţărăi aceştiĭa din temniţile Rămuluĭ?...“

Nicolae Costin, Letop. I p. 65: „Caută-te acum, cetitorule, ca într'o oglindă şi privesce de unde eştĭ, lepădând dela tine toate cele-lalte *basne* căte uniĭ aŭ însămnat de tine den nesciinţă rătăciţĭ, alţiĭ den zavistie...“

Samuil Clain, Invăţăturĭ (Blaj, 1784) p. 52: „Filosofilor nu credé, că eĭ cuvintele sale nu cu dovediriĭ Dumnezeescĭ, ci numaĭ cu nisce *baznuri* le întăré...“

Zilot Românul, Chron. p. 88: „Jeluirea nu avea loc, pentru că toţĭ era căptuşiţĭ de hrăpire şi mituire. Dreptatea? ḑicea că a perit, fiind vremea turburată. Lege, suflet, Dumneḑeŭ, resplătirea? ḑicea că sînt tóte nimicurĭ şi *basne* călugărescĭ...“

A. Pann, Moş-Albu, I p. 16:

Îmĭ frec ochiĭ, mĕ uĭt bine, vĕḑ că s'a fost [înserat,
Ş'alăturea un foc mare, de fete încunjurat,
Care din sat se strînsese la şeḑătóre cu furcĭ,
Şi de glume, *basne*, rîsurĭ, hohotĭa ca nişte [curcĭ...

Din contra, cu sensul de „fabulă“ saŭ „apolog“, din causa moraleĭ finale *basn* póte să devină sinonim cu adevĕr saŭ cu înţelepcĭune.

Cantemir, Chron. I p. 345: „O! cât este de frumoasă şi adevĕrată *basna* luĭ Esop, caré zice: că cânele cu carné în gură trecând pe punte s'aŭ văzut în apă...“

Ţichindél, Fabule 1814 p. 41: „taurul *basneĭ* acestia foarte cu înţelepcĭune să poartă...“

Locuţiunea proverbială: „a se face de *basnu* în lume“ (Pann, I, 175) = „devenir la fable du monde“, sinonim cu „a se face de rîs“.

v. *Basm.—Băsnesc.*

Bàsnă, **Bàsnu**. —v. *Basn.*

Bastarà, s. f.; sorte de brouillard pendant l'été. Cuvînt, pe care 'l cunóscem dintr'o singură informaţiune şi asupra căruĭa nu ne putem rosti de o cam dată.

„*Bastarà* se numesce céţa în timpul vereĭ, fórte periculósă semĕnăturilor“ (A. Bărbulescu, Ialomiţa, c. Pribegiĭ).

v. *Céţă.*

Bastòn (plur. *bastóne*), s. n.; bâton. Bâtă, bâţ, toĭag, de carĭ tóte *bastonul* se deosebesce prin aceea că e maĭ fin, maĭ elegant, maĭ meşterit, şi 'l pórtă numaĭ orăşeniĭ. Este italianul bastone (fr. bâton=span. baston etc.), introdus prin comerciŭ la noĭ ca şi la Neo-grecĭ: μπαστοῦνι, pare-se în secolul XVII, căcĭ pe la începutul secoluluĭ XVIII poporul dete deja porecla de Baston unuĭ mare boĭer din Moldova, Iordachi Rusăt Baston, medelnicer sub Constantin-vodă Mavrocordat (Ioan Canta, Letop. III p. 177), pe fiĭul căruĭa, sub Teodor-vodă Calimah, Enachi Cogălnicénu (Letop. III p. 244) îl numĭa simplu: „fecĭorul luĭ Baston stolnic“.

v. *Ruset.*

In „Cuvântul Sfântuluĭ Sisoe“, scris la 1770 și legat la un loc cu „Alexandria“ din 1714 (v. *Alexandria*, p. 860 *b*): „și'ĭ înpunse coasta cu paloșul, și o bătu foarte tare, și o bătu cu *bastoane* de usturime...“

Ion Ghica, Scrisórea XXII: „La alaĭurĭ și la ceremoniĭ, protipendada și veliţiĭ purtaŭ pe cap gugĭuman de samur cu fundul de postav roșu, véra feregea și érna contoș; bașboĭerul purta hanger la brâŭ; boĭeriĭ ceĭ halea staŭ împregĭurul Domnuluĭ cu *bastóne* lungĭ în mână...“

Delavrancea, Trubadurul p. 190: „Cu *bastonul* și cu mâĭnile în buzunar, cu capul plecat în jos, adus de spate, tresărind din vreme în vreme, el mergea încetișor...“

v. *Bâtă*.

Bastonàș (pl. *bastonașe*), s. n., petit bâton. Deminutiv din b a s t o n.

v. *Baston*.

[1]**.Baș**, s. n.; t. de Commerce: agio, change. „*Baș*, ceea ce se lasă schimbătoruluĭ pentru schimbatul uneĭ monete“ (Costinescu). Cuvînt turcesc, ca și z a r a f „changeur, banquier“. Din turcul b ā š are și neo-gréca cu acelașĭ sens: μπάσι (Cihac, II, 547).

v. [1]*Turc*.

[2]**-Baș-**, préfixe pour marquer un degré de supériorité: archi-. Este turcul b a š „tête, chef, le premier“, întrodus la Românĭ d'o-dată cu titulatura ierarchică otomană, în care acest *baș* se aglutinéză cu numele diferitelor funcţiunĭ, precum:

1°. *Baș*-b u l u c - b a ș a, cap peste ḑece plutóne.

După Așeḑământul luĭ Grigorie-vodă Ghica din 1776 (ap. Rășcan, Lefile boĭerilor Moldoveĭ p. 8 etc.) eraŭ în Moldova un *Baș*-b u l u b a ș „a Curţiĭ Gospod“ și un alt *Baș*-b u l u b a ș „a Hătmănieĭ“, din carĭ cel de'ntâĭu avea 360 leĭ pe an, ĭar cel-alt 180.

Enachi Cogălnicénu, Letop. III p. 218: „Pe Costache Purice încă până a nu sosi Grigorie Vodă la Iașĭ, cu bună pază închizându'l la Cetăţue, șăzând până aŭ venit Domniea în Iașĭ, și atuncea l'aŭ scoborît în curte la *Baș*-b u l u c b a ș a de Simenĭ...“

v. *Bulucbașă*.

2°. *Baș*-c ĭ a u ș, „colonelul unuĭ regiment de ĭeniceriĭ“ (Șăĭnénu).

Ion Neculce, Letop. II p. 220: „luară pre Duca-vodă de l'aŭ dus de l'aŭ închis la *Baș*-c é u ș...“

Gheorgachi, Letop. III p. 327: „Domnul din oameniĭ Pașiĭ pe altul pe nimene n'aŭ îmbrăcat, fără numaĭ pe *Baș*-c é u ș...“

v. *Céuș*.

3°. *Baș*-c ĭ o h o d a r „întâĭul cămăraș al palatuluĭ“ (Șăĭnénu).

Ion Ghica, Scrisorĭ p. X: „Pe fecĭoriĭ de boĭer, când făceaŭ vre-o neorînduélă saŭ vre-o necuviinţă, ĭĭ poftĭa la cafea, în odae la Cămăraș, la Tufeccibașa saŭ la *Baș*-c ĭ o h o d a r, și acolo li se trăgea câte-va nuĭele la tălpĭ ca să le vie mintea la cap...“

Acelașĭ, Scrisórea I: „reposatul Măcĭucă, Dumneḑeŭ să'l ĭerte, *Baș*-c ĭ o h o d a r și mâna dréptă a luĭ Vodă, cum s'ar ḑice astăḑĭ î n t â ĭ u l a g h ĭ o t a n t d o m n e s c...“

v. *Cĭohodar*.

4°. *Baș*-c o n a c c i ŭ, cap peste ceĭ însărcinaţĭ cu îngrijirea conacelor pentru Turcii călĕtorĭ.

Gheorgachi, Letop. III p. 327: „și Domnul încă aŭ poroncit de s'aŭ rănduit conacile, orănduindu-se *Baș*-c o n a c c i ŭ pe Constantin Canano...“

v. *Conac*.

5°. *Baş*-aga, cap al unei cete de Turcĭ.

Balada „Badĭul“:

Mândra cât se arăta,
Baş-agaoa se 'mbĕta...

(Alex., Poes. pop.2· 125).

v. *Agă*.

6°. *Baş*-beşli-aga.

Ion Ghica, Scrisórea VI: „Pentru mânţinerea ordiniĭ, Kehaia-Beg în Valachia şi Iusuf-Paşa în Moldova orînduise în fie-care plasă câte un beşliŭ cu 10 neferĭ, în oraşele principale câte un Beşli-Aga cu 50 de neferĭ, şi la Iaşĭ şi Bucurescĭ câte un *Baş*-Beşli-Aga cu câte 200 de neferĭ...“

v. *Beşlégă*.

7°. *Baş*-i-buzuc, turcesce baš-i-bozuk „milice irrégulière“, literalmente „cap sucit“ (Şăinénu).

A. Odobescu, Scrierĭ III p. 603: „In răsboĭu ostaşul turc, fie Nizam, orĭ *Baş*ibuzuc, fie Seid orĭ Paşa, rĕmâne pururé o fiéră sĕlbatică...“

*Baş*ibuzuc, cu sensul de bĕutură, la Delavrancea, Paraziţiĭ p. 156: „Dacă ĭĭ este sete, întră într'o bragagiriă. Eĭ, să gust, ce *başĭ*-buzuc aveţĭ? Suge un fund de tinichea...“

8°. *Baş*-buză, bragă de cea maĭ bună calitate.

„Jocul păpuşilor“ în Bucurescĭ:

Haĭ la bragă,
Soră dragă,
Bragă bună, *baş*-buză:
Cine bea, rĕmâne grea...

(G. D. T., Poes. pop. 121).

v. *Bragă*.

O dată întrodus în graĭu prin maĭ mulţĭ termenĭ turcescĭ ca ceĭ de maĭ sus, prefixul *baş* n'a întârdiat a se acăţa, cu acelaşĭ sens de „archi-“, la unele vorbe vechĭ românescĭ; de exemplu:

1°. *Baş*-boĭer, „cel întâĭu boĭer al ţereĭ.“

Ion Ghica, Scrisórea XXII: „La alaĭurĭ şi la ceremoniĭ, protipendada şi veliţiĭ purtaŭ pe cap gugĭuman de samur cu fundul de postav roşu, véra feregea şi érna contoş; *baş*-boĭerul purta hanger la brâŭ...“

v. *Boĭer*.

2°. *Baş*-marghĭol, ştrengar de frunte.

Balada „Necola Neculcea“ din Dobrogea:

Necola Neculcea,
Din oraş din Tulcea,
Fecĭoraş de Sîrb,
Baş-marghĭol de tîrg...

(Burada, Călĕt. 134).

v. *Marghĭol*.

3°. *Baş*-Ţarigradén, fruntaş din Constantinopole, Constantinopolitan get-beget.

O colindă muntenéscă:

Iar voĭ, corăbierĭ,
Baş-Ţărigrădenĭ,
Trageţĭ şi tăceţĭ...

(G. D. T., Poes. pop. 86).

v. *Ţarigrad*.

4°. *Baş*-fir.

v. *Başbafir*.

5°. *Baş*-neghĭob „maître-sot“ (Pontbriant).

6°. *Baş*-neguţitor (Laurian-Massim).

Şi altele.

In acelaşĭ mod, *baş* s'ar puté anina la o mulţime de termenĭ românescĭ: *baş*-cĭocoĭu, *baş*-cărturar, *baş*-mişel etc., unde ar fi une-orĭ maĭ expresiv decât sinonimul archi-, de care diferă printr'o nuanţă ironică.

v. [1]*Turc*.

3·**Baş**, adj.; épithète du coq qui chante le premier, qui annonce le premier la nuit. In bogata monografiă a luĭ Rolland despre cocoş (Faune popul. VI, 1—122), eŭ n'am găsit nicĭ un termen special pentru cocoşul *baş* şi nemic analog cu credinţele poporane române relative la acest cocoş năsdrăvan.

„Poporul crede că este o tócă în cer, după care cântă cocoşiĭ. In fiecare sat este un cocoş, care cântă când este numaĭ de treĭ ḑile. Acest cocoş aude cel de'ntâĭu tóca din cer, şi după ce cântă el, apoĭ încep a cânta şi ceĭ-lalţĭ cocoşĭ. Acel cocoş se numesce cocoş *baş*“ (S. Ionescu, Buzeŭ, c. Gherasenĭ).

In Moldova este maĭ obicĭnuit pentru un asemenea cocoş epitetul de năsdrăvan.

S. F. Marian, Ornit. II, 243: „Despre aceĭ cocoşĭ, carĭ cântă tocmaĭ la mĭeḑul nopţiĭ, carĭ cântă de doĕ-spre-ḑece orĭ după olaltă, éră maĭ mult nu, poporul ḑice că sînt năsdrăvanĭ. Intr'un sat nu se găsesc decât puţinĭ cocoşĭ năsdrăvanĭ, treĭ pînă la patru, maĭ mulţĭ nu. Aceştia încep maĭ întâĭu să cânte, şi numaĭ după dînşiĭ cântă apoĭ şi ceĭalalţĭ cocoşĭ de rînd; însă cocoşiĭ de rînd n'aŭ darul de-a puté cânta de doĕ-spre-ḑece orĭ după olaltă, prin urmare eĭ nu ne pot numĕra cele doĕ-spre-ḑece óre din nópte. Cocoşiĭ năsdrăvanĭ, spune maĭ departe poporul, că de aceea se trezesc drept la meḑul nopţiĭ şi cântă de doĕ-spre-ḑece orĭ după olaltă şi anume înaintea celorlalţĭ cocoşĭ, pentru că eĭ aud atuncĭ pe îngerĭ cântând în cer. Eĭ se cunosc pe aceea, căcĭ, după credinţa poporuluĭ, îndată ce ĭes din găóce, şi încep a cânta. Asemenea se maĭ ḑice, că numaĭ aceĭ cocoşĭ pot fi năsdrăvanĭ, carĭ aŭ pene negre saŭ roşiĭ, ér ceĭa-lalţĭ nu. Poporul crede, că muerea, care taiă vre-un cocoş năsdrăvan, trebue să păţéscă ce-va reŭ: ea orĭ îşĭ perde glasul şi nu póte maĭ mult vorbi, ca să fie auḑită şi înţelésă de alţiĭ, orĭ că i se sclintesce vre-un picĭor şi rĕmâne apoĭ şchĭópă în tótă viéţa.“

E sigur că epitetul *baş* n'are a face cu turcul baš, care se pune la noĭ (v. 2·*Baş*) tot-d'a-una de'naintea substantivuluĭ, şi care — tot-o-dată — este fără exemplu în terminologia română curat ţerănéscă. Cu tóte astea, fără a fi turcesc osmanliŭ, acest *baş* este totuşĭ turanic, şi póte să fie de asemenea turanică şi credinţa poporană despre cocoş *baş*.

Noĭ am vĕḑut într'un alt loc (v. *Barangă*) că dela Cumanĭ a remas Românilor numele lupuluĭ care urlă cel de'ntâĭu în capul unuĭ haĭtic. Tot dela Cumanĭ cată să fie şi epitetul *baş* al aceluĭ cocoş prin care se începe cântatul cocoşilor într'un sat. In adevĕr, în limba cumanică, ca şi turcesce, baš însemna „cap“ şi „început“ (Kuun, Cod. Cuman. p. 31).

v. *Başotă*. — 1·*Coman*. — *Tócă*.

4·**Baş**, adv.; justement, exactement, à point. Cuvînt întrebuinţat, pare-ni-se, numaĭ în Banat.

„*Baş* este un adverb cu sensul de chĭar“ (Liviŭ Iancu, Banat, c. Visag).

Doĭnă din Banat:

Când te vĕḑ, bade, la sóre,
Inima mi-ĭ ca o flóre;
Când te vĕḑ, bade, la lună,
Inima nu mi-ĭ *baş* bună,
Şi cu dor mare aştept
Să te pociu strînge la pĭept...

(Hodoş, Poes. pop. 113).

Alta tot de acolo:

Frunză 'n meri,
Frunză sub peri,
Pe mine mĕ cer doĭ veri;
Nu mĕ cer *baş* de de-mult...

(Ibid. 117).

Este adverbul serb b a š „chĭar, tocmaĭ“ din paleo-slavicul Б Ъ Ш Ь „omnino“ (Miklosich).

v. *Chĭar.*

Baş-agà. — v. ²·*Baş.*

Başardînă s. **başoldînă** (plur. *başardine*, *başoldine*), s. f., femme âgée de mauvaise vie. Nu se pré ḑice despre fete, ci maĭ ales despre o „muĭere grasă bătrână“ saŭ „cotorónță“ desfrînată (Şăĭnénu, Semasiologia p. 253). Dr. Polysu: „*Başardină* = das Mensch, die Bestie“. Este un cuvînt ţerănesc fórte respândit. Cihac (II, 481) îĭ trage din maghĭarul b a s z o s (citesce: b o s o ş) „débauché“ prin forma maghĭară intermediară b a s z á r k a (citesce: b o s a r c o) „gibecière, valise, casaque fourrée“. D. Şăĭnénu (Elem. turc. 116) îĭ caută o origine turcă, şi anume în: „b a š k a d y n, la première dame d'un harem et surtout de celui du Grand Seigneur; cuvîntul, care însemnéză întâia favorită a Sultanuluĭ, ar fi dobândit în gura poporuluĭ un sens pejorativ, altminterea lesne de explicat“. Nu e de loc „lesne de explicat“: nicĭ *başardină* din b o s a r c o, nicĭ *başardină* din b a ş c a d î n. D. Şăĭnénu, pe de altă parte, identifică tot-o-dată *başardina* cu b e ş ó n d r ă, un sinonim în adevĕr, dar care derivă d'a-dreptul din românul trivial „beş-“ prin analogiă sufixală cu sinonimul b u l é n d r ă, însemnând literalmente „grande péteuse“.

v. *Beşóndră.* — *Bosorcă.* — *Buléndră.*

Jipescu, Opincaru p. 56, are o bogată gradaţiune a acestuĭ cuvînt: „Când e 'ndîrjit Rumânu pĕ fĕmeĭa luĭ, îĭ ḑice ce'ĭ ghine 'n gură, adică: muĭere, muĭerúşcă, calu draculuĭ, dracu 'npeliţat, vulpe 'n patru labe, scorpie, ĭasmă, puĭu de lele, teleleĭcă, talpa ĭaduluĭ, petrecută, hăcuită, tîrîtură, papină, paţachină, fleórţă, tîrfă, b e ş ó n d r ă, *başoldină*, bahorniţă, magmuză, ploscaşă, verigaşă, hârlavă, tigóre, îngălată, trântoriţă, tartoriţă, hóncă, tónță, mototólă, hóşcă, cĭumă...“

D. Jipescu a scăpat din vedere sinonimul cel maĭ important: s c o r ţ o t i n ă, derivat din latinul s c o r t u m, care însemnă în acelaşĭ timp „peau d'animal“ şi „femme de mauvaise vie“: „scorta appellantur meretrices“ (Paul. Diac.). In „scorţotină“ este de observat sufixul primar -o t ă: „scorţotă“ întocmaĭ ca în „pipotă“, şi apoĭ maĭ ales sufixul secundar -î n ă“, sufix caracteristic de vreme ce el ne 'ntîmpină de asemenea în sinonimiĭ:

p a p i n ă,
p a ţ a c h i n ă,
başardină.

Din cele doĕ variante: *başardină* şi *başoldină*, forma cea maĭ veche este înveder*at başardină*, nu numaĭ pentru că e cea maĭ în circulaţiune, dar maĭ cu samă fiind-că nu oferă în graĭu nicĭ o analogiă după care s'ar fi putut modifica, pe când *başoldină* a suferit confusiunea poporană posterióră cu ş o l d „hanche“, ca şi când s'ar ḑice: „femme aux grandes hanches“.

Separând sufixul -i n ă, tulpina cuvîntuluĭ remâne b a ş a r-, căcĭ -*d*- ar puté să fie restul unuĭ alt sufix anterior.

Eĭ bine, acest *başar-* „femme de mauvaise vie“ se regăsesce pe deplin în de-mult cunoscuta glosă tracică β α σ σ ά ρ α „femme de mauvaise vie,

bacchante“: „λέγονται Βασσάραι αἱ Θράκιαι Βάκχαι“ (Hesych., Suid., Etym. magn.), cu forma colaterală βασσαρίδ-: „bassarides omnes bacchae dictae sunt“ (Schol. ad Pers., I, 101), fiind-că bacchantele tracice se îmbrăcaŭ cu pĭeĭ de vulpe, ĭar vulpea se numĭa la Tracĭ bassar: „vulpes Thraces bassares dicunt“ (ibid.; cfr. Henric. Steph., Thes. ad voc. βασσάρα). Acest nume al vulpiĭ Traciĭ îl împrumutaseră dela vechiĭ Egiptenĭ, la posteritatea cărora, în limba coptică, pînă astăḑĭ başor însemnéză vulpe. Forma egipténă cu -ş-, regăsită de Brugsch (Dict. hierogl., ad voc.) şi 'n ieroglife, ne face a susţine că tot cu -ş-, ca şi la noĭ în *başardină*, era cuvîntul tracic, pe care Grecĭĭ, lipsindu-le acest son, l'aŭ transcris prin -σσ-, căcĭ altmintrelea, dacă ar fi fost simplul -s-, ajungea grecesce transcrierea prin simplul -σ-.

Este fórte preţios paralelismul nu numaĭ sufixal, dar maĭ cu samă cel logic între ceĭ doĭ sinonimĭ românescĭ: *başardină*, moştenit din limba tracică prin Dacĭ, şi scorţotină, remas din latina prin Romanĭ. *Başardină*, ca şi scorţotină, avuseseră de o potrivă dintru'ntâĭu sensul de „peau“, dela care aŭ trecut apoĭ la acela de „femme de mauvaise vie“.

Vom maĭ adăoga, că prin Grecĭ acéstă vorbă tracică se pare a fi străbătut şi 'n latina vulgară, căpĕtând însă acolo o nuanţă de sens fórte curiósă şi cu totul diferită, acea de „ţiţă de vacă“ saŭ de „vacă ţiţósă“: „bassarides vaccae mulsariae uberes, Bassarides etiam sacerdotissae Bacchi“ (Du Cange, ed. Carpent. I, 612).

v. *Curvă*.

Başbafĭr s. **baĭbafĭr** (plur. *başbafire*, *baĭbafire*), s. n.; t. de Comm.: fil d'or pur. La ceprazarĭ se ḑice simplu baş-fir. *Başbafir*=baş-baş-fir, o formă reduplicată, care ne întîmpină numaĭ în graĭul poporan poetic, unde ea s'a maĭ diferenţiat apoĭ în *baĭbafir*, ba se aude şi baĭbazîr.

Colindă din Muntenia:

C'o furcă dalbă la brâŭ,
Caĭer verde de mătase,
Tot cu 'mpletitura 'n şése.
P'un fuscĭor
De arginţel
Trage fir
De *baĭbafir*:
Tórce faşă luĭ Hristos...,

unde d. G. D. Teodorescu (Poes. pop. 31) observă în notă: „*baĭbafir* şi *başbafir*, fir de aur, bun, excelinte, de prima calitate“.

Altă colindă muntenéscă:

Cu cĭoltar de fir,
Fir şi *başbafir*...

(Ibid. 46).

Alta:

Şi mĕ pórtă bine,
Cum mi se cuvine,
Cămeşă de in,
Guler *baĭbafir*,
Nasturĭ de arginţĭ
Cu fir potriviţĭ...

(Ibid. 80).

Alta:

Cămeşă de in
Cusută cu fir
Şi cu *başbafir*...

(Ibid. 79).

Balada „Moşnégul“ din Muntenia:

Busdugane pentru fin
Şi mireseĭ *baĭbafir*:
Dar bogat că se făcea,
Avuţiă se strîngea...

(Ibid. 620).

v. [1]*Baş.—Fir.*

Baş-beşli-àgă
Baş boïèr
Baş-bulucbàş
Baş-buzà
.—v. [2]·*Baş.*

Başcà s. **bàşcă**, adv.; en outre de, en dehors de, séparément. In deosebĭ. Se ḑice şi: de *başca*, de *başcă*. Este turcul baška, cu acelaşĭ înţeles (Şaĭnénu).

Zapis muntenesc din 1715 (Cond. Mss. a mănăstirĭĭ Hurezul, f. 593 a, în Arch. Stat. din Buc.): „care scrie mai sus, sânt céle doao livezi *başcà*, cumpărături ale popei luĭ Ioan...“

I. Créngă, Harap-alb (Poveştĭ p. 266): „Stăpânu-teŭ, ca stăpânu-teŭ; ce ţĭ-a face el, asta 'ĭ deosebit, de *başca*, ḑise împĕratul...“

Marion, Viaţa la mahala p. 143: „o vie de vr'o opt pogóne şi ce-va, *başca* crama şi casele...“

„*Băşca*=de chilin; a desbăşcăşi =a despărţi unul de altul“ (S. Lĭuba, Banat, c. Maĭdan).

Se ḑice şi d'a-*başcà* saŭ d'a-*başcă*.

v. [1]·*Turc.* — *Chilin.* — *Deosebĭ.*

[1]·**Bàşcă**. — v. *Başca.*

[2]·**Bàşcă** s. **bàştă** (pl. *băscĭ* şi *başte*), s. f.; 1°. t. milit.: bastion; 2°. souterrain, voûte, sous-sol. Din forma germană Bastey Poloniĭ şĭ-aŭ făcut baszta (citesce: başta), de unde d'adreptul românul *baştă*, apoĭ *başcă*, în care trecerea luĭ *t* în *c* se datoréză acţiuniĭ analogice a pluraluluĭ *băştĭ*=*băscĭ*.

I. *başcă* saŭ *baştă* „bastion“:

Miron Costin, Letop. I p. 217: „între acele *băştĭ* aŭ scos Zamoĭskiĭ oaste leşéscă împrotiva grosimeĭ tătărescĭ; năvălĭa Tătarĭĭ cu tótă óstea asupra Leşilor, ce Leşiĭ sta neclătiţĭ şi din *băştĭ* da din tunurĭ...“

Ibid. I p. 240: „aŭ scos Jolkovski toată oastea leşéscă pe pilda luĭ Zamoĭskiĭ când cu Cazi-Ghereĭ Sultan, şi aŭ tocmit oastea cât ajungea glonţul puşciĭ, făcând şi doă *băştĭ* de pământ, una la un corn de oaste, alta la alt corn, câte cu patru puscĭ...“; şi maĭ jos: „Schindir Paşa tot cu acea năvală aŭ lovit la *başca* cea den jos, şi îndată aŭ întrat Enicerĭĭ în *başcă*; sărit'aŭ Leşiĭ de lângă şanţurĭ şi aŭ apucat de aŭ scos o samă de pedestrime ce era în *başcà*, éră maĭ mulţĭ aŭ perit, şi puşcele tus-patru aŭ luat Turciĭ...“, unde prin „puşcă“ se înţelege „canon“, ĭar nu „fusil“.

Tot la Miron Costin, p. 250, ne întimpină şi forma singulară *baştă*: „făcuse Leşiĭ în cele treĭ zile o tabie, adecă o *baştă* den-afară de şanţurĭ...“

Corbea, Psaltire circa 1700 (Mss. în Acad. Rom.), ps. XLVII:

Sionul a crivăţuluĭ marĭ coaste,
Cetatea cea cu *băştĭ* şi şanţurĭ nu proaste,
A împăratuluĭ decât toţĭ maĭ mare,
Care stăpânéşte pre cer şi pre mare...

II°. *bască* saŭ *baştă* „voûte“:

A. Odobescu, Scrierĭ t. I p. 128: „Tóte aceste încăperĭ, precum şi deosebitele *băscĭ* saŭ cămărĭ boltite...“

Ibid. p. 130: „întrară în *başca* rŏtundă cu părepĭĭ şi pardoséla de pétră, unde le aştepta Chiajna...“

Astădĭ în popor *başcă* are maĭ ales sensul de prăvălĭă sub pământ.

v. *Bóltă.* — *Prăvălĭă.*

Baş-céùş
Baş-cĭohodàr
Baş-conaccĭù
Başibuzùc
.—v. [2]·*Baş.*

Başoldînă. – *Başardînă.*

Bàşotă (plur. *Başotescĭ*), n. pr. m.; nom d'une ancienne famille noble moldave. La Cantemir (Descr. Mold. ed. Papiŭ, p. 115) în lista familiilor boierescĭ din Moldova: „Baszotestii". Paharnicul Sion (Archondologia, ed. Ghibănescu p. 31) ḑice că pe la jumătatea secoluluĭ XVI Alexandru-vodă Lăpuşnénul rădicase pe „ţĕranul Tóder *Başotă* de o dată hatman". De unde va fi luat'o Sion? nu se scie. Numaĭ pe la începutul secoluluĭ XVII, sub Movilescĭ, *Başotescĭĭ* ne apar ca boierĭ marĭ şi fórte avuţĭ.

Intre boïerĭĭ luĭ Moïse-vodă Movilă, Miron Costin (Letop I p. 263) pune: „Buhuş visternicul, Furtuna comisul, *Başotă* logofătul...", şi pe acelaşĭ *Başotă* maĭ jos, p. 269, ni'l arată ca hatman sub Miron-vodă Barnovski. Din ambele pasage se vede că acest *Başotă* de douĕ orĭ fusese la Constantinopole în afacerile ţerĭĭ, unde a fost şi închis într'un rînd.

Un act moldovenesc din ianuariŭ 1631 e subscris de treĭ *Başotescĭ*: „Pătraşco *Başotă* biv-logofăt", „Iuraşco *Başotă* biv-dvornic" şi „Gheorghie *Başotă* biv-vistĭarnic" (Arch. ist. I, 71); în acelaşĭ an, pe la august (ibid. 112), Petraşco *Başotă* funcţionézā ca mare-visternic şi capĕtă dela Moïse-vodă Movilă un sat „pentru a sa dréptă şi credincĭósă slujbă cătră domnia-mea şi pentru că a dat în visteria domnéscă 200 galbenĭ ungurescĭ, carĭ banĭ s'aŭ cheltuit cu merticul Turcilor Balgiĭ şi cu alte nevoĭ ale ţerĭĭ..."

Iuraşco *Başotă* ne apare ca hatman în crisovul luĭ Alexandru-vodă Ilieş din 1632 (Cond. Mss. Asachi, t. I f. 91 a, în Arch. Stat. din Buc.).

Între boïerĭĭ luĭ Constantin-vodă Duca era: „Pătraşco Zosin *Başotă* vel stolnic..."

Cel de pe urmă pogorîtor al vechĭuluĭném boieresc al *Başotescilor* a fost în ḑilele nóstre marele logofĕt Anastasie *Başotă*, fundatorul institutuluĭ liceal cu acelaşĭ nume pe moşia Pomîrla din districtul Dorohoĭu.

Bàşotă aparţine la o categoriă de numĭ propriĭ fórte interesantă, formată prin sufixul atonic -otă, precum:

Càlotă,
Àlbotă,
Bàlotă,
Bârḑotă,
Àrnotă,
Càpotă,
Bòotă,
Mèşotă,
Hârgotă,
Bòrfotă,
Ràcotă,
Cĭòcotă etc.,

în carĭ -otă se adaogă de o potrivă la tulpine masculine ca „Rac-otă" saŭ la cele feminine ca „Barḑă-otă". Cele maĭ multe din asemenea tulpine fiind numĭ de animale: cal, arn (= ţap), boŭ, barḑă, cĭócă etc., *Başotă* nu se póte trage decât din epitetul poporan baş al cocoşuluĭ care cântă cel de 'ntâĭu (v. [3]*Baş*). In acest mod, pe o cale cu totul independinte, din aceĭaşĭ tulpină şi din acelaşĭ sufix s'aŭ născut numele personal *Başotă* în Moldova şi acelaşĭ nume personal *Başotă* în Ardél. Un Ardelén. Vasile *Başotă*, fără nicĭ o înrudire cu Moldovenĭĭ *Başotescĭ*, este autorul studiuluĭ geologic „Munţiĭ apusenĭ aĭ Transilvanieĭ" (Blaj, 1883).

v. *-otă*.

Bàşte (pl. *bâştĭ*), s. f.; bête à laine.

La singular nu se pré aude, persistând totuşĭ în numele de familiă *Başte*, articulat *Baştea*, la Rucăr. Pluralul *bâştĭ*, termen exclusiv cĭobănesc, e destul de respândit, cel puţin în Muntenia.

„Óia cu clopot se ḑice: óia de *bâştĭ*“ (P. Theodorescu, Ialomiţa, c. Socaricĭu).

„*Bâşti*-belu se ḑice la berbecul cel cu clopot; ĭar la toţĭ berbecĭĭ şi oile când le mână dela urmă se ḑice *bâştĭ*“ (G. Secărénu, Dâmboviţa, c. Runcu).

Forma organică este *béşte*, cu obicĭnuita trecere a toniculuĭ *e* în *a* după o consónă labială: bată = bétă, vargă = vérgă, masă = mésă, fată = fétă etc. *Béşte* este unicul rest în limba română din latinul bestia „animal“, care maĭ avea în latina rustică doŭe forme colaterale besta, una cu *e* scurt şi cealaltă cu *e* lung (Körting, Rom. Wtb. 113).

Şi în limbile romanice occidentale bestia a căpĕtat une-orĭ sensul restrins de „bête à laine“, bună-óră la Reto-romanĭ biscia „óiă“, biscer „pĕcurar“, de asemenea în dialectul italian din Comasco bescia „óiă“ (Diez, Etym. Wtb. [2] 10).

v. *Bel.—Berbec.*

Bàştină (plur. *baştine*), s. f.; t. jurid.: propriété héréditaire à titre perpétuel. Se întrebuinţézĕ maĭ adesea construcţiunea adverbială şi adjectivală: de *baştină*, maĭ rar din *baştină* „à titre héréditaire“, sinonim cu pe vecĭ saŭ de vecĭ, dar cu acea deosebire că acesta din urmă nu cuprind în sine noţiunea de „moştenire“.

Alexandri, Boĭerĭ şi cĭocoĭ, act I sc. 3:

„Lipicescu: N'auḑĭ, bade Arbure? ĭe sama c'aicĭ nu te afli la Arburenĭ.

„Arbore: Cred şi eŭ, ciocoroflénḑură... Acolo 'ĭ *baştina* de răḑèşĭ, ş'aicĭ e roĭu de cĭocoĭ...“

A. Odobescu, Scrierĭ t. I p. 466: „In acel pămînt de *baştină* română, mulţĭ străinĭ aŭ sciut a se prefira şi maĭ cu samă a se încuiba în cetăţĭ...“

Ibid. t. III p. 14: „Din copilăriă şi eŭ am trăit cu Tămădăienĭĭ, vînătorĭ de dropiĭ din *baştină*, carĭ ném de némul lor aŭ rătăcit prin Bărăgan...“

Costinescu: „De *baştină* = nestrămutat, neînstrăinat, nemişcat din loc de anĭ nepomenitĭ; locuitorĭ de *baştină* = locuitorĭ carĭ nu s'aŭ strămutat din locul, din satul orĭ din oraşul, saŭ din ţéra ce lŏcuesc nicĭ o dată...“

Cuvîntul **баштина**, de unde vine d'a dreptul românul *baştină*, este numaĭ serbo-bulgar. Slaviĭ nordicĭ nu'l aŭ de loc. El se trage din bulgarul **башта** „tată“, însemnând literalmente avere remasă dela tată“, „patrimonium“. La Bulgarĭ însă *baştina* nu şĭ-a desvoltat un sens juridic bine determinat de „dominium“, pe carĭ la Serbĭ, din contra, ni'l înfăţişézĕ în monumentele lor cele maĭ vechĭ (cfr. Daničić, Rječnik, I, 30—31). Dintre acestea noĭ vom utilisà aci pe cele maĭ importante doŭe: Zakonnikul împĕratuluĭ Ştefan Duşan de pe la 1349 şi crisovul tot de pe atuncĭ dela acelaşĭ împĕrat, dat mănăstirĭĭ Arcangelilor dela Prisren şi pe care eŭ l'am studiat altă dată pe larg în întregul seŭ (Arch. ist. III, 85—196).

In Zakonnik ne întimpină maĭ întâiŭ următórele cincĭ §§-rĭ despre *baştină*:

§ 40. **Кластеле и кластелничти иже се обрѣтаю в дрѫжаве моеи. Грьци и Грѣци, што естѫ комѣ дато имѫ прѣ дрѫжаве моей в баштинѣ до**

Boerĭĭ marĭ şi boerĭĭ micĭ, carĭ se află în Statul meŭ, Serbĭ şi Grecĭ, câte li s'aŭ dat lor de *baştină* inainte de domnirea mea prin crisov şi le-aŭ stă-

дѣнѣсѣ, до сего сѣбора, те баштине да сѣ тврѣде...

§ 41. И вѣси хрисовули и простагме што естъ комѹ сѣтворило царство ми и што вѣсхоштетѣ комѹ сѣтворитми, и те зи баштине да сѹ тврѣде, јакоже и правѣинѣхъ правовѣрныхъ царѣ, и да сѹтъ волни ними или подъ церковъ дати или за дѹшѹ отдати или продати комѹ любо...

§ 42. Кои властелинѣ иматъ дѣтцѹ или неимать, и ѹмретъ и по нѣгове смѣрти баштина пуста останетъ, аште се обрѣштетъ отъ нѣгова рода до третіего братучеда, тъ да иматъ еговѹ баштинѹ.

§ 43. И баштине вѣсе да сѣтъ свободне отъ всѣхъ работъ и поданѣкъ царства ми, развѣ да дајѹтъ конѣ и воиску да воюютъ по закону.

pănit pînă astădĭ, pînă la acéstă adunare generală, acele *baştine* să rĕmână stabile.

Şi tóte crisóvele şi daniele, câte le-a acordat cuĭ-va împĕrăţia mea, şi câte va vrea să maĭ acórde cuĭ-va, şi acele *baştine* să fie stabile, întocmaĭ ca ale impĕraţilor bine-credincĭoşĭ predecesorĭ, şi să fie liberĭ peste ele, saŭ a le inchina bisericeĭ, saŭ a le da pentru suflet, saŭ a le vinde cuĭ-va-şĭ...

Care boer are (o avere cu dreptul de a trece la) copiĭ, dar nu are copiĭ, şi după mórtea luĭ *baştina* va rĕmâné deşértă, dacă se va găsi din némul seŭ pînă la a treĭa generaţiune fraternă, acela să aibă *baştina* sa.

Şi tóte *baştinele* să fie libere de tóte muncele şi dările către împĕrăţia mea, afară numaĭ ca să dea caĭ şi să mérgă la resboĭu după lege.

§ 44. И да нѣстъ волнъ господинъ царъ или кралъ или госпожда царица никомѹ взети баштине по силѣ, ни кѹпити, ни замѣнити развѣ аште си кто самъ полюби...

Şi să nu aĭbă voe domnul impĕrat, saŭ regele, saŭ dómna impĕrătésă de a lua *baştinele* prin forţă, nicĭ a cumpĕra, nicĭ a schimba, afară numaĭ cu învoirea proprietaruluĭ...

Din aceste cincĭ §-furĭ se constată, că *baştina* in sensul Zakonnikuluĭ luĭ Stefan Duşan:

1-o. Emana şi se confirma dela imperat;

2-o. Era cu dreptul de a se vinde, de a se dărui, de a se schimba, în fine „cum jure utendi et abutendi“;

3-o. Se da numaĭ nobililor (властелинн);

4-o. Era liberă de diferite obligaţiunĭ fiscale;

5-o. Indatorĭa pe proprietar numaĭ la serviciul militar;

6-o. Era apĕrată contra arbitrariuluĭ chĭar din partea puterĭĭ suverane...

Insă acéstă *baştină* perfectă, singură cunoscută în Zakonnikul luĭ Stefan Duşan şi care presinta drept condiţiunĭ principale distinctive: nobleţa proprietaruluĭ, obligaţiunea serviciuluĭ militar, scutéla de orĭ-ce greutăţĭ fiscale şi lipsa de presiune din partea capuluĭ Statuluĭ, ne apare în chrisovul monastirĭĭ Archangelilor însoţită de o altă specie de *baştină*, maĭ mult saŭ maĭ puţin imperfectă, şi despre care se póte judeca după următórele câte-va exemple:

...Такогіе приложи царство ми Ѳрландоѹ мицовикы з Кѹцѵномь, с виногради, с млины,

...De asemenea adause impĕrăţia mea pe Orland al luĭ Miţă cu *baştina*, cu viĭ, cu morĭ, cu ómenĭ,

и людми и сѣс всѣмь що си има оу градоу и сь іеговѣмь селомь бащиниимь селчани...

şi cu tot ce are în oraş, şi cu al seŭ sat de *baştină* Selcĭanĭ...

Iată dară o *baştină*, pe care monarcul o supunea tótă de 'mpreună cu titularul la o a treĭa faţă, fără ca să fi întrebat măcar pe Orland al luĭ Miţă, dacă el se învoesce saŭ nu cu atare dispoziţiune. Este vederat, că o proprietate ereditară de acéstă natură nu era supusă numaĭ obligaţiuniĭ serviciuluĭ militar, care n'ar fi putut aduce nicĭ un folos mănăstiriĭ, încât trebue să admitem necesarmente, cumcă Orland al luĭ Miţă era constrîns la alte îndatoriri, la un tribut în banĭ saŭ în natură cătră Stat, şi aceste obligaţiunĭ saŭ acest tribut, mult saŭ puţin, era aceea ce Stefan Duşan transmitea acum prin cesiune călugărilor dela Prizren, deşi Orland al luĭ Miţă remânea tot proprietar ereditar, adecă tot cu dreptul de a lăsa averea sa la copiĭ, şi deşi condiţiunea sa primitivă nu se schimba de loc, cu acea numaĭ diferinţă că în locul Statuluĭ el şi posteritatea sa deveniră contribuabilĭ cătră mănăstire.

Următorul pasagĭu confirmă cu deplinătate aserţiunea nóstră:

Нось з братиимь и з дѣтию— да имь царствоми землю оу Лютоглавѣхъ–никиіе и ликаде и мьлинь и виноградь на рѣцѣ Милкоусовь, и да си имаю сиіези все оу бащиноу и дѣтца ихъ, и да имь нѣ ине работе развѣ зидания и вѣдбе день и лѣха винограда, и да имь нѣ никое приплате жоупьске...

Luĭ Nos cu fraţiĭ şi cu copiiĭ ĭĭ dă împărăţia mea pământ la Lĭutoglave, holde şi liveḑĭ şi o móră şi o viiă lângă rîul luĭ Milcus, pe carĭ acestea tóte să le aĭbă de *baştină*, eĭ şi copiiĭ lor, şi să nu aĭbă alte clăcĭ de cât numaĭ o ḑi pentru zidăriă, lucrul câmpuluĭ şi culesul viĭeĭ, şi să nu plătéscă nimic cătră judeţ...

Stefan Duşan acórdă aci o proprietate ereditară la nesce bĭeţĭ zidarĭ, „lor şi copiilor“, făcêndu-ĭ contribuabilĭ nu cu serviciul militar, precum era în respectul proprietăţiĭ ereditare celeĭ perfecte saŭ nobilitare, ci cu o cantitate de muncă la câmp, la viiă şi la clădirea edificielor; care muncă, datorită în principiŭ Statuluĭ, împĕratul o cedéză acum monastiriĭ Archangelilor. Este de observat, că crisovul scutesce pe aceştĭ zidarĭ într'un mod excepţional de contribuţiunĭ de „jupă“ saŭ districtuale, ceea ce dovedesce, că generalitatea unor asemenĭ proprietăţĭ ereditare neperfecte saŭ „roturières“ era supusă la un numĕr mult maĭ mare de obligaţiunĭ fiscale.

Tot în acest sens, deşi nu atât de explicit, se maĭ pronunţă următórele pasage:

И приложи царьствоми владимира чрѣпника и бонка петровика сь всемь бащиномь що си имаю оу градоу, и іеще имь придасмо церковне земліе wт посоуга поусте....

Şi maĭ adause împĕrăţia mea (mănăstiriĭ Archangelilor) pe Vladimir olarĭul şi pe Boĭco al luĭ Petru cu tótă *baştina* lor, câtă este în oraş, maĭ dându-le lor pămînturile bisericescĭ nelŏcuite dela Posug...

И благословениіемь игоумена хиландарскога и все братіе приложи царьство ми прь-

Şi cu binecuvîntarea egumenuluĭ de Chilandar şi a tuturor fraţilor, maĭ adause

коу́ снови и з башиномь...

împĕrăţia mea pe Pĕrvu cu fiiĭ şi cu *baştina*...

In fine, maĭ era încă o a treĭa specie de proprietate ereditară, anume acea preoţéscă, despre care găsim următórea unică alusiune destul de obscură în Zakonnikul luĭ Stefan Duşan:

§ 31. И попокъ башиниици да си имаютъ свою башину землю и да су́ свободни.

§ 31. Şi preuţiĭ ceĭ cu *baştine* să'şĭ ţină *baştinele* şi să fie liberĭ...

Zakonnikul luĭ Stefan Duşan menţionéză aci proprietatea preuţéscă cea ereditară, fără însă a da un alt amărunt, afară numaĭ că un popă proprietar ereditar „este liber“, o expresiune fórte vagă, ce ne lasă în confusiune asupra caracteruluĭ şi graduluĭ uneĭ asemenea „libertăţi“, care firesce nu putea fi decât numaĭ relativă, şi pe care noĭ nu scim dacă trebue s'o înţelegem în privinţa individuluĭ ca un drept personal, saŭ în acea a teritoriuluĭ ca un drept real.

Crisovul mănăstiriĭ dela Prizren ne procură următórele pasage maĭ mult saŭ maĭ puţin preţióse asupra *baştineĭ* celeĭ preoţescĭ:

И іеще приложи царство ми село рабча с попомь главатомь и с попомь райкомь с ниxъ родомь и съ ниxъ башинами...

Şi încă maĭ dărui împĕrăţia mea satul Rabcea cu preutul Glavat şi cu preutul Raĭcu cu némul lor şi cu *baştinele* lor...

И іеще приложи царство ми село бродь и дроуги бродь с попови дикановикы и с ниxъ родомь и с ниxъ башина-ми и съ заселкомь грьмлани.

Şi încă maĭ dărui împĕrăţia mea satul Vad, şi un alt Vad cu preuţiĭ Dicanescĭ şi cu némul lor şi cu *baştinele* lor şi cu cotunul Gromleniĭ...

И попове латинъски кои соу оу шикли тере дрьже виногради башине, да даіе вса-ки попъ чьбрь вина церкви, а ине работе да имъ нѣстни поданка.

Şi preuţiĭ lătinescĭ (catolicĭ), carĭ sînt la Şiclea, posedênd acolo viĭe de *baştină*, să dea fiecare preut câte un cĭuběr de vin bisericeĭ (Archangelilor), ĭar altă muncă să nu aĭbă, nicĭ altă dare.

Din aceste treĭ pasage se vede că, de vreme ce proprietariĭ ereditarĭ din clerul catolic eraŭ obligaţĭ a da numaĭ câte un cĭuběr de vin fisculuĭ saŭ aceluĭa cuĭ suveranul ĭĭ cedase dreptul fiscal, apoĭ naturalmente cu atâta şi maĭ neînsemnată trebuĭa să fi fost în casul analog obligaţiunea clerului predomnitor ortodox.

Aşa dară, putem stabili acum, în deplină cunoscinţă de causă, că *baştina* în imperiul serb al luĭ Stefan Duşan presinta următórele treĭ varietăţĭ gradate:

1°. Proprietatea ereditară nobilitară, scutită de orĭ-ce sarcine, afară numaĭ de obligaţiunea serviciuluĭ militar;

2°. Proprietatea ereditară preoţéscă, supusă unor sarcine pecuniare saŭ în natură, însă fórte micĭ;

3°. Proprietatea ereditară aşa dicênd roturieră, subordinată unuĭ mare numĕr de munce şi dărĭ.

Ca o consecinţă logică a natureĭ acestor treĭ *baştine* era, că suveranul nu putea ceda niměnuĭ drepturile sale asupra proprietăţilor ereditare nobilitare, căcĭ numaĭ Statul avea trebuinţă de prestaţiunea simplă şi pură a serviciuluĭ militar, singura obligaţiune a unor aşa proprietăţĭ; pe când, din contra, drepturile suveranuluĭ asupra pro-

prietăţilor ereditare preoţescĭ şi roturiere consistând în nesce utilităţĭ curat economice, puteaŭ trece şi treceaŭ prin cesiune la orĭ-care particular, dupre cum ne-o arată acésta crisovul luĭ Ştefan Duşan în privinţa luĭ popa Raĭcu, a popilor Dicanescĭ, a preoţilor catolicĭ dela Şiclea, a olaruluĭ Vladimir, a luĭ Orland etc., trecuţĭ de'mpreună cu tóte *baştinele* lor pe sama mănăstiriĭ Archangelilor de lîngă Prizren, care căpétă astfel dreptul de a percepe dela eĭ ceea ce se datoría în principiŭ Statuluĭ, însă nu maĭ mult decât atâta, şi fără ca eĭ să pérdă câtuşĭ de puţin calitatea lor primitivă de proprietarĭ ereditarĭ.

Trecênd dintru'ntâĭu dela împĕrat către un particular, un asemenea drept de a primi un folos óre-care dela proprietăţĭ ereditare nenobilitare respective putea trece apoĭ maĭ departe, tot prin cesiune, dela un particular la altul, deşi crisovul luĭ Stefan Duşan nu ne presintă într'acésta exemple clare, căcĭ următorul pasagĭu, prin care un mare boĭer cedă mănăstiriĭ Archangelilor dreptul seŭ de a exige anualmente câte 18 vulpĭ dela unul Dabija, nu se scie dacă se rapórtă la proprietatea ereditară saŭ la acea usufructuară a contribuabiluluĭ:

И сѣ милостию и хотѣнїем царствами приложи кесарь грѣгоурь церкви царствами арχаггелоу дабижива каматника. да даіе за годище нѣ лисиць...

Şi cu mila şi voinţa împĕrăţieĭ mele, dărui cesarul Gregoriŭ bisericeĭ împĕrăţieĭ mele a Archangelilor pe Dabija cămătar, ca să dea pe an câte 18 vulpĭ...

Orĭ-cum să fie, acest pasagĭu ne arată, că în unele transacţiunĭ teritoriale între particularĭ se necesită autorisaţiunea, adecă „mila şi voinţa“ suveranuluĭ.

Trecênd la Romănĭ, noĭ putem urmări *baştina* numaĭ în actele scrise românesce şi 'n traducerea românéscă veche de pe documentele cele scrise slavonesce.

a) Acte scrise românesce:

1o. Act muntenesc din 1596 (Cuv. d. bătr. I, 66): „am vândut moşia deîn Glodéni, părţile nostré, căte să va alege den *baştina* dela moşii noştri...“

2o. Zapis muntenesc din 1659 (Cond. MSS. a mănăstiriĭ Vieroşul f. 134 a, în Arch. Stat. din Buc.): „Adecă eu Andronie ot Piteşti scriu şi mărturisescu cu acest al mieu zapis, ca să fie de mare credinţă la mâna dumnélui jupan Manta vel căm., cum să să ştie că ĭ-am vândut dumnélui parté mé de moara căte (sic) îmĭ vin, însă treĭ cricuri ot Piteşti în apa Argeşului, unde să hotăraşte cu Goleştii, drept bani gata ug 130, şi o am vândut dă a mé bună voe fără nič o silă, cu ştiré vecinilor tuturor de pre împrejurul locului, ca să fie dumnélui stătătoare şi coconilor dumnélui, că moşiĭa au fost de *baştină*, şi când au fost de am vândut ačastă moară, fost'au mulţi boĭari mărturii...“

3o. Zapis muntenesc din 1692 (Cond. MSS. a mănăstiriĭ Hurezul p. 668 b, în Arch. Stat. din Buc.): „fečoriĭ Raduluĭ ţigan şi aĭ Marineĭ graseĭ, care ţiganĭ aŭ fost aĭ noştri de *baştină* şi de la moşĭ...“

4o. Zapis moldovenesc din 1755 (Cond. MSS. a episc. Huşĭ, t. V p. 64, în Arch. Stat. din Buc.): „un fičor a luĭ Mihălachi ţine o fată moşancă de *baştină* di pe Rusăştĭ...“

5o. Zapis moldovenesc din 1759 (Cond. MSS. a episc. Huşĭ, t. III p. 284):

„dat'am danie aceştiĭ sfinteĭ episcopiĭ o fată de ţigan anume pre Catrina fata luĭ Toader Stăngă ţiganul, cariĭ sînt din drepţĭ ţiganiĭ noştri ce avem părinţăştĭ den *baştenă*.

6°. Act dela Grigorie-vodă Ghica din 1762 (Cond. MSS. a episc. Huşĭ, t. III p. 312): „să cercetaţĭ foarte cu amăruntul şi în frica luĭ Dumnezău, după scrisorĭ: atâta de cumpărăturĭ şi *baştini* cât şi de daniĭ...“

7°. Act moldovenesc din 1766 (Cond. MSS. a episc. Huşĭ, t. V p. 10): „jăluind Simeon Turbatul, cumcă în satul Brădiceştiĭ are di pe părinţiĭ seĭ şepti pământurĭ *baştină;* aşijdere şi Tacul Frătiţa ĭarăşĭ aŭ jăluit, că tot într'acel sat Brădiceştiĭ are *baştină* pământurĭ...“

b) Acte traduse din slavonesce.

1°. Crisov dela Négoe Basaraba din 1517 (Cond. MSS. a mănăstiriĭ Govora, p. 124, în Arch. Stat. din Buc.): „ĭaste moşie de *baştină* a sfinteĭ mănăstiriĭ, şi încă şi de cumpărătoare din zilele Raduluĭ voevod...“

2°. Crisov dela Radu-vodă din 1526 (Cond. MSS. a mănăstiriĭ Govora, p. 24): „pentru că ĭaste a lor bătrână şi dréptă moşie şi de *baştină*, pentru ačasta am dat lor şi domniĭa mé ca să le fie lor moşiĭa de *baştină* şi ohabnică lor şi fečorilor lor, şi să nu să vănză de dănşiĭ, ci să le fie acelor ce vor rămâné dintru dănşiĭ, şi de nimené să nu se clătéscă...“

3°. Crisov dela Mircea-vodă din 1539 (Cond. MSS. a mănăstiriĭ Govora, p. 43): „ĭaste a luĭ bătrână şi dréptă moşie de *baştină*, şi hotărâtă şi alésă cu 24 de boĭarĭ şi cu hotarnic sluga domnieĭ méle Stancĭul Scurtul...“

4°. Crisov dela Alexandru-vodă 1574 (Cond. MSS. a mănăstiriĭ Vieroşul, p. 162 b, în Arch. Stat. din Buc.): „am cetit domniĭa mé cărţile domnilor celor bătrâni ale Codriĭ logofătuluĭ şi ale fraţilor luĭ, carté răpoosatuluĭ Raduluĭ voevoda Ţepeş, şi carté răpoosatuluĭ Basaraba voevoda cel bătrân, şi am văzut şi am adevărat foarte bine cumcă ĭaste a slugilor domnieĭ méle Codriĭ logofătul şi a fraţilor luĭ dintru acest sat jumătate de *baştină* de la moşĭ de la strămoşiĭ lor de când ĭaste ţara rumănéscă...“

5°. Crisov dela Mihnea-vodă din 1578 (Cond. Mss. a mănăstiriĭ Nucetul f. 20 b, în Arch. Stat. din Buc.): „sânt ale sfinteĭ mănăstiri bătrâne şi drepte moşiĭ de *baştină*, căştigate şi date de răpăosatul Gherghina părcălabul...“

6°. Crisov dela Radu-vodă din 1616 (Cond. Mss. a mănăstiriĭ Nucetul f. 38 b): „să'ĭ fie luĭ aceste prăvăliĭ şi pivniţă ce sânt maĭ sus zise, de *baştină* şi o habnice...“

7°. Crisov dela Radu-vodă din 1617 (Cond. Mss. a mănăstiriĭ Hurezul f. 453 a, în Arch. Stat. din Buc.): „din câmp, din pădure, din apă, din silişté satuluĭ şi de pres' tot hotarul, şi cu moşiĭa de peste Olt câtă ĭaste parté lor, pentru că ačastă moşie ce s'aŭ zis maĭ sus aŭ fost a lor bătrână şi dréptă moşie şi de *baştină*...“

8°. Crisov dela Vasile-vodă din 1632 (Cond. Mss. a mănăstiriĭ Bărnova f. 30, în Arch. Stat. din Buc.): „din uric de *baştină* č'au avut moaşele lor Anna şi Marina dela bătrânul Stefan-voevod, care acé silişte se înparte în cinci părţi...“

9°. Crisov dela Mateiŭ Basaraba din 1645 (Cond. Mss. a mănăstiriĭ Hurezul f. 92 a): „boĭarĭuluĭ domniĭ méle jupan Diĭcul vel spatar ot Buĭceştĭ, ca să'ĭ fie luĭ aceştĭ maĭ sus zişĭ rumănĭ din Urşanĭ şi din Bărzoténĭ şi cu toţĭ ficĭoriĭ lor şi cu toate délniţele lor de peste

tot hotaru şi cu tot venitul, de *baştină* şi ohabnicĭ, şi fecĭorilor luĭ, nepoţilor şi strănepoţilor...“

Unul din epitetele cele maĭ obicĭnuite ale *baştineĭ* este „bătrână şi dréptă“ (*b*, 2; *b*, 3; *b*, 5; *b*, 7), fiind căpětată „dela părinţĭ“ (*a*, 5; *a*, 7) saŭ „dela moşĭ“ (*a*, 1; *a*, 3; *b*, 4), iperbolic: „de când este Ţéra-Românéscă“ (*b*, 4). Ca sinonim cu *baştină* figuréză une-orĭ adjectivul ohabnic (*b*, 2; *b*, 8). La vîndarea uneĭ moşiĭ de *baştină* eraŭ de faţă veciniĭ (*a*, 2), ĭar în unele casurĭ vînd̨area era chĭar oprită: „să nu se vîndă, ci să le fie acelora ce vor remâné dintre dînşiĭ“ (*b*, 2). Stăpânirea uneĭ asemenea moşie se întemeĭa pe „un uric de *baştină*“ (*b*, 8). Afară de pământ puteaŭ să fie de *baştină* case (*b*, 6), Ţiganiĭ (*a*, 3; *a*, 5), ba chĭar şi rumâniĭ (b, 9), adecă ţeraniĭ ceĭ liberĭ, supuşĭ numaĭ la unele dărĭ, întocmaĭ ca în legea serbéscă a luĭ Stefan Duşan. Orĭ-cine va întreprinde un studiŭ monografic asupra *baştineĭ* la Românĭ, lesne va completa prin sute de documente aceste câte-va date, carĭ nu sînt de o camdată alt ce-va decât nisce simple indicaţiunĭ (v. ².*Bătrân.*—*Moşiă.*—*Reḑaş* etc.) Noĭ ne mărginim din parte-ne a constata identitatea juridică cea fundamentală a *baştineĭ* române cu *baştina* serbéscă din legile cele de pe la 1348—49, şi tot o-dată înrădăcinata respândire a acestuĭ termen în graĭul poporan atât la Muntenĭ precum şi la Moldovenĭ.

Este învederat că *baştina* la noĭ s'a întrodus nu maĭ târd̨iŭ de secolul XIV, căcĭ după mórtea luĭ Duşan se începe ĭute sdruncinarea şi apoĭ căderea Statuluĭ serbesc, care de atuncĭ încóce nu putea să maĭ exercite nicĭ o înrîurire destul de simţită asupra vecinilor.

Pe la 1270 împĕratul serbesc Stefan Milutin ţinuse în căsătoriă pe fĭica „Domnuluĭ Românilor“, după mărturia contimporană a Bizantinuluĭ Nicefor Gregoras (VI, 9). Nepotul luĭ Milutin, împĕratul Stefan Uroş, a luat apoĭ de nevastă — spun cronicele serbescĭ — pe fĭica luĭ Alexandru Basaraba (Glasnik, V, 69; cfr. Hasdeu, Ist. crit. ², 83). In acest interval de strînsă încuscrire între Serbia şi România, cam între 1270—1350, cată să se fi întâmplat introducerea la noĭ a termenuluĭ juridic *baştină*. Să observâm în trécĕt, că unul din vechile manuscripte ale Zakonnikuluĭ luĭ Stefan Duşan a fost găsit anume în mănăstirea Bistriţa din Oltenia (Bogišić, Pisani zakoni na slovenskom jugu, p. 38).

Intrat în graĭul poporan înainte de 1350, cuvîntul *baştină* a devenit în scurt timp atât de românesc, încât după 1360, de când se încep la noĭ primele crisóve scrise slavonesce, gramaticiĭ îl respingeaŭ sistematic din stilul cel oficial al cancelarieĭ domnescĭ. Iată de ce maĭ sus noĭ l'am putut cită numaĭ după zapise scrise românesce şi după traducerea cea românéscă a crisóvelor, crisóve în carĭ — dacă nu cum-va va fi vre-o excepţiune ce ne scapă din vedere — el nu ne întimpină nicĭ odată, nicĭ o dată. Acolo unde românesce figuréză *baştină*, acele crisóve întrebuinţéză alţĭ douĭ termenĭ, prin carĭ diferă cele muntenescĭ de cele moldovenescĭ şi carĭ aŭ rĕmas de o potrivă aprópe cu totul străinĭ graĭuluĭ poporan, deprins de secolĭ şi mulţumit cu *baştina*. Ceĭ doĭ termenĭ în cestiune sînt:

în Muntenia — ohabă, de unde adjectivul ohabnic saŭ ohavnic;

în Moldova — uric.

De unde ohabă? şi de unde uric?

In Lexiconul paleo-slavic, în care sînt trecuţĭ toţĭ termeniĭ din crisóvele slavo-române, cel puţin din colecţiunea luĭ Venelin, Miklosich a uĭtat saŭ n'a vrut să pună pe ohabă „ѡχабѫ“; pe uric

însă îl pune (Lex. 1063), identificându'l cu paleo-slavicul urokŭ „оурокъ“, care vrea să dică „sententia“, şi cu maghiarul örök „aeternus“; ĭar după Miklosich, firesce, repetă Cihac (II, 441) aceĭaşĭ etimologiă, cu desăvîrşire greşită, şi uĭtă şi el ca şi Miklosich pe ohabă.

Muntenescul ohabă însemnéză „hrană,“ din bulgarul ohap –, uhap — „a muşca“, acţiunea de „muşcare“ şi aceea de „mâncare“ confundându-se întocmaĭ ca în paleo-slavicul кѫс „mordere et edere“ (Mikl. Lex. 329). Aşa în crisóvele muntenescĭ, începênd bunăóră dela ale luĭ Mircea cel Mare din 1387 şi 1399 (Venelin, Влахо-болгарскіа грамоты p. 19, 26), expresiunea „да ест на wхабѫ“ saŭ „да имыте къ охабѫ“ n'are alt sens decât: „să fie pentru hrană“, „să aveţĭ pentru hrană“, „entretien, subsistance“. Numaĭ prin acordarea acestuĭ mijloc de hrană într'un mod ereditar cuvîntul ohabă a putut să capete înţelesul de „ereditate“.

Moldovenescul uric are o origine şi maĭ curiósă, dar fórte sigură. Unul din cele maĭ vechĭ crisóve moldovenescĭ existente este acela dela Roman-vodă din 1392 (Arch. ist. I, 18). El se începe în următorul mod:

Из великы самодержѣкнѧзь милостн божи господинъ iw Романъ воєвода. обладаıа землею молдавѧскою wт планины до моря. далъ есмъ. и с моимъ сынѧми Олександро и Богданъ. слѫжѣ нашемѫ Иванышю Битѣзю. за его кѣрнѫю слѫжбѫ. г. села на Серетѣ. емѫ оу рѫкъ со оусѣмъ доходомъ. оу вѣкы...	Eŭ, marele autocrat cu mila luĭ Dumneẓeŭ domn Ion Roman voevoda, stăpânind ţéra Moldoveĭ dela munte pînă la Mare, din preună cu fiiĭ meĭ Alexandru şi Bogdan, am dat slugeĭ nóstre Ianăş Vitézul, pentru a luĭ credincĭósă slujbă, 3 sate pe Siret, luĭ în mânĭ cu tot venitul pe vecĭ...

Expresiunea atât de lămurită: „оу рѫкъ со оусѣмъ доходомъ оу вѣкы“, adecă „în mânĭ cu tot venitul pe vecĭ“, se trasforméză deja în crisóvele luĭ Alexandru cel Bun, de exemplu în acela din 1419 (Arch. ist. I, 110), în: „оурикъ со оусѣмь доходомь на вѣкы“, adecă: „uric cu tot venitul pe vecĭ“, unde construcţiunea „оурѫкъ“, „în mânĭ“, devine un singur termen juridic „оурикъ“ cu sensul de „donaţiune domnéscă“; apoĭ maĭ târdiŭ acest uric trece la semnificaţiunea generală de „act domnesc pe o moşiă saŭ pe o altă proprietate“, încurcând ast-fel pe Miklosich şi pe Cihac, din carĭ cel puţin acesta din urmă, vorbind la 1879, ar fi putut să bage în samă crisovul luĭ Roman-vodă, publicat deja la 1865.

In cronologia elementelor slavice în limba română, ohabă şi uric sînt cu mult maĭ noue decât *baştină*; ĭar în geografia acelor elemente, numaĭ *baştină* este adevĕrat rĕspândit şi fórte poporan, atât în Moldova precum şi 'n Muntenia, deşi nu pare a fi străbătut în Transilvania, unde înriurirea serbéscă propriŭ ḑisă a fost în tot-d'a-una aprópe nulă: cel puţin în Lexiconul Budan din 1825 şi în Dicţionarul luĭ Bobb din 1822 *baştină* nu se află, ĭar în Vocabularul luĭ Budai-Delénu de pe la 1820 (Mss. în Muz. ist. din Buc.) acest cuvînt este indicat anume ca moldovenesc.

Despre elementul juridic slavic la Românĭ există un studiŭ al luĭ Dr. Píč: „Die rumänischen Gesetze und ihr Nexus mit dem byzantinischen und slavischen Recht“ (Prag, 1886), tradus şi franţusesce: „Les lois roumaines et

leur connexité avec le Droit byzantin et slave“ (Bucur. 1887). Cestiunea proprietăţii ereditare este abia atinsă acolo pe o jumătate de pagină, ĭar despre *baştină* nicĭ o vorbă.

v. *Girebiă*. — *Serb*.

¹. **Bat** *(bătut, batere)*, vb.; battre=1⁰. sens fondamental: frapper plusieurs fois de suite ou consécutivement: *a)* de près (rosser, flageller, taper, trépigner, heurter, cogner, épousseter, tisser etc.); *b)* de loin (canonner, bombarder, darder, projeter); —2⁰. sens secondaires: *a)* vaincre; *b)* punir; *c)* secouer; *d)* viser; *e)* danser; *f)* tinter.

Cuvîntul latin rustic batuo, pe care clasicitatea îl înlocuĭa prin „icere“, „ferire“, „verberare“, „caedere“, „pulsare“, „mulcare“, „tundere“ etc., a rĕmas la toţĭ Neo-latinĭ, ĭar dela Românĭ a trecut şi la Serbĭ: батати „schlagen“ (Karadžié), pe cînd maĭ toţĭ ceĭlalţĭ sinonimĭ aŭ dispărut de o dată cu latina cea clasică. In diverse dialecte romanice, din acest batuo s'aŭ desfăşurat o mulţime de sensurĭ secundare şi terţiare; dar pretutindenea el a conservat acelaşĭ sens fundamental, şi anume: noţiunea continuă saŭ frequentativă a loviriĭ: *bat* însemnéză lovesc nu o dată, ci lovesc de maĭ multe orĭ în şir, fie şirul ne 'ntrerupt, fie el despărţit într'un mod periodic prin intervalurĭ, de exemplu: îl *bătea* tótă ţiua, îl *bătea* în tóte sâmbetele. Plecând dela acest sens fundamental, să căutâm a clasifica după putinţă pe românul *bat*, lăsând de o parte paralelurile neo-latine occidentale.

Pînă acuma o asemenea clasificare nu s'a făcut, şi nu e de mirare, de vreme ce nicĭ Littré n'a fost în stare de a clasifica pe francesul battre. Sub raportul fraseologieĭ, un bogat material se găsesce la Laurian-Massim, pe care întreg noĭ îl vom utilisà maĭ jos, dar un material grămădit într'o cĭudată desordine.

v. *Lovesc*.

I. Sensul fundamental.

In *bat*, fie cu accepţiunea propriă, fie cu cele figurate, acţiunea se operéză printr'un instrument saŭ un organ saŭ un mijloc, care este numit saŭ care numaĭ se sub-înţelege: *bat*=lovesc de maĭ multe orĭ în şir cu mâna, cu bĕţul, prin scris, din gură, cu picĭorul saŭ din picior etc.

Acest sens fundamental ni se presintă sub doue aspecte paralele: *bat* =lovesc de maĭ multe orĭ în şir de aprópe, şi *bat*=lovesc de maĭ multe orĭ în şir de departe, carĭ aspecte, ambele saŭ fie-care în parte, daŭ nascere la ulteriórele sensurĭ secundare.

Fără a avé în vedere vre-unul din cele doĕ aspecte, saŭ maĭ bine dis avêndu-le în vedere pe amîndoĕ împreună, se ḑicea în graĭul vechĭu *bat* resboĭu=mĕ lovesc cu cine-va saŭ cu ce-va de maĭ multe orĭ în şir, când de aprópe, când de departe, fie în privinţa materială, fie în acea morală.

Coresi, Omiliar 1580 quat. XXIV p. 10: „voiniculŭ nu numaĭ pre elušŭ să se mântuĭască *bate* războĭu şi se chinuĭaşte, ce şi cetăţile întru tărie să pue...“

Cantemir, Divanul lumiĭ, 1698, f. 91a: „fiĭ bărbatŭ vârtos şi *bate* războĭu..“

Ibid. f. 114 b: „cé mai de apoi a poftelor celor cĕ cu sufletulŭ războĭu *batŭ*, într'acesta chipŭ ĭaste...“

Samuil Claĭn, Invăţăturĭ (Blaj, 1784) p. 25: „atunci de toate părţile tare războĭu *bate* Diĭavolul cu trupul...“

Biblia Şerban-vodă, 1688, Regn. I, XXV, 28:

...războĭul domnului mieu Domnul va *bate*...	...praelium domini mei Dominus praeliatur...

unde sensul locuțiuniĭ române nu este de loc „praelium praeliare“, ci maĭ curând „bellum bellare“, saŭ simplul „bellare“ ca la Tacit în: „non ad pugnandum, sed ad bellandum“.

v. [1] *Resboĭu.*

1°. *Bat* de aprópe.

De 'ntâĭu sub forma activă.

Noul Testament din Bălgrad, 1648, Matth. X, 17:

...și în săboarăle lor vor *bate* pre voĭ...	...et in synagogis suis flagellabunt vos...

Ibid. Matth. XXI, 35:

... pre unul *bătură*, ĭară pre altul omorârâ...	... alium ceciderunt, alium occiderunt...

Mitropolitul Varlam, Omiliar 1643, II p. 82 a: „ĭată'ți trupul înaintĭa ta gol, *bate*'lŭ cu toĭage, arde'lŭ cu focŭ, înnécă'lŭ cu apâ, tae'lŭ cu sabie...“

Mitropolitul Dosofteĭu, Psaltirea 1671 (ed. Bianu p. 306):

> Și'ĭ voĭ *bate* cu toĭage
> Pre de laturĭ să n'alĭarge,
> Și cu varga âĭ voĭ *bate*
> Prin strămbătățĭ și păcate...

Nicolae Costin, Letop. II p. 10: „Husein Pașĭa în multe chipurĭ supăra pe Petriceĭco Vodă, pe bieții boerii ceĭ mari îĭ *bătĭa* la talpe...“

ibid. 25: „țiindu'l un an în temniță și *bătându*'l la talpe...“

„A *bate* la talpe“ a devenit în graĭul actual o locuțiune proverbială cu sensul de „a risipi,“ „a cheltui cu destrăbălare“; de exemplu la Ión Ghica, Scrisórea IV: „ceĭ maĭ mulți s'aŭ adăpostit prin curțile boĭerescĭ ca grămăticĭ, vătafĭ de curte, stolnicĭ, trăind pe bere și pe mâncare fără grijă de ḑiua de mâne; când puneaŭ mâna pe câte o parà, o *băteaŭ* la tălpĭ pe must, pe cărnați, cu lăutarĭ la Filaret...“

v. *Talpă.*

Ion Neculcea, Letop. II p. 239: „[Duca-vodă] aŭ făcut un băț în opt muchĭ de *bătea* pre boĭerĭ și pre zlotașĭ cu bățul...“

Cântec din Ardél:

> Câtu 'ĭ copila de mică,
> *Bate*-o ș'o pune la furcă,
> Că iubesce
> De pârlesce,
> Și la lucru nu gândesce!
>
> (J. B. Trans. 389).

Altul:

> Vaĭ, leliță, cum te-aș *bate*!
> Dar mi's mânile legate...
>
> (Ibid. 78).

Colindă muntenéscă:

> Când e capul véculuĭ,
> Sfîrșitul pământuluĭ?
> Când o *bate* fiĭu pe taĭcă,
> Fiĭcă-sa pe maĭcă-sa;
> Când o *bate* fin pe naș,
> Fină-sa pe nașă-sa;
> Atuncĭ capul véculuĭ,
> Sfîrșitul pământuluĭ...
>
> (G. D. T., Poes. pop. 23).

I. Créngă, Scrierĭ I, 70: „o prinde ș'o *bate*, ș'o *bate* pînă o omóră în bătae...“

Proverbul omuluĭ leneș:

> Ast lucru l'aș face 'ndată,
> Dar n'am cine să mĕ *bată*.
>
> (Pann, I, 107).

Activul *bat* de aprópe póte să fie luat și într'un înțeles de tot amical în expresiunea: a *bate* pe umerĭ, întru cât acțiunea loviriĭ nu este dușmănéscă saŭ durerósă, ci e desmĭerdătóre.

Laurian-Massim: „Nu numaĭ că nu

mĭ-a ḑis nemica reŭ, dară încă m'a *bătut* cu mulţumire p e u m e r ĭ..."

Cântec oltenesc:

C'a-séră-am venit la voĭ
Şi te găsiĭ între doĭ;
Unul te *bătea* p e s p a t e:
Juraşĭ, mândro, că ţĭ-e frate;
Altul te *bătea* p e pĕr:
Juraşĭ, mândro, că ţĭ-e vĕr...

(Vulpian, Text p, 40).

Tot aşa „a *bate* p e s p a t e" în privinţa unuĭ animal, maĭ ales a caluluĭ.

Colinda „Solul":

... un cal legat,
Legat şi 'nfrănat...
Şi pe el mi'l ţin
Vr'o cincĭ vornicĕĭ,
Vr'o cincĭ comişeĭ:
Doĭ de dîrlogeĭ,
Doĭ de dalbe scărĭ,
Iar al cincilea
Frumuşel mi'l *bate*,
Mi'l *bate* p e s p a t e
Şi mi'l neteḑesce
Şi mi'l potrivesce...

(G. D. T., Poes. pop. 45)

Cu un alt sens, în locuţiunea proverbială: „g u r a *bate* s p a t e l e."

Basmul „Teĭu-legĕnat" (Tribuna din Sibiŭ, 1885 p. 26): „Strâmbă-lemne a fost aşa cum v'am spus încât pentru puterĭ, pătimĭa însă de limbuţiă. Nu'ĭ pĕsa luĭ de faţa cu care grăia nemic, şi gura 'ĭ umbla ca o pârpăriţă, cât cu trébă, cât fără trébă. Aşa nu 'ĭ bine, căcĭ b r i c i ŭ l p r é - a g e r se ştirbă şi g u r a *bate* s p a t e l e" = limbuţia aduce după sine bătaiă.

v. *Spate.*

„A *bate* c u c a p u l î n p ă m î n t = a se umili cu pocăinţă".

Omiliarul dela Dél, 1644, p. 41: „au venit osândit şi cu faţa ruşinată şi c u c a p u l său î n p ă m ă n t *băté*..."

„A *bate* în p a l m e" are patru accepţiunĭ deosebite:

a) a aplauda, lovind de maĭ multe orĭ palmele mânilor una de alta.

Biblia Serban-vodă, 1688, Jerem. V 31:

... şi preoţii *bătură* în p a l m e l e lor, şi norodul mieu au ĭubit aşa...

... et sacerdotes a p p l a u s e r u n t m a n i b u s suis, et populus meus dilexit sic...

Cu acelaşĭ sens la Coresi, Omiliar 1580, quat. XIII, pag. 2: „toate limbile *bateţi* c u m â n i l e, strigaţi lu Dumnezeu cu glasŭ de bucurie...", în psalmul XLVI, care în traducerea luĭ Silvestru, 1651, sună: „toţi oamenii *bateţi* c u m â n u l e..."

Balada „Sórele şi luna":

Puternicul soare,
Ca puternic mare,
Unde-o auḑĭa,
Bine că'ĭ părea,
'n p a l m e că *bătea*...

(G. D. T., Poes. pop. 413).

b) a chiăma o slugă, lovind de asemenea de maĭ multe orĭ palmele mânilor una de alta, deşi intenţiunile într'un cas şi în cel-alalt diferă cu desăvîrşire.

Balada „Dobrişén":

Şi când ochiĭ deschidea,
Zare 'n casă că'mĭ vedea,
Lumina şi zarele
Cum resare soarele;
El în p a l m e că 'şĭ *bătea*,
Sluguliţa că 'şĭ chiăma
Şi din gură că 'ĭ ḑicea...

(G. D. T., Poes. pop. 475).

Portbriant: „Acéstă slugă e nesuferită, trebue să *bat* de ḑece orĭ în p a l m e ca să vie = il faut que je l ' a p p e l l e dix fois pour qu'il vienne."

c) ca expresiune metaforică despre scurţimea timpuluĭ celuĭ întrebuinţat pentru o lucrare; un timp însă maĭ lung decât acela cuprins în metafora analogă: „cât aĭ clipi din ochĭ."

Basmul „Fata Cĭudeĭ“ (Sbiera, Poveștĭ, p. 63): „Cât *baţĭ* în pălmĭ, aŭ și fost la curțile Smĕuluĭ și aŭ intrat în casă...“

Alexandri, Chir Zuliaridi, sc. 4: „Cât se póte maĭ degrabă. Haĭ, să te vĕd. Cât oĭu *bate* 'n palme, să fiĭ înapoĭ...“

I. Créngă, Scrieri I, 153: „și câte alte lucrurĭ de gospodăriă, făcute de mâna luĭ Chirică cât aĭ *bate* din palme...“

d) In fine, expresiunea „a *bate* palmă în palmă“ însemnéză a isprăvi o tocmélă, a se înțelege deplin asupra uneĭ învoelĭ.

Delavrancea, Vis și viéță, p. 46: „Și *bătu* palmă în pălmă cu negustorul. Tocméla se făcuse...“

v. *Palmă.*

Bat cu picĭorul saŭ *bat* din picĭor „taper du pied, trépigner“, este obicĭnuit un semn de mâniă saŭ de supĕrare, ca și *bat* cu pumnul.

I. Créngă, Scrieri I, 57: „Scaraoschi îngrijit și mânios grozav, chiămă înaintea sa tótă drăcimea și *bătu* din picĭor, strigând...“

Doĭnă din Ardél:

Maĭcă-ta 'ĭ femee rea:
Ea *bate* cu pumnu 'n mésă
Că 'ĭ trebe noră alésă,
Bate cu picĭoru 'n prag
Că 'ĭ trebe noră pe plac,
Și *bate* cu pumnu 'n vatră
Că 'ĭ trebe noră bogată...

(Familia 1883, p. 215).

Laurian-Massim: „focosul armăsar *bate* tot într'una din picĭóre; n'am decât să *bat* din picĭor la eĭ, și toți se bagă în gaură de șérpe...“

v. *Picĭor.*

Bat în ușă saŭ *bat* la ușă, la pórtă, la feréstră...

Noul Testament din Bălgrad, 1648, Act. Apost., XII, 13:

Și *bătând* Pătru în ușa tărnațului, mérse o fată...	Pulsante autem eo ostium januæ, processit puella...

Ibid. Matth. VII, 8:

...și cine caută află, și celui ce *bate*, i să deschide...	...et qui quaerit, invenit; et pulsanti aperietur...

Proverb: „La pórta surduluĭ poțĭ să *baţĭ* orĭ-cât de mult“ (Pann, I, 94).

Laurian-Massim: „a *bate* la tóte ușele = a se îndrepta și solicita la toțĭ ca să capete ce-va...“

Cântec poporan:

— Cine *bate* la feréstră,
Nevéstă, nevéstă?
— Omule, pisica nóstră...

Sînt unele lucrurĭ, carĭ nu se pot înfige fără a fi lovite de maĭ multe orĭ în șir, adecă bătute, deși *bat* nu trece prin acésta la sensul de înfig.

v. *Înfig.*

Mitropolitul Varlam, Omiliar, 1643, II f. 73 a: „întinsârâ'l pri'nsŭ la pământŭ și picĭórele 'i *bâturâ* în grosŭ...“

Gavril Protul, Viața luĭ Nifon, Mss. 1682 (ed. Erbicénu p. 104): „pre făcătoarĭa de minunĭ icoană a sfântuluĭ mucenic *bătut'*au însuș Négoe-vodă cu cuișoare un măr de aur curat...“

Mitropolitul Dosofteĭu, Synaxar 1683, Ghen. 23 f. 276 a: „pe'ntre dĭagete le *bâturâ* țăpușŭ de herŭ înfocate...“

Ibid. Noevr. 4 f. 103 a: „prin cap și prin plămâne, prin mănuntăĭ să le *batâ* cue de herŭ...“

Anton Pann, Povestea vorbeĭ, II, 119:

. . . . respunde dracul
Că pân'aci ĭ-a fost lacul,
Și că aci e hotarul
Unde și-a *bătut* el parul.

Slavicĭ, Novele p. 29: „Părintele

trimise pe Cozonac în vale după nuĭele, *bătu* doĭ parĭ în pământ, între parĭ tot în depărtare de o palmă *bătu* beţicaşe maĭ subţirele...“

Acéstă acţiune de a *bate* avênd de scop ca lucrul cel bătut să stea tare, de aci cuvîntul se aplică la alte lucrurĭ bătute în acelaşĭ mod, cu cĭocanul saŭ cu orĭ-ce fel de unéltă, în vedere de a le înţepeni într'un loc.

Laurian-Massim: „a *bate* cercurĭ la o bute; a *bate* o bróscă la o uşă; a *bate* o feréstră etc.“

Tot prin bătaiă cu un cĭocănaş se ascute cósa, de unde termenul *bat* cósa, se *bate* cósa.

Proverbul din Bucovina, comunicat de d. S. F. Marian:

La tótă casa
Bate cósa,
Numaĭ la mine
N'are cine.

De asemenea se *bat* secerile (L. M.).

Despre *bat* banĭ,
v. *Bătut.*

Bat se întrebuinţéză în privinţa orĭcăruĭ lucru, pe care cine-va îl lovesce de aprópe de maĭ multe orĭ în şir cu o unéltă determinată şi cu un scop determinat: a *bate* un drum, a *bate* o ariă, a *bate* grâne, a *bate* haĭne, a *bate* lâna, a *bate* scaune saŭ scórţe, a *bate* pânza, a *bate* pomiĭ, a *bate* oue, a *bate* laptele, a *bate* stupiĭ, a *bate* sîta saŭ cĭurul, a *bate* mazere, a *bate* carnea etc. etc., în carĭ tóte se păstréză intact sensul cel fundamental al cuvîntuluĭ *bat*, de vreme ce el se cuprinde în natura acţiunĭĭ, ĭar nicĭ de cum în acea a unelteĭ saŭ a scopuluĭ.

Costinescu: „a *bate* aurul, argintul, arama, ca să se facă dintr'însele foĭ subţirĭ.“

Laurian-Massim: „ĭea acest veşmînt şi 'l *bate* bine de pulbere; inul, cânepa, le topescĭ întâiŭ, apoĭ le *baţĭ* ca să se alégă ce e bun de tors; lâna însă o *baţĭ* înainte de a o băga în straie, ca să se afîne şi să se curăţe de pulbere; porumbul s'a cules şi s'a *bătut;* pune grâu în cea piuă şi 'l *bate* bine; am *bătut* ceĭ doĭ perĭ şi mĭ-aŭ dat douĕ care de pere; când *bateţĭ* pomiĭ, luaţĭ aminte să nu-ĭ vătămaţĭ, rupêndu-le ramure; veniţĭ să *batem* nucĭĭ; a *bate* nucile, perele etc. = a le da jos, *bătênd* pomul cu ce-va; *bat* despre liquide saŭ vasele ce le cuprind = a amesteca *bătêndu*-le: a *bate* oue; pune vin, piper şi ardeĭu în acelaşĭ vas şi *bate*-le bine să se amestece; *bate* laptele ca să scótă unt; în acelaşĭ înţeles: a *bate* putineĭul; a *bate* stupiĭ ca să ésă albinele şi să se scóţă mĭerea; a *bate* sîta, ca să ésă din ea liquidul saŭ făina; a *bate* cĭurul, ca să ésă din el grăunţele; a *bate* grăunţe saŭ bóbe, ferte maĭ vîrtos, spre a le reduce în stare liquidă: a *bate* mazere, fasole, linte...“

Lexicon Budan: „*Bat* grâŭ, secară etc. = înblătesc.“

Proverb:

Laptele pînă nu 'l baţĭ
Smântână nu poţĭ să scoţĭ.

(Pann, II, 34)

I. Créngă, Scrierĭ I, 118: „degĭaba maĭ *baţĭ* apa 'n chiuă să s'alégă unt, că nu s'alege nicĭ odată...“

Proverb: „*Bate* nucile pînă nu pică frunda“ (Hinţescu, 125).

Cu acelaşĭ sens proverbul: „*Bate* ferul pînă e cald“; şi altul: „ferul reŭ cât să 'l *baţĭ*, e degébă“ (Pann. II, 57).

Costachi Negruzzi, Scrisórea XII: „*Bate* ferul pînă e cald, şi fă tot lucrul la vremea luĭ...“

BIBLIOTECA

De departe calu'şi *bate*,
De aprópe ochi'ţi scoate.

(Pann, II, 111),

ceea-ce Laurian-Massim explică: „de departe bun saŭ frumos, de aprópe reŭ saŭ urît.“

Balada „Rada“:

Pe tine te vreŭ
Bărbat să te ieŭ,
Că 'ĭ o ţicĕtóre
De însurătóre:
Cine *bate* Dunărea,
Nu mi'l *bate* muĭerea!..

(Alex., Poes. pop. 2. 122),

adecă un voĭnic, care nu se teme a trece Dunărea în not, *bătênd* valurile.

v. *Dunăre.*

Costachi Negruzzi, Scrisórea XII: „*Bate* şéoa să 'nţelégă épa, căcĭ femeea'ĭ dracul: şéde în dél şi prăvale carul în vale...“

Alexandri, Ginerele luĭ Hagi-Petcu, act I, sc. 6:

„Petcu: Vĕd cu mulţămire, beĭzade, că vĕ place a nu şidé cu mânile subsuorĭ.

„Radu (în parte): *Bate* şéoa socrul, dar mĕ fac că nu pricep...“

Acest proverb există în maĭ multe limbĭ. Rolland (Faune popul. IV, 155) citézĕ pe cel vechĭu frances: „qui ne peut battre le cheval, batte la selle ou le bast“ şi pe cel italian: „Si batte la sella per non battere il cavallo“, unde însă ne întimpină o altă nuanţă de sens.

v. *Şea.*

Variantă:

Bate samarul
Să pricépă măgarul.

(Pann, II, 144).

Figurat, a *bate* cu cuvintele = a lua socotélă, a cere samă cu asprime.

Enachi Cogălniceénu, Letop. III p. 284:

Şi vor să ne amărască
Pentru Ţara Românéscă,
Bătênd cu cuvintele:
Ce am făcut pungele?...

Sub forma pronominală, se *bat* póte fi reciproc, reflexiv saŭ pasiv.

a) reciprocul se *bate*, când doĭ saŭ maĭ mulţĭ se lovesc de maĭ multe orĭ în şir unul pe altul.

Laurian-Massim: „Cocoşul se *bate* cu gâina; bărbatul se *bate* cu muĭerea; fraţiĭ nu se *bat* unul cu altul; Româniĭ se *bătură* cu Turciĭ; popórele învĕţate cu pacea a-nevoe se *bat*; berbeciĭ se *bat* în capete...“

Silvestru, 1651, ps. XXXIV:

...*bate*-te cu ceĭa ce să *bat* cu mine...

...πολέμησον τοὺς πολεμοῦντάς με...

Noul Testament din Bălgrad, 1648, Luc. XIV, 31:

Sau care craĭu mergându să să *batâ* cu altŭ craĭu au nu va şădé mainte să să sfătuĭască...?

Aut quis rex iturus committere bellum adversus alium regem, non sedens prius cogitat...?

Biblia Şerban-vodă, 1688, Genes. XXVI, 20:

Şi să *bătură* păstoriĭ Gherarilor cu păstoriĭ luĭ Isaac, zicând cum a lor ĭaste apa...

Et pugnaverunt pastores Gerarorum cum pastoribus Isaac, dicentes suam esse aquam...

Ibid., Exod. XIV, 14:

Domnul se va *bate* pentru voĭ, şi voĭ veţ tăcé...

Dominus pugnabit pro vobis, et vos tacebitis..

Pravila Moldov. 1646, f. 63 a: „Totŭ omulŭ are putére să se *batâ* cu vrăjmaşulŭ cela ce vine asupra lui să 'l ucigă...“

Cantemir, Chron. I, 239: „precum Romanii să biruiască, aşé Dacii să nu să dé, dintr'âmbe părţile vitejeşte s ă *băté*...“

Ion Neculce, Letop. II p. 300: „Svedul rămasă a s e *batere* în două părţi. Şi Moscul cu oastea luĭ ĭar *bătea* în două părţi, cu o samă de oaste s e *bătea* la Narva cu Şveziĭ, ĭar pe altă parte dede oaste luĭ August Craĭuluĭ Leşesc...“

Zilot Românul, Cron. 67:

Corbul să scóţă ochĭ la alt corb nu se poate,
Turcul pentru creştin cu Turcul nu se *bate*...

Costachi Negruzzi, Aprodul Purice:

Dos la dos, spate la spate, s e *bat* desnedejduit,
Lovirile li 's grozave încât nu-l de pomenit...

Iancu Văcărescu p. 411:

Căutătura 'ţi va războiŭ,
Zîmbirea 'ţĭ cere pace;
Şi să mĕ 'mpac cu tine voiŭ,
Dar să m ĕ *bat* îmĭ place!

Balada „Pĕtru Haĭducul“:

Impĕrate
Înălţate!
Imĭ daĭ oaste să mĕ *bat?*
Orĭ la ce tu m'aĭ chiămat?...
(G. D. T., Poes. pop 611)

Proverb: „se cértă ca Ţiganiĭ şi s e *bat* ca orbiĭ“ (Pann, III, 23).

O locuţiune proverbială la Jipescu, Opincaru p. 153: „sĕ pun ca lupi ligniţi împrejurul mămăligi şi 'mbucă cu aşa poftă, dĕ pare că sĕ *bat* d o ĭ n e b u n ĭ l a g u r a l o r...“

Altă locuţiune proverbială despre timpurĭ fabulóse: „când s e *băteaŭ* u r ş i ĭ î n c ó d e“ (Ispirescu, Legende p. 1), adecă pe când urşiĭ maĭ aveaŭ códe, pe carĭ nu le maĭ aŭ.

v. *Basm.*

O admirablă metaforă poporană din Moldova: „Pe când se *bate* ḑ i u a c u n ó p t e a = pe la amurg, pe'nserate“ (S. F. Marian).

O locuţiune ironică: „a s e *bate* cu o bucată, cu o plăcintă etc.=a 'şĭ pune tóte puterile ca s'o mănânce tótă“ (L. M.), ca şi când plăcinta s'ar opune din parte'ĭ, *bătênd* şi ea pe cel ce vrea s'o mănânce.

b) reflexivul s e *bate*, când cine-va se lovesce pe sine-însuşĭ de maĭ multe orĭ în şir.

Laurian-Massim: „A s e *bate* cu pumniĭ în cap = a fi desperat; a s e *bate* cu pumnul în pept = a arăta că vrea a 'şĭ resbuna...“

Costinescu: „A s e *bate* î n p e p t = a se lăuda şi amenința pe cine-va.“

„A s e *bate* î n p e p t“ maĭ are şi accepţiunea religiósă de pocăinţă.

Mitropolitul Varlam, Omiliar 1643, I, f. 182 b: „apostolii râmasârâ gĭos şi cu mare jale câota spre cerĭu şi s ă *bătĭa* î n p i e p t ŭ şi lacrâmi pre fĕţele sale vârsa...“

v. *Pept.*

c) pasivul s e *bate*, când cine-va este saŭ urmézá a fi saŭ să fie lovit de maĭ multe orĭ în şir.

Noul Testament din Bălgrad, 1648, Luc. XII, 48: „Ĭară cela ce n'au ştiut, şi făcând lucruri care să cuvine pre bătae, *bate*-s ă-va puţinŭ...“ = „va fi bătut.“

Mitropolitul Antim, Predice, ed. Bianu, p. 192: „să se închiză ca Petru în temniţă cu lanţ de gât, să s e *bată* cu toĭege ca Pavel...“ = „a fi bătut“.

Caragea, Legĭuire 1818 p. 85: „Câţĭ să vor vădi martorĭ mincinoşĭ, să se dé prin târg *bătându*-se şi să se trécă în condicile judecătoriilor...“=“fiind bătuţĭ.“

Zilot Românul, Cron. p. 99: „şi, o! minune! óste înfricoşată ca acésta — remase róbă, *bătêndu*-s e de două părţi: şi de peste Dunăre şi de din-

cóce, fără nădejde de scăpare de nicăiri..."="fiind bătută".

2°. *Bat* de departe.

Armele cele aruncătóre *bat* la distanță, având drept țintă un lucru, o ființă, o oștire vrăjmașă saŭ o cetate, pe carĭ le lovesc de maĭ multe orĭ în șir prin glónțe saŭ alte projectile și unelte.

Laurian-Massim: „tunul *bate* maĭ departe ca pușca".

Tunul saŭ pușca fiind însă nisce simple instrumente la dispositiunea omuluĭ, ele pot să nu fie menționate anume, menționându-se numaĭ agentul.

Urechea, Letop. I pag. 135: „aŭ trimes (Albert Craĭul Leșesc) solĭ la Stefan Vodă de ĭ-aŭ dat știre să se găteze să mérgă cu dânsul să *bată* Chilia și Cetatea-albă..."

Miron Costin, Letop. I p. 283: „aŭ luat Sultan Murat Bagdadul cu mare vărsare de sânge dela Perșĭ, după patru lunĭ den ce zi începuse a *batere* orașul..."

Nicolae Costin, Letop. II p. 6: „atuncé *băté* cetatea cé vestită a Frâncilor Critul, adecă Candiĭa, pre care apoĭ o aŭ și luat'o acel vezir..."

Ibid. p. 9: „Atuncé aŭ *bătut* și târgul Liovul un Caplan Pașă..."

Cantemir, Chron. I, 362: „(Gotthiĭ) nicĭ arme având de trébă, nicĭ până atunce a *bate* la cetate fiind deprinșĭ, de cetate s'aŭ lăsat..."

N. Muste, Letop. III pag. 14.: „In Cameniță era numaĭ oameniĭ ceĭ de loc, și vr'o 7000 de Drăganĭ la Porțĭ, și cum aŭ tăbărit Turciĭ lângă cetatea Cameniței, n'aŭ zăbovit zece zile, *bătând* din pusce, s'aŭ și închinat..."

Ibid. p. 8: „Aŭ lăsat Vezirul pre un Sarascher cu oștĭ și un Sultan cu vre-o treĭ zecĭ de miĭ de Tătarĭ să *bată* cetatea Leva să o dobândéscă..."

Axinte Uricarul, Letop. II p. 138: „aŭ și sosit Moscaliĭ și aŭ început a *bate* cetatea, care aŭ și luat'o până în treĭ zile..."

Ibid. p. 164: „aŭ pogorit din cetatea veche tunurĭ, și le-aŭ tocmit să *bată* asupra caseĭ Craĭuluĭ..."

Prin analogiă cu acțiunea omuluĭ de a *bate* de departe, cuvîntul se aplică la unele elemente, carĭ lovesc de asemenea de maĭ multe orĭ în șir dela distanță, deși lovirea póte să nu fie decât o simplă atingere saŭ chiar o desmĭerdare.

Expresiunea cea maĭ obicĭnuită în acéstă privință este: *bate* vîntul.

Urechea, Letop. I p. 203: „atâta prav aŭ fost cât să strîngea troĭene la garduri când *bătea* vânt, ca de omăt era troĭene de pulbere..."

Mitropolitul Varlam, Omiliar 1643, II, f. 31 b: „déca vădzură că le *bate* vântu bunu de-a mérgerĭa cătră loculuĭ de unde era eĭ, svătuiră să margă..."

Cântec moldovenesc:

Vîntul *bate* vălurèle
Și 'mĭ aduce dor și jele...
(Sevastos, Cânt. 79).

Balada „Jiĭanul":

Bate vîntul, viscolesce,
Și de gazdă n'am nădejde:
Gazda mea e 'n Valea-rea,
Mĭ-o căznesce potera...
(Col. l. Tr. 1873 p. 53)

Doĭna „Pleopul":

Fóiă verde de sipică,
Vîntul *bate*, frunză'țĭ pică,
Veselia mi se strică...
(G. D. T., Poes. pop. 354).

Colinda „Tóder Diaconul":

Nicĭ popă tocând,
Nicĭ clopot trăgênd,
Nicĭ paserĭ cântând,
Ci vîntul *bătênd*
Și ape curgênd...
(Ibid. 37).

Cântec din Ardél:

Bate'mĭ vîntul dinspre munţĭ,
Vine'mĭ dor dela părinţĭ;
Bate'mĭ vîntul dinspre dél,
Vine'mĭ dor dela Ardél...

(I. B., Trans. 200).

Cântec moldovenesc:

Bate, vînte, pintre munţĭ:
Adă'mĭ dor dela părinţĭ;
Bate, vînte, pintre braţĭ:
Adă'mĭ dor şi dela fraţĭ;
Bate, vînte, pintre florĭ:
Adă'mĭ dor dela surorĭ...

(Sevastos, Cânt. 80).

Tot aşa o doĭnă din Ardél la d. Bibicescu (Poes. pop. 108).

Figurat: de unde *bate* cuĭ-va vîntul = în ce fel de dispoziţiune se află omul.

A. Văcărescu, p. 37:

Ci dar mĕ rog să mĕ ĭerţĭ
De vreme ce 'n doă părţĭ
Ţi se 'nduplecă cuvîntul:
Din contro îţĭ *bate* vîntul...

Locuţiune proverbială despre risipitorĭ la Jipescu, Opincaru, p. 109: „Da la hăĭ Bucurescĭ, nu cunosc eŭ pe un boĭer, care a risipit douo sutişóre dĕ miĭ dĕ galbinĭ? Ti! A *bătut* vînt de vară piste ele, n'a maĭ aşteptat bruma...“

v. *Vînt*.

Tot aşa: *bate* grindina saŭ pétra, *bate* plóĭa, *bate* bruma, *bate* lumina saŭ sórele saŭ luna, *bate* céţa etc., în unele casurĭ prepoziţional: *bate* cu grindina, *bate* cu céţa şi altele.

Proverb: „După ce pomul îl *bate* grindina, îl *bate* şi omul dându'ĭ cu prăjina“ (Pann, I, 144).

Psaltirea Scheĭană circa 1500 (ed. Bianu p. 251):

Şi *bătu* cu grindire vinile lorŭ şi sicamenele lorŭ cu brumă...

Occidit in grandine vineam eorum, et moros eorum in pruina.

Cântec din Ardél:

Codrule cu frunza lată,
Bruma cadă, nu te *bată*...

(I. B., Trans. 199).

Mitropolitul Dosofteiŭ, Psaltirea 1671 (ed. Bianu p. 262):

Murĭĭ le-aŭ *bătutu*-le cu brumâ
Şi de dobitocŭ n'aŭ rămas urmâ...,

unde este de observat forma moldovenéscă poporană cu pronumele repetat: „le-aŭ *bătutu*-le.“

Corbea, Psaltirea circa 1700 (MSS. în Acad. Rom.):

Veĭ găti lor faţa
Ca să-ĭ *bată* céţa...

Mitropolitul Antim, Predice ed. Bianu, p. 43: „par'că vĕd corabia Apostolilor că se luptă cu multă selbătăcie în turburarea Măriĭ, de o parte o *bat* valurile, de altă parte o *bat* vînturile şi o turbură...“

Colindă muntenéscă:

Plécă Ion botezând,
Sfânt-Ilie fulgerând,
Sfântul Petre ploĭ *bătênd*...

(G. D. T., Poes. pop. 34).

Delavrancea, Paraziţiĭ p. 126: „Cosmin stă trântit, cu faţa în sus, în odăiţa din fund. O lumină tristă îĭ *bate* în gémurĭ: cele din urmă unde gălbuĭ ale apusuluĭ...“

Ibid. p. 173: „Câte-va picăturĭ de plóe *bat* în gémurile Hagiuluĭ...“

Proverbul Ţiganuluĭ:

Tot la noĭ în şatră
Bate vînt şi pétră.

(Pann, II, 17).

Laurian-Massim: „Un sóre violent ne *bătea* în faţă; un vînt cu plóiă ne-a *bătut* tótă nóptea pe cale; puneţi-vĕ pĕlăriile în cap, că vĕ *bate* sórele; luna *bătea* în feréstră; un dulce vînt *bătea* în pânzele nóstre; bruma a *bătut* reŭ viile...“

Este invederat că la *bat* forma pronominală, întru cât este vorba de o acţiune de departe, nu póte să fie reflexivă şi nicĭ chĭar reciprócă, ci numaĭ dóră pasivă, bună-óră: „grânele s'aŭ *bătut* de pétră=aŭ fost bătute“, care însă şi aceea se întrebuinţéză fórte rar.

II. Sensurile secundare.

1°. *Bat*=biruesc.

Cine *bate*, fie de aprópe, fie de departe, este saŭ se presupune a fi maĭ fórte decât adversarul seŭ, căcĭ altfel ar fi bătut. De aci *bat* = lovesc de maĭ multe orĭ în şir trece d'a-dreptul la sensul de biruesc, dovedesc, înving. Totuşĭ maĭ adesea se adaoge într'un asemenea cas adverbul „reŭ“: a *bate* reŭ.

Mitropolitul Varlam, Omiliar 1643, I f. 55 a: „crucĭa ĭaste armă vonicilorŭ, că într'ânsa nedejduindŭ, întrâ în râzboĭu şi cu putérĭa eĭ *batŭ* şi izbăndescŭ...“

Nicolae Costin, Letop. II p. 29: „dând Creştiniĭ răsboĭu Turcilor şi Tătarilor, ĭ-aŭ biruit şi ĭ-aŭ *bătut* peste putere, cât aŭ scăpat de acolo Vezirul cu fuga..“

Cantemir, Divanul lumiĭ, 1698, f. 131 a: „Nu vei biruinţa dobândi până nu te vei vitejĭaste *bate*...“

Acelaşĭ, Chron. I, 318: „îndată cu oaste le-au eşit înainte, pre carĭĭ rău *bătându*-ĭ până peste Dunăre ĭ-au gonit...“

Enachi Cogălnicénu, Letop. III p. 193: „Şi de acolo aŭ mers (Moscul) la cetatea Vozia de s'aŭ *bătut*, ş'atâta ĭ-aŭ *bătut* de răŭ, cât s'aŭ omorît mulţime de Turcĭ...“

Laurian-Massim: „leul *bate* pe urs; la Călugărenĭ Românĭĭ *bătură* înfricoşat pe Turcĭ; nimenea nu te póte *bate* în cărţĭ; tu *baţĭ* pe toţĭ la jocul de mince; cartea mea *bate* pe a vóstră; cine a *bătut* şi cine a fost bătut? — de astă dată am *bătut* eŭ...“

v. *Biruesc.*

2° *Bat* = pedepsesc.

Bătênd pe cine-va, fie de aprópe, fie de departe, noĭ îl pedepsim saŭ credem a 'l pedepsi pentru o faptă órecare. De aci *bat* se ĭea fórte des drept pedepsesc.

Pravila Moldov. 1646 f. XVIII b: „Căndŭ va fura neştine de va sparge vre un zid sau uşe sau secriĭu saŭ altă asémenĭa acestora, de va fi făcutŭ ačasta dzua şi de va fi omŭ de rod bunŭ, să 'lŭ scoaţâ den locului lui o samă de vréme, ačasta să înţelége de va fi omŭ de ocinâ să 'l scoaţâ den ocinile lui cătâ-va vréme cătu va fi voĭa gĭudeţului; ĭară de va fi omŭ mai de gosŭ, să 'l *batâ* ca pre unŭ furŭ şi să 'lŭ trimiţă la ocnâ cătâ-va vréme...“

Pravila luĭ Mateĭu Basaraba, 1652 p. 201: „şi'ĭ purta pre măgari, despuĭaţi, *bătându*-ĭ preîn toate ulițele...“

Este interesant în acéstă Pravilă, pe p. 152, capitolul: „Căndŭ şi cum poate bărbatulŭ să'ş *batâ* muĭaré şi în ce chip.“

Noul Testament din Bălgrad, 1648, Matth. XXVI, 31; Marc. XIV, 27:

. . . *bate*-voĭu păstorĭul, şi să va răsfira turma oilorŭ...	... percutiam pastorem, et dispergentur oves gregis...

Nicolae Mustea, Letop. III p. 18: „Tătarĭĭ sănt lupĭ apucătorĭ, pradă, robescŭ, *batŭ* şi căznescŭ pe Creştinĭ...“

Miron Costin, Letop. I p. 241: „Iară a doua zi l'aŭ legat hinu-seŭ şi l'aŭ

dus legat la Schindir Paşa. O! să 'l *bată* Dumnezeŭ hinŭ ca acela!...“

Cântec din Ardél:

Tot de reŭ parte-am avut:
Dumneḑeŭ m'a tot *bătut!*...

Altul:

Nu sciŭ ḑilele mi-s rele,
Orĭ mĕ *bat* faptele mele;
Nu sciŭ locu 'mĭ este reŭ,
Orĭ mĕ *bate* Dumneḑeŭ!
Nu mĕ *bate*, sfinte Dómne,
Nu mĕ *bate* cu canóne,
Dacă nu m'aĭ fost *bătut*
Când faptele le-am făcut...

(Ibid. 194).

Bat = pedepsesc este maĭ cu deosebire des şi caracteristic în invocaţiunile din blestemele poporane şi 'n jurăminte.

Doĭnă din Ardél:

Să te *bată*, badeo, *bată*
Noue bóle dintr'o dată,
Noue bóle
S'o lîngóre
Din arat
Pînă 'n cărat,
Din culesul cânepiĭ
Pînă 'n ruptul cămăşiĭ!...

(I. B. Trans., 265)

Cântec din Banat:

Bată-mi-te, neĭco, *bată*
Rădăcina fagilor
Şi treĭ ḑile-a paştilor!
Bată-mi-te, neĭco, *bată*,
Bată-mi-te vînturile,
Vînturile, ploile,
Să 'ţĭ remână ósele!

(Hodoş, Poes. pop. 129)

Doĭnă din Moldova:

Ea prinse a se gĭura:
Să mĕ *bată*-anaftema
De-am maĭ dat gură cuĭ-va
Afară de dumnéta!...

(Alex., Poes. pop. 2. 313)

Doĭnă din Ardél:

Bată-mi-te, leleo, *bată*
Inima mea întristată!
Bată-te, leleo, pe tine
Cele patru-ḑecĭ de ḑile
Ce le-am postit pentru tine!
Să te *bată*-un dor şi drag
Să şeḑĭ tótă ḑiua 'n pat...

(J. B. Trans. 259).

Doĭna bucovinénă „Nevésta cu prunc mic“:

Ardă'l focu blăstĕmat,
Că s'a dus şi m'a lăsat!
Ardă'l focu, ticălos,
Că mĭ-a fost necredincĭos!
Bată'l lacrimile mele,
Bată'l cugetele grele,
Bată'l mila de la mine,
Când ĭ-a fi 'n lume maĭ bine!...

(Marian, Bucov. I. 108).

Doĭnă din Moldova:

Bată'l crucea om bogat,
Om bogat şi făr' de sfat!...

(Alex., Poes. pop. 2 259).

Balada „Blăstemul“:

Să te-agĭungă dorul meŭ
Unde-a fi drumul maĭ greŭ!
Să te *bată* jalea mea
Unde-a fi calea maĭ grea!...

(Ibid. 17).

v. *Ard.*

Une-orĭ asemenea blăsteme şi jurăminte sînt fórte uşóre saŭ chĭar glumeţe.

Cântec moldovenesc:

Frunḑă verde liliac,
Bată'l vina de gândac,
C'aŭ mâncat frunḑa de fag...

(Sevastos, Cânt. 83).

Cântec din Vâlcea:

Suiă mândra pe colnic
Resucind la borangic,
Şi pe fus n'a pus nemic,
Pe cer cătând dup'un nor:
Bată-te pustia dor!
(G. D. T., Poes. pop. 278)

Doïna „Femeïa cu doï bărbaţi“:

Îmï usucă inima
Ş'a uscat'o dragostea,
Bate-o-ar pârdalnica!...
(Ibid. 307.)

Doïnă din Ardél:

Dorul rîde şi se duce,
Bate-mi-l'ar sfânta cruce!..
(Familia 1884, p. 443).

Satira poporană „Nevasta frumósă“:

Şovîrnog
Şi tîrfălog
Şéde lungit lîngă foc
Şi 'şï uscă obielele
Şi 'şï cóce lulelele,
Bate-mi-l'ar stelele!...

şi maï jos:

Omule, ţie nu'ţï cânt,
Vide-te-aş pus în mormînt;
D'aşa merge cântecul,
Bată-te 'ntunerecul!..
(Marian, Satire pop. 19—20).

Cântec moldovenesc:

Frunduléna puïu de nuc,
Bate-te-ar pustia, cuc,
Ţï-am plătit să 'mï cânţï un an,
Nu mï-aï cântat nicï de-un ban...
(Sevastos, Cânt. 18.)

1. Créngă, Scrierï I, 172: „Eŭ sciŭ ce vra să ḑică durerea de inimă, *bat'o pârdalnica s'o bată!*...“

Alexandri, Iorgu dela Sadagura, act I, sc. 2: „*Bată*-te cucul să te *bată!* Haï, du-te de te pune la pândă...“

Blăstemele cu pustia, pârdalnica, vina, cucul, sînt tot-d'a-una puţin serióse.

v. *Cuc.*

Câte-o-dată rămâne numaï forma cea stereotipă de blăstem cu *bată*, pe când în realitate este un fel de bine-cuvîntare, de exemplu: *bată*-te norocul să te *bată*!

Bată'l Dumneḑeŭ d'amor
Că m'a prăpădit de dor!
Ḑio, nópte mĕ muncesce
Trupul reŭ îmï chinuesce...

Jipescu, Opincaru p. 157: „o să ghïe binili buluc piste noï, c'o să ne *bată* fericea: póte pe lumea aïlantă...“

Proverb:

Unul umblă şi străbate,
Şi pe alt fericea *bate*.
(Pann, II, 42).

v. 2. *Ferice.*

E fórte cïudat blăstemul la Zilot Românul, Cron. 49:

Cum se mânâncă ca câïniï
Nesăţioşiï de Grecï,
Bată'ï câştigarea pâïniï
Cu grozavul foc de vecï!...

Un energic pleonasm tot la Zilot Românul, p. 41: „de aceea dar şi Dumneḑeŭ, vĕḑênd neîntórcerea şi împetrirea inimeï nóstre, pré-puţin ne-aŭ lăsat în chipul de linişte, şi apoï érăşï cu asemenea şi maï rele bătăï ne-aŭ *bătut*...“

In următorul cântec din Ardél se însoţesce la un loc treï accepţiunï d'ale luï *bat:* reciprocul „a se *bate*“, apoï „*bat* de departe“, şi *bat* „pedepsesc“ din blăsteme:

Înălţate
Impĕrate,
Pune pace, nu te *bate*,
C'or cădé pe capu'ţï tóte:
Nu te-or *bate* tunurile,
Ci te-or *bate* lacrimile,
Lacrimile maïcelor
Ş'ale suriórelor...
(I. B., Trans. 316).

v. *Pedépsă.*

3°. *bat* = clatin.

Sensul fundamental *bat* = lovesc de mai multe ori în şir de aprópe cuprinde în sine necesarmente noţiunea de clătinare; şi astfel, printr'un sens secundar, trece în sfera acesteĭ noţiuni, cu aplicaţiunile eĭ cele materiale ca şi cele morale de o potrivă, fie sub forma activă, fie sub acea pronominală.

Coresi, Psaltirea 1577, ps. LXXVI, 7: „Noapte cu inema mé scrăbia-mâ şi *băté*-se duhulŭ mieu...", şi tot aşa în Psaltirea Şcheĭană circa 1500 (ed. Bianu p. 239), acolo unde contextul slavic are: „клъцаше духъ мои", verbul клъцати însemnând maĭ ales „palpiter, trembler", de unde—prin forma slavică nasalisată клѫцати — vine românul „clânţenesc", ĭar prin urmare: „*bătea*-se duhul meŭ = mon esprit palpitait". In psaltirea mitropolituluĭ Dosofteiu, 1680: „să izbiĭa sufletulŭ mĭeu", ceea ce exprimă aceĭaşĭ idee.

Cantemir, Divanul lumiĭ, 1698, f. 38 b: „dormind, numaĭ vinele céle viĭ mi să clătescŭ şi să *batŭ*..."

Lexicon Budan: „Mi se *bate* inima, adecă svîcnesce; cor palpitat, trepidat, micat".

Conachi, p. 223:

Ca să'mĭ laud desfătarea, trebue să gust
pe-a ta;
Doresc să'mĭ simt inimĭóra *bătêndu*-se
supt a ta...

A. Văcărescu, p. 28:

Pieptule, ce pînă aḑĭ
Nu sciuşĭ decât să arḑĭ,
Aflând acum unde mergĭ—
Bate în césurĭ întregĭ...

A. Odobescu, Scrierĭ III p. 93: „inima'ĭ a *bătut* cu tăriă la acele splendide priveliştĭ..."

Ochĭul se *bate* când svîcnesce. După credinţa poporană, e un semn reŭ când se *bate* ochĭul stâng.

Balada „Ioviţă":

Ochĭul cel stâng ţi se *bate:*
Sciŭ că vor fi nisce fapte,
Orĭ nisce păcate multe.
Orĭ nisce ḑile sfîrşite...

(Marian, Bucov. I, 149).

Alexandri, Iaşiĭ în carnaval, act I sc. 1: „Nu rîde, soro, că, ḑĕŭ, nu'ĭ de şagă. De câte-va ḑile mi se *bate* ochĭul stâng, şi sînt sigur că are să se 'ntâmple în curând vr'o blestemăţiă grozavă..."

v. *Svîcnesc.*

Laurian-Massim observă: „Ochĭul, sprincéna, peptul, vîna, inima se *bate*. Expresiunile de formă pronominală ḑic maĭ mult ca cele de formă simplă. Inima se *bate* — este o expresiune cu mult maĭ energică decât inima *bate*: inima se *bate* numaĭ când e atinsă de bucuriă mare, de spaimă, de frică, de orĭ-ce alte sentimente viue şi tarĭ; inima *bate* tot-d'a-una în starea eĭ normală. De asemenea vîna, pulsul *bat* în starea lor ordinară, se *bat* însă numaĭ în paroxismul frigurilor..."

Clătinarea, care e indiferentă în casurile de maĭ sus, adecă póte să fie normală saŭ anormală, este susceptibilă de douĕ nuanţe maĭ definite, maĭ caracterisate, şi anume: α) sensul terţiar de sbucĭumare, o clătinare rea saŭ grea saŭ neplăcută; şi β) sensul terţiar de o mişcare repetită într'o parte şi 'n alta, o simplă frequentativitate, un neastîmpĕr.

α) *bat* = sbucĭum.

In acéstă clasă întră maĭ multe locuţiunĭ privitóre la sguduirea, sbucĭumarea, turburarea momentană a minţiĭ: gândurile *bat* pe om, cugetul îl *bate*, apoĭ el

însuşĭ îşĭ *bate* capul saŭ *bate* capul altuĭa.

Balada „Ioviţă“:

Nicĭ nu beŭ, nicĭ nu mănânc,
Că mĕ *bate*-un gând adânc...

(Marian, Bucov. 144).

Doĭnă din Ardél:

Bată-te, bădiţă, *bată*,
Nu te *bată* alte rele,
Numaĭ gândurile mele:
Gândurile dintr'o nópte
Te *bată* pînă la mórte,
Gândurile dintr'o ḑi
Te *bată* cât îĭ trăi...

(Tribuna din Sibiĭu, 1885 p. 1098).

Cântec din Ardél:

Câţĭ frăgarĭ pe la Arad,
Atâtea gânduri mĕ *bat*;
Câţĭ frăgarĭ pe la Ineŭ,
Atâtea gânduri am eŭ!...

(I. B, Trans. 139).

Basmul „Cele doue-spre-ḑece fete de împĕrat“ (Ispirescu, Legende p. 231): „Stăpâne, pe mine mĕ *bate* gândurile să mĕ duc în lume să 'mĭ caut norocul...“

Jipescu, Opincaru p. 71: „De, vere Moţăilă, mĕ *bat* gândurili, fel şi chip; nu 'ndrăznesc să 'ţĭ spuĭu; n'are cum hi maĭ sucit...“

Ibid. p. 156: „pârcălabu nostru, mânca-l'ar tăuni, tot cere, plătim şi ĭară ne apucă cu veste dĕ rĕvaş galben! Mĕ *bate* gându să bănuim că ne 'nşală ca pĕ copiĭ şi ne papă bani...“

v. *Gând.*

Doĭnă din Bucovina:

Pe cel dél, pe cea lupcină,
Este-o crénge de sulcină,
Bate vîntul ş'o clătină
Din vîrf pîn'la rădăcină.
Nu'ĭ pricina de crenguţă,
Da'ĭ pricina de mămuţă,
Şi nu *bate* vîntul crénga,
Bate cugetul pe mama
Că nu mĕ las' a ĭubi
Cu cine m'aş potrivi...

(Marian, Bucov., II, 32).

Doĭna „Nevasta“:

Tacă 'ţĭ gura, măĭ bărbate,
Că, ḑĕŭ, cugetul îmĭ *bate*
Din străin să'mĭ fac un frate
Ca să 'mĭ cate
De dreptate...

(Alex., Poes. pop. 2. 308).

v. *Cuget.*

Ţichindél, Fabule 1814, p. 6: „tot gândéşte şi iscodéşte şi 'şĭ *bate* capul cum ar face răŭ altuĭa, până când cade el însuşĭ în răŭ...“

Ibid. p. 23: „De ĭaste leneş, nu va el să 'şĭ *bată* capul ca maĭ departe să ajungă cu minté...“

I. Créngă, Scrierĭ I, 263: „Şi apoĭ ducêndu-se împĕratul în tréba luĭ, ĭ-a lăsat să 'şĭ *bată* capul cum vor sci..“

Uneĭ asemenea sbucĭumărĭ morale ĭĭ corespunde o sbucĭumare analógă materială, fie a omuluĭ, fie a altor fiinţe saŭ lucrurĭ mişcătóre.

Cântec din Ardél:

Săracele fetele,
Mult îşĭ *bat* picĭórele
Pe tóte răzórele
S'adune cépă cĭoréscă,
Faţa să şĭ-o rumenéscă...

(I. B., Trans. 439).

I. Créngă, Scrierĭ I, 246: „De n'ar fi şi unul ca mine pe acolo, degéba vĕ maĭ *bateţĭ* picĭórele ducêndu-vĕ...“

Se *bat*=se sbucĭumă valurile unuĭ rîŭ saŭ talazurile Măriĭ.

Intre danţurile şi jocurile poporane, unul se numesce: Cum se *bate* Dunărea (Jipescu, Opincaru, p. 52).

v. *Dunăre.*

Laurian-Massim: „A'şĭ *bate* capul cu ce-va saŭ cu cine-va=a se frămînta, a asuda: mult mĭ-am *bătut* capul să pricep ce spuĭ; mult ne-am *bătut* capul cu acésta, fără s'o putem scóte la capĕt. In acelaşĭ înţeles se ḑice, când e vorba de labóre intelectuală, şi: a'şĭ *bate* mintea cu ce-va. A *bate* capul cuĭ-va=a sta de dînsul, a nu'ĭ da pace, a'l supĕra cu o cerere: mult am *bătut* capul bĭeteĭ muĭerĭ; muĭerea îmĭ *bate* capul de lunĭ de ḑile ca s'o duc la bal...“

v. *Cap.*

Din acelaşĭ sens de turburare se desfăşóră:

a) vinul saŭ beutura *bate* la cap;

b) fumul saŭ cărbunĭĭ saŭ diferite mirosurĭ şi gazurĭ *bat* la cap.

Basmul „Petre Fĕt-frumos“ (Sbiera, Poveştĭ p. 36): „El ĭĭ maĭ dă şi ceĭa-laltă ploscă cu rachiŭ să beĭe şi dintr'acésta. Ea aŭ luat'o şi aŭ bĕut şi dintr'acésta, ş'apoĭ ĭ-aŭ ḑis: Heĭ! acésta'ĭ altă bĕutură: *bate* maĭ tare la cap...“

Locuţiune proverbială despre om bét: „L'a *bătut* cărbunĭĭ la cap=a suflat în fundul óleĭ“ (Pann, I, 111).

Laurian-Massim: „vinul beut ĭerĭ m'a *bătut* reŭ la cap; cărbunĭĭ ne-aŭ *bătut* la cap=a îmbĕta, a ameţi“.

Fiind însoţit de noţiunea de ne'ndemână saŭ de stricăcĭune, tot aci se clasifică *bat* în următórele locuţiunĭ din Laurian-Massim: „a se *bate* cu mórtea=a fi în agonie; a se *bate* în parte=a se *bate* şi lupta aşa că nicĭ unul nu învinge pe cel-alt; boul se *bate* la céfă de jug=jugul *bate* pe boŭ la céfă; calul se *bate* la spate de şea=şéua *bate* pe cal la spate; cóstele caluluĭ se *bat* de opritorĭ=opritorile *bat* cóstele caluluĭ; pómele se *bat* de păreţiĭ caruluĭ=păreţiĭ caruluĭ *bat* pómele; absolut: calul se *bate*=se cosesce, se lovesce cu picĭorul de picĭor; scos din apă pescele se *bate* pe uscat pînă móre; tótă nóptea m'am *bătut* în pát fără să pot închide ochiĭ; paserile şi alte animale înjunghiate se *bat* maĭ multe minute pînă să móră; cismele mĕ *bat* reŭ la picióre...“, locuţiunĭ din carĭ unele se pot întrebuinţa numaĭ sub forma pronominală.

β) bat=neastîmpĕr.

A *bate*, fie de aprópe, fie de departe, exprimă o acţiune tot-d'a-una frequentativă; de aci apoĭ aplicarea acestuĭ cuvînt la orĭ-ce mişcare repeţită saŭ fără astîmpĕr.

O pasere *bate* din aripĭ:

Balada „Novac şi Corbul“:

Un corb negru, corbişor,
Ce sbura încetişor
Şi din aripĭ tot *bătea*
Şi cu jale croncănĭa...

(Alex., Poes. pop. 2 145).

I. Văcărescu, p. 452:

Aĭ vĕḑut p'o rămurea
Turturel cu turturea
Bot în bot se sărutând
Şi din pene des *bătênd?*...

Locuţiunea proverbială: „se *bate* ca pescele pe uscat“ (Pann, II, 49).=ca o fiinţă pusă afară din elementul eĭ propriŭ, deşi acest proverb, exprimênd nu numaĭ neastîmpĕr, dar maĭ vîrtos suferinţă, aparţine maĭ mult sensuluĭ terţiar *α*.

Corbea, Psaltirea circa 1700 (Mss. în Acad. Rom.), ps. VIII:

Paserile de ceriĭ
Şi peştiĭ ceĭ din mărĭ,
Carĭ cărările *bat*
A mărilor şi străbat...

Laurian-Massim: „Am *bătut* tóte căile și cărările fără să pot afla ce căutam; câte țerĭ și mărĭ a maĭ *bătut* și acest om! calul *bate* câmpiĭ, pădurile, bălțile; acéstă vacă *bate* laturile = umblă retăcită de altele; tótă ḑiua *batem* podurile; *bat* ușele = umblu fără căpĕtâiŭ din casă în casă; vînătorii *bat* pădurile saŭ câmpiĭ, cu ómenĭ saŭ cu cânĭ, ca să scornéscă vînatul; de aci și absolut, fără obiect direct: cânii meĭ *bat* de minune; în deșert doue-ḑecĭ de ómenĭ aŭ *bătut* treĭ ḑile, că n'aŭ putut prinde nicĭ măcar un ĭepure; proverb: a *bate* câmpiĭ = a vorbi altele de ce se cade; a *bate* podurile = a umbla fără căpĕtâiŭ și fără lucru, de unde ca substantiv compus: un *bate*-poduri = un perdevéră, care nu se maĭ astîmpĕră de pe drumurĭ...“

„E un *bate*-lela = c'est un freluquet“ (Th. Codrescu, Dialoguri 1880, p. 234).

„A *bate* crășmele = „hanter les tavernes, les mauvais lieux.“

Balada „Muĭerea cosașuluĭ“:

Merge bărbatul la cósă,
Muĭerea'ĭ remâne-acasă:
Bărbatul *bate* cósa,
Muĭerea *bate* crâșma...

(Tribuna din Sibiŭ, 1885 p. 266),

unde „a *bate* cósa“ are un alt sens, despre care s'a vorbit maĭ sus la sensul fundamental 1.

Laurian-Massim: „ĭan veḑĭ cum se *bate* limba șerpeluĭ în gura luĭ; a *bate* din buză saŭ din buze = a 'șĭ face să tremure buza, și în sens metaforic a fi mânios, a remâné duĭos de ce-va, a perde și duce dorul de ce-va: dacă nu mănâncĭ acum, mult aĭ să *baț̆ĭ* din buze de mâncare...“

I. Créngă, Scrieri I, 46: „lișițele, nefiind chĭóre nicĭ mórte, aŭ sburat; toporul s'a cufundat, și Prepeléc a remas *bătênd* în buze...“

Poienar-Aaron-Hill: „Le chien frétille de la queue = cânele *bate* din códă...“

Fie cu sensul terțiar α, fie cu sensul terțiar β, se ḑice în privința sexuală: pesciĭ se *bat* = „sînt în căldura de împuĭare“ (L. M.), „lépĕdă sămînța saŭ icrele lor“ (Costinescu); „berbecii *bat* oile, caiĭ *bat* ĭepele, taurii *bat* vacele“ (L. M.), deși în privința tauruluĭ expresiunea cea obicĭnuită este gonesce. Numaĭ despre armăsar se ḑice tot-d'auna că *bate*.

Colindă muntenéscă:

Tot stave de juganĭ galbenĭ.
Stavele cine le *bate?*
Bate-le negrul nebun
Ce 'ĭ cu cóma viforită
Și cu códa biciŭ făcută...

(G. D. T., Poes. pop. 74).

Despre expresiunea „a *bate* pe berbec = châtrer un bélier“,

v. *Bătut. — Berbec. — Întorc.*

4°. *bat* = țintesc.

Sensul fundamental *bat* = lovesc de maĭ multe orĭ în șir de departe are neapĕrat în vedere o țintă, pînă la care lovirea trebuĭ să ajungă dela distanță; de aci se nasce sensul secundar de țintire, de năzuire, fie materială, fie morală. Macedo-românesce pînă astădĭ: „*bate*-să“ însemnéză „caută“ saŭ „doresce“, „are în vedere să fie saŭ să facă ce-va“ (Dr. Obedenaru, Texte, p. 60). Acest sens ne întîmpină une-orĭ întocmaĭ așa în vechile texturĭ daco-române.

Moxa 1620, p. 388: „Varda *bâtĭa* să fie înpăratŭ și păziĭa deĭn zi în zi...“

Ibid. p. 392: „Romanŭ de eluș să făcĭa a purta grijĭa înpăratului, ĭară dentru adâncul inimiei luĭ elŭ *bâté* să fie înpăratŭ...“

In aceste pasage: „*bătea* să fie împĕrat“ însemnéză ţintĭa saŭ năzuĭa să ajungă la împĕrăţiă.

Cu un sens apropiat, tot la Moxa: „ĭarâ Mihail déca văzu că vine Leulŭ cel cu năravŭ de fiarâ, se duse de voe-şi şi lăsâ scaunul celui ce-i *batŭ* mulţi pizmâ...“ = cătră care se îndreptéză invidia.

E nu maĭ puţin interesant pasagĭul la mitropolitul Dosofteiŭ, Synaxar 1683, Dec. 15, f. 221 a: „începu a'l lingări cu cuvinte măguliĉoase, ispitind că va slăbi bărbăţăĭa Svântuluĭ, ce de vrĭame că, *bătândŭ* văzduhulŭ pildelorŭ, n'avu pre Svântulŭ înduplecatŭ în cuvintele luĭ, pentr'acĭaĭa învăţâ de'ĭ tăĭarâ capulŭ...“, unde „a *bate* văsduhul pildelor“, după cum resultă din context, vrea să ḑică: „a tinde prin vorbe dulcĭ să încurce saŭ să ameţéscă.“

Lexicon Budan: „*bat* bucuriă de ce-va = aliquid cum laetitia exspecto.“

Laurian-Massim: „a *bate* cu prepositţiunea cu = a fi plecat tare spre cineva saŭ ce-va, a avé mare plăcere, a afecţiona; de ex.: vulpile *bat* cu găinele; copilul *bate* cu tată-seŭ; n'am vĕḑut om care să *bată* aşa de mult cu alunele şi nucile; fetele *bat* maĭ mult cu mama, băieţiĭ cu tatăl; copilul nostru *bate* tare cu cartea; maĭ rar în acest înţeles *bat* se construesce cu după saŭ spre: *bate* după muĭerĭ = umblă după muĭerĭ...“

Descântec de dragoste:

Cum se *bate* tótă lumea,
Tótă omenimea,
Tóte sufletele,
Tóte vitele,
Tóte paserile
Tóte lighioile
După apă bună şi curată,
Aşa să se *bată*
Toţĭ fecĭoriĭ,
Toţĭ voĭniciĭ
După dragostile mele,
După frumuseţile mele,
După mândreţele mele,
După vorba mea...

(Marian, Vrăjĭ p. 43).

Altul:

Cum se *bat* Greciĭ
Di pe óue,
Şi berbeciĭ
Di pe sare,
Şi viţeiĭ
Di pe lapte,
Şi pruncĭĭ
Di pe ţîţă,
Aşa să se *bată* flăcâiĭ
Di pe mine...

(ibid. 49).

Acelaşĭ sens de ţintire are *bat* construit cu la în următórele exemple din Laurian-Massim: „cartea *bătea* la tine ĭerĭ, astăḑĭ *bate* la mine; nu sciŭ de ce lumea *bate* aşa la dînsul; limba cântaruluĭ *bate* la o parte...“

De asemenea fără la, tot din Laurian-Massim: „acum înţeleg unde *bătea* vorba ta.“

Lexicon Budan: „mĕ *bat* spre ce-va = mĕ silesc, mĕ nevoesc, năzuesc“.

Tot sensul de ţintire aŭ următórele exemple din Laurian-Massim cu prepositţiunile după, la şi pre: „a se *bate* după plăcinte“ = a le rîvni; „vĕ *băteţĭ* la câştig şi fugiţĭ de perdere; muscele se *bat* la mĭere; toţĭ se *bat* pre Domniă, pre ministere, pre funcţiunĭ; mulţĭ se maĭ *bat* pre mâna acesteĭ frumóse şi avute vĕḑuve; moştenitoriĭ se *bat* pre remasul morţuluĭ...“

Mitropolitul Dosofteĭu, Psaltirea 1671 (ed. Bianu p. 489):

Că Domnulŭ pre caĭ nu se *bate*,
Nice pre vitĭajĭ cu staturĭ nalte,
Ce Domnuluĭ acela om place
Ce'ĭ plinĭaşte porunca cu pace...

Tot acolo, p. 183, fără prepoziţiune, „mulţĭ s e *bat* să surpe“ = n ă z u e s c:

Sîntŭ cu mulţâĭ strînşĭ asupră'mĭ să mă dĭa de râpâ,
Şi să *batŭ* dela nălţâme să mă surpe 'n pripâ...

Afară de exemplele de maĭ sus, tot aci aparţine *bat* construit cu obiectul direct saŭ cu prepoziţiunĭ în următórele treĭ casurĭ:

a) Laurian-Massim: „A *bate* o c h ĭ u l = a face impresiune bună, de ex.: acest om nu 'mĭ *bate* o c h ĭ u l; acest cal îmĭ *bate* maĭ mult o c h ĭ u l ca cel-alt; mie unuĭa lucrul nu 'mĭ *bate* o c h ĭ u l...“

b) „a *bate* l a...“ = „exercer une attraction...“

Jipescu, Opincaru p. 130: „unu vas e maĭ smănţuit, una ólă maĭ cóptă, o pârnaĭe maĭ arătósă: unu *bate* l a ochĭ, altu l a pungă, altu l a cap...“

c) „a *bate* în...“ în privinţa culorilor, franţusesce „tirer sur le...“

A. Pann, Erotocrit, II, 17:

Era îmbrăcat cu haĭne albastre 'n r o ş u
[*bătênd*...

„A *bate* î n verde = tirer sur le vert“ (Cihac).

„Faţa frunţelor începea să *bată* î n galben“ (L. M.).

5°. *bat* = j o c.

O trăsură caracteristică a jocurilor poporane la Romînĭ este că maĭ tóte sînt b ă t u t e, adecă jucătoriĭ, şi maĭ ales flăcăiĭ, *bat* vîrtos şi des cu picĭórele în pamînt. De aci întrebuinţarea luĭ *bat* în privinţa deosebitelor jocurĭ, ajungênd la o schimbare totală a sensuluĭ celuĭ fundamental. Nu vorbim aci despre jocurĭ copilărescĭ: „a *bate* m i n c e a, a *bate* p o p i c u l, a *bate* p ó r c a etc.“ (L. M.), căcĭ în acelea sensul cel fundamental al cuvîntuluĭ se păstréză, *bătêndu*-se în realitate obiectele joculuĭ cu mâna, cu băţ saŭ cu altele.

Laurian-Massim: „a *bate* = a juca cu joc, *bătênd* tare şi ĭute în pămînt cu picĭórele: a *bate* h o r a, a *bate* b r â u l etc., de unde b ă t u t a, joc cu mişcare repede şi animată“.

Nicolae Costin, Letop. II p. 124: „strîns'aŭ mehterii şi tabulhanagiĭ a ţării, şi punea de *bătea* c h i n d i e în tóte zilele în curte...“

Locuţiune proverbială: „a *bătut* ţ u r c a tótă ţiua şi n'a făcut nicĭ o trébă“ (N. Andriescu, Covurluĭu, com. Cuca).

„Un copil când nu vrea să asculte pe părinţiĭ seĭ, se ţice: *bate* c ĭ a m b u r u saŭ *bate* d r a g a ĭ c a...“ (S. Velişcu, Iaşĭ, c. Bădenĭ).

v. *Bătuta.* — *Brâul.* — *Chindiă.* — *Ciambur.* — *Dragaĭcă.* — *Horă.* — *Ţurcă...*

In acest mod, a *bate* j o c însemnéză literalmente „danser“. Pînă aci totul este limpede; dar se nasce acum întrebarea: din sensul „danser“ cum óre a putut să se desfăşóre acela de „se moquer, persifler, ridiculiser“, pe care îl are la noĭ locuţiunea *bat* j o c?

Pentru a respunde în cunoscinţă de causă, cată să studiâm maĭ întâiŭ natura joculuĭ poporan la Romînĭ. Iată, bună-óră, cum descrie d. Th. Burada o h o r ă (Almanah musical 1877 p. 57):

„In lăuntrul cerculuĭ staŭ lăutariĭ ţiganĭ, avênd unul scripca, ĭar altul cobza; eĭ umblă necontenit pe lîngă dănţuitorĭ, înveselindu-ĭ şi spunênd din când în când versurĭ şegalnice pentru flăcâĭ, şi adese orĭ atingétóre pentru bărbaţiĭ însuraţĭ. Aşa, de pildă, lăutarul, trecênd pe lîngă o copilă din cercul danţuluĭ, ĭĭ cântă:

Ţis'a badea c'a veni
Luna 'n cer când s'a ivi...

„Şi apoĭ:

Pentru tine am tras tóte,
Ş'apoĭ ḑicĭ că nu se póte?
Am să mor, n'am să trăesc
Pîn' ce-o să te dobândesc...

„Pe urmă, apropiindu-se de badea în altă parte a cercului, îĭ arată mândra cu ochĭul, şi ḑice în trécĕt:

Să te ducĭ, voĭnice, ducĭ
In livada cea de nucĭ,
Că te-aşţéptă nu sciŭ ce
Şi-ĭ găsi o florice...

„Badea şi cu fata se întâlnesc cu ochiĭ: copila se roşesce, plécă capul în jos, uitându-se în pământ, ĭar voĭnicul ridică capul şi 'şĭ rĕsucesce mustéţa; lăutarul continuă maĭ departe, şi alăturându-se de vre-un bărbat îĭ cântă:

Sărmanul bărbatul prost,
Bun odor la casă-a fost,
Orĭ-ce vede
Nu maĭ crede...

„Bărbatul se mănĭă, dănţuitorĭĭ rîd cu hohote şi se uită la femeea odcruluĭ lîngă care s'a oprit lăutarul ḑicând:

Ilenuţa dela Piatră,
Cu percica retezată,
Ce-aĭ fermecat lumea tótă,
Vin să te sărut odată!...“

Aşa se petrece când cântă lăutarul; adevĕrata însă b ă t a e d e j o c este atunci când flăcăiĭ ceĭ jucătorĭ încep a improvisà eĭ-înşiĭ câte o e p i g r a m ă din cele aşa numite „strigăturĭ“ saŭ „chiuiturĭ“, prin care ţeaŭ peste picĭor pe unul din jucătorĭ, saŭ pe o fétă, saŭ pe o nevéstă cu bărbatul eĭ, saŭ pe cine-va din ceĭ ce asistă la joc.

Privind la un rival fără mustéţă, jucătorul îĭ chiue:

Dragu-mi-ĭ fecĭorul spân,
Că'ĭ şi tĭnĕr şi bătrân!...

Vĕḑênd o babă, pe care are necaz că'l vorbise unde-va de reŭ:

Ucigă-te crucea, drace!
Ce nu daĭ babelor pace?
Să maĭ facă rugăcĭunĭ,
Să nu tot pórte minciunĭ!...

Zărind afară din horă pe un preut:

Fă-mĕ, Dómne, cum îţĭ place,
Numaĭ popă nu mĕ face:
Să mânc pită
Bombăită
Şi colacĭ
Dela săracĭ!...

Pentru a păcăli pe o fétă:

Tótă féta
Sare balta,
Numaĭ ştirba
Scóte limba,
Da şi órba pipăia,
Drăguţ, să saie şi ea!...

saŭ:

La mândruţa jucăuşă
E gunoĭul după uşă;
La mândruţa 'n joc bărbată
Curtea nu e măturată;
La mândruţa 'n joc voĭnică
Spală óla tu, pisică!...

şi ca să nu se supere féta:

Păseruĭcă de pe culme,
Iértă-mĕ, mândro, de glume,
Că nu'ĭ om să nu gluméscă
Şi să nu pĕcătuéscă!..

Sînt miĭ de asemenĭ „strigăturĭ“ ironice saŭ sarcastice, prin carĭ jocul poporan la Românĭ se deosebesce cu desăvîrşire de sentimentalismul cântecelor analóge la Italienĭ şi la ceĭ-lalţĭ Neo-latinĭ.

Iată de ce a *bate* j o c, la noĭ şi numaĭ la noĭ, este nu atâta „danser“ pe cât „se moquer, persifler, ridiculiser“, singurul sens, cu care acéstă locuţiune

s'a respândit în graĭul poporan și a dat apoĭ nascere cuvintelor batjoc, batjocură, batjocuresc.

Noul Testament din Bălgrad, 1648, Luc. XXIII, 35:

Și sta oamenii de previia, *bătându*-și giocŭ de elŭ...	Et stabat populus spectans, et deridebant eum...

Ibid. Matth. XXVII, 31; Marc. XV, 10:

Și déca'ș *bătură* giocŭ de elŭ, dezbrăcară de pre elŭ veșmântulŭ...	Et postquam illuserunt ei, exuerunt eum chlamyde...

Coresi, Omiliar 1580, quat. XXIX p. 13: „frămsețe lumiei și grija bunătăției cu céĭa ce înșală pre noi draculŭ și-șŭ *bate* jocŭ...“

Mitropolitul Varlaam, Omiliar 1643, I, f. 71 a: „și'lŭ vor da pri'însŭ limbilorŭ și'șŭ vor *bate* ğocŭ di'nsulŭ...“

Ibid. I, f. 363 a: „să vedemŭ pre alți oaspeți la masă și să dzicem: dară ačasta ce ĭaste? de carii ne-am răsŭ și ne-am *bătut* ğoc și ne-au părut că săntŭ fără de mente și nebuni...“

Miron Costin, Letop. I. p. 338: „ce le este lor [păgânilor] a *batere* jocurĭ pre creștinĭ?..“

v. *Batjoc.*

6°. *bat* = resun.

Sînt unele instrumente musicale, și tocmaĭ dintre cele maĭ primitive, carĭ nu funcționéză fără a fi lovite; ĭar pentru ca ele să execute o bucată, trebuĭ ca lovirea să fie de maĭ multe orĭ în șir, adecă să fie o adevĕrată bătae. Acéstă bătae se produce cu un bețișor la tobă, cu o pénă de gâscă la cobză, maĭ ales însă cu degetele, ca la telincă, la fluer, la flaut, la trișcă, la caval, la cimpoĭu. Numaĭ asemenea instrumente *bat*, pe când cele fără bătae ḑic, o deosebire pe care o observă fórte bine deja mitropolitul Dosofteĭu, Psaltirea 1671 (ed. Bianu p. 273):

Bateți tâmpăna și dzâceți în lăute...

De asemenea la Ion Neculce, Letop. II p. 252: „zicea surlele și trămbițele și *bătea* dobele...“

v. *Ḑic.*

Axinte Uricarul, Letop. II p. 166: „mergea Chihaelele Pașilor, și pre urmă mergea mehterhanelele *bătând*...“, adecă „musica militară“.

v. *Mehterhané.*

Gheorgachi, Letop. III p. 327: „In câte ḑile aŭ fost zăbava Pașiĭ aicĭ, mehterhanéoa Domnuluĭ, după obiceĭul ce este de *bate* în tóte zilele nubet...“, adecă érășĭ musica militară.

v. *Nubet.*

Proverb:

Bate toba în Moldova
Și s'aude la Craĭova...,

un proverb, care descrie de minune resunetul diferitelor invasiunĭ, maĭ cu samă a celor căzăcescĭ și apoĭ rusescĭ, de câte orĭ treceaŭ Nistrul și maĭ târdiŭ Prutul.

Basmul „Fata săraculuĭ“ (Ispirescu, Legende p. 75): „Dară *bate* toba la urechea surduluĭ. Adecă, de! Ce să ḑicĭ? Ar fi fost și eĭ, póte, maĭ îngăduitorĭ și maĭ cu răbdare, dar burta le da ghies și 'ĭ făcea de multe orĭ să fie ne'nțelegĕtorĭ...“

Cântec din Ardél:

Auḑĭ, mândră, doba *bate*...
Maĭ remâĭ cu sănătate!...

(I. B., Trans., 298)

Altul:

Când mĕ puĭu să odihnesc,
Doba 'mĭ *bate* să pornesc,
Doba 'mĭ *bate* de pornit,
Nu cată că 's ostenit!...

(Ibid. 302)

v. *Dobă.*

La Macedo-românĭ se ḑice de asemenea: „a *bate* fluerul saŭ fluera = a sufla în fluer, a cânta cu fluerul“ (L. M.), din causa bătăiĭ cu degetele pe gaurele flueruluĭ.

Tot atât de neapĕrată este bătaea, în sensul cel obicĭnuit al cuvîntuluĭ, la clopot, pe care 'l *bate* limba, şi la tócă, pe care o *bate* cĭocanul.

Colindă din Dobrogea:

Bre, dascăle Constantine,
De tocat vremea ne vine;
Eşĭ afară,
Suĭ pe scară
La dalba clopotnicĭóră,
De treĭ orĭ tu *bate* 'n tócă
Să s'audă 'n valea sécă,
Noue orĭ tu *bate* 'n clopot
S'audă norodul tot...

(Burada, Călĕt. 47)

A. Odobescu, Scrierĭ t. I p. 105: „Clopotele bisericeĭ domnescĭ din tîrguleţul Bucurescilor *bătеaŭ* cu glas jalnic şi treptat...“

Delavrancea, Paraziţiĭ p. 301: „rĕspunseĭ c'un glas ce 'mĭ tremura ca şi cum cine-va ar fi *bătut* tóca pe beregata mea...

v. *Clopot.* — *Tócă.*

Dela clopot şi dela tócă se trece d'a-dreptul la glasul pe care 'l scóte un césornic, când *bate* césul.

I. Văcărescu p. 527:

Ce auḑirĭ d'o dată!
Ce taĭnic glas ascult!
Simt césul c'o să *bată*
Ce 'l aşteptam de mult...

Doĭnă din Ardél:

Când *bătea* césul la unul,
Eram gata ca păunul;
Când *bătea* césul la doĭ,
Eram cu mândr'amîndoĭ;
Când *bătea* césul la trĭĭ,
Ne jucam ca doĭ copiĭ...

(I. B., Trans. 299)

Alta:

Când va *bate* mĭeḑ-de-nópte,
Trĕcă-te sudorĭ de mórte...

(Ibid. 259)

v. *Cés.*

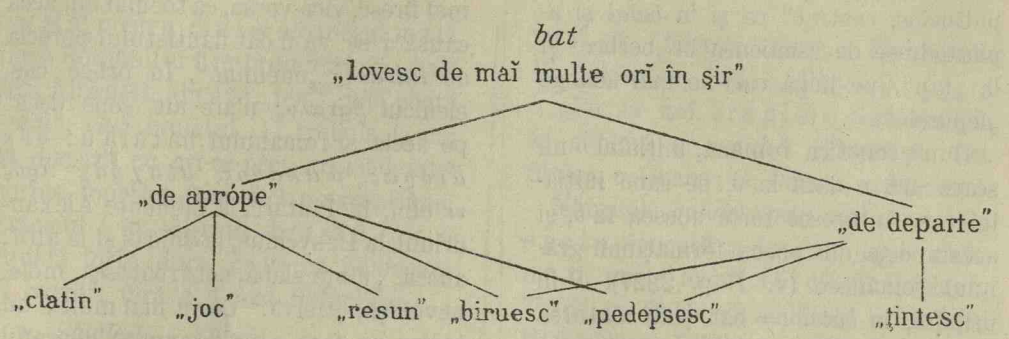
Ast-fel *bat* căpĕtă treptat sensul secundar de resun, în care noţiunea cea fundamentală de bătae materială despare de tot în: „cânele *bate*“ sinonim cu „cânele latră“. Şi despre vulpe se ḑice tot că *bate.*

v. *Câne.*

Figurat, e fórte energică expresiunea „a *bate* cu gălcévă urechile“ în Pravila luĭ Mateiŭ Basaraba 1652, p. 483: „nu cum-va să mérgă la înpăratulŭ saŭ la domnŭ să *batâ* cu gâlčavâ urechile luĭ...“ = „cu plângerĭ, cu judecăţi“.

In acest mod, din sensul cel fundamental al luĭ *bat:* „lovesc de maĭ multe orĭ în şir“ se desvóltă de 'ntâĭu cele doŭ aspecturĭ: „lovesc de aprópe“ şi „lovesc de departe“; apoĭ din ambele aspecturĭ de o potrivă se desfăşóră sensurile secundare „biruesc“ şi „pedepsesc“; în fine, din aspectul „lovesc de aprópe“ se nasc sensurile secundare „clatin“, „joc“ şi „resun“, ĭar din aspectul „lovesc de departe“ sensul secundar „ţintesc“, fără a ne opri aci asupra unor sensurĭ terţiare, arătate sub cele secundare.

Biografia cea semasiologică a cuvîntuluĭ se resumă ast-fel în următorul tabel:

v. *Abat.* — *Bătălău.* — *Bătaiă.* — *Bătăliă.* — *Bătăiaş.* — *Bătăios.* — *Bătător.* — *Bătătură.* — *Bătăuş.* — *Bătélă.* — *Bătelisce.* — *Bătucesc.* — *Bătut.* — *Desbat.* — *Sbat.* — *Străbat...*

[2] **Bat.** — v. *Bét.*

[3] **Bat.** — v. *Bătescĭ.*

Batàc, s.; „bourbier, marais". Cuvînt înregistrat de Cihac (II, 547), de unde l'a luat şi d. Şaĭnénu: „*batac* = loc smîrcos" (Elem. turc. 14), derivându'l ambiĭ din turcul bathak „bourbier", fără nicĭ un text saŭ vre-o altă probă, care să dovedéscă că el circulézĭ în adevĕr saŭ a circulat vre-o dată în graĭul românesc.

v. [1] *Turc.*

Batàl (plur. *batalĭ*), s. m.; t. pastor.: bélier châtré, mouton; bouc châtré. Berbec întors. Berbec bătut. Câte-o-dată ţap bătut.

„Când un berbec este scopit, se numesce *batal*. Acésta o fac numaĭ locuitoriĭ carĭ se ocupă cu crescerea oilor, pentru a avé pe lîngă carne bună şi seŭ mult, căcĭ un berbec nescopit nu se îngraşă aşa de tare" (M. Busuioc, Sucéva, c. Paşcanĭ-Stolnicenĭ).

„*Batal* este berbecul întors, ĭar cel lăsat de rudă saŭ de prăsilă se chĭamă taur..." (I. Vişoĭanu, Muscel, c. Măţăŭ).

„Dacă berbecii se castrézĭ, se ţic *batalĭ*, şi oile dacă îmbătrânesc — babane" (V. Mircea, Iaşĭ, c. Copoŭ).

„*Batal*, berbecul dela doĭ anĭ în sus" (C. Păsculescu, Brăila, c. Suţescĭ).

„Şi la ţap scopit se ţice *batal* (G. Munténu, Covurluĭu, c. Jorăscĭ).

Jipescu, Opincaru p. 48: „Ce'ţĭ pare maĭ blând, maĭ plăpând ca oiţili, berbeci, mĭeórili, *batali*...?"

D. Saĭnénu (Elem. turc. 14) căuta de 'ntâĭu originea acestuĭ cuvînt în turco-arabul battāl „oisif, aboli, vieilli"; apoĭ renunţând cu drept cuvînt la acéstă etimologiă, admise (Dicţ. rom.-germ. 36) că *batal* „bélier châtré" se trage din verbul bat, şi anume din bat un berbece „châtrer un bélier".

Să începem prin a urmări filiaţiunile luĭ *batal* la Românĭ.

Peste Carpaţĭ, după Lexiconul Budan, ne întîmpină augmentativul bătălău cu sensul de „mulierosus, effoeminatus, ein weiberhafter Mann", în care sufixul augmentativ -ău s'a adaos la tulpina *batal*.

Afară de *batal*, Românĭĭ aŭ pe vătuĭu cu femininul vătue.

Costinescu: „Vătuĭu=ĭepure mic."

Stamati: „Vătuĭu=berbec scopit."

Lexicon Budan: „Vătue = capră tînără, capra novella, eine junge Ziege."

In vătuĭu, separându-se sufixul -uĭu, remâne tulpina vat, avênd acelaşĭ sens fundamental de „slab, ne-

putincios, castrat“ ca și 'n *batal* și aplicându-se de asemenea la „berbec“ și la „țap“, pe lîngă carĭ se maĭ adaoge „ĭepurele“.

După fonetica română, inițialul *b* nu scade nicĭ o dată la *v*, pe când inițialul *v* se întărește fórte adesea în *b*, și acésta deja din epoca formațiunĭĭ graĭuluĭ românesc (v. *B* p. 2227). Prin urmare, în *batal* (= bat + al) alăturea cu vătuĭu (= vat + uĭu) tulpina cea prototipică est vat-, nu bat-, adecă *batal* represintă o formă primitivă vatal.

In acéstă formă merită o deosebită atențiune sufixul -al. Cum-că acest sufix a existat o dată în limba română, dovadă este cuvîntul fătălău „hermaphrodite“, compus întocmaĭ ca bătălău, adecă dintr'o tulpină fĕtal = fétă + al. La vechiĭ Romanĭ se află o singură vorbă cu sufixul -allus, anume hirquitallus „pârcĭu.“ La Tracĭ însă un sufix -al- pare a fi fost fórte respândit, judecând după numĭ proprie ca: Dizala, Diszatral, Attalus, Σαδάλας, Zantiala, *Μοκατράλης* etc. (cfr. Dumont, Monum. figurés, 1877, 66, 78—81). Probabilitatea este dară, că în *batal* = vatal, ca și 'n fătal, noĭ avem a face cu un sufix remas Românilor dela Dacĭ.

Să trecem acum d'a-dreptul la vechĭul grec *βάταλος*, a căruĭ asemĕnare fonetică și logică cu bătălău o observase deja Lexiconul Budan.

De câte orĭ acest cuvînt ne întîmpină în texturĭ elenice (cfr. Henr. Stephanus, ad voc.), tot-d'a una îl însoțesce o explicațiune despre ceea-ce însemnézĕ, probă că era o vorbă puțin cunoscută în literatură. Neputêndu'ĭ găsi o origine grecéscă, Elenĭĭ pretindeaŭ că el s'a născut dela numele propriŭ *Βάταλος* al unuĭ flautist, care cel de'ntâĭu va fi eșit pe scenă încălțat femeiesce, deși este lucru maĭ firesc, vice-versa, că tocmaĭ din acea causă i se va fi dat flautistuluĭ porecla de *Βάταλος* „éfféminé“. In orĭ-ce cas, elenicul *βάταλος* n'are alt sens decât pe acela al românuluĭ bătălău: *οὐκ ἄνδρας, μαλακός, αἰσχρὸς πρός τι* etc., la Plutarc, la Climente Alexandrinul, la Hesychius, la Suidas și la altĭĭ; adecă: „ființă slabă, nebărbătéscă, móle, nevoĭașă, pasivă.“ Ce-va maĭ mult; un indice ne face a crede cum-că în graĭul cel poporan la vechiĭ Grecĭ *βάταλος* era chĭar al nostru *batal* „bélier ou bouc châtré“. Vestitul Demosten avusese în viéța sa două porecle: în tinerețe poporul îĭ dicea *βάταλος*, la bătrânețe: *ἀργάς*. Porecla cea bătrânéscă *ἀργάς* însemnézĕ „șérpe“, arătându-se prin ea că Demosten era saŭ avea renumele de a fi viclén ca un șérpe. Dar atuncĭ nu cum-va tot un nume de animal va fi fost și porecla cea tineréscă *βάταλος*? „Pe Demosten, dice Libanius (ap. Phot., Myriobibl. ed. 1612 p. 1480), îl numĭaŭ *Βάταλος* fiind că în tinerețe el fusese neputincĭos: *ἀσθενής*, și șubred: *νοσώδης*“, adecă un adevĕrat „eunuc“, un *batal*. Ast-fel între cele două porecle: *ἀργάς* și *βάταλος*, se stabilesce o perfectă corelațiune.

Cuvîntul nefiind indigen la vechiĭ Grecĭ, ĭar la Românĭ el neputêndu să fie decât numaĭ o moștenire dacică de 'mpreună cu o mare parte din terminologia nóstră curat pastorală, resultă că în limba Tracilor în genere, a celor nordicĭ dela Dunăre ca și a celor sudicĭ de lîngă Elada, există vorba vatal- cu sensul de „dobitoc scopit“, fie berbec, fie țap, fie alt animal domestic, de unde a căpĕtat'o apoĭ atât vechiĭ Grecĭ precum și colonia latină din Dacia.

Ca observațiune în trécĕt, finalul -al într'un cuvînt de o origine sigură tracică ne întîmpină nu numaĭ în *batal*,

dar și al nostru mal = albanesul malĭ. Dacă Românii ar fi împrumutat pe „mal“ dela Albanesĭ, am avé „maĭ“, nicĭ odată „mal“, căcĭ muĭatul -lĭ trebuĭa la noĭ să dispară cu orĭ-ce preț, urmând uneĭ norme fonetice fără nicĭ o excepțiune. Tracicul *l* în *-al* cată dară să fi fost o liquidă fórte dură, ce-va ca polonesul „*l* barré“, fără a fi fost reduplicat.

v. *Bătălău*. — *Vătuĭu*.

Batalamà (plur. *batalamale*), s. f.; quittance, reçu. Inscrisul prin care se adeverésce că datoria s'a plătit. O cĭudată scurtare din turcul battal-etmèk „abolir, anéantir“. Se dice cu o nuanță comică: dă'mĭ o *batalama* la mână; dă'mĭ *batalamaua*, nu'mĭ ajunge numaĭ cuvîntul din gură. Locuțiune proverbială: „A face capul *batalama* = a zăpaci, verwirren“ (Șaĭnénu). In epoca fanariotică, din turcul battal se maĭ formase verbul batalisesc „abandonner“ cu substantivul batalisire (Dr. Polyzu), a cărora durată în graĭu a fost maĭ mult decât efemeră.

v. [1]. *Turc*.

Batàlă s. **vatàlă** (plur. *batale*, *vatale*), s. f.; t. de tisser.: ros, tavelle du métier. O parte a stativeĭ saŭ a resboiuluĭ de țesut. Sinonim cu brâglă, care se întrebuințéză maĭ ales peste Carpațĭ, pe când *batală* saŭ *vatală* circuléză pretutindenĭ în Moldova și în Muntenia. Se aude maĭ ales la plural, ca și brâgle, fiind-că se compune din nesce bețe paralele, între carĭ la mijloc se prinde așa numita spată a resboiuluĭ.

„*Batale* saŭ *vatale*, unéltă în care stă aședată spata pentru bătaea saŭ îndesirea firelor țesute...“ (G. Voĭcu, Tecuciŭ, c. Stănișescĭ).

„In *vatale* se pune spata cu torțul“ (P. Căderea, Némț, c. Bistricĭóra; N. Petricénu, Iașĭ, c. Popescĭ).

„Pe la noĭ brâglele dela resboiŭ se chĭamă și *vatale*“ (Făgăraș: Ios. Stoĭca, c. Ohaba; G. Dobrin, c. Bucĭum).

Mărginile *bataleĭ*, prin carĭ se reține spata, apucată ca într'un jug, se chĭamă în unele locurĭ fălcĭ (T. Crișianu, Trans., c. Cugieru), în altele mânĭ (P. Michailescu, Brăila, c. Cécâru).

Cihac (I, 23), fără a'și fi dat ostenéla de a afla cu precisiune ceea-ce este *batală*, ĭ-a căutat originea după simpla aseměnare fonetică cu bat, deși tocmaĭ ea nu bate de loc, acéstă sarcină aparținênd numaĭ spateĭ. Din aceĭași causă Cihac a confundat *batala* cu bătélă „trame“, carĭ n'aŭ a face una cu alta, *batală* fiind o parte de instrument, ĭar bătélă o parte din țesetură. Singurul lucru bun la Cihac în acéstă privință, este că el constată ambele forme *batală* și *vatală*, recunoscênd tot-o-dată că Bulgariĭ aŭ luat pe vatală dela Românĭ, pe când d. Șaĭnénu (Dict. rom.-germ. 411) crede, din contra, că Românii aŭ luat *vatala* dela Bulgarĭ.

v. *Bătélă*.

Să examinăm cestiunea.

Chĭar dacă *batală* ar avé funcțiunea de a bate, pe care n'o are, totuși forma colaterală *vatală* ar împedeca înrudirea acestuĭ cuvînt cu verbul românesc bat, al căruĭa inițial *b* nu póte să trécă în *v* (v. *Batal*). Finalul -ală, pe de altă parte, ne amintesce neutriĭ slavicĭ cu sufixul instrumental -ло (= -дло), trecuțĭ regulat la Românĭ în femininul -ală: „cesală“, „zăbală“, „tînjală“ etc. (v. [1]. [2]. *-ală*). In terminologia românéscă a țesutuluĭ vorbele slavice, maĭ ales cele de proveniență serbéscă, sînt numeróse în genere; ĭar în specie cu același sufix -ло ne întîmpină acolo femininul „sucală“ = serbul neutru „su-

kalo", literalmente „torcĕtóre" dela сѹкати „tórcere". In fonetica serbéscă inițialul *v* represintă adesea pe paleo-slavicul хв; și, între altele, trec la Serbĭ în *v* anume derivatele paleo-slaviculuĭ хват „apuc":

vat = хват,
vataně = хватаньѣ,
vatati = хватати,
vatiti = хватити,
vatlĭika = хватлика...

In vechea serbéscă trebuĭa dară să fi fost, ca nume al bârgleĭ dela resboiŭ: v a t a l o = хвата́ло „unéltă care apucă spata", după cum în realitate o a p u c ă, de unde prin împrumut s'a născut apoĭ d'a-dreptul al nostru *vatală*, pe care fonetica românéscă l'a întărit după aceea pe a-locurĭ în *batală*, deși variantul cu *b* a remas puțin respândit. Dela Românĭ, sub forma cea feminină care nu póte să fie slavică, ba încă tocmaĭ sub forma feminină cea articulată românesce: *vatala*, aŭ împrumutat cuvîntul Bulgarilor: „ватала, la tavelle du métier de tisserand" (Bogorov). În acest mod, la Românĭ acest termen este serbesc, la Bulgarĭ însă el e curat românesc.

Genealogia cuvîntuluĭ este dară:

serbul v a t a l o = хвата́ло
|
românul *vatală (batală)*
|
bulgarul v a t a l a.

Bulgariĭ întrebuințéză în graĭu și pluralul românesc *vatale*, moldovenesce *vatali*, pe care 'l citéză Cihac.

v. *Bârglă*. — [2]. *Resboĭu*. — *Vatală*.

Bataliòn (plur. *batalióne)*, s. n.; t. milit.: bataillon. Un galicism, care a străbătut la noĭ de pe la începutul secoluluĭ XVIII prin terminologia militară ruséscă.

Nic. Costin, Letop. II p. 67: „șese *batalioane* de pedestrime ale Sveduluĭ și câte-va s t é g u r ĭ de călărime ce se numescŭ șvadroane, din-a-drépta din fruntea oștiĭ s'aŭ rupt și de nevoe la pădure s'aŭ tras..."

v. [1]. *Rus*. — *Stég*.

Batalisèsc
Batalisìre . — v. *Batalama*.

Bàtă. — v. *Bantă*. — *Bétă*.

Batâr s. **bàtăr**, adv.; au moins, du moins. Sinonim cu b a r e m, m ă c a r, î n c a ĭ, c e l p u ț i n. Cuvînt destul de respândit în popor. Este maghĭarul á m b á t o r, b á t o r „quoique, quand même" (Cihac). Peste Carpați se aude și o formă lungită b a t ă r ă ș (Mândrescu, Elem. Ungur. 39).

Noul Testament 1648, f. 205 a: „nu pentru destoĭnicĭa faptelorŭ, *batârŭ* că să cuvine să facemŭ fapte bune...", unde *batâr* - c ă însemnéză „deși", „quoique".

Țichindél, Fabule 1814 p. 60: „moșiĭ acestĭa, ca să scape de râsul și batjocura pruncilor, aŭ început unul câte unul a'și rade barba, până ce nu aŭ maĭ remas n i c ĭ *batâr* unul să se îngroape cu barbă..." = „nicĭ m ă c a r".

Ibid. p. 335: „nu ĭaste într'o mie de capete *batăr* unul, carele n'ar fi în stat șépte rânduri într'o zi să țină în minte..." = „c e l p u ț i n unul".

Balada „Petrea":

Batăr capul mi'ți lua,
Aduceți'mĭ pe Țurca,
Să'mĭ pun șéua pe dînsa,
Să'mĭ recoresc inima...

(Marian, Bucov., I, 50).

Cântec din Ardél:

De când s'a dus bădița
Mi'ĭ pustie ulița:
Mi'ĭ pustie
Numaĭ mie,

C'a ḑis că n'o să maĭ viel
Turturea fără soţie,
Eŭ tot creḑ c'o să maĭ vie
Batăr la sfînta Marie,
Cându 's copţĭ struguri 'n vie...

(I. B. Trans. 129).

Altul:

Ce focul, bade, te ţine
De nu viĭ séra la mine
Batăr la doĕ-treĭ ḑile?...

(Ibid. 237).

In limba nóstră literară *batâr* este şi maĭ rar decât barem.

v. *Barem.*

Bătărăş. — v. *Batăr.*

[1] **Bătcă** s. **băpcă**, s. f.; denier, vieille monnaie. Termen eşit de mult din întrebuinţare şi în privinţa căruĭa Cihac (II, 4) are dreptate când ḑice că e străin: ungurésce bapka şi batka „denier".

Dicţionar bănăţén MSS. circa 1670, (Col. l. Tr. 1883 p. 426):

„Bapkĕ. Grossus, obolus, denarius. „*Batkè*, idem."

Este unul din ceĭ fórte mulţĭ termenĭ străinĭ numismaticĭ, carĭ prin comerciŭ se furişéză atât de lesne în orĭ-ce limbă.

v. [2] *Ban.*

[2] **Bătcă** (pl. *batce* s. *bătce*), s. f.; chaploir, petite enclume dont se servent les faucheurs. O mică nicovală pe care se ascute cósa, adecă se bate cósa.

S. F. Marian: „*Batcă*, un instrument de oţel saŭ de criţă, pe care se bate cósa. Butuc de *batcă* se numesce lemnul pe care se înţepenesce *batca*.."

„*Batcă* este un instrument pe care se ascute cósa, batêndu-se cu un fel de cĭocan" (P. Sălăgianu, Némţ, c. Hangu).

Cuvîntul *batcă*, prin acelaşĭ sufix ca în hapcă, vine d'a-dreptul din bat, întocmaĭ după cum termenul francés corespunḑétor „chaploir" se trage din vechĭul frances „chapler = battre" (Littré).

v. 1. *Bat.* — *Cósă.* — *-că.*

[3] **Bătcă** (pl. *batce* s. *bătce*), s. f.; souricière. Cursă saŭ căpcană de prins şóreci. La intrarea şóreceluĭ în cursă, găurica pe unde întrase se închide cu sgomot printr'o bătae, de unde şi cuvîntul *batcă*, format întocmaĭ ca şi cel precedinte.

v. [2] *Batcă.* — *Bătae.*

[4] **Bătcă**, s. f.; t. de Zool.: sorte de poisson. „Pe la noĭ un fel de pesce se chiamă *batcă*" (I. Dan, Braila, c. Slujitorĭ-Albotescĭ). Să nu fie óre o formaţiune feminină dela batoc?

v. *Batoc.*

[5] **Batcă**, s. f.; t. de Zool.: pélican, pelecanus onocrotalus (S. F. Marian). Babiţă. Nu ne putem rosti asupra originiĭ acestuĭ termen, pe care Cihac (II, 4) îl crede a fi un deminutiv din babă, dar nu explică trecerea luĭ *b* în *t* în fonetica românéscă fără nicĭ o înriurire a analogieĭ saŭ a etimologieĭ poporane.

v. *Babiţă.*

Batèĭu. — v. *Bătescĭ.*

Bàte-lèla. — v. [1] *Bat.* — *Lela.*

Bàte-pòdurĭ. — v. [1] *Bat.* — *Pod.*

Bàtere (plur. *bateri*), s. f.; l'infin. de bat: action de battre dans toutes ses acceptions; battement. Se póte între-

buința ca substantiv abstract în tóte sensurile verbului bat: *baterea* cetății, *baterea* dușmanului, *batere* de cuĭu, *batere* de joc, *batere* de palme saŭ din palme, *batere* din picióre, *baterea* ĭepeĭ, *baterea* berbecului, *baterea* untului etc. etc.; în multe însă din aceste expresiuni figuréză maĭ potrivit și maĭ energic sinonimul bătae, ast-fel că ambele cuvinte urméză maĭ bine a fi studiate împreună.

v. [1] *Bat.* — *Bătae.*

Batîn. — v. *Bătescĭ.*

Batîstă (plur. *batiste*), s. f.; mouchoir de poche, batiste. Sinonim cu basma, dar numaĭ de buzunar, apoĭ de o stofă mult maĭ fină și servind tot-o-odată și la facerea rochilor. Rar pe la sătenĭ, cuvîntul totușĭ s'a respândit și pe la țéră. Este francesul batiste, după numele unuĭ fabricant (Littré).

Basmul „Porcul cel fermecat“ (Ispirescu, Legende p. 53): „... se dete jos și se tăvăli în noroĭu pînă se făcu una cu tina, apoĭ suindu-se ḑise mireseĭ să'l sărute. Bĭata fată, ce să facă? Scóse *batista*, îl șterse nițel la bot și'l sărută...“

Doĭnă din Moldova:

De 'napoĭ bade-aĭ veni,
Eŭ minténul țĭ-oĭu blăni,
Și cămeșa țĭ-oĭu călca,
Și *batista* țĭ-oĭu spĕla...

(Sevastos, Cânt. 172).

C. Negruzzi, O alergare de caĭ, II: „Fața eĭ era atât de slabă, atât de schimbată! Pelița eĭ sĕmĕna cu *batista* subțire, fără pic de viață; o mórte se vestĭa în ochiĭ eĭ schînteietorĭ...“

A. Odobescu, Scrierĭ III, p. 520: „Nemeșilor unguri, fiind poftiți la prânḑul împĕrătesc, nu se cuvine să se desculțe de cisme pe sub masă, nicĭ să bage degetele în bucate, nicĭ să'șĭ sufle nasul fără *batistă*...“

Delavrancea, Paraziții p. 237: „Ea apăru la feréstră; întinse o mână, o aduse la gură ușurel și lung, apoĭ o destinse repede; scuturâ o *batistă* albă... Mĕ chiămà?...“

Ibid. p. 283: „Vîntul pe care 'l făcea ea în fugă, îĭ flutura rochia ușurică de *batistă* albă cu bobițe negre...“

v. *Basma.*

Batgĭoc. — s. *Batjoc.*

Batgĭòcoră
Batgĭòcură } . — v. *Batjocoră.*

Batgĭocorèsc
Batgĭocurèsc } .—v. *Batjocoresc.*

Batjòc s. **batgĭòc** (plur. *batjocurĭ*, *batgĭocurĭ*), s. n.; dérision, risée. Acéstă formă substantivală nu ne întîmpină de loc în dicționare, deși ea nu este rară în vechile texturĭ, și n'a despărut de tot nicĭ din graĭul poporuluĭ, fiind în acelașĭ timp mult maĭ energică decât sinonimul batjocoră, căruĭa ĭ-a dat nascere.

E de tótă frumusețea idiotismul „joc și *batjoc*“ la Cantemir, Chron. I p. 205: „într'un chip oare-carile de gĭoc și de *batgĭoc*, câte și câte félĭurĭ de schimonositurĭ și din zi în zi altele și altele una după alta schimbărĭ și mutărĭ în faptele și lucrurile omenești...“, unde se pipăe așa ḑicênd cu degetul originea cuvîntuluĭ *batjoc* din locuțiunea verbală bat joc, despre care noĭ am vorbit pe larg la locul seŭ.

Vom începe prin pluralul *batjocurĭ*, din care s'a născut d'a-dreptul substantivul batjocoră, ĭar mediat saŭ împediat verbul batjocoresc.

Coresi, Psaltirea 1577, ps. CXVIII, 22:

Ĭa dela mine înputaré şi *batŭjocurile...*	Auferame opprobrium et contemptum...

unde este de observat grafica *batŭjocurile*, „БАТЬЖОКЪРИЛЕ“, în care prin litera ъ (*ŭ*) se mânţine separaţiunea între elementele cele constitutive bat şi joc.

Mitropolitul Varlam, Omiliar 1643. I p. 73 a: „ştiu ce mă va tămpina dela dănşi, ce *batgĭocuri* şi ce ocâri..“

Ion Neculce, Letop. II p. 382: „ca nişte oşteni păgâni ce era, tot stricăciunĭ făcea cu fel de fel de rîsurĭ şi *batjocurĭ* a fete fecĭoare şi a femeĭ înţălepte...“

Singularul *batjoc* se construesce maĭ tot-da-una cu în şi cu de la mitropolitul Dosofteĭu, Synaxar 1683, Oct. 20 (f. 75 a): „ĭară omulŭ, vădzândŭ că 'l ĭa în *batğoc*, nu'ĭ maĭ răspunsâ...“

Ibid. Noemv. 4 (f. 104 b): „Şi 'l dusără legat la Vavilonŭ de *batğocŭ*, ş'au murit acolo în robie...“

Acelaşĭ, Psaltirea 1673 (ed. Bianu p. 192):

Ce tu, Doamne, de dînşiĭ veĭ răde,
Cînd în laţŭ cu păgâniĭ s'or prinde,
De vorŭ fi de *batğocŭ*, de ocară,
Şi lĭ-a eşi vĭastĭa peste ţară...

Ibid. p. 223:

Ĭară cînd mă 'mbracŭ în strecătoare,
Le sînt de *batğocă* în sărbătoare:
Ceĭa ce bĭaŭ la crăşme mă cîntă...

v. 1° *Bat.—Batjocoră.—Batjocoresc.—Bătae...*

Batjòcoră, batgĭòcoră, s. **batjòcură, batgĭòcură** (plur. *batjocore* s. *batgĭocore*, *batjocure* s. *batgĭocure*, *batjocurĭ* s. *batgĭocurĭ*), s. f.; dérision, persiflage, raillerie, risée, outrage. Cuvîntul s'a născut printr'o formă singulară analogică din pluralul vechĭuluĭ substantiv neutru batjoc: batjocurĭ, conservând acelaşĭ plural; ĭar din *batjocoră* s'a format apoĭ verbul batjocoresc. Natura compusă a luĭ *batjocură* din bat şi joc fiind pré învederată, în vechile texturĭ, din carĭ unele sînt reproduse maĭ jos, ne întîmpină câte o-dată scrierea БАТЬЖОКОУРЪ=*batŭjocură*, ca şi când ar fi două cuvinte despărţite prin obicĭnuitul ъ, ь (*ŭ*). Aglutinarea completă a ambelor elemente a produs forma poporană *bagĭocură*, bagĭocuresc, cu perderea luĭ *t*, care formă însă e de tot nouă. A fost o zăpăcire nepilduită din partea luĭ Cihac (II, 638) de a trage acéstă familiă de cuvinte atât de néoşă românéscă din grecul „*Βαγυρίζω* insulter, „outrager, offenser par des paroles, „*βαγύρισμα* insulte, outrage, offense, „*βαγυρισιής* impostor (Du Cange), cfr. „*βαγίζω* pleurer, crier“! Şi fiind-că Cihac pretindea, cu tonul cel maĭ afirmativ, cum-că: „batjocuresc n'a „pas du tout l'acception de se moquer „de quelqu'un, mais bien et seulement „d'insulter quelqu'un par des paroles „et même par des faits“, să începem prin:

Sinonimică.

Sinonimul cel maĭ des al luĭ *batjocură* este rîs „risée, dérision, moquerie“.

Omiliarul din Dél, 1644, p. 186: „când pui mâna ta întâĭ în frunte, după aceĭa în umărul direpţ sau în stâng, şi atunce pui pre pântece, ce cruce faci atunce? nu ĭaste acĭasta cruce, ce maĭ vrătos *batjocură* şi răs faci...“

Pravila Moldov. 1646, f. 108 a: „Cela ce să va însura de'ş va lua muĭarĭa călugăriţă, acéĭa nuntă nu e destulŭ că ĭaste de răsŭ şi de *batgĭocură* şi urâtă tuturorŭ, ce încă să cĭartă şi cu moarte...“

Pravila Mateĭu Basaraba, 1652 p.

152: „Trebue să fie mărturiile, carele vorŭ vré să arate vrăjmășiĭa bărbatuluĭ, să fie destoĭnici de-a să créderé, să nu fie rudă sau oamenii mueriĭ, nice să fie de răsŭ și de *batjocură*: oameni de cariĭ să nu'ĭ bage nimenilé nice într'o sémă...“

Mitropolitul Antim, Predice ed. Bianu p. 21: „pre toți ĭi hulim, pre toți ĭi grăim de reŭ, pre toți ĭi părîm, pre toți ĭi luăm în rîs și în *batjocură*, tuturor le ḑicem că sînt nebunĭ și fără nicĭ o socotélă...“

Ţichindél, Fabule 1814 p. 209: „așa s'au rușinat aicĭa, cât nu e vrédnic numaĭ de râs și de *batjocură*, ci încă și de jalé cé maĭ de pre urmă...“

Ibid. p. 174: „începe a sări asupra celor maĭ bunĭ decât dânsul, și așa rămâne de râs și de *batjocură* și némurilor din urmă...“

Ibid. p. 60: „ca să scape de râsul și *batjocura* pruncilor, au început unul câte unul a'șĭ rade barba...“

Zilot Românul, Cron. 88: „Și așa ajunseră casele dumnélor rîs și *batjocoră* némurilor, și încă începură a se și urî și a se pîrî uniĭ pre alțiĭ...“

Biblia Şerban-vodă 1688, Job. XII, 4:

... direptulŭ omŭ și fără de prihană s'au făcutŭ întru *batjocură*...	... justus vir et sine crimine venit in derisum...

Ibid. Job. XXXIV, 7:

Cine e omŭ ca Iovŭ, bându *batjocură* ca apa?...	Quis vir ut Job, bibens subsannationem sicut aquam?...

I. Créngă, Scrierĭ I p. 84: „(moșnégul peținḑ pentru purcelul seŭ pe féta împĕratuluĭ), multă vorbă, mult ţîs și mare nedumerire se maĭ făcuse la palat și în tóte părțile despre o astfel de *batjocură* ne maĭ pomenită...“

Tot aci, în legătură directă cu rîs, vine sinonimica luĭ *batjocură* cu mascară.

Cantemir, Ist. Ieroglif. (Mss. în Acad. Rom.) p. 47: „Deci uniĭ de mânie și de necaz să aprindĭa, ĭară alțiĭ cu *batjocură* în laude și cu mascara în pofală o lua...“

Dela acéstă noțiune fundamentală de „dérision“, „risée“, *batjocură* trece apoĭ la sensul de ocară, rușine, necinste...

Coresi, Psaltirea 1577, ps. XLIII, 14:

Pus'ai noi *batjocură* vecinilorŭ noștri, întărâtare și ocărâre ce sântŭ împrejurulŭ nostru...	Posuisti nos opprobrium vicinis nostris, subsannationem et derisum his qui sunt in circuitu nostro...

Ibid. ps. LXXVIII, 4:

Fumŭ *batŭjocură* vecinilorŭ noștri...	Facti sumus in opprobrium vicinis nostris...

Șĭapte taine, 1644, p. 239: „să nu fie bărbatulŭ de 50 de aĭ și fata de 12, sau muĭarĭa de 50 și bărbatulŭ de 20 de aĭ, că acéĭa nu ĭaste nuntă, ce ĭaste o *batŭgĭocură* și o ocară și din nafară de direptate și lucru plinŭ de rușine și numaĭ ce ĭaste de răsŭ și de graĭurile oamenilor și de mustrare și ponoslu în tot cĭas...“

Silvestru, 1651, ps. XXI, 7:

Ĭară eu sântŭ viĭarme și nu om, *batgocură* oamenilorŭ și ocară nărodului...	Ego autem sum vermis et non homo, opprobrium hominum et abiectio plebis...

Ibid. ps. XXX, 14:

... Că audziĭu *batğocura* a mulți...

... quoniam audivi uperationem multorum...

Ibid. ps. LXVIII, 8:

... pentru tine am suferit *batğocură* și acoperi ruşinĭa faţa mĭa...

... propter te sustinui exprobrationem, operuit confusio faciem meam...

Ibid. ps. LXXIII, 12:

Dâ vecinilorŭ noştri de şiapte ori în sănulŭ lorŭ *batğiocura* ce batğiocorirâ pre tine...

Redde vicinis nostris septuplum in sinum eorum opprobrium ipsorum quod exprobaverunt tibi...

Mitropolitul Dosofteĭu, Synaxar 1683, Oct. 29 (f. 94 a): „şi ocără idoliĭ luĭ toţŭ, defăĭmându'ĭ pre rândŭ: carele din ce *batŭğocură* 'ĭ scornitŭ...“

Cantemir, Cron. I, 284: „[Valerian] biruit fiind la bătae, viu au căzut pre mâna luĭ Sapor împăratul Persilor, unde Sapor în mare *batğiocură* şi ocară ţiindu'l, când vré să încalece pre cal, în loc de scăueş supt picĭóre îl siliĭa de să supuné...“

Omiliarul din Dél, 1644, p. 182: „*batjocura* şi fără-cinsté rabdâ, ca să te proslăveşti tu şi cinste să ĭaĭ...“

Ţichindél, Fabule 1814 p. 483: „De nu vré fi fost Petru cel Mare împăratul Moscalilor, până astăzĭ se vré închina Moscaliĭ picĭoarelor de măgarĭu, căcĭ începuse călugărĭĭ lor a le purta prin ţéră; însă pre el l'au luminat Dumnezeu: le adună şi le îngropă, ca să nu se facă acéstă ruşine şi *batjocură* Creştinilor...“

Delavrancea, Paraziţiĭ p. 119: „Toţĭ vor insulta pe un nenorocit? Ce crimă a comis pentru ca să merite o asemenea *batjocură?* Cosmin fu coprins de o milă nemărginită...“

Balada „Darie şi potera“:

Stînsu-mi-s'ar fi lumina
Maĭ 'nainte de-a 'ţĭ da mâna,
Decât să remâĭu vĕdană
Fără casă, fără hrană,
Fără milă de bărbat,
Spre *batjocura* din sat...

(Marian, Bucov. I, 11).

E fórte interesant următorul pasagĭu din Codicele Voroneţian circa 1500 (ed. Sbiera p. 10, Act. Apost. XIX, 31):

Urii ce era dintru Asia începători, fiindu lui ĭubiţi, treméseră la elu de lu rugară se nu 'ş dé siinre întru zboriste întru *batğocură*...

Quidam autem et de Asiae principibus, qui erant amici ejus, miserunt ad eum rogantes ne se daret in theatrum...

unde în Noul Testament din 1648: „să nu ĭasă în teatru“, ĭar în Biblia Şerban-vodă 1688: „să nu dĭa pre sine la privélă“. Este învederat că în Codicele Voroneţian expresiunea „întru zboriste întru *batğiocură*“ are vechĭul sens teologic pejorativ despre representaţiunile scenice ca nesce lucrurĭ nerusinate, nesce mascarale.

v. *Mascara.*

In acelaşĭ înţeles se rostesc vechile legĭ românescĭ despre ne-cinstea lăutarilor.

Pravila Mateĭu Basaraba, 1652, p. 191: „Alăutarĭulŭ, carele zice cu vioara şi alăuta pre la târgure şi pre la zborure şi pre la nunte, nu poate să ĭa fată de omŭ bunŭ saŭ de boĭarĭu, că unii ca aceĭa săntŭ *batjocură* luĭ Dumnezeu şi oamenilor...“, unde este de observat şi construcţiunea luĭ *batjocură* cu dativul.

In acest mod *batjocură* devine antitesă cu cinste.

Urechea, Letop. I p. 139: „maĭ apoĭ nice aĭ săĭ nu'l băga în samă, ce era în zavistia celor de casă şi în *batjocora* tuturor; aşa şi cinstea den zi în zi micşurându-i-se, de inimă rea puţin de n'aŭ murit...“

Ţichindél, p. 452: „sau spre vecînica cinste şi mărire, dacă sânt buniĭ, sau, dacă sânt răĭ şi netrébnicĭ, spre vecînica *batjocură* să rămână...“

Laurian şi Massim stabilesc destul de bine o gradaţiune între bătae de joc şi între *batjocură*, carĭ amîndoue îşĭ aŭ punctul de plecare în rîs, dar bătaea de joc nu este decât „o satirisare, care póte fi cât de împungătóre şi amară, însă nu ţintesce nicĭ decum la despreţ, umilire şi desonorare, carĭ sînt tot-d'a-una motivul şi ţinta *batjocureĭ*: îmĭ place rîsul, dar nu sufĕr *batjocura* dela orĭ-cine ar veni...“

Este fórte poporană locuţiunea: a fi de *batjocură*, a remâné de *batjocură*, care figuréză şi în înjurăturĭ: fire-aĭ de *batjocură!* remânere-aĭ de *batjocură!* De asemenea: a ajunge de *batjocură*, a ţiné pe cine-va de *batjocură* etc.

Urechea, Letop. I p. 180: „nu numaĭ călca obiceele ţerĭĭ şi jacurĭ făcea, ce şi legea cu totul rămăsese de *batjocură*, decĭ cu toţiĭ 'sfătuindu-se, maĭ cu dédinsul Tomşa hatmanul, ca să scóţă pre Despot-vodă den domnie...“

Ţichindél, Fabule 1814 p. 12: „Vulpoĭul nu numaĭ nu omenéşte, ci încă tréce cu vedéré şi de *batjocură* ţine pre domnul său, adecă pre Leu...“

Basmul „Porcul cel fermecat“ (Ispirescu, Legende p. 52): „Ea nu maĭ voĭà să mănânce, nu se maĭ gătĭa, nu maĭ eşĭa la plimbare; voĭà să se lase să móră, maĭ bine decât să ajungă de *batjocura* lumiĭ...“

Cu un sens apropiat, se póte dice: în *batjocură*.

Omiliarul din Dél, 1644, p. 182: „cu veşmânt mohorât înbrâcat în *batjocură* şi pre cruce fără milă cu ascuţite piroane ţintuit...“

Tot acolo adverbial: cu *batjocură*: „mulţi deîntru voi vor zice mie cu *batjocură:* nu avem a ascultaré acéste cuvinte...“

Spre *batjocură*:

Viéţa luĭ Nifon, MSS. din 1682, ed. Erbicénu p. 64: „preoţilor de prin satele lor tuturor le-au tăĭat nasurile spre *batjocura* bisericii...“

Laurian-Massim: „A se face, a ajunge, a fi *batjocură;* a se face, a ajunge, a fi de *batjocură:* nu voĭu să fiŭ *batjocura* nimenuĭ; nu vrem să ne facem de *batjocura* lumiĭ. Intre expresiunile: a se face, a ajunge saŭ a fi *batjocură*, şi expresiunile: a se face, a ajunge saŭ a fi de *batjocură*, este o diferinţă de înţeles, aşa că expresiunile fără prepositiunea de sînt maĭ energice şi ḑic maĭ mult decât cele construite cu de: cine se va face de *batjocură*, merită prin purtarea sa *batjocura*, dar expresiunea în sine nu implică că *batjocura* meritată i se şi aplică în faptă de către cine-va; din contra, cine se face *batjocură*, acela nu numaĭ merită prin a sa purtare, dar şi sufere în faptă *batjocura...*“

Acéstă observaţiune despre *batjocură* fără de este fórte justă.

Un exemplu:

Zilot Românul, Cron. p. 109: „boĭerĭĭ şi consulĭĭ ajunseră batjocură..“

Ibid. p. 118: „se unirĕ cu duhurile lor şi la fără-de-legĭ şi la despuĭerea norodulŭĭ şi la trufia drăcéscă, care Fanarioţiĭ o aŭ avut strămoşéscă, din care apoĭ scăḑură de tot şi ajunseră *batjocură* Grecilor...“

In ambele aceste pasage, locuţiunea

„de *batjocură*“ ar fi fost nu numaĭ maĭ puţin energică, dar încă ar fi expres nu tocmaĭ noţiunea de „bafoué“, ci maĭ curând pe aceĭa de „bafouable“.

In fine, cuvîntul funcţionézĕ cu sensul cam de „caricature, parodie“ în locuţiunile citate de Laurian-Massim: „nu mĭ-aĭ făcut cămeşă, ci *batjocură* de cămeşă; tu nu eştĭ om, ci *batjocură* de om...“ = cămeşă de rîs, om de rîs...

v. 1·*Bat.* — *Batjoc.* — *Batjocoresc*...

Batjocorésc s. **batgĭocorésc**, **batjocurésc** s. **batgĭocurésc** (*batjocorit* s. *batjocurit*, *batjocorire* s. *batjocurire*), vb.; prendre en dérision, tourner en ridicule, persifler, bafouer, se gauser, outrager. In graĭul poporan se aude şi forma de tot asimilată *bajocoresc* (*bajocuresc*) saŭ *bagĭocoresc* (*bagĭocuresc*), în care nu se maĭ recunosc cele doĕ elemente lexice constitutive bat şi joc, din carĭ s'a născut acest verb: fie prin mijlocirea substantivuluĭ feminin batjocoră, după cum ni se pare a fi maĭ probabil; fie din pluralul batjocurĭ al substantivuluĭ neutru batjoc; fie, în stîrşit, d'a-dreptul din locuţiunea verbală bat joc, prin acelaşĭ element formativ oresc ca în „josoresc“ din „jos“. Orĭ-cum ar fi, noţiunea cea fundamentală a luĭ *batjocoresc* este „se moquer de“. Numaĭ printr'o desvoltare ulterióră, întocmaĭ ca şi 'n batjocoră, el ajunge a fi sinonim cu necinstesc.

Noul Testament din Bălgrad 1648, Ep. Paul. ad. Galat. VI, 7:

Nu vă amegireţi, Dumnezău nu să *batgĭocuréşte*....	Nolite errare: Deus non irridetur...

Silvestru, 1651, ps. II, 4:

Celŭ ce vieţuĭaşte în ceriu ră-de-i-va, şi Domnulŭ *batgĭocori*-iva pre eĭ...	Qui habitat in coelis irridebit eos, et Dominus subsannabit eos...

Ibid. ps. LVIII, 9:

Ĭară tu, Doamne, răde-veĭ de eĭ, *batgĭocori*-veri toate limbile...	Et tu, Domine, deridebis eos, pro nihilo habebis omnes gentes...

Pravila Mateĭu Basaraba, 1652, p. 80: „Cela ce va grăi omuluĭ cuvinte bune, şi le va grăi cu hiclenşugŭ de 'l va *batjocori*, adecă va grăi peste piezĭ, acela se va pedepsi ca un suduitorĭu...“, unde amîndoĭ sinonimiĭ: *batjocoresc* şi grăesc peste piezĭ exprimă admirabil în graĭul curat poporan ideea de ironiă.

Cu aceĭaşĭ nuanţă de sens la mitropolitul Dosofteĭu, Synaxar 1683, Noev-24 (f. 150 a): „ĭară filosofiĭ âl *batgocurĭia*, aruncându-ĭ întrebărĭ şi cĭumilturĭ...“

Ibid. Ghen. 27 (f. 287 a): „şi cu spinĭ âl încununa, şi cădĭa în genunchĭ de 'ĭ să 'nchina *batgocurindŭ*, şi tot fĭalĭul de bat gocură făcându-ĭ..,“

Biblia Şerban-vodă 1688, Num. XXII p. 29:

Căce m'aĭ *batjocorit*, şi de-aş fi avut cuţit în mâna mé, te-aş fi junghiat...	Quia illusisti mihi, et si habuissem gladium in manu, jam transfixissem te...

Ibid. Neem. II, 19:

... ne-au *batjocuritŭ* pre noĭ şi veniră spre noĭ...	..subsannaverunt nos et venerunt super nos...

Ibid. Paralip. XXX, 10:

... şi să făcură ca cândŭ arŭ *batjocuri* pre eĭ şi ĭ-arŭ măscări..	... et fuerunt sicut irridentes eos et subsannantes...,

unde *batjocoresc* ne apare ca sinonim

cu măscăresc „dire des polissonneries, des saletés“.

Ţichindél, Fabule 1814 p. 255: „să *batjocorésţe* vecinu de vecin, satu de sat, ţara de ţară, şi toate noroadele unul de altul...“

Ibid. p. 186: „însăşĭ aceĭa carĭĭ béu la pomană pentru sufletul nostru, ne *batjocoresc* şi r â d de noĭ...“

Ibid. p. 200. „ce folos vom avé noĭ să spunem nenorociré noastră acelora, carĭĭ ne vor r â d e şi ne vor *batjocori*...“

Poienar-Aaron-Hill: „Persifler, a *batjocori* = a lua pe cine-va în rîs = a'şĭ b a t e j o c de dînsul spuindu'ĭ lucrurĭ linguşitóre pe care el le crede adevărate = a vorbi cu ironie, în b ă t a e d e j o c...“

Dela sensul „se moquer“ se trece immediat la acela de „ne pas respecter, mépriser“.

Cantemir, Divanul lumiĭ 1698, f. 43 b: „omeníasca minte cereştile s o c o t ĭ a s c ă, ĭară păminteştile să *batgĭocurĭască*...“

Mitropolitul Dosofteĭu, Synaxar 1683, Noev. 22 (f. 141 a): „Deci Tivurtie şi Valerianŭ *batğocurirâ* i d o l i ĭ, dzâcându: aceştĭa nu's dumnedzăĭ, ce sânt dracĭ...“

Ib. Oct. 13 (f. 626): „astătu naintĭa boĭarinuluĭ Lukianŭ, şi d e f ă ĭ m â n d u'lŭ şi *batğocurindu'*lŭ şi n e b ă g â n d ŭ s a m â n i c e 'n t r' o n e m i c â îngrozâturile şi răstiturile luĭ...“

Biblia Şerban-vodă 1688, Regn. I, XXVII, 42:

Şi văzu [Goliath] pre David, şi *batjocori* pre elŭ, căce elŭ era copilaşu...	Et vidit Goliath David, et c o n t e m p s i t eum, quoniam ipse erat puer...

Nic. Mustea, Letop. III p. 36: „Domnul pururea să fie ĭubitor adevărulŭĭ şi să se feréscă la voroave să nu fie deşirat, că Domnul la cuvânt nestătător şi la făgăduinţă pentru slujbe cu credinţă îndoită, aşa prietiniĭ îl vor uri şi 'l vor părăsi, cum neprieteniĭ îl vor *batjocori*...“

Zilot Românul, Cron. p. 91: „Acest Mitropolit Ignatie era fórte împodobit cu învĕţăturĭ şi cu alte darurĭ firescĭ; dar de trufiă mult se stăpânĭa, şi deosebit era ficlén fórte; ĭar pe d'asupra tuturor, multa învĕţătură, care la mulţĭ se întâmplă vătămătóre de suflet, îl surpa şi pe dînsul întru nebăgarea de sémă a dogmelor Apostolescĭ, pentru că maĭ naintea altora *batjocorĭĭa* p o s t u r i l e, până şi cel mare post al sfintelor Pascĭ, cu m â n c a r e a d e c a r n e.“

Jipescu, Opincaru p. 132: „Cât ăĭ trăi, hine, nu *bajocori* omenĭĭa, înţelepcĭunea şi prisosu...“

D e s p r e ţ u l aduce o c a r ă şi r u ş i n e, carĭ aceluĭa ce le îndură din partea altora i se par a fi n e d r e p t a t e şi c l e v e t i r e saŭ d e f ă i m a r e.

Coresi, Omiliar 1580, quat. X p. 15: „de ce vor o c ă r â şi vor *batjocuri* Jidovii, şi mai auzită şi mai arătată să fie acé minune...“

Ibid. quat. VI p. 7: „şi da-vorŭ elŭ păgânilorŭ, şi *bătŭjocuri*-vor elŭ, şi vor râni elŭ...“, unde este de observat grafica: **бътъжокърн**, în care pe de o parte *а* a trecut în *ă*, ceea ce ar indica o deplină asimilare a ambelor elemente constitutive b a t şi j o c, pe de altă parte însă, din contra, b a t este separat de j o c prin **ъ** (ŭ), care 'ĭ dă aparinţa unuĭ cuvînt deosebit.

Noul Testament din Bălgrad 1648, Ep. Paul. ad Rom. II, 23:

Carele cu légé te lauzi, cu călcaré legiei pre Dumnezău *batğocureşti*...	Qui in lege gloriaris, per praevaricationem legis Deum in h o n o r a s...

Ibid. Luc. XX, 11:

Ĭară elŭ trimése şi altă slugă; ĭară eĭ şi acela'lŭ bătură, şi *batgiocorindu'* lŭ trimisără'lŭ desărtŭ...

Et addidit alterum servum mittere. Illi autem hinc quoque caedentes, et affi cientes contumelia, dimiserunt inanem...

Ibid. Matth. XXII, 6:

... alţii prinsără slugile lui, *batgiocurirâ*-i şi-i omorără...

. . reliqui vero tenuerunt servos ejus, et contumeliis affectos occiderunt...

Silvestru, 1651, ps. XLI, 11:

... mâ *batgĭocorĭĭa* pre mine pizmaşiĭ mieĭ, zicăndŭ eĭ mie în toată dzua: unde ĭaste Dumnezăulŭ tău?...

... exprobraverunt mihi qui tribulant me, dum dicunt mihi per singulos dies: ubi est Deus tuus?...

Ibid. ps. LXX, 24:

... s'au ruşinat şi s'au *batgĭocoritŭ* carii caută răulŭ mieu...

... confusi fuerint et erubuerint qui quaerunt mala mihi...

Ibid. ps. CXVIII, 51:

Făloşii foarte mâ *batgĭocorirâ*...

Superbi inique agebant usque valde...

Biblia Şerban-vodă 1688, Deuter. XXXIII, 8:

... l'au *batjocoritŭ* pre elŭ la apa priciĭ..

... jurgati sunt eum super aquam contradictionis...

Mitropolitul Antim, Predice ed. Bianu p. 176: „tótă ḑiua clevetim, *batjocorim*, ocărîm, înjurâm, şi ne pohtim unul altuĭa reul şi paguba...“

Corbea, Psaltire circa 1700 (Mss. în Acad. Rom.), XXI:

Toţi carĭ m'au văzut, m'au *batjocurit*,
Din buze-au grăit, din cap au clătit...

Ţichindél, Fabule 1814 p. 231: „cu limba lor cé şerpéscă rău cuvintéză şi muşcă învăţătura şi luminaré noroduluĭ, clevetind şi *batjocorind*...“

Costachi Conachi p. 221:

Te-am vĕḑut supt un cer negru, ce trăsnĭa,
ce fulgera,
Luptându-te cu furtuna ce mările rădica:
Batjocorĭaĭ stănci şi petre că nu te-aŭ putut opri
Şi te lăudaĭ în braţe'mĭ că stihiĭ poţi birui...

A. Odobescu, Scrierĭ I p. 446: „Atuncĭ îl cunoscură toţĭ, — spune cronica — şi'l *batjocorĭa* şi marĭ şi micĭ, şi'l suduĭa muĭerile şi copiiĭ...“, unde este fórte fină distincţiunea cea psicologică între *batjocorĭa* din partea bărbaţilor şi suduĭa din partea muĭerilor şi copiilor.

Batjocoresc pus la mijloc între ocăresc şi măscăresc la mitropolitul Antim, Predice ed. Bianu p. 129, în următorul pasagĭu important sub raportul folk-loruluĭ românesc: „... ce ném înjură ca noĭ de lege, de cruce, de cuminicătură, de morţĭ, de pomene, de lumănare, de suflet, de mormînt, de colivă, de prescurĭ, de ispovedanie, de botez, de cununie şi de tóte taĭnele sfinteĭ bisericĭ? şi ne ocărîm şi ne *batjocorim* înşine legea! cine din păgânĭ face acésta? saŭ cine'şĭ măscăresce legea ca noĭ?...

O energică reduplicare la Cantemir, Ist. Ieroglif. p. 192: „O, faptă spurcată şi lucru scârnav! O, batgĭocură de *batgĭocurit* şi ocară de ocărît!...“

Supinalul „de *batjocorit*“ într'un cântec din Banat:

Gândit'aĭ, bade, gândit,
Că io flóre ţi-am găsit
Ţie de *batjocorit!*
Dar io's flóre dintr'o fragă,
La tótă lumea îs dragă...

(Hodoş, Poes. pop. 120).

Variantul din Ardél:

Tu, bădiţ, aş'aĭ gândit
Că sînt flóre de pe rît
Ţie de *batjocorit;*
Dar mi's flórea florilor
Din grădina domnilor...

(J. B., Trans. 235).

Batjocoresc, în genere, este rar în poesia poporană. Totuşĭ el ne intimpină într'un mod fórte caracteristic în balada „Marcu“ din Ardél, care ne arată că, după credinţa poporuluĭ românesc, orĭ-cât de „reŭ“ ar *batjocori* cine-va pe altul, pînă şi atuncĭ când îĭ calcă pe mumă-sa sub picĭórele cailor, totuşĭ culmea batjocoreĭ, adecă aşa cum nu se póte „maĭ reŭ“, este numaĭ atuncĭ când îĭ fură pe nevasta.

Cărpiniş, pădure désă,
Mărculeţ s'a dus d'a-casă,
Şi Turcul a d'oblicit
Şi la el d'a-drept a vint,
Şi reŭ l'a *batjocorit:*
Cetatea predatu-ĭ-a,
Măicuţa călcatu-ĭ-a
Cu copita caluluĭ
Tocma 'n capul pieptuluĭ!
Fóiă verde lemn sucit,
Şi păgânul încânit
Cu-atât nu s'a 'ndestulit,
Maĭ reŭ l'a *batjocorit*:
Nevasta robitu-ĭ-a,
Departe pornitu-ĭ-a...

(J. B., Trans., 485).

Cu acelaşĭ sens curat poporan la Delavrancea, Paraziţiĭ p. 138: „S'a încălţit în casa luĭ, s'a săturat la masa luĭ... şi el, el care trăesce, ce a făcut? I-a dat foc caseĭ? I-a răpit averea?... I-a *batjocorit* viéţa, apoĭ ĭ-a pus un revolver în mână şi ĭ-a ţis: orĭ te împuscĭ, saŭ să'ţĭ vedĭ casa casă de prostituţie!...“

Construcţiunea cea normală a luĭ *batjocoresc* este cu acusativul: *batjocoresc* pe cutare saŭ cutare lucru. In vechile texturĭ ni se înfăţişéză însă alte douĕ construcţiunĭ de observat.

a) batjocoresc de cine-va:

Nic. Costin, Letop. I p. 46: „ n'aŭ ascultat oamenĭĭ să se întoarcă dela răutăţile lor, ce încă îşĭ *batjocuria* de Noe de ce făcea corabie în munte...“

Ibid. p. 51: „ĭară Dumnezeŭ cum şĭ-aŭ *batjocorit* de deşarta socotélă a luĭ Nevrod...“

Ibid. p. 128: „craĭul Şveduluĭ îşĭ *batjocuria* de Turcĭ, şi n'aŭ vrut să mérgă...“

b) batjocoresc cuĭ-va:

Coresi, Omiliar 1580, quat. XXXIII p. 8: „pre toţi spre Hristos rădică-i vrăjmaşulŭ Diavolulŭ, şi ucenicii făcu-i să se lépede, ĭară voinicii a se *bătjocuri* luĭ, şi cei ce trecé pre elŭ să huléscă...“

Biblia Şerban-vodă 1688, Exod. X, 2:

... ca să povestiţi în urechile fiilorŭ voştri şi ale feţorilor fiilor voştri, câte am *batjocorit* Eghypténilor...

... ut narretis in auribus filiorum vestrorum, et filiis filiorum vestrorum, quaecunque illusi Aegyptiis...,

în contextul grec de asemenea la dativ: *τοῖς Αἰγυπτίοις*...

v. *Batjoc.* — *Batjocoră.* — *Batjocorit...*

Batjocorèz *(batjocorat, batjocorare)*, vb.; persifler. O formă excepţională, în

loc de normalul batjocoresc, la mitropolitul Dosofteiu, Synaxar 1683, Noev. 25 (f. 164 b): „o pré înţălépta femïae ce s'au ivit într'acïaste dzâle de *batğocurédzâ* pre aï noştri marï dumnedzăï...“

v. *Batjocoresc.*

Batjocoricïòs. — v. *Batjocoros.*

Batjocorit s. **batgïocorit, batjocurit** s. **batgïocurit, — ă,** adj.; le part. passé de batjocoresc: pris en dérision, tourné en ridicule, persiflé, bafoué, outragé. *Batjocorit* funcţionéză ca adjectiv în tóte sensurile verbuluï batjocoresc, avênd aceïaşï sinonimică.

Coresi, Omiliar 1580, quat. VIII p. 15: „amârâ-se amu, căce *batjocuritŭ* fu; amârâ-se amu, căce legatŭ fu...“

Mitropolitul Varlam, Omiliar 1643, I f. 77 a: „ïară cei nemilostivi şi nemiluitori vor hi ocărâţ şi *batgïocuriţi*...“

Ibid. f. 103 b: „în vartâ prespre toatâ noaptïa răsŭ şi *batgïocurit* de slujitori, şi în multe chipuri dosâdit...“

Noul Testament din Bălgrad 1648, Matth. II, 16:

Atunci Irod văzăndŭ că fu *batğocuritŭ* de maghï, să mânie foarte...	Tunc Herodes videns quoniam illusus esset a Magis, iratus est valde...

Mitropolitul Dosofteïu, Synaxar 1683, Sept. 12 (f. 16 a): „Ïară înţălépta bătrână dzâsâ: dară ce osândâ sau ruşine 'm va fi căce 'm vor ruşina şi'm vor ocărâ čolanele decumŭ dzâcï, că încâ 'm va fi cinste căce 'm voïu lăsa *batğocurite* oasele pentru credinţa svântă...“

Ibid. Oct. 1 (f. 39 b): „Ïară Maximian, vădzându-sâ *batğocoritŭ* şi ocărâtŭ de Svântulŭ, nebăgându'ï samâ muncile, învăţâ de 'l scoasерâ afarâ...“

Urechea, Letop. I p. 175: „care poate fi om ca acela, să'şï vază muïerea silită şi *batjocorită*, şi să sufere?..“

Biblia Şerban-vodă 1688, Regn. II, X, 5:

...era oamenii *batjocuriţ* foarte..	...erant viri inhonorati valde..

Cantemir, Chron. I p. 64: „ruşinaţï şi *batgïocuriţï* vor rămâné, de nu să vor scula să 'ş răscumpere necinstea...“

Samuil Claïn, Invăţăturï (Blaj, 1784) p. 40: „Şi cu picïoarele în fiéră ocărât şi *batjocorit*, aşa au poruncit de l'au adus înaintïa sa...“

Ţichindél, Fabule, 1814 p. 240: „el nu numaï ce au fost gonit, ocărât, *batjocorit*, scuïpat, ci şi picătura cé maï de pre urmă a sângeluï său o au vărsat'o...“

A. Odobescu, Scrieri III p. 246: „Rănică Vulpoiul îşï petrecu viaţa furişindu-se prin tufe şi prin vizuinï, huïduit şi *batjocorit* de toţï...“

Delavrancea, Paraziţiï p. 233: „Eï rîdeaŭ, rîdeaŭ, făcênd din inima mea o minge, pe care o asvîrlïaŭ din mână în mână. Oh! unde eraŭ câmpiile, în carï mĕ născusem, pentru ca să pot plânge în voe, neauđit de nimenï? Unde era mama ca să mĕ mângâe şi să m'adórmă? Amintirile acesteï fericirï stinse eraŭ niştе junghiurï carï se înfigeaŭ adânc în inima mea *batjocorită*...“

v. *Batjocoresc.*

Batjocoritòr, — óre, subst. et adj.; celui ou celle qui persifle, qui raille, qui bafoue, qui outrage, railleur, moqueur, outrageant etc. Acela saŭ aceïa care batjocoresce pe cine-va saŭ ce-va, luându'l în rîs saŭ înfruntându'l cu despreţ.

Pravila Mateïu Basaraba, 1652 p. 627: „Nu se cade cui-va ca să strice

ce-va deîn toate cărţile deîn Légé Véche sau deîn Légé Nouo, şi maĭ alesŭ deîntr'ale sfinţilorŭ învăţători, sau să le dé *batjocoritorilor* de cărţĭ...“, unde cuvîntul figuréză ca substantiv.

Ibid. p. 614: „Cliricului, cándu-ĭ chemat la nuntâ, şi nu se va scula să fugâ maĭ nainte pănâ nu întrâ înşelătoarele şi *batjocoritoarele* jocure, atunce nu i se ĭa darulŭ numaĭ cât...“, unde cuvîntul figuréză ca adjectiv.

Mitropolitul Dosofteĭu, Parimiar 1673, Gĭoĭ I (f. 10), Esa. III, 4:

... şi *batğocoritorĭ* vor stăpâni lor...	...et illusores dominabuntur eis...

Biblia Şerban-vodă 1688, Ep. Petri II, III, 3:

... vor veni în zilele céle de apoi *batjocuritori*, după ale lor pohte umblându...	... venient in novissimis diebus in deceptione illusores, juxta proprias concupiscentias ambulantes...

P. Ispirescu (ap. Damé, Dicţ. 126): „Mĕ uĭtam cu milă şi la *batjocoritorĭ* şi la batjocoriţĭ...“

A. Odobescu, Scrierĭ III p. 543: „Tot ast-fel odinióră, la césul îngrozitor al ispăşirĭĭ de vecĭ, călăiĭ Mântuitoruluĭ nostru cutezase a'l insulta cu cunună de spinĭ şi cu numele *batjocoritor* de Rege al Iudeilor...“

Laurian-Massim: „Cuvinţe *batjocoritóre*, fapte şi maĭ *batjocoritóre* am avut să sufĕr chiar din partea celora cărora le-am făcut bine...“

v. *Batjocoresc*. — *Batjocoros*.

Batjocoròs, -ósă, s. **batjocoricìòs, -ósă**, s. et adj.; celui ou celle qui aime à persifler, à railler, à bafouer, à outrager etc. *Batjocoros* se deosebesce de batjocoritor prin aceea că cel de 'ntâĭu arată numaĭ tendinţa cătră batjocoră, pe când cel-alt o şi aplică.

Silvestru, 1651, ps. I, 1:

Fericit bărbatŭ, carele nu îmblă în sfatulŭ necuraţilorŭ şi în caliĭa păcătoşilor n'au stătut, şi în scaunulŭ *batğocoroşilorŭ* n'au şezutŭ...	Beatus vir qui non abiit in consilio impiorum, et in via peccatorum non stetit, et in cathedra pestilentiae non sedit...

In contextul paleo-slavic: „гѣбитєлѣ“, ceea-ce mitropolitul Dosofteĭu, Psaltirea 1680, a tradus perfect prin „pierzătorilor“; e tot aşa de bine tradus în Biblia Şerban-vodă, 1688: „scaunul uciga şilor“; în Psaltirea Scheiană circa 1500 (ed. Bianu p. 1): „şederile pierdzătorilor.“

Ibid. ps. XXXIV, 16:

... şi cu *batğocoroşiĭ* batğocorind şi scărşnind spre mine cu dinţiĭ săĭ...	...subsannaverunt me subsannatione, frenduerunt super me dentibus suis...

E fórte curiósă forma *batjocoricĭos* în Omiliarul din Dél, 1644, p. 69: „pre păcătoşii chĭamâ capre, ca neşte osândiţ şi nedestoĭnici cinsteĭ luĭ, că cum sânt caprele sirépe şi *batjocuricĭoase* şi put răŭ, sărind şi înblând pre sus hrănindu-să cu mâncare amară, aşa şi păcătoşii îmblă fără fricâ preste prilazurile a toată fără légé, sirépi şi neplecaţi poruncelor luĭ Dumnezeu...“

v. *Batjocoritor*.

Batjocorìre (pl. *batjocoriri*), s. f.; l'infin. de batjocoresc pris comme substantif: action de persifler, railler,

bafouer etc. Se póte întrebuința ca substantiv abstract în tóte sensurile verbuluĭ batjocoresc: *batjocorirea* celor slabĭ, *batjocorirea* obiceielor, *batjocorirea* celor sfinte etc.; dar circuléză rar, ĭar la plural maĭ nicĭ o dată.

v. *Batjocoresc.*

Batjocorítură (pl. *batjocorituri*), s. f.; dérision sans portée, persiflage dont on ne tient pas compte. O batjocoră trecétóre saŭ fără nicĭ o însemnătate, de ex.: nu se póte băga în samă o asemenea *batjocurítură* saŭ orĭ ce fel de *batjocorítură*. Acéstă formă este indicată numaĭ în Lexiconul Budan.

v. *Batjocoră.—-ură.*

Batjocur... — v. *Batjocor...*

Batòc (plur. *batoci*), s. m.; t. de Zool.: Gadus morhua, morue, poisson séché. Un fel de pesce, care fiind uscat se chiamă și nemțesce stockfisch, adecă „pesce-băț". Acest paralelism nu dovedesce de loc, cum că românul *batoc* s'ar trage neapĕrat din slavicul БАТОГЪ „biciu", după cum credeaŭ Miklosich și Cihac, de vreme ce slavicul batogŭ n'a trecut în limba română și de vreme ce, tot-o-dată, la Slavĭ, afară numaĭ de veciniĭ noștri Serbĭ, nicĭ un fel de pesce nu se chĭamă batogŭ. La Serbĭ forma este întocmaĭ ca cea românéscă: БАТОК (Karadžić), cu acelașĭ sufix deminutival -oc acățat la tulpina bat „battre", pe care dela Românĭ aŭ împrumutat'o și Serbiĭ: БАТАТИ, fără ca s'o aibă ceĭlalțĭ Slavĭ. Noĭ nu ne sfiim dară a da dreptate luĭ Laurian și luĭ Massim, când eĭ contestă slavismul luĭ *batoc.*

v. [1] *Bat.* — [4] *Batcă.* — *Pesce.*

[1. 2. 3.] **Baţachìnă**, — v. [1. 2. 3.] *Paţachină.*

Baţagòniă. — v. *Bazaconiă.*

Bàur, adj.; laborieux, travailleur. Cuvîntul se întrebuințéză numaĭ la Româniĭ din munțiĭ apusenĭ aĭ Transilvanieĭ, de unde l'aŭ scos dd. Frâncu și Candrea (Moțiĭ p. 88): „*baur*=harnic, muncitor". Să fie óre germanul Bauer „paysan", care însemnéză în fond „muncitor", ca și francesul „laboureur"? Dar cum și de unde un asemenea germanism tocmaĭ în graĭul Moților și tocmaĭ într'un adjectiv cu totul în afară din cercul terminologieĭ celeĭ industriale saŭ comerciale? Ș'apoĭ însăși conservarea atât de intactă a fonetismuluĭ german într'o vorbă împrumutată pe calea poporană nu este probabilă. Grupul vocalic dissilabic *-àu-* ne întîmpină la Românĭ în àur, tàur, gràur, làur, bălàur etc., ast-fel că prin vocalism *bàur* ar puté să fie la noĭ indigen; însă latinul bàbulus din epoca luĭ Traian la Apulejus, de unde foneticesce ar eși românul *bàur* prin vocalisarea cea normală a medialuluĭ *b* între vocale și prin trecerea luĭ *l* în *r* în aceĭașĭ posițiune, acel bàbulus însemnéză „limbut, palavragiŭ", și prin urmare este fórte departe de noțiunea de „laborieux". Renunțăm dară de o cam dată a găsi originea luĭ *baur.* Să adăogâm ca dd. Frâncu și Candrea aŭ uĭtat a ne spune, dacă acest adjectiv se întrebuințéză și la feminin.

Baŭ, t. enfantin: syllabe par laquelle les tout petits enfants croient effrayer quelqu'un. O onomatopeiă, a cariĭ reduplicare produce un alt termen copilăresc: babaŭa, despre care s'a vorbit la locul seŭ. Prin *baŭ* copiiĭ vor să sperie pe ceĭ marĭ; prin babaua ceĭ marĭ speriă pe copiĭ.

Delavrancea, Vis și viéță p. 7:

„... peste capul feteĭ cu cosiţe de aur cădea barba albă a împĕratuluĭ ca nişte şuvóe de apă, — şi fata, despicând în douĕ barba luĭ, maĭ lungă decât ea, scotea capul, ca printr'o gaură de cămaşe, şi ḑicea rîḑênd: *Baŭ*, tată! *baŭ!...*“

Ibid. p. 10:

„— Dar, măria ta, ce aĭ?

„— Ce să am, ale pustiĭ de bătrâneţĭ; nu mĕ maĭ ţin genuchiĭ ca să'mĭ joc copila; ce n'aş da să'mĭ maĭ facă *baŭ* prin barbă!...“

v. *Babaua.* — *Copil.*

Bazacòniă (plur. *bazaconiĭ*), s. f.; 1°. iniquité, injustice; 2°. farce, blague, bêtise. Astăḑĭ cuvîntul maĭ circulézĕ numaĭ cu sensul al doilea şi numaĭ în Moldova.

Laurian-Massim: „*Bazacaniă* şi *bezaconiă*, necuviinţă, prostiă, nebuniă, ḑisă saŭ faptă necuvenită saŭ prostéscă...“

D. Şăinénu a studiat acest cuvînt din tóte puncturile de vedere în următórea notiţă (Semasiologia p. 218):

„*Bazaconie*, arhaic *bezaconie*, din paleo-slavicul *bezakoniże* „iniquitas, injuria“ (*bezŭ* „sine“, *zakoniże* „justitia“), are, în vechile tipărituri, sensul exclusiv de „fără-de-lege, nedreptate, nelegĭuire“.

„Psaltirea luĭ Coresi din 1577:

„Ps. XXXVIII: „... Că *bezaconiile* méle prénălţară-se capul mieu, ca tar greu păsară spre mine... = Nam iniquitates meae transcendunt caput meum ut onus grave...“

„Ps. CXXX: „Şi el izbăvéşte Israil de toate *bezaconiile* lui... = Et ipse redimet Israelem ab omnibus iniquitatibus ejus.“

„Pravila de Govora din 1640, p. 13: „Iară ce ĭaste de muĭare, cu mult maĭ bine să întrebĭ pre acéstĭa şi să iscoḑeştĭ de cât pre bărbat, că ajung acéstĭa şi în maĭ marĭ *bezaconiĭ*, că fac farmece şi vrăjĭ şi pĭerd sufletele cuconilor la vréme de naştere, şi încă fiind şi în trupul lor, şi beŭ oarecarĭ erbĭ céle ce înseşĭ le ştiu“.

„In Alexandria scrisă la 1620 (ed. Bianu în Columna pe 1883, p. 450): „Inpărate, noi simtem dela ţara grecăscă şi am avut înpărat la Machidonie pre Araclie şi împărătĭasă Seramida; şi văzură acolo omeni râi şi să făce multe răotăţi, şi să vîrsa sângele omenesc şi războe şi multe *bezaconii* văzu pre lume făcând omenii“.

„In ediţiunile moderne ale cărţiĭ populare acest pasaj sună astfel: „Impărate, noĭ sîntem dela ţara grecéscă şi am avut împărat elinesc dela Machedonia pre Eraclie împăratul şi împărătésa luĭ Semiramida. Şi văzură acolo atăta strâmbătate şi războae şi multe *bazaconiĭ* şi sânge vîrsat“.

„In limba modernă cuvîntul, sub forma *bazaconie* saŭ *baţagonie*, a încercat o scădere logică extraordinară, redus fiind a însemna faptă hazlie, istorie cĭudată, gogomăniă, prostiă, căteodată numaĭ cu o uşóră nuanţă pesimistă.

„Jipescu, Opincar, p. 45, 115: „Aicĭ în oraş alte *baţagoniĭ*: caleştile îţĭ hauĭesc capu“. — „Că pe dracu l'aŭ zărit oamini ca o nălucă, ba ca o mogândéţă, ba că era cu córne, ba că şedea în casă pustiĭe cu spahiile, cu muma păduriĭ, cu joĭmăriţa: tóte *baţagoniile* astea sînt scóse d'al de n'are de lucru“.

„De la Vrancea, Sultănica, p. 260 (Odinióră): „Pe loc împĕratul porunci la doĭ cetaşĭ să întórcă călugărul din cale, ca să'ĭ spue şi luĭ *bazaconia* de ghicitóre, pe care n'a dovedit'o nicĭ cĭobaniĭ, nicĭ mocaniĭ, nicĭ ţurcaniĭ, nicĭ iţaniĭ“.

„Crénguă, în povestea „Stan-păţitul“ Conv. lit. XI, 22): „Atuncĭ draciĭ s'aŭ

împrăştiet ĭute ca fulgerul în tóte părţile. Uniĭ din eĭ aŭ apucat spre păduri se vadă de n'a puté trebălui ceva şi pe acolo: dór a face pe vr'un om să bărféscă împotriva luĭ Dumneḑeŭ, pe altul să chinuĭască boiĭ; altuĭa să'ĭ rupă vr'un capĕt saŭ alt-ceva de la car, altuĭa să'ĭ schilodéscă vr'un boŭ, pe alţiĭ să'ĭ facă să se bată până s'or ucide, şi câte alte *bazaconiĭ* şi năzbutiĭ de care iscodeşte şi vrăjeşte dracul".

„Alexandri, în cânticelul comic „Sandu Napoilă" (Teatru, p. 40): „Bre! bre: adică multe am vĕḑut în vĭaţa mea!... c'am vĕḑut Ieniceri şi rĕzmeriţi; am vĕḑut cĭuma, holera şi lăcustele, dar încă aşa *bazaconie* n'am chitit c'oĭu agĭunge să vĕd... Auḑi? reforme? îmbunătăţiriĭ?..."

„In „Kera Nastasia" (Teatru, p. 104): „El învaţă acum de şase luni la şcóla publică şi ştie o mulţime de *bazaconiĭ*, ştie constituţiunea şi convenţiunea şi drepturile cetăţeneşti şi paternitatea..."

„In opereţa „Craiŭ-Noŭ" (Teatru, p. 226): „Acu... nepóta ca nepóta; dar altă *bazaconie*!... In ziua, când aŭ spălat putina Anica cu Leonaş, am găsit lada sămăşieĭ deschisă, brósca stricată şi în năuntru 40,000 leĭ lipsă".

„In „Iorgu dela Sadagura" (Teatru, p. 993): „Ce spuĭ, cucónă Gahiţo?... Argaţiĭ meĭ aŭ făcut vr'o *bazaconie* la d-ta în casă?... nu mĕ 'nebùni!..."

Pînă aci am reprodus pe d. Şaĭnénu. Acum să maĭ adăogâm ce-va.

In pasagĭul de maĭ sus din Créngă, *bazaconiă* e pus ca sinonim cu năzbutiă, un moldovenism fórte interesant, tot de originea slavică, dar pe care Cihac (II, 32) nu l'a înţeles de loc, derivându'l din paleo-slavicul buĭ „insipidus, temerarius, crudelis, petulans". Pe năzbutiă Moldoveniĭ l'aŭ luat anume dela Ruteni, la carĭ din negativul ne şi din verbul zbuti „a se desface de ce-va" s'a format nezbutniĭ „nicht verwirklicht, unerfüllt" (Zelechowski, Ruth. Wtb. II, 511), o belea de care nu póte cine-va să scape.

In fine, să observâm că la Bănăţeni *bazaconiă*, sub forma bozocóne, aŭ luat sensul de „farmece, făcĕturi orĭ vrăjituri" (S. Lĭuba, Banat, c. Maĭdan), adecă „fără legĭ" din punctul de vedere teologic.

v. *Fără-lege.—Năsbutiă.*

Bazamòc; t. de Botan.:? G. Baronzi (Limba română p. 128), într'un capitol întitulat „Botanica română", pune între alte numĭ de plante: „*Bazamoc*", fără nicĭ o explicaţiune. Să fie óre un adevĕrat termen botanic românesc? De unde? Nu scim.

Bazàochĭu. — v. *Basaochĭu.*

Bàznu. — v. *Basnu.*

Băbàcă. — v. *Babac.*

Băbàe (sans pluriel), s. m.; t. famil.: petit père, petit papa. Termen poporan orăşenesc în Moldova. Formă desmerdătóre din babacă, nu prin vre-un sufix deminutival, ci prin procesul curat fonetic de a înlocui pe durul -că prin vocala dulce -e, întocmaĭ ca în „dudue" din „duducă". Din *băbae* se formézĕ apoĭ deminutivul băbăiţă, ca din „dudue"—„duduiţă".

Acest termen familiar e moldovenesc; totuşĭ un sat din Vlaşca se chiamă Băbăiţă (Frundescu).

v. *Babac.*

Băbàn (plur. *băbanĭ*), s. m.; vieux rabougri (Cihac). Nu e sinonim cu bărbar, căruĭa îĭ place societatea babelor, ci însemnéză pe acela care trăesce

el însuşĭ ca o babă saŭ are înfăţişare şi apucăturĭ de babă. E maĭ curând sinonim cu bărbărcă, când se aplică la un bărbat.

Ca nume propriŭ personal, într'un crisov dela Eustratie-vodă Dabija din 1663 (Doc. Rom. II No. 6 în Arch. Stat. din Buc.): „şi Ţigan anume *Băban* cu feméĭa şi cu fecĭorii lor...“

In districtul Rîmnicul-sărat un sat se chĭamă: Lacul-luĭ-*Baban* (Frundescu).

v. *Babă*. — *Babană*. — *Bâbârcă*. — *-an*.

Băbăr. — v. *Babar*.

Băbăscă. — v. *Băbéscă*.

Băbăiţă. — v. *Băbae*.

Băbălâĭ, s. plur. m.; t. de Botan.: ? „*Băbălâĭ*, cu flórea galbenă, cresc înnalţĭ“ (Cărare, Iaşĭ, c. Cucutenĭ).

Băbălùc, s. m.; 1°. poutre qui soutient un moulin; 2°. vieux temps, antiquité, temps jadis. In primul sens cuvîntul se întrebuinţéză în Moldova, maĭ adesea însă sub forma babalîc; cu sensul al doilea se aude numaĭ în Banat, fiind moştenit acolo din epoca dominaţiuniĭ turce.

„Picĭorul pe care stă móra se dice *băbăluc*“ (I. Corcĭovă, Tutova, c. Docanĭ).

„Aşa ne-am pomenit din *băbăluc* însemnéză la noĭ tocmaĭ cum am dice: aşa ne-am pomenit din moşĭ-strămoşĭ“ (S. Lĭuba, Banat, c. Maĭdan).

v. *Babalîc*. — *Bătrân*.

Bâbârcă (plur. *bâbârce*), s. f.; t. famil.: 1°. vieille peau, vieille ridée; 2°. barbon, petit vieillard.

Cu sensul al doilea acest cuvînt este indicat numaĭ de Pontbriant, deşi nu este rar în graĭul familiar despre un moşnég cu o înfăţişare de babă, mic, slab saŭ spân. Este şi maĭ pejorativ decât sinonimul băban.

Cu primul sens, care e cel fundamental, *bâbârcă* este o babă neplăcută, supĕrăcĭósă, dar maĭ puţin rea decât o băborniţă. De băborniţă se teme şi fuge omul; pe *bâbârca* o despreţuesce numaĭ.

Lexicon Budan: „*Bâbârcă* se dice în chip de batjocură muĭerilor celor trecute, das Mütterchen, die Vettel“.

Laurian-Massim cred că: „în *bâbârcă* pare a se fi combinat şi conceptul de sbârcire, şi de aci în batjocură: babă sbârcită, babă fórte bătrână“.

Despre adevĕrata derivaţiune a acestuĭ cuvînt, care etimologicesce n'are a face cu sbârcire,

v. *Băborniţă*.

Băbărèt (sans pluriel), s. n. collect.; les vieilles femmes. Format din babă nu prin sufixul -et, de unde ar fi „băbet“, ci d'a-dreptul prin analogiă cu colectivul tinĕret „les jeunes gens“, astfel că elementul fonic -r- în *băbăret* constituă un curios împrumut din „tinĕret=tinĕr-et“, unde acest -r- este organic. Insemnéză babele peste tot, ca şi când ar fi un sex deosebit, cu tóte ale lor, maĭ cu samă cu apucăturile cele rele.

Jipescu, Opincaru p. 150:

„— Ce-o hi, cuscre Zăbîrneo, şi ghisili astea? Să hiĭe adăvărate videniili, or că sĕ shiĭeşte aşa şi'ĭ năluceşte mintea rumânuluĭ nóptea, când sĕ plimbă prin cap fără frâŭ?

„Zăbîrnea, rîcăindu'şĭ hălăcĭuga ţesti, dă cu socotĭéla că ĭe maĭ bine sĕ ispitĭéscă pĕ popa or pĕ logofătu satuluĭ, sĕ caute dînşi la cărţĭ, că póte sĕ hiĭe ce-va. Or sĕ dea cu bobi la al de lea Comăniţa şi sĕ'ĭ descânte de césu răŭ.

„Foloştină dă cu părerea că *băbăretu*

nu póte nimic înaintea sfântului. Vere, strigă ĭel, ce ți-o hi scris dĕla ursitóre, aĭa aĭ sĕ pați...“

v. *Babă*. — *Tineret*. — *-et*.

Băbărìă (plur. *băbării*), s. f.: sortilége, maléfice, enchantement, superstition de vieille femme. Sinonim cu boscónă. Se întrebuințézĕ maĭ ales la plural. Derivă din babă prin sufixul romanic compus -ria (=ar+ia), care figuréză fórte des în numĭ colective cu sensul pejorativ, de ex. la Francesĭ: „bigoterie“, „diablerie“, „fourberie“, „juiverie“ etc., cu formele corespundințĭ în tóte dialectele neo-latine. Prin sens și prin sufix, *băbărià* nu se deosebesce de francesul „sorcellerie“.

v. *R*.

Jipescu, Opincaru p. 76: „Cuĭ i-s dragĭ tare sĕrbătorili, cine-ascultă dĕ iresurĭ, dĕ *băbării*, rĕmâne și descultș și dator la toțĭ câĭni și mort de fóme...“

Ibid. p. 105: „să se tipăréscă néoș românesce dĕspre tóte obiceĭurili vóstre, la clacă, la nuntă, la sărbătorĭ, dĕspre *băbării* și credințe, dĕspre nevoĭ...“

v. *Babă*. — *Băborniță*. — *-ie*.

Băbârnă. — v. *Băbărnac*.

Băbărnàc s. **bobârnàc** (plur. *băbărnace*, *bobârnace*), s. n.; 1°. t. famil: chiquenaude, croquignole, fig.: affront, reproche; 2°. nom d'un jeu d'enfant. Rostirea cea obicĭnuită este *bobârnac*, cu *ă* scăḑut la labialul *o* din causa celor doĭ *b*, forma cea organică fiind *băbărnac*, care se maĭ aude une-orĭ în graĭu.

Dr. Polysu: „*Băbârnac* s. *bobârnac*= der Nasenstüber“.

Laurian-Massim: „*Bobărnac* = iovitură peste nas saŭ la alt loc cu degetul de mijloc pus așa sub degetul cel mare încât scapă de sub acesta cu violență. A da, a lua *bobărnace*. Proverb: a da *bobărnace* = a împuta, a mustra, a tăia nasul; a lua *bobărnace* =a primi împutărĭ, mustrărĭ etc.“

Delavrancea, Paraziții p. 306: „Își ștergea ghetele cu batista, dedea necontenit *bobărnace* gunóielor de pe haĭne, și după *bobărnac* sufla de treĭ orĭ, scurt și repede...“

Basmul „Cele douĕ-spre ḑece fete de împĕrat“ (Ispirescu, Legende p. 232): „Grădinarul fu bun bucuros să'l primĕscă, când îl vĕḑu așa curățel, căcĭ dobândise până atunci câte-va *bobărnace* dela fetele împĕratuluĭ că bagă argațĭ tot ce este maĭ urîcĭos...“

P. Ispirescu, Snóve p. 33: „Stăĭ acum să'ți daŭ un *bobărnac*, ḑise Românul Némțuluĭ, și bea'ți berea; eŭ însă îmĭ voĭu bé vinișorul meŭ de Drăgășanĭ, ca să nu maĭ stric ordul pe gâsce...“

„De-a *bobărnacul* este un joc copilăresc, care se jócă cu cincĭ petricele saŭ gónțe“ (P. Olténu, Trans., Hațeg).

„De-a *bobărnacul* se jócă cu maĭ multe petricele, aruncându-le în sus spre a le prinde cu dosul mânei“ (C. Corbénu, Olt, c. Alimănescĭ; I. Vulcănescu, Dolj, c. Pelescĭ).

In acest joc copilăresc, care pare a fi propriŭ regiuniĭ Oltuluĭ, *bobărnacul* însemnéză că petricelele, dacă nu sînt prinse cu dibăcia, pot cădé pe nasul copiluluĭ.

Bobărnac, organic *băbărnac*, n'are a face cu bob „fève“, de unde 'l trage Cihac și Laurian-Massim din causa simpleĭ asemănărĭ fonetice între bob și între forma cea labialisată.

Sensul cel fundamental al cuvîntului este o pedépsă ușóră, dar rușinósă, și acest sens ne duce d'a-dreptul la o vorbă conservată până astăḑĭ, pare-ni-se,

numaĭ în Banat: bâbârnă, labialisat bobârnă.

„Bobârnă se ḑice la arest. Când duce pe cine-va la închisóre, privitoriĭ, dacă voesc să'l huĭduéscă, strigă după el: haĭt la bobârnă cu tine!“ (S. Lĭuba, Banat, c. Maĭdan).

A fi huĭduit mergênd la bobârnă şi a primi *bobărnace* este de o potrivă „subir un affront“.

Costinescu, Vocab. I, 118, aduce şi un verb: bobărnăcesc pe cine-va: „nasarder, croquignoter“, care se aplică tot aşa de bine la huĭduirea cea bănăţenéscă: „haĭt la bobârnă!“

Bâbărnac este învederat o formaţiune deminutivală din bâbârnă, cuvînt despre a căruĭa origine

v. *Cobârnă.* — *Bobărnăcesc.*

Bâbătiă (plur. *bâbătiĭ*), s. f.; t. famil.: chère vieillotte (en parlant de la femme mariée, pas d'une veuve). Sinonim cu bâbuşcă, bâbuţă, bâbucă, care însă are o nuanţă maĭ puţin desmierdătóre şi nu se întrebuinţéză nicĭ o dată despre o vĕduvă saŭ o femeiă fără bărbat, ci numaĭ despre nevéstă.

Laurian-Massim: „*Bâbătiă*, în înţeles de resfĕţare saŭ compasiune: bună bătrână, biétă bătrână“.

Pontbriant (Dicţ. 60) scrie greşit acest cuvînt „bâbăţiă“ şi'l confundă apoĭ cu bobotae, traducêndu'l prin „grande flamme“.

I. Créngă, Poveştĭ I, 111: „De glumeţ, glumeţ era moş Nichifor, nu'ĭ vorbă, dar de multe ce dăduse peste dînsul, se făcuse cam ursuz. *Bâbătiea* luĭ, de la o vreme încóce, nu sciŭ ce avea, că începuse a scârţii: ba c'o dóre ceea, ba că'ĭ e făcut de năjit, ba că'ĭ e făcut pe ursită, ba că'ĭ e făcut de plânsorĭ, şi tot îmbla din babă în babă cu descântece şi cu oblojele, încât luĭ moş Nichifor acestea nu'ĭ pré veniaŭ la socotélă...“

Cântec poporan din Bucovina:

O, saraca *bâbătie*,
Eŭ sciŭ ce'ţĭ trebue ţie:
Un cojoc mare miţos
Ş'un feciór care'ĭ frumos...

(S. F. Marian).

Acest cuvînt este fórte interesant din punctul de vedere al formaţiunĭĭ sale. El se descompune în babă şi în duplul sufix -ătiă, adecă -otiă, compus din sufixul secundar -iă, avênd aci sensul fórte rar de amplificaţiune, şi din sufixul primar deminutiv aprópe despărut din graĭu -ot, acelaşĭ ca în „mititel=mic-ot-el“, „puţintel=puţin-ot-el“, „pip-otă“ etc. (v. *Başotă*). *Bâbătiă* presupune dară o formă deminutivală anterióră bâbotă, cătră care s'a adaos apoĭ amplificativul -iă. Despre femeiă bătrână se ḑice *bâbătiă* cu acelaş -iă pe care 'l vedem în termenul poporan bărbăriă când se vorbesce despre un om bărbos.

v. *Babă.* — *Bâbuşcă.* — *Bâbucă.* — *Bâbuţă.* — *Bărbăriă.* — *-iă.* — *-ot...*

Bâbâŭ s. **bobâŭ** s. **bubâŭ** (plur. *bâbaŭă* s. *bâbauo, bobouă* s. *bobouo*), s. n., t. rust.: manteau grossier à longs poils. Sinonim cu saricâ. Un fel de cojoc ţerănesc cu flociĭ pe din afară saŭ pĕros pe din afară. Laurian-Massim, când afirmă (Gloss. 77) că acest cuvînt e „necunoscut de'ncóce de Carpaţĭ“, se înşélă: el ne întimpină atât în vechile tipărituri muntene şi moldovene, precum şi 'n graĭul poporuluĭ.

Glosar româno-slavic circa 1600 (Cuv. d. bătr. I, 271): „*Bobou* = port, zéchie“.

Mitropolitul Teofil, Cazania 1642 f.

217 a: „când vei lua deîn mâinile lui Hristos cununa cé nevestejită a biruirei tale, pentru zăblae și *boboao* veșmântul celŭ fără moarte...“

Ibid. f. 438 b: „în locul brâului cel de aur se va încinge cu ață, și în loc de veșmente luminate vor pune pre dînsele drăștine și *bobou* de jale...“

Mitropolitul Dosofteiu, Synaxar 1682, prefața: „Săhastriĭ aschitaciĭ, cariĭ ača maĭ zăbavnică și maĭ trudnică mâcenicie a științiĭ luptară, cariĭ petrecură în *boboaâ* (бобоаѫ) și 'n pieĭ de capră, lipsiță, scârbiță, pățățŭ rău...“

Corbea, psaltirea circa 1700 (Mss. în Acad. Rom.), ps. LXVIII:

Și am pus îmbrăcămintĭa'mĭ *bobou*,
Și m'am făcut lor pildă ca un bou...

Satira poporană din Ardél „Mândra și Iuda“:

— Câți fecĭorĭ aĭ sărutat
Pînă a nu veni 'n ĭad?
— Aŭ fost doĭ
Cu călțuni noĭ,
Ș'aŭ fost cincĭ
Cu opincĭ,
Ș'aŭ fost nouĕ
Cu *bobóuĕ*,
Iar ₫ece
Cu chepenege...

(S. F. Marian, Satire p. 160).

„Locuțiunea: umblă cu cămașa ca *boboul*, însemnéză: cu căméșa négră. Intr'un cântec se ₫ice:

Aruncă'ți, bade-o, *boboul*,
Nu juca ca boul!...“

(R. Simu, Trans., c. Orlat).

Notiță dela G. Bariț: „*Boboul* este o șubă, îmbrăcăminte d'asupra mare, port din districtul Făgărașuluĭ...“

„*Bubâŭ*, la plural *bubóuă*“ (I. Georgescu, Trans., Făgăraș, c. Scoreĭu).

„Sarica se numesce și *boboĭ*“ (D. Pop, Trans., Făgăraș, c. Copăcel).

„Deosebitele feluri de țeseturĭ țerănescĭ sînt: plocad, procov, sacĭ, desaghĭ de pĕr, straĭu, *băbâŭ*, velințe...“ (G. Secărénu, Dîmbovița, c. Runcu).

„*Băbâŭ* este o țesătură țerănéscă din pĕr de capră și puțină lână...“ (D. Negoescu, Dîmbovița, c. Pietroșița).

Lexicon Budan: „*Bubâŭ* = saricâ, ein von einer Seite zottiges Oberkleid“.

Pisone, Dicț. 39: „*Băbâŭ*=zeche, țundră, manteau grossier pour les paysans; îmbrăcat cu *băbâŭ*=vêtu d'un manteau grossier“.

Cihac (II, 485) cunósce numaĭ forma *bubâŭ* și trage cuvîntul din maghiarul gubo, care are acelașĭ înțeles. Eŭ-însumĭ aprobasem altă dată acéstă etimologiă, explicând'o (Cuv. d. bătr. I, 271) prin asimilațiune consonantică regresivă peste silabă: *g+b=b+b*“ și alăturând'o cu o altă equațiune tot din Cihac: „românul bumb = maghiarul gomb“.

După Laurian-Massim (Dict. I, 79) *bubâŭ* vine din bombyx = *βόμβυξ* „verme de mătasă“, însemnând „veșmînt bombiceŭ“. In sprijinul acesteĭ etimologie Laurian-Massim ar fi putut aduce multe din medio-gréca și din medio-latina, bună-óră formele *βάμβαξ* și *βαμβάκιον*, bambacinum=tela facta ex bambace“, „meum bombicum et meas pellicias“ etc. (Du Cange).

Astădĭ, grațiă nouluĭ material adunat, nicĭ ipotesa Laurian-Massim, dar nicĭ acea a luĭ Cihac, nu ne mulțumesc, căcĭ:

1°. Cuvîntul se constată a fi fost respândit în România întrégă, nu numaĭ peste Carpațĭ, și decĭ originea maghiară devine, nu ₫ic imposibilă, dar maĭ puțin probabilă.

2°. Termeniĭ cĭobănescĭ, între carĭ putem să punem și pe *băbâŭ*, aŭ trecut generalmente dela Românĭ la Ungurĭ, ĭar nu vice-versa.

3°. Analogia fonetică cu „bumb = ung. g o m b“ e riscată, de vreme ce femininul român „bómbă“ în loc de „bóbă“ lasă a crede că și masculinul „bumb“ nu este decât o formă nasalisată pentru „bob“, nasturul fiind mic și rotund ca un „bob“ printr'o metaforă nu departe de aceea care ne întimpină în francesul „bouton“ saŭ în germanul „Knopf“.

4°. Graĭul românesc nasaliséză uneorĭ o vocală, dar maĭ nicĭ o dată din contra nu suprimă o nasală organică, și prin urmare *băbâŭ* nu pare a se trage dintr'un b ă m b â ŭ, adecă din grecolatinul b o m b y x, de unde vine al nostru „bumbac“.

5°. Intre doĭ *b* trebuĭa neapĕrat să se mânțină vocala labială *u (o)*, așa că maghĭarul g u b o nu putea să trécă la Românĭ în *băbâŭ*, ci ar fi remas exclusiv *bubâŭ* saŭ *boboŭ*.

De unde dară vine cuvîntul?

Sub raportul formeĭ, față cu cele treĭ varianturĭ vocalice: *băbâŭ*, *boboŭ* și *bubâŭ*, este sigur că cel maĭ vechĭu e *băbâŭ*, ĭar cele-lalte se datoréză treptat numaĭ acțiuniĭ labialisatóre a celor doĭ *b*.

Sub raportul sensuluĭ, *băbâŭ* însemnéză o manta l u n g ă, u r i c ĭ ó s ă și p ĕ r ó s ă.

Sciindu-se nuanța cea pejorativă propriă cuvîntuluĭ b a b ă, maĭ ales atuncĭ când i se dă un sufix bărbătesc că în „babaș“, „băban“, „băboĭu“, — lungul, uricĭosul și pĕrosul *băbâŭ*, printr'o metaforă lesne de înțeles, nu este alt ce-va decât b a b ă cu sufixul augmentativ -â ŭ: sîntem dară departe de g u b o, ca și de b o m b y x.

Acéstă etimologiă, atât de simplă, se maĭ întăresce prin împregĭurarea că în multe localităț̆ĭ flăcâiĭ și bărbațiĭ ceĭ tinerĭ se feresc de a purta b ă b a u ă, reservându-le bătrânilor.

Așa despre Ardeleniĭ din Rășinar, d-na Aurelia Goga (Silv. Moldovan, Țara nóstră p. 127) dice: „Maĭ pórtă ceĭ maĭ bătrânĭ vara așa numitul *boboŭ*, o haĭnă lungă, négră, cu mânecile fórte lungĭ, făcută din pănură de casă; *boboul* se pune numaĭ pe umerĭ, fără a'l îmbrăca pe mânecĭ, fiind acelea fórte lungĭ. Ceĭ t i n e r ĭ n u p ó r t ă *boboŭ*“.

Apoĭ la Ardeleniĭ dela Avrig (ibid. 174) mamele îmbracă pe copiĭ cu o „saricămică“ numită *buboŭ* și b u b o ĭ a ș.

Un om saŭ un copil cu *băbâŭ* are pe deplin înfățișarea cea informă a cozonacilor numițĭ b a b ă, când sînt bine crescuțĭ (v. maĭ sus p. 2278), saŭ a acelor figure de pétră în felul „B a b eĭ-D o c h i a“, fórte numeróse pe movilele din Rusia meridională și pe carĭ poporul le numesce b a b e.

v. *Babă*. — *-âŭ*. — *Sarică*. — *Seghe*. *Țundră*...

Băbenèsc. — v. *Băbénu*.

Băbènĭ, s. m. plur.; t. de Géogr.: nom de certains villages en Valachie. In Moldova, pare-mi-se, nu există nicĭ un sat numit *Băbenĭ*, ci numaĭ în Muntenia, și maĭ ales peste Olt.

Act din 1573 (Doc. Rom. II No. 36 în Arch. Stat. din Buc.): „adecă eu Evtemie egumenul ot Bistrița cum să se știe č'am cheltuit pre ĭazul de moară dela *Băbéni*...“

Zapis oltenesc din 1644 (Doc. Rom. I No. 309 în Arch. Stat. din Buc.): „Adécă noi fičori Zahariĭai log ot *Băbenii* anume Préda post și Iscrul post și Zahariĭa, scris'am acesta al nostru

zapis ca să fiía dé mare crediinţe la mâna păriîntelui Stefan déla mănăstire ot Coziía, cum să să ştie că am văîndut ocina déla Frăsinet parté nostră toată...“

Alt zapis din 1645: „dela fečorii Zahariei log ot *Băbéni* anume dela Zahariía şi dela Ionŭ peh şi Iscrul...“

Opisul veniturilor mănăstirescĭ din 1827: „mănăstiré *Băbeniĭ* sud Slam Rămnic, închinată la velà ot Ioanina“.

Băbeni, plural dela Băbén, însemnéză literalmente „locuitor din Baba“ saŭ „venit din Baba“. Ar fi interesant de a urmări localitatea Baba, de unde se trag *Băbeniĭ*.

v. *Băbénu*.

Băbénu (plur. *Băbeni*), n. pr. m. pers.: nom d'une famille noble valaque. La feminin Băbéncă. *Băbeniĭ*, boierĭ de a doua mână saŭ maĭ mult moşnenĭ, se par a fi fost din districtul Vâlciĭ, vecinĭ cu Oteteleşeniĭ.

In lungul şi interesantul testament al vorniculuĭ Ilie Oteteleşénu din 1732 (Cond. Mss. a mănăstiriĭ Hurezul, în Arch. Stat. din Buc., f. 571): „pétece de moşie de pen prejur ce mai am de cumpărături: Gergeni jumătate din parté mătuşiĭ méle Ilinca, în Zbărcĭogeni dela Barbul Cojocarĭul, în Mereşani dela Stroe *Băbénul* din Băbeni i dela Radul Berendei...“

Crisov muntenesc dela Mihaĭu Racoviţă din 1742 (Cond. Mss. a mănăstiriĭ Vieroşul, în Arch. Stat. din Buc. f. 19): „şi s'au scris hrisovul acesta în anul dintâi într'a doao domnie a domniei méle aici în oraşul scaunului în Bucureşti de Mihai logofăt *Băbénul*...“

Într'un alt crisov din acelaşĭ an (Cond. Mss. a măn. Nucetul, în Arch. Stat. f. 61): „Mihai logofătul fečiorul Tomeĭ *Băbén*“.

Adjectivul băbenesc, probabil „proprietate a unuĭ *Băbénu*, ne întimpină în următorul zapis muntenesc din 1669 (Cond. Mss. a mănăstiriĭ Vieroşul, în Arch. Stat. din Buc. f. 69 b): „Adică eu Marco den Vulpeşti, fečiorul luĭ Slav, scris'am acest al mieu zapis să fie dă credinţă la mâna jupânului Fierăi vel logofăt, ca să să ştie că am venit eu dă a mé bună voe la dumnélui dă m'am vândut rumân drept trei mii dă bani gata, şă m'am vândut eu dă a mé bună voe şă cu toţi fečiorii miei şă toată parté mé dă ocină, care o am cumpărat dăla mătuşă-mé Călină dăn funiía băbenéscă...“

v. *Băbeni*. — *Slăvitescu*.

¹·Băbèsc, -éscă, adj.: de vieille, appartenant aux vieilles; altmütterlich, altweiberhaft. De felul cum fac, saŭ de felul cum cred babele. Tot-d'a-una se întrebuinţéză cu o nuanţă de despreţ.

Laurian-Massim: „port *băbesc*; vorbe *băbescĭ*“.

Noul Testament din Bălgrad, 1648, Paul. ad Tim. I, IV, 7:

Ĭară de cuvintele spurcate şi *băbeşti* te lépădă...	Ineptas autem et aniles fabulas devita...

In contextul grecesc: γραώδεις μύθους...

Cantemir, Ist. Ieroglif. (Mss. în Acad. Rom. p. 70): „Că voroava frumoasă la ceĭ cunoscătorĭ de n'ar maĭ sfîrşi, încă maĭ plăcută ar fi; ĭară ceĭ necunoscătorĭ maĭ tare dulcéţă în basnele *băbeşti* decât în sentenţiile filosofeştĭ află...“

Acelaşĭ, Chron. I, 299: „... să ispitéscă: custura este în técă? şi de este, oare sabie slujitoréscă? şi tăiósă este? au tâmpă custură *băbască*, şi numaĭ de covăţĭ răzătoare este?...

Aci se póte observa că femininul *bă-*

béscă se rostesce pînă astăḑĭ în Moldova *băbască*, întocmaĭ ca la Cantemir.

A. Odobescu, Scrierĭ t. III p. 245: „Aşa îl învăţase jupânésa Albina, care se pricepea la tot felul de farmece *bă-bescĭ*...“

v. *Babă*. — *Băbesce*. — *Băbéscă*.

Băbèsc (*băbit, băbire*), vb.; 1°. assister les femmes qui sont en travail d'enfant, exercer la profession de sage-femme; 2°. être vieille femme, vivre comme une vieille femme.

In primul sens, *băbesc* = serb. b a b i m „obstetricem ago“ se ḑice în Bănat, unde substantivul b a b ă are înţelesul de „sage-femme“. Sinonim cu al nostru m o ş e s c.

Dicţionarul Mss. bănăţén circa 1670 (Col. l. Tr. 1883 p. 426): „*Bĕbesk* = obstetricor“.

In sensul al doilea cuvîntul se întrebuinţéză la toţĭ Româniĭ.

Laurian-Massim: „A *băbi*, a petrece etatea de b a b ă, a fi b a b ă. De ex.: mulţĭ anĭ a maĭ *băbit* şi astă muĭere!“

v. *Babă*. — *Moşesc*.

Băbéscă, s. f.; t. de Botan.: variété de raisin. Se întrebuinţéză maĭ ales în regiunea Tecucĭuluĭ, unde se ḑice şi „p ó m ă *băbéscă*“. Nu este alt ce-va decât adjectivul b ă b é s c ă substantivat prin sub-înţelegerea „pómă“. Rostirea obicĭnuită moldovenéscă este *babască*.

„Varietăţile pómeĭ negre sînt: *băbască*, tare, păsĕréscă şi córnă (C. Dămăcescu, Tecucĭu, c. Visurescĭ).

„Un fel de strugure se numesce p ó m ă *băbască*“ (A. Negri, Tecucĭu, c. Poĭana).

„Póma *băbască* este cu bóbele marĭ negre“ (G. Bunescu, Tecucĭu, c. Brăhăşescĭ).

„*Băbéscă* este o pómă négră cu bóbele rare...“ (I. Chirvăsuţă, Tecucĭu, c. Ionăşescĭ).

E interesant sinonimul: p ó m ă c r ă c a n ă.

„Pómă *băbéscă* saŭ c r ă c a n ă“ (preut I. Călugărénu, Tecucĭu, c. Movilenĭ).

v. *Băbesc*. — *Crăcană*. — *Strugur*.

Băbèsce, adv.; „en vieille femme, comme une vieille“ (Pontbriant). A face, a vorbi, a se purta ca o b a b ă. Eştĭ fétă tînără şi totuşĭ te 'mbracĭ *băbesce*. Nu maĭ vorbiţĭ *băbesce!*

v. *Babă*. — ¹·*Băbesc*.

Băbìcă (sans pluriel), s. f.; t. famil.: petite chère vieille. Deminutiv din b a b ă. Sinonim cu b ă b u c ă, dar cu o nuanţă şi maĭ desmierdătóre. Cihac şi Laurian-Massim nu cunosc pe b ă b u c ă, ci numaĭ pe *băbică*.

v. *Băbucă*. — *-ică*.

Băbìcĭu, s. m.; n. pr., t. de Géogr.: village dans la Petite-Valachie. Comună mare în districtul Romanaţĭ: „Maĭ multe măgurĭ încongĭură satul, şi aprópe de Olt se observă nişce ruine, de sigur romane“ (Locusténu, Dicţ. 35).

v. *Babă*. — *Babicĭu*.

Băbìre, **Băbìt** — v. ²·*Băbesc*.

Băbìţă (plur. *băbiţe*), s. f.; t. famil.: petite chère vieille. Deminutiv din b a b ă. Sinonim cu b ă b u ţ ă, dar cu o nuanţă şi maĭ desmierdătóre. Cihac şi Laurian-Massim nu cunosc pe b ă b u ţ ă, ci numaĭ pe *băbiţă*.

v. *Băbuţă*. — *-iţă*.

¹·**Băbòĭu**. — *Baboĭu*.

²·**Băbòĭu** (sans pluriel), s. m.; t. famil.: vieille virago; femme âgée,

grande, robuste et méchante. Sinonim cu hârcă. Format din babă prin sufixul augmentativ -oĭu de gen bărbătesc, întocmaĭ ca „fĕtoĭu“ din „fétă“, probabil chĭar după analogia acestuĭ din urmă.

I. Créngă, Poveștĭ I, 97: „Hîrca, nu dór că șoptĭa și îmbla câtinel ca să n'o audă împĕratul, ci avea grijă să n'o audă din odaĭa de alăturea un credincĭos al împĕratuluĭ, care în tóte ḑilele îmbla cu dînsul la vînat. Și cum s'a depărtat *băboĭul* de acolo, nenorocita drumétă a îngenunchĭat lîngă patul soțuluĭ eĭ...“

v. *Babă*. — *Fĕtoĭu*. — *-oĭu*.

Băbòrniță (plur. *băborniṭe*), s. f.; t. famil.: vieille sorcière, vieille femme laide et acariâtre. *Băborniță* prin sufixul -niță, ca și băbârcă prin sufixul -că, s'aŭ format de o potrivă dintr'o tulpină babură, care se recunósce și la Serbĭ érăși într'o compositiune: baburina (Karadžić), pe când simplul babură s'a perdut și acolo, dar s'a păstrat în dialectul sloven: babùra „ein verächtliches Weib“ (Murko).

O băbârcă este maĭ puțin rea și slută decât o *băborniță*. Cihac (II, 4) grămădesce la un loc: „băbăchie, băbârcă, băbătie, băbică, băbiță, *băborniță*, băbușcă“, tóte cu aceĭașĭ explicațiune de „vieille femme“, deși numaĭ „băbică“ și „băbiță“, maĭ bine băbucă și băbuță, se pot considera ca equivalente, ĭar cele-lalte tóte (observâm că „băbăchie“ nu este decât o variantă fonetică pentru „băbătie“) se deosebesc fie-care una de alta prin nuanțe de sens fórte caracteristice, carĭ romăniséză așa ḑicênd prototipul slavic babă.

Imaginea poporană a ĭaduluĭ:

Increḑuțiĭ satuluĭ
Tăiaŭ lemne draculuĭ,
Și juratul satuluĭ
Căra apă draculuĭ,
Iar vornicul satuluĭ
Ținea talpa ĭaduluĭ;
Băborniță d r a c u l u ĭ
Ce ĭea mana vacilor
Era calul dracilor:
Doĭ-spre-ḑece mĭ-o ținea,
Șéua pe dînsa punea...

(Marian, Satire popor., 72).

Alexandri, Chirița în provinciă, act II sc. 4:

Vaĭ! *băborniță* bătrână,
Bine că te-am pus la mână,
Cum te-oĭu maĭ suci!...

I. Créngă, Poveștĭ I, 99:

„—Dómne, stăpână, Dómne! Ce-am vĕḑut eŭ! Femeea ceĭa are acum o tipsiă de aur și o cloșcă de aur, cu puiĭ tot de aur, așa de frumoșĭ de 'țĭ fug ochiĭ pe dînșiĭ!

„*Băborniță*, cum aude acésta, pe loc trimite s'o chieme, ḑicênd în gândul seŭ: după ce îmblă ea, nu se mănâncă...

„Și cum vine străina, h ó n g h i n a pune mâna și pe tablaua cea de aur...“

Rădulescu-Niger, Rustice, III, 11: „Toțĭ se scutură, se spală; toțĭ alérgă de pe unde eraŭ la muncă și se înșirue, jos pe érbă, de 'naintea a doue rînduriĭ de fășiĭ de zăblaŭ. E masa obștéscă. O *băborniță* le-aruncă din grabă o halcă de mămăligă, la față nu pré aidoma auruluĭ; un isprăvnicel le împarte rachiŭ....“

v. *Babă*. — *Bâbârcă*.

Băbùcă (sans pluriel), s. f.; t. famil.: petite chère vieille. Deminutiv desmierdător din babă. Sinonim cu băbuță, dar însemnând o vrîstă maĭ înaintată. Termen desmierdător pentru femeĭ bătrâne drăgălașe.

Albina Carpaților 1879 p. 332: „Când se vede mirésa aședată în mijlocul caseĭ pe un scaun cu perină, atuncĭ drept că nicĭ n'ar sci pe ce lume e, de n'ar trezi-o *băbuca* cea bătrână, care aduce o cépă frântă și ĭ-o dă pe la ochĭ ca să plângă nițel...

In Moldova se aude și o formă maĭ desmierdătóre băbue, după analogia luĭ „dudue“ din „duducă“.

v. *Babă*. — *Băbuță*. — *Băbușcă*.

Băbùe. — v. *Băbucă*.

Băburéză, vb. impers.: il pleut à grosses gouttes.

v. *Babură*.

Băbùșcă (plur. *băbușce*), s. f.; 1°. t. famil.: petite vieille, chère vieillotte; 2°. petit oiseau chanteur vieilli, qui ne chante plus; 3°. t. de Zool.: très petit poisson en général, alevin, perca fluviatilis; 4¹. t. de Botan.: sorte d'herbe. Deminutiv din babă, în genere cu o nuanță desmierdătóre. In primul sens e sinonim cu băbuță, cu băbucă și cu băbătiă; în sensul al treilea, cu baboĭu saŭ baboĭaș, cu plevușcă, cu petroșel etc.

1°. *Băbuscă* „chère vieillotte“.

Vorbind bărbatul cătră saŭ despre nevéstă-sa:

I. Créngă, Poveștĭ I, 75: „Slavă ție, Dómne! dise mosnégul, că pot să duc și babeĭ mele o mângâiere! Maĭ sciŭ eŭ! Póte orĭ că Dumnedeŭ orĭ că dracul ĭ-a dat în gând, ĭerĭ nópte, de una ca asta. Și cum ajunse a-casă, dise: ĭaca, măĭ *băbușcă*, ce odor ți-am adus eŭ!...“

Ibidem I, 111: „... bĭéta *băbușca* luĭ era une-orĭ și răzbucurósă în sufletul eĭ să 'l vadă cum l'a vedé urnit de a-casă. Se vede lucru, că și moș Nichifor era făcut pe drumurĭ...“

Ibidem p. 135:

Sărmana *băbușca* mea,
Fie bună, fie rea,
Am să țin casă cu ea!...

P. Ispirescu, snóva „Câtea 'n vérdă“ (Col. l. Tr. 1882 p. 127): „Ce'ĭ facĭ tu fómeĭ? că Sérbul nu putea dormi. Incepu ĭar să strige:

„— Babo, *babușcă!* Scól' de'mĭ dă ce-va de mâncare, că mĕ sfîrșesc de tot...“

Vorbind prietenesce cătră saŭ despre o femeiă bătrână în genere:

La Jipescu, Opincaru p. 44, o convorbire de țeranĭ:

„— ... Îțĭ cat la obraz, c'acù ți l'aș terfeli!

„— Dă'ĭ dĕ'l lasă, *băbușco!*

„— Că ĭa tacă'țĭ fleónca și ție, Stârceo! Nu vedĭ că 'mĭ crapă hĭerea 'n mine dĕ supĕr și dĕ cĭudă?...“

Balada „Voĭcu“:

— Uiuĭu, *băbușca* mea,
Ce maĭ cauțĭ pe-acolea?
— Am venit l'al meŭ fecior,
Ca să'l ieŭ să mi'l însor...

(Sevastos, Cânt. mold. 309).

Despre bătrână mică și drăgălașă, la Rădulescu-Niger, Rustice, III, 39', tabloŭ de copiĭ:

Se jócă de-a boĭerĭĭ, și tot ca eĭ se cértă;
Ca doue micĭ *băbusce* se pup, apoĭ se értă;
Și fuga vin la mine ca basme să le spun..

2°. *Băbușcă* „petit oiseau vieilli“, termen desmierdător ca și în sensul de maĭ sus.

G. D. Teodorescu, Poesiĭ populare p. 123: „*Babușcă* se numesce sticletele, scatiul și orĭ-ce pasĕre îmbătrânită, care nu maĭ cântă...“

Basmul „Sărăcia din casă“ (Ispirescu, Legende p. 209): „Și d'atuncĭ a remas de vînătoriĭ sînt sărací, fiind-că 'șĭ perd

vremea prin colțiĭ de pétră, prin mărăciniĭ, umblând tótă ḑiua pînă să împusce și eĭ câte vr'o *babușcă* de nu sciŭ care păsericĕ...“

3°. *Băbușcă* „alevin“.

Laurian-Massim: „*Băbușcă*, pesce mic și mărunt = baboĭu, plevușcă.“

Acéstă formă în loc de baboĭu se întrebuințéză maĭ ales în Dobrogea (N. Ludovic, Dobr., c. Niculițel), unde se aude însă și băboĭu (G. Eftușescu, Dobr., c. Cĭobanul).

4°. *Babușcă* „sorte d'herbe“.

Termenul se aude maĭ cu samă în partea de jos a Moldoveĭ.

„*Băbușca* este un fel de érbă crescênd fórte désă, pînă la înălțime de 11 c.m.“ (preut G. Rotariu, Tutova, c. Grăjdeniĭ; C. Bumbar, Tut., c. Bursucaniĭ; D. Arghirescu, Covurluiu, c. Moscu; preut T. Jalbă, Tecucĭu, c. Corod).

Să maĭ adăugâm în trécĕt că între numiriĭ de oĭ la Valachiĭ din Moravia se aude *babușca* și babana (T. Burada, Călăt. la Rom. din Mor. p. 13).

v. *Babă*. — *Babană*. — *Baboĭu*. — *Băbătiă*. — *Băbucă*. — *Băbuță*...

Băbùt. — v. *Car*.

Băbùță (plur. *băbuțe*), s. f.; t. famil.: femme mariée âgée, mais coquette. Deminutiv desmierdător din babă. *Băbuța* e maĭ tînără decât băbuca; ba încă fetele mariĭ sînt dispuse a privi ca *băbuță* pe orĭ-ce femeiă măritată.

Cântec din Moldova:

Frunḑă verde de-alunică,
Ce să facem noĭ, fetică?
Câțiĭ flăcăĭ ni se rădică,
Toți *băbuțele* 'ĭ apucă;
Să ne strîngem fete multe,
Să dâm răvașul la Curte;
Să ésă răvașul bun —
Să dâm la babe surgun...

(Sevastos, Cânt. mold. 154).

In jocul copilăresc „d'a-luminărica“:

— Und' te ducĭ, *băbuță?*
— La bisericuță.
— Să mergem și noĭ?
— Haide, măĭculiță!
Dar nu care-cum-va
Să faceți pe drum ceva.
— Nu, *băbuțo*, nu...

(G. D. T., Poes. pop. 198).

v. *Babă*. — *Băbucă*.

1-Bâc, s. m.; n. pr. pers.; nom de famille. Intre numele de familiă la Moțiĭ din munțiĭ Ardéluluĭ, Francu și Candrea (Româniĭ din munțiĭ apuseniĭ p. 117) pun: *Bâcu*. De asemenea în Moldova există în districtul Suceveĭ nume țerănesc de familiă: *Bâcu* (Ședătórea 1893 p. 13). *Bâcu*, adecă *Bâcul*, este forma articulată din *Bâc*.

Un deminutiv din acest nume este Bâce, articulat Bâcea, format ca „Petre“ din „Petru“, „Sturḑe“ din „Sturḑ“ etc. Act moldovenesc din 1610 (Arch. ist. I, I p. 22) despre nesce sate dela munte: „oameni buni și bătrâni din megiĭași, anume Vasilie din Urecheni și Pătrașco aprodul de acolé și Băcĭa (Бъчѧ) cel mai bâtrân de acolé...“; ĭar maĭ jos: „Băcé (Бъчѣ)...“

Un augmentativ saŭ intensiv din *Bâc* ar puté să fie numele personal Băcan. Zapis muntenesc din 1662 (Cond. Mss. a mănăstiriĭ Vieroșul, în Arch. Stat. din Buc., f. 69): „Adică noi megiășiĭ ot Unghiĭani anume Mané, Băcan i Stan ot tam, care am fost hotarnici la moșiĭa satului Vulpeștiĭ cu Radu logofat Dudescul...“

v. *-an*.

Din Băcan, dacă nu din vre-un nume topic Bâc, vine vechiul sat Băcaniĭ în Moldova. Ion Neculce, Letop. II, 265: „strinsu-s'aŭ toțiĭ fecĭoriĭ luĭ Gavriliță și cu alțiĭ boĭeriĭ mulțiĭ de

ţara de gios la nunta luĭ Ioan Paladi, la Băcanĭ din sus de Bărlad...“

Póte de asemenea din *Bâc*, ca o formă amplificată saŭ compusă, se va fi trăgênd numele personal Băcălae. Zapis muntenesc din 1692 despre o moşiă din Romanaţi (Cond. Mss. a mănăstiriĭ Vieroşul, în Arch. Stat. din Buc. f. 110): „din măgura Cĭobanului la poĭana Dracei, din poĭana Draciĭ pe den sus den grindul luĭ *Băcălae* până la Fântânéle...“

In fine, tot din *Băc*, de nu cum-va din Bacĭu (v. ¹·*Bacĭu*), derivă numele maĭ multor sate Băcescĭ şi Băcenĭ, ba şi Băcĭoŭ, atât în Moldova cât şi 'n Muntenia.

Acest *Bâc* să fie óre slavicul быкъ „taur“? La Slavĭ Bâc ca nume propriŭ personal nu e rar, maĭ ales în Rusia şi în Bohemia (Moroškin, Славянскій именословъ p. 31). Cu tóte astea, *Bâc* la Românĭ ar puté să fie fórte bine de originea turanică, dela Pecenegĭ saŭ dela Comanĭ, căcĭ în dialectul djagataic bek însemnézâ „tare, îndesat“, de unde — după cum se va vedé maĭ jos — graĭul românesc a format pe băcsaĭu, băcsâŭ, bâcsesc şi băcuéţă.

Atât în Moldova, cum şi în Ţéra-Românéscă, se află sate cu numele *Bâc* (Frunţescu), afară de rîul *Bâc* în Basarabia, despre care se vorbesce pe larg la locul seŭ. Ca şi numele personal, acest nume topic póte să fie slavic, dar ar puté să fie şi de vre-o altă proveninţă, fie-care cas concret trebuind a fi supus uneĭ cercetăţĭ a-parte.

v. ²·*Bâc*. — *Băcilă*. — *Băcĭoc*.

²·**Bâc**, s. m.; t. de Géogr.: Byk, petite rivière en Bessarabie, très remarquable sous le rapport archéologique. Rîul *Bâc*, care s'ar puté dice maĭ mult rîuleţ, îşĭ ĭea începutul în partea cea muntósă a Basarabieĭ de sus, trece pe lîngă Chişinăŭ şi se vérsă în Nistru lângă satul numit Gura-*Bâculuĭ*. E mocirlos, şi 'n multe locurĭ scade de tot în timpul verei. Se pare însă că în trecut *Bâcul* era maĭ mare.

Miron Costin, Letop. I, 345: „Rămăind Ghica-Vodă numaĭ cu boĭeriĭ, n'aŭ cutezat să maĭ zăbăvéscă la Lăpuşna, ce aŭ purces pre *Bâc* spre Tighinea până la Luţenĭ...“; şi maĭ jos: „s'aŭ mutat şi Ghica-vodă de pre *Bâc* spre Botna...“

v. *Botna*.

Pe timpul când partea de jos a Basarabieĭ aparţinea Tătarilor şi se numĭa Bugĭac, *Bâcul* era fórte apropiat de hotarul tătăresc, şi une-orĭ Tătariĭ îl şi usurpaŭ dela Moldovenĭ.

Nic. Costin, Letop. II, 49: „Tătariĭ, carĭ s'aŭ fost tras de şĭ-aŭ fost făcut Gĭaun-Mărzea şi cu alţĭ Mărzacĭ sate la ţinutul Lăpuşniĭ, din gĭos de Chişănăŭ, pe de îmbe părţile de *Bâc*, încă aŭ lăsat locul ţărĭĭ şi aŭ lipsit de acea stăpânire...“

Dacă noĭ am avé în vedere numaĭ monosilaba B-â-c, originea acestuĭ nume ar remâné fórte obscură, căcĭ maĭ în tóte limbile se pot afla asemenea monosilabe, ba chĭar în terminologia geografică, de exemplu germanul Bach, vechĭul engles beck „părĭŭ“. Din fericire, există un mijloc metodic de a găsi etimologia *Bâculuĭ*. Cea maĭ veche menţiune despre acest rĭŭ, pe care o cunosc eŭ, ne întimpină în crisovul luĭ Alexandru cel Bun din 1420, publicat de Venelin (Влахо-болгарскія граматы p. 61), unde de doue orĭ acest rîŭ este numit Bâcoveţ: „на Быковци“, ceea ce înlătură orĭ-ce altă origine a cuvîntuluĭ decât numaĭ acea din slavicul быкъ „taur“, căcĭ Bâcoveţ este o formaţiune exclusiv slavică din быкъ prin

forma adjectivală бъıковъ „al tauruluĭ“ cu sufixul deminutival -ецъ. Astădĭ un părĭŭ ce se vérsă în *Bâc* se chiamă Bâcoveţ. Póte că şi crisovul luĭ Alexandru cel Bun va fi avut în vedere anume acest părĭŭ; în casul de faţă însă acésta este indiferent, de vreme ce deminutivul Bâcoveţ, fie el nume al rîuluĭ, fie al părîuluĭ, nu póte să derive decât din slavicul Бıкъ. Bâcoveţ însemnéză literalmente „al taurăşuluĭ“, ĭar simplul *Bâc* — „taur“. Acest nume, negreşit, trebuĭa să fi avut din capul loculuĭ o legendă a sa, după cum are, bună-óră, isvorul „Vaca-babeĭ“ din Némţ, satul „Bourenĭĭ“ din Bucovina etc.; o legendă din timpul când, după cum vom vedé maĭ la vale, Basarabia de jos era ocupată de triburĭ slavice. Un vechĭu nume de rîŭ Bâc, Бıкъ „taur“, se găsesce şi 'n Rusia meridională, tocmaĭ în vecinătate de un alt rîŭ numit „apele oilor“: Овечьи-воды (Книга Большой чертежъ, Moscva 1846 p. 88), care cată să fi avut şi el o legendă a sa, de astă dată cu „óiă“ în loc de „taur“.

v. *Bourenĭ*.

Intr'un crisov dela Iliaş-vodă, scris la 1436 în Vasluĭu (Hurmuzache, Documente t. I part. 2 p. 870), se citesce nu Bâcoveţ, ci *Bâc*:

...и на Иткилѣкъ межѣ Кротолчи пониже, где камень стоитъ, повыше Оцелоко мѣсто, и близъ Быкѣ по тои сторонѣ на долинѣ що падаетъ протикъ Якбашева Кешенева оу кржници, где ес Татарскаѧ селища, протикъ лѣска...

...şi pe Ichel între Crotolci maĭ jos, unde stă pétra, maĭ sus de locul luĭ Oţel, şi lînga *Bâc* de ceĭa parte în valea ce se pogóră în faţa Chişinăuluĭ luĭ Akbaş spre fântâna, unde sînt săliştele tătărescĭ, în faţa pădurichĭ...

Partea finală e tradusă latinesce de d. profesor Kałużniacki aşa: „et prope a Byco ex hac parte secundo fluvio, qui contra Acbasevum Chesenevium in Fontinam cadet, ubi coloniae Tatarorum sunt, luco ex adverso...“

Dacă numele *Bâc* n'ar fi slavic, deminutivul cel poporan din el ar suna Bâculeţ, ca în „lăculeţ“ din „lac“, „rîuleţ“ din „rîŭ“, etc.

Slavic însă este aci numaĭ numele, şi nu prin nume *Bâcul* are o importanţă istorică, ci printr'un monument dintr'o epocă immemorială, cu mulţĭ secolĭ maĭ veche decât prima aparĭţiune a Slavilor pe ţermiĭ Dunărĭĭ.

Acel monument se chiamă în popor Cheile *Bâculuĭ*.

Iată textul luĭ Cantemir (Descr. Mold. ed. Papiŭ, p. 15): „Kissnou, ad flumen *Bycul*, non magni momenti urbecula. Haud procul ab ea conspicitur series maximorum lapidum, ita in recta linea dispositorum, ac si humana industria illuc essent collocati. At hoc credere impedit et ipsorum lapidum magnitudo, et spatii, per quod extenduntur, longitudo. Continent enim aliqui trium aut quatuor ulnarum spatium in tetragono eorumque series trans Tyratem usque ad Crimæam pergit. Vernacula lingua kieile *Bykului* vocant, diabolorumque opus esse rustica refert simplicitas, obstruere amnem *Bycul* conjuratorum. Certum, aliquot principes alveum hujus amnis, qui longo tractu inter montes decurrit, obstruere tentasse, quo vicina loca, non nisi secandis fœnis apta, in lacum converterentur, at nunquam opus potuisse perficere“.

Adecă:

„Chişinăŭ, lîngă rîul *Bâc*, este un târguşor fără însemnătate. Nu departe de el se vede un şir de petróie fórte marĭ, aşedate în liniă dréptă, ca şi când le-ar fi pus acolo meşteşugul omenesc,

deși acésta nu se póte crede atât din causa mărimiĭ lor, precum și din acea a mărimiĭ spațiuluĭ pe care ele se întind. In adevĕr, unele din acele petróie sînt nesce patrate de treĭ saŭ patru coțĭ, și șirul lor, trecênd peste Nistru, merge pînă la Crîm. Locuitoriĭ le numesc cheile *Bâculuĭ*, și naivitatea țĕrănéscă crede că ele sînt opera dracilor, carĭ aŭ voit printr'însele să astupe rîul *Bâc*. Ce e dreptul, uniĭ principĭ plănuiseră de a face un lac prin astuparea albieĭ acestuĭ rîŭ, care curge pe o lungă întindere între munțĭ pe un pămînt bun numaĭ pentru fînețe, dar acel plan nu s'a pus nicĭ o dată în lucrare....".

In povestirea luĭ Cantemir este o lipsă.

El nu ne spune: de unde anume se începe șirul de petróie? Dela Chișinăŭ? saŭ nu cum-va înainte de Chișinăŭ dela Prut?

Legenda despre astuparea *Bâculuĭ* prin acele petróie, legendă auḑită la Chișinăŭ, face a conchide că unde-va pe aprópe de acolo acele Cheĭ treceaŭ de pe un mal al *Bâculuĭ* pe cela-lalt mal, adecă obstruĭaŭ rîul.

Cât se atinge de afirmațiunea că șirul de petróie înaintéză nu numaĭ pînă la Nistru, dar încă trece Nistrul mergênd pînă la Crim, acésta urméză a se cerceta în Rusia meridională; putem totuși să spunem maĭ de 'nainte că orĭ-ce s'ar constata pe acolo, resultatul nu va sgudui conclusiunile studiuluĭ de față.

In urma luĭ Cantemir, cestiunea Cheilor *Bâculuĭ* a fost atinsă nu o dată.

La 1781, Sulzer (Gesch. d. transalp. Daciens, I, 405), după ce reproduce cele din Cantemir, ḑice că acel mur a putut să fi fost construit saŭ de Avarĭ, saŭ de Romanĭ, saŭ de Goțĭ, adecă nu se rostesce de loc, mulțumindu-se a protesta că nu este o operă a draculuĭ: „Bei einer von diesen Gelegenheiten sind diese Steine sicherlich dahin gekommen, und weil es seither niemanden daran gelegen war, sie wegzuschaffen, dorten liegen geblieben, ohne dass man den Teufel darbey zu bemühen nöthig gehabt hätte".

Puțin după aceea, colonelul rusesc Meier din timpul împĕrăteseĭ Ecaterina vorbesce despre Cheile *Bâculuĭ* ce-va alt-fel decât Cantemir. El le numesce (Описаніе Очаковскія земли, Peterb. 1794 p. 126): „cărare de pétră, care dintr'o parte atinge *Bâcul*, ĭar din cea-laltă merge pe o întindere destul de mare și se perde lîngă Orheĭu" (каменная стежка, примыкающаяся съ одной стороны къ Быку, а съ другой по довольно великомъ продолженіи теряющаяся подъ Орхѣемъ). Meier crede că acésta construcțiune a fost făcută de Ion Huniade spre a trage hotar între Moldova și Basarabia,— o ipotesă cu totul absurdă, asupra căriĭa noĭ nu ne vom opri. Meier vorbesce despre Cheile *Bâculuĭ* numaĭ de pe auḑite și fără a se fi uĭtat măcar pe o chartă geografică, unde ar fi vĕḑut că Orheĭul este despărțit de *Bâc* prin alte douĕ rîurĭ: Ichel și Reut.

La începutul secoluluĭ nostru, Grecul Dimitrie Philippide, altfel ḑis călugărul Daniil, vorbesce și el despre acésta construcțiune, pe care o asemĕnéză cu zidurile ciclopice, ḑicênd că Româniĭ o numesc nu numaĭ Cheile *Bâculuĭ*, dar și „Cheile Reutuluĭ": „*Κέϊ Μπύκουλουϊ καὶ Κέϊ Ρέουτουλουϊ*" (*Γεωγραφικὸν τῆς Ρουμουνίας* p. 57). Ca și colonelul Meier, Philippide n'a înțeles ceea ce auḑise dela alțiĭ. El nu sciea bine românesce, după cum dovedesce „*Κέϊ*" în loc de „*Κέϊλε*". Spunêndu-i-se că poporul numesce zidul în cestiune „Cheile

rîuluĭ", luĭ Philippide i s'a părut că e vorba de „Cheile Reutuluĭ", ceea ce constituă o imposibilitate topografică, de vreme ce între *Bâc* şi între Reut se află la mijloc rîul Ichel, şi decĭ înainte de „Cheile Reutuluĭ" ar fi trebuit să fie „Cheile Icheluluĭ".

De aci poetul Constantin Stamati, care locuĭa chiar în Chişinău, într'o notiţă scrisă rusesce despre anticităţile Basarabieĭ (Записки Одесс. Общ. Ист. 1850, t. II p. 812), ḑice: „Ca la treĭ verste maĭ jos de Chişinău se vede un şir în liniă dréptă de lespeḑĭ fórte marĭ, îngropate pînă la jumătate în pămînt, pe carĭ locuitoriĭ le numesc cheile rîuluĭ *Bâc*. Acest şir de petre se începe dela Prut (отъ Прута), construit în chip de părete (въ видѣ стѣны), trece prin codriĭ Căprianeĭ şi taiă în lat întréga Basarabiă. Locuitoriĭ însă din timp în timp desgrópă acele petre, astfel că vechĭul zid se distruge (древняя стѣна сія уничтожается)..."

Apoĭ căpitanul Zaščuk, în cea maĭ bună descriere statistico-geografică a Basarabieĭ (Бессарабская область, Peter. 1862, t. 2 p. 240), pe care o scrisese din însărcinarea guvernuluĭ rusesc ca ofiţer de Stat-major, ḑice: „Dela actualul Chişinău în direcţiunea cătră Prut prin codriĭ Căprianeĭ se întindea o dată un şir de lespeḑĭ pe jumătate îngropate în pămînt. Acele lespeḑĭ s'aŭ maĭ conservat încă în unele locurĭ, ĭar despre altele maĭ povestesc ţĕraniĭ, carĭ le-aŭ luat rînduri-rînduri pentru trebuinţele lor. Nu cred că cine-va se va apuca a dovedi că acele petre formaŭ óre-când un zid compact, din dosul căruĭa vechiĭ locuitorĭ se vor fi apĕrat contra invasiuniĭ răpitorilor vecinĭ. Acele petre mergeaŭ fără întrerupere prin păduri, prin bălţi şi prin rîpe. După tótă probabilitatea, ele serviaŭ, ca şi şanţurile de pămînt, drept semne de hotar..." Şi Zaščuk adaugă în notă: „In delimitările posterióre ale unor moşiĭ monastirescĭ din Basarabia, maĭ ales ale celor din zóna cea pădurósă a districtelor Chişinău, Orheĭu şi Iaşĭ, se menţionéză în acte şiruri de petre saŭ lespeḑĭ, împlântate în pămînt şi rĕmase din timpurĭ vechĭ".

Cu vr'o 40 de anĭ înainte de Zaščuk visitase Basarabia diletantul rus Sviniin (Свиньинъ), care n'a făcut nicĭ o cercetare sciinţifică la faţa loculuĭ, dar căruĭa i se vor fi povestit minunĭ despre Cheile *Băculuĭ*, aşa că în capul bietuluĭ călĕtor se făcuse o adevĕrată arababură: el ne spune că ele forméză un crescet de munţĭ, uniĭ trecênd peste 1000 picĭóre de înălţime (apud Zaščuk p. 43; cfr. Зап. Од. Общ. t. VI p. 179).

Tot ca munţĭ fórte nalţĭ figuréză Cheile *Băculuĭ*, sub cĭudata desfigurare în „Кай Добыкуло", în articolul luĭ Stürmer despre Basarabia, publicat la 1838 în Enciclopedia ruséscă (Енциклопедическій Лексиконъ t. 2 p. 304—308).

In fine, după o notiţă manuscriptă, rĕmasă dela tatăl meŭ, se constată că el-însuşĭ a vĕḑut acele „blocurĭ de pétră înfipte în pămînt" aprópe de Chişinău, pe moşiile Petricanĭ şi Ghidighiş,—singura indicaţiune topografică precisă, pe care o avem pînă astăḑĭ.

Din cele de maĭ sus, înlăturându-se mărturiile cele confuse ale colonelului Meier şi a călugăruluĭ Daniil, precum şi fantasmagoria cea orografică a luĭ Sviniin şi a luĭ Stürmer, al cărora folos este numaĭ dóră de a se sci că pe timpul lor se vorbĭa despre Cheile *Băculuĭ*, ne vor remâné următórele date:

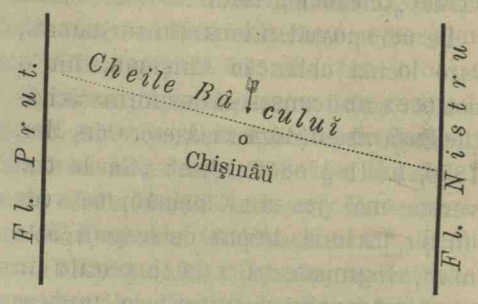
a) Acest zid se începea la Prut, înaintă de acolo spre rĕsărit prin vestiţiĭ pînă astăḑĭ codri aĭ Căprianeĭ,

trecea la nord de Chișinău prin satele Ghidighiș și Petricani, cari se află lîngă *Bâc*, și mergênd înainte se isbĭa de malul Nistruluĭ;

b) Din zidul cel primitiv locuitoriĭ de pe 'npregĭur răpĭau treptat petróie ce le era de trebuință, așa că construcțiunea se desființa mereŭ pe nesimțite și, dacă n'a ajuns încă, dar este de sigur amenințată de a ajunge peste puțin la o nimicire totală;

c) Expresiunea luĭ Cantemir: „în linia dréptă" nu trebue să fie înțelésă literal, de óră-ce dela Prut pînă la Nistru, adecă dela apus spre résărit saŭ vice-versa o liniă dréptă nu póte să trécă prin satele Ghidighiș și Petricani tot-o-dată, căcĭ aceste douĕ sate sînt aședate unul în privința celuĭ-lalt într'o direcțiune aprópe dela nord spre sud.

Prin liniă dréptă, „recta linea", Cantemir înțelege că petróiele nu sînt aruncate într'un mod neregulat, ci că înfățișéză ce-va avênd un rost, o direcțiune. Dar ce fel de direcțiune anume? Iată o întrebare de cea maĭ mare importanță în casul de față. Pentru a lega Prutul cu Nistrul trecênd pe lîngă Chișinău, sînt cu putință treĭ direcțiunĭ: 1° o liniă ne'nchinată dela vest spre ost; 2° o liniă închinată dela sud-vest spre nord-ost; 3° o liniă închinată dela nord-vest spre sud-ost. Cursul rîuluĭ *Bâc* este în acéstă din urmă liniă: dela nord-vest spre sud-ost. In aceĭașĭ liniă este raportul între cele douĕ sate Ghidighiș și Petricani. In sfîrșit, tot aceĭașĭ posițiune are Chișinăul față cu punctul unde rîul *Bâc* se vérsă în Nistru. Putem dară afirma fără nicĭ o sfiélă, că construcțiunea numită Cheile *Bâculuĭ* tăia în douĕ părțĭ Basarabia nu printr'o liniă dela vest spre ost, nicĭ printr'o liniă dela sud-vest spre nord-ost, ci printr'o liniă dela nord-vest plecându-se spre sud-ost, ceea-ce se póte represinta grosso modo prin următórea figură, în care săgéta indică aproximativ punctul unde zidul trecea de pe un mal al *Bâculuĭ* pe malul celalalt:

Acuma, preliminarele fiind limpedite, să cercetăm originea Cheilor *Bâculuĭ*.

Legenda poporană înregistrată de Cantemir, despre dracii cari aŭ grămădit bolovanĭ pentru a împedeca cursul *Bâculuĭ*, este de o natură antropologică. Pretutindenĭ, fie la Românĭ, fie la Germanĭ, fie la sĕlbatecĭ, se găsesc asemenea legende. Orĭ-ce construcțiune fórte veche și neobicĭnuită prin mărimea saŭ prin posițiunea sa, omul primitiv o crede a fi opera demonilor. Ast-fel la Nemțĭ se numesc „ziduri ale draculuĭ", „Teufelsmauern", numeróse remășițe de castre saŭ fortificațiunĭ romane, împrăștiate în Bavaria, în Würtemberg și pe aĭurea (Grimm, Deutsche Myth. p. 75, 500, 975). Profesorul Brandes (Die Teufel in den geographischen Namen, Lemgo, 1866) a strîns o mulțime de exemple de atarĭ „construcțiunĭ drăcescĭ". Bună-óră: nu departe de Mölk pe Dunăre, între Linz și Viena, sînt blocurĭ de petróie, despre carĭ poporul ḑice că le-a zidit dracul pentru a astupa Dunărea; saŭ: la Harz lîngă Blankenburg se vede un zid de stâncĭ, lungit cale de un cés și despre care se povestesce că 'ĭ făcut de dracul pentru a despărți moșia sa propriă de

BIBLIOTECA

BIBLIOTECA DE FILOLOGIE ROMANICĂ * SEMINARUL DE FILOLOGIE ROMANICĂ * BUCUREȘTI

moșia luĭ Dumneḑeŭ. Așa dară, fie un fenomen natural, fie o lucrare a brațelor, destul numaĭ ca o grămadă de blocurĭ să fie antică și extra-ordinară, pentru ca omul primitiv s'o atribue draculuĭ. In privința Cheilor *Bâculuĭ* în specie, orĭ-ce ar ḑice Cantemir, este învederat că ele nu pot fi un joc al natureĭ, căcĭ nu sînt stâncĭ saŭ roce, nu constituă o formațiune geologică, nu formézĕ masse prelungite, ci sînt nesce blocurĭ isolate, aduse de aĭurea, așeḑate unul lîngă altul și adâncite într'un teren, care în apropiarea Bâculuĭ este aprópe pretutindenea fórte móle și chiar mocirlos.

Dar atuncĭ cine óre le-a zidit?

In crisovul dela Alexandru cel Bun din 1420, citat maĭ sus, ne întîmpină:

Я хотары тѣмь селомь, що сѫть на Быковци. Кишновкрзарева монастырѣ на верхъ пасикѣ Ячибковы по верхъ городища на верхъ Лозовы на мостъ Грхланичь отъ малои на великую крхницѫ, а отъ великои крхницы верхомь на Терновскоу полѣноу отъ Коприанковы полѣны моловати емѫ на Быковци отъ малого лоужка и къ Поросѣчои, а отъ Поросѣчеи на оустие Питѫшка на Тигомирово селище...

Iar hotarele acelor sate carĭ sînt pe *Bâcoveț:* dela Chișinăul mănăstirĭ Vărḑar în sus la priséca luĭ Acibec, pe vîrful gradișteĭ în sus la Lozova, la podul luĭ Grălan, dela fântâna mică pînă la cea mare, ĭar dela fântâna mare în sus la poéna dela Ternova, dela poéna Căprianĕ mergênd pe malul luĭ *Bâcoveț* și dela luncușóra mică cătră Peresecina, ĭar de la Peresecina la guraluĭ Pitușoc la săliștea luĭ Tigomir...

Venelin, după obiceĭul seŭ, nu și-a dat ostenéla de a reproduce exact textul, astfel că lectura și traducerea de maĭ sus nu pot a nu fi în mare parte ipotetice; sigure însă, în orĭ-ce cas, sînt următórele patru punctură:

a) Intre aniĭ 1420—1435, intervalul între crisovul luĭ Alexandru cel Bun și între acela al fiĭuluĭ seŭ Iliaș-vodă, Chișinăul era împărțit între doĭ stăpânĭ: pe de o parte o coloniă tătăréscă, din care era prisĕcarul Aci-bek, tătăresce „Domn sărac“, și în fruntea căriia se afla Ak-baș, tătăresce „cap-alb“; pe de altă parte, o mănăstire numită Vărḑar saŭ a luĭ Vărḑar;

b) Posesiunea luĭ Ak-baș privĭa spre Nistru, de vreme ce moșiele enumĕrate în crisovul luĭ Iliaș-vodă ating nu numaĭ rîul *Bâc*, dar și rîurile Ichel și Reut; ĭar posesiunea cea mănăstiréscă privĭa spre Prut, de vreme ce, vorbindu-se despre ea, se pomenesce Căpriana, care se află între Prut și între Chișinăŭ;

c) Numele Chișinăuluĭ este scris în crisovul luĭ Iliaș-vodă: Кешенев, ceea ce dovedesce că era o localitate curat tătăréscă, unde se afla o capelă pe mormîntul vre-unuĭ mare Tătar, căcĭ tătăresce keșenè însemnézĕ „capelă pe mormînt“;

d) Spre apus de Chișinăul cel mănăstiresc, adecă în direcțiunea Căprianeĭ, hotarul mergea „pe vîrful gradișteĭ“: „по верхъ городища“.

Ce însemnézĕ óre городище, forma ruténă din paleo-slavicul градище, de unde al nostru gradiște?

In România sînt o mulțime de localităț numite „Gradiște“ (Frunḑescu, Dict. top. 222). Româniĭ din Ardél numesc așa în țéra Hațeguluĭ locul unde fusese Sarmigethusa, — nume pe care Ungurĭĭ îl traduc prin „Várhely“ dela „vár=cetate“, ĭar Nemțiĭ prin „Lagerdorf“ dela „lager=taberă“ (Windisch, Geogr. d. Siebenb., Pressburg 1790, p.

130). Chiar în Basarabia sînt vr'o două-trei localităţi numite pînă astăzi Horodişte, mai ales frumosul schit aşezat, în districtul Orheiului, pe vîrful unui munte în faţa Nistrului (Skalkowski, Описаніе Новороссійскаго края, t. I p. 190). La Miklosich (Lex. palaeosl. 140) градище se explică prin φρούριον, castrum", iar sensul cel fundamental al primitivului градъ se dă la dînsul ca: „τοῖχος, murus". Dela acel градъ limba românească are familia de vorbe: „gard", „îngrădesc", „sgardă", „ogradă" etc. Sufixul slavic augmentativ -ище, trecut şi la Români ca -işte în „mirişte", „porumbişte" şi altele, indică în nomenclatura topică locul unde fusese ce-va altă dată saŭ pe unde mai este ce-va învechit. Ast-fel gradişte vrea să ţică: locul unde a fost saŭ este o zidăriă veche, o ruină, neapĕrat de o întindere însemnată, cel puţin cât o cetăţue. Polonul Broniovius, scriind la 1579, explică fórte bine „Horodisce" prin „territorium ruinosum lapideum" (Tartariae descriptio, Colon. 1595 p. 1). Eĭ bine, în apropiarea Chişinăului neexistând nicĭ o zidăriă de felul acesta afară numaĭ şi numaĭ de Cheile *Bâculuĭ*, este evident că tocmaĭ despre o parte din ele se vorbesce la 1420 în crisovul luĭ Alexandru cel Bun: „hotarul merge pe vîrful gradişteĭ dela priséca luĭ Acibec în sus pînă la Lozova". Să se observe că în acest pasagiu, dacă ar fi vorba numaĭ de vreun castru aşezat pe o înălţime, textul ar fi ţis: „на вєрхъ городища", cu prepositiunea „на" ca în restul crisovuluĭ: „на вєрхъ пасикѣ", на вєрхъ Лозока", „отъ вєликои крꙗницы вєрхомъ на", pe când prepositiunea „по", întrebuinţată numaĭ despre городище, arată că aci gradişte nu era un punct, ci o liniă, un mur, un lung zid, d'asupra căruia înaintà hotarul între doŭ puncturĭ.

Orĭ-ce gradişte presupune o existenţă cel puţin de un secol a împregiurăriĭ care dete nascere acestuĭ nume. Prin urmare, menţionate ca „gradişte" deja pe la 1420, Cheile *Bâculuĭ* cată să 'şĭ urce originea maĭ sus de anul 1300, ba şi de 1200. Să cercetăm dară, ca ce fel de popor înainte de 1200 — 1300 ar fi putut să clădéscă uriaşul mur care, dela Prut pînă la Nistru, tăia óre-când în lat Basarabia actuală aprópe în doue jumătăţi.

Ar fi ridicol de a atribui executarea uneĭ asemenea construcţiunĭ unuĭ popor, care n'a locuit mult timp în porţiunea sudică a Basarabieĭ, ci numaĭ dóră a pustiit'o în trécĕt, saŭ unuĭ popor care ocupase nu numaĭ acéstă regiune, dar îşĭ întindea stăpânirea şi maĭ sus la nord, astfel că ar fi fost din parte'ĭ a înstrăina el-însuşĭ tot pămîntul dincolo de zid. De aci resultă ca ce-va de bun simţ, chĭar fără probe istorice, că constructoriĭ Cheilor *Bâculuĭ* aŭ fost:

a) un ném aşeḑat statornic, în curs de mulţĭ anĭ, în Basarabia maĭ jos de *Bâc* pînă la gurele Dunăriĭ;

b) un ném pe care nu 'l interesà Basarabia pe sus decât numaĭ întru cât el trebuĭa să se apere de năvălitoriĭ străinĭ din acea parte.

Prin aceste doue criterie eliminative cercetarea se uşuréză fórte mult, de óră-ce se exclud din ea Cumaniĭ, Pecenegiĭ, Ungurĭi etc., carĭ nu întrunesc condiţiunile de admisibilitate. Dar maĭ este un al treilea criteriŭ, nu maĭ puţin important.

Tătariĭ, când cuprinseseră partea de jos a Basarabieĭ, aŭ numit'o *Bugĭac*, ceea ce în tóte dialectele turce însemnéză „unghĭu": „boudjaq = angle, coin; sifri boudjaq = angle aigu; gueuniè boudjaq = angle droit; gueut boudjaq = angle obtus" (Barbier de Meynard).

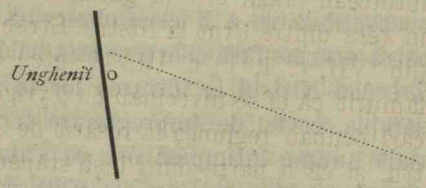
Dar de ce „unghĭu“? Dacă e vorba de Basarabia actuală întrégă, nicĭ o asemĕnare cu un „unghĭu“. Dacă e vorba numaĭ de Basarabia de jos, apoĭ unde óre anume trebuĭ să te puĭ pentru ca să ’ĭ poţĭ închipui forma de „unghĭu“? Dacă te uĭţĭ dela Nistru spre Prut saŭ vice-versa, nu veḑĭ nicĭ un fel de „unghĭu“. Dacă te uĭţĭ dela gurile Dunăriĭ saŭ dela Akkerman în sus, şi maĭ puţin.

Cantemir cel întâĭu, dacă nu mĕ’nşel, spusese că Bugĭacul sémĕnă cu un unghĭu, ba încă un unghĭu ascuţit: „Budziak Tartarica lingua angulum significat, eo quod ipsa regio Danubium inter atque Tyratem versus Pontum Euxinum longe sese protendat, et in acutum angulum desinat“ (Descr. Mold. 19). Totuşĭ chĭar pe charta făcută de însuşĭ Cantemir se desminte cu totul vre-o asemĕnare de configuraţiune între Bugĭac şi vre-o categoriă de unghĭu. Pe Cantemir l’aŭ întrecut însă învĕţaţiĭ ruşĭ. Unul din eĭ, Nadeždin (Зап. Од. Общ. Ист. t. I p. 252) ḑice: „ţĕrmul Măriĭ-negre între gurele Dunăriĭ şi între gura Nistruluĭ presintă prin figura sa geografică un adevĕrat unghĭu“. Un alt învĕţat rus, Venelin (Граматы p. 74) ne lămuresce că, pentru a dobândi acéstă figură, trebuĭ să se uĭte cine-va anume din Galaţĭ. O comediă întrégă!

Orĭ-cum s’ar uĭta cine-va la Basarabia, fie peste tot, fie în parte, nu va puté descoperi în configuraţiunea teritoriuluĭ eĭ nicĭ o asemĕnare de unghĭu. Ceea ce spun Nadeždin şi Venelin, este o curată fantasiă. Ş’apoĭ să presupunem că partea de jos a Basarabieĭ ar avé în adevĕr forma de unghĭu. Ce ar urma de aci? La o ţĕră atât de întinsă, configuraţiunea totală se póte recunósce numaĭ dóră pe o chartă, saŭ urcându-se cine-va în balon şi uĭtându-se de sus în jos „à vol d’oiseau“ dela o mare înălţime. Tătariĭ nu aveaŭ chărţĭ şi nu aveaŭ balóne. Pentru ca dînşiĭ să fi dat Basarabieĭ sudice numele de unghĭu, trebuĭà să fi fost vre-o împregĭurare teritorială susceptibilă de a fi lesne observată de cătră orĭ-cine fără chărţĭ şi fără balóne. Trecênd Nistrul, la întrarea lor în Basarabia, ce fel de împregĭurare teritorială anume întimpină óre pe Tătarĭ? şi noĭ vorbim aci nu de Tătariĭ ceĭ propriŭ ḑişĭ „Bugeceni“ de prin secoliĭ XVI şi XVII, ci avem în vedere pe Tătariĭ ceĭ aşeḑaţĭ pe acolo cu mult maĭ de’nainte, pe aceĭ Ak-başĭ şi Aci-bekĭ cu „săliştile tătărescĭ“ de lîngă Keşenè, pe carĭ îĭ găsise deja la *Bâc* Alexandru cel Bun pe la 1420. Aceştiĭa, nu alt cine-va, fuseseră în partea loculuĭ primiĭ fabricanţĭ aĭ nomenclatureĭ tătărescĭ topice, pe care Tătariĭ ceĭ posteriorĭ aŭ găsit’o gata şi n’aŭ avut decât să şĭ-o aproprieze.

Chĭar la începutul studiuluĭ de faţă noĭ ne dădurăm ostenéla de a constata direcţiunea, pe care o aveaŭ Cheile *Bâculuĭ:* ele se începeaŭ la Nistru lîngă gura *Bâculuĭ* pe malul cel nordic al acestuĭ rĭŭ şi mergeaŭ de acolo pe lîngă *Bâc* pînă la Chişinăŭ, în apropierea căruĭa, unde-va nu departe de satul Ghidighiş, petróiele treceaŭ *Bâcul*, ca şi când ar fi vrut să ’ĭ astupe cursul, şi apoĭ depărtându-se întru cât-va de malul sudic al *Bâculuĭ* înaintaŭ prin codriĭ Căprianeĭ pînă la Prut, oprindu-se... unde?... Priviţĭ pe o chartă în acéstă direcţiune, şi nu va fi greŭ să daţĭ îndată peste satul Unghenĭĭ. „Unghenĭ“ însemnézĕ locuitoriĭ dela unghĭu, întocmaĭ după cum „Munteni“ se chiamă locuitoriĭ dela munte, „Câmpeni“ locuitoriĭ dela câmp, „Văleni“ locuitoriĭ din vale etc. Prutul, cotind pe lîngă Unghenĭ ca şi pe aĭu-

rea, nu formézĕ acolo nicĭ o figură de unghĭu; din dată însă ce vom restitui zidul cel numit Cheile *Bâculuĭ*, pâmîntul închis între Prut şi între acel zid va lua aspectul:

adecă devine un unghĭu în tótă puterea cuvîntuluĭ, un unghĭu fórte ascuţit, pe care nu putea să nu'l observe din capul loculuĭ orĭ-cine se apropia de el şi pentru care „Ak-başiĭ“ şi „Aci-bekiĭ“ nu aveaŭ nevoe de chărţĭ saŭ de balóne. Iată de unde numele Bugĭac.

In acest mod noĭ căpĕtâm un al treilea criteriŭ, şi anume:

c) Cheile *Bâculuĭ* sînt anterióre epoceĭ când s'a dat numele de „unghĭu“ porţiuniĭ meridionale a Basarabieĭ.

De aci putem să ne urcâm d'a-dreptul la năvălirea Bulgarilor cătră gurile Dunăriĭ în secolul VII. Despre ea în secolul VIII vorbesc Bizantiniĭ Nicefor şi Teofan, ambiĭ după fântâne contimpurane evenimentuluĭ (cfr. Krumbacher, Gesch. d. byzant. Litt. p. 127), pe carĭ însă Nicefor le-a utilisat în acéstă privinţă cu maĭ multă exactitate, după cum se unesc a recunósce toţĭ, începênd dela Schafarik (Slow. starož. p. 573 nota 52) pînă la Jireček (Gesch. d. Bulg. p. 129). Ore ce ne spun Nicefor şi Teofan? Cam pe la anul 650 principele bulgar Asparuch, despărţindu-se de ceĭ-lalţĭ fraţĭ aĭ seĭ din regiunea Volgeĭ şi a Donuluĭ, a venit să se aşeḑe la Dunăre între Nistru şi între Prut, în ţéra numită de locuitorĭ Onglu: «Ὄγκλος» saŭ «Ὄγγλος», adecă din punct în punct cuvîntul paleoslavic ѫглъ (citesce: onglŭ), care însemnézĕ „unghĭu“, întocmaĭ ca şi numele posterior tătăresc „Bugĭac“. Nicĭ în privinţa posiţiuniĭ geografice a acesteĭ ţĕrĭ, nicĭ sub raportul numeluĭ «Ὄγγλος», nu există controversă. Se scie însă că Bulgariĭ luĭ Asparuch nu eraŭ Slavĭ, ci Turanĭ din ramura finesă, şi prin urmare nu dînşiĭ aŭ numit onglu Basarabia de jos, ci găsiră acest nume dat de maĭ nainte de cătră Slavĭ. Maĭ adăugâm că şederea Bulgarilor între Prut şi între Nistru a fost de fórte scurtă durată, urmând fără zăbavă trecerea lor peste Dunăre.

Aşa dară înainte de anul 650, pe când Basarabia meridională era ocupată de Slavĭ, existaŭ deja Cheile *Bâculuĭ*; ş'apoĭ pe atuncĭ, firesce, ele existaŭ nu prin acele slabe remăşiţe despre carĭ vorbesc Stamati şi Zaščuk, ba nicĭ chĭar aşa cum le vĕḑuse Cantemir, ci existaŭ în deplinătate, ca un adevĕrat zid ciclopic de blocurĭ de pétră pătrată, nalt de treĭ saŭ patru coţĭ, întins dela Prut pînă la Nistru şi tăind latul Basarabieĭ actuale în douĕ jumătăţĭ. Orĭ-ce popor trecea Nistrul în intervalul dintre Dubasarĭ şi Bender, trebuĭa să dea peste acest zid, care'l ducea drept la unghĭu saŭ drept în unghĭu.

Călăuziţĭ pînă aci, să maĭ facem un pas înainte.

La Ammian Marcellin (XXXI, 3) se află un preţios pasagiŭ despre pregătirile regeluĭ Athanaric contra Hunilor, carĭ îl bătuseră deja o dată în Galiţia actuală pe malul Nistruluĭ nu departe de Carpaţĭ, trecuţĭ pe neaşteptate printr'un vad al acestuĭ fluviŭ, destul de mic pe acolo. Scăpat în munţĭ şi apoĭ pogorîndu-se spre Dunăre, Athanaric concepuse atuncĭ un plan măreţ: a rădica un zid înalt care să unéscă Prutul (Gerasus=la Ptolemeŭ Hierasus)

cu Dunărea și din dosul căruĭa dînsul să se pótă apĕra contra năvăliriĭ dela nord a Hunilor. Iată textul: „a superciliis Gerasi fluminis adusque Danubium, Taifalorum terras praestringens, muros altius erigebat: hac lorica diligentia celeri consummata, in tuto locandam securitatem suam existimans et salutem. Dumque efficax opera suscitatur, Hunni passibus eum citis urgebant...“ In adevĕr, Huniĭ fiind grózniciĭ numaĭ călărĭ, se zăpăciaŭ de'naintea unuĭ zid; dar zidul luĭ Athanaric, chĭar să fi fost destul timp pentru a'l realisa, totuș remânea nefolositor, pe cât timp Huniĭ din Galiția puteaŭ să străbată la Dunăre prin Basarabia și să trécă de acolo în refugiul luĭ Athanaric prin vre-unul din vadurile Prutuluĭ. Resultă dară că din partea Basarabieĭ Athanaric se credea asigurat, și nu putea să fie asigurat dacă n'ar fi existat deja de pe atuncĭ Cheile *Bâculuĭ* cele dela Nistru pînă la Prut, astfel că el nu întreprinsese alt ce-va decât anume a prelungi linia aceleĭ fortificațiunĭ dela Prut pînă la Dunăre. Se póte chĭar ḑice că opera luĭ Athanaric era să fie o simplă imitațiune a zidărieĭ din Basarabia, căcĭ asemenea construcțiunĭ eraŭ cu totul străine Germanilor, ca și Slavilor.

Astfel dară pe la anul 370 aceste Cheĭ eraŭ deja în ființă, și ne vine rîndul de a ne întreba: înainte de acea dată, atât de depărtată, cine óre aŭ putut să fie constructoriĭ lor?

Dintre popórele, carĭ în anticitate aŭ ocupat maĭ mult saŭ maĭ puțin Basarabia sudică, cel maĭ remarcabil și cel maĭ caracteristic aŭ fost Bastarniĭ. Cu doĭ secolĭ înainte de Crist eĭ apar în istoriă ca aliațĭ aĭ regeluĭ macedonén Perseŭ contra Romanilor, pe când despre Germanĭ nu se sciea încă nimica. Polybiŭ, Plutarc, Appian și alțiĭ îĭ descriŭ ca teribilĭ prin mulțime, prin stature uriașe și prin vitejiă. In rĕsboiŭ Bastarniĭ eraŭ călărețĭ și pedestri totodată. Cuĭbul lor, din care eĭ se reversaŭ din când în când și unde se întorceaŭ érăsĭ, era la gurele Dunărieĭ în țéra dintre Prut și Nistru. Strabone (lib. VII, c. 1, 1; c. III, 17; etc.) ḑice lămurit că eĭ se învecinaŭ cu Tyrigețiĭ, carĭ ocupaŭ regiunea la resărit de Nistru, și că o parte dintr'înșiĭ stăpânĭaŭ gurile Dunărieĭ cu insula Peuce, din causa căriĭa o ramură de Bastarnĭ purta numele de Peucinĭ. Istoriciĭ germanĭ, cu Grimm (Gesch. d. deutschen Spr. 458) în frunte, sînt plecațĭ a crede că Bastarniĭ eraŭ Germanĭ. Niebuhr însă (Kleine Schr. I, 386) admite posibilitatea ca eĭ să fi fost Celțĭ germanisațĭ: „wenn man nicht die Möglichkeit gelten lassen müsste, dass ein gallisches Volk, ohne seinen Namen zu verlieren, bis zum Tausch der Sprache mit Deutschen hätte gemischt werden können“; și acésta ni se pare a fi părerea cea maĭ apropiată de realitate. In adevĕr, scriitoriĭ ceĭ maĭ vechĭ, Polybiŭ, Plutarc, Tit-Liviŭ și alțiĭ, ni-ĭ arată ca Celțĭ; ba Tit-Liviŭ (XL, 57) ḑice anume că „eĭ aveaŭ aceĭașĭ limbă și aceleașĭ moravurĭ cu Scordisciĭ“, al cărora celtism este recunoscut de cătră toțĭ: „Facile Bastarnis Scordiscos iter daturos, nec enim aut lingua aut moribus aequales abhorrere“. Numaĭ scriitoriĭ posterioriĭ ni-ĭ presintă ca Germanĭ, căcĭ în epoca gotică, fără îndoélă, eĭ s'aŭ și fusionat pe deplin cu Germaniĭ, părăsind tot-odată gurile Dunărieĭ. Pe noĭ însă ne preocupă aci într'un mod exclusiv primiĭ doĭ secolĭ înainte de Crist, atuncĭ când Bastarniĭ locuiaŭ în Basarabia de jos și când o importantisimă inscripțiune pontică dela Olbia în apropiare de Crîm, o inscripțiune tocmaĭ de pe la anul 218 înainte de Crist, îĭ numesce

fórte limpede Celți: «Γαλάται», după cum e silit a mărturisi însuși Zeuss (Die Deutschen p. 61): „Galater, unter denen man nur die nahen Bastarnen verstehen kann.“ Pe atunci, repet încă o dată, Bastarnii locuiaŭ deja la gurele Dunării, de unde făceaŭ invasiuni spre resărit pînă la Crîm. Inscripțiunea de mai sus ne spune că Sciții și toți locuitorii de pe 'mpregiur nu se temeaŭ de nemine ca de acești Celți. Intăriți la sud prin stăpânirea insulei Peuce, nu cum-va Bastarnii vor fi fost aceia cari aŭ căutat a se întări la nord prin Cheile *Bâculuĭ?* Din partea lor ar fi avut un sens chiar acea prelungire a Cheilor *Bâculuĭ* pînă la Crîm, despre care vorbesce Cantemir și pe care noi am lăsat'o afară din desbatere în studiul de față. Să nu uităm apoi că tocmai Celții — nu Slavii, nici Germanii — aŭ fost în vechime clăditori speciali ai monumentelor de pétră brută: „cormlechi“, „peulvani“, „menhiri“, „barow'i“, „galgali“ etc., și să ne aducem a-minte, față cu destrucțiunea actuală a Cheilor *Bâculuĭ*, ceea ce spune Boucher de Perthes (Antiquités celtiques, I, 506) despre destrucțiunea petróielor celtice din Occident: „Allant un jour pour revoir des monuments que j'avais admirés quelques mois auparavant, je les ai cherchés en vain; ils avaient disparu. La sappe, la mine et la civilisation avaient fait en trois jours ce que le temps et la barbarie n'avaient pu faire en trente siècles.“

Deci singura conclusiune la care ne este permis pînă acum a ajunge printr'o cercetare sciințifică metodică, este că originea Cheilor *Bâculuĭ*, anterióră ereĭ creștine, se datoréză naționalității celeĭ celtice a Bastarnilor: dînșii și-aŭ fost format din Basarabia sudică o formidabilă cetate, încongiurată din treĭ părți de Prut, Nistru, gurele Dunării și Marea-négră, iar din partea a patra apărată de o zidăriă gigantică, din care — după o durată de douĕ mii de ani — secolul viitor nu va mai găsi nici o urmă:

nec locus ubi fuit Troja...

Despre Basarabia, cele mai noue scrieri, remarcabile prin numĕrul paginelor, sînt douĕ: o „Istoriă a Basarabieĭ“ rusesce de d. Alexie Nacu în 2 tomuri, și un mare studiŭ oficial asupra Basarabieĭ, negreșit tot rusesce, de vestitul spion Batiuškov. In ambele — nici o vorbă despre Cheile *Bâculuĭ*. Batiuškov ca Batiuškov, căci luĭ cel puțin i se aplică vorba luĭ Montesquieu (Esprit d. lois XIV, 2): „Il faut écorcher un Moscovite pour lui donner du sentiment“; dar d. Nacu, ca Român, mai bine ar fi făcut să studieze anticitățile Moldoveĭ de peste Prut, decât să ne spună (I, 13) că: „Prin unire cu Rusia Basarabia întră în cercul cultureĭ europeene“, și apoi mai departe că: „sub umbra autocraților protectori, perfecționându-se în regiunea cugetăriĭ și a spiritului, Basarabia înaintéză cu pași repedĭ pe calea civilisațiuniĭ“. Apoi de! „Italiano tedescato è un diabolo incarnato“.

v. *Budjac — Cetate. — Chișinaŭ. — Gorgan. — Gradiște. — Jidov. — Movilă. — Șanț. — Troĭan.*

³·**Bâc.** — v. *Bâca. — Băcăesc. — Băldăbâc.*

¹· **Bâca**, adv.; à la culbute, la tête la première. A da *bâca*, a face *bâca* = a cădé busta cu capul în jos.

S. F. Marian, Nascerea la Romănĭ p. 340: „Dacă un copil se apropiă de vre-un obiect de care ar puté să se împedece și să pice, saŭ vrea să se suie într'un loc de unde lesne ar puté

să cadă și să se sdruncineze, atunci Românсele din Bucovina, făcêndu'l atent ca să se ferească, spun: *bâca!* ferĭ că'ĭ da *bâca!* nu te sui că acușĭ ĭĭ da *bâca!...*"

Alexandri, Chirița în Iașĭ, act III, sc. I: „Carnacsî! că era să facă *bâca!...*"

Bâca este compus din amplificativul *-a* ca în h o p a, ț u p a, etc. și din elementul interjecțional b a c, prin care, ca și prin varianturile sale vocalice b o c și b u c, se exprimă o lovire sgomotósă, bună-óră la Corbea, Psaltirea circa 1700 (Mss. în Acad. Rom.) ps. IX:

Ochiĭ luĭ la cel săracŭ
Căută să'ĭ dea în cap b a c ŭ (БАКЪ)...

O formă lungită b ă c a l ă, cu o nuanță de sens, se aude în Moldova: „B a c a l â = belea pe cap, de care nu te maĭ poțĭ discotorosi: cade b a c a l â, pkicĭ b a c a l â = cade necaz pe capul omuluĭ" (Șeḑătórea 1893 p. 126).

Bâca ne apare în balada muntenéscă „Burulénu" ca nume personal al unuĭ vestit bandit, dușman și ucigaș al acestuĭ boier (v. *Burilén*):

Bâca riḑênd ĭĭ ḑicea:
Burulene dumnéta,
Nu maĭ ț ecăni cu pușca!
Veḑĭ că érba s'a udat
Și vĭéța ți s'a scurtat.
Iară *Bâca* ce'mĭ făcea?
Mâna 'n cismă că'mĭ băga,
Un pistolaș că'mĭ scotea,
Un pistolaș ruginit
De cinci luni nesloboḑit.
Cum a tras, foc a luat,
Pe Burulén l'a pușcat...

(Vulpian, Texte p. 18)

v. *Băcăesc.* – *Boc!* – *Buc!*

²· **Bâca**, s. m.; n. pr. pers. — v. ¹· *Bâca.*

Băcàl. — v. ¹·*Băcan.*

Băcàlă. — v. ¹·*Bâca.*

¹· **Băcàn** s. **băcàl** (pl. *băcanĭ, băcalĭ*), s. m.; épicier. „Negușitor în mărunt de felurĭ de obiecte pentru hrană, orez, undelemn, mezele etc." (Costinescu). Cuvîntul ne vine prin Turcĭ din arabul b a k k ā l „marchand de légumes et d'autres comestibles" (Șaĭnénu, Elem. turc. 11); prin urmare, forma cea originală s'a conservat la Moldovenĭ în *băcal*, rostit maĭ adesea *bacal*, pe când Munteniĭ și Ardeleniĭ aŭ romanisat'o în *băcan*, ca și când ea ar avé sufixul a n, ca în „lipscan".

Constantin Brâncovénu, Condica Vistieriei 1693, ed. Aricescu p. 175: „unt ce aŭ dat *băcaniĭ*, care s'aŭ trimis la Dărstor la Capi-chehaĭaoa Hanuluĭ..."

A. Pann, Povestea vorbeĭ, II, 8:

Îl îndréptă pe feréstră, dându'ĭ în mână un ban,
Ḑicêndu'ĭ: na, ține asta și mergĭ colea la *băcan*
Să-ți dea mezelicurĭ, pâine și o carafă de vin...

C. Negruzzi, Scrisórea XXV: „am să'l daŭ calfă la vr'un lipscan saŭ la vr'un *bacal*, să 'nveț e negușitoria..."

Delavrancea, Trubadurul p. 62: „furnicele strîng, economisesc ca *băcaniĭ*, bob cu bob, firimitură cu firimitură..."

Negoțul de *băcan* a fost tot-d'a-una privit ca maĭ lucrativ și maĭ sigur decât alte felurĭ de negoț. De aceea, după Așeḑământul moldovenesc al luĭ Grigorie-vodă Ghica din 1776 (ed. Răș-can p. 14), în Iașĭ „starostele de *băcalĭ*" plătĭa p o c l o n anual Agieĭ câte 30 leĭ, maĭ mult cu 10 leĭ decât toțĭ ceĭ-l'alțĭ staroștĭ.

Cuvîntul, deși turcesc, saŭ maĭ bine arabesc, totuși a fost întrodus la noĭ

prin Grecĭ, carĭ se par a fi fost ceĭ întâĭ *băcanĭ* în România.

Intr'un act moldovenesc din 1669, scris în Iaşĭ, sînt menţionaţĭ: „Drosé ce am fost staroste de blănarĭ, şi Petco *băcalul* şi Gheorghie But *băcal...*“, apoĭ ambiĭ *băcalĭ* sînt iscăliţĭ grecesce: „*Γοργις Μπουτης μαρτηρας — Πετηκος μπακαλης μαρτηρας...*» (Arch. ist. I, p. 136).

Băcan şi Grec ajunseseră la noĭ într'un timp a fi ca şi sinonimĭ.

C. Negruzzi, Muza dela Burdujenĭ, sc. 10:

Ḍĕŭ, cuconiţă, păcătu mare!
Eŭ vĕd că Grecul aista are
Lucrurĭ plăcute, bune bucate,
Tot cam sărate şi chipărate;
Sciŭ că stomacul mĭ-ar fi tot plin
Dacă *bacalul* mĭ-ar fi stăpân...

Laurian-Massim: „Băcănésă = 1⁰ care ţine o băcăniă; 2⁰ muĭerea unuĭ *băcan*“.

v. *Băcăniă*.

[2]**Băcàn**, s. m.; t. de Comm.: couleur rouge extraite du bois de Brésil. „*Băcan*, lemn bun de văpsea roşiă, şi în specie roşul cu care muĭerile îşĭ direg şi roşesc faţa“ (Laurian-Massim).

I. Créngă, Scrierĭ I, 112: „ĭaca se trezesce la spatele luĭ cu jupân Strul din Tîrgul Némţuluĭ, negustor de *băcan*, inurĭ, ghiélă, suliminélă, boĭà de pĕr...“

Delavrancea, Paraziţiĭ p. 161:

— „Ce prostiă! Oue roşiĭ? Nu e maĭ bine să le mâncâm próspete? Oue roşiĭ, oue ţinute.

— „Să roşim puţintele.

— „Dacă roşim puţine, ardem focul degĭaba, cumpĕrâm d'a surda *băcanul*. Cheltuélă zadarnică...“

Ibid. p. 152: „Vardiştĭ naţionalĭ cu códe de cocoş muĭate în *băcan*...“

Costinescu: „*Băcan*, un lemn roşu cu a căruĭ apă fértă se roşesc ouele etc.“

Despre originea cuvîntuluĭ, v. [2]*Bacan*.

[3]**Băcàn.**
Băcanĭ. } — v. [1]*Bâc*.

Băcăèsc (*băcăit, băcăire*), vb.; tinter. A produce un resunet prelungit şi monoton, dar puternic. Frasa citată de d. Damé: „*băcăie* inima“ nu este corectă, căcĭ la inimă şi la cĭasornic, al cărora resunet nu este nicĭ prelungit, nicĭ puternic, ci numaĭ monoton, se aplică verbul tăcăesc. *Băcăesc* derivă din elementul onomatopoetic bac, de unde şi locuţiunea adverbială băca.

Biblia Şerban-vodă, 1688, Paul. ad Corinth. I, XIII, 1:

De voĭu grăi cu limbile oamenilorŭ şi cu ale îngerilorŭ, şi dragoste nu amŭ, făcutu-m'am aramă răsunândŭ au tâmpănă *băcăindŭ...*“	Si linguis hominum loquor et angelorum, caritatem autem non habeam, factus sum velut aes sonans, aut cymbalum tinniens...“

în contextul grecesc: *ἀλαλάζον*.

v. *Bâca*. — *Tăcăesc*.

Băcăélă (plur. *băcăelĭ*), s. f.; o băcăire care nu se maĭ isprăvesce saŭ care se uresce. Are un sens maĭ frequentativ decât substantivul băcăit, care este şi el maĭ frequentativ decât băcăire.

v. *Băcăesc*.

Băcăire (plur. *băcăirĭ*). — v. *Băcăesc*. — *Băcăélă*.

[1]**Băcăit**. — v. *Băcăesc*.

[2]**Băcăit**. — v. *Băcăélă*.

Băcălàe. — v. [1]*Băc.*

[1]**Băcăliă.** — v. *Băcăniă.*

[2]**Băcăliă.** — v. *Văcăliă.*

Băcâncă s. **bocâncă** s. **bocóncă** (plur. *băcâncĭ, bocâncĭ, boconcĭ*), s. f.; t. rust.: sandale, chaussure très ordinaire. Numele acesteĭ încălţămintĭ fórte primitive vine, ca şi lucrul însuşĭ, dela Unguri: maghiarul b a k a n c s saŭ b o k a n c s (Cihac), de unde şi forma românéscă pluralĕ *băcâncĭ* şi *bocâncĭ* saŭ *boconcĭ*, după care s'a format deja în urmă pe cale analogică substantivul *băcâncă, bocâncă, bocóncă.* Serbiĭ aŭ luat şi eĭ dela Unguri: БАКАНЧА „soulier à cordons, sandale“ (Pavlovitch).

Act dela Gaspar-vodă Graţiani din 1620 (Cond. Mss. Asaki în Arch. Stat. din Buc. t. 1 p. 225): „pişet gospodstvo-mi slugam naşim părcălabe ot târgul Romanului i şoltuz i pârgare ot tam, décă veţ vedé carté domnii-méle, ĭară voi să aveţ a lăsa în pace satul Tămăşénii ce ĭaste a sfintei mănăstiri a Gălatei de podvoade şi de cai de olac şi de toate angariile şi gloabă ce să vor face, ca să aibă a'i judecaré rugătorii noştri călugării dela sfânta mănăstire, să le fie de *băcânci* (БЪКЪНЧЫ) şi de îmbrăcăminte, ĭar cu târgul şi cu ţinutul nimic să nu'i trageţ, numai să'ş plătéscă cisla...“

Acelaşĭ ordin este repetat de Antonie-vodă Rusăt la 1675: „să le fie de *bocănci* (БОКЪНЧИ) şi de îmbrăcăminte...“

Cântec câtănesc din Ardél:

Dusu-m'aŭ la măgăzină,
Deteră'mĭ şi puşca 'n mână,
Şi nădragĭ vînăţĭ frumoşĭ:
Abĭa 'ĭ port de petecoşĭ,
Şi *boconcĭ* frumoşĭ purtaţĭ
Ce-aŭ remăs de ceĭa-lalţĭ...

(Tribuna din Sibiiu 1886 p. 1086).

„*Boconcĭ* sînt nesce scarpĭ d'asupra cu pele şi talpă de lemn“ (S. Lĭuba, Banat, c. Maĭdan).

„Papucĭĭ marĭ se numesc *bocâncĭ*“ (I. Andriescu, Iaşĭ, c. Hermeziŭ).

Rădulescu-Niger, Rustice III p. 33: „Uĭte'l pe Costandin gătit şi mândru, cu cĭórecĭ albĭ strînşĭ pe picĭor, cu *bocâncĭ* nouĭ cu tălpile gróse şi bătute 'n ţinte...“

In bătae de joc, Românĭĭ numĭaŭ b o c â n c a r ĭ pe cătanele austriace.

Doĭnă din Moldova:

Nu mĭ-e cĭudă de Muscalĭ,
Nicĭ de Nemţiĭ b o c â n c a r ĭ,
Cât mĭ-e cĭudă de cĭocoĭ,
Că te lasă la nevoĭ...

(Alex., Poes. pop. 2. 246).

v. [1]*Ungur.*

Băcănéscă. — v. [1]*Băcan.* — *-ească.*

[1]**Băcănèsc** (*băcănit, băcănire*), vb., teindre en rouge avec du bois de Brésil. Laurian-Massim: „a s e *băcăni* = a se drege cu roşu, a'şĭ da roşu pe faţă, se ḑice de muĭerĭ“. A *băcăni* o u e l e.

v. [2]*Băcan.*

[2]**Băcănèsc, -éscă,** adj.; d'épicier, appartenant à un épicier. Lucrul *băcănesc.* Socotélă *băcănéscă.* Se ḑice însă maĭ obicĭnuit: d e băcan, d e băcanéscă.

v. [1]*Băcan.*

Băcăniă s. **băcăliă** (plur. *băcăniĭ, băcăliĭ*), s. f.; épicerie, droguerie. Cuvîntul are treĭ accepţiunĭ: 1°. prăvălia unde se vînd coloniale; 2°. „tot ce se pune în bucate spre a le face gustóse şi maĭ ales înţepătóre la limbă“ (Laurian-Massim); 3°. profesiunea de b ă c a n.

1°. *Băcăniă* ca prăvăliă.

Caragea, Legĭuire 1818 p. 26: „Clăcașul să nu poată să deschiză *băcănie* pe moșie de nu să va tocmi cu stăpânul...“

A. Pann, Povestea vorbeĭ, I, 64:

. . . un mare ulcĭor luând
Și pe gură un burete înlăuntru luĭ băgând,
Se duse la *băcănie* cu dînsul numaĭ decât
Și poruncesce să'l umple cu unt-de-lemn pînă 'n gât;
După ce'l umple băcanul, el atunci cu graĭu semeț
Îl întrébă ca să'ĭ spuĭe: cum îl vinde? cu ce preț?...

Jocul „de-a gâsca“ în Bucovina:

Că făceam 12 alămâe
Și le dam la *băcălie*..

(Marian, Inmorm. 218).

2°. *Băcănià* = marfă ce se vinde de un băcan.

Balada „Chiva“:

La Brăila 'n vale
Șépte bolozale
Și șépte sandale
Descarc la zamból̆e
Și'ncarc la stamból̆e,
Descarc *băcălĭĭ*
Și 'ncarc dimerlĭĭ
Tot de grâŭ mărunt
Și de arnăut...

Ion Ghica, Scrisórea IV: „Când era la câte un ziafet, îșĭ sufleca mânecile și ĭată cum frigea mĭelul: îl înjunghia, îl spinteca, ĭĭ scotea pântecele, îl cosĭa la loc și'l acoperĭa cu pelea, după aceea îl băga într'o grópă plină de jaratec cu curpenĭ de viță selbatecă, unde 'l lăsa pînă când pocnĭa ca un tun; atuncĭ îl scotea, îl învălĭa într'o pândă și'l ungea cu un fel de salță inventată de dînsul, făcută cu vin amestecat cu usturoĭu pisat și cu *băcănĭĭ*, cu lămâe și cu sare...“

3°. *Băcănià*=profesiunea de băcan. Enachi Cogălnicénu, Letop. III, 284:

Că boĭerul de divan
A s'agĭungă baccevan
Și să strige pe Socac,
Vănzând tot prajĭ și spănac;
Acésta de nu le vine
Și vor să trăéscă bine,
Apuce-s' de *băcălie*,
Că'ĭ maĭ mare boĭerie...

Prin Românĭ, *băcănià* a trecut și la Ungurĭ: bakonyás cu acelașĭ sens (I. Szinnyei în Ungaria din Cluj, 1893 p. 286).

v. [1]*Băcan.* — *-ià.*

Băcănióră (plur. *băcănióre*), s. f.; petite épicerie. Deminutiv din băcănià.

Opisul veniturilor mănăstirescĭ din 1827 (Doc. Rom. II No. 2 p. 3 și 11, în Arch. Stat. din Buc.): „arenda uneĭ *băcănioare* 180 talerĭ“, pe când „băcănia cea mare“ era arendată cu 900.

v. *Băcănià.* — *-óră.*

Băcâŭ.
Băcăuàn. } — v. *Bacâŭ.*

Bâce. — v. [1]*Bâc.*

Băcènĭ
Băcèscĭ } . — v. [1]*Bâc.*

Băcià (sans pluriel), s. f.; t. pastor.: éndroit de la bergerie où demeurent les bergers et où l'on fabrique le fromage. Bacĭul fiind cel maĭ mare dintre cĭobanĭ și principala'ĭ sarcină fiind facerea brânzeĭ, de aci *băcià* se chiamă partea stâneĭ unde se face brânză și unde șed cĭobanĭĭ.

„Coliba în care locuesc cĭobanĭĭ şi unde se fabrică brânza se ţice *băcĭă*“ (Mehedinţĭ, c. Isverna, preut R. Popescu).

Dela Românĭ cuvîntul a trecut nu numaĭ la Serbĭ: „bačiĭa = locus et casa mulgendis aestate ovibus“ (Karadžić), dar încă şi în dialectul bulgar occidental bačiĭa (качиа), cu accentul pe *i*, se chiamă totalitatea sarcinelor de îngrijire a uneĭ turme de oĭ, ĭar verbul bačvam (качкам) „băcĭuesc“ = a lua din lapte şi din altele partea ce se cuvine după datină celuĭ însărcinat cu îngrijirea turmeĭ (Marinov în Сборник t. X p. 221).

Este de observat că în acel dialect bulgar există o mulţime de elemente lexice curat românescĭ de origine latină, dintre carĭ vom aduce aci următórele treĭ, luându-le numaĭ din literele *a* şi *b*:

aranĭia (аранйиа) „o mare căldare“ (Marinov, op. cit. p. 218) = românul arămiă „grand chaudron en cuivre“ din lat. aeramen = ital. rame = portug. arame etc.

v. [2]*Arămiă* (p. 1468).

bunĭca (бъ̆ника) „o buruénă de léc, pe care babele o întrebuinţéză şi pentru fermece“ (Marinov, op. cit. p. 228) =românul bunică „grand-mère, vieille femme“, deminutiv femeiesc din „bun“ = lat. „bonus“.

v. *Bunică*.

bucimiş (бъ̆чимиш), planta „Conium maculatum“ (Marinov, op. cit. p. 229) =românul bucimiş, numele aceleĭaşĭ plante, din „bucĭum“, formă labialisată din organicul „bucin“=lat. „bucinum“.

v. *Bucĭumiş*. — *Băcĭuesc*.

Băcilă, s. m., n. pr. pers. Unul din interesanta listă de numĭ proprie, personale saŭ mitice, cu sufixul -ilă, ca „Frăţilă“, „Plesnilă“, „Buşilă“, „Vintilă“, „Zorilă“, „Murgilă“, „Serilă“, „Flămânzilă“ etc. *Băcilă* póte să fie o amplificaţiune din numele personal Bâc, maĭ curând însă din Bacĭu.

In ţéra Făgăraşuluĭ se află treĭ familiĭ române boierescĭ purtând fie-care numele ereditar *Băcilă*: una în satul Ludişor şi două în Ucea-de-jos (N. Densuşianu, Monum. p. ist. Făgăr. pag. 152—3). La 1630 trăia acolo boerul Oprea *Băcilă* (ibid. 20; cfr. Puşcarĭu, Familiele nobile române p. 177).

v. [2]*Bacĭu*. — [1]*Bâc*. — *-ilă*.

[1]**Băcĭòc**. — v. *Băcĭulică*.

Băcĭòc (plur. *Băcĭocescĭ*), s. m.; n. pr. pers.: illustre famille noble moldave, depuis longtemps éteinte. Némul *Băcĭocescilor* apare în istoria Moldoveĭ sub Ion-vodă cel Cumplit, în timpul căruĭa unul din eĭ cumpĕrase o moşiă, pe care ĭ-a întărit-o apoĭ la 1585 Domnul Petru cel Şchiop, când acel *Băcĭoc* era părcălab de Hotin. Să se observe că, după vechea ierarchiă boierească din Moldova, părcălabul de Hotin ocupa locul immediat după ceĭ doĭ marĭ-vornicĭ şi înainte de hatman (Letop. I p. 104). Ba chĭar un fost mare-vornic putea să fie numit părcălab de Hotin, atât de importantă era acéstă funcţiune. In adevĕr, acelaşĭ *Băcĭoc* fusese deja mare vornic al ţĕreĭ de jos sub vodă Iancu Sasul între 1580—84 (Записки Одесск. Общ. Ист. t. IV p. 313).

Crisovul cel din 1585 e publicat numaĭ într'o traducere din slavonesce (Codrescu, Uricarĭul t. II p. 254), în care numele e scris *Bucĭoc* în loc de *Băcĭoc*. Tot aşa la Miron Costin ne întîmpină érăşĭ *Bucĭoc*, adecă cu vocala *ă* labialisată în *u* prin acomodaţiune cu *b*. Forma cea corectă însă, singură

care se află în crisóve originale și 'n iscăliturĭ, este *Băcĭoc*: Бъчок.

Act moldovenesc din 1619 (Arch. ist. I, 2 p. 6): „Coste *Băcĭoc* vel dvornic dolnei zemli...“ și tot așa în iscălitură: „*Băcĭoc* dvornic“.

Tot forma *Băcĭoc* se recunósce în transcripțiunea polonă Byczek la Sobieski și în transcripțiunea francesă Bicho la Joppecourt, pe carĭ le vom vedé maĭ la vale.

Etimologia acestuĭ nume póte să fie una din patru:

a) polonul byczek (rusesce бычекъ =бычокъ, bohemesce býček) „taurillon“ și „scarabaens typhoeus“, în care cas originea *Băcĭocescilor* ar fi polonă, de vreme ce cuvîntul ca vorbă comună n'a trecut la Românĭ;

b) deminutivul băcĭoc din bacĭu „maître-berger“, în antitesă cu augmentativul băcĭoĭu;

c) un deminutiv din numele personal țerănesc Bâce, deminutiv el-însușĭ din numele personal țerănesc Bâc.

d) vechĭul cuvînt băcĭoc „măcĭucă“.

v. [1]*Băcĭoĭu*. — [1]*Bâc*. — *Bâce*. — *Băcĭuliă*.

Prima ipotesă trebuĭ înlăturată, de vreme ce nu este probabil ca Petru cel Schĭop să fi încredințat unuĭ Polon, fie chiar numaĭ de origine, tocmaĭ cetatea Hotinuluĭ, vechĭul bulevard al Moldoveĭ contra Polonieĭ.

A doua ipotesă este slabă prin lipsa în graĭu a deminutivuluĭ băcĭoc din bacĭu, din care se face numaĭ deminutivul băcĭucă.

A treĭa ipotesă nu este maĭ tare, căcĭ nicĭ deminutivul Băcĭoc din numele personal Bâc nu e dovedit.

Remâne dară numaĭ ipotesa a patra, contra căriĭa nu se rădică nicĭ o obiecțiune.

Fiĭul părcălabuluĭ de Hotin *Băcĭoc* a fost vestitul mare-vornic Costea *Băcĭoc*.

La 1603, sub vodă Ieremia Movilă, el avea boeria de clucer (Зап. Од. Общ. IV, 343).

Pe la 1617 *Băcĭoc* comandă 2000 călăreț̦ĭ în serviciul pretendentuluĭ Alexandru Movilă, pe care însă n'a zăbovit a'l părăsi, trecênd cu óstea cu tot la Radu-vodă Mihnea, numit domn al Moldoveĭ: „se retira clandestinement et desbaucha bien deux mille chevaux qui le suivirent“, ḑice contimporanul Joppecourt (Papiŭ, Tesaur t. 2 p. 66); apoĭ peste puțin „le traistre *Bicho*“ a tăiat Movilescilor între Cotnar și Botoșanĭ drumul de retragere în Polonia, și astfel a fost principala causă a căderiĭ lor în mâna Turcilor (ibid. p. 73).

Domnia luĭ Gaspar-vodă Graț̦iani găsesce pe *Băcĭoc* mare-vornic al țĕreĭ de jos.

Miron Costin, Letop. I, 237—8, povestind alianța luĭ Gaspar-vodă cu Poloniĭ contra Turcilor: „Nu putea de tot slobod să hie în gândul seŭ de boĭerĭ, carĭ socotind cea de apoĭ să nu vie vre o peire țerĭĭ, nu 'ĭ pristănia boĭeriĭ, dintre care maĭ cap era țerĭĭ pre atunce *Bucĭoc* Vornicul țerĭĭ de jos; Vasilie Vodă era Visternic mare la acea domnie. Ce în multe felĭurĭ se ispitĭa să omoare o sémă de boĭerĭ, ca să hie singur slobod în faptele sale. Ce așa aevea nu se cuteza să'ĭ omoare pentru țĕră, că era *Bucĭoc* la țĕră ales din toț̦ĭ, ĕră luĭ Vasilie-Vodă ĭ-aŭ dat pricină că nu dă sémă de o samă de banĭ a Visterieĭ, măcar că era hin de cununie, l'aŭ băgat în temniță și l'aŭ pus și la muncă, ér pre *Bucĭoc* aŭ socotit să 'l otrăvéscă. Și într'o zi oprindu'l la masă, șĭ-aŭ scornit voĭe bună, închinând la *Bucĭoc* cu veselie, aŭ pus de ĭ-aŭ dat otravă. În loc s'aŭ simț̦it *Bucĭoc* otrăvit, și

s'aŭ și sculat dela masă și s'aŭ dus la gazdă, având erbĭ împotriva otrăvii date dela un Doftor prietin (v. *Doftor*), că aștepta el una ca aceea dela Gaspar-vodă. Indată căt aŭ luat erbĭ, aŭ și început a vărsare otrava cu mare cumpănă de viéță. A doua zi s'aŭ făcut răsbolit și Gaspar-vodă, dând vina stolnicilor că aŭ făcut bucatele cotlite. Văzând grijă de viéță *Bucĭoc* Vornicul, numaĭ ce'ĭ căută a pristănire cătră sfatul luĭ Gaspar-vodă ce avea așezat cu Leșiĭ..."

Se înșélă cronicarul, când crede că *Băcĭoc* s'a făcut polonofil numaĭ de gróza luĭ Gaspar-vodă. El fusese de de-mult înțeles cu Polonii, precum o constată contimporanul Iacob Sobieski (Comment. Chotinensis belli, Dantisci 1636 p. 33): „cum *Byczek*, nobili Moldavo, Regias partes jam pridem secuto..." Chĭar atuncĭ când trădase pe Alexandru Movilă, *Băcĭoc* nu combătea de loc pe Polonĭ, ci numaĭ coteria Movilescilor.

Miron Costin, I, 241, vorbind apoĭ despre peirea luĭ Gaspar-vodă, ḑice: „Iară bĭetul *Bucĭoc* Vornicul în Braniște aŭ căzut la un hin al seŭ anume Toader Brănișteriul, unde lăcuĭa acel Toader, singur nemerit den răsipă fără slugĭ pre lângă sine, precum vremea aceĭa în răsipa oștiĭ așa aduce, și cu multă rugăminte și gĭuruită cătră hinu-seŭ s'aŭ oploșit în vicléná făgăduința luĭ. Ĭară a doua zi l'aŭ legat hinu-seŭ și l'aŭ dus legat la Schindir-Pașa. O! să'l bată Dumnezeŭ hin ca acela! Și dacă l'aŭ dus la Schindir-Pașa, îndată aŭ apucat de l'aŭ înțăpat pe *Bucĭoc* săracul, cela ce pururea sfătuĭa pre Gaspar-vodă spre bine, și de mare nevoĭe ĭ-aŭ căutat a'ĭ pristănire la sfatul luĭ Gaspar-vodă..."

In fine, tot la Miron Costin, I, 282: „într'acestaș an (1637) și-aŭ sfărșit viéța și Dómna luĭ Vasilie-vodă cea de'ntăĭ, fata luĭ *Bucĭoc*. După moartea Doamneĭ aŭ trimis Vasilie-Vodă pre Catargiul în țéra Cerchezéscă și de acolo ĭ-aŭ adus Doamnă pre fata unuĭ Mărzac de aĭ lor..."

Din acea căsătoriă cu „fata luĭ *Băcĭoc*", anume Tudosca, fusese primul fiĭu al luĭ Vasilie Lupul, Ioan, pe care vroise cu orĭ-ce preț să 'l facă Domn în Muntenia în locul luĭ Mateĭu Basaraba.

D. V. A. Urechia, într'o notiță despre „Biserica din cetatea Némțu" (Anal. Acad. seria II t. 11 p. 115, 137), asigură că vornicul *Băcĭoc* ținuse într'o a doua căsătoriă pe o „femee din némul Cantacuzin". D. I. Tanovicénu (Archiva din Iași 1892 p. 14 sqq.) arată imposibilitatea acesteĭ căsătoriĭ și susține pe base documentale cum-că acea nevastă a doua a luĭ *Băcĭoc* era „Candachia" fiĭca luĭ „Petrașcu mare logofĕt din 1610" și că ea avusese doue fete: Alexandra căsătorită cu vistierul Mălaĭu și Catrina măritată după vistierul Iordache Cantacuzino. Greșéla d-luĭ Tanovicénu ni se pare a fi numaĭ că pe marele logofĕt Petrașcu îl face din némul boieresc Șoldan.

v. *Șoldan*.

După tragica mórte a vorniculuĭ *Băcĭoc*, averea luĭ a fost confiscată.

Crisov dela Alexandru-vodă Iliaș din 1621 (Arch. ist. I, 112):

... четир фалчи за киноград что с гор Мхндрѣл и с Ласлхѣ с Котнарѣ, что тѣи киноградi бѣше Костекi Бхчок дворник и изгибли wт него и вси иншиѣ wтнии его за wхищрен,

... patru fălcĭ de viiă în délul Mândruluĭ și în délul Laslăuluĭ la Cotnar, care viiă fusese a vorniculuĭ Costea *Băcĭoc*, confiscată împreună cu alte averĭ ale luĭ pentru trădare, sculându-se

за что wн сѣ Гашпар воєвода кѣздвизалсѣ на Тѣрки и мног Тѣрки посѣкошѣ ѕ Іасоχ, и потом поимано его и на пал избит бист ѕ Скиндер пашѣ...

el cu Gaspar-vodă contra Turcilor şi ucigênd mulţi Turcĭ în Iaşĭ, ĭar după aceĭa a fost prins şi pus în ţépă de cătră Schinder-pasa...

Urcându-se pe tronul Moldoveĭ Vasile Lupul, ginere al vorniculuĭ *Băcĭoc*, acea avere cată să fi fost restituită familieĭ, căcĭ sub urmaşiĭ acestuĭ principe un *Băcĭoc*, probabil fiĭu al vorniculuĭ, figuréză între boieriĭ ceĭ marĭ.

Intr'un zapis din 1662 (Cond. Mss. a mănăstiriĭ Bărnova, în Arch. Stat. din Buc. f. 51 b) el iscălesce: „Miron *Băcĭoc* vel stolnic".

Miron Costin, Letop. I, 331: „Se rădicase pre acele vremĭ un tălharĭu anume Detinca, carele aeve îmbla fără siélă în ţinutul Hotinuluĭ şi a Cernăuţilor şi poroncĭa satelor. Decĭ aŭ trimes Stefan-vodă [Gheorghie] pre *Bucĭoc* Stolnicul cu o sémă de slujitorĭ, şi l'aŭ spart, şi toţĭ oamenĭĭ ĭ-aŭ risipit..."

Tot ca ostaş, Miron Băcĭoc ne apare sub domnia luĭ Ghica-vodă cel bătrân în lupta acestuĭa contra luĭ Constantin Basaraba Cârnul pe apa Jijia.

Miron Costin, I, 344: „acolo multă oaste de a noastră aŭ perit, şi maĭ mulţĭ de apă; aŭ căzut şi viĭ căţĭ-va pre mâna luĭ Constantin-vodă, şi maĭ ales den boieriĭ: *Bucĭoc*, Buhuş Slugerul cel mare şi Gavriliţă Costachi vel Jigniceriu pre atuncĭ, pre cariĭ dacă ĭ-aŭ dus la Constantin-vodă, îndată ĭ-aŭ boĭerit şi ĭ-aŭ slobozit fără de nice o pază éră la boĭeriile lor..."

De atuncĭ *Băcĭocescĭĭ* — pare-ni-se — dispar din istoriă.

In ţilele nóstre memoria vorniculuĭ Coste *Băcĭoc* s'a re'mprospĕtat prin o dramă a d-luĭ V. A. Urechia.

v. *Boĭer*.

Băcĭòĭu (sans pluriel), s. m.; t. pastor.: maître-berger, propriétaire de la laiterie. Augmentativ din b a c ĭ u prin sufixul -oĭu = -oniu, în oposiţiune cu deminutivul b ă c ĭ u c ă (Laurian-Massim). In Banat se rostesce *băcĭoniu*, cu *n* nemuĭat.

„Stăpânuluĭ peste ceĭ-lalţĭ cĭobanĭ, carele ĭe a dela oĭ, adecă stringe şi închégă laptele, iĭ ţic *băcĭoniu*" (I. Bombăcilă, Banat, c. Teregova).

„Primul între păcurarĭ se numesce vătaŭ; ceĭ ce mulg — mulgaşĭ; ceĭ ce mînă oile la muls — strungaşĭ; proprietarul lapteluĭ se chiamă *băcĭoniu*" (M. Dragalina, Banat, c. Borlova).

O localitate din Muscel se chiamă *Băcĭoĭu*.

v. [1]*Bacĭu*.

Băcĭócă. — v. *Băcĭuliă*.

Băcĭòniu. — v. *Băcĭoĭu*.

Băcĭùcă. — v. *Băcĭoĭu*.

[1.2]**Băcĭuèsc** (*băcĭuit*, *băcĭuire*) vb.; 1°. t. past.: avoir la surveillance d'une bergerie ou bien d'une ferme; 2°. t. famil.: venir souvent ou rester longtemps dans le même lieu, hanter.

Cu primul sens, *băcĭuesc* însemnéză: a face tréba saŭ meseria de b a c ĭ u.

Dicţionarul Mss. bănăţén circa 1670 (Col. l. Tr. 1883 p. 426): „*Bĕcsuiesk* = villicor".

Satira poporană din Bucovina „Oia Ţiganuluĭ":

Pe când *băcĭuĭa*
Dada şi storcea

Untul dintr'un caș,
Caşul din urdaș,
Urdaşul din unt...

(Marian, Satire p. 329).

Cu sensul al doilea, cuvîntul se află nu numaĭ la Pontbriant, după cum credea Laurian-Massim, dar şi 'n Vocabularul fórte important al luĭ Costinescu, care observă că e un termen familiar: „A *băcĭui* = a sta, a se opri des la o casă, la o familiă, la o persónă óre-care".

Care să fie óre raportul cel logic între ambele sensurĭ?

v. *Băciă.* — *-uesc.*

1.2.**Băcĭuire** | 1.2.*Băcĭuesc.*
1.2.**Băcĭuit** |

Băcĭuliă s. **bocĭuliă** (plur. *băcĭuliĭ*, *bocĭuliĭ*), s. f.; t. de Botan.: partie arrondie d'une plante, soit bulbe, soit sommet. Sinonim cu măcĭuliă.

„In Bucovina: *Băcĭuliă* = căpĕţîna usturoĭuluĭ ce cresce în pămînt" (S. F. Marian).

Doĭnă din Ardél:

Magheran de cel tufos!
Draguţul mi-ĭ mănios;
Magheran cu *bocĭuliă!*
Dracul sci de-a luĭ mănie,
C'a merge-astară la boĭ
Ş'a sări gardul la noĭ...

(Tribuna din Sibiŭ, 1886 p. 467).

Ca tot-d'a-una când o vorbă românéscă are un variant cu *bă* şi un altul cu *bo*, primul este cel maĭ vechĭu, ĭar cela-lalt se datoréză numaĭ acţiunii celeĭ labialisatóre a luĭ *b*. Forma cea organică este dară *băcĭuliă*.

E învederat că acest cuvînt s'a născut dintr'o tulpină bac-, sufixată într'un mod analogic cu sinonimul măcĭuliă; ĭar prin urmare, credem noĭ, acea tulpină nu póte fi decât latinul baculum saŭ maĭ bine bacillum, care însemna „bĕţ, toĭag" aprópe sinonim cu mateuca, de unde vechĭul portuges massuca, francesul massue şi al nostru măcĭucă (Körting, Roman. Wtb. 481).

Acéstă etimologiă se confirmă şi se limpedesce tot-o-dată pe deplin prin dialectologia română de peste Carpaţĭ.

În Biharia — dice Miron Pompiliŭ — bocĭoc, bocĭócă însemnéză măcĭucă (Conv. lit. 1887 p. 1005).

In acest mod, dintr'o formă română primitivă băcel = bacillum se formase de'ntâĭu băcĭoc şi băcĭócă prin analogiă cu sinonimul măcĭucă, şi apoĭ numaĭ după aceea s'a operat formaţiunea analogică ulterióră: *băcĭuliă* = măcĭuliă.

v. *Măcĭuliă.*

Băcovĕţ. — v. 2.*Bâc.*

Băcsàĭu s. **bucsaĭu**, s. m.; 1° „ramassé, trapu, gros et court, se dit surtout des enfants" (Damé); 2°. sorte de polenta frite dans de la graisse de porc.

In primul sens, Laurian-Massim: „*Bucsaĭu*, mic, scurt şi gros; cuvînt, pre cât scim, necunoscut dincóce de Carpaţĭ; se aude însă şi în acéstă parte: bucşă saŭ bocşă, bocză, bogză, aplicat la o femeiă grósă, îndesată şi măruntă..."

Inlăturâm aci din discuţiune termeniĭ bucşă şi bogză, doue cuvinte cu totul deosebite, pe carĭ Laurian-Massim le amestecă cu *băcsaĭu*; şi înlăturâm cu atât maĭ vîrtos pe bocză, o formă care nu există nicăirĭ şi care este chĭar foneticesce imposibilă, de vreme ce *c* de 'naintea luĭ *z* nu póte să nu trécă în *g*.

v. *Bogză.* — *Bucşă.*

„*Băcsaĭu* = îndesat. Un *băcsaĭu* de fată = o fată scurtuță și grósă; un *băcsaĭu* de băiat“ (Th. Speranția, Iași, c. Șipote).

In sensul al doilea:

In graĭul din Biharia: „*Bocsaĭu* = turtă de mălaĭu copt, d'abia scósă din cuptor, ruptă bucățele, carĭ se ung cu grăsime de porc“ (M. Pompiliŭ în Conv. lit. 1887 p. 1005).

„*Băcsaĭu* = mămăligă friptă în unsóre; se ḑice și: găgâŭ“ (R. Simu, Trans., c. Orlat). La Damé: „*Bocșaĭu* (Trans.), galette de farine de maïs, qui se mange chaude avec du saindoux“.

Ambele sensurĭ ale cuvîntuluĭ revin la un singur sens fundamental: îndesat, adecă mic, gras și tare tot-odată, fiind de aceĭașĭ origine cu verbul băcsesc saŭ bucsesc, precum și cu termenul botanic băcsâŭ saŭ bucsâŭ, despre carĭ a se vedé maĭ la vale.

v. *Băcsâŭ.* — *Băcsesc.* — *Găgâŭ.* — *Balmeș.* — *Mămăligă.*

Băcsăilă s. **bucsăilă**, s. m., enfant dodu. Sinonim cu băcsaĭu și cu băcsăĭos, dar cu o nuanță maĭ ironică, datorită sufixuluĭ intensiv -ilă. Se află înregistrat numaĭ la Costinescu: „Bucsaĭu, *Bucsăilă*, copil îndesat, gras și scurt“.

v. *Băcsăĭos.*

Băcsăĭos s. **bucsăĭos**, -ósă; adj.; ramassé, trapu. Acelașĭ sens cu substantivul băcsaĭu saŭ bucsaĭu, dar întrebuințându-se ca adjectiv, de ex.: „ĭată un băĭat fórte *băcsăĭos*“ în loc de: „băcsaĭu de băĭat“. La d. Damé este numaĭ forma: *bucșăĭos*. La Costinescu: „*bucsăĭos* = îndesat, scurt și gras, se ḑice copiilor“.

v. *Băcsaĭu.*

Băcsâŭ s. **bucsâŭ**, s. m.; t. de Botan.: 1°. Typha latifolia, massette d'eau; 2°. Sparganium ramosum, ruban d'eau. Două plante de genul Typhaceelor, pe carĭ poporul la noĭ, ca și pe aĭurĭ, obicĭnuesce a le confunda. Sinonimĭ: papură, busdugan, póte și spetéză, care aparține însă maĭ mult genuluĭ fórte apropiat al juncaceelor (Dr. Brândză). Spaniolesce și portugesesce „typha latifolia“ se chiamă espadana (Nemnich), ceea-ce concórdă cu al nostru spetéză.

Laurian-Massim: „*Bucsâŭ*, o specie de papură, numită și spetéză, probabil după latele sale foĭ ce séměnă óre-cum cu spata, precum numirea de *băcsâŭ* póte venĭ dela împregĭurarea că aceste foĭ sînt dese“; și ḑicênd acésta Laurian-Massim se referă la cele ce spuseseră despre băcsaĭu.

v. *Băcsaĭu.* — *Băcsesc.* — *Busdugan.* — *Papură.* — *Rogoz.* — *Spetéză....*

Băcsélă s. **bucsélă** (plur. *băcselĭ, bucselĭ*), s. f.; tassement, presse, serrement, comblement. *Băcsélă* însemnéză o îndesire prelungită, nu momentană ca în băcsire.

v. *Băcsesc.* — *Îmbăcsélă.*

Băcsèsc s. **bucsèsc** (*băcsit, băcsire; bucsit, bucsire*), vb.; mettre ensemble, bourrer, remplir jusqu'au bord, tasser, serrer, combler, Indes. Ticsesc. Se întrebuințéză cu acelașĭ sens compusul îmbăcsesc.

Laurian-Massim: „*bucsire* saŭ *băcsire*, cu înțelesul de a îndesa, și maĭ ales ca reflexiv: a se *băcsi* = a se îndesa, a se lipi și intră unul prin altul: mi s'a *băcsit* pĕrul; ordul e pré-băcsit saŭ îmbăcsit, compusul îmbăcsire și îmbăcsare fiind încă și maĭ des usitat ca simplul *băcsire*....“

Balada „Corbea“:

Dar să nu uĭțĭ, maĭca mea,
O perniță de supt șea,

Nicĭ pré lungă,
Nici pré scurtă,
Cusută cu fețe multe,
Băcsită cu petre scumpe,
Și cloltarul de argint...

(G. D. T., Poes. pop. 521).

Delavrancea, Trubadurul p. 20: „slăbisem ca niște móște, de capul meŭ nu remăsese decât pĕrul vulvoĭu, îmbâcsit de praf...“

Ibid. p. 166: „Negru, uscat și ars în obrajĭ, cu ochiĭ marĭ și albĭ, cu luléua stinsă și pleoștită într'o parte a gureĭ, când pipăe aruncă scrumul în sus, și 'șĭ desvălesce, din buzele marĭ și din barba și mustățile cărunte și îmbâcsite de cenușe, dințiĭ laț și petrecuți pe din două c'o largă strungărĕță...“

„S'aŭ *băcsit* în mine și m'aŭ strîns de nu mĕ puteam rĕsufla. Cârciuma era băcsită de lume; podul era băcsit de șóreci; era cu nările băcsite de colb; era cu urechile băcsite de lână“ (Th. Speranția, Iașĭ, c. Sirca).

Basmul bucovinén „Ion Săracul“ (Sbiera, Poveștĭ p. 160): „Eŭ am o ariă bucșită de șîreḑĭ și de stoguri. Intr'astă nópte să mi le îmblătescĭ tóte...“

Altul „Finul luĭ Dumneḑeŭ“ (ibid. pag. 187): „Pe lîngă sărăcia luĭ maĭ avea încă și o casă bucșită de copiĭ...“

S. F. Marian: „Bucșit = plin, îndesat; de ex.: un sac plin de grăunte, că nu maĭ aŭ unde încăpé, se ḑice că e bucșit; un porc, saŭ un viţel, care din causa păduchilor hitionesc, se ḑice că e bucșit de păduchĭ și de aceea nu se póte îndrepta“.

In Bucovina dară ne întimpină o formă palatalisată *bucșesc* în loc de *bucsesc*, după cum am vĕḑut maĭ sus (v. *Băcsaĭu*) o formă palatalisată bocșaĭu pentru băcsaĭu, palatalisare care se datoréză acomodațiunĭ cu guturalul *c*. De altmintrelea formele cele palatalisate n'aŭ aci nicĭ o importanță pentru etimologiă, ci numaĭ desbinarea vocalică între *băcsesc* și *bucsesc*, băcsaĭu și bucsaĭu, ceea ce presupune că există óre-când și o formă băcsâŭ, deși astăḑĭ se aude, pare-ni-se, numaĭ bucsâŭ.

Pe lîngă forma cea bucovinénă *bucșesc* să maĭ adăugâm o formă bănățénă: „bușit = plin, îndesat“ (S. Lĭuba, Banat, c. Maĭdan), în care guturala, după ce produsese palatalisarea sibilanteĭ, a despărut apoĭ ea-însăși.

In fine, chiar forma *băcsesc*, puțin stropșită, se regăsesce tocmaĭ la Moțiĭ din fundul Ardéluluĭ: „a se *begsi* și a se imbegsi = a se înghĭoldi“ (Francu-Candrea, Munțiĭ apusenĭ p. 98).

Care este óre vocalismul cel organic?

Negreșit acela cu *băc-*, în care *-ă-* a trecut apoĭ în vocala labială *u*, pe când vice-versa dintr'un *buc-* nicĭ un motiv fonetic nu putea să provóce trecerea luĭ *u* în *ă*.

Care este acuma sensul cel fundamental?

Când alăturâm pe ceĭ treĭ membri aĭ familieĭ: *băcsesc*, băcsaĭu și băcsâŭ, pe lîngă carĭ se va maĭ adaoga la locul seŭ băcuéță, înțelesul comun tuturora, după cum aŭ nimerit'o deja Laurian-Massim, este acela de îndeșat.

Avem dară forma cea maĭ veche și cunóscem și sensul cel fundamental; să maĭ amintim că familia acestuĭ cuvînt este fórte poporană, cunoscută peste tot în Dacia Traiană.

Să trecem acum la etimologiă.

Cihac nu scie pe *băcsesc=bucsesc*, nicĭ pe băcsaĭu, cu atâta și maĭ puțin pe băcuéță, dar pe bucsaĭu îl cunósce și 'l trage (Dict. II, 485) din maghiarul buckó, buckós „ramassé, trapu, gros et court“, carĭ se citesc

„buțco“ și „buțcoș“, de unde pînă la b u c s a ĭ u, chĭar dacă n'ar fi o formă maĭ veche b ă c s a ĭ u, este maĭ departe decât dela „puț“ pînă la „pușcă“.

Laurian-Massim (Gloss. p. 97) pe de o parte confundă pe *băcsesc* cu b u c ș ă, pe de alta caută pentru amîndoĭ o origine comună în latinul b u x u s „plantă ce cresce fórte î m b ă c s a t ă“, uĭtând că forma cea organică este *băcs-*, ér nu *bucs-*, și silindu-se a uĭta că latinul *x* (*cs*) nicĭ o dată nu se conservă în graĭul românesc, ci tot-d'a-una, fără nicĭ o excepțiune, trece în *s* saŭ în *ps*, ast-fel că derivațiunea din latinul b u x u s este absolut imposibilă, chĭar dacă sensul acestuĭa ar fi maĭ apropiat de *băcsesc*.

La Grecĭ, la Slavĭ, la Unguri, eŭ am căutat în deșert originea acestuĭ cuvînt.

El trebuĭe să fie la noĭ o moștenire dela vre-un trib turanic din vécul de mijloc: Pecenegĭ saŭ Comanĭ. Turcĭĭ Osmanlĭĭ nu ne daŭ nicĭ o soluțiune, dar în turca cea orientală saŭ djagataică adjectivul b e k însemnéză „compacte, solide, très dur“, adecă î n d e s a t, sensul cel fundamental al luĭ *băcsesc*, ĭar în dialectul uĭguric b a k „lien, corde“, unélta pentru a strînge, a î n d e s a la un loc (Vambéry, Čagat. Sprachstud. 252; Etymol. Wtb. 192). Totuși prin singurul b e k saŭ b a k nu s'ar explica finalul *s*. Aci ne vine în ajutor principiul analogieĭ, de vreme ce sinonimul luĭ *băcsesc* este t i c s e s c, după care era lucru firesc de a se forma un verb din turanicul b a k saŭ b e k. Este ceea ce se numesce în Linguistică contaminațiune saŭ fusiunea a două teme:

băcsesc=b a k + [tic]s e s c,

după cum francesul „girouette =gyro+ [r]ouette“ saŭ „massacrer = masso + [s]acrare“; după cum italianul „tambussare=tamb[urare] + [b]ussare“ saŭ „stamberga =stan[za] + [al]bergo“ (cfr. Caix, Stud. di etim. p. 199—203).

Verbul *băcsesc* o dată format, graĭul poporan nu putea să considere pe b ă k s alt-fel decât ca tulpină față cu obicĭnuitul element verbal formativ -esc, și din acea tulpină b ă c s s'aŭ născut apoĭ b ă c s a ĭ u și b ă c s â ŭ prin sufixele nominale curat românescĭ -aĭu și -âŭ.

v. -aĭu. — -âŭ.

Din cele de maĭ sus resultă că t i c s e s c este la Românĭ maĭ vechĭu decât *băcsesc*. In adevĕr, cunoscința nóstră cu Slavĭĭ e maĭ veche decât acea cu Pecenegĭĭ și cu Comanĭĭ. Etimologia luĭ t i c s e s c a fost bine nimerită de Cihac (II, 405). Din slavicul t é s c, тѣскъ, Românĭĭ aŭ făcut verbul denominativ t e s c u e s c, de unde apoĭ prin metatesă t e c s u e s c saŭ t i c s u e s c, formă întrebuințată pînă astădĭ peste Carpațĭ (Lexic. Bud.), și în fine contrasul t i c s e s c.

v. *Imbăcsesc.—Ticsesc.— Băcuéță.— Coman.*

Băcsire s. **bucsire** (plur. *băcsirĭ*, *bucsirĭ*), s. f.; l'infin. du verbe b ă c s e s c ou b u c s e s c pris comme substantif. Acțiunea de a b ă c s i saŭ b u c s i, de a îndesa la un loc. Sinonim cu t i c s i r e. Se întrebuințéză maĭ mult compusul î m b ă c s i r e.

v. *Băcsélă.* — *Băcsesc.* — *Imbăcsire.*

Băcsit. — v. *Băcsesc.* — *Imbăcsesc.*

Băcuïéță, s. f.; t. rust.: taie d'oreiller employée comme sacoche ou besace. Cuvînt păstrat în Transilvania. „*Băcuïéță* se dice la fața de perină când este folosită în loc de sac, cum fac bună-óră muĭerile când merg la tîrg, căcĭ merindele, cĭobótele și ce-va haĭne, ele le pun într'o față de perină

curată, cusută, pe care o ĭeaŭ subsuóră orĭ pe cap, ĭar la cas de lipsă scot din ea cele trebuincĭóse; numaĭ pe cât timp face serviciul saculuĭ, fața de perină se chiamă *băcuĭéță*“ (I. Pop Reteganu).

Băcuĭeță, feminin dela băcuĭeț, este o formă adjectivală întocmaĭ ca „lunguĭéță“ dela „lung“ și presupune un adjectiv bâc, care, în adevĕr, a existat în graĭul românesc cu sensul de îndesat, umplut, ticsit, adecă tocmaĭ ceea ce trebuĭ să fie o față de perină pentru a deveni *băcuĭéță*.

v. *Băcsesc*.

Bâculuĭ (Cheile-). — v. ²·*Bâc*.

Bădălă, s. m., n. pr. pers. *Bădală* este un nume de familiă în Bucovina (A. Pumnul, Fund religionar p. 39). Vine din Bade prin sufixul fórte interesant și fórte rar -ală, ca în „Păcală“, „Cicală“, „Tăndală“ etc.

O formă Bădălan, amplificată prin sufixul augmentativ -an, ne întîmpină în colinda moldovenéscă „Plugușorul“ din colecțiunea d-luĭ G. Ghibănescu:

Și încărcară
Două-spre ₫ecĭ cară
Cu povară,
Și plecară
La moară
La Bădălan,
Unde-am măcinat și an...

(Analele literare 1888 p. 37).

Apoĭ cu scăderea luĭ *bă* la *bo*, găsim între numĭ proprie de familiă din munțiĭ Suceveĭ: Bodolan (Șeḑétórea 1893 p. 13).

v. *Bade*—¹·²·*ală*.—*an*.

Bădân (plur. *bădane*), **bădâĭu** s. **bădâŭ**, **budâĭu** s. **budâŭ** (plur. *bădaĭe*, *budaĭe*), **budàc** s. **budàcă** (pl. *budace*), **budàrcă** s. **budàșcă** (pl. *budărcĭ*, *budasce*), **bădùĭu** s. **budùĭu** (pl. *bădu̯ie*, *budu̯ie*), s. m.; t. rust.: baratte, tinette à beurre, cuve, baquet. Un fel de putineĭu, întrebuințat la cĭobanĭ maĭ în specie pentru facerea untuluĭ, ĭar la sătenĭ maĭ ales pentru ducerea bucatelor la câmp, une-orĭ pentru fabricațiunea rachiuluĭ, pentru păstrarea făineĭ etc. Cuvîntul se aude nu numaĭ în Transilvania, dar și'n Moldova, ĭar în Bănat și 'n părțile Hațeguluĭ el a păstrat în multe localităț forma cea maĭ veche: *bădan* cu derivatul *bădănĭu*. *Bădan* se aude și 'n Oltenia.

„...mulge laptele; apoĭ îl bagă în troce, unde se alege smăntâna; smăntâna luată de pe lapte o bagă în *bădâĭu* și acolo o bate de se alege unt din ea; ĭar care vrea să o păstreze, o bagă în botice...“ (T. Crișianu, Trans., c. Cugieru).

„Zĕrul se ferbe și se alege din el urdă dulce; din acésta, băgată în *bădâĭu* saŭ hurdaĭu, se alege untul“ (R. Simu, Trans, c. Orlat; A. Bunea, Făgăraș, c. Vaĭdarece).

„*Bădâĭu* este un fel de vas cât o cofă de mare“ (P. Căderea, Némț, c. Bistricĭóra).

„*Bădânĭu* = vasul în care se pune smântâna spre a scóte untul din ea“ (M. Juĭca, Banat, c. Srediștea-mică).

„...*bădânĭu* cu mătcă de bătut smântâna ca să facă unt...“ (S. Lĭuba, Banat, c. Maĭdan).

„*Bădânĭu* (cu *n* nemuĭat) se numesce la cĭobanĭ hurdoĭul în care se bate zara și se alege untul“ (P. Olténu, Trans., Hațeg; M. Dragalina, Banat, c. Borlova).

O locuțiune proverbială: „ca mâța din *bădâĭu*“ la Țichindél, Fabule 1814

p. 59: „Ca hârțul din tărâțe și ca mâța din *bădâĭu*, nu trăbue fraților căutat: ĭaste preotul cu barbă; fie cu barbă, orĭ fără barbă, acéĭa să fie la noĭ tot una; ci trăbue căutat: are preotul nostru în cap din destul învățătură...“

„După ce a fert vinul și s'a limpedit, se trage de pre logor. Din logor, dis și groșală pre aicĭ, se face răchiă =vinars de logor; remășițele clĭuculuĭ ce aŭ remas în tésc se dic comină și cominiță, se pun în căḑĭ saŭ *bădane*, și dintr'însele se ferbe răchia de lozâ. *Bădan, bădane*, se dice și la nesce vase marĭ, în carĭ se pun prunele spre ferbere“ (M. Juĭca, Banat, c. Sredișteamică).

„...o bădaniță de lemn orĭ un burduș din o pele pănușită pentru păstrat fănina...“ (S. Lĭuba, Banat, c. Maĭdan).

Cuvîntul dară nu este de loc așa de rar, cum îl presupunea Laurian-Massim (Gloss. 38), când ḑiceaŭ cu un aer de îndoélă: „*Bădâŭ*? s. m., aflat numaĭ în dicționarul luĭ Bărcianu și explicat prin germ. Butterfassel, putineĭu?“

Ș'apoĭ exemplele cele de maĭ sus nu sînt decât o parte din totalitatea materialuluĭ.

Ca maĭ în tóte cuvintele românescĭ cu inițialul *bă-*, s'a produs și aci o labialisare vocalică *bu-*, născêndu-se formele fórte poporane: *budâŭ*, *budâĭu* cu deminutivul budăĭeș, *budac*, *budacă* cu deminutivul budăcică, *budarcă*, *budașcă*, *budŭĭu*, remase cu totul necunoscute lexicografilor noștri, afară numaĭ de două, pe carĭ le găsim la d. Fr. Damé (Dicț. I, 163), unde ele sînt indicate ca „din Transilvania“, și anume:

„*Budașcă*, s. f.; 1°. tinette plus large que haute; 2°. se dit d'une femme petite et grasse“.

„*Buduĭu*, s. n., maie, huche:

Ĭa și cea sită din cuĭu
Și fărina din *buduĭu*...

(P. Pop.)

=décroche le tamis et prend la farine dans la maie“.

Lîngă *buduĭu* cată să existe și o formă *bădu̯ĭu*.

In adevĕr, G. Baronzi, Limba română p. 126, între „ḑicerĭ culese din cărțĭ vechĭ precum și din gura poporuluĭ“, aduce: *bădu̯ĭu*, dar fără nicĭ o explicațiune.

D. Damé cunósce și forma *bădan*, pe care o numesce „oltenéscă“, ceea ce este fórte apropiat de adevĕr.

Forma *budâĭu* saŭ *budâŭ* se aude maĭ ales în Bucovina și 'n munțiĭ Moldoveĭ.

Basmul bucovinén „Sfînta Vineră și fata sărmană“ (Sbiera, Povești p. 308): „întórce tóte lucrurile din casă cu dosul în sus: strachina, covata, căldarea, óla, *budâĭul*, cocĭorva, lopata...“

„Vasele pentru gătirea bucatelor sînt: ulcică, craston, *budâĭŭ*...“ (T. Rosescu, Némț, c. Bistricióra).

„Vasele pentru ducerea bucatelor la câmp sînt: ólă, cofă, *budâŭ*, traistă...“ (T. Bălănescu, Némț, c. Bălțătescĭ).

La Românĭĭ din părțile Ungarieĭ, bună-óră în Biharia, circulézâ deminutivul „budăeș=balercuță“ (M. Pompiliŭ în Conv. lit. 1887 p. 1005).

Forma *budac* cu femininul *budacă* e fórte respândită în Moldova, unde se aude în regiunea Bârladuluĭ și *budarcă*.

„Laptele muls îl strecóră prin strecătóre, strecătórea e aședată pe hârzob și hârzobul pe *budacă*; în *budacă* se închĭagă laptele, bătêndu'l cu brighidâŭ ca să se amestece cu chĭagul; după ce s'a închegat, îl scóte din *bu-*

dacă...“ (E. Canu, Dorohoĭu, c. Sîrbiĭ; I. Iordăchescu, Botoșanĭ, c. Cristescĭ).

„*Budaca* este o putină largă în gură și strîmtă la fund“ (I. Andriescu, Iașĭ, c. Hermeziŭ; V. Popescu, Tecucĭu, c. Boghescĭ).

„Inchegătórea de închegat laptele se chiamă *budac*. După ce s'a muls laptele, îl strecóră, îl pune în *budac* și'ĭ dă chiag...“ (D. Arghirescu, Covurluĭu, c. Mosc).

„Cĭobaniĭ în *budacă* închiagă laptele de se face cașul“ (pr. C. Ionescu, Iașĭ, c. Sinescĭ).

„Termenul general pentru tóte uneltele cu carĭ se servesc cĭobaniĭ la lucrul brânzeĭ, este h o d r o b e ĭ e, ĭar uneltele în specie sînt: găléta, cupa, *budaca*, hărzob, strecătórea...“ (pr. E. Rugescu, Iașĭ, c. Bădenĭ).

„*Budaca* servă la închegat și strîns cașul“ (pr. G. Talpalar, Tîrgu-frumos; T. Rosescu, Némț, c. Bistricĭóra).

„Cĭubărul în care se face cașul se ḑice h ă r d ă ŭ și *budacă*“ (V. Mircea, Iașĭ, c. Copoŭ).

„După ce aŭ străcurat cașul în *budac*, îĭ dă chĭag, apoĭ îl bate cu brighidâul...“ (Carare, Iașĭ, c. Cucutenĭ).

„O *budacă* mică se ḑice b u d ă c i c ă“ (V. Vamanu, Sucéva, c. Rotopănescĭ; T. Lițescu, Sucéva, c. Horodniceniĭ).

Forma *budașcă*, transilvănénă după d. Damé, se aude și în Țéra-Românéscă.

„Pentru ducerea bucatelor la câmp servesc: cofiță, *budașcă*, putineĭu, botă, lăcriță...“ (A. Mogoș, Rîmnic-sărat, c. Obilescĭ).

Forma *budarcă*, pe cât scim, se întrebuințéză numaĭ în Tutova (pr. M. Topolov, c. Costescĭ; N. Ghenghea, c. Puntișenĭ).

In unele localități circulând în acelașĭ timp formele *bădâŭ* și *budacă*, s'a produs o diferențiare logică, și anume *budacă* a remas ca nume de vas, „tinette à beurre“, ĭar *bădâŭ* a început a se ḑice la bĕțul de fărmat cașul în *budacă*, „moulinet, moussoir“, al căruĭa nume cĭobănesc cel maĭ obicĭnuit în Moldova este t ă u j e r saŭ t ă u ș e r.

„Vasul unde mulge laptele se numesce g ă l é t ă, pe a căriĭa băerĭ stă așeḑat un vas mic de lemn care se numesce c u p ă; apoĭ laptele se pune într'un vas numit *budacă*, unde pune chĭag, după care laptele se închégă; laptele cel închegat baciul îl rupe cu mâĭnile și'l tot strînge grămadă pînă când se formézĕ un boț, apoĭ scurge zerul în c ă l d a r e, îl fierbe și din el ese urda, ĭar cașul cel rĕmas în *budacă* îl farmă cu un lemn ce'ĭ ḑice *bădâŭ*; remășița din caș se numesce jîntuit, pe care'l pune în *budacă*, îl bate cu un lemn numit b r i d i d â ŭ și din acest jîntuit ese untul...“ (P. Selagénu, Némț, c. Hangu).

Cu acéstă nouă semnificațiune, forma *budâŭ* s'a amplificat apoĭ în b u d ă l â ŭ, ambele varianturĭ circulând însă numaĭ în munțiĭ Moldoveĭ.

„Untul se bate cu b u d ă l â u l“ (Dumbravă, Némț, c. Resboĭenĭ; G. Leonescu, Némț, c. Hangu; T. Lițescu, Sucéva, c. Horodniceniĭ; V. Vamanu, Sucéva, C. Rotopănescĭ).

Confruntând acum numerósele forme ale cuvîntuluĭ, este fórte lesne de a restabili prototipul b a d, de unde prin cele douĕ sufixurĭ augmentative -a n și -â ŭ, carĭ constitue în fond unul și acelașĭ sufix (v. *-âŭ*), se nasc *bădan* și *bădâŭ*, apoĭ din cel de'ntaĭu: *bădâĭu*= *bădânĭu* și b ă d a n i ț ă, în sfîrșit prin obicĭnuita scădere a luĭ *bă* în *bu*: *budâĭu* saŭ *budâŭ*, ĭar printr'o nouă sufixațiune: *budac*, *budacă*, *budarcă*, *budașcă*.

Dela Românĭ, prin forma cea derivată *bădânĭu*, cuvîntul—negrești într'o

epocă destul de veche — a trecut la Serbĭ: badanĭ „die Kufe, labrum“ (Karadžić) și la Slovenĭ: bedenĭ „cadus“ (Habdelich); de aci, fie prin Românĭ, fie prin Serbĭ, la Ungurĭ: bodony, bödöny „Fässchen, Tönnchen“; dar n'are a face cu germanul Bütte, care se înrudesce numaĭ cu românul bute.

v. *Bute.*

Ne remâne dară prototipul românesc bad, care nu póte fi alt ce-va decât latinul vulgar badus „amphore, grand vase, mesure pour liquides“, grecul *βάδος* în glosarul luĭ Hesychius. Se crede, și este permis a crede, că Grecii și Romaniĭ împrumutaseră acest cuvînt dela Semiți, nu însă neapĕrat dela Evreĭ, ci maĭ probabil dela Fenicienĭ. După Iosef Flaviŭ (Antiq. Jud. VIII c. 2 § 9) regele Salomon trimitea regeluĭ fenician din Tyr unt-de-lemn și vin anume în aceste vase numite bad: *„σίτου μὲν αὐτῷ κατ'ἔτος πέμψας δισμυρίους κόρους, καὶ τοσούτους ἐλαίου βάδους· ὁ δὲ βάδος δύναται ξέστας ἑβδομήκοντα δύο. Τὸ δ'αὐτὸ μέτρον καὶ οἴνου παρεῖχεν...“* Orĭ-cum ar fi, în latinitatea din vécul de mijloc cuvîntul circulă sub formele badus și batus, tot-d'a-una cu acelașĭ saŭ aprópe cu acelașĭ sens ca în variantele române de maĭ sus, adecă „amphorae species vel pelvis“ (Du Cange, vv. Badus, Batus, Abatis).

Aci își are locul o cestiune. Latinesce badus = *βάδος* era masculin întocmaĭ ca și cadus = *κάδος*, de care foneticesce diferă numaĭ prin inițială și cu care se înrudesce prin sens. De ce dară din badus Românĭ aŭ făcut *bad (bădan, bădâŭ, bădăŭu)*, pe când pe cadus l'a trecut la feminin în „cadă“?

Cihac (II, 37) crede că Românĭ n'aŭ luat pe „cadă“ dela Latinĭ saŭ dela Grecĭ, ci dela Slavĭ, de vreme ce în dialectele slavice acest cuvînt se află pretutindenea la feminin. Argumentul se póte fórte bine întórce, adecă: Slaviĭ n'aŭ luat pe „cadă“ dela Latinĭ saŭ dela Grecĭ, ci dela Românĭ, de vreme ce numaĭ românesce el este feminin. Asemenea argument nu e argument. Forma slavică a cuvîntuluĭ este kadĭ (paleo-sl. кадь, rusul кадь, polonul kadź, bohemul kaď etc.), un învederat împrumut din deminutivul grecesc *κάδιον*, și de aceea este feminin, ca și 'n тетрадь = *τετράδιον*. Din acest slavic kadi nu putea să se nască românul kadă. Dintre toți Slaviĭ numaĭ la Serbĭ este forma kada, pe care eĭ, prin urmare, n'aŭ luat'o dela Grecĭ, nicĭ dela ceĭ-laltĭ Slavĭ, ci lesne puteaŭ s'o fi căpĕtat dela Românĭ. Este probabil că 'n latina rustică a existat o formă feminină cada alăturĭ cu masculinul cadus, după cum vom vedé maĭ jos pe masculinul „galetus“ alăturĭ cu femininul „galeta“, și atuncĭ se explică desbinarea de gen între *bad-* și cadă.

In orĭ-ce cas, ambele aceste vorbe sînt la noĭ de proveninţă romanică, deși nu numaĭ badus, dar și cadus pare a fi semitic prin prima'ĭ origine: ebraicul kad, כד „vasis genus“ (Lenormant, Les premières civilisations, II, 426). Există însă un al treilea sinonim, de sigur ne-semitic, anume gălétă, pe care Cihac (II, 113) îl face érăși slavic, fiind-că 'l aŭ Bohemiĭ. Din galea „coĭf“ (cfr. Körting, Lat.-rom. Wtb. 353) latina rustică își formase un deminutiv galeta cu sensul de o măsură de capacitate. Din dialectele neo-latine îl păstrézĕ pînă astădĭ portugesa. În latinitatea medievală era un termen fórte respândit: galeta saŭ galleta „mensura vinaria“, une-orĭ masculinul galetus „mensura frumentaria“ (Du Cange). De acolo l'aŭ căpĕtat Bohemiĭ prin împrumut; Românĭ însă nu aveaŭ

decât să moştenéscă din latinitatea rustică forma galleta cea cu *l* reduplicat, de unde vine d'a-dreptul al nostru gălétă.

v. *Bădócă.* — *Cófă.* — *Putină.*

Bădăniţă. — v. *Bădan.*

Bădălàn. — v. *Bădală.*

Bădănă. — v. *Bidinea.*

[1]**Bădâniu.** — v. *Bădan.*

[2]**Bădâniu**, s. m.; t. de Botan.: Amygdalus communis, amandier. Cuvîntul se aude numaĭ în Banat. Din turcul badem, de unde şi serbul badem. In unele dialecte tătăresc ĭ badan (Nemnich).

„Pe la noĭ migdaluluĭ i se ţice bagim şi *bădâniu*“ (M. Juĭcă, Banat, c. Srediştea-mică).

Sinonimul bagim nu este decât o variantă fonetică din badem, printr'o palatalisare propriă graĭuluĭ bănăţenesc, care şi din „bade“ face „bage“.

v. *Migdal.*

Bădăràn (plur. *bădărani*), s. m.; rustre, roturier, maroufle, hobereau. La feminin se ţice bădărancă.

Laurian-Massim: „*Bădăran*, aplicat numaĭ la persóne: nepilit, necĭoplit, grosolan. *Bădăran* boĭerit — homo novus, parvenu“.

Costinescu: „*Bădăran*=grosolan, îngâmfat prost, care între aĭ seĭ trece de persónă cu merite, care sub maniere ridicole afectéză pe nobilul, pe avutul, pe omul de spirit, maroufle; boier de ţéră prost, îngâmfat şi mândru, hobereau“.

Poĭenar-Aaron-Hill, la vorba „roturier“: „mojic, grosolan, *bădăran*“.

A. Pann, Povestea vorbeĭ, III, 144:

De unde scie cĭobanul,
Mojicul şi *bădăranul*
Ce fel să te priiméscă
Şi ce fel să te cinstéscă?...

G. Baronzi (Limba română p. 89) compară pe *bădăran* cu francesul badaud şi italianul badare. Vom vedé maĭ la vale că acéstă etimologiă pe ghicite nu e tocmaĭ departe de adevĕr.

Cihac (II, 477) légă pe *bădăran* pe de o parte cu bade, pe de alta cu bacĭu, doue cuvinte fără nicĭ o legătură între ele şi ambele de o potrivă fără nicĭ o legătură cu *bădăran*, în care sub raportul fonetic trebuĭ explicat tematicul *-r-*, ĭar sub raportul logic nu se póte a se perde din vedere sensul cel esenţial de: o fiinţă care superă, umilesce, insultă prin chipul eĭ de a se purta cu alţiĭ.

Prin acest sens *bădăran* se apropiă de cĭocoĭu, cu singura deosebire că cĭocoĭul s'ar puté ţice un *bădăran* orăşenesc, adecă maĭ cĭoplit, pe când *bădăranul* este un cĭocoĭu dela ţéră, adecă maĭ neobrăzat.

Nu vom urmări aci originea cea fórte interesantă a cuvîntuluĭ cĭocoĭu, pe care Cihac (II, 55) îl trage din slavicul ЧЛОВѢКЪ „om“(!!). Ne va fi de ajuns de astă dată a constata că în secolul trecut cĭocoĭ se numĭaŭ perceptoriĭ, după cum o arată însuşi Cihac prin douĕ texturĭ, şi că o formă maĭ lungă a aceluĭaşĭ cuvînt, anume cĭocotniţă, pe care Cihac n'o cunósce, avea în România acelaşĭ înţeles deja în secolul XVI, după cum ne-o spune un Grec contimpurén cu Mihaĭu Vitézul: „τζοκκότνητζες, ἐκεῖνοι ὁποῦ μαζώνουν τὰ ἀφεντικὰ τέλη=ceux qui perçoivent les impôts des hospodars“ (Legrand, Poëmes en grec vul-

gaire p. 26; cf. Cuv. d. bătr. I, 273). Cîocoiĭ dară eraŭ dintru'ntâiu un fel de micĭ funcţionarĭ administrativĭ, trimişĭ din oraş la ţéră. Ore *bădăraniĭ* să nu fi fost vice-versa nesce micĭ funcţionarĭ administrativĭ veniţĭ dela ţéră în oraş? Dacă va fi aşa, atuncĭ neapĕrat rolul lor cel oficial cată să fi fost fórte vechĭu, mult maĭ vechĭu decât al cĭocoilor, de vreme ce nu i se găsesc urmele în documente, ci numaĭ în studiul linguistic. In scurt, *bădăranul* trebuĭ să fie la noĭ un rest din vécul de mijloc.

Cuvîntul se descompune în tulpina bădar, la care s'a acăţat sufixul augmentativ -an. Acest sufix, după cum am arătat'o la locul seŭ (v. *-âŭ*), este acelaşĭ cu -âŭ, ambele forme luând adesea o nuanţă pejorativă. *Bădăran* dară nu se deosebesce în fond de bădărâŭ, o formă care nu maĭ circuléză în graĭul comun, dar s'a păstrat ca poreclă saŭ nume de familiă, maĭ ales în Moldova.

Un act din 1757 (Cond. Mss. a Episc. Huşilor, t. IV f. 25 a, în Arch. Stat. din Buc.): „ĭar de 5 anĭ s'au sculat aceştĭ oameni anume Andreĭ vornicul şi Iordachi Focşe şi Constantin Bădărău şi popa Ioan Hirţă şi Toader Gănscă şi alte rudeniĭ a lor de împresoară locul episcopiĭ moşie Cărligaţiĭ..."

La 1778 (ibid. f. 131, 132, 135) figuréză tot acolo reţeşul Vasilie Bădărău şi frate-seŭ „Constantin Diacon brat luĭ" cu „Catrina Bădăroae".

Apoĭ un sat în districtul Iaşilor se chiamă la plural Bădărâĭ (Frunţescu).

Avem dară:

1°. tulpina bădar-;

2°. sensul cel fundamental de mic funcţionar administrativ din ţeranĭ, un sens atât de bine conservat în locuţiunea proverbială: *bădaran* boĭerit;

3°. epoca medievală.

In latinitatea din vécul de mijloc, badellus saŭ baderius, doue forme de o potrivă întrebuinţate, însemna pe un fel de aprod, „apparitor, serviens, sergeant". Să luăm din Du Cange (ad voc.) următórele texturĭ:

1272. „... a civitate Lugdunensi removeret gentes domini regis, vicelicet judicem, vegerium, badellos et alios exercentes jurisdictionem nomine dicti domini regis in civitate Lugduni..."

1338. „... quod nos habebimus probos et fideles badellos seu servientes..."

1312. „... baderius seu maynerius curiae dicti loci non levet nec levare debeat de labore suo, de aliquo gagiamento, nisi duntaxat duos denarios..."

1308. „... dicti consules habebunt potestatem eligendi annis singulis baderios sive messegerios, homines bonae famae, ad custodienda blada, vineas etc".

Forma cu *r* a remas la Romînĭ în *bădăran* şi bădărâŭ; forma cu *l* s'a conservat în tóte dialectele neo-latine occidentale: ital. bedello, proven̦ţ. bedels, span. şi port. bedel, frances bedel saŭ bedeau. Despre cuvîntul frances în specie se pot vede o mulţime de texturĭ la Godefroy (Dict. de l'anc. langue fr. I, 608—609), din carĭ resultă că bedeliĭ eraŭ micĭ funcţionarĭ municipalĭ din ţeranĭ, „paysans", însărcinaţĭ de a face „les offices qui ne sont pas si honnestes" şi al cărora nume devenise şi acolo un termen de injuriă, căcĭ purtarea lor era superăcĭósă pentru popor: „baillifz ne prevos ne autres ne tiegnent trop grant plenté de serjant ne de bediaus, pource que le peuple ne soit grevé..."

Scheler (Dict. d'etym. 1873 p. 45) ḑice că romanicul bedel vine: saŭ din vechĭul german petil „emissarius" = anglo-saxonul bydel „messager",

saŭ din vechĭul german butil „praeco“, de unde modernul german Büttel. Acéstă dublă etimologiă scapă de o potrivă din vedere forma medio-latină cu *a*: badellus, şi pe acea cu *a* şi cu *r*: baderius, de unde şi terminul juridic „baderia = districtus et officium baderii, seu apparitoris, vel fructuum custodis“, bună óră într'un text din 1192: „qui post eum baderiam illam tenebunt“ (Du Cange). Cuvîntul vine din latinul rustic „badare = hippitare, oscitare“ (Isid.), de unde italianul badare „faire attention, être attentif“. Sensul fundamental cată să fi fost: a sta nemişcat, a veghĭa aţintit, a observa, de unde apoĭ sensul secundar de a căsca. Din sensul cel primar s'a născut badellus şi baderius, maĭ bine badarius „surveillant“; din sensul cel secundar francesul badaud, italianul badalone etc. In orĭ-ce cas, românul *bădăran* înlătură posibilitatea uneĭ originĭ germane pentru cele-lalte variantuuĭ neo-latine.

v. *Cĭocoĭu.*

Bădărănèsc, -éscă, adj.; de manières rustiques, roturier. Vorbe *bădărănescĭ.* Purtare *bădărănéscă.* Obraz *bădărănesc.*

v. *Bădăran.* — *Bădărănos.*

Bădărănià (plur. *bădărănĭĭ*), s. f.; rusticité, balourdise, grossiéreté. „Calitate, stare, faptă saŭ ţisă de bădăran“ (Laurian-Massim). Lasă-te de *bădărănià!* Să nu maĭ věd aceste *bădărănĭĭ!*

v. *Bădăran.* — *-ià.*

Bădărănòs, -ósă, adj.; rustaud, grossier, maladroit. Asemenea unuĭ bădăran, fără a fi tocmaĭ bădăran. Nu fiĭ *bădarănos.*

v. *Bădăran.* — *Bădărănesc.*

[1]**Bădâŭ.** — v. *Bădan.*

[2]**Bădâŭ,** s. m.; n. pr. pers. O formaţiune din numele personal Bade prin sufixul -âŭ. Ne întîmpină într'un vechĭu zapis muntenesc (Cond. Mss. a mănăstiriĭ Vieroşul, în Arch. Stat. din Buc. f. 96 şi 986). Apoĭ la Moţiĭ din Ardél (Frâncu-Candrea, Munţiĭ apusenĭ p. 117), între numile de familiă: *Bădâŭ.*

v. *Bade.* — *-âŭ.*

Bădènĭ, s. m. plur.; t. de Géogr.: nom de certains villages en Roumanie. *Bădenĭ* este pluralul dela Bădén, însemnând literal „din Bade“ saŭ „dela Bade“. Numele de *Bădenĭ* îl pórtă maĭ multe localităţĭ atât în Moldova precum şi 'n Ţéra-Românéscă, dar nicĭ unul nu se chiamă Bade, ceea ce face a conchide că aşa se numĭaŭ dintru 'ntâĭu tocmaĭ aceste sate, remânênd apoĭ în locul termenuluĭ primitiv topic termenul cel derivat etnic: „*Bădenĭ* = toţĭ ceĭ din satul Bade“.

Crisov dela Mihnea-vodă din 1578 (Bibl. Acad. Rom. No. 113), între o mulţime de moşiĭ confirmate fostuluĭ mare logofĕt Stoĭca: „*Bădéni* (Бѣдѣни) a treĭa parte cu délul.“

Din *Bădenĭ* s'a format în Moldova prin sufixul polon -ski curiosul Bădenski saŭ Badenski (v. *Barbovski*), nume de familiă destul de vechĭu al unor moşneni néoşĭ Moldovenĭ, dintre carĭ merită a nu fi uĭtat archimandritul Andronic Badenski, cunoscut pînă acum numaĭ după o interesantă notiţă de d. C. Erbicénu (Despre Eteria saŭ Zavera, Buc. 1893): „născut la 4 Iulie 1820 în judeţul Vasluĭu, fiĭu de rezeş, ca laic se numĭa Andreĭu, purta familia Badenski“, apoĭ mort „la 12 August 1893 şi s'a înmormîntat la mănăstirea Noul-Némţ“ în Basarabia. După informaţiunile căpětate

de d. Erbicénu dela d. G. Samurénu, stareţul Badenski era un muncitor prodigios, scriind mereŭ, dar nepublicând nemica: „După sine a lăsat 40 volume fórte marĭ în folio manuscripte, în carĭ tratézá pe larg despre Monastirile Némţul, Secul, Schiturile Pocrov, Sihăstria, Monastirile Rîşca, Slatina, Bistriţa, Horaiţa, ambele Agapiĭ, Varaticul, Metropolia de Iaşĭ, Episcopiile de Roman, Huşĭ şi Rădăuţĭ, Arhiepiscopia Chişinăuluĭ şi Hotinuluĭ, Episcopia Benderuluĭ şi Achermanuluĭ; viaţa stareţuluĭ Paisie (treĭ volume); viaţa stareţuluĭ Vasile dela Poiana Măruluĭ (Rîmnicul-sărat) Eparhia Buzeuluĭ; despre St. Nicodim Sânţitul şi Monastirea Tismana unde se află reliquiele luĭ; despre patriarhul ecumenic Nifon, în urmă Mitropolit al Ungro-vlahieĭ; despre St. Grigorie Decapolitul, al căruĭ cinstit cap se află în Monastirea Bistriţa. A maĭ scris despre: doĭ ereticĭ Moldovenĭ, furătorĭ aĭ Monastiriĭ Némţuluĭ, Sofronie Vârnav, otrăvit de o jidancă la un otel din Bârlad, şi Naum Romano, care în urmă avu un sfîrşit tragic. Apoĭ despre secularisarea Monastiriĭ Némţuluĭ. A maĭ scris: Scurtă istoriă a ĭerarchieĭ Moldoveĭ (1861); Călĕtoria la Muntele Sinaĭ şi în Egipt; Călĕtoria în Palestina şi Sinaĭ; Călĕtoria la Constantinopol, Muntele Atos şi Tesalonic; Călĕtoria la Odesa şi Chiev; apoĭ despre Petru Movilă, Pahomie Episcopul Romanuluĭ, care a adus degetul cel mare al mâneĭ drepte din Schitul Pocrov (lîngă Némţ) la Lavra Pecerschi lîngă Chiev; despre Schitul Goloscev, unde se află Patronul Sf. Ioan dela Sucéva şi o părticică din reliquiele luĭ; despre Stareţiĭ Monastiriĭ Némţuluĭ Timoteiŭ (dela Orheĭu), Natanail, Neonil (rus), Gherasim (rus), Dometian, Ilarie şi Dositeĭ Metropolitul Moldoveĭ (mort la 1707 în Moscva ca Metropolit al Azovuluĭ); Istoria politicéscă a Moldoveĭ dela Iuga Voevod pînă la Căimacămia luĭ Todiriţă Balş (tratată după o mulţime de acte şi documente autentice din Monastirea Némţuluĭ, din carĭ unele pe pergament); Istoria Noueĭ Monastirĭ Némţul din Basarabia dela 1861—1893; Istoria Icóneĭ făcătóre de minunĭ din Monastirea Némţuluĭ, dăruită de Ioan Paleologul la 1401 luĭ Iosif Metropolitul Moldoveĭ; Catagrafia averilor Monastiriĭ Némţuluĭ fórte pe larg; Vieţele Sânţilor din România; Felurite încercărĭ poetice, polemice şi canonice (contra jurnalelor: „Bondarul“ şi contra „Steleĭ Dunăreĭ“); Inscripţiele dela Aerul dăruit de Impĕrătésa Elisabeta a Rusieĭ (1741—1761) biserice Sf. Gheorghe dela Némţ; Amintirĭ despre Ierarhiĭ Românĭ Meletie Burdujanul, Iustin Edesis şi Veniamin Costache, la înmormîntarea căruĭa a servit şi Părintele Andronic (1846)...“

Este învederat că aceste manuscripte ale stareţuluĭ Badenski ar trebui urmărite şi utilisate, maĭ ales în tot ce se întemeéză pe vechĭul archiv al mănăstiriĭ Némţuluĭ, distrus printr'un incendiŭ pe la 1861.

v. *Bade.—-ski.*

Bădén. — v. *Bădeni. — Bădilă.*

Bădènski s. **Badènski**. — v. *Bădeni.*

Bădèscĭ, s. m. plur.; t. de Géogr.: nom de plusieurs villages en Valachie. *Bădescĭ* este pluralul dela patronimicul Bădescu = fĭiul luĭ Bade, însemnând prin urmare „ném al luĭ Bade.“ In Moldova nu sînt sate cu acest nume, ci numaĭ Bădenĭ şi vestitul sat Bădeuţĭ, despre care a se vedé la locul seŭ.

Crisov dela Mihnea-vodă din 1590 (Cond. Mss. a mănăstirii Vieroșul în Arch. Stat. din Buc., f. 154 b): „satul anume Crăciunii i *Bădeștii* și Jupănești..."

Dintre sate cu acest nume, cel mai istoric este: „*Bădesci*, comună în județul Muscel plaiul Nucșóra, cu 600 locuitori, cuprinde și 1200 pogóne pădure. A fost proprietatea lui Necolae Basarab-voevod și la 1352 prin crisov o dăruesce mănăstirii Câmpu-lung, precum o dovedesce pisania de pre pétra mormîntală a acestui Domn, dar care astădi nu se mai vede, fiind póte astupată saŭ strămutată din loc" (Frundescu, Dict. top. 16).

Prețiósa pétră mormîntală, găsită de d. Gr. Tocilescu și a căriia inscripțiune noi am reprodus'o la cuvîntul Basarabă (v. mai sus p. 2554), dovedesce într'un mod definitiv că „Nicolae-vodă" de pe la 1352 n'a fost alt cine-va decât celebrul Domn Alexandru Basarabă purtând duplul nume „Nicola-Alexandru", și că mormîntul lui se află anume în interiorul bisericeĭ mănăstirii Câmpu-lung, iar nicĭ decum la *Bădesci*. Cu tóte acestea, remâne nu mai puțin adevĕrat că *Bădenii* sînt satul românesc cel mai vechiu printr'o mențiune documentală precisă: el exista deja sub același nume la 1352, atunci când abia se întemeia Domnia Moldoveĭ.

v. *Bade* (p. 2307).

Bădescu. — v. *Bade.* — *Bădesci.*

Bădeuți s. **Badeùți** (artic. *Bădeuții*, *Badeuții*) s. **Bădeuț, Badeùț** (artic. *Bădeuțul*, *Badeuțul*), s. m.; t. de Géogr.: un village historique en Moldavie. Nu este de loc satul din districtul Botoșani, formând o singură comună cu satele Ștefănesci și Stanca (Frundescu), ci un mare sat în Bucovina, pe rîul Sucevița, nu departe de Rădăuți, cu vre-o mie de locuitori.

Cântecul joculuĭ „de-a gâsca" din Bucovina (Marian, Inmormînt. 217) dice despre botul gâsceĭ:

> Că făceam din el un pod
> Și 'l puneam la *Badeut*
> Să trécă la Rădăuț...

Urechia, Letop. I p. 133, vorbind despre bătălia între Stefan cel Mare și între Munteni la Rîmnic în 1480, urmézĕ: „Zic unii să se fi arătat lui Stefan-vodă sfântul mucenic Procopie îmblând désupra răsboiuluĭ călare și întrarmat ca un vitéz, fiind într'ajutor luĭ Stefan-vodă și dând vălhvă oștiĭ sale. Este de crezut acest cuvânt, că dacă s'aŭ întors Stefan-vodă cu toată oastea sa, cu mare laudă ca un biruitor, la scaunul seŭ la Sucévă, aŭ zidit biserică întru numele sfântuluĭ mucenic Procopie la sat la *Badeuți*, care trăește și până astăzi..."

Printr'un crisov din 1490 (Wickenhauser, Gesch. d. Bist. Radautz p. 132), acea biserică a fost închinată episcopieĭ din Rădăuți.

Apoi sub 1538, tot Urechia, Letop. I p. 164: „Prădând și stropșind țéra Sultan Suleiman Împăratul turcesc, și fiind țéra bejenită spre munți, s'aŭ strins vlădicii și boierii țerii la sat la *Badeuți*, den sus de Sucévă, de s'aŭ sfătuit cu toții, ce vor face de acea nevoie ce le venisă asupra. Mai apoi de toate și-aŭ ales sfat ca să trimită soli la Împăratul..."

Pe atunci, sub Petru-vodă Rareș, *Bădeuții* cată să fi avut o deosebită importanță, de vreme ce pe mappa contimpurană a Sasuluĭ Reychersdorfer acest sat este indicat ca și când ar fi fost un orășel: *Badeorcze* = *Badeovce* (Moldaviae chorografia, ed. 1595)

ceea ce explică pentru ce tocmaĭ acolo se strînseserĕ „vlădiciĭ şi boĭeriĭ ţereĭ“.

Biserica din *Bădeuţĭ*, aşa cum este ea astădĭ, o descrie d. Olinski-Olinescu (Bulet. Societăţiĭ geografice române, 1894 p. 92): „este zugrăvită pe din lăuntru a-la-fresco şi în dedicaţiă aflăm pre Stefan într'o mantă roşiă înfrumuseţată cu florĭ de aur, ţinênd în mână biserica, înaintea luĭ pe băiatul Bogdan, în parte soţia luĭ Stefan cu o fiică. Stefan e plin la faţă şi cu barbă...“

Acéstă biserică din *Bădeuţĭ* pare a fi fost îngrijită în trecut cu nesce preuţĭ de frunte, de vreme ce unul din eĭ, „pop Sidor ot Badeuţ“, era atât de vestit prin caligrafiă, încât pe dînsul l'a însărcinat Vasile-vodă Lupul a scrie la 1640 frumosul Evangeliar, care se află la Treĭ-ierarchĭ din Iaşĭ (Melchisedec, Notiţe istorice p. 177).

Wickenhauser (Gesch. d. Kl. Solka p. 217) căuta pentru *Bădeuţĭ* o etimologiă gotică, care însemnéză: „der Ort an der Wate (Furt)“, sat pe vad, deşi în acest cas ar fi fost maĭ aprópe pînă la latinul vadum. *Bădeuţii* însă n'aŭ a face nicĭ cu Wat, nicĭ cu vadum.

In Bucovina şi 'n partea învecinată din Moldova şi din Basarabja o mulţime de sate pórtă numĭ cu sufixul -uţĭ, care ne întimpină chĭar la oraşele „Cernăuţĭ“ şi „Rădăuţĭ“, dar este ce-va neauḑit în restul Moldoveĭ, în Ardél şi 'n Muntenia. Acest sufix se găsesce dară numaĭ acolo unde Romăniĭ sînt amestecaţĭ cu Ruteniĭ, şi nu este alt ce-va decât un interesant compromis între sufixul românesc deminutival -uţ, ca în „micuţ“, „albuţ“, „berbecuţ“, „Petruţ“, „văcuţă“, „bărbuţă“ etc. şi între sufixul deminutival compus al Slavilor în genere şi al Rutenilor în specie -ovetz (= ov + etz), obicĭnuit maĭ cu samă în nomenclatura topică. Ast-fel, bună-óră, al nostru Rădăuţ, la plural Rădăuţĭ, se chiamă rutenesce Radovetz, la plural Radovtzi, Toporouţĭ = Toporovtzi, Climouţĭ = Klimovtzi, Vascouţĭ = Vaşcovtzi. Tulpina numeluĭ celuĭ topic cu un asemenea sufix póte fi slavică saŭ póte să fie românéscă. Nu departe de *Bădeuţĭ* se află vechĭul sat Frăteuţĭ, rutenesce Fratovtzi, a căruĭa origine nominală din „frate“ e maĭ pe sus de orĭ-ce îndoélă; şi tot aşa de sigură este originea nominală a satuluĭ *Bădeuţĭ* din românul bade.

v. *Bade.* — *-uţ.*

Bădiàn, s. m., t. de Botan.: anis, badiane, Anisum. Plantă aromatică din familia ombilliferelor, care se întrebuinţéză la fabricarea unuĭ fel de rachiŭ. Din causa popularităţiĭ rachiuluĭ, a devenit óre-cum poporan şi acest termen, împrumutat dela Nemţĭ saŭ dela Unguri saŭ de pe aĭurĭa, căcĭ se află maĭ pretutindenea (Lex. Bud.).

v. *Anason.*

Bădic. — v. *Bădică.*

Bădìcă (sans pluriel), s. m.; 1°. t. famil. diminutif qu'on emploie: *a)* quand on parle à son frère aîné ou de son frère aîné, frère ou cousin plus âgé; *b)* quand une jeune paysanne parle à son amant ou de son amant, à son courtisan ou de son courtisan, quelquefois aussi à son mari; *c)* quand on s'adresse familièrement à un paysan plus âgé que l'on veut honorer, ou quand on parle de lui; 2°. nom de baptême. Deminutiv din bade, păstrând aceleaşĭ înţelesurĭ, dar cu o nuanţă desmierdătóre, care însă e maĭ slabă decât în sinoni-

mii bădiță și mai ales bădișor. La genitiv: *bădicăĭ*. Articulat: *bădica*.

1°. Termen comun.

a) Intre frați.

I. Créngă, Povești I, 22:

„— Eĭ, vedeți? ḑise érăși cel mare; dacă mĕ potrivesc eŭ voue!

„— Nu'ĭ mămuca, nu'ĭ mămuca.

„— D'apoĭ cine'ĭ, dacă nu'ĭ ea? Că dór și eŭ am urechĭ. Mĕ duc să 'ĭ deschid.

„— *Bădică! bădică!* ḑice érăși cel mic. Ascultați-mĕ și pe mine!...“

b) Despre amant saŭ curtesan. Doĭna „Ionică“:

Fóiă verde foicică!
Nu te duce, măĭ *bădică*:
Oltu'ĭ mare, luntrea'ĭ mică,
Să nu te 'nnecĭ, Ionică...

(G. D. T., Poes. pop. 323).

Cântecul „Alba dela munte“:

Inima'mĭ de dor e arsă,
Că *bădica* 'ĭ dus d'a-casă
Să'mĭ coséscă fĭn cu rouă,
Frânge-i-s'ar cósa 'n două...

(Alex., Poes. pop. 2. 267).

Cântecul „Fa leliță“:

Drag îmĭ e *bădica* nalt,
Că sărută desmĭerdat:
El se plécă de eștĭ mică
Și în brațe'ĭ te ridică;
Dar *bădica* mititel
Mĭ-e urît și fug de el...

(Ibid. 366).

Variantă din Ardél:

Dragu-mi'ĭ bădița nalt,
Că sărută desmierdat:
El se plécă de eștĭ mică
Și în brață te ridică;
Iar *bădica* mititel
Mi-ĭ urît și fug de el,
Că cu nasu 'n brâŭ te 'mpunge
Și cu gura nu te-ajunge...

(Familia din Pesta, 1884 p. 516).

In acéstă variantă e fórte caracteristic antagonismul între *bădică* și bădiță.

c) Nevésta cătră bărbat.

C. Negruzzi, Cărlaniĭ sc. 8:

„Terinte: Vochițo! Vochițo!

„Vochița: Cum îĭ, *bădică*? Ĭată-mĕ-s.

„Terinte: Vrem să 'ți spuĭu, nevĕstuĭcă, că eŭ și cu cumĕtru ne ducem pîn' la tîrg...“

d) Ca termen familiar de respect.

I. Créngă, Povești I, 147:

„— Da de unde eștĭ tu, măĭ țică? și ce cauți pe-aicĭ, spaíma căĭnilor?

„— De unde să fiŭ, *bădică*? Ĭa sînt și eŭ un băiet sărman, din tótă lumea, fără tată și mamă, și vreŭ să întru la stăpân...“

Radulescu-Niger, Rustice, III, 164: „Acu doĭ-spre'ce anĭ, voĭ toți, feții meĭ, abia erați niște bucățele de ómeni și vĕ hărjoniați în bătătură cu dulâiĭ, or făceați turte de țĕrnă și păpuși din hlujanĭ de păpușoiu. Pe-atuncĭ alde *bădica* Bercea era fruntaș în satu nostru, om cu tot rostu la muncă și la chef, om cu patru pluguri...“

Se întrebuințéză une-orĭ și forma scurtată *bădic* cu vocativul *bădicule*.

S. F. Marian, Nunta p. 702, dintr'o oratiă din Transilvania:

„— ... da d-vóstră vĕ duceți pe târfăriă?

„— Acolo, acolo, *bădicule*.

„— Dumneḑeŭ să vĕ ajute!...“

Din *badică* se face un al doilea deminutiv bădicuță, cu o nuanță mult mai desmierdătóre.

C. Negruzzi, Cărlaniĭ sc. 8:

„Miron: Ĭa, Domnico, o să ne ducem la tîrg cu cumĕtrul...

„Domnica: Cum? te ducĭ și mĕ

lași? Nu sciĭ, bădicuță, că nu pot șidé un cés fără dumneta?...“

2°. Nume propriŭ personal.

In Muntenia, la 1524 (Arch. ist. I, 104), printre boieriĭ Curțiĭ: „*Bădica* comis“.

Act oltenesc din 1660 (Doc. Rom. I No. 93 în Arch. Stat. din Buc.): „și *Bădica* ot Cădéni și Gligori brat ego fečorii luĭ Cămărzan...“

Forma feminină: Bădicésă.

Act muntenesc din 1572 (Doc. Rom. I No. 84 în Arch. Stat. din Buc.): „și au fost mărturie Bran i Nan i Stoica al Bădicései...“

Se pare că tot din *badică* saŭ din *bădic* s'aŭ format numile personale Bădicĭu cu intensivul Bădicĭan și nasalisatul Bădincă.

Zapis muntenesc din 1680 (Cond. Mss. a mănăstiriĭ Nucetul, în Arch. Stat. din Buc., f. 110 b): „am cumpărat o vie în délul Gorgoteĭ dela *Badič* și dela fraților luĭ Mité și Cărsté...“

Act muntenesc din 1629 (Doc. Rom. I No. 205 în Arch. Stat din Buc.): „și deîn Devesel unchéșul *Bădicĭan* și Vladul...“

Într'un crisov muntenesc din 1501 (Cond. Mss. a mănăstiriĭ Nucetul, în Arch. Stat. din Buc., f. 12 b), între maĭ multe numĭ de Țiganĭ: „Néniul și *Badinca* cel bătrân, Radul cu sălașul și Badé...“

v. *Bade.* — *Bădiță.* — *Bădișor.* — *Bică.*

Bădicésă
Bădicĭu
Bădicĭan
Bădicuță
. v. *Bădică.*

Bădílă, s. m.; n. pr. pers. *Badilă* s'a format din Bade prin același interesant sufix -ilă ca în „Băcilă“, „Frățilă“ etc. (v. *Băcilă*).

Act moldovenesc din 1680 (Doc Rom. I No. 60 în Arch. Stat. din Buc.): „și *Bădilă* ottam și Betelie și Ursul Corne...“

Crisov muntenesc din 1737 (Cond. Mss. a mănăstiriĭ Vieroșul, în Arch. Stat. din Buc. f. 93 b): „un unchéș Necola i Négoe *Bădilă* i Toader i Ion Lupescul...“, ĭar într'un crisov din 1733 (ibid. f. 92) același moșnén se numesce „Négoe Bădénul“.

Equațiunea între *Bădilă* și între Bădén pare a arĕta că acesta din urmă ar fi maĭ corect Bădan, adecă cu sufixul intensiv -an, după cum intensiv este sufixul -ilă.

v. *-an.*

Forma femeéscă deminutivală Bădiliță, numele unuĭ părĭŭ în districtul Suceveĭ (Șeḑétórea 1892 p. 155).

Bădilă cată să fi circulat o dată și ca vorbă comună, ca o simplă formă intensivă din bade, de vreme ce se deminutivéză în bădilucă, sinonim cu badică, bădiță, bădișor.

v. *Bade.* — *Bădală.* — *-ilă.* — *Bădilucă.*

Bădiliță. — v. *Bădilă.*

Bădilùcă (sans pluriel), s. m.; t. famil.: amant, chéri. Un deminutiv fórte remarcabil, căcĭ el nu se trage d'a-dreptul din bade, ci din derivatul Bădilă, deși acesta nu se maĭ întrebuințéză decât numaĭ ca nume personal.

Cântec din Moldova:

Fóiă verde mieḑ de nucă,
Maĭ bădiță, *bădilucă!*
Dac'aĭ avut gând de ducă,
De ce m'aĭ prins ibovnică?..

(Șeḑétórea 1894 p. 19).

v. *Bădilă.* — *-ucă.*

Bădincă. — v. *Bădică.*

Bădişór (plur. *bădişorĭ*), s. m.; t. famil. diminutiv qu'on emploie: 1°. quand une jeune paysanne parle à son amant ou de son amant; 2°. quand on veut aduler un individu plus fort; 3°. ironiquement, quand on parle à quelqu'un qui nous importune. *Bădişor* este un deminutiv din b a d e mai desmierdător decât b ă d i ţ ă, care la rîndul seŭ e mai desmierdător decât b ă d i c ă. Tocmaĭ de aceea, fiind culmea expresiuniĭ de desmierdare, *bădişor* se întrebuinţéză aprópe exclusiv în raporturile feteĭ cătră ĭubitul eĭ; ĭar când vorbesc doĭ bărbaţĭ, el capétă o nuanţă de exageraţiune ironică. Aşa, de exemplu, una şi aceĭaşĭ locuţiune: „lasă-mĕ, *bădişorule!*“ exprimă ĭubire din gura uneĭ fete, dar ce-va despreţuitor din partea unuĭ bărbat.

Doĭnă din Ardél:

Bădişor,
Depărtişor,
Nu'mĭ trimite-atâta dor
Pe părâŭ şi pe isvor...

(Bibicescu, Poes. pop. 37).

Cântec din Bucovina:

Bădişor cu părul creţ
Şi cu ochişoriĭ verdĭ!
Eŭ tare m'aş mărita,
Dar nu pot de dumnĭa-ta...

(Marian, Poes. pop. II 150).

Ca o gradaţiune de desmierdare după b a d e:

Doĭnă din Ardél:

Ară badea cu plugul
Alăturea cu drumul;
Merge mândra cu prânzul.
— Haĭ, mândră, să odihnim
Şi maĭ târdiŭ să prânzim.
— B a d e, *bădişorul* meŭ,
N'am venit să odihnesc,
C'am venit să'ţĭ povestesc...

(Tribuna, 1885 p. 182).

Alta:

B a d e, *bădişorul* meŭ!
De-am călcat cuvîntul teŭ,
Să mĕ bată Dumneẓeŭ!
De-oĭu fi călcat vorba ta,
Să mĕ bată Precista!...

(Bibicescu, Poes. pop. 65).

Alta:

Ba eŭ, b a d e, *bădişor*,
Nu mĕ prind de al teŭ dor,
Că'ĭ cu totul înfocat
Şi mĕ arde 'nflăcărat...

(Ibid. 28).

unde însă cele treĭ versurĭ din urmă sînt maĭ curînd cărturărescĭ decât poporane.

Ca gradaţiune după b ă d i ţ ă:

Cântec din Bucovina:

Măĭ b ă d i ţ ă, *bădişor*,
Nu trimite-atâta dor
Pe părâŭ şi pe isvor...

(Marian, Poes. pop. II, 151).

Ca un termen de linguşire saŭ îmbunare:

Snóva „Ţiganul sfînt“ din Bucovina (Sbiera, Poveştĭ p. 283): „Intălnind pe un om de aceştia, l'aŭ întrebat Ţiganul, ẓicênd: *Bădişorule!* mĕ rog, ĭan să'mĭ spuĭ şi mie, ce casă este aceĭa...“

In balada „Savelcuţa“, variantă ardelenéscă pentru „Inelul şi Năframa“ din colecţiunea luĭ Alexandri:

Frunẓă verde de bujor,
Fost'a fost un *bădişor*:
El de tînĕr s'a 'nsurat,
Mândră fétă şi-a luat...

(Familia din Pesta, 1886 p. 320).

acolo unde la Alexandri:

Fost'a fost un crăișor...

Aci *bădișor* pare a indica că acea variantă se datoréză uneĭ fete, și chiar balada întrégă, fórte duiósă și lipsită tot-o-dată de orĭ-ce element eroic, pare a fi o operă femeéscă. Prin acésta nu se exclude posibilitatea ca subiectul acesteĭ balade să existe și'n alte limbĭ, căcĭ este vorba numaĭ de redacțiunea cea românéscă.

v. *Bade.* — *Bădică.* — *Bădiță.* — *Crăișor...*

Bădiț. — v. *Bădiță.*

Bădiță (sans pluriel), s. m.; t. famil. diminutif qu'on emploie: *a)* quand on parle à son frère aîné ou de son frère aîné, frère ou cousin plus âgé; *b)* quand une jeune paysanne parle à son amant ou de son amant. Deminutiv din bade, maĭ desmierdător decât bădică și maĭ puțin decât bădișor, *bădiță* este mijlociŭ între amîndouĕ, de unde resultă că se întrebuințéză când în locul unuĭa, când în locul celuĭ-lalt.

Intre frațĭ:

I. Créngă, Poveștĭ I, 44: „Și ajungênd în sat, se duse drept la frate-seŭ, ca să'ĭ ducă bucuriă.

„— Bine v'am găsit, *bădiță!*

„— Bine aĭ venit, frate Dănilă! Da mult aĭ zăbovit în tîrg!

„— Apoĭ dă, *bădiță;* m'am pornit cu graba și m'am întâlnit cu zăbava...“

Pe când bădișor nu se ḑice între bărbațĭ decât numaĭ dóră ca termen ironic, *bădiță* se întrebuințéză în semn de familiaritate saŭ de afecțiune chiar când nu există la mijloc nicĭ o înrudire, apropiindu-se prin acésta de bădică.

Balada „Balaurul“:

Cel balaur din pĕcate
Înghițise gĭumătate
Trup cu arme ferecate,
Trupușor de voĭnicel
Ce striga mereŭ din el:
Saĭ, *bădiță* ortomane,
Că m'ajunge la cĭolane!
Saĭ, *bădiță*, de mĕ scóle
Că m'apuc fiorĭ de mórte...

Bădiță exprimênd o nuanță maĭ rece decât bădișor, o fétă saŭ o femeiă póte să'l întrebuințeze chĭar atuncĭ când nu ĭubesce de loc pe un bărbat.

Balada „Năluca“:

— Copiliță, stăĭ să beŭ,
Recori-te-ar Dumneḑeŭ!
— Ba, *bădiță*, ba nu vreŭ,
Că mĕ tem de dragul meŭ:
El mĭ-a ḑis să mĕ feresc
De străinĭ ce'ĭ întâlnesc...

Aci *bădiță* este într'un fel de antagonism cu dragul.

Cântec moldovenesc:

— Frunḑuléngă lozióră!
Ce-aĭ în gură, Mărióră?
— Trandafir și tălióră.
— Dă'mĭ și mie, Mărióră,
Ca să mĕ scol dela bólă.
— Ba, *bădiță*, nu ți-oĭu da
Așa cum creḑĭ dumnéta,
C'astă vară n'aŭ plouat
Ș'am plătit de le-aŭ udat
Cu banĭ de pe sărutat...

(Sevastos, Cânt. mold. 56).

Cântec din Bucovina:

Pîn' ce'ĭ fata mititică,
Bate-o, mamă, și'ĭ dă fricăă,
Că după ce cresce mare,
Svîrle furca pe cărare
Și tot strigă 'n gura mare:
Vină, *bădiță*, maĭ tare...

(Marian, Poes. pop. II, 211).

In balada „Păunașul codrilor“ féta ḑice *bădiță* ca sinonim cu frate tocmaĭ când îșĭ arată rĕcéla față cu iubitul eĭ:

— Mândro, mândruliță mea!
Vin' de'mĭ strînge brâul meŭ,
Apĕra-te-ar Dumneḑeŭ,
Că'mĭ slăbesc puterile,
Mi se duc averile!
— Ba nu, nu, *bădiță* frate,
Că vi'ĭ lupta pe dreptate...

In următórele texturĭ se póte urmări șovăirea sensuluĭ luĭ *bădiță* între bădică și între bădișor.

Doĭnă din Ardél:

Arde focu 'n paie ude,
Strig la mândra; nu m'aude.
— Ba te-aud, *bădiță*, bine,
Dar nu pot eși la tine
Că-s dușmanĭĭ lîngă mine.
Vin, *bădiță*, mâne séră
Că-s dușmanĭĭ dușĭ în țară;
Vino pe la mieḑ de nópte
Când dușmanĭĭ dorm pe mórte.
Vin, *bădiță*, pe din dos
Că e pórta de rogoz:
Când puĭ mâna, picà jos.
Vin, *bădiță*, prin grădină
Că ți-am pus o rogojină...

(Bibicescu, Poes. pop. 67).

Satira poporană din Bucovina „Jurămîntul drăguțuluĭ“:

— Haĭ, haĭ, haĭ, *bădiță*, bine:
Tu maĭ aĭ pe óre-cine!
— Ba eŭ, mândră, m'oĭu jura,
De maĭ am pe cine-va
Să mor, dragă, înnecat
În vin fiert și pipĕrat...

(S. F. Marian, Satire 32).

Doĭnă din Banat:

Măĭ *bădiță*, nu 'ntreba:
Ce'ĭ maĭ reŭ ca frigura?
Frigura te maĭ trezesce,
Dar dorul te prăpădesce...

(Hodoș, Poes. pop 36).

Doĭnă din Ardél:

Și gândesc atuncĭ în mine,
Dómne! cum ar fi de bine
Să'ți fiŭ fluer, măĭ *bădiță*:
Să mĕ puĭ l'a ta guriță...

(Bibicescu, Poes. pop. 33).

Doĭnă din Bucovina:

Frunḑă verde peliniță,
Merg la apă c'o cofiță,
Mĕ 'ntâlnesc cu-al meŭ *bădiță*:
Vĕḑ, *bădiță*, eŭ pré bine
C'aĭ bé apă dela mine...

(Marian, Poes. pop. II, 156).

Doĭnă din Ardél:

Vin', *bădiță*, când gândesc,
N'aștepta să te doresc...

(Bibicescu, Poes. pop. 38).

Cântec din Bucovina:

Măĭ *bădiță*, pĕr sucit,
Șeḑĭ la noĭ dac'aĭ venit...

(Marian, Poes. pop. II, 131).

Ca termen ironic despre amant, în satira poporană din Bucovina „Cumĕtrița“:

Și *bădița*,
Cu leliță,
Se duse la cumetriță...

(Marian, Satire 66)

Badiță fiind un termen maĭ mult de afecțiune decât de amor, un frate póte să ḑică *badiță* surorĭĭ sale, întocmaĭ după cum un tată saŭ o mumă desmérdă pe copil ḑicêndu'ĭ „taĭcă“, „mamă“, — un obiceĭu fórte caracteristic în graĭul țerănesc.

Radulescu-Niger, Rustice, III, 99:

„— Iar ție, Dokio *bădiță*, — grăi feteĭ (frate-seŭ Corbea) — o să'ți aduc o vulpe cum nu s'o maĭ vĕḑut.

„— Bércă mătiucă, —rîse Dokia.
„— Ba cu códa de-un stînjen...“

și mai jos:

„— Eaca! Da ce ai, Dokio *bădiță*, că par'că nu mijesce a ḑiuă în ochișorii tei?... Ori ai visat apă 'n iastă-nópte?

„— Apoi c'ai gîcit... Apă și nuntă, că par'că se făcea nunta că trece pe-o apă adîncă și mare... grăi Dokia, cu grijă...

„— Ia lasă, Dokio *bădiță* ; asta-i semn c'o să facem nuntă mare și ție, la nuntă o să'ți dau să bei apă în loc de vin...“

După cum bădică se scurtéză în bădic, tot așa *bădiță* are o formă mai scurtă *bădiț*.

Cântec moldovenesc:

Badiță de pe isvor,
Nu'mi trimite-atâta dor,
Că's copilă tinerè:
Dorul teŭ nu'l pot ținè.
Mai bine, *bădițul* meŭ,
Răsădesce'l dorul teŭ,
Răsădesce'l prin liveḑi
Să se facă mere verḑi...

(Sevastos, Cânt. mold. 177).

Doïnă din Banat:

Vai bade, *bădițul* meŭ,
Ascultă ce'ți spun și eŭ:
Decât să te vĕd sub stég,
Mai bine în pat betég...

(Hodoș, Poes. pop. 215).

Doïnă din Ardél:

Bădișor ca badĭul meŭ
Nu'i cât ține Dumneḑeŭ,
Făr' mai este-un brad a-munte
Ca *bădițul* meŭ de frunte;
Dar nicĭ bradul
Nu'i ca badĭul,
Că bradul mi-i clencuros,
Nu'i ca badĭul de frumos...

(R. Simu, Trans., c. Orlat).

La vocativ: *bădițule* din *bădiț*, ca bădicule din bădic, ĭar din *bădiță* — *bădițo*.

Doïna muntenéscă cu refrenul „*Bădițo, bădițo!*“

Frunḑă verde lemn plouat,
Of, *bădițo, bădițo!*
S'a dus neĭca, m'a lăsat,
Of, *bădițo, bădițo!*

(Vulpian, Texte p. 25).

Din *bădiță* se formézĕ un al doilea deminutiv mai desmierdător bădițel.

Doïnă din Ardél:

Măi *bădiță*, bădițele,
Mi-ai furat mințile mele,
Și cu dorul m'ai lăsat
Tot în jale și bănat...

(Familia din Pesta 1886 p. 263).

Cel mai vechĭu deminutiv din bade nu este nicĭ bădișor, nicĭ *bădiță*, ci bădică, pe care dela noĭ l'aŭ moștenit Huțuliĭ. La Huțulĭ: bàdika, deminutiv bàdičko (бадїка, бадїчко), cu strămutarea accentuluĭ pe prima silabă, însemnéză „frère aîné, homme âgé, maître de la maison“ (Zelechowski, Ruth. Wtb. I, 9). La ceĭ-lalți Rutenĭ cuvîntul nu se află. Noĭ am spus că Huțuliĭ aŭ moștenit dela Românĭ, căcĭ cercetările profesoruluĭ Kałużniacki (ap. Miklosich, Wander. d. Rumunen p. 49) aŭ dovedit că eĭ nu sînt alt ce-va decât Românĭ rutenisațĭ și, prin urmare, tot ce aŭ remas românesc în graĭul lor se urcă sus în vécul de mijloc. In epoca despărțiriĭ lor de restul Românilor, póte să fi existat deminu-

tiviĭ *bădiță* și bădișor, dar înrădăcinat și respândit era numaĭ bădică cu sensul cel fundamental de „patron“.

v. *Bade.* — *Bădică.* — *Bădișor.* — *Biță.*

Bădițèl. — v. *Bădiță.*

Bădĭulésă s. **Bădulésă**, n. pr. f.: 1°. femme du bandit légendaire Badĭul; 2°. t. de Géogr.: nom d'un ancien village. *Bădĭulésă* este în genere forma feminină dela numele personal Badĭu; în poesia poporană însă așa se chiamă în specie nevésta vestituluĭ hoț cu acest nume.

Balada „Badĭul“ din Bucovina:

Tot umblând
Și întrebând
De curțile Badĭuluĭ
Și de soțióra luĭ,
De vestita *Bădĭulésă*
Cu ochiĭ de puĭc'alésă...

(Marian, Poes. pop I, 125).

Aceĭașĭ baladă din Muntenia:

Bădĭulésă mult frumósă,
Cu port de cârcĭumărésă,
Cu stat ca de jupânésă,
Cu ochĭ marĭ de puĭc'alésă,
Unde este Badĭul teŭ?...

(G. D. T., Poes. pop. 539).

Aceĭașĭ baladă din Moldova:

Badĭul greŭ se resucĭa
Și din gură 'ncet ĝicea:
Bădulésa mea frumósă,
De mĭ-aĭ fost tu credincĭósă,
Mergĭ degrabă la cămară
De ĭea galbenĭ din comóră...

O altă *Bădĭulésă*, dacă nu chĭar aceĭașĭ, a lăsat numele seŭ unuĭ vechĭu sat din regiunea dunăréană.

Zapis muntenesc din 1689 (Doc. Rom. II No. 8 p. 22 b, în Arch. Stat. din Buc.): „noĭ megiĭașiĭ den sat den *Bădulésă* den județul Teleormanuluĭ anume Zărnă nepotul Porcii cu verĭĭ miei...“; și maĭ jos: „moșie alésă a *Bădulései* toată pre sémnele și pre hotarele céle bătrâne...“; și: „acéstă moșie a *Bădulései...*“

v. *Badĭu.* — *-ésă.*

Bădĭușòr, n. pr. pers. Deminutiv din numele personal Badĭu.

Nu e dus Badĭul la vie
Ca d'acolo 'n pas să vie,
Ci a-séră, pe 'nnoptat,
Bădĭușorul s'a 'mbătat,
Somnul greŭ l'a apucat...

(G. D. T., Poes. pop. 540).

v. *Badĭu.*

Bădócă (plur. *bădóce*), s. f.; boite, cassette, nécessaire. Cuvînt cunoscut nouĕ numaĭ la Moțiĭ din Ardél (Frâncu-Candrea, Munțiĭ apusenĭ p. 98): „*bădócă* = o cutiă de lemn pentru mărunțișurĭ“. Nu ne putem rosti asupra originiĭ acestuĭ cuvînt, întru cât nu cunóscem nicĭ gradul seŭ de respândire, nicĭ variantele sale fonetice și logice, nicĭ forma aceleĭ cutiĭ. Să nu fie óre înrudit cu bădan, adecă cu latinul vulgar badus? Intr'un text italic din evul-mediŭ acest badus ne întimpină cam cu sensul de „cutiă pentru mărunțișurĭ“, deși de aur, nu „de lemn“: „scutellam argenteam, et scattones tres, garales duos, badum aureum unum“ (Du Cange, v. Badus). Acest text însă e dubios. Tot ce e sigur în *bădócă* din punctul de vedere etimologic, este numaĭ dóră sufixul deminutival -oc.

v. *Bădan.* — *-ac.*

Bădùgă, s. f.; t. de Méd.: toux phthisique. Termen bănățenesc. „*Bădugă* se numesce tusea urîtă ce scuĭpă un of-

ticos; Crișeniĭ îĭ ḑic hâră“ (S. Lĭuba, Banat, c. Maĭdan). Este slavicul БѢДА „periculum, flagellum“ (Miklosich) cu sufixul nostru pejorativ -ugă, întocmaĭ ca în răpcĭugă.

v. *Hâră.—Tuse.—-ugă.*

Bădulèscĭ, n. pr. m. plur., t. de Géographie: nom de certains villages. Numele maĭ multor sate în Muntenia (Frunḑescu). Maĭ corect ar fi *Bădĭulescĭ*, de vreme ce derivă din numele personal Badĭu, prin patrimonicul Bădĭulescu=Bădulescu.

Zapis muntenesc din 1656 (Cond. Mss. a mănăstirĭĭ Vieroșul, în Arch. Stat. din Buc. f. 121): „Adică noi 6 megiĭași din *Bădulești* pre nume Stan și Mihăilă și Cărsté și Vlad...“

v. *Badĭu.*

Băgàre (plur. *băgărĭ*), s. f.; l'infin. de bag pris comme substantif: action de faire entrer, de faire aller, de faire avancer. „*Bagare*=fapta, lucrarea de a băga, de a vîrî, de a face să între“ (Costinescu). Infinitivul *băgare* exprimă ca substantiv tóte noțiunile verbuluĭ bag în antitesă cu scótere. Intrebuințarea'ĭ însă cea maĭ caracteristică, în care nu se póte înlocui printr'un sinonim, este compusul *băgare de samă*.

Zilot Românul, Cron. p. 108: „(Ionvodă Caragĭa), după *băgarea de sémă* ce aŭ făcut în anul de'ntâĭu, pricepênd că firile boerilor cu răzmiriță s'aŭ prefăcut cu totul și sînt gata a'ĭ plini relele voințe ale sale spre hrăpire, în al doilea an se desbracă de ficléna și lingușitórea pele a vulpiĭ și se îmbracă cu fiorelnicul și fricosul cojoc lupesc...“

I. Créngă, Poveștĭ I, 64: „Boĭerĭul se uĭtă cu *băgare de sémă* la cucoș, vede în clonțu'ĭ o punguță, și ḑice vezeteuluĭ...“

Ibid. I, 115: „D-ta, moș Nichifor, eștĭ om purtat, sciĭ maĭ bine decât mine; dar totușĭ te rog, să măĭ cu *băgare de sémă*, ca să nu'mĭ prăvălĭ nora...“

v. *Bag.—Băgat.—Băgătură.*

Băgàt, -ă, adj.; le part. passé de bag pris comme adjectif: enfoncé, fourré, introduit, mis dedans. Sensul cel fundamental al verbuluĭ bag fiind causativul „faire entrer“, participiul *băgat* se întrebuințéză relativ rar ca adjectiv, căcĭ el nu póte să exprime noțiunea de causalitate, ci numaĭ resultatul causalitățiĭ: „entré“, și ast-fel se află fórte adesea în concurență cu maĭ mulțĭ sinonimĭ, pe când verbul bag are un singur sinonim vîr, ba și pe acesta exclusiv în accepțiunile strict materiale.

Așa:

„cuĭul *băgat* în părete“=înfipt;

„trăsura *băgată* în curte“=întrată;

„musafirul *băgat* în casă“=adus;

„sabia *băgată* în técă“=vîrîtă, etc.

O întrebuințare însă, în care *băgat* se póte înlocui cam cu anevoe, este compusul *băgat în samă*.

Mitropolitul Dosofteĭu, Psaltirea 1673, ed. Bianu p. 189:

> Și leilorŭ le despicâ
> Fălcile cu carĭ stricâ:
> Fă-ĭ ca apa ce-ĭ vărsatâ,
> Ce nu-ĭ în samâ *băgatâ*...

I. Créngă, Poveștĭ I, 279: „Și maĭ fost'aŭ poftițĭ încă:

> Craĭ, crăese și 'mpĕrațĭ,
> Ómenĭ în samă *băgațĭ*,
> Ș'un pĕcat de povestarĭu
> Fără banĭ în buzunarĭu.
> Veseliă mare între toțĭ era,
> Chĭar și sărăcimea ospĕta și bea...“

Mult mai des se întrebuinţézĕ însă negativul nebăgat în samă, după cum şi infinitivul substantivat băgare de samă, circuléză mai puţin decât nebăgare de samă.

Cu tóte acestea, *băgat* circuléză mult în graiu în antitesă cu scos: *băgat* în temniţă, *băgat* în dracĭ, *băgat* în bólă, *băgat* în spaimă, *băgat* în cap, *băgat* în datorii, etc.; de asemenea în idiotismul: *băgat* slugă la cine-va, argatul *băgat* la cutare, *băgat* la stăpân.

Rădulescu-Niger, Rustice III, 22: „După conacu al doilea, sórele par'că e un cuptor fără fund, în care 's *băgate* tóte pădurile pământuluĭ, aşa dogorélă ce bate de sus pe lumea de jos. Pînă şi vîntu are în gura luĭ suflare de foc!..“

v. *Bag.*

Băgătór, -óre, adj. et subst.; celui ou celle qui enfonce, qui fait entrer. „*Băgător* = care bagă saŭ prin care se bagă“ (Costinescu). Cuvîntul e puţin întrebuinţat, afară numaĭ de compusul „*băgător* de samă.

Ţichindél, Fabule 1814, p. 282: „Omul *băgătorĭu* de samă şi înţălept, carele toate maĭ nainte le prejudecă...“

v. *Bag.*

Băgătúră (plur. *băgătúrĭ*), s. f.; 1°. enfonçure, coin; 2°. gousset de chemise; 3°. t. de Méd.: ophthalmie variolique. In primul sens se ḑice maĭ des înfundătură; în sensul al doilea clin; în sensul al treilea, cuvîntul pare a fi numaĭ bănăţenesc, însemnând semnele de vĕrsat la ochĭ.

Dicţionarul Mss. bănăţén circa 1670 (Col. l. Tr. 1883 p. 426):

„*Bĕgĕturĕ* = Impositio.

„*Bĕgĕturĕ* = Laesio oculorum propter variolas“.

Laurian-Massim: „*Băgătură*, s. f. cu cele maĭ multe din însemnările verbuluĭ bag, şi maĭ mult încă: 1°. înfundătură; 2°. clin de veşmînt“.

Lexicon Budan: „*Băgătură* într'un veşmînt, de ex. la cămeşă sub-suóră, der Zwickel“.

v. *Bag.* — *Băgat.* — *-ură.*

Băgâŭ, s. m.; culot de pipe, chique. Maghĭarul bagó cu acelaşĭ sens (Cihac). Deşi figuréză şi în dicţionarul luĭ Pontbriant, totuşĭ pare a fi întrebuinţat numaĭ peste Carpaţĭ în loc de scrum.

Strigătură din Ardél, cu un înţeles trivial:

Fetele din Arpătac
Mereŭ pipă la tăbac,
Ĭar cele din Satu-noŭ
Se întrec după *băgâŭ*...
(I. B., Poes pop. 452).

unde editorĭĭ observă în notă (p. 481): „*băgâul* este scrumul ce rĕmâne în pipă (lulea)“.

v. *Scrum.* — [1]*Ungur.*

Băhăniă. — v. *Bidiganiă.*

Bâhă, s. f.; déni, refus d'avancer. Sinonim cu tăgadă, dar cu un înţeles maĭ puţin general. Este o împrotivire de a înainta, de a merge înainte, fie sub raportul material, fie sub cel moral.

Cantemir, Divanul lumiĭ 1699, f. 83 a: „au pildă nu ai avut? au învăţătură saŭ învăţătorĭu ţ'au lipsit? au nebunŭ ai fost, şi acéstĭa a cunoaşte înţelepcĭune n'ai avutŭ? carile a tăgădui şi *bâhă* (бѫхъ) a prinde nu vei putĭa, căcĭ ţie înţelepcĭunea duhuluĭ, carĭa ĭaste viaţă, ţi s'au dat...“.

„Dă *bâha* — însemnéză pe aicĭ: nu vrea să mérgă“ (R. Simu, Trans., c. Orlat).

Există și ca nume propriŭ personal, neapĕrat pentru a caracterisa pe un individ obicĭnuit a prinde *bâhă* saŭ a da *bâha*.

Act din 1779 (Cond. MSS. a Episc. Huşilor, t. V f. 139, 141, în Arh. Stat. din Buc.): „Toader Bătcă căpitan i Pavăl *Băha* i Simion Beşlĭaga...“

Cuvîntul circulând pînă acum în graĭul românesc de peste Carpaţĭ și figurând tot-o-dată în limba cea curat moldovenéscă a luĭ Cantemir, e învederat că este saŭ că a fost óre-când destul de respândit și că nu e de loc noŭ. Este totuși fórte anevoe de a constata adevĕrata ’ĭ origine. La Serbĭ, tocmaĭ în dialectul dela Ragusa și numaĭ într’acela, bah (бах) însemnéză „déni“, „das Läugnen, infitiae“ (Karadžić), și se scie că regiunea Raguseĭ pînă în secolul XV era plină de Românĭ (Miklosich, Wander. d. Rum. 3—6). Al nostru *bâhă* să nu fie óre înrudit cu latinul vulgar bafa saŭ befa, trecut la Italienĭ în beffa, la Provenţalĭ în bafa, la Francesĭ în beffe (Körting, Roman. Wtb. 108), pretutindenĭ cu sensul de „nesocotire, batjoc, luare în rîs“, care nu e pré-departe de „déni“? In acest cas, finalul -fă a devenit la Românĭ -hă într’un cuvînt dissilabic cu inițialul *b* întocmaĭ ca în buhă = bufă, portugesul bufo = spaniolul buho, unde transițiunea luĭ *f* în *h* nu este nicĭ germanică la Spanioli, după cum crede Diez (Etym. Wtb. II², 106), nicĭ slavică la Românĭ, după cum afirmă Cihac (I, 30), ci presintă pur și simplu fenomenul dissimilațiuniĭ prin guturalisarea uneĭa din cele douĕ labiale: în latina clasică era bubo, de unde rusticul bufo este primul grad de dissimilațiune, ĭar ulteriorul provincial buho constituă un al doilea grad, acesta din urmă operat anume la Spanioli și la Românĭ, adecă în singurele dialecte neo-latine, în carĭ de o potrivă *b* și *h* se încumetresc sistematicesce în unele condițiunĭ (v. *B* p. 2241). Este de observat, că și în italiana s’a întâmplat o a doua dissimilațiune, de o altă natură, dar tot prin guturalisarea uneĭa din labiale: din bufo—gufo.

v. *Tăgadă*.

Băhăràn. — v. *Băhăraucă*.

Băhăràucă (plur. *băhărauce*), s. f.; femme grasse, corpulente, replète. Se ḑice și băhărósă. Cuvînt moldovenesc. In districtul Sucevei: „*Baharàŭcă* saŭ baharósâ = femeiă grósă, încalată“ (Şeḑétórea 1893 p. 126). Ambele forme feminine presupun termenĭ corespunḑétorĭ pentru bărbaţĭ:

băhăran,

băhăros.

In ambele forme este un nume, fie substantiv, fie adjectiv, născut din slavicul bahor „pântece“: bohemesce și slovacesce bachor „der Bauch, der Wanst“ (Jungmann), de unde și polonesce adjectivul bachurowaty „bauchig“ (Linde).

v. *Balcâz*.

Băhărós. — *Băhăraucă*.

Băhlèsc. — v. *Băhlit*.

Băhlire. — *Băhlit*.

Băhlit,-ă, adj.; croupi, ranci. Sinonim cu stătut, când se vorbesce despre apă, dar cu o nuanță tot-o-dată de muced saŭ rânced. Frasa din I. Créngă: „Apa era *băhlită* și ne-am fi putut îmbolnăvi“, d. Damé o traduce: „l’eau était croupie...“

Şeḑétórea 1893 p. 149: „*Băhlit* =

stătut, învechit și puturos, apă stătută într'un vas necurat".

Cuvîntul se aude numaĭ în Moldova.

Cihac (II, 14) reproduce locuțiunea: „a mirosi a *băhlit* = sentir le relent, corner", pentru a trage apoĭ conclusiunea că *băhlit* este bohemul tuchly „qui sent le relent" = rusul тухлый „pourri" și că, decĭ, *băhlit* vine din tăhlit.

Dar în ce fel de limbă óre sonul *t* se identifică cu *b*?

Băhlit este învederat o formă participială dintr'un verb băhlesc. Finalele verbale -lesc și -nesc une-orĭ se confundă, ceea ce scie însușĭ Cihac, când reproduce alăturea (II, 44) varianturile fonetice scormonesc și scormolesc. Eĭ bine, verbul băhnesc există în faptă, după cum érășĭ o scie însușĭ Cihac, care 'l citézĕ (II, 5): „băhnesc = devenir marécageux; băhnire = croupissement de l'eau"; ĭar prin urmare forma participială *băhlit* vine d'a dreptul din băhlesc = băhnesc. Băhlesc = băhnesc nu póte fi alt ce-va decât o derivațiune din bahnă, ca și „mocirlesc" din „mocirlă". Și tocmaĭ analogia cu sinonimul mocirlesc pare a fi concurs a preface pe băhnit în *băhlit*. Apă *băhlită* însemnézĕ literalmente apă de bahnă „eau de marais, eau bourbeuse".

v. *Bahnă*.—*Băhniș*.

Băhnàr (plur. *băhnarĭ*), s. m.; marécage, bourbier, marais. Sinonim cu băhniș. Se aude maĭ ales în Moldova de jos. Este format din bahnă prin sufixul neutral -ar ca în „furnicar", „băligar" etc., care însemnézĕ că *băhnarul* cuprinde în sine bahnă. Douĕ sate în districtul Vasluĭu pórtă numele de Băhnarĭ (Chiriță, Dicț. geogr. 16).

v. *Bahnă*. — *Băhniș*. — ³.-*ar*.

Băhnèsc, **Băhnire** } .— *Băhlit*.

Băhnìș (plur. *băhnișurĭ*), s. m.; marécage, bourbier. Sinonim cu bahnă, din care derivă prin sufixul -iș ca în „desiș", „petriș" etc., dar însemnând o întindere de pămînt maĭ mare și tot-odată o adîncime maĭ mică. *Băhniș* este maĭ mult un loc băhnos decât o bahnă propriŭ dișă.

Miron Costin, Letop. I, 280: „Vasile Vodă dacă aŭ sosit la Praova, știind den limbĭ de gătirea luĭ Mateĭ Vodă împrotiva sa, și cu oștĭ câte-va, și străine și de țéră, aŭ făcut sfat acolo la Ojogenĭ, socotind și trecătorile apelor, și locurĭ închise cu pădurĭ den toate părțile, și *băhnișurĭ*..."

Biblia Șerban-vodă 1688, Maccab. I, IX, 42, 45:

..și s'au întorsŭ la *băhnișul* Iordanuluĭ...	... et reversi sunt ad ripam Iordanis...
..și apa Iordanuluĭ de 'ncoace și de 'ncolé și *băhnișu* și dumbravă...	... aqua vero Iordanis hinc et inde et palus et saltus...

„Locul unde se găsesce lut galben se ḑice lutăriă; unde cresce érba — șes; unde cresce rogoz — bahnă saŭ *băhniș*" (Gr. Gheorghiŭ, Botoșanĭ, c. Călinescii).

Din *băhniș* se formézĕ deminutivul băhnișóră, după cum se numesce și un sat în districtul Némț (Frunḑescu.

v. *Bahnă*. — *Mocirlă*. — *-iș*.

Băhnișóră. — v. *Băhniș*.

Băhnit. — v. *Băhlit*.

Băhnòs, -ósă, adj.; marécageux, bourbeux. Ce-va ca b a h n ă. Sinonim cu m o c i r l o s, n ă m ă l o s, m l ă ș t i n o s. Pămînt *băhnos*. Luncă *băhnósă*.
v. *Bahnă*. — *Băhniș*.

Băhnurĭ, s. n. plur.; champ bourbeux. Un plural neutru din femininul b a h n ă, întrebuințat în unele regiuni din Moldova pentru a specifică o varietate de câmp care se aséměnă cu b ă h n i ș.
„Deosebitele câmpurĭ lucrate și nelucrate pe aicĭ se numesc: lanurĭ, părlóge, sărăturĭ, șesurĭ, nirește, b ă h n u r ĭ, plajiște etc“. (G. Vicol, Botoșanĭ, c. Brihuescĭ).
v. *Bahnă*. — *Băhniș*. — *-urĭ*.

Băhtisélă (plur. *băhtiselĭ*), s. f.; ennui, embêtement. Sinonim cu substantivul u r î t. Cuvînt orășenesc din epoca fanariotică, de când se introdusese cu acelașĭ înțeles și p l i c s i s.
v. *Băhtisesc*.

Băhtisèsc (*băhtisit*, *băhtisire*), vb.; ennuyer. Se întrebuințéză numaĭ ca reflexiv: mĕ *băhtisesc*=mi se uresce. Sinonim cu p l i c t i s e s c. Vorbă introdusă în orașe pe timpul fanarioților, deși nu e grecéscă, ci este turcul b a k h t s y z „malheureux“, b a k h t s y z l y k „disgrâce, infortune“.
v. [1]*Turc*. — *Plictisesc*.

Băilèscĭ (rostit trisilabic), s. m. plur.; t. de Géogr.: nom propre d'un village dans la Petite-Valachie. O mare comună în districtul Dolj, nu departe de Dunăre, vestită printr'o bătăliă din 1828, în care 20,000 de Turcĭ aŭ fost bătuțĭ de generalul rus Geismar numaĭ prin vitejia Românilor.
Ión Ghica, Scrisórea II, povestirea polcovniculuĭ Ioniță Ceganu: „Ne-am bătut cu Turcii patru-spre-ḑece lunĭ mereŭ, ḑiua și nóptea, sub conducerea luĭ Geismar și a luĭ Roth; vedeam în tóte ḑilele mórtea cu ochiĭ, că ne puneaŭ Muscaliĭ tot înainte la avantposturĭ. Geismar, îndată cum a trecut Oltul, a trămis pe generalul Roth înainte să coprindă Calafatul, și el s'a dus de s'a așeḑat la Cioroĭu. Când s'a pomenit d'o dată că îl iea Pașa dela Diĭ cu vestitul Ciapanoglu pe la spate cu 15,000 de Suvariĭ cu 30 de tunurĭ, care, după ce bătuse pe Roth lîngă Maglavit de-l topise, se aruncase asupra luĭ Geismar, îĭ tăiase drumul și spre Cioroĭu și spre Calafat, îĭ luase tóte vitele și tot proviantul din magasiile dela Galicea și le trecuse la Vidin. Muscaliĭ speriațĭ, când îĭ răsbise Turciĭ la *Băilescĭ*, fugiaŭ în tóte părțile strigând cât puteaŭ: n a z a t! n a z a t! T u r e ț k i d u h! când farmazonul nostru, bietul căpitan Ciupagea, care nu sciea că pe muscălesce n a z a t va să ḑică îndărît, înapoĭ, alérgă printre șirégurile nóstre strigând: auḑițĭ băiețĭ, ghinărarul poruncesce să mergem l a s a t“. Alt sat nu maĭ era decât *Băilescĭ*, de unde Turciĭ băteaŭ cu tunurile în Muscalĭ de 'ĭ prăpădiaŭ; noĭ am dat năvală la sat, ne-am repeḑit la dél și am pus mâna pe tunurile turcescĭ; atuncĭ Ciapanoglu, credênd că sîntem putere mare și că fuga Muscalilor era numaĭ o stratagemă, s'a speriat și a luat'o la fugă spre Calafat, lăsând tóte provisiile și munițiile. Le-am luat în ḑiua aĭa douĕḑecĭ-și-patru de cară cu iarbă și patru sute de cară de zaherea. Roth, vĕḑênd că fug Turcii dinaintea nóstră, a luat curagiu, s'a întors, s'a pus și eĭ pe góna Turcilor. Astfel s'a căștigat cea maĭ vestită bătăliă din tótă campania. Lupta a ținut treĭ ḑile și treĭ nopțĭ; am alergat după Turcĭ pînă ĭ-am bă-

gat în Dunăre. Basibuzucii omorau pe agalele cari voiau să 'i reție să nu trécă Dunărea și să 'i întórcă la bătăliă spre Calafat. Să sciï, Domnule, că fără Ciupagea al nostru, mâncau Muscaliï o păpară de n'o maï uïtau nicï o dată...“

Despre originea numeluï *Băilescï*, v. *Baïco*.

Băilèscu. — v. *Baïco*.

Băinți s. **Bainți**, s. m. pl.; t. de Géogr.: nom d'un village en Bucovine. Numele satuluï bucovinén *Băinți*, în regiunea Siretuluï, este o formă rutenéscă din românul B ă i ț ă (v. *Băiță*). Satul există deja și avea și o biserică sub Ștefan cel Mare la 1490 (Wickenhauser, Gesch. d. Bist. Radautz p. 132). După acest sat, o veche familiă boiéscă din Moldova s'a numit B ă i n s k i saŭ B a i n s k i, adăugêndu'și din modă terminațiunea polonă -s k i (v. *Barbovschi*), deși era un ném curat românesc. Un rol istoric a jucat Vasilie B a i n s k i, pe care la 1683 Ștefan-vodă Petriceïcu l'a trimis să prindă pe Duca-vodă.

Nicolae Costin, Letop. II, p. 34: „B a e n s k i e și cu ceï-lalți boïerï ce era trimiși cu dânsul, prinzând de veste cum cu Duca-vodă oaste nu 'ï, și cine și era îl urise, și slujitoriï toți era îndoiți, puținteï Siïmenï ce era, și așa fără veste aŭ sirguit de l'aŭ lovit pre Duca-vodă Dechemvrie în 25 marți în zioa de Crăciun, la vremea ce aŭ șezut la masă...“

Și maï departe, p. 35: „Iară luï Petriceïco-vodă mergând veste de bătaea Căzacilor și Moldovenilor din Bugeag, după ce aŭ șezut în scaun în Iași numaï 15 zile, ï-aŭ căutat a eși din Iași și luând calea spre Sucévă, unde aducând și nepotul seŭ Vasilie B a e n s k i e pre Duca-vodă, s'aŭ împreunat la mănăstire la Dragomirna amândoï, și așa de acolo l'a trimes în țara Leșască la robie...“

Ion Neculce, Letop. II p. 243: „Petriceïco-vodă dacă aŭ sosit în Iași, îndată aŭ slobozit podghézurï Căzacï și Leși cu Demidetki și cu Constantin Turculeț polcovnicul și cu B a i n s k i sardarul, să mérgă să lovéscă pre Duca-vodă la Domneștï...“

B a i n s k i era „serdar“, adecă general peste tótă călărimea din Orheïu, Lăpușna și Soroca. Cantemir vorbesce și el despre dînsul, numindu'l rudă de aprópe cu Petriceïcu-vodă și unchïu al hatmanuluï Lupu Bogdan, carele ținea în căsătoriă pe sora luï însușï Cantemir (Cantemir, Opere, ed. Acad. Rom. t. VII p. 80; cfr. Исторія Константина Кантемира, Moscva 1783 p. 82). Aci noï vom limpedi numaï felul de înrudire cu Petriceïcu-vodă: B a i n s k i era însurat cu Maria, fiïca luï Gheorghie Hasdeŭ (Pumnul, Moșiile mănastirescï din Bucovina p. 57; cfr. Arch. ist. I, 1 p. 54), care dînsa era nepótă luï Petriceïcu-vodă, și de aceea Nicolae Costin numesce pe B a i n s k i „nepot“ al acestuï principe.

v. ². *Bogdan*.

Băișag. — v. *Băieșag*.—

Băiță, s. f.; 1°. petite mine, petite carrière; 2°. t. de Géogr.: village en Transylvanie. Deminutiv din b a i ă „mine, carrière“ prin sufixul -i ț ă, *băiță* nu este sinonim cu b ă ĭ ó r ă, deminutiv prin sufixul -ó r ă din b a i ă „bain“, deși ambele forme deminutivale s'ar puté întrebuința de o potrivă în fie-care din cele două sensurï. In sensul al doilea, desvoltat din cel de'ntâïu, *Băița* este numele unuï sat în regiunea auriferă a Transilvanieï, nu departe de Zlatna.

Balada „Pintea Vitézul“:

In cetate în *Băița*
Sîntu'mĭ doĭ robĭ în temnița,
Unu 'ĭ Pintea hoțomanul,
Unul e Stan Ungurénul...

(Tribuna din Sibiiu, 1885 p. 110).

Frâncu-Candrea, Munții apuseni p. 39: „In localitățile unde Românii sînt amestecați cu Nemți, la Săcărâmb, Hondol și *Băița*, lucrătorii minieri aŭ o sĕrbătóre numită: Kirvaĭ la berbece. La *Băița* serbătórea se ține în ḑiua de Regina, hramul bisericeĭ romano-catolice, iar la Săcărâmb în ḑiua de Teresia. Românii se adună într'un birt, iar Nemții într'altul. Petrecerile țin câte două și treĭ ḑile. Se alege un berbece dintre ceĭ maĭ frumoși, care, împodobit cu ederă, cu florĭ și cu panglicĭ, se pune la licitațiune prin jocurĭ de sorți, compuse din treĭ bile micĭ cu fețe și punctate. Punctele sînt pînă la 8, și séra pe la 9 ore, când se termină jocul, cine are maĭ multe puncte acela câștigă berbecul. A doua ḑi pléacă pe strade cu berbecul condus de vătaf, cu lăutariĭ în frunte, jucând și chiuind: Kirvaĭ la berbece! După terminarea procesiuniĭ se întorc la birt și se începe încercarea de a lovi berbecul cu toporul în cap. Unul îl ține de córne și ĭĭ feresce capul, iar cel care dă, dacă nu 'l nemeresce, plătesce ca pedépsă o anumită taxă. Pe urmă berbecul se junghe, și pelea și un picior e al aceluia care l'a câștigat, iar carnea se frige și se consumă împreună. Din baniĭ adunați se plătesc lăutariĭ și beutura. După o petrecere de treĭ ḑile și treĭ nopți, întră iarăși cu toțiĭ pe sub pămînt...“

In exclamațiunea: „kirvaĭ la berbece“, „kirvaĭ“ este o ciudată românisare din germanul Kirchweihe „fête anniversaire d'une église“; o românisare ciudată nu numaĭ sub raportul formeĭ, dar și maĭ mult încă sub al înțelesuluĭ, căcĭ în strigătul de maĭ sus acest cuvînt jócă rolul de îndemn, ca și când ar fi: „haĭ la berbece!“ Este un specimen fórte interesant de modul cum se pot introduce în graĭu unele elemente străine. Ce-va maĭ mult; acest kirvaĭ dovedesce că un obiceĭu străin, cu numele cu tot, póte să trécă dela un popor la altul fără amestec etnic, după cum în Ardél nu se amestecă nicĭ o dată Românii cu Nemții.

v. [1].[2].*Baiă*. — [2].*Alivencĭ* (p. 901). — *Băinți*.

Băicàn
Băicèni
Băicòĭu
Băiculèscĭ
Băiculèscu
— v. *Baico*.

Băiélă (plur. *băieli*), s. f.; peine, angoisse, désagrément. Năcaz. Supĕr. Cuvîntul se găsesce la Budai-Delénu (Dicț. Mss. în Muzeul istor. din Buc.). E sinonim cu baĭu, din care s'a format prin sufixul -élă pentru a arĕta o stare maĭ prelungită.

v. [2]. *Baĭu*.

Băiàș. — v. *Băiéș*.

[1]**Băiàt**. — v. *Băiez*.

[2]**Băiàt**. — v. *Băiét*.

Băierùță (plur. *băieruțe*), s. f.; 1°. petit cordon, petit tirant; 2°. petite

amulette. Deminutiv din baieră, având ambele înțelesurĭ ale acesteĭa.

v. *Baier.*

[1]**Băiésc** *(băit, băire)*, vb.; 1°. être employé à la monnaierie; 2°. travailler aux mines, exploiter les carrières. Verbul *băire* s'a format din organicul băiare(=balneare) pentru a diferenția sensul „miner" de sensul „baigner"; se întrebuințéză însă numaĭ în unele regiunĭ din Ardél și din Banat, ca un fel de cuvînt technic băieșesc.

Dicționarul Mss. bănățén circa 1670 (Col. l. Tr. 1883 p. 426): „*Bĕnyesk*= Nummos cudo".

Frâncu-Candrea, Munțiĭ apusenĭ p. 41, termenĭ propriĭ minerilor: „A *băi* = a exploata"; și „*băire* de la ziuă = lucrare pe suprafață la lumina zileĭ".

v. *Băiez.* — *Băiéș.* — *Băieșag.* — *-esc.*

[2]**Băiésc, -éscă**, adj.; minier, qui a rapport aux mines. Cuvînt trecut în Lexiconul Budan și întrebuințat, probabil, în regiunea cea auriferă a Ardéluluĭ. Laurian-Massim: „*băiesc* = ce se atinge de o baiă de metale".

v. *Baiă.* — *Băișag.*

Băiéscĭ. — v. *Baĭco.*

***Băiéstră**, s. f.; panier à provisions.

v. *Băiestrar.*

Băiestrăr (plur. *băiestrarĭ*), s. m.; marmiton, aide de cuisine. Vechĭu cuvînt, pe care l'a înlocuit rîndaș saŭ rîndaș-de-bucătăriă.

Zapis moldovenesc din 1820 (Doc. 78 pach. XV în Acad. Rom.): „Adecă eŭ Simion bucătar, rob a dumisale vel visternic Costachi Rusăt, daŭ adevărat și în credință zapisul meu la cinstită mâna dumisale cucoanei Catincăi Canta, precum să fie știut că cu voé noastră am făcut tocmală cu dumnéei cucoana de am luat pe trĭ ani un *băestrar* a dumisale ca să'l învăț bucătărĭ în trĭ ani..."

Băiestrar însemnéză pe băiatul care aduce provisiunile din piață într'o coșniță, ca și când s'ar zice coșnițar, cu acelașĭ sufix -ar ca în „măcelar", „cărbunar", „ferar" etc. Cuvîntul cuprinde dară în sine tulpina băiéstră „panier à provisions", care duce drept la un prototip latin rustic. In mediolatina „banastum = cista rotunda et oblonga, ad modum sportae dossuariae efficta, quae ex palea contorta atque in orbem ducta rubis caninis dedolatis et tenuatis consuitur; hac uti solent rustici ad pisa, fabas, frumenta aliaque id genus portanda vel reservanda" (Du Cange). In vechea francesă (Godefroy, I, 566) ne întîmpină formele banastre, bennastre, benaistre „sorte de panier, corbeille". Iată un text frances medieval:

> Et de corbeilles et de vans
> Et de paniers et de banastres...

Spaniolesce banastra „grand panier, grande corbeille de forme arrondie", ĭar banastero, adecă cu sufixul -arius ca și 'n românul *băiestrar*, „celui qui fait ou qui vend ou qui porte de grands paniers". Fără sufixul *-st-*, cuvîntul benna este indicat deja în vechea rusticitate latină ca un împrumut dela Celțĭ: „benna lingua Gallica genus vehiculi appellatur" (Paul. Diac.); un împrumut însă atât de vechĭu, încât devenise poporan deja în epoca luĭ Catone (De re rust. XXIII). In legenda medievală a luĭ St. Rémy (ap. Roget de Belloguet, Gloss. gaulois p. 112) benna însemnéză „un grand vase ou panier dans lequel on mettait des denrées et des bouteilles

de cervoise". Din benna se făcuse în graiul latin poporan bennistra și bennastra prin analogiă cu sinonimul canistrum, canastrum, canastra (Körting, Roman. Wtb. 163), derivat din grecul *κάναστρον* saŭ *κάναστρα* și care însemnă de asemenea „panier à provisions". Din forma bennastra aŭ isvorît apoĭ varianturile neo-latine occidentale, ĭar din forma bennistra = beniistra — românul băiestră, ca din „magistra" = măĭéstră", și 'n sfîrșit *băiestrar*.

Este una dintre cele maĭ interesante remășițe, astădĭ póte perdută, a latinității rustice la Românĭ.

v. *Bădáŭ*. — *Bădăran*. — *Coșniță*. — *Cuptă* — *Rîndaș*...

Băieșág s. **băișág** (plur. *băieșaguri*, *băișaguri*), s. n.; profession de mineur, travail aux mines. Formă împrumutată din maghiarul bányoság, în loc de termenul curat românesc băieșit, de care nu se deosebesce prin sens: meseria saŭ munca de băiaș.

Frâncu Candrea, Munțiĭ apusenĭ p. 32: „Dela Baia pe Arieș în sus, la gura Cărpenișuluĭ, începe adevěratul ținut al *băișagurilor*..."

Aceĭașĭ, Rotacismul la Moți p. 84: „Bucĭum-sat, Bucium-isbita, Bucĭum-muntarĭ, Bucĭum-șasa, Bucĭum-poĭenĭ și Bucĭum-valea-albă, acestea sînt unele din cele maĭ frumóse și renumite sate din apropierea Abruduluĭ și sînt cunoscute sub numirea colectivă: Bucĭumanĭ. Locuitoriĭ acestor sate maĭ toțĭ se ocupă cu *băișagul* și, împreună cu ceĭ aĭ Abruduluĭ, încă din vechime se bucuraŭ de anumite drepturĭ și libertățĭ..."

v. *Băiéș*.

Băiéz *(băiat, băiare)*, vb.; baigner. Sinonim cu spĕl când e vorba de persónă, și maĭ ales cu scald în privința copiilor. Corespunde italianuluĭ bagnare, franc. baigner, span. bañar etc., tóte din prototipul latin balneare.

Forma cea organică a presinteluĭ indicativ singular cată să fi fost: eŭ *băĭu* = balneo, tu *băĭ*, el *băĭă*.

Colindă muntenéscă:

Maĭ din jos de vadul lor,
Vadul lor ș'al domnilor,
Scaldă-se sfîntul Ion:
Scaldă-se, *băiézăse*,
Cu vin bun botézăse...

(G. D. T., Poes. pop. 30).

O deosebită importanță în graĭu a căpětat în specie participiul acestuĭ verb, despre care

v. *Băiét*.

Băiéș s. **băiáș** (plur. *băieși*), s. m.; 1°. celui qui fait le service du bain, baigneur; 2°. ouvrier mineur; 3°. celui qui fait du mortier; 4° ouvrier monnayeur; 5°. Bohémien orpailleur; 6°. Bohémien qui fabrique des ustensils en bois.

In primul sens, cuvîntul e cel maĭ respândit, avênd treĭ accepțiunĭ: *„a) băiaș* = cel ce are saŭ posedă o baiă de scăldat; *b)* cel ce îngrijesce un stabiliment de baiă; *c)* cel ce servesce la baiă" (Laurian-Massim).

Cu sensul al doilea, cuvîntul se întrebuințéză maĭ ales în Ardél.

Poienar-Aaron-Hill la cuvîntul „Mineur": „*băiaș*, ocnaș, cĭocănaș, care sapă la o minà spre a scóte materiă minerală..."

Frâncu-Candrea, Rotacismul la Moți p. 12, 15: „Locuitoriĭ munților se împart după numire în Moți, cărora le maĭ dic și Țopĭ, în Mocanĭ, *Băieși* și Crișenĭ... Aceĭ dintre muntenĭ,

carĭ se ocupă, după cum se ḑice pe acolo, cu băieşagul saŭ lucrarea minelor, se numesc *Băieşĭ...*"

Cu acelaşĭ sens cuvîntul circulă altă dată în Ţéra-Românéscă, pe cînd se lucraŭ încă minele din Oltenia.

Crisov dela Mateĭu Basaraba din 1644 (Cond. Mss. a mănăstirĭĭ Hurezu, f. 171, în Arch. Stat. din Buc.): „şi ĭară să fie domniei sale moşie la Baĭa-de-fer, însă din parte Stanciuluĭ *băĭaşul* o fune mare, într'acé fune mare stănjeni 774..."

La acest sens se referă ghicitórea poporană din Bucovina: „Cînd şede un *băiaş* maĭ mult în munte? — Cînd e în mormînt" (Sbiera, Poveştĭ p. 322).

In Moldova, între numĭ de familiă ţerănescĭ se aud: *Băeşu* şi Băişanu (Şeḑétórea 1893 p. 13), acesta din urmă fiind format prin sufixul intensiv -an.

v. *-an.*

Bănăţenescul vechĭu *bănieş* în Dicţionarul Mss. circa 1670 (Col. l. Tr. 1883 p. 426): „*Bĕnyesh* = Nummos cudens, Zingarus vagabundus", presintă două semnificaţiunĭ:

a) lucrător la bănăriă, „taraphangiŭ" cum se ḑicea la noĭ sub Fanarioţĭ, negreşit prin asociaţiune de ideĭ între monetă şi între minele de metal;

b) Ţigan de lae, confundat cu aşa numiţiĭ altă dată Ţiganĭ aurarĭ, carĭ spĕlaŭ aur din năsipul rîurilor şi cărora li s'a ḑis *băieşĭ* prin asociaţiune de ideĭ cu lucrătoriĭ în mine de aur.

v. [1]*Aurar.*

Printr'o altă asociaţiune de ideĭ, anume acea între cuptóre săpate în pămînt şi între grópele de mine, s'aŭ numit *băieşĭ* tot în Banat şi în Haţeg Ţiganiĭ saŭ chĭar ne-Ţiganiĭ carĭ lucrézā la morţar şi la facerea uneltelor de lemn.

„Aice se află cuptóre de var; ómeniĭ carĭ se ocupă cu scóterea petreĭ de var se numesc *băiaşĭ*, ĭar meseria lor băieşitul. Tot *băiaşĭ* se numesc şi un fel de Ţiganĭ carĭ se ocupă cu facerea fuselor, lingurilor, trocilor, corfelor, lopeţilor etc. Aceştĭ Ţiganĭ confundă în graĭu pe *v* cu *ŭ*, de ex. eĭ ḑic ḑiva în loc de ḑiua, ŭa da în loc de va da" (R. Simu, Trans., c. Orlat).

Ţiganiĭ *băieşĭ* se numĭaŭ la noĭ altă dată lingurarĭ.

v. *Lingurar.*

„*Băniaşiĭ* = *băiaşiĭ* fac fuse, lopeţĭ şi trocĭ" (P. Olténu, Trans., Haţeg).

v. [1]*Baiă.* — *Băişag.* — *-aş.* — *Ciocănaş.* — *Ocnaş...*

Băieşésc, -éscă, adj.; minier, appartenant aux mineurs. In munţiĭ Ardéluluĭ se aud unele vorbe *băieşescĭ* necunoscute pe câmpiă. Portul *băieşesc* se deosebesce de al celor-lalţĭ muntenĭ.

v. *Băieşesce.*

Băieşésce, adv.; à la façon des mineurs. Aşa cum fac saŭ cum ḑic băieşiĭ. L'am vĕḑut îmbrăcat *băieşesce.* „*Băieşesce* = more metallurgorum" (Lex. Budan).

v. *Băiéş.*

Băieşit. — v. *Băieş.* — *Băieşag.*

Băiét s. **băiát** (plur. *băieţĭ*), s. m.; petit enfant mâle, garçon; adolescent, gars, gamin; courtaud de boutique, commis, apprenti. Laurian-Massim: „*Băiat* = 1°. copil ce are încă lipsă de îngrijirea plină de solicitudine a cuĭva: născătórea unuĭ *băiat* e datóre să'l nutréscă cu laptele eĭ; *băieţiĭ* teĭ se jócă cu aĭ meĭ în curte; aĭ copiĭ? am şi eŭ un *băiat* şi o băiată; mă *băiete* cucuiete... — 2°. în înţeles maĭ larg se ḑice şi la ómenĭ marĭ, maĭ tinerĭ saŭ maĭ micĭ ca noĭ: săriţĭ, *băieţĭ!* daţĭ, *bă-*

ieţĭ, de foc; ascultă-mĕ pe mine, *băiete*; *băieţiĭ* noştri dorm şi nu se scólă să înjuge boiĭ...; maĭ ales în însemnare de subordinat, argat etc.: seceraţĭ, *băieţi*, cu inimă; toţĭ *băieţiĭ* dela noĭ mĭ-aŭ fugit; *băiatul* meŭ din casă m'a furat şi m'a despoĭat... — 3o. în opositiune cu fétă, ca franc. „garçon“ cu „fille“, distinge sexul copiilor: *băiat* a născut soru-ta? ba fétă; *băieţi* aĭ saŭ fete? şi *băieţi* şi fete; *băieţiĭ*, nu fetele, se jócă cu mincea...“

Pe când copil, prunc, sugar, cócă, se aplică la amîndouĕ sexele de o potrivă, *băiat* se ḑice numaĭ despre cel bărbătesc; cu tóte astea, Românul privind sexul bărbătesc ca pe cel maĭ de frunte şi maĭ dorit la un copil, uneorĭ într'un mod excepţional *băiat* se ĭea cu înţelesul de „enfant“ în genere, de exemplu:

Coresi, 1577, ps. CXXX, 2:

Să nu plecaretŭ mândriĭa, ce înălţară sufletulŭ mieu, ca *băĭatulŭi* spre mumâ-sa...	Si non humiliter sentiebam, sed exaltavi animam meam: sicut ablactatus super matrem suam...

unde la mitropolitul Dosofteĭu, 1680: „ca înţărcatulŭ supra maĭcă-sa“, ĭar la Silvestru, 1651: „ca înţărcatulŭ la maĭcă-sa“.

I. Créngă, Poveştĭ I, 118:

„— ...de *băieţi* nu maĭ trag nădejde, pentru că baba mea e o sterpătură: n'a fost harnică să'mĭ facă nicĭ unul...

„—Nu te supĕra, moş Nichifor, ḑise Malca, că póte aşa a fost ca să fie dela Dumneḑeŭ, pentru că aşa scrie şi la noĭ în cărţĭ despre uniĭ că tocmaĭ la bătrâneţe aŭ făcut copiĭ...“

Băiat este termenul cel maĭ propriŭ pentru un copil de sex bărbătesc, începênd din légĕn.

S. F. Marian, Nascerea la Românĭ p. 348: „In Bucovina copiiĭ dela nascere şi pînă la un an se numesc fără deosebire de sex cocă, deminutiv cocuţă. Cele-lalte numirĭ ale copiilor sînt, şi anume pentru *băieţi*: *băiat* (maĭ adesea *băiet*), băieţel, şi când e maĭ mare băietan; băieţan, care e fórte usitat în Bucovina şi ca nume de familiă; apoĭ băieţandru...“

A. Odobescu, Scrierĭ III p. 21: „Eram *băiat* de treĭ-spre-ḑece anĭ când am învĕţat să daŭ cu puşca...“

Doĭnă din Ardél:

Când d'a-casă am plecat,
Eram tinerel *băiat*,
Tinerel fără mustaţă,
Şi acum barbă stufósă:
Nu m'or maĭ cunósce-a-casă...

(I. B., Poes. pop. 300).

Alta:

Merg mumânile gemênd
Şi tătânĭĭ suspinând
Şi din graĭu aşa grăind:
Vaĭ de mine, reŭ mĕ tem,
Reŭ mĕ tem şi mĕ blăstem,
C'am un *băiĕt* tinerel
Ş'oĭu remâné fără el!...

(Ibid. 304)

Cu sensul de „adolescent“ saŭ de pârcĭu, „hirquitallus“ după cum se ḑicea lătinesce prin aceĭaşĭ asociaţiune de ideĭ:

Cântec din Ardél:

Am ĭubit un bĭet *băiat*,
Nicĭ mustaţa nu ĭ-a dat,
C'ala 'l bun de sărutat...

(Bibicescu, Poes. pop. 388).

Altul:

Pe supt dél, pe supt pădure,
Merg fetiţele la mure
Şi *băieţiĭ* la nuĭele,
Să se 'ntâlnéscă cu ele...

(Ibid., 220).

I. Créngă, Poveşti I, 162: „Ĭa în Duminica viitóre, stăpâne, să mergem în sat la horă. Eŭ oĭu sta de-o parte cu *băieţiĭ*, ĭar dumnéta să te prinzĭ în joc lîngă o fată...“

Ibid. I, 306: „Iară ómeniĭ ce privĭaŭ, şi maĭ ales *băieţiĭ*, leşinaŭ de rîs...“

Ibid. I, 20: „Să n'aĭ nicĭ o grijă, mămucă,—apucară cu gura înainte ceĭ maĭ marĭ. Noĭ sîntem o-dată *băieţi*, şi ce-am vorbit o-dată, vorbit remâne...“

De aci *băiat* se iea ca sinonim cu voĭnic saŭ strengar.

In unele „oraţiĭ de nuntă“ ne întimpină neologismul *băiat* militar:

— Bună diminéţă,
Cinstiţĭ socri marĭ!
— Mulţăm dumnévóstră,
Băieţi militarĭ...

(G. D. T., Poes. pop., 173).

Şi totuşĭ pentru ţeranul român „a fi *băiat*“, cu sensul de voĭnic, nu este de loc a fi soldat, ci a trăi în libertate, după cum o exprimă fórte bine frumósa doĭnă ardelenéscă:

Fóiă verde ş'o alună,
Italia 'ĭ ţéră bună,
Fără mie 'mĭ pare rea,
C'am şedut doĭ anĭ în ea
Departe de mândra mea.
Cât te uĭţĭ în lung şi'n lat,
Nu maĭ vedĭ pământ uscat,
Ci tot ape tulburele
Umblând corăbiĭ pe ele,
Tot corăbiĭ ferecate
Ce pe mare staŭ plecate
Şi's cu tunurĭ încărcate,
Tunurĭ marĭ şi tunurĭ micĭ,
La tot tunul cincĭ voĭnicĭ:
Heĭ, mare! apă sărată!
Maĭ lasă-m' afar o dată
Să maĭ vĕd pământ uscat,
Să maĭ fiŭ o dat *băiat!*...

(I. B., Poes. pop. 321).

După popor, nu soldatul e *băiat*, ci numaĭ dóră haĭducul.

Balada „Vălcan“:

Moş călugăr, de eştĭ bét,
Du-te de te culcă 'n sat,
Orĭ te du la mănăstire
De'ţĭ citesce pe saltire,
C'am aci nisce *băieţĭ*
Ieniceriĭ, turlacĭ şi beţĭ,
Şi dacă'ĭ veĭ deştepta,
O să daĭ din rasa ta...

(Ibid. 557).

Băiéţ, *băieţĭ* este în armată un termen de familiaritate din partea unuĭ superior: „înainte, *băieţĭ!*“ „la rînd, *băieţĭ!*“ „*băieţĭ*, ascultaţĭ porunca.“

Ion Ghica, Scrisórea II: „auḑiţĭ, *băieţĭ*, ghinărarul poruncesce să mergem la sat...“

Rare-orĭ însă se întrebuinţézĕ la singular, căcĭ atuncĭ din familiaritate trece la intimitate.

C. Negruzzi, „Aprodul Purice“:

De va vré Dumneḑeŭ astăḑĭ să putem ca să scăpâm
De primejdia acésta întru care ne aflâm,
Să sciĭ, Purice *băiete*...

Este curiósă apropiarea între *băiat* şi creştin, adecă „om bun“, în doĭna din Ardél:

Măĭ *băiete*, măĭ creştine,
Când te 'nsorĭ, gândesce bine,
Să nu păţescĭ ca şi mine!...

(Tribuna din Sibiŭ, 1885 p. 90).

Cu sensul de voĭnic, *băiat* se póte aplica şi la un animal domestic, care ne este drag.

A. Odobescu, Scrieri I p. 381: „Surugiul, spre a îndemna caiĭ, învîrtĭa une-orĭ biciul a-lene peste capul lor, ş'apoĭ le adresa din când în când, cu glas domol, strigătul prelungit de: haĭ, *băieţĭ!*..“

Băiat cu sensul de flăcăŭ, om ne 'nsurat:

I. Créngă, Poveşti I, 139: „Era o dată un flăcăŭ statut, pe care 'l chema Stan. Şi flăcâul acela din copi-

lăria luĭ se trezise prin străinĭ, fără să cunóscă tată și mamă și fără nicĭ o rudă, care să 'l ocrotéscă și să 'l ajute. Și, ca *băĭet* străin ce se găsĭa, nemernicind el de colo pînă colo pe la ușele ómenilor, de unde pînă unde s'a oploșit dela o vreme într'un sat..."

Ibid. I, 114: „Și cum era moș Nichifor strădalnic și ĭute la trebile luĭ, repede svîrle nisce coșolină în căruță, așterne de-asupra o păreche de poclădĭ, înhamă ĭepușórele, îșĭ ea cojocul între umere și biciul în mână, și t i v a *băĭete*! N'apucase jupânul Strul a ajunge bine a-casă, și moș Nichifor și trăsese căruța de 'naintea ușeĭ..." unde *băĭat* se aplică chĭar la un m o ș.

In sfîrșit, *baĭat* însemnéză pe s l u g ă de sex bărbătesc, nu însă bătrână, și maĭ cu samă pe c a l f ă.

A. Pann, Povestea vorbeĭ, II, 55:

Un ţĕran viind o dată cu trébă la
[Bucurescĭ,
Și trecênd pe dinnaintea bolţilor
[bogăseresci,
Băieţiĭ ce staŭ la ușă și unii pe
[alţĭ se 'ntrec
Ca să cheme și să 'ndemne pe câţĭ
[pe uliţă trec,
Incepură tot-d'o-dată a 'l striga...

Nemic nu póte fi maĭ limpede și maĭ ușor ca etimologia luĭ *băĭat*, și totușĭ s'a găsit și aci un mijloc de încurcătură. Lexiconul Budan, p. 44, a dat verbuluĭ b ă i e s c o semnificaţiune falsă: „b ă i e s c saŭ b ă i e z vre-un prunc la ţîţă, adecă cresc, hrănesc, verpflegen, versorgen, erziehen ein Kind". Intemeindu-se pe acéstă semnificaţiune falsă, Diez (Etym. Wtb. I ².45) bagă forma participială *băĭat* în aceĭași familiă cu italianul b a l i o, b a i l o, b a l i v o, francesul b a i l l i etc., tóte din latinul vulgar b a j u l u s „custos, paedagogus"; și acéstă etimologiă o repetă apoĭ Cihac (I, 21), ba încă n'o resping nicĭ Laurian și Massim (Gloss. 45), cărora le pĕsă puțin de adevĕr, numaĭ și numaĭ să fie o etimologiă latină. Profitând de aceĭași falsă semnificaţiune, Miklosich (Slav. Elem. im Rum. 14) identifică pe românul b ă i e s c cu slavicul БАИТИ „allaiter". Eĭ bine, nicăirĭ la Românĭ b ă i e s c, saŭ maĭ bine b ă i e z cu participiul *băĭat*, n'are alt sens fundamental decât pe acela cuprins în b a i ă; și întru cât b a i ă însemnéză „bain", b ă i e z e sinonim cu s c a l d, s p ĕ l, ĭar *băĭat* cu s c ă l d a t, s p ĕ l a t. Ca punct de plecare, să luăm pe mitropolitul Varlam, Cazania 1643, II f. 108 a: „roagă pre fiĭul tău, ce l'ai *băĭatŭ* și l'ai înfășatŭ și l'ai aplecatŭ, să ne agĭute..." Dacă *băĭat* ar însemna aci „crescut", ar fi absurd de a pune după el: „și l'ai înfășatŭ și l'ai aplecatŭ", căcĭ înfășarea și aplecarea fac abia o mică parte din crescerea copiluluĭ. Textul nu póte să însemneze alt ce-va decât: „l'aĭ *băĭat* (= s c ă l d a t) și l'aĭ înfășat și l'aĭ aplecat".

Tot așa în texturile poporane chiar de peste Carpaţĭ. Bună-óră:

De când, maĭcă, m'aĭ *băĭat*,
Cu amar m'aĭ blestemat
Cu mânile cătră sóre
Să trăesc cu supĕrare,
Cu mânile cătră lună
Să n'am nicĭ o voiă bună...

(J. B., Poes. pop. 183),

unde se cuprinde aceiași idee ca în:

Frunḑulénă lemn uscat,
Când mămuca m'a s c ă l d a t
Of! că reŭ m'a maĭ scăldat
Cu apușóră din vad
Să umblu din sat în sat,
Cu apușóră din ĭaz
Să fiŭ lumiĭ de năcaz...

(Sevastos, Cânt. 21).

saŭ:

Dacă m'aĭ scăldat
Şi dac'am ţipat,
Reŭ m'aĭ blăstemat,
Blăstem cu păcat:
— Tacĭ că te-am scăldat
Cu apă de Prut
Să fiĭ tot urît,
Cu apă de luncă
Să fiĭ tot de ducă...

(G. D. T., Poes. pop. 438).

Apoĭ:

Mândră maĭc'am maĭ avut!
Copil mândru m'a făcut,
M'a *băiat* cu florĭ de munte...

(I. B., Poes. pop. 362),

unde se vorbesce despre o scaldă „cu florĭ de munte" într'însa, după cum se obicĭnuesce a se pune florĭ saŭ ierburĭ într'o baiă pentru copiĭ, ĭar nicĭ decum despre „crescere" cu florĭ de munte! Se scie că 'n scăldătórea copiluluĭ se pune busuĭoc, bujor, viorele, lemnul-Domnuluĭ şi „felurite florĭ, ca să fie drăgălaş ca florile" (S. F. Marian, Nascerea p. 84). De aci, ca un fel de comentar la „m'a *băiat* cu florĭ de munte", o altă doină tot din Ardél ne spune:

Nu 'ĭ de vină cununa,
Că 'ĭ de vină maică-mea
De ce m'a făcut aşa:
Frunză verde lemn de brad,
Că pe mine m'a scăldat
Tot în rosmarin şi florĭ
Să fiŭ dragă la feciorĭ,
In rosmarin de cel verde
Să fiŭ dragă cuĭ mĕ vede...

(Reteganu, Trand. florĭ p. 89).

Unde aci să fie vre-o altă idee decât acea de baiă?

La Laurian-Massim ni se ţice: „băiez = a da ţiţă unuĭ copil, a'l îngriji, a'l cresce, a'l priveghĭa, de ex.; nu 'ţĭ bate joc de ceĭa ce te-a *băiat*". Acest unic exemplu însemnéză însă pur şi simplu: „nu 'ţĭ bate joc de ceĭa ce te-a scăldat când eraĭ prunc". Chĭar în Bucurescĭ, o femee bătrână când mustră pe cine-va pe care 'l îngrijise de mic, ĭĭ ţice: „eŭ te-am spĕlat, nu m'aĭ spĕlat tu pe mine", încât ar trebui să conchidem că şi a „spĕla" vrea să ţică a „cresce".

Se póte dară afirmà cu o deplină certitudine că *băiat* n'are a face întru nemic, nicĭ direct, nicĭ indirect, cu latinul bajulus, ci numaĭ cu latinul balneare, însemnând literalmente „spĕlat" saŭ „scăldat".

Maĭ însemnéză apoĭ desmierdat, şi étă cum:

La ţĕranĭ, scăldarea este o parte esenţială în crescerea copiluluĭ, şi tocmaĭ atuncĭ când îl scaldă, pentru ca pruncul să nu plângă şi să nu ţipe de frica apeĭ, mama îl gĭugĭulesce maĭ mult ca orĭ-când altă dată. De aceea băiez a căpĕtat în unele locurĭ sensul secundar de desmierd, care nicĭ acesta nu se légă câtuşĭ de puţin cu noţiunea de „bajulus", ci numaĭ cu acea de „balneare".

„Când plâng copiiĭ ceĭ micĭ, mama ĭĭ baiă, adecă ĭĭ neteţesce pre faţă cu mâna, ţicênd: tacĭ, ţuce'l mama!" (S. Liuba, Banat, c. Maĭdan).

Să terminăm acum printr'o comparaţiune.

O datină fórte interesantă din primiĭ anişorĭ aĭ copiluluĭ este tunderea pĕruluĭ.

La Românĭ, d. S. F. Marian (Nascerea, p. 409 sqq.) a consacrat acestuĭ obiceiŭ un deosebit capitol, din care extragem următórele: „In ajunul ţileĭ pentru tuns saŭ retezat, tatăl saŭ mama copiluluĭ, care are să fie retezat, se duce şi poftesce pre naşul saŭ naşa sa ca să vie pe a doua ţi şi să-şĭ reteze finul, căcĭ eĭ singurĭ nu se cade să 'l reteze, pentru că dacă l'ar reteza,

după ce va cresce mare și se va căsătorì i-ar arde casa. Dacă nașul e împedicat de a venì, póte să vie și soția luĭ, și din contră. In cas însă când sînt amîndoĭ împedicațĭ, póte venì și unul străin ca să reteze. Acesta se numesce apoĭ jumătate de naș. In casul din urmă însă nânașul adevĕrat maĭ tot-d'a-una se supĕră pe cumetriĭ seĭ: de ce s'aŭ grăbit așa de tare, și aŭ chemat pre un străin ca să tundă pre finul? Din causa acésta apoĭ ceĭ maĭ mulțĭ părințĭ chiamă pre un străin la tunderea pĕruluĭ numaĭ atuncĭ, când nașul saŭ nașa copiluluĭ aŭ murit în restimpul dela botez și pînă la tunderea acestuĭa. In ḑiua tunderiĭ, părințiĭ maĭ avuțĭ daŭ și puținâ masă, la care poftesc, pe lîngă nânașĭ, încă și unele dintre némurile cele maĭ de aprópe, precum și vr'o doĭ treĭ megieșĭ...“

La Italienĭ, acest obiceĭŭ al tunderiĭ a dat nascere termenuluĭ toso „tuns“, care însemnézĕ la dînșiĭ întocmaĭ ceea ce este la noĭ *băiat*. Astfel italienesce copilul se chiamă „le tondu“, la Românĭ „le baigné“, două noțiunĭ diferite, dar luate d'o potrivă din traĭul concret, nu dintr'o generalitate abstractă ca aceea de „élevé“.

v. [1]*Băiă*. — *Băiĕtă*. — *Cocon*. — *Copil*...

Băietân (plur. *băietanĭ*), s. m.; adolescent, tout jeune homme. După o clasificațiuue de vîrste făcută de C. Stamati, Muza I p. 535, *băietan* e sinonim cu zăbläŭ și copilandru, fiind intermediar între copil și flăcăŭ:

„Pruncul — pînă la treĭ anĭ.
„Copilul — pînă la doĭspredece anĭ.
„*Băetan*, „Zabläŭ, „Copilandru — pînă la douĕḑecĭ anĭ.
„Flĕcăŭ, „Holteĭu — pînă la douĕḑecĭ și cincĭ anĭ.
„Bărbat — pînă la patruḑecĭ anĭ.
„Bărbătoiŭ, „Matur — pînă la cincĭḑecĭ anĭ.
„Uncheș, „Moșnég, „Ghĭuj — dela cincĭḑecĭ anĭ înainte.
„Hârcă — femee fórte bătrână“.

I. Slavicĭ, Nuvele p. 306: „Unul dintre boĭtarĭ, un *băietan* ca de șépte-spre-ḑece anĭ, întră în cărcĭumă și căutâ pe Ghiță...“

I. Créngă, Povești I, 156: „Ce să cer, cucóne? ĭa când ți-oĭu da grâul în gireḑĭ, să am voiă a lua numaĭ atâta grâŭ cu paiă cu tot, cât oĭu puté duce în spate eŭ și cu un *băietan* al meŭ...“

„Dintre comparațiunĭ poporane: un bărbat nalt și frumos ca un brad; un flăcâŭ ca un bujor; un *băietan* nalt și subțire ca o cucută...“ (pr. G. Grosu, Iașĭ, c. Voĭnescĭ).

O povestire țerănéscă din Moldova: „... un *băietan* frumos de nu maĭ era altul ca el, îmĭ ḑise: ĭe sama, Petrache! ține la dreptul! Nu lua nicĭ ḑela sărac pentru boĭer, nicĭ ḑela boĭer pentru sărac, căcĭ înaintea luĭ D-ḑeŭ eĭ sînt de-o potrivă! — Vorbele flăcăuluĭ eraŭ așa de blânde...“ (Șeḑétórea 1894 p. 161).

O altă povestire în graĭul țerănesc din Moldova: „Ci-că într'un sat era o crâșmă pustiĭ; v'o câti-va feti s'o apucat s'o grijască ca să facă în è șădzătórĭ, adică să s'adune maĭ multe feti la tors. Dupâ cĭ-o grijit'o și s'o adunat fetili într'o sară și flăcăiĭ; și fetili torcè, ĭar *băietaniĭ* maĭ spunè polojăniĭ. Numaĭ ĭaca că întră'n casă doĭ *băietanĭ* nalțĭ, sdravinĭ și frumoșĭ, și sta așa maĭ dĭ-oparte, și nu prè vorghè. O fată adorniisă pi cuptĭorĭu, ĭar una dintri celelanti, cari

BIBLIOTECA

torcè, nu ştiŭ cum o scăpat fusu gĭos şi s'o dus dĭ-adura până lângă chicĭórili *băietanilor* celor doĭ. Atuncĭ, è când s'o plecat să 'şĭ ĭei fusu, o văzdut că chicĭórili celor doĭ *băietanĭ* era numa ca fusîli, şi 'ndată s'o şi priceput că acie 's strâgoĭ, şi pi semni că crâşma cee era casa lor. Atuncĭ è a spus încet la celelanti feti şi la *băietanĭ*, şi s'o sfătuit cum să fugă..." (S. Teodorescu, Iaşĭ, c. Miroslava).

Băietan este augmentativ din *băiat* prin sufixul -an.

v. *Băiét.* — *Băieţandru.*

Băiétă (plur. *băiete*), s. f.; fille. Feminin din băiét.

S. F. Marian, Nascerea la Românĭ p. 348: „... *băiată*, băieţică, se întrebuinţéză maĭ mult în Transilvania; copilă, copiliţă, şi după ce a crescut maĭ mărişóră: copilandră; pruncă, pruncuţă, pruncuşóră; fetiţă, fĕtuţă, fetişóră, după ce a crescut maĭ mare fĕtuĭcă, fetişcană, ĭar când ĭ-a sosit timpul de măritat fétă, fétă 'n flóre, fétă-mare şi fĕtoc saŭ fĕtoĭu, dacă e naltă şi robustă..."

Doĭnă din Ardél:

Ghiţule,
Drăguţule,
Resări-ţĭ-ar numele
Prin tóte grădinile,
Să resară florile,
Să le strîngă fetele,
Fetele, nevestele,
Maĭ cu drag *băietele*...

(Bibicescu, Poes. pop. 32).

v. *Băiét.*

Băietòr, -óre, adj. et subst.: celui qui baigne, qui lave les petits enfants. Acela saŭ aceĭa care băiéză, adecă scaldă saŭ spélă pe prunc; şi fiind-că acéstă sarcină aparţine în specie femeiĭ care îngrijesce pe copil, se întrebuinţéză aprópe exclusiv femininul *băietóre*: „die Kinderwärterinn, die Amme" (Lex. Bud.). Cu tóte astea, masculinul *băietor* ne întîmpină într'un frumos pasagiŭ la mitropolitul Dosofteiu, Liturgiar 1681 f. 104 a: „... curăţĭaşte, fericĭaşte-mă pre unŭ ponegritŭ, o! părinte şi fiĭule şi duhule troiţă sfântă! tu 'mĭ dă îngerŭ luminăpurtăreţ, minţăĭ sporitorĭu, *băetorĭu* (бѣторю) şi socotitorĭu...", unde sensul este: „cel ce spélă pe cel ponegrit".

v. *Băiez.* — *Băiet.*

Băieţan. — v. *Băieţaş.*

Băieţàndru (plur. *băieţandri*), s. m.; grand garçon, gamin. Sinonim cu băietan, ca şi cu copilandru, după analogia căruia pare a fi format.

Ion Ghica, Scrisórea II: „eram abia *băieţandru* ca de vre-o opt-spre-ḑece anĭ, când m'am scris la căzacĭ cu bietul Tudor al nostru...".

v. *Băiét.* — *Băietan.* — *Băieţaş.* — *Copilandru.* — *-éndru.*

Băieţàş (plur. *băieţaşĭ*), s. m.; 1°. garçon, garçonnet, bambin; 2°. chéri. Sub raportul formeĭ, *băieţas* nu póte fi un deminutiv d'a-dreptul din băiét, căcĭ atuncĭ ar fi băietaş, ci s'a modificat prin analogiă cu sinonimul băieţel, de unde s'a furişat în el inorganicul *ţ* pentru *t*. Prin aceĭaşĭ influinţă analogică s'aŭ format băieţandru şi băieţoĭu în loc de băĭetandru şi băietoĭu; ba pînă şi băietan se rostesce une-orĭ băieţan. Sub raportul sensuluĭ, nu se deosebesce de băieţel, întrebuinţându-se de o potrivă despre copiĭ micĭ şi despre

BIBLIOTECA

adolescenți saŭ chiar flăcăĭ în tótă firea.

Balada oltenéscă „Mocanca și Vrăncénca“:

Și cel Vrăncenaș,
Mândru *băiețaș*,
Vrâncénca 'și lua,
A cas'o ducea,
Nunta își făcea...

(Col. l. Tr. 1883 p. 241).

Cântec poporan dela 1848:

Frunză verde lemn uscat,
Unde 'ĭ drumul la Banat,
Cu Ungurul să mĕ bat?
Fóiă verde arțăraș,
Spune 'mĭ, spune 'mĭ *băiețaș*,
Unde 'ĭ drumul la oraș?
Frunză verde mĕr sălciĭu,
Unde 'ĭ drumul la Sibiĭu,
Unde-a fost bătaea 'ntâiŭ?..

(G. D. T., Poes. pop. 489).

v. *Băiét*. — *Băiețel*.

Băiețél (plur. *băieței*), s. m.; 1°. garçon, garçonnet, bambin; 2°. chéri; 3°. t. de Choréogr.: sorte de danse populaire; 4°. t. de Botan.: nom d'une fleur. In primele doue sensurĭ, *băiețel* este sinonim cu băiețaș, dar mult maĭ întrebuințat.

Laurian-Massim: „*Băiețel*: 1°. în înțeles propriŭ: are un *băiețel* frumos ca un îngerel; 2°. în înțeles metaforic, ca expresiune de desmierdare în loc de ĭubit: de când te-aĭ dus, *băiețele*, n'am maĭ pus la gât mărgele...“

Balada „Corbea“:

Foc la case de ĭ-oĭ da,
Altele și-o ridica,
Maĭ frumóse ca astea;
Pe dómna de ĭ-oĭ fura,
Altă Dómnă c'o afla
Maĭ frumósă ca asta;
Să 'ĭ fur și eŭ *băiețelul*
Ca să 'ĭ ardă suflețelul
Și să nu se maĭ gândéscă
P'altul să maĭ pedepséscă..;

după acéstă amenințare, haĭducul

Pe scăriță se suĭa,
La ĭatac că nimerĭa,
Și 'n ĭatac că mi 'și găsĭa
Légĕnul copilului
Și odrasla Domnuluĭ.
Corbea pe copil lua...

(G. D. T., Poes. pop. 535).

Balada „Păunașul codrilor“:

— Cale bună, Românaș!
— Mulțumim, măĭ Păunaș.
— Măĭ băiete, *băiețele*,
Măĭ voĭnice, voĭnicele,
Dă-ne noue pe mândra
Ca să scapĭ cu vĭéța ta.
— Ba eŭ mândra nu ți-oĭu da
Pîn'ce capul sus mĭ-a sta...

„Dragă *băiețele*“ formézĕ refren la un cântec quasi-poporan, pe care l'aŭ respândit lăutarĭĭ:

Du-te, du-te, n'aĭ maĭ fi,
Dragă *băiețele*,
Să n'am de cine dori,
Dragă *băiețele*....

(G. D. T., Poes. pop. 287).

De asemenea într'un cântec adevĕrat poporan:

Frunduliță treĭ smicele,
Dragă *băiețele*,
Légă calul de zăbrele,
Dragă *băiețele*...

(Ibid. 321).

„După cântec, și un danț țerănesc de aci se numesce *Băiețelul*“ (Th. Cĭoban, Tutova, c. Fruntișaniĭ; D. Ursu, Sucéva, c. Ruginósa).

„Intre jocurile țerănescĭ, unul se chiamă *Băiețelul*“ (pr. C. D. Gheucă, Iași, c. Galata; I. Chirica, Tutova, c. Cârjeóni; I. Șușnea, Covurluĭu, c. Măluscenĭ).

„Unul din danțurile de aice se nu-

mesce *Băieţelul*“ (N. Sandovicĭ, Dorohoĭu, c. Tîrnauca).

„*Baieţelul* este un joc de brâŭ“ (N. Busuĭoc, Sucéva, c. Stolnicenĭ).

Iată şi aria joculuĭ ţerănesc *Băieţelul*, aşa după cum a transcris'o d. Vulpian (Jocurĭ de brăŭ No. 29) dela Moş Paraschiv din Bărlad:

In sfîrşit, *băieţel* se chiamă şi un fel de flóre (I. Neculaŭ, Némţ, c. Serbescĭ).

Dar ce fel de flóre?

v. *Băiét.*— *Băieţaş.* — *Brâŭ.*

Băiesc, -éscă, adj.; „en garçon“ (Cihac). In antitesă cu fetesc, dar tot aşa de rar întrebuinţat. „*Băieţesc* =ce are aseměnare, raport cu manierele saŭ mintea băiétuluĭ“ (Costinescu).

v. *Băiét.*

Băieţésce, adj.; en garçon, comme les garçons. In antitesă cu fetesce. A se juca *băieţesce*. A petrece *băieţesce*.

v. *Băiét.*

[1]**Bieţică.** — v. *Băiétă.*

[2]**Băieţică** (sans pluriel), s. m.; t. famil.: vieux garçon. Se ḑice ironic la un om în vrîstă, dar scurt la stat saŭ care vrea să 'şĭ dea aerul de a fi tînĕr.

I. Ghica, Scrisórea XI p. 283: „Na şi ţie, *băieţică*, ḑicea [polcovnicul] unuĭ bătrân bondoc, vĕrsându 'ĭ érbă în corn şi alice în basma. Veḑĭ să nu mĕ daĭ éră de ruşine ca maĭ dĕunăḑĭ, de-aĭ lăsat bunătate de lup să trécă pre lângă tine şi să se ducă sănătos...“

v. *Băiét.* — *-ică.*

Băieţime, s. f.; les garçons en général„ (Cihac).

v. *Băiét.* — *-ime.*

Băieţòĭu, (plur. *băieţoĭ*), s. m.; grand bambin. Laurian - Massim: „*Băieţoĭu*, formă augmentativă din băiét: băiét mare; se ḑice maĭ ales în despreţ: *băieţoilor* să le taĭ nasul, că apoĭ se pré întind; un *băieţoĭu* ca tine nu s'amestecă cu băieţiĭ; frate-teŭ e băiét, ba *băieţoĭu*...“

v. *Băiét.* — *Băieţaş.*

Băióră (plur. *băióre*), s. f.; petit bain. „Băióră = baiă mică“ (Laurian-Massim). Derivat din baiă prin sufixul deminutival -óră. Nu e sinonim cu băiţă, care se întrebuinţéză numaĭ despre baiă în sens metalurgic.

v. [1]*Baiă.* — *Băiţă.*— *-óră.*

Băiòs, -ósă, adj.; riche en minerai, métallifère. Cuprinḑênd băĭ de metaluri lucrate saŭ nelucrate. Cuvîntul se află în Lexiconul Budan. „*Băios* = plin de băĭ cu metale“ (Laurian-Massim).

v. [1]*Baiă.*

Băigàt s. **buĭgàt** s. **bulgàt**, **-ă**, adj.; délirant, troublé, confus. Sinonim cu b ă i g u i t.

Basmul ardelenesc „Doftorul Toderaș“ (Reteganu, Poveștĭ II p. 77): „Decĭ umbla ca *buĭgat* de cap prin cea pădure săcrétă, ar fi voit să deie ce-va bidiganiă de el și să'l mănânce...“

D. Reteganu ne maĭ comunică din Ardél următórele exemple de întrebuințarea acestuĭ cuvînt: „Bag-séma, e *buĭgat* orĭ ce 'ĭ cu el: ĭ-o luat Dumnedeŭ mintea. Dar nu fi *buĭgat*, că nu 'ĭ așa. De când ĭ-o murit muĭerea, îmblă tot *buĭgat*, sălecuțu de el.

De frigure zacĭ în pat,
De dragostĭ umbli *buĭgat*...“

Despre importanța acesteĭ forme, v. *Băiguesc*.

Băiguélă s. **Buĭguiélă** s. **bulguiélă** (plur. *-elĭ*), s. f.; délire, confusion, trouble, radotement. Costinescu: „*Buĭguélă*, b u ĭ g u i r e, b u ĭ g u i t u r ă=vorbire într'aĭurĭa“. Poienar—Aaron—Hill, la cuvîntul „délire“: „*bulguĭală* = aĭurire, mișcare mare, turburare ce o ațiță în suflet patimele silnice“.

v. *Băiguesc*. — *Băiguire*.

Băiguèsc s. **buĭguesc** s. **bulguesc** *(băiguit, buĭguit, bulguit; băiguire, buĭguire, bulguire)*, vb.; délirer, radoter, divaguer, extravaguer. Costinescu: „A *buĭgui* = a vorbi într'aĭurea, a aĭuri, a spune lucruri extravagante, fără nicĭ un înțeles“.

Biblia Serban-vodă, 1688, Lament. Jerem. III, 20:

.... și va *buĭugui* (вшюгѣи) asupra mé sufletul mieu...

.... et recolet super me anima mea...

grecesce: *καὶ καταδολεσχήσει ἐπ' ἐμὲ ἡ ψυχή μου*....

Mitropolitul Dosofteĭu, Synaxar 1681, Oct. 22 f. 76 b: „casele și zidĭurile schimbate, și oamenĭĭ schimbați, aĭ părĭa că doară v i s a d z ă saŭ *buĭguĭaște*....“

Ibid. Noemvr. 24 f. 154 a: „și l'au învățat să crédză întru Hristos, și să nu maĭ dzâcă că 'ĭ nărocŭ și cĭalĭa ce-a să pață omulŭ, cumŭ *buĭguĭa* întâĭ, ce să crédză în adevăratulŭ Dumnedzău...“

Cantemir, Ist. ieroglif (Mss. în Acad. Rom. f. 80): „până într'atâta pre muritorĭ *buigueștĭ*, î m b e ț ĭ și n e b u n e ș t ĭ, cât și spre tabăra adevăruluĭ desfrânate oștile nebunelor sale socotéle a 'ș slobozi nu să rușinĭază...“

Ibid. f. 200: „când capul să amețĭaște, picĭoarele dovedesc; și când mădularile *buĭguesc*, lipsa crierilor arată...“

Cantemir, Chron. II p. 348: „și altele câte *buĭguĭaște*, tuturor sânt știute; ce aceste cât de crude m i n c ĭ u n ĭ să fie, din istorĭa trecută s'au dovedit...“

C. Stamati, Muza I p. 136:

Gólă aŭ încungĭurat
Ca o furiă din ĭad
Focușorul ce ardea,
Pe Scaraoschi chemând,
Și vorbe diavolescĭ
Băiguind din dinți scrișca,
Din ochĭ scânteĭ slobodĭa...

Cântec din Moldova:

De urît zac pe picĭóre
Și nicĭ capul nu mĕ dóre,
Bâiguesc ca de lungóre...
(Seḍĕtórea 1892 p. 50).

Se întrebuințéză și sub forma reflexivă.

Mitropolitul Dosofteĭu, Paremiar, 1683, na văznesenie f. 72 b: „cerești le a celorŭ fără trupŭ șiraguri, de minune înspaĭmându-să, s ă *buĭguĭa* miratŭ și de tremurŭ cuprinșŭ...“

Ibid. Maĭ 21, f. 43 b, Esai. LX, 5:

.... şi te veĭ tĭame şi te veĭ *bŭĭgui* cu inema...	.... et timebis, et stupebis corde...

grecesce: *καὶ ἐκστήσῃ τῇ καρδία...*

Lex. Bud.: „mĕ *bŭĭguesc* de cap = deliro, in phantasiam incurro“.

Forma *bulguesc* e fórte rĕspândită în viul graĭu: o cunosc atât Laurian-Massim (Gloss. 103) cum şi Cihac (II, 32), care indică câte-trele varianturile fonetice: *bŭĭguesc*, *bălguesc*, *bulguesc*. La Sava Bărcianu nicĭ nu există altă formă decât *bulguesc* „betäubt sein, irrereden, phantasiren“; de asemenea la Poienar-Aaron-Hill, la cuvîntul „délirer“. „a *bulgui* = a se afla în mare mişcare saŭ turburare din lăuntru“; ĭar la Budai-Delénu (Dicţ. Mss. în Muz. ist. din Buc.): „*bŭĭguesc*, *bulguesc*“. Faţă cu cele treĭ varianturĭ, este învederat că cuvîntul n'are a face cu slavicul ѣѕй „insipidus, temerarius, crudelis, petulans“, căcĭ de acolo nu se póte explica nicĭ *ă* în *bălguesc*, nicĭ *l* în *bulguesc*; dar nicĭ cu latinul „vagor, quia tunc divagatur mens“ (Lex. Bud.) érăşĭ n'are a face, căcĭ de acolo nu se póte explica *i* în *bălguesc*, nicĭ *l* în *bulguesc*. Sub raportul vocalismuluĭ, *u* după *b* fiind o labialisare din *ă*, ĭar sub raportul consonantismuluĭ un *ĭ* corelativ unuĭ *l* fiind o muĭare din acesta, prototipul românesc comun pentru cele treĭ varianturĭ trebuĭ să fie: bălguesc. In acest prototip sufixul verbal cel tot-d'a-una denominativ -uesc arată că tulpina cuvîntuluĭ este o formă nominală bălg, pentru care noĭ nu găsim o origine maĭ potrivită decât latinul valgus.

Ne sciind ca ce fel de nuanţă de sens va fi avut valgus în latinitatea rustică, sîntem siliţĭ a lua ca punct de plecare clasicitatea. Lătinesce valgus însemnă „oblique, de biais, de travers“, de unde şi adverbul valgiter la Petroniŭ în „commovebat valgiter labia“ =„strâmbà gura“, „*bălguia* din buze“. Acest sens general se constată de Nonius: „valgum est proprie intortum“ (ap. Corssen, Ueb. Aussprache, I[2]. 544). Se pare că la vechiĭ Romanĭ valgus se aplica fórte des la buze, căcĭ, afară de textul de maĭ sus din Petroniŭ, ĭată un altul din Plaut (Mil. glor. II, 1, 15):

Itaque hic meretrices labiis dum ductant [eum,
Majorem partem videas valgis saviis...

Acéstă aplicaţiune a luĭ valgus la gură a supravieţuit aprópe singură în medio-latina, judecând după următórele texturĭ din Du Cange::

„... mille valgia et contorsiones labiorum“;

„Valgia pro retorsione labiorum quam facimus quando deridemus aliquem...“;

„Valgiare, valgire, labia habere extrorsum prominentia...“;

în fine, într'un glosar medieval latino-frances: „valgia, moè“, adecă francesul modern „moue“, care însemnéză gură strâmbă, „scălâmbătură, strâmbare din gură pentru a 'şĭ bate joc saŭ spre a 'şĭ arĕta nemulţumirea“ (Poienar-Aaron-Hill).

Faţă cu aceste texturĭ este a-nevoe de a nu recunósce identitatea cea fundamentală de sens între latinul valgus şi românul bălg-: dela o extravagantă strâmbare curat materială din buze, graĭul românesc n'a făcut decât a trece în sfera morală la *bălguire* din gură = „parler de travers“, „valgiter loqui“. Dela *bălguesc* din gură s'a operat apoĭ d'a-dreptul transiţiunea logică la „mĕ *bălguesc* de cap“, „băi-

guit de minte", băiguit de fire" și alte locuțiuni, carĭ ne întimpină în vechile texturĭ.

Afară de valgus, păstrat în denominativul bălguesc, Românĭi cată să maĭ fi moștenit din latina și o formă vulgară participială valgatus, de unde ardelénul băigat = bălgat, despre care se vorbesce la locul seŭ.

v. *Băigat.* — [1.2]*Băiguit.* — *Băiguire...*

Băiguiciúne. — v. *Băiguire.*

Băiguìre s. **buĭguìre** s. **bulguìre** (plur. *băiguirĭ, buĭguirĭ, bulguirĭ*), s. f.; l'infin. de băiguesc pris comme substantif: délire, extase, trouble, divagation. Sinonim cu substantivul băiguit și cu băiguicĭune.

Mitropolitul Dosofteĭu, Synaxar 1681, Sept. 28 f. 34 b: „acélĭa č'au vădzut Ieremiĭa în *buĭguire...*"

Ibid. Noemvr. 23 f. 149 a: „nu în visŭ', ce în *buĭguire* să vădzu la scaunŭ de ğudeţŭ ședzând..."

Ibid. Oct. 16 f. 68 b: „o femĭae de cinste, luminată cu Duhulŭ luĭ Dumnedzău, fu în *buĭguire* de istâplenie...", unde „istâplenie" este paleoslavicul ИСТЖПЛІЕНИЕ „extase".

Ibid. Noemvr. 4 f. 106 a: „*buĭguire* m'au lovitŭ astădz, nu'ĭ ačasta cetatĭa, m'am rătăcitŭ..."; și maĭ jos: „cercă și n'află pre nime cunoscutŭ, și ĭarăș dzâsă: blagoslovit Dumnedzău, mare *buĭguire* m'au lovitŭ..."; și apoĭ: „aicĭa voĭ să ședz până cândŭ Dumnedzău va rădica de pre mine buĭguicĭunĭa..."

Cantemir, Ist. ieroglif. (Mss. în Acad. Rom. f. 98): „Comedie ca acésta și *buĭguire* într'acésta chip, din gura papagaiĭ în mințile tuturor dihaniilor răvărsindu-să..."

Ibid. f. 202: „Decĭ vrăjitorĭĭ jertfa priimind, descântecul *buĭguirĭĭ* le citiră..."

Sava Bărcianu: „*Bulguire* = das Irrereden, Phantasiren".

v. *Băiguesc.*

[1.]**Băiguìt** s. **buĭguìt** s. **bulguìt**, le part. passé de băiguesc pris comme substantif: délire, extase. Sinonim cu băiguire și cu băiguicĭune.

Mitropolitul Dosofteĭu, Synaxar 1681, Oct. 26 f. 83 b: „Acĭastĭa le adeveriĭa acelŭ svințitŭ Illustrie, că le-au vădzutŭ avidomâ au în *buĭguit...*"

Ibid. Ghen. 20 f. 270 a: „și trecândŭ 2 dzâle, să războli Petrŭ acesta Patrichie și cădzu în *buĭguit*, și să vădzu unde 'ĭ ĭau sama de păcate..."

v. *Băiguesc.*

[2.]**Băiguìt** s. **buĭguìt** s. **bulguìt, -ă**, le part. passé de băiguesc pris comme adjectif: délirant, confus, troublé. Sinonim cu băigat.

Miron Costin, Letop. I p. 354: „[Ștefăniță-vodă] n'aŭ ascultat, și adăogându-se boala, și ales toamna fiind, așa de greŭ l'aŭ cuprins herbintéla, cât până la Tighinea aŭ stătut frănitic, adecă *buĭguit* de hire..."

Nic. Costin, Letop. I p. 65 (cfr. p. 9): „toate celelalte basne, căte unĭĭ aŭ însămnat de tine den neștiință rătăciță, alțiĭ den zavistie care în lume din némurĭ n'aŭ lipsit nicĭ o dată, alțiĭ den *buĭguite* scornĭturĭ și deșerte..."

Mitropolitul Dosofteĭu, Synaxar 1681, Oct. 5 f. 45 b: „ș'aŭ eșitu'ș din sâmțare și ședĭa *buĭguitŭ*, cu ochiĭ stlăpițŭ în susŭ la podul casiĭ și mișcăluindŭ cu budzele șoptă ne'nțălésă și ne 'ncheĭată..."

Acelașĭ, Psaltire 1673, ps. CXV:

Ce eŭ, *buĭguitŭ* de minte,
Dzâșŭ de totŭ omulŭ că minte...

Cantemir, Ist. ieroglif. (Mss. în Acad. Rom. f. 99): „Iară tu frate, împedecat de bătrînéțe și *buiguit* de căruntéțe fiind, pre prorocul ce nu'ĭ știĭ știința, locul și țara, viĭ să'ĭ încarcĭ asupră'ĭ ocara...“

Ibid. f. 100: „In care vréme pardosul vărgat și rîsul cu negru picat, cu a-lalți aĭ lor de preună, cel de demult în inimile sale ascuns vicleșug ce avea, la ivală și într'a tuturor privală a'l scoate începură, și ca cum de urgiia pizmei nebuniți și *buiguiți* ar fi fost fără nicĭ o rușine...“

I. Slavicĭ, Novele p. 63: „Cĭasurile treceaŭ, și în trecerea lor ea tot maĭ mult se ameția, încât, sosind ḑiua de Sâmbătă, ea umbla *buĭguită*, fără de a'și maĭ puté da samă despre vre-un gând hotărît...“

v. *Băiguesc.* — *Băigat.*

Băiguitòr s. **buĭguitòr** s. **bulguitòr, -óre,** subst. et adj.; extravagant, confus, fantasque. Acela saŭ aceĭa care băiguesce. Poienar-Aaron-Hill la cuvîntul „délirant“: „*bulguitor*=care vorbesce aĭurea“.

Miron Costin, Letop. I p. 341: „Mihnea-vodă, Domnul muntenesc, om fără de nice o frică de Dumnezeŭ, fără de nice un temeĭu, direpț fantastic, adecă *buĭguitorĭu* în gânduri...“

Cantemir, Chron. II, 177: „uniĭ *buĭguitorĭ*, carii pentru începătura némuluĭ Moldovenesc cu basne aŭ muruit hârtiia...“

Același, Ist. ieroglif. (Mss. în Acad. Rom. f. 99): „numaĭ pre cât a mĭa proastă și acmu de bătrână *buĭguitoare* socotĭală ĭaste...“

Doĭnă din Banat:

Busuĭoc chitat ca noru,
Mĕ mâncași, mândro, cu doru;
Dar nu'ĭ dor ca dorurile,
Ci e dor *bulguitor*,
Că tresar nóptea din somn;
Daŭ cu mâna după tine:
Daŭ de pereți, vaĭ de mine!
Sărutaĭ și perina,
Gândind că eștĭ dumnéta...

(Hodoș, Poes. pop. 162).

v. *Băĭguesc.*

Băiguitùră s. **buĭguitùră** s. **bulguitùră** (plur. *-urĭ*), s. f.; trouble, radotement, balbutiement. Sinonim cu băiguélă, cu băiguire, cu băiguicĭune, dar exprimând în specie o stare măruntă frecuentativă.

Cantemir, Chron. II p. 356: „Așé basne și blojerĭturĭ și *buĭguiturĭ* sânt, câte către aceste Simeon Măzacul prepune și adaoge...“

Același, Ist. ieroglif. (Mss. în Acad. Rom. f. 263): „Șoimul după ce prin multă vréme nu cu puțină dosadă bolbăiturĭ și *buiguiturĭ* ca acésta dela Hameleon ascultând, maĭ mult a'l maĭ răbda nu putu...“

Ibid. f. 79: „Cucunozul acéstĭa toate în loc de basnă și în *buiguiturĭ* de bătrânéțe le lua...“

v. *Băiguesc.*

Băimàc s. **buĭmàc, -ă,** subst. et adj.; 1°. ahuri, confus, abasourdi, troublé; 2°. t. macéd.: bancal; 3°. t. de Géogr.: nom propre topique.

Cu primul sens:

Laurian-Massim: „*Buĭmac*=lassus, fessus, turbatus animo; amețit, obosit“.

Costinescu, Vocab. I, 130, 132: „*Buĭmac*=amețit, amestecat, încurcat, fără orânduélă“.

Ca sinonimĭ, se maĭ pot adăoga: zăpăcit, uluit.

Douĕ pasage din I. Créngă cu traducerea de d. Damé:

„Oameniĭ săriră, *buĭmacĭ*, care din cotro... = les gens accoururent de tous côtés, étourdis...“;

„Era *buĭmac* de cap și hămisit de fóme de atâta umblet... = il était abêti et défaillant de faim...“

Cu sensul al doilea și cu vocalismul cel organic, cuvîntul s'a păstrat la Macedo-românĭ.

Dr. Obedenaru, Dicț. maced. (Mss. în 'Acad. Rom. t. I p. 57): „*Băĭmac* = om saŭ cal care îșĭ lovesce genunchiĭ umblând“, adecă se încurcă la picĭóre.

Cu sensul al treilea, un sat și un dél în districtul Bacaŭ se chiamă *Băĭmac* după numele părîuluĭ *Băĭmac* (Ortensia Racoviță, Dicț. 111), conservând ast-fel în onomastica topică forma cea veche a cuvîntuluĭ, întocmaĭ ca la Macedo-românĭ, pe când în graĭul comun din Moldova nu se maĭ aude decât forma ulterióră *buĭmac*.

Ideea cea fundamentală, cuprinsă în ambele sensurĭ secundare de maĭ sus, este acea de prostiă, nicĭ decum acea de aĭurare, „délirant, radoteur“, după cum pretinde Cihac (II, 32), confundând acest cuvînt cu băĭguit (v. *Băiguesc*). Chiar însă dacă s'ar potrivi sensurile, totuși *buĭmac*, adecă *băĭmac*, n'ar avé a face cu slavicul кзй „insipidus, temerarius, crudelis, petulans“, de vreme ce *u* în forma *buĭmac* este o învederată scădere din primitivul *ă*, datorită acțiuniĭ celeĭ labialisatóre a luĭ *b*. Prototipul fonetic *băĭmac* a fost necunoscut atât luĭ Cihac, precum și luĭ Laurian și luĭ Massim, carĭ tocmaĭ de aceĭa se plecaŭ și eĭ spre derivațiunea din slavicul buĭ.

Presința luĭ *băĭmac* la Macedo-românĭ, maĭ ales cu o deosebită nuanță de înțeles, este fórte importantă, dovedind vechimea acestuĭ cuvînt, față cu care ni se presintă următórele douĕ ipotese:

1°. o tulpină băim cu sufixul -ac;

2°. o compositiune nominală băi+mac.

In ambele ipotese ne întimpină unul și acelașĭ element comun băi, care ne duce la tulpina latină vulgară babe saŭ babi cu sensul de „prost“: babeculus la Petroniŭ, babulus la Apuleĭu, baburrus și babiger la Isidor, babugus și babillio la glosatorĭĭ medio-latinĭ (Du Cange), tóte însemnând „stultus“ saŭ „hebes“, de unde cu acelașĭ sens de „prost“ spaniolul babieca, proventalul bavec, italianul babbeo saŭ babbione, babbuasso, babbuino etc. Latinul babe- saŭ babi- trebuĭa să devină la Românĭ baĭ, ca „aĭ = habes“, „suĭu = subeo“, „beĭ = bibis“ etc., și apoĭ cu perderea accentuluĭ: băi.

In ipotesa *băim-ac*, tulpina băim se póte explica printr'un latin vulgar babinus, cu acelașĭ sufix ca în italianul babbuino, trecênd la noĭ finalul *n* în *m* ca în „bucĭu*m* = buci*n*um“, „tărîm = terre*n*um“, „mulță*m*esc = mulță*n*esc“ (v. *An*) etc.: din babînus se nasce astfel prin intermediarul bavinus o formă românéscă băîn = băîm, care se scurtéză în băĭm ca în „curm“ din „curîm“, „usc“ din „usùc“, „fârm“ din „fârîm“.

In a doua ipotesă: *băi+mac*, elementul băi- fiindu-ne deja cunoscut, ne apare alăturea elementul -mac, care este din punct în punct latinul maccus, unul din termeniĭ ceĭ maĭ poporanĭ în antica Romă, căcĭ figură în așa numitele jocurĭ Atellane. Maccus însemnă „sot, niais, imbécile“, și anume cu nuanța ironică, întru cât rîde cine-va de prostia altuĭa. Din dialectele neolatine, cuvîntul s'a păstrat în limba sardă: „maccu = pazzo, matto, de-

mente“, cu augmentativul maccone „gran pazzo“ (Spano), și la Românĭ în mócă „idiot, stupid, care nu e bun la nemica, saŭ care tot ce face—face reŭ și pe dos, face cu greŭ și maĭ cu greŭ isprăvesce, care e de rîsul lumiĭ: un mócă de om, o mócă de muĭere“ (Laurian-Massim). Latinesce maccus, deși masculin, totușĭ se aplică și la femeĭ, de ex.: „maccus virgo“ (Munk, De fab. Atell. 144 sq.); la Românĭ femininul mócă are întocmaĭ aceĭașĭ întrebuințare bi-sexuală.

v. *Mocan.* — *Mocărțan.*

Dacă *băimac* se descompune în băi + mac, atuncĭ el represintă un prototip latin rustic babimaccus, compus din doĭ sinonimĭ însoțițĭ pentru a da ideeĭ o nuanță intensivă, ca și când s'ar ḑice: prost-prost. Este fenomenul de reduplicare logică, cunoscut în tóte graiurile și din care un frumos exemplu e italianul „badaluccare“, compus din „badare“ și din „alloccare“, ambele însemnând de o potrivă a sta la pândă (Caix, Studj di etim. 5).

Cum óre să ne rostim acuma între cele douĕ ipotese?

Noĭ ne plecâm maĭ mult cătră cea de'ntâĭu din ele, și ĭată de ce. Tulpina băim = babinus existase în limba română, într'un mod independinte de orĭ-ce sufix, într'o formă verbală saŭ nominală din care a remas în graĭu adjectivul buĭmatec (= băimatec) corespundĕtor unuĭ latin babinaticus, compus din băim și sufixul -atec ca în „selbatec“, „nebunatec“, „prostănatec“, „roșiatec“ etc.

v. *-atec.*

Alexandri, în admirabila'ĭ legendă despre Stat-palmă:

Ĭată însă mândrul sóre că se 'ntunecă d'un nor!
Urieșiĭ staŭ buĭmaticĭ, fumegând d'a lor sudóre;
Rădic ochiĭ, și pe ceruri vĕd trecênd în sbor, drept sóre,
Fĕt-frumos cu Trestiana pe-un cal sprinten sburător...

Pe cât timp existința tulpineĭ băim este astfel constatată, capĕtă o nouă tărĭă ipotesa cea cu sufixul -ac; dar nu încetézĕ totușĭ de a fi numaĭ ipotesă, căcĭ i se póte opune posibilitatea ca *băimac* să se fi compus din aceĭașĭ tulpină băim și din cuvîntul mac, adecă: *băim+mac*, un cas în care compositiunea ar fi fost chĭar înlesnită prin identitatea între consóna cea finală și între consóna cea inițială ale celor douĕ elemente: băim-*m*ac.

Orĭ-care ipotesă s'ar admite, *băimac* este la noĭ una din rĕmășițele cele maĭ interesante ale latinităților rustice; o rĕmășiță conservată la Daco-românĭ și la Macedo-românĭ de o potrivă.

Derivatele cele poporane din *băimac*, afară de

1°. buĭmatec,

sînt:

2°—4°. Buĭmăcesc, cu formele verbale buĭmăcire și buĭmăcit.

Laurian-Massim: „Buĭmăcesc = a fi buĭmac, a lucra ca buĭmac“.

Costinescu: „A se buĭmăci = a se ameți, a se năuci...“

Alexandri, Rusaliile, sc. 3: „Că, ḑĕŭ, sînt de jelit! M'am buĭmăcit de istov de-o bucată de vreme. Nu'ĭ ḑi lăsată de Dumneḑeŭ în care să nu cadă câte o poroncă, când cu coroĭer, când cu teléga draculuĭ...“

Acelașĭ, Florin și Florica, sc. 11:

„Florin (buimăcindu-se): Așa vroĭam să spun, stăpâna ta, nu a me, adică stăpâna me, nu a ta.

„Florica (rîḑênd în parte): S'o buĭmăcit...“

Basmul ardelenesc „Fiĭca a nouĕ mame“ (Tribuna din Sibiŭ, 1885 No.

13): „Feciorul buĭmăcit, ca omul când îșĭ perde ce are maĭ drag și maĭ scump pe lume, nu auḑĭ vorbele smeuluĭ, ba era p'aci să nu bage de sémă că Fiica-a-nouĕ-mame îĭ face semn cu capul să o aștepte la isvor...“; iar maĭ jos: „Feciorul, buimăcit și amărît pînă în suflet, cum e omul în năcaz...“

Alt basm ardelenesc „Marțolea“ (Tribuna din Sibiŭ 1885 No. 198): „Apoĭ se puse érășĭ pe căutate, și dând de ușa caseĭ, întră în lăuntru, dar érășĭ tot de clătite dădea preste tot locul pe unde pipăĭa; ajungênd la pat, află o grămadă de băieți... tot lucrurĭ ce maĭ 'nainte nu le vĕḑuse.— Am greșit casa a bună samă, grăĭ ea din noŭ, buĭmăcită...“

Radulescu-Niger, Rustice III p. 330:

Bogatu 'n scurtă vreme
Lipsit de 'nțelepcĭune ajunge-un rĕtăcit:
Îĭ place lingușirea și de pĕcate geme;
Remas bun, cumpĕtare! E trândav, buĭmăcit!...

5°. „Buĭmăciă = calitate saŭ faptă de *buĭmac*“ (Laurian-Massim).

6°. Buĭmăcélă.

Costinescu: „buĭmăcélă, buĭmăcire, = starea persóneĭ buĭmăcite, uluite, ameți te; ameți élă, încurcătură în trebĭ; fapta de a se buĭmăci“.

I. Créngă, Povești I p. 46: „Așa ḑicênd, pornesce, și mergênd prin pădure, s'a rĕtăcit; după multă trudă și buĭmăcélă, în loc să ésă la drum, dă de un heleșteŭ...“

Acelașĭ termen maĭ are și o accepțiune poporană medicală:

„Intre bóle de om, trohnăria se ḑice buĭmăcélă“ (V. Hornescu, Iașĭ, c. Băicenĭ).

v. *Năuc.* — *Uluit.* — *Zăpăcit.*

Băimătec s. **buĭmătec, ă-**, adj.; troublé, confus, abasourdi.

v. *Băimac.*

Băimăcélă s. **buĭmăcélă** (plur. *băimăcelĭ, buĭmăcelĭ*), s. f.; 1°. trouble, confusion, etourdissement; 2°. t. de Méd. popul.: catarrhe, rhume de cerveau.

v. *Băimac.*

Băimăcèsc s. **buĭmăcèsc** *(băimăcit* s. *buĭmăcit; băimăcire* s. *buĭmăcire)*, vb.; troubler, étourdir, ahurir.

v. *Băimac.*

Băimăciă s. **buĭmăciă**, s. f.; trouble, confusion, torpeur.

v. *Băimac.*

Băimăcire s. **buĭmăcire** (plur. *băimăcirĭ, buĭmăcirĭ*), s. f.; l'infin. de băimăcesc pris comme substantif: trouble, confusion, torpeur.

v. *Băimac.*

Băimăcit s. **buĭmăcit, -ă**, adj.; le part. passé de băimăcesc pris comme adjectif: troublé, confus, abasourdi.

v. *Băimac.*

Bâja! interj.; t. enfantin: avis de prendre garde à quelque chose qui brûle. „*Bâja*, se ḑice la copiĭ când se apropie de ce-va ferbinte“ (pr. T. Petricu, Vasluĭu, c. Miclescĭ). Pare a fi o simplă onomatopeiă a băzăiriĭ foculuĭ: bâj cu amplificativul *-a*.

v. *Bâca.* — *Băzăesc.*

Băjàgnă, s. f.; besace, saccoche. In regiunea Năsăuduluĭ: „*Băjagnă* = desagă“ (Gaz. Transilv. 1888 No. 54). Este în fond acelașĭ cuvînt cu sinonimul desagă, dar pe când acesta ne-a venit prin intermediul bizantinuluĭ *δισάκιον*, *bejagnă* indică o proveniență occidentală, negreșit indirectă, din latinul bisaccium, de unde francesul

besace, italianul bissaccia etc. De unde însă finalul -nă?

v. *Desagă.*

Băjenàr
Băjèniă } .—v. *Bej...*

Băjèscu.—v. *Băjescĭ.*

Băjèscĭ, s. m. plur.; t. de Géogr.: nom de certains villages en Valachie. *Băjescĭ* este un nume topic născut din pluralul patronimiculuĭ Băjescu, care la rîndul seŭ presupune o formă nominala Baje saŭ Bâje, aparţinênd onomasticeĭ slavice: la Bohemĭ Bažata saŭ Bažek este un nume personal fórte obicĭnuit; la Ruşĭ în documente vechĭ: Баженъ şi Баженко (Moroškin, Славянскій именословъ p. 6).

Crisov dela Mihnea-vodă din 1578 (Bibl. Acad. Rom. No. 113), între o mulţime de moşiĭ confirmate fostuluĭ mare logofĕt Staico: „*Băjeştii* (Бъжещи) cu morile".

Băjbâc s. **bojbâc** (plur. *băjbacĭ*, *bojbâcĭ*), s. m.; celui qui s'exprime difficilement, qui n'a pas les mots à sa disposition. Acela care vorbesce dibuind cuvintele saŭ pe pipăite. Deşi cunóscem numaĭ forma masculină, totuşĭ credem că se póte ḑice şi la feminin: băjbâcă saŭ bojbâcă. Derivă din tulpina verbuluĭ băjbăesc, dar nu prin sufixul -ac, ci prin imitaţiunea finaluluĭ din onomatopoeticul „băldâbâc" pentru a da astfel termenuluĭ o nuanţă maĭ comică. *Băjbâcul* nu e acela care bălbăesce saŭ care găngăvesce, ci acela care nicĭ o dată nu nimeresce cuvintele cele propriĭ pentru a exprime o idee, şi de aceea vorbesce încurcat şi lungesce vorba, ca dóră-dóră să le brodéscă. Exemplu: prietenul meŭ e aşa de *băjbâc*, încât trece un cés pînă ce'mĭ spune ceea ce i se 'nvîrtesce pe limbă.

v. *Băjbăesc.*—*Băldăbâc.*

Băjbăélă s. **bojbăélă** (plur. *băjbăelĭ*, *bojbăelĭ*), s. f.; marche à tâtons, mouvement dans l'obscurité en cherchant quelque chose. „*Bojbăélă*, bojbăire, căutare a ce-va prin întunerec, pe pipăite, fără a vedé" (Costinescu). Tótă nóptea auḑĭam un fel de *băjbăélă* în odaea de alăturĭ. E sinonim cu băjbăit, băjbăire, băjbăitură, dar arĕtând o stare maĭ prelungită.

v. *Băjbăesc.*

Băjbăèsc s. **bojbăèsc** (*băjbăit*, *bojbăit*; *băjbăire*, *bojbăire*), vb.; 1°. tâtonner, chercher à tâtons, aller à tâtons, se mouvoir dans l'obscurité en cherchant quelque chose; 2°. avoir la difficulté de s'exprimer, chercher et ne pas trouver facilement les mots en parlant.

In primul sens:

Costinescu: „A *bojbăi*=a căuta ce-va prin întunerec, a dibui cu ochiĭ închişĭ în cale".

Balada „Corbea":

Aicea când am întrat,
Ce-am vĕḑut când m'am uĭtat?
Băjbăiaŭ şerpóĭcele
Şi eraŭ ca acele,
Bróscele ca nucile,
Năpârcĭ ca undrelele...

(G. D. T., Poes. pop. 518).

Basmul din Bucovina „Ceĭ treĭ tălharĭ" (Sbiera, Poveştĭ p. 272): „îşĭ legă ochiĭ bine cu un tulpan şi începu a *bojbăi* ca prostul prin casă ca să pună mâna pe unul dintr'înşiĭ..."

I. Créngă, Poveştĭ I p. 267: „Păsărilă atuncĭ se lăţesce cât ce póte, începe a *bojbăi* prin tóte buruĭenele..."

Th. Speranția, „Țiganul la fugă“:

Un Țigan întrase nóptea
Într'o curte unde-va,
Ca să cumpere, se vede,
O găin', un puĭu, ce-va;
Și umblând el pe'ntunerec,
Băjbăind încetinel,
Hop că omul cel cu casa
Dă d'odată peste el...

A. Vlăhuță, Nuvele p. 33: „...închise cărțile și se duse în dormitor. Era întuneric și cam frig acolo. *Băjbăind*, merse la patul luĭ...“

Ibid. p. 55: „Uniĭ spun c'aŭ vĕḑut un om umblând încet pe déluri, uĭtându-se pe jos, *băjbăind* prin buruenĭ și respunḑênd trist cuĭ îl întreba ce caută...“

Ibid. p. 133: „Pârvu stete puțin în întuneric și ascultă, stăpânindu'și resuflarea. Apoĭ ieși ĭar în tindă, călcând rar pe vîrful degetelor, *băjbăi* în ungher sub rășniță, găsi toporul...“

Nu numaĭ omul *băjbăesce*, ci se póte ḑice tot așa de bine că: *băjbăesc* șorecii, *băjbăesc* furnicile etc.

Avênd două forme: *băjbăesc* (= *bîjbăesc*) și *bojbăesc*, e evident că cea maĭ veche este *băjbăesc*, scăḑută apoĭ la *bojbăesc*, adecă din *ă* saŭ *î* la *o* saŭ *u*, printr'o acomodațiune de labialisare cu învecinatul *b*, întocmaĭ ca în „buĭguesc“ din „băiguesc“, „buĭmac“ din „băimac“, „bucsit“ din „băcsit“, „buduĭu“ din „băduĭu“, „bobârnac“ din „bâbârnac“, „bobâŭ“ saŭ „boboŭ“ din „bâbâŭ“ etc.

După Cihac (II, 15) *băjbăesc* este acelașĭ cuvînt ca băzăesc și însemnéză: „bourdonner, chuchoter, murmurer, grommeler, agacer, irriter, piquer au figuré, fouiller, fureter“, adecă are vr'o nouĕ sensurĭ, dintre carĭ nicĭ unul nu se potrivesce pe deplin. E pĕcat că d. Damé (Dict. roumain p. 113 și 147), luându-se după Cihac, traduce și el pe *băjbăesc* prin „bourdonner, fourmiller, grouiller“, deși — printr'o cĭudată neconsecință — sub forma *bojbăesc* el dă numaĭ sensul cel adevĕrat: „chercher à tâtons, tâtonner“. Cihac citéză numaĭ două texturĭ: unul din I. Créngă: „*bojbăind* prin tóte buruĭenele“, pe care noĭ îl dăm maĭ sus pe de 'ntregul, și altul din Alexandri: „când auḑi draciĭ șoptind și prin óla *bojbăind*“, în carĭ amîndouĕ este numaĭ și numaĭ sensul de „tâtonner, chercher à tâtons“. Și tóte astea, Cihac le face pentru a ajunge cu orĭce preț la polonul bzikać, la maghiarul bizgat, la germanul biesen, carĭ nicĭ ele n'aŭ a face unul cu altul. *Băjbăesc* n'are românesce decât sensul general de a căuta fără a nemeri, de unde apoĭ două accepțiunĭ derivate:

1°. a căuta fără a nemeri umblând, la G. Baronzi (Limba română p. 100): „A *bisbăi*=a umbla rasnă, rôder, errer“;

2°. a căuta fără a nemeri vorbind, de unde s'a născut interesantul substantiv „bojbâc= om ce vorbesce reŭ, *bojbăesce*; se ḑice maĭ cu samă despre dascăl“ (Șeḑĕtórea 1893 p. 150).

Cu a doua accepțiune, *băjbăesc* se apropiă de italianul bisbigliare „murmurer, chuchoter, rendre un bruit sourd et confus“. Să nu uĭtăm că sub raportul morfologic sufixul verbal românesc -ăire are întocmaĭ aceĭașĭ funcțiune deminutivo-frequentativă ca italienesce sufixul verbal -igliare (v. *-ăesc*), ast-fel că remân față 'n față tulpinele băjb (bîșb)=bisb.

Italianul bisbigliare este generalmente privit ca o onomatopeiă (Littré, v. Bisbille). Fie! Onomatopeiă în acest cas este și românul *băjbăesc*. Important e că acéstă onomatopeiă bisb, întru cât ea nu se găsesce la Slavĭ, la Germanĭ și la alte némurĭ, este un element comun româno-italic.

Dar să fie óre în adevĕr o onomatopeiă? saŭ nu cum-va va fi avênd numaĭ o aparenţă onomatopoetică prin reduplicarea luĭ bî?

Maĭ întâĭu, cată să despărţim pe italianul bisbigliare de sinonimul „pispissare“ saŭ „pispigliare“, care acela póte să fie o adevĕrată onomatopeiă, fără ca să fie neapĕrat onomatopoetic şi bisbigliare.

In dialectul veneţian a şovăi, a umbla într'un mod nesigur, a fi nehotărît, a zăbăvi în mers saŭ în vorbă, se ţice bibiar: „bibiar in t'un logo = fermarsi oziosamente in un luogo, senza saperne uscire“ (Boerio, Diz. Venez. p. 79), adecă ce-va fórte aprópe de *băjbăesc*. In acest bibiar s'a recunoscut latinul bivium „chemin croisé“, fiind-că un om se opresce pe gânduri nehotărît când dă peste o rescruce: „bibiar = gleichsam zweifelnd am Scheidewege stehen“ (Körting, Roman. Wtb. p. 121). Latinul bivium însă, conservat în limba clasică, se scie că este o forma asimilativă din bisvium (= bis + via), care putea să se fi păstrat pe a locurĭ în latinitatea cea rustică şi care, în orĭ-ce cas, e maĭ sigur decât bis-viduta, de unde se trage francesul „bévue“ (Körting, Wtb. 121).

Dacă veneţianul bibiar vine din latinul bivium, atunci italianul bisbigliare, de 'mpreună cu românul *băjbăesc*, póte să se urce la prototipul latin bisvium. Numaĭ prin trecerea mijlociuluĭ *v* în *b* cuvîntul va fi căpĕtat apoĭ un aer de onomatopeiă.

Cât se atinge de consonantismul formeĭ române, apoĭ în organicul bîsbăesc a trebuit fisiologicesce ca *s* naintea luĭ *b* să trécă în *z*: bîzbăesc (Miklosich, Lautl. d. rumun. Dialect., Conson. II p. 86), ĭar ulterióra trecere a luĭ *z* în *j* (ž) este aci maĭ legitimă decât în „mijloc = mizloc“.

Aşa dară, fie ca onomatopeiă, fie ca derivaţiune din bisvium, *băjbăesc* este la Românĭ un rest din latinitatea cea rustică.

v. *Băiguesc.* — *Băjbâc.*

Băjbăire s. **bojbăire**, l'infin. de băjbăesc pris comme substantif: action de marcher à tâtons, difficulté de trouver les mots en parlant.

v. *Băjbăesc.* — *Băjbăélă.*

1. **Băjbăit** s. **bojbăit, -ă**, le part. passé de băjbăesc pris comme adjectif: tâtonné, cherché à tâtons.

v. *Băjbăesc.*

2. **Băjbăit** s. **bojbăit**, le part. passé de băjbăesc pris comme substantif: tâtonnement.

v. *Băjbăesc.* — *Băjbăélă.*

Băjbăitór s. **bojbăitór, -óre**, subst. et adj.; celui ou celle qui tâtonne, qui marche dans l'obscurité en cherchant quelque chose. Care băjbăesce. Nu e sinonim cu băjbâc, care se aplică numaĭ la vorbirea cea încurcată prin căutarea cuvintelor.

v. *Băjbăesc.* — *Băjbâc.*

Băjbăitură s. **bojbăitură**, s. f.; tâtonnement. Intre sinonimiĭ băjbăélă, băjbăire şi băjbăit, *băjbăitură* exprimă cea maĭ scurtă durată şi cea maĭ puţină intensitate, cu o nuanţă tot-o-dată de despreţ.

v. *Băjbăesc.* — *Băjbăélă.*

Băl, -ă, adj.; blond, pâle, blanc tirant sur le jaune. *Băl* nu e sinonim cu alb, ci însemnéză o culóre mijlocie între alb şi între galben, saŭ maĭ bine o armonisare între aceste

doue culorĭ, o asociaţiune între ele; fiind însă o culóre fórte deschisă, adecă în opositiune cu închis, cu întunecos, de aceea maĭ tot-d'a-una se confundă cu noţiunea de alb. Adevěratul alb e în antitesă cu negru, pe când antitesa luĭ *băl* este laĭu. Identificarea luĭ *băl* cu alb, care adesea ne întimpină în texturĭ, trebuĭ dară privită ca o simplă apropiare.

Dicţionarul Mss. bănăţén circa 1670 (Col. l Tr. 1883 p. 427): „*Běl*=Albus".

Doĭnă din Banat:

Din colè de Făgeţel
Este-un voĭnic nalt şi *băl*
Parcă 'l tras printr'un inel,
Dă-mě, maĭcă, după el...

(Reteganul, Cărţile sătěnuluĭ 1886 p. 15)

Alta tot de acolo:

Bâla care 'mĭ place mie,
Gura eĭ strugur de vie...

(Hodoş, Poes. pop. 55; cfr. 33).

Alta:

Frunză verde de dudâŭ,
Ce-am auzit, *bălo*, iăŭ,
Că maĭcă-ta 'l pare reŭ
Că te iubesc, *bălo*, iăŭ?
Spune, mândro maĭcă-ta
Că atuncĭ io te-oĭu lăsa
Când maĭca ţ'o numěra
Fĭnu de pe douě care
Şi ĭérba din treĭ hotare...

(Ibid. 137).

Din munţiĭ Suceveĭ: *Bălâ*, bălucâ =bălae, blondă; óiă *bălâ*, cu obrajiĭ albĭ, curaţi de tot (Şezătórea 1893 p. 126).

Un boŭ alb de tot se ḑice bălonĭu; vaca albă—*bălă*; tot *bălă* şi bălae este o óiă albă..." (S. Lĭuba, Banat, c. Maĭdan).

„Óia cu botul alb se ḑice *bâlă*" (S. Cincu, Brăila).

S. F. Marian: „*Bălă*=gălbie; óiă *bălă*=care aruncă în galben..."

Doĭnă din Ardél:

Păcurar cu oĭ băluţă,
Căpětatu-ţĭ-aĭ drăguţă?
De nu 'ţĭ veĭ fi căpětat,
Haĭ! că neĭca m'a lăsat...

(Hodoş, Poes. pop. 121).

„La óia albă se ḑice băluţă, la cea négră — lae" (D. Recénu, Banat, c. Bucova).

„Óia cu botul alb se ḑice băluţă" (C. Cĭurénu, Vasluĭu, c. Zăpodenĭ).

„La un câne alb, cĭobaniĭ ĭĭ ḑic băloĭu" (pr. M. Iubaş, Banat, Lugoş).

Băluţă, nume de familiă ţerănesc în districtul Sucéva (Şezătórea 1893 p. 13).

Despre Băluţă ca nume de danţ poporan, se va vorbi la locul seŭ.

La Macedo-romănĭ, d. Weigand (Die Aromunen p. 297) indică forma *bel*, maĭ corect *băl* ca la noĭ, cu douě sensurĭ: 1°. berbec saŭ câĭne negru cu o pétă albă pe frunte; 2°. o petricică albă la jocurĭ copilărescĭ. Maĭ interesantă însă şi maĭ sigură sub raportul vocalic este forma balĭu „animal cu perĭ albĭ în frunte" (Laurian-Massim, Gloss. 48), maĭ cu samă cal. Numaĭ acéstă formă balĭu noĭ am putut'o controla. Ne temem ca cea adusă de d. Weigand să nu fie o greşélă.

Primitivul *băl* a despărut la noĭ din limba literară, unde se înlocuesce prin derivatele bălan (*băl*+an), bălaĭu (=*băl* + alĭu), bălăĭor (= *băl* + alĭu+or).

Din *băl* prin sufixul -aş se formézĕ masculinul bălaş, din care vine apoĭ bălăşel şi bălaşcu, şi femininul bălaşă cu deminutivul bălăşică.

Despre originea acestuĭ termen, care n'are a face cu slavicul бѣлъ,

v. *Bălan.*

[2]**Băl.**— v. *Imbăl.* — *Bălăcesc.*

Bălăcĭu, s. m.; nom propre personnel et topique. In ambele sale accepţiunĭ, numele propriŭ *Bălacĭu* ne întimpină maĭ ales în Muntenia.

Vr'o patru sate se numesc *Bălacĭu:* unul în Teleorman, doue în Ialomiţa şi unul în Vâlcea, afară de carĭ un mare sat în Mehedinţĭ se chiamă Bălăciţa (Frunzescu), ceea-ce indică originea adjectivală a cuvîntuluĭ *bălacĭu*, presupunêndu'ĭ o formă feminină bălace, de unde deminutivul bălăciţă.

Ca nume personal, într'un act oltenesc din 1665 (Cond. Mss. a mănăstirĭĭ Hurezul, în Arch. Stat. din Buc. p. 64): „şi Şandru şi *Bălacĭu* fratele luĭ Costandin...“

In crisovul luĭ Constantin Brâncovénul din 1693 (Cond. Mss. Brâncov. în Arch. Stat. din Buc. p. 10), pintre maĭ mulţĭ boierinaşĭ oltenĭ: „i Răduţul sin *Bălacĭu* ot Comăneştĭ...“

Să fie óre un derivat din băl „blond“ prin sufixul -acĭu, ca „stângacĭu“ din „stâng“? Ceea-ce pare a întări acéstă derivaţiune, este că numele personal *Balacĭu* există şi la Macedo-românĭ (I. Caragiani).

Din topicul *Bălacĭu* se trage numele de familiă Bălăcénu; din personalul *Bălacĭu* — numele de familiă Bălăcescu, din care se formézĕ apoĭ topicul Bălăcescĭ.

v. *Băl.* — *Bălăcénu.* — *Bălăcescu.*

Bălàieş s. **Balàieş.** — v. *Bălaĭu.*

Bălàĭu s. **balàĭu**, **-àiă** (-ae), adj.; blond, pâle, blanc tirant sur le jaune. *Bălaĭu* derivă din băl prin sufixul intensiv -aĭu, care circulézĕ în graĭu maĭ des sub forma femininĕ -aiă decât sub cea masculină. De aceea *bălaĭu* se aude mult maĭ rar decât *bălae*, care corespunde celor-lalte feminine analóge, maĭ ales cĭobănescĭ: „lunae“, „murgae“, „surae“, „brezae“, „potae“ etc.

v. [1]*-aĭu.*

Intensivul *bălaĭu* nu se deosebesce de loc prin nuanţa de sens de intensivul bălan, ambele servind numaĭ a amplifica pe monosilabicul băl sub raportul formeĭ, fără a 'ĭ modifica înţelesul.

I. Văcărescu p. 353:

Bălaĭu 'ĭ perişor lucĭa l'a eĭ albeţe;
Tăriile 'ĭ din sîn ca legĭ îmĭ daŭ poveţe:
Legĭ simple ce aŭ drept firesce a supune,
Nu legĭ de duh tiran ce 'n jug viclén ne [pune...

Balada „Brumărelul“:

Foicică ismă créţă,
Intr'o Joĭ de diminéţă
Tuturor li 'ĭ cu dulcéţă,
Numaĭ unul are gréţă:
Voĭnicel *bălaĭu* la faţă...

(G. D. T., Poes. pop. 450)

Delavrancea, Paraziţiĭ p. 225: „Pĕrul eĭ *bălaĭu*, ca nisce sculurĭ de borangic, îĭ lumina obrajiĭ, gâtul şi umeriĭ..“

A. Odobescu, Scrierĭ I p. 113: „Cu încetul tînĕra copilă îşĭ veni 'n simţirĭ; ochiĭ eĭ albaştri clipiră sub lungile 'ĭ gene *bălaie...*“, unde pluralul nu e corect, căcĭ din *bălae* se face *bălăĭ*, ca din „văpae — văpăĭ“, „potae — potăĭ“ etc.

Cântec moldovenesc:

Dragă mi 'ĭ oiţa lae
Şi leliţa cea *bălae,*
Dragă mi 'ĭ oiţa créţă
Şi leliţa cea istéţă...

(Şezătórea 1892 p. 213).

unde este de observat antitesa între *bălaĭu* și laĭu, asupra căriĭa noĭ revenim pe larg maĭ la vale.

Delavrancea, Trubadurul p. 32: „Eram de ḑece anĭ. Și deschisesem ochiĭ pe o copilă cam de vîrsta mea, cu care adesea-orĭ colindam viile, spunêndu-ĭ câte vĕḑute și nevĕḑute. *Bălaea* 'ĭ ḑiceam eŭ, căcĭ era albă...“

P. Ispirescu, Un basm mitologic (Col. l. Tr. 1882 p. 307): „Cum se întórserà a-casă, deterà vaceĭ numele de *Bălaea*. Din ḑiua aceĭa pare-că norocirea desjugase la casa lor. Nu era lucru pe care să puĭe eĭ mâna și să nu le ésă în-de bine. Vaca *Bălaea* fĕtă, și fĕtă cu spor...“

Balada ardelenéscă „Horén“:

— Ce căutaţĭ pe-aicea?
— Căutâm pe soru-ta.
— Pe soru-mea nu voĭu da,
Dar voĭu da mieorĭ *bălăĭ*
Să cânte véra pe vâĭ..

(Familia din Pesta, 1886 p. 307).

Locuţiunea proverbială; înţarcă *bălaea* = s'en est fait“.

D. Stancescu, Basme p. 199: „Vĕḑênd zmeul că nu e chip să se scape de el, învĕţă pe mama luĭ Busuĭoc să se facă bolnavă și să 'l róge să 'ĭ lase eĭ căţeiĭ să 'ĭ maĭ ţie de urît; ĭar când o fi el fără căţeĭ, atât ĭ-a fost, că înţarcă *bălaea*, nu maĭ vede lumina cu ochiĭ...“

Laurian-Massim: „a înţărcat *bălaĭa* = nu maĭ sînt mijlóce de traĭu, nu maĭ e de unde să se dea îndestulare pentru ce-va“.

Proverb: „nicĭ lupul pre *bălaea*, nicĭ *bălaea* pre lup“ (C. Negruzzi, Scrisórea XII) cu acelașĭ sens ca: „paza bună trece primejdia rea“.

Bălae se ḑice și la o varietate de strugure (Jipescu, Opincaru p. 53); la d. Damé: „*bălae* = variété de raisin vermeil comme le chasselas“.

Ca nume personal femeiesc, *Bălae* în actul municipal bărlădén din 1633 (Doc. rom. II No. 74, în Arch. Stat. din Buc.): „au venitu înnainté noastră Măriica și cu sora ei Grozava nepoatele luĭ Ion stolnicul, fétele *Bălaei* den Văléni...“

Forma cea obicĭnuită ca nume personal femeiesc nu este *Bălae*, ci Bălașă.

v. *Bălaș*.

Antitesa între *bălaĭu* și laĭu:

Jarnik, Sprachliches aus rumän. Volksmärchen p. 15: „Să nu spuneţĭ nicĭ lae nicĭ *bălae*=saget weder schwarz, noch blond, d. h. weder das Eine, noch das Andere“.

A. Pann, Prov. I, 85: „El nu scie ce e lae, nicĭ ce e *bălae*“.

I. Créngă, Poveștĭ I p. 13:
„— D'apoĭ când or veni aĭ noștri?
„— Atuncĭ voĭ să vĕ faceţĭ mórte în păpușoĭu, să nu spuneţĭ nicĭ laie, nicĭ *bălaie*...“

Ibid. p. 247: „Ochilă vedea tóte cele, ca dracul, și numaĭ înghețaĭ ce da dintr'însul:

Că e lae,
Că 'ĭ *bălae*,
Că e ciută,
Că 'ĭ cornută...“

Ibid. p. 285: „Ș'apoĭ când veniă moșnégul de pe unde era dus, gura babeĭ umbla cum umblă meliţa: că fata luĭ nu ascultă, că 'ĭ ușernică, că 'ĭ leneșă, că 'ĭ soĭu reŭ, că 'ĭ laie, că 'ĭ *bălae*, și că s'o alunge dela casă...“

Ghicitórea despre „Cântar“:

Lae
Bălae
Unghiă de gae,
Créstă de ridichiu.

(G. D. T., Poes. pop. 219).

Aci este locul de a limpedi originea enigmaticului laĭu, în privinţa căruia Gustav Meyer (Etym. Wtb. d. alb. Spr. 235) se rostesce fórte corect că este „un cuvînt pastoral, pe care l'aŭ propagat cĭobaniĭ românĭ“ (ein durch die rumänischen Hirten verbreitetes Hirtenwort“), adecă Românii l'aŭ dat pe de o parte Albanesilor: „laĭ, laĭe = óiă cu lână albă şi négră“, pe de altă parte Bohemilor, adecă Moravilor: „laĭka = óiă négră“, şi Rutenilor: „laĭistyĭ = negru“. In locuţiunile românescĭ „laе de Ţiganĭ“ şi „Ţigan lăeş“ sensul este de „négréţă“, ca şi când s'ar ḑice: „cétă négră“ saŭ „din cétă négră“. Gustav Meyer ne scutesce de sarcina de a maĭ vorbi despre Rösler, care trăgea pe laĭu din turcul „laĭ = boue noire“, şi despre Cihac, care grămădise cu ocasiunea acestuĭ cuvînt o gróză de vorbe slavice şi germane, ba n'a uitat nicĭ pe latinul latrare! Laĭu este curat românesc; dar de unde? Sensul fundamental al cuvîntuluĭ nu e „negru“, ci „nenorocit“. Acest sens apare la fie-care pas în literatura poporană macedo-română, şi s'a resfrânt acolo şi în verbul lăire „maudire“ (Obedenaru, Texte p. 111). Printr'o asociaţiune de ideĭ fórte răspândită în familia indo-europeă în genere, noţiunea de „nenorocit“ se desvóltă din acea de „stâng“, şi acésta maĭ cu samă la vechiĭ Romanĭ, la carĭ ambiĭ sinonimĭ pentru „stâng“: sinister şi laevus luaseră înţelesul de „nenorocit“. Din forma latină archaică laivus (= gr. λαιός, λαιFός) vine d'a-dreptul românul laĭu, după cum din „lavo“ vine „laŭ“; şi horaţianul:

O ego laevus...

se traduce literalmente în macedo-româna prin: „o, io laĭu!“

v. *Laĭu.*

Din *bălaĭu* se formézá deminutivul bălăior, despre care a se vedé pe larg la locul seŭ, şi termenul deminutival cĭobănesc bălăică, care presupune pe masculinul bălăel.

„O óiă albă se ḑice bălăică“ (G. Basoc, Tecucĭu, c. Homocea).

S. F. Marian: „bălăică, nume de viţică care aruncă în galben“.

Este remarcabil apoĭ augmentativul Balaieş saŭ Bălaieş, format întocmaĭ ca „Rareş“ din „rar“, „Verdeş“ din „verde“, „Fruntes“ din „frunte“ etc. şi întrebuinţat de asemenea numaĭ ca nume propriŭ personal, maĭ ales în Moldova.

C. Sion, Arhondologhia p. 28: „Balaeş, Moldovan dela Bogzescĭ, ţinutul Némţuluĭ...“

Despre etimologiă,

v. *Bălan.*

[1]**Bălàn** s. **balàn, -ă,** adj.; 1. blond, pâle, blanc tirant sur le jaune; 2° t. de Myth. popul.: nom d'une divinité, probablement Soleil. In primul sens, *bălan* este sinonim cu bălaĭu, ambele formaţiunĭ intensive, saŭ maĭ bine amplificative din băl, câte-trele avênd acelaşĭ înţeles, fără nicĭ o nuanţă distinctivă: tot ce s'ar puté ḑice este numaĭ dóră că *bălan* sună maĭ energic, ér bălaĭu maĭ desmĭerdător, — doue particularităţĭ fonetice, pe carĭ nu pré sciŭ să le utiliseze poeţiĭ, dar carĭ se pot surprinde în graĭul poporan.

A. Pann, Erotocrit, II, 82:

Că par'că sînt zugrăvite *bălanele* luĭ frumseţĭ...

C. Negruzzi, O alergare de caĭ, I:

„Dinainte era un om *balan* ce putea să aibă 35 ani. Chipul seŭ era frumos şi interesant, dar o întristare desnădejduită se vedea pe faţa sa p a l i d ă . . .“

Delavrancea, Paraziţii p. 220: „Priviĭ la acea feréstră, dar tocmaĭ atunci cercevelele se deschiseră şi o femeiă tînără, cu pĕrul *bălan* risipit în jurul obrajilor, privi drept şi lung la mine...“

Bălan despre b o ŭ :
Doĭnă din Ardél:

Vaĭ, mâncatu's de străinĭ
Ca érba de boĭ bătrânĭ,
Şi mâncatu's de duşmanĭ
Ca érba de boĭ *bălanĭ*...

(J. B. Poes. pop. 191).

„Colinda plugului“ :

Boĭ boureĭ,
In códă cudălbeĭ,
In frunte ţintaţĭ,
In córne 'nferaţĭ,
Pe pântece *bălanĭ*,
Pe spate plăvanĭ...

(G. D. T., Poes. pop. 144).

Ghicitórea despre „Briciu“ :

Am un boŭ *balan*,
Pasce pe munte de ciolan.

(Şezătórea 1892 p. 32).

Cântecul „Cărăuşul“ din Bucovina:

Frunză verde de trifoĭ,
Trece badea pe la noĭ,
Cu căruţul cu doĭ boĭ:
Bădiţa cu pĕrul creţ
Şi cu ochişoriĭ verzĭ.
Stăĭ, bădiţă, stăĭ pe loc
Că-ţĭ e m u r g u l slăbănog,
Şi *bălanul* n'are vlagă
Carul singur să ţi-l tragă,
Că-ţĭ e carul încărcat,
Şi-ţĭ e jugul despicat,
Despicat în patru părţĭ:
La proţap şi la lopăţĭ;
Căcĭ ţi-s boiĭ nemâncaţĭ,
Osteniţĭ şi 'nsetoşaţĭ,
Şi dacă-ĭ veĭ adăpa
Pînă ce nu vor mânca,
Cel *bălan* va sângera,
Ĭar' cel m u r g te va 'nşela...

(Marian, Poes. pop. II, 102).

Deminutiv din *bălan* este b ă l ă n e l, la feminin b ă l ă n i c ă.

S. F. Marian: „B ă l ă n e l, nume de boŭ, maĭ ales însă de viţel“.

Bălan despre c a l :
Cântec din districtul Bacăŭ:

Frunză verde de-un lipan!
Drag mĭ-a fost calul *bălan*,
Calul a l b şi şéua négră,
Şéua négră, frâul verde,
Ţine'l, Dómne, nu mi'l perde!...

(Şezătórea 1892 p. 73).

Cântec din Moldova:

Frunză verde ş'un lipan,
Ah, aman, aman, aman!
Să puĭu şéua pe *balan*:
Cine m'a vedé călare,
Toţĭ să'mĭ ḑică căpitane...

(Sevastos, Cânt. 287).

Ghicitórea bucovinénă despre „Pléva şi grăunţele“: „*Bălan* sare peste gard, dar Galbĕn remâne“ (Sbiera, Poveşti p. 320), unde *bălan* şi g a l b e n exprimă doue nuanţe ale aceleĭaşĭ culorĭ.

Ca termen chromatic despre caĭ, însă numaĭ despre caĭ, românul *bălan*, sub forma scădută b u l a n, a trecut la Poloni şi la Ruşi: b u ł a n y, буланый „cal *bălan*“, negreşit în epoca cea de înflorire a raseĭ cavaline în România, despre care noĭ vom avé a vorbi pe larg la locul seŭ.

v. *Cal.*

Bălan despre ó i ă :
Balada „Óia năsdrăvană“ :

Oiţă, oiţă,
Oiţă plăviţă,

Oiţă *bălană*
Cu lâna bărsană,
De treĭ ḑile 'ncóce
Gurița nu'ţĭ tace...

(G. D. T, Poes. pop. 435).

Bălan despre câne:

I. Créngă, Poveștĭ I p. 147: „Ţibă! Hormuz; na! *Balan*; nea, Zurzan! daţi-vĕ 'n laturĭ, cotarle!...“

Bălan a fost o dată fórte obicĭnuit la Românĭ ca nume propriŭ personal, de unde și mulţimea satelor numite Bălănescĭ, adecă „posteritatea luĭ *Bălan*“, precum și patronimicul Bălănescu. Tot între numĭ topice figurézĕ femininul din *Bălan*: Bălănésă și Bălănóiă (Frunḑescu).

Dela Românĭ numele personal *Bălan* a trecut și la Bulgarĭ (Каравеловъ, Памятники быта Болгаръ), unde s'a amplificat apoĭ în Balanov, Balanovicĭ, Balanolu, în carĭ nu se maĭ recunósce proveninţa cea românéscă.

Crisov dela Stefan-vodă din 1434 (Docum. Hurmuzaki vol. I part. 2 p. 868 și 876):

... на Тутовѣ двѣ села, где ес Миклѣ отъ Бахну и где ес Балань отъ Стрымба...	... pe Tutova doue sate, unde este Miclé din Bahna și unde este *Balan* din Strâmba...,

ĭar în crisovul din 1443 (ibid. p. 882) satul luĭ *Balan* pórtă deja numele Бълънещи.

Crisov dela Ştefăniţă-vodă din 1661 (Cond. MSS. a Episc. Huşilor, t. IV p. 57, 58, în Arh. Stat. din Buc.): „*Bălan* din Ivinițăștĭ, ficĭorul luĭ Drăgan de acolo, și cu nepoţiĭ săĭ Zota sin Burnar și alţĭ nepoţi...“

Din familia boierésca Şincaĭ din Făgăraș, Stanilă *Balan* de Sinka căpĕtase nobleţa ungurésca la 1689 sub principele Apafi (Puşcariu, Date istorice p. 168).

Intre Românĭĭ din Epir, menţionaţĭ pe la 1348 în crisovul ţaruluĭ serbesc Stefan Duşan, unul se chiăma *Balanŭ*: „Балань з братиимъ и сновн“, adecă: „*Balanŭ* cu fraţiĭ și cu fiĭ“ (Arch. ist. III p. 181); ĭar în crisovul ţaruluĭ Lazar din 1381 se menţionéză satul numit „vadul Balaiĭ“: „село Балании бродь“ (Miklosich, Monum. Serbica p. 198).

In interesantul „Izvod de vecinii din Costeștĭ carĭ au fost la Ghĭanghé și la Prăjescul și la Iani sulgĭarĭul“ din sec. XVII (Doc. Rom. I No. 76 în Arch. Stat. din Buc.), pe lîngă „*Bălan* Leurdă“ ne intimpină și „Bălăun (Бълъунъ) sin Curé“, o fórte remarcabilă formaţiune prin sufixul -un ca în „căpcăun“, „gărgăun“, „văgăună“ etc.

La prima vedere este legitim a trage pe românul băl, cu derivatele sale, din slavicul бѣлъ, după cum o făcuse de'ntâĭu Miklosich (Slav. Elem. im Rumun. p. 16), cunoscênd numaĭ forma *bălan*, pe care Cihac (II, 6) o crede născută dintr'un tip intermediar bealan, un tip fără urmă în graĭu și 'n texturĭ, ba încă fisiologicesce imposibil, de vreme ce *e* trece la noĭ în *ea* exclusiv într'o silabă tonică, nu alt-fel.

Etimologia din бѣлъ, în orĭ-ce cas, e maĭ bună decât acea din latinul bellus, pe care o susţin Laurian-Massim (Gloss. 49), dar de unde, după o lége fonetică rigurósă, nu se putea nasce la Românĭ decât bel saŭ bĭel, ca în „mĭel“, „vițel“, „inel“, „mișel“ etc., nicĭ o dată băl, și cu atât și maĭ puţin bal.

Din slavicul „бѣлъ“ a remas la Românĭ verbul belesc; din latinul „bellus“ — femininul bĭea la Oltenĭ; dar *bălan* nu este nicĭ latin, nicĭ slavic.

v. *Belesc.* — *Bĭea.*

Noĭ am vĕḑut maĭ sus că deja pe la 1348 se rostĭa românesce *balan*, ĭar la 1381 balae, nu belan, nicĭ belae. Pînă astăḑĭ în graĭul poporan formele cu *a* clar: *balan*, balaĭu, sînt fórte respândite, ceea ce totuşĭ s'ar puté atribui assimilaţiuniĭ cu accentatul *a* din silaba următóre. Nicĭ o asimilaţiune însă nu există în forma macedo-română balĭu „cheval marqué au front d'une étoile blanche“ (Dr. Obedenaru, Texte macedo-române p. 74), compus din bal şi din acelaşĭ sufix -ĭu (= lat -eus) ca în macedo-românul „malĭu = lat. malleus“. Este dară sigur că tulpina cea organică a cuvîntuluĭ e bal, nu bel, nicĭ bĭel, adecă nu e nicĭ slavică, nicĭ latină, măcar-că este fórte veche la noĭ, de óră ce ne întîmpină la toţĭ Româniĭ fără deosebire.

Să fie óre dacică?

Vom începe prin a limpedĭ un punct morfologic.

Sufixul an- este la noĭ de originea slavică (v. [2]·*an*), adecă posterior secoluluĭ VII. In *bălan* însă el nu este primitiv, ci substituit unuĭ alt sufix maĭ vechĭu, care — după cum ne vom încredinţa în dată — nu putea să fi fost altul decât sufixul -al, atât de des în onomastica tracică: Dizala, Disztral, Attalus, Cothālas, Sadalas, Zantiala, Mucatralās etc. (Dumont, Monum. figurés de la Thrace, 78—81). Din prototipul balal s'a făcut *balan* printr'o dissimitaţiune curat fonetică între ceĭ doĭ *l*, operându-se în acelaşĭ timp trecerea logică la un sufix fórte potrivit prin aceea că dă expresiuniĭ maĭ multă energiă, ca în „şoĭman“, „corban“, „golan“, „vultan“, „lungan“ etc. Ceea ce confirmă realitatea prototipuluĭ balal, este raportul seŭ cătră sinonimul bălaĭu, în care ne întîmpină acelaşĭ sufix primar -al amplificat prin sufixul secundar -ĭu, adecă bălalĭu = bal + al + ĭu. Cu alte cuvinte, -aĭu în bălaĭu este muĭat din -alĭu, nicĭ decum din -anĭu. Dacă sufixul ar fi -anĭu, atuncĭ *n* s'ar auḑi fórte limpede în dialectul bănăţén, care 'l păstréză sistematic, de exemplu „întâ*n*ĭu = întâĭu“, „călcâ*n*ĭu = călcâĭu“, „cu*n*ĭu = cuĭu“ etc., pe când la Bănăţenĭ se rostesce tot-d'a-una bălaĭu, întocmaĭ ca la noĭ, ceea ce constituă o probă irrecusabilă că bălaĭu nu vine din bal + anĭu, ci din bal + + alĭu, ĭar prin urmare şi *bălan*, cu sufixul -an cel furişat prin substituţiune după secolul VII, represintă un prototip anterior balal = bal + al.

Inlăturându-se astfel din *bălan* elementul morfologic cel relativ maĭ noŭ -an, vom repeta întrebarea: familia lexică băl, pe care noĭ am verificat'o ca fórte veche la toţĭ Românĭĭ, să nu fie óre o remăşiţă dacică?

Macedo-românul balĭu este important nu numaĭ în privinţa fonetică, dar şi prin legătura sa cu noţiunea de „frunte“: „cheval marqué au front“ (Dr. Obedenaru), „animal cu perĭ albĭ în frunte“ (Laurian-Massim). Acéstă legătură se învederéză pretutindenea şi la Daco-românĭ, căcĭ întocmaĭ acelaşĭ înţeles are şi al nostru „băl = cu botul alb“ (v. *Băl*), adecă „băl la cap“, „băl la frunte“.

Din dată ce acéstă particularitate se constată, sîntem strămutaţĭ d'a-dreptul la familia lexică albanesă:

1°. bală „frunte, cap, vîrf“;

2°. balĭe „tulpan alb, cu care femeile îşĭ învĕlesc fruntea“;

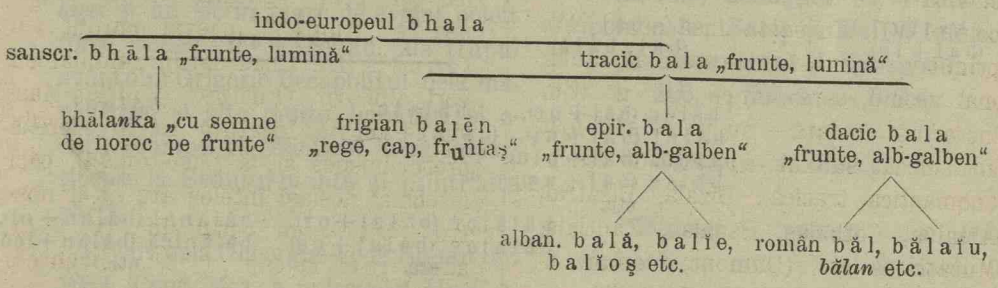
3°. balĭoş saŭ balĭaş „cal saŭ boŭ cu fruntea albă“;

4°. în fine, în dialectul gheghic balĭoş „alb aruncând în galben“, „blond, rothaarig“ (Hahn, Alb. Stud. Wtb. 11),

„roux, des cheveux, bai, des chevaux“ (Dozon, Manuel, Vocab. 8).

Este cĭudat că Gustav Meyer (Etym. Wtb. d. alb. Spr. 24, 25) desparte etimologicesce sensurile 1° și 2° de sensurile 3° și 4°, afirmând că pe balĭoș Albanesiĭ l'aŭ împrumutat dela Serbĭ și uĭtând că serbul corespundĕtor bĭelaș „equus albus“ (Karadžić) nu numaĭ este un provincialism isolat, întrebuințat anume în regiunea învecinată cu Albania, dar încă un provincialism care, împrumutat dela Albanesĭ, a păstrat la Serbĭ abĭa înțelesul de „alb“ și a perdut pe acela de „frunte“. A despărți unul de altul cele patru înțelesurĭ, este a scăpa din vedere că ele formézĕ învederat, prin fond și prin formă, o singură familiă de cuvinte, în care sensul fundamental este acela de frunte; un sens cu totul depărtat atât de latinul „bellus“ precum și de slavicul „бѣлъ“, dar pe care însuș Gustav Meyer pentru sensurile 1° și 2° îl regăsesce în sanscritul bhāla „frunte“. Este de adaus că acest sanscrit bhāla însemnézĕ tot-o-dată „frunte“ și „lumină“, adecă noțiunea de alb-galben pe lîngă acea de frunte, și că derivatul bhālanka vrea să dică: „acela care are pe frunte semne de noroc“. Astfel pentru sensurile 1° și 2° Gustav Meyer a descoperit adevĕrata origine a prețiosuluĭ termen, carea se întinde însă într'un mod imperios și asupra sensurilor 3° și 4°, adecă asupra familieĭ întregĭ. Ce-va maĭ mult decât atâta; tot Gustav Meyer a nemerit originea cea curat tracică a acestuĭ cuvînt la Albanesĭ, ĭar prin urmare cea dacică la Românĭ, comparându'l cu glosa frigiană la Hesychius: „βαλήν, βασιλεύς“, adecă „balēn = rege, cap, fruntaș“. Ar maĭ fi putut adăuga că acest βαλήν, ca termen tracic din Asia, ne întimpină deja la Eschyl (Pers. 663).

Așa dară se capĕtă următórea genealogiă indo-tracică:

Nu vom cerceta aci filiațiunea între indo-europeul bhala și între numele deuluĭ lumineĭ la vechiĭ Celțĭ: Belis, Belenus, Belinus, Apollo Belenus saŭ Belenus Apollo în inscripțiunĭ, „le dieu blond, aux cheveux d'or“, al căruĭa nume este într'o evidentă legătură cu modernul celtic belen „jaune d'or“ (Roget de Belloguet, Gloss. gaulois p. 374). Ne vom mărgini numaĭ a constata că și la Românĭ în *bălan* s'a petrificat o urmă de sens mitologic. G. Baronzi, Limba Română p. 23, 82, aduce locuțiunea: „nóptea e murgă, sórele *bălan*“; dar ce-va mult maĭ caracteristic este idiotismul: „*Bălan* să'țĭ alégă“, „nicĭ *Bălan* nu 'țĭ alege“, care însemnézĕ în graĭul poporan „numaĭ Dumnedeŭ ar puté să 'nțelégă“, „nicĭ Dumnedeŭ nu póte să pricépă“.

I. Créngă, Scrieri I p. 151:

„— Ba nu, bade Ipate, n'aĭbĭ grijă; nu ți-oiŭ maĭ cere vre-un lucru mare pînă pe-acolò. Ș'apoĭ ce ți-oiŭ lua eŭ din casă, nu-ți face trebuință d-tale.

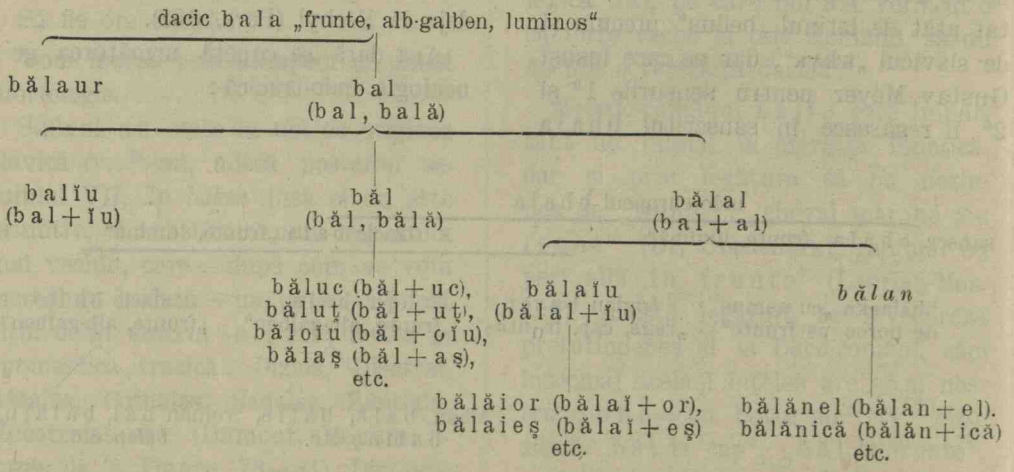
„— Apoĭ na, ḑise Ipate. Măsură-ĭ vorba cu îmblăciul. *Balan* să'ți alégă din gură ce spuĭ, dacă nu vorbescĭ desluş̦it.

„— Apoĭ dă, bade Ipate...“

Acest „*Balan* s'alégă“ din Moldova este învederat identic cu „Dumneḑeŭ s'alégă„ din Muntenia — în următorul pasagiu din Jipescu, Opincaru p. 151: „Puĭcana a auḑit cu urechili ĭeĭ dĕla un boĭer bătrân, că parte din ghisurĭ sînt adĕvĕrate, parte nu, ca și vorbili: unili secĭ, altili pline. Dumneḑeŭ s'alégă!...“

Să nu uĭtâm însă că Românul ḑice în acelaş̦ĭ sens: „nicĭ dracul nu póte să 'nțelégă“. *Balan* dară însemnéză nu neapĕrat pe Dumneḑeŭ, ci în genere o putere supra-omenéscă, fie bună, fie rea, adecă ceea ce vechiĭ Grecĭ exprimaŭ prin cuvîntul *δαίμων*. Noțiunea fundamentală în ambele casurĭ este acea de „lumière, éclat“.

In cele de maĭ sus noĭ am lăsat cu totul la o parte pe bălaur, membrul cel maĭ important al familieĭ băl, maĭ ales din punctul de vedere mitologic. Credem de cuviință a'ĭ consacra la locul seŭ un deosebit studiŭ. Aci însă mențiunea luĭ e necesară pentru a completa următórea genealogiă specială dacică a familieĭ lexice bala:

v. *Băl.* — *Bălaur.* — *Bălăior.*

[2] **Bălàn** s. **Balàn**, n. pr. pers. et top. — v. [1] *Bălan.*

Bălàncă, **Bălàngă** — v. *Balancă.*

[1] **Bălàș** s. **Balàș** și **Bălàșcu** s. **Balàșcu**, n. pers. m.; **Bălàșa** s. **Balàșa**, n. p. f.: Blondin, Blondine. După cum din alb derivă Albaș, care ne întîmpină numaĭ ca nume personal, tot așa prin acelaş̦ĭ sufix -aș numele personal *Bălaș* se trage din băl „blond“, și n'are a face nicĭ cu forma ungurésc Balás din numele personal „Blasius“, nicĭ cu pétra scumpă balaș „rubis balais“.

Act oltenesc din 1729 (Cond. Mss. a mănăstirii Hurez în Arch. Stat. din Buc., f. 336): „având Ion logofăt Podbănicénul heleşteŭ la Bodbaniţă, şi maĭ din susul luĭ au făcut şi *Balaş* căpitan alt heleşteŭ...“

Act moldovenesc din 1748 (Cond. Mss. a Doljescilor, t. 2 p. 203 în Arch. Stat. din Buc.): „dar acest *Bălaşcu* să apucă pi capul luĭ că n'au dărămat pe lângă poeni să strici locul cel de fănaţi cu dărămătura, nici la baltă...“

v. *-aş. — Albaş. — Negraş.*

Masculinul *Bălaş* este mult maĭ rar decât forma feminină *Bălaşă.*

Act dela Constantin-vodă Brâncovénul din 1694 (Cond. Mss. Brâncov. în Arch. Stat. din Buc. p. 57): „fostu-ĭ-au rămas în urmă 2 féte copile micĭ anume: Maria şi *Bălaşa...*“

Cronica muntenéscă (Magaz. ist. IV, 336): „[soţia luĭ Constantin-vodă Basarabă] *Balaşa* aŭ făcut o mănăstire ce se chiamă Jitiianul den sus de Craiova lângă Jaĭu. Făcut'aŭ Dómna *Balaşa* şi un sicrin mare de argint poleit fórte iscusit, în carele aŭ pus trupul svântuluĭ Grigorie Decapolitul dela mănăstriţa, şi alte multe bunătăţĭ şi odóră scumpe aŭ făcut şi le-aŭ împărţit pre la Svântul-munte şi printr'alte părţĭ...“

Crisov dela Gheorghe-vodă Ştefan din 1654 (Cond. Mss. a episcopieĭ Huşiĭ t. V p. 1286, în Arch. Stat. din Buc.): „acé parte de ocină din Brădiceştĭ ĭasti drĭaptă ocină şi cumpărătură îmmeĭ luĭ Aleuş, Agafieĭ, dela *Bălaşa*, dela Tudora...“

Act muntenesc din 1689 (Cond. Mss. a mănăstirii Hurez în Arch. Stat. din Buc., f. 670): „Adecă eu Necula sin Colţiĭ clucer împreună cu jupânésa mé anume *Bălaşa...*“

Balaşa circuléză ca nume femeiesc ţerănesc în districtul Sucéva (Şeḑétórea 1893 p. 12).

In Moldova se ḑice *Bălaşă* şi la o căţé b ă l a e: „Numile cĭobănescĭ la haĭte, adecă la căţele, sînt: Dolca, Zalda *Balaşa...*“ (pr. C. Alessandrescu, Némţ, c. Bistricĭóra).

Deminutivul masculin b ă l ă ş e l în doĭna din districtul Sucéva:

> Constantine *Bălăşele,*
> Vin la mama de mĕ cere;
> De m'a da, de nu m'a da,
> Scrie 'n carte că 's a ta...
>
> (Şeḑétórea 1893 p. 137).

De asemenea deminutivul feminin b ă l ă ş i c ă din *bălaşă* alăturĭ cu b ă l ă i c ă din b ă l a e:

„O óiă albă se ḑice b ă l ă i c ă, o capră albă — b ă l ă ş i c ă“ (G. Basoc, Tecucĭu, c. Homocea).

Aceste forme deminutivale sînt importante pentru a înlătura orĭ-ce îndoélă despre originea numilor personale *Bălaş* şi *Bălaşă* din b ă l.

Să maĭ adăugâm că aceste numĭ personale: *Balaş* şi *Balaşă*, se aud şi la Macedo-românĭ (I. Caragiani).

v. *Băl. — Bălaĭu. — Bălan.*

[2] **Bălàş.** — v. *Balaş.*

[1] **Bălàur** s. **balàur** (plur. *bălaurĭ, balaurĭ*), s. m.; 1°. t. de Zool.: variété de Boa, Python Neurorum (Eichwald), grand serpent en général, serpent jaune ou doré: 2°. t. de Mythol. popul.: dragon, serpent ailé, hydre, génie de la grêle, personnification de la tempête. Laurian-Massim: „*Balaur* = 1°. şérpe de mărime prodigiósă; 2°. şérpe şi maĭ mic de culóre auriă; 3°. în Scriptură balena, leviathan; 4°. dracul, diavolul; 5°. om crud ce se nutresce din sudórea altora“. Costinescu: „*Balaur* = 1°. smeŭ, un monstru fabulos; 2°. un

şerpe mare cu aripĭ; 3° termen de astronomiă: o constelaţiune dela méḑinópte; 4° figurat: persónă mare, puternică şi îngrozitóre".

Sensul No. 3° din Laurian-Massim este o simplă greşélă. Sensul No. 3° din Costinescu este un neologism. Sensul 5° din Laurian-Massim şi sensul 4° din Costinescu vor avé locul lor deosebit, nu aci în cercetarea strict zoologico-mitologică a luĭ *bălaur*.

Cuvîntul merită a fi studiat într'un mod metodic din tóte puncturile de vedere, şi de aceea noĭ vom împărţi monografia de faţă în următórele şése paragrafurĭ: I. formele; II. diferenţiarea logică între *bălaur*, d r a c şi z m e ŭ, carĭ aveaŭ dintru 'ntâĭu unul şi acelaşĭ înţeles; III. caracteristica generală a *bălauruluĭ* în credinţele poporane române; IV. realitatea zoologică şi geografia *bălauruluĭ* în România, de unde se va vedé că acest cuvînt nu însemnéză alt ce-va decât b ă l, b ă l a n saŭ b ă l a ĭ u, „blond, doré", despre a căruĭ origine dacică se vorbesce pe larg la locul seŭ; V. rolul cel mitologic al *bălauruluĭ*, a căruĭ aseměnare nominală cu b a l e dete nascere unuĭ mit propriŭ Românilor; VI. legătura vorbeĭ *bălaur* cu vechĭul termen l a u r „dragon", remas dela Dacĭ şi prin analogiă cu care s'a modelat finalul în *băl-aur*.

I. F o r m e l e:

Fie în texturĭ, fie în viul graĭu, variantele *bălaur* şi *balaur* sînt de-o potrivă respândite.

Mitropolitul Dosofteĭu, Synaxar 1683, Sept. 30 f. 38 b: „în groapă adâncă l'au băgatŭ, ce era plină de gângăniĭ veninate şi de *bălauri*..."

Nic. Costin, Letop. I p. 87: „nu ca un om facĭ, ci ca un *balaur* c u m p l i t omorĭ oameni..."

Cantemir, Chron. II p. 179: „cu niște groznicĭ ş e r p ĭ şi *bălaurĭ* pregĭur grumazĭ şi pregĭur mijloc încinsă şi înfăşurată..."

Acelaşĭ, Divanul lumiĭ, 1699 f. 16 b: „un omŭ carele într'un munte pustiĭu lăcuĭaşte, şi într'o g a u r ă d e *bălaurŭ* sau într'o peşteră de leu sau de urs sau de pardos vieţuĭaşte, oare ce fĭalĭu de petrécere va să facă?...", unde e în contextul grecesc: „*εἰς μίαν τρύπαν δράκωντος*".

Corbea, Psaltire circa 1700 (Mss. în Acad. Rom.), ps. XLIX:

> Sau doar voĭu mânca eu carne de taur,
> Sau voĭu bé sânge de ţap ca un crud *bălaur*...

P. Ispirescu, Judecata vulpiĭ (Col. l. Tr. 1882 p. 604): „Omul caută în drépta, caută în stânga, şi dă de o văgăună, d'asupra căriĭ era un petroĭu mare. Ce să vedĭ d-ta? Acolo era culcuşul unuĭ *balaur*..."

Delavrancea, Paraziţiĭ p. 152: „Uĭte, îmĭ ḑicea ctitorul mâniat, ce poftescĭ? Nu'ţĭ place sfîntul Gheorghe? Ce vitejesce stă pe cal? Şi cum omora *balaurul* spurcat, par'că ar ucide un verme, nicĭ nu se sinchisesce..."

Balada „Blăstemul":

> Imĭ dormĭa, orĭ nu dormĭa,
> Că ĭată se pomenĭa
> C'un *balaur* veninos
> Ce'l muşca pînă la os...
>
> (G. D. T., Poes. pop., 438).

Ghicitórea despre „Sabiă":

> Reteveĭu
> De teĭu,
> Limbă de *balaur*.
>
> (Ibid. 243).

La feminin b ă l ă u r ó ĭ c ă saŭ b a l a u r ó ĭ c ă, prin analogiă cu sufixul din „zmeóĭcă".

A. Odobescu, Scrierĭ I. p. 82: „Ca

o balauróĭcă mi se sumeţĭa împotrivă...“

Forma însă feminină cea veche este bălaură saŭ balaură.

Act romănăţén din 1693 (Cond. Mss. brăncovenéscă în Arch. Stat. din Buc. p. 8): „poteca Lupoaeĭ până în Bălaura, şi valé în jos până în Cuibul-Vulturuluĭ, dé acolé până în Fântâna-Bălaurilŭ şi până în Gura-Bălaurilŭ...“, unde e fórte interesant grupul cel zoologic de numĭ topice: Lupóia, Vulturul şi Bălaura.

Deminutivul este bălăurel saŭ balaurel.

Colindă muntenéscă:

Căluşelul luĭ
Puĭul leuluĭ,
Şeuliţa luĭ
Falca smeuluĭ,
Chinguliţa luĭ
Doĭ balaureĭ
Cu capul de smeĭ,
De códe 'nodaţĭ,
La gură 'ncleştaţĭ...

(G. D. T. Poes. pop. 92).

II. Diferenţiarea logică între *bălaur*, drac şi zmeŭ.

In vechile nóstre texturĭ biblice prin *bălaur* se traduce grecul δράκων şi latinul draco, carĭ exprimă aceĭaşĭ noţiune de şérpe înaripat, cu unul saŭ maĭ multe capete şi cu córne.

Biblia Şerban-vodă 1688, Exod. VII, 9, 10, 12:

Şi aruncară fiĭşte-carele toĭagul luĭ, şi să făcură *bălauri*, şi înghiţi toĭagul luĭ Aaron toĭagile lorŭ...

Et projecerunt unusquisque virgam suam, et factae sunt dracones: et absorbuit virga Aaron virgas illorum...

grecesce: ἐγένοντο δράκοντες...

Ibid. Esther, I:

... şi ĭată 2 *bălauri* mari gata veniră înainte amândoi să să lupte...

... et ecce duo dracones magni parati processerunt utrique ad colluctandum...

gr.: δύο δράκοντες...

Ibid. Apocal. XII. 3:

...şi ĭată *bălaur* mare de focŭ, având capete şapte şi coarne 10, şi preste capetele luĭ steme şapte. Şi coada luĭ trăgĭa a treĭa parte den stélele ceriuluĭ....

... et ecce draco magnus rufus habens capita septem, et cornua decem; et in capitibus ejus diademata septem. Et cauda ejus trahebat tertiam partem stellarum cœli...

Mitropolitul Dosofteĭu, Parimiar 1683, f. 37 a, Esai. XXVII, 1:

... în dzua acĭaĭa va supra-aduce Dumnădzău sabiĭa sa cé svântă şi cé mare şi tare asupra *bălauruluĭ* şĭarpele celŭ îndărăpnicŭ...

In die illa inducet Deus gladium sanctum, et magnum, et fortem super draconem colubrum fugientem...

Acelaşĭ, Psaltirea 1673 (ed. Bianu p. 507): „acel începătorĭu de răŭ şi adîncŭ *bălaurŭ*...“

De aci în Patrologia creştină figurézâ fórte des lupta sfinţilor cu *bălaurĭ*, dintre carĭ cel maĭ vestit, fără îndoélă, este *bălaurul* cel omorît de sfîntul George.

Mitropolitul Dosofteĭu, Synaxar 1683, Noem. 10 f. 116 a, legenda St-luĭ Mil: „pripi pre un *bălaurŭ* întrându în peşteră groznicŭ ca de dzéce stânjenĭ, şi'ĭ dzâsâ: sosât'au, o *bălaurule*! asupra ta sabiĭa luĭ Dumnedzău, şi făcându svânta cruce asupră'ĭ suflă svântulŭ, îndată crepâ *bălaurulŭ*...“

Ibid. Sept. 18, f. 21 b, legenda St-luĭ

Eumenie: „Acesta pre un groznicŭ *balaur* cu făcliĭ l'aŭ părjolitŭ și l'aŭ umorâtŭ...“

Fie prin traducerea grécă, fie prin acea latină, *bălaurul* cel biblic a trecut la Românĭ nu sub numele seŭ evreesc, ci sub acel greco-latin: draco, δράκων, care însă la noĭ s'a specialisat apoĭ exclusiv în sensul de drac „diable“, negreșit maĭ târdiŭ, adecă în epoca post-latină, de vreme ce o asemenea specialisare nu ne întimpină la ceĭ-lalțĭ Neo-latinĭ, unde pretutindenea cuvîntul a păstrat accepțiunea de *balaur*. Pînă la acéstă specialisare, Româniĭ cată să fi amestecat noțiunea cea posterióră biblică cu noțiunea cea anterióră italică despre draco. „*Bălaurul* peste comóră“ era la Romanĭ o veche locuțiune proverbială: „quasi thesaurum draco“ la Cicerone (Philipp. XIII, 5, 12), saŭ la Marțial (XII, 53, 3): „Ut magnus draco, quem canunt poetae custodem Scythici fuisse lucri“ (cfr. Apul. Metam. 4, 9; Ovid. Met. IV, 647; Phaedr. IV, 19, 3 etc.). Nu din Biblia dară, ci anume dela Romanĭ a trecut în mitologia nóstră poporană rolul *bălăuruluĭ* de a păzi comóre.

v. *Drac.*

Făcênd cunoscință cu Slaviĭ în secolul VII, Româniĭ aŭ căpĕtat pentru *bălaur* un noŭ nume: Zmeŭ.

Biblia Șerban-vodă 1688, Psalm. LXXIII, 13—14:

...tu zdrobiș capetele *bălaurilor* în apă. Tu zdrobiș capul zmeului...	...tu contrivisti capita draconum in aqua. Tu contrivisti capita draconis...

Grecesce: *τῶν δρακόντων, τοῦ δράκοντος...*

Mitropolitul Dosofteĭu, Psaltirea 1673 (ed. Bianu p. 492):

Lăudațĭ pre Domnul toțĭ *bălaurĭ*
De pre pământ și zmeĭ de prin gaurĭ...

Jocul copilăresc „d'a Smeul“ (cerf-volant) în Transilvania se numesce pe a-locurĭ „cu *balaurul*“ (R. Simu, c. Orlat).

Și cu slavicul zmeŭ, ca și cu greco-latinul draco, s'a întâmplat la noĭ o diferențiare logică, prin care el a încetat aprópe cu desăvîrșire, dacă nu în poesia poporană, cel puțin în basme, de a însemna pe *bălaur* saŭ vre-un alt fel de „șérpe“.

D. L. Șăĭnénu, Basmele române p. 810: „În mitologia daco-română, Zmeiĭ aŭ o figură cu totul determinată și fundamental deosebită de a *balaurilor*, cu carĭ se confundă în basmele popórelor balcanice. Zmeiĭ sînt ființe în chip de om, dar cu proporțiunĭ maĭ marĭ: uriașĭ cu o códă solzósă, carĭ umblă călare pe caĭ năsdrăvanĭ cu maĭ multe inimĭ. In tóte apucăturile lor eĭ se apropie de om și de traiul seŭ: Zmeiĭ vorbesc ca ómeniĭ, locuesc în palaturĭ, aŭ femeĭ, copiĭ. Intr'un basm muntén, doĭ Zmeĭ se luptă de 9 anĭ fără a se puté dovedi. Fĕt-frumos, chemat într'ajutor, mântuiesce pe unul din Zmeĭ, tăind pe cel-lalt cu palosul seŭ. Zmeul scăpat îmbrățișéză pe mântuitorul seŭ și-l duce acasă să-ĭ dea un cal năsdrăvan drept mulțumire. Maĭ adesea însă Fĕt-frumos e în perpetuă dușmănie cu Zmeiĭ, carĭ răpesc fetele de împĕrațĭ (în chip de vînt saŭ nor) și le țin ascunse în palaturile lor. Une-orĭ fură chiar corpurile cerescĭ (sórele, luna, stelele). De aci lupte continue, carĭ formézĕ elementul cel maĭ familiar în basme, în carĭ Fĕt-frumos ese tot-d'auna învingĕtor și se cunună cu cea maĭ tînără din domnițele scăpate. Când lupta devine înverșunată, Zmeul și Fĕt-frumos se prefac într'o rótă saŭ pară de foc de diferite culorĭ: unul pară vinĕtă și altul pară galbenă, saŭ unul flacără galbenă și altul flacără roșie,

rótă de foc roşie şi rótă de foc verdue, orĭ rótă de lemn şi rótă de fer...“

Despre *balaur* în basme, pe de altă parte, d. L. Şainénu, p. 813, ţice: „Într'o baladă dobrogénă „Zmeul şi Zmeóĭca“, Zmeul îmbie pe 3 voinicĭ să-ĭ scóţă punga din puţ, în fundul căruia sta Zmeóĭca, care-ĭ înghiţi. Dar cel maĭ mic o despică cu paloşul, iar dintr'însa es ceĭ-lalţi doĭ voinicĭ „jumătate mistuiţi şi jumătate otrăviţi“. El îĭ vindecă însă cu „apă din cea fântână, pentru lécurĭ tare bună“. Aci vedem Zmeul aseménat cu *balaurul*, a căruĭ locuinţă principală e în fundul puţurilor. Varianta munténă e într'adevĕr întitulată „Şérpele“, iar cea din Moldova „*Balaurul*“. Fratele maĭ mare întră în puţ şi „Zmeóica îl îmbucă“, iar „când burta îĭ despica, ţece inşĭ din ea scotea“. Imaginaţiunea poporuluĭ confundă une-orĭ aceste douĕ fiinţe mitice, deşi în genere ele aparţin la douĕ categorii fundamental diferite: una făcênd parte din fiinţele umane, iar cealaltă fiind o simplă varietate de şerpĭ cu forme fantastice. Ne vom opri un moment asupră-ĭ. *Balauriĭ* sînt şerpĭ uriaşĭ şi puternicĭ, cu solḑĭ galbenĭ saŭ verḑĭ şi într'aripaţĭ, vĕrsând foc din gură. Eĭ aŭ câte 12 limbĭ ascuţite şi capete numeróse: tăindu-se unul, cresce altul la loc. Eĭ sînt aşa de puternicĭ, încât înghit dintr'o dată voinicĭ înarmaţĭ saŭ cerbĭ cu córne, iar gura lor e aşa de mare, că ajunge cu o falcă în cer şi cu una în pămînt. De aci greutatea supra-umană de a rĕpune un asemenea monstru, a căruĭ nimicire constitue isbânda cea maĭ gloriósă a luĭ Fĕt-frumos...“

„Despre Zmeĭ se ţice că de-mult eraŭ neşte ómenĭ fórte marĭ, înaripaţĭ şi cu o putere nemărginită; ĭar *Balauriĭ* eraŭ neşte şerpĭ cu câte 12 capete, 12 aripĭ şi 24 de limbĭ, carĭ mâncaŭ ómenĭ şi tot ce le eşĭa înainte“ (A. Popovicĭ, Vasluĭu, c. Doagile).

v. *Zmeŭ*.

III. Caracteristica generală a *bălauruluĭ*.

Ca punct de plecare pentru a înţelege ce este şi de unde vine *bălaurul*, ni se pare a fi de o extremă importanţă balada, saŭ maĭ bine variantul baladeĭ celeĭ menţionate maĭ sus de d. Şăinénu, aşa cum s'a povestit el d-luĭ G. D. Teodorescu (Poes. pop. 444—50) în Bucurescĭ de cătră Brăilénul Şolcan, care baladă este învederat născută pe malurile Prutuluĭ în Moldova de jos saŭ chĭar în Basarabia.

Se începe prin plecarea „voĭniculuĭ“ la vînătóre:

Ca să'mĭ tot vîneze
Cu arme viteze
Délul Pisculuĭ,
Codriĭ Nistruluĭ,
Câmpiĭ Leşieĭ
Şi'aĭ Şovedrieĭ...

Pe drum i se pare că zăresce în depărtare:

Focul cum ardea,
Para cum lucĭa...;

plécă într'acolo, şi atuncĭ vede că:

Nu'ĭ zare de foc,
Ci mare *balaur*
Cu solḑiĭ de aur,
La sóre sclipind,
Ca focul lucind.
Voĭnic, de'l vedea,
La el năvălĭa,
Şoĭmĭ că trimetea,
Ogarĭ asmuţĭa,
Iar şérpele sta
Gura de'şĭ căsca
Şi vorbe 'ĭ vorbĭa:
— Voĭnic tinerel,

Nalt şi subţirel,
Ce te socotescĭ
Şi mĕ tot privescĭ,
Ţiind frigăruică
De fript păsăruică?
Nu's zare de foc
Aprinsă pe loc,
Ci's mare *balaur*
Cu soldĭĭ de aur,
La sóre sclipind,
Ca focul lucind!
Voĭnic, de'l vedea,
Pe loc se oprĭa,
Fiorĭ îl lua,
Iar proclet de şérpe,
Pustiĭa l'ar bate,
Din gură'ĭ ḑicea
Şi vorbe 'ĭ vorbĭa:
— Voĭnic tinerel,
Nalt şi subţirel,
Străin şi bogat,
De arme 'nţesat,
Ce-asmuţĭ şoĭmeiĭ
Şi ogăreiĭ?
Lasă'ţĭ armele
Şi săgeţile,
Şi vin' lângă mine,
Că ţi-o fi maĭ bine!
Voĭnic n'asculta,
Călare şedea,
Arme nu'şĭ lăsa.
Balaurul sta
Şi iér îĭ ḑicea:
— Voĭnic tinerel,
Nalt şi subţirel,
De nu vreĭ să viĭ,
Spune'mĭ déca sciĭ
Ce s'a întâmplat
Mă-ta când te-a fapt!
Ea când te-a făcut,
Ea, când te-a născut,
Mi-te-a înfăşat,
Mi-te-a legĕnat,
Şi mi-te-a culcat,
Ţiţă nu ţĭ-a dat.
Tu n'aĭ adormit
Ş'aĭ orăcăit,
Iar ea s'a sculat
Şi te-a blestemat.
Lapte când ţĭ-a dat,
Iér te-a blestemat:
„Sugĭ, măicuţă, sugĭ,
„Sugĭ să nu maĭ plângĭ,
„Suge-te-ar câniĭ,
„Câniĭ şi şerpiĭ,
„Şi *balauriĭ*;
„Câniĭ Nistruluĭ
„Ş'aĭ pustiĭuluĭ,
„Şerpiĭ Leşieĭ
„Ş'aĭ Şovedrieĭ!
Când te-a blestemat,
Eŭ m'am întâmplat
Subt talpă de pat,
Şi eŭ te-am luat,
Că mie te-a dat.
Vremea c'a trecut,
Mare c'aĭ crescut,
Voĭnic te-aĭ făcut.
Tu că mĭ-aĭ plecat
Şi aĭ mânecat
Tot la vinătóre
Pentru 'nsurătóre,
Vinat să'ţĭ găsescĭ,
Mésa să'ţĭ gătescĭ.
Nimic n'aĭ găsit,
Făr' d'aĭ întâlnit
Sus pe rămurea
Mică turturea,
Dalbă viaţa ta.
Ea ţĭ-a tot cântat
Şi mi-te-a rugat
Să n'o săgetezĭ
Şi să n'o vînezĭ,
Că te-o ajuta,
Viéţa ţĭ-o scăpa.
Tu n'aĭ ascultat,
Cu săgeţĭ aĭ dat
Ş'aĭ venit aicĭ
În zare s'o frigĭ.
Mica turturea
E chiar viéţa ta
Pîrlită la zare
De *balaur* mare.
Vremea c'a sosit
Şi te-a poticnit;
La mine-aĭ venit
Că 'mĭ-eştĭ dăruit
Chiar de maĭca-ta,
Când te adăpa
Şi te blestema.
Dar, de mila ta,
Eŭ nu te-oiŭ mânca,
Că greŭ te-o durea,
Ci m'oiŭ îndura
De te-oiŭ îmbuca!

Voĭnic, d'auḑĭa,
Voĭnic tremura,
Apoĭ mărmurĭa;
Iar şérpe, cum sta,

Vorba 'şĭ isprăvĭa
Şi se arunca
Cal de 'mpiedeca
Şi jos îl trântĭa:
Cal se scutura
Şi 'ndat scăpa,
Iar voĭnic cădea,
Şérpe 'l colăcĭa,
Gura 'şĭ deschidea
Şi mi'l îmbuca.
Şérpele ţivĭa
Şi mi'l îmbuca
Pîn' la jumătate,
Că maĭ mult nu póte
De arme 'ncărcate,
La brâŭ înţesate.
Voĭnicul ţipa
Şi se văieta...

Din gura *bălauruluĭ* îl scóte apoĭ pe voĭnic, venind dela Prut spre Nistru, adecă tot din regiunea Basarabieĭ,

Un tînĕr Huşén,
Puĭu de Moldovén...

In timpul lupteĭ, *bălaurul* promite tînĕruluĭ Huşén:

Petre nestimate
Şi comorĭ bogate
Sub mine 'ngropate...

După ce'l scóte pe voĭnic din *bălaur*, tînĕrul Huşén:

In braţe 'l lua
Şi 'n fugă pleca,
La Nistru 'l ducea
La vadul de apă
Ce vitele-adapă.
La vad d'ajungea,
In apă 'l băga,
De bale 'l scălda,
Şi, unde 'l spĕla,
Nistrul se 'nchiega
De bale de şérpe
Pustĭa l'ar bate...

In acéstă baladă, care trebuĭ să fie una din cele maĭ vechĭ aşa cum este în versiunea de maĭ sus, *bălaurul* ne apare, cu trăsurile sale cele maĭ caracteristice, ca:

A) fiinţă zoologică:

1°. un mare şérpe din regiunea Basarabieĭ:

Codrĭĭ Nistruluĭ,
Câmpiĭ Leşieĭ
Ş'aĭ Şovedrieĭ;

2°. un mare şérpe galben strălucitor:

Cu solzĭĭ de aur,
La sóre sclipind,
Ca focul lucind...

B) fiinţă mitologică:

1° şérpe prin formă şi om prin graĭu:

Iar şérpele sta
Gura de'şĭ căsca
Şi vorbe'ĭ vorbĭa;

2°. un şérpe care, înainte de a deveni *bălaur*, trăise sub pămînt:

Când te-a blăstemat,
Eŭ m'am întâmplat
Sub talpă de pat...

3°. şérpe păzitor de:

Petre nestimate
Şi comorĭ bogate.

IV. *Bălaur* ca fiinţă zoologică.

Din timpiĭ ceĭ maĭ vechĭ, Basarabia a fost ţéra *bălaurilor*, adecă a şerpilor marĭ şi primejdioşĭ. Prima urmă a acestuĭ interesant fapt din geografia zoologică noĭ am constatat'o de de-mult în „Istoria critică a Românilor“ (ed. II p. 201), când am vorbit despre migraţiunile Neurilor după Erodot, cu şése secolĭ înainte de Crist, carĭ fuseseră siliţĭ a fugi din Basarabia sudică de mulţimea şerpilor: *ὄφιας γὰρ σφι πολλοὺς μὲν ἡ χώρη ἀνέφαινε*“.

Colonelul rusesc Meier, care fusese în Basarabia pe la finea secoluluĭ trecut (Описаніе Очаковскія земли, Petersb. 1794 p. 19), crede că Ofiusa, „Ὀφιοῦσσα“, adecă „oraș de șerpĭ“, menționat la Strabone (VII, 4, § 16) trebuĭa să fi fost cam pe locul Benderuluĭ actual, căcĭ—dice el—„între Bender și satul Osmănescĭĭ, unde la 1790 a stat cu tabăra regimentul de infanteriă Alexopolski, se află o mulțime nenumĕrată de șerpĭ (безчисленное множество)“.

Balada „Grue Grozovanul“ (Alexandri, Poes. pop. [2] 77) se începe cu:

Sus, pe câmpul Nistruluĭ,
Sub pólele cerĭuluĭ,
La códa Ialpâuluĭ,
Unde fat Zmeóĭcele...

Intr'o notiță manuscrisă a tatăluĭ meŭ, pe care mi-o trimisese când scrieam „Istoria critică“, eŭ găsesc următórele: „La noĭ în Basarabia tot-d'a-una s'a crezut în popor că *balaurii* există în realitate în laturile cele păduróse ale Nistruluĭ și că eĭ sînt nesce șerpĭ marĭ, cu cununĭ de foc pe cap și cu limbĭ de văpae în gură, de a cărora atingere se aprinde și arde érba. Naturalistul Eichwald (Журн. Мин. Народн. Просв. t. XXI, secț. VII p. 31 sqq.) descrie pelea de *balaur*, găsită în codriĭ de lîngă Bălți și pe care o adusese la Petersburg baronul de Mure. Lungimea aceluĭ *balaur* era de peste 8 picióre, ĭar grosimea ca la un mare Boa. Cóstele și pântecele eraŭ de culórea galbenă-albuiă (изжелто-бѣлаго цвѣта)“.

Dela acest „galben-albuĭu“, adecă băl saŭ bălan, s'a luat apoĭ că Românii aŭ dat numele de *bălaur* la șerpiĭ ceĭ galbenĭ în genere.

„Poporul dice că *balaurul* este un șérpe fórte mare și de culóre galbenă“ (D. Damianu, Rîmnic-Sărat, c. Bălăcénu).

„*Bălaur* se dice la un șérpe fórte mare cu capul galben“ (I. Chirică, Tutova, c. Cârjeónii).

„*Balaur* este un fel de șérpe galben; năpârca un fel de șérpe negru“ (A. Bărsănescu, Dolj, c. Vela).

Dela bălan s'a făcut apoĭ o firéscă transițiune logică la auriŭ.

Balada ardelénă: „Drăguța Pinteĭ“:

Și un șerpe mare *balaur*,
Maĭcă, cu capul de aur,
S'o băgat, când dormĭam eŭ...

(Reteganul, Cărțile sătenuluĭ 1886 p. 106)

Balada „Mizil-craĭu“:

Mare șérpe se făcea,
Șérpe *balaur*
Cu códa de aur,
Ochi 'n cap ca de taur...

(Țara-nouă, 1886 p. 253).

Balada „Mitul“:

Am simțit în sînul meŭ
Trupul rece, trupul greŭ
Al unuĭ spurcat *balaur*:
Șérpe cu córne de aur...

Din cele de maĭ sus înțelege deja orĭ-cine că cuvîntul *bălaur*, remas pînă acum o enigmă etimologică, este o formațiune curat românéscă din băl, bălan, bălaĭu, însemnând literalmente: „galben-albuĭu“ saŭ „auriŭ“, o etimologiă asupra căriĭa noĭ vom reveni maĭ la vale; dar în acelaș timp prin cele de maĭ sus ni se maĭ limpedesce împregĭurarea că dialectul macedo-român, depărtându-se cu totul de regiunea marilor șerpĭ de acéstă culóre, a perdut pe *bălaur*, saŭ—ceea ce este și maĭ remarcabil—l'a conservat abia numaĭ ca nume propriŭ personal, pe când în Dacia luĭ Traian *bălaurul* a

rĕmas pretutindenea în graiu, fiind la noĭ un element mitologic şi o secularĕ realitate zoologicĕ tot-o-datĕ.

v. *Bălan.*

V. *Bălaur* ca fiinţă mitologică.

S. F. Marian (Albina Carpaţilor 1878 p. 9—10): „*Bălaurii* sînt fiinţe fioróse şi reutăcĭóse cu trup de şérpe şi graiu omenesc, carĭ dela nascere şi pînă ce împlinesc şépte anĭ petrec ne'ntrerupt la întunerec sub faţa pămîntuluĭ. Nicĭ o raḑă de sóre nu 'ĭ atinge, nicĭ un om pămîntén nu 'ĭ vede. Trupul lor, de o grosime şi lungime imaginară, e învălit cu solḑĭ verḑĭ saŭ galbenĭ ca aurul. Uniĭ aŭ numaĭ câte un cap, ĭar alţiĭ şi pînă la doĕ-spre-ḑecĭ. Capetele lor sînt înzestrate cu ochĭ marĭ şi înfocaţĭ, cu nărĭ din carĭ când se înfuriă împróşcă văpae, cu urechĭ şi limbĭ ascuţite, cu dinţĭ şi măsele veninóse, şi câte cu douĕ córne. Uniĭ aŭ aripĭ şi picĭóre, iar alţiĭ nu. După al şeptelea an, şerpiĭ, carĭ n'aŭ fost atinşĭ de nicĭ o raḑă de sóre şi n'aŭ fost vĕḑuţĭ de nicĭ un om pămîntén, es de sub faţa pămîntuluĭ, se fac *bălaurĭ* şi petrec prin pustietăţĭ necălcate de picĭor omenesc, prin codri şi păduri stâncóse din lumea albă şi cea négră saŭ de pe tărîmul de jos. Eĭ retăcesc prin pescerele munţilor, prin locurĭ umede; se ascund în lacurĭ fără de fund, în ochĭurĭ şi ĭezere, în puţurĭ saŭ fântâne. Umblă pe lîngă marginile prăpăstiilor, la respântiile drumurilor; se pitulesc sub podurile pe carĭ trec voĭniciĭ Feţĭ-frumoşĭ, Năsdrăvaniĭ şi alţĭ vitejĭ şi fecĭorĭ de împĕraţĭ...“

Apoĭ în legătură cu fărmecătoriĭ numiţĭ „Solomonarĭ“, d. Marian (Aurora 1878 p. 55) ḑice: „Când voesc Solomonariĭ să se suĭe în norĭ, ĭeaŭ frîul cel de aur şi se duc la un lac fără de fund saŭ la o altă apă mare, unde sciŭ eĭ că locuesc *bălaurii*, ce sînt meniţĭ ca să'ĭ pórte călare. Sosind la lac, se plimbă puţin încolo şi 'ncóce pe mal, rostesc dintr'o carte nesce cuvinte misterióse, şi scuturând frîul vĕḑ îndată *bălaurii* eşind din fundul laculuĭ şi venind la dînşiĭ. Atuncĭ Solomonariĭ le aruncă frîul cel de aur în cap, se suiă călare pe dînşiĭ, se urcă de grabă în norĭ şi aicĭ încep a ferbe ghĭaţa pînă ce prefac noriĭ în sloĭ...“

v. *Şolomonar.*

I. Créngă, Poveştĭ I p. 121: „Iaca şi Délul-*Bălauruluĭ*, jupăneşicăĭa aicĭ a căḑut o dată un *bălaur* grozav de mare, care vĕrsa jăratec pe gură, şi când şuĭeră, clocotĭa codrul, gemeaŭ văile, fiérele tremuraŭ şi se băteaŭ cap în cap de spaĭmă; şi ţipeniă de om nu cuteḑa să maĭ tréca pe aicĭ.

„— Valeŭ! şi unde 'ĭ *bălaurul*, moş Nichifor?

„— D'apoĭ maĭ sciŭ eŭ, jupăneşică? Pădurea 'ĭ mare, el scie unde s'o fi înfundat. Uniĭ spun, că după ce-a mâncat fórte mulţĭ ómenĭ şi a ros tótă cója copacilor din codru, ar fi crepat chĭar aicĭ în locul acesta. Dela uniĭ am auḑit spuind că ĭ-ar fi dat lapte de vacă négră şi cu acésta l'ar fi făcut să se rădice ĭar în cer, de unde a căḑut...“

„*Bălaurii* se fac din şerpĭ pe carĭ nu 'ĭ vede nime în 9 anĭ; aceĭa se duc la ĭazĕr la Reteḑat şi se fac *bălaurĭ*“ (P. Olténu, Trans., Haţeg).

„Când vine séra vre-un nor întunecos picând ghiaţă din el, se ḑice că acela e *balaurul*“ (pr. M. Iubaşi, Banat, Lugoş).

„*Balaurii*, carĭ aicĭ se maĭ numesc şi ale, sînt creḑuţĭ de popor a fi nisce duhurĭ rele ce se fac pe cer în timpul

ploiĭ, şi că unde se întâlnesc doŭ a l e, încep a se bate şi dărîmă tot ce întimpină în calea lor; ast-fel desrădăcinéză arborĭ, dă jos pătule şi coşerĭ, ĭeaŭ carăle ce se află la lucru şi le duc departe...“ (M. Ciocălteŭ, Dolj, c. Pleniţa).

v. [3] *Ală.*

Despre prefacerea şérpeluĭ celuĭ obicĭnuit în *bălaur*, se află şi la mitropolitul Varlam, Omiliar 1643, II f. 58 b, legenda sf-tuluĭ Teodor Tiron:“.. aproape de acelŭ locŭ era o pădure mare, şi într'acéĭa pădure era ascunsŭ un ş é r p e mare, şi de m u l t ă v r é m e lăcuĭa acolo p â n ă s ă f ă c u s e *bâlaurŭ* (ѫжлаšрь) strașnicŭ, şi nime nu cuteda să trĭacă pe acĭalĭa căi, că şi copacii aceĭia pădurĭ era roşi şi beliţi pre unde să trâgé acel ş é r p e, cătŭ şi mulţi oameni de frica lui ş'lăsase ţarinele...“

Ceea ce a scăpat cu totul din vederea d-luĭ S. F. Marian în privinţa roluluĭ mitologic al *bălauruluĭ*, este „fiertul mărgeleĭ“, care constituă o trăsură fórte caracteristică prin aceea că este propriă numaĭ mitologieĭ poporane române.

M. Lupescu (Şeḑĕtórea 1893 p. 244): „*Balaurĭ* se fac din şerpĭ. Intr'o anumită ḑi primăvara se strîng la un loc o sumedenĭă de şerpĭ, şi maĭ marĭ şi maĭ micĭ, şi maĭ tinerĭ şi maĭ bătrânĭ, şi tóte aceste jivine îşĭ amestecă b a l e l e la un loc şi alcătuesc o pétră scumpă ce o înghite unul dintre eĭ, cel maĭ puternic. Operaţia acésta se numesce f i e r t u l m ă r g e l e ĭ. Sérpele ce a înghiţit pétra scumpă, după ce a dovedit pe toţĭ ceĭ-lalţĭ şerpĭ, fuge prin pădurĭ şi prin codri, şi dacă 7 anĭ de ḑile nu vede faţă de om, atunceĭ din şérpe se face *balaur*. *Balaurĭ* sălăşluesc în norĭ, şi maĭ ales în ceĭ ce aduc pétra...“

„*Balaurĭ* se ḑic a fi şerpĭ fórte marĭ. In fie-care an toţĭ şerpiĭ se adună într'o ḑi hotărîtă şi, luptându-se între eĭ, le curg din gură un fel de b a l e, şi acela dintre şerpĭ care le înghite se preface în *balaur*. Acea luptă când se face, ómeniĭ ḑic că: ferbe pétra cea scumpă. *Bălaurĭ* sînt îmbrăcaţĭ cu solḑĭ“ (V. Mircea, Iaşĭ, c. Copoŭ).

L. Şăinénu (Basmele române p. 814): „într'o anumită ḑi de primăvéră se adună o sumedenĭă de şerpĭ, carĭ îşĭ amestecă b a l e l e, alcătuind acea spumă o pétră scumpă saŭ diamant: ea are însuşirea de a potoli fómea şi setea la ceĭ ce o ling. Şérpele care a înghiţit acéstă nestemată, se face *balaur*, adecă începe a se lungi şi îngroşa, îĭ cresc aripĭ şi dobândesce maĭ multe capete“.

Şi d. Şainénu îşĭ pune aci întrebarea: „Să derive óre numele de *balaur*, fără analogiă aĭurea, dela acéstă operaţiune genetică?“ adecă dela cuvîntul b a l e?

Noĭ am vĕḑut deja maĭ sus că *bălaur* însemnéză „şérpe galben-albuĭu“ şi se trage d'a-dreptul din tulpina b ă l, b ă l a n, b ă l a ĭ u. In fond dară acest termen n'are a face cu b a l e. Poporul român moştenise însă din mitologia greco-latină că *bălaurul* păzesce comóre cu petre scumpe, ĭar pe de altă parte sciea că orĭ-ce şérpe e b ă l o s, şi ast-fel printr'o asociaţiune de ideĭ fórte ingeniósă s'a născut numaĭ la Românĭ mitul despre creaţiunea nestimatelor din b a l e l e şerpilor şi despre prefacerea în *bălaur* a şérpeluĭ care înghite acele b a l e, un mit imposibil într'o altă limbă, întru cât într'o altă limbă nu se află ambele elemente ale acesteĭ etimologie poporane.

v. *Bală.*

VI. Laur-*bălaur*.

Cihac, care nicĭ o dată n'a admis că póte să existe vre-un singur cuvînt românesc trecut dela noĭ la alt cine-va dintre vecinĭ, ci tot-d'a-una numaĭ Românii aŭ luat tóte dela străinĭ, Cihac, (Dict. II, 7) susţine că al nostru *bălaur* ne-a venit dela Serbĭ.

Cumcă la Serbĭ blavor (blavur, blor, glavor) este un element neslavic, împrumutat, „Fremdwort", o constată şi Jagić (Arch. f. slav. Philol. I, 431), şi Matzenauer (Cizí slova p. 113), şi Miklosich (Etym. Wtb. d. slav. Spr. 13), toţĭ recunoscênd că Serbiĭ aŭ luat cuvîntul anume dela Românĭ; iar Karl Appel (Филологическій кѣстник, t. III p. 88) observă fórte bine că variantul serbesc glavor în loc de blavor „serpentis genus" resultă prin etimologiă poporană din curat slavicul glava „caput".

Gustav Meyer (Etym. Wtb. d. alb. Spr. 11) a reeditat părerea luĭ Cihac, dar amplificând'o într'un mod fórte curios. El susţine că Românii în adevĕr aŭ luat pe *bălaur* dela Serbĭ, dar Serbiĭ l'aŭ împrumutat dela Albanesĭ, carĭ la rîndul lor l'aŭ căpĕtat dela vechiĭ Romanĭ. Şi cum aşa? Din latinul belua, ḑice Meyer, s'a născut albanesul bolă „grosse Schlange", care de 'ntâĭu trebuĭa să fi fost bolvă şi care, printr'o altă formă ipotetică bolvură, corespundĕtóre unuĭ deminutiv latin érăşĭ ipotetic belvula, trecu apoĭ la Serbĭ în blavor.

Chiar dacă cuvintele bolvă şi bolvură cu sensul de „şérpe" ar exista la Albanesĭ, ceea-ce nu este, totuşĭ Gustav Meyer ar trebui să ne explice o împregĭurare esenţială. El recunósce că la Serbĭ blavor se aude numaĭ în dialectul muntenegrin şi la Ragusa, pe acolo adecă unde se scie că aŭ fost pe la finea véculuĭ de mijloc numeróse colonii române, după cum arată Miklosich (Wander. d. Rum.), dar de unde e pré departe pînă la Olt şi maĭ ales pînă la Nistru. Serbiĭ dară ceĭ dela Ragusa şi dela Muntenegru nu puteaŭ să ne dea nouĕ pe *bălaur* decât numaĭ:

a) saŭ respândindu-l maĭ întâĭu printre ceĭ-lalţĭ Serbĭ pînă la Dunăre, ceea ce nu s'a întâmplat;

b) saŭ transmiţêndu'l Macedo-românilor, carĭ — dupa teoria luĭ Rösler — să'l aducă apoĭ în Dacia luĭ Traian, ceea ce de asemenea nu s'a întâmplat, de vreme ce *bălaur* nu există în dialectul macedo-român.

Prin urmare, încă o dată, chiar dacă ar fi la Albanesĭ bolvă şi bolvură, carĭ în realitate nu există la dînşiĭ decât numaĭ în ipotesa luĭ Gustav Meyer, totuşĭ călĕtoria luĭ *bălaur* de acolo prin Serbia pînă la noĭ ar fi o imposibilitate.

Nu maĭ vorbim despre transiţiunea fonetică a netoniculuĭ *bo-* în *ba-*, pe care Gustav Meyer nu crede de cuviinţă s'o explice.

După Hahn (Alb. Stud.) numirile şérpeluĭ la Albanesĭ sînt: ghĭarpăn saŭ ghĭarpăr, astrit, eştărhă, vittore, ĭulber, prevă şi buuroin. Dintre acestea numaĭ cel din urmă se începe cu *b*, şi Gustav Meyer, pentru a'şĭ întregi teoria de maĭ sus, îl trage din ipoteticul latin belvulonia printr'o formă érăşĭ ipotetică intermediară buluroně.

Remâne dară constatat că Albanesiĭ n'aŭ de loc pe *bălaur*, ĭar Serbilor dela Adriatică l'aŭ împrumutat aceĭ ciobanĭ românĭ din Pannonia, despre ale cărora migraţiunĭ într'acolo noĭ am vorbit pe larg în „Strat şi substrat".

La Laurian-Massim (Gloss. 50) cuvîntul *bălaur* a dat nascere la o cĭudată grămădire de întrebărĭ, din carĭ unele se apropiă de adevĕr, dar nicĭ una nu'l nemeresce. Iată-le pe rând:

a) nu cum-va să fie latinul bellua „féră“ cu sufixul -ur, ca în „bour“ din „boŭ“?

b) nu cum va din latinul bellua și din aurum, „așa încât *bălaur* ar însemna animal de mărime prodigiósă și de culóre auriă?“

c) nu cum-va „în relațiune de cumnățiă cu balena, cel maĭ mare animal?“

d) nu cum-va din grecul *πέλωρ, πέλωρον, πελώριον* „monstru, prodigiŭ, ceva nespus de mare?“

e) nu cum-va „vorba bălăriă să fie cumnată prin origine cu *bălaur*?“

Ar maĭ fi putut adăoga:

f) nu cum-va este grecul *βελλερο* „Drache, schlangenförmiges Ungethüm“ (Benfey, Griech. Wurzellex. II, 304), conservat în numele mitic *Βελλεροφοντης*?

Apoĭ maĭ jos: „Scim că *bălaurul* figură pe flamurele Dacilor, ca cel maĭ mare protector al ginției“.

De aci Laurian-Massim termină dicênd: „Cuvîntul merită de sigur cele maĭ serióse investigațiunĭ.“

Și așa și este.

Singurul lucru, pe care niminea nu l'a băgat în samă, este asociațiunea între *bălaur* și între laur.

Fórte adesea se dice în literatura poporană „șérpe *bălaur*“, ca și când *bălaur* ar fi un simplu adjectiv, după cum și este în fond, de vreme ce însemnéză bălan: șérpe *bălaur* = șérpe galben-albuĭu. Exemple am vĕdut deja maĭ sus în §-ul IV. Să observăm aci în trécĕt că la d. Gaster (Lit. popul. p. 422) începutul descânteculuĭ: „Tu șérpe *bălaură*...“ este o învederată greșélă în loc de „șérpe *bălaur*“, pe care d. G. D. Teodorescu (Poes. pop. 376) a reprodus'o întocmaĭ. O asemenea construcțiune ne întîmpină și în vechile texturĭ, bună óră la mitropolitul Dosofteiŭ, Synaxar 1683, Noem. 15 f. 128 b: „s'au tras un șĭarpe mare *bălaurŭ* pre-afurișulŭ ș'au întratŭ în vistĭarĭulŭ celŭ împărătescŭ...“

Eĭ bine, în loc de acest „șérpe *bălaur*“ în descântecele poporane ne întîmpină stereotipul laur *bălaur*, — o compositiune pe deplin analogă cu „Fĕt-logofĕt“ saŭ cu „Leŭ-paraleŭ“, carĭ prin formă întră în ceea ce linguiștiĭ germanĭ numesc „reduplicare frântă“, „gebrochene Reduplication“, ca și când ar fi unul și acelașĭ cuvînt repetat câte de doĕ orĭ cu o modificare fonetică inițială în prima parte, dar carĭ în fond sînt câte doue vorbe deosebite, associate din causa assonanței, saŭ, vice-versa, assonate din causa associațiunii.

Descântecul bucovinén de „Invĕlirea foculuĭ“ se începe așa:

Eŭ, focule, te 'nvĕlesc,
Te 'nvĕlesc, te potolesc,
Dar tu mi te desvĕlesce
Și mi te despotolesce,
Și te fă laur *balaur*,
Cu aripĭ și solzĭ de aur,
Cu 99 de capurĭ,
Cu 99 de ochĭ,
Cu 99 de limbĭ,
Cu 99 de picĭóre,
Și te du 'n lume, peste lume,
La ursitul meŭ a-nume,
Și te du peste hotară
Pînă peste-a noua țară,
Și 'mĭ adu ursitul meŭ
Cel lăsat de Dumneḑeŭ....

(S. F. Marian, Vrăjĭ p. 12)

De asemenea în descântecul de „Incingerea brâuluĭ“:

Fă-te laur *balaur*
Cu solzĭĭ de aur...

(ibid. p. 17)

Descântec ardelenesc „de deochĭ“:

Du-te, Petre, p'un dél ascuțit
Cât o sâncea de cuțit,
Și pînă în Marea-roșiă,
Acolo este un șérpe,
Laur *bălaur*,
Cu solḑĭ de aur...

(Reteganul, Cărțile sătenuluĭ 1886 p. 91)

Vraja moldovenéscă „de Ursită“:

Brâne, brânișorul meŭ,
Fă-te șérpe laur
Șérpe *balaur*,
Cu solḑiĭ de aur....

(G. D. T., Poes. pop. 37.)

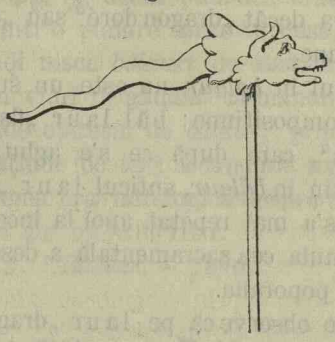
După cum alăturea cu lăurușcă există o variantă rourușcă (Cihac, I, 235), tot așa din laur s'a desfășurat o variantă raur, care ne întimpină într'un descântec muntenesc „de șérpe“ din 1809 (ap. Gaster, Lit. popul. 419): „Plecărăură pe carărăură și se întâlni cu șerpu-răură, șerpu-răura muscă pă răură, mult să vaĭcărăură...“, unde acest raur saŭ șérpe-raur face să se modeleze după dînsul, pentru a da descânteculuĭ un aer maĭ misterios, aprópe tóte cele-lalte cuvinte și se modeléză la rîndul seŭ și el după dînsele, producêndu-se o galimatiă intenționată din partea descântătoruluĭ.

Este învederat că acest laur n'are a face cu termenul botanic laur. Dar atunci ce însemnéză el óre? și de unde vine?

v. [1].*Laur*. — [2].*Laur*.

La Dacĭ *bălaurul* juca acelașĭ rol ca aquila la vechiĭ Romanĭ: era emblema națională. Alăturăm maĭ jos stégul dacic, așa cum ni'l represintă Columna luĭ Traian.

Nu ne interesézá aci, dacă embleme analóge aŭ existat la vechiĭ Perșĭ, la Sciți și chiar la Chinesĭ. Despre *bălaurĭ* în credințele diferitelor epoce și ale diferitelor popóre, ceĭ doritorĭ pot utilisa bogata indicațiune bibliografică la Liebrecht (Zur Volkskunde p. 70). Nouĕ ne ajunge a sci într'un mod categoric că emblema *bălauruluĭ* o avuseseră Dacĭĭ, cu carĭ ne légă o filiațiune genealogică sigură:

La Dacĭ acest fel de stég, adecă acest *bălaur*, purta un nume din care s'a format latinul labarum.

In adevĕr, cuvîntul labarum nu este nicĭ latin, nicĭ grecesc, și nu era cunoscut Romanilor înainte de epoca împĕratuluĭ Adrian, tocmaĭ de atunci de când s'a introdus la dînșiĭ și „dracones“, stégurile cele cu *bălaur*, câte un stég la fie-care cohortă: „dracones etiam per singulas cohortes feruntur ad praelium“ (Veget.). Aparițiunea cea simultană a luĭ labarum și a figureĭ de șérpe înaripat immediat după Traian, este fórte caracteristică. Cuvîntul labarum cu sensul de „grand serpent“ era nu numaĭ dacic, dar și tracic în genere, de óră-ce se păstréză la Albanesĭ sub forma ĭuliber, trecênd la înțelesul de curcubeŭ: „*vλιbέρ* = eine Art Schlange“ (Hahn, Alb. Stud., Wtb. 138). Acest albanes ĭuliber presupune o formă tracică cu vocalismul scăḑut: lubar.

v. *Curcubeŭ*.

Forma cea curat dacică a cuvîntuluĭ ni s'a transmis prin intermediul latinuluĭ labarum, adică làbarum, italienesce làbaro, cu tonul pe prima silabă. Din làbarum Românĭĭ trebuiaŭ neapĕrat să facă làur, după cum din

fàbrum s'a făcut fàur, din tabànum — tăùn, din labrùsca — lăurùșcă, din hellèborum — alèur etc.

Așa dară termenul nostru poporan cel compus laur-*bălaur* nu însemnéză alt ce-va decât „dragon doré“ saŭ „dragon jaune.“

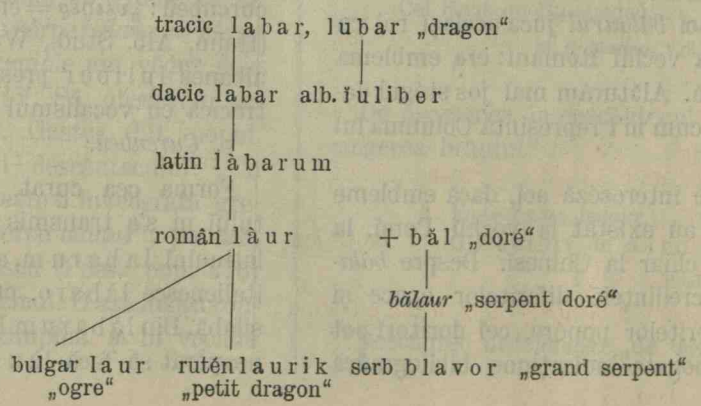
Finalul în *bălaur* nu este un sufix, ci o compositiune: băl-laur „flavus serpens“, care după ce s'a aglutinat pe deplin în *bălaur*, anticul laur „serpens“ s'a maĭ repetat apoĭ la început în formula cea sacramentală a descântecelor poporane.

Să se observe că pe laur „dragon“ Românii l'aŭ transmis Bulgarilor, la carĭ în dialectul dela Prilép el se aude în locutiunea proverbială „к'ола лá'уρ іадит = ca un laur mănâncă„ „il avale comme un ogre“ (Stoilov în Периодическо списание t. IX, 1894 p. 819).

Este și maĭ interesantă trecerea românuluĭ laur „dragon“ la Rutenĭ, carĭ aŭ format din el deminutivul raulik = laurik cu sensul de „limaçon“, literal „petit dragon, dragonneau.“ Spirala melculuĭ aseměnându'l cu un șérpe încolăcit, nemțesce el se chiamă „Schnecke“, acelașĭ cuvînt cu englesul snake „șérpe“ și cu scandinavul snâkr „șérpe“, ca și când am dice „șerpuleț“ saŭ „șerpușor“. La acéstă asociațiune de ideĭ maĭ adăugându-se córnele melculuĭ, córne din causa cărora Românĭĭ îl numesc „bourel“, adecă „taurillon“, se nasce o nouă metaforă de „serpent à cornes“, tocmaĭ noțiunea de „dragon“. Ast-fel ruténul raulik = laurik, ca deminutiv din vechĭul român laur „dragon“, se justifică pe deplin. Forma laurik, „лавpик“, există pînă astădĭ la Rutenĭ în graĭu alăturea cu metateticul raulik, „равлик“ (Zelechowski, Ruth. Wtb. I, 395), ĭar nu este nicĭ de cum o formă ipotetică. Cuvîntul, dintre toțĭ Slaviĭ, se găsesce numaĭ la Rutenĭ, și nu i s'a aflat pînă acum nicĭ o etimologiă seriósă, căcĭ acea din slavicul „ry creuser“ (Miklosich, Etym. Wtb. 285) nu se împacă nicĭ cu sensul vorbeĭ, nicĭ cu fonetica.

O compositiune morfologicesce analógă cu al nostru laur-*bălaur* este ruténul raulik-paulik, epitet stereotip quasi-reduplicat al melculuĭ și care resultă dintr'o etimologiă poporană. „Lauro = Laurentius“ este un nume de botez fórte obicĭnuit la Rutenĭ. Raulik = laurik fiind considerat ca un deminutiv din acest nume de botez, poporul l'a asociat cu paulik, deminutiv din numele de botez Paul. Nascerea compositiunii este neapărat dintr'o epocă posterióră, când împrumutatul dela Românĭ laur „dragon“ perduse deja la Rutenĭ sensul seŭ cel original, căcĭ pînă atuncĭ o asemenea etimologiă poporană nu se putea nasce.

In acest mod, filiațiunile luĭ *bălaur* se reduc la următórea genealogiă:

[2].*Bălaur.*— [3].*Bălaur.* — *Coclaură.* — *Idră.*

[2]. **Bălàur** s. **balàur**, s. m. ♦ 1° homme cruel et redouté, barbe-bleue; 2° Bohémien. Ambele sensurĭ se trag de o potrivă din bălaur „dragon"; dar cel de 'ntâiŭ are în vedere natura interióră a bălaurului: cruḑimea, ĭar cel al doilea se referă la natura exterióră: solḑiĭ, căcĭ poporul ḑice în bătae de joc că pelea Ţiganuluĭ lucesce ca și când ar avé solḑĭ.

1° *Bălaur* „homme cruel":

Balada „Vulcan":

A 'nviat ghĭaurul,
El este *balaurul*...

(G. D. T., Poes. pop. 557)

Dionisie Eclesiarhul, Hronograf (Papiŭ, Monum. II. p. 210): „...slăbind (Pasvandu) au crepat ca un câine spurcat, scăpând ţéra și Domniĭ de acest *bălaur* mare. Așa știe Dumnezeŭ birui pre ceĭ puternicĭ, că pe acest *bălaur* nu l'au putut birui oștile turcești împărătești, ĭar o bubă l'au biruit..."

2°. *Bălaur* „Bohémien":

Basmul „Ţiganul cu treĭ suflete" (D. Stăncescu, Basme p. 303):

„Ţiganuluĭ ĭĭ zîmbi mustéţa.

„ — Iacă prilejul! ḑise el.

„Intră colo ţanţoș în curte și ḑise rudelor care plângeaŭ și se văietaŭ după mort:

„ — Ce'mĭ daţĭ, măĭ, să înviez pe mortul?

„ — Fugĭ d'aci, *bălaure,* ĭĭ respunse omul, că daŭ d'a-asvîrlita cu tine...."

Alexandri, Iașiĭ în carnaval, act. II sc. 5:

„Lunătescu (către lăutar): Cântă cu suflet, *bălaure*!

„Alecu (mănios): Cine dracu aŭ adus cĭórele aeste?..."

Ibid., act. III sc. 8: „Măĭ, *bălaure,* cântă ţiitura, dar pe gâtul scripceĭ..."

Basmul „Voĭnicul cel cu cartea în mână" (Ispirescu, Legende p. 109): „Tocmaĭ pe când părerea de reŭ îl ajunsese și maĭ și, decât pînă aci, eraŭ trecênd printr'o pădure mare și désă. D'o dată auḑi nisce *bălaurĭ* de lăutarĭ trăgênd din vioră de gândĭaĭ că mănâncă foc..", unde epitetul de *bălaur*, printr'o asociaţiune de ideĭ secundară, trece la noţiunea cea mitologică despre limbile de foc ale bălaurilor.

v. [1].*Bălaur.* — *Ţigan.*

[3]. **Bălàur** s. **Balàur**, s. m.; Dracon: 1°. n. pr. pers.; 2°. n. pr. top.

Ca nume personal bărbătesc, *Bălaur* figuréză în vechĭul pomelnic al mitropolieĭ din Bucurescĭ (Venelin, Gramaty p. 342). La 1527 în Ţéra-Românéscă era mare-logofĕt *Balaur* (Arch. Stat., M-rea Căldărușanĭ, pach. 51 No. 4). La 1665, între ţeranii mănăstirii Hurezul: „*Bălaur* cu fiĭu-său Mătеĭu" (Cod. MSS. în Arch. Stat. din Buc. f. 64 a). La 1729 între moșneni din Oltenia: „*Bălaur* cu nepotu-său Costandin și cu cetașiĭ lor" (ibid. f. 569 b.). Pe la 1330, fratele ţaruluĭ bulgăresc Mihail purta numele Belaur; și d. C. Jireček (Gesch. d. Bulg. 381) se 'ntrébă: nu cum-va să fie cuvîntul românesc bălaur?

Ca nume propriŭ topic, unele localităţĭ, și maĭ ales înălţimĭ, pórtă numele *Bălaur*, bună-óră délul *Bălaur* în Tutova (Condrea, Dict. Geogr. 17), muntele *Bălaur* și délul Bălăurel în Buzeŭ (Iorgulescu, Dict. 18, 29) etc.

A. Odobescu, Scrierĭ II, 186: „Când feciorul de împĕrat trecea pe délul *Balauruluĭ* d'a-stânga Slăniculuĭ, leghióna cea înfricoșată, cu o falcă în cer și cu alta în pământ,

Şerpóica cu solḑiĭ verḑĭ,
Să n'o veḑĭ,
Să n'o viseḑĭ,

de grabă se svărcolĭa, se pitula şi se afunda pînă la gurile ĭaduluĭ, ca să n'o véḑă vitézul vînător...“

v. [1].[2]. *Bălaur.*

Bălàură s. **Balàură**, s. f.; t. de Myth. pop.: dragonne, femelle du dragon. — v. [1]. *Bălaur.*

Bâlă. — v. *Băl.*

Bălăbàn s. **balabàn** (plur. *bălăbanĭ*, *balabanĭ*), s. m.; t. de Zool.: Falco subbuteo, Falco albus, hobereau. Un fel de şoĭm mic, dar fórte reŭ şi îndrăsneţ.

Cantemir, Ist. ieroglif. (MSS. în Acad. Rom. p. 16), enumĕră păserile rapacĭ: „precum ĭaste brehnacé, şoimul, uleul, cucunozul, coruĭul, hîrăţul, *bălăbanul*..“

Cuvîntul *bălăban* ca nume de pasere s'a păstrat într'un joc copilăresc din Ialomiţa: „cu fie-care vorbă arătând la unul din ceĭ adunaţĭ: una-lana, ş'o drăgana, ş'o păchiţa, măgăriţa, lanţura, parţura, corcodel, lişiţa, *balaban*...“ Th. Theodorescu, c. Lupşanu).

Se póte ḑice cu siguranţă ca *bălăban* ne-a rĕmas moştenire dela Cumanĭ. In limba cumanică (Kuun, Codex Cumanicus p. 300): b a l a b a n „falco“. Cuvîntul însă trebuĭa să fi fost comun diferitelor dialecte turanice, de óră-ce îl aŭ şi Turcĭĭ: „b a l a b a n, nom d'un épervier ou faucon blanc à tête épaisse“ (Barbier de Meynard). Apoĭ dela Tătarĭ l'aŭ căpĕtat Ruşiĭ: БАЛАБАНЪ, cu acelaşĭ sens saŭ cu cel apropiat de „falco lanarius“, pe când la Polonĭ el a rĕmas numaĭ cu sensul derivat de hărţăgos saŭ bătăuş: „b a l a b a n — ein Eisenfresser, Bramarbas; b a ł a b a ń s k i = eisenfresserisch“ (Linde).

v. [2]. *Balaban.* — *Bălăbănesc.* — *Bălăbănos.* — *Blende.* — *Coruĭu.* — *Şoĭm*....

[2]. **Bălăbàn** s. **Balabàn** (plur. *Bălăbănescĭ*), s. m.; nom propre de famille qui correspond au français Hobereau. Fie ca poreclă personală, fie ca nume de ném, *Bălăban* e destul de rĕspândit în România, însemnând literalmente „Şoĭman“ saŭ „Şoĭmulén“, fie ca voĭnic, fie cu o nuanţă ironică de voĭnicos.

Balada bucovinénă „Ioviţă“:

Balaban şi cu Ioviţă
Ce'ĭ este nepot de viţă
Şi fecior de Novăciţă!
Şi nepotul seŭ Ioviţă
Bea paharul neurat,
Sta la masă ne'nbiat;
Iară moşul *Balaban*,
C a r e ' l bun de ĭartagan,
Spre Ioviţă se 'ntorcea
Şi din gur'aşa 'i ḑicea....

şi maĭ jos:

Veniĭa Turcii ca plóia,
Tătarĭ ca nisipul
De-acoperĭaŭ pămîntul;
Iar v o ĭ n i c u l *Balaban*,
Care'ĭ bun de ĭartagan,
De nime nu se temea:
Vie! vie! tot ḑicea...

(Marian, Poes. pop. I, 72, 84)

Balada „Novac şi *Balaban*“, versiunea munténă:

Balaban se năcăjĭa,
Mâna 'n buzunar băga,
Buzduganul că scotea,
In voĭnic că'l îndrepta:
Mergea pe cer văjăind,
Ca sfete Petre trăsnind...

(Ţara nouă 1887 p. 125)

Cântec satiric din Moldova:

Şi spre sat aŭ apucat,
Şi la crîşm'aŭ alergat:
— Măĭ Ióne *Balabane*,
Scól' de-aprinde-o luminare,
Dă'mĭ rachiŭ de cinci parale...

(Sevastos, Cânt. mold. 318)

A se vedé varianta bucovinénă la S. F. Marian (Col. l. Tr. 1882 p. 153).

Despre un *Balaban* din timpul luĭ Duca-vodă, aşeḑat de'ntâiŭ în Moldova şi apoĭ dus cu negoţ la Lemberg în Galiţia, unde a ajuns milionar, vorbesc Nicolae Costin (Letop. II p. 37) şi Ion Neculcé ibid. p. 246): „Alexie *Balaban*, neguţitorul cel mare, carele aŭ avut şi câte-va bude în ţara Moldoveĭ maĭ nainte...“

Dar familia cea mare boierésc㠄 *Bălăban*, trecută tot din Moldova în Polonia, era în secolul XVI: „*Balaban*, Geschlechtsname einer berühmten adelichen Familie im Lembergischen“ (Linde). Zubrzycki (Kronika Lwowa p. 172) arată că un *Balaban* trăia în Galiţia pe la 1432, ĭar un altul pe la 1461. Cuvîntul fiind de origine tătărésc㠄, nu urméză că aceĭ *Bălăbanĭ* să fi fost Moldoveni, ba nicĭ măcar ném unul cu altul, şi 'n orĭ-ce cas eĭ nu aveaŭ a face cu familia curat moldovenésc㠄 *Bălăban*, din care era episcopul din Lemberg Arsenie *Balaban* şi fiĭul seŭ, episcop ortodox tot la Lemberg, Gedeon *Balaban*, după care cât p'aci era să-ĭ urmeze pe scaunul episcopal nepotul seŭ Isaia *Balaban* (Zubrzycki, op. cit. 238), astfel că *Bălăbăneschiĭ* eraŭ să devină un fel de dinastiă bisericésc㠄, toţĭ ómenĭ ambiţioşĭ, violenţĭ, ĭubitorĭ de femeĭ şi de vînătóre, maĭ mult soldaţĭ decât călugărĭ (cfr. Zegota Pauli, Starożytnosci galicyjskie, p. 41 — 3). „In genere — ḑice Wiszniewski (Historya literatury polskiéj t. 8 p. 267)— învecinata biserică moldovenésc㠄, care era la mijloc între Polonia şi între Turcogrecia, exercită nu o mică înriurire asupra bisericeĭ rusescĭ din Polonia: atât Movilă precum şi *Balaban* aŭ fost Moldoveni.“ *Bălăbăneschiĭ* se aşeḑară în Galiţia de pe la 1520—30, grămădind o mare avuţiă, devenind nobilĭ poloni şi câştigând atâta putere politică, încât la 1549 Arsenie *Balaban* a apucat aşa ḑicênd cu d'a-sila scaunul episcopal din Lemberg, şi tot cu d'a-sila, contra tuturor adversarilor, şi-l'a apropriat apoĭ Gedeon *Balaban*. Despre unul din aceştĭ *Bălăbăneschĭ* contimpuranul Paprocki (ap. Linde, ad voc.) ḑice: „Ion *Balaban* nu aude, nu vorbesce, dar e un mare vitéz“. Se vede că îndrăsnéla, ereditară în acéstă familiă, procurase strămoşuluĭ lor porecla de *Bălăban*, adecă „şoim“.

După numele personal *Bălăban*, un sat în Tutova se chiamă Bălăbănescĭ.

Intr'o descriere a „moşiilor din Moldova“ de pe la 1850 (Codrescu, Bucĭumul 1875 p. 89): „Bălăbănesciĭ, la ţinutul Tutoveĭ, ocolul Tîrguluĭ, moşie cu părţĭ şi răḑeşésc㠄, în care moşie are parte şi d-luĭ slugerul Vasile Chiru, care face schimb cu câţĭ-va răḑeşĭ de acolo, anume capitanul Constantin, polcovnicul Nicolaĭ *Balaban*, capitanul Dimitrie Taşcă şi preotul Scarlat *Balaban*...“

Sînt şi localităţĭ numite d'a-dreptul *Bălăban*, între carĭ un munte în districtul Buzeŭ (Iorgulescu, Dicţ. geogr. 18), o movilă în Ialomiţa (Frunḑescu) etc.

v. [1]*Bălăban*. — *Bălăbănesc*.

Bălăbănélă (pl. *bălăbănelĭ*), s. f.; état de celui qui se démène en luttant. Sinonim cu bălăbănire, care însă exprimă acţiune, ĭar nu stare, şi cu

substantivul bălăbănit. Degĭabă atâta *bàlăbănélă* saŭ bălăbănit, tot nu veĭ isbuti a scăpa. Privĭam *bălăbănéla* saŭ bălăbănitul şóreceluĭ de a rumpe gratiile curseĭ.

v. *Bălăbănesc.*

Bălăbănèsc (*bălăbănit, bălăbănire*), vb.; ne pas rester tranquille, se démener, faire des efforts en luttant, lutter contre quelqu'un qui est plus fort, s'acharner à résister. Se aude numaĭ sub forma reflexivă: a se *bălăbăni.*

Laurian-Massim: „a se *bălăbăni*=a se lupta cu ce-va mare şi greŭ, a se lupta cu ce-va maĭ pe sus de puterile sale: copilul se *bălăbăn'a* cu un petroĭu de cincĭ ocà".

Constantin Golescu, Călătoria 1826 p. 99: „nu ne face cinste să înşiruim pricinile, pentru care unele sate şi uniĭ din scutelnicĭ şi poslujnicĭ oareş-ce să *bălăbănesc* în lume..."

A. Pann, I, 140:

Aşa, cinstite părinte, staŭ şi mĕ mir ce să fac!
Că'n loc să'mĭ mérgă 'nainte, îmĭ sporesce ca la rac:
Nu pociu de loc să leg douĕ, c'una mĕ *bălăbănesc,*
Maĭ mĕ rup, şi mĕ sparg încă, în loc să mĕ maĭ cârpesc...

Jipescu, Opincaru p. 16: „să se maĭ *bălăbănéscă* ţĕranu 'n umbletili dreptăţi, ali adevĕruluĭ şi ali munci sterpe..."

Basmul „Coman Vînătorul" (Col. l. Tr. 1882 p. 473): „Se sbătea strigóĭca şi se frămînta ca să scape din laţ, cât un lucru mare. Duduĭa pămîntul şi se cutremura prejmetele de trântiturile eĭ, silindu-se să scape de mórte. Dară Coman, încordându'şĭ tóte puterile, ţinu, şi ţinu bine, ochĭul ce făcuse cu bicĭul în care era vîrît capul strigóĭceĭ. Se *bălăbăniră* eĭ, se smucĭa dînsa, Coman n'o slăbi nicĭ în ruptul capuluĭ..."

Basmul „Voĭnicul cel fără de tată" (Ispirescu, Legende p. 121): „Câte-va ḑile se *bălăbăni* ea aşa cu valurile apelor..."

Cuvîntul vine dela bălăban „faucon" şi însemnéză literalmente: a nu se lăsa în luptă, a înfrunta chiar o putere maĭ mare, a se purta ca un şoĭm.

Cihac (II, 5) confundă pe *bălăbănesc* cu bălălăesc şi cu bănănăesc, traducênd pe câte trele prin „balancer, brandiller, brimbaler" şi trăgêndu-le de o potrivă din ruténul valandati „brandiller, aller nonchalamment". O asemenea etimologiă n'are trebuinţă de a maĭ fi combătută.

v. [1]·*Bălăban.* — *Bălăbănos.* — *Bălălăesc.* — *Bălăbun.*

Bălăbănèscĭ. — v. [2]·*Bălăban.*

Bălăbănire } .— v. *Bălăbănesc.* —
[1.2]·**Bălăbănit** } *Bălăbănélă.*

Bălăbănòs, -òsă, adj.; ayant une expression offensive, ensanglanté, cruel, en parlant des yeux. Ochiĭ *bălăbănoşĭ,* privirea *bălăbănósă*=ca la un bălăban, ca la un şoĭm gata de a sfăşia victima.

Jipescu, Opincaru p. 94: „pĕru aspru, nedărăcit, şi 'ntr'una stă vălvoĭu; ochi *bălăbănoşĭ,* gogonaţĭ, şi roşiţĭ dĕ neodină or dĕ rĕutate..."

v. [1]·*Bălăban.*

Bălăbùn, adj. m.; „bavard, babillard, diseur de riens" (Pontbriant). Cuvîntul se găsesce numaĭ la Pontbriant, de'mpreună cu derivatele:

a) bălăbunélă „bavardage, caquetage, verbiage, commérage";

b) bălăbunesc „1°. bavarder, babiller, dire des fadaises; 2°. se tourner et se retourner dans son lit sans pouvoir dormir“;

c) bălăbunire „action de bavarder, de babiller, de caqueter“;

d) bălăbunitor „bavard, babillard, diseur de riens“.

Pontbriant trage pe *bălăbun* din балабонить, un cuvînt care există în adevĕr cu acelaşi sens în limba ruséscă; dar întrebarea este: există óre în adevĕr *bălăbun* la Românĭ? Laurian şi Massim (Gloss. 46) afirmă că dînşiĭ: „nicĭ l'aŭ aflat, nicĭ l'aŭ auḑit unde-va“. Eŭ însumĭ am putut constata că în Bucurescĭ o familiă pórtă numele *Bălabun*, însă numaĭ atâta. Cât se atinge de sensul „se tourner et se retourner dans son lit sans pouvoir dormir“, acesta aparţine învederat cuvîntuluĭ bălăbănesc: „a se bălăbăni cu somnul“, pe care Pontbriant nu'l cunósce.

v. [1] *Rus.*

Bălăbunélă
Bălăbunèsc
Bălăbunire
Bălăbunitòr
— v. *Bălăbun.*

Bălăcărèsc (*bălăcărit, bălăcărire*), vb.; gargouiller, dire ou faire des saletés, „baver = souiller par d'indignes paroles“ (Littré). Lexicon Budan: „Mĕ *bălăcăresc* = vorbesc spurcăcĭunĭ; spurce, obscoene loquor. Bălăcăritură saŭ bălăcărià = obscoenum dictum, spurciloquium“. Laurian-Massim: „Precât scim noĭ din câte am auḑit din gura poporuluĭ, acest verb însémnă: a umbla cu mâna saŭ cu cĭocul prin apă, şi maĭ ales prin apă necurată şi tinósă, prin tină, prin noroĭu: veḑĭ cum raţele *bălăcăresc* prin lac; nu lăsa copilul să *bălăcăréscă* în cófa cu apă“.

„A se *bălăcări* = a se certa cu vorbe próste; de ex.: eĭ se *bălăcăresc* ca Ţiganiĭ“ (R. Simu, Trans., c. Orlat).

Este învederat că acest cuvînt n'are a face cu rusul балагурить „jaser“ (Cihac), nicĭ cu italianul baloccare „tromper par des promesses“ (Lex. Bud.), ci este o formaţiune curat românéscă din bală „bave“, după cum aŭ observat'o deja Laurian-Massim, carĭ însă n'aŭ explicat elementul sufixal.

Bălăcăresc nu vine d'a-dreptul din bală, ci din derivatul bălăcesc, de unde s'a născut de'ntâĭu substantivul bălăcărià prin sufixul cel pejorativ -rià (= ar + ià), propriŭ tuturor dialectelor romanice, şi apoĭ de acolo verbul *bălăcăresc.*

v. *Băbărià.* — *Jucărià.*

Laurian-Massim se 'nşélă când înrudesc 'pe bălăcesc şi pe *bălăcăresc* cu balegă, despre a căruĭ origine curat turanică noĭ am vorbit la locul seŭ.

v. *Baligă.* — *Bălăcesc.*

Bălăcărià (plur. *bălăcărĭ*), s. f.; dévergondage, langage obscène, injure sale. Lex. Bud.: „Bălăcăritură saŭ *bălăcărià* = obscoenum dictum, spurciloquium“.

v. *Bălăcăresc.*

Bălăcărire
Bălăcărit
.— v. *Bălăcăresc.*

Bălăcăritòr, -óre, s. et adj.; „diseur d'obscénités, d'injures sales“ (Pontbriant).

v. *Bălăcăresc.*

Bălăcăritùră. — v. *Bălăcărià.*

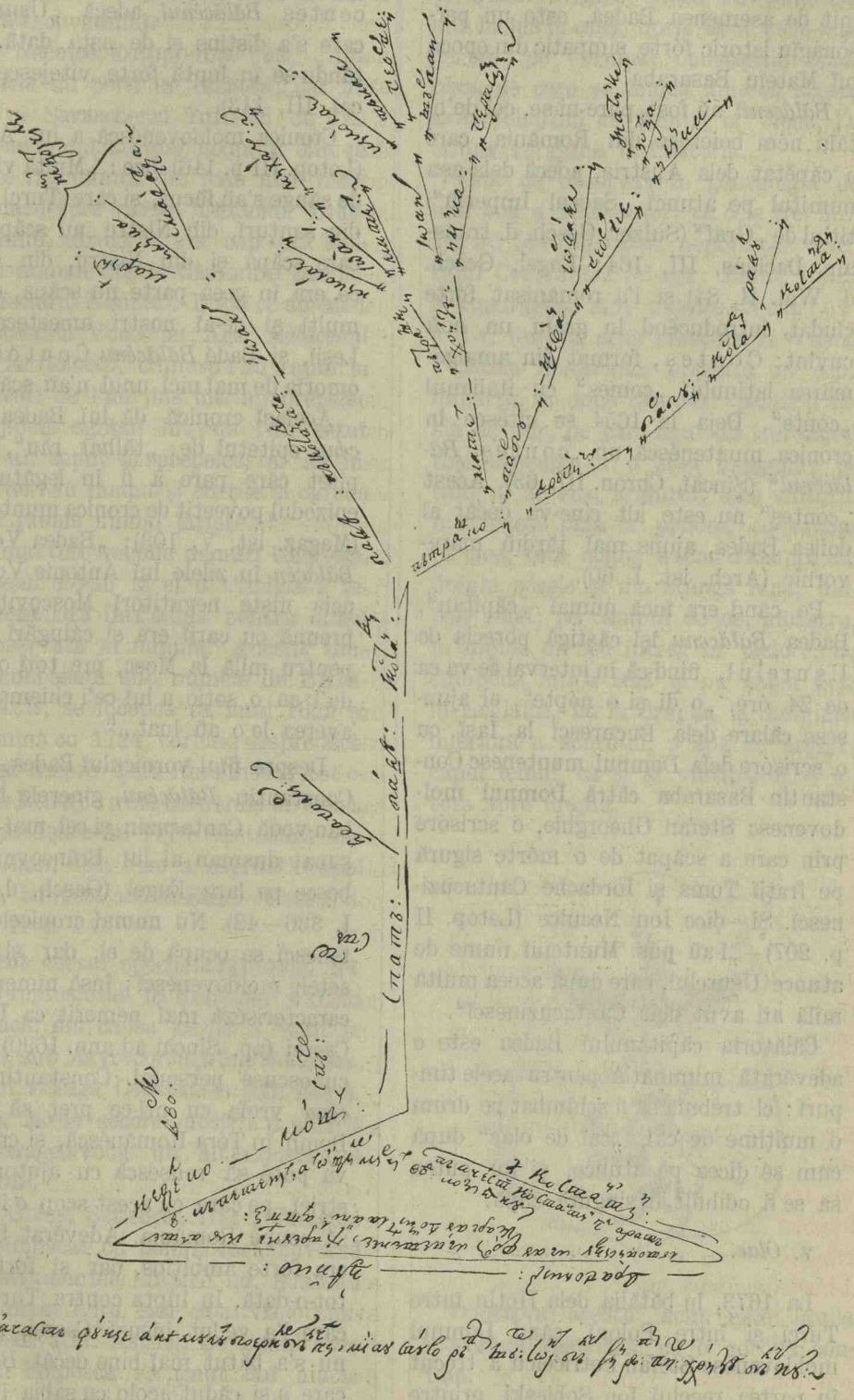
Bălăcénu (plur. *Bălăcenĭ*), n. pr. pers. m.; ancienne famille noble valaque. *Bălăcén* însemnéză „om dela Bălaciu". *Bălăcenĭ* îşĭ trag originea anume din satul Bălaciu în Teleorman şi n'aŭ a face de loc cu Transilvania, de unde ar fi dispuşĭ a'ĭ aduce şi pe dînşiĭ partisanĭ fantasmagorieĭ despre descălecarea Românilor din Făgăraş.

Amicul meŭ d. St. Grecénu mĭ-a pus la dispoziţiune o genealogiă a *Bălăcenilor*, scrisă cam pe timpul Zavereĭ de către episcopul Iosif Argeşiul, carele ḑice acolo: „Acéstă funiă a némuluĭ boerilor *Bălăcenĭ* mi-au spus'o răposatul şătrar Ioan *Bălăcénul* sin răposatuluĭ pitar Hrizé *Bălăcénu*". Genealogia în cestiune saŭ „funiă a némuluĭ" este atât de interesantă, nu numaĭ prin cuprins, dar chĭar şi prin formă, încât noĭ nu ne sfiim a o reproduce maĭ jos în fac-simile.

După acéstă genealogiă, întemeiată pe documente de familiă, punctul de plecare al *Bălăcenilor* este un Constantin: „pă acest Costantin îl arată létopiseţu că au fost căpetenie înpreună cu alte 2 căpeteniĭ aĭ oştilor Mirciĭ-vodă Coziianul, care aŭ domnit la anul 1387". Ce fel de létopiseţ? — nu scim. Fiĭul luĭ Constantin se numĭa Dragomir; fiĭul acestuĭa purta de tot neobicĭnuitul nume de Gĭaĭcu, asupra căruĭa cată să ne oprim o clipă.

Gĭaĭcu *Bălăcénu* fiind numaĭ a doua generaţiune după fundatorul Constantin, cată să fi trăit puţin după anul 1400. In dialectul bulgăresc din Dĭulgher, în care ne întimpină unele elemente lexice curat românescĭ fórte interesante, bună-óră kal „cheval" în loc de bulgarul konĭ, saŭ mînţ „raison" pentru bulgarul um, învederat din pluralul român minţĭ (de exemplu în: bagă'ţĭ minţile în cap, ĭ-aŭ furat minţile etc.) — în acel dialect gĭaĭcu (ѧікꙋ), cu finalul *-u* cel flexionar românesc, vrea să ḑică „prêtre", „свѣщенникъ" (Сборникъ t. XI p. 185). Noĭ ne credem a fi în drept de a conchide de aci, cumcă în graĭul românesc din Muntenia de pe la 1400 cuvîntul gĭaĭcu însemna popă. Albanesce se aude de asemenea în dialectul din Scutarĭ gĭacue „cleric" (G. Meyer, Etym. Wtb. d. alb. Spr. 80). Forma românéscă gĭaĭcu şi acea albanesă gĭacue s'aŭ desvoltat ambele printr'acelaşĭ fonetism *gĭ* = *di*, dar fie-care pe o cale independinte, din termenul grec eclesiastic διάκονος, διάκος „diacre", de unde — printr'un alt fonetism şi cu o altă nuanţă de sens — s'aŭ născut polonul şi bohemul żak „écolier, étudiant" (Linde). Genealogia *Bălăcenilor* ne restituă ast-fel o vorbă perdută din graĭu, dar tot-o-dată prin acéstă vorbă se confirmă până la un punct porţiunea cea veche din acéstă genealogiă, de vreme ce un nume ca Gĭaĭcu nu putea să fi fost inventat saŭ imaginat. Gĭacu *Bălăcénu* se traduce prin: „Popă *Bălăcénu*". Fost'a el popă în realitate saŭ numaĭ prin poreclă? acésta este o cestiune secundară.

Fiĭul luĭ Gĭaĭcu se chiăma Nedelcu, formă slavică pentru numele „Dominic", şi avea boieria de vornic. După cercetările d-luĭ St. Grecénu, acest vornic Nedelcu cu soţia sa Ana aŭ fundat în Bucurescĭ biserica Sf. Gheorghe-vechĭu la anul 1492, ĭar portretele amînduror soţilor s'ar fi aflând la mănăstirea Tisména. Fiĭul luĭ Nedelcu şi nepotul seŭ, Moşul şi Spata, aŭ fost de o potrivă spătarĭ. Spata a avut doĭ fiĭ: pe Dragomir şi pe Badea. Posteritatea celuĭ de 'ntâĭu e lăsată la o parte, ca ce-va necunoscut, şi genealogia urméză înainte numaĭ cu linia

luĭ Badea, al căruĭa nepot de fiĭu, numit de asemenea Badea, este un personagĭu istoric fórte simpatic din epoca luĭ Mateĭu Basaraba.

Bălăceníĭ aŭ fost, pare-ni-se, cel de'ntâĭu ném boieresc din România, care a căpĕtat dela Austria, adecă dela așa numitul pe atunceĭ „Sacrul Imperiŭ“, titlul de „Graf“ (Sulzer, Gesch. d. transalp. Daciens, III, 164; Engel, Gesch. d. Wal. II, 84) și l'a românisat fórte ciudat, întroducênd în graĭu un noŭ cuvînt: Conteș, format din amalgamarea latinuluĭ „comes“ cu italianul „conte“. Deja la 1654 se citesce în cronica muntenéscă un „conteș *Bălăcénul*“ (Șincaĭ, Chron. III, 63). Acest „conteș“ nu este alt cine-va decât al doilea Badea, ajuns maĭ târdiŭ marevornic (Arch. ist. I. 60).

Pe când era încă numaĭ „căpitan“, Badea *Bălăcenu* își căștigă porecla de Ușurelul, fiind-că în interval ce-va ca de 24 óre, „o ḑi și o nópte“, el ajunsese călare dela Bucurescĭ la Iași cu o scrisóre dela Domnul muntenesc Constantin Basaraba cătră Domnul moldovenesc Stefan Gheorghie, o scrisóre prin care a scăpat de o mórte sigură pe fraţiĭ Toma și Iordache Cantacuzinescĭ. Și—ḑice Ion Neculce (Letop. II p. 207)—„ĭ-aŭ pus Muntenii nume de atunce Ușurelul, care după aceea multă milă aŭ avut dela Cantacuzinescĭ“.

Călătoria căpitanuluĭ Badea este o adevĕrată minunăţiă pentru acele timpurĭ: el trebuĭa să fi schimbat pe drum o mulţime de caĭ, „caĭ de olac“ după cum se ḑicea pe atunce, și nu putea să se fi odihnit o singură clipă.

v. *Olac.*

La 1673, în bătălia dela Hotin între Turcĭ și între Poloni, când Domnul moldovenesc Stefan Petriceĭcu a trecut în partea regeluĭ Ion Sobieski, printre mulţĭ boierĭ moldovenĭ era și Munténul conteș *Bălăcénul*, adecă „Ușurelul“, care s'a distins și de astă dată, purtându-se în luptă fórte vitejesce (Șincaĭ, III, 113).

Cronica moldovenéscă a luĭ Amiras (Letop. III p. 146) ḑice: „Multă vărsare de sânge s'aŭ făcut, și care [Turc] scăpa din șanţurĭ, din Nistru nu scăpa, ĭar care scăpa și din Nistru, din oastea ce era în ceea parte nu scăpa, că era mulţĭ și de-aĭ noștri amestecaţĭ cu Leșiĭ, și Badé *Bălăcénu* Contoș, de'l omorĭa de maĭ nicĭ unul n'aŭ scăpat...“

Aceĭașĭ cronică dă luĭ Badea *Bălăcénu* epitetul de: „tălhar răŭ“, un epitet care pare a fi în legătură cu epizodul povestit de cronica muntenéscă (Magaz. ist. V, 103): „Badea Vornicul *Bălăcén* în zilele luĭ Antonie Vodă aŭ ucis niște neguţitorĭ Moscoviţĭ, împreună cu carii era și călugărĭ merșĭ pentru milă la Mosc, pre toţĭ omorîndu'ĭ cu o soţie a luĭ ce'l chiema Buta, averea le o aŭ luat...“

Despre fiĭul vorniculuĭ Badea, vel-aga Constantin *Bălăcénu*, ginerele luĭ Șerban-vodă Cantacuzin și cel maĭ învierșunat dușman al luĭ Brâncovan, vorbesce pe larg Engel (Gesch. d. Wall. I, 336—42). Nu numaĭ cronicele muntenescĭ se ocupă de el, dar și letopisețele moldovenescĭ; însă nimenea nu'l caracteriséză maĭ nemerit ca Ungurul Cserei (ap. Șincai ad ann. 1690), care 'l cunoscuse personal. Constantin *Bălăcénu* vroĭa cu orĭ-ce preţ să ajungă Domn în Ţéra-Românéscă, și credea că va puté să reușéscă cu ajutorul Austrieĭ, pe care cu acest scop o îndemna să ocupe România. Adevĕrat boier, el era fórte ambiţios, dar și fórte vitéz tot-o-dată. In lupta contra Turcilor, în care l'a vĕḑut însuși Cserei, neminea nu s'a bătut maĭ bine decât *Bălăcénu*, care a și căḑut acolo cu sabia în mână,

şi numaĭ mort a încăput apoĭ în mânile Brâncovanuluĭ.

Ion Neculce, Letop. II p. 262: „Aga *Bălăcénu* aŭ perit în războĭu; dar aŭ perit şi Sarascherul Turcesc, că l'aŭ lovit un glonţ tocmaĭ în gură. Zic că la acel războĭu să fie fost maĭ mult izbânda despre partea Căzacilor Brâncovanuluĭ, cărora le era cap un Moldovan anume Costin Căpitanul de Focşanĭ fecĭorul Nenuluĭ. După ce aŭ aflat Brâncovanul Vodă pe Aga *Bălăcénul* mort în războĭu, trimesu-ĭ-aŭ capul la Bucureştĭ de l'aŭ pus într'un prepeléc în mijlocul ogrăzĭĭ luĭ, de ĭ-aŭ şezut vr'un an capul în prepeléc, şi aŭ învăţat de ĭ-aŭ răsipit şi curţile şi ograda de aŭ rămas numaĭ jăriştе...“

Ca maĭ tóte vechile némurĭ boierescĭ, *Bălăceniĭ* aveaŭ şi eĭ o Cronică a ţereĭ, compilată într'adins pentru dînşiĭ şi conservată în familiă. Acéstă Cronică, cunoscută sub numele de Bălăcenéscă, se începea cu anul 1629 şi se terminà cu 1724, vorbind despre Moldova şi despre Ţéra-Românéscă tot-odată. O Bălăcéncă, care trăia la Viena, a împărtăşit'o la 1770 vestituluĭ Samuil Clain, dela care a căpĕtat'o apoĭ Şincaĭ, ĭar dela acesta Engel (Gesch. d. Wall. II p. 84).

In tot cursul epoceĭ fanariotice, *Bălăceniĭ* represintaŭ în România politica austriacă, din causa căriĭa a perit în tortură sub Mavrocordaţĭ Ion *Bălăcénu*, fiĭul luĭ vel-agă Constantin (cfr. Engel, II, 12), ĭar în secolul nostru a suferit sub Caragea-vodă un alt Constantin *Bălăcénu*.

Ion Ghica, Scrisórea III: „(Caragea) era neîmpăcat cu boierĭĭ carĭ, nevoind a fi instrumentele hrăpirĭĭ luĭ, ĭĭ făceaŭ vre-o împotrivire, saŭ chiar vre-o simplă observaţiă. Ast-fel, pe Banul Constantin Filipescu l'a ţinut doĭ anĭ la moşie, la Bucov, cu pază de Arnăuţĭ; pe Banul Grigore Ghica l'a ţinut doĭ anĭ închis în casă, oprit de a vedé faţă de om; pe Vornicul Constantin *Bălăcénu*, de care se temea fiind-că acesta avea relaţiunĭ de familiă la Viena, l'a trimis surghĭun la Castoria...“

Este de observat în genealogia de maĭ sus a *Bălăcenilor*, că cele treĭ fiĭce ale luĭ Ión *Bălăcénu*, nepóte ale vestituluĭ Constantin vel-agă: Maria, Ilinca şi Smaragda, sînt numite Nemţóĭcele, fiind-că eraŭ crescute la Viena.

Marca *Bălăcenilor* presintă un scut împărţit în douĕ câmpurĭ printr'o făşiă de aur, pe care figuréză treĭ săgeţĭ roşiĭ aşedate ca o stea exagonă: pe câmpul de sus, argintiŭ, este vulturul muntenesc pînă la picĭóre, cu crucea în cĭoc, tóte negre, avênd d'asupra din drépta sórele şi din stânga luna, ambele roşiĭ; pe câmpul de jos, albastru, în mijloc un leŭ întreg în picióre, cu cumpĕna într'o labă şi cu sabia gólă în cea-laltă, ĭar în drépta, la marginea inferióră a scutuluĭ, o apă de argint; capul leuluĭ, ca şi al vulturuluĭ, e întors spre drépta.

D'asupra acestuĭ scut este aquila imperială austriacă, cu o coróná contală.

Intru cât titlul de conte al *Bălăce*

nilor nu e fantastic, nu este fantastică nicĭ acéstă marcă nobilitară, care cată să le fi fost confirmată de cătră Curtea din Viena. Noĭ credem însă că emblema cea veche, curat românéscă, a *Bălăcenilor* aŭ fost numaĭ cele treĭ săgeţĭ dela mijloc, cătră carĭ eĭ îşĭ vor fi adaos apoĭ pe leul cel justiţiar, adecă cu spata şi cu cumpĕna, stând în faţa apeĭ, ceea ce pare a simbolisà puterea lor lîngă Dunăre în districtul Teleorman, şi 'n sfîrşit, maĭ tărdiŭ, ca semn de alianţă cu familia domnitóre, s'a suprapus o parte din marca Ţereĭ-Românescĭ.

Agă Constantin *Bălăcénu* este un personagĭu epic în poesia poporană. D. P. Gilorténu (Lumina pentru toţĭ, III, p. 70—72) a publicat o baladă întitulată: „Aga *Bălăcénu*“, despre care dice că a cules'o dela lăutarul Ión Ştirbu Purcel din Budescĭ, bătrân de 70 de anĭ, ĭar acesta o învĕţase în copilăriă dela tatăl seŭ lăutarul Gheorghe Ştirbu de peste Olt. Balada se începe aşa:

Pe luncile Cĭamrîuluĭ,
La poĭana mĕruluĭ,
Intre Clejanĭ
Şi 'ntre Bucşanĭ,
S'a 'ntâlnit s'a 'ntâmpinat
Doĭ Domnĭ cu douĕ oştĭ:
Da pe nume cum îĭ chiamă?
— Este Aga *Bălăcénu*
Cu Costandin Brâncovénu.
Frângea Aga *Bălăcénu*
Pe Costandin Brâncovénu.
Când fu sórele colea,
Strigă Serafim Paşa:
„Boerĭ! cine s'o afla
Şi s'o adevĕra
Să taie pe-Aga *Bălăcénu*?
Cu Bănia să'l măresc,
Cu banĭ mulţĭ să'l dăruesc“.
Nimenea nu se afla,
Nicĭ un boer s'adevĕra;
Se afla căpitan Costin,
Agăĭ *Bălăcénu* fin.
La Domniă se ducea
Şi din gură cuvînta:
„Aĭ, Dómne măria ta,
Să-mĭ dăruescĭ Bănia
Că o să-mĭ stric năşia“.
Domnul dacă auţĭa
Bănia că-ĭ juruĭa.
Atuncĭ căpitan Costin,
Agăĭ *Bălăcénu* fin,
A luĭ cal că 'ncăleca
Şi în óste se ducea...

Să se noteze concordanţa acesteĭ balade cu relaţiunea de maĭ sus a cronicaruluĭ Neculcea, după care principala causă a înfrângerĭĭ luĭ agă *Bălăcénu* a fost tocmaĭ un căpitan Costin: „Costin Căpitanul de Focşanĭ feciorul Nenuluĭ“.

Balada descrie apoĭ vitejia luĭ *Bălăcénu*:

Nu mi'şĭ taie cum se taie:
Staŭ Tătarĭ şi Turcĭ tăiaţĭ
Ca şi snopiĭ seceraţĭ...

In sfîrşit căpitanul Costin îl înşélă şi'l omóră prin trădare, de aci îĭ taiă capul şi:

La Domniă se ducea,
Sus pe scară se urca
Şi din gură cuvînta:
„Aĭ, Dómne, măria ta,
Să'mĭ dăruescĭ Bănia,
Că mi-am stricat năşia“.
Domnia dac'auţĭa
Palme la obraz punea,
La treĭ césurĭ cuvînta:
„Bată-te maĭca Precista,
Să-ţĭ dăruesc eŭ Bănia,
Că ţĭ-aĭ stricat năşia?
Tu aĭ tăĭat pe naşu-to,
Mâne 'ĭ să taĭ şi capul meŭ!“
Chip la gélat că făcea,
Capul luĭ Costin tăĭa...

Este fórte curios că într'un cântec poporan tocmaĭ din Bucovina un „Constantin *Bălăcénu*“ ne apare ca un fel de Don-Juan, care scóte fetele din minţĭ:

Costantine *Bălăcene*!
Cu dulcĭ ochĭ şi dragĭ sprâncene
Şi cu gura ca de miere,
Vin la mama de mĕ cere.
De m'a da, de nu m'a da,
Scrie 'n carte că-s a ta...
Pe ferestă m'oiŭ furà
Şi'oiŭ veni la dumĭa-ta...
Pe ferésta cea din jos,
Costantine cel frumos ;
Pe ferésta cea din faţă,
Costantine chică crétă:
Chică crétă cât un smoc,
Gura ta de busnioc ;
Chică crétă mărunţele,
Gura ta de viorele...

(Marian, Poes. pop. II, 156).

Să se observe însă că în variantul sucevén al acestuĭ cântec ne întimpină Bălăşel în loc de *Bălăcén*:

Constantine Bălăşele,
Vin' la mama de mĕ cere...

(Şezătórea 1893, p. 137).

Vom termina printr'o caracteristică generală a *Bălăcenilor*, pe care o dă un cronicar muntenesc duşman al lor: „*Bălăcénu* Costandin, acolo la Braşov şezând, ĭĭ umbla mintea luĭ ceĭa ce cu vrednicie socotĭa că este, însă se înşela ca un *Bălăcén*, că *Bălăceniĭ* totdé-una îşĭ întindea mintea după niştе părerĭ nebune, adecă după vitejiĭ“ (Magaz. istor. V p. 103). In epoca Brâncovanuluĭ, care deschide pe acea fanariotică, „vitejia“ începuse deja a fi privită ca o „părere nebună“!

v. *Boier.* — *Bălaciu.* — *Bălaş.* — *Teleorman*...

[1]**Bălăcèni.** — v. *Bălăcénu.*

[2]**Bălăcèni**, n. pr. plur. top.: ancien nom d'un village en Moldavie. In Dicţionarul geografic al districtuluĭ Bacâŭ de d-na Racoviţă (p. 111, 458), ni se spune că a treĭa parte din actualul sat Rîpile, în plasa Tazlăul-de-jos, „era numită în vechime *Bălăceniĭ*; aci se află o cetate pe drépta Trotuşuluĭ, ale cărĭĭ urme se vĕd încă şi aḑĭ. Poporul ḑice că aceste întăririĭ aŭ fost făcute în timpul resboiuluĭ dintre Nemţĭ şi Turcĭ, pe când cătanele nemţescĭ purtaŭ pĕrul făcut códă, întocmaĭ ca femeile: Nemţiĭ cu códă“. Apoĭ d-na Racoviţă ne maĭ spune că Bălăcénul se numesce un „dél în plasa Bistriţa-de-sus, de pe marginea comuneĭ Buda spre comuna Buhuş“. In lista „moşiilor din Moldova“ cam de pe la 1850 (T. Codrescu, Bucĭumul, t. I p. 89) satul *Bălăceniĭ* e pus în districtul Tutoveĭ, nu în al Bacâuluĭ. D. Radian (Judetul Bacâŭ p. 612) nu vorbesce de loc despre *Bălăceni*. Se vede a fi o încurcătură, pe care noĭ lăsăm s'o descurce alţiĭ. Numele *Bălăceni* în Moldova, ba încă „în vechime“, ar fi ce-va interesant, care s'ar explica:

saŭ prin migraţiunea vre-uneĭ ramure a familieĭ boierescĭ Bălăcénu din Muntenia;

saŭ prin faptul că numele personal Bălăciu a existat şi la Moldoveni, bună-óră în vechĭul pomelnic al mănăstirĭĭ Bistriţa din Moldova (Mss. în Acad. Rom. f. 62): „Лазара. Балача. Пжраска. Петра...“

v. *Bălaciu.* — *Bălăcénu.*

Bălăcèsc (*bălăcit*, *bălăcire*), vb.; gargouiller, patauger, patrouiller. Poienar-Aaron-Hill: „Gargouiller = a gâlgâi, a borborosi, a *bălăci*, a bulbuca, se ḑice de copiĭ micĭ carĭ se jócă în apă. — Patauger = a *bălăci* în noroĭu, a se tăvăli în noroĭu. — Patrouiller = a *bălăci* cu mânile saŭ în alt chip în apă murdară“.

Laurian-Massim: „Raţele *bălăcesc* în lac; copilul *bălăcesce* în apă; nu beţĭ apa din păhar, ci numaĭ vĕ jucaţĭ şi *bălăciţĭ* în ea; să fi vĕḑut cum băiatul se juca şi *bălăcĭa* în albiă, când l'am scăldat“.

Costinescu: „A *bălăci*=a spĕlăci, a lincări cu mâinile în apă necurată; a se muĭa, a se tăvăli în noroĭu, în glod; a se scălda, a se îmbăia făcênd nebunii“.

A. Odobescu, Scrierĭ III p. 157: „Pare că vĕd colo pe un biet vînător, bondoc şi pântecos, *bălăcind* ca vaĭ de dînsul, pe plóie şi pe slótă într'o luncă noroiósă...“

Delavrancea, Trubadurul p. 204: „copiiĭ, desculţĭ şi numaĭ în cămăşĭ gróse şi ridicate pînă la burta lor, doldoră de prune şi de mere, *bălăcĭaŭ* prin şuviţele de apă...“

Basmul „Brósca ţestósă“ (Ispirescu, Legende p. 34): „Ajungênd la marginea eleşteuluĭ, se aşedă şi el acolo jos, şi privind cu nedomerire, ĭa aşa numaĭ ca să dică şi el că face ce-va, *bălăcĭa* cu nuéua prin apă, şi făcea haz cum săriaŭ stropiĭ de apă, când o lovĭa...“

Ghicitórea despre „Luntrea“ (G. D. T., Poes. pop. 233):

Am o raţă:
Cu cĭocul *bălăcesce*,
Cu códa primitesce...

„Când raţele *bălăcesc* în apă, poporul crede că este a plóiă“ (V. Popas, Covurluĭu, c. Sloboḑia-Conachi).

Fiind-că Bulgariĭ aŭ şi eĭ verbul balakam „gargouiller“, Cihac (II, 6) afirmă că dela dînşiĭ l'aŭ luat Romînĭĭ, în loc de a constata pe vice-versa, de vreme ce bulgăresce acéstă vorbă nu are absolut nicĭ o etimologiă slavică. Laurian-Massim aŭ observat deja legătura între *bălăcesc* şi între bale; dar n'aŭ explicat elementul sufixal *-c-*. *Bălăcesc* nu vine d'a-dreptul din bale, ci din forma verbală băl, întrebuinţată maĭ mult în compusul îmbăl „salir, remplir de bave“. Din băl se formézĕ *bălăcesc* întocmaĭ ca din spĕl —spĕlăcesc, póte chĭar prin analogiă formală cu acesta din urmă, de care se apropiă şi prin sens.

v. *Bală*.—*Bălăcăresc*.—*Imbăl*.—*Spĕlăcesc*.

Bălăcéscĭ. — v. *Bălăcescu*.

Bălăcéscu (plur. *Bălăcescĭ*), n. pr. pers. m.: nom d'une famille noble valaque. Este patronimicul din numele personal Bălaciu.

La 1737 egumen al Hurezuluĭ era Dionisie *Bălăcescul* (Cond. Mss. Arch. Stat. din Buc., f. 270), care era fiĭu al „Foteĭ căpitanul *Bălăcescul*“ şi frate cu „Mariĭa jupânésa dumnéluĭ Iane Dâmbovicénul vel clucer“ (ibid. f. 560, cfr. f. 710 b).

Nu scim, dacă din aceĭaşĭ familiă era poetul Constantin *Bălăcescu* din ḑilele nóstre, cel cu:

Iea'ţĭ căcĭula, fétul meŭ...

Din patronimicul *Bălăcescu* se formézĕ prin plural numele topic Bălăcescĭ, după cum se chiamă un sat în Gorj (Frunḑescu).

v. *Bălaciu*.

Bălăcire (pl. *bălăcirĭ*), s. f.; l'infin. de bălăcesc pris comme substantif: action de gargouiller, pataugement, patrouillage. Sinonim cu bălăcélă, de care se deosebesce numaĭ prin aceea că exprimă o acţiune, ĭar nu o stare.

Costinescu: „Bălăcélă saŭ *bălăcire*=fapta d'a bălăci; spĕlătura, scăldătura migălósă a unuĭ vas în apă murdară; scăldătură nebunatecă în apă“.

Pasagĭul din A. Vlahuţă: „Ce sarbĕdă *bălăcire* într'o mlaştină de convenţiĭ şi de etichete ridicole“, la Fr. Damé: „quel triste pataugement

dans un marécage de conventions et de ridicules étiquettes".

v. *Bălăcesc.*

[1]·**Bălăcìt, -ă**; le part. passé de bălăcesc pris comme adjectif: patrouillé, gargouillé. Apă *bălăcită* de rațe. Copiĭ *bălăciți* în noroĭu.

v. *Bălăcesc.*

[2]·**Bălăcìt**, le part. passé de bălăcesc pris comme substantif: pataugement. Sinonim cu bălăcire, bălăcélă, bălăcitură: atâta *bălăcit* prin apă li s'a urît și copiilor; pré-mult *bălăcit.*

v. *Bălăcesc.*

Bălăcitùră (pl. *bălăcituri*), s. f.; pataugement. O nuanță mai deminutivă decât în sinonimiĭ bălăcire, bălăcélă, bălăcit. Spune copiilor să se lase de *bălăcitură* și să ésă din apă.

v. *Bălăcesc.*

Bălăcìța. — v. *Bălăcĭu.*

Bălăcĭùșcă, s. f.; t. famil.: boisson trouble. Se ḑice cu despreț la vin, rachiŭ saŭ altă bĕutură tulbure, literal. mente: bălăcită.

Jipescu, Opincaru p. 161: „Când să fîrșesc aci, îmĭ făcu argatu semn să ghiŭ să 'mbuc ce-va. Și hincă mĕ aflu c'o *bălăcĭușcă*, țoĭu dĕ rachiŭ în mână, să béŭ dîn plin. E! Noroc bun, hine!..."

v. *Bălăcesc.* — *-ușcă.*

Bălăièl } .— v. *Bălănel.*
Bălăică }

Bălăiélă. — v. *Bălăiesc.*

Bălăièsc (*bălăit, bălăire*), vb.; saliver, écumer de colère. Pontbriant traduce pe *bălăiesc* prin „gronder, bougonner". Laurian-Massim se 'nșélă ḑicênd că acest cuvînt nu se află decât numaĭ la Pontbriant. A *bălăi* însemnéză literalmente a scóte multe bale din gură, a spumega de mâniă saŭ de furiă.

Cronica muntenéscă din timpul luĭ Brâncovén (Magaz. ist. V p. 106): „[Radul postelnicul Golescul] mergând l'au găsit pre Haisler turburat de *bălăiă* și mănios ca pre un urs împușcat, și nicĭ cum nu se apropiă de vorba luĭ..."

Din *bălăiesc* se formézĕ substantiviĭ bălăiélă, bălăire, bălăitură, bălăit, tóte cu diferitele nuanțe ale sensuluĭ „spumegare de mâniă saŭ de furiă", și adjectivul bălăit, de exemplu: „vorbe bălăite = cu spume la gură".

La Dr. Polyzu în loc de *bălăiesc* este „bălesc = geifern, speicheln", pe care noĭ nu l'am găsit în graĭu saŭ în texturĭ.

Sufixul -ăesc în *bălăiesc* dă acestuĭ verb un caracter onomatopoetic.

v. *Bală.* — *Băluiesc.* — *-ăesc.*

Bălăiòr s. bălăòr, -óră, adj.; blond. Sinonim cu bălan și cu bălaĭu, dar maĭ desmierdător, fiind format prin sufixul deminutiv -or. Variantul maĭ obicĭnuit *bălăior* vine din bălaĭu, iar variantul maĭ rar *bălăor* din bălan, ca „bătrăor" din „bătrân", „gălbăor" din „galbĕn", „rumeor" din „rumen" etc. Se întrebuințézĕ numaĭ despre ómenĭ, și maĭ ales femininul *bălăióră* despre femeĭ, nicĭ o dată despre animale. Prin expresiunile „puĭca *bălăióră*" saŭ „căprióra *bălăióră*" se înțelege tot-d'a-una o fétă.

I. Văcărescu p. 550:

Eşti taïnic'a vieţii flóre,
Cu cosiţe *bălăióre*;
Spune-mi, draga mea, n'ascunde
Pe ce ţĕrmurĭ, pe ce unde
S'află unul care are
Cu temeiu încredinţare...

Maĭ adesea faţa *bălăióră* se însoţesce cu pĕr galben.

Balada „Păunaşul codrilor“:

Pe cel dél, pe cel colnic,
Trece o puĭcă şi'un voĭnic,
Puĭculiţa *bălăióră*
Cu cosiţa gălbióră...

Doĭnă muntenéscă:

Fóiă verde şi'o crăiţă,
Am avut d'o puĭculiţă,
Puĭculiţă *bălăióră*
Cu cosiţa gălbióră,
Dar duşmaniĭ mi-o luară...

(G. D. T., Poes. pop. 82).

Colindă muntenéscă:

O domniţă smedióră,
Copiliţă *bălăióră*
Ce nicĭ rîde, nicĭ nu jócă,
Ci plânge mórte să'şi facă,
Pĕr galben dărăpănând,
Faţă albă sgăriind...

(Ibid. 319).

Bălăior însoţit cu rumen:

Doĭna ardeléncă „Gelosia“:

D'aĭ lua o *bălăióră*,
Bălăióră, rumeióră,
Dar'ar Dumneḑeŭ să'ţi móră!...

(Bibicescu, Poes. pop. 64).

Doĭnă din Banat:

Frunḑă verde sălcióră,
Am avut o *bălăióră*
Cu numele Mărióră,
Cu ochiĭ de porumbióră
Şi cu gura rumeióră...

(Hodoş, Poes. pop. 101).

O fétă *bălăióră* este pentru Român idealul frumuseţeĭ femeieschĭ.

Doĭna „Haĭducul“:

Nu mĕ maĭ mînà la sapă,
Că pré e cu buza latĕ,
Bat'o pustiĭa s'o batĕ,
Şi mĭ-e frică
Că mĕ strică;
Mînă-mĕ la vînătóre
După fete *bălăióre*...

(G. D. T., Poes. pop. 290)

Balada „Fagul Miĭuluĭ“:

Nuntă mare se 'ntocmesce,
Vestea 'n lume se lăţesce
C'a fost Vodă 'n vînătóre
Şi'a vînat o căprióră,
Căprióră *bălăióră*
Ce-a luat de soţióră...

(Ibid. 509).

Colindă muntenéscă:

Sfînta cruce că'şĭ făcea
Şi'n vînat că mi'şĭ pleca:
Vînătóre
'nsurătóre
După fete *bălăióre*...

(Ibid. 72.)

Doĭna „Barbu“:

— Ce caţĭ, Barbule, la noĭ?
Nu sînt fete pe la voĭ?
— Ba sînt, da's cam mititele,
Nu mĕ pot lubi cu ele;
La voĭ sînt maĭ năltişóre
Şi de chip maĭ *bălăióre*:
Mi le-aŭ făcut Dumneḑeŭ
Tocmaĭ de pe placul meŭ!...

(Alex, Poes. pop. 335).

Doĭna „Puĭca *bălăióră*“:

Frunḑă verde sălcióră,
Puĭculiţă *bălăióră*,
Tu n'aĭ tată, eŭ n'am mamă,
Amîndoĭ sîntem de-o samă...

(Ibid. 242).

BIBLIOTECA

Cântec din Bucovina:

Copiliță *bălăióră*,
Ce-aĭ cercat pe la isvóră?
Aĭ dus apă la viței
Și guriță la flăcăĭ...

(Marian, Poes. pop. II, 234).

Doĭnă din Ardél:

Fóiă verde sălcióră!
Aoleo, maĭcă, mĕ dóre,
Mĕ dóre la inimióră
C'am auḑit astă-séră
Că drăguțul meŭ se 'nsóră
Și 'și ĭea una *bălăióră*,
Dar'ar Dumneḑeŭ să móră!...

(Bibicescu, Poes. pop. 73).

Variantul *bălăor*:

Balada „Blăstemul" din districtul Sucéva:

Voĭnicel tras prin inel
Și cu trupul supțirel,
Copiliță *bălăóră*
Cu cosița gălbióră...

(Șeḑĕtórea 1893 p. 5).

Cântec din Moldova:

La Cristescĭ între hotară
Cânt'un cuc de se omóră
Pentr'o puĭcă *bălăóră*;
La fântâna din răzóră
Beŭ voĭnicĭi de s'omóră
Pentr'o puĭcă *bălăóră*...

(Sevastos, Cânt. 49).

Insoțirea cea aprópe stereotipă a noțiuniĭ b ă l a n cu noțiunea f r u m o s în estetica nóstră poporană, ne pare a nu fi fără legătură cu originea naționalității române din cele doue elemente constitutive fundamentale: element italic și element tracic. Texturile antice sînt unanime a constata că vechiĭ Traci, ca și Germaniĭ, eraŭ blonḑĭ, ba încă se deosebĭaŭ de Germanĭ prin culórea roșietecă, adecă auriă a pĕruluĭ. Aceste texturĭ sînt adunate de Diefenbach (Völkerkunde Osteuropas p. 110), unde noĭ vedem pe Tracĭ „πυῤῥούς", „ξουθρούς", „flavos". „Omnes in Thracia r u b r i procreantur", ḑice Julius Firmicus în secolul IV. Romaniĭ și Grecĭi observaŭ acéstă particularitate tocmaĭ pentru că la dînșiĭ, în Italia și 'n Elada, ómeniĭ b ă l a n ĭ formaŭ o excepțiune, marea majoritate a ginții greco-italice consistând din ó c h e ș ĭ. In prima epocă a plămădiriĭ naționalității române, întru cât legionariĭ veniaŭ din Occident fără neveste, sub-stratul etnic se compunea maĭ cu samă din femeĭ dacice, adecă din femeĭ blonde. De aci idealul cel blond al frumuseței femeiescĭ: *bălăióră*, pe când la bărbat idealul de frumusță presintă un amestec de pĕr negru cu mustéța galbenă, ca în admirabila baladă „Mieóra":

Mustecĭóra luĭ
S p i c u l g r â u l u ĭ,
Perișorul luĭ
P é n a c o r b u l u ĭ...

Vom maĭ indica aci, ca obiect de cercetare pentru viitorul etnolog român, următórele doue fenomene, asupra natureĭ cărora noĭ din parte-ne ne abținem de a ne rosti:

a) o c h ĭ i v e r ḑ ĭ la Românĭ, ca și l o s o j o s v e r d e s la Spaniolĭ, sînt priviți ca o trăsură de frumusță femeéscă, ceea ce ni se pare a fi străin Germanilor și Slavilor, la carĭ nicĭ nu există vre-un termen pentru acest fel de ochĭ;

b) în regiunile teritoriale apĕrate de ingrediente medievale turanice, maĭ cu deosebire în Oltenia și la munte, aprópe toțĭ copiiĭ, pînă la o vîrstă destul de înaintată, sînt fórte blonḑĭ, cu pĕr galben și chĭar albuĭu, care maĭ tărḑiŭ se închide, se întunecă, devine „cha-

tain foncé", ĭar nu se conservă deschis ca la Slavĭ și la Germanĭ.

v. *Băl.* — *Bălaĭu.* — *Bălan...*

Bălăire, **Bălăit**. — *Bălăiesc.*

Bălăitór, -óre, s. et adj.; „grondeur, bougon" (Pontbriant). — v. *Bălăiesc.*

Bălăitúră. — v. *Bălăiesc.*

Bălălăélă s. **bănănăélă** (plur. *bălălăielĭ, bănănăielĭ*), s. f.; action de brimbaler, de vaciller, de chanceler, fig. action de flâner. „*Bălălăélă* saŭ *bănănăélă* = bălălăire, bănănăire, mișcarea într'o parte saŭ alta a limbiĭ clopotuluĭ saŭ a altuĭ ce-va asemenea" (Costinescu).

v. *Bălălăesc.*

Bălălăèsc (*bălălăit, bălălăire*) s. **bănănăèsc** (*bănănăit, bănănăire*), vb.; brimbaler, balancer, vaciller, fig. flâner, perdre son temps. Se întrebuințéză de o potrivă ambele forme, cea cu *l* și cea cu *n*.

Poenar-Aaron-Hill, la cuvîntul „brimbaler": „a *bălălăi*, a *bănănăi* = se ḑice despre clopote când le trage pré-mult".

Laurian-Massim: „*Bălălăire* = a mișca într'o parte și într'alta, a clătina, a agita, a legăna, se ḑice maĭ ales de clopote și de corp: ce *bănănăescĭ* așa din cap și din mânĭ? ține'ți capul și nu'l tot *bănănăi*; veḑĭ cum *bănănăesc* clopotele..."

Alexandri, Chirița în Iașĭ, act II sc. 4:

„Chiriță: Iaca țuțuĭanu. Și-a pus livréoa. Ian să videm, bine-o lucrat'o jidanu?

„Feciorul: Mĕ cam strînge la cóte și 'n spate.

„Chiriță: Da ce vreĭ? Să *bălălăescĭ* ca într'un sucman?... Așa 'ĭ moda 'n Eșĭ..."

A. Vlahuță, Nuvele p. 122: „fântâna părăsită, o grópă astupată c'un maldăr de spinĭ, asupra căriĭa a-jale scârțiĭa, *bălălăind* în bătaea vîntuluĭ, cumpĕna ce tot se maĭ ținea pe crăcana uneĭ furcĭ butucóse..."

Ibid. 198: „Se clătina pe picĭóre, capul îĭ *bănănăĭa* pe umerĭ, brațele 'ĭ curgeaŭ moĭ și grele d'a-lungul trupuluĭ..."

Delavrancea, Paraziții p. 200: „gros, roșu-verḑuĭu ca un ficat, și fără gât, cu ochiĭ umflațĭ și repeḑĭ, mânile îĭ *bănănăe* în tóte părțile...", unde forma *bănănăe* presupune un verb de prima conjugațiune (v. *Bălbăesc*).

Acelașĭ, Trubadurul p. 90: „Stomacul a rîșnit o ḑi întrégă, gura a clevetit, picĭórele aŭ purtat greutatea trupuluĭ, mâĭnile aŭ *bănănăit*..."

Ibid. p. 169: „se pleca de mijloc, *bănănăĭa* cu mâĭnile moĭ în jurul trupuluĭ..."

Frasa adusă de d. Damé: „*bănănăĭaŭ* d'a'ncâtelea, celuiți de rachiŭ = ils titubaient à qui mieux mieux, ivres d'eau-de vie".

Sensul figurat de „flâner" apare maĭ ales în substantivul bălălaŭ, despre care a se vede la locul seŭ.

Cihac (Dict. II, 5) confundă pe *bălălăesc* saŭ *bănănăesc* cu verbul bălăbănesc, care se deosebesce cu totul prin sens și prin origine; apoĭ îl pune între „éléments slaves", trăgêndu'l din ruténul valandati „brandiller, aller nonchalamment", rusul valanditĭsja „lambiner, chipoter", maĭ grămădind alăturea pe balbesŭ „flâneur", bolobanŭ „farceur" etc., carĭ n'aŭ a face nicĭ unul cu altul, nicĭ tóte la un loc cu vorba cea românéscă.

O etimologiă seriósă este indicată de

Laurian-Massim (Gloss. 47): „italianul ballicare, vechiu frances balloyer = a se mișca încóce și 'ncolo, spaniolul balear = vînturare, care póte veni din ballare = săltare“, cătră carĭ să maĭ adăogâm dialectalul comasc și piemontes balà, balè „vaciller, branler“ și portugesul baltar „agiter, brandir“. Prin urmare, ca și românul balancă saŭ balangă cu verbiĭ bălăncăesc și bălăngănesc, *bălălăesc* se trage d'a-dreptul din tulpina rustică curat romanică ball, care însemnă „s'agiter, hermuschwingen“ (Körting, Roman. Wtb. 96). In *bălălăesc* reduplicarea —lălă— se datorézĭ sensuluĭ celuĭ onomatopoetic al cuvîntuluĭ, ca și sufixul -ăesc saŭ -ănesc, despre care a se vedé la locul seŭ; ĭar forma cea neorganică bănănăesc vine prin propagațiune nasală din prototipul bălălănesc, care este un simplu variant al luĭ *bălălăesc*, întocmaĭ ca în „bombănesc=bombăesc“, „cloncănesc=cloncăesc“, „grohănesc = grohăesc“ etc.

v. *-ăesc.* — *Balancă.*

Bălălăire s. **bănănăire** (plur. *bălălăirĭ, bănănăirĭ*); l'infin. de bălălăesc ou bănănăesc pris comme substantif: action de flâner. Sinonim cu bălălăélă și cu substantivul bălălăit, tóte exprimênd de o potrivă acțiune, nu stare, de vreme ce însăși noțiunea acestuĭ verb însemnézĭ numaĭ mișcare. *Bălălăirea* clopotelor. *Bălălăirea* mânilor.

v. *Bălălăesc.* — *Bălălăélă.*

[1] **Bălălăit** s. **bănănăit**; le part. passé de bălălăesc ou bănănăesc pris comme substantif: action de brimbaler etc. *Bălălăitul* clopotelor. *Bănănăitul* mânilor.

v. *Bălălăire.*

[2] **Bălălăit** s. **bănănăit**, **-ă**; le part. passé de bălălăesc ou bănănăesc pris comme adjectiv: brimbalant, vacillant, chancelant. In loc de adjectivul *bălălăit*, teoreticesce corect, se întrebuințézĭ maĭ mult în graĭu forma gerundivală bălălăind: clopotul bălălăind, brațele bălălăind.

v. *Bălălăesc.*

Bălălâŭ (pl. *bălălâĭ*), s. et adj. m.; 1°. balançant, vacillant, chancelant; 2°. flâneur.

Primul sens este cel fundamental, cuvîntul fiind o formațiune substantivală din verbul bălălăesc prin sufixul augmentativ pejorativ -âŭ, ca în „molâŭ“, „țingâŭ“, „lingâŭ“, „lălâŭ“, „fătălâŭ“ etc.

I. Créngă, Poveștĭ I p. 322: „Ivan atuncĭ se 'ntórce ĭar cu fața 'n jos, cu capul *bălălâŭ* într'o parte, și ĭar cu piciórele afară...“

Laurian-Massim: „*Bălălâŭ* = care bălălăesce, și de aci = care 'și perde timpul cu nemicurĭ, un perde-véră, un bate-podurĭ“.

Alăturea cu *bălălâŭ* ar trebui să existe o formă *bănănâŭ*, pe care însă noĭ n'o găsim indicată nicăirĭ.

v. *Bălălăesc.* — *-âŭ.*

Bălămă. — v. *Balama.*

Bălăncănésc s. **bălăngănésc** s. **bălăngăésc** (*bălăncănit, bălăncănire*; *bălăngănit, bălăngănire*; *bălăngăit, bălăngăire*), vb.; sonnailler, tinter. Derivat din balancă saŭ balangă prin sufixul cel onomatopoetic -ăesc = -ănesc.

Jipescu, Opincaru p. 154: „Maĭ trecu ce trecu, ș'apăĭ auḑi *bălăncănindă* un clopot dĕ acióĭe...“, unde este de observat gerundiul cu -ndă, întrebuin-

ţat pe alocurĭ de ţeranii noştri, întocmaĭ ca la Macedo-românĭ.

v. *Balancă.* — *Bălăngăit.* — *Bălălăesc.*

Bălănèl, bălănìcă, adj.; blondelet. Deminutiv desmierdător din b ă l a n, întrebuinţat despre ómenĭ şi despre unele animale domestice, maĭ ales însă forma cea femininĕ.

Jipescu, Opincaru p. 100: „Dînsa e femee naltă, *bălănică*, grăsulie...“

S. F. Marian: „*Bălănică*, bălăióră, b ă l ă i c ă, nume de vitică care aruncă în galben“.

v. *Bălan.*

Bălănèscĭ, n. pr. top. Numele propriŭ al unor sate, plural din B ă l ă n e s c u, care este o formă patronimică din B ă l a n.

Bălănescii sat pe Tutova sub Ştefan-vodă la 1443 (Ulĭanitzki, Матерiалы для исторiи, p. 61).

Despre *Bălănescii* din districtul Némţ, C. Negruzi, Scrisórea I: „Să nu trecem cu nebăgare 'n sémă pe lângă *Bălănescĭ*. In ĭazul acesta, precum odinióră în fântâna Ipocreni, ades se scaldă Musele...“ Şi 'n notă: „Pe atuncĭ locuĭa acolo prietenul nostru fabulistul A. Donicĭ“.

v. *Bălan.*

Bălănèscu. — v. *Bălănescĭ.*

Bălăngăèsc, **Bălăngăire** — v. *Bălăncănesc.*

Bălăngăit, le part. passé de b ă l ă n g ă e s c pris comme substantif: tintement. Sinonim cu substantivul b ă l ă n g ă i r e, dar maĭ energic.

Delavrancea, Trubadurul p. 155: „ar fi dat şi caĭ şi căruţă numaĭ să nu se desparţă de Irina, care 'l privi pînă îl perdu din ochĭ într'un nor de praf şi într'un *bălăngăit* depărtat de clopote...“

Ibid. p. 259: „Cine n'ar fi ascultat cu plăcere întórcerea vitelor dela păşĭune cu *bălăngăitul* lor depărtat, cu strigătele flăcăilor perdute de orăcăitul bróscelor gălăgióse?...“

v. *Bălăncănesc.* — *Balancă.*

Bălăngănèsc, **Bălăngănìt** — *Bălăncănesc.*

Bălănìcă. — v. *Bălănel.*

Bălărìă (plur. *bălărĭi*), s. f.; gazon, mauvaise herbe, sorte de bruyère commune, endroit couvert de mauvaises herbes. Nu e sinonim cu b u r u é n ă, care are tot-o-dată sensul special de „ierbă de léc“ şi care nu exprimă ca *bălăriă* noţiunea de o colectivitate de ierburĭ netrebuincĭóse, un spaţiŭ acoperit cu maĭ multe asemenea ierburĭ.

Doĭna „Frate răsneţ“:

> Iar acum, de când nu vĭĭ,
> Aŭ crescut tot *bălărĭĭ*,
> Că de când ne-aĭ părăsit,
> Bucuria mĭ-a lipsit...
>
> (G. D. T., Poes. pop., 282; cf. Alex. 280).

A. Pann, Moş-Albu, II p. 12:

> Să 'l ascundem, ţice altul, uĭte acolò vedeţĭ, —
> Şi ducêndu'l, îl băgară în *bălărĭĭ* p r i n s c ă e ţ ĭ...

Acelaşĭ, Povestea vorbeĭ, III, 44:

> C'alta e mirosul flóreĭ
> Ş'alta este al putóreĭ,
> Alt miros dă florăria
> Ş'alt miros dă *bălăria*...,

unde locuţiunea este dată ca proverbială.

P. Ispirescu, Snóve p. 49: „Am auzit aĭ pe stăpânul vieĭ ţicênd: Mĕ, da ce mare a crescut *bălăriele* astea. Săptĕmâna viitóre am să puĭ s'o sape...“

Jipescu, Opincaru p. 72: „niminĭ nu pornește gónă să stârpéscă mălura, măzărichea, neghina, *bălăriili*, pălămida, ghimpi și mătrăguna...“

A. Odobescu, Scrierĭ I p. 148: „În întrul curțiĭ buriana crescuse naltă, și abia se maĭ zărĭa în fund o grópă adâncă și mare, astupată p'a-locurĭa cu surpăturĭ de zid, printre carĭ resărise boziile și *bălăriile*; atâta maĭ rĕmăsese din falnicele case ale vorniculuĭ Socol...“

Delavrancea, Parazițiĭ p. 299: „în fața școleĭ o veche și murdară pivniță, plină cu gunoĭu; în jurul caselor o curte mare cu *bălărĭ*...“

A. Vlahuță, Nuvele, p. 122: „Casa de istov năruită; nu se maĭ arăta pe locu'ĭ decât un morman înecat în *bălărĭ*...“

Derivațiunea din slavicul БЫЛЬ, БЫЛИНІЕ „planta, herba“ (Cihac, Dict. II, 7) ni se pare a fi singură admisibilă. Cuvîntul slavic a fost cunoscut în vechĭul graĭu românesc și fără sufixațiunea cea curat romanică pejorativă -riă. Așa la mitropolitul Dosofteĭu, Synaxar 1683, ghen. 13 f. 260 b: „la naltele vărvuri a munțalorŭ au sosât și a pustieĭ nevoĭ bărbătîaște răbdând, vara pălitŭ, ĭarna de răcélă și de ger căznitŭ, ĭară hrana aĭ era samorasle bălиĭ, băutura cu măsură...“, unde bălиă „érbă“ este preces de adjectivul de asemenea slavic samoraslă „crescétóre de sine, sĕlbatecă“. S'ar puté, negreșit, ca la mitropolitul Dosofteĭu acest bălиă să fie un slavism numaĭ literar, adecă nestrăbătut în popor. Chĭar atuncĭ însă originea vorbeĭ *bălărĭă* ar remâné tot slavică, cu simpla deosebire că Româniĭ vor fi amplificat din capul loculuĭ pe împrumutatul bylĭ cu sufixul -riă, prin care se exprimă o adunătură de ceva reŭ.

v. *Buruénă.* — *-riă.* — *Samoraslă.*

Bălătùș. — v. *Bălătușel.*

Bălătușèl, s. m.;? Nu putem precisa nicĭ sensul, nicĭ originea acestuĭ cuvînt, care ne întîmpină în ghicitórea din Ardél despre „pĕrul, fruntea, ochiĭ, nasul, gura și barba“:

Am o pădurice,
Din jos de pădurice
Am o poeniță,
Din jos de poeniță
Am doĭ lucefereĭ,
Din jos de doĭ lucefereĭ
Am o țarcă spurcată,
Din jos de țarcă spurcată
Am o móră ferecată,
Din jos de móră ferecată
Am un *bălătușel.*

(Tribuna din Sibiŭ, 1885 p. 918,

SEMINARUL DE FILOLOGIE ROMANICĂ BIBLIOTECA BUCUREȘTI

unde *bălătușel* corespunde cu barba.

Bălătușel este înțeles un al doilea deminutiv din bălătuș, care el-însuș deminutivéză pe bălat. Dar ce să fie acest bălat, care nu însemnéză „barbă“, ci numaĭ o caracterisézâ printr'o comparațiune? După cum pĕrul e „pădurice“, fruntea — „poeniță“, ochiĭ — „lucefereĭ“, nas — „țarcă“ și gura — „móră ferecată“, tot așa barba, saŭ maĭ bine bărbia, este „un *bălătușel*“.

Încă o dată:?

Bălățèsc. — v. *Măr.*

Bălăùră. — v. *Bălură.*

Bălbăiàre
Bălbăiàt
Bălbăĭu
} — v. *Bălbăesc.*

Bălbăèsc (*bălbăit, bălbăire*) s. **bâlbăĭu** (*bălbăĭat, bălbăĭare*), vb.; balbutier, bégayer, bredouiller. Agăngăni.

A vorbi peltic. A vorbi cepelég. A se încurca în vorbire. „A pronunța reŭ ca copiiĭ ce abia învéță a vorbi“ (Laurian-Massim).

Jipescu, Opincaru p. 153: „îșĭ ĭeaŭ căcĭula or pălărĭiea din cap, fac treĭ crucĭ, *bălbăĭesc* câte-va cuvinte dĕ rugăcĭune și apăĭ ĭear o așază pĕ cap...“

Ibid. p. 110: „Feréscă sfântu! *bâlbâi* Rumânu...“

Ion Ghica, Scrisórea XIV: „*Bălbăia* zapciul somnoros și speriat, nu sciea unde să se ascundă de frică...“

Pe cât timp în limba latină există absolut cu acelașĭ sens balbus și balbutire, este maĭ mult decât curiósă încăpĕțînarea luĭ Cihac (II, 7) de a slavisà cu orĭ-ce preț pe românul *bălbăesc*, trăgêndu'l din paleo-slavicul БЪБЛИЖ „blaesum esse“ și din diferite forme neo-slavice, carĭ tóte sînt foneticesce maĭ depărtate decât cea latină, de unde *bălbăesc* vine d'a-dreptul prin sufixul nostru cel onomatopoetic -ăesc. Cihac nu uĭtă sinonimul bălbuțesc, aprópe identic cu latinul balbutio, dar contestă pur și simplu întrebuințarea luĭ în popor, deși acéstă întrebuințare este fórte reală la Româniĭ din Ardél. Apoĭ pe cel-lalt sinonim de aceĭașĭ origine: bolborosesc, asupra căruĭa noĭ vom vorbi pe larg la locul seŭ, Cihac (II, 21) îl trage érășĭ dela Slavĭ, dar de astă dată nu din БЪБЛИЖ, pe care'l înlocuesce prin bulgarul brŭborĭ. Este învederat că *bălbăesc*, bălbuțesc și bolborosesc, cătră carĭ se maĭ adaogă bălbut, bălbutez, bălbos, tóte necunoscute luĭ Cihac, formézĕ la Românĭ o singură familiă lexică, aĭ căriĭa membri nu se pot desbina uniĭ de alțiĭ și nu pot fi despărțițĭ de latinul balbus. Intru cât acest balbus represintă el-însușĭ o tulpină onomatopoetică indo-europeă, din care derivă de asemenea sanscritul barbaras și grecul βάρβαρος (Curtius, Griech. Etym. [5] 290; Corssen, Krit. Beiträge, 385), tot pînă acolo se urcă și unele din formațiunile slavice cele citate de Cihac, nu tóte însă, căcĭ dînsul după obiceĭu grămădesce și aci sub o singură rubrică o mulțime de lucruri disparate; dar pentru Românĭ în specie, în orĭ-ce cas, este importantă numaĭ filiațiunea cea directă, care ne duce la latinul balbus, ĭar nicĭ decum la filiațiunile cele laterale ante-latine. A procede ca Cihac, este ca și când ar susține cine-va că românul „ochĭu“ nu vine din latinul „oculus“, ci din slavicul „oko“. Negreșit, nemine nu se îndoesce că cuvîntul slavic și cuvîntul latin sînt frați din punctul de vedere cel indo-europeŭ; însă cuvîntul românesc în parte n'are nevoe de a urmări acea frățiă, mulțumindu-se cu sorgintea cea immediată latină.

Ceĭ maĭ mulțĭ verbĭ cu -ăesc pot fi scurtațĭ în -ăĭu pentru a da tulpineĭ o nuanță maĭ energică, trecênd astfel din a patra în prima conjugațiune:

băzăesc — bâzăĭu,
ghĭorăesc — ghĭorăĭu,
scărțăesc — scârțăĭu,
fălfăesc — fâlfăĭu,
găfăesc — gâfăĭu,
pipăesc — pìpăĭu,
sbărnăesc — sbârnăĭu etc.

Tot așa în loc de *bălbăesc* o formă maĭ energică este *bâlbăĭu*.

La Cantemir însă, Ist. Ieroglif. (Mss. în Acad. Rom. f. 124): „la vîrstă brudie, la limbă bâlbăe, jigăniuța acésta tuturor în știre a fi să cade...“, bâlbăĭu este un adjectiv cu sensul de bălbăit.

v. *-ăesc.* — *Bălbăilă.* — [1.2.3] *Bălbăit...*

Bălbăilă, s. m.; type de bègue, type de bredouilleur. La Cihac: „*bălbăilă*,

bègue, bredouilleur", ceea-ce se exprimă prin simplul bălbăit, pe când *bălbăilă* se formézĕ din bălbăesc cu acel sufix -ilă, care dă tot-d'a-una noţiuniĭ cuprinse în tulpina cuvîntuluĭ o nuanţă de ce-va tipic saŭ legendar. Tocmaĭ de aceea formaţiunile cu -ilă n'aŭ plural.

Un *bălbăilă* este nu numaĭ un bălbăit, ci anume un bălbăit cunoscut tuturora, devenit aşa ţicênd proverbial, după cum un „surdilă", chiar la Cihac (I, 271), este nu numaĭ „sourd", ci „sourdaud". *Bălbăilă* se deosebesce dară atât de bălbăit, precum şi de bălbăitor, bălbos, bălbut.

v. *Bălbăesc.* — *ilă.*

Bălbăire (plur. *bălbăirĭ*), s. f; l'infin. de bălbăesc pris comme substantif: action de bégayer, bégaiement. Fapta de a bălbăi. Sinonim cu bălbăélă, bălbăitură şi cu substantivul bălbăit.

v. *Bălbăesc.*

[1] **Bălbăit, -ă**, adj.; qui bégaie, qui bredouille. Se întrebuinţézĕ maĭ mult substantival. Versul din Eminescu:

Bălbăiţĭ cu gura strâmbă...

e tradus de d. Damé: „des bredouilleurs à la bouche torse."

v. *Bălbăilă.* — *Bălbăitor.*

[2] **Bălbăit**, s. n.; bégaiement, bredouillement. *Bălbăitul* unuĭ copil. *Bălbăitul* unuĭ străin, care n'a învĕţat încă limba ţereĭ.

v. *Bălbăire.*

[3] **Bălbăit**, adv.; en bredouillant, en bégayant. Cepelég. Peltic. Bălbuţesce.

P. Ispirescu, Snóve p. 19: „bietul preot nu că nu sciea să citéscă; vorbĭa cam *bălbăit*, şi se temea să nu riḑă lumea de el..."

v. *Bălbăesc.* — *Cepelég.*

Bălbăitòr, -óre, subst et adj.; qui bégaie, qui bredouille. Sinonim cu adjectivul bălbăit.

Cantemir, Ist. Ieroglif. (MSS. în Acad. Rom. p. 316): „Acmu în vârsta carĭa mă aflu, nu numai a grăi, ci nicĭ a asculta cuvinte *bălbăitoare* nu priimesc..."

v. [1] *Bălbăit.*

Bălbăitùră (plur. *bălbăiturĭ*), s. f.; bredouillement, bégaiement. Sinonim cu bălbăélă, dar cu o nuanţă deminutivală.

Cantemir, Ist. Ieroglif. (MSS. în Acad. Rom. p. 263): „prin multă vréme nu cu puţină dosadă *bălbăeturĭ* şi buĭguiturĭ ca acésta dela Hameleon ascultând, maĭ mult a'l maĭ răbda nu putu..."

v. *Bălbăesc.* — *Bălbăélă.* — *-ură.*

Bălbòs, -ósă, adj.; bégayant, brédouillant. Cu labialisarea luĭ *bă* în *bo*, acest adjectiv s'a conservat la Oltenĭ în numele satuluĭ Bolboşĭ în Gorj (Frunḑescu, Dicţ. top. 53); dar şi maĭ bine, fără labialisare vocalică, în numele personal Bălbosé.

Act oltenesc din 1642 (Cond. MSS. a mănăstirĭĭ Vieroş, f. 85, în Arch. Stat. din Buc.), pintre maĭ mulţĭ boierinaşĭ: „i ot Berivoeştĭ Bălbosé..."

Bălbos, amplificat din balb (us) prin sufixul -os, nu însemnéză tocmaĭ „bègue" saŭ „brédouilleur", ci maĭ mult „enclin à brédouiller, à bégayer".

v. *Bălbăesc.* - *Bălbut.*

Bălbùt, -ă, adj.; qui bégaie, qui brédouille. Formă ardelenéscă, trecută

în Dicţionarul luĭ Bobb din 1822: „*balbut* = balbus“. *Bălbut* este format din balb(us) prin analogiă cu „limbut“ (=ital. linguuto, provenţ. lengut) din „limbă“.

v. *Bălbuţesc.*

Bălbutâre
Bălbutéz
Bălbùţ
.—v. *Bălbuţesc.*

Bălbuţésc (*bălbuţit, bălbuţire*), vb.; bégayer, brédouiller. Nu se deosebesce prin sens de bălbăesc. Cihac credea că acest cuvînt se află numaĭ în Dicţionarul Budan, pe când el se găsesce maĭ de'nainte în al luĭ Bobb: „*bălbutiesc*=balbutio“ şi în cel manuscris al luĭ Budaĭ-Delénu (MSS. în Muz. istor. din Buc.): „*bălbuţescu*=stammeln, stottern, lallen“. In Dicţionarul Budan se aduce şi o formă scurtată: bălbuţ, corespunzétóre luĭ bâlbăĭu din bălbăesc. Apoĭ la Bobb se maĭ daŭ ca derivate: substantivul bălbuţitor „balbus“ şi adverbul bălbuţesce „balbute“. In fine, Budaĭ-Delénu maĭ are forma bălbutezu cu infinitivul bălbutare. Este învederat că tóte acestea se urcă de o potrivă, direct saŭ indirect, la latinul balbutire, italienesce balbutire, balbettare şi balbuzzare, în vechea francesă baubeter.

v. *Bălbăesc.*—*Bălbut.*

Bălbuţésce
Bălbuţíre
Bălbuţitór
.—v. *Bălbuţesc*

[1]·**Bâlc** (plur. *bâlcurĭ*), s. n.; **bâlcă, bâŭcă** (plur. *bâlce, băŭce*), s. f.; vallée étroite et marécageuse dans les montagnes. Se apropiă prin sens de vagăună, dar într'o regiune muntósă saŭ pădurósă şi într'un loc mocirlos. Cihac (II,714) traduce pe *bâlc* prin „flaque, mare“, fără altă lămurire, numaĭ pentru a'l puté înrudi ast-fel cu albanesul pelk „flaque, étang“, cu turcul balčyk şi cu maghĭarul balkány „marais“, carĭ nicĭ ele nu se înrudesc unul cu altul şi dintre carĭ, după cum vom vedé maĭ jos, numaĭ termenul cel unguresc are a face cu românul *bâlc*; apoĭ tot de acolo Cihac trage numile proprie personale şi topice Bălcescu şi Bălcescĭ, carĭ derivă învederat prin sufixul patronimic -escu din numele propriŭ Balc (v. [2]·*Bale*, p. 2381), cu totul de o altă origine.

Hotărnicia moldovenéscă din 1644 (A. I. R. I. p. 87): „...culmé délului Bănilă până într'un ştejar unde am aflat boorul vechĭu şi de acolo tot culmé în jos păn'tr'un plop întru carele am aflat boorul vechĭu şi păn în *bâlcul* lui Balhic, şi apucă chičorul din mijloc şi pogoară în gura părăului răchiţii...“

Intr'o urare de colăcărĭă din districtul Sucéva:

A trimis carăle în jos la Hărlăŭ
Şi aŭ fost drumul răŭ:
Aŭ fost drumul grunzuros
Şi aŭ picat buţile din car jos,
Şi aŭ umplut fundurile
Unghĭurile,
Şi dógele
Prelógele,
Şi cercurile
Bâlcurile;
Aŭ rĕmas o buticică ológă
Dintr'un fund şi o dógă...
(Şedĕtórea 1892 p. 38).

Intr'o povestire ţerănéscă tot de acolo (ibid. 1895 p. 112): „Ion Ungurénu, tatăl luĭ Gheorghe Ungurénu, săpând nu de mult în dâmbul dela Gheorghe Sulică, ca să astupe un *bâlc*, a dat peste o grópă arsă...“, unde e-

ditorul explică în parentesĭ pe *bâlc* prin lac.

Forma feminină *bâlcă* ne întimpină în terminologia topică a unor localităţi (I. Ionescu, Agricultura din Putna p. 471); ĭar forma *bâŭcă* se aude în graĭu la Muntenĭ tocmaĭ cu sensul de maĭ sus al luĭ *bâlc*.

„Cuvîntul *bâŭcă*, pronunţat şi *bʻŭcă*, însemnéză în regiunea Muscelului o adâncătură strîmtă între déluri acoperite cu păduri, tot-d'a-una cu sensul de loc reŭ; de ex.: a dat în *bâŭcă*, a întrat în *bâŭcă*, se dice vorbindu-se de un om care a condus căruţa într'o ast-fel de văgăună“ (prof. M. Vlădescu).

Cu acelaşĭ sens noĭ am auḑit *bâŭcă* în districtul Olt.

Românul *bâlc*, *bâlcă*, *bâŭcă* este învederat acelaşĭ cuvînt cu ruténul balka, балка, „vallon“, „Nied-rung, Thal in der Steppe“ (Želechowski, Ruth. Wtb. I, 11). Cuvîntul există şi 'n unele dialecte ruseşcĭ cu sensul de „văgăună într'o pădure“: „балка=овраг въ лѣсу“ (Опытъ областнаго словаря, 1852 p. 6), ĭar masculinul balkan, балканъ, însemnéză acolo o vălcică aşeḑată la mijloc între un dél şi o pădure (ibid). Să observăm că şi la Românĭ amplificatul bălcan este un nume de munte în Gorj, al unuĭ alt munte în Vâlcea, al unuĭ sat în Némţ. După Szinnyei (ap. Gr. Moldovan, Ungaria 1893 p. 286) dela Românĭ aŭ luat Ungurĭĭ cuvîntul balkany saŭ balkán „mocirlă, loc apătos care în vreme ploiósă e ca un lac“, provincialism întrebuinţat numaĭ în părţile Ungarieĭ cele învecinate cu elementul românesc.

Se nasce acum întrebarea: óre Românĭĭ aŭ luat pe *bâlc* (*bâlcă*, *bâŭcă*) dela Rutenĭ? saŭ nu cum-va viceversa?

Matzenauer (Cizí slova p. 103) constată că ruténul balka „vallis angusta“ nu e de loc slavic, ci cu certitudine străin: „bez pochyby cizí“. Nicĭ românesc însă, adecă romanic saŭ tracic, el nu este, ci cată să fie şi la noĭ un termen împrumutat. Considerând teritoriul pe care se aude acéstă vorbă, teritoriŭ ocupat întreg într'o epocă din vécul de mijloc de către némurĭ turanice, maĭ ales de Pecenegĭ şi apoĭ de Cumanĭ, ni se pare a fi maĭ mult decât probabil că Românĭĭ, ca şi Rutenĭĭ, l'aŭ căpĕtat d'o potrivă d'a-dreptul dela vre-o semînţiă turcă; şi atuncĭ ni se explică în acelaşĭ timp termenul orografic Balcan din Bulgaria, care nicĭ antic nu este, nicĭ slavic, fiind curat turcesc: „Der Name Balkan ist türkisch und bezeichnet einfach ein Gebirge“. Acest pasagĭu din Jireček (Gesch. d. Bulg. 6) trebuĭ rectificat întru cât-va. Turcesce balqan însemnéză nu un munte în genere, ci în specie: „chaîne de montagnes escarpées“, ĭar balqanlyk „pays couvert de montagnes escarpées et boisées“ (Barbier de Meynard). Sensul fundamental al tulpineĭ balc este „rîpă“, de unde apoĭ într'un mod firesc s'aŭ desfăşurat atât sensul de „vale între munţĭ“ saŭ „vale între păduri“, precum şi acela de „loc acoperit cu munţĭ şi păduri rîpóse“.

In forma *bâŭcă=bâlcă* este interesantă trecerea luĭ *l* în *ŭ* (*w*), un cas fórte rar în fonetica română, dar nu fără exemple, bună-óră „piŭă = lat. pila.“

Deminutivul dela *bâlcă* este bălcuţă, după cum se numesce o localitate în Putna; ĭar din masculinul *bâlc* se formézĕ augmentativul bălcoĭu, numele uneĭ insule dunărene în dreptul Calafatuluĭ (Frunḑescu).

v. [1] *Coman.*

[2] **Bâlc**, n. pr. pers. m. O formă scăḑută din vechiul nume românesc Balc, deminutiv din Bale. Ea ne întimpină în Pomelnicul mănăstirii Bistriţa din Moldova, în partea cea din secolii XV–XVI (MSS. în Acad. Rom., f. 60 bis): „Помѣни Господи доушѧ рабъ своихъ Бѣлка, Θеодωра, Софїѧ, Лоупша, Романа...“

v. [2] *Bale.*

Bălcân
Bâlcă } .—v. *Bâlc.*

Bălcèscĭ. — v. *Bale.*

Bălcèscu (plur. *Bălcescĭ*), n. pr. pers.; nom d'une famille noble valaque. La feminin Bălcéscă. Literalmente, *Bălcescu* însemnézĕ: din némul luĭ Balc. *Bălcescĭi* sînt o mică familiă boierésc̆ă de peste Olt, pe care a ilustrat'o unul din membriĭ seĭ: vestitul istoric Nicolae *Bălcescu*, fiĭul pitaruluĭ Barbu *Bălcescu*. Despre Nicolae *Bălcescu* a se vedé studiul d-luĭ Gr. Tocilescu în „Columna luĭ Traian“ 1875 p. 49–82, şi notiţa d-luĭ A. Odobescu în Scrieri, III p. 489–509.

v. [2] *Bale.—Bâlc.*

Bâlcĭu s. **bùlcĭu**, rostit monosilabic (plur. *bâlcĭurĭ*, *bulcĭurĭ*), s. n.; foire, marché, fête de village ou patronale. Laurian-Massim: „*Bâlcĭu* = tirg ce se face la epoce fixe, maĭ ales pre la serbătorĭ.“ Cu acest sens, care este cel maĭ respândit, în Moldova se aude maĭ mult ĭarmaroc, introdus prin Polonĭ saŭ prin Rutenĭ, dar care nu este decât germanul „Jahrmarkt“.

Biblia Şerban-Vodă, 1688, Ezech. XLVI, 11:

Şi întru sărbătorĭ şi întru *bulcĭurĭ*...	Et in solemnitatibus et in nundinis...

Tot aşa în Biblia din Blaj, 1795.

Mitropolitul Dosofteiu, Liturgiar 1681 f. 103 b: „te găseştŭ unde 's a îngerilor dzăc de miĭ, a întăĭ născuţâlor *bulcĭulŭ*, scaunele apostolilor, presidenţiile prorocilor, stégurile patriarşilorŭ...“, adecă *bulcĭu* este luat cu sensul general de „mulţime“, „assemblée“.

Acelaşĭ, Synaxar 1683, Dec. 12 (f. 213 b): „şi să face *bulcĭulŭ* luĭ, adecă praznicului luĭ, în besĭarica svântuluĭ şi vârhovnicŭ apostolŭ Petrŭ...“

Ibid. Dec. 13 (f. 217 b): „Judecară direptŭ lucru să-ĭ facă pomĭanele, dzua de *bulcĭŭ* şi sărbătoare de bucurie...“

Ibid. Apr. 23 (f. 96 a): „...la Mitilinŭ ĭaste o svântă besĭarică vestită a svântuluĭ mare mucenicŭ Gheorghie, şi să strâng la dzua svinţiĭ sale multŭ nărodŭ de facŭ *bulcĭŭ* şi praznicŭ mare...“

Ibid. Dec. 19 f. 229: „şi să face *bulcĭulŭ* lor la mâceniciĭa luĭ svetyĭ Filimon“.

Cu sensul de serbare religiósă păgână, ibid. f. 164: „şi ş'aŭ obârşitu'şĭ pângăritul *bulcĭu*...“

Dionisie Eclesiarhul, Chron. (Papiŭ, Monum. II p. 222): „bea horelcă dela marchitanĭ, măcar să fie fost ocaoa un galbin, dar era cu îndestulare la marchitanĭ de tóte, că făcea mare negustorie ca la un *bâlcĭu* mare, şi câştiga banĭ în greŭ...“

Zilot, Cron. 51: „neguţătoriĭ îşĭ întinseră mrejile neguţătoriilor, împrăştiindu-se pe la *bâlcĭurĭ* şi făcêndu'şĭ tot felul de pornire fiesce-care întru a sa neguţătorie...“

A. Pann, Moş-Albu, I p. 22:

Buni-óră ca o-dată, un sătén la *bâlcĭu* plecând,
Veni copilul la dînsul şi îl întrebă ḑicênd:

Unde veĭ să mergĭ, tătică? el: la *bâlcĭu*, co-
[pilul meŭ.
Fiĭul: cumpĕră'mĭ un fluer, de nu veĭ să
[merg şi eŭ.
Tatăl seŭ, făgăduindu'ĭ şi la *bâlcĭu* dacă s'a
[dus,
Ca să'ĭ cumpere un fluer a-minte şĭ-a şi
[adus...

Ion Ghica, Scrisorĭ p. XVII: „la malurile vadurilor staŭ carăle şi căruţele, adunate ca la *bâlcĭu*, câte o septĕmână, aşteptând să scadă apa să pótă trece...“, unde „ca la *bâlcĭu* = grămadă, mulţime“ este o locuţiune proverbială.

I. Slavicĭ, Novele p. 99: „Dar *bâlcĭul* e maĭ ales o serbătóre de întâlnire şi de veselă petrecere. Lumea cea multă, ómeniĭ ce vin ca să véḑă şi să se arăte, fetele şi nevestele tinere gătite ca de nuntă, flăcăiĭ sprintenĭ şi gata de a se prinde la horă, căluşeriĭ mlădioşĭ şi ĭuţĭ la pas, întréga lume veselă nu se adună decât Duminică...“

Jipescu, Opincaru p. 107: „un sbor, un *bâlcĭu*, un târg, unde streini d'afară dĕ hotare şi dinăuntru îşĭ vînd mărfurili lor...“

Poporul numesce de asemenea *bâlcĭu* unele serbătorĭ mitologice; bunăóră: „Ielele, ḑice poporul, sînt nesce chipurĭ femeiescĭ carĭ umblă pe vînturĭ şi sînt fórte sburdalnice; se serbézĕ şi o ḑi a lor, numită *Bulcĭul*-Rusaliilor...“ (Severin, Tecucĭu, c. Codinescĭ).

Frâncu Candrea, Munţiĭ apusenĭ p. 54: „Crişeniĭ sub numirea *bulcĭu* înţeleg târgurile carĭ se ţin în ḑi de serbătóre; astfel se ḑice: *bulcĭul* Sân-Tóderuluĭ, *bulcĭul* Sân-Barbareĭ, *bulcĭul* Sântă-Mărieĭ etc. *Bulcĭul* Sân-Tóderuluĭ dela Hălmagĭu, de care ne ocupăm, se maĭ numesce şi *bulcĭul* sărutatuluĭ...“

In ce consistă óre acesta din urmă? „Daca în ḑiua de Sân-Tóder e timp frumos, *bulcĭul* dela Hălmagiŭ geme de neveste tinere, care fiind fecióre s'aŭ măritat în timpul fruptuluĭ. La acest târg merg nevestele nóue din comunele Ţermure, Ociŭ, Ocişor, Poenarĭ, Ţuhescĭ, Bănescĭ, Hălmăgele etc. şi la care se asociază şi nevestele nóue din Hălmagiŭ. Trebue să însemnăm că numaĭ nevestele carĭ aŭ fost fete marĭ merg la târg, ĭar nu şi vĕduvele căsătorite din noŭ. Nevestele carĭ aŭ sócre merg împreună, ĭar carĭ n'aŭ se însoţesc câte douĕ şi câte treĭ, fórte frumos gătite şi cu cununile de mirese pe cap. De multe orĭ le duc socriĭ saŭ chiar bărbaţiĭ lor cu carul şi cu căruţele până la Hălmagiŭ, unde nu se preumblă de loc singure prin târg. Fie-care are în mână câte un ulcioruţ frumos împestriţat şi umplut cu vinars. Ajungênd nevestele la Hălmagiŭ, târgul are o înfăţişare interesantă. Voea bună, rîsul şi gluma e caracteristica acestuĭ târg. Des-de-dimineaţă nevestele încep a umbla prin târg însoţite de sócre saŭ câte douĕ şi câte treĭ, carĭ întâlnind consângenĭ şi cunoscuţĭ, saŭ vĕḑêndu-ĭ din depărtare, alérgă la eĭ şi'ĭ sărută; ĭar aceştia le cinstesc cu banĭ, începênd dela creiţarĭ şi pînă la fiorinĭ. Cu străiniĭ sînt în mare reservă, căcĭ a rĕmâné nesărutată e cea maĭ mare ocară. Numaĭ când nevasta e positiv informată că nu va fi refusată, sărută şi pe străin. Sărutatul se întâmplă pe strade, prin birturĭ şi prin case pe la cunoscuţĭ. După sărutat nevasta primind cinstea, ea mulţumesce închinând din ulcior. A nu bé însémnă a batjocori nevasta şi pe aĭ seĭ. A fi sărutat de o nevastă în Hălmagiŭ la Sân-Tóder, însemnézĕ a fi un om de frunte şi de omeniă. Ómenĭ prăpădiţĭ, ticăloşiţĭ saŭ rĕŭ îmbrăcaţĭ sînt ocoliţĭ...“

După Cihac (II, 486) românul *bâlcĭu*

saŭ *bulcĭu* se trage d'a-dreptul din maghiarul bucsú saŭ búcsú, care însemnézĕ „congé, fête de la dédicace d'une église". De unde însă în cuvîntul nostru consóna *l*? Analogia cu „belşug"=ung. „böség" nu póte fi citată, căcĭ pe de o parte există o variantă românéscă „biuşag" fără *l*, pe care o aduce însuşĭ Cihac (II, 481), pe când o variantă românéscă „bâcĭu" saŭ „bucĭu" nu sa află; ĭar pe de altă parte, forma „belşug" saŭ maĭ bine „bilşug" a resultat din fusiunea maghiaruluĭ „böség" cu sinonimul slavic обилъ „abundantia", astfel că numaĭ sufixul a remas unguresc. Noĭ nu respingem înrudirea termenuluĭ românesc cu cel maghiar, dar contestăm că cel de'ntâĭu a putut să se desfăşóre din cel al doilea, ci preferim a crede că ambele d'o potrivă s'aŭ născut dintr'un cuvînt cumanic, a căruĭ urmă noĭ o găsim în dialectul turc djagataic: bulčar „lieu pour le ralliement d'une armée", bolčaś „rendez-vous, congé, terme" (Vámbéry, Čagat. Sprachstud. 249). În acest mod dintr'un cumanic bulč- aŭ eşit atât maghiarul bucsu cu perderea luĭ *l*, precum şi românul *bulcĭu*, maĭ bine conservat nu numaĭ sub raportul fonetic, dar şi sub acela al sensuluĭ.

v. *Bulcĭug.* — [1] *Coman.*

Bălcòĭu / **Bălcùţă** .—v. *Bălc.*

Băldăbâc, interj.; crac! paf! pouf! vlan! à la culbute, la tête la première. *Băldăbâc* însemnézĕ tot-d'a-una o cădere repede şi neaşteptată într'un gol, fie adânc, fie acoperit saŭ ascuns, fie cu apă.

A. Pann, Povestea vorbeĭ, I, 87:

Nu'ĭ venĭa prin minte că o să maĭ paţă;
Asvîrli securea să dea într'o raţă;
Nu înnemerésce; raţele sbor, scapă,
Şi securea cade *bâldâbâc* în apă...

Basmul „Lucéfĕrul de ḑiuă" (Ispirescu, Legende p. 385): „Alergă calul ce alergă, şi *băldâbâc*! dete în fântâna în care căḑuse şi Siminoc..."

Basmul „Busuĭoc şi Musuĭoc" (D. Stăncescu, Basme p. 208): „Şi nu se maĭ gândi mult, ci *bâldâbâc*! s'aruncă şi el în apă. Acolo, dacă căḑu, nu se înnecă, ci se întâlni cu frate-seŭ..."

P. Ispirescu, Snóve p. 41: „Păunica luă un bolovan de pétră, şi, *bâldâbâc*! îl aruncă în puţ..."

Marion, Viaţa la mahala p. 19: „se împiedecă de fuste şi *bâldâbâc*! în mijlocul odăiĭ peste spatele măcelaruluĭ care snopise pe Grec..."

Deşi interjecţiunea *băldăbâc* este la noĭ tot ce póte fi maĭ poporan, totuşĭ la Cihac ea nu se află. E peste putinţă a presupune că el n'a cunoscut'o, de vreme ce ea se găsesce în autoriĭ ceĭ consultaţĭ de dînsul, bună-óră la Anton Pann. Dacă dară el n'o menţionézĕ, causa este numaĭ şi numaĭ că nu putea să'ĭ potrivéscă nicĭ o etimologiă, fie măcar atât de fantastică ca „hoţ" din slavicul „zlodêĭ".

Băldăbâc este sinonim cu băltâc, astfel că Dr. Polyzu, în Vocabularul seŭ cel revĕḑut de G. Baritz, la cuvîntul БЪЛДЪБЪК ḑice: „veḑĭ БЪЛТЪК", ér pe acesta din urmă îl traduce prin „platsch, plumps". Este învederat că băltâc derivă din baltă, însemnând literalmente „a cădé în baltă". La prima vedere s'ar puté crede că *băldăbâc* ar fi o amplificaţiune din băltâc; privind însă maĭ de aprópe, lucrul este foneticesce absurd ca un *t* să se amplifice în silaba *dăb*, pe când nicĭ chĭar simpla trecere a luĭ *t* în *d* nu există în graĭul românesc. Între *băldăbâc* şi între băltâc se póte admite numaĭ o filiaţiune sufixală analogică, şi anume băltâc s'a format din baltă prin acăţarea finaluluĭ -âc ca în *băldăbâc*,

adecă *băldăbâc* a dat nascere luĭ băltâc, ĭar nu vice-versa. In adevĕr, băltâc, deşi fórte poporan, totuşĭ este cu mult maĭ rar decât *băldăbâc*, şi se scie că analogia pe terenul linguistic lucrézĕ tot-d'a-una prin modelarea unuĭ element maĭ rar după un alt element maĭ des.

v. *Băltâc.*

Grupul fonetic bâc, de ex.: „a da bâca", „a face bâca", este o onomatopeiă specifică românéscă pentru noţiunea de „culbute", „la tête la première".

v. *Bâca.*

Grupul fonetic băl, pe de altă parte, este tulpina verbală romanică ball, înrudită cu grecul *βάλλω*, păstrată în maĭ tóte dialectele neo-latine occidentale cu sensul fundamental de „s'agiter, herumschwingen" (Körting, Rom. Wtb. p. 96) şi pe care noĭ am întâlnit'o deja în unele vorbe române.

v. *Balancă.* — *Bălălăesc.*

In acest chip *băldăbâc* pare a nu fi alt ce-va decât o compositiune: băl' de-bâc, scurtat din băl'de-bâca, în care prepositiunea „de" jócă acelaşĭ rol sintactic ca în: „daĭ de rîpă", „iţĭ facĭ de cap" etc. Băl'de-bâc va fi însemnând atuncĭ literalmente: „tomber en faisant la culbute". Cele doue noţiunĭ sinonime „tomber" şi „culbute" s'aŭ asociat pentru a exprime astfel noţiunea cea comună într'un mod maĭ energic. Acest soĭu de reduplicare semasiologică, acelaşĭ sens fiind repetat prin aglutinarea a doue elemente lexice diferite, este un fenomen de compositiune cunoscut în tóte graĭurile. Sintacticesce, băl'de-bâc se apropiă de aşa numita „figura etymologica" în gramatica greco-latină.

Băldăbâc, afară de băltâc, maĭ e sinonim cu tumba şi cu berbeléc, de carĭ se deosebesce:

1°. sub raportul morfologic, *băldăbâc* fiind tot d'a-una interjecţional, berbeléc tot-d'a-una adverbial: „de-a-berbelécul", ĭar tumba putênd să funcţioneze ca interjecţiune şi ca adverb;

2°. sub raportul semasiologic, berbeléc şi tumba exprimênd o acţiune în glumă saŭ după voinţă, pe când *băldăbâc* este o cădere fórte seriósă, neprevĕdută saŭ pe neaşteptate.

Orĭ-cum să fie, este interesant a constata că ceĭ treĭ termenĭ sînt de o potrivă romanicĭ, căcĭ berbeléc e în legătură cu berbec, însemnând literalmente „marcher en bélier", ĭar tumba e de aceĭaşĭ origine latină ca şi francesul „tomber", spaniolul „tumbar" etc. (cfr. Cihac, I, 24, 290).

v. *Berbeléc.* — *Tumbă.* — *Băldăbesc.*

Băldăbélă. — v. *Băldăbesc.*

Băldăbèsc *(băldăbit, băldăbire)*, vb.; s'exténuer de chaleur, languir à cause d'une chaleur excessive. Acest verb circuléză pe a-locurĭ în partea cea dunăréna a Ţereĭ-Românescĭ. Noĭ îl cunóscem din regiunea Bărăganuluĭ. El exprimă noţiunea cea fundamentală de „cădere" ca şi'n băldăbâc, dar anume „cădere de căldură".

„*Băldăghesc*, ca substantiv băldăghélă, băldăgheli = slăbiciunea saŭ ne'ndămâna pe care o simte omul véra după o căldură pré mare" (D. Pavelescu, Ialomiţa, c. Chĭóra).

Noĭ am constatat deja de de-mult că în graĭul ţerănesc din Ialomiţa *ghi* înlocuesce pe *bi* întocmaĭ ca în Moldova (p. 2233), astfel că *băldăghesc*, băldăghélă, băldăgheli representă acolo pe: *băldăbesc*, băldăbélă, băldăbelĭ, carĭ foneticesce, ca şi prin sensul de „cădere", nu pot fi despărţite de băldăbâc, măcar-că nu e tocmaĭ uşor de a precisa modul de for-

maţiune. Este probabil că etimologia poporană a considerat în bắldăbâc pe finalul -âc ca sufix, şi atunci din tulpina bắldâb- a format verbul denominativ *bắldăbesc*.

v. *Bắldăbâc*.

Bắldăghèsc. — v. *Bắldăbesc*.

Bâlde, s. m.; n. pr.: Baudouin. O formă scurtată din Baldovin.

Act prahovén din 1596 (Cuv. d. bătr. I, 67): „Eu *Bâldé* brat Puĭa ot Glodéni martur...“

Din *Bâlde* femininul trebuĭ să fie Bắldóe, de unde se trage numele uneĭ varietăţĭ de struguri la Jipescu, Opincaru p. 54: „bắldoaĭe“, în parentesĭ: „bắldovaĭe“, cu silaba -ov- păstrată din întregul „Baldovin“.

Tot la Jipescu în aceĭaşĭ listă de varietăţĭ de struguri se găsesce „voĭculésă“, feminin dela numele bărbătesc „Voĭcu“, ceea ce presintă o perfectă analogiă etimologică. Se pare că bắldóea, ca şi „voĭculésa“, sînt nesce struguri ce se cultivaŭ óre când saŭ se vindeaŭ maĭ cu deosebire de văduva unuĭ *Bâlde* şi văduva unuĭ Voĭcu.

v. *Baldovin*. — *Strugure*.

Bắldimản. — v. *Beldiman*.

Bắldîr, s. **bắldir** (plur. *bắldîruri*, *bắldire*), s. n.; ventricule, estomac, caillette des animaux ruminants; fig.: homme obèse, ventru, gros pansu. Randă. Burtă. Burduf.

„*Bắldir* se ḑice în Ilfov la stomacul vitelor. Figurat, cu ironiă, la un om gras: câtă *bắldiru* are!“ (Nic. Ţincu).

In Bucurescĭ se aude şi la feminin bắldîră saŭ bắldîră cu sensul figurat ironic de: femeiă mare şi grasă.

Cuvîntul este învederat turcul baldyr „gras de la jambe, mollet chez les animaux“ (Barbier de Meynard).

v. [1] *Turc*.—[1] *Coman*.

Bắldîră s. **baldîră**, s. f.; t. iron.: femme grasse et grosse. — v. *Bắldîr*.

Bắldóiă, **Bắldovâiă** — v. *Bâlde*.

[1] **Bălegâr** s. **bắligâr** (plur. *bălegare*, *bắligare*), s. n.; fumier, tas de fumier. Din balegă prin sufixul neutru -ar = lat. -arium. Lexiconul Budan, Dr. Polyzu, Iser şi alţiĭ fac la plural *bălegaruri*, ceea ce se aude fórte rar în graĭu.

Costinescu: „*Bălegarĭu* = grămadă de baligĭ, de gunoĭu, de pămînt gunoĭos, putred“.

Laurian-Massim: „*Bắligarĭu* = balegă multă mestecată cu paie, pusă la un loc şi care, după ce putreḑesce, se póte aplica saŭ la îngrăşarea agrilor, saŭ la facere de foc sub numire de tezec“.

Ion Ionescu, Mehedinţi p. 426: „*Bălegarul* cărat la ogor trebue îndată să se împrăştie bine şi de o potrivă în tóte părţile, căcĭ de va sta în grămeḑĭ şi 'l va apuca plóea, se scurge mursa din el numaĭ în locul în care a stat, şi astfel acesta se îngraşă cu paguba celuĭ-lalt loc ce remâne lipsit de mursa *bălegaruluĭ*“.

v. *Mursă*.

Proverb: „Cine se ĭea după muscă, ajunge la *bălegar*“ (A. Pann, I, 117); cu variantele citate de d. I. Zanne, Proverb. I p. 526, unde aduce tot-odată explicaţiunea luĭ Iordachi Golescu: „adecă cine ascultă pe nebunĭ, în blăstemăţiĭ îl bagă“. E şi maĭ energic proverbul corespunḑător italian: „E 'se

n'è andato in cacature di mosche" (Rolland, Faune popul. III, 309).

v. *Muscă.*

Basmul „Înșir'te mărgăritarĭ" (Ispirescu, Legende p. 69): „Cĭoróĭca, cum veḑù minunea asta, se duse de îngropâ copilașiĭ în *băligarul* dela grajd..."

Hora „Răvaș":

Și cămășa ĭ-am spĕlat'o,
Pe mărăcinĭ ĭ-am uscat'o,
Cu *băligar* ĭ-am frecat'o...

(G. D. T., Poes. pop. 342).

O urațiă de nuntă:

Pe la curțile Dv., boierĭ marĭ,
Cele cu var văruite,
Cu șindrilă acoperite:
Că noĭ avem nește bordeie tupilate,
Cu *băligar* de cal sînt lucrate...

(P. Căderea, Németz, c. Bistricĭóra).

Zilot, Cron. 13, despre mórtea Fanariotuluĭ Hangerli: „l'aŭ tîrît de picĭóre ca pe un câne din case de sus, jos în mijlocul curțiĭ domnescĭ, aruncându'l pe zăpadă amestecată cu noroĭu și *băligar* de caĭ..."

v. *Baleg.* — *Balegă.* — *Tezec.*

[2]·**Bălegàr** s. **băligàr** (plur. *bălegarĭ, băligarĭ*), s. m.; t. de Zool.: Scarabaeus fimetarius, scarabé bedeau. „Gândac negru care trăesce în b ă l e g a r" (Tutova, c. Epurenĭ). Așa se ḑice și 'n Bucovina (S. F. Marian). Cuvîntul se trage din b a l e g ă prin sufixul masculin -a r = lat. -arius, fiind ast-fel o formațiune diferită de neutrul b ă l e g a r.

v. [1]·*Bălegar.*

Bălegàre. — v. *Baleg.*

Bălegàt s. **băligàt, -ă**; le part. passé de b a l e g pris comme adjectif: fienté, plein de fiente. Pisone: „*Balegat*, î m b ă l e g a t = mânjit, souillé ou infesté avec des excréments". In privința animalelor, *bălegat* are sensul propriŭ de acoperit saŭ plin de b a l e g ă; în privința ómenilor, sensul figurat de murdar, soios, scârbos.

Descântec bucovinén „De eșit din ură":

Că eŭ m'am aflat,
Când am sinecat
Și am mânecat,
Din dos întinată,
In față *băligată*,
De ură 'ncărcată...

(Col. l. Tr. 1882 p. 333.)

v. *Baleg.*

Bălegărèsc s. **băligărèsc** (*bălegărit, bălegărire; băligărit, băligărire*), vb.; 1o. amasser du fumier; 2o. engraisser la terre avec du fumier; 3o. remplir de fumier ou de fiente. Derivă d'a-dreptul din b ă l e g a r, nu din b a l e g ă, nicĭ din b a l e g. Laurian-Massim: „*Bălegăresc* = 1o. a pune la un loc multă balegă și a forma un b ă l e g a r; 2o. a așterne un agru cu b ă l e g a r; 3o. a umple tare de balegă, a amesteca cu multă balegă, de unde metaforic: a înjura cu vorbe próste și spurcate; 4o a scóte multă balegă, a se bălega peste mĕsură, luat în acest înțeles maĭ mult ca reflexiv și vorbind în specie de boĭ saŭ caĭ, dar aplicându-se și la ómenĭ, saŭ în înțeles material: a eși mult afară, saŭ în înțeles ideal: a se desonora cu fapte și maĭ ales vorbe spurcate și rușinóse".

v. [1]·*Bălegar.*

Bălegărìre, **Bălegărit** — v. *Bălegăresc.*

Bălegòcĭu s. **băligòcĭu**, s. m.; sobriquet pour un homme malpropre, saligaut. M u r d a r, s o ĭ o s, însă numaĭ

ca porecl̦ă. Din balegă prin sufixul pejorativ deminutival -ocĭu, scăd̦ut din -acĭu.

Zapis muntenesc din 1674 (Cond. Mss. a episc. Buz. t. I p. 303, în Arch. Stat. din Buc.): „au cumpărat Dumitru Chivărarĭul ocină dela Mihăilă fecĭorul luĭ Stan *Băligocĭu* ot Stănceș̦tĭ...“

v. *Balegă*. — *-acĭu*. — *-ocĭu*. — *Murgocĭu*.

Bălegòs s. **băligòs, -ă**, „1o. plein de fumier, 2o. mou comme la bouse“ (Damé). Laurian-Massim: „*Bălegos* = plin de balegă, amestecat cu balegă în maĭ mare saŭ maĭ mică cantitate“.

Este interesant un sat întreg purtând epitetul puț̦in măgulitor de *Bălegoș̦ĭ*.

Act muntenesc din 1706 (Cond. Mss. a episc. Buzeŭ, t. II f. 311 a, în Arch. Stat. din Buc.): „și dintr'acé piatră să apuce pe muche în sus păn' în dél în hotarul Grabiciniĭ și a *Bălegoș̦ilor*...“

Alt act din 1719 (ibid. f. 319 a): „tréce peste apa Slăniculuĭ și să împreună cu moș̦iile *Bălegoș̦ilor*...“

Apoĭ într'un act din 1665 (ib. f. 379 b): „din *Băligoș̦ĭ* Ion sin Stan și din Șchéĭ Tudor...“

v. *Balegă*.—*-os*.

Bălegùț̦ă s. **băligùț̦ă** (plur. *bălegu̯ț̦e*, *băligu̯ț̦e*), s. f.; diminutif de balegă fiente (Laurian-Massim).

v. *Balegă*.—*-uț̦*.

Bălènĭ, s. m. pl.; t. de Géogr.: nom de certains villages en Roumanie. Frunțescu (Dicț. 22) indică în Moldova un singur sat *Bălenĭ* în Covurluĭu, ĭar în Muntenia un sat *Bălenĭ* în Mehedinț̦ĭ, unul în Gorj, unul în Ilfov și doue marĭ sate învecinate în Dîmbovița: *Bălenĭĭ*-pământenĭ și *Bălenĭĭ*-serbĭ. Numaĭ aceste doue din urmă presintă un interes istoric, fiind într'o strînsă legătură cu ilustra familiă boierésc̦ă a Bălenilor, care ne apare ca stăpânĭ acolo deja în secolul XVI și póte chĭar maĭ de 'naînte. In topografia din secolul trecut a generaluluĭ Baur (Mémoires sur la Valachie, Francf. 1778 p. 161) aceste sate se numesc *Bălenĭ*-de-sus și *Bălenĭ*-de-jos, cu interesantul adaos: „deux villages avec des églises et des maisons de Boyards“, — biserică și maĭ ales case boieresc̦ĭ vechĭ, carĭ nu scim dacă maĭ există încă și astăd̦ĭ, când ambele sate sînt proprietatea d-luĭ G. Gr. Cantacuzino. Ar fi important de a se cerceta, ceea ce noue nĭ-a fost peste putinț̦ă. Ne întórcem la numele. *Bălenĭ* este un plural din Bălén, care la rîndul seŭ derivă din Bală, adecă Bălén însemnéză un om venit din localitatea numită Bală. Pe cât scim, în România se află numaĭ doue sate cu acest nume, ambele în Mehedinț̦ĭ în apropiare unul de altul: Bala-de-sus în plaĭul Cloș̦anĭ și Bala-de-jos în plasa Motru-de-sus. Bălenĭĭ de acolo sînt toț̦ĭ moș̦nenĭ, dar strîmtorațĭ în locurile lor, săracĭ și silițĭ a emigra din când în când pentru a'și căuta mijlóce de hrană pe aĭurĭ. Este de creḑut că *Bălenĭĭ*-de-sus și *Bălenĭĭ* de-jos din Dîmbovița sînt o veche colonĭă din cele doue Bale oltenescĭ, decĭ — direct saŭ indirect — și *Bălenĭĭ* de pe aĭurĭ. In orĭ-ce cas, acea colonĭă devenise în curând o moș̦ĭă de baș̦tină a familieĭ Bălénu, care și ea se trăgea din Oltenia, fiind o ramură din casta Basarabilor. Este de observat că în secolul XVI, și chĭar în prima jumătate a secoluluĭ XVII, membriĭ acesteĭ familie se numĭaŭ tot d'a-una „de *Bălenĭ*“, deș̦i fie-care poseda în *Bălenĭ* numaĭ câte o părticică și fie-care avea maĭ multe moș̦ĭĭ marĭ întregĭ în afară. Acésta pare a însemna că toț̦ĭ boierĭĭ Bălenĭ

privĭaŭ *Bălenĭĭ* ca adevĕratul cuĭb strămoşesc al némuluĭ lor. Maĭ este de observat că 'n vechime între ţeranĭĭ din *Bălenĭ* şi între aceştĭ stăpânĭ aĭ lor exista un fel de intimitate patriarcală, ce-va ca în clanurile scotlandese. Aşa într'un act de hotărnicĭă din 1736 (Cond. Mss. a mănăstirĭĭ Nucetul p. 158 şi 162, în Arch. Stat. din Buc.) o samă de locuitorĭ din *Bălenĭ* mărturisind despre hotare în defavórea luĭ Mateĭu Bălénu, boĭerul respunde: „aceştĭĭa sînt slugile cele bătrîne dela moşiĭa mea, şi pe unde vor mărturisi aceştĭ bătrânĭ, pe acolo să se pue pietrile, că s î n t o d i h n i t“, urmând apoĭ iscăliturile: „Gherghe părcălab ot *Bălénĭ* crescut în casa boerĕscă,—unchéş Dumitru ot *Bălénĭ* om de casa boerĕscă“ etc.

v. *Bălénu.—Boier.*

Bălénu (plur. *Bălenĭ*), s. m.; n. pr. d'une illustre famille noble valaque. *Bălenĭĭ*, ca şi Creţulescĭĭ şi alte câte-va némurĭ boierescĭ maĭ remase pînă astăđĭ, făceaŭ parte din casta B a s a r a b i l o r, căcĭ cu mult înainte de anul 1600 noĭ vedem dintr'înşiĭ „banĭ aĭ Craioveĭ“, demnitate la care pe atuncĭ nu se putea urcà decât numaĭ un Basarabă (v. *Basarabă*). In secolul XVI şi maĭ încóce, cuĭbul lor eraŭ cele doue sate învecinate B ă l e n i ĭ din districtul Dîmboviţa, pe lîngă carĭ însă eĭ stăpânĭaŭ o mulţime de alte moşiĭ în diferite regiunĭ ale ţereĭ, fiind una din familiele boierescĭ cele maĭ avute. Amicul meŭ d. St. Grecénu mĭ-a atras atenţiunea asupra unuĭ manuscript autograf al cronicaruluĭ Radu Grecénu, aflător în Biblioteca Centrală din Bucurescĭ şi în care, vorbindu-se despre un crisov din 6976 (1468) dela „Radul voevoda Basaraba sin Vlad voevoda“, dat „cinstit boieruluĭ jupan Mihail pentru moşia Ruşiĭ i procĭ“, se adaogă: „dintr'acesta se trag boierĭĭ *Bălenĭ*“. Prin urmare, în epoca luĭ Constantin Brâncovénu *Bălenĭĭ* maĭ aveaŭ încă o genealogiă a némuluĭ lor, unde figurà în cap „jupan Mihail“ sub anul 1468. Acea genealogiă maĭ există ea óre? Observăm că în vechile crisóve muntenescĭ calificaţiunea de „jupan“ se dă numaĭ boierilor din divanul domnesc.

Este probabil că frate cu „jupanul Mihail“, în orĭ-ce cas o rudă fórte de aprópe, a fost Gherghina, părcălabul faĭmóseĭ cetăţĭ Poienarĭĭ în aceĭaşĭ epocă, om fórte bogat, care, neavênd copiĭ decât pe marele păharnic Drăghicĭ, mort fără posteritate, a fundat din temeliă şi a înzestrat cu tótă averea sa mănăstirea Nucetul din Dâmboviţa. In adevĕr, *Bălenĭĭ*, după cum vom constata maĭ jos, aŭ fost tot-d'auna ctitorĭ aĭ acesteĭ mănăstirĭ sub cuvînt că ea fusese întemeĭată de némul lor. Despre acest părcălab Gherghina vorbesce pe larg un crisov al luĭ Radu vodă din 1502 (Cond. MSS. a mănăstirĭĭ Nucetul, p. 2 sq. în Arch. Stat. din Buc.): „acé jumătate de Topolovenĭ fost'au de moşie a Miliĭ feciorul luĭ Voĭco al Tatuluĭ, ĭar jupânul Milé el au fost fugit preste munte în zilele răposatuluĭ părinteluĭ domnieĭ méle Vlad-voevod Călugărul de au rădicat alt Domn peste capul părinteluĭ domnieĭ méle, şi au dat Domnul Dumnezeu de au căzut Milé feciorul luĭ Voĭco al Tatuluĭ în mâĭnile părinteluĭ domnieĭ méle, decĭ l'au trimis de să'l arunce în cetaté Poenarilor, ĭar Voĭco al Tatuluĭ, tatăl Miliĭ, au mersu înnainté dregătoriuluĭ domnieĭ méle Gherghiniĭ părcălabul de au dat şi au închinat ce e maĭ sus zisă jumătate de sat den Topolovénĭ ca să 'ĭ scoaţă capul fiĭ-său Miliĭ dela cumplita moarte, şi ĭ-au scos capul luĭ....“

Pe la finea secoluluĭ XVI, sub Mih-

nea-vodă Turcitul, ne întimpină doĭ *Bălenĭ*. In crisovul luĭ Mihnea din 1582 (Arch. Stat., M-rea Câmpulung pach. No. 1): „S колѣри стари по име Пътрѫ бан wт Бълѣкни, и Дръган бан, и Дръгич и Винтил wт Корнъцѣни и Строе арм wт Мънещи....“ (6 boierĭ bătrânĭ anume Petru ban de Bălenĭ, și Drăgan ban, și Drăghicĭ, și Vintilă de Cornățenĭ, și Stroe armaș de Mănescĭ...) Apoĭ în crisovul din 1585 (Arch. Stat. M-rea Radu-vodă, pach. 39 doc. 2): „boierul Radu clucer ot Bălenĭ“. Din aceștĭ doĭ, banul Petru *Bălénu* era deja „bătrân“ la 1582, și este anevoe a determina timpul băniei sale, ca și felul de înrudire între dînsul și între clucerul Radu *Bălénu*. Este de creḑut că cel puțin de pe atuncĭ, dacă nu dintr'o epocă și maĭ veche, *Bălenii* eraŭ deja despărțițĭ în doue ramure, din carĭ una s'a ilustrat prin banul Udrea *Bălénu* sub Mihaĭu Vitézul, ĭar cea-laltă în cursul secoluluĭ XVII prin banul Gherghe *Bălénu*, unul din boieriĭ ceĭ maĭ neastîmpărațĭ în întréga istoriă a Țerii-Românescĭ, amîndoĭ meritând a fi studiațĭ maĭ de aprópe. Cele doue ramure sînt indicate ca deosebite în următorul zapis din 1641 (Cond. MSS. a episc. Buzeŭ, t. I, p. 485, în Arch. Stat. din Buc.): „Adecă eu Badé postelnic de Bălenĭ ot sudstvo Dămboviță, fratele Udriĭ Banul, scris'am și mărturisescu cu acest zapis al mieu, ca să fie de mare credință la mâna văru-mieu Barbuluĭ ĭuzbașa de Bădéni, ca să se știe: când au fost în zilele lu Șerban voevod, tămplatu-s'au văru-mieu ĭuzbașa robie, ĭar eu Badé postelnic fost'am vândut lu Dumitru Bălăroĭul toată parté mé de ocină deîn Maxin în județul Buzău, și am vândut și parté văru-mieu Barbuluĭ cătă au avut și el ocină în Maxin; ĭar după acéĭa încoace, când au fost acum în zilele domnu-nostru Io Mateĭu Basaraba voevod, ĭar eŭ Badé postelnic m'am tocmit cu văru-mieu Barbul pentru parté luĭ deîn Maxin de ĭ-am dat Barbuluĭ ĭuzbașa deîn parté mé de ocină deîn Negrésca, deîn parté Udréscă jumătate, și de moșie și de cumpărătoare de preste tot hotarul căt se va alége; și ne-am tocmit de a noastră bună voe, ca să fie moșie pentru moșie, și la tocméla noastră fost'au boĭarĭ mărturie anume: Gherghe spatar sin Ivașco biv vel dvornic ot Băléni, și egumenul Chiriță dela mănăstiré dela Măxinénĭ, i ot Sărata Dragomir dvornic, i ot Bădéni Crăcĭun armaș, i ot Vărăști Vladul armașul, i ot Chiojdu Balé logofăt, i Jipa logofăt ot Rătești; acésta mărturisescu ca să se știe și să se créză; și pentru credința pus'am și pecété; i ispisah az Lepădat logofăt u Trăgoviște mesța Ghen. 11 dni vŭ lét 7149.“

In acest zapis noĭ vedem pe de o parte pe banul Udrea cu fratele seŭ postelnicul Badea *Bălénu*, ĭar pe de alta pe spatarul Gherghe fiĭul mareluĭ vornic Ivașco *Bălénu*. Inrudirea între uniĭ și între ceĭ-lalțĭ cată să fi fost fórte depărtată, adecă eĭ nu eraŭ între dînșiĭ nicĭ măcar verĭ, după cum ceĭ de 'ntâĭu doĭ eraŭ verĭ cu ĭuzbașa Barbu Bădénu, maĭ târḑiŭ mare-logofĕt, care însă putea să fi fost v ĕ r cu Udrea și cu Badea *Bălenĭ* numaĭ din partea femeéscă, căcĭ B ă d e n i ĭ era un alt ném, un mare ném boieresc, dar fără vre-o însemnătate istorică.

Inainte de a trece maĭ departe, profit de acéstă ocasiune pentru a îndrepta o greșélă, care s'a strecurat în „Cuvente den bătrâni“ (t. I p. 140 sq.), unde eŭ am admis identitatea între B a n u l U d r e a și între „Andreĭu călugărul carile amu fostu banŭ“ din aceĭași epocă

a luĭ Mihaĭu Vitézul. Numele „Udrea“ fiind o formă poporană din „Andreĭu“, coincidința de timp și de rang justifică acea greșélă. Acuma însă, față cu noul material de care pot dispune, eŭ nu mĕ sfiesc a recunósce că „Banul Udrea“ și „Banul Andreĭu călugărul“ aŭ fost douĕ persóne cu totul diferite. „Banul Andreĭu călugărul“ a trăit încă după anul 1601, când „Banul Udrea“ era deja mort; apoĭ el avusese o soră Samfira, măritată după un „Hrizea portarul“, pe a cărora fiică numită „Malama“ a ținut-o în căsătoriă un „Para postelnicul“, — amănunte genealogice absolut străine luĭ Banul Udrea, după cum ne vom încredința în dată. E probabil că „Banul Andreiŭ călugărul“ este acelașĭ „Andreĭu“, pe care în crisóvele luĭ Mihaĭu Vitézul noĭ îl găsim pe la 1594 citat între boierĭi Divanuluĭ ca mare-logofĕt: „жупан Ѩндрею велики логофет“ (Dr. Miletić și Agura, Дако-Романитѣ p. 158; Cond. MSS. a mănăstiriĭ Vieroș în Arch. Stat. din Buc., f. 109) și care înainte de a se călugări, va fi ocupat cât-va timp demnitatea de „Ban“.

Banul Udrea *Bălénu* este unul din ceĭ maĭ bunĭ hatmanĭ aĭ luĭ Mihaĭu Vitézul, „hatman“ prin excelință, singurul pe care cronicele îl numesc uneorĭ хатман, deși acest rang nu exista în Țéra-Românéscă. El nu era un simplu cap de guerillas ca Fărcaș-agă, ci un general în tótă puterea cuvîntuluĭ, pe care Mihaĭu-vodă îl întrebuința în expedițiunile cele maĭ grele, și maĭ tot-d'a-una cu isbândă. Așa a fost, bună óră, victoria luĭ Udrea asupra luĭ Hafiz-pașă la 1598, despre care contimpuranul Stavrino ḑice (Papiŭ, Tesaur I, 300): „Sultanul trimite pe „Afis-pașă, om fórte vitéz. Acesta îșĭ „așéḑă tabăra la Nicopole, avênd 16,000 „ostașĭ bunĭ și 32 tunurĭ.... Mihaĭu „mișcă înainte pe Udrea, cu contin„gentul de Moldovenĭ, 1000 Căzacĭ și „1000 Dorobanțĭ. Udrea trece îndată „peste Dunăre cu óstea și sfăramă „tabăra luĭ Afis-pașă“:

Τότε γοργὰ ἐπέρασεν ὁ Οὔδρας τὸ φουσάτον,
Τὸ τάμπαρον τ' Ἀφῆς Πασιὰ, φέρνειτο ἄνω [κάτω.
Κ'οἱ Τοῦρκοι δὲν ἐστάθησαν, διὰ νὰ πολεμήσουν,
Μὸν ἔδωκαν εἰς τὸ φευγιὸν, καὶ τρέχαν νὰ [γυρίσουν.
Καμήλαις, βίον, ἄρματα, τάφηκαν πομπιασμένοι,
Καὶ φεῦγαν, σὰν δὲν ἤθελαν,' γυμνοὶ κ'ἔντρο- [πιασμένοι...

După cucerirea Moldoveĭ, Mihaĭu-vodă pusese acolo pe Banul Udrea în capul administrațiuniĭ (Magaz. ist. IV, 297). Nu maĭ menționăm serviciele maĭ mărunte, fie în lupte de peste Carpațĭ, fie în acelea contra Polonilor (Heidenstein, 358 etc.). Contra Polonilor, bună-óră, într'o bătăliă de lîngă Argeș, comandând avant-garda română, el a susținut de treĭ orĭ atacul uneĭ armate mult maĭ numeróse și n'a dat dos decât după ce perduse 1500 de ómenĭ, înlesnind ast-fel luĭ Mihaĭu timpul de a se retrage și a se pune la adăpost.

Un oficer polon, Otfinowski (Powodzenia w Multaniech' opisanie, Krakow, 1601), care fusese el-însușĭ în acea luptă, a descris'o în versurĭ, unde mărturisesce despre vitejia luĭ Udrea:

... trzykroć mężnie z nami się potkali ...

Tot așa ne spune Miron Costin (Letop. I, 225): „până în de treĭ orĭ aŭ dat războiŭ Leșilor, ĭar a patra oară aŭ purces în răsipă oastea Udriĭ.“

Banul Udrea a avut noroc să'l cânte poețiĭ, nu numaĭ grecesce și polonesce, dar și maĭ cu drept, negreșit, românesce. Bolintinénu ĭ-a consacrat o poemă întrégă, întitulată: „Andreĭu

saŭ luarea Nicopoluluĭ de Romînĭ". In acéstă operă puţin nemerită a poetuluĭ — el singur o numĭa „slabă" — Udrea este un tînĕr Moldovén, care ĭubesce pe mîndra şi avuta Mariă, dar neputênd s'o ĭea, plécă la resboĭu sub stégul luĭ Mihaĭu Vitézul:

„Andreĭu se pornesce de astădĭ în lume
„Să'şĭ facă prin arme avere şi nume,
„Căcĭ póte Marieĭ să fie el drag,
„Dar lumea'ĭ ciudată... Andreĭu e sărac.
„Andreĭu se pornesce; şi cine nu scie
„Cât plécă la arme să nu maĭ revie ?"

In rĕsboĭu cu Turcĭĭ, frumósa Bulbuli, féta paşeĭ de Nicopole, vede pe Udrea şi 'l îndrăgesce, deşi el n'o cunósce; travestită apoĭ în sclav negritén, ea îl însoţesce la întórcere în ţéră, unde, acum vestit şi bogat, el se grăbesce la Maria, care'ĭ promisese că 'l va aştepta, dar o găsesce măritată şi — eroul móre de apoplexiă, ĭar pe mormîntu'ĭ se jertfesce, neapĕrat, şi credinciósa Bulbuli.

Precum vedeţĭ, Bolintinénu n'a brodit'o bine: poeticul Udrea nu era nicĭ Moldovén, nicĭ sărac, nicĭ apoplectic.

La 1598, în momentul de a pleca asupra luĭ Hafiz-paşa, Udrea *Bălénu*, pe atuncĭ mare-armaş, a scris românesce următorul testament, cu subscrierea şi cu pecetea sa, pe care noĭ îl reproducem după originalul păstrat în Archiva Statuluĭ din Bucurescĭ printre documentele mănăstiriĭ Nucetul:

„Să se ştie ce las eu Udré frăţine-mieu Badiĭ: Maxinul tot şi Negrésca şi Muceştiĭ şi viile toate dela Pripor şi Bălteniĭ; şi am lăsat suroru-mé Grăjdaniĭ Leurdeniĭ cu mori cu tot şi cu viile, şi Bobeştiĭ dă sus cu tot, şi Stălpeniĭ parte me toată; ĭar mănăstiri Panaghiĭ ĭ-am lăsat Lu[pş]anul tot şi Lunga toată şi Ghigoĭasca toată şi Culcaţiĭ toţ şi Mărceştiĭ toţ şi Bărţiculeştiĭ toţ şi Fălfoĭaştiĭ toţ şi Racoviţa cu Rumăni cu tot; aceste toate le am lăsat sfintiĭ mănăstiri cu mare blestem; şi cine va călca aceste să fie blestemat de Domnul Hristos. Avgust 21 dni vŭlét 7106. Udré veliki armaş. (L. S.)"

Acest zapis este preţios nu numaĭ prin limba românéscă, atât de rară în actele cele înainte de 1600, dar maĭ cu samă sub raportul sigilografic, fiind-că pecetea banuluĭ Udrea *Bălénu*, deşi fórte grosolană, totuşĭ represintă aci într'un mod necontestabil cele doŭ capete despărţite printr'un arbore, pe carĭ noĭ le-am demonstrat deja a fi fost marca cea nobilitară a Basarabilor: vedĭ maĭ sus la cuvintul *Basarabă*, maĭ ales pe pag. 2572—2573 peceţile din epoca luĭ Mircea cel Mare şi Vlad Ţepeş. Necunoscênd acest strămoşesc blazon al némuluĭ lor, *Bălenii* de astădĭ şĭ-aŭ croit un altul de tot fantastic, care se póte vedé pe frontispiciul capeleĭ lor în cimitirul Şerbanvodă.

Pe pecetea banuluĭ Udrea d'asupra scutuluĭ celuĭ cu ramurĭ se citesce cu cirilica:

ѫдрѣ
мшѣто

Rîndul de jos e anevoe de a fi înţeles. Primele doue litere **мш** ar puté să fie o scurtare grafică din **ярмяш**, şi atuncĭ restul s'ar citi: **ѣторъ**, slavonesce „secundus", adecă peste tot „armaş al doilea", ceea ce ar însemna că pecetea fusese făcută de pe când Udrea nu era încă „**велнкїй ярмаш** = mare armaş", după cum îl vedem în subscriere.

Iată acum documentul întreg în facsimile. Să observăm că sub velétul o mână modernă a scris greşit „716" în loc de „7106".

[illegible]

ино то ѿ не пустит ѿ мене ... тин ѿ

виле тоу те. пе ... по. ѿ ... те ни

ѿ ... . те. ... пани. ле

... по то. ѿ ... ле ѿ.

... по то. ѿ ... ... те

те тоу ... а ... . ни

... ло ... . то ѿ ... тоу сти

... тоу. ѿ ... по ѿ те

... то. ѿ ... то. ѿ ...

... то ѿ ... по ...

... те тоу те ... . ти ... ти

... те. ѿ ... в ... . те.

... те ... наф ... +

... ꙁрѕ

авгꙋ ш

716

Cu aceĭaşĭ dată „21 august 1598“ ca în actul precedinte, se află în Arch. Stat. (M-rea Nucetul pach. 10 doc. 5) un alt act, nu însă original, ci o veche copiă întitulată: „Izvodul zapisuluĭ Udriĭ ce au fost marele armaş, scos după sărbesc pre rumănie“, şi fără iscălitura luĭ Udrea, în locul căriĭa se citesce: „au scris Lupul logofăt“, ĭar pe dos: „s'au scris pă rumănie de Radul logofăt“. Acest act este transcris, fórte greşit, şi în Condica Mss. a mănăstiriĭ Nucetul, compilată de „Radul logofeţelul“ la 1745 (Arch. Stat. p. 140). Iată'l: „Scris'am eu jupan Udré vel armaş acésta a mé carte sfinteĭ şi dumnezeeştiĭ mănăstiriĭ den délul Târgoviştiĭ ci să chiamă sfânta Panaghia unde ĭaste hramul Uspeniĭa pré-sfinteĭ Bogoroditţă, ca să'ĭ fie satul Cămpéniĭ, pentru că însum eu am dat sfinteĭ şi dumnezeeştiĭ mănăstiriĭ acest sat ci scrie maĭ sus, fiind den ostenéla mé când am fost armaş mare, pentru sufletul mieu şi pentru sufletul părinţilor mieĭ şi a rudeniilor méle, ca să ne fie véciĭnica pomenire, ĭar sfinteĭ mănăstiriĭ de întărire şi călugărilor de hrană; şi ĭar am maĭ dat sfinteĭ mănăstiriĭ satul Ghizdaveţiĭ toţĭ cu tot hotarul, şi în Luciĭani parté luĭ Bogdan toată den uscat şi den apă şi den pădure şi de pretutindené; şi ĭar am maĭ dat sfinteĭ mănăstiriĭ satul Belciugovul parté mé toată de peste tot, şi ĭar am maĭ dat sfinteĭ mănăstiriĭ satul Boldorogeştiĭ toţĭ cu tot hotarul, şi Cărmicé ĭar cu tot hotarul, pentru că am dat acéste sate ci scriŭ maĭ sus sfinteĭ mănăstiriĭ să'ĭ fie de hrană şi de ajutor cu rumăniĭ; ĭar alte sate, anume Mărculeştiĭ toţĭ cu tot hotarul, şi Lupşanul cu tot hotarul, şi Culcaţiĭ parté mé toată, şi Maxinul parté mé toată, şi Negrésca parté mé toată, şi Bălenii parté mé toată, şi Racoviţa toată cu tot hotarul, şi Mătileştiĭ toţĭ, şi Fundéniĭ toţĭ, şi Cănéniĭ toţĭ, şi Bretculeştiĭ toţĭ, şi Fălfoeştiĭ toţĭ, şi Micşaniĭ toţĭ, şi Săcuĭaniĭ toţĭ, şi Leurdéniĭ parté mé toată, şi Stălpéniĭ parté mé toată, şi Bercéniĭ toţĭ, şi Gărbobeştiĭ de sus toţĭ, şi Bobeştiĭ de jos toată parté mé, şi toţĭ Ţiganiĭ mieĭ căţĭ am avut eu; şi acésté ci sănt maĭ sus zise sate eu le-am dat în mâna jupânéseĭ méle anume Muşa, ca să le ţie după moarté mé şi ca să mă pomenéscă după moarte; ĭară de se va mărita ĭa sau va muri, nimic dentr'ale méle moşiĭ să n'aĭbă trébă, ci numaĭ să aĭbă a lua frate-mieu Maxinul şi Băléniĭ parté mé toată, şi soru-mé Grăjdana să ĭa Leurdéniĭ şi Bercéniĭ parté mé toată, ĭar alalte sate şi Ţiganĭ să fie toate la sfânta mănăstire ci scrie maĭ sus; ĭar de voĭu peri eu la războĭu, şi cariĭ den călugărĭ nu vor căuta de trupul mieu să'l îngroape în sfânta mănăstire, să fie procleţi şi să fie despărţiţĭ de sfânta mănăstire; şi ĭar cine va vré să spargă acéstă tocmélă a mé, ĭar să fie procleţi şi afurisiţi şi blestemaţi de 318 sfinţi părinţi iże vŭ Nikiea (ceĭ dela Nikeĭa)“.

Acest act ne arată:

1°. colosala avuţiă a banuluĭ Udrea, după care putem judeca despre ceea ce aveaŭ pe atuncĭ ceĭ-lalţi *Bălenĭ*;

2°. nevésta banuluĭ Udrea se chiăma Muşa şi era încă tînără, dar nu avea copiĭ;

3°. afară de fratele seŭ postelnicul Badea, banul Udrea maĭ avea o soră Grăjdana, traducere slavică a numeluĭ „Urbana“, despre care noĭ scim, după alte documente din condica cea manuscrisă a mănăstiriĭ Nucetul, că dînsa s'a măritat apoĭ după Leca-aga saŭ Leca-spatar, un alt vestit general de aĭ luĭ Mihaĭu-Vitézul (v. *Leca*).

La 1600, plecând peste Carpaţi, Mihaĭu Vitézul a lăsat Muntenia pe mâna

banuluĭ Udrea *Bălénu*, pe când Oltenia remase în grija Buzescilor (v. *Buzescu*). Din acéstă epocă s'a conservat interesanta epistolă, scrisă în Kaschau la 1 Maĭu 1601, în care Vodă comunică luĭ Udrea şi celor-lalţĭ boierĭ planul seŭ de a uni Moldova, Ţéra-Românéscă şi Ardélul sub protecţiunea Sultanuluĭ, căcĭ împĕratul austriac cu toţĭ aĭ luĭ sînt nesce „insipientes et stulti homines“ (Hurmuzachi, Docum., vol. IV, part. I p. 249). Pe când le scriea însă acestea Mihaĭu Vitézul, Simeon Movilă cu armata polonă a reuşit a surprinde pe banul Udrea şi s'a grăbit a'ĭ tăĭa capul: „per causa di questi trattamenti di Michael in Valachia sono stati decapitati alcuni Boiari suoi seguaci, tra i quali gli primi furono Ban Udra et Kluchar Negre“, scrie Sigismund Batori într'o epistolă din 15 iunie 1601 (Hurmuz., IV, I p. 255). — Despre acéstă catastrofă vorbesce, între altele, următorul act din 9 iulie 1601 (Arch. Stat. din Buc., M-rea Nucetul pach. 10 doc. 6): „—Pişet jupan Radul clucĭar i jupan Stoĭca postelnic i jupan Radul postelnic siĭu naş knig svétéi bojestvenĭu monastir zovomag Panaghiĭa idej est hram uspenie précistii bogorodiţe (scrie jupân Radul clucer şi jupân Stoica postelnic şi jupân Radul postelnic acéstă carte a nóstră sfinteĭ dumneḑeesciĭ mănăstirĭ numite Panaghia, unde este templul Adormiriĭ Pré-curateĭ Născătóre), ca să'ĭ fie acéste sate ale Udrei banul, anume Lupşanul tot şi Luînga toată şi Culcaţii toţ şi deîn Mărceşti căt va fi parté lui toată şi Mărculeştiĭ toţ şi Fălfoeştii toţ şi Racoviţa toată cu rumănii şi cu tot venitul ce va fi într'acéste sate; păntru ca acéste sate ĭale săntu ale Udreĭ ban, ĭar într'acéĭa lui se-au priîns perecĭune de Simion vodă, deci atunce când au vrut să piĭară, el au chemat călugării deîn sfânta mănăstire viş pis (sus-scrisă) de ĭ-au învăţat cumu'l va îngrupa în mănăstire, ş'au dat acéste sate viş piş (sus-scrise) să fie mănăstirei şi lui pomană în vecie, deci l'au luat călugării de l'au dus cu mare cinste la svănta mănăstire şi l'au slujit şi l'au îngrupat în mănăstire cum a zis la moarté lui, ş'am văzut şi noi carté lui Simion vodă cum au fost lăsat Udré ban acéste ce's mai sus zise sate cu a lui limbă la moarté lui cu blăstem sfentei mănăstiri, însă cu mare blăstem, aş'au fost dat şi Simeon vodă acéste sate mănăstirei, aşijdere am dat şi noi sfentei mănăstirei viş pis ca să'ĭ fie acéste sate în vecie ocinu şi ohab cum au fost lăsat Udré ban la moarte lui, aşa să'ĭ fie dat şi de noi, amintré să nu fie preste zisa noastră. Pis u stol grad Trăgovişte az Gheorghe ms. Iulie 9 dni vlét 7109“.

(L. S. — L. S. — L. S.)

De aci resultă că este cu totul greşită aserţiunea luĭ Miron Costin (Letop. I p. 226): „Udrea după aceea curând a venit şi el şi s'aŭ închinat la Simeon-vodă“. Din contra, tocmaĭ din causa nestrămutateĭ sale credinţe cătră Mihaĭu Vitézul, banul Udrea *Bălénu* a fost decapitat de cătră Simeon Movilă, lăsându-i-se abia numaĭ dreptul şi timpul de a face un testament, despre care vorbesce cu multă energiă un crisov dela Alexandru-vodă Iliaş din 1617 (Cond. Mss. a Nucetuluĭ f. 120 b): „acéste moşiĭ şi sate şi Ţigani au fost ale Udriĭ banul încă de de-mult de cumpărătoare din zilele răpaosatuluĭ Mihail voevod, ĭar Udré banul el atuncé toate acéste moşiĭ şi Ţigani ce sânt maĭ sus zişĭ fostu-le-au dat şi miluit la sfânta mănăstire încă maĭ de 'nainte vréme fiind el viu şi cu suflet, pentru că el fecĭorĭ de trup n'au avut; ĭar Udré banul au perit de sabie în zilele luĭ Simeon voevod, ĭar Udré banul el

așa au strigat atuncé cu mare glas și au zis toate moșiile și satele ce scrie mai sus să fie sfinteĭ mânăstirĭ, că au fost toate alése de preste tot némul luĭ, și trupul luĭ s'au îngropat la sfânta mânăstire..."

Ambele ramure ale *Bălenilor* fiind considerate tot-d'a-una de către membriĭ lor ca un singur ném, descendinte din boierul Mihail cel din 1468, a urmat de aci că mórtea banuluĭ Udrea a transmis fundațiunea sa, mănăstirea Panaghia, d'a-dreptul sub patronagiul celor-lalțĭ *Bălenĭ*, ctitorĭ deja aĭ vechiĭ mănăstirĭ Nucetul, și apoĭ la 1692 amîndoue mănăstirile aŭ fost întrunite prin următorul act fórte interesant pentru genealogia *Bălenilor* (Cond. Mss. a Nucet. p. 68): „Adecă eu Gligorie postelnic sin Ivașco biv vel logofăt nepotul răpăosatuluĭ Gherghe banul *Bălénul* împreună cu unchĭu-mieu Ivașco vornicul sin Pătru céuș *Bălénul*, prentr'acéstă a noastră mărturisim și adăvărăm sfinților sale părinteluĭ igumenuluĭ Kir Ignatie și la tot soborul sfinteĭ mânăstirĭ ce să chĭamă Nucetul, la care ĭaste hramul mareluĭ mucenic Gheorghie, unde și noĭ ctitorĭ ne numim de la răpăosații moșiĭ-strămoșiĭ noștri, cum că maĭ având noĭ o mânăstire ce să chĭamă Panaghiĭa hramul Uspenie Bogorodiță, care ĭaste făcută și înălțată din temelie de strămoșul nostru Udré banul și au fost tot suptu a noastră chivernisire până acum..."

Din ramura cea-laltă a *Bălenilor*, jócă un rol istoric în cursul secoluluĭ XVII succesivele patru generațiunĭ:

Ivașco mare-vornic;

Gherghe ban;

alt Ivașco mare-logofĕt;

Grigorie de asemenea.

Despre cel de'ntaĭu se scie că la 1633, în bătălia dela Dudescĭ între Mateĭu Basaraba și între rivalul seŭ Radu Alexandru, în fruntea roșilor era „Ivașco Vornicul *Bălénul*" (Cron. munten. în Magaz. ist. IV p. 317).

Despre fiĭul seŭ Gherghe *Bălénu*, a căruĭa biografiă ar fi fórte interesantă, ne vom mulțumi a reproduce următórele câte-va texturĭ din cronice:

La 1659, când Constantin Basaraba Cârnul năvălise în Moldova contra luĭ Ghica-vodă Bătrânul, el avea cu sine și pe Gherghe *Bălénu*, care a și căḑut atuncĭ în robia tătărésc̆ă.

Miron Costin, Letop. I p. 347: „Constantin Vodă aŭ luat drumul cel mare spre Scăntee, călărimea care încotro aŭ putut, uniĭ pre Bahluĭu, alțiĭ pren Cărligătură; și s'aŭ topit mulțĭ Ungurĭ, și den călărime, și mulțĭ aŭ dat și de pre ĭaz în heleșteŭ, mulțĭ și-au pus capetele și pren codri; ér̆ă carăle luĭ Constantin Vodă toate aŭ rămas la mănăstirea Galata den dĭal. Și așa mult Tătariĭ n'aŭ gonit, ferindu-se de păduri. Atuncĭ aŭ căzut la robie Banul de Craĭova *Bălénul*..."

Cronica muntenésc̆ă (Magaz. ist. IV, 353): „și avură răsboĭu mare din josul tîrguluĭ lașilor, și cât clipéla fură biruițĭ Unguriĭ și Munteniĭ de Tătarĭ, și intrară în eĭ ca lupiĭ în oĭ de'ĭ respândiră și'ĭ noroiră în Bahluĭu; tăiară pedestrimea tótă ca 2000, și călărimea așijderea, și'ĭ robiră din destul; ĭară câțĭ scăpară prin codri, iĭ omora Moldovéniĭ, de abia aŭ scăpat Costandin Vodă cu puțineĭ ómenĭ, ĭar pre Gheorghie Vornicul *Bălénul* îl cuprinseră acolo viŭ, și'l duseră rob la Crîm..."

Nic. Costin, Letop. II p. 19, sub anul 1678 despre domnia luĭ Duca-vodă în Muntenia: „Duca-vodă trăsesă din boerĭ pe uniĭ către sine de'ĭ făcusă aĭ seĭ, anume pre *Bălénul* cel bătrân, pre Staĭco Păharnicul, avea și câți-va din Grecĭ..."

Cronica muntenésc̆ă (Magaz. ist. V

p. 5): „Antonie-vodă domnĭa fórte bine și cu pace despre tóte părțile și avea libov cătră toți boĭarii, ĭar vrăjmașul diavolul nu putù răbda, ci'și află lăcaș în inimile unor boĭarĭ, anume Gherghe Vornicul *Bălénul* și cu ginere seŭ Hrizea Vistiarul...“

Ibid. p. 27: „Făcut'au Șerban-vodă căsătorie uneĭ cocóne a luĭ anume Dómna Alexandra după fecĭorul luĭ Ivașco *Bălenul* ce au fost mare logofĕt, anume Gligorașco postelnicul. O mare minune au făcut acel Șerban-vodă cu ginere-seŭ Gligorașco! Că tatăl luĭ, Ivașco, și moșu seŭ Gherghe din Bălenĭ, fost'au marĭ vrăjmașĭ asupra luĭ Șerban-vodă și a tótă casa părinților luĭ, ĭar Dumnezeu ne le-au dat a izbândi după pohta lor, ci îndată au scurtat viéța moșu-seŭ Gherghe *Bălénul*, și dăruind Dumnezeu pre Șerban-vodă cu domnia Țereĭ Românescĭ, ĭar tatăl luĭ, Ivașco biv vel-logofăt, sciindu-se vinovat de cătră Șerban-vodă, n'au putut sta de față, ci încă din Țarigrad au fugit la Moldova, împreună cu Staĭco păharnicul din Bucșanĭ, și acolo s'au pristăvit și Ivașco logofătul. Jupânésa luĭ, coconiĭ, încă au fugit la Moldova de aicĭ din țéră. După petrecania luĭ Ivașco logofătul, ĭar jupânésa luĭ, coconiĭ, și cu Staĭco păharnicul s'au rădicat de au pribegit la Ardél...“

Constantin Filipescu, Cron. (Magaz. ist. II p. 34): „Șărban-Vodă (Cantacuzin) aŭ făcut nuntă mare și cinstită, măritând pre fie-sa Smaragda după Gligorie Postelnic *Bălénul*, aducând sol den Ardél pre Betlen Elec despre parté Craĭuluĭ, și den Moldova dela Cantemir Vodă Velicĭco Hatmanul, fratele luĭ Miron Logofăt, cu carĭi mare veselie aŭ avut; pentru că acéstă fiică a luĭ Șărban-Vodă, fiind și frumoasă și înțeléptă, foarte o ĭubĭa tată-său, și s'au nevoit prin multe vremĭ ca să'ĭ găséscă soț asemené cu ea, de bun ném, frumos, înțelept, și negăsind aice în țară, fiind acest cocon de boĭar den țară pribĭag în Ardél ĭar pentru frica luĭ Șărban-Vodă, și fiind în casa luĭ A pafi Mihaĭ Craĭu Postelnic, auzindu-i-se politiile și frumusețé și înțelepcĭuné, au pus în gând să'l facă ginere, și trimițând pre Costandin Căpitan Filipescul (fiind văr cu muma luĭ Gligorie *Bălénul*) acolo unde era lângă Craĭu, l'au pornit și l'au adus în țară și ĭ-au dat pre fie-sa nevastă...“

Sub Nicolae Mavrocordat, acest Gligorie *Bălénu* era unul din capiĭ partituluĭ austriac (Magaz. ist. IV, 54 etc.).

Nu maĭ urmărim istoria *Bălenilor* sub Fanarioți și în secolul nostru.

Maĭ avem însă ce-va de adaos.

Am spus la început că *Bălenii* eraŭ din casta cea Basarabéscă, deși familia lor n'a domnit nicĭ o dată, după cum n'aŭ domnit nicĭ Cretulesciĭ și nicĭ Buzesciĭ. Intre dînșiĭ însă și între o ramură domnitóre a Basarabilor se vede a fi fost o veche înrudire, căcĭ cronicarul polon contimpuran Heidenstein (Rer. Polonicar. libri p. 362), vorbind anume despre banul Udrea *Bălénu*, ḑice că era rudă cu Petru-vodă Cercel, ĭar prin urmare și cu Mihaĭu Vitézul: „complures propinquitate ei (Petro Circello) conjuncti venerant, interque eos Udra exercitus Michaelis praefectus“. Pasagĭul întreg este cam obscur.

v. *Boier*.

Bălèrcă. – v. *Barilcă*.

Bălercùță (pl. *bălercuțe*), s. f.; petit baril, tonnelet. Buriaș. Butoĭaș.

Ghicitórea bucovinénă despre „Oul“ (Sbiera, Poveștĭ p. 321): „Am o *bălercuță* cu doue feluri de bĕuturĭ în ea și nu se amestecă“.

v. *Barilcă*.

Bălèscĭ, s. m. pl.; t. de Géogr.: nom propre de certains villages roumains. *Bălescĭ*, ca nume de sat, se găsesce în Moldova și'n Țéra-Românéscă. Este pluralul topic dela numele propriŭ personal Bălescu, formațiune patronimică din Bale.

Bălescĭĭ din Oltenia se menționézĕ deja în crisovul din 1429 dat mănăstiriĭ Tisména de împĕratul Sigismund (Venelin, Vlacho-Bolgarskiĭa gramaty p. 56), și în crisovul luĭ Vlad-vodă din 1493 (Miletić et Agura, Дако-ромънитѣ p. 133). Intr'un act oltenesc din 1650 (Doc. Rom. I No. 188 în Arch. Stat. din Buc.) boierul „Opré postelnic ot *Bălescĭ*“ are următórea pecete:

Act vrâncén din 1676 (Doc. Rom. I No. 79 în Arch. Stat. din Buc.): „au cumpărat Apostol sînŭ Dănilă ot Vrancĭa dela Neculaĭu Mertic de *Bălești* o vie...“; și mai jos: „Neculaĭu Dărjan ot *Bălești* și Toader Pépine ot tam...“

Despre *Bălescĭĭ* din Vasluĭu, d. Chiriță (Dicț. geogr. 18) ḑice: „Se spune că pămîntul răḑășesc din bătrâni se împărțĭa in doĕ răḑășiĭ: una a unuĭ răḑăș Dima și alta a unuĭa Picĭorógă; partea de pămînt a luĭ Dima se numĭa Domnescĭ, ĭar a luĭ Picĭorógă — *Bălescĭ*“.

v. *Bălescu.*

Bălèscu (plur. *Bălescĭ*), s. m., n. pr. de famille. Formațiune patronimică din numele masculin personal Bale.

La 1593, un Român în Rîmnic: *Bălescul* (Doc. Rom. I No. 63 în Arch. Stat. din Buc.).

v. *Bale.* — *Bălescĭ.*

Bălèț. — v. *Beleț.*

Bălfĕŭ. — v. *Bulfeŭ.*

Bălgàr (plur. *Bălgarĭ*), s. m.; t. de Géogr.: Bulgare. La mitropolitul Dosofteiu, Synaxar 1683, dec. 24 f. 236 b: „și'ĭ dzâsă: vedzŭ oștile a uniĭa si a alțăĭa părț? și elŭ fĭace: vădzŭ, Doamne, ĭacă Grecĭĭ tae pre *Bălgari...*“ Deși pe aceĭașĭ fóiă citim: „Nichiforŭ asupra Bulgarilorŭ mĭarsă...“, totuși variantul cel cu *-ă-* nu este o eróre de tipar, de vreme ce el reprezintă forma cea indigenă bulgârească a cuvîntuluĭ: Българъ. De altmintrelea, Românĭĭ pînă 'n timpiĭ moderni nu obicĭnuĭaŭ a numi pe Bulgarĭ nicĭ *Bălgarĭ*, nicĭ Bulgarĭ, ci le ḑiceaŭ totd'a-una Șchĭaĭ (= Sclavi).

v. *Brașov.* — *Bulgar.* — *Șchĭaŭ.*

Bălgăràd
Bălgràd } . — v. *Belgrad.*

Bălhàc saŭ **bulhàc** (plur. *bălhacurĭ, bulhacurĭ*), s. n., și **bălhócă** (plur. *bălhóce*), s. f; marais, flaque, bourbier. Mocirlă. Smârc. Rovină. Smolniță. Nămol...

1°. Sub forma neutră, cea mai obicĭnuită:

Ion Ionescu, Calendar 1845 p. 153: „Apele cele mai bune de topit sînt tocmai acele în care obicĭnuesc și Moldovenĭĭ a topi; așa sînt tóte bălțile, tóte bahnele, *bulhacurile* și apele stătătóre...“

I. Créngă, Scrierĭ I p. 75: „Pornesce el și se duce tot înainte pe niște ponóre, pînă ce dă peste un *bulhac*. Și numai ce étă că vede în *bulhac* o scrófă cu doĭ-spre-ḑece purceĭ, carĭ ședeaŭ tologiți în glod...“

Doĭna cu blăstem din Moldova:

Şi 'ncă te-oĭu maĭ blăstema,
Foc din gură mĭ-a pica,
Să aĭ casa raculuĭ
În fundul *bulhaculuĭ*
Şi hrana gândaculuĭ
În vîrful copaculuĭ...

(Sevastos, Cânt. mold. 73, 175).

Doĭnă din Covurluĭu:

— Cuculeţ cu pene verdĭ,
Ce nu vĭĭ să ne maĭ vedĭ?
Véra vĭĭ, véra te ducĭ,
Mĕ mir érna ce mănâncĭ!
— Mănânc putregaĭu de fag
Şi béŭ apă din *bulhac*
Şi cânt codruluĭ cu drag!...

(P. Bourénu, c. Tîrgu-Bujor).

Crisov dela Stefan-vodă Tomşa din 1623 (Cond. Mss. Asaki, t. I f. 25, în Arch. Stat. din Buc.), numile maĭ multor bălţĭ: „Rătundul i Cărligatul i Cărligăţelul i Vlaicul i *Bălhacul*...“

B. Iorgulescu, Dicţ. geogr. al jud. Buzeŭ p. 40: „*Bâlhacu* (Lacul Călugărilor), lac în cătunul Cotu-Ciorĭĭ, format din maĭ multe basine legate între ele prin viróge...“

2°. Sub forma feminină:

A. Vlahuţă, Nuvele p. 109: „copilul înainte şi surióra după el, ş'amîndoĭ îşĭ tăresc picĭórele în niște cĭobote marĭ şi grele, pline vecĭnic pe din afară şi pe din lăuntru de noroĭul *bălhócelor* de prin mahalale...“

Bălhac şi *bălhócă* sînt formaţiunĭ deminutivale prin sufixul -ac. Alăturea cu ele maĭ există o formaţiune bălhuĭu, cu sufixul -uĭu, care are o funcţiune maĭ mult augmentativă.

„Balhuĭu, sinonim cu mocirlă şi cu nămol, numesce poporul pămîntul înmuĭat peste mĕsură cu apa ce vine de pe scursura uneĭ văĭ marĭ saŭ micĭ; când ómeniĭ trec prin astfel de locurĭ cu carul saŭ numaĭ cu vitele slobode, se înnomolesc saŭ se scufundă, încât abia cu mare greutate es afară. Când balhuĭul nu e adînc, ci numaĭ de 1—2 decimetri, atuncĭ se chĭamă şléf saŭ turbucală“ (D. Basilescu, Prahova, c. Drajna-de-sus).

v. *-ac.* — *-uĭu.*

Cuvîntul dară, sub diferitele sale forme, circuléză în România întrégă, aşa că—despărţind sufixurile—tulpina balh trebuĭ să fie la noĭ veche.

Cihac (Dicţ. II, 8) cunósce numaĭ forma neutră *bălhac* saŭ *bulhac*, pe care, fără nicĭ o reservă, el o identifică cu băltac din baltă, ca şi când trecerea luĭ *t* în *h* ar fi ce-va fórte obicĭnuit în fonetica română, pe când o asemenea trecere este o absolută imposibilitate.

In aparenţă *bălhac*, *bălhócă*, bălhuĭu, ar puté să aĭbă a face cu baltă într'un mod indirect, anume prin fenomenul contaminaţiuniĭ între sinonimiĭ baltă şi bahnă, ceea ce e cu totul independinte de legile fonetice ale graĭuluĭ. Acéstă ipotesă s'ar puté sprijini pe următorul fapt positiv:

In districtul Mehedinţi se află o plasă numită Blahniţă după numele părîuluĭ Blahniţă. In secolul XV, într'un crisov din 1429 (Venelin, Влахо-болгарскія граматы p. 56), aceĭaşĭ plasă se numĭa Blatniţă: Блатница, Блатничко сѫдство. Este învederat că aci slavicul блат = baltă a trecut cu timpul în блах- nu prin *t=h*, ci prin confusiune cu bahnă. Să fie óre tot aşa pentru *bălhac*, *bălhócă*, bălhuĭu? Noĭ credem că nu.

In adevĕr, între „Blahniţă=Blatniţă“ pe de o parte şi între *bălhac*=baltă +bahnă pe de alta, analogia e fórte depărtată, dacă vom admite că există o analogiă. „Blatniţă“, din paleo-slavicul блато, era la noĭ un termen admini-

strativ cărturăresc, în care poporul nu mai recunoscea pe românisatul baltă, și astfel îĭ căută o înrudire cu poporanul bahnă, la deminutiv bahniță. Confusiunea era înlesnită aci prin perfecta asonanță între „blatniță“ și între „bahniță“. O asemenea asonanță lipsesce cu desăvîrșire între *bălhac* și între bahnă, chĭar dacă între ambele vom pune la mijloc sinonimul băltac. In scurt, *h* din bahnă nu ne explică de loc pe *h* din *bălhac*.

In acest mod, originea cuvîntuluĭ remâne d'o cam dată necunoscută. Pentru aceĭ ce o vor cerceta în viitor, noĭ ne vom mărgini a indica doue potecĭ:

1°. Grupul consonantic *-lh-* în *bălhac*, *bălhócă*, bălhuĭu, adecă în tulpina bălhă, póte să represinte pe un primitiv *v*, ca în sîlhă din latinul sylva.

2°. In limba proventală adjectivul balc, pentru care nu s'a găsit încă vre-o etimologiă seriósă, însemnéză „umed“, bună-óră în textul medieval citat de Raynouard (Lex. II, 173): „una terra trop balca=une terre très humide“.

v. *Bahluĭu.—Bahnă.*

Bălhócă, **Bălhùĭu** } v. *Bălhac.*

Bâliă —v. *Bălăriă.*

Bălìn. —v. *Bale.—Bălinescĭ.*

Bălindeț —v. *Bolindeț.*

Bălinèscĭ, s. m. pl.; t. de Géogr.: nom d'un village historique en Moldavie. Sat pe malul Siretuluĭ, astădĭ în districtul Dorohoĭu, altă dată în al Sucevei, în epoca luĭ Stefan cel Mare aparținuse celebruluĭ logofĕt Ion Tĕutu.

Urechia, Letop. I p. 146: „Bogdan vodă dacă aŭ stătut Domn, aŭ socotit întâĭu să'șĭ întăréscă lucrurile cu megieșiĭ și să'șĭ arăte nume bun. Pe învățătura tătâni-seŭ luĭ Ștefan-vodă trimis'aŭ la Împărăția Turcilor pre Tăutul Logofătul cel mare cu slujitorĭ, pedestrime dărăbanĭ, de aŭ dus birul zece pungĭ de banĭ, și s'aŭ închinat cu tótă țéra la Sultan Suleĭman, Impăratul Turcesc; ĭară Împărăția, de mare bucurie, cu dragoste ĭ-aŭ primit, și aŭ dăruit toțĭ baniĭ Tăutuluĭ Logofătuluĭ celuĭ mare, și ĭ-aŭ adus în țéră, și s'aŭ apucat cu aceĭ banĭ de aŭ zidit o iscusită biserică în sat în *Bălinești*, pe Siret în ținutul Sucevii, care trăește și până astăzĭ...“

Biserica logofĕtuluĭ Tĕutu, așa cum se află ea astădĭ, o descrie d. Filipescu-Dubău (Dicț. geogr. al jud. Dorohoĭu, p. 14) în următorul mod: „Acéstă biserică, construită pe délul de pe laturea dréptă a Siretuluĭ, este în afară de formă lungărétă cu fundurile poligonale; temelia de pétră naltă de un metru dela suprafața terenuluĭ, cu doĕ rânduri de petre cioplite la partea superióră; părețiĭ de cărămidă mare și tare; cimentul cu muruĭală calcarică formézâ un bloc în total; colțurile tóte de jos pînă sus de pétră mare cioplită, precum și brâul de sub streșină de jur împrejur; ferestrele și ușele încadrate cu pétră mare sculptată în ciubuce; tencuiala în genere a dispărut, zidul pretutindene gol, conținênd în trupul seŭ, din loc în loc, olane smălțuite simetric așĕdate, pe a cărora funduri în bas-relief se vede marca Moldoveĭ, adecă: zimbrul, stéua, doĭ delfinĭ și o femeiă. In lăuntrul bisericeĭ se vede că părețiĭ aŭ fost în totul zugrăviți cu chipurile Sfinților și tablouri sacre; pe partea din drépta a părețeluĭ dispărțitor corul de amvonă sînt zugrăvite a-fresco portretele: Lo-

gofĕtuluĭ Ioan Tĕutu, a soţieĭ sale Margareta şi ale fiilor: Petraşcu, Ioan şi Anastasia, în superbul costum Veneţian brodat cu aur, cum se vede la portretele ş'a altor Logofeţĭ-Marĭ, ceea ce ar lăsa à se crede că aşa era uniforma demnităţiĭ ce ocupaŭ; cingĕtórea cu paftale în petre scumpe, deasupra mantia măréţă, cu mânecele despicate şi gulerul de samur, iar pe cap tocul cu brodăriă de aur în arcade. Pardoséla în peristil are ḑece morminte, pe de-asupra cu lespeḑĭ pe carĭ abia la unele se pot discifra cu greŭ inscripţiunile slavone; ĭar la 3 imposibil, fiind stricate..."

Acele inscripţiunĭ aŭ fost reproduse de episcopul Melchisedec (Notiţe istorice 1885 p. 293) după copiile făcute de pictorul bucovinén Bucevschi. Cea maĭ importantă, negreşit, este inscripţiunea de pe mormîntul luĭ însuşĭ logofĕtul Tĕutu, şi tocmaĭ ea a dat loc la o gravă eróre cronologică. Iată-o cu traducerea episcopuluĭ Melchisedec:

„сѣ ѥст гроБѣ пана Iwан Тѣштѣла великa логофета гдна стефана воєводы. иже и прѣставис.ѧ лѣт ҃з҃о мц҃а...(1501). (Acesta este mormîntul panuluĭ Ioan Tăutul mare logofĕt al Domnuluĭ Stefan voevoda, carele a reposat în anul 7009 luna...)"

Episcopul Melchisedec urméză:

„Aci dâm de o greutate: acest mare logofĕt Ioan Tăutul móre încă trăind Marele Stefan. Prin urmare, nu este acel Tăutul carele, la începutul Domnieĭ luĭ Bogdan, în anul 1504, a închinat ţéra la Turcĭ. Letopiseţul nu ne spune numele acestuĭ din urmă Tăut logofĕtul. Trebue dar să presupunem, că Ioan Tăutul marele logofĕt al Mareluĭ Stefan va fi fost tată Tăutuluĭ mareluĭ logofĕt al luĭ Bogdan".

Deja maĭ de 'nainte, la 1874 (Chronica Romanuluĭ, I p. 153) episcopul Melchisedec se încercase a despica pe logofĕtul Tĕutu în doĕ personage diferite, sub cuvînt că într'un crisov din 1499 se ḑice: „пан҃ѕ тѣштѣлоки логофет", ceea ce—ḑice învĕţatul prelat—„ne arată că acest Tăutulov era fiĭul Tăutuluĭ precedent", pe când „Тѣштѣлоки" nu este de loc un patronimic „Tăutulov", ci pur şi simplu dativul slavic, însemnând „luĭ Tĕutu".

Tot atât de neîntemeĭată este şi explicaţiunea epitafuluĭ de maĭ sus, în care după cifra ҃з҃о s'a şters pe lespede cifra ѳ. Restabilindu-se acéstă cifră, noĭ avem зоѳ, adecă anul 7019=1511, ĭar nicĭ decum 7009=1501.

In scurt, marele logofĕt Ioan Tĕutu, care pînă la mórte se glorifică de a fi fost „al luĭ Stefan voevoda", a murit în 1511. In adevĕr, cu un an înainte, în februariŭ 1510, noĭ îl vedem în capul boierilor luĭ Bogdan-vodă încheiând în Iaşĭ un tractat de pace cu Polonia, unde este numit: „Ioan Tăutul logofăt" (Hurmuzachi, Docum., Suplem. II vol. I p. 2, 6).

Din inscripţiunile bisericeĭ din *Bălinescĭ* se constată că ea fusese zidită înainte de 1500, astfel că pasagiul din cronica luĭ Urechia nu se rapórtă la însăşĭ întemeiarea, ci numaĭ la înfrumuseţarea templuluĭ.

Tot în districtul Dorohoĭu se află un sat numit Bălinţĭ, care n'are altă importanţă decât numaĭ aceĭa că cuvîntul derivă din acelaşĭ nume personal Bălin, dar printr'un alt sufix. Maĭ are încă o însemnătate comică. Printr'o inexplicabilă zăpăcélă, póte printr'o glumă a unuĭ zeţar dela tipografiă, eminentul agronom Ion Ionescu, în „Agricultura română din judeţul Dorohoĭu" (Buc. 1866 p. 399), a lăsat să se intercaleze următórea notiţă: „Aicĭ în Balinţĭ s'a găsit astăḑĭ diminéţă

un om bătrân care s'a spînḑurat înfigênd un par în strépina caseĭ şi legându-se cu brâul de gât...“

Un alt sat românesc Bălinţĭ se află tocmaĭ în Bănat în regiunea Lugoşuluĭ (Hornyanszky, Geogr. Lexikon 1858 p. 22), ceea ce probézĕ că sufixul nu e rutenesc, după cum s'ar puté crede la prima vedere, ci trebuĭ să fie o contracţiune din uţ: Bălinuţ.

v. *Boier.* — *Tĕutu.*

Bălinţĭ. — v. *Bălinescĭ.*

Bălişór,-óră, adj.; blondinet. Unul dintre numerósele derivate din băl, format prin duplul sufix deminutival -iş+or, întocmaĭ ca „albişor“ din „alb“ etc.

In districtul Buzeŭ un vechĭu sat pórtă numele *Bălişóră.*

Zapis muntenesc din 1669 (Cond. Mss. a episc. Buz. t. I p. 481, cfr. p. 455, în Arch. Stat. din Buc.): „6 megiĭaşĭ pe nume: din Gomoeştĭ Vasilie Cărlig, din *Bălişoară* Radul Vălculuĭ, din Răspopĭ Ştefan Roşul, din Lipia Négul...“

v. *Băl.* — *-işor.*

Balmăjésc s. **bălmăşésc** *(bălmăjit, bălmăşit; bămăjire, bălmăşire),* vb.; embrouiller, mettre sens dessus dessous, désorienter, tourner la tête. D. Damé se 'nşélă ḑicênd că acéstă vorbă e un moldovenism şi dându'ĭ nesce sensurĭ figurate neîntrebuinţate.

Lexicon Budan: *„Bălmăjesc* saŭ *bălmăşesc* = permisceo, turbulento“.

Laurian-Massim: *„bălmeşire, bălmuşire* şi *bălmoşire* = a face ca un balmeş, a amesteca, a încurca urît, a ameţi“.

Din sensul de „ameţesc“ se desfăşóră apoĭ acela de „perd puterea“:

„S'a *bălmăgit* = s'a muĭat“ (R Simu, Trans., c. Orlat).

Noĭ am vĕḑut deja originea cea turanică a cuvîntuluĭ la Românĭ. Este interesantă întrebarea: rusul балмошный saŭ взбалмошный „étourdi, embrouillé, désorienté“, care este isolat, fără nicĭ o familiă, vine óre d'a-dreptul dela Turanĭ? saŭ nu cum-va prin mijlocirea Românilor?

v. *Balmeş.* — *Bălmătrucă.*

Bălmăjire, **Bălmăjit** — v. *Bălmăjesc.*

Bălmăjitór, -óre, adj.; „qui embrouille“ (Damé). — v. *Bălmăjesc.*

Bălmăjitúră s. **bălmăşitúră** (pl. *bălmăjiturĭ, bălmăşiturĭ*), s. f.; „pêle-mêle, embrouillamini“ (Damé). Lexicon Budan: *„Bălmăjitură* = colluvies, mixtura“.

v. *Bălmăjesc.*

Bălmăş... — v. *Bălmăj...*

Bălmătúcă s. **bălmătúcă,** s. f.; t. culin.: sorte de talmouse. Cuvîntul se aude maĭ ales în Haţeg şi 'n Bănat.

„Bălmătrucă se face în ţinutul Petroşenilor din caş cu apă şi făină puţină; alţiĭ ĭĭ ḑic şi unturuş“ (P. Olténu, Trans., Haţeg).

„Bălmătucă = caş, unt şi puţină făină, fiert în căldare“ (pr. A. Bocĭat, Banat, Lugoş).

„Bălmătucă, un fel de mâncare din brânḑă“ (D. Angeloni, Banat, c. Păucinescĭ).

„Intre mâncările rustice de aice: chisăliţă de tărîţă, mazere frămîntată şi cu zamă, plăcinte, *bălmătucă,* pupĭ, scoverḑĭ...“ (N. Trîmbiţonĭu, Banat, c. Gradişte).

Sinonim cu balmoș, *bălmătrucă* saŭ *bălmătucă* cuprinde în sine aceĭașĭ tulpină balm-, dar cu sufixul deminutival atonic -otă: bàlmotă, ca în „pipotă“, „Albotă“ etc., de unde prin a doua deminuțiune: *bălmătucă* = bălm-ot-ucă. In forma haţegană *bălmătrucă*, *r* este inorganic, ca în „salatră = salată“ etc.

Românul oriental balmotă, conservat în derivatul *bălmătucă*, este fórte interesant, căcĭ din Pannonia — negrești prin migrațiunea medievală a Românilor de acolo spre Epir — el a străbătut și la Albanesĭ: în dialectul gheghic bul'met „grăsime, unt“, cuvînt pentru care Gustav Meyer (Alban. Wtb. 53) nu găsesce o etimologiă.

v. *Balmoș.* — *ot.* — *uc.* — *Unturuș.*

Bălmătùcă. — v. *Bălmătrucă.*

Bălòĭu, -óiă, adj. et subst.; très blond, blond clair. Din băl prin sufixul augmentativ -oĭu. Se întrebuințéză maĭ ales despre animale domestice: boĭ, cânĭ etc., în Bănat și'n Haţeg cu sufixul nemuĭat -oniu: *bălóniu.*

Dicționarul Mss. lugoșén circa 1670 (Col. l. Tr. 1883 p. 405): „*Bĕlony.* Bos albus“.

Zapis muntenesc din 1685 (Cond. Mss. a episc. Buz. t. I p. 241, în Arch. Stat. din Buc.): „oamenĭ moșnenĭ ot Cărlomănești pre nume: Stan i Négul Scaunul ot Cărlomănești, Ion *Bălóĭul* i Négul i Dragomir...“

Bălóĭu — sat în județul Argeș (G. Lahovari, Dicț. geogr. 32).

Tincu-Velea, Istorióra (Sibiiu 1865) p. 143: „despre vechimea Românilor în Vârșeț, afară de spunerile ómenilor celor încă viĭ, Românĭ, Serbĭ, pot servi numile vechilor familiĭ românescĭ de aicĭ: Barbu, Șerban, Văcărescu, Bogdan, *Bălóĭu*...“

Crisov dela Constantin Brâncovén din 1694 (Cond. Mss. Brâncovenéscă în Arch. Stat. din Buc. p. 49): „Radul Golescul vel agă ca să aibă a ținére și a stăpâni ale dumisale părți de moșie ce are de moștenire și de cumpărătoare la satul Stoenești i Balo-ĭasca i den Dălmănești și den Preotésca și den Hrizoae ot sud Prahova...“, unde Baloésca însemnéză „a luĭ *Bălóĭu*“, ca și „Preotésca = a Preotuluĭ“. Este foneticesce interesant în acest crisov, că de patru saŭ cincĭ orĭ, de câte se repetă cuvîntul, pretutindenea el este cu *a* clar: Baloĭasca, ceea ce indică rostirea *Balóĭu* în loc de *Bălóĭu.*

In Oltenia danțul poporan Bălueța se chiamă une-orĭ „hora luĭ *Bălóĭu*“, probabil după numele unuĭ lăutar.

v. *Băl.* — *Bălaĭu.* — *Bălueță.*

Bălòs, -ósă, adj.; baveux, glaireux, visqueux. Laurian-Massim: „*Bălos* = 1°. plin de bale; 2°. cuĭ curg bale multe; 3°. de natura balelor, de ex.: uniĭ pescĭ scot prin scame saŭ pele o materiă *bălósă*“.

Dicționarul Mss. lugoșén circa 1670 (Col. l. Tr. 1883 p. 426): „*Bĕlos* = Biliosus, Phlegmaticus“.

„Vinul póte fi la gust: acru, dulce, pelin, petros și *bălos*“ (N. Mereuță, Tutova, c. Mânțați).

„Cu privire la gust, vinul póte fi acru, acriŭ și dulce saŭ dulcég; aceluĭ greŭ la bĕut i se ție *bălos*, și acela care are puțin miros i se ție că are iz“ (V. Popa, Covurluĭu, c. Slobozia-Conachi).

„Poleĭu nu se ție pe la noĭ, dar se ție: ghĭață lișțavă și polighiță, saŭ: e *bălos* locul“ (R. Simu, Trans., c. Orlat).

„Intre epitetele poporale ce se daŭ

draculuĭ este și acela de *bălosul*“ (G. Dobrin, Trans., Făgăraș).

De aci în descântece se întrebuințéză, între altele, epitetul: „voĭ *bălóselor*“, cătră duhurĭ rele femeiescĭ.

In botanica poporană, un fel de cĭupercă, „agaricus viscidus“, se numesce burete *bălos* din causa suculuĭ seŭ cleios. Se păstréză pe érnă, se ferbe și se mănâncă cu usturoĭu.

Nu scim ce să fie:

„*Bălósele* se numesce o érbă ce se întrebuințéză pentru durerĭ de spate“ (C. Nicorescu, Covurluĭu, c. Lupescĭ).

v. [1]*Bală*.

Bălósele, s. f. plur. artic.; t. de Botan. — v. *Bălos*.

Bâloș, n. pr. m. O formă scăḑută din Baloș, derivat el însuș din vechĭul nume personal Bală saŭ Bale.

Zapis moldovenesc din 1612 (A. I. R, I, 1 p. 71): „Toder Buzdug din Sălăvestre și *Bălo*ș ot tam...“

De aci numele topic Bălo̧escĭ (A. I. R. I, 1 p. 47).

v. [2]*Bale*. — *Balș*.

Bălo̧escĭ. — v. *Bâloș*.

Bălotescĭ. — v. *Balotă*.

[1]**Băltac** (plur. *bălta̧curĭ*), s. n.; bourbier, mare, flaque. Costinescu: „*Băltac* =baltă mică, lac mic, mocirlos“. Format din baltă prin sufixul deminutival -ac, neutrul *băltac* e sinonim cu femininul băltócă, format prin acelașĭ sufix scăḑut la -oc, și 'n opositĭune cu augmentativul băltâŭ. *Băltac* și băltócă exprimă o nuanță pejorativă, care lipsesce în deminutivul băltiță saŭ băltuță. *Băltacul* inspiră tot-d'a-una desgust.

Basmul „Copiiĭ văduvuluĭ“ (Ispirescu, Legende p. 343): „Dacă ajunse la fantână, se speriă bahnița, vĕḑênd fata vie nevătămată, ĭară pe balaur mort într'un *băltac* de sânge“.

v. *Baltă*. — *Băltócă*. — *-ac*.

[2]**Băltàc**. — v. *Băltag*.

[1]**Băltàg** s. **băltàc** (plur. *băltage*, *băltace*), s. n.; hache d'armes, hallebarde, hachette. Laurian-Massim: „*băltac* și *băltag*, armă în forma de secure cu doue ascuțișurĭ, bipennis“. Costinescu: „*Baltag*, toporel cu códă lungă, astăḑĭ se pórtă de unii călĕtorĭ la oblâncul șeleĭ“.

In popor se rostesce maĭ adesea cu ambiĭ *a* clarĭ: *baltac*, *baltag*, prin asimilațiunea celuĭ netonic cu cel tonic.

„Armele ciobănescĭ sînt: bĕț saŭ bâtă, cață și *baltac*“. (N. Coman, Buzeŭ, c. Macsenu).

„*Băltag* este un fel de toporaș pus în capul unuĭ bĕț de corn“ (T. Poppescu, Buzeŭ, c. Chiojdu-Bâsca; G. Bottez, Iașĭ, c. Șipotele).

Băltagul la Românĭ era arma favorită de care haĭducul nicĭ chĭar la culcare nu se desparte.

Balada „Vălcan“:

Vălcănaș ședea întins
Și cu greŭ de somn cuprins,
Cu *baltacul* la călcâĭu,
Cu hangerul căpĕtâĭu,
Cu mustața resfirată
Și cu barba destramată...

(G. D T., Poes. pop. 563).

La érnă, eșind din codru și așeḑându-se în sat, haĭducul scóte și pune la o parte securea *băltaguluĭ*, lăsându'l numaĭ códă; apoĭ la primăvéră:

„Doĭna haĭduculuĭ“:

Dat'a frunza faguluĭ,
Pus'am cruce satuluĭ
Şi códă *baltaculuĭ*,
Că am gândul draculuĭ
Asupra bogatuluĭ...

(Ibid., 289).

Maĭ întâĭu, securea *băltaguluĭ* trebuĭ bine ascuţită.

Balada „Badea“:

Legătură mĭ-a făcut
Băltagul să i'l ascut...

(Ţara-nouă 1885 p. 521)

Băltage'e sînt nu numaĭ cu toporaş, dar încă ţintuite saŭ ferecate.

„Doĭnă voĭnicéscă“ din Bucovina:

Şi's voĭnicĭ înarmaţĭ bine,
Nu le pasă, ţeŭ! de nime,
Căcĭ aŭ arme oţelite
Şi *băltage* ţintuite...

(Marian, Bucov. II, 163).

Balada „Dobrişan“:

Cu gĭubele narămzate,
Cu *baltage* ferecate
Tot cu petre nestimate...

(Vulpian, Texturĭ p. 43).

Călare, haĭducul îşĭ acaţă *băltagul* la oblâncul şeleĭ:

„Doĭnă voĭnicéscă“:

Bistriţo, apă de munte!
Bistriţo, şiroĭu de frunte!
Ce te făcuşĭ Dunăre
Şi te umflaşĭ tulbure?
De nu pot trece prin tine
Cu *baltagul* la ciochine...

(Alex., Poes. pop. 2. 255).

Pedestru, haĭducul se rađemă în *băltag*, ca popa în cârjă.

Balada „Codrénul“:

In *baltag* se rađema,
Colea 'n vale se lăsa,
Colea 'n vale la strîmtóre
Unde trec mocanĭ cu sare...

şi maĭ jos:

Unde videam săracul,
Îmĭ ascundeam *baltagul*
Şi'ĭ dam banĭ de cheltuélă
Şi haĭne de priminélă;
Iar unde zărĭam Grecul,
Mult îmĭ ardea sufletul
Pîn' ce'ĭ retezam capul...

Observâm aci o curiositate. In versul precedinte d. Damé (Dict. I, 116) a citit:

Unde vedeam săracul,
Imĭ ascundeam b ă l t u g u l...,

şapoĭ fasonéză cuvîntul imaginar b ă l t u g, căruĭa 'ĭ dă sensul de „bâton“.

In mâna haĭduculuĭ, *băltagul* este o armă teribilă.

Balada „Neluca“:

— Ba, bădiţă, ba, nu vreŭ,
Că mĕ tem de dragul meŭ..
— Nu te teme, fata mea,
Că el de s'a supĕra,
Cu *baltagul* l'oĭu lovi,
Cu pămînt l'oĭu învăli...

Cântec bucovinén „Pĕscarul“:

Eŭ frumos îĭ mulţemiĭ,
Dar apoĭ mĕ repeđiĭ,
Puseĭ stânga pe dîrlog
Şi'ĭ ţinuĭ fugarĭu 'n loc,
Puseĭ drépta pe *băltag*
Şi'l pupaĭ pe după cap:
El striga,
Se văieta...

(Marian, Bucov. II, 59).

Balada „Vidra“:

Las' să vie că nu'mĭ pasă,
Eŭ că l'oĭu pofti la masă,
Şi de-a maĭ vré altă hrană,
I-oĭu da treĭ *baltagĭ* pomană...

Balada „Stanciu“:

De ce să mĕ daŭ legat?
Muere's cu cârpă 'n cap?
Orĭ Jiean cu comanac?
Sciŭ poterĭ ce-am să'ĭ fac:
Am pus mâna pe *baltag*
Şi m'am vîrtit rotiliţă
Ş'am scăpat de-o poteriţă...

(Sevastos, Cânt. moldov. 299).

Hora „Mariţica din Ploĭescĭ“:

— Albă eştĭ, frumósă eştĭ,
Cu bărbatul cum trăescĭ!
— Trăesc bine ca cu dracul,
Că ş'a-séră mĭ-a spart capul,
Mĭ-a spart capul cu *baltacul*...

(G. D. T., Poes. pop. 316).

Despre o gróznică lovitură de *băltag* la o petrecere între voĭnicĭ, vorbesce crisovul dela Alexandru-vodă Radu din 1624 (Cond. Mss. a episc. Buzeŭ, t. II f. 460, în Arch. Stat. din Buc.): „acéstă maĭ sus zisă vie fost'au de baştină a luĭ Coavăr tatăl Vladuluĭ, apoĭ Vladul au fost băut la o masă cu Şărbé fratele Raduluĭ, decĭ au fost lovit pe Şărbé cu un *baltag* peste o mână şi i s'au uscat mâna; apoĭ Şărbé au venit înainté părinteluĭ domniĭ méle Io Radul voevod în rândul dintâĭ, împreună cu Coavăr tatăl Vladuluĭ, de au dat gloabă domnéscă 2000 de aspri gata...“

La curtea domnéscă din Moldova, *băltagul* era într'o vreme semnul caracteristic al Agăĭ, înlocuit apoĭ prin topuz.

Gheorgachi Logofĕt, Letop. III p. 292: „până la Grigorie-vodă în domnia a doua, Aga purta *baltag* şi cinstea i se păzĭa la acéstă rânduélă; ĭar atuncé Grigorie-vodă cu testament, care s'aŭ cetit în Spătărie rânduéla Agăĭ, aŭ suit Agiea după vel-Comis, dându'ĭ Domnul cu mâna luĭ semn să poarte topuz, adecă buzdugan, şi de atuncé s'aŭ numit şi vel-Agă...“

Slujitoriĭ palatuluĭ domnesc aveaŭ şi eĭ *băltage*.

Ion Neculce, Letop. II p. 332: „ĭară Dimitru Saracĭul sluga luĭ Dimitraşco Vodă aŭ năvălit degrabă supt scara despre Doamna, unde era închis Iordachi Rusăt Vornicul cel bătrân, şi aŭ lovit lăcata cu *baltagul* de o aŭ stricat'o şi aŭ scos pre Vornicul Iordachi afară...“

Negreşit, al nostru *băltac* saŭ *băltag* este turcul bậltà, baltak „hache, cognée, hallebarde“ (Cihac, II, 546), de unde însă nu resultă că Româniĭ l'aŭ luat neapĕrat dela Osmanliĭ; este maĭ probabil împrumutul din vre-un dialect turc medieval, bună-óră dela Cumanĭ saŭ dela Pecenegĭ. Vorbim despre împrumutul cel lexic, căcĭ însăşĭ arma, fiind una din cele maĭ primitive, trebuià să fi fost cunoscută maĭ de 'naînte Românilor sub un alt nume.

v. [2]*Băltag*. — *Băltăgaş*. — *Băltăcel*. — [1]*Coman*.

[2]**Băltàg** s. **băltăgàn**, s. m.; vent très fort, très violent, très perçant. Frumósă formaţiune metaforică: vînt puternic = care bate, lovesce, dobóră ca un băltag.

„La vîntul cel mare se ḑice pe la noĭ *băltagul*“ (D. Pop, Trans., Făgăraş, c. Copăcel).

„Vîntuluĭ dela rĕsărit i se ḑice *băltăgan*“ (P. Michăescu, Brăila, c. Cécâru).

In variantul *băltăgan* s'a adaos sufixul cel intensiv -an, dând astfel cuvîntuluĭ o nuanţă şi maĭ energică decât în simplul *băltag*.

Intrebuinţarea acesteĭ vorbe în Făgăraş şi 'n regiunea Brăileĭ tot o-dată, dovedesce că ea trebuĭa óre-când să fi fost respândită în întréga Ţĕră-Românéscă.

v. [1]*Băltag. — Vînt.*

[3]**Băltàg**, n. pr. m. Poreclă analogă cu francesul „Hachette“, și de aceĭașĭ natură cu poreclele române Măcĭucă, Bardă, etc.

In campania dela Prut din 1711, într'o nenorocită luptă între Dimitrie Cantemir și între Turcĭ, ḑice Nicolae Costin, Letop. II p. 118, „a perit și *Baltag* părcălabul de glonț“.

Act moldovenesc din 1778 (Cond. MSS. a episc. Hușĭ, t. 5 p. 139, în Arch. Stat. din Buc.): „și ne-am dus din sus de satul Obileniĭ la cotul luĭ *Băltag* la gura uneĭ gărliṭe micĭ...“

v. [1]*Băltag.*

Băltàn | **Băltànă** | . — *Băltăreț. — Bătlan.*

Băltâc, interj.; pouf! paf! vlan! Laurian-Massim: „*Băltâc*, expresiune onomatopoetică, prin care se exprimă căderea în apă și sonul ce resultă din acea cădere, saŭ mersul greŭ prin ape, lacurĭ, noróie saŭ gloduri, sinonim cu bălдăbâc, cu diferința că acesta din urmă este maĭ expresiv ca *băltâc*. Reduplicat: a merge *băltâc-băltâc* = greŭ și scăpĕtând din lac în lac“.

E lesne de înțeles că reduplicatul *băltâc-băltâc* nu maĭ e interjecțiune, ci un adverb, după cum îl și indieă d. Damé (Dict. I, 116), traducêndu'l prin: „difficilement, avec précaution“.

Cihac (II, 8) a scăpat din vedere pe *băltâc*, deși are pe derivatul băltăcăesc.

Originea luĭ *băltâc* din baltă noĭ am explicat'o deja la cuvîntul bălдăbâc. Este o formațiune onomatopoetică curat românéscă, deși tulpina balt- derivă din slavicul blato, polonesce bloto, rusesce boloto, de unde s'ar fi putut forma la Slavĭ o interjecțiune analogă „blat-“, „blot-“, „bolot-“, nicĭ o dată „bălt-“; ș'apoĭ nicĭ nu există la dînșiĭ o asemenea interjecțiune. Rușiĭ însă aŭ împrumutat pe de 'ntregul cuvîntul românesc, fie prin intermediul vecinilor noștri Rutenĭ, fie maĭ curând prin desele invasiunĭ în România în secolul trecut și 'n secolul actual, când Muscaliĭ nu putea să nu ĭea dela noĭ câte o vorbă și s'o ducă departe la nord, unde ea devenĭa apoĭ un provincialism rusesc, enigmă pentru viitorul filolog. Astfel în Dicționarul Academieĭ din Petersburg (ed. 1847, t. I p. 88) noĭ găsim:

„Бултыхъ, межд. означающее паденіе въ жйдкость: И не замѣтили, какъ онъ бултыхъ въ воду“;

„Bultăh, interjecțiunea care însemnéză cădere într'un liquid; de ex.: eĭ nicĭ n'aŭ observat când dînsul bultăh! în apă“;

și după aceea verbul derivat:

„Бултыхнуться, упасть въ жидкость“.

„A face bultăh, a cădé într'un liquid.“

Pentru acest muscălesc bultăh! = *băltâc!* nu e cu putință nicĭ o etimologiă slavică.

De multe orĭ, sub Ecaterina, sub Alexandru, sub Nicolae saŭ sub vreun alt tzar, Românul va fi exclamat „*băltâc!*“ la vederea unuĭ Căzac bét căḑênd în mocirlă, pentru ca acéstă interjecțiune să se fi întipărit în mintea Muscaluluĭ și să plece cu dînsul la Volga, și póte chiar la Siberia!

v. *Bâldăbâc.* — [1]*Rus.*

Băltăcăesc s. **băltăcèsc** (*băltăcăit, băltăcăire; băltăcit, băltăcire*), vb.; barboter, patauger. Laurian-Massim: „*Băltăcăire* și *băltăcire* = a merge prin la-

curĭ saŭ tină; a sări, a se arunca, a sălta, a se bate prin apă; a merge greŭ printr'un loc băltos saŭ tinos.“ Costinescu: „A *băltăcăi*, a *băltăci* = a alerga prin baltă înnotând saŭ sburând; a sbura cu peptul pe d'asupra și picĭórele prin apă; se ḑice de paserĭ.“

Fie atuncĭ când e vorba de păserĭ, fie despre ómenĭ, *băltăcăesc* saŭ *băltăcesc* nu e tocmaĭ sinonim cu bălăcesc saŭ bălăcăresc, de carĭ se deosebesce și prin origine. Ambiĭ termenĭ aŭ în vedere aprópe aceĭașĭ acțiune, dar produsă prin diferite motive și însoțită de diferite sensațiunĭ. Bălăcesce cine-va jucându-se, cu plăcere saŭ de bună voe, pe când *băltăcăesce* cu desgust, de nevoe și cu anevoe.

Băltăcăesc este format d'a-dreptul din interjecțiunea băltâc prin sufixul onomatopoetic -ăesc. *Băltăcesc* este o formă maĭ rară, care s'a putut nasce pe o cale independinte din substantivul băltac, ca „mocirlesc“ din „mocirlă“. Intre ambele forme se observă o nuanță de deosebire, *băltăcăesc* exprimênd o noțiune maĭ frequentativă.

v. [1]*Băltac.* — *Băltâc.* — *-ăesc.*

Băltăcăire, **Băltăcăit** .— *Băltăcăĭ'ă.*

Băltăcăélă (pl. *băltăcăelĭ*), s. f.; action de barboter. Costinescu: „*Băltăcăélă* = lucrarea, fapta de a băltăcăi; sburarea cu sgomot ce fac paserile prin baltă“. Sinonim cu substantivii băltăcăire și băltăcăit, între carĭ nu există aprópe nicĭ o deosebire, putêndu-se ḑice de o potrivă bine, de exemplu: *băltăcăéla*, băltăcăirea și băltăcăitul rațelor prin stufiș. Nu se aud maĭ nicĭ o dată în asemenea cas formele: băltăcélă, băltăcire și băltăcit.

v. *Băltăcăesc.*

Băltăcèl s. **băltăgèl** (plur. *băltăcele*, *băltăgele*), s. n.; diminutiv de băltag hache d'armes. Termen desmierdător pentru băltac saŭ băltag, chiar dacă acesta este de o mărime obicĭnuită.

Colindă muntenéscă:

Scrisă 'i Marea tulbure
Cam cu noue vădurele,
Iar în noue vădurele
Sînt cam noue corăbĭele
Și stegarĭ cu stegurele,
Căpitanĭ cu *băltăcele*...

(G. D. T., Poes. pop. 52)

v. [2]*Băltac.* — *Băltăgaș.*

Băltăcélă, **Băltăcesc**, **Băltăcire**, **Băltăcĭt** . — v. *Băltăcăesc.* — *Băltăcăélă.*

Băltăgàn. — v. [2]*Băltag.*

Băltăgàș (pl. *băltăgașe*), s. n.; diminutiv de băltag hache d'armes. Ca și sinonimul băltăcel, *băltăgaș* nu însemnéză băltag în sens micșurător, ci în cel desmerdător.

Doĭnă din Bucovina:

Mĕ luaĭ séra pe lună
Cu flintuța mea în mână:
Când flintuța mea plesnia,
Un cĭocoĭu se prevălĭa!
I-aș maĭ da ș'un pumnuț bun,
Să-ĭ sară punga din sîn;
I-aș maĭ da ș'un *băltăgaș*,
Să-ĭ sară vr'un gălbenaș...

(Familia, 1873 p. 115)

v. [2]*Băltac.* — *Băltăcel.*

Băltărâŭ (plur. *băltărae?*), s. n.; marais. Cuvîntul ne întîmpină, de nu mĕ 'nșel, numaĭ la d. Damé (Dict. I, 116). Este un augmentativ din b ă l t a n, cu *n* trecut în *r* întocmaĭ ca în deminutivul corespundĕtor „băltăreț = băltăneț".

v. *Băltăreț.* — *Băltărésca.* — *-âŭ.*

Băltărĕț, -éță s. et adj.; 1°. marécageux, qui vient des marais; 2°. qui habite près des marais; 3°. vent qui souffle du sud et amène la pluie, autan. Laurian-Massim: „*Băltăreț* = 1°. locuitor de pre lîngă bălți: *băltărețele* (muierile *băltăreților*) sciŭ mînă luntrile ca și bărbații lor; 2°. de baltă, de pe baltă, de lîngă baltă: păserile *băltărețe*". Costinescu: *Băltăreț* = 1°. care este dela baltă, care vine despre partea unde se află bălți, ape multe; 2°. vîntul care bate despre bălți și care aduce plóiă".

1°. *Băltăreț* ca adjectiv.

„Porcii se deosebesc în: porcĭ de țĕră și porcĭ *băltărețĭ*. Porcii *băltărețĭ* sînt maĭ marĭ decît ceĭ de țĕră, însă sînt fórte plăpîndĭ. Eĭ aŭ urechile lungĭ și blegoșate, ast-fel că nu vĕd în lăturĭ" (T. Popescu, Buzeŭ, c. Chiojdu-Bâsca).

2°. *Băltăreț* ca substantiv.

Sensul cel maĭ obicĭnuit este acela de „vîntul care suflă despre regiunea Dunării", o regiune care a purtat din vechime la Românĭ numele generic de B a l t ă în opoziție cu regiunea Carpaților, numită M u n t e. De aceea e bine la Sava Bărcianu: „*Băltăreț*=der Donauwind".

Băltărețul suflă despre sud; e cald; se maĭ numesce și vînt-d e l a - n i m é ț ĭ" (C. Corbénu, Olt, c. Alimănescĭ).

„Vîntul care bate despre sud, se numesce *băltăreț*. *Băltărețul* este privit ca vîntul cel maĭ arțĕtor; e însoțit maĭ tot-d'a-una de o plóiă caldă; nu e bun pentru recolte. Este în opoziție cu vîntul despre nord, numit M u n t é n u l. (P. Theodorescu, Ialomița, c. Socaricĭu; M. Popescu, Olt, c. Crăcĭuna-de-sus).

In antitesă cu M u n t é n ar trebui să se țică vînt B ă l t é n, nu *Băltăreț*, după cum nu se țice „Muntăreț". Forma b ă l t é n circulézĕ însă fórte rar ca vorbă comună, și nicĭ n'a trecut în dicționare, ci s'a păstrat maĭ mult în numele personal B ă l t é n u și în numele a o mulțime de sate B ă l t e n ĭ, atît în Moldova cît și 'n Muntenia (Frunțescu, Dict. top. 27—8). De unde dară sufixațiunea -ă r e ț în *băltăreț?*

Nu s'a putut nasce din colectivul b ă l t ă r i ă, în care e sufixul pejorativ -r i ă, pe cînd *băltăreț* presupune un sufix primar -ar.

Formațiunea b ă l t - ă r e ț este identică morfologicesce cu l u n g - ă r e ț, care vine prin rotacism din l u n g - a n, adecă:

lungăreț = lungan + eț;

băltăreț = b ă l t a n + eț.

In „lungan" sufixul este intensivul -a n, a cărŭia funcțiune e de a mări saŭ de a întări o noțiune (v. [3]*-an*): de tot lung. Tot așa prototipul b ă l t a n însemnézĕ: de tot dela baltă, chĭar dela baltă. In graĭul comun acest b ă l t a n nu se maĭ aude, dar el ne maĭ întîmpină în nomenclatura cea topică, adesea fórte prețiósă pentru desmormîntarea elementelor lexice despărute din circulațiune. Așa în Mehedinți este o localitate B ă l t a n a în plasa Motrul-de-jos, și B ă l t a n e în plasa Dumbrava (Frunțescu). Ce-va maĭ mult; deja Cihac (II, 8) observase că numele de pasere b ă t l a n, numită altfel „boŭ-de-baltă", nu este decît o formă me-

tatetică din bălțan, ceea ce confirmă cele de mai sus într'un mod definitiv.

v. *Baltă.* — *Băltărâŭ.* — *Băltărésca.* — *Bătlan.* — *R.* — *Vînt.*

Băltărésca, s. f. artic.; t. de Choréogr. popul.: nom d'une danse. Un joc saŭ o horă, cunoscută într'o mare parte a Românieĭ, dar pe care aŭ scăpat'o din vedere atât d. T. Burada (Almanach musical 1877) precum și d. Vulpian (Musica populară).

„Unul din danțurile țerănescĭ de pe aice se numesce *Băltărésca*“ (Teleorman, C. Popescu, c. Cióra; I. Stănescu, c. Odaea; Olt, S. Alexandrescu, c. Negrescĭ; Dolj, P. Chirițescu, c. Poĭana; I. Sandulescu, c. Scăescĭ; I. Ionnescu, c. Ișalnița; Rîmnic-sărat, A. Mogoș, c. Obilescĭ; Covurluĭu, M. Țigâie, c. Foltescĭ).

Numele *Băltărésca* este un rotacism în loc de Băltănésca, adecă dela Băltana saŭ Băltane în Mehedinți, originea acestuĭ dant poporan fiind probabil din Oltenia, unde este și mai respândit.

v. *Băltăreț.* — *Horă.* — *Joc.*

Băltărià, s. f.; „grand marécage“ (Cihac), grande masse d'eau stagnante. Din baltă prin sufixul colectiv pejorativ -riă. *Băltăriă* este o mare întindere de pămînt acoperită cu ape stătătóre, pe când o mică întindere, prin acelașĭ sufix -riă acățat la deminutivul „băltică“, se ḑice băltică riă.

v. *Baltă.* — *-riă.*

Băltâŭ (plur. *băltae* s. *băltâe*), s. n.; mare, flaque. Laurian-Massim: „*Băltâŭ* = massă de apă mai mică ca o baltă, dar mai mare ca un băltac“. Figurat *băltâŭ* se aplică la orĭ-ce liquid, dar tot-d'a-una în sensul reŭ, sufixul -âŭ funcționând obicĭnuit ca pejorativ.

Basmul „Gheorghe cel Vitéz“ (Ispirescu, Legende, p. 134): „Impĕrătesa plecă singură la împĕratul. Pe drum, când ajunse la locul de luptă, vĕḑù un *băltâŭ* de sânge și alăturĭ o grópă mare unde eraŭ îngropațĭ ómenĭ împĕrătescĭ...“

v. *Baltă.* — *Băltac* — *-âŭ.*

Bâlte, n. pr. m. Nu ne putem rosti, dacă numele personal *Bâlte* are saŭ nu are a face cu baltă luat ca poreclă: Baltă. Din *Bâlte*, ca și din Baltă, póte să derive de o potrivă patronimicul Băltescu, de unde apoĭ topicul Băltescĭ, numele unuĭ sat în Prahova (Frunḑescu).

Zapis muntenesc din 1741 (Cond. MSS. a episc. Buz. t. I p. 255, în Arch. Stat. din Buc.): „Eu Iane dinpreună cu cĭata mé anume Tudor i Mire i On *Bălte...*“

Băltènĭ. — v. *Băltăreț.*

Băltescu | **Băltèscĭ** | . — v. *Bâlte.*

Băltén. — v. *Băltăreț.*

Băltică. — v. *Băltiță.* — *Bălticăriă.*

Bălticăriă, s. f.; petite masse d'eau stagnante. Cuvîntul se află la Baronzi, Limba română p. 226.

v. *Băltăriă.*

Bălteceà s. **bălțecică** (pl. *băltecele*), bourbier, flaque. Ce-va și mai mic, saŭ numit într'un mod mai desmĭerdător decât băltică saŭ băltiță. La Baronzi, Limba română p. 226, este numai *băltecică.*

v. *Băltiţă.*

Băltecică. — v. *Băltecea.*

Băltină (plur. *băltine*), terrain marécageux près d'une rivière. Loc mlăştinos saŭ mocirlos lîngă un rîŭ. Un fel de băltiş, dar de o natură maĭ permanentă.

Acte muntenescĭ din 1672 şi 1699 (Cond. MSS. a Episc. Buzeŭ, t. II f. 26 a şi 50 b, în Arch. Stat. din Buc.): „pămînturĭ 4 arătoare dreptu taleri 4, anume unul în lazul Pordeştilor, altul la curmătura Altoeĭ, altul în *băltine* (БѢЛТИНѢ) pe malul Tăncabeĭ, altul în gorgane...“

Cuvîntul vine din slavicul blato, însă printr'o formaţiune curat românească, căcĭ slavonesce ar puté să fie blatina, nicĭ o dată baltina.

Aşa dară, cuvîntul fiind de o formaţiune curat românească, este fórte interesant de a 'l întâlni, ca un învederat românism, într'un manuscript slavo-bulgar din anul 1263, tot la plural ca şi 'n actele muntenescĭ de maĭ sus: „БАЛ'ТИНЫ“ (Gorsky et Nevostruev, Описаніе славянскихъ рукописей Моск. Синод. Библ. t. II part. 2 p. 23). Editoriĭ îl explică prin: „văgăune în carĭ se scurge apa“ (впадины куда стекаетъ вода). De acolo, ca un exemplu unic, fără nicĭ o lămurire, vorba a trecut la Miklosich (Lex. palaeosl. 11).

Băltină e aprópe sinonim cu rovină, pe care Cihac (II, 319) îl traduce prin „fondrière, marais, bourbier“, şi pe care graĭul românesc l'a format din slavicul rovŭ, ровъ „λάκκος, fovea“ prin acelaşĭ sufix -ină, ceea ce presintă un paralelism morfologic perfect.

v. *Baltă.* — *Băltiş.* — *-in.* — *Rovină.*

Băltiş (plur. *băltişe* s. *băltişurĭ*), s. n.; terrain bourbeux impraticable dans la saison des pluies. Sinonim cu băhniş, şi de o formaţiune analogă prin sufixul -iş. Definiţiunea dată de Costinescu: „*băltiş* = baltă mică formată prin ploĭ“ nu e corectă. „*Băltiş* se dice la un câmp mocirlos“ (C. Decusară, Tecucĭu, c. Ţigănescĭ). „*Băltiş* însemnéză tot una cu stuhăriă“ (R. Coman, Rîmnic-sărat, c. Corbu).

Ambele pluralurĭ *băltişe* şi *băltişurĭ* ne întîmpină la A. Odobescu:

Scrierĭ t. III p. 574: „O luptă destul de crâncenă se încăierâ acolo, printre rovinele şi *băltişurile* după malul Dunăriĭ...“

Ibid. t. I p. 377: „un covor de érbă fragedă şi măruntă, scăldată p'alocurea de *băltişe* reslăţate ce se adunase din apele de plóiă...“

v. *Baltă.* — *Băhniş.*

Băltiţă (plur. *băltiţe*), s. f.; petit lac, marais. Deminutiv desmierdător din baltă prin sufixul -iţă, pe lîngă care se aude cu acelaşĭ sens şi băltică prin sufixul -ică, ba încă băltuţă şi băltucă prin sufixurile -uc şi -uţ.

Zapis muntenesc din 1751 (Cond. MSS. a mănăstiriĭ Hurez f. 564, în Arch. Stat. din Buc.): „acéstă livéde mérge în lung din cĭutăriĭa domnéscă până în livadé ce au cumpărat dumnéluĭ vornicul Pascale dela popa Ispas, şi în lat mérge din *băltiţă* până în mărăciniĭ de preste drum...“

Crisov dela Scarlat Ghica din 1752 despre o localitate de lîngă Prut din districtul Lăpuşneĭ (Cond. MSS. a Episc. Huşĭ t. 4 p. 83, în Arch. Stat. din Buc.): „să începe moşĭa de ĭasta parte de Prut din mijlocul şesuluĭ din balta Simiĭ din gĭumătate de toană şi cuprinde o *băltiţă* Hăjdeu şi altă *baltiţă* nouă din sus de Hăjdeu ce s'aŭ făcut,

și în gîos până în craciĭ Lunguluĭ...“

Figurat, în doina bucovinénă „Paserea străină“:

Am în inimă un spin
Ș'o *băltiță* cu venin...

(Marian, Bucov. II, 26).

v. *Băltuță*.

Băltòc. — v. *Băltócă*.

Băltócă s. **băltógă** (plur. *băltóce, băltóge*), s. f.; mare, bourbier, flaque. Laurian-Massim: „*Băltócă*, aceĭașĭ însemnare ca și băltac, cu diferința însă că *băltóca* unesce în sine și ideĭa de profunditate: am scăpĕtat într'o *băltócă* în care era să mĕ 'nec“. Etimologicesce, neutrul băltac prin căderea sufixuluĭ -ac la -oc dĕduse nascere unuĭ neutru băltoc, al căruĭa plural feminin băltóce a făcut apoĭ să se nască prin analogiă singularul feminin *băltócă*.

„Poporul rostesce d'o potrivă *băltócă* și *băltógă*“ (G. Crețu, Iașĭ, c. Teutescĭ).

Basmul „Stan Bolovan“ (Reteganu, Povestĭ ardelenescĭ, IV p. 23): „Când a fost lângă sat, dă pe nesce Țiganĭ pescuind într'o *băltócă*. El, în loc să 'șĭ țină drumul, se bagă 'n *băltócă* și prinde pescĭ cu Țiganiĭ. Și stă până de cătră séră. Dar când merge a-casă cu câțĭ-va pescuțĭ, însă fără de pungă, căcĭ o scăpase 'n *băltócă*...“

Doĭna moldovenéscă:

Fóiă verde ș'o gherghină,
Rage-un boŭ într'o grădină,
Es'o fată și 'l îngână.
Tacĭ, fată, nu mĕ 'ngâna!
Cât îmĭ trăia soția,
Beam apa isvórelor,
Păsceam érba munților,
Da de când ea mĭ-a perit,
Beaŭ apa *băltógelor*,
Pasc érba prilógelor...

(Șezătórea, 1893 p. 236).

v. *Baltă*. — *Băltac*. — *-ac*. — *-oc*.

Băltòg, **Băltógă** } . — v. *Băltócă*.

Băltòs, -ósă, adj.; marécageux. Laurian Massim: „*Băltos* = plin de bălțĭ, coperit de multe bălțĭ, vorbind de locurĭ; d. ex. ținut *băltos*“.

v. *Baltă*. — *-os*.

Băltùcă. — v. *Băltuță*.

Băltuélă. — v. *Băltuesc*.

Băltuèsc (*băltuit, băltuire*), vb.; se déverser, inonder, se répandre au dehors (en parlant de l'eau). Se întrebuințéză maĭ ales reflexiv: a se *băltui*: după atâtea ploĭ rîul s'a *băltuit*, eșind din maluri; dar se póte dice și activ: după atâtea ploĭ, eșind din maluri, rîul a *băltuit* tot împregiurul seŭ. A *băltui* însemnéză literalmente: a face baltă, cu sufixul verbal denominativ -uesc. Este un termen fórte plastic, care însă se aude rar.

Lexicon Budan: „*Băltuesc*, mĕ *băltuesc* = inundo, exundo, austreten, überströmen oder schwemmen“.

Substantival: băltuirea, băltuitul, băltuéla apelor.

v. *Baltă*. — *-uesc*.

Băltuire, **Băltuit** } . — v. *Băltuesc*.

Băltuță (plur. *băltuțe*), s. f.; petit lac, petit étang. Se deosebesce numaĭ prin sufix de băltucă, băltică, băltecică, băltiță, avênd acelașĭ sens desmierdător.

Țichindél, Fabule 1814 p. 136: „Doao broaște petrecé într'o *băltuță*; însă

acéĭa uscându-se véra de căldură, au pornit maĭ departe să caute apă...“

v. *Băltiță.*

Bălțăr (plur. *bălțarĭ*), s. m.; celui qui fait ou qui vend des lacets, des bandes. Laurian-Massim: „*Bălțar*=care face saŭ vinde b a l ț e“.

Act muntenesc din 1648 (Cond. Mss. a episc. Buz. t. II f. 299, în Arch. Stat. din Buc.): „Badé săn Răzbicev i Dragomir *bilțar* ot Fureștĭ...“

v. *Balț.—-ar.*

Bălțăre.—v. *Bălțez.*

[1]**Bălțăt, -ă,** adj.; bigarré, bariolé, tacheté, grivelé; homme ayant une dent proéminente; fig. inconstant, instable, versatile. Laurian-Massim: „Participiŭ pasiv din b ă l ț a r e, cuvîntul *bălțat* a devenit curat adjectiv, și însémnă: I, în înțelesul cel maĭ usual, aplicat la vite: 1. maĭ des la boĭ și la vacĭ cu pĕr în genere negru, saŭ de altă față, numaĭ să fie închis: *a)* încins pe la mijloc cu un brâŭ saŭ b a l ț pĕr alb; de ex.: vaca nóstră a născut un vițel *bălțat*; boiĭ așa *bălțațĭ* sînt maĭ rarĭ; de aci proverb: a umbla după boĭ *bălțațĭ*, a vré boĭ *bălțațĭ* = a dori lucrurĭ anevoe de căpĕtat; nu eștĭ tu maĭ *bălțat* ca alțiĭ = nu eștĭ maĭ distins, maĭ bun; —fórte des ca substantiv, lăsând să se înțelégă cuvintele boŭ saŭ vacă: hàis Joĭan, cea *Bălțat! Bălțata* nóstră remâne stérpă și est-timp.— *b)* maĭ rar: cu pete albe pe diferite părțĭ ale corpuluĭ, pete însă carĭ să aĭbă o mare întindere, așa încât să 'nfășóre părțĭ însemnate din corp, fiindcă la din contra vita n'ar maĭ fi *bălțată*, ci p e s t r i ț a t ă.— *c)* dacă boul saŭ vaca aŭ în genere pĕr alb, atuncĭ, ca să merite numele de *bălțat*, cată să aĭbă la mijloc, saŭ pe alte părțĭ, fășiĭ de pĕr negru saŭ de altă față închisă.— 2. după aceleași norme se aplică *bălțat* și la caĭ, cu diferința numaĭ că ĭepele și caiĭ *bălțațĭ* fiind și maĭ rarĭ ca boiĭ și vacile *bălțate*, cuvîntul *bălțat* nu se ḑice pentru caĭ în mod absolut, fără substantiv, cum se ḑice pentru boĭ; *bălțatul*, *bălțata*, luate așa absolut, se înțeleg pentru boŭ, pentru vacă, éră pentru cal saŭ iépă cată să se ḑică: iépă *bălțată*, cal *bălțat*. II. în înțeles metaforic și maĭ rar: 1. de culorĭ carĭ nu sînt bine precise, întunecat, vînĕt, în doĭ perĭ etc.; 2. de stofe, părețĭ, tabelurĭ etc. colorate cu diverse culorĭ, reŭ și fără artă combinate între dînsele; 3. de opere și producte ale spiriturĭ, în carĭ întră ideĭ luate dela răsărit și dela apus, fără nicĭ o legătură între dînsele“.

I⁰. *Bălțat* despre animale domestice.

Să lămurim maĭ întâĭu că se aplică nu numaĭ la boĭ și la caĭ, după cum s'ar înțelege din Laurian-Massim, ci de asemenea la oĭ și la capre.

Biblia Șerban-vodă 1688, Genes. XXX, 33, 35.

...Tot ce nu va fi *bălțatŭ* și alb întru capre și murg întru miei furat va fi cătră mine...

Și împărți întru zăoa acéĭa țapiĭ cei *bălțați* și cei albi și toate caprele céle *bălțate* și albe...

Omne quodcumque non fuerit s p a r s u m et subalbum in capris, et fuscum in agnis, furto ablatum erit apud me...

Et separavit in die illa hircos s p a r s o s et subalbos, et omnes capras s p a r s a s et subalbas...

Tot așa în Biblia din Blaj 1795: „tot ce nu va fi *bălțatŭ* și alb în capre și săinŭ în mieĭ...“

Balada „Iancul mare“:

Ia voĭ, Turcilor, să'mĭ dațĭ
Vr'o cinci-ₛeci de boĭ *bălțațĭ*,
Cu vĕrgĭ negre pe spinare,
Rotogóle
Pe supt póle...

(G. D. T., Poes pop. 481).

Doĭna „Aoleo“:

Vaca fuge,
Boul muge:
Ho, *bălțato!* na boĭastră!
Staţĭ că nu e bóla vóstră,
Ci e chĭar nevasta nóstră!...

(Alex., Poes., pop.^{2} 352).

Pe acelaşĭ motiv satiric, cântecul muntenesc „Naşul şi finul“:

Merg cu tónta la obor,
Fug vacile de s'omor,
Gândesc că e bóla lor!
D'apoĭ un viţel *bălțat*
A rupt funea ş'a scăpat
Ş'a fugit pîn'a crĕpat!...

(G. D. T., Poes. pop. 353).

Variantă:

Iar viţelul cel *bălțat*
A fugit pîn'o crĕpat...

(Şeₛĕtórea 1893 p. 236).

Altă variantă:

Ş'avuĭ ş'un viţel *bălțat*,
Ş'a rupt cornul ş'a scăpat,
Ş'a fugit
Pîn'a plesnit...

(Ibid. 1892 p. 139).

„*Bălțat* despre culórea vitelor = jumătate negru, jumătate alb“ (R. Simu, Trans., c. Orlat).

„*Bălțat* = care are o vérgă preste trunchĭu“ (P. Olténu, Trans., Haţeg).

„La boĭ *bălțațĭ* li se ₛice florenĭ; când le este numaĭ códa *bălțată* — cu dalbĭ“ (I. Bejan, Covurluĭu, c. Smulţiĭ; V. Mircea, Iaşĭ, c. Copoŭ).

v. *Codalb.* — *Florén.*

„La un cal *bălțat* se ₛice pag“ (D. Andriescu, Iaşĭ, c. Hermeziŭ).

v. *Pag.* — *Bălțuĭcă.*

II. *Bălțat* despre alte animale.

La ₙunta ţerănéscă, când vornicul mireseĭ aduce o copilă de 4—6 anĭ, vornicul mireseĭ ₛice:

Pe d-vóstră vĕ rugâm
Ca cĭuta moţată,
Sub barbă *bălțată*,
Cu ţundra négră îmbrăcată,
Cu cisme roşi 'ncălţată.
Sĕ nĭ-o arătaţĭ...

(Mârian, Nunta, 428, 481).

Une-orĭ în loc de *bălțat* se întrebuinţéză compusul înbălțat:

La cap cam biţată,
Sub barbă 'nbălţată...

(Ibid. 420).

unde este interesantă, ca fenomen de analogiă, trecerea din „moţat“ în „biţat“ prin asonanţă iniţială cu *bălțat*.

Delavrancea, Intre vis şi viéţă p. 130: „Grâul înfrăţise pe brazdă, trecuse d'o şchiópă, şĭ de s'ar fi dat afund cĭocârliile în stufuĭ luĭ, şĭ-ar fi ascuns şi trupul cât un pumn, şi cĭocul limbut, şi moţul *bălțat* ca şi cum ar fi încondeĭat de mâna omuluĭ...“

A. Odobescu, Scrierĭ, t. III p. 181: „dumbrăvence cu aripĭ verdĭ, pupăze cu creste *bălțate*, graurĭ pestriţĭ. sitarĭ, dropiĭ şi ieruncĭ, tóte picaŭ ca fermecate, când eşĭa el la vînătóre...“

Ibid. p. 42: „Eraŭ un spre-ₛece bursuceĭ, carĭ se svircolĭaŭ, chiţăind şi mierlăind sub ugerul mameĭ, unĭĭ negri, alţiĭ murgĭ şi alţiĭ *bălțațĭ*...“

v. *Bălțoĭu.* — *Bălțuĭu.*

III. *Bălțat* despre ómenĭ şi lucrurĭ.

Balada „Iancu Jianul“:

Frunzuliță lemn uscat,
Aoleo, cĭocoĭu *bălțat*,
Sînt treĭ anĭ de cînd te cat,
Sînt treĭ anĭ ș'o săptămână
Pîn' te dobândiĭ la mână...

(G. D. T., Poes. pop. 293).

Cântec poporan din Gorj:

— Fie maĭcă!... Eŭ mĕ duc
După ăst voĭnic haĭduc,
Că mĕ topesc după el,
Mult e mândru voĭnicel,
Ș'o să'mĭ facă norocul!
— Arde-l'ar să'l arză focul!
Norocul lui e *bălțat*,
De l'aș vedé spînzurat!...

(Col. l. Tr. 1873 p. 53).

Alexandri, Creditoriĭ, sc. 4:

„Alecu: O! Aglăiță. Aglăiță! Dumneḑeŭ trebuĭa să te facă împĕrat ca să scapĭ lumea de creditorĭ... Acum sînt sigur că nu m'or maĭ opri pînă mânĭ.

„Aglae: Ba ḑeŭ, nu pré... că bate nu sciŭ cine la ușă.

„Alecu: Încă o lighióe *bălțată!...*“

Basmul „Cele doue-spre-ḑecĭ fete“ (Ispirescu, Legende p. 242): „Apoĭ se cununară și trăiră o viață fericită, cum se trăesce pe lumea nóstră asta *bălțata...*“

Radulescu-Niger, Rustice III p. 177: „Luĭ popa Tóder nu'ĭ păsa. Îĭ venise fecĭorul, care era soldat în Dobrogea, și nu se maĭ sfîrșĭaŭ chefurile de treĭ ḑile și treĭ nopți. Heĭ, dar tóte aŭ capĕt pe lumea asta *bălțată*. După ce trecură ale treĭ ḑile ca treĭ césurĭ, fecĭorul popeĭ se porni ĭar la Dobrogea...“

Lexiconul Budan ne maĭ dă pe *bălțat* cu sensul de colțat, adecă un om avênd printre dinți unul maĭ mare, care ese ca un colț între ceĭ-lalți: „cui dens deformiter prominet, dem ein Zahn unförmlich hervorragt“.

Fie într'un sens, fie în altul, în orĭ-ce cas cu o nuanță ironică, maĭ multe sate în România pórtă numele de Bălțaț: în Mehedinți, în Rîmnic-sărat, în Teleorman, în Olt, în Vasluĭu (Frundescu).

v. *Bălțățel.*

Bălțat este o formă participială a verbuluĭ bălțez, derivat din substantivul balț „bande, bandelette, bandeau“ = lat. balteum „ceinture, ceinturon, sangle“. De aci, din semnificațiunea cea fundamentală de „încins“, următórea desfășurare de sensurĭ ulterióre:

1°. purtând o curea de altă culóre: boŭ *bălțat*, cal *bălțat* etc.;

2°. nu de aceĭași culóre, decĭ nestatornic, nesigur, reŭ: om *bălțat*, cĭocoĭu *bălțat*, lumea *bălțată*, noroc *bălțat* etc.

In primul sens, *bălțat* se confundă une-orĭ cu pestriț, vîrgat, tărcat. In sensul al doilea este un idiotism, care nu póte fi înlocuit printr'un alt cuvînt fără a se perde energia și plasticitatea expresiunĭ.

v. *Balț.* — [2]·*Bălțat.* — [3]·*Bălțat.* — [4]·*Bălțat.* — *Bălțez...*

[2]·**Bălțat**, n. pr. m.; sobriquet ayant le sens de Bigarré ou Bariolé.

Zapis moldovenesc din 1757 (Cond. Mss. a episc. Husĭ t. 4 f. 62, în Arch. Stat. din Buc.): „Adam Luca sulgériul încă l'au cumpĕrat dela Pavăl *Bălțatul* izbașé și dela Ifrim *Bălțatul* și dela Arteniĭ *Bălțatul*, fecĭoriĭ luĭ Apostol *Bălțatul* izbașa, și întrebând noĭ pe acești răzeșĭ...“

Din *Bălțat*, prin patronimicul Bălțătescu, vine numele topic al mareluĭ sat Bălțătescĭ din Moldova.

Ion Neculce, Letop. II p. 426: „aŭ trimis Grigori Vodă pe sub munte, la Sucéva, la Câmpulung, la Némț, la

Bălțăteștĭ și la Grumăzeștĭ, la Bacăŭ, la Comăneștĭ, de aŭ strîns óste tinerĭ cu sineţe, ca vr'o treĭ-patru sute, de le da banĭ léfă...“

Axinti Uricarul, Letop. II p. 186—8, povestesce cĭudatul proces pentru Bălțătescĭ între mănăstirea Hangu și între familia Cantacuzin la 1715, un proces pe care Nicolae-vodă Mavrocordat l'a hotărît în favórea călugărilor și după aceea—ce-va și maĭ cĭudat—a dăruit acea mănăstire cu Bălțătescĭĭ cu tot patriarhulŭĭ Samuil din Alexandria, petrecĕtor pe atunci în Moldova și care s'a și grăbit, firesce, să se răpédă „de aŭ văzut mănăstirea ce ĭ-aŭ închinat'o Nicolaĭ-vodă și ţara“.

v. [1]*Bălţat.*

[3]**Bălțàt**, s. m.; t. macédo-roumain: veillée de campagne. Şeḑĕtóre.

Bolintinénu, în „Macedonele“ sale, are o idilă întitulată „La *Bălţat*“:

In serile de érnă, la Meţova frumósă,
Păstoriĭ se adună cu toţiĭ la un loc.
A tinerimiĭ flóre acolo e voiósă.
Lucréză, cântă, jócă în casă lîngă foc.
Dar pînă să nu jóce, cântărĭ de dor eĭ cântă.
Decĭ ĭată cum o dată *Bălţat*'a început...

În notă, Bolintinénu ḑice: „*Bălţat*, nume ce Româniĭ din Macedonia daŭ unor adunărĭ de séră între dinșiĭ, ceea ce în România noĭ chemăm clacă. Eĭ se adună în scopul de a lucra în comun pentru vre-un nefericit; de multe orĭ pentru a face trusoul uneĭ fete sărace ce are să se mărite. În aceste adunărĭ eĭ danţă, cântă saŭ spun basme, cinézĕ...“

Numele de *Bălţat* să aĭbă óre aci înţelesul de adunare saŭ petrecere pestriţă, un felŭ de tutti-frutti? Dr. Obedenaru (Dicţ. Mss. în Acad. Rom. t. II p. 516) aduce un alt termen macedo-român și maĭ curios: „Cicna-prefti origine inconnue = șeḑĕtóre de fete, veillée, réunion de jeunes filles qui a lieu le soir, et où l'on raconte des histoires, on chante, on se dit des devinettes“.

Cuvîntul cicna-prefti ni se pare a nu fi alt ce-va decât neo-grecul τζιχνοπεύτη, pe care Weigel (Neugr. Wtb. 1796 p. 1182) ni'l dă cu sensul de: „der letzte Donnerstag vor Fastnachten, il giovedi grasso“. Dar Greciĭ óre l'aŭ luat dela Românĭ? saŭ Româniĭ dela Greciĭ? acésta o lăsăm pentru altă dată.

v. [1]*Bălţat.* — *Cicnesc.* — *Clacă.*

[4]**Bălţàt**. — v. *Bălţit.*

Bălţaţĭ, t. de Géogr. — v. [1]*Bălţat.*

Bălţătèscu, **Bălţătèscĭ** — v. [2]*Bălţat.*

[1]**Bălţătùră** (plur. *bălţăturĭ*), s. f.; bariolage, bigarrure, balzane. Costinescu: „*Bălţătură* = pestriţătură, amestecătură de felurĭ de colorĭ, de picăturĭ“. Trebuĭ a se maĭ adăuga negreșit: *bălţătură* = péta saŭ curéua de altă colóre, care face că un animal se ḑice bălţat, adecă are o *bălţătură* pe pĕr.

v. [1]*Bălţat.*

[2]**Bălţătură**, s. f.; t. de Botan.: Marrubium vulgare, marrochemin. Acest termen este indicat de d. Damé (Dict. I, 116). Doctorul Brândză (Prodrom p. 398) ne dă numaĭ sinonimiĭ: Voronic, Unguraș, Cătușnica selbatecă. Flórea acesteĭ plante, în adevĕr, e pestriță, ceea ce justifică numele de *bălţătură*.

v. *Cătușnică.* [1]*Bălţătură.*

Bălţăţèl, **-ţeà**, adj.; 1[9]. diminutif

de bălțat bigarré; 2°. t. d'Agric.: variété de froment.

Cuvîntul circulézĭ în Oltenia maĭ ales cu sensul al doilea.

„Numirile grânelor sînt: grâŭ de Banat, ghirca, arnaut și *bălțățel*“ (G. Ionnescu, Dolj, c. Coțofeniĭ).

„...grâŭ curat saŭ grâŭ *bălțățel*“ (P. Jonescu, Dolj, c. Șimnic).

„La grâŭ *bălțățel* se ḑice și pestrițĭ“ (D. Poppescu, Romanațĭ, c. Gostaveț).

v. [1]*Bălțat*.

Bălțèsc (*bălțit*, *bălțire*), vb.; relâcher, déroidir, détendre. Reflexiv: a se *bălți* „se relâcher“. Cihac (I, 22) pune acest verb alăturea cu bălțez „barioler“, ca derivate de o potrivă din balț, și are dreptate; dar n'are de loc dreptate când îl înrudesce cu italianul balzare „sauter, rebondir“, care este cu totul de o altă origine (Körting, Roman. Wtb. ad v. ballizo), și nicĭ prin sensul de „sauter“ nu se pré-apropiă de „relâcher“. *Bălțesc* și bălțez s'aŭ desfășurat, fie-care printr'un sufix verbal diferit, din cele doue semnificațiunĭ ale românuluĭ balț = lat. balteum, și anume:

1°. semnificațiunea de balț „bandeau“, aplicându-se la bentele de altă culóre pe pĕrul animalelor dumestice, a dus la sensul de bălțez „barioler“;

2°. semnificațiunea de balț „voile de fiancée“, avênd în vedere că acest vĕl se lasă și atârnă în jos, a dus la sensul de *bălțesc* „relâcher“.

La participiul adjectivat bălțit noĭ vom arĕta că diferențiarea cea sufixală nu este primitivă și că la început verbul în ambele sensurĭ făcea parte din prima conjugațiune.

Tot din balț, pe o altă cale, s'a format prin sufixul -uesc un al treilea verb bălțuesc. Laurian-Massim: „bălțuesc = a lega și strînge cu balțe, vorbind în specie de bucile rótelor“.

v. *Balț*. — [1]*Bălțat*. — *Bălțit*.

Bălțèz (*bălțat*, *bălțare*), vb.; barioler, bigarrer. Reflexiv: a se *bălța* „se barioler“. Costinescu: „A *bălța* = a pestrița, a împestrița, a desemna cu felurĭ de culorĭ, de picăturĭ“. Acest verb avusese de 'ntâĭu și semnificațiunea de „relâcher“, pentru care maĭ târḑiŭ, prin trecere în a patra conjugațiune, s'a diferențiat forma bălțesc.

v. *Bălțesc*.

Bălțire. — v. *Bălțesc*.

Bălțit, -ă, le part. passé de bălțesc pris comme adjectif: lâche, relaché, détendu, pendant.

In munțiĭ Suceveĭ: „*Bălțit* = lăsat, slăbit într'o parte“ (Șeḑetórea 1893 p. 126), adecă întocmaĭ ca balțul mireseĭ.

Cihac: „O frânghiă *bălțită* = une corde relâchée“.

Sinonim și etimologicesce aprópe identic cu lăbărțat, care nu este alt ce-va decât o formă intensivă răbălțat, ca „răbufnesc“ lîngă „bufnesc“. Grațiă intensivuluĭ ră-, verbul răbălțez cu derivatele sale a remas în prima conjugațiune cu unicul sens „relâcher“, pe când simplul bălțez, avênd doue sensurĭ fórte disparate, a trebuit să diferențieze din sine la conjugațiunea a patra forma bălțesc cu sensul „relâcher“, reservându'și numaĭ pe acela de „barioler“. Astfel s'a născut *bălțit* în loc de primitivul bălțat.

In acest mod se rectifică originea luĭ lăbărțat = răbălțat, pe care Cihac (II, 163) îl trăgea din serbul labrda, dând acestuĭa sensul cu totul falsificat de „lèvre pendante“, pe când el nu însemnézĭ în realitate decât „lèvre“,

ironic „museau“, nicĭ o dată „quelque chose de pendant“, ĭar al nostru lăbărțat este „pendant“, nu „lèvre“. De almintrea se scie de de-mult că serbul labrda, maĭ obicĭnuit labrnĭa, nu este un cuvînt slavic, ci un împrumut modern prin Dalmația din italianul labbro, labbrone (Matzenauer, Cizí slova p. 235).

v. *Balț*. — [1]*Bălțat*. — *Bălțesc*. — *Lăbărțez*.

Bălțitùră (plur. *bălțituri*), s. f.; relachement (Cihac). — v. *Bălțesc*.

Bălți, s. f. plur.; t. de Géogr.: nom d'une ville en Bessarabie. Deși numele acesteĭ localități nu este decât pluralul românesc dela Baltă, totuși Rușiĭ aŭ botezat'o Бѣлцы, „Bĭeltzy“, ca și când s'ar trage din cuvîntul slavic бѣлъ „alb“. Positiunea orășeluluĭ între doue rîulețe mocirlóse, care'l preface tómna și primăvéra într'un cuĭb de friguri, explică numele seŭ de *Bălți*.

Doĭnă din Basarabia:

Maĭca s'a luat prin țéră
Să ne strîngă grămăgióră
Să ne deie 'n *Bălți* la școlă,
Maĭ bine-am muri de bólă:
Moscălesce să 'nvețăm
Și la școlă să întrâm...,

unde Alexandri (Poes. pop. [2]404) observă: „*Bălțile* sînt un sat mare de pe malul Prutuluĭ în Basarabia“.

Acéstă notiță are numaĭ doue greșeli: 1°. *Bălțile* nu sînt un sat; 2°. *Bălțile* nu se află „pe malul Prutuluĭ“, ci între rîulețele Reut și Reuțel, adecă maĭ aprópe de Nistru decât de Prut.

Sat pînă la 1818, *Bălțile* aŭ fost visitate atuncĭ în trécét de împĕratul Alexandru I, care aci a primit dela fratele seŭ Nicolae scirea despre nascerea mareluĭ duce Alexandru, devenit în urmă Alexandru II. De bucuriă, plecând din *Bălți*, tzarul a poruncit ca acest sat să fie pe viitor oraș.

O bună monografiă despre *Bălți* se póte citi la Zaščuk, Бессарабская область t. II p. 156—164.

v. *Baltă*.

Bălțòĭu s. **bălțùĭu, -óiă** s. **-ùiă**, adj. et subst.; t. pastor.: animal de couleur bigarrée. Forme poporane augmentative din tulpina bălț(at).

„La un câne bălțat cĭobaniĭ îĭ ḑic *bălțoĭu*“ (V. Teodor, Rîmnic-sărat, c. Domnița).

„Caprelor se daŭ numirĭ de: cĭută, roșiă, sultanică, muscurică, *bălțue* etc.“ (I. Bădescu, Muscel, c. Botenĭ).

La deminutiv: bălțuĭcă:

„La o vită bălțată cĭobaniĭ îĭ ḑic și bălțuĭcă“ (C. Drăghicescu, Mehedințĭ, c. Bistrița).

v. [1]*Bălțat*.

Bălțòs. — v. *Bălțoșez*.

Bălțoșàt, **Bălțoșàre**. — v. *Bălțoșez*.

Bălțoșèz *(bălțoșat, bălțoșare)*, vb.; rapiécer, rapiéceter, faire quelque chose de pièces et de morceaux. Cărpesc. Petecesc. Formațiune din adjectivul bălțos, ca „gretoșez“ din „gretos“, „blegoșez“ din „blegos“ etc.

Jipescu, Opincaru p. 56: „Lucru peticit, crâmpotit și moșmândit le cârpélă goală, și maĭ rĕŭ să coptorăște spărtura când o dregĭ cu potlóge *bălțoșate...*“

v. [1]*Bălțat*. — *-os*.

Bălțuèsc. — v. *Bălțesc*.

Bălțùiu
Bălțùică } .—v. *Bălțoiu.*

Bălùcă. — v. *Băl.*

Băluèsc (*băluit, băluire*), vb.; saliver, couvrir de salive. Prin cele doue sufixurĭ specifice românescĕ: -ăesc și -uesc, s'aŭ format la noĭ din substantivul bale fina nuanță între verbul bălăesc = a scóte bale din gură de năcaz, și între verbul *băluesc* = a acoperi ce-va cu bale, a umple de bale.

Fragment biblic din sec. XVI (Cod. Mss. miscell. al Bis. Sf. Nic. din Brașov, p. 470): „dracul fiindu, dece *băluĭia* (БѢЛѪІА) minté și firé oamenilor...“

v. *Bălăesc.—-uesc.*

Băluire
Băluit } .— v. *Băluesc.*

Bălùr. — v. *Bălură.*

Bălùră s. f., saŭ **bălùr, bălăùr** (plur. *bălure, bălăure*), s. n.; t. de Botan.: Colchicum autumnale, Tuechien. Determinațiunea a fost făcută de d. dr. Grecescu, după exemplarul trimis nouĕ din Gorj de d. învĕțător Haĭducescu sub numele de *bălură.*

„*Bălur* se ḑice la un fel de érbă, care se deosebesce de pir, cĭocărlan, pălămidă, boz, troscot, grâul-draculuĭ...“ (P. Ciocălteŭ, Dolj, c. Galicĭuĭca; N. Poppescu, Dolj, c. Piscu).

„Ierburile cunoscute pe aicĭ sînt: sadină, pir, știr, troscot, bolbură, *bălăur*, mohor, grașiță și păĭuș“ (C. Corbénu, Olt, c. Alimănescĭ; Elena Hurmuz, Teleorman, c. Caravaneț).

Cuvîntul pare a circula numaĭ în regiunea Oltuluĭ, pe ambele sale maluri. Pe aĭurĭ aceĭașĭ plantă se numesce Brândușă-de-tómnă saŭ Brândușeĭ (Dr. Brândză). Ea are o rădĕcină cepósă saŭ bulbósă; de aceea *bălură* saŭ *bălăur* ar puté să fie în legătură cu latinul bulbus „cépă“; formațiunea însă, în orĭ-ce cas, este anevoe de explicat, căcĭ deminutivul latin bùlbulus ne-ar fi dat bòlbur saŭ bòlvur, de unde ajungem la *bălùr, bălăùr, bălùră*, numaĭ printr'o scădere a accentuluĭ, care trebuĭ justificată.

Bălùșcă, s. f.; t. de Botan.: Ornithogalum umbellatum, ornithogale à bouquet. Dr. Brândză (Prodrom p. 438) aduce sinonimiĭ: lușcă, găiniță, plisc-păseresc. Eleniĭ numĭaŭ acéstă plantă ὀρνιθόγαλον, „lapte de pasere“, din causa frumóseĭ albețe a florilor eĭ. De aceea și franțusesce ea se ḑice „la dame d'onze heures“. Este învederat că *bălușcă*, de unde scurtat lușcă, vine prin sufixul desmierdător -ușcă din adjectivul băl „blond“, însemnând literalmente „blondinette“.

v. *Băl.* — *Lușcă.* — *-ușcă.*

Bălùț, -ùță, adj. et subst.; blondinet. Deminutiv din băl prin sufixul -uț. Prin analogiă cu „drăguță“, forma feminină *băluță* se întrebuințéză și despre bărbațĭ, maĭ ales ca poreclă.

Zapis muntenesc din 1657 (Cond. Mss. a episc. Buz. t. I p. 373, în Arch. Stat. din Buc.): „adecă eŭ *Băluță* fecĭorul Lieĭ nepot luĭ Comănicĭu din Scurtești...“

v. *Băl.* — *-uț.*

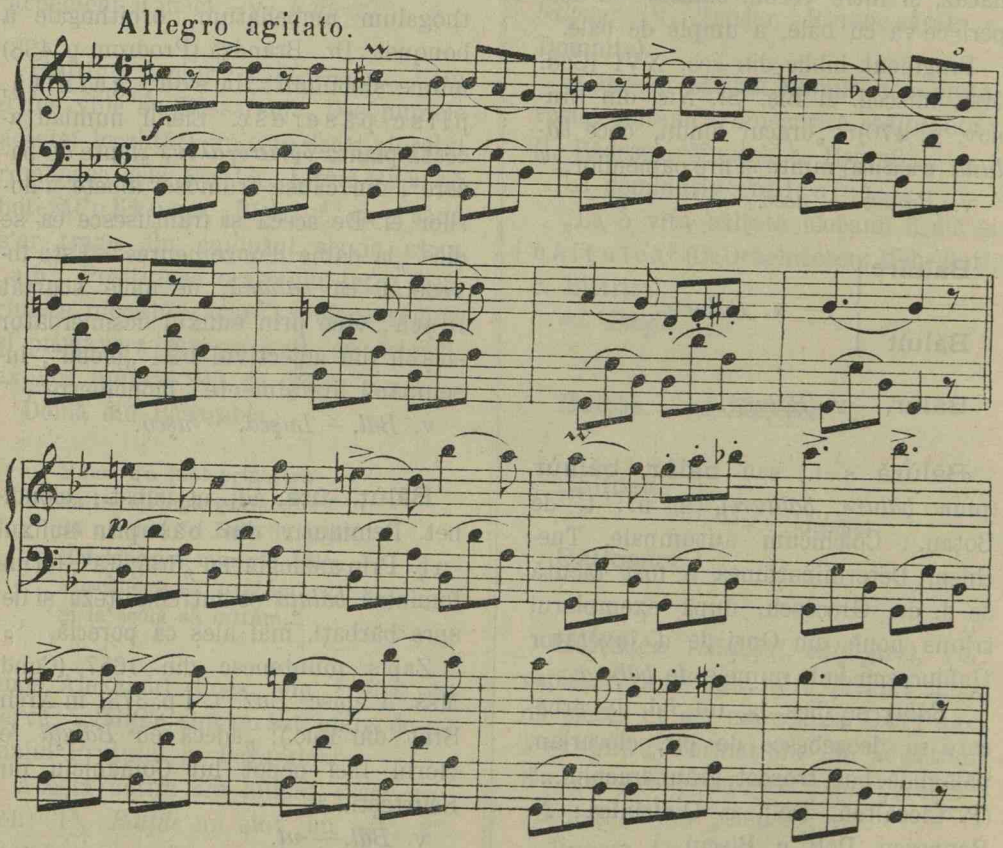
[1]**Bălùță.** — v. *Băluț.*

[2]**Bălùță**, s. f.; t. de Choréogr.: sorte de danse populaire. Un joc poporan, care în Dolj se maĭ numesce hora luĭ Bălosu (D. Pompiliŭ, c. Cioroĭași), ĭar în Vâlcea Mămósa (I. Haĭ-

ducescu). Se pare a fi propriŭ regiunii Oltuluĭ pe ambele sale maluri.

„*Băluță* se chiamă unul din dănțurile țerănescĭ de aicĭ“ (B. Ionescu, Dâmbovița, c. Săcueni; pr. C. Ionescu, Mehedinți, c. Șișescii-de-jos; I. Popilian, Dolj, c. Plosca; C. Alimănescu, Olt, c. Bănănescĭ; I. Popescu, Teleorman, c. Tufeni).

Muzica *Băluțeĭ* s'a publicat de d. Vulpian, Jocurĭ de brâŭ No. 16, așa cum a fost auḑită în Vâlcea:

D. I. Haĭducescu descrie în următorul mod pe *Băluța* din Gorj și Valcea:

„Acéstă horă se începe în cerc, adecă de mână rotundă, și se jócă făcênd doĭ pașĭ înainte cu picĭorul drept și doĭ pașĭ înapoĭ, cu puțină înclinare spre drépta, astfel că jocul se învîrtesce încet. Lăutarul, saŭ maĭ cu samă un jucător gureș, strigă: Hi *baluță*, hi!

Fóe verde busuĭoc,
Trageți hora maĭ în loc,
Ca la noĭ la Topolog,
La Marița peste Olt!
Fóe verde de richită,
Ia vedeți că e greșită!

saŭ:

Fóe verde busuĭoc,
Pe loc *băluță*, pe loc,
Să maĭ aibă s'alta loc!

„După ce jócă așa cât-va timp prinși de mână, conducĕtorul joculuĭ strigă:

Fóe verde de trifoĭ,
Și la drépta câte doĭ!

„Atuncĭ hora se rumpe îndată, jucătoriĭ se întorc la drépta câte doĭ, o-

bicĭnuit un bărbat și o femeiă, mâĭnile le pun pe după spate, și hora urméză tot în cerc, dar perechĭ-perechĭ.

„După cât-va timp capul joculuĭ strigă:

Fóe verde busuĭoc,
Faceţĭ hora ér la loc!

și perechile atuncĭ se lasă de braţ, revin la front și se ĭeaŭ cu toţiĭ de mână, reîncepênd hora ca întâĭu. După un interval, capul joculuĭ ĭară strigă: Și la stânga tot așa! saŭ:

Fóe verde de trifoĭ,
Și la stânga câte doĭ!

saŭ:

Fóe verde ș'o lalea,
Și la stânga tot așa!

„Atuncĭ se face acelașĭ lucru ca și la drépta, dar cu picĭorul stâng înainte“.

v. *Măniósa.*

Bălvàn s. **bulvàn** (plur. *bălvanĭ*, *bulvanĭ*), s. m.; poutre, pieu, palis. Grindă. Tălpóe. Tarac. Stobor. *Bălvan* este dublet cu bolovan, ambele din paleo-slavicul БАЛЪКАНЪ „stipes vel statua“ (Miklosich), dar bolovan ne-a venit prin forma bulgară „boluvan“, care se aplică la pétră, ĭar *bălvan* prin forma serbă „balvan“, care se dice despre lemn. Forma *bălvan* nu circuléză decât în Oltenia și 'n Bănat.

„*Bălvan* = grinda ce se așéḑă în temelia caseĭ“ (I. Haĭducescu, Gorj).

„*Bulvan* = un lemn mare. Părţile de lemn ale caseĭ sînt: *bulvanĭĭ*, carĭ se pun pe fundament; în *bulvanĭ* se bag căţeiĭ, între căţeĭ se pun bârnele....“ (S. Lĭuba, Bănat, c. Maĭdan).

Crisov dela Constantin Șérban-vodă din 1656, Cond. MSS. a mănăstirĭĭ Hurezu f. 114 b, în Arch. Stat. din Buc.) „casăle și pimniţile de piĭatră și toată curté cumu 'ș ĭaste îngrădită cu *bălvanĭ*“.

v. *Bolovan.*

Bănàr (plur. *bănarĭ*), s. m.; monnayeur, employé ou ouvrier à la Monnaie. În graĭul din epoca Fanarioţilor taraphangiŭ. Acela care lucréză la monetăria Statuluĭ, care face banĭ, anume banĭ bunĭ, spre deosebire de calpuzan, care falsifică moneta.

Crisov dela Duca-vodă din 1670 (Cond. Mss. Asachi, t. I f. 165 b, în Arch. Stat. din Buc.): „și au arătat înnainté noastră niște zapise făcute de mărturie, întâĭ un zapis dela mulţĭ oamenĭ buni și boĭarĭ anume: Andoca ce au fostu clucĭar și Pinté pitarĭul și Pascal Corlaĭ uricarĭul și Alexandru *bănarĭul* domnescu...“

Zapis moldovenesc circa 1666 (Cond. Mss. Asachi t. I f. 50 b, în Arch. Stat. din Buc.): „Adecă eu Gheorghiţă zlătarĭul, tatăl luĭ Enache zlătarĭul, și noĭ chizeșiĭ luĭ Enache, anume David starostele de neguţitorĭ, și Tudor cămănarĭul și Dumitrașcu Brașovanul, și alţĭ neguţitorĭ vr'o 30 lĭudi (ómenĭ), scriem și mărturisim cu acest zapis al nostru, cum au fostu Enache zlătarĭul *bănarĭu*, ș'au căzut la mare vină domnĭască la mărĭia sa Evstratie Dabije vodă, pusu-l'aŭ la închisoare în temniță și era să dè mărĭĭ sale luĭ vodă 1000 de talerĭ; deci noĭ cu toţiĭ am mărsu de l'am luat în chizeșiĭa din temniță ca să 'ș vânză ce are să plătĭască banĭĭ gospod (domnescĭ), și așè n'au făcut, ce s'au sculat ș'au fugit la Rașcov în ţara căzăcéscă...“

Ion Neculce, Letop. II p. 366, pintre „boierĭĭ și slujitorĭĭ“ credincĭoșĭ luĭ Dimitrie Cantemir, pune și pe: „Ioan *Bănarul* vel Căpitan“. Acest *Bănar* a murit apoĭ colonel în armata ruséscă

(Vita Constantini Cantemiri, Moscva, 1773 p. 378).

v. [2]*Ban.* — *Bănărie.* — *Calpuzan.* — *Taraphană...*

[1]**Bănăt** (plur. *bănaturĭ*), s. n.; „chagrin, déplaisir, peine, ressentiment, ennui, dérangement“ (Damé). Laurian-Massim n'a pus acéstă vorbă nicĭ măcar în „Glosarĭu“, deşi ea este fórte poporană, fórte respândită şi fórte trebuincĭósă. Cihac (II, 478) traduce pe *bănat* prin „soupçon, réprimande; a fi cu *bănat* = blâmer quelqu'un d'avoir fait quelque chose“, — nesce sensurĭ pe carĭ acest cuvînt nu le are şi nu le-a avut nicĭ o dată. Venit d'a-dreptul din maghiarul bánat „chagrin, affliction, regret“, al nostru *bănat* a păstrat întocmaĭ aceĭaşĭ semnificaţiune, şi nu trebuĭ confundat cu bănuesc, bănuire, bănuélă, de carĭ se deosebesce cu totul sub raportul sensuluĭ. Sinonimiĭ luĭ *bănat* sînt: năcaz, măhnire, nemulţumire, maĭ ales supĕrare saŭ supĕr.

Mitropolitul Dosofteĭu, Synaxar, 1683 f. 110 a (Noev. 6): „şi nu să putĭa curăţâ, arătându greu *bănatŭ* dela milostivul Dumnedzău şi închipuindŭ păcatele nelesne curăţâte...“

Ibid. f. 146 b (Noev. 23): „Dară de vrĭame cu tu, împărate, că astădzŭ eştŭ şi mâĭne te topeştŭ ca omul, şi luaşŭ atâta *bănat* că ce nu ţ'am cinstitŭ pre hiĭul tău, luîndŭ ocara pre tine şi nebăgarĭa sămiĭ, dară cu cât maĭ mult să va mânĭa nemuritorĭul împăratŭ şi 'ş va lua *bănat*, cândŭ necuraţâĭ pre fiĭulŭ svinţiiĭ sale, pre celŭ sângurŭ născut şi de o'mpreună fiinţâ, âl ocărăscŭ şi 'l defaĭmâ?...“

Ibid f. 177 b (Noev. 30): „nice ţâindu'ĭ rău că ce'l lăsară, nicĭ âĭ lovi cu cuvântŭ de *bănat*, ce cu blândŭ şi linicelŭ glasŭ le dzâsâ...“

Ibid. f. 42 (Mart. 17): „nice dănăoră n'au răpştit, nice le-au dzâsŭ cuvântŭ de *bănatŭ*...“

Cantemir, Ist. Ieroglif. (Mss. în Acad. Rom. p. 155): „Dările de pre an, de bună voe, fără lipsă, şi fără *bănat* strângându-le să le numere, cumpănĭască, în pungĭ băgându-le să le lége şi să le pecetluĭască...“

Miron Costin, Letop. I p. 218: „După acest răsboĭu şi perire a luĭ Razvan Vodă, s'aŭ aşezat Domnia luĭ Ieremia Vodă fără grijă, nice Bator Jigmond nu s'aŭ maĭ ispitit să trimiţă oştĭ în Moldova, ce având *bănat* pre Leşĭ de paguba oamenilor seĭ cu Răzvan, aŭ trimis solĭ cu jalobă la Rodolf Impăratul...“

Ibid. p. 305: „nice o oprélă saŭ vr'un *banat* despre cine-va n'au avut, ce cum aŭ venit fără grijă, aşa când ĭ-aŭ fost voea aŭ eşit...“

Nicolae Costin, Letop. II p. 84: „avea şi vătămare şi *bănat* mare Nicolaĭ Vodă asupra luĭ Ilie Spatarul Catargiul pentru supărările ce făcuse aice în ţară pe vremea ce trecuse din ţara Muntenéscă cu Ilie Cantacuzino Vist de închisăse fără poroncă şi luase şi banĭ dela slujitorĭĭ de Focşanĭ...“, unde supĕrare are înţelesul cel fundamental de „asuprire“.

Ibid. p. 95: „Pus'aŭ [Nicolae Mavrocordat] de aŭ făcut cărţi să se strice daniile cele ce s'aŭ făcut de Domnĭĭ maĭ de curând cu împuţinarea locurilor târgurilor domneştĭ, că venise jalobele dela căţĭ târgoveţĭ a căte-va târgurĭ cum n'aŭ unde se hrăni; ce pe urmă, maĭ nainte de ce le-ar trimite prin ţară să le sune, pricepând acum *bănaturĭ* despre o samă de boierĭ, cărora li se didese daniile şi miluirile acelor Domnĭ trecuţĭ, socotind să nu 'ĭ măhnéscă, aŭ părăsit...“, unde „pricepênd *bănaturĭ* despre o samă de boierĭ“ în-

FACULTATEA DE FILOLOGIE DIN BUCUREȘTI
BIBLIOTECA

semnéză: „aflând că o samă de boieri s'aŭ supĕrat“.

Ion Neculce, Letop. II p. 204: „Leșiĭ văzând așa, aŭ început a scrie cu *bănat* la Vasilie Vodă...“

Ibid. p. 272: „puind Constantin Duca-Vodă pe Lupul Gavriliță Visternic mare, n'aŭ agiuns aceĭ banĭ două-triĭ lunĭ de cheltuélă Visterieĭ, care apoĭ maĭ pe urmă l'aŭ și scos din Visternicie cu mare *bănat* pentru acea slujbă curată...“, unde érăși *bănat* nu este „prepus“, ci „supĕrare“.

De asemenea ibid. p. 408: „arătat'-aŭ Dumnezeŭ greŭ *bănat* asupra Creștinilor pentru multe păcatele și fărădelegile noastre...“

Nic. Muste, Letop. III p. 37: „De aceste nimăruĭ cu *bănat* să nu fie, că pentru învățătura și aducerea aminte s'aŭ scris aice...“

Axinte Uricarul, Letop. II p. 136: „care înțălegând Vizirul, ĭ-aŭ părut foarte răŭ și aŭ scris la Caĭmacamul cu *bănat*, zicând că nu s'aŭ căzut să facă una ca aceĭa...“

Balada „Féta Raduluĭ“:

Mĕ tănguesc prunilor
De jalea părinților,
Și mĕ vaĭer braților
De *bănatul* fraților...

(G. D. T., Poes. pop. 84)

Doĭnă din Ardél:

Ție ți 'ĭ destul de dor,
Și eŭ după tine mor;
Cându 'ĭ colea de luat,
Amîndoĭ tragem *bănat:*
Tune 'n tindă și prin casă
Și 'n capul cuĭ nu ne lasă!..

(Jarnic-Bărsanu, Trans. 280).

Alta:

Ne-am iubi, nu cuteḑâm;
Ne-am lăsa, nu ne 'ndurâm;
De luat
Incă 'ĭ pĕcat,
De lăsat
E mult *bănat*...

(Ibid. 61).

Alta:

Maĭ bine de-aș fi murit
Decât să ne fi 'ntâlnit,
Și maĭ bine-aș fi șchĭopat
Când peste prag ți-am călcat,
Decât să trag la *bănat*...

(Familia din Pesta 1886 p. 251).

Alta:

Măĭ bădiță, bădițele,
Mi-aĭ furat mințile mele,
Și cu dorul m'aĭ lăsat
Tot în jale și *bănat*,
Fără frică de pĕcat!...

(Ibid. p. 263).

Doĭnă din Bănat:

Nu maĭ pórtă nicĭ mărgele,
Nicĭ în degete inele,
Și de dor și de *bănat*
Și cercelĭ ĭ-aŭ aruncat!...

(Hodoș, Poes. pop. 218).

Doĭnă din Bucovina:

Că te culcĭ sara cu sóre,
Și te scolĭ la prânḑul mare,
Și 'ncă 'ți pare cu *bănat*
Că de nópte te-aĭ sculat...

(Marian, Bucov. II, 226).

Alta:

De-a fi spre vr'o reutate,
Voĭu scrie răvaș de carte,
Pe de laturĭ
Cu *bănaturĭ*,
La mijloc
Pară de foc...

(Ibid., 89).

Balada bucovinénă „Gheorghieș“:

Moșule, te-aș întreba
De ceva de mi'ĭ erta;

Să nu'ţĭ fie cu *bănat*,
Unde sună puşca 'n sat?...

(Marian, Bucov. I, 19)

Doĭnă din Moldova:

De se mărita 'n alt sat,
Nu era nicĭ un *banat*;
Dar aşa 'ĭ în satul meŭ,
Sarmanul sufletul meŭ!
Dela mine-a treĭa casă,
Of inimióra mea arsă!...

(Sevastos, Cânt. mold. 64).

I. Créngă, Poveştĭ p. 127: „Da nu 'ţĭ fie cu *bănat*, om bun, că am şuguit şi eŭ...“

„Povestea uneĭ fete“ (Şedĕtórea 1894 p. 153): „îmĭ ţin şi eŭ cu *banat*: pututu-m'aş fi lasat în nedejdea unuĭ liliac ca aista!“

Doĭnă cătănéscă:

Frunză verde din treĭ sate,
Arde-te-ar focul cetate!
Pe treĭ părţi cu lemne verdĭ,
Nicĭ urma să nu'ţĭ maĭ vedĭ;
Pe dĕ-o parte
Cu uscate,
Că pré mulţĭ ţiĭ în *bănate*
Fără nicĭ o dereptate!...

(Jarnik-Bărsanu. Trans. 313),

unde pluralul cel excepţional *bănate* s'a furişat numaĭ din causa rimeĭ.

In cele de maĭ sus, sînt de observat următórele locuţiunĭ:

„a lua *bănat*“ (Dosofteĭu);

„cuvînt de *bănat*“ (ibidem);

„a avé *bănat* pe...“ (M. Costin);

„a avé *bănat* asupra...“ (N. Costin);

„a trage *bănat*“ (doĭna din Ardél);

„a trage la *bănat*“ (ibidem);

„a'şĭ ţiné cu *bănat*“ (basm moldovenesc)...

A desfiinţa din graĭu, saŭ măcar din literatură, o vorbă atât de românizată, este o mare copilăriă, „să nu fie cu *bănat*“.

Noĭ credem că ceea ce a înlesnit cuvîntuluĭ *bănat* introducerea şi respândirea la Românĭ, a fost maĭ ales asonanţa sa cu păcat, de care se apropiă şi prin sens şi graţiă căruĭa se părea poporuluĭ a fi o formaţiune curat românéscă.

v. *Bănuesc*.

[2]**Bănát**, s. m.; t. de Géogr.: Banat de Temesvar. In loc de *Bănat* cărturariĭ aŭ întrodus la noĭ termenul Temeşiana, uĭtând că din *Bănat* se face Bănăţén „habitant du Banat“ şi bănăţén „propre au Banat“, Bănăţéncă „habitante du Banat“, bănăţenesc „appartenant au Banat“, bănăţenesce „en dialecte de Banat“, pe când Temeşiana remâne stérpă. Cu tóte astea, nicĭ cuvîntul *Bănat* nu e vechĭu. El îşĭ póte urca originea cel mult pînă 'n secolul XVI, când pentru prima óră în capul administraţiuniĭ uneĭ părţĭ din *Bănat*, anume peste Lugoş şi Caransebeş, fusese numit un Ban, pe când înainte existaŭ în acea parte a Dacieĭ numaĭ Comiţĭ: „Comites Temesienses“ în actele ungare, începênd de pe la 1203 (Féjer, Cod. diplom. V, I, 293).

v. [1]*Ban*.

Prin urmare *Bănat* a întrat în graĭul românesc din terminologia oficială austriacă, care dă acest nume teritoriuluĭ cuprins între Murăş la nord, Dunărea la sud, Tisa la occident, ĭar la orient rîul Cerna şi o ramură de Carpaţĭ întinsă în sus pînă la întâlnire cu Murăşul; un teritoriŭ avênd drept capitală Timişóra, numită astfel după rîul Timiş, care şerpuesce prin interiorul acesteĭ ţerĭ, aşa că numele'ĭ cel maĭ românesc ar fi „ţéra Timişuluĭ“, „Timişén“, „Timişéncă“, „timişenesce“, după cum şi trebuĭà să i se fi dis românesce înainte de întroducerea cuvîn-

tuluĭ *Bănat*. Orĭ-cum să fie, o dată înrădĕcinat în popor, acest cuvînt va remâné şi e bine să remână.

Cântec cătănesc din Ciclova:

Eĭ, *Bănat*, ţĕră frumósă!
Remâĭ, mândro, sănătósă;
Remâĭ acum vrednicită
Şi de mine părăsită;
De-aĭ meĭ fraţi sînt depărtat
Ca şi cerul de *Bănat;*
Dar veni-voĭu eŭ a-casă,
Numaĭ Némţul nu mĕ lasă...

(Tribuna din Sibiŭ 1886, p, 1086).

Doĭnă bănăţenéscă:

Flóre verde din *Bănat!*
Să sciĭ, badeo, te-am lăsat;
Nu te las că eştĭ urît,
Ci te las că eştĭ pîrlit:
Că tu séra mĕ ĭubescĭ,
Mâne-ḑi mĕ povestescĭ...

(S. Lĭuba, c. Maĭdan).

Doĭnă din Ardél:

Las' să rabde, dacă şede;
Largă'ĭ lumea; eĭ n'o vede?
Că de-aicĭ pînă 'n *Bănat*
Şĭ-ar afla loc aşedat;
Şi de-aicĭ pînă sub munte
Şĭ-ar afla loc óre-unde...

(Gaz. Transilv., 1888, No. 50).

Alta:

Haĭd' mândră cu mine 'n lume,
La maĭca ta nicĭ nu spune;
Iea'ţĭ haĭnele de pe pat,
Haĭd' cu mine la *Banat*,
Că *Banatu'ĭ* ţară bună,
Aflâm popĭ de ne cunună...

(Marian, Nunta p. 155).

Alta:

Aĭde mândro, aĭde dragă,
Să trecem măgura négră
La sfinţitul sóreluĭ
Prin frunḑişul codruluĭ
Şi prin ţéra Oltuluĭ;
Când o fi codrul gătat,
Să fiŭ cu tine 'n *Bănat*...

(Jarnik-Bărsanu, Trans. 62).

Alta:

Cântă, mândră, trăgănat,
Să te-aud dela *Bănat*,
Că's cu treĭ caĭ de furat...

(ibid. 290)

Alta:

— Vino, lele, la *Bănat!*
— Ba eŭ nu, că am bărbat...

(ib. 285).

Topografia *Bănatuluĭ*, statistica luĭ, împărţirea'ĭ administrativă după timpurĭ, archeologia'ĭ istorică şi pre-istorică, tóte acestea nu ne pot interesa de loc în casul de faţă; ba chĭar vicisitudinile sale politice ne preocupă aci abia întru atâta, întru cât ele sînt reductibile la o sintesă etnică a némuluĭ românesc de acolo, adecă la o generalitate, ĭar în specie numaĭ acelea din ele carĭ aruncă o lumină maĭ viuă saŭ cu totul neaşteptată asupra acesteĭ sintese.

Din tóte regiunile locuite astăḑĭ de Românĭ la nord de Dunăre, *Bănatul* şi Oltenia, cu prelungirea lor cea comună în ţéra Haţeguluĭ, sînt singurele carĭ represintă o continuitate ne'ntreruptă geografico-istorică a némuluĭ românesc, — un cuĭb de unde se românizà treptat ţerile spre apus, spre crivĕţ şi spre resărit, ba indirect şi cele de peste Dunăre, cuĭbul mereŭ descărcându'şĭ prisosul, dar remânênd tot-d'a-una plin.

Şi nicĭ nu putea să fi fost un alt cuĭb, întru cât *Bănatul* şi Oltenia aŭ fost cele de'ntâĭu porţiunĭ pe carĭ le cuceriseră în Dacia legionariĭ Romeĭ şi fără mânţinerea cărora eĭ nu puteaŭ stăpâni restul Provincieĭ Traiane. Ar fi o curată absurditate de a crede cine-va că colonisarea romană a fost maĭ compactă şi maĭ solidă în Transilvania saŭ pe aĭurĭ, unde ea era maĭ

depărtată de Italia și tot-o-dată mai apropiată de lumea cea barbară din Orient.

Deși învecinate, totuși *Bănatul* și Oltenia nu se confundaŭ întru cât-va decât numai pe la Orșova și pe la Mehadia, având o linia de demarcațiune firéscă pré bine determinată prin acel crescet al Carpaților care tocmai între ele se lasă în jos și trece Dunărea pentru a se uni de dincolo cu Balcanii. Din acéstă causă expansiunea elementului românesc din *Bănat* se operă mai în specie spre Pannonia, iar a elementului românesc din Oltenia tindea mai cu samă spre Nistru.

Migrațiuni dela Olt spre Timiș și vice-versa, firesce, s'aŭ întâmplat nu o dată, și una din ele, bună-óră, în timpii moderni, a dat nascere în *Bănat* unei poporațiuni oltenesci, așa numiților Bufani, care nici pînă astădi nu s'a confundat cu Frătuții saŭ Bănățenii propriŭ dișii. Tocmai acésta însă dovedesce că Oltenia și *Bănatul*, deși se întăriaŭ din când în când reciproc prin revĕrsarea prisosului poporațiunii într'o parte saŭ în cea-laltă, totuși își păstraŭ fie-care câte o individualitate deosebită.

Lăsând acum la o parte Oltenia, despre care se póte vedé mai ales la cuvîntul „Basarabă“, să ne oprim cu tot-dinadinsul asupra *Bănatului*, examinând în privința'i mai de aprópe:

I. individualitatea dialectală;

II. individualitatea teritorială;

singurele doue cestiuni, cari intră d'adreptul în cadrul „limbei istorice și poporane a Românilor“.

I. Individualitatea dialectală a *Bănatului*.

Acéstă cestiune ni se presintă sub doue puncturi de vedere:

1°. elementul lexic;

2°. elementul fonetico-morfologic.

Este ciudat că pentru ambele aceste puncturi, fruntașii literaturei române din *Bănat*: Iorgovici și Ţichindél, fără a vorbi de scriitorii ceĭ noui de acolo, nu ne oferă aprópe nici un material, căci dînșii n'aŭ scris bănățenesce, ci în limba literară cea tipică, respândită la toți Românii prin cărțile bisericesci. Tot atât de puțin se póte culege din gramatica cea scrisă de Bănățénul Diaconovici-Loga.

1° elementul lexic.

Intr'o scrisóre din Pesta dela 1 August 1871, publicată atunci în Columna lui Traian pag. 117, eŭ ziceam între altele:

„Scólele fiind în vacațiune, Biblio-„teca Universității din Pesta este în-„chisă. Mulțumită amabilității d-lui Dr. „Francisc Toldy, profesor, bibliotecar „și unul dintre învĕțații ceĭ mai renu-„miți ai Ungarieĭ, ea mi se deschise „pentru vr'o treĭ óre. Acest interval, „mai mult decât scurt, mi-a procurat „totuși ocasiunea de a face două des-„coperiri fórte prețióse, mai cu samă „din punctul de vedere al linguisticeĭ „române. Cea de 'ntâiŭ, este un ma-„nuscript cu totul necunoscut, înti-„tulat: Dictionarium Valachico-Lati-„num...“

Mai târziŭ, pe la 1878, același manuscript ademenise în trécĕt băgarea de samă a d-lui N. Densușianu, care 'l menționézĕ în interesantul seŭ raport despre misiunea sciințifică ce i se încredințase din partea Academieĭ române, Anale, ser. II t. 2 secț. I p. 202.

Nici eŭ însă la 1871, nici d. N. Densușianu mai în urmă, nu studiarăm manuscriptul în cestiune mai de aprópe, ci numai dóră în pripă, ceea ce ne retăcise pe amîndoi, astfel că eŭ îl consideram de proveniență transilvană și

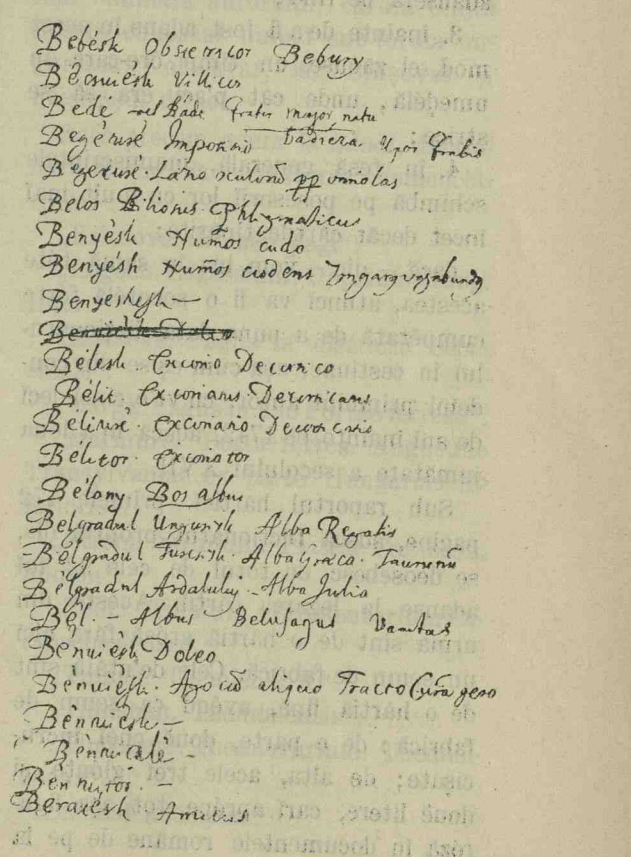
anume de pe la 1700, ĭar urmașul meŭ îl credea scris la 1742 și cuprinḑênd „166 pag. + 9 foĭ“; patru aserțiunĭ — douĕ ale mele și douĕ ale d-sale — de o potrivă inexacte.

In véra din 1883, eŭ mĕ oprisem în Pesta maĭ multe ḑile pentru a trage o copiă de pe o bună parte a manuscriptuluĭ. De aci, întorcêndu-mĕ în țéră, el mi s'a trămis chiar la Bucurescĭ, graț̦iă extremeĭ amabilităț̦ĭ a capilor Bibliotecei Universitare din Pesta, dd. Dr. Szilágyi și Dr. Szádeczky. In acest mod am putut să 'mĭ întregesc lucrarea și s'o maĭ revĕḑ, avênd originalul de 'naintea ochilor.

Inainte de 1742, Dictionarium Valachico-Latinum formă un volum nelegat de 172 pagine, aruncat unde-va cu ne'ngrijire, așa că ultimele șése foĭ, începênd dela pagina 161, mucedíseră de umedélă. Ajuns în acéstă jalnică stare, manuscriptul a fost dat ca să se lege în pele la un loc cu 92 foĭ de hărtiă albă. Legătorul însă era atât de nedibacĭu, încât din unele foĭ a tăiat câte un rînd scris, saŭ cel puț̦in o parte din litere. După ce s'a legat bine-reŭ, posesoriĭ succesivĭ aŭ început a scrie câte ce-va pe foile cele albe, dintre carĭ unul: „Itinerarium An. 1742 à 28 9bris ad 16 10bris. Cibinium. Szelendek vel Stolczenburg. Markseg etc.“, iar altul: „Connotationes ex Adagiis. Anno Salutis MDCCLXX.“ Aceste diverse notițe fiind scrise tóte în urma legărĭĭ, rîndurile lor aŭ remas intacte la mărginĭ. Faptul este dară că Dictionarium, muced deja în parte pînă a nu fi trecut prin fórfecile legătoruluĭ, e cu mult anterior anuluĭ 1742.

Inainte de a se da la legat, manuscriptul pare a fi colindat prin diferite mânĭ. Scris de autorul seŭ cu o cernélă rădăciniă, aprópe gălbuiă, și cu o ortografiă propriă, maĭ mult saŭ maĭ puț̦in raționată, despre care noĭ vom vorbi maĭ la vale, el s'a completat apoĭ din când în când cu câte un cuvînt scris la margine de alt cine-va, ba chiar de alț̦ĭ doĭ și treĭ, cu o cernélă generalmente négră saŭ negricióșă, cu ortografia curat ungurésc̆ă și cu o învederată neprecepere a foneticeĭ române. Cel maĭ vechĭu dintr'acești adăugătorĭ a scris întregele douĕ pagine 171—172 dela fine. Un altul și-a însemnat numele „Loncsa Josika“ pe pag. 20. Maĭ sînt vr'o câte-va adaosurĭ cu mâna posesoruluĭ dela 1742, care tot el pe primele patru pagine s'a încercat a da sinonimica ungară a cuvintelor române, de ex.: „Abure. Vapor. (Goz. Parah).“

Iată și un fac-simile de pe pag. 16:

In acest fac-simile totul e scris de aceĭaşĭ mână şi cu aceĭaşĭ cernélă, afară de:

„Vel Báde. Frater major natu“.

„Badícza. Uxor Fratris“.

„Belusagul. Vanitas“;

adaosurĭ doveditóre că acela care le făcuse — şi este anume adăugĕtorul cel maĭ vechĭu — nu sciea bine românesce, după cum o scieaŭ şi maĭ puţin ceĭ-lalţĭ adăogĕtorĭ posteriorĭ; pe când autorul primitiv poseda limba română în perfecţiune, adecă dialectul seŭ provincial.

Dacă vom considera acum că:

1. manuscriptul a fost legat nu maĭ târdiŭ de anul 1742, probabilmente însă înainte de acel an;

2. pînă a nu fi fost legat, el trecuse prin vr'o doĭ saŭ treĭ stăpânĭ, carĭ îl adauseră pe rînd;

3. înainte de a fi fost adaus în acest mod, el zăcuse un timp óre-care în umedélă, unde cât p'aci era să se strice;

4. în tesă generală, manuscriptele schimbă pe posesorĭĭ lor cu mult maĭ încet decât cărţile tipărite;

dacă — dic — vom lua în samă tóte acestea, atuncĭ va fi o socotélă fórte cumpĕtată de a pune data dicţionaruluĭ în cestiune, aşa cum eşise din condeĭul primuluĭ autor, cu vr'o cincĭ-decĭ de anĭ înainte de 1742, adecă în a doua jumătate a secoluluĭ XVII.

Sub raportul hârtieĭ, primele 172 pagine, adecă Dicţionarul propriŭ dis, se deosebesc cu totul de cele 92 foĭ adause la legarea cărţiĭ. Aceste din urmă sînt de o hârtiă grósă fără nicĭ un semn de fabrică. Cele de'ntâiŭ sînt de o hârtiă fină, avênd ca semn de fabrică: de o parte, douĕ cheĭ încrucişate; de alta, acele treĭ glónţe şi douĕ litere, carĭ aprópe tot aşa figuréză în documentele române de pe la începutul secoluluĭ XVII şi chiar de pe la capĕtul secoluluĭ XVI, de exemplu în actele dela 1596, 1605 şi 1636, reproduse în „Cuvente den bătrâni“ t. 1, p. 66, 140 şi 229. Acelaşĭ semn peste tot, atât glónţele cu literele precum şi cheile, ba încă întocmaĭ aceiaşĭ calitate de hârtiă, ne întimpină într'un zapis inedit din 30 decembre 1680 al episcopieĭ de Argeş, aflător în Archivul Statuluĭ din Bucurescĭ. Iată-ne dară érăşĭ în a doua jumătate a secoluluĭ XVII, ca şi pe temeiul celor patru considerante de maĭ sus. Aci însă, ca şi acolo, remâne deschisă posibilitatea ca manuscriptul să fie maĭ vechiŭ.

Să se observe, că singurul oraş din Moldova, pe care 'l menţionéză Dictionarium, este Sucéva. Acéstă particularitate, la prima vedere, ar permite a urca data manuscriptuluĭ pînă la anul 1600 şi chiar maĭ sus, căcĭ de atuncĭ încóce Sucéva perde orĭ-ce însemnătate faţă cu Iaşul, noua capitală a Moldoveĭ. Noĭ totuşĭ nu punem un mare temeiŭ pe acéstă împregĭurare, de óră ce autorul putea să fi cunoscut numele Suceveĭ din fântâne maĭ vechĭ, în carĭ nu va fi găsit nemic despre Iaşĭ. Nu avem decât a cita un exemplu. Intr'o carte a luĭ Paul Conrad Balthasar Han, întitulată „Alt und Neu Pannonia“ şi tipărită în Nürnberg la 1686 în 4, se dă următórea enumeraţiune a oraşelor Moldoveĭ: „Die vor-
„nehmsten Märkte (dann es gibt keine
„Stadt darinnen) in der Moldau sind
„Zuccavia oder Soczova (ein anderer
„Author nennets Suchana) da sich der
„Fürst aufhält, Niemeck, so allein mit
„dem Schloss Romaniwiwar, unter allen
„andern mit einer Maur umgeben, Va-
„sluy, Totras, Barlaw, Varna (?), Oraz-
„zonia, Cutinari und Cocina“. Pe prima linia Sucéva ca reşedinţă princiară, apoĭ despre Iaşĭ — nicăirĭ, şi acésta la

1686! Iată dară că remânem și aci de o cam dată plus-minus în a doua jumătate a secoluluĭ XVII.

Un criteriŭ interesant în aparință, este că autorul cunósce deja porumbul: „kukurudz“, pe care primul seŭ adăugĕtor îl are de asemenea în lista plantelor dela finea manuscriptuluĭ: „turcicum triticum—kukuriza.“ In România porumbul, moldovenesce popușoĭu, s'a introdus cam pe la începutul secoluluĭ XVIII. Maĭ nainte, rolul acesteĭ cereale juca la noĭ meĭul, după cum o spune un misionar catolic din Moldova într'o scrisóre din 1670: „totus ille populus pane ex milio vescitur“ (ap. Kemény, Ueb. d. Bisthum zu Bakov în Kurz's Magazin t. 2 p. 76). Acésta însă nu formézĕ o obiecțiune seriósă contra vechimiĭ manuscriptuluĭ. In maĭ tótă Europa, porumbul a fost bine cunoscut încă din secolul XVI, dacă nu în cultura de câmp, cel puțin în grădinăriă (cfr. Hehn, Kulturpflanzen, ed. 3, p. 443—4). Afară de acésta, în manuscript figuréză „kukurudz“ fără nicĭ o explicațiune. Cuvîntul mamaligă nu e de loc. Vorba malaĭu, „mĕlaj“, e tradusă prin „milliaceus panis“, adecă pâne de meĭu, „panis ex milio“ după expresiunea misionaruluĭ de maĭ sus. Maĭ pe scurt, ne aflăm tot în secolul XVII.

Dacă nu timpul, încaĭ locul unde s'a scris Dictionarium, iar prin urmare dialectul pe care 'l represintă, se póte precisa cu destulă certitudine; și ĭată cum.

Din Moldova, precum am vĕdut, autorul cunósce numaĭ Sucéva.

Din Țéra-Românéscă, el indică treĭ localitățĭ, tóte de o însemnătate istorică:

„Argish. Oppidum în Valachia Transalpina“.

„Bukureshty. Oppidum Valachiae Transalp“.

„Kraiova. Oppidum Transalpinae“.

Pe lîngă acestea, o particularitate interesantă:

„Olt. Aluthas fl.“

„Oltan“.

Din Transilvania următórele:

„Bĕlgradul Ardaluluj. Alba Julia“.

„Deva. Arx in Transylvania“.

„Haczeg. Districtus sub Comitatu Hunyad“.

„Koloshvar. Claudiopolis“.

„Sibiny. Cibinium“.

„Strej. Fluvius Haczagiensis“.

Din acest tabel de un-spre-ḑecĭ numĭ, noĭ ne încredințăm deja că partea occidentală a Țereĭ-Românescĭ (Kraiova. — Olt. — Oltan) și a Transilvanieĭ (Sibiny. — Deva. — Haczeg. — Strej), adecă partea cea apropiată de *Bănat*, era maĭ familiară autoruluĭ, căruĭa Clujul îĭ este cunoscut numaĭ sub forma ungurésca Koloshvar, ĭar Brașovul și Făgărașul de loc.

Dacă trecem acum la *Bănat*, Dictionarium ne dă următórea nomenclatură:

„Kricsova. Nomen pagi“.

„Logosh. Logassium. Oppidum Hung. Infer.“

„Macsovĕ. Pagus în districtu Sebesiensi“.

„Marga. Pagus în fine Portae ferreae“.

„Marmure. Porta ferrea. Angustiae Transylvaniae ex parte Hungariae inferioris“.

„Strem. Sirmium. Plateae Caranseb. nomen“.

„Teius. Tilietum. Promontorium Caransebesiense“.

„Timish. Themisius fl.“

„Timishan. Themisiensis“.

„Timishorĕ. Themisvarium. Themisiopolis“.

Să maĭ adăogâm:

„Krish. Fluvius Chrysius".
„Krishan. Accola Chrysij".
„Krishenesk. Chrysiensis".

Din tóte acestea resultă nu numaĭ că autorul era Bănățén, dar încă anume din regiunea Lugoșuluĭ.

In manuscriptul întreg nu sînt nicăirĭ menționate nesce simple sate saŭ punctură topografice fără vre-o importanță, afară de cele cinci: Cricĭova, Macĭova, Marga, Strem, Teĭuș, și maĭ încă altele treĭ, despre carĭ vom vorbi maĭ la vale, tóte în vecinătatea Lugoșuluĭ, precum nu departe de acolo și Marmure. Căutând în Hornyánszky (Geograph. Lexikon d. Kŏnigreichs Ungarn, Pest, 1858), noĭ vedem că Cricĭova (Kricsova) este un sat românesc cu vr'o 900 locuitorĭ; Macĭova (Macsova) un alt sat românesc cu vr'o 300 locuitorĭ; Marga, ḑisă și Vama-Margă, érășĭ un sat românesc cu vr'o 1200 locuitorĭ; câte trele în așa numitul „cerc al Lugoșuluĭ" (Bezirk Lugos), la marginea Hațeguluĭ, de unde vine cunoscința maĭ de aprópe cu acéstă singură parte a Transilvanieĭ.

Autorul dară, cu o perfectă siguranță, este un Bănățén din Lugoș.

Și tocmaĭ acésta ne deschide un câmp de cercetărĭ, căcĭ tocmaĭ regiunea Lugoșuluĭ, cuprinḑênd Caransebeșul cu hotarul Hațegan, și tocmaĭ în a doua jumătate a secoluluĭ XVII, între 1640—1700, era din partea Românilor teatrul uneĭ remarcabile mișcărĭ literare óre-cum omogene, adică românesce cu litere latine.

Pe acest teatru ne sînt cunoscuțĭ pînă aci treĭ actorĭ: Stefan Fogarasi, Mihaĭu Halicĭu și Ion Viski, cătră carĭ se maĭ adaugă acum un al patrulea, ba încă cel maĭ prețios.

Despre Fogarasi, a se vedé Cuvente den bătrâni t. 2 pag. 724—27. Preut din Lugoș, „Symista Oppidi Lugas", el a publicat la 1647 în Alba-Julia: „Catechismus Latino-Ungarico-Valachicus", 48 foĭ în 8, unde se scrie românesce cu litere latine, de ex.:

„Cred entrun Dumnedzeu, en Tatel „á tot Puternik, roditorul tseruluj și „á poementuluj etc."

Halicĭu, din Caransebeș lîngă Lugoș, a publicat în Basel la 1674 un vers în onórea amiculuĭ seŭ dr. Franciscus Papai, retipărit apoĭ în „Succincta Medicorum Hungariae et Transilvaniae Biographia", Leipzig, 1774, p. 127—8, de unde l'a reprodus într'un mod cu totul greșit reposatul Pumnul în „Lepturariu românesc" t. 3 p. 67—8, și pe care noĭ îl dâm aci după o copiă corectă, făcută de d. N. Densușianu:

Kent szenetate, szerund la voi, Romanus Appolo,
La totz, ketz szvente 'n Empereczie sedetz,
De unde kunostince asteptem, si stince: fericse
De Amstelodam, pren chetz szte 'n omenie typar.
Legse derapte au dat frumosze csetate Geneva;
Ecz vine Franciscus, cinete Leyda, Paris!
Prindetz maene sorory, ku cseszt nou oszpe: nainte,
Fratzi, Fretaczi, Nymphele, pasze kurund
Domny buny, Mary Doctory, Daszkely, 's bunele Domnae
Cu patse ej fitz, cu payne si szar e rugem.

In fine, Ion Viski este o interesantă descoperire a d-luĭ Dr. Gr. Silasi în biblioteca Colegiuluĭ Reformat din Cluj, unde d-sa a dat peste un gros manuscript întitulat:

„A luj szvent David kraj si prorokul o szutye si csincs dzecs de soltari, cari

au szkrisz cu menile lui Viski János en Boldogfalva 1697".

A se vedé studiul d-luĭ Silasi în revista Transilvania, 1875, No. 12, 13 şi 14, unde d-sa constată că Psaltirea luĭ Viski a fost „scrisă parte în Sântă-„Măria (Boldogfalva) lîngă Haţeg, parte „în Gioagiul-de-jos, în carĭ comune res-„pectivul pare a fi fost predicator re-„format".

Ceea ce a scăpat din vederea d-luĭ Silasi, este că însuşĭ numele scriitoruluĭ în cestiune indică o localitate, probabilmente aceĭa de unde se trăgea el însuşĭ, saŭ cel puţin familia sa. Viski, cu postfixul unguresc adjectival *i*, însemnézăă „din Viska". Eĭ bine, peste Carpaţĭ se află treĭ sate românescĭ numite Visca, din carĭ două în ţéra Haţeguluĭ (Windisch, Geogr. d. Siebenb. 1790, p. 111—112), ĭar unul în *Bănat* lîngă Lugoş (Hornyánszky, op. cit. p. 406). In acest mod, dacă nu prin locul unde trăia, încaĭ prin origine, Ion Viski era Haţegan saŭ Lugoşan, una din două.

D. Silasi crede că Psaltirea din 1697 ar fi o copiă după un original „de pre la mijlocul secoluluĭ XVII, de nu şi maĭ de mult". D-sa totuşĭ nu ne dă despre acésta nicĭ o probă decisivă; ş'apoĭ puţin ne importă o distanţă de câţĭ-va anĭ în plus saŭ în minus.

Lîngă Fogarasi, lîngă Halicĭu, lîngă Viski, ca represintând aceiaşĭ mişcare literară curat lugoşénă dintre 1640—1700, maĭ avem dară acuma pe acela căruĭ i se datoresce Dictionarium Valachico-Latinum şi pe care noĭ îl numim Anonymus Lugoshiensis, pe cât timp nu scim cum îl chiamă. In adevĕr, pe pag. 172 a manuscriptuluĭ el scrisese ce-va în curmedişş, de unde se maĭ póte recunósce: „...Iacobus Olass." Dar óre să fie acésta numele autoruluĭ, ĭar nu cum-va al vre-unuĭ alt personagiŭ? Deşi în apropiere de Lugoş se găsesce un sat românesc numit Ollóság, de unde putea să fi fost acel Olass, totuşĭ noĭ preferim a nu risca o soluţiune, pe care de o cam dată nemic n'o argumentézăă.

Fogarasi, Halicĭu, Viski şi Anonymus Lugoshiensis scriŭ românesce cu litere latine, luând toţĭ de basă ortografia unguréscă, pe care însă eĭ o modifică de o potrivă într'un mod esenţial; de exemplu:

pentru *ă* şi *â* saŭ *î* întrebuinţézăă pe *e*, fie simplu, fie scurtat;

pentru *j* întrebuinţézăă pretutindenĭ acelaşĭ semn ca pentru *ş*, nefăcênd nicĭ o distincţiune între ambele sonurĭ, de şi ortografia unguréscă are *zs* pentru al nostru *j*, iar *s* pentru *ş*;

pentru *ea* întrebuinţézăă pe *a*, iar pentru *oa* pe o.

Ortografia cea maĭ puţin unguréscă este a Anonimuluĭ, care pe *s* nu'l scrie unguresce prin *sz*, nicĭ pe *ş* unguresce prin *s*, ci pentru cel de 'ntâiŭ pune pe *s*, iar pentru cel-lalt compositiunea *sh*, luată nu dela Englesĭ, ci din grafica unor dialecte slavice meridionale, vedĭ bună óră la Katancsich, De Istro ejusque adcolis, Budae, 1798, p. 283.

De altmintrelea transcripţiunea la toţĭ e destul de confusă, scriindu-se acelaşĭ son *k* prin *k* şi prin *c*; acelaşĭ son *ce*, *ci* prin *cs* şi *ts*; acelaşĭ son *ţ* prin *cz*, *tz*, *c*; acelaşĭ son *ge*, *gi* prin *ds* şi *gs* etc.

Cea maĭ unguréscă, ba chiar de tot lipsită de simţul foneticeĭ române, este ortografia continuatorilor Anonimuluĭ, carĭ se recunosc dela prima vedere a fi fost Maghiarĭ. Ca specimen maĭ lung, ĭată o urare poporană, transcrisă pe prima din foile cele albe adause la legarea manuscriptuluĭ:

Pentru Mine
Pentru Tine
Pentru Noj

amandoj. Și
Kusztanti lanoj.
Pentru Mine
Pentru Tine
Pentru noj aman
doj
Pentru Kásza
Pentru Másza
Pentru drága sapo
nyásza.

Vom observa în parentesĭ curiósa coincidință a acestuĭ cântec cu un altul de pe la 1680, citat cu ortografia polonă în „Vita Constantini Cantemirii“ (ed. Acad. Rom. p. 43):

Constantine,
Fudze bine,
Niczi aj Casa,
Niczi masa,
Niczi draga dzupiniasa...

Fogarasi scriea la 1647, Halicĭu la 1674, Viski la 1697. Pentru Anonymus Lugoshiensis nu se póte fixa o dată precisă. Din tóte considerațiunile însă de maĭ sus, cată să'l punem maĭ aprópe de Fogarasi decât de Viski, cam pe aceiașĭ linia cronologică cu Halicĭu, căruĭa el póte să'ĭ fie anterior, dar nicĭ într'un cas nu este maĭ noŭ decât acesta.

Orĭ-cum ar fi, Dictionarium Valachico-Latinum este cel maĭ vechiŭ vocabular al limbeĭ române, adecă traducênd din românesce într'o limbă străină, ĭar nu vice-versa, după cum traduc, de ex., din slavonesce în românesce acele glosare din secolul XVII, despre carĭ noĭ am vorbit în „Cuvente den bătrâni“ t. I. p. 260 etc. Și ce vocabular! Peste cincĭ miĭ de cuvinte.

D. V. A. Urechiă, dintr'o călĕtoriă făcută la Copenhaga, a fost adus însemnarea, cum-că în Biblioteca Regală de acolo se află un vechiŭ „Vocabularium Valachicum.“ Nu ne aducem aminte, unde anume și în ce fel de termenĭ a fost publicată acea notiță.

Adresându-ne însă la d. Bruun, eruditul bibliotecar dela Copenhaga, iată ce nĭ-a respuns într'o epistolă din 22 Octobre 1883: „Certes, j'ai devant moi „un petit manuscrit intitulé: Vocabu„larium Valachicum, qui sur 17 pages „contient un vocabulaire d'environ 170 „mots valaques accompagnés d'une tra„duction latine. Mais ce manuscrit est „composé à la dernière moitié du „XVIII-e siècle par un dilettante da„nois, qui s'est occupé de beaucoup „de choses littéraires et linguistiques; „la valeur scientifique en est, sans doute, „nulle“. In scurt, manuscriptul dela Copenhaga abia merită de a fi menționat și nu merită de a fi descoperit.

Peste doĭ secolĭ după Anonymus Lugoshiensis, noĭ nu găsim decât vr'o 10,000 de cuvinte în marele Lexicon Budan dela 1825, lucrat — după cum se ₫ice pe frontispiciŭ — „de maĭ mulțĭ autorĭ în cursul a treĭ-₫ecĭ și maĭ multor anĭ“. Ce colosală muncă presupune dară prima încercare de acéstă natură, făcută de un singur om!

„Dictionarium Valachico-Latinum“, așa cum îl posedâm noĭ, nu este terminat. Dela cea de'ntâĭu pagină autorul începe deja a-și completa opera, adăugênd la margine cuvintele cele uĭtate. Așa în rînd cu „Acĕ. Filum“ el pune acolo „Ac“, remas fără traducere. Aducem acest singur exemplu, căcĭ aci s'a întâmplat ce-va fórte ciudat. Adăugĕtorul cel dela 1742, găsind pe acest „Ac“, scrise după el „zérna“, eșind astfel „A czérna“, sinonim unguresc pentru „ață“, pe când bĭetul „Ac = Acus“ dispare cu totul.

Apoĭ ordinea alfabetică nu e păzită cu strictețĕ, fiind-că autorul se pregătĭa, firesce, a recopia manuscriptul întreg, după ce o dată își va fi isprăvit lucrarea.

Multe vorbe sînt scrise numaĭ românesce. Se vede că, întimpinând vre-o

dificultate de a le traduce bine lătinesce, autorul își reserva acéstă sarcină pentru urmă. In unele casuri însă, traducerea lipsesce numaĭ pentru derivatele dintr'un cuvînt tradus deja maĭ sus, ceea ce indică din partea lexicografuluĭ dorința de a merge ĭute înainte cu adunarea materialuluĭ românesc, fără a se opri la tréba secundară a găsiriĭ equivalentuluĭ latin. De exemplu: „Ferék. Polio. — Ferekĕturĕ. — Ferekĕtor".

Intre cuvintele cele lăsate fără explicațiune vedem:

„Tinkova. —

„Zegusheny. —

„Zorlincze. — "

Câte-trele sînt numiriĭ de sate de lîngă Lugoș. După repertoriul luĭ Hornyánszky, Tinkova numĕră astădĭ 750 locuitoriĭ, Zegușeniĭ (Zagushen) vr'o 600, Zorlința (Zorlencz-mare și Zorlencz-mik) peste 3000 împărțiți în doue comune.

Iată dară încă o probă, dacă ar maĭ fi nevoe după cele date maĭ sus, despre lugoșanismul autoruluĭ.

Și ceea ce adaugă fórte mult la valórea opereĭ sale, este tocmaĭ că el se ține cu stăruință de dialectul seŭ natal, ca și când n'ar fi cunoscut de loc limba cea tipică de prin cărțile române din secoliĭ XVI și XVII. După cum Psaltirea Șcheĭană, popa Grigorie din Măhaciu și Codicele Voronețian ne-aŭ conservat cu scrupulositate un subdialect transilvănén stins fără altă urmă, după cum mitropolitul Dosofteiu fonografiază sub dialectul moldovenesc, tot așa cea maĭ scrupulósă conservare a sub-dialectuluĭ bănățén se datorește luĭ Anonymus Lugoshiensis pe prima linià, de aci pe a doua linià luĭ Ion Viski, apoĭ întru cât-va luĭ Fogarasi și luĭ Halicĭu.

Judecând din cele cincĭ miĭ și maĭ bine de cuvinte despre planul autoruluĭ, noĭ nu ne sfiim a afirma că, dacă lucrarea sa ar fi isprăvită, Românii ar avé de doĭ secolĭ un cap-d'operă lexicografic, nu numaĭ cu vorbe comune și cu numiriĭ topice, dar încă:

cu forme duple, de ex.: mikutel și mitutel, nime și nimene, prĕnd și prĕndzesk, kurt și skurt, tikvĕ și tiukĕ, straitzĕ și traistĕ etc.;

cu expresiuni copilărescĭ, de ex.: abushile „infantium incessus quadrupes", papĕ „panis infantili sermone", placse „nomen lusus cum lapides jaciuntur ad metam" etc.;

cu termenĭ de choreografia poporană, de ex.: Iepuraska „saltus hajdonicus", un fel de danț hoțesc;

cu interjecțiunĭ țerănescĭ, de ex.: hesh „vox gallinas pellentis", ho „vox continentis pecora", hop „vox saltantis", aos „heus" etc.;

cu o bogată sinonimică, de ex. patru numĭ pentru șórece: sorecse „mus", spurk „mus", shomek „mus", hercz „mus"...

Ca specimen, publicăm aci întrégă litera *M*, care se începe cu numĕrul 2390. Am pus cu litere rărite, pentru a atrage atențiunea, cuvintele cele maĭ remarcabile din punctul de vedere dialectologic.

Macsin. Molo.
Macsovĕ. Pagus in districtu Sebesiensi.
Macz. Intestinum.
Madzéré. Pisum.
Maj. Malleus.
Maj. Maius.
[Maj bine, maj ushor. Melius. Levius].
Majkĕ. Mater.
Mak. Papaver.
Makar. Quamvis. Licet.
Makarkare. Quilibet. Quivis.
Makarcsiné. Quicunque. Quivis.

Makarundé. Ubicunque. Quocunque.
Makardeunde. Undecunque.
Makarĕnkĕtro. Quocunque.
Mal. Argillosa terra.
Mamĕ. Mater.
Manĕ. Manna. Ros.
Maré. Mare. Pelagus.
Maré. Magnus, -a.
Marĕ. Pomum.
Mare lukru. Admirantis et spernentis exclamatio.
Martz. Mars. Feria 3-a.
Martzolya.
Marga. Pagus in fine Portae ferreae.
Marva ruskĕ. Malva hortensis.
Marmuré. Marmor.
Marmuré. Porta ferrea. Angustiae Transylvaniae ex parte Hungariae inferioris.
Margsiné. Margo. Finis.
[Martur. Testis].
[Marturiĕ. Testimonium].
Mas. Mansio.
Masĕ. Mensa.
Maskuré. Sus castratus.
Maskĕ.
Mecsinĕturĕ.
Mĕcsinish.
Mĕcsĕsk. Aenygma propono.
Mĕcsiturĕ. Aenygma.
Mĕczĕ. Cattus. Felis.
Mĕczishorĕ.
Mĕczishor. Intestinum parvum.
Mĕdzerijkĕ. Cicer sylvestre.
Mĕdregunĕ. Mandragora.
Mĕgar. Asinus.
Megĕrecz, idem.
Mĕgurĕ.
Megyĕlĕu. Convivium natale.
[Mĕhneszk. Evanesco. Abscedo. Torpesco].
Méj. Millium.
Mĕjran. Amaracus. Maiorana.
Mĕjugsĕl. Malleolus.
Mĕjdan.
Mejmukĕ. Simia.
Mĕkrish. Acetosa.
Mĕlaj. Milliaceus panis.
Mĕlkom. Silentium.
Mĕlkomish. In silentio.
Mélcs. Limax.
Melmesiĕ. Malvaticum.
Mĕmukĕ. Simia.
Mĕnĕ. Manus.
Mĕn. Maneo.
Mĕn. Mitto.
Mĕnos.
[Mĕndria. Superbia].
Mĕnestérgurĕ. Mantile. Manutergium.
Mĕnyé. Cras.
Mĕnshesk.
Mĕnyék. Diluculo consurgo. Praevenio. Maturo.
Mĕnyĕkĕ. Manica.
Menyiĕ. Ira.
Menyios. Iracundus.
Mĕnunt. Minutus.
Menuntzèl, idem diminutivum.
Menuntedz. Minuo. Comminuo.
Mĕnkĕturĕ. Devoratio... ssio.
Mĕnkĕturĕ. Contentio.
Mĕnĕnk. Comedo.
Mĕnĕnkumĕ. Contendo.
Mĕnushĕ. Chirotheca.
Menzalĕ.
Mĕr. Pomus. Pomum.
Mĕr vĕratek. Pomum aestivale. Praecox.
Mĕr iĕrnaték. Malum serotinum.
Mĕr bunebrut. Malum sparuceum.
Mĕr dulcse. Pomum dulce.
Mĕr gushat.
Mĕr kĕnyĕsk.
Mĕr kodésh.
Mĕr kukurbetaricz.
Mĕr de svĕnt Pietru. Malum praecox.

Měr mushkĕtaricz. Malum Apianum. Muscatellum.
Měr flokos. Malum muscosum.
Měr nevéstesk.
Měr ordzĕn.
Měr pestricz.
Měr rutilat. Malum orbiculatum.
Měr sĕlcsin.
Měr vĕrgat. Malum variegatum.
Merariu. Anethum.
Méreu. Rectus.
Merejè. Recta.
Merg. Eo. Pergo. Progredior.
Merg naintè. Proficio.
Merg napoj. Deficio.
Mĕrg ĕnderĕt. Retrocedo.
Mergeritar. Margarita.
Mergsenaretz. Finitimus.
Mereiesk.
[Merĕcsin. Spina].
Mĕrit. Marito. Nuptui trado.
Mĕritumĕ. Nubo. Maritum duco.
Mĕritatĕ. Nupta.
Mérindĕ. Merenda.
Mĕriĕ. Magnitudo. Magnificentia.
Mĕros. Superbus.
Mérniczĕ. Metreta.
Mĕroshiĕ. Superbia.
Mĕrosheskumĕ. Superbio.
Mĕrunt. Minutus. Vide Menunt.
Mĕrsurĕ. Profectio. Progressus.
Mersurĕ nainte. Profectus.
Mĕrshav. Macer. Macilentus.
Mershavĕ. Macra. Macilenta.
Mersheveskumĕ. Macer fio.
Merturiĕ. Testis. Testimonium.
Merturisesk. Testificor.
Mĕrtzishor. Martius.
Mertzenĕ.
Mertzinos.
Mĕsaj. Mappa.
Măsè. Dens molaris.
Mésh. Soccus.
Meshinĕ. Pellis ovina.
Meserere. Misericordia.
Meserernik. Misericors.
Meserniczĕ. Macellum.
Mesercsiu. Lanio.
Mĕskĕ. Dromadarius.
Mesték. Misceo.
Mestekĕturĕ. Mistio.
Mĕsurĕ. Mensura.
Mĕsor. Mensuro.
Méshtér. Magister. Artifex.
Mershtĕrgsindĕ. (?)
Meshteresk. Magistrum ago. Artificium.
Meshtershig. Artificium.
Mĕtaniĕ. Reverentia. Inclinatio.
Metenagĕ. (?)
Metlikĕ. Artemisia tenuifolia.
Mĕtor. Purgo.
Mĕtur, idem.
Mĕturĕ. Scopae.
Mĕturat. Purgatus. Mundatus.
Mĕtrak. Baculus.
Mĕtricsĕ. Matrix.
Mè. Mea.
[Meure. Mora sylvestria]
Mĕzdralĕ.
Mĕzdresk.
Mezgaj. Inficio.
Mezgush.
Micz. Lana agnina.
Miczar.
Micsk. Moveo.
Micskumĕ. Moveor.
Micskĕturĕ. Motus.
Micskony. Pediculus gallinaceus.
Mjáon.
Mjèd. Medum.
Mjedar.
Mjèdz. Medium.
Mjèl. Agnus.
Mjelushel. Agnellus.
Mjerè. Mel.
Mjériu. Caeruleus.
Mjeriè. Caerulea.
Mjèrcury. Mercurius.
Mjéu. Meus.
Miĕ. Mille.
Mik. Parvus.

Mikutèl. Parvulus.
Mikĕ. Parva.
Mikshor. Parvulus.
Mil. Milliare.
Milĕ. Gratia. Clementia.
Milos. Clemens. Pius.
Milămi. Misereor.
Milostiv. Clemens. Misericors.
Milostiveskumĕ. Misereor.
Milostivnik. Misericors.
Milosté. Gratia. Clementia.
Milkuièskumĕ. Supplico.
Milkuit. Supplex.
Milkuitor. Supplex.
Milkuialĕ.
Miluiĕsk. Misericordiam facio. Misereor.
Miluitor. Elaemosynarius.
Mint. Mentior.
Minte. Mens.
Mintsinos. Mendax.
Mintsunĕ. Mendacium.
Mincsĕ. Pila.
Mirak. Miraculum.
Miraz. Prodigium. Spectaculum.
Mirh. Mirrha.
Mirhuiĕsk. Mirrha ungo.
[Mirosz. Odor.]
[Mirele. Sponsus].
[Mirásza. Sponsa].
Mirumĕ. Miror.
[Misztujesk. Conquiesco.]
Misshĕ. Missa. Sacrificium.
Mishesk. Caecutio.
Mishinĕ.
Misir. Aegyptus.
Miskiĕ. Chalybs.
Mitutel. Parvulus.
Morè. Jus caulium.
Mort. Mortuus.
Mortĕ. Mortua.
Morté. Mors.
Mortĕcsuné. Lues. Morticinum.
[Morticsosz. Mortalis].
Morment. Sepulchrum.
Mormeiĕsk.
Morun. Huso.
Mosh. Avus.
Moshiĕ. Aviticum bonum.
Moshnyag. Vetulus.
Moshĕ. Avia.
Moskul. Moskovia.
Moskovitan. Moscovita.
[Mostele. Reliquiae corporum SS.]
Mosor.
Motĕ.
Motkĕ.
Motzok. Stupidus. Bardus.
Mozomajnĕ. Spectrum. Terriculamentum.
Mozgosesk. Moveo.
Mujĕdz. Mollio.
Mujat. Emollitus.
Muièré. Mulier. Foemina.
Muierèsk. Muliebris.
Muierotkĕ. Effeminatus.
Mujerushkĕ. Foemella.
Mujt. Obliviscor.
Muk. Pituita. Mucus.
Mukos. Pituitosus.
Mucsk. Mordeo.
Mucskĕturĕ. Morsus.
Mucskat. Morsus.
Mucskĕtor. Mordax.
Mukar. Emunctorium.
Mulg. Mulgeo.
Mult, -ĕ. Multus, -a. Multum.
Multzany. Deo Gratias.
Multzeny, idem.
Multziĕ. Multitudo.
Multzime, idem.
Multzenesk. Ago gratias.
Muncsèsk. Laboro. Torqueo.
Munkĕ. Labor.
[Müncz. Hinulus].
Muncsitor. Laborator.
Muncseskumĕ. Torqueor. Conor.
Munté. Mons.
Mur. Morus.
Murĕ. Morum.
Murĕ. Intestinum...
Murar. Molitor.
Murericzĕ.

Murony.
Murg.
Murgseshtè. Advesperascit.
Muritor, e. Mortalis.
Murĕdz. Macero. Acesco.
Murat. Maceratus. Acidus.
Mursĕ. Mulsum recens.
Muskĕ. Musca.
Muskuliczĕ.
Mushkĕtaricz. Muscatellum apianum.
Mushkyu. Muscus.
Mushkyu. Musculus.
Mustaczĕ. Mistax.
Mustĕcsos.
Must. Mustum.
Mustĕraczĕ.
Mut. Mutus.
Mut. Muto.
Mutat. Mutatus. Mutatio.

2. elementul fonetico-morfologic.

Tot ce s'a scris pînă acum mai nou, mai temeĭnic și mai ne 'ncurcat asupra foneticeĭ și morfolpgieĭ sub-dialectuluĭ bănățenesc, se datoréză d-luĭ Enea Hodoș (Poeziĭ poporale, Caransebeș, 1892 p. 3—9), astfel că noĭ nu avem decât a reproduce aci literalmente cuvintele acestuĭ june folklorist:

„Graiul țĕranuluĭ din *Bănat*, ca și graiul țĕranuluĭ din alte provincie, asĕmĕnat cu limba literară, ne înfățișéză mai ales abateri fonetice.

„O parte din însușirile acestuĭ graĭu le găsim în graĭul ardelén, saŭ în cel moldovén, ba chĭar în cel macedo român; altele sînt ale sale particulare.

„Insemnâm, din punct de vedere gramatical, următórele însușirĭ:

1. „Una din cele mai distinctive caracteristice a graĭuluĭ bănățén este păstrarea luĭ *n* de'naintea luĭ *ĭ*. In *Bănat* nu se ḑice altfel decât: vinĭe (pentru vie de strugurĭ), călcânĭ, întânĭ, cunĭ, căpătânĭ, gutânĭ; tot așa în câteva comune se ḑice fănină pentru fină saŭ fărină. La verbe asemenea este păstrat sunetul *n*, de ex.: tu rămânĭ, țînĭ (dela a ținé), vinĭ, punĭ, spunĭ, a încunĭa, a descunĭa, am descunĭat etc. Pentru sufixul augmentativ -oĭ și -óie există numaĭ -onĭ și -ónĭe: pietronĭ, pietrónĭe; sufixul -ónĭe maĭ adese e neaugmentativ: ursónĭe, vulpónĭe, lupónĭe, iepurónĭe; același sufix formézĕ numĭ proprie feminine derivate din masculine: din Popescu se face Popescónĭe (nevésta luĭ Popescu), Bibescónĭe, Gruescónĭe, etc.

„2. Sunetul *n* urmat de *i* saŭ *e* trece în ñ rostit ca în spaniola, saŭ ca *gn* în unele vorbe din franceza, saŭ ca *ny* în maghiara; dar deși îl găsim și în limba asta din urmă, totuși nu putem să-l considerâm drept influență a limbeĭ maghiare: graĭul bănățén a fost maĭ ferit de influența acesteĭ limbĭ decât este graĭul din părțile ungurene și unele ardelene. Afară de acésta, în *Bănat* nu s'a prefăcut nicĭ sunetul *t* saŭ *k* urmat de *e* orĭ *i* în *ty*, nicĭ *d* saŭ *gh* urmat de aceleași în *gy* maghiar, după cum s'a prefăcut la Românĭĭ din Ungaria și la unĭĭ din Ardél, unde s'aŭ modificat în sens maghiar, ci în *Bănat* a suferit alte schimbărĭ, carĭ se vor arăta maĭ jos.

„3. Sunetele *b*, *p*, *f*, *v* urmate de *i* (ĭar *v* urmat de *u* în cuvîntul vulpe) român nemodificate, ca și în limba literară; și nu aflâm în *Bănat* nicĭ pe ghine, nicĭ chită (ca în părțile Sibiuluĭ), nicĭ bgyiñe și ptyită (ca în părțile ungurene), nicĭ bjiñe și pcită (ca pe la Năsăud); asemenea nu se ḑice lupci orĭ luptyi, nicĭ hiŭ, nicĭ jițăl și jin (ca

pe la Blaj) orĭ in (ca la Brașov), ci numaĭ biñe, pită, lupĭ, fiŭ, viță̆l, vin etc. Insă i c l é n și nu viclén.

„4. S'aŭ schimbat sunetele *t* și *d*, urmate de i saŭ e, în *ce* și *ge (dje)*, de ex.: frunce (frunte), ce (te), ciner (tiner), verge saŭ verdje (verde), Megía și Megíca cu tonul pe i (Medía și Medíca, numirile ce le dă poporul localităților cu numele oficial Mehàdia și Mehádica), Valeagenii, cu numele oficial Valeadeni. În cuvintele deget și dinte sunetul *d* s'a prefăcut în *gh*, și astfel se pronunță: ghejĭet și ghince; de altă parte se ḑice dă pentru de (dar și: djă), dân pentru din (dar și: djin). Sunetele *k* și *gh* urmate de e saŭ i remân nemodificate.

„5. Sunetul *ce* se schimbă, ca și în graĭul moldovenesc, și ca și în graĭul poporuluĭ din comitatul Zărandului, într'un sunet apropiat de *ș*, pe care nu-l putem transcrie exact: dulșĭe (dulce), șĭe maĭ fașĭ (ce maĭ facĭ) etc.

„6. In comunele Țerova, Ilova, Zlagna, Prisian, Poiana, Visag, după cum îmĭ comunică d. asesor consistorial Ion Ionaș, precum și elevii din partea locului, în locul sunetului *ș* se pronunță pretutindenea *s*, de ex.: sasă (șasă), sapte (șapte), cocosu rosu (cocoșu roșu), sade (șade). Invățătorii din amintitele comune, după cum mărturisesc înșișĭ, aŭ greutăți cu copiii de școlă pînă ce îĭ fac să rostéscă pe ș. Se pare curios că, pe lîngă tóte acestea, cele spuse în punctul precedent (5) aŭ valóre și pentru comunele aicĭ pomenite, adecă în loc de *ce* se rostesce acolo un *șie*.

„7. Sunetul *z* se rostesce maĭ totd'a-una ca *dz*, se ḑice nu numaĭ dzăc (ḑic), Dumnedzăŭ, ci și dzamă, dzăhar, dzimbet.

„8. Deosebirea între *ge* (dj) și *j* consistă într'aceea că *ge, gi* s'ar puté transcrie cu *jie, jii*, de ex.: mĭerjie (merge), însă jor (jur).

„9. Diftongul *ea* se aude maĭ mult ca *ĭa* la cuvintele de genul feminin terminate în *e* și articulate: valĭa, vulpĭa, carcĭa (cartea); maĭ adeseorĭ *e* din diftongul *ea* se pĭerde cu totul și remâne *a* singur: sară, țară, înfrunzască, vorbască, bat (bét), șasă, șapce; la imperfecte: auzam, culejam, vegĭam (vedeam), șegĭam (ședeam), țâñam (țineam), ș. a. Adjectivul feminin rea se pronunță rè (cu e închis), pronumele feminin ta asemenea: tè.

„10 Cuvintele terminate în *ea* neaticulate, ca stea, nea, cățea ș. a. se găsesc în vorbirea țĕranuluĭ din *Bănat* aprópe pretutindenea sub forma auă, de ex.: ñauă (néuă), stauă, cățauă, nuéuă, măsauă.

„11. In diftongul *oa* se pot deosebi doĕ sunete: un *u* și un *a*.

„12. Substantivele feminine terminate în *ă* fac pluralul maĭ mult cu *i* decât cu *e;* pluralul dela icoană este icoñĭ, articulat: icoñile; casă, plur. cășĭ, cășile; fată plur. fiece, art. fiecile; mamă, plur. mame, art. mamele, dar și mamile, maĭ este și mumâñĭ, ca dela tată tătâñĭ. In gen. și dat. sing. primesc numaĭ *i:* a icoñii, cășii, fecii (fetei), mamii ș. a. Dar și altfel *e* la plural este fórte rar; dela măr pl. este mĭără; para, pĭără; frumos, frumósă, ș. a.

„13. Sufixele orĭ, arĭ și erĭ sînt în-

trebuințate exclusiv pentru or, ar și er; de ex.: învățătorĭ (atât la sing. cât și la plur.), frăgarĭ (sing. și plur.), mâñerĭ etc. Uniĭ cărturarĭ pretind că în casurile acestea s'ar auḑi la singular nu numaĭ ĭ, ci și un *u*. Atâta este sigur, că acest *u* năzuesce să dispară și urma luĭ este deja cu totul efemeră, întocmaĭ ca și la cuvintele terminate în consonantă.

„14. Alăturea formelor umblu și umplu se maĭ întrebuințéză uneorĭ îmblu și împlu; însă numaĭ unghĭ și nu înghĭ.

„15. Pe lîngă rîd și vând se ḑice maĭ des rid și vind, asemenea rât și rit. Vind se conjugă așa: vind, vindz, vinge, vingem, vingeț, vind; perf.: am vindut ș. c. l. Rid: mĕ rid, ce ridz, să rige, ñe rigem, vă rigeț, să rid; perf.: m'am ris șcl. tot numaĭ cu pronumele reflexiv.

„16. Articlul pentru vorbe de gen masculin a pierdut pe *l*. Se rostesce articulat: omu, porcu, tot natu, socru (nearticulate cele doĕ ultime sînt tot așa); boŭ articulat bòu (douĕ silabe). Exemple de nume propriĭ art. și neart.: Gruescu, Pârvănescu, Mânescu, Puĭu ș. a. formézĕ genitivul și dativul sing.: l u Gruescu, pl. Grueșcilor, l u Mănescu șcl.

„17. Pentru articliĭ al, ai, ale, se folosesce numaĭ forma *a*.

„18. Pronumele reflexiv se întrebuințéză și duplicat în perfectul compus: m'am bătutu-mĕ, ci-aĭ sculatu-ce (te-ai sculatu-te), s'o 'mbătatu-să, l'am văzutu-l, ñ'-am dusu-ñe (ne-am dusune), v'aț supĕratu-vĕ, s'or dusu-să, șcl.

„19. La verbul a fi însemnâm următórele forme:

„Indic. presinte: io mis, tu iescĭ, iel îĭ, noĭ ñis, voĭ vis, ieĭ îs și ieĭ iăst, acest din urmă numaĭ ca verb predicativ. Exemple: io mis Bănățan, noĭ ñis Băñățenĭ, voĭ vis dân țară ș. a. Se maĭ ḑice și: noĭ ñisăm și voĭ visăț în unele locurĭ.

„Ind. imperf.: ieram, ieraĭ, iera, ieram, ieraț, iera.

„Ind. perf.: fusăĭ, fusăș (silaba ultimă tonică), fu; fusărăm, fusărăț, fură; se maĭ conjugă și: fușăĭ, precum și fuĭ.

„Ind. perf. compus: am fost, aĭ fost, o fost, am fost, aț fost, or fost.

„Ind. viitor: oĭ fi, îĭ fi, o fi, om fi, îț fi, or fi.

„In Meedica, mi se spune, e folosită și forma întrégă: voi fi, viĭ fi, va fi, vom fi, viț fi, vor fi.

„Conjunctiv perfect: să fiŭ fost, să fiĭ fost, să fiă fost, să fim fost, să fiț fost, să fiă fost.

„20. Perfectul simplu indicativ dela verbul daŭ: io gegeĭ (dedeĭ, cu acc. pe ultima), gegeș (și dașĭ) gege (dede, cu acc. pe silaba primă), gegerăm, gegerăț, gegeră (acc. pe prima silabă).

„Se maĭ conjugă și așa: dăgeĭ, dăgeș, dège, dăgerăm, dăgerățĭ (acc. pretutindene pe *è* orĭ *e*), dègeră.

„21. Imperativul are o formă a sa particulară cu sufixele: areț, âreț, ereț, ireț. Este de observat, că sufixele aicĭ înșirate se pun numaĭ în propoșițiunĭ negative imperative; propoșițiunile afirmative imperative aŭ aceĭași formă ca și limba literară. Exemple: nu cântareți, nu strigareți, nu bacereți (nu batereți), nu vorbireți, nu urâreți etc. Pretutindenea în *Bănat* este folosită forma acésta; icĭ colo, sub înrîurirea

şcóleĭ, se folosesce astădĭ şi forma literară alăturea formeĭ de maĭ sus.

„22. Optativul presinte se conjugă în comunele Vărădia şi Pătaş, după cum mi se comunică de elevii d'acolo, în modul următor:

„ío reaş veñí, tu reaĭ veñí, iel ar veñí, noĭ ream veñí, voĭ reaţ veñí, ieĭ ar veñí.

„23. Pronumele demonstrative: acesta, acela, acésta, aceea aŭ numaĭ formele:

„Masc. Sing. Nom. şi Ac. ăsta, ahăsta; ăla, ahăla.

Masc. Sing. Gen. şi Dat. ăstùia; ălùia.

Masc. Plur. Nom. şi Ac. ăştea, hăştea, ahăştea, ăla.

Masc. Plur. Gen. şi Dat. ăstòra, ahăstòra; ălòra.

Fem. Sing. Nom. şi Ac. asta, ahasta; aea, ahaea.

Fem. Sing. Gen. şi Dat ăştèia; ăèia.

Fem. Plur. Nom. şi Ac. eştea, heştea, aheştea; elea, ălea.

Fem. Plur. Gen. şi Dat. ăstòra, ahăstòra; ălòra...“

Alăturând observaţiunile d-luĭ Enea Hodoş cu indicaţiunile fonetice din Anonymus Lugoshiensis, e lesne de a constata că numaĭ palatalisarea dentalelor *de* şi *te* în *ge* şi *ce* este un fenomen posterior, care tocmaĭ de aceea pare a fi datorit înriuririĭ Serbilor, la carĭ el ne întimpină ca ce-va organic. In cele-lalte privinţe, doĭ secolĭ n'aŭ adus absolut nicĭ o schimbare.

Trăsura cea maĭ caracteristică a consonantismuluĭ bănăţenesc: conservaţiunea luĭ *n* de 'naintea luĭ *ĭ*, distinge în acelaşĭ grad dialectul macedo-român; ĭar cu dialectul istriano-român unesce pe Bănăţenĭ o particularitate morfologică fórte interesantă, anume optativul presinte: *reaş, reaĭ, ream, reaţ*, pe care noĭ l'am explicat deja altă dată (v. [1]*Aş*) în următorul mod:

„Poporul judecă limba după auḑ, nu după scris. In forme ca fire-*aş*, facere-*aş*, ḑicere-*aş*, alăturĭ cu *aş* fi, *aş* face, *aş* ḑice, urechea desparte silabic: fi-*réş*, face-*réş*, ḑice-*réş*. De aci, în loc de *aş* s'a născut în dialectul istriano-român forma *raş*, trecută dela construcţiunea inversă la cea directă. Frasa istriano-română: „n'am punĭava cu ce me *raş* copri, ni stramas pre carle *raş* zacé“ (Miklosich, Rumun. Untersuch. I p. 42; cfr. Lautl., Lautgruppen p. 10) se transcrie daco-românesce: „n'am plapumă cu care m'*aş* acoperi, nicĭ saltea pe care *aş* zace“ = „nicĭ saltea pe care zacere-*aş*“. Ilustrul Ascoli, care atrăsese cel întâĭu atenţiunea asupra acesteĭ forme istriano-române (Stud. crit. I, 1861 p. 66), ĭĭ dă o altă explicaţiune. El crede că *raş* ar resulta din fusiunea luĭ vré cu *aş*, fusiune ocursă numaĭ la prima persónă singulară, pe când la cele-lalte persóne ar fi numaĭ v r é cu perderea luĭ *v*. In acest mod condiţionalul istriano-român:

raş ave
r a ĭ ave
r a ave
r a m ave
r a ţ ave
r a ave

ar fi, după Ascoli:

v r e r e-*aş* ave
v r a ĭ ave
v r a ave
v r a m ave etc.

„Eĭ bine, chĭar în acéstă ipotesă prima persónă singulară *raş* ar resulta, ca şi'n explicaţiunea nóstră de maĭ sus, din construcţiunea inversă v r e-*réş*. Noĭ

credem însă că nu numaĭ prima persónă singulară, dar și cele-lalte s'aŭ născut din aceĭașĭ construcțiune inversă, cu saŭ fără verbul v r e r e, adecă cu ori-ce verb, și anume:

raș ave = ave-*réș* (= avere-*aș*)
rai ave = ave-*réi* (= avere-ai)
ra ave = ave-*rér* (= avere-ar)
ram ave = ave-*rém* (= avere-am)
rați ave = ave-*réți* (= avere-ați)
ra ave = ave-*rér* (= avere-ar)..."

In studiul „Strat și substrat", noĭ am demonstrat că așa numiții Macedoromânĭ și Istriano-românĭ de astădĭ nu sînt alt ce-va decât Românii ceĭ din Pannonia, pe carĭ în secoliĭ IX—X ĭ-a găsit acolo și ĭ-a gonit peste Dunăre năvălirea Ungurilor. Este aprópe de mintea omuluĭ că dialectul acelor Românĭ din Pannonia, prin însăși positiunea lor cea geografică, pe care nicĭ un crescet de munte n'o despărțîa de șesul Timișuluĭ, trebuĭa să fi fost identic saŭ aprópe identic cu al Românilor din *Bănat*. Iată de ce este forte important de a urmări acele puncturĭ de conservatism dialectal, prin carĭ Bănățenii și numaĭ Bănățenii se maĭ asociază pînă acum cu cele doue dialecte române trans-danubiane.

Există alte puncturĭ, vocalice, consonantice și chĭar morfologice, în carĭ graĭul bănățenesc se întâlnesce cu al Moldovenilor, ca și când Moldovenii, în specie ceĭ dela nord, ar fi o veche migrațiune dela Timiș prin țéra Crișuluĭ și prin Maramurăș, contopită apoĭ în Moldova de mijloc cu un curent sudic oltenesc, care jucase un rol însemnat în formațiunea Statuluĭ Bărlădén, cu mult înainte de descălecarea Moldoveĭ în secolul XIV. Acéstă cestiune noĭ o vom desbate aĭurĭa.

v. *Bărlad.* — *Criș.*

II. **Individualitatea teritorială a *Bănatuluĭ*.**

Treĭ cuvinte:
1°. Troĭan;
2°. Aușonĭu;
3°. Filma;
ne vor ajunge pentru a demonstra nestrămutata continuitate a naționalității române în regiunea dintre Tisa și Cerna.

1°. Troĭan.

Intr'un manuscript paleo-slavic tocmaĭ din secolul XII, reprodus întreg de Srezniewsky (Извѣстія Академіи Наукъ по отдѣленію русскаго языка, t. 10, 1863, p. 551—574) se citesce următorul pasagĭu mitologic:

...Трояна Хърса Велеса Перуна. на бѣ ѡбратиша бѣсомъ злыимъ вѣроваша...

...pe Troĭan, Hărs, Veles, Perun, și-aŭ făcut ₫eĭ, în dracii ceĭ reĭ credeaŭ...

Hărs saŭ Hors, Veles saŭ Volos și Perun sînt divinități slavice cunoscute, menționate nu o dată în străvechea cronică a luĭ Nestor (cfr. Sacharow, Сказанія русскаго народа, t. 1, 1841, part. 1, p. 11—12). Ce caută însă printre aceștiĭa, ba încă maĭ pe sus de ceĭ lalțĭ treĭ, numele luĭ Troĭan, pe care nu'l descrie și nu'l scie nicĭ un mitograf al Slavilor?

Un alt monument paleo-slavic, după un manuscript din secolul XVI (Vostokov, Словарь церковно-славянскаго языка, 1861 t. 2 p. 232), așéd̨ă pe același Troĭan, deși nu la primul loc, între diferite divinități slavice:

...мнѧще богы многы, Перуна и Хърса Дыя и Трояна и инїи мнози...

...închipuindu-și mulțĭ ₫eĭ: Perun și Hors, Diĭu și Troĭan, și alțĭ mulțĭ...

și mai adaogă:

... Перѹнъ въ Єлинѣхъ а Хорсъ въ Кꙋпрѣ, Троянъ бѣше цр̃ь въ Римѣ...	...Perun la Eleni, Hors la Cipru, iar Troian fusese împĕrat la Roma...

Aci este deja de tot învederată identitatea ĕeului slavic Troian cu marele împĕrat Traian, „Trajanus", întemeiătorul Dacieĭ romane.

Să se observe că ambele manuscripte paleo-slavice sînt anume de originea bulgară (Drinow, Заселеніе Балканскаго полуострова, p. 76).

Archeologul rus Kotlĭarewsky (Матерьялы для археологическаго словаря, p. 13—14, în Древности, t. 1, Moscva, 1865—67) combină aceste texturĭ cu următórele treĭ puncturĭ:

1. numele luĭ Troian figurézĕ de maĭ multe orĭ în vestita poemă rusă medievală despre Expediţiunea luĭ Igor la Dunăre, dintre carĭ o dată ca „drumul luĭ Troian" (въ тропѣ Троянѣ) și o dată ca „ţĕra luĭ Troian" (въ землю Троянѣ);

2. Serbiĭ și Bulgarĭ conservă pînă astăĕĭ în legendele lor poporane memoria unuĭ „împĕrat Troian" (царь Троянъ);

3. așa numitul val saŭ șanţ „al luĭ Troian", care se începe la noĭ în România și se prelungesce apoĭ departe în Rusia sudică, unde poporul îĭ conservă acelașĭ nume, maĭ existând acolo chĭar o tradiţiune că fundatorul acesteĭ immense construcţiunĭ ar fi fost un „Troian împĕrat rimlenesc" (Трояна царя Єрманланскаго = Римлянскаго).

Kotlĭarewsky trage de aci conclusiunea, că ĕeul Troian póte să nu fie în realitate decât divinisarea de cătră Slaviĭ meridionalĭ a împĕratuluĭ roman Traian.

Dar întrebarea cea fundamentală este:

1°. Divinisare să fie óre, când manuscriptul cel din secolul XII pune pe Traian între „draciĭ ceĭ reĭ"?

2°. Slaviĭ ceĭ meridionalĭ, așeĕaţĭ pe peninsula balcanică nu înainte de secolul VI, adecă patru secolĭ după mórtea luĭ Traian, dela cine óre putut'aŭ eĭ să împrumute memoria mareluĭ împĕrat?

Vuk Karadzić (Lex. 750) reproduce următórea legendă serbéscă din Bosnia:

„Craĭul Troian în fie-care nópte pleca „în Sirmia, unde se ĭubĭa cu o nevéstă „saŭ fată, și se întorcea de acolo în„nainte de zorĭ, căcĭ peste ĕi el se temea „a eși la lumină, ca să nu-l topéscă „sórele. Cum sosĭa la ĭubita sa, îndată „dedea cailor ovăs, și apoĭ petrecea „drăgostindu-se, pînă ce caiĭ isprăvĭaŭ „nutreţul și pînă ce cocoșiĭ începeaŭ a „cânta. Intr'o nópte însă, fratele saŭ „bărbatul aceleĭ muĭerĭ a legat limbile „tuturor cocoșilor, ca să nu pótă cânta, „și a dat cailor năsip în loc de ovăs. „Când dară craĭul, simţind vremea de „plecare, întrebă dacă caiĭ aŭ isprăvit „ovăsul, sluga i-a răspuns că nu. Maĭ „tărdiŭ, înţelegênd cursa în care a că„ĕut, craĭul a încălecat în pripă ca să „fugă spre oraşul seŭ, dar în cale l'a „ajuns sórele. Ca să scape de rațe, el „s'a ascuns sub un stog de fîn; însă „vitele, din nenorocire, aŭ împrăștiat „fînul, și astfel sórele a topit pe Troian".

Peste Olt, în districtul Romanaţĭ, există la noĭ pînă astăĕĭ aceĭașĭ tradiţiune. Împĕratul cel topit de rațele sórelui se numesce aci „Domnul-derouă", și poporul asigură că drumul cel roman de pétră, care duce dela Dunăre la Olt prin Caracal, fusese făcut anume de cătră dînsul, „ca să pótă merge maĭ ĭute la amanta sa".

Se scie că reposatul Bolintinénu a transformat acéstă tradiţiune olténă într'o frumósă baladă:

. . . . . .
Cum se face nópte, dela Istrul mare
Cătră Olt te ducĭ,
Ca să ştergĭ de lacrimĭ, cu o sărutare,
Ochiĭ eĭ ceĭ dulcĭ!
Află că o dată sórele pe cale
De te va găsi,
Intr'o rouă dulce cu ḑilele tale
Te va răsipi!
. . . . . .

Tot aşa cunoscutul scriitor rus Weltmann a compus din tradiţiunea serbă o poemă întrégă sub titlul de „Troĭan şi Angheliţa“ (Moscva, 1846).

Este interesant — în parentesĭ — că imaginea omuluĭ topit de raḑele sóreluĭ pare a fi o veche metaforă italică, pe care noĭ o găsim la Florus, când ḑice că Celţiĭ, neputênd suferi căldura, „par'că sînt topiţĭ de sóre“: „quasi sole laxantur“. O altă metaforă înrudită tot despre Celţĭ este la anticul poet grec Callimachus, care'ĭ compară cu „fulgĭ de zăpadă“ (Roget de Belloguet, Ethnogénie gauloise p. 66).

In ce mod legenda română a putut să străbată în Bosnia, nĭ-o lămuresc cercetările d-luĭ C. Jireček, carĭ demonstră că acea ţéră poseda în vécul de mijloc o numerósă populaţiune curat românéscă, slavisată maĭ în urmă (Die Wlachen in den Denkmälern von Ragusa, Prag, 1879, p. 7—8).

Şi totuşĭ, însuşĭ d. C. Jireček, cu treĭ anĭ înainte (Gesch. d. Bulg. 1876 p. 74—76), tocmaĭ pe numele luĭ Traian la Slaviĭ meridionalĭ întemeĭă posibilitatea că în epoca cuceririĭ Daciеĭ dînşiĭ vor fi locuit în vecinătate saŭ „póte chĭar în ţéră (vielleicht auch im Lande selbst)“!

„Baladele bulgare — ḑice d. C. Jireček — cântă pînă astăḑĭ pe tzarul Troĭan, stăpân peste nenumĕrate comóre şi la care din 70 de fântâne curge aur strălucit şi argint curat. Sub Balcan este un oraş Troĭan cu o mănăstire. Pe Topolniţa, aprópe de Tatar-Pazargik, este podul luĭ Troĭan (Troianov most), de care nu departe se află nesce ruine numite de ţĕranĭ Troianov-grad şi o trecĕtóre Troĭanova-Vrata...“

Cătră acestea, negreşit, se maĭ adaoge Troianov-grad din Serbia.

Numaĭ doĕ lucrurĭ scapă din vedere d-luĭ C. Jireček:

1°. necesitatea prealabilă de a demonstra într'un mod serios că Serbiĭ şi Bulgariĭ aŭ locuit în Dacia saŭ măcar în vecinătate în epoca împĕratuluĭ Traĭan;

2°. împregĭurarea cea capitală că în legenda serbo-bulgară personagĭul luĭ Troĭan este o fiinţă antipatică, duşmană, chĭar diabolică, „un drac reŭ“ ca în manuscriptul cel din secolul XII, ceea ce nu ne intimpină nicĭ o dată la Românĭ.

Să luăm balada cea bulgăréscă, pe care o citéză d. C. Jireček şi care a fost publicată de fraţiĭ Miladinovtzi (**Бѫлгарски народни пѣсни**, 1861 p. 38—41). Dela primul vers ea sună:

Бог да біет краліа от Троиана!...
(Dumneḑeŭ să bată pe regele dela Troĭan!)...

Apoĭ la Serbĭ, după cum o constată însuşĭ d. C. Jireček, Troĭan ne apare ca un monstru cu treĭ capete saŭ cu nesce urechĭ de ţap.

In fine, dela profesorul A. Weselowsky (Записки Акад. Наукъ, Petersburg, t. XXXVII, suplem. No. 3 p. 89) noĭ aflăm că pînă şi oraşul Troĭan din Bosnia în baladele poporane serbescĭ se numesce „cel afurisit, unde se petrec nelegĭuirĭ“:

Дадоше јој проклетог Тројана
Ѫ коме се безаконје ради...

La prima aşeḑare a Serbilor şi a Bulgarilor pe Peninsula Balcanică, dînşiĭ

aŭ trebuit să susţină o crâncenă luptă cu vechiul substrat românesc de acolo, şi acea luptă a avut drept efect, între altele, de a preface pe Traian cel „optimus“ al Românilor într'un element reŭ pentru Slavi, întocmaĭ după cum altă dată lupta între Eraní şi între Indieni schimbase pe indianul „deva“ (deŭ) în eranicul „daiva“ (demon). O asemenea înreutăţire a sensuluĭ este o consecinţă firéscă a raportuluĭ internaţional între Slavi şi între Români, pe când absolut nemic n'ar puté justifica fenomenul contrar al transformăriĭ Traĭanuluĭ celuĭ reŭ al Slavilor într'un Traian bun la Români.

In cele ḑise maĭ sus, noĭ ne-am ferit de a atinge măcar pe „bădica Troĭan“ în colinda „Plugului“ cea publicată de Alexandri:

S'a sculat maĭ an
Bădica Troĭan
Ş'a încălecat
Pe-un cal învĕţat
Cu nume de Graur,
Cu şéua de aur...

Acest Troĭan ni s'ar fi părut o simplă mistificaţiune din partea luĭ Alexandri, dacă nu l'am regăsi în excelenta colecţiune de „Plugușóre“ a d-luĭ G. Ghibănescu, anume într'o colindă din Trotuş (Analele literare, II, 1888, p. 42):

Şi se sculară maĭ an
Bădică Troĭan
Şi'ncălecă pe-un cal negru ca corbul,
Iute ca focul...

Dar în alte treĭ „Plugușóre“ din aceĭaşĭ colecţiune Troĭan este înlocuit prin „Machedon împĕrat“ saŭ „Alexandru împĕrat“, ĭar într'unul prin „Sfîntul Vasile“, ceea ce ne face a crede că şi dînsul nu este adevĕrat poporan, ci numaĭ cărturăresc, datorit popilor saŭ dascălilor de prin sate.

Întru cât am putut urmări pînă acuma, numele personal Troĭan nu există astăḑĭ nicăirĭ la Românĭ, şi póte că nicĭ n'a existat vre-o dată, de vreme ce nicĭ în documente nouĕ nu ni s'a întâmplat a'l găsi, ceea ce arată că străbunĭĭ noştri îl considerau maĭ pe sus de calendarul omenesc, ca şi când ar fi un nume de divinitate, după cum nu se află numele personal „Isus“, ĭar numele personal „Cristea“ este „Cristofor“, nu „Crist“. Nicĭ la vechiĭ Romanĭ nimenea nu se chiăma „Jupiter“ saŭ „Apollo“. Iată de ce fórte reŭ fac aceĭa carĭ bagă pe furiş în colinde pe fantasticul „bădică Troĭan“. Dacă numele personal Troĭan, după cum am vĕḑut, circuléză la Slavĭ, acésta este tocmaĭ pentru că la dînşiĭ nu era nicĭ un motiv de a'l distinge de cele-lalte numĭ personale.

Pe la anul 1532 un Italian din Padova, Francesco dalla Valle, călătoriă prin Ţéra-Românéscă. El ne-a lăsat „Una breve narracione“, conservată în Biblioteca San-Marco din Veneţia şi reprodusă de Academia Maghiară (Magyar Tŏrténelmi tár, t. 3 p. 1—60). Ajungênd la Tîrgovişte, Dalla Valle trase cu aĭ seĭ la mănăstirea Délul, aĭ căruia călugărĭ — ḑice el — „ne fecero molte cortesie, et ne racontorno tutta l'historia della venuta di quelli popoli ad habitar in quel paese, che fu questa che havendo Trajano Imperatore debellato et acquistato quel paese, lo divise a suoi soldati...“ La Românĭ memoria luĭ Troĭan nu se învĕţa în şcólă, ci a fost tot-d'a-una viuă în tradiţiunea poporuluĭ. Şi totuşĭ Cihac (II, 423) nu se sfiesce a susţine că troĭan este la noĭ un „élément slave“! Să observăm că el cunósce acest cuvînt numaĭ cu următórele sensurĭ: „levée de terre, rempart, prairie entourée d'une levée de terre ou d'une haie, grande prairie

en général; monceau de neige fait par le vent, avalanche; chemin de St. Jacques, voie lactée".

Față cu forma Troĭan=Traĭanus, este metodic de a'și pune întrebarea despre causa trecerii luĭ *-ra-* în *-ro-*, și ar fi legitim chĭar de a bănui în acest fonetism o înriurire slavică, de vreme ce la Slavĭ există un nume personal propriŭ al lor „Troĭan" dela трой „treĭ", adecă „triplu" saŭ „al treilea". Este învederat că o asemenea înriurire slavică posterióră asupra uneĭ vocale n'ar desminți întru nemic originea primitivă românéscă a cuvîntuluĭ, ci numaĭ și numaĭ ne-ar duce la următórea conclusiune: din latînul „Traianus" Românii făcuseră „Trăean" și l'aŭ împrumutat Slavilor; apoĭ pe românul „Trăean", printr'o etimologiă poporană dela трой, Slavii il prefăcură în „Troĭan"; în fine, forma cea slavisată „Troĭan" s'a întors maĭ tărdiŭ la Românĭ, înlăturând pe organicul „Trăean". Așa dară, chĭar în acest cas nu era permis luĭ Cihac de a băga pe al nostru Troĭan între „éléments slaves". Noĭ credem însă că pînă și trecerea luĭ *-ra-* în *-ro-* a fost datorită la noĭ uneĭ etimologie poporane curat românescĭ, saŭ maĭ bine curat latine, cu totul independinți de slavicul трой. Pe de o parte împĕratul Traian fiind privit de cătră posteritatea cuceritorilor Dacieĭ ca străbun al lor; pe de altă parte, dintr'o epocă îmmemorială, cu mult înainte de Tit-Liviŭ, toți Romanii privind ca străbunĭ aĭ lor pe anticiĭ Troĭanĭ,—în forma cea poporană Troĭan se făcuse de cătră Românĭ din capul loculuĭ o fusiune între ceĭ doĭ străbunĭ: Traianus și Troianus, astfel că Troĭan datéză la noĭ din prima epocă a graĭuluĭ românesc, și dela noĭ a primit'o Slavii, nicĭ decum vice-versa. Este curios că tocmaĭ Slavii aŭ revenit în urmă la forma „Traĭan" printr'o etimologiă poporană a lor dela трайти „a trăi", după cum ne-o spune însuși d. C. Jireček (Gesch. d. Bulg. 75): „Der Eigenname Trajan, Diminutiv Trajko, ist unter den Bulgaren allgemein gebräuchlich; der Accent auf der ersten Silbe: Trájan; die populäre Etymologie leitet den Namen von trajam duro, persevero auf, worauf sich auch ein bulgarischer Sittenspruch bezieht". Pentru Cihac dară ar trebui să fie un slavism chĭar atuncĭ când Românii ar ĝice Trăean!

Bunul simț cel maĭ elementar ar fi de ajuns pentru ca orĭ-cine să véĝă că pe Troĭan Slavii l'aŭ luat dela Românĭ și că nu era chip să'l fi luat de aĭurĭ decât numaĭ dela Românĭ. Acésta însă ar probă descendința Românilor din legionariĭ luĭ Traian și numaĭ atâta, fără a dovedi tot-o-dată și continuitatea lor cea teritorială pe țermul nordic al Dunării, căcĭ memoria mareluĭ împĕrat eĭ puteaŭ s'o ducă cu dinșiĭ în Balcanĭ saŭ în Rodop după teoria luĭ Rösler, ș'apoĭ s'o readucă înapoĭ peste maĭ mulți secolĭ la întórcere în Carpați. Pentru a demonstra acéstă continuitate teritorială, să trecem acuma la periodul cel maĭ vechĭu, necunoscut încă, din istoria cuvîntuluĭ troĭan.

Din cele patru drumurĭ romane, carĭ duceaŭ dela Dunăre spre fundul Dacieĭ, doĕ treceaŭ prin Oltenia, cele-lalte doĕ prin *Bănat*. Ele aŭ fost făcute chĭar în prima epocă a cuceririĭ, și aŭ trebuit apoĭ vécurĭ peste vécurĭ pînă ce pe alocurĭa să le distrugă timpul, căcĭ eraŭ așternute cu pétră, „strata saxea viarum", și încă nu cu un singur rînd de pétră, ci doue straturĭ suprapuse, legate la mijloc printr'un puternic ciment. O inscripțiune, găsită la

capĕtul sudic al unuĭa din cele doĕ drumurĭ romane bănăţene, ne spune:

IMP. CAESAR. DIVI. NERVAE. F
NERVA TRAIANVS AVG. GERM
PONTIF. MAXIMVS TRIB. POT. IIII
PATER. PATRIAE COS. IIII
MONTIBVS EXCISIS ANCONIBUS
SUBLATIS VIAM PATEFECIT

(Aschbach, Trajans Donaubrücke p. 4; Hirschfeld, Epigr. Nachlese p. 419, C. I. L. vol. III).

Intru cât descendinţiĭ cuceritorilor remăneaŭ pe loc în ţéra Timişuluĭ, aceste drumurĭ nu puteaŭ să nu fie identificate în tradiţiunea lor cu memoria împĕratuluĭ Traian, o memoriă care, firesce, nu există acolo decât numaĭ pentru dînşiĭ, nu pentru alte némurĭ, venite în aceiaşĭ regiune maĭ târdiŭ.

Unul din cele doue drumurĭ trecea din *Bănat* în Serbia actuală; saŭ, maĭ corect, era o prelungire făcută de Traian a unuĭ drum roman maĭ vechĭu de peste Dunăre, cam de pe timpul împĕratuluĭ Tiberiŭ, dar numit de cătră locuitorĭ cu unul şi acelaşĭ nume de „drumul luĭ Traĭan".

In secolul VII elementul românesc cel transdanubian începuse a slăbi în ajun de a dispăré apoĭ de tot sub invasiunea Serbilor. Pe de altă parte, drumul cel roman de acolo, maĭ vechĭu cu vr'o şépte-ḑecĭ de anĭ şi executat în condiţiunĭ maĭ puţin traĭnice, se stricase. Ce a urmat de aci?

Pe la anul 600, generalul bizantin Commenţiol, aflându-se de dincolo de Dunăre în faţa maluluĭ bănăţenesc, cerceta cu stăruinţă pintre indigenĭ despre drumul luĭ Traian, „*ὁδὸς Τραϊανοῦ*", şi neminĭ nu putea să'ĭ respundă nemic, pînă ce d'abia s'a găsit un moşnég de 112 anĭ, care ĭ-a spus că un asemenea drum existase cu 90 de anĭ înainte.

Acéstă naraţiune din Bizantiniĭ Teofilact şi Teofan, noĭ o dăm aci într'adins după Rösler (Slav. Ansiedlung an d. unteren Donau, p. 36—7), duşmanul cel maĭ înverşunat al continuităţiĭ Românilor în Dacia.

Vrea să ḑică numele luĭ Traian în unire cu noţiunea unuĭ drum roman de pétră putea să se uĭte după o trecere de timp, dacă condiţiunile de supravieţuire nu eraŭ favorabile; pentru casul contrariŭ însă, când adecă numele luĭ Traĭan în unire cu noţiunea unuĭ drum roman de pétră nu se uĭtă, ci persistă viŭ în gura poporuluĭ, se cer neapĕrat doue postulate:

a) posteritatea cuceritorilor Dacieĭ să se fi mănţinut pe acelaşĭ teritoriŭ;

b) urmele unuĭ asemenea drum să nu înceteze de a se înfăţişa vĕḑuluĭ aceleĭ posterităţĭ.

Insuşĭ Rösler, dacă ar maĭ trăi, ar fi silit a recunósce acéstă rigurósă logică a faptelor.

Eĭ bine, în secolul trecut, nu maĭ departe, Bănăţeniĭ numĭaŭ încă troĭan numaĭ drumurile cele de pétră, precum vedem în Dicţionarul Lugoşén circa 1670, despre care noĭ am vorbit maĭ sus şi unde se citesce: „Troian. Via strata", adecă: troĭan se numesce un drum de pétră.

Se putea óre permanenţa unuĭ termen de acéstă natură, dacă Românii dela Timiş n'ar fi stat neclintiţĭ acolo dela Traian şi pînă astăḑĭ? Să presupunem un moment, după ipotesa luĭ Rössler, cumcă naţionalitatea română s'ar fi format în Macedonia saŭ în Epir, unde ea nu vĕḑuse drum de pétră şi de unde va fi început a se aşeḑa pe malul nordic al Dunărĭĭ cu puţin înainte de secolul XII; — să presupunem una ca acésta, şi atuncĭ maĭ încerca-

ți-vĕ a explica pe acel „troĭan=via strata“.

Reposatul Hunfalvy, într'un memoriŭ presintat în 1887 Congresuluĭ Orientaliștilor la Viena, contesta Românilor însăși existința cuvîntuluĭ troĭan, pe care dînsul l'a găsit în Lexiconul Budan cu sensul de șes și cu greșéla de tipar „troĭun“. Lăcuind în Buda-Pesta, bietul Hunfalvy nu'și deduse ostenéla de a consulta în biblioteca Universității de acolo vechĭul vocabular bănățén! Și bine a făcut că nu l'a consultat, căcĭ—pătimaș și dilettante cum era Hunfalvy, maĭ mult agitator internațional decât om de sciință—ar fi fost în stare să suprime pe „troĭan = via strata“.

Noĭ am vĕdut maĭ sus că și la Olteniĭ din Romanați drumul cel roman de pétră a remas în legătură cu numele luĭ Troĭan, pe care însă, printr'o formă intermediară Roĭan ca și când ar deriva dela „rouă“, poporul l'a prefăcut acolo în legendarul „Domn-de-rouă“.

Dela noțiunea cea fundamentală de „via strata“, „drum de pétră“, conservată numaĭ la Bănățenĭ, troĭan lesne a trecut apoĭ la ceĭ-lalțĭ Românĭ, prin diferite asociațiunĭ de ideĭ, la noțiunile cunoscute luĭ Cihac, în carĭ tóte predomnesce una din doue: saŭ trăsura cea caracteristică de drum: troĭan „voie lactée“, saŭ acea de rădicătură d'asupra pămîntuluĭ: troĭan „levée de terre, avalanche“, saŭ chĭar ambele la un loc: valul troĭan „retranchement prolongé“.

v. *Cale.—Troĭan.*

2°. Ausoniu.

Am vĕdut că ar fi fost o absolută imposibilitate, ca drumurile cele de pétră, făcute în *Bănat* de împĕratul Traian, să fi păstrat pînă în ḑilele nóstre la Româniĭ de acolo numele cel stereotip de troĭan, dacă unul și același element românesc n'ar fi locuit fără întrerumpere între Tisa și între Cerna în curs de ceĭ opt-spre ḑece vécurĭ dela cucerirea Dacieĭ.

Prin urmare, pe la începutul secoluluĭ V, Hunniĭ luĭ Attila alegêndu'și *Bănatul* drept centrul lor de operațiune contra Occidentuluĭ, se așeḑară tocmaĭ în mijlocul Românilor, carĭ eraŭ atuncĭ singurĭĭ autoctonĭ aĭ țereĭ.

Negreșit, acésta nu se dovedesce prin poemele germane medievale, carĭ sînt posterióre cu opt saŭ noue secolĭ și unde mențiunea Românilor pe lîngă Attila este istoricesce interesantă numaĭ dóră întru cât privesce timpul redacțiuniĭ acelor poeme, cel mult timpul cu puțin anterior, adecă secoliĭ XI—XII. De aceea, nicĭ despre ducele român Ramung saŭ Nannunch din „Nibelungenlied“, nicĭ despre „Sigeher von Walachen“ din „Klage“, nicĭ despre săgetariĭ românĭ din „Biterolf und Dietlieb“, eŭ nu voĭu vorbi aice. Dar nimenea nu póte contesta și n'a contestat nicĭ o dată, că pentru epoca Hunnilor cea maĭ prețiósă fântână istorică este Bizantinul Priscus, care literalmente împărțise pânea și sarea cu însuși Attila într'o localitate din actualul *Bănat.*

Priscus fusese născut în Tracia. El scriea grecesce, dar sciea și lătinesce, limba oficială de pe atuncĭ; ba încă s'ar puté judeca după însuși numele seŭ că va fi fost maĭ curând de originea latină. Amic cu consularul Maximin, Priscus l'a însoțit, cam pe la anul 448, într'o ambasadă, pe care împĕratul bizantin Teodosiŭ II a trimis'o la Attila. Itinerarul acesteĭ ambasade a fost: dela Adrianopole la Sofia, apoĭ dela Sofia la Niș; prin ur-

mare, ambasadoriĭ călătoriaŭ către Dunăre nu în linia dréptă, ci curmeḑiș spre apus. Tot spre apus aŭ plecat eĭ din Niș, și s'aŭ mirat mult, ḑice Priscus, când într'un loc cotitura drumuluĭ iĭ făcuse să créḑă că merg spre resărit: „ὑπὸ δὲ τῆς τοῦ τόπου ἀνωμαλίας ἐπὶ ἀνατολὰς ἐκεῖνο τὸ μέρος ἔβλεπε τῆς ὁδοῦ“ (ed. Niebuhr p. 172). Este fórte important a constata acéstă direcțiune spre apus, căcĭ ea restórnă cu desăvîrșire teoria acelora carĭ aŭ susținut că ambasada a găsit pe Attila unde-va în Moldova saŭ în Țéra-Românéscă, adecă într'o direcțiune de tot opusă spre resărit dela Niș. Textul luĭ Priscus este în acéstă privință de o claritate perfectă.

Păş̦ind dară către Dunăre într'o direcțiune sistematică spre apus dela Adrianopole prin Sofia și prin Niș, ambasada trebuĭa să ajungă cam în regiunea Singidunuluĭ, nu departe de Bielgradul de astăḑĭ. Despre rîurile pe carĭ le întîmpinase în calea dela Adrianopole pînă la Dunăre, Priscus nu vorbesce nemic; după ce ajunge însă pe malul nordic al Dunăriĭ, el ne spune că, pînă a sosi de acolo la reş̦edința luĭ Attila, ambasada a trebuit să trécă maĭ multe ape navigabile, dintre carĭ cele maĭ marĭ sînt: „ὅτε Δρήκων λεγόμενος καὶ ὁ Τίγας καὶ ὁ Τιφήσας“, pasagĭu pe care Klassen îl traduce prin: „Drecon dictus, et Tigas, et Tiphisas“ (ed. Niebuhr p. 183). Profesorul Gooss (Geogr. u. Gesch. d. Tr. Daciens 1874 p. 22), cunoscênd numaĭ traducerea latină, bănuesce că „Tigas“ și „Drecon“ sînt doĕ numĭ ale Tiseĭ: „Drecon dictus et Tigas“, adecă: „rîul Drecon numit și Tigas“. După acéstă ingeniósă ipotesă, în textul grecesc ar fi a se citi: „ὅτε Δρήκων λεγόμενος καὶ Τίγας“ în loc de „καὶ ὁ Τίγας“. In adevĕr, „καὶ ὁ Τιφήσας“, care urméză imediat, ar fi putut să facă pe copist să adaoge un „ὁ“ și de'naintea luĭ „Τίγας“. Orĭ-cum însă, adaosul ar fi fórte vechĭu, de óră-ce, un secol maĭ tărḑiŭ, deja Iornande veḑuse în textul luĭ Priscus treĭ rîurĭ: „Tisiam, Tibisiamque et Driccam“, resturnând numaĭ ordinea numilor. Noĭ preferim dară a lăsa pasagĭul întocmaĭ cum este, fără a suprime pe un „ὁ“, și atuncĭ Tigas, pus la mijloc între Drecon și între Tiphesas, nu póte să fie alt ce-va decât Bega, un rîŭ bănățenesc intermediar între Tisa și între Timiș și care în unele locurĭ e navigabil chĭar pentru vapóre. Cumcă din cele treĭ rîurĭ cel maĭ important era Drecon, dovadă este că Priscus îl maĭ menționéză o dată, numindu'l „Drencon“ (ed. Nieb. p. 213). Cu alte cuvinte, ambasada bizantină a trecut succesiv prin rîurile Tisa, Bega și Timiș, înainte de a sosi la reş̦edința luĭ Attila.

Itinerariul a păş̦it dară de astă dată dela apus spre resărit.

Aci se nasce întrebarea: punctul obiectiv al călĕtorieĭ fiind o parte centrală a *Bănatuluĭ*, de ce óre ambasada să fi mers pînă la Dunăre într'o direcțiune occidentală, în loc de a scurta calea apucând dela Sofia într'o linie aprópe dréptă, fără a trece prin Niș? La acéstă întrebare respunde însuş̦ĭ Priscus. Pentru a găsi pe Attila, ambasada trebuĭa să'l caute acolo unde era prevenită că'l va găsi, și 'n adevĕr l'a și găsit spre apus de Tisa, de unde el se pregatĭa a năvăli asupra provinciilor bizantine (ed. Nieb. p. 173). Sosind ambasada și presintându-se luĭ Attila, a primit dela dînsul porunca de a merge la reş̦edința luĭ și de a'l aş̦tepta acolo. Astfel se explică ambele direcțiunĭ ale călĕtorieĭ, cea occidentală trans-danubiană și cea orientală cis-danubiană.

Să se observe în relaţiunea luĭ Priscus următórele doue puncturĭ:

a) după trecerea Dunărĭĭ, ambasada a înaintat de 'ntâiŭ puţin spre nord, depărtându-se de ţermul danubian, de care nu s'a maĭ apropiat: „ἐπὶ τὰ ἀρκτικώτερα τῆς χώρας“ (ed. Nieb. p. 182);

b) după un timp nu îndelungat, s'a schimbat direcţiunea: „ἑτέραν ὁδὸν ἐτράπημεν“ (ib. p. 182—3).

Óre ce sens póte avé aci schimbarea direcţiunĭĭ? ş'apoĭ o schimbare impusă anume de către conducĕtorĭĭ Hunnĭ, carĭ însoţiaŭ ambasada pînă la reşedinţa luĭ Attila: „τῶν ξεναγούντων ἡμᾶς Σκυθῶν τοῦτο ποιεῖν παρακελευσαμένων“. Spre nord ambasadorĭĭ nu puteaŭ înainta, căcĭ n'ar fi fost schimbarea direcţiunĭĭ; spre sud şi maĭ puţin, căcĭ s'ar fi întors la Dunăre; dar nicĭ spre apus dînşiĭ nu puteaŭ să apuce, căcĭ acolo, în Ungaria sudică pînă la Buda-Pesta şi maĭ departe, n'ar fi dat peste marĭ riurĭ navigabile. Prin urmare, singura schimbare posibilă a direcţiunĭĭ era acea spre resărit, trecênd apoĭ Tisa, Bega şi Timişul pentru a se înfunda în actualul *Bănat*.

Este curios că o comunicaţiune epistolară fórte descusută din partea istoriculuĭ unguresc Szabó a putut să amăgéscă pe Amédée Thierry (Hist. d'Attila, 1864, t. 1 p. 89, 428) de a scrie următórele: „On a beaucoup discuté sur le lieu exact où cette résidence était située: les uns ont cru reconnaître Tokaï, d'autres la ville actuelle de Bude, d'autres encore des localités diverses; mais tous s'accordent à décider que ce lieu se trouvait dans le pays qui est aujourd'hui la Hongrie. Le récit de Priscus ne laisse d'ailleurs aucun doute sur ce point“.

Naraţiunea luĭ Priscus, vom ḑice şi noĭ, nu lasă nicĭ o îndoélă că ambasada bizantină n'a călĕtorit prin Ungaria, ci prin *Bănat*, înaintând pe un întins şes: „ἐν πεδίῳ κειμένην“ (ed. Nieb. p. 183), unde se împedeca numaĭ dóră de bălţĭ: „τοὺς λιμνάζοντας τόπους“ (ib.) şi unde, deşi eraŭ destule rîuleţe, totuşĭ lipsĭaŭ pétră şi lemn de construcţiune, carĭ trebuĭaŭ aduse de aĭurĭa: „οὐδὲ γὰρ λίθος, οὐ δένδρον παρὰ τοῖς ἐκεῖνο τὸ μέρος οἰκοῦσι βαρβάροις ἐστὶν, ἀλλὰ ἐπεισάκτῳ τῇ ὕλῃ κέχρηνται ταύτῃ“ (ibid. p. 188).

După acéstă descripţiune este înţeles că reşedinţa luĭ Attila nu era în regiunea cea stâncósă şi pădurósă a Mehadieĭ, a Lugoşuluĭ, a Caransebeşuluĭ, ci în partea cea óblă şi bălţósă a *Bănatuluĭ*, aceĭa pe care Griselini (Gesch. d. temesw. Ban. II) o numĭa „Flachland“ saŭ „platte Land“. Dar unde anume?

Priscus ne spune (ed. Nieb. p. 185) că pe drum, oprindu-se într'un sat, Bizantiniĭ aŭ dat acolo peste comitele Romulus şi alţĭ ambasadorĭ carĭ veniaŭ la Attila din Roma, şi apoĭ împreună aŭ urmat calea înainte. Pentru a înţelege acéstă întâlnire, cată să admitem că ambasada cea romană venise pe teritoriul bizantin pînă la un oraş trans-danubian aşeḑat chiar în faţa *Bănatuluĭ*, cel maĭ apropiat de reşedinţa luĭ Attila, astfel ca să călĕtoréscă maĭ puţin pe pămîntul barbar, unde puteaŭ s'o întimpine neplăcerĭ saŭ pericole. Plecând dară dela Dunăre spre nord, era lucru firesc ca Romaniĭ să întâlnéscă pe Bizantinĭ, carĭ veniaŭ din apus spre resărit, ceea ce s'a întâmplat, după naraţiunea luĭ Prisc, nu departe de reşedinţa luĭ Attila. Dacă noĭ am puté sci oraşul cel trans-danubian prin care trecuse ambasada cea romană, am avé o indicaţiune despre acea parte a *Bănatuluĭ* unde era atuncĭ centrul puterĭĭ Hunnilor, căcĭ am căpĕta curat

geometricesce punctul de intersecțiune al ambelor ambasade.

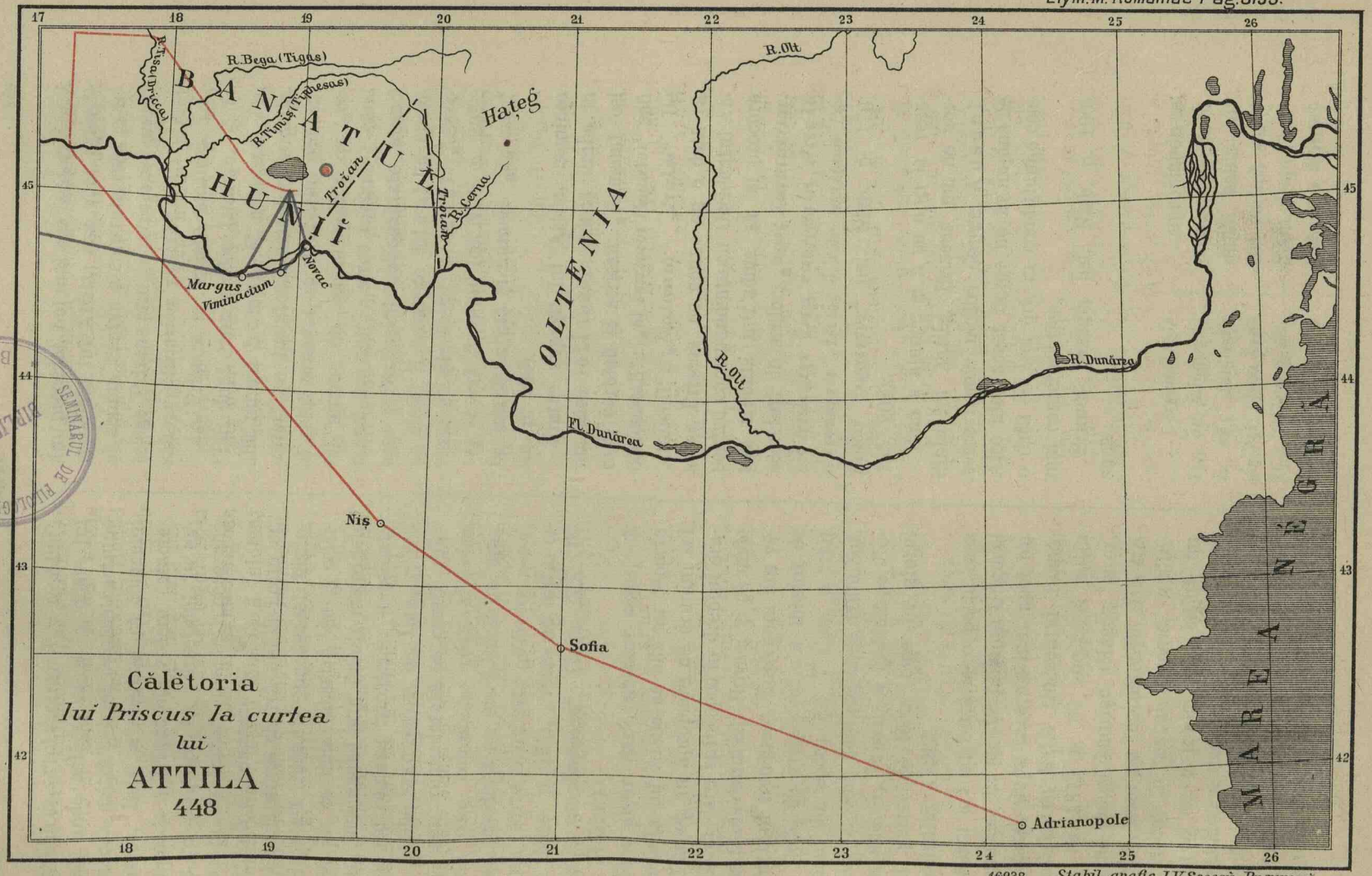
Priscus (ed. Nieb. p. 147) ne spune că Attila pretindea a avé drepturĭ asupra țermuluĭ sudic al Dunărĭĭ dela Pannonia spre resărit pînă la orașul Novae: „κατὰ τὸ ῥεῦμα τοῦ Ἴστρου ἀπὸ τῆς Παιόνων ἄχρι Νοβῶν τῶν Θρᾳκίων“. Orașul Novae se afla tocmaĭ în fața drumuluĭ bănățén celuĭ de pétră, despre care noĭ am vĕḑut maĭ sus că, cu doĭ secolĭ înainte, îl căutase generalul bizantin Commențiol. Pentru ca să țină atât de mult la Novae, luĭ Attila acest punct îĭ erà de o deosebită importanță strategică. În adevĕr, el corespunde pe malul opus nordic al Dunărĭĭ tocmaĭ cu partea cea maĭ óblă și băltósă a *Bănatuluĭ*, astfel că de aci, aprópe într'o liniă dréptă, noĭ înaintâm spre nord cătră lacul Alibunar. Dacă ambasada romană va fi trecut Dunărea la Novae, după cum este fórte probabil, atuncĭ întâlnirea eĭ cu cea bizantină se va fi întâmplat unde-va nu departe de acest lac, de unde amîndoue împreună vor fi păsit înainte pînă la un punct óre-care apropiat de acolo.

Maĭ este o altă posibilitate, întemeĭată de asemenea pe textul luĭ Priscus și care în fond duce la acelașĭ resultat. Vorbind despre o ambasadă bizantină anterióră, în fruntea căriĭa era Plinthas, Priscus ne spune că mersese pînă la Dunăre la orașul Margus, unde o așteptaŭ Hunniĭ ceĭ regalĭ: „οἱ βασίλειοι Σκύθαι“ (ed. Nieb. p. 167), adecă tribul din care erà însușĭ Attila. Este de creḑut că „Hunniĭ ceĭ regalĭ“ îșĭ aleseră un loc de întâlnire nu departe de însășĭ reședința cea regală. Vechĭul Margus este Semendria de astădĭ, nu cu mult maĭ spre apus de Novae. Trecênd Dunărea la Margus, ambasada cea romană, pentru ca să se pótă întâlni cu ambasadoriĭ bizantinĭ, trebuĭa să apuce tot în direcțiunea laculuĭ Alibunar, întocmaĭ ca și 'n casul precedinte al trecerĭĭ prin Novae.

In fine, maĭ este o a treĭa posibilitate. Intre Margus și între Novae era așeḑat cam la mijloc, în poziținea actualuluĭ Kostolatz, orașul Viminacium, un centru comercial și politic însemnat, despre care Priscus vorbesce in doue locurĭ (ed. Nieb. p. 140, 190). Dacă ambasada cea romană a trecut Dunărea prin Viminacium, ea trebuĭa érăși să înainteze tot spre lacul Alibunar.

Decĭ, în câte-trele ipotesele, de o potrivă posibile și singurele posibile, reședința luĭ Attila, ce-va spre resărit de punctul întâlnirĭĭ ambelor ambasade, nu putea să fi fost aĭurĭ decât unde-va în împregĭurimile orășeluluĭ Vărșeț de astădĭ.

In privința acestuĭ orășel este de observat ce-va de o valóre capitală în cestiunea care ne preocupă. Felix Milleker, care a studiat Vărșetul într'un mod monografic, ne spune urmatórele despre muntele cel cu ruine de acolo, numit românesce „Cula“, adecă „turn“, ĭar nemțesce „Schlossberg“: „Acest munte — ḑice Milleker „ — oferă o vedere predomnitóre nu nu„maĭ asupra văiĭ dela Biserica-albă și „Oravița, dar încă spre occident și spre „sud pînă la Dunăre și pînă la Tisa. „Este o poziține, de unde se póte „vedé întregul *Bănat*“ (Werschetzer Gegend, Werschetz 1885 p. 25: „Dieser bot eine dominirende Uebersicht nicht nur in das Ung.-Weisskirchner-Oraviczaer Thal, sondern auch gegen Westen und Süden bis an die Donau und Theiss hin. Es ist dies ein Punkt, von dem man die ganze banater Gegend übersehen kann“). Noĭ întrebâm dacă Attila, barbar, dar mare general, putea să'șĭ alégă o altă reședință maĭ nime

Călĕtoria
lui Priscus la curtea
lui
ATTILA
448

BIBLIOTECA SEMINARUL DE FILOLOGIE ROMANICĂ BUCUREȘTI

46928. Stabil. grafic I.V. Socecŭ. Bucuresci.

rită sub raportul strategic? o reședință însă, unde astădĭ, ca și 'n ḑilele luĭ Priscus, pétră și lemn de construcțiune lipsesc. Este de regretat că colonelul Iannescu a scăpat din vedere caracterul cel strategic al Vărșețuluĭ în excelenta sa lucrare despre „geografia militară a *Bănatuluĭ*".

Pe alăturata chartă noĭ indicăm cu linia roșiă călĕtoria ambasadeĭ bizantine, ĭar cu linia albastră pe a celeĭlalte, însemnând prin liniuțe negre cele doue căĭ romane bănățene. Reședința luĭ Attila, spre resărit de lacul Alibunar, este represintată pe chartă printr'un cerc concentric roșu - albastru. Acea reședință nu era tocmaĭ un oraș, ci un fórte mare sat: „*μέγιστη κώμη*" (ed. Nieb. p. 187), „vicus ad instar civitatis amplissimae" (Iorn. XXXIV ed. Holder).

Este sigur dară, absolut sigur, că reședința luĭ Attila se află nu departe de Vărșeț, în apropiare de drumul cel de pétră care se începea în dreptul orașuluĭ trans-danubian Novae, și pe unde elementul românesc, după cum am vĕḑut deja, de vreme ce n'a încetat de a locui din epoca luĭ Traian, a trăit firesce și sub dominațiunea Hunnilor.

În adevĕr, Priscus a întâlnit pe Românĭ petrecênd fórte bine în gĭurul grózniculuĭ Attila.

Lăsâm aci cu totul la o parte ceea ce spusese în acéstă privință Ungurul Otrokocsi, după care s'a luat apoĭ bătrânul Petru Maior (Inceputul Românilor, ed. 1812 p. 64 sqq.). E puțin metodic însușĭ Laurian (Magaz. istor. V, 208), care nu ĭea ostenéla de a citi pe Priscus în textul grecesc, mulțumindu-se cu o traducțiune latină nu pretutindenea exactă. Orĭ-ce problemă istorică controversată trebuĭ supusă uneĭ minuțióse analise, din care să resulte dela sineșĭ demonstrațiunea. Așa am procedat noĭ maĭ sus pentru a găsi reședința luĭ Attila; așa vom procede și acuma pentru a constata ceea ce înțelege Priscus prin „*ἡ Αὐσονίων φωνή*" saŭ „*ἡ Αὐσονίων γλῶττα*".

La Priscus nu există nicăirea Latin, după cum credea Laurian, ci se află numaĭ Roman. El numesce „*Ῥωμαῖοι*" pe locuitorĭĭ ambelor imperie, aĭ celuĭ oriental ca și aĭ celuĭ occidental, anume cu sensul politic de „cetățenĭ romanĭ", „cives romani"; când este vorba însă de naționalitate, atuncĭ pe Grecĭ ĭĭ numesce Elenĭ în opositiune cu adevĕrațiĭ Romanĭ: „*Ἕλληνές τε καὶ Ῥωμαῖοι*" (ed. Nieb. p. 203); ba întrebuințéză și numele „*Γραικός*" (ib. p. 190).

Pintre supușiĭ luĭ Attila, neminea nu sciea lătinesce, adecă limba în care vorbĭaŭ și scrieaŭ „Romaniĭ ceĭ occidentalĭ": „*οἱ ἑσπέριοι Ῥωμαῖοι*" saŭ „Italienĭĭ": „*Ἰταλιῶται*", „*Ἰταλοί*". De aceea Priscus ne spune nu o dată că pentru corespundința cu Occidentul Attila trebuĭa într'adins să 'șĭ procure secretarĭ de acolo: „*πρὸς Κωνστάντιον, ὃν Ἰταλιώτην ὄντα ὑπογραφέα Ἀττήλα ἀπεστάλκει Ἄέτιος ὁ τῶν ἑσπερίων Ῥωμαίων στρατηγὸς*" (ed. Nieb. p. 176, 185, 208).

Pînă a ajunge și a se opri la reședința luĭ Attila, Priscus nu ne vorbesce nemic nicăirĭ despre Ausonĭ. Aice însă acest nume ne întimpină de o dată de treĭ orĭ, în condițiunile cele maĭ caracteristice.

Primul pasagĭu (ed. Nieb. p. 190) sună:

. . . *προσελθών τις, ὃν βάρβαρον ἐκ τῆς Σκυθικῆς ᾠήθην εἶναι στολῆς, Ἑλληνικῇ ἀσπάζεταί με φωνῇ,*	...apropiându-se cine-va, pe care după haĭna luĭ cea scitică eŭ îl luam drept barbar, m'a salutat

χαῖρε προσειπών, ὥστε με θαυμάζειν, ὅτι γε δὴ ἑλληνίζει Σκύθης ἀνήρ. ξύγκλυδες γὰρ ὄντες πρὸς τῇ σφετέρᾳ βαρβάρῳ γλώσσῃ ζηλοῦσιν ἢ τὴν Οὔννων ἢ τὴν Γότθων, ἢ καὶ τὴν Αὐσονίων, ὅσοις αὐτῶν πρὸς Ῥωμαίους ἐπιμιξία· καὶ οὐ ῥᾴδιος τις σφῶν ἑλληνίζει τῇ φωνῇ, πλὴν ὧν ἀπήγαγον αἰχμαλώτων ἀπὸ τῆς Θρᾳκίας καὶ Ἰλλυρίδος παραλίου...

în limba elenă, ḑicêndu'mĭ: χαῖρε, aşa că eŭ, firesce, m'am mirat că unul dintre Sciţĭ vorbesce elenesce, căcĭ, amestecătură de némurĭ, eĭ se mulţumesc cu propria limbă barbară a fiecăruĭa, fie acea a Hunnilor, fie acea a Goţilor, ba fie acea a Ausonilor, aceĭa carĭ sînt maĭ amestecaţĭ cu Romaniĭ, şi nu uşor le vine lor a vorbi elenesce, afară numaĭ dóră de ceĭ robiţĭ din Tracia saŭ de pe cóstele Ilirieĭ...

Aci Priscus ne spune fórte neted că Ausoniĭ, carĭ sub dominaţiunea luĭ Attila locuĭaŭ în *Bănat* alăturea cu Hunniĭ şi cu Goţiĭ, avênd o limbă a lor propriă, eraŭ şi eĭ barbarĭ ca şi ceĭ-lalţĭ, dar amestecaţĭ cu Romaniĭ, ceea ce'ĭ deosebĭa de Goţĭ şi de Hunnĭ.

In pasagĭul al doilea (ed. Nieb. p. 206) la prânḑul luĭ Attila ne apare un ghiduş saŭ măscăriciu numit Zercon, care făcea pe toţĭ să rîḑă, împletecind talmeş-balmeş la un loc vorbe luate din cele treĭ limbĭ ale ţereĭ, anume limba Ausonilor, a Hunnilor şi a Goţilor: „τότε δὲ διὰ τὸν τῆς εὐωχίας καιρὸν παρελθὼν τῷ τε εἴδει καὶ τοῖς ἐσθήμασι καὶ τῇ φωνῇ καὶ τοῖς συγκεχυμένως παρ' αὐτοῦ προφερομένοις ῥήμασι· τῇ γὰρ Αὐσονίων τὴν τῶν Οὔννων καὶ τὴν τῶν Γότθων παραμιγνὺς γλῶτταν πάντας διέχεεν..."

In fine, în al treilea pasagĭu Priscus ne spune că, la acelaşĭ prânḑ, un barbar, care şedea la mésă lîngă dînsul şi care cunoscea limba Ausonilor: „συνιεὶς τῆς Αὐσονίων φωνῆς", ĭ-a vorbit în acéstă limbă, şi Priscus l'a şi înţeles, — ceea ce nu se putea întâmpla dacă Ausoniĭ n'ar fi avut un graĭu fórte apropiat de limba latină cea vorbită de pe atuncĭ.

Ce e dreptul, chĭar astăḑĭ, după patru-spre-ḑecĭ secolĭ, puţină lătinéscă ar trebui luĭ Priscus ca să pótă înţelege cântecul poporan adus de Bănăţénul Murgu (Wiederlegung, Ofen 1830 p. 53):

De pe munte 'n vale [vin,
In vale vin la rîul [lin,
Setea lungă să mĭ-o [stîng
Care n'o puteam s'o [frâng;
Vadul nu era în [cale,
Ci în laturĭ maĭ în [vale...

De monte in vallem [venio,
In vallem venio ad [rivum lenem,
Sitim lo gam ex- [stinguam,
Qualem non pote- [ram frangere;
Vadum non erat in [calle,
Sed ad latus magis [in valle...

Cu atât maĭ vîrtos dialectul daco latin cată să fi fost de tot înţelegibil în secolul V, când dicţionarul seŭ consistă aprópe exclusiv din elemente latine şi pré-puţine dacice.

Faţă cu cele treĭ pasage de maĭ sus, şi maĭ ales cu pasagiul al treilea, indicele la ediţiunea cea Niebuhriană a luĭ Priscus, p. 615, comentéză fórte bine pe „Ausonica lingua" prin „Romana rustica".

Orĭ-cum s'ar citi şi orĭ-cum s'ar interpreta textul luĭ Priscus, este maĭ pe sus de orĭ-ce îndoélă că în regiunea unde se afla reşedinţa luĭ Attila locuiaŭ Românĭ şi se vorbĭa românesce, ba chĭar uniĭ dintre Hunnĭ învĕţaseră limba română, dacă nu cum-va barbarul, care vorbise românesce luĭ

Priscus la prânḑul luĭ Attila, va fi fost el-însuș̦ĭ un Român ajuns la o înaltă demnitate pintre Hunnĭ.

Dar pe aceĭ Românĭ de ce óre Priscus îĭ numesce Ausonĭ? ĭată o cestiune, pe care neminea încă nu și-a pus'o pînă acuma.

După cum la întâlnirea Hunnuluĭ, care'ĭ vorbĭa grecesce, Priscus l'a întrebat cu mirare: cine este? tot așa el trebuĭa din capul loculuĭ să întrebe: cine sînteț̦ĭ? pe barbariĭ pe carĭ îĭ auḑĭa vorbind într'o limbă aseměnată cu acea latină; și dacă el îĭ distinge apoĭ de Hunnĭ și de Goț̦ĭ într'un mod sistematic prin numele de Ausonĭ, se vede că chĭar dînșiĭ ĭ-aŭ spus că așa îĭ chiamă.

Este cea maĭ veche menț̦iune istorică a uneĭ vorbe curat românescĭ, care ne presintă o tulpină latină și doue sufixurĭ de asemenea latine, dar unite tóte printr'o formaț̦iune lexică propriă noueĭ naț̦ionalităț̦ĭ latine din Dacia.

La întrarea Goț̦ilor și a Hunnilor în actualul *Bănat,* Româniĭ de acolo eraŭ elementul etnic cel indigen, care avea tot dreptul de a se făli că eĭ sînt aborigenĭ, autoctonĭ, ceĭ bătrânĭ, stăpânĭ aĭ ț̦ereĭ; și tocmaĭ acésta cată să fi spus eĭ luĭ Priscus la întrebarea luĭ că cine sînt dînșiĭ, căcĭ tocmaĭ acésta vrea să ḑică românesce a u ș̦ o n ĭ u.

Cuvîntul a u ș̦, din latinul „avus“ prin sufixul „-uș̦“, acelașĭ sufix desmierdător ca în femininul „mătușă“ (= amita + uș̦ă), însemnéză pînă astăḑĭ pe „bătrân“ nu numaĭ în dialectul macedo-român, dar și la Oltenĭ, în districtul Olt maĭ cu samă, de unde resultă că altă dată, înainte de separaț̦iunea între Daco-românĭ și între Macedo-românĭ, a fost o vorbă comună tuturor Românilor. Sufixul cel intensiv „-oĭu“, pe de altă parte, la Bănăț̦enĭ ca și la Macedo-românĭ se rostesce tot-d'a-una „-oniu“, derivând din sufixul latin „-ònеus“. In scurt, vechĭul bănăț̦én a u ș̦ o n ĭ u are un înț̦eles ce-va ca lătinesce „senior“ faț̦ă cu simplul „senex“. Să urmărim însă maĭ de aprópe acest înț̦eles, care va arunca o neașteptată lumină asupra textuluĭ luĭ Priscus.

In România, pe lîngă a u ș̦, ba chĭar maĭ respândit în graĭu, este deminutivul a u ș̦ e l, despre care étă ce ne spune d. S. F. Marian (Ornit. I, 326): „Cea maĭ mică dintre tóte păserelele, „câte provin în Europa, și tot-odată „una dintre cele maĭ frumușele, este „a u ș̦ e l u l, numit în Bucovina tartalac. „A u ș̦ e l u l e de nouĕ-ḑecĭ și șése mi„limetri în lungime, de o sută cinci„ḑecĭ și patru în lăț̦ime, de patru-ḑecĭ „și opt în lungimea aripelor și de treĭ„ḑecĭ și opt în lungimea coḑiĭ. El e pe „de asupra măsliniŭ, pe tîmple și la„turile grumazuluĭ castaniŭ; marginile „frunț̦iĭ și o trăsĕtură de-asupra ochi„lor sînt deschise, zăbelele și cercul „ochilor albiĭ; vîrful capuluĭ galben, „părț̦ile inferióre ale corpuluĭ galben„aprinse și pe de lăturĭ ruginiŭ-casta„niĭ. Penele aripelor și a coḑiĭ castaniĭ„închise și pe mărginĭ măslinĭĭ-deschise. „Ochiĭ castaniĭ-întunecaț̦ĭ; rostul negru; „picĭórele castaniĭ. A u ș̦ e l u l e respân„dit maĭ peste tótă Europa. El petrece „véra prin păduri, ĕră primăvéra și „tómna prin grădiniĭ. Nutreț̦ul a u ș̦ e „luluĭ sînt diferiț̦ĭ cărăbuș̦ĭ, musce și „alte insecte micĭ...“

In tóte cele-lalte limbĭ neo-latine, ba maĭ în tóte limbile din Europa, numele a u ș̦ e l u l u ĭ este ĕrăș̦ĭ un deminutiv, dar anume dela cuvîntul „rege“. Așa:

frances „roitelet“;
italian „realino“ și „reillo“;
spaniol „reyezuelo“;
german „Zaunkönig“;
rusesc „korolĕk“;

bohem „králiček“;
grec „βασιλίσκος“, etc.

Deja în latina clasică numele aușeluluĭ era „regulus“.

Dacă deminutivul din aș are sensul de „crăișor“, atuncĭ intensivul aușoniu cată să fi avut sensul de „rege“, negreșit nu ca cel maĭ bătrân în accepțiunea materială a cuvîntuluĭ, ci în accepțiunea cea morală: ca cel maĭ venerabil, de unde și latinul „senior“, literalmente „maĭ bătrân“, a devenit la Neo-latinĭ „seigneur“ și apoĭ „sire“, adecă tocmaĭ rege.

Există o dovadă, cumcă Româniĭ dela curtea luĭ Attila, dicênd luĭ Priscus că eĭ sînt aușonĭ, ĭ-aŭ și explicat tot-o-dată înțelesul vorbeĭ; și era, în adevĕr, un lucru cât se póte de firesc ca dînsul să le fi cerut o lămurire în acéstă privință, căcĭ după graĭul lor cel lătinesc el trebuĭa să'ĭ confunde cu anticiĭ Ausonĭ din Italia, despre carĭ nu se póte să nu fi citit vre-o dată, dar tocmaĭ acéstă confusiune îl încurca și maĭ mult. De ce sînteți voĭ Ausonĭ? ce însemnéză pentru voĭ acest nume? cum de aț ajuns în țéra Hunnilor? étă nesce întrebărĭ, pe carĭ împregĭurările le impuneaŭ orĭ-cuĭ față cu Aușoniĭ dela Dunăre.

Noĭ am vĕdut că în textul luĭ Priscus este întrebuințat pretutindenea, adecă de treĭ orĭ, numaĭ genitivul plural „Αὐσονίων“. Se scie că glosatoriĭ medievalĭ, când interpretaŭ un cuvînt, îl luaŭ în forma gramaticală în care îl găsĭaŭ. După acéstă particularitate caracteristică, este lesne de constatat că Suidas, lexicograful bizantin din secolul X, are în vedere anume pe Priscus, când pune glossa cu genitivul plural: „Αὐσονίων = Ἰταλῶν“.

Aci însă ne întimpină o nedumerire. Aceĭașĭ glosă: „Αὐσονίων. Ἰταλῶν“ se află și la Hesychius, lexicograf alexandrin din secolul IV, care trăise înainte de Priscus, și prin urmare nu putea să'l cunóscă. Este totușĭ nu maĭ puțin sigur că Suidas de asemenea nu cunoscuse lucrarea luĭ Hesychius nicĭ măcar de nume, ci numaĭ pe un istoric omonim din Milet. Astfel fiind, nemic nu ne împedecă a admite că la Hesychius glosa de maĭ sus este o interpolațiune, făcută de cătră un copist posterior epoceĭ luĭ Suidas. Să adăugâm că din lexiconul luĭ Hesychius ne-a remas un singur manuscript, după care l'a editat Musurus la 1514, ceea ce face peste putință o confruntațiune de texturĭ, pe când dela Suidas există maĭ multe manuscripte. Nedumerirea se înlătură dară fără multă dificultate, întru cât este maĭ pe sus de orĭce îndoélă că Suidas a utilisat textul luĭ Priscus, și acésta nu o dată, ci de o mulțime de orĭ. Ediținea Niebuhriană (p. 225—28) reproduce treĭ-spre-decĭ fragmente, despre carĭ dice: „Sequentia, quae sine auctoris nomine apud Suidam leguntur, Prisco tribuenda esse videntur“. Cătră cele treĭ-spre-decĭ fragmente, cată să maĭ adăogâm acum un al patru-spre-decelea, luat de cătră Suidas tot din Priscus și tot „sine auctoris nomine“.

Inainte de a merge înainte, să maĭ lămurim o împregĭurare.

Descrierea călĕtorieĭ luĭ Priscus, așa cum a ajuns pînă la noĭ, este scurtată întru cât-va. Originalul cuprindea unele amănunte, carĭ aŭ fost suprese de cătră copiștĭ. Probă evidentă este următorul pasagĭu din Iornande: „Ad quem (At-„tilam) in legationem se missum a „Theodosio iuniore Priscus historicus „tali voce inter alia refert: In-„gentia siquidem flumina, id est Tisia, „Tibisiaque et Dricca transeuntes ve-„nimus in locum illum, ubi dudum Vi-„digoia, Gothorum fortissimus, Sarma-

„tarum dolo occubuit“. Deși Iornande afirmă aci în modul cel mai positiv că reproduce propriele cuvinte ale luĭ Priscus, totuși în textul grecesc cel ajuns pînă la noĭ întregul epizod: „ubi dudum Vidigoia etc.“ lipsesce cu desăvîrșire. In același chip copiștiĭ aŭ omis din Priscus cuvintele carĭ urmézĕ în Suidas immediat și fără separațiune după glosa „*Αὐσονίων. Ἰταλῶν*“, și anume: „*καὶ Αὔσονες, οἱ βασιλεῖς*“, adecă: „ĭară Ausoniĭ însemnézĕ regĭ“.

Sîntem a u ș o n ĭ, ceea ce vrea să ḑică ceĭ mai bătrânĭ aice, adevĕrațĭ baștinașĭ, moșteni și domnĭ aĭ acestuĭ pămînt, — aŭ ḑis Romînĭi cătră Priscus; și dînsul a înregistrat întocmaĭ declarațiunea lor, cu singura deosebire că alfabetul grecesc îl silĭa vrênd-nevrênd a pune un *s* în loc de *ș*.

Pînă acuma era o nestrăbătută enigmă de a găsi în secolul V la Priscus, lîngă Hunniĭ și Goțiĭ luĭ Attila, pe „Ausoniĭ“ saŭ „Ausones“ din antica Italiă, un termen etnic care atuncĭ devenise deja de vécurĭ un simplu epitet poetic în literatura latină, și care nicĭ chĭar în Italia, cu atât și mai puțin în provinciele romane, poporan n'a fost nicĭ o dată.

Și câte enigme de felul acesta mai remân nescotocite și nedeslegate în „istoria începutuluĭ Romînilor în Dacia“! enigme pintre carĭ fórte multe s'ar fi descifrat pînă acuma, dacă istoriciĭ noștri s'ar deprinde a studia isvórele în texturĭ originale, nu în traduceri, și dacă ar fi mai tarĭ în sciința limbeĭ, fără care istoria cea veche nu póte decât să șchiopĕteze în casul cel mai bun.

3°. Filma.

S'ar puté mira cine-va cu drept cuvînt, că în călĕtoria luĭ Priscus la curtea luĭ Attila nu se află nicĭ o mențiune despre Gepiḑĭ, deși se scie, din totalitatea fântânelor istorice contimpurane, importantul rol pe care l'aŭ jucat eĭ în resboile luĭ Attila și apoĭ în căderea dominațiunĭĭ hunnice.

Faptul este că pe Gepiḑĭ Priscus îĭ cuprinde sub numele generic de Goțĭ, „*Γότθοι*“.

Noĭ însă vom căuta aci a'ĭ deosebi pe unĭĭ de alțiĭ, căcĭ cu Gepiḑiĭ naționalitatea română cea de lîngă Timiș a avut mult a face, pe când cu Goțiĭ propriŭ ḑișĭ ea nu s'a cĭocnit mai nicĭ o dată.

Cine óre să fi fost Gepiḑiĭ?

Pe când Goțiĭ ocupaŭ numaĭ regiunea de peste Nistru, se afla alăturea cu dînșiĭ o créngă separată din tulpina gotică.

Eraŭ așa numițiĭ Gepiḑĭ.

Poziținea lor geografică în acea epocă resultă fórte limpede din narațiunea luĭ Iornande. El ḑice că eĭ locuiseră de 'ntâiŭ pe o insulă a Visleĭ, că de acolo s'aŭ întins peste o țéră mai spațiósă, fără a se depărta totuși de reședința primitivă, căcĭ n'aŭ încetat de a avé vecinĭ o ramură a Burgunḑilor, pe care și Ptolemeŭ (Geogr. III, 5) o pune lîngă Visla; și în fine, că acéstă nouă patriă a Gepiḑilor era numaĭ munțĭ și numaĭ pădurĭ, după propria expresiune a unuĭ rege al lor, care — după Iornande: — „inclusum se montium quaeritans asperitate, silvarumque densitate constrictum“.

Cu aceste indicațiunĭ în mână și cu o mapă de 'naintea ochilor, e peste putință a nu recunósce Galiția la pólele crescetuluĭ resăritén al Carpaților.

Din Galiția Gepiḑiĭ aŭ trecut în Ungaria, întocmaĭ ca maĭ târḑiŭ Maghiariĭ.

Textul luĭ Iornande este aci de o confusiune spăimîntătóre, pe care póte cine-va s'o descurce numaĭ dóră aducêndu-și aminte că entusiastul istoric

al Goților trăia pe la anul 550 și că tot pe atunci scrieau Bizantinii Procopiu, Agathias și Menandru, prin contexturile cărora sîntem datori a'l controla.

Iornande (De reb. Get. XII, L) repetă mereu că Gepizii stăpânesc Dacia întrégă, pe care érăși întrégă — după el — o stăpâniseră mai 'nainte Goții. Când ajunge însă a delimita topografic hotarele acestei dominațiuni a Gepizilor, zice că ei ședeau lîngă fluviele Criș și Mureș, între cari la mijloc mai bagă doue rîuri cu nisce numi problematice: „Gepidae sedent juxta flumina Marisia, Miliare, et Gilfil, et Grissia qui amnes supradictos excedit..." (ibid. XXII).

Acésta'i „întréga Dacia"?

Ș'apoi tocmai în astă regiune nici că a fost vre-o dată nu numai o dominațiune, dar nici măcar o invasiune gotică, despre care să ne fi rămas o silabă în fântânele anticității.

Intr'un alt pasagiu (ib. V), Iornande trage hotarele teritoriului gepidic cu totul altfel, și anume: „Prin țéra Ge„pizilor curg rîuri mari și renumite, „căci despre nord și apus o scaldă Ti„sianus, despre sud marea Dunăre, „despre résărit o curmă fluviul Tavsis, „ale căruĭ unde iuți și spumânde se „reped furióse în Dunăre".

Tisianus fiind Tisa; Tavsis, pe Tabla Peutingeriană Tivisco, în Priscus *Τιφήσας*, în Ptolemeu *Τίβισκος*, neputând a fi alt ce-va decât Timișul; Gepidia este dară pământul dintre Tisa și Timiș.

Cum óre acum să împăcăm pe Iornande cu Iornande?

Procopiu, Agathias și Menandru ne spun într'un glas că Gepizii stăpâniau orașul Sirmiu cu regiunea învecinată, și nu că o spun printr'o nudă afirmațiune de felul aceleia a luĭ Iornande, dar înregistréză un șir de evenimente petrecute între Gepizi și Longobardi, între Gepizi și Greci, între Gepizi și Franci etc., tóte în actuala Serbiă.

Un alt scriitor sincronic, Ennodiu, confirmă și el mărturia celor treĭ Bizantini, punênd în Gepidia apa „Ulca", pe care o recunoscuse deja Katancsich (Tab. Peuting. I, 301), și'mi pare bine că și Rösler (Rom. Stud. 74) o recunósce a fi actuala Vukă, un rîu érăși din regiunea Sirmiului (cfr. Fertig, Ennodius und seine Zeit, Passau, 1855).

Cum să explicăm óre cele douĕ aserțiuni contradictóre ale luĭ Iornande față cu necontroversabila unanimitate a luĭ Procopiu, Agathias, Menandru și Ennodiu?

Iornande scriea departe în Italia, copiând pe Cassiodor saŭ compilând de prin Ablavius și alți scriitori perduți, fără să observe vre-o dată că fântânele sale nu sînt tóte din aceĭași epocă. Extrema negligență a luĭ Iornande este ceea-ca l'a deochiat de de-mult în ochiĭ criticilor (Wattenbach, Deutschlands Geschichtsquellen, 47—52).

Totul se limpedesce, dacă vom restabili următórea ordine cronologică în migrațiunile Gepizilor:

Primul stabiliment, lîngă Visla;

Al douilea, în Galiția;

Al treilea, lîngă Criș și Mureș;

Ultimul, între Tisa și Timiș, ĭar peste Dunăre, lîngă Sirmiu.

Cum dară Iornande, deși descrie pe larg el-însuși hotarele gepidice în primele patru migrațiuni, totuși nu se satură de a celebra dominațiunea Goților și Gepizilor peste „totius Daciae fines"?

Aci érăși el nu comite alt pĕcat decât pe acela de a nu fi înțeles fântânele de cari se servise.

Și étă cum:

Bizantinul Procopiu este autoritatea autorităților în ceea ce privesce ambiĭ

ţermĭ aĭ Dunăriĭ. Ca secretar al luĭ Belisariŭ, el luase parte la tóte strălucitele expediţiunĭ ale mareluĭ căpitan şi cunoscea de aprópe tot felul de némurĭ germanice: Goţĭ, Gepiḑĭ, Vandalĭ, Longobarḑĭ etc. (cf. Dahn, Prokopius v. Caesarea, Berlin, 1865). Negreşit că neminea pe acest tărîm nu ne va puté conduce maĭ cu certitudine.

Eĭ bine, Procopiŭ ḑice într'un loc:

„Gepiḑiĭ, carĭ stăpâniaŭ urbea Sir„miŭ şi tótă Dacia, după ce împă„ratul Iustinian smulsese acea regiune „de sub dominaţiunea Goţilor...“

Cu câte-va rînduriĭ maĭ jos:

„Impĕratul a dat Erulilor alte câte-va „locurĭ din Dacia în gĭurul Singi„dunuluĭ, unde eĭ locuesc şi astăḑĭ“ (De bello Goth., III, 33: *„Γήπαιδες δὲ πόλιν τε Σίρμιον καὶ Δακίας ἐκ τοῦ ἐπὶ πλεῖστον ἅπάσας καταλαβόντες ἔσχον. Ἐπεὶ δὲ τάχιστα βασιλεὺς αὐτὸς Ἰουστινιανὸς ὀφείλετο Γότθους* etc. *καὶ ἄλλα μέντοι Δακίας χωρία δόντος βασιλέως Ἐρουλοι ἔσχον ἀμφὶ πόλιν Σιγγηδόνα*“).

Intr'un alt pasagiŭ:

„Maĭ 'nainte, pe când Dacia era „tributară Goţilor, Gepiḑiĭ nu „se mişcaŭ din fóstele lor locuinţe de „dincolo de Istru, căcĭ atâta se „temeaŭ de Goţĭ, încât nu cutezaŭ a „trece fluviul“ (ibid. III, 34).

Pentru scriitorul bizantin „dincolo de Istru“ este naturalmente ţermul nordic. Prin urmare, pe ţermul sudic al Dunăriĭ se aflaŭ Goţiĭ, cărora le era tributară Dacia de acolo şi de gróza cărora tremuraŭ Gepiḑiĭ, aşeḑaţĭ atuncĭ lîngă Tisa.

Apoĭ érăşĭ:

„In Dacia şi in Pannonia sînt ora„şele Singidun şi Sirmiŭ pe malul Is„truluĭ“ (ibid. I, 15).

Maĭ încă:

„Hotarele Dacieĭ, unde se află ur„bea Sirmiŭ...“ (Procop. Hist. arcana, p. 18).

În fine:

„Gepiḑiĭ stăpânesc Singidunul şi Sir„miul cu regiunea învecinată...“ (Proc., De bello Vand. I, 2).

Dacă aceste şése citaţiunĭ nu sînt de ajuns, Procopiŭ nĭ-ar maĭ procura altele vr'o douĕ-treĭ nu maĭ puţin decisive.

Sirmiul, adică Mitrovitz de astăḑĭ; Singidunul saŭ actualul Bielgrad; maĭ pe scurt Serbia, nicĭ decum România danubiană, étă dară tótă Dacia pe care o ocupaseră de'ntâiŭ Goţiĭ după trecerea lor peste Dunăre, precum nĭ-o spune şi însuşĭ Iornande (LV), ĭar retrăgêndu-se aceştiĭa, aŭ cuprins'o Gepiḑiĭ, pogorîţĭ acolo din laturea vestcarpatină, unde locuiseră maĭ 'nainte.

Confusiunea nominală între Dacia cis-danubiană pe de o parte, şi pe de alta între cele doue Dacie trans-danubiane, ale cărora hotare aŭ fost tot-d'a-una fórte reŭ definite, dar pe unde în realitate aŭ stăpânit cât-va timp némul goto-gepidic în urma invasiunĭĭ Hunnilor, acéstă confusiune nominală a făcut pe compilatorĭ de felul luĭ Iornande a plăsmui o fantastică dominaţiune a Goţilor şi Gepiḑilor peste tótă Dacia d'a-stânga Dunăriĭ.

Un alt vechiŭ scriitor tot atât de puţin scrupulos, „necriticul şi istoricesce nepĕsătorul Eutropiŭ“ după cum îl calificà Eichhorn (Gesch. d. Litteratur, Gott. 1805 p. 387), bagă şi el în Dacia Traiană nu numaĭ pe Tervingĭ şi Taifalĭ, dar încă şi pe Victofalĭ, pe carĭ adevĕratele fântâne nu'ĭ arată nicăirĭ decât spre apus de Timiş (Amm. Marcell. XVII, 12; Capitolin. M. Anton. XVI) şi despre carĭ nu ni se va cita un singur fapt pe teritoriul danubian al Românieĭ.

Istoriciĭ modernĭ, fără a'şĭ da oste-

néla de a scăpĕra lumină din confruntarea isvórelor, s'aŭ mulţumit a tot repeţi fabula, pînă ce, sub eleganta péná a luĭ Rösler (Rom. Stud. 62), ea a luat nisce proporţiunĭ iperbolice pînă şi 'n cronologiă.

Din istoria Gepiḑilor ne preocupă de astă dată următórele doue puncturĭ:

1. Eĭ vorbĭaŭ un dialect gotic, fiind „ex Gothorum prosapia“ după Iornande, γοτθικὰ ἔθνη după Procopiŭ, Γότθοι după Priscus;

2. Eĭ aŭ locuit fórte îndelungat într'o parte a *Bănatuluĭ*, fiind astfel vecinĭ cu Româniĭ de acolo, cu Auşoniĭ ceĭ de lîngă lacul Alibunar.

Pe la anul 600 un general bizantin maĭ dă încă lîngă Tisa peste urme de Gepiḑĭ, carĭ însă nu maĭ sînt atuncĭ o naţionalitate compactă, ci nesce şubrede remăşiţe (Theophylact ap. Stritter, Gepaed. p. 387).

E remarcabil — în parentesă — că precum Goţiĭ propriŭ ḑişĭ ne-aŭ lăsat un preţios monument archeologic cu o inscripţiune runică în tesaurul de aur cel descoperit la Petrósa în regiunea Buzĕuluĭ, tot aşa în *Bănat*, însă numaĭ acolo, a remas dela Gepiḑĭ érăşĭ un preţios monument archeologic scris cu rune, anume tesaurul de aur desmormîntat pe la finea secoluluĭ trecut în comitatul de Torontal, despre care Dietrich (Runeninschriften des banater Fundes, în Pfeiffer, Germania, 1865, IX, 177—209) conchide că aparţine unuĭ popor gotic, dar diferit de Goţiĭ propriŭ ḑişĭ: „Fest steht aus der Sprache der Inschriften ein zum Kreis der Gothen gehöriger Stamm, und aus den Runen, dass es nicht genau derselbe war, dem wir den Ring von Bukarest, ursprünglich von Pietrossa, verdanken“.

Orĭ-cum ar fi, Gepiḑiĭ aŭ locuit într'o parte a *Bănatuluĭ* cel puţin pînă în secolul VII.

In acest mod, prin durata secolară a unuĭ contact fie cât de indirect, Auşoniĭ luĭ Priscus aŭ fost puşĭ în stare şi — am puté chĭar ḑice — aŭ trebuit să împrumute dela Gepiḑĭ órecarĭ gotisme. Cu alte cuvinte, urmele gotice, dacă există unde-va la Românĭ, apoĭ numaĭ dóră în *Bănat*.

Acolo, în adevĕr, ne întimpină un gotism, singurul de astă-dată, dar necontestabil.

Reposatul filolog bănăţén Simeon Mangĭucă, într'un studiŭ fórte interesant ca adunare de material pentru botanica poporană română (Familia din Pesta, 1874, No. 43—49; cf. Col. l. Tr. 1876 p. 360), ḑice între altele:

„Frumóse credinţe are poporul no„stru şi despre locuinţa ḑînelor din „Ţéra-Românéscă, la locul cu apele „albe, unde se scaldă ḑînele şi unde „cresce şi flórea cea misteriósă, a cărĭĭ „trupină este învĕlită în pănḑă de pé„tră, şi care om póte căpĕta acea flóre, „acela este norocos, căcĭ dînsa 'l con„duce cu o atragere magică cătră lo„curile unde se află tesaurĭĭ îngropaţĭ, „şi acolo, punênd flórea pe pămînt, pe „loc es tesaurĭĭ pe faţa pămînturuĭ. „Sufletul uneĭ muĭerĭ care a vătĕmat „ḑînele, purtat fiind de ḑîne spre chi„nuire şi resplătire, ajungênd cu ḑînele „pînă la locul cu apele albe şi vĕḑênd „acolo planta, cunoscênd'o a întins „mâna să o rumpă din pămînt, dar ob„servând'o o ḑînă, ĭ-a dat cu sbicĭul „peste mână de ĭ-a căḑut flórea din „mână. Dela locul cu apele albe din „Ţéra-Românéscă, plécă ḑînele în că„lĕtoriele lor, trec peste munţiĭ Orşo„veĭ, peste stânca cea mare dela Ber„zasca, trag la cârşiele Sascheĭ şi a „Cicloveĭ, de aci fac excursiunĭ prin „*Bănat*, apoĭ peste muntele Semenic „de lîngă Caransebeş, şi se întórnă în„napoĭ în Ţéra-Românéscă. In călĕto-

„riele lor, ḑînele bucuros petrec pe „poienele munţilor de iederă, de foiofiŭ, „de semenic şi de priboĭu (geranium „macrorhizum, grosswürzeliger Storch-„schnabel), unde ţin ele petrecerile, os-„pĕtările şi jocurile lor, purtând cu sine „cete de suflete pĕcătóse spre pedep-„sire. Intre ḑîne este una cu numele „Filma, maĭ mică, dar maĭ rea, care „maĭ tare chinuiă sufletul celor mor-„boşĭ (căcĭ sufletele le pórtă ele cu sine, „ĭar trupul stă ca şi amorţit a-casă în „pat), şi cele-lalte ḑîne nu strică voia „eĭ. Despre acéstă ḑînă ceĭ morboşĭ, „venindu-şĭ când şi când ce-va în fire, „se ḑice că murmură din buze: Filmo! „dar nu mĕ chinui aşa tare, ci értă-mĕ!“

Mangĭucă maĭ adaugă:

„Tóte aceste despre ḑîne le-am audit „şi scris dela muierile sciutóre din Si-„cheviţa, maĭ vîrtos însă dela Ana Ju-„rescu de acolo“.

Acéstă naraţiune este pentru noĭ cu atât maĭ preţiósă, cu cât se póte garanta perfecta eĭ autenticitate. Mangĭucă nu întrevedea de loc marea importanţă istorică şi linguistică a celor povestite d-sale de cătră baba Ana dela Sicheviţa. Entusiast pentru elementele latine ale naţionalităţiĭ române, inamic a tot ce nu e pur roman, fórte reŭ dispus maĭ cu deosebire pentru orĭ-ce lucru nemţesc, archeologul bănăţén şĭ-ar fi impus, de sigur, patriotica datorĭă de a nu lăuda „frumósele credinţe ale poporuluĭ nostru despre locuinţa ḑînelor“, dacă ar fi băuuit câtuşĭ de puţin că ele sînt tocmaĭ... gotice!

Patologicesce vorbind, ḑîna Filma, aşa după cum o vedem în scenarul din legenda luĭ Mangĭucă, unde bolnavul o invócă „din când în când venindu-şĭ în fire“, nu e alt ce-va decât febra, al cărĭĭ epifenomen ordinar este delirul, τὸ παραφρονεῖν al luĭ Ippocrat. Acéstă explicaţiune medicală concórdă, precum ne vom încredinţa îndată, cu înţelesul etimologic al cuvîntuluĭ.

Tremurul este punctul comun, unde febra se cĭocnesce şi se confundă cu diversele fase ale spaĭmeĭ, astfel că, luându-se una drept alta, în maĭ multe limbĭ însuşĭ numele febreĭ derivă din noţiunea spaĭmeĭ.

La Francesĭ „frayeur“ şi „effroi“, doue nuanţe de spaĭmă, provin din latinul „frigor“, de unde la noĭ friguri „febră“.

La Serbĭ febra se chiamă грозница, dela гроза „teróre“, ultimul grad de spaĭmă.

Cuvîntul nostru frică, la Albanesĭ frikă, este acelaşĭ cu grecul φρίκη „tremur“, de unde φρικώδης πυρετὸς „febră“.

Latinul febris „friguri“ se află în legătură cu grecul φέβομαι (mĕ tem) şi cu germanul „bebe“ (tremur).

In monumentele paleo-slavice, febra se numesce трасавица, трасъка, трасыца, bulgăresce „tresopatkă“ saŭ „trescă“, din aceiaşĭ radicală ario-europeă cu sensul de tremurare, din care Persiĭ aŭ făcut „tars“ (spaĭmă), la Osetinĭ „tharsin“ (temere), în limba zendică „tarsti“ (spaĭmă) etc.

Boemesce „třas“ însemnéză spaĭmă, ĭar „třasawka“ febră.

In limba persiană spaĭma se ḑice „bîm“, bóla în genere „bîmarî“, un fel de febră în specie „bîmarî siah“, literalmente spaĭmă négră (Vullers, Lex. Persic. I, 304).

Maĭ pe scurt, ḑîna Filma, care represintă „febra“ sub raportul medical, prin însăşĭ acésta ar puté să fie „spaĭmă“ în privinţa linguistică; adecă, în vre-o limbă óre-care — vom cerceta maĭ jos în care anume — cuvîntul filma, maĭ 'nainte de a trece la

„febră“, putea să fi avut semnificaţiunea generală de „spaimă“.

Omul primitiv, înzestrat cu „corpolentissima fantasia“ după expresiunea luĭ Vico, dă obiectivitate tuturor impresiunilor sale, fie interne saŭ externe. Un pasagiŭ din cartea luĭ Iob (IV, 13—17) ḑice: „In gândurile visurilor „de nópte, când somnul cade peste ó„menĭ, témă şi cutremur m'aŭ întim„pinat şi făcură să se cutremure tóte „ósele mele, şi un duh trecu pe di„naintea mea, şi părul mi se sburli pe „cap; el stătu, dar nu cunoscuĭ faţa „sa; un chip era înaintea ochilor meĭ...“ In acest pasagiŭ, ca şi în legenda bănăţénă a luĭ Mangiucă, un bolnav, delirând în friguri, vede „un chip înaintea ochilor seĭ“, un chip atât de teribil încât „i se sburlesce părul pe cap“, şi care totuşĭ nu e în realitate decât „spaima-febră“ personificată.

Asemenĭ fenomene, fie „spaimă“, fie „febră“, fie ambele întrunite, ne apar adesea în mitologia diferitelor popóre, când ca ḑeĭ, când ca ḑine, căcĭ sexul depinde de genul gramatical al cuvîntuluĭ.

La vechiĭ Romanĭ spaima era represintată prin ḑeiĭ Pallor şi Pavor.

La Elenĭ—prin ḑeul *Φόβος*, din aceiaşĭ radicală *φεβ* (temere), din care am vĕḑut maĭ sus că derivă latinul „febris“.

La Slaviĭ din Carniolia, ḑînele corespunḑĕtóre Furielor din mitologia clasică se chiamă **дражеда** şi **страшница** (Venelin, Болгаре, Moscva 1829 t. I p. 145); cel de 'ntâiŭ cuvînt dela **дражж** (tremur), cel-lalt dela **страхъ** (frică).

Ḑeul de destrucţiune din mitologia indiană, teribilul Çiva, acela din sudórea căruia—după Mahâbhârata—s'a născut febra (Muir, Sanscrit texts t. IV p. 314), se chiamă Bhîma, adecă „spaimă“. Acelaşĭ nume îl pórtă de asemenea în monumente sanscrite maĭ multe alte ḑeităţĭ reutăcióse secundare, ĭar sub forma'ĭ cea femeiéscă Bhîmâ el se aplică la ḑeiţa morţiĭ Durgâ şi la o nimfă din cele ḑise „apsarasas“, a cărora principală misiune este de a perde pe muritorĭ saŭ de a-ĭ înnebuni (Roth-Böhtlingk, Sanskrit-Wtb. t. V p. 294; Gubernatis, Mitol. Vedica 1874 p. 193).

Pentru spaima luată în sens exclusiv de febră, selbatecĭ Mantra, carĭ locuesc în Indo-china pe peninsula malaică, aŭ un ḑeŭ special, numit Hantubara-sisip (Ujfalvy, Revue de philol. t. II p. 139).

La Persĭ, febra este „o ḑînă roşiă cu pĕr de flacărĭ“ (Tylor, Anfänge d. Cultur t. I p. 292).

In literatura sanscrită, febra e „regele bólelor“ (Roth-Böhtlingk, III, 168); rege, nu regină, căcĭ sanscritul jvara (febră) e masculin.

Romaniĭ, la carĭ febra era femeiă, aveaŭ pe ḑîna Febris. O inscripţiune, găsită în valea Haţeguluĭ în secolul XVI (Ackner-Müller, Inschr. in Dacien p. 19) sună:

FEBRI. DIVAE. FEBRI
SANCTAE. FEBRI. MAGNAE.
CAMILLA. AMATA. PRO.
FILIO. MALE. AFFECTO
P.

La Elenĭ divinitatea febreĭ era *Ἠπίαλος* saŭ *Ἐφιάλτης*, aceĭaşĭ—póte—pe care Omer (Odyss. V, 396) o numesce „demon de spaimă“, descriêndu cumplitele dureri ale unuĭ bolnav.

In descântecele rusescĭ, febra este personificată prin doĕ-spre-ḑecĭ ḑîne „nepeptenate“ şi „neîncinse“ (Sacharov, Сказанія русскаго народа t. I, part. 2 p. 24).

„...Druh—ḑice Pictet (Origines indoeurop., ed. 1863 t. II p. 635—6)—

„s'applique dans le Rigvêda à une es-
„pèce de démon mâle ou femelle, et
„signifie malfaisant, nuisible, de la ra-
„cine druh, nocere velle, odisse. De là
„aussi drôha, drôgha, malice, offense,
„haine, drôgdhar, ennemi, offenseur,
„druhvan, drôhin, qui cherche à nuire,
„malin, etc. Cette personnification du
„mal reparaît chez les Iraniens dans
„la Druj (au nomin. Drukhs) du Ven-
„didad (Farg. VIII, passim), le démon
„femelle qui se jette sur les cadavres
„et qu'il faut chasser par divers pro-
„cédés. Les inscriptions de Persépolis
„offrent Druga comme le nom d'un es-
„prit malin... Un correlatif du démon
„indien Druh est le lithuanien drugis,
„fièvre et surtout frisson fébrile. La
„fièvre, en effet, était considérée comme
„produite par un mauvais esprit, et
„personnifiée comme tel".

La Boemĭ, după cum am vĕḑut maĭ sus, tr̆asawka este „febră", ĭar tr̆as „spaĭmă"; dar acelaşĭ Tr̆as ne apare în anticele poesiĭ boeme dela Kraledvor ca „ḑeŭ al spaĭmeĭ":

„...ze stienov lesniech virazi Tr̆as..."

Nu vom căuta de a maĭ îmmulţi analogiele.

Ele sînt de ajuns pentru a ne convinge că Filma, prin care se idealiséză febra la Românĭĭ din *Bănat*, póte să aĭbă sensul etimologic de „spaĭmă".

Dacă însă Filma însemnéză în adevĕr spaĭmă, acésta cată să fie anume în vre-una din acele limbĭ, cu carĭ naţionalitatea română va fi avut óre-când vre-un punct de atingere, ĭar maĭ în specie Românĭĭ din *Bănat*.

Pentru a nu ne abate dela cererile metodeĭ linguistice, să stabilim maĭ întâĭu condiţiunile fonetice ale cuvîntuluĭ filma.

În limba română silaba *fi-* este totd'a-una originală, adecă nu provine nicĭ o dată din *fa-*, *fe-*, *fu-*, saŭ din vre-o altă combinaţiune silabică. Ca exemple avem: fiŭ (fio), fiĭu (filius), fiĭastru (filiaster), ficat (ficatum), fig (figo), fir (filum), fildeş (turc. fildiş), fistic (turc. fistîq), fitil (turc. fitil), fişec (turc. fişek), filă (φύλλα) etc. Din maghiarul „kép" Românĭĭ aŭ făcut „chip", dar pe maghiarul „fél" nu l'aŭ schimbat în „fil", ci l'aŭ lăsat „fel".

Încă o dată dară, orĭ-unde se află la noĭ silaba *fi-*, aceiaşĭ silabă *fi-*, ĭar nu alta orĭ-şi-care, trebuĭ să fi fost în limba de unde s'a luat cuvîntul.

Prototipul cel immediat al Filmeĭ române nu póte fi falma, felma, fulma, flama etc., ci neapĕrat filma.

Constatarea acestuĭ punct fonetic ne înlesnesce calea, înlăturând orĭ-ce etimologiă nemetodică.

Să ne întrebăm dară: de unde óre să fi luat Bănăţenĭĭ pe ḑîna Filma?

Citind legenda pe care ne-o dă Mangiucă, ne-a isbit din capul loculuĭ caracterul vechĭu germanic al totalităţiĭ:

1°. Ḑînele călătoresc prin ţĕră;
2°. Ele pórtă sufletele ómenilor morţĭ;
3°. Filma e cea maĭ mică din ḑîne;
4°. Ea este tot-o-dată cea maĭ rea;
5°. Cele-lalte ḑîne se tem de dînsa.

În mitologia scandinavă asemenĭ ḑîne se numĭaŭ Norne.

În saga Nornagestr, scrisă după celebrul scandinavist Rafn în secoliĭ XI saŭ XII (Antiquités russes, t. I p. 211), treĭ Norne, călĕtorind prin ţĕră (thar fôru thâ um landit völvur), nemeresc la un copil în légĕn; pe când cele doĕ maĭ marĭ îl bine-cuvintéză cu dărnicĭă, se scólă cea maĭ mică (hin yngsta nornin) şi'l blastemă (Dietrich, Altnord. Lesebuch p. 320).

Iacob Grimm (Deutsche Myth. 1854 p. 381) reproduce următórea naraţiune, nu maĭ puţin caracteristică, dintr'un poet german de pe la 1200:

„Treĭ surorĭ ḑîne călătoriaŭ prin ţéră „(ziehen durchs Land) pentru a căuta „de nevoile ómenilor. Cele de'ntâiŭ doĕ „pré-bune şi nesocotite, voĭaŭ cu grabă „să sbóre în ajutorul altora. Cea de a „treia însă, la care ele se supuneaŭ „(als höhere Macht verehren), numind'o „dómnă a lor, nu'ĭ lăsa să facă binele „(werden aber von der dritten zurück-„gehalten)..."

În „Istoria Danică" a luĭ Saxo Grammaticus, érăşĭ un scriitor scandinav din secolul XII, se descriŭ de asemenea treĭ ḑîne, dela carĭ depind sorţile omenescĭ şi dintre carĭ cele de'ntâiu doĕ sînt bune, ĭar cea maĭ mică rea: „tertia vero protervioris ingenii invidentiorisque studii femina", — pasagĭu asupra căruia Grimm (op. cit. p. 387) observă: „die dritte Nymphe ist wiederum die bösgesinnte, das Geschenk der beiden ersten verringernde".

În fine, în vechea mitologiă nordică ḑînele Norne ne apar şi ca Valkyrie, adecă alegĕtóre, avênd misiunea de a lua şi a purta sufletele celor morţĭ.

Maĭ repetăm dară, nemic nu póte fi maĭ vechiu germanic, ca cele cinci trăsurĭ din legenda luĭ Mangĭucă:

1°. Ḑînele călĕtoresc prin ţéră;
2°. Ele pórtă sufletele ómenilor morţĭ;
3°. Filma e cea maĭ mică dintre ḑîne;
4°. Ea este tot-o-dată cea maĭ rea;
5°. Cele-lalte ḑîne se tem de dînsa...

Un asemenea complex de elemente constitutive nu ne întimpină nicăiriĭ aĭurĭ, nicĭ chĭar în miturile slavice, atât de înrudite de alminterea cu cele germanice (cîr. Potebnia, О долѣ, în Древности, Moscva 1865 p. 153 — 96).

Este remarcabil că la Slavĭ, atuncĭ când ḑînele lor se apropiă în unele puncturĭ de Norne, totuşĭ vedem că şi acolo tocmaĭ cele maĭ marĭ sînt maĭ grabnice a face reŭ, ĭar cea maĭ mică le maĭ reţine, adecă un fenomen diametralmente opus aceluĭa din mitologia scandinavă (Potebnia, op. cit. 192; Grohman, Sagen aus Böhmen 1863 p. 4; Miladinovtzi, op. cit. p. 16—19).

O excepţiune pînă la un punct forméză Croaţiĭ.

La dînşiĭ aşa numitele ḑîne Rodĭeniţe saŭ Sudieniţe se aséměnă óre-cum cu Nornele scandinave. Profesorul Valjavec a scris în astă privinţă o monografiă întrégă, fórte interesantă, în care constată că şi la Croaţĭ cea maĭ mică din ḑîne este generalmente maĭ rea (ap. Jagić, Književnik 1865 t. II p. 53). Dar acéstă apropiare e numaĭ parţială, nu totală ca aseměnarea ce se observă între ḑînele germane dela nord şi cele bănăţene ale luĭ Mangĭucă. Croaţiĭ nu confundă nicĭ o dată pe Norna, adecă ḑîna prevestitóre a sorţilor, cu Valkyria, care pórtă sufletele ómenilor morţĭ. Apoĭ ḑînele lor nu călĕtoresc într'un mod sistematic. În fine, însuşĭ d. Valjavec convine că, ceĭ-lalţĭ Slavĭ ne avênd nemic analog, s'ar puté bănui că Croaţiĭ vor fi împrumutat concepţiunea lor despre ḑîne anume dela Germanĭ. Să nu uităm vechea observaţiune a luĭ Şafarik (Slow. starožitnosti p. 548) că dintre toţĭ Slaviĭ cele maĭ multe gotisme se află la Serbĭ.

Grimm (D. Myth. p. 407) avusese dară şi nu încetézăde a avé dreptate când a ḑis: „noţiunea ḑînelor ursitóre nu s'a desvoltat la Slavĭ".

Aci este locul de a se încruci orĭcine de 'naintea lipseĭ de metodă a reposatuluĭ Cihac. Deşi ḑîna Filma nu are absolut nemic slavic şi deşi nicĭ o dată slavicul *vi* nu trece la Românĭ în *fi*, totuşĭ Cihac nu s'a sfiit a afirma (Dict. II p. XVI) că Filma nu e alt ce-va decât Vilama, dativul plural din serbul Vila „ḑînă": „Le serbe moliti se Vilama est le datif pluriel que les Roumains du Banat ont changé en Filma".

Cu o asemenea nouă teoriă linguistică despre trecerea tuturor labialelor una într'alta şi maĭ ales despre paternitatea dativuluĭ plural, Cihac ar fi putut să sustină că „episcop“ se trage d'a binele din „vobiscum“!

Nicĭ ceĭ-lalţĭ vecinĭ aĭ Românilor — despre ḑînele Ungurilor, bună-óră, se póte vedé monografia luĭ Ipolyi (Magyar myth. 1854 cap. IV) — nimenĭ afară de vechiĭ Germanĭ, nu ne înfăţişéză întrunite cele cincĭ puncturĭ esenţiale din naraţiunea luĭ Mangiucă:

1°. Ḑînele călĕtoresc prin ţéră;

2°. Ele pórtă sufletele ómenilor morţĭ;

3°. Filma e cea maĭ mică din ḑîne;

4°. Ea este tot-o-dată cea maĭ rea;

5°. Cele-lalte ḑîne se tem de dînsa...

După ce am constatat tiparul vechiŭ germanic al întregeĭ legende despre ḑîna Filma, acuma soluţiunea ni se presintă dela sine.

În limba gotică, pe care o vorbĭaŭ nu numaĭ Goţiĭ propriŭ ḑişĭ, dar şi Gepiḑiĭ ceĭ de lîngă Tisa, filma însemnéză „spaĭmă“.

Textul luĭ Ulfila ne dă acest cuvînt de patru orĭ, de doĕ ca nume şi de doĕ ca verb, în câte-patru casurile cu prepoşiţiunea *us* (din), care însă este aci cu totul indiferinte, ca şi 'n goticul „*us*-agiths“ (spăimîntat) din „agis“ (spaĭmă), saŭ ca şi prepoşiţiunea analógă *ex* în al nostru s-paĭmă din „expavimen“.

Ca nume, goticul film-, de genul feminin, se traduce tot-d'a-una prin „spaĭmă“.

Iată texturile:

I. Marc XVI, 8:

Ulfila: dizuh than sat ijos reiro jah us-filmei...

Vulgata: invasit autem eas tremor et pavor...

Românesce: eraŭ cuprinse de cutremur şi de spaĭmă...

II. Luca V, 26:

Ulfila: jah us-filmei dissat allans..

Vulgata: et stupor prehendit omnes...

Românesce: şi spaĭma a cuprins pe toţĭ...

Ca verb, goticul film- se traduce prin „uĭmire“, adecă situaţiunea în care omul îşĭ perde cumpĕtul:

III. Marc I, 22:

Ulfila: jah us-filmans vaurthun..

Vulgata: et attoniti fuerunt...

Românesce: şi s'aŭ uĭmit...

IV. Luca XI, 43:

Ulfila: us-filmans than vaurthun allai...

Vulgata: attoniti autem facti sunt omnes...

Românesce: şi se uĭmĭaŭ toţĭ...

Löbe, Gaugengigl, Diefenbach şi alţiĭ confundă pe goticul ulfilian „film-“ (spaĭmă) cu germanul — nu goticul — „film“ (pele), explicând spaĭma prin rădicarea peleĭ saŭ prin eşire din pele. Precum românul „speriare“ (=ital. spaurare) nu se înrudesce câtuşĭ de puţin cu românul „pĕr“ (=pilus), deşi „sper-“ şi „pĕr“ se aséměnă în aparinţă, tot aşa germanul „film-“ (pele) este absolutamente alt ce-va decât goticul „film-“ (spaĭmă).

„Film-“ (pele), după legea corespundinţeĭ fonetice, nu diferă decât numaĭ dóră prin sufix de grecul πέλλα şi de latinul „pellis“, pretutindenĭ cu acelaşĭ înţeles concret de „pele“; cât despre „film-“ (spaĭmă), Fick este cel de'ntâiŭ care a isbutit să limpedéscă originea acesteĭ vorbe. Ca temă verbală, goticul „film-an“ (uĭmire) corespunde vechĭuluĭ scandinav „fâlm-a“ (tremurare) şi greculuĭ πελεμ-ίζω (sguduire); ca temă nominală, goticul „-film-ein-“

(spaimă) ne conduce — póte — la grecul παλμός (bătaiă de inimă); ca punct de plecare comun pentru acéstă întrégă familiă de cuvinte, este radicala „pal", conservată în latinul „pel-lo" (împing) și în grecul πάλ-λω (scutur); în fine, ca sens fundamental, o mișcare violentă saŭ — maĭ bine — febrilă (Kuhn, Zeitschr. XIX, 262—3; Fick, Vergl. Wtb.[2] p. 373; idem, Ehemalige Einheit p. 234, 339).

Se scie că tulpina germanică primordială se despărțîa din capul loculuĭ în treĭ ramure: cea gotică, cea scandinavă și cea teutonică. Tóte popórele germanice, cu carĭ Româniĭ, direct saŭ indirect, mult saŭ puțin, aŭ avut a face încóce dela secolul VII pînă astă-ḑĭ, aparțin fără excepțiune ramureĭ teutonice. In acéstă ramură teutonică, care se desbină în sute de dialecte și sub-dialecte, cuvîntul film- (spaimă), fie ca verb, fie ca nume, nu se găsesce nicăirĭ. Chĭar în ramura scandinavă, maĭ apropiată de cea gotică și dela care avem prețióse monumente literare începênd din secolul VIII, acéstă vorbă nu se află cu vocala *i*, ci numaĭ cu *â* în fâlma (tremurare), saŭ cel mult cu *e*, dacă vom admite ca făcênd parte din aceiașĭ familiă pe islandesul felmr „spaimă" (Höfer, Zeitschr. f. die Wiss. d. Spr., t. III p. 58). Prin urmare, Româniĭ Bănățenĭ aŭ putut împrumuta pe ḑîna Filma exclusivamente din limba gotică, nu însă dela Goțiĭ propriŭ ḑișĭ, cu carĭ n'aŭ fost nicĭ o dată în contact, ci dela aceĭ Gepiḑĭ de lîngă Tisa, cu carĭ s'aŭ învecinat, la marginea occidentală a *Bănatuluĭ*, în curs maĭ mult de un secol.

Deja la Gepiḑĭ, póte și la Goțiĭ propriŭ ḑișĭ, vorba film-, afară de sensul seŭ ulfilian de „spaimă", cată să fi însemnat o ḑînă, o Norna saŭ Valkyriă, căcĭ Româniĭ Bănățenĭ împrumutară dela dînșiĭ nu un cuvînt comun, ci anume personificațiunea cea mitică, ba încă în legătură cu o legendă întrégă de un caracter vechĭu germanic fórte pronunțat: „ḑînele că-„lătoresc, purtând sufletele ómenilor „morțĭ, ĭar cea maĭ rea din ele, deși „e maĭ mică, totușĭ poruncesce ḑînelor „celor bune".

Negreșit însă că în fragmentul biblic al luĭ Ulfila, de vreme ce este biblic, nicĭ se póte aștepta cine-va de a întâlni o accepțiune păgână a vorbeĭ film-. In acest mod, cercetarea nóstră umple o lacună în mitologia gotică.

Din cele doue cuĭburĭ ale Românismuluĭ, unul la Olt și celalalt la Timiș, Oltenia a fost scutită aprópe cu desăvîrșire de invasiunĭ străine, și totușĭ nu se póte ḑice că ea și-a păstrat naționalitatea maĭ bine decât *Bănatul*, unde Românul a fost necontenit în contact cu tot felul de némurĭ barbare. Ceĭ maĭ plugarĭ dintre toțĭ Româniĭ prin însășĭ natura unuĭ pămînt roditor peste mesură, Bănățenĭĭ se împăcaŭ cu Hunniĭ, cu Gepiḑiĭ, cu Avariĭ, cu Slaviĭ, cu Ungurĭĭ, hrănindu'ĭ pe toțĭ rîndurĭ-rîndurĭ și lăsându'ĭ apoĭ pe toțĭ să plece înainte, pe când Românul remânea pe loc, adevĕratul aușoniu al țereĭ dela Attila și pînă astăḑĭ. Ne 'ntrerupta atingere cu străiniĭ l'a făcut pe de o parte maĭ gelos de propria sa naționalitate și maĭ conservator de frică de a n'o perde; dar tot-o-dată, pe de altă parte, memoria aceleĭ atingerĭ s'a petrificat pe nesimțite, ca nesce straturĭ suprapuse, în graĭul și în legenda Românilor din *Bănat*, astfel că numaĭ la dînșiĭ noĭ găsim unele tradițiunĭ etnice medievale, pe carĭ în deșert le-am căuta în Oltenia, cu atât și maĭ puțin în Ardél.

Vom da un exemplu saŭ doue.

Am vorbit mai sus despre Gepiḑi, carĭ nu eraŭ decât o ramură de Goţi. După aceştĭ Goţi, precum îĭ numesce şi Priscus, *Bănatul* a fost cotropit de Avarĭ, pe carĭ însă ĭ-aŭ nemicit Franciĭ, anume Carloman prin fiĭul seŭ Pipin, gonindu'ĭ din regiunea Tiseĭ: „trans Tizam fluvium fugatis“, după expresiunea contimpuranuluĭ Eginhard (cf. Zeuss, Die Deutschen p. 738). Bănăţenii dară cunoscură acuma doue marĭ popóre germanice: pe Goţĭ şi pe Francĭ. „In *Bă-*„*nat* pînă 'n ḑiua de astăḑĭ — ḑice „Simeon Mangĭucă (Albina din Viena, „1866 No. 88) — când vine vre-un „Németz prin sate românescĭ, se ĭeaŭ „copiiĭ după el şi strigă drept semn „de batjocură: Németz! Németz! G o t o-„F r é n ţ! şi tot mai departe făcênd „versurĭ de batjocură, parte ruşinóse, „la fie-care sentenţă de doĕ versurĭ în „cadenţă repeţesc: Németz! Németz! G o-„t o-F r é n ţ!“ Din generaţiune în generaţiune mumele române din *Bănat* aŭ făcut pe copiiĭ lor să urască pe vechiĭ asupritorĭ G o ţ ĭ şi F r a n c ĭ, carĭ vorbĭaŭ de o potrivă nemţesce şi ale cărora numĭ, întrunite în singurul G o t o f r é n ţ, aŭ ajuns acolo pînă la noĭ ca un archaism supra-vieţuit în graĭul cel copilăresc.

S'a repetat mereŭ că „Ler-dómne“, obicĭnuitul refren al colindelor române, este o reminiscenţă despre împĕratul Aurelian. Acéstă opiniune n'are nicĭ un temeĭu, şi chĭar nicĭ un sens. In cursul meŭ dela Facultatea de Litere din Bucurescĭ, eŭ am demonstrat deja că acel „Ler-Dómne“ nu este alt ce-va decât „Lar Dominus“ al mitologieĭ române, asupra căruĭa voĭu reveni pe larg la locul seŭ (v. *Colindă*). Aurelian, în orĭ-ce cas, nu putea să fi fost drag Românilor din Dacia, pe carĭ tocmaĭ dînsul ĭ-a trădat, lăsându-ĭ fără administraţiune şi fără legiunĭ în prada barbarilor. O amintire despre Aurelian s'a păstrat totuşĭ, însă numaĭ la Bănăţenĭ; şi causa este că acest împĕrat, Dac de origine şi fórte celebru prin vitejiă, se născuse la Sirmium, actualul Mitrovitz, în faţa saŭ la cósta *Bănatuluĭ*. Legenda cea bănăţenéscă despre Aurelian merită a fi atinsă aci măcar în trécĕt.

Fraţiĭ Schott, în colecţiunea lor cea germană de basmurĭ române din *Bănat* (Walachische Mährchen, Stuttg. 1845 p. 213, 357), aŭ publicat unul întitulat „Mandschiferu“, care lĭ-a fost comunicat din Oraviţa. Nesciind românesce, fraţiĭ Schott explicaŭ pe M â n g i f e r u prin francesul „mange-fer“, ceea ce ar fi la noĭ M â n c ă - f e r u, nicĭ o dată însă „Mângiferu“, care e pur şi simplu rostirea bănăţenéscă cea dialectală pentru numele compus M â n'-d e - f e r u, franţusesce „main-de-fer“.

Să se observe că în Mân'-de-feru, „mân'“ nu este o scurtare din forma obicĭnuită „mână“, ci forma românéscă cea veche organică „mânu“, la plural „mânule“, care nu o dată ne întimpină în tipăriturile din secoliĭ XVI şi XVII, bună-óră în următórele doue exemple după Cipariu (Principia p. 129):

1°. Pentateucul Orăştian din 1581: „m â n u l e' ĭ era flocoase ca a lui Isav fratelui său m ă n u...“

2°. Omiliarul moldovenesc din 1643: „şi ai în cap cunună şi în m â n u stég...“

„Mân'-de-feru“ este dară archaicul „Mânu-de-feru“.

v. *Mână*. — *Mân'de-feru*.

In basmul din Oraviţa, saŭ maĭ bine în legenda transformată în basm, Mân'-de-feru este un om din popor, care îşĭ începe cariera ca ostaş de rând, fórte sărac şi fórte cheltuitor, plăcêndu'ĭ maĭ mult vinul decât femeile, dar de o forţă

fisică și de o vitejiă atât de prodigióse, încât îngrozesce pe toți și la urma urmelor ajunge împĕrat. Este caracteristic mai cu samă, cum Mân'-de-feru tăia ómeni cu sutele și cu miile, ca și când ar fi nesce musce.

N'are cine-va decât să alăture legenda bănățenéscă cu biografia lui Aurelian cea scrisă de Flavius Vopiscus, unde ni se spune întocmai așa despre sărăcia și cheltuelile acestui împĕrat, eșit din poporul de jos: „humiliori loco natus", plăcêndu'i mai mult vinul decât femeile: „vini et cibi paulo cupidior, libidinis rarae", ș'apoi de o forță fisică extra-ordinară: „nervis validissimis", și atât de vitéz, atât de tăĭetor de ómeni, încât într'o singură bătăliă a ucis cu mâna sa patru-ḑeci și opt de dușmani, ĭar în diferite bătălii din același resboiu peste noue-sute cinci-ḑeci: „Aurelianum manu sua bello Sarmatico uno die quadraginta et octo interfecisse, plurimis autem et diversis diebus ultra nongentos quinquaginta".

De ce însă Bănățenii îl numesc pe Aurelian Mân'-de-feru? îl numesc așa fiind-că tot așa îl numĭau chĭar vechii Romani, tocmai legionarii cari servĭau sub dînsul pe când el era încă numai colonel, „tribunus militum", spre a'l deosebi prin acéstă poreclă de un alt colonel Aurelian, mai puțin bătăios decât dînsul. Ni-o spune fórte neted Flavius Vopiscus: „quum essent in exercitu duo Aureliani tribuni, hic, et alius qui cum Valeriano captus est, huic signum exercitus apposuerat manus ad ferrum, ut si forte quaereretur quis Aurelianus aliquid vel fecisset vel gessisset, suggereretur: Aurelianus manu ad ferrum, atque cognosceretur".

Intre latinul „Manu-ad-ferrum" și între românul „Mân'-de-feru" există aceĭași diferință prepositională ca franțusesce între „main-de-fer" și „main-au-fer".

Mân'-de-feru, „manu-ad-ferrum", ĭată dară singurul Aurelian cunoscut Românilor, și numai celor dela Timiș, permițêndu-ne astfel a înșira acum cronologicesce continuitatea cea teritorială a elementului românesc din *Bănat:*

sub Traĭan;
sub Aurelian;
sub Hunni;
sub Gepiḑi;
sub Franci...

v. *Abeș. — Almaș. — Bróncă. — Bufan. — Frătuț. — Glad...*

[3]**Bănăt (grâŭ-)**, t. d'Agric.; variété de froment. Se ḑice și „grâŭ de *Bănat*". „Sub acest nume se cunósce în agricultură, în comerciul de cereale și 'n industria morăritului varietatea de grâŭ care se cultivă de preferință în *Bănat*, de unde'ĭ vine numele. Acéstă varietate este cu spicul alb, analog cu grâul bălan românesc, cu care are multă asemĕnare, deosebindu-se însă prin aceea că are un spic ce-va mai lung și bóbe mai rotunde, mai măricele și mai sticlóse. Este unul din grânele cele mai căutate de morari pentru calitatea superióră a făineĭ ce se póte scóte din el. Introdus în România, acest grâŭ reușesce bine în primii 3—4 ani, după care interval trebue adusă sĕmință nouă" (P. S. Aurelian).

v. [2]*Bănat. — Grâŭ.*

Bănătul, s. m. artic.; t. de Choréogr.: sorte de danse villageoise. Sub acest nume d. Vulpian (Musica populară No. 35) pune un „joc de brâŭ", despre care ne lipsesce orĭ-ce altă informațiune.

v. *Joc.*

Bănănăèsc
Bănănăire
Bănănăit } .—v. *Bălălăesc.*

[1]·**Bănărèsc, -éscă**, adj.; propre à un monnayeur ou aux monnayeurs. Unelte *bănărescĭ*. Muncă *bănéscă*. Ceea ce distinge meseria de bănar, de unde și adverbial: bănăresce = așa cum fac bănarii.

v. *Bănar.—-ar.*

[2]·**Bănărèsc** *(bănărit, bănărire)*, vb.; peser une somme d'argent, compter la monnaie au poids. A cântări banii, fiind pré-mulți, în loc de a'i numĕra unul câte unul. Literalmente, a trage banii la cumpănă, cum se face la o bănăriă de cătră bănari. Din acest verb a remas în graiu numaĭ participiul substantivat bănărit, când e vorba de o mare bogățiă în bani.

v. *Bănărit.*

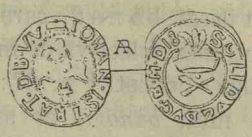
Bănărèsce.—v. [1]·*Bănăresc.*

Bănărìă (plur. *bănărĭ*), s. f.; 1°. Hôtel des monnaies, monnaierie; 2°. grande somme d'argent. In primul sens, astădĭ se ḑice monetăriă, în epoca Fanarioților taraphană. Derivă prin sufixul -iă din bănar „monnayeur". Intru cât Statul, fie în Moldova, fie în Muntenia, bătea bani în țéră începênd din secolul XIV, póte și maĭ 'nainte, este învederat că bănăria nu e ce-va noŭ la Românĭ.

Nic. Costin, Letop. II p. 5: „Făcut'aŭ Dabija Vodă și *bănărie* de banĭ de aramă la Sučavă..."

Nic. Muste, Letop. III p. 10: „Era *bănărie* în cetatea Suceveĭ, care era dela Dabija Vodă și făcea șalăĭ de aramă, carĭĭ numaĭ aice în țară îmbla, 4 șalăĭ la un ban bun..."

In colecțiunea numismatică a Academieĭ Române se află un șalăŭ din *bănăria* luĭ Dabija-vodă:

Este curios că acest bănuț a jucat un mare rol în istoria financiară a Polonieĭ. Sub anul 1662 scriitorul contimpuran Pasek (Pamiętniki, ed. Węglewski, Lwów 1877 p. 226) ne povestesce: „Prin specula unor supușĭ poloni s'aŭ întrodus atuncĭ în Polonia șalăiĭ moldovenescĭ (szelągi wołoskie), în schimbul cărora s'aŭ exportat în străinătate o mulțime mare de banĭ de argint și de aur, pentru care faptă aceĭ speculanțĭ nu merită de a purta numele de Poloni și vor trebui să dea o grea socotélă luĭ Dumneḑeŭ, căcĭ aceĭ șalăĭ moldovenescĭ (te wołoskie szelągi) aŭ pricinuit o mare sărăciă, desperare și omor între ómenĭ. Incepênd dela Lemberg, la bâlciurĭ lumea se bătea pentru aceștĭ șalăĭ; după aceea însă eĭ s'aŭ retras din Polonia-mică și s'aŭ încuĭbat în Polonia-mare, întinḑêndu-se pînă la fluviul Odra și pînă la Marea-baltică, întocmaĭ ca o cumplită locustă (jako owa okrutna szarańcza)..."

Iată ce poznă făcuse *bănăria* luĭ Dabija-vodă!

In sensul al doilea, ca „grande somme d'argent", adus de Cihac (II, 8), se ḑice maĭ obicĭnuit bănărit și bănet.

v. *Bănar.—Bănărit.*

Bănărìre.—v. [2]·*Bănăresc.*

Bănărìt, s. n.; le part. passé de

bănăresc pris comme substantif: grande somme d'argent. Sensul propriŭ este: atâţia banĭ, încât nu se póte numera unul câte unul, ci trebuĭ cântăriţĭ cu grămada, adecă trebuĭ *bănărit*, cum fac bănariĭ la bănăriă. *Bănărit* este maĭ mult decât bănet, care exprimă numaĭ noţiunea colectivă de mulţĭ banĭ.

I. Créngă, Poveştĭ I p. 67: „boierul acela, de mult *bănărit* ce avea, nu'ĭ maĭ sciea numĕrul...“

Ibid. p. 228: „Mulţĭ craĭ şi împĕraţĭ eşĭaŭ înaintea luĭ Harap-alb, şi care din cotrò îl ruga, unul să'ĭ deie *bănărit* cât va cere el; altul să'ĭ deie fata şi jumătate de împĕrăţiă...“

v. [2]*Bănăresc.* — *Bănăriă.* — *Bănet.*

Bănăţén, -énă saŭ **éncă**, s. et adj.; habitant du Banat, propre au Banat. Serbiĭ, Ungurĭĭ şi Nemţiĭ din Bănat sînt şi eĭ *Bănăţenĭ*, dar cuvîntul se aplică maĭ în specie la Romînĭĭ de acolo. Intre Romînĭĭ din Bănat se deosebesc aşa numiţiĭ Frătuţĭ de aşa numiţiĭ Bufanĭ, ceĭ de'ntâĭu fiind *Bănăţenĭ* de baştină, ceĭ-lalţĭ veniţĭ acolo din Ţéra-Romînéscă. *Bănăţénca* se distinge întru cât-va prin port de Romînca din Oltenia.

Cuvîntul funcţionéză şi ca adjectiv, sinonim cu bănăţenesc, dar atuncĭ femininul e *bănăţénă* nu *bănăţéncă*. Grânele *bănăţene* se bucură de multă căutare. Vin *bănăţén*, scórţă *bănăţénă*, caĭ *bănăţenĭ* etc.

In Bănat se rostesce *Bănăţan*, *Bănăţancă*.

Sub numele de *Bănăţancă*, d. Vulpian (Jocurĭ de brăŭ No. 21) a publicat musica unuĭ danţ poporan, despre care însă noĭ nu cunóscem amărunte.

v. [2]*Bănat.* — [1]*Bănăţénă.* — *Bufan.* — *Codrén.* — *Frătuţ...*

[1]**Bănăţénă**, s. f.; t. de Vitic.: varietate de raisin. „In comitatul Aradulurĭ, strugurĭĭ aŭ maĭ multe numirĭ, şi adecă: strugure alb numit mustăfer; strugure alb cam galben numit gălbănuţ; strugure alb numit ţiţa capreĭ, códa óieĭ, boldénă, *bănăţénă*...“ (pr. D. Popovicĭu, Bănat, c. Tincova).

v. *Bănăţén.* — *Strugure.*

[2]**Bănăţénă**, **Bănăţéncă** } — v. *Bănăţén.*

Bănăţenèsc, -éscă, adj.; appartenant au Banat, propre au Banat. Graĭul *bănăţenesc* se deosebesce mult de cel oltenesc. Cântecele *bănăţenescĭ* aŭ fost adunate de d. Enea Hodoş. Doĭnă *bănăţenéscă* etc.

v. [2]*Bănat.* — *Bănăţén.*

Bănăţenèsce, adv.; à la façon du Banat, en dialecte de Banat. Aşa cum fac saŭ vorbesc Bănăţeniĭ. *Bănăţenesce* nu se rostesce „zic“, ci „dzîc“, întocmaĭ ca în Moldova. Am vĕdut la Mehadia o ţerancă îmbrăcată *bănăţenesce*.

v. *Bănăţenesc.*

Bănceà. — v. *Bănciluţă.*

Băncèscĭ, s. m. pl.; t. de Géogr.: nom de village. Topicul *Băncescĭ* este pluralul din Băncescu, formă patronimică din numele personal Bancĭu (v. [3]*Ban*). Un sat *Băncescĭ* se află în Tutova, o altă localitate cu acest nume în Argeş (Frunzescu, Dicţ. 28), dar cel maĭ interesant este vechĭul sat moşnenesc *Băncescĭĭ* din Buzeŭ, în legătură cu memoria legendareĭ Dómna Néga, care fusese şi ea moşnéncă acolo.

A. Odobescu, Scrierĭ III p. 175, reproduce povestirea unuĭ ţeran Buzeuan: „In vremea de demult, pe când

ómeniĭ de pe lumea asta scieaŭ și puteaŭ maĭ mult decât ce pot și sciŭ ceĭ de acum, pe când pruncul de treĭ ḑile îțĭ numĕra numaĭ într'o clipă tóte stelele de pre cer și vedea cu ochișoriĭ cum cresce ĭérba câmpuluĭ și auḑĭa cu urechile cum sfărĭie fusele când tórce păiajinul, pe vremea de atuncĭ trăia în plaĭurile Buzĕuluĭ o împĕrătésă tare și mare, pe care o chiăma Dómna Néga. Ea îșĭ avea palatele eĭ tocmaĭ colo, în codriĭ Cislăuluĭ, unde se vĕd și astăḑĭ, pe o măgură mare ocolită cu pîraĭe, temeliile de zid ale cetățiĭ eĭ, ĭar grădinile și liveḑile în carĭ ea se preumbla, când i se făcea urît a-casă, și-le avea pe colnicele Lapoșuluĭ, unde stă și acum puțul eĭ cu colac de pétră, săpat cu slove pe carĭ, ḑĕŭ, nicĭ ceĭ maĭ cărturarĭ din ḑioa de astăḑĭ nu le maĭ pot ghici. Din toțĭ copiiĭ câțĭ Dumneḑeŭ ĭi dase și 'ĭ luase înapoĭ la sine, Dómna Néga rĕmăsese în văduviă numaĭ cu un fecĭor pe care 'l iubĭa ca lumina ochilor. Era și drăgălaș, — bată'l fericea — puĭul de împĕrat!..."

Nu scim ce va fi făcut Dómna Néga pe la Cislăŭ și pe la Lapoș, dar scim că ea trăĭa încă pe vremea luĭ Mihaĭu-Vitézul, căcĭ la 1600 dăruise o admirabilă cruce uneĭ mănăstirĭ rusescĭ din Kiev (Воскресное чтеніе 1840 p. 436 sq.), și maĭ scim că era vĕduva luĭ Mihnea-vodă Turcitul, cu care a făcut pe Radu-vodă Mihnea, unul din ceĭ maĭ buniĭ și maĭ înțelepțĭ din vechiĭ Domnĭ aĭ Românilor.

Crisov dela Radu-vodă Mihnea din 1622 (Cond Mss. a episc. Buzeŭ, în Arch. Stat. din Buc. t. III p. 97): „ca să'ĭ fie sfinteĭ mănăstirĭ [Aninósa] niște morĭ dela *Bănceşti* din apa Buzăuluĭ, pentru că acéste morĭ aŭ fost ale răposateĭ mumeĭ domniĭ méle Doamneĭ Négăĭ, apoĭ când au fost la pristăviré domnieĭ eĭ, ĭar răposata muma domniĭ méle Doamna Néga singură aŭ dat și aŭ adaos acéste de maĭ sus zise morĭ la sfânta și dumnezeĭasca mănăstire..."

v. *Băncescu.* — *Négă.*

Băncèscu (plur. *Băncescĭ*), s. m.; nom d'une famille noble valaque. Un ném de moșneni în Buzeŭ.

Zapis din 1705 (Cond. Mss. a episc. Buzeŭ, în Arch. Stat. din Buc. t. I, p. 109 *a*): „Adecă eŭ Părvul Odobénul dat'am zapisul mieu la mâna dumnéluĭ nepotu-mieu luĭ Anton sin Dragomir căpitan *Băncescul*..."; și'ntr'un alt act din acelașĭ an (ibid. p. 109 b): „Anton căpitan sin Dragomir căpitan ot Băncești".

v. [3] *Ban.* — *Băncescĭ.*

Băncilă. — v. [3] *Ban.*

Băncilùță (plur. *băncilu̯țe*), s. f.; caparaçon. Țol de cal. Pătură de cal. Șăinénu (Dicț. germ. 33): „*Bâncilu̯ță*, Satteldecke".

Doĭnă din Dobrogea:

> Fóiă verde alimon,
> Să pun murgul la pripon,
> Să'mĭ aștern o *băncilu̯ță*
> Și la căpĕtâĭu șelu̯ță...
>
> (Burada, Călĕt. p. 240)

unde editorul explică în notă *băncilu̯ța* prin „cerga de sub șea".

Băncilu̯ță este un termen fórte interesant, fiind introdus la noĭ, probabilmente prin comerciŭ, dintr'o limbă neo-latină medievală, unde bancale saŭ bancal însemnă cergă, „subsellii stragulum", bună-óră într'un text din Du Cange (ed. Carpent. I, 561): „duas cortinas, unum bancale, et sellam suam cum omni apparatu equestri". *Băncilu̯ță* este a doua deminutivare din bănceà (plural bănce̯le), care presupune pe un medio-latin bancella.

v. *Cal.*

Băncĭulèscĭ, **Băncĭulèscu** — v. [3]*Ban.*

Băncùtă. — v. *Băncuță.*

Băncùță (plur. *băncuțe*), s. f.; petite pièce de monnaie, piece de 50 centimes. Laurian-Massim: „*Băncuță* = monetă de hărtiă de mică valóre, de ḑece cruceri". In Lexiconul Budan: „Băncută = ban de hărtià, der Bankozettel".

Jipescu, Opincaru p. 57: „negustoru încurcă lumea la cântar și stórce paĭsprece câștiguri dîn spinarea muștiriuluĭ: pĕ mine cu treĭ leițe la sare, pĕ cumĕtra cu șapte banĭ la frunḑișóră, pĕ Puĭcan cu douo parale la lipiea dĕ pâĭne, pĕ Tîrcav c'o *băncuță* d'ali dĕ cinḑecĭ dĕ banĭ..."

Delavrancea, Paraziții p. 309: „nu le aveaŭ decât cu ajutorul *băncuțelor* și a jumătăților de sfanț..."

Doĭnă din Bănat:

> Tinerețe, haĭne scumpe,
> Cumpĕra-v'aș, n'am *băncuțe*;
> Bătrânețe, haĭne rele,
> Vinde-v'aș și n'am putere!
>
> (Hodoș, Poez. pop. 153),

unde este de observat rima cea numaĭ vocalică, întocmaĭ ca la Spaniolĭ: *-u-e* (*scumpe* = băncuțe), *-e-e* (*rele* = putere).

Un cântec ardelenesc cu forma băncută, veḑi'l în Ungaria, 1892 p. 355.

Băncuță, cuvînt noŭ, deși fórte respândit, este o românisare din germanul „Bankozettel", adecă bancoț(ettel). Transilvanul bancută se apropiă maĭ mult prin final de germanul „Banknotte". In ambele casurĭ, asociațiunea de ideĭ cu românul ban a ajutat nu puțin la înrădĕcinarea acestuĭ cuvînt în popor.

v. [1]*Némț.*

Bândàr, **Bândàur**, **Bânḑàr**, **Bânḑòiu** — v. *Bondar.*

Bânde, n. pr. m.; Benoit? Să fie óre o scurtare poporană din Benedict = bohemesce Benda (Jungmann)? In România „Fata-*Bândeĭ*" se chiamă o moșiă în Muscel (Frunḑescu), ĭar augmentativul Băndoĭu „baltă în județul Brăila, plasa Balta, în mijlocul eĭ este și o insulă cu asemenea numire". In Moldova, între moșiile mănăstiriĭ Aron-vodă (Doc. Rom. II No. 6, în Arch. Stat. din Buc.) se menționéză la 1762: „Băndeștiĭ de pe Prut", ceea ce presupune și pe un patronimic Băndescu.

v. [1]*Ungur.*

Bândèscĭ, **Bândèscu** — v. *Bânde.*

Băndólă, s. f.; t. famil.: femme lourde et paresseuse ou sans énergie. In munțiĭ Suceveĭ: „*Bandoàlî* = o păpălugă de femeiă care se tot duce încotrò apucă, unde calcă se cutremură" (Șeḑĕtórea 1893 p. 126). Cuvîntul la noĭ este luat d'a-dreptul dela Ruteni, la carĭ bandòlĭa figuréză ca epitet feminin cu sensul de „rea, nenorocósă": „Бандоля = Reimwort zu доля: bŏses Schicksal" (Želechowski, Ruth. Wtb. I p. 12). Tot la Ruteni verbul bandikuvati însemnéză a lucra încet, a fi lenevos: „бандикувати = langsam arbei-

ten“ (ibid.). Nefiind slavică, remâne ca alţiĭ să cerceteze de unde anume vor fi căpĕtat Ruteniĭ tulpina acestor doĕ cuvinte. La noĭ, în orĭ-ce cas, *băndólă* e un rutenism.

v. [1]*Rus.*

Băngâŭ (plur. *băngâĭ*), s. m.; homme qui n'est remarquable que par sa longueur. Lungan. Deşirat. In munţiĭ Suceveĭ: „*Bangâŭ*=mare, lung“ (Şeḑĕtórea 1893 p. 126). Vine din maghiarul banga „prost, nătărâŭ“.

v. [1]*Ungur.* — *Nătărâŭ.*

Bănésă (plur. *bănese*), s. f.; épouse d'un Ban. Soţia unuĭ Ban, de unde vine cuvîntul prin sufixul -ésă = lat. -issa.

Crisov dela Mateĭu Basarabă din 1646 (Cond. Mss. a mănastiriĭ Vieroş No. I p. 169, în Arch. Stat. din Buc.): „acéstă jumătate de sat din Bezdéd fost'au maĭ de 'nainte vréme al luĭ Şărban postelnic de Coĭanĭ şi a mănĕ-sa jupănésiĭ Ancâĭ *bănesiĭ* de moşie încă maĭ de 'nainte vréme, ĭar după acéĭa când au fost în zilele răpăosatuluĭ Alexandru voevod cel bătrân sinŭ Mirciĭ voevod 7080 (1572), ĭar Şărban postelnic dinpreună cu mumă-sa jupănésa Anca *bănésa*...“

Zapis din 1714 (Cond. Mss. a episc. Buzeŭ, t. I p. 147, în Arch. Stat. din Buc.): „Adecă eu Mariĭa *bănésa* Milésca înpreună cu ginere-mieu Dumitraşco Brăiloĭu vel căpitan za Cerneţ...“

Maĭ multe sate în România pórtă numele de *Bănésa* după boeria uneĭ foste proprietare, dintre carĭ cel maĭ interesant este Storobănésa, adecă „Bătrâna-*bănésă*“ în Teleorman.

v. [1]*Ban.* — *-ésă.* — *Storobănésă.*

[1]**Bănésc, -éscă**, adj.; pécuniaire, relatif a la monnaie. Laurian-Massim: „*Bănesc* = de banĭ, în banĭ, relativ la banĭ: interese *bănescĭ*, afacere *bănéscă*“.

v. [2]*Ban.*

[2]**Bănésc, -éscă**, adj.; relatif à la dignité d'un Ban. Ceea ce se atinge de boieria Banuluĭ. Veniturile *bănescĭ*. Puterea *bănéscă*. Portul *bănesc*.

Cantemir, Chron. II p. 372: „s'aŭ tras spre Severin şi peste Olt, unde şi la stăpâniĭa *Bănéscă* uniĭ dintr'înşiĭ aŭ agĭuns...“

A. Odobescu, Scrieriĭ I p. 157: „o mulţime de panduriĭ *bănescĭ*, călcând peste trupul tovarăşuluĭ mort, se răpeḑiră cu săbiile scóse...“

v. [1]*Ban.*

[3]**Bănésc** (*bănit, bănire*), vb.; dépenser de l'argent. Format din ban, acest cuvînt se aude în Ardél. „A *băni* = a cheltui, de ex.: şĭ-o *bănit* şi el banĭĭ, o remas numaĭ cu punga“ (Reteganu).

v. [2]*Ban.*

[4]**Bănésc** (*bănit, bănire*), vb.; être Ban, avoir le rang de Ban. „A *băni*“ dela Ban prin analogiă cu „a domni“ dela „Domn“.

Colindă muntenéscă:

Slujésce'mĭ, slujésce
Pîn' la Sân-Văsiĭ
Să 'mpart boĭeriĭ,
Că te-oĭu ridica
Ban la Craĭova,
Şi tu că'ĭ *băni*
De te'ĭ ferici...

(G. D. T., Poes. pop 48).

v. [1]*Ban.*

[5]**Bănésc** (*bănit, bănire*), vb.; octroyer le rang de Ban, élever à la dignité de Ban. In vechĭul graĭu administrativ, pe lîngă verbul generic boĭe-

resc = fac pe cine-va boier, se întrebuinţaŭ verbĭ specificĭ pentru aprópe fie-care boieriă în specie: a vornicì, a logofeţì, a spătărì etc. Astfel a *bănì* pe cine-va, însemnà a'l face Ban. Vodă a *bănit* pe Golescu. S'a *bănit* Ghica. Nu mĕ tot *băni!* când boeruluĭ i se urà să i se ḑică mereŭ „arhon Bane".

v. [3]*Boeresc.*

Bănèsca, s. f. artic.; t. de Choréogr.: nom. d'une danse villageoise. Nu avem amănunte asupra acestuĭ joc ţerănesc, ci numaĭ o indicaţiune.

„Danţurile cunoscute poporuluĭ pe aci sînt: brâul, sĕrba, sultănica, ungurésca, lăzésca, *bănésca*, floricica, birul, slănicul, mocăncuţa, băluţa, boerésca, slătărésca, siminocul, grădiniţa şi dura" (B. Ionescu, Dâmboviţa, c. Săcueniĭ).

E caracteristic un joc numit *Bănésca*, adecă cum jócă Baniĭ, alăturea cu un altul Boerésca = cum jócă Boeriĭ maĭ de jos.

v. *Joc.*

Bănèsce, adv.: pécuniairement, en argent. Laurian-Massim: „*Bănesce* = cu banĭ, pe banĭ, numerata pecunia".

v. [1]*Bănesc.*

Bănèscĭ, s. m. pl.; t. de Géogr: nom de certaines localités. Frunḑescu (Dicţ. top. 29) înşiră o mulţime de sate cu numele *Bănescì*: în Prahova, în Argeş, în Dîmboviţa, în Vlaşca, în Botoşanĭ. Cuvîntul derivă, fie din numele personal Ban, fie din titlul Ban, prin intermediul patronimiculuĭ Bănescu.

Crisov dela Mihnea-vodă din 1573 (Cond. Mss. a mănăstiriĭ Govora, p. 65, în Arch. Stat. din Buc): „fecioriĭ luĭ Ţalapie anume Barbul ot Lungeştĭ şi Negré ot *Băneşti*..."

Afară de *Bănescii* din Botoşanĭ, indicaţĭ de Frunḑescu, catagrafia satelor moldovenescĭ circa 1859 (Bucĭumul Român, I p. 186) ne maĭ dă doue sate *Bănescĭ* în Tutova şi unul în Némţ.

v. [1]*Ban.*

Bănèscu. — v. *Bănescĭ.*

Bănèt, s. n.; pécule, beaucoup d'argent, grande somme en numéraire. Laurian-Massim: „*Bănet* = mare sumă de banĭ, avere mare în banĭ: *bănetul* luĭ nu l'are neminea; s'a strîns mult *bănet* în vistiriă; atâta *bănet* n'aţĭ putut strînge decât prĕdând lumea".

Bănet s'a format din ban prin sufixul colectival -et = lat. -etum, care dintru 'ntâĭu însemnà numaĭ o mulţime de arborĭ crescênd la un loc, dar pe care graĭul românesc, în divergînţă cu cele-lalte limbĭ romanice, l'a întins asupra noţiuniĭ de mulţime în genere, acésta însă maĭ cu samă în Muntenia şi 'n Moldova, fórţe rar la Româniĭ de peste Carpaţĭ. Astfel între exemplele de maĭ jos despre *bănet*, trans-carpatin nu este nicĭ unul.

Filimon, Ciocoiĭ vechĭ p. 232:

„— Dar bine, mĕ, ce a făcut atâta *bănet* ce ĭ-a remas dela tată-seŭ?

„— A dat tot în cărţi.."

Delavrancea, Paraziţiĭ p. 180: „Ce negoţ, ce daraverĭ, ce *bănet* s'ar face!..."

A. Vlăhuţă, Nuvele p. 182: „eĭ s'aŭ aşeḑat jos, la pămînt, tustreĭ, şaŭ numĕrat banĭ mulţĭ între dînşiĭ; vorbĭaŭ încet şi se ţistuĭaŭ unul pe altul; el asculta cu drag cum îĭ zuruĭa în urechĭ *bănetul* lor..."

Basmul „Treĭ fraţĭ împĕraţĭ" (Ispirescu, Legende p. 274): „Cel ce va mânca inima găineĭ, de câte orĭ se va culca, se va pune la capul luĭ o pungă cu *bănet*, unde o va găsi când se va scula..."

Jipescu, Opincaru p. 46. „ómeni al-

FACULTATEA DE FILOLOGIE DIN BUCUREȘTI
BIBLIOTECA

tor nații își înțeséză pungóili cu *bănet* din negustorie, și noĭ strîngem într'ali nóstre sărăcie lucie și ofurĭ verdĭ...“

Colindă muntenéscă:

Noue morĭ de sub pămînt
Ș'alte noue morĭ de vînt
Măcinând aur ș'argint,
Cu piscóie pe feréstră
Să pice *bănet* în casă...

(G. D. T., Poes. pop. 88).

Balada „Dobrișénu“:

Vr'o cinci-sute de mieóre
Ce es véra fătătóre,
Buțĭ cu vin și stupĭ cu miere,
Mult *bănet* și grea avere...

(Ibid. 474).

Balada „Corbea“:

Iértă, Dómne, pe Corbea,
C'o da bir ca birniciĭ,
Găléta ca nemeșiĭ,
Bănetul ca vameșiĭ...

(Ibid. 519)

Balada „Stănislav Vitézul“:

Palosul dela Șupel
Cu tăișul de oțel,
Mult *bănet* cerea pe el...

(Ibid. 571).

Balada „Bolbocénu“:

Bolbocén negustoría,
Dar *bănet* ce căștiga
Cu săraci 'l împărțía...

(Ibid. 604).

Prin acelașĭ sufix -et, din „galben“ se face „gălbenet = mulțĭ galbenĭ“, bună-óră în balada „Badĭul“:

La negoț negustorim
Și cu el măcelărim,
Gălbenet
Agonisim,
Cu *bănet*
L'îmbogățim...

(Ibid. 589).

v. [2]*Ban.* — *Bănărié.* — *-et.*

Bănèz. — v. *Bană.*

Bănià, s. f.; dignité ou fonction de Ban. Boeria de Ban, veche și cea maĭ mare la Muntenĭ, nouă și printre cele micĭ în Moldova. Pînă pe la 1600, în Țéra-Românéscă numaĭ ceĭ din némul Basarabilor puteaŭ să ajungă la *Bănié*.

Balada „Aga Bălăcénu“:

„Aĭ, Dómne măria ta,
Să-mĭ dăruescĭ *Bănia*
Că o să-mĭ stric năsia“.
Domnul dacă audía,
Bănia că-ĭ juruía;
Atuncĭ căpitan Costin,
Agăĭ Bălăcénu fin,
A luĭ cal că 'ncăleca
Și în óste se ducea...

(Lumina pentru toți, III. 71).

Ion Neculcea, (Letop. II, p. 313): „pre Lupul Bogdan ĭar l'aŭ pus Hatman, pre Maxut vel Postelnic, pre Ilie Cantacuzino vel Spatar, pre Savin Zmucilă vel-Ban; și de atunce se așăză acéstă boĭerie cu temeĭu în Moldova de este așezată la rând, că maĭ înainte vreme, deși era la vre-un Domn, une-orĭ ședea maĭ sus, ĭar alte-orĭ maĭ gĭos: dupre cum le fusăse alte boĭeriĭ, așa ședè și cu *Băniea* la divan; ĭar de aci înainte i s'aŭ așezat rândul după Spatarul cel mare...“

Gheorgachi Logofĕt, Letop. III p. 292: „acéstă boĭerie a *Bănieĭ* în vechile vremĭ n'aŭ fost, și nu de mult s'aŭ adaos și acéstă boĭerie, făcându-i-se și venit un ban de drobul de sare dela ocnă...“

v. [1]*Ban.*

[1]**Bănicà.** — v. [3]*Ban.*

[2]**Bănicà**, s. f.; t. de Botan.: Phyteuma, raiponce. Dr. Brândză (Prodrom.

p. 327) indică patru varietăţĭ din acéstă plantă, dar nu'ĭ dă nicĭ un nume românesc. Termenul *bănică* se găsesce, pare ni-se, numaĭ la d. Damé (Dicţ. fr. I, 118). Ar trebui verificat. Noĭ bănuim că la d. Damé *bănică* este o greşélă în loc de bănişor, după cum în adevĕr se numesce acéstă plantă în unele localităţĭ.

v. [3]*Bănişor.*

Bănicĭóră (plur. *bănicĭóre*), s. f.; petit boisseau. Deminutiv din baniţă. Ţeranul, când rógă pe cine-va să'l împrumute cu o baniţă de mălaĭu saŭ de alt ce-va, nu ḑice nicĭ o dată baniţă, ci *bănicĭóră*: ce mare lucru să 'mĭ facĭ bine cu o *bănicĭóră* saŭ două! In Oltenia, baniţa dela móră se numesce tot-d'a-una la deminutiv *bănicĭóră* (M. Cĭocâlteŭ, Dolj, c. Pleniţa).

v. *Baniţă.*

Bănire. — v. [3-4-5]*Bănesc.*

[1]**Bănişór** (plur. *bănişorĭ*), s. m.; monnaie, argent (avec une nuance de cajolerie). Laurian-Massim: „*Bănişor*, deminutiv din ban, maĭ vîrtos cu înţeles de resfăţare: a strîns băiatul *bănişorĭ*; cine era să'mĭ mănânce *bănişorĭĭ* meĭ!“ *Bănişor* e sinonim cu bănuţ, care însă exprimă o nuanţă maĭ puţin desmierdătóre, saŭ chĭar exclusiv deminutivă.

Fragment biblic din sec. XVII (Cod. Mss. miscell. al Bis. Sf. Nic. din Braşov, p. 271): „diĭn ce vom avé, să dâm şi să'ĭ ajutăm, au *bânişorŭ*, au păĭne, au hăinişoare, au încălţămintŭ, macarŭ unŭ păharŭ de apâ réce...“

Filimon, Cĭocoiĭ vechĭ p. 157: „In sănătatea săracilor ţeranĭ, cărora le dăm fum de ardeĭu şi le punem ferul roşu pe pept, ca să le luâm *bănişorĭĭ* din pungă...“

I. Créngă, Poveştĭ I. p. 49: „Nu te pune în póră, măĭ omule, cu împĕratul ĭaduluĭ, ci maĭ bine ĭea'ţĭ *bănişorĭĭ* şi caută'ţĭ de nevoĭ...“

Jipescu, Opincaru p. 157: „Binili ce'l avem noĭ dĕla stăpânire, să cadă pĕ capu, în casa şi pĕ chĭeptu ălor dĕ ne mănâncă nouo *bănişori*...!“

Balada „Darie“:

Măĭ Darie, puĭu de lotru,
Ce ţiĭ drumul strîmt din codru,
Şi despoĭ pe călĕtorĭ
De-avuţiĭ, de *bănişorĭ*...

(Marian, Bucov. II, 12).

„Plugușor“ din Dobrogea:

Daţi-ne doĭ-treĭ leişorĭ
De *bănişorĭ*,
Că dór nu'ĭ marea
Cu sarea;
Daţi-ne doĭ-treĭ leişorĭ
De *bănişorĭ*,
Să facem un boldişor,
Să 'mboldim cel bouşor...

(Burada, Călĕt. p. 36).

Ca o gradaţiune logică faţă cu sinonimul bănuţ, în balada „Gheorghelaş“:

Toţĭ bănuţiĭ şi-a cărat
Şi la mine ĭ-a 'ngropat:
Cată colo după uşă
C'am un uleĭu cu cenuşă,
Şi ĭea cincĭ sute de leĭ,
C'aŭ fost *bănişorĭĭ* teĭ...

(G. D. T., Poes. pop. 599).

Singularul *bănişor* însemnéză banĭ saŭ avere în locuţiunea adusă de Dr. Polysu: „El are *bănişor* = er hat Geld, er ist reich“.

v. [2]*Ban.* — *Bănuţ.*

[2]**Bănişór** (plur. *bănişorĭ*), s. m.; t. admin.: délégué du Ban de Craĭova pour juger ou exécuter parmi les pay-

sans les choses de peu d'importance. Deminutiv din Ban prin sufixul compus -işor, precum prin sufixul de asemenea deminutival -el eraŭ formaţĭ vechiĭ termenĭ administrativĭ analogĭ: vornicel, spătărel, stolnicel etc., din vornic, spătar, stolnic...

Bănişoriĭ eraŭ dintru'ntâiu numaĭ în Oltenia ca subalternĭ aĭ Banuluĭ; cu timpul însă, deja în secolul XVII, documentele ne arată *bănişorĭ* şi pe aĭurĭ în Ţéra-Românéscă. In crisóvele cele scrise slavonesce eĭ sînt generalmente numiţĭ сѫдци, adecă „judecătorĭ", ceea ce ne dă prima idee despre natura funcţiuniĭ lor.

„In vechime — dice Fotino (*Ἱστ. τ. Δακίας* t. III p. 457) — Banul avea sub dînsul *bănişorĭ*, carĭ judecaŭ diferite certurĭ, adultere şi alte afacerĭ în cele cincĭ judeţe".

Era un fel de judecătorĭ ambulanţĭ, „missi dominici", saŭ maĭ bine „missi discurrentes" din legislaţiunea medievală occidentală (v. Du Cange ad v. Missi).

Acéstă veche instituţiune a fost desfiinţată în secolul trecut de cătră Fanariotul Constantin Mavrocordat, care a concentrat atribuţiunile *bănişorilor* în mânile celor cincĭ ispravnicĭ (Sulzer, Gesch. d. trans. Dac. III, 128; Baur, Mém. sur la Val. p. 51).

Bănişoriĭ nu aveaŭ léfă, ci căpĕtaŭ o plată óre-care proporţională dela ceĭ judecaţĭ de dînşiĭ, ceea ce constituĭa un venit destul de bun. Din acest venit o parte anuală fixă se cuvenĭa Banuluĭ, care astfel primĭa dela toţĭ *bănişoriĭ* împreună suma de 500 leĭ pe an, ceea ce se numĭa venit al bănişorieĭ: „*ἐκ τῆς Μπανισορίας*" (Fotino, III, 458). Desfiinţându-se *bănişoriĭ*, acéstă sumă o plătĭaŭ Banuluĭ ispravniciĭ.

Judeţele din Oltenia fiind cincĭ, urméză că din fie-care judeţ se platĭa Banuluĭ 100 leĭ. Numĕrul satelor celor vechĭ în fie-care judeţ oltén fiind cam de 150—200, eraŭ fórte de ajuns câte ḑece *bănişorĭ* pe judeţ, câte unul adecă la 15—20 sate. Eraŭ dară în Oltenia întrégă plus-minus 50 *bănişorĭ*, fie-care contribuind la bănişoriă cu câte 10 leĭ pe an.

E de prisos a maĭ adăoga că *bănişoriĭ* eraŭ din boierĭ.

Crisov dela Alexandru-vodă Iliaş din 1629 (Cond. Mss. a mănăstiriĭ Govora p. 170, în Arch. Stat. din Buc.): „satul Cerneţul din judeţul Mehedinţi ca să fie volnic cu acéstă carte a domniĭméle să facă sat să fie slobozie să să strângă oameni striini Sârbi şi Arbănaşĭ şi Ungurénĭ şi oamenĭ fără bir şi fără dajde; ĭar de cătră domniĭa mĭa să aĭbă milă şi să fie în pace de bir şi de gălétă şi de făn şi de dijmă de stupĭ şi de gorşteni de oĭ şi de porcĭ şi de miĭare şi de céră şi birul bouluĭ şi al caluluĭ şi de oaĭa séca şi de *bănişoriĭ* din judeţ şi de caĭ de olac şi de toate dăjdili şi mâncăturile câte sânt preste an în ţara domniĭ-méle, pentru că ĭ-am ertat domniĭa mĭa ca să să strângă oamenĭ streinĭ dintr'alte ţărĭ, oamenĭ fără bir şi fără dajde, numaĭ să aĭbă a dare de un om câte 2 galbinĭ într'un an, însă dela sveti Dimitrie 1 galbin şi la sveti Gheorghie 1 galbin, ĭar de alte dăjdĭ să fie de toate în pace cum scrie maĭ sus, drept acéĭa şi voĭ, birarilor, şi voĭ toate slugile domniĭ-méle, orĭ-cariĭ de ce slujbă veţ umbla într'acest judeţ, în vréme ce veţ vedé carté domniĭ méle, ĭar voĭ să căutaţĭ să vă feriţ şi foarte în pace să lăsaţĭ satul Cerneţul..."

Crisov dela Mateĭu Basaraba din 1649 (A. I. R. I, 1 p. 107): „forte să vă feriţ şi în pace să'i lăsaţi [pe călugării din Argeş], să nu mai scorniţ cuvinte ca aceste; şi voi potropopilor, şi voi

bănişorilor, şi voi armăşeilor, şi voi toate slugile dumnie-méle carii veţ fi şi vornicei, încă să aveţ a vă feri de sfânta mănăstire şi de călugări şi de satul mănăstirii...“

Dela acelaşĭ din 1637 (Cond. Mss. a mănăstiriĭ Govora p. 228, în Arch. Stat. din Buc.): „să nu aĭbă nimené trébă să judece satul Glodul, nici cămărăşiĭ dela Ocnele céle marĭ, nicĭ *bănişoriĭ* de judeţ, nicĭ nimené, ci să aĭbă a-ĭ judeca pre dânşiĭ de toate părinte egumenul cu tot soborul, şi cine dintru dânşi va avé vină mare, să aĭbă a'l aduce pre el la domniĭa mé, ĭar alţiĭ întru dânşiĭ să nu între...“

v. [1]*Ban.*

[3]**Bănişòr** (plur. *bănişorĭ*), s. m.; t. de Botan.: raiponce, Phyteuma. Póte să fie şi „Campanula rapunculus“, numită franţusesce de asemenea „raiponce“. Rădĕcinele ambelor acestor plante servesc de o potrivă ca salată. „*Bănişorĭ*, ĭĭ mănâncă ţeraniĭ cu oţet în loc de lăptucĭ“ (D. Basilescu, Prahova, c. Drajna-de-sus; St. Istrătescu, Dîmboviţa, c. Cobia). *Bănişor* e deminutiv din ban „monnaie“, ca şi termenul botanic bănuţeĭ, despre care a se vedé la locul seŭ.

v. [1]*Bănică.* — [1]*Bănuţeĭ.*

Bănişoriă. — v. [2]*Bănişor.*

Băniţare, **Băniţât** — v. *Băniţez.*

Băniţèz (*băniţat*, *băniţare*), vb.; mesurer au boisseau. Costinescu: „A *băniţà*=a măsura grâne cu baniţa“.

v. *Baniţă.*

Bănòs, -ósă, adj.; qui rapporte de l'argent, riche, opulent. Laurian-Massim: „*Bănos*=1°. pentru persóne: plin de banĭ, avut în banĭ: om aşa de *bănos* încât nu'şĭ maĭ numĕră baniĭ, ci şi'ĭ mesóră cu baniţa: 2°. pentru lucrurĭ: care aduce mulţĭ banĭ, mult câştig: moşiă *bănósă*, negoţ *bănos*, măiestrii *bănóse*“.

Balada „Chira“:

Sculurĭ de mătase,
D'ale maĭ *bănóse*,
Fir şi ibrişin,
Postav d'ăl maĭ bun...

(G. D. T., Poes. pop. 649).

Varianta din Dobrogea:

Ghĭuluri de mătasă,
Marfă femeéscă,
Că e maĭ *bănósă*
Şi e maĭ frumósă...

(Burada, Călĕt. 107).

Balada „Darie“:

Nopţĭ şi ḑile 'ntregĭ pândĭam,
Şi pre ceĭ *bănoşĭ* prindeam
Şi de banĭ ĭĭ despoĭam...

(Marian, Bucov. I, 10).

Doină din Ardél:

De mĭ-aş maĭ găsi o fată,
N'aş vré să mor nicĭ o dată;
Şi de n'o fi ea *bănósă*,
Numaĭ să fie frumósă...

(Bibicescu, Poes. pop. 177).

Cântec din Ardél:

Aşa ḑice popa nost
Când móre cel fără rost:
Mergeţĭ tare,
Că banĭ n'are;
Dar când móre vr'un bogat,
Unde'ţĭ cântă trăgănat:
Puneţĭ jos,
Că'ĭ *bănos*!...

(Jarnik-Bărsanu, Trans. 468).

v. [2]*Ban.*

Bănțălèsc. — v. *Băntuesc.*

Băntuèsc *(băntuit, băntuire)*, vb.; vexer, molester matériellement ou moralement.

Este cĭudat că dicționarele românofrancese, explicând pe *bântuesc*, tocmaĭ pe „vexer“ și pe „molester“ le-aŭ uĭtat cu desăvîrșire, traducênd *băntuesc* prin: „occasionner une perte, un dommage, léser, nuire à, offenser, choquer, blesser, attaquer“ (Pontbriant și Damé), din carĭ cele maĭ multe, aprópe tóte, nu se potrivesc de loc cu sensul cuvîntuluĭ nostru.

E puțin exactă chĭar sinonimica din Lexiconul Budan: „*băntuesc*=vatĕm, întărît, tulbur“.

Pe toțĭ însă ĭ-aŭ întrecut Laurian-Massim (Gloss. 58), afirmând că *băntuesc* ar trebui înlocuit prin bat: „orĭcum, e maĭ bine a'l înlătura, precum s'a înlăturat în faptă (?), maĭ ales când, pe lîngă alte multe expresiunĭ, se póte supleni fórte bine și cu batere, de ex.: inimicĭĭ saŭ lotrĭĭ *băntuesc* țéra = bat țéra; pétra a *băntuit* reŭ bucatele = le-a bătut“.

Băntuesc nu este tocmaĭ „faire tort“, după cum îl traduce Cihac (II, 478), căcĭ „a face reŭ cuĭ-va saŭ la ce-va“ póte să fie pe furiș, într'ascuns, pe nesimțite, pe când *băntuesc* exprimă tot-d'a-una o acțiune pe față și cu o violență óre-care, ceea ce corespunde pe deplin cu „vexer“ și „molester“, cu „vexer“ maĭ cu deosebire, întru cât acesta, ca și *băntuesc*, se aplică maĭ în specie la un reŭ pricinuit de către o autoritate, de către cine-va saŭ ce-va maĭ puternic.

Biblia Șerban-vodă, 1688, Deuter. XXIII, 16:

Înpreună cu tine va lăcui întru voi, va lăcui în tot locul unde va plăcé luĭ, să nu'l *băntuești* pre elŭ...	Tecum habitabit, in vos habitabit ubicunque placuerit ei, non tribulabis eum...

Ibid. Tobit, VI, 7:

...inima și ficațiĭ, de va *băntui* pre cine-va drac sau duhŭ viclén, acésté trebue a le afuma înnainté omuluĭ sau a fămeiĭ, și nu să va maĭ *băntui*...	...cor et jecur, si quem turbaverit daemonium vel spiritus malignus, haec oportet suffire coram homine, vel muliere, et non ultra turbabitur...

Ibid. Dan. VI, 18:

...încuè Dumnăzău gurile leilor și n'au *băntuit* pe Daniil...	...concluserat Deus ora leonum, et non affecerant molestia Danielem...

Ibid. Psalm. XXXIV, 13:

Și eu, cândŭ ei mă *bântuĭa*, mă îmbrăcamŭ cu sacŭ...	Ego autem cum mihi molesti essent induebar cilicio...

In Psaltirea Șcheiană circa 1500 și la Coresi 1577 figuréză în acest pasagĭu vechĭul sinonim dodeesc (= paleosl. ДОДѢКИ „molestum fieri“): „E eu cându ei dodeiĭa'mi, învețtia-me în sacu...“

La mitropolitul Dosofteĭu, 1680: „cândŭ eĭ supăra mie, m'am înbrăcat în zăblău“.

Sinonimul dodeesc ne întimpină și la Cantemir, Divanul lumiĭ, 1698 f. 82 b: „acolo rélele chitirĭ sau vrăjmașile ispitirĭ, carile ca demonii sau ca diavolii îĭ *bântuĭa* și'i dodiĭa, nu vor tréce, nice către dânșii vre-o putére vor avé...“

Cu sensul figurat la Cantemir, Chron. I p. 171: „ca un stârv lângă drum mort, carele nările drumeţilor *bântuĭaşte*...“

Frumósă locuţiune proverbială la Ianache Văcărescu, Cron. (Papiŭ, Tesaur II p. 299): „şi nu s'aŭ *bântuit* nicĭ măcar cu un paĭu“.

Zilot, Cron. p. 17: „hoţiĭ Kărgĭalĭĭ, care de multă vreme *bântuĭa* oraşele şi satele din ţéra turcéscă...“

Ibid. p. 41: „eşirea Pazvangiilor din ţéră aŭ fost prin postul Pascelor; apoĭ ĭar aŭ început când şi când a face supĕrărĭ şi a o *bântui*, trecênd, când pe faţă, când printr'ascuns, dincóce pe marginea Dunărĭĭ şi făcênd jafurĭ şi hrăpirĭ...“

C. Negruzzi, Scrisórea VI: „Alexandru cel Bun făcu la 1402 o bisericuţă de lemn în cinstea S. Ioan Teologul, pe lîngă care se adunară câţĭ-va monahĭ; şi pentru adăpostirea lor şi a altor creştinĭ, în timpurile-l celea pe când Moldova se *bănţuĭa* de resbóie şi de rescóle, zidi aprópe de biserică şi un turn de pétră...“

A. Odobescu, Scrierĭ I p. 106: „Mircea fusese aşedat Domn cu sila în ţéră de Pórta turcéscă, şi numaĭ hulă şi ură îşĭ rădicase asupră'şĭ prin năpăstuirile sale; ĭar maĭ ales pe boĭerĭ îĭ *bântuĭa* şi'ĭ muncĭa cu rĕutate, ca dóră să le plătéscă cu amar şi cu chinurĭ omorul tătâni-seŭ Mihnea...“, unde este de observat năpăstuesc ca sinonim cu *bănţuesc*.

I. Créngă, Poveştĭ I p. 306: „După bucluc umbli, peste bucluc aĭ dat, măĭ jupâne Scaraoski. Să te învecĭ tu de altă dată a maĭ *bântui* ómenĭĭ, Sarsailă spurcat ce eştĭ!...“

Basmul „Fata cu pĭeze rele“ (Ispirescu, Legende p. 394): „Se silĭa, bĭetul împĕrat, cu toţĭ ceĭ 12 fiĭ aĭ seĭ, să facă pace, să fie între ómenĭ bună învoire, să oprésc relele ce'l *bântuĭa*, dar géba, pagubele curgeaŭ gârlă...“

In graĭul administrativ de altă dată *bănţuesc* devenise un adevĕrat termen juridic, fórte des în crisóve şi'n zapise.

Crisov dela Simeon-vodă Movilă, 1602 (Doc. Rom. II No. 25, în Arch. Stat. din Buc.): „dereptu acéĭa şi vooa, tuturor slugilor domnii-méle carii veţi înbla preîn mesereri şi slujbele domniiméle, de vréme ce veţi vedé carté domnii-méle, ĭară voi să avăţi a vă feri de acel sat şi de svănta monastire să nu'i *bănţuiţi* de nimic, nice să se plângă calugherii...“

Zapis moldovenesc din 1606 (Cuv. d. bătr. I p. 151): „şi a rămaso acestă săracă Udrisca să n'ou *băntoĭască* (бѣнтоіаскъ) nemene...“

Cartea mitropolituluĭ Luca al Ungrovlachieĭ cătră logofĕtul Hera, 1629 (Doc. Rom. I No. 282, în Arch. Stat. din Buc.): „dumnéta'l *bănţueşti* să'ĭ ĭai acéle moşii dela mâna lui; derept acéĭa 'ţ grăesc vlădiciĭa mé, ca unui boĭarin bun şi înţilept şi bătrân, să socoteşti dumnéta că nu'ţ ĭaste cu cale a'l *bântui*...“

Crisov dela Constantin-vodă Brâncovén din 1707 (Cond. Mss. a episc. Buzeŭ t. I p. 67, în Arch. Stat. din Buc.): „...sfinţiĭ sale părinteluĭ Damaschin episcopul ot Buzău şi altor oamenĭ ce vin să macine la morile sfinţiĭ sale, ca să fie în pace de căpitanul cu toţĭ călăraşiĭ ot Buzău, să nu-ĭ *bănţuĭască* de olăcărĭĭ şi de podvoade, să nu le ĭea caĭ de olac şi carăle de podvoade, ci să'ĭ lase în bună pace...“

Ca termen juridic, *bănţuesc* ne apare la Românĭ deja în crisóvele muntenescĭ cele scrise slavonesce în secolul XV sub forma бантоват.

Crisov dela Dan-vodă din 1430 (A. I. R. I, 1 p. 73): „да ѥ҃ не смѣет

БАНТЎВАТИ НИ СЪДЕЦ НИ ГЛОБНИК НИ КИРЧИ...“

Crisov dela Vlad-vodă din 1490 (A. I. R. I, 1 p. 6): „НИТКО ДА ИХ НЕ СМѢЕТ БАНТОВАТИ“.

In vechiul stil juridic, *băntuesc* e sinonim cu înv ă l u e s c, iar substantivul „băntuélă“, după cum vom vedé la locul seŭ, cu substantivul „val“.

Crisov dela Leon-vodă din 1630 (Cond. Mss. a mănăstirii Nucet f. 33, în Arch. Stat. din Buc.): „și voĭ părcălabiĭ, cariĭ veţĭ fi de acum înainte în orașul domnieĭ mele la Târgoviște, în vreme ce veţĭ vedé acéstă carte de ertăciune a domnieĭ mele, iar voĭ foarte să vă încredinţaţĭ și în pace să lăsaţĭ toate bucatele sfinteĭ mănăstirĭ Nucetul de vamă, orĭ-câte va vinde în târgu, de nimene băntuĭală să n'aĭbă, pentru că singur am ertat domniĭa-mé, precum ĭaste maĭ sus scris; iar cine să va ispiti a *băntui* saŭ a înv ă l u i pre sfânta mănăstire Nucetul de vamă, acela om rău va petrece...“

Alăturea cu *băntuesc (băntuescĭ, băntuesce)* se aude în graĭu o formă scurtată *bântuĭu (bântuĭ, bântue)*, ce-va maĭ energică.

Basmul „Copiiĭ văduvuluĭ“ (Ispirescu, Legende p. 341): „Apoĭ d-ta nu sciĭ că aicĭ în fântână este un balaur mare de șérpe care *bântue* omenirea?...“

Românul *băntuesc*, ca și serbul b a n t o v a t i, vin d'a-dreptul din maghiarul b á n t a n i; e probabil însă că la Ungurĭ cuvîntul este de o proveniență administrativă medio-latină din b a n d i r e „proscribere, multam imponere“ (cfr. Daničić, Rječnik iz starina t. I p. 26).

„Tot din b á n t a n i -- ḑice d. Mândrescu (Elemente ungurescĭ p. 136) — s'a format și b ă n t ă l e s c, verb ce se aude prin Selagiu, întocmaĭ ca confiscăluesc, contrăluesc etc.“

v. *Băntuélă*. — *Dodeesc*. — *Năpăstuesc*. — *Invăluesc*...

Băntuélă (plur. *băntuelĭ*), s. f.; vexation, sous le rapport matériel ou moral; comme terme de théologie: tentation. Sensurile de: „lésion, dommage, nuisance, attaque, insulte, outrage, perte“, pe carĭ le daŭ dicţionarele româno-francese (Pontbriant, Damé), sînt puţin exacte, ca și sinonimica română din Lexiconul Budan: „*Băntuélă* = v ă t ĕ m a r e, î n t ă r î t a r e, i s p i t i r e“.

Accepţiunea cea teologică: *băntuélă* „tentation“, ca sinonim cu ispită, ne apare fórte limpede în Biblia Șerban-vodă din 1688:

Deuter. VII, 19:

Băntuélele céle mari carele au văzut ochiĭ tăĭ...	T e n t a t i o n e s magnas quas viderunt oculi tui...

Job. X, 12:

Și totŭ odată au venitŭ *băntuĭalele* luĭ preste mine...	Unanimiter autem venerunt t e n t a t i o n e s ejus super me...

Luc. XXII, 28:

Iară voi sânteţi carii aţi rămasŭ cu mine întru *bântuélele* méle...	Vos autem estis qui permansistis mecum in t e n t a t i o n i b u s meis ..

Ca termen juridic, în actele administrative *băntuélă* e sinonim cu val.

Crisov dela Radu-vodă Leon din 1665 (A. I. R. I, 1 p. 56): „dă nemic v a l sau *băntuĭală* să n'aĭbă...“

Crisov dela Șerban-vodă din 1684 (Cond. Mss. a episc. Buzeŭ t. III p. 333, în Arch. Stat. din Buc.): „de către domniia mé vor fi aceștĭ oameni în pace și ertaţĭ de bir de ţară, de

miere cu ĉară, de gălétă cu făn, de séma a doao şi a treĭa, de cară de oaste, de zaharéle, de sursat, de birul oştiĭ, de birul lefilor, de birul untuluĭ şi de orănduĭalele şi sataralele ce să pun pă silişte, şi de alte dăjdiĭ şi măncăturĭ căte vor fi peste an în ţara domniĭ méle, de nicĭ unele v a l sau *băntuĭală* să n'aĭbă...“

Una din *băntuelile* cele maĭ obicĭnuite, şi tot-o-dată cele maĭ triste în istoria română, era atuncĭ când boieriĭ vroĭaŭ, prin tot feluriĭ de tertipuriĭ, să robéscă pe ţeraniĭ ceĭ liberĭ, carĭ stăpănĭaŭ de capul lor câte un petec de pământ şi se numĭaŭ cu mândriă j u d e c ĭ saŭ c n e j ĭ, adecă „judices“ şi „principes“. Acest fel de nelegĭuire se ḑicea: *băntuélă* d e r u m â n i ă.

Crisov dela Constantin-vodă Şerban din 1654 (Cond. Mss. a mănăstiriĭ Hurez f. 322, în Arch. Stat. din Buc.): „...alţĭ sătenĭ toţĭ câţĭ sânt şi să vor afla moşténĭ din satul Craĭoviţa şi cu feciorii lor câţĭ Dumnezeŭ le va da, ca să fie j u d e c ĭ de acum înainte, în pace şi slobozĭ de rumânie, eĭ şi feciorii lor şi cu toţĭ moşiĭ lor şi cu tot hotarul de cătră boĭarĭul domnieĭ méle Diĭcul spatar şi de cătră feciorii luĭ şi de cătră toate rudeniile luĭ, de nimené *băntuĭală* d e r u m â n i e să nu aĭbă, nicĭ de el, nicĭ de feciorii luĭ, pentru că acest sat Craĭoviţa ce scrie maĭ sus eĭ aŭ fost c n é j ĭ cu ocinele lor încă maĭ de'nainte vréme...“

Crisovul luĭ Constantin-vodă Brâncovén din 1693 (Cond. Mss. în Arch. Stat. din Buc. p. 18): „nepoţii Neculii Pupăză den sat den Runcn ot sud Gorjiĭ şi cu feĉorii lor ce le va da Dumnezeu, ca să fie în pace şi slobozi de rumânie, ei şi cu toţi feĉorii lor, de cătră Costandin postelnic feĉorul Paraschivei peharnic nepotul Radului Banul Buzescul şi al jupânésii Elincăi Bănésii şi de cătră feĉorii lui şi de cătră toate rudeniile lui şi de cătră tot némul cine s'ar trage den Radul Banul Buzescul, de cătră nimene nici un v a l şi nici o *băntuélă* să n'aibă de r u m â n i e...“

v. *Cnéz.* — [1] *Judec.* — [2] *Rumân.*

Ion Canta, Letop. III p. 185: „Acest Domn [Teodor Calimac] cu chiverniselele dreptăţiĭ sale în treĭ anĭ aŭ purtat poroncile împărăteştĭ, împlinindu-le fără smintélă şi fără nicĭ o *băntuélă* a Porţeĭ, odihnind pre saracĭ cu dreptatea lor şi apărându'ĭ de toate împrotivirile, şi aŭ măntuit ţara de a s u p r e l e l e Lajilor, carĭĭ împresurase ţara...“, unde *„băntuélă* a Porţii“ însemnéză „asupreli din partea Turcilor“.

Zilot, Cron. p. 50: „Ĭa să venim acum ĭarăşĭ a maĭ arăta *bântuéla* săraceĭ ţerĭ ce aŭ cercat despre hoţiĭ Pazvangiĭ...“

Pe lîngă a s u p r é l ă, *băntuélă* e sinonim cu n ă p a s t e şi cu vechĭul d o d e é l ă.

v. *Băntuesc.* — *Asuprélă.* — *Dodeélă.* — *Năpaste.*

Băntuire (plur. *băntuirĭ*), s. f.; l'infin. de b ă n t u e s c pris comme substantif: action de vexer, de molester. A s u p r i r e. Învăluire. N ă p a s t u i r e. D o d e i r e.

Zilot, Cron. p. 80:

Pădurile gemea tot pline de băjânĭĭ,
Prin găurĭ petrecênd, prin găurĭ de jigănĭĭ;
Dar unde s'aŭ simţit de hoţĭ vr'o *bântuire*?
Pĕr din capul cuĭva'şĭ nu aŭ cercat clătire!...

C. Negruzzi, Alexandru Lăpuşnénu, I: „Am auḑit, urmă Alexandru, de *bântuirile* ţereĭ şi am venit s'o măntuĭu...“

A. Odobescu, Scrierĭ t. I p. 441: „El [Constantin Cantacuzino] mijlocise atuncĭ să aşeḑe în scaunul Domnieĭ pe

junele Grigorașcu Ghica, care'ĭ făgădui să'l scutéscă în tótă viéța luĭ de orĭ-ce grijă, de orĭ ce *bântuire...*"

v. *Băntuesc.* — *Băntuélă.*

Băntuit, -ă, adj.: le part. passé de băntuesc *pris comme adjectif*: vexé, molesté. Asuprit. Invăluit. Năpăstuit. Dodeit.

Ianache Văcărescu, Cron. (Papiŭ, Tesaur II p. 277): „Sultan Mustafa, care fu cel maĭ cu multă înțelepcĭune împodobit decât toțĭ împărațiĭ osmanliĭ a acestuĭ strălucit ném, și cel maĭ mare politic între Musulmanĭ, așijderea și cel maĭ *băntuit* de nenorocire..."

I. Créngă, Poveștĭ I p. 183: „pe vremile acele, maĭ tóte țerile erau *bântuite* de resbóie grozave..."

Negativul nebântuit e sinonim cu nesilit.

Crisov dela Constantin Brâncovén din 1695 (Cond. Mss. a mănăstirĭ Hurezu f. 6, în Arch. Stat. din Buc.): „Venit'aŭ la domnĭa mé de a lor bună voe, de nimené nesiliți și nebântuiți..."

v. *Băntuesc.*

Băntuitòr,-óre, subst. et adj.; celui qui vexe, qui moleste. Asupritor, Invăluitor. Năpăstuitor. Dodeitor.

Biblia Șerban-vodă, 1688, Job. XVI, 10:

...scârșni asupra mé dințiĭ, săgețile *băntuitorĭului* lui pre mine căzură...	...fremuit super me dentibus, sagittae piratarum ejus super me decidérunt...

Cantemir, Ist. Ieroglif. (Mss. în Acad. Rom. p. 152): „Ales și maĭ vîrtos, pre uniĭ cariĭ și poruncilor noastre ca nisce obraznicĭ îndrăznesc neascultători, și supușilor noștri *băntuitori*, și publecăĭ răscolitori aĭavĭa s'au văzut și s'au arătat..."

v. *Băntuesc.*

Bântuĭu. — v. *Băntuesc.*

Bănuélă (plur. *bănuele* și *bănueli*), s. f.; soupçon, doute, prévention. Laurian-Massim: „*Bănuélă* = acțiunea saŭ resultatul acțiunĭĭ de a bănui: a întra în *bănuélă* = a începe să prepună; a băga la *bănuélă* = a face să prepună".

Pe când verbul bănuesc exprimă ambele sensurĭ de „soupçonner" și de „prendre en mauvaise part", ceĭ doĭ substantivĭ bănat și *bănuélă* s'aŭ specialisat fie-care în câte un sens diferit, astfel că *bănuélă* însemnéză numaĭ „soupçon", ĭar bănat numaĭ „regret" saŭ „reproche", fără a se confunda vre-o dată. Infinitivul substantivat bănuire, avênd ambele sensurĭ, este sinonim cu bănat și cu *bănuélă* tot-o-dată. Sinonim cu *bănuélă* în specie este prepus.

Pravila Mateĭu Basarabă, 1652, p. 1: „să nu créză lesne și fără de întrebare prepunerile și părăle și *bănuĭalele...*"

Ibid. p. 237: „Cela ce aștéptă să moștenéscă ocinele și avuțiĭa cuĭ-va, acela face prepus și *bănuĭală* cum să fie otrăvit pre acéĭa rudă a luĭ..."

Ibid. p. 523: „Cade-se a ispiti *bănuĭalele* celora ce părăscŭ pre episcopi sau pre clirici..."

Ibid. p. 586: „nevoința lorŭ nu ĭaste altŭ ce-va fără numaĭ ce a face și a lipi cinstiĭ preoțilorŭ *bănuĭale*, batjocuri, spurcăcĭuni și ocărŭ și numaĭ de aduceré netocmiri și valure..."

Ibid. p. 609: „fămeile obrază deîn céle fără *bănuĭală*, adecă mumăni, surori și mătușĭ de tată sau de mumă..."

Ibid. p. 112: „nu o știe adevěratŭ

SEMINARUL DE FILOLOGIE ROMANICĂ BIBLIOTECA BUCUREȘTI

că curvéşte, ce numaĭ ce are aşa oarece *bănuĭală*...“

In Pravila luĭ Vasile Lupul, 1646, în loc de *bănuélă* se întrebuinţéză pretutindenea sinonimul prepus, de exemplu f. 35:

„Un omŭ de va fi săracŭ, şi va încépe a cheltui bani mulţi, face prepusŭ cumŭ să fie furatŭ...“

„Cela ce va avĭa în casa sa cinii bune ca acélĭa de furtuşagŭ, face prepusŭ şi acesta cum să fie elŭ furatŭ...“

„Cela ce-are putĭa face unŭ furtuşagŭ ce va să să facă să'l smintéscă să nu să facă, ĭară elu 'l lasă de să face, acesta face prepusŭ cum să fie cu ştirĭa lui acel furtuşagŭ...“

„Acéste prepusuri nu sămtŭ nice de o trébă gĭudeţului, mai vărtos cándŭ vor fi înprotiva vre-unui om bunŭ şi vestitŭ de lucrure bune...“

Locuţiunĭ:

a avé *bănuélă* = „soupçonner“;

a da *bănuélă* } = prêter aux
a da loc de *bănuélă* } soupçons“;

om de *bănuélă* = „soupçonnable, sujet à caution“;

a întra în *bănuélă* = „être pris de soupçons“;

a scóte din *bănuélă* = „écarter les soupçons“...

Radu Popescu, Cron. (Magaz. ist. IV p. 147): „A pomeni toate bunătăţile pre deplin căte avea Domnul, nu mă lasă obiceĭul istorieĭ, pentru ca să nu daŭ *bănuĭală* de colachie, care rumâneşte se chiamă ciocoĭnicie...“

Crisov dela Mihaĭu Racoviţă din 1742 (Cond. Mss. a mănăstirĭi Vieroş No. I p. 77, în Arch. Stat. din Buc.): „Dar Necolae polcovnicul încă au mai răspuns cumcă are *bănuĭală* că, fiind la o vréme toate scrisorile caseĭ socrusău la sfânta mănăstire, să nu să fie luat cărţile luĭ de acéstă moşie de către călugărĭ; care domnĭa-mé, pentru *bănuéla* luĭ ce are asupra călugărilor, aşa am hotărât...“

Legĭuire Caragea, 1818, p. 57: „de ĭaste om de *bănuĭală*, sau risipitorĭu, sau de vieţuire urâtă, sau alt felĭu încât şi cu chizăşie să nu fie vrédnic...“

I. Văcărescu p. 333:

Zioa de astăzĭ ţĭ-a fost fatală:
Ce'ţĭ făcŭ soarta, n'aĭ *bănuélă*!..

A. Pann, Erotocrit, II p. 42:

Văzând că soţul eĭ foarte pironiţĭ ochi 'şĭ [ţinea
Şi cu luare aminte pe păstorĭţa privĭa,
A întrat în *bănuĭală* că are amor cu ea...

A. Odobescu, Scrierĭ t. I p. 170: „Un neîncetat susur de taĭnică trădare îĭ şoptĭa la auz; mintea'ĭ se muncĭa cu tot felul de *bănuelĭ*...“

I. Créngă, Poveştĭ I p. 4: „Şi bărbatu-mieŭ, Dumneḑeŭ să'l ĭerte! nu s'a putut plânge că l'am înşelat saŭ ĭ-am risipit casa, deşi câte o dată eraŭ *bănuĭele*...“

Basmul „Voĭnicul cel fără tată“ (Ispirescu, Legende p 127): „Zîmbi Ḑina când auḑi şi vĕḑu urcĭórele ce'ĭ dase Smeul. Nu ḑise însă nimic care să 'ĭ dea vr'o *bănuélă*...“

„Poveste ţerănéscă“ (ibid. p. 257): „Ca să te credem că tu aĭ făcut o aşa vitejiă, arată-ne vr'un semn, care să ne scótă din *bănuélă*...“

Balada „Ilinuţa Sandului“:

Ci tu, soro, să'mĭ aşternĭ
Lîngă tine la picĭóre
In ĭatacu'ţĭ de culcare,
Că'ĭ ĭatacul de ferélă,
Adăpost la *bănuélă*...

(G. D. T., Poes. pop. 642).

Balada „Tudorel“:

Tu ibovnic ţi-aĭ găsit
Şi cu el te-aĭ îndrăgit;
Dar lasă c'aĭ nemerit!
O să te puĭu la 'ncercare
Să mĕ scoţĭ din *bănuélă*...

(Ibid. 674).

Proverb: „Nu se póte

Mórte fără *bănuélă*
Şi nuntă fără căélă".

(A. Pann, II, 113).

Altul:

Fiĭ la orĭ-ce în ferélă,
Nu da loc de *bănuélă*...

(Ibid. I, 168).

v. [1]*Bănat.* — [1]*Bănuesc.* — *Bănuire.* — *Prepus...*

Bănuèlnic. — v. *Bănuicĭos.*

[1]**Bănuèsc** (*bănuit, bănuire*), vb.; 1°. soupçonner, supposer, se douter; 2°. prendre en mauvaise part, reprocher, regretter, se repentir. La Laurian-Massim se găsesce numaĭ primul sens, deşi sub-împărţit în douĕ, fără ca acéstă bifurcaţiune să fie tocmaĭ de trebuinţă: „*Bănuesc* = 1°. a prepune, a presupune, a'şĭ imagina, a crede: îmĭ *bănuesc* pe cine-va = cred că el a făcut saŭ comis ce-va; pe tine îmĭ *bănuesc* că mĭ-aĭ furat caiĭ; neavênd un césornic, îmĭ *bănuĭam* că e fórte târdiŭ; — 2°. a suspecta, a teme: nu e bine să'ţĭ *bănuescĭ* fără cuvînt muĭerea; cel cuĭ s'a furat ce-va, *bănuesce* tótă lumea..." In Lexiconul Budan, din contra, ne întîmpină numaĭ sensul al doilea: „*Bănuesc* saŭ îmĭ *bănuesc* = îmĭ pare reŭ, doleo, me poenitet". Luându-se, pe semne, după Lexiconul Budan, d. Damé (I, 118) se înşélă când afirmă că sensul al doilea „regretter, se repentir" este propriŭ Transilvanieĭ, ca şi când ar fi necunoscut pe aĭurĭ, pe când de fapt în România Dunăréná ambele sensurĭ sînt de o potrivă respândite în graĭu şi 'n texturĭ. Adevĕrul este că Româniĭ trans-carpatinĭ nu cunosc primul sens, pe care nu'l are nicĭ prototipul cel unguresc al cuvîntuluĭ.

1°. *Bănuesc* = „soupçonner".

La Laurian-Massim aprópe tóte exemplele, cu o singură excepţiune, ni se presintă construite reflexiv: îmĭ *bănuesc*, ceea-ce este fórte exagerat, usul cel obicĭnuit fiind numaĭ *bănuesc.*

Pravila Mateĭu Basarabă, 1652, p. 252: „Cine se va vădi întru curvie, măcarŭ de nu va eşi de faţă, acela nu poate să o ĭa muĭare, că l'aŭ *bănuitŭ* oameniĭ că au înblat cu dinsa, ca să nu se adeveréze bănuĭala..."

Zapis din 1745 (Cond. Mss. a episc. Buzeŭ t. II p. 97, în Arch. Stat. din Buc.): „*bănuind* noĭ cumcă ne-ar fi maĭ rămas şi nouo moşie nevândută de părinţiĭ noştriĭ într'acest hotar al Părscovuluĭ, alunecându-ne după niste terfeloage de scrisorĭ vechĭ, ne-am sculat cu toţiĭ de am dat mare jalobă..."

I. Văcărescu, p. 352:

Moşnegiĭ cum mĭ-a 'mpărtăşit
Ascunsa lor ştiinţă,
Din număr eŭ am *bănuit*
A lelelor fiinţă...

A. Pann, Erotocrit II p. 43:

Decĭ dorind să'şĭ vază soţul ce pasurĭ va [apuca
Şi ce urmare va face, din somn când să [va scula,
A mers într'un loc d'oparte şĭn nisce frunze [s'a pus,
Fără să o scie altul unde şi'n ce loc s'a dus.
Şi de multă nerăbdare inima eĭ se bătea,
Până să se 'ncredinţeze despre care *bănuĭa*...

Gr. Alexandrescu, „Încă o ḑi“:

Apoĭ dac'al teŭ suflet l'am *bănuit* vr'o dată,
Dacă nemulţumirea 'mĭ adesea te-a mâhnit,
E vremea de iertare; vecia ne'mpăcată
Mĕ chĭamă: cerul ĭértă acelor ce-aŭ ĭubit...

Delavrancea, Paraziţiĭ p. 210: „înainte de a'ĭ auḑi bine, le *bănuĭam* şóptele...“

Basmul „Lucéfĕrul de ḑioa“ (Ispirescu, Legende p. 385): „Busuĭoc, *bănuind* pe Siminoc că s'o fi îndrăgostit cu femeea luĭ, nu voi să'l créḑă când acesta ĭĭ mărturisi adevĕrul...“

Satira poporană „Cucul“:

Cóse 'n pat, cóse 'n gherghef,
Dar de cusut n'are chef,
Ci'mĭ ese-afară pe prag
Să véḑă pe cin' ĭ-e drag.
Dac'o 'ntrebĭ, dac'o cârtescĭ,
Ea ḑice c'o *bănuescĭ*,
Cu belea te pomenescĭ:
Tacĭ, bărbate
Fermecate,
Nu le băga 'n samă tóte...

(G. D. T., Poes. pop. 345).

Cu sensul „soupçonner“, construcţiunea „a'şĭ *bănui* pe cine-va“ este rară şi e maĭ mult posesivă decât reflexivă: „soupçonner quelqu'un des siens“.

Radu Popescu, Cron. (Magaz. ist. IV p. 33): „nu socotĭa că aŭ venit bătaĭa luĭ Dumnezeŭ de le plăteşte după faptele lor, ci şĭ-aŭ *bănuit* pre o sor a mâne-sĭĭ, mătuşa Doamnĭĭ, anume Olimbiada, călugăriţă de mulţĭ anĭ, că ea ar fi făcut fermece...“

Dionisie Eclesiarhul, Cron. (Papiŭ, Tesaur II p. 178): „s'aŭ întors Turcĭĭ înapoĭ la oraş, şi *bănuindu*'şĭ pe boĭerĭ că eĭ aŭ pricinuit spaĭma lor, aŭ chemat pe toţĭ boierĭĭ şi ĭ-aŭ jurat să ţie credinţa cu eĭ...“

Construcţiunea cu dativul în loc de acusativ póte să aĭbă în aparenţă sensul de „soupçonner“, în realitate însă însemnéză tot-d'a-una „prendre en mauvaise part“, ca la Conachi, bună-óră, p. 224:

Mĕ laud de frumuseţe, dar nu poţĭ să'mĭ [*bănuescĭ*,
Căcĭ le trag chiar dela tine, căcĭ tu mĕ [împodobeştĭ...

II. *Bănuesc* „prendre en mauvaise part“.

Biblia Şerban-vodă, 1688, Luc. XIII, 14:

...maĭ marele sinagoguluĭ, *bănuind* căci o vindecă sâmbăta Isus, zicĭa...

...archisynagogus, indignans quia sabbato curasset Jesus, dicebat...

în contextul grecesc: *ἀγαναχτῶν*.

Tot aşa în Noul Testament dela Bĕlgrad din 1648.

In Biblia luĭ Bobb, 1795: „*mănĭindu*-să căcĭ o vindecasă Isus sâmbăta...“

Biblia Şerban-vodă, *Regn. I*, XVIII, 9:

Şi era Saulŭ *bănuindŭ* pre Davidŭ den zioa aceĭa şi înnainte...

Et erat Saul invidens David ab illa die et deinceps...

în contextul grecesc: *ὑποβλεπόμενος*.

Mitropolitul Dosofteĭu, Paremiar 1683, Dec. 17, f. 24 (Daniel, XII, 27):

Şi déca audzârâ Vavilonĭanĭĭ, *bănuirâ* foarte şi să pornirâ asupra împăratuluĭ...

...ut audierunt Babylonii, indignati sunt vehementer et congregati adversus regem...

Acelaşĭ, Synaxar 1683, Oct. 20, f. 75 a: „nu divi, frate, nice *bănui*; ğudeţulŭ luĭ Dumnedzău ĭaste direptŭ, č'aĭ poftitŭ aĭ dobânditŭ...“

Ibid. Oct. 9, f. 56 a: „Ce ţi-ĭ, nevastă? a ce nu laş să odihnéscă carĭĭ

sântŭ aicĭa? — ĭară ĭa răspunsâ și dzâsâ: nu *bănui* dumnéta asupra șĭarbeĭ tale, că mare doru-mi'ĭ, c'am avutŭ numaĭ doĭ cuconĭ și ĭ-am îngropat astădz preamândoĭ..."

Ibid. Oct. 29, f. 94 a: „cu minunĭ și cu miracurĭ ĭ-au făcutu-ĭ fiĭ luminiĭ, pentr'acĭaĭa *bănuindŭ* Jidoviĭ și neputând răbda îndrăzneriĭa luĭ, cu grabnică și fără vĭaste moarte l'au umorâtŭ..."

Ion Neculce, Letop. II p. 371: „oblicind Împăratul pentru Șeremet că'ĭ este jale de fecĭor, tare ĭ-aŭ *bănuit* și l'aŭ mustrat..."

Ibid. p. 405: „Atunce și Grigori Vodă, după ce aŭ venit la Iașĭ din oaste, trimis'aŭ arzŭ de jalobă la Împărăție pentru stricăcĭunea ce aŭ făcut Tătariĭ țăriĭ și pentru boĭeriĭ pribegĭ, ce sânt rude luĭ Mihaĭ Vodă, cum aŭ făcut atâte amestecăturĭ la Tătarĭ, fiind și cu îndemnarea luĭ Mihaĭ Vodă de s'aŭ făcut aceste. Decĭ Poarta aŭ *bănuit* tare luĭ Mihaĭ Vodă..."

I. Créngă, Poveștĭ I p. 6: „Și dacă Enachi se punea pe gene'ĭ, ea îndată lua apă rece și'și spĕla fața, ca nu cum-va s'o vadă neadormita sócră și să'ĭ *bănuéscă*..."

Ibid. p. 107: „epele eraŭ ale luĭ, și când le grijĭa, grijite eraŭ, ĭară când nu, — n'avea cine să'ĭ *bănuéscă*..."

Ibid. p. 223: „așa a trebuit să se întâmple și n'aĭ cuĭ *bănui*, pentru că nu'ĭ după cum gândesce omul, ci'ĭ după cum vrea Domnul...

Ibid. I p. 154: „Stăpâne, să nu *bănuescĭ*, da am să dic și eŭ o vorbă: de ce nu te însorĭ?..."

Ib. p. 190: „Luminate crăișor, să nu *bănuescĭ*, dar nu te ĭuți așa de tare, că nu scĭĭ de unde 'ți póte veni agĭutor..."

In ultimele doue pasage, este de observat restrictivul da saŭ dar în legătură cu „să nu *bănuescĭ*". Tot așa în următórele doue texturĭ:

Doĭnă din Ardél:

Frunză verde-acuma cresce,
Iubesce, mândră, ĭubesce,
Da ĭea sama ce ĭubescĭ,
Nu cum-va să *bănuescĭ*:
Să nu ĭubescĭ o nălucă,
S'o ĭubescĭ și să se ducă...

(Jarnik-Bărsanu, Trans. 251).

Alta:

De lacrămĭ nu'mĭ *bănuesc*,
Da'mĭ *bănuesc* de obraz,
Că'ĭ de tînĕr cu năcaz...

(Tribuna din Sibiŭ VI, p, 149).

Doĭnă din Moldova:

Cucul ḑice, mĭerla ḑice:
„Nu'ți bé banĭĭ, măĭ voĭnice!.."
Cucule, jivină rea,
Nu purta de grija mea!
Mĭerlușcă, pasere sură,
Nu'mĭ tot *bănui* din gură...

(Alex., Poes. pop. 2. 298).

Invitare la nuntă:

Pîn' la pământ m'oĭu pleca
Și tot voue m'oĭu ruga
Să veniți
De bine-voitĭ,
Insă să nu *bănuiți*!...

(Albina Carpaților 1879, p. 300).

Bănuesc „prendre en mauvaise part" se construesce fórte des cu reflexivul dativ: îmĭ *bănuesc*.

La Românĭĭ din Biharia: „îmĭ *bănuesc* = îmĭ pare reŭ" (Conv. lit. 1887 p. 1005).

Psaltirea din Bĕlgrad, 1651, f. 92 a, resumatul psalmuluĭ L: „că'ș cunoaște păcatele și'ș *bănuĭaște* de ĭale..."

Mitropolitul Dosofteĭu, Synaxar 1683, Dec. 10, f. 209 a: „prosticĭa mâncare acĭa ce mânca era plină de țânțari, a-

cĭasta o răbdâ treĭ aĭ încheĭaţ, şi nemică n'au suspinatŭ nice ş'au *bănuitŭ*...“

Ibid. f. 210 b: „dodeit nu o datâ sau de daori, ce 11 aĭ încheĭaţŭ, şi nu ş'au *bănuit*...“

Ibid. Oct. 26, f. 88 b: „acĭastĭa de vom dzâce cătră 'mpăratulŭ, ne tĭamemŭ să nu'ş *bănuĭascâ* p r e svinţia ta...“

Acelaşĭ, Psaltirea 1673 (ed. Bianu p. 276):

Dumnedzăŭ stătu 'n zborŭ mare
De Dumnedzăĭ, de domnĭ tare,
De'ĭ mustrâ pentru ğudĭaţe,
*Bănuindu'*şĭ schimbînd fĭaţe,
Şi le grăĭaşte cu scrăbâ...

Ioan Canta, Letop. III p. 154: „...să le dee [boierilor pribegĭ] gĭupănesele şi toată averea, cu laude despre Adăl-Ghereĭ Sultan, că de nu le va da Grigorie Vodă gĭupănesele, apoĭ să nu'şĭ *bănuéscă*...“

Doĭnă din Ardél:

Busuĭoc cu fóĭa verde
Drăguţul cu alta'mĭ şede!
Şéḑă şi prubuluéscă,
Numaĭ să nu'şĭ *bănuéscă*
Nicĭ picĭorul n'oĭu întinde
Şi treĭ-patru m'or cuprinde,
Nicĭ afară n'oĭu eşi
Şi—ḑeŭ—altul mĭ-oĭu găsi...

(Jarnik-Bărsanu. Trans. 248).

Alta:

Auḑit'am auḑit
Că mândra s'a logodit;
Las'o să se logodéscă,
Numaĭ să nu'şĭ *bănuéscă*...

(Bibicescu, Trans. p. 391).

Alta:

Măgeran cu fir ciuntat,
Vĕd bade că m'aĭ lăsat;
Măgeran verde domnesc,
Lasă-mĕ — nu'mĭ *bănuesc*...

(Familia din Pesta 1884 p. 240).

Ca ceĭ maĭ mulţĭ verbĭ cu sufixele -ă e s c şi -u e s c, *bănuesc* are o formă poporană scurtată maĭ energică: *bânuĭu*.

Jipescu, Opincaru p. 61: „Pĕ chip îţĭ jócă mereŭ suferinţili şi grijili, ca flăcăraea unde se *bănuĭe* de comóră...“

Ibid. p. 156: „Mĕ bate gându să *bănuĭu* că ne'nşală ca pĕ copiĭ şi ne papă bani...“

v. *Bănuélă*.

²·Bănuèsc *(bănuit, bănuire)*, vb.; traiter avec quelqu'un une affaire, administrer ou gérer.

În Dicţionarul Mss. bănăţén circa 1670 (Col. l. Tr. 1883 p. 427) ne întimpină:

„Benuiesk = Doleo.

„*Bĕnuiesk*=Ago cum aliquo. Tracto. Curam gero“.

Este greŭ a admite identitatea de origine a ambelor cuvinte. Primul este verbul cel obicĭnuit *bănuesc* „regretter“ din maghiarul b á n n i. Al doilea se deosebesce cu desăvîrşire prin sens, apropiându-se maĭ mult de b a n „monnaie“, cu care lesne îl unesce asociaţiunea de ideĭ: a da şi a lua banĭ, a se îndeletnici cu treburĭ bănescĭ, a face socotelĭ.

v. ²·*Ban*.

Bănuicĭòs, -ósă, adj.; 1°. soupçonneux; 2°. suspect, sujet à caution. Laurian-Massim: „*Bănuicĭos*=1°. aplecat a bănui; 2°. supus la bănuire“. Costinescu are forma: „*Bănuincĭos*= b ă n u e l n i c, care bănuesce lesne, care se îndoesce despre ce-va, despre cineva“, — printr'o falsă analogiă cu „putincĭos“, care derivă din „puţinţă“, pe când corespunḑĕtorul „bănuinţă“ nu există. Numaĭ prin sensul „soupçonneux“ *bănuicĭos* e sinonim cu b ă n u i t o r, dar prin ambele sensurĭ cu b ă n u e l n i c.

v. *Bănuesc.*

Bănuincìos. — v. *Bănuicĭos.*

Bănuire (plur. *bănuirĭ*), s. f.; l'infin. de bănuesc pris comme substantif: 1°. action de soupçonner; 2°. action de regretter, de prendre en mauvaise part. Peste Carpaţĭ circuléză numaĭ sensul al doilea. Lexicon Budan: „*Bănuire* = dolor, poenitudo".

Colindă din Bucovina:

Când îşĭ aducea a-minte
De traĭul de maĭ 'nainte,
Plângea tot cu tănguire
Şi cu mare *bănuire*
De muĭa chiar petrile
Vĕrsându'şĭ lacrimile...

(Sbiera, Colinde p. 56).

v. *Bănuesc.* — *Bănuélă.*

Bănuit, -ă; le part. passé de bănuesc pris comme adjectif; 1°. soupçonné; 2°. mécontent.

Cu primul sens:

Zilot, Stihurĭ (Tocilescu, Revista, V p. 345:

Că mulţĭ ziceam: Manul Grecul, ba şi un-
[chĭu luĭ Ipsilant,
Bănuit la Turcĭ urméză, decĭ nu scapă de
[gelat...

A. Odobescu, Scrierĭ I p. 103: „Acele strigăte, repeţite de miĭ de glasurĭ, pornirĕ glótă cu volburĕ după piaţă şi toţĭ se răpeḑirĕ la locaşele *bănuiţilor* omorîtorĭ..."

Cu sensul al doilea:

Doĭnă din Bucovina:

Nu fi, bade, cu bănat
Că ţĭ-a fost plugul stricat!
Nu fi, bade, *bănuit*
Că ţĭ-e plugul hârbuit!
Nu sciŭ plugu'ĭ hârbuit,
Orĭ de cap eştĭ ameţit?
Da de te ţiĭ *bănuit*
Că ţĭ-e plugul hârbuit,
Să viĭ joĭ
Pîn' la noĭ...

(Marian, Bucov. II, 43).

v. *Bănuesc.*

Bănuitòr, -óre, adj; soupçonneux, ombrageux, jaloux. Laurian-Massim: „*Bănuitor* = care bânuesce, care e aplecat a bănui".

A. Pann, Moş-Albu I p. 9:

De-o fi, ziceam în sine'mĭ, vr'un om *bă-*
[*nuitor*
Şi cu arţag la beţiă, bătăios, gâlcevitor,
Cum va vedé pe mine la mĭez-de-noapte
[şezând
Cu nevasta luĭ în casă, te miriĭ ce ĭ-o da
[prin gând...

A. Odobescu, Scrierĭ I p. 138: „Grecul *bănuitor* şi întărîtat smulse pe bĭéta Ancuţă din zadarnicele îngrijirĭ ale jupâniţelor curtence..."

Balada „Cucul şi turturica":

Pentru dumnéta
Eŭ n'aş ḑice ba,
Dar ḑic şi ḑic ba
Pentru maĭca ta,
Că'ĭ *bănuitóre*
Şi fermecătóre:
Ea 'mĭ va bănui
De te-oĭu pré ĭubi...

Doĭnă din Ardél:

Duce-m'aş în lume, duce,
Dragostea éră m'aduce;
Duce-m'aş departe 'n ţéră,
Dragostea mĕ'ntórnă éră.
Dragoste *bănuitóre*,
Rea copilă eştĭ sub sóre,
Că orĭ-unde-a merge voĭ,
Tu mĕ'ntornĭ ér înapoĭ!...

(Familia din Pesta 1885 p. 91).

v. *Bănuesc.* — *Bănuicĭos.*

Bănulèscĭ, s. m. pl.; t. de Géogr.: ancien nom d'un village en Valachie. Astăḑĭ, judecând după dicţionarul luĭ Frunḑescu, nicĭ o localitate în România nu se numesce *Bănulescĭ*, pluralul topic dela patronimicul Bănulescu, derivat el însuşĭ din numele personal Ban, articulat Banul. Ce s'a făcut dară cu vechĭul sat *Bănulescĭ* din judeţul Buzeŭ, des în actele din epoca luĭ Mateĭu Basaraba şi unde pe atuncĭ se întrebuinţă nu o dată acel nume personal Ban?

Crisov din 1649 (Cond. Mss. a episc. Buz. t. I f. 171): „...şi ĭar [au cumpărat] dela Cărnilég 1 loc din *Bănuleşti* drept 100 aspri gata, şi ĭar au cumpărat Nan dela Stănae fata Voiniĭ un loc la faţa Banuluĭ drept 140 aspri .."

Alt crisov din acelaşĭ an (ibid. f. 189 b): „şi au fost mărturiĭ la acéste cumpărătorĭ anume de acolo din sat [*Bănuleşti*] Stancĭul şi Fătul şi Moş şi Vlădan şi Mihaĭ şi Cărstiĭan şi Stroe şi Crăcĭun şi Drăguş şi Stoica şi Banul..."

In secolul trecut *Bănulescĭi* s'aŭ prefăcut în Bălunescĭ, bună-óră într'un zapis din 1780 (ibid. f. 389): „Înainté noastră avuse judecată egumenul Samoilă ot schit Alunişul cu Vasile ot Bălunești sin Moisică pentru moşiĭa dela Bălunești..."

Tot aşa găsim Bălunescĭ în repertoriul topografic al luĭ Fotino (*Ἱστ. τ. Δακίας* t. III p. 199): „*Μπελουνέστι*".

In fine, în ḑilele nóstre *Bănulescĭi* prin Bălunescĭ s'aŭ metamorfosat în Bălănescĭ, ca şi când ar deriva din Bălan, uĭtându-se cu totul orĭ-ce tradiţiune a vechĭuluĭ nume. Este un mare sat moşnenesc, despre care d. B. Iorgulescu (Dicţ. geogr. Buz. p. 28) ne spune „In timp de invasiunĭ teritoriul acesteĭ comune, maĭ cu samă valea Băjenarilor şi Vîrful-stăneĭ, aŭ servit multora ca un sigur asil. Numele pare a fi luat dela un Bălănescu, căcĭ ne întimpină des numirile: Nucul Bălănesculuĭ, Tufele Bălănesculuĭ etc."

Am adus într'adins acest specimen despre moduĭ cum póte să dispară un vechĭu nume topic, nu printr'o schimbare propriŭ ḑisă, ci printr'o treptată sărire saŭ înlocuire a câte un sunet, pînă ce te pomenescĭ la urma urmelor cu un nume radicalmente diferit, care póte să dea nascere chĭar la o nouă legendă locală.

v. [3]*Ban.*

Bănulèscu. — v. *Bănulescĭ.*

Bănuț (plur. *bănuţĭ*), s. m.; petite monnaie. Laurian-Massim: „*Bănuţ* = deminutiv din ban, ban micuţ: *bănuţĭ* de argint, de aramă, de aur etc." *Sinonim cu bănişor.*

A. Pann, Povestea vorbeĭ III p. 75:

Că stăpânul caseĭ un *bănuţ* pĭerduse
Şi slugile toate era de el puse:
Unĭĭ aşternutul scutura din case,
Alţiĭ cernea praful care'l măturase...

Delavrancea, Vis şi viéţă p. 95: „Scóse punga; se uĭtă în ea; dar ce să véḑă? In loc de dimon, *bănuţĭ* de aur ce luminaŭ ca jerateculŭ..."

Ibid. p. 108: „Trânti căcĭula, aruncă zăbunul, scóse punga din sîn, o lărgi la gură şo puse pe tarabă. *Bănuţiĭ* de aur sclipĭaŭ par'c'ar fi fost viĭ..."

Balada „Gheorghelaş":

Şi câţĭ anĭ l'am tot slujit,
Bănuţĭ mĭ-am agonisit,
Avere mĭ-am întocmit...

(G. D. T., Poes. pop. 595).

Doĭnă din Bucovina:

Frunză verde de-un *bănuț*,
Ce mĭ-e mie de-un drăguț!
Din cap când voiu clătina,
Șepte-opt mĭ-oĭu căpăta...

(Marian, Bucov. II, 155).

„Ursita saŭ ursitórea hotărésce sórta fie-căruĭ copil în cele treĭ ḑile dela nascere. Pentru aceea în nóptea a treĭa pune móșa în mijlocul caseĭ, lîngă femeea ce a născut, o mésă rotundă, pe ea așterne o pânză curată, pe pânză o azimă de pâine unsă cu miere de stup și d'asupra treĭ *bănuțĭ* în treĭ părțĭ înfipțĭ în azimă; maĭ pune pe mésă un păhar cu apă, puțină metasă, un fir de busuĭoc, o pereche de bete și o bucată de pânză nouă...“ (R. Michailénu, Mehedinți, c. Vînju-mare).

v. [2]*Ban.* — [1]*Bănișor.*

[2]**Bănùț** (plur. *bănuțĭ*), s. m.; t. de Zool.: germe de l'oeuf. Metaforă din *bănuț „petite monnaie“*.

S. F. Marian, Ornit. II p. 256: „...când e să punĭ óuele sub cloșcă, atunci maĭ întâĭu le cércă în zarea lumineĭ spre a vedé, carĭ sînt bune de pus și carĭ nu. Cele ce aŭ *bănuț* în partea rotundă și nu sînt cĭuruite, acelea sînt bune...“

v. [1]*Bănuț.*

Bănuțél. — v. *Bănuțĭ.* — *Bănuțeĭ.*

Bănùțĭ saŭ **bănuțeĭ**, s. m. pl.; t. de Botan.: 1°. Bellis perennis, paquerette; 2°. Buxus, buis. „Bellis perennis = frușiță, *bănuțeĭ*, năstureĭ, flóre-frumósă“ (Barcianu, Nomenclatura plantelor p. 9); și tot acolo (p. 10): „Buxus sempervirens = *bănuțeĭ*, merișor, cimișir“. Lexicon Budan: „*Bănuțĭ* saŭ *bănuțeĭ* = buxus semper virens“.

Laurian-Massim: „*Bănuțĭ*, o plantă ce stă tot-d'a-una verde, merișor, din causa formeĭ frunḑelor planteĭ, carĭ sînt mărunțele și rotungĭóre ca nesce banĭ mititeĭ. *Bănuțeĭ*, cu aceĭașĭ însemnare ca și *bănuțĭ*, plural din bănuțel, care, ca deminutiv din deminutivul bănuț, exprimă și maĭ bine una din calitățile planteĭ, adecă micimea și rotunḑimea frunḑelor eĭ“.

Doĭnă din Ardél:

Frunză verde ș'un *bănuț*,
Aséră mĭ-am prins drăguț;
Dar l'am prins într'o cercare,
Să vedem ce fire are...

(Jarnik-Bărsanu, Trans. 66).

Alta:

Frunză verde ș'un *bănuț*,
Nu stă lumea 'ntr'un drăguț...
Ba stă, ḑeŭ, dacă'ĭ mândruț!
Frunză verde ș'o frăguță,
Nu stă lumea 'ntr'o drăguță...
Ba stă, ḑeŭ, dacă'ĭ mândruță!...

(Ibid. 405)

Alta:

Frunză verde treĭ pătace,
Ḑis'a mândra că mĭ-a face
O pénă de *bănuțeĭ*
Frumósă ca ochiĭ eĭ.
Frunză verde de gutue,
Eŭ am ḑis că nu'mĭ trebue
Făr' pénă de măderan,
Să ne maĭ ĭubim un an...

(Ibid. 43).

v [1]*Bănuț.* — [2]*Bănuțeĭ.*

[1]**Bănuțeĭ.** — v. *Bănuțĭ.*

[2]**Bănuțeĭ**, s. m. pl.; t. culin.: sorte de pâte. Un fel de tocmacĭ saŭ tăieteĭ. Mâncare țerănéscă în Bănat: „*Bănuțeĭ*, un aluat tăiat mărunt în quadrat, se fierbe în zamă de carne de vită“ (M. Juĭcă, Grădiștea-mică).

v. [1]*Bănuț.*

[1]**băr**, élément léxique constitutif

du mot desbâr. În limba română sînt mai mulți verbi, compuși din prefixul romanic negativ dis- și din câte o tulpină despărută din graiu. Așa sînt bună-óră:

desgurdesc=dis-gurd-;
desmierd=dis-merd-;
des-*bâr*...

In desgurdesc tulpina este învederat latinul gurdus „prost, greoiu“, de unde spaniolul gordo „gros, épais, imbécile“ și francesul gourd „perclus par le froid“. Românul desgurdesc corespunde perfect francesului dégourdir „redonner du mouvement à ce qui était engourdi“ (Littré).

In desmierd, pe care Cihac (II, 495), printr'un adevărat saltum mortale etimologic, îl trage din maghiarul gyönyöritni „délecter“, negativul dis- este urmat de latinul merda (fr. merde, span. mierda), însemnând literalmente „décrotter“, a spăla și a curăța de gunoiu, cum fac mumele cu copiii lor, mai ales la animale, la cari acéstă acțiune este o adevărată desmierdare.

În des*bâr* însă, pe care Cihac (II, 94) îl încumetresce fără sfială cu slavicul brati „prendre“, eŭ nu găsesc nici o tulpină latină, care să corespundă lui *bâr*. De aceea prefer a crede că acest verb este o simplă contracțiune din desbaier „délier“.

v. *Baier*.

[2]·**Bâr** saŭ **bârrr** saŭ **bîrrr**, interj.; t. pastor.: cri du berger qui conduit et dirige ses moutons.

„*Bâr* este o exclamațiune cĭobănéscă, de ex.: *bâr*, țintato, la strungă! *bâr*, cĭolo, înnapoĭ! *bâr*, lae, *bâr! bâr*, bucălae, *bâr!*... (I. Simionescu, Tutova, c. Cărlomănescĭ).

„*Bârr*, óiă de acolea! saŭ: *bârrea*, óiă de acolea!“ (învĕț. Miron, Tecucĭu, c. Găicéna), unde interjecțiunea este amplificată prin *-a* ca în „haĭda“ etc.

„Când mînă oile, se ḑice: *bârr;* la capre: târr; la mață: hârr...“ (pr. R. Popescu, Mehedinți, c. Isverna).

Satira poporană „Luptele Țiganuluĭ“:

Avea dada, avea,
Avea o óiă
Lae
Bucolae,
Mândră și lânósă,
Tare speriósă.
Eŭ ḑiceam: *bîrrr!*
Ea făcea: hîrr!...
Eŭ — hap dĕ lână,
Ea — hap dĕ mână,
Eŭ — hap dĕ barbă,
Ea — hap dĕ érbă...

(Marian, Satire p. 322).

Interjecțiunea *bâr* n'are a face cu latinul belare, de unde o trage Laurian-Massim (Gloss. 60); cu tóte acestea, *póte să fie o onomatopeiă* românică, de vreme ce o găsim și 'n Occident: „Pour appeler *les moutons* on leur dit: brrr! brrr! Rozoy-en-Brie (Seine-et-Marne), communiqué par M. Leclerc; brrr! brrr! ta-â! ta-â! Suisse romande, Blavignac; beri-beri! ou berou-berou! languedocien, Azaïs“ (Rolland, Faune popul. V, 128).

Să se observe tot-o-dată că din același grup fonetic s'a născut însuși numele óieĭ în albanesul berr, pe care Gustav Meyer (Alb. Wtb. 27, 33) îl alăturéză pe de o parte cu berr, barbero în mai multe dialecte italiene, ĭar pe de alta cu numele albanes al cĭobanuluĭ: „bari, wahrscheinlich altes Hirtenwort und mit berr zu verbinden“.

v. *Óiă*. — *Bărăesc*.

[1·2]·**Bărăc**. — v. [1·2]·*Barac*.

Bărăcă (plur. *bărace*), s. f.; brouil-

lard épais ; gelée blanche, givre. Lexicon Budan: „*Băracă* = negură grósă, nebula crassa, item pruina". Este un deminutiv din bară „loc băltos", cu aplicaţiunea noţiuniĭ de umeḑélă la atmosferă.

v. *Bară*. — *Bărăciă*.

Bărăgă. — v. *Barangă*.

***Bărăn**, s. m.; t. milit.: ancienne machine de siége pour battre les murailles.

v. *Bărănesc*.

Bărăngă. — v. *Barangă*.

[1]**Bărăt**, s. n.; privilège, brevet. Din turcul berat „diplôme". Prin *bărat* se înţelegea la noĭ crisovul, dat unuĭ individ saŭ uneĭ asociaţiunĭ, însă nu de Domnul ţereĭ, ci de Pórta Otomană.

Miron Costin, Letop. I p. 217: „să scótă uric de Domnie neschimbată în zilele luĭ, care uric în limba lor [Turcilor] se chiamă *berat*..."

Constantin Căpitanul, Cron. (Magaz. ist. II, 14): „Intr'acest an s'aŭ înnoit Duca-vodă Domnia de al treilea an, după cum era obiceĭul, aducându'ĭ caftanul Lascarache Roset şi cu un agă mare, înaintea căruĭa ĭ-aŭ eşit Domnul cu boĭarĭĭ, cu slujitorimea, aducându'l cu cinste în Bucureştĭ, şi îmbrăcând caftanul după ce aŭ citit *baratul* de Domnie, aŭ dat cu 12 tunurĭ..."

Enache Cogălnicénu, Letop. III, p. 257: „Ear când aŭ fost vineri Mart în 3, s'aŭ pogorit la Împăratul la Ealikioşk, trimeţind de aŭ rădicat pe Constantin-vodă şi l'aŭ adus la Kiuntruk, şi pe Linţul l'aŭ dus înaintea Împăratuluĭ; şi fiind că avea *băratul*, el vḑénd pe Împăratul aŭ scos *băratul*, care îndată aŭ apucat şi l'aŭ dat la Împăratul, şi acolo unde îl cetĭa, aŭ făcut cu mâna..."

v. [1]*Turc*.

[2]**Bărăt** (plur. *bărăţĭ*), s. m.; prêtre ou moine catholique. Şăĭnénu, Semas. p. 37: „Preotul catolic se numesce în Bucurescĭ *barat* din ungarul barát (călugăr) dela paleo-slavicul brat (frate), de unde Bărăţia, numele bisericeĭ catolice din Bucurescĭ..."

Nu numaĭ în Bucurescĭ, ci şi pe aĭurĭ în România preuţiĭ catolicĭ purtaŭ numele de *bărăţĭ*, de unde şi numele satuluĭ Bărăţiĭ în Moldova, în care „se află o biserică catolică fórte veche" (Ort. Racoviţa, Dicţ. geogr. Bacâŭ p. 116).

Crisov dela Constantin Mavrocordat, 1742 (Cond. Mss a mănăstiriĭ Nucetul f. 50 b, cfr. ibid. f. 54): „să aĭbă a luaré sfânta mânăstire tot vinăriciul domnesc den délul Topolovénilor după valé Glămbocelului dela tot omul câţĭ vor avé viĭ într'acest dél al Topolovénilor pre moşiia sfinteĭ mânăstire, afară den viile *Bărăţilor* cele vechi ce sânt ertate de alţi răposaţi Domni mai de 'nainte vreme..."

A. Odobescu, Scrieri I p. 101: „Tótă obştea cuviósă, muĭeri şi bărbaţi, asculta cântările latinescĭ ale *băratuluĭ* şi resunetul măreţ al organuluĭ..."

v. *Bărateş*. — *Bărăţiă*.

Bărătă (plur. *bărăţĭ*), s. f.; béret, toque de laine ou de feutre. Din italianul beretta, cuvîntul a ajuns la Românĭ prin turcul barata „bonnet long de drap rouge que portaient les bostangis" (Şaĭnénu).

Enachi Cogălnicénu, Letop. III, p. 225: „... şi sosind [Iordache Spatarul] în Iaşĭ, aŭ conăcit în curtea Domnéscă la cămară, prinzând trebele cu mare tărie şi nebăgatoriu în samă, păn şi

cĭuhodarĭ cu *bărăţĭ* îşĭ făcusă, care acest lucru altă dată n'aŭ maĭ fost ca să facă alt boĭer, făr de Domnie şi Beĭzedele, mândrie peste samă..."

Gheorgachi Logofĕt, Letop. III p. 315: „... şi vânătorĭĭ ce se făcuse până la 100 de oamenĭ în 2 stéguri, şi Roşiĭ ce se făcuse ĭar până la 100 de oamenĭ, carĭĭ se purta în haĭne roşiĭ şi în *bărăţĭ* Arnăuţăştĭ..."

v. [1]*Turc.*

Bărăteş, s. m.; ami. Prieten. Din maghiarul barát „ami". Cuvîntul ne întîmpină numaĭ în Dicţionarul Mss. bănăţén circa 1670 (Col. l. Tr. 1883 p. 426): „*Bĕratesh.* Amicus".

v. [2]*Bărat.*

Bărăţĭ, n. pr. top. — v. [2]*Bărat.*

Bâră, n. pr. pers. m. Vom începe prin a reproduce următórele texturĭ, luate numaĭ din Condica manuscriptă a episcopieĭ Buzeŭ (în Arch. Stat. din Buc.):

Zapis muntenesc circa 1690 (Cond. Mss. a episc. Buz. t. II f. 36): „Adecă eu Vişa şi Rada, fetele *Bărăĭ* fecĭorul Cărsteĭ Dănculescul, făcut'am zapisul nostru..."

Zapis din 1712 (t. III f. 35): „Adecă eŭ Négoe dĭăconul sin Ion Bărăscul dat'am zapisul mieu la sfânta episcopie din Buzău şi la cinstită mâna sfinţiĭ sale părinteluĭ kir Ioasaf episcupul Buzăuluĭ, precum să să ştie că eu de a mé bună voe şi de nimené silit am închinat sfinteĭ episcopiĭ schitul nostru dela Préjma în moşiĭa Cislăuluĭ, care schit ĭaste făcut din temelie din moşu-mieu popa *Băra* şi de Iosif fiĭu-său..."

Zapis din 1673 (ibid. t. I f. 304): „Adecă eu Stoĭan cu fămĕĭa mé Bărcă şi cu fecĭoriĭ mieĭ..."

Zapis din 1762 (ibid. t. III f. 168): „care loc mi l'au dăruit şi mie călugăriţa Băroae..."

Aşa dară din numele personal *Bâră* se formă patronimicul Bărăscu şi femininul Băroae = nevésta saŭ văduva luĭ *Bâră*, pe lîngă care există şi o formă femeéscă deminutivă Bărcă.

O localitate din judeţul Roman se numesce *Bârca* şi tot aşa se chiamă o altă localitate în Ilfov.

La Macedo-românĭ Bărcă se întrebuinţéză ca nume bărbătesc (*I.* Caragiani).

Din patronimicul plural Bărăscĭ maĭ multe sate pórtă acest nume: în Olt, în Argeş, în Sucéva, în Rîmnic-Sărat, în Buzeŭ, în Putna.

Prin -ilă, sufix favorit al numilor bărbătescĭ personale, *Bâră* se amplifică în Bărilă. Numele cel mirenesc al nemuritoruluĭ mitropolit Dosofteĭu era *Dimitrie Bărilă*, ĭar după numile de botez ale părinţilor seĭ: „Leontar" şi „Misira" (A. I. R., I, 118), se vede că dînşiĭ nu eraŭ Moldovenĭ de baştină, ci nesce Macedo-românĭ stabiliţĭ în Moldova, unde fiĭul lor a ajuns apoĭ un adevĕrat lucéfĕr de credinţă şi de sciinţă.

Cu vocalism scăzut, *Bâră* şi Bărilă devin Bere şi Berilă. Ambele aceste forme ne întîmpină, între altele, într'un crisov dela Mihaĭu Vitézul din 1594 (Tocilescu, Rev. t. II p. 311).

Deja între anĭĭ 1222—28, sub tzarul serbesc Stefan, sînt menţionaţĭ într'un crisov al acestuĭa treĭ Românĭ, fie-care cu numele Berilă: „а се Власи чьто съмо дали сѣи цркви, имена си суть... Даниш, Берило, Нѣгъ... Микь, Добриш, Берило... Берило, Мирошь, Келѣнь..." (Miklosich, Monum. Serbica p. 12, 13), alăturĭa cu carĭ figuréză acolo numĭ românescĭ ca: Bucur, Bală, Dedul, Singur etc.

Din Berilă numele patronimic Berilescu și numele topic Berilescĭ.

Zapis din 1690 (Cond. Mss. a mănăstiriĭ Snagov, f. 93, în Arch. Stat. din Buc.): „și din Berileștĭ „Stoĭca biv vel agă“, care iscălesce apoĭ: „Stoĭca agă Berilescul.“

Forma scăḑută Beră nu e rară în nomenclatura vechilor familiĭ boieresc̆ din Ardél (Puşcariu, Date istorice t. II passim); așa:

Bera de Margina la 1437;

Bera de Mundra la 1600;

Bera de Livadia la 1640;

Bera de Venicze la 1667...

Dela scăḑutul Bere saŭ Beră vine patronimicul Berescu și topicul Berescĭ în loc de Bărăscu și Bărăscĭ. Localităţi cu nume Berescĭ sînt numeróse: în Bacâŭ, în Covurluĭu, în Putna, în Iași, în Dorohoĭu, în Argeș, în Dolj, în Gorj, în Mehedinţi, pe lîngă carĭ Berésca în Prahova, în Argeș, *in Iași, în Vasluĭu (Frunḑescu).*

Deminutivul Berică în zapisul muntenesc din 1627 (Doc. Rom. II No. 140 în Arch. Stat. din Buc.): „az Berica logofăt...“

Corelativ deminutivuluĭ feminin Bârcă, pe care l'am vĕḑut maĭ sus, cu acelaș sufix primar *-c-* este format numele bărbătesc Bârc saŭ Berc, de unde printr'o sufixaţiune secundară Bârcĭu, Bercĭu, Bârce saŭ Berce. *Dintre* Românii din Ardél: Bercse de *Bikszád* la 1500, Bercse de Hétbük la 1615, Barcsi de Alba-Iulia la 1631, Barcsan etc. (Puşcariu, l. c.). In România, numele personal Bercĭa într'un crisov din 1573 (Cuv. d. bătr. I p. 252), într'un zapis muntenesc din 1696 (ib. 152), într'un zapis moldovenesc din 1656 (A. I. R. III p. 233) etc.; apoĭ satul Bercĭoĭu în Argeș, satul Bărcĭóe în Putna, pîrâul Bărcescĭ etc., fără a maĭ vorbi despre intensivul Bărcan, căruĭ îĭ reservâm un loc deosebit.

Din forma Bărilă se nasce prin desmierdare numele personal Bârle cu patronimicul Bărlescu, de unde topicul Bărlescĭ în Buzeŭ, în Sucéva, în Iașĭ, în Gorj, ĭar una și aceĭași localitate din Romanaţi se ḑice Bărăscĭ și Bărluĭu, acéstă din urmă formă fiind un augmentativ din Bârle.

Din forma scăḑută Berle prin patronimicul Berlescu a eșit topicul Berlescĭ: în Ialomiţa, în Vâlcea, în Gorj, în Braila (Frunḑescu).

Bărle saŭ Berle e des la Românii de peste Carpaţi: Barle la 1471, Barla de Karansebes la 1537, Barla de Dragomirfalva la 1663, Berla de Karansebes la 1594, Berle de Kis-Buny la 1666 etc. (Puşcariu, l. c.).

Prin sufixele onomastice *-oe* și *-ae*, fórte obicĭnuite la Românĭ, se formézĕ Băroe saŭ Beroe și Bărae saŭ Berae. Beroe se găsesce în secolul XIV în Serbia printre Românii ceĭ mulţi de acolo din acea epocă: Керое (Miklosich, Monum. Serbica, p. 97, 123), ĭar Bărae, maĭ sufixându-se prin *-ac*, a produs curiósa formă Bărăĭac, după cum se numesce o localitate în Mehedinţi (Frunḑescu), și într'un zapis moldovenesc din 1697 (Cond. Mss. a episc. Huși t. V f. 79 b, în Arch. Stat. din Buc.): „și la tocmala nóstră s'au tămplat și oameni buni anume Bărăĭacul egumenul de Căpriĭana...“

In fine, din *Bârâ* prin sufixul deminutival *-ac* s'a format numele personal Bărac, conservat în topicul Bărăcescĭ din Prahova (Frunḑescu); apoĭ o formă scăḑută Bărag, din care intensivul Bărăgan ne întîmpină ca nume personal la Olteni într'un crisov dela Radu-vodă Mihnea din 1615 (Cond. Mss. a mănastiriĭ Hurezu f. 410 a, în Arch. Stat. din Buc.):

„de-aciĭa în lacul cu crucé, la puțul luĭ Bărăgan“.

Astfel numele personal *Bâră*, lăsând la o parte formele cele patronimice și topice, se ramifică în:

Beră,
Bere,
Berică,
Bârc,
Berc,
Bârcă,
Bârcĭu,
Bercĭu,
Berce,
Bărcĭoĭu,
Bercĭoĭu,
Bărilă,
Berilă,
Bârle,
Berle,
Bărluĭu,
Băroe,
Beroe,
Bărae,
Berae,
Bărăĭac,
Bărac,
Bărag,
Bărăgan...

Marea respândire a luĭ *Bâră* la Românĭ este cu atât maĭ interesantă, cu cât originea luĭ remâne problematică.

Moroškin (Славянскій именословъ, p. 31) pune pe *Bâră* (Бкрк) și Bârcă (Бкрько) între numĭ slavice, dar singurul exemplu pe care 'l aduce este luat din așa numitul Sinodic al tzaruluĭ Boris, o fântână bulgară plină de numĭ curat românescĭ: Albul, Bade, Balacĭu, Barbul, Bucur etc. Orĭ-ce ar fi, numaĭ slavic *Bâră* nu este.

Ar puté să fie un nume de origine cĭobănéscă în legătură cu interjecțiunea bâr și cu verbul bărăesc, care însemnéză a bălbăi saŭ a borborosi.

v. [2]*Bâr.* — *Bărăesc.* — *Bărcan...*

Bărăbar, adj. invar.; égal, de compagnie, d'accord. Un provincialism din Bănat, din serbul барабар „in èiner Linie“, de unde барабарење „das Gehen in gleicher Linie“, барабарити се „sich in gleiche Linie stellen“, pe carĭ Serbiĭ, la rîndul lor, le-aŭ luat din perso-turcul barabar „ensemble, parallèle“.

„*Bărăbar* = de o potrivă saŭ asemenea; a bărăbări = a asemĕna, a se împăca unĭ cu alțiĭ; bărăbărit = împăcat, doĭ saŭ maĭ mulțĭ“ (S. Lĭuba, Bănat, c. Maĭdan).

v. [1]*Turc.*

Bărăbărèsc, **Bărăbărire**, **Bărăbărit**. — v. *Bărăbar.*

Bârăc. — v. *Burec.*

Bărăcià (plur. *bărăcĭi*), s. f.; petite flaque. „*Bărăcià* saŭ bolbochiță numesce poporul o micuță adunătură de apă, în care se scaldă rațele și gâscele. *Bărăcia* e făcută de ómenĭ într'adins. Tot *bărăcĭi* se numesc și micșórele bolbochițe ce se vĕd pe drum saŭ prin alte locurĭ în urma uneĭ ploĭ sdravene“ (D. Basilescu, Prahova, c. Drajna-de-sus).

Cuvîntul, ca nume propriŭ al unuĭ loc apos, ne întîmpină deja în crisovul dela Mihnea-vodă din 1589 (Cond. Mss. a episc. Buz. t. II p. 135, în Arch. Stat. din Buc.): „ca să'ĭ fie un vad de moară ce se numéște *Bărăcie...*“

Este și maĭ interesant de a se găsi acest cuvînt în dialectul macedo-român: „una bărică, una băricĭe = mic heleșteŭ“ (I. Caragiani).

Bărăcià este format prin sufixul

colectival -iă din bărac, deminutiv dela bară „terrain bourbeux“. Din bărac, printr'un alt sufix, vine forma ardelenéscă bărăcĭune: „Bărăcĭune se ḑice la o apă stătută, împuţită, de ex.: nu lăsa să beĭe jitele din bărăcĭune; saŭ: tătă ḑiua am băut şi io bărăcĭune d'aceĭa, că nu'ĭ p'acolo nicĭ fântână, nicĭ isvor, numaĭ apă acea cu bărăcĭune“ (I. Reteganu).

v. *Bară.*

Bărăcĭùne. — v. *Bărăciă.*

Bărăèsc (*bărăit, bărăire*), vb.; 1°. crier en conduisant les moutons; 2°. chuchoter, parler indistinctement. Din interjecţiunea bâr prin sufixul onomatopoetic -ăesc.

Laurian-Massim: „*Bărăire* = a mîna oile, a le face să mérgă strigându-le bâr...“

Lexicon Budan: „*bărăesc* = oves ad mulctam compello; bărăit = *compulsio ovium ad mulctam*“.

Descântec din Bucovina:

De-a fi cu văduvă grasă,
De-a fi cu fată frumósă,
Cu dînsa să nu grăéscă,
Să nu *bîrîéscă*,
La mine să se pornéscă...,

unde d. S. F. Marian (Vrăjĭ p. 15) observă: „Sub verbul a *bîrîi* se înţelege aicĭ atâta cât a borborosi saŭ a şopti, adecă a vorbi ce-va pe sub nas ca să nu'l poţĭ înţelege ce vorbesce. Iar verbul acesta este format dela adverbul bîr, cu care îndatinéză Românii de pretutindenea a chema oile“.

v. [2]*Bâr.*

Bărăgàn. — v. *Baragan.*

Bărăire
Bărăit } — v. *Bărăesc.*

Bărăiàc. — v. *Bâră.*

[1]**Bărănèsc** (*bărănit, bărănire*), vb.; tendre ardemment vers quelque chose. „*Bărănesc* după ce-va = năzuesc, mĕ bat; aliquid inhio, avide adpeto, alicui rei avide studeo; etwas sehnlich verlangen, nach etwas streben, sich nach etwas sehnen“.

Numaĭ în Lexiconul Budan sensul cuvîntuluĭ e explicat destul de bine. La Pontbriant se începe deja încurcătura: „*bărănesc*=soupirer après, désirer ardemment, envier, convoiter“. De asemenea la Cihac: „*bărănesc* = attendre, désirer quelque chose“. Acéstă încurcătură maĭ cresce apoĭ la d. Damé: „*bărănesc* = attendre, désirer quelque chose, envier, convoiter, bougonner, grommeler“.

Nicĭ o dată *bărănesc* nu însemnéză „attendre“. Nicĭ o dată „bougonner, grommeler“. Nicĭ o dată „désirer, soupirer après, envier, convoiter“, de óră-ce *tóte* acestea nu exprimă o mişcare externă, şi anume violentă saŭ împetuósă. De aceea chiar la Laurian-Massim: „*bărănesc* = a dori fórte, a umbla cu gura căscată după ce-va, a'ĭ curge balele după ce-va“ nu este exact, căcĭ „dorinţa“, fie ea cât de „fórte“, nu este o mişcare externă, ĭar „gura căscată“ şi „curge balele“ nu indică de loc violenţă saŭ impetuositate. O altă greşélă la Laurian-Massim este de a crede că *bărănesc* se întrebuinţéză numaĭ în Ardél, pe când în realitate cuvîntul circuléză maĭ cu samă în Moldova.

Costachi Conachi, p. 260:

Decĭ, patimile'ţĭ mĕsóră, omule, şi le slă-
[besce,
Dacă cătră fericire inima ta *bărănesce*,
Căcĭ a le opri pornirea într'o dréptă mĕ-
[surare
Iĭ a asculta pe minte şi 'nţelepcĭunea cea
[mare...

I. Créngă, Stan Păţitul (Conv. lit.

1787 p. 25): „póte că tu ĕĭ *bărăni* atuncĭ să'mĭ ĭeĭ sufletul din mine, orĭ maĭ sciŭ eŭ ce dracul ţĭ-a veni în cap să cerĭ!...“

Exemple comunicate de d. A. Naum:

„aŭ *bărănit* cu toţiĭ asupră'ĭ = s'aŭ aruncat repede asupra luĭ...“

„*bărănesce* mereŭ, şi veĭ isbuti...“

Cuvîntul n'are a face cu italianul baronare, care nicĭ nu există, ci pare a fi în Lexiconul Budan o simplă greşélă de tipar în loc de bramare; n'are a face nicĭ cu maghiarul várni „attendre“ (Cihac), dar şi maĭ puţin cu bărâesc şi cu bale (Laurian-Massim), ci este o fórte interesantă remăşiţă din vechea terminologiă ostăşéscă a Românilor.

La împresurarea şi baterea cetăţilor, pînă la întroducerea relativ modernă a tunurilor, arma cea maĭ puternică era o unéltă numită la vechiĭ Grecĭ „κριός“, ĭar la Romanĭ „aries“, adecă „berbec“, fiind-că ea consista dintr'un lemn gros şi lung, în capul căruĭa figură o bucată de fer în formă de cap de berbec: ostaşiĭ ţinênd în mânĭ acéstă unéltă, se aruncaŭ impetuos şi cu capul berbeculuĭ isbĭaŭ şi doboraŭ zidul cetăţiĭ.

Slavonesce berbecul se ḑice БАРАНЪ, şi tot aşa se numĭa şi unélta cea de asediŭ. Ca termen ostăşesc, polonul baran cată să fi pĕtruns în secolul XIV la Moldovenĭ, de unde a despărut apoĭ când acea unéltă încetase de a maĭ fi întrebuinţată, dar a despărut lăsând Românilor în graĭu verbul *bărănesc*, literalmente: a se repeḑi furios cu bărănul pentru a atinge saŭ a isbi ce-va. Tot aşa lătinesce din sinonimul „aries“ se formase verbul „arietare“ cu un sens apropiat de al nostru *bărănesc*, ĭar substantivul „arietatio“ ne întîmpină în medio-latina, bună-óră: „dum portas robustissima arietatione concutere tenderent“ (Du Cange).

Este de constatat că Româniĭ luaseră dela Slavĭ pe bărăn numaĭ cu sensul de „bélier comme machine de guerre“, căcĭ pentru sensul de „bélier comme gros billot servant à enfoncer des pieux“, care slavonesce se chiamă de asemenea БАРАНЪ, noĭ am păstrat pe vechĭul latin „aries“: „ariéte = o unéltă de bătut parĭ“ în Lexiconul Budan.

v. [2]·*Arete.* — *Berbece.*

*[2]·**Bărănésc** (*bărănit, bărănire*), vb.; t. milit.: lancer contre une forteresse la machine de guerre nommée bélier.

v. [1]·*Bărănesc.*

Bărănire, **Bărănit** } .— v. *Bărănesc.*

Bărânţă. — v. *Boranţă.*

Bărătăt,-ă, adj.; décrété, prédestiné, fatal. Ursit. Menit.

Cunóscem de o cam dată acest cuvînt numaĭ din Dolj. „*Bărătat* = destinat. De ex.: aşa e *bărătat* omul să muncéscă şi pămîntul să facă bucate“ (N. P. Guran, Craiova).

Intru cât turcul berat, de unde românul bărat şi neo-grecul μπαράτι, însemnéză „décret, privilége“, de aci verbul bărătez „décreter, privilégier“, de unde apoĭ forma participială *bărătat.*

v. [1]·*Turc.*

Bărătăésc *(bărătăit, bărătăire)* saŭ **bărăţésc** *(bărăţit, bărăţire)*, vb.; vociférer, outrager en paroles.

Balada „Badea“:

Tu nainte să te ducĭ,
Drumul drept să nu apucĭ;
Eŭ în urmă am să viŭ
Tot răcnind,
Bărătăind
Şi din pistóle trăsnind...

(Ţara-nouă, 1885 p. 225, 226).

Colindă din Dobrogea:

Tot strigând
Şi *bărăţind*,
Striga tare
'n gura mare...

(Burada, Călĕt. 52).

Balada „Dobrişan“ tot de acolo:

Mihnea-vodă că dormĭa.
Şi apoĭ mi se trezĭa,
El pe slugĭ le *bărăţia*,
Şi din gur'aşa grăia...

(Ibid. 186).

unde editorul explică în notă pe bărăţesc prin ocăresc.

Forma *bărătăesc*, cu sufixul onomatopoetic -ăesc, vine d'a-dreptul din termenul latin ostăşesc baritus, strigăt de rĕsboĭu, pe lîngă care Romanii aveaŭ cuvîntul barritus „răcnet de elefant“, doue vorbe identice prin sunet şi atât de aseménate prin sens, încât era peste putinţă ca graĭul poporan să nu fi ajuns a le privi ca o singură vorbă. Se crede că pe baritus Romanii îl împrumutaserĕ dela Germanĭ; fie; noue ne ajunge a sci că acest împrumut avusese loc înainte de formaţiunea naţionalităţii române, la care cuvîntul a trecut ca o moştenire curat romană.

Forma posterióră *bărăţesc*, cu acelaşi înţeles fundamental, se rapórtă cătră *bărătăesc* ca „tărescu“ cătră „tărăescu“. Perdênd elementul cel onomatopoetic -ăesc, ea pe de o parte a căpĕtat o nuanţă de sens maĭ puţin frequentativă, ĭar pe de alta a devenit maĭ puţin energică, astfel că în texturile de maĭ sus *bărătăesc* se asociază cu rîcnesc, pe când luĭ *bărăţesc* îĭ corespunde strig şi chĭar numaĭ ocăresc.

Este fórte interesant de a urmări în limba românéscă asemenea remăşiţe ale vechilor termenĭ ostăşescĭ, fie ele latine, fie barbare.

La Laurian-Massim (Dicţ. I, 119) ne întîmpină o a treĭa formă a aceluĭaşĭ cuvînt, anume: „Băretare, baret, băretat=a'şĭ vĕrsa focul în vorbe, a nu maĭ tăcé din gură, a blăstĕma când pentru una, când pentru alta: muĭerea asta nu face decât baretă tótă ţiua; baretă bărbatul, baretă copiiĭ, baretă argaţiĭ, baretă tótă lumea; de băretatul eĭ toţĭ avem să luăm lumea în cap“. Laurian-Massim propun derivaţiunea dintr'un prototip latin „balitare, sberare continuă, ca formă iterativă din balare = sberare“. Este învederat că e mult maĭ aprópe iterativul barrito din verbul latin barrio „răcnesc“, ceea ce ne readuce la etimologia cea ostăşéscă de maĭ sus.

v. *Atîrn.* — *Bălaur.* — *Bărănesc.* — *Merindă.* — *Tăbăresc*...

Bărâtuĭu *(bărătuit, bărătuire)* saŭ **bărâştuĭu** *(bărăştuit, bărăştuire)*, vb.; 1°. se faire passage, passer à travers; 2°. solliciter. Cu ambele sale sensurĭ, cuvîntul ne e cunoscut numaĭ din Ardél.

„A *bărătui*=a resbate la tîrg când se tocmesce marfa“ (R. Simu, Trans. c. Orlat).

La Moţiĭ din Ardél: „*bărătue* saŭ *bărăştue* = umblă, trage nădejde la ce-va“ (Frâncu-Candrea, Munţiĭ apusenĭ p. 98; cfr. Foişóra din Sibiĭu, 1886 p. 4).

Etimologia = ?

Bărăţiă, s. f.; église catholique. Maĭ

în specie, acest cuvînt se întrebuinţézĕ despre biserica franciscană din Bucurescĭ; în genere însă, orĭ-ce biserică de rit catolic este o *bărăţiă*, cuvîntul derivând din bărat „prêtre catholique“. Este o greşélă, când reposatul Dimitrie Berindeĭu (Revista română, I, 621) ḑice: „Am vorbit de dificultăţile ce întîmpinară catolicĭi în cercările lor de a'şĭ stabili o biserică în Bucurescĭ; în fine, prin stăruinţa ambasadorilor austriacĭ, preotul catolic obţinu dela Pórtă un înadins berat. Acésta făcu ca poporul să'l numéscă preotul cu beratul, saŭ prin abreviaţiune beratul, ĭar bisericeĭ luĭ să'ĭ ḑică *Bărăţiă*“.

Astfel graĭul românesc posedă pentru noţiunea de „temple“ următórea diferenţiare de termenĭ:

biserică „temple orthodoxe“;
bărăţiă „temple catholique“;
capişte „temple arménien“;
havră „temple juif“;
gĭamiă „temple musulman“...
v. [1]*Bărat.* — *Bucurescĭ.*

Bărbănţă. — v. *Bărbunc.*

[1]**Bărbăt** (plur. *bărbaţĭ*), s. m.; 1°. homme, mâle; 2°. mari, époux. In primul sens, *bărbat* este în antitesă cu femeiă saŭ muĭere; în sensul al doilea, cu sóţă saŭ nevéstă. In ambele sensurĭ corespunde perfect adjectivuluĭ latin barbatus „bărbos“, de unde italianul barbato, spano-portugesul barbado, provenţalul barbat.

Insuşirea de a avé saŭ de a puté să aĭbă barbă este ce-va care dela cea de'ntâĭu vedere deosebesce pe *bărbat* de femeiă saŭ de muĭere. De aceea un copil, deşi de sex masculin, adecă de partea bărbătéscă, totuşĭ nu este încă *bărbat*. De aceea érăşĭ unuĭ spân i se póte ḑice că nu e *bărbat*. Acéstă însuşire însă fiind caracteristică numaĭ la om, saŭ maĭ bine ḑicênd numaĭ la o mare parte a omenirĭĭ, de vreme ce şi 'ntre ómenĭ există némurĭ fără barbă, — este curios că Neo-grecĭĭ din latinul barbatus aŭ făcut pe al lor βαρβάτος „animal non châtré“ şi βαρβάτον ἄλογον „cheval amblier“, ceea ce n'are a face de loc cu noţiunea de barbă. Cu acelaşĭ sens dela Neo-grecĭ la Albanesĭ varvat (G. Meyer). Este învederat că Neo-grecĭĭ n'aŭ luat cuvîntul d'a-dreptul din latina, care nu duce la o asociaţiune de ideĭ cu „animal non châtré“, ci l'aŭ împrumutat dintr'o altă limbă, în care se operase deja, anume în privinţa omenirĭĭ, trecerea sensuluĭ de „bărbos“ la „sex cu barbă“, de unde apoĭ „sex masculin în genere“, ĭar prin urmare βαρβάτος este un curat românism în neo-gréca.

Afară de limba română, în tóte celelalte dialecte romanice latinul barbatus, *maĭ adesea un tip poporan* barbutus, a conservat pretutindenea într'un mod exclusiv înţelesul cel literal al adjectivuluĭ „bărbos“, fără a se substantivà ca sinonim cu al nostru *bărbat* „homme, mâle“. Acéstă divergînţă între limba română şi între surorile'ĭ din Occident dă nascere la o cercetare despre causa fenomenuluĭ.

In timpul colonisăriĭ Dacieĭ, după cum se póte constata pe bas-relievurile Columneĭ Traiane, toţĭ legionariĭ romanĭ eraŭ raşĭ şi numaĭ dóră în cetele cele auxiliare, compuse din barbarĭ, se vĕd ómenĭ bărboşĭ; Dacĭĭ însă toţĭ purtaŭ barbă, adecă eraŭ barbati în tótă puterea cuvîntuluĭ. Cu chipul acesta, înainte de cucerirea romană pentru o femeiă indigenă n[illegible] într'o strînsă legă[illegible] sex masculin, astf[illegible] *bărbat* mi se par[illegible] ducere latină a u[illegible] părute din graĭu.

Un admirabil specimen de asemenea dacisme travestite lătinesce este cuvîntul nostru omușor „luette, uvule, noeud de la gorge“. Ca înfățișare materială, cine óre se póte îndoi că acest omușor este un deminutiv din om, adecă din latinul homo? Și totuși ca fond, el n'are absolut nemic lătinesc, fiind o asociațiune de ideĭ dacică, maĭ corect daco-tracică, pe care noĭ o regăsim întocmaĭ în sinonimul albanes nĭeridh, deminutiv dela nĭer „om“, dar nicăirĭ în cele-lalte limbĭ:

lătinesce uvula „strugușor“,
spaniolesce campanilla „clopoțel“,
nemțesce Zäpfchen „dopușor“,
rusesce язычекъ „limbuță“ etc.

Pentru omușor=nĭeridh paralelismul româno-albanes este decisiv (Cuv. d. batr., Suplem. (1880) p. LXXVI; cf. G. Meyer, Etym. Wtb. (1891) p. 313). Pentru *bărbat*, de o cam dată, ne lipsesce un termen de comparațiune; dar faptul e absolut de aceĭași natură, și este fórte important de a urmări în limba română asemenea dacisme mascate.

I. *Bărbat* „homme, mâle“.

Laurian-Massim: „opusul muierii în genere prin sex; de ex.: numĕrul *bărbaților* născuți este aprópe egal cu al muierilor“.

Maĭ trebuĭ adăogat că, în sfera sexuluĭ bărbătesc, *bărbat* este opus copiluluĭ saŭ — după cum se ḑice în graĭul vechĭu — coconuluĭ, de ex.: nu maĭ eștĭ copil și ți-a venit timpul să te porți ca un *bărbat*.

Adesea în loc de *bărbat* se ḑice om, maĭ ales la singular, de ex.: am vĕḑut un om și doue femeĭ. Rar se aude la plural. Nu se ḑice: am vĕḑut doĭ ómenĭ și o femeiă, ci: doĭ *bărbați* și o femeiă, — căcĭ în pluralul „ómenĭ“ se cuprind ambele sexurĭ.

Codicele Voronețian circa 1500, Act. Ap. XXII, 1:

Bărbați frați și părinți, ascultați...	Viri fratres et patres, audite...

Ibid. XXV, 14:

Uîn *bărbatu*, gice, oare-carele fuglu ĭaste lăsatu de Filicu...	...dicens: Vir quidam est derelictus a Felice vinctus...

Ibid. XXIII, 27:

Bărbatul acesta priînsu de Iudei...	Virum hunc comprehensum a Judaeis...

unde în Biblia Șerban-vodă, 1688: „pre acesta omŭ fiindŭ prinsŭ de Jidovi...“

Ibid., XXV, 17:

...dzișu se aducă *bărbatul*...	...jussi adduci virum...

unde la Șerban-vodă: „porunciĭu să să aducă omulŭ...“

Ibid. XXIV, 5:

...aflămu acestu *bărbatu* pierdzătoriu...	...invenimus hunc hominem pestiferum...

unde la Șerban-vodă: „aflândŭ pre omulŭ acesta...“

Coresi, 1577, ps. V, 7:

Bărbatŭ cruntŭ și hitlénŭ nu agonisește Domnului...	Virum sanguinum et dolosum abominabitur Dominus...

Ibid. XXXIX, 5:

Ferecatŭ *bărbatŭ* ce ĭaste numele Domnului upovăire lui...	Beatus vir cujus est nomen Domini spes ejus...

Ibid. LXXIX, 18:

Fie mâna ta spre *bărbatŭ* derépta ta...	Fiat manus tua super virum dexterae tuae...

Ibid. XCL, 7:

Bărbatŭ fără mente nu cunoaşte...	Vir imprudens non cognoscet...

la Silvestru, 1651: „omulŭ nebunŭ nu cunoaşte...

Ibid. CXXXIX, 12:

Bărbatŭ limbutŭ nu derége-se în pămîntŭ; *bărbatulŭ* nedereptŭ rău vănézâ în putredire...	Vir linguosus non dirigetur super terram; virum injustum mala venabuntur in interitum...

Noul Testament din Belgrad, 1648, Matth. XIV, 21:

...era *bărbaţ* ca la cinci mie, fără muieri şi coconi...	...fuit numerus quinque millia virorum, exceptis mulieribus et parvulis...

Ibid. XIX, 4:

...făcătoriul au făcut dintăi *barbatul* şi muiaré.	...qui fecit hominem ab initio, masculum et feminam fecit eos...

Ibid. Marc. X, 6:

...*bărbatulŭ* şi muiaré i-aŭ făcutŭ Dumnezău...	...masculum et feminam fecit eos Deus...

Ibid. Luc., I, 27:

...să va scula la giudeţŭ cu *bărbaţii* rudeĭ aceştiia şi ĭ va osăndi pre eĭ...	...surget in judicio cum viris generationis hujus, et condemnabit illos...

Ibid. XXIII, 49—50:

Sta toţ cunoscuţii luĭ departe şi muierile carele venise după el deîn Galilea, văzând acésté. Atuncé ĭaca unŭ *bărbat* anume Iosifŭ, sfétnicŭ...	Stabant autem omnes noti ejus a longe, et mulieres quae secutae eum erant a Galilaea, haec videntes. Et ecce vir nomine Joseph, qui erat decurio...

Ibid. Io. I, 30:

...după mine vine unŭ *bărbat*, carele înnainte mi e pus...	...post me venit vir qui ante me factus est...

Ibid. Act. Ap. I, 10:

...ĭaca doi *bărbaţ* stătură înnainté lorŭ...	...ecce duo viri adstiterunt juxta illos...

Ibid. VIII, 27:

...şi ĭaca un *bărbatŭ* Arapŭ famăn...	...et ecce vir Aethiops, eunuchus...

Ibid. XVII, 12:

Şi mulţi deîntr'ânşi crezură, şi deîn muerile Grecilor céle de frunte, şi *bărbaţi* nu puţineĭ...	Et multi quidem crediderunt ex eis, et mulierum gentilium honestarum, et viri non pauci...

Ibid. XXII, 4:

...legându şi dându în temniţă *bărbaţŭ* şi muieri...	...alligans tradens in custodias viros mulieres...

Ibid. Ep. Jac. I, 8:

Că *bărbatulŭ* cu inimă îndoită neaşezatu e...	Vir duplex animo inconstans est...

Ibid. Paul. Corinth. XIII, 11:

Când era copil, ca coconul grăĭa, ca coconulŭ	Cum essem parvulus, loquebar ut parvulus,

BIBLIOTECA CENTRALĂ UNIVERSITARĂ

ADDENDA

(VEDI ADDENDA DUPĂ PAG. 2224).

(Cu steluța în cap sînt indicate comunicațiunile din partea d-luĭ Aureliŭ Candrea)

Abitir.

La colóna 88, după rîndul 28, a se intercala:

Balada „Mizilic-craĭu“:

Atunci Mizilic-craĭu
In casă că mi'și întra
Și din gură cuvînta:
— Ce e gróza lupuluĭ,
Mai *abitir* a împĕratuluĭ...

(Țara-nouă 1887 p. 252).

Acătare.

La colóna 133, după rîndul 43, a se intercala:

* Forma amplificată *acătărilea* (= *acătare*-le-a) cu însemnarea de „bon, excellent, exquis“, mai circulézĕ în Moldova.

Contemporanul V, sem. I, 293: „...somnul ce'l pălĭa mereŭ nu'ĭ părea *acătărilea*...“

Ibid. VII. sem. I, 290: „...după Irina ceĭa nu'ĭ nici-o-dată borșul *acătărilea*...“

Ibid. 466: „...da ce să nu fie un lucru *acătărilea*?...“

Ibid. sem. II, 6: „...așa li se cade, că de-ĭ femeĭa *acătărilea*, o ucid...“

Aci.

La colóna 172, după rîndul 36, a se intercala:

* Pe lîngă idiotismul „cât p'*aci*“, mai avem în românesce și reduplicatul „p'*aci*-p'*aci*“ cu aceiași însemnare de „peu s'en faut“.

Ispirescu, Legende 12: „Șoĭmulénul meŭ, pentru care p'*aci*-p'*aci* era să'mĭ pĭerd vĭéța pînă l'am dobândit, a 'mbătrânit și el...“

Aci... aci, cu însemnarea francezuluĭ „tantôt... tantôt“:

De la Vrancea, Sultănica 237: „Haĭ să spunem ghicitorĭ, dise Dorofteĭ care începuse a cânta, legănând capul, cam fără voĭe, *aci* p'un umĕr, *aci* pe cellalt...“

Créngă, Scrierĭ II 65: „...țiind la urechĭ câte o lespegĭóră fierbinte dela sóre, cu argint printr'însele, și *aci* sărĭam într'un picĭor, *aci* în celalalt, *aci* plecam capul la drépta și la stânga...“

Acolisesc.

La colóna 200, după rîndul 4, a se intercala:

Este curios că graĭul prefăcea pe *acolisesc* în *ocolisesc* printr'o etimologiă poporană dela ocolesc, adecă a se lega de cine-va nu d'a-dreptul, ci pe încungĭurate. Aşa într'un crisov dela Ducavodă din 1681 (Melchisedec, Chron. Roman. I, 309). „s'au fost *ocolisind* Bazga şi Apostol Beţivul de locul svintei episcopii fără ispravă şi cu mare năpaste...“

La colóna 214, după rîndul din urmă, a se intercala:

Acròĭu, -óiă, adj.; très aigrelet. Se întrebuinţéză în graĭul Românilor din Selagĭu (Tribuna din Sibiiŭ, VII, 333). Fiind compus din acru prin sufixul cel intensiv -oĭu (=lat. -oneus), *acroĭu* este maĭ mult decât acriŭ.
v. *Acriŭ.*

Adăvăsesc.

La colóna 291, după rîndul 34, a se intercala:

Într'o a patra formă, la Moţiĭ din Ardél, s'a perdut nu numaĭ *a*, dar şi *d* a trecut în *t*: „a *tăvăsi* = a prăpădi, de ex.: tóte vitele mi s'or *tăvăsit* = tóte vitele mi s'aŭ prăpădit“ (Frâncu-Candrea, Rotacismul p. 62).

La colóna 306, după rîndul 18, a se intercala:

* [2]**Ademenìt,-ă,** le part. passé d'ademenesc pris comme substantif: action d'attirer, séduction.

Conv. lit. XX p. 137: „ar fi dus, sărmanele, mult şi bine dorul *ademenituluĭ*, căcĭ el, berbantul, în tótă viéţa n'a *ademenit* decât o singură femeiă...“
v. *Ademenesc.*

Adiĭu.

La colóna 345, după rîndul 6, a se intercala:

La Moţiĭ din Ardél forma „a *aduĭa*“ a păstrat maĭ cu samă sensul latinuluĭ „adire blandis verbis“ din Plaut, căcĭ ea însemnéză în genere „a mângăia“ (Frâncu-Candrea, Rotacismul p. 48).

La colóna 384, înainte de rîndul 1, a se intercala:

Adùĭu. — v. *Adiĭu.*

La colóna 457, după rîndul 4, a se intercala:

Aft. — v. *Aht.*

Agăţare.

La colóna 494, în rîndul 9, a se adăoga:

Acest cuvînt însă are sensul maĭ propriŭ de „accroc“. Costinescu: „Agăţătură = sfîşiitură la haĭnă apucându-se saŭ prinzêndu-se de ce-va; lucrul de care îşĭ rupe cine-va haĭna agăţând'o“.

La colóna 494, după rîndul 25, a se intercala:

Agăţătòr, -óre, subst. et adj.; grimpant, qui s'accroche. Costinescu: „*Agăţător* = care se urcă, se agăţă prin ajutorul labelor, unghiilor“. Se ḑice şi despre unele vegetale. Iedera şi viţa sînt plante *agăţătóre*, al cărora luger fiind pré-slab, caută să se burice în sus agăţându-se prin cârcee de alte plante saŭ răḑemătorĭ. Scaĭul şi căptălanul sînt de asemenea *agăţătóre*, deşi

eĭ nu se suiă, ci se agaţă prin gogóşele lor de lucrurĭ de alăturĭ.

Substantivul feminin *agăţătóre* (plur. *agăţătorĭ*) însemnéză o unéltă cu cuĭe saŭ cu cârlige saŭ cu cângĭ, făcută într'adins pentru agăţat pe ea haĭne, rufe, provisiunĭ saŭ altele.

v. *Agâţ.* — *Cărceĭu.* — *Cărlig...*

Agăţătóre. — v. *Agăţător.*

Aht.

La colóna 548, după rîndul 2, a se intercala:

Pe lîngă *aht*, se maĭ aude pe alocurĭ şi aft.

Doĭnă din Bucovina:

Inimă — pămînt şi lut —
Multe afturĭ le-am avut,
Afturĭ grele cu durere,
Mândră fără mângăiere...

(Marian, Ornit. I, 37).

Ajteḑeŭ.

La colóna 609, după rîndul 2, a se intercala:

In loc de *ajteḑeŭ* se aude une-orĭ *ajte-ḑiua*, o formă nu maĭ puţin interesantă.

Trifulescu (Lumina pentru toţĭ, 1886 p. 415): „Din gura sătencelor române la ţesutul pânḑeĭ:

„Mariţa, o săténcă, se duse la vecina sa Ióna şi găsind'o ţesênd la pânḑă, ĭĭ ḑise după obiceĭu: *Ajte-ḑiua*, surată Ióná!

„Ióna respunse: Ţum-tale, surată Mariţo...“

La colóna 609, după rîndul 10, a se intercala:

Ajteḑiua. — v. *Ajteḑeŭ.*

Alagea.

La colóna 670, după rîndul 41, a se intercala:

P. Ispirescu, Snóve p. 77: „Ce să facă el ca să ésă d'acolo? Să întrebe nu'ĭ veniа la socotélă, ca să nu paţă vr'o *alagea*...“

Altiţă.

La colóna 778, în rîndul 30, după cuvîntul «din» a se adăoga:

primitivul „lătiţă“, de unde prin împrumut medieval dela Românĭ vine

---

1·Alde.

La colóna 784, după rîndul 40, a se intercala:

Pe lîngă moldovenescul Aldomir se maĭ póte adăoga muntenescul Aldimir în crisovul luĭ Alexandru-vodă Mircea din 1575 (Mănăstirea Cozia pach. XXIV No. 2, în Arch. Stat. din Buc.): „покѣпи Стоика ѡчинѣ ѕ Стѣдинна ѡт Ѩладимир место за виноград...“

Este fórte interesant de a regăsi acest nume Aldomir saŭ Aldimir, sub forma Oldamur, la un principe al Cumanilor, pe care cronica maghiară îl menţionéză sub anul 1282: „Oldamur Dux Cumaniae“ (Chron. Budense ed. Podhradczky p. 207; Katona, Hist. crit. Arpad. t. VI p. 866). Nu cum-va va fi fost Român?

v. *Bărlad.*

La colóna 792, după rîndul 22, a se intercala:

Aldimir, n. pr. m. — v. *1·Alde.*

La colóna 793, după rîndul 16, a se intercala:

Àldur. — v. *Aldan* și Addenda la t. II și III.

Alăman.

La colóna 871, după rîndul 24, a se intercala:

Intr'un crisov dela Vlad-vodă din 1510 (Mănăstirea Câmpulung No. 2, în Arch. Stat. din Buc.) se menționézĕ un *Alăman* (Алъманъ) mare buclucaș, care, după ce deduse fiĭceĭ sale Maria satul Stănesciĭ drept zestre, se încerca apoĭ cu orĭ-ce preț a 'șĭ relua moșia, mergênd cu judecata pînă la Domniă.

Dintr'un crisov dela Petrașcu-vodă din 1561, relativ la acelașĭ sat Stănescĭ (No. 9 ibid.), se vede că numele *Alăman* era fórte obicĭnuit pe acolo, astfel că pe atuncĭ un *Alăman* se judeca cu doĭ popĭ, pe al cărora tată Radu îl desmoștenise bunicul lor numit de asemenea *Alăman*, și 'l desmoștenise anume fiind că era bătăuș.

Alunat.

La colóna 948, după rîndul 2, a se intercala:

*Alăturea cu forma participială *alunat*, se aude în Moldova și verbul alunez „écarquiller les yeux, ouvrir de grands yeux".

Contemporanul, VII, 467: „Ochiĭ îĭ eraŭ rătăciți și alunaŭ ce-va a încrucișat..."

Ibid. 469: „Când se maĭ potoli rîsul, începu a îndesa și a da din cap, alunând ochiĭ..."

Ib. 470: „... tot suflă un scrum închipuit dela capĕtul de țigară cel stins de treĭ césurĭ, plécă urechea înspre femeiă și alunézĕ ochiĭ cumplit..."

Alună.

La colóna 952, în rîndul 17, după «alona» a se adăoga:

, saŭ maĭ bine allona, cu *ll*, fără care nu s'ar explica *l* în românul *alună*, și

---

La colóna 955, la capĕt, înainte de «1·Alunică», a se intercala:

Alunèz. — v. *Alunat.*

Anghelina.

La colóna 1199, după rîndul 42, a se intercala:

* Intr'o ghicitóre din Bucovina despre „Cloșca și Ulĭul" (Marian, Ornit. I, 124), Cloșca pórtă epitetul de Angheluș̆ă:

Angheluș̆a ferbe pere,
Tandalic vine și cere;
Angheluș̆a nu se 'ndură,
Tandalic vine și fură...

La colóna 1293, după rîndul 17, a se intercala:

Apărâe (plur. *apărâĭ*), s. f.; beaucoup d'eau versée par terre. O interesantă fusiune poporană din apă și din pluralul părae dela „părĭŭ", *literalmente* a face să se umple casa de părae.

I. Créngă, Povești I p. 65:

„... și tórnă el tótă apa cea din fântână pe jăratec, pînă ce stinge focul de tot și se răcoresce cuptĭorĭul; ba încă face și-o *apărae* prin casă, de s'a îndrăcit de cĭudă hîrca dela bucătăriă..."

v. *Apă.* — *Părĭŭ.*

Arbure.

La colóna 1485, în rîndul 17, a se adăoga:

Este cĭudat că d. I. Bogdan (Vechile cronice p. 121 nota) confundă pe hatmanul Copacĭu cu hatmanul *Arbure*, făcênd din amînĭdoĭ un singur personagĭu. Tot la d. I. Bogdan (ibid. p. 157, 207) ni se pare a fi greșită în Cronica luĭ Macarie lectura următoruluĭ pasagĭu: „Михоуль, великь оубо саномь родомь же Арбанась“, pe care'l traduce: „Mihul, boer mare, Arbănaș deném“. Era hatmanul Mihu *Arbure*, ĭar nicĭ decum Arbănaș.

Argea.

La colóna 1577, în rîndul 14, după punct a se intercala:

Cihac ar mai fi putut adăoga că grecul ἀργαλειὸς „*jugum textorium*“ (Passow, Carmina p. 602) a trecut și la Albanesĭ. Astfel într'un cântec albanes din Sicilia:

Morè, bilĭe, 'nd'argalî...
Bre, fétă, care șeḑĭ la resboĭu...
(Camarda, Append. al Gramm. p. 86).

Și totuși n'are a face cu românul *argea*.

Arnică.

La colóna 1720, după rîndul 31, a se intercala:

* A se lovi cu capul de *arnice*, este o locuțiune proverbială, prin care se exprimă neplăcerile uneĭ lungĭ călătorie.

„Eh, că destul te-aĭ chinuit tu pînă acum, luând délurile în pept și lovindu-te cu capul de *arnice*...“ (Tribuna din Sibiŭ, VII, 13).

Asan.

La colóna 1798, după rîndul 41, a se intercala:

Despre Constantin *Asani* Cilibiul vorbesce sub anul 1621 Miron Costin, Letop. I p. 264: „așezasă în gândul seŭ Alexandru Vodă numaĭ să omoare pre o samă de boĭerĭ, ales pre Vasilie Lupul Vornicul și pre Cehan Vornicul și pre Savin Hatmanul și pre Buhuș Visternicul și pre Ureche Spatarĭul. Costin era mazil la țéră; ce orĭ să 'l tragă în partea sa Alexandru Vodă, orĭ alt gând avea, ăl chemasără la curte și 'ĭ dară Hătmăniea. Ce văzând Costin lucrul îngroșet între domnie și între sfat de gândurĭ spurcate și foarte rele, șĭ-aŭ luat zioa bună pre căte-va zile și aŭ eșit la țéră. Iară celoralaltĭ boĭerĭ toate gândurile luĭ Alexandru Vodă aŭ descoperit Costantin *Aseni*, om de casa luĭ Alexandru Vodă...“

Este probabil că tocmaĭ cu acest Alexandru-vodă, crescut grecesce în Stambul, se va fi întrodus în Moldova némul *Asanilor*.

La colóna 1824, după rîndul 36, a se intercala:

* **Ascunḑiș** (plur. *ascunḑișurĭ*), s. n.; cachette. Sinonim cu ascunsóre.

Basmul „Fata de împĕrat cu stea în frunte“ (Convorbirĭ literare XX, 404): „Colo tărḑiŭ, maĭ câtră mĭeḑul noptiĭ, eși și fata luĭ Verde-Impĕrat cu îngăduința maĭ mareluĭ curțiĭ împĕrătescĭ, și în *ascunḑișul* eĭ de maĭ 'nainte se îmbrăcă cu haĭna cea minunată de diamant...“

v. *Ascunsóre.* — *iș.*

Astruc.

La colóna 1910, după rîndul 31, a se intercala:

* Considerând forma românéscă a-

parte, ĭ-am puté admite un prototip latin abstruco în loc de adstruco. La Tertullian, adv. Marc. 4, 27, se citesce: „... negat lucernam abstruendam, sed confirmat super candelabrum proponendam“, unde abstruo însemnéză „a ascunde“ (v. Wölflin, Arch. f. lat. Lexik. VI, 568). Precum din „apo“, „batuo“, „mando“, s'aŭ făcut „apuco“, „battuco“, „manduco“ (v. la cuvîntul *Apuc*), tot așa din abstruo s'a putut face abstruco, apoĭ astruco cu perderea luĭ *b* ca în „ascund = abscondo“. Dela a „ascunde“ mortul pînă la a „îngropa“ nu e o mare depărtare.

-aș.

La colóna 1959, după rîndul 18, a se intercala:

Registrul armateĭ căzăcescĭ în 1649 (Рееста войска Запорожскаго, Moscva, 1875) este plin de Romînĭ, carĭ îșĭ făceaŭ așa ḑicênd o școlă militară printre Căzacĭ. Nu e de mirare dară că ne întîmpină acolo o mulțime de numĭ personale cu sufixul -așcu: Fedorașco (p. 101, 160), Dumitrașco (p. 165, 169), Petrașco (p. 165, 176), Romașco (p. 196), Ionașco (p. 336) etc., carĭ nu sînt de loc căzăcescĭ.

Dintre acestea, este maĭ ales interesantă forma Romașcu.

Atîrn.

La colóna 2062 după rîndul 19, a se intercala:

* Cu acelașĭ sens tîrnă în balada „Corbea“:

Și 'șĭ avea Corbea, 'șĭ-avea
O cățà cu nume Dulfa,
De bătrână ce era,
Păr pe dînsa nu avea;
Avea culcuș într'o tîrnă
Și 'nvĕlișul dintr'o lână...

(Biblioteca Familieĭ, anul I-iŭ, p. 396).

La colóna 2140, după rîndul 20, a se intercala:

Aușòĭu.
Aușònĭu. } — v. [2]*Bănat.*

Strat și substrat.

La pag. XX din întroducerea la tomul II, după rîndul 16, a se intercala:

Asupra acestuĭ punct trebuĭ să atragem atențiunea cu tot-dinadinsul, căcĭ ștrengarĭ sciințificĭ al-de d. Oblak dela Gratz (Archiv für slav. Philologie) s'aŭ și grăbit deja a ne acusa de ignoranță, „Unwissenheit“, fiind-că cuteḑarăm a pune la o parte fonetica cea proto-slavică și am insistat în casul de față numaĭ asupra foneticelor slavice dialectale posterióre. D. Oblak n'a trecut încă peste vrîsta de a crede că tot ce sbóră se mănâncă, adecă tot ce se găsesce în manualurĭ este sacro-sfînt. Manualurile cele cunoscute luĭ, le-am cunoscut și noĭ, și cine óre nu le cunósce! Dar ceea ce scim noĭ și ceea ce n'a venit timpul

să scie şi d. Oblak, este că tóte foneticele din lume aŭ câte o cronologiă propriă fie-căriïa. In acest mod, ca să vorbim pedagogicesce, aşa ca să ne pótă înţelege chiar d. Oblak, fonetica limbeĭ *x* a avut în cursul istorieĭ sale perióda *a*, perióda *b* şi perióda *c*. Dacă în perióda *b* s'a diferenţiat din limba *x* un dialect óre-care *z*, fonetica acestuĭ dialect *z* are a face numaĭ şi numaĭ cu fonetica perióde ĭ *b* a limbeĭ *x*, nicĭ de cum cu perióda *a*. Linguiştĭ al-de d. Oblak îşĭ închipuesc a fi grozavĭ, când compară, bună óră, graĭul ţigănesc d'a-dreptul cu sanscrita saŭ cu vedica, în loc de a se mărgini cu vre-un dialect pracrit, după cum o cere bunul simţ.

Babalîc.

La colóna 2254, după rîndul 21, a se intercala:

In cronica luĭ Dionisie Eclesiarhul (Papiŭ, Tesaur, II p. 190–95), *babalîc* are sensul de venerabil, însă când vorbesc Turcii între dînşiĭ, de ex.:

„... aŭ început a se sfătui cu el, fiind om bătrân şi vestit la resbóie; după altele ĭ-aŭ ḑis: *babalîc*, să punem tréba în lucrare...“

„... aŭ scris Căpitan-paşa luĭ Leŭ-paşa pitac: Multă sănătate şi dragoste mărieĭ tale *babalîc*...“

La colóna 2282, după rîndul 26, a se intercala:

Bàbeş, n. pr.; t. de Géogr.: nom d'une montagne. Frunḑescu: „*Babeş*, munte şi stână în judeţul Prahova, plaĭul Teléjen, aprópe de hotar, cu 1000 pogóne pădure“. Acéstă localitate este interesantă prin următorul crisov dela Mateĭu-vodă Basaraba din 1644 (Cond. Mss. a mănăstiriĭ Snégov, f. 65, în Arch. Stat. din Buc.): „... să ĭa ce va fi venitul dupre la stânele boerésti dupre munţiĭ sfinteĭ mănăstiriĭ Snégovuluĭ ce să chiamă Gărbova şi dela Floréĭu şi dela Radila şi dela *Babeşul* şi dela Zănógă, cum au fost şi maĭ de 'nainte pre lége bătrână, pentru că am miluit domniïa mé cu tot venitul acestor munţĭ de pre stânele boerésti să fie sfinteĭ mănăstiriĭ întărire şi călugărilor de hrană, cum am văzut domniïa mé şi carté răposatuluĭ bătrânuluĭ Alexandru voevod fecĭorul Mirciĭ voevod pentru aceştĭ muţĭ dela lét 7077 (1569) veche şi spartă...“

Babeş este o curiósă formaţiune din babă prin sufixul -eş, care rare-orĭ se acaţă la substantivĭ, ci maĭ cu samă la adjectivĭ.

v. *Babă.—-eş.*

Baboĭu.

La colóna 2286, după rîndul 10, a se intercala:

Glosar slavo-român circa 1670 (Mss. în bibl. Societăţiĭ archeologice din Moscva, p. 127): „перкъ: *baboĭu*“.

Bacĭu.

La colóna 2298, după rîndul 19, a se intercala:

Să maĭ adăogăm în trécĕt că la Saşiĭ din Ardél românul *bacĭu* a căpĕtat sensul onorific de om venerabil în genere: „Baatschu, Ehrenbenennung

älterer Männer, dem hochdeutschen Meister, Herr entsprechend“ (Sitzungsber. d. Wiener Akad., hist.-phil. Kl., t. I p. 234).

La colóna 2353, după rîndul 40, a se intercala:

Bainschi. — v. *Băinți.*

Baier.

La colóna 2361, după rîndul 10, a se intercala:

Glosarul slavo-român circa 1670 (Mss. în bibl. Societății archeologice din Moscva) are cuvîntul de doue orĭ:

f. 209: „оузлоносїе: *baerul* care poartă cei nebuni la gătu“;

f. 231 b: „оузоношенїе: *baer* ci dau fărmăcătorii să poarte la gătu“.

Balamut.

La colóna 2369, după rîndul 38, a se intercala:

Glosarul slavo-român circa 1670 (Mss. în bibl. Societății archeologice din Moscva, f. 251) traduce pe slavicul шепотникъ „blagueur, menteur“ prin doĭ sinonimĭ românescĭ: „ćocotnița, *balamut.*

v. *Ciocotniță.*

La colóna 2390, după rîndul 11, a se intercala:

Balmùt, s. m.; t. de Myth.: nom d'un sabre légendaire. — v. *Basm.*

Balș.

La colóna 2394, după rîndul 21, a se intercala:

Istoricul serb Milatović, într'un studiŭ publicat englesesce (The eastern and western Review, 1893 January p. 96), ne spune că în archivul particular al *Bălșescilor* se află următórele treĭ acte: 1°. un crisov moldovenesc din 1493, în care se ḑice că eĭ sînt „principiĭ veniți din Serbia“: 2°. doĕ scrisorĭ din 1490, prin carĭ împĕratul Frederic III recomandă Domnuluĭ Moldoveĭ și Domnuluĭ Țĕreĭ-Românescĭ pe „principiĭ serbescĭ Teodor și Ivan *Balșa*“. Putem asigura pe d. Milatović că aceste treĭ acte sînt cu totul imaginare. De aceĭașĭ natură este împregĭurarea că Balșiĭ din Serbia purtaŭ în marca lor nobilitară o stea, și că tot o stea ne întimpină pe pecetea *Bălșescilor*, dar — numaĭ dela anul 1800 încóce.

Inainte de d. Mijatović, episcopul Melchisedec (Chron. Rom. I p. 143) se încercase a trage pe *Bălșescĭ* din familia cea princiară serbéscă, fiindcă în douĕ crisóve dela Stefan cel Mare, din 1471 și din 1487, se vorbesce despre satul Poĭana pe apa Moldoveĭ: „гдѣ бѣли кнѧзове Бълош и Данчюл“, adecă „unde aŭ fost cnezĭ Băloș și Dancĭul“. De aci reposatul prelat trage conclusiunea că: „Nu e de mirare că aceștĭ Knezĭ serbescĭ, după ce patria lor a căḑut sub Turcĭ, aŭ dobândit azil în Moldova cea independinte și ospitalieră pentru confrațiĭ creștinĭ“. Nu acésta este de mirare, ci e de mirare că episcopul Melchisedec nu sciea că chinezĭ se numĭaŭ la Românĭ de'ntâĭu primariĭ satelor, ĭar maĭ tărḑiŭ toți țeraniĭ ceĭ liberĭ, ceea ce n'are a face de loc cu nicĭ o familiă princiară din Serbia saŭ de pe aĭurĭ.

v. *Chinez.*

La locul seŭ noĭ vom vedé că adevĕrata posteritate românéscă a familieĭ Balșa din Serbia sînt Catargiiĭ, așeḑațĭ de'ntâĭu în Oltenia și apoĭ trecuți în Moldova.

v. *Catargiŭ.*

Barangă.

La colóna 2484, în rîndul 38, a se adăoga:

Intr'un zapis din Buzeŭ din 1780 (Cond. Mss. a episc. Buz. t. III f. 639): „...eu avănd o Ţigancă în Ţigăniĭa episcupieĭ, măritată după un Ioniţă Lăutaru fecĭor *Barangăĭ*.

Barbă.

La colóna 2507, după rîndul 41, a se intercala următorul alineat:

Intru cât se atinge de Ţéra-Românéscă, pedépsa prin r a d e r e a *barbeĭ* se constată într'un mod decisiv prin crisovul luĭ Constantin-vodă Şerban din 1654, care se află în posesiunea conteluĭ Talievicĭ la Craiova şi unde se ḑice că ţeraniĭ din satul Dărvar în Mehedinţĭ, fiind prinşĭ cu minciuna şi cu *clevetirea împotriva boierilor Filişenĭ*, drept pedépsă „aŭ avut capetele şi *barbele* r a s e ca nesce ómenĭ reĭ şi v i c l e n ĭ: „БРИТѢѪЄТ ГЛАВЄ ИМ И БРАДОВЄ ЦАКОЖ НѢЦИ ЧЛОВѢЦИ ЗЛИ И ЛѪКАВИ“.

La colóna 2850, după rîndul 34, a se intercala:

Bădénu (plur. *Bădenĭ*), n. pr. m.; une ancienne famille noble valaque. O veche familiă boieréscă din judeţul Buzeŭ, despre care
v. *Bălénu*.

Bâhă.

La colóna 2872, după rîndul 40, a se adăuga alineatul:

Carţea de judecată a mitropolituluĭ Teodosie din 1669 (Magaz. ist. I p. 408): „Iar Stroie vornicul el p r i n d e a *bâha* cumcă nu ştie de acea ştire nimică. Decĭ aceştĭ boĭarĭ eĭ scoaseră o carte a luĭ Grigorie Voevod, carele îl da şi 'l mărturisiĭa că el l'aŭ îndemnat şi ĭ-aŭ zis să omoare pre Costandin Postelnicul, încă puindu'ĭ şi blestem mare căcĭ l'aŭ adus la acea cale rea. Iar Stroie vornicul ĭar p r i n s e *băha* şi de aceĭa, zicând că'ĭ éste voĭa să scrie ce'ĭ va fi voĭa. După aceĭa aceştĭ boĭarĭ maĭ scoaseră 3 răvăşale scrise cu singură mâna luĭ la Costandin comisul Vărzarĭul, în care răvaşă scriea tocma deplin vânzare şi îndemnare a nu 'l lăsa viŭ, ci a'l omoră. Atunciă el singur se cunoscu şi se vădi aĭave că éste Iuda...“

Bâhă.

La colóna 2872, după rîndul cel de pe urmă, a se adăoga:

„Pe la noĭ un om care a comis ce-va reŭ, ca să nu 'l judece p u n e *bîva*, adecă nu spune. Un cal, care póte, dar nu voesce să tragă, se ḑice b î v a ş“ (S. Lĭuba, Bănat, c. Maĭdan).

Prin urmare, cuvîntul e vechĭu şi există de o potrivă în Moldova, în Muntenia, în Ardél şi 'n Bănat.

Bâhă.

La colóna 2873, în rîndul 23, după «6)», a se adăoga:

La Bulgarĭ *băhă* este un învederat împrumut dela Românĭ, care există numaĭ în locuţiunea „a prinde *bâhă*“ cuprinsă în proverbul: бъхъ не хваща, а не плаща = „nu tăgăduesce, dar nicĭ nu plătesce“ (Duvernois, Словарь болгарскаго языка, p. 182, 2478).

Băiaş.

La colóna 2886, după rîndul 33, a se intercala:

Glosar slavo-român circa 1670 (Mss. în bibl. Societăţiĭ archeologice din Moscva, f. 98):

„лазєбнѧ: feredeu, bae;
лазєбникъ: *băiaş*“.

Bălaciu.

La colóna 2927, după rîndul 24, a se intercala:

Deminutivul Balacĭco (Балачко) ne întimpină ca nume personal în faĭmósa poemă poporană serbă despre „Nunta luĭ Duşan“ (Karadžić, Пиесме t. II p, 151 sq.). Este „Balacĭco-voevoda din oraşul Letĭan“, un uriaş din capul căruĭa es flacărĭ şi furtune şi care este cel maĭ periculos duşman al Serbilor, adecă nu e Serb el-însuşĭ, şi nicĭ Bulgar, căcĭ vorbesce cu despreţ despre Bulgarĭ. Acest nume Balacĭco ne întimpină una singură dată în literatura poporană serbă, ĭar în cea bulgară nicĭ o dată. Este învederat românul *Bălaciu*. Despre acésta noĭ ne vom încredinţa şi maĭ bine, când ne va veni rîndul a vorbi, în întroducerea la tomul IV, despre miticul oraş Letĭan.

La colóna 3017, după rîndul 12, a se intercala:

Bălcén (plur. *bălceni*), s. m.; celui qui va à une foire ou qui en revient. Formaţiune oltenéscă din bâlcĭu „foire“, care ne întimpină în descântecul de obrintit din Vâlcea: „Impărţiră turta cu toţĭ drumaşiĭ, cu toţĭ *bâlceniĭ*...“ (Dr. Manolescu, Apĕrătorul sănĕtăţiĭ, II p. 264).

v. *Bălciu*.

Bălişor.

La colóna 3057, după rîndul 27, a se intercala:

Crisov dela Mihnea-vodă din 1580 (Cond. Mss. a episc. Buz. t. III f. 26, 27 etc., în Arch. Stat. din Buc.): „ca să'ĭ fie luĭ satul Cornul *Bălişoruluĭ* tot cu tot hotarul până în apa Buz[illegible]uluĭ...“

Băluţ.

La colóna 3092, după rîndul 35, a se intercala:

Doĭnă românéscă din Serbia (Picot, Chants pop. d. Roumains de Serbie p. 15):

Aĭd, *băluţă*, să fugim,
Să fugim, să pribegim!
Acuma e bun de fugă,
Acuma e érba crudă...

Băltăreţ.

La colóna 3072, după rîndul 8, a se intercala:

Prognostic ţerănesc:

Când bate *băltăreţul*,
Iea'ţĭ toĭagul şi săculeţul.

(Dr. Crăinicénu, Igiena ţeranuluĭ p. 27).

Băltină.

La colóna 3075, după rîndul 15, a se intercala

Hotărnicia oltenéscă din 1749 (Cond. Mss. a mănăstiriĭ Jitianu p. 69, în Arch. Stat. din Buc.): „şi de acolo pe la capul moşiĭ spre amiază-noapte drept în ulmĭ, în crângul lu Epure, şi de acolé drept în *băltină* (бълтинъ) în hotar, de aciĭa pe *bâltină* (бѫлтинъ) în jos pe lîngă otarul Bereştilor...“

---

pă rîndul 8, a se intercala:

ıtru a nu lăsa nicĭ mintea cititoruluĭ, să n compositiunea cea ologică a cuvîntuluĭ.

Am spus că auşoniu este de treĭ orĭ romanic: prin tulpina „avus“ şi prin ambele sufixurĭ „-uş“ şi „-oniu“. Sufixul „-uş“ este aci maĭ cu deosebire remarcabil, fiind nu numaĭ latin prin *origine*, dar încă specific românesc *prin* formaţiune, astfel că, graţiă luĭ, priscianul αὐσόνιος ni se presintă ca un element exclusiv daco-latin, nu romanic în genere. In adevĕr, acest sufix deminutival „-uş“, ca şi sufixurile românescĭ de funcţiune analógă „-aş“ şi „-iş“, câte-trele s'aŭ născut din sufixurile latine primare „-ascus“, „-iscus“, „-uscus“ amplificate prin sufixul latin *secundar* „-eus“ saŭ „-ius“, adecă *din* „-asceus (-ascius)“, „-isceus (-iscius)“, „-usceus (-uscius)“. Mărginindu-ne la sufixul „-uscus“, el ne întimpină lătinesce în „molluscum“, „labrusca“, „asinusca“, „atrusca“, „palusca“, „Mutuscus“, „Etruscus“ etc. Amplificarea acestuĭ sufix primar prin secundarul „-eus“ saŭ „-ius“ este tot aşa de normală ca şi amplificarea prin „-eus“ saŭ „-ius“ a sufixuluĭ „-ucus“ în „Albucius“ din „albucus“ saŭ în „pannuceus“ din pannus“, — forme rare în latina clasică, dar cu atât maĭ preţióse prin aceea că ele distingeaŭ tocmaĭ latinitatea cea vulgară. In acest mod, românul mătuşă represintă pe un latin „amituscea“, românul auş pe românul intensiv auşoniu pe „avusceoneus“ saŭ „a-. Grupul consonantic *sc* în sceus (-uscius)“ a trecut la sonul palatal *ş* întocmaĭ ca tal. fascia = reto-roman faš =lat. fascia“ saŭ în „uşă = ital. uscio =reto-roman uš = lat. ostium (oscium), un fonetism a căruĭa vechime se justifică pe deplin prin acéstă concordanţă italo-retică.

Acuma să aprofundăm sensul „senior“ al cuvîntuluĭ auşoniu la Priscus.

---

[2]·Bănat.

La colóna 3163, în rîndul 20, a se intercala:

Dionisie Fotino, care trăia pintre noĭ în ḑilele nóstre şi care sciea bine românesce, tot încă nu putea să scrie grecesce altfel decât: *Μουσάτ* (Muşat), *Ἀρμάσης* (armaş), *Ἴάσιον* (Iaşĭ), *Ῥόσοι* (roşiĭ), *Καλαράσιδες* (călăraşĭ), *μπανισὸρ* (bănişor) etc.

Aldan.

La colóna XII din Addenda tomuluĭ II, după rîndul 35, a se intercala:

Din àldur, cu conservarea accentuluĭ şi cu trecerea luĭ *-ld-* în *-nd-* ca în „ande = alde“ (v. [2]·*Alde*), s'aŭ născut tot în Ardél doue forme aspirate: *handur* şi *durhan*, din carĭ cea a doua este o simplă metătesă din cea de 'ntâiu: *dur-han* = *han-dur*, o metatesă fórte curiósă, dar învederată.

Următórea notiţă despre aceste doue forme o datorim d-luĭ Ioan Reteganul: „*Hàndur* şi *durhàn* = cânepa mare, grósă, ce se séméně prin mălaie, porumbarĭ, cucuruze, şi care servesce de sĕmînţă. Sînt şi *handurĭ* de véră, din carĭ fac copiiĭ sbicĭurĭ; aceştiia sînt neteḑĭ şi abia cam ca degetul de groşĭ, dar sĕmînţă se face numaĭ din *handurii* ceĭ de tómnă. Auḑĭ muierile vorbind: — Mândră ţ'i cânepa, Părască? — Laso 'n foc că'ĭ numaĭ *handurĭ!* — Io înc

M 27
L 26

am nesce *durhanì* cât nu sciŭ să'ĭ topesc să'ĭ îngrădesc în gard..."

In acest mod genealogia de maĭ sus al cuvîntuluĭ trebuĭ completată, pe lîngă ramura cea formată prin sufixul tonic -àn: *ald*+*an*, printr'o altă ramură cu sufixul netonic -ur(=ulus)

àld+ur
|
àndur
|
hàndur
|
durhàn.

SEMINARUL DE FILOLOGIE ROMANICĂ BIBLIOTECA BUCUREȘTI
FACULTATEA DE FILOLOGIE DIN BUCUREȘTI BIBLIOTECA
VERIFICAT 1987
BIBLIOTECA CENTRALĂ UNIVERSITARĂ BUCUREȘTI
VERIFICAT 2007
VERIFICAT 2017